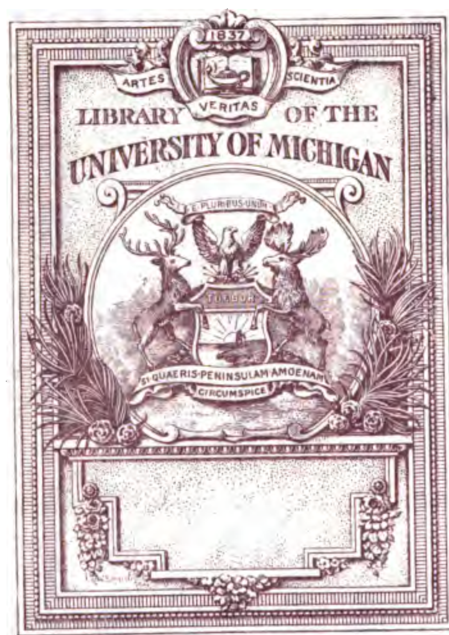
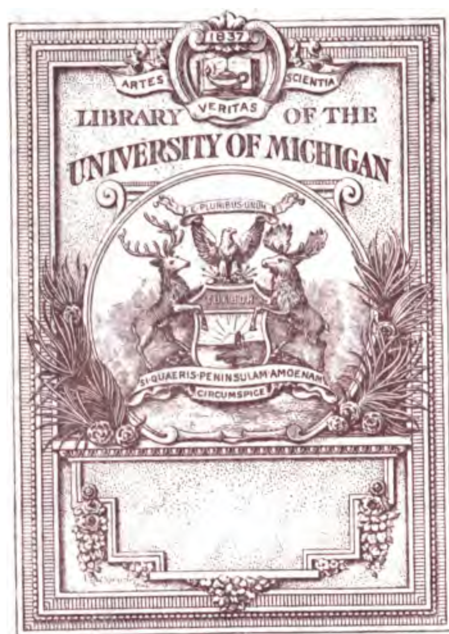
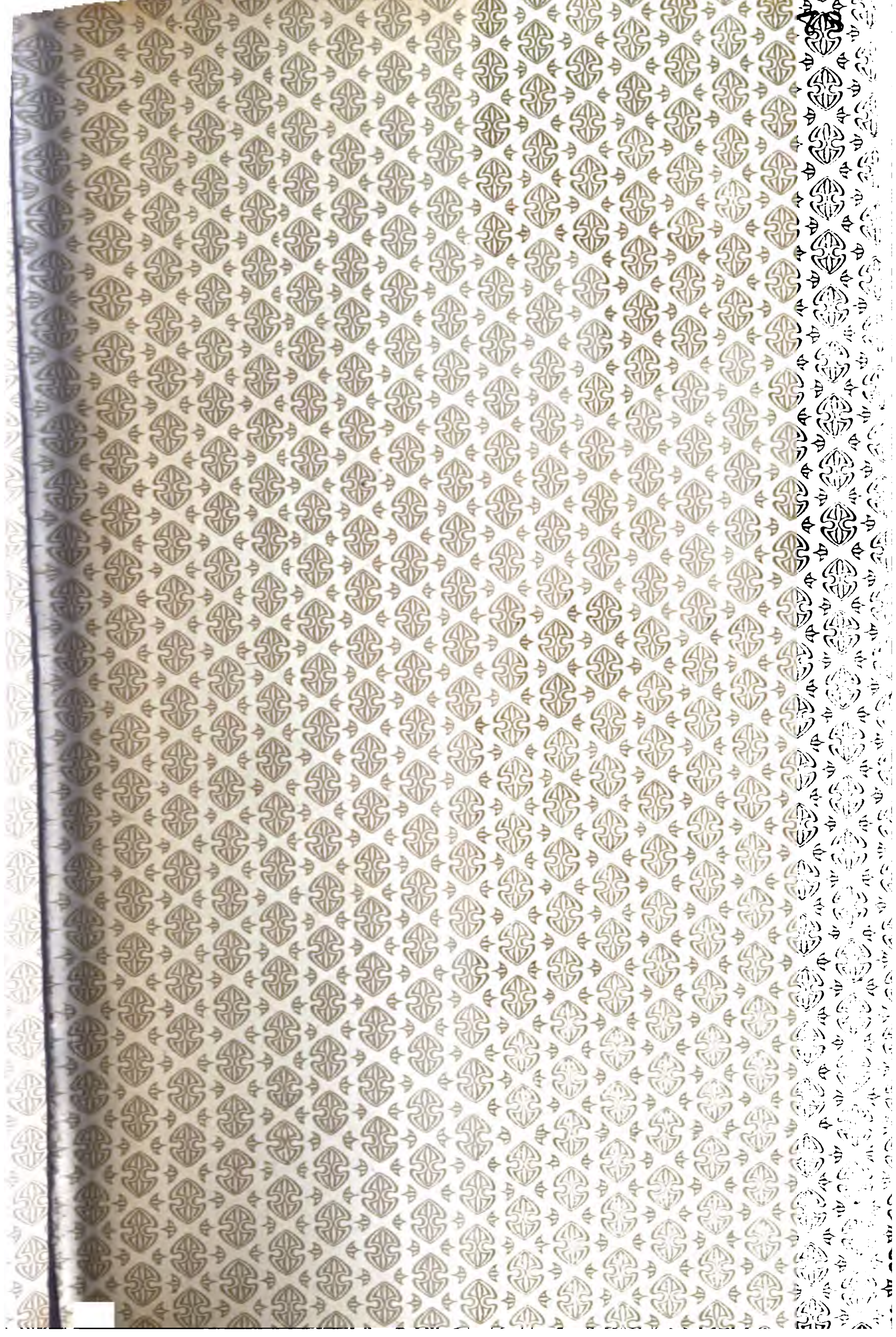

1837
ARTES
SCIENTIA
VERITAS
LIBRARY OF THE
UNIVERSITY OF MICHIGAN
E PLURIBUS UNUM
TUEBOR
SI QUAERIS PENINSULAM AMOENAM
CIRCUMSPICE

[redacted]

1837
ARTES
VERITAS
SCIENTIA
LIBRARY OF THE
UNIVERSITY OF MICHIGAN
E PLURIBUS UNUM
SI QUAERIS PENINSULAM AMOENAM
CIRCUMSPICE

ARKIV

FÖR

NORDISK FILOLOGI

UTGIVET UNDER MEDVÄRKAN AV

SOPHUS BUGGE GUSTAF CEDERSCHIÖLD FINNUR JÓNSSON
KRISTIAN KÅLUND NILS LINDER
ADOLF NOREEN GUSTAV STORM LUDV. F. A. WIMMER

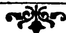
GENOM

AXEL KOCK.

SEXTONDE BANDET.

NY FÖLJD.

TOLFTE BANDET.

C. W. K. GLEERUP. LUND. OTTO HARRASSOWITZ. LEIPZIG.

LUND 1900.

ARKIV

FÖR

NORDISK FILOLOGI

UTGIVET UNDER MEDVÄRKAN AV

SOPHUS BUGGE GUSTAF CEDERSCHIÖLD FINNUR JÓNSSON
KRISTIAN KÅLUND NILS LINDER
ADOLF NOREEN GUSTAV STORM LUDV. F. A. WIMMER

GENOM

AXEL KOCK.

SEXTONDE BANDET.

NY FÖLJD.

TOLFTE BANDET.

C. W. K. GLEERUP. OTTO HARRASSOWITZ.
LUND. LEIPZIG.
LUND 1900.

LUND 1900,

BERLINGSKA BOKTRYCKERI- OCH STILGJUTERI-AKTIEBOLAGET.

Innehåll.

Mythiske Sagn om Halvdan Svarte og Harald Haarfagre.

Efterfölgende Afhandling blev forfattet snart efter Gjennemlæsningen af förste Bind af A. Olriks Skrift om Saxo, hvilket udkom 1892, og den blev derefter forelæst i en filologisk Forening.

Efterat en Afhandling af Finnur Jónsson om Sagnet om Harald Haarfagre som "Dovrefostre" nu er bleven udgivet i Arkiv XV 262—267, har jeg renskrevet min Afhandling, saaledes at jeg af denne har udeladt det Afsnit, hvis Æmne er behandlet af Finnur Jónsson, og derom kort henvist til denne.

Ellers har jeg kun forandret mindre væsentlige Punkter.

Grunden til, at jeg udgiver Afhandlingen, er den, at jeg endnu (i Modsætning til, hvad der synes at være Finnur Jónssons Mening) finder, at de af mig behandlede Sagn baade ved sin egen Historie og Eiendommelighed og ved sin Forbindelse med andre Sagn giver et Bidrag til Kundskab om vore Fædres Aandsliv, der, om det end ikke er meget betydeligt, dog altid gjör en Undersögelse om disse Sagns Tilblivelse og Forandringer berettiget.

I.

Snorre Sturlassön fortæller i Heimskringla[1]) om Halvdan Svarte:

"Kong Halvdan var en Jul paa Hadeland. Juleaften var en stor Mængde Mennesker forsamlet om ham, og da

[1]) **Hálfdanar s. svarta, Kap. 8.**

Folk var komne til Bords, hendte det Under, at al Maden og alt Ølet forsvandt fra Bordene. Kongen blev siddende igjen mörk i Hu, men alle Gjæsterne drog hjem, hver til sit. For at komme efter, hvad der var Skyld i det som var hendt, lod Kongen gribe en Finn, som var en stor Troldmand (*margfróðr*), og vilde tvinge ham til at fortælle Sandheden. Han pinte ham, men fik ikke noget ud af ham alligevel. Finnen raabte paa Halvdans unge Sön Harald og bad ham indtrængende at hjælpe sig. Harald bönfaldt Kongen om at skaane Finnen, men Kongen vilde ikke det. Da lod Harald Finnen mod Kongens Vilje slippe bort og fulgte selv med ham. De kom paa sin Vandring til en Hövding, som holdt et stort Gjæstebud. Der blev de vel beværtede, — saa saa det ud for Haralds Øine.

De var Vinteren over hos ham, og en Dag om Vaaren sagde Hövdingen til Harald: "Din Fader syntes, det var et stort Tab, han led, da jeg tog noget af Julekosten fra ham i Vinter, og han tog sig det svært nær. Jeg skal give dig Gjengjæld for det, som dengang hendte, ved en glædelig Efterretning. Din Fader er nu död, og du skal drage hjem. Saa skal du faa hele det Rige, som han har havt, og til med skal du vinde hele Norge". Herefter fortælles Halvdan Svartes Död, og saa begynder förste Kapitel af Harald Haarfagres Saga med fölgende Ord: "Harald blev Konge efter sin Fader, og da var han ti Aar gammel".

Snorre er ikke den förste, som har optegnet denne Fortælling. Han har skrevet den af næsten ordret efter den Samling af norske Kongers Sagaer, som man kalder Ágrip [1]). Denne kjendes fra et ufuldstændigt islandsk Haandskrift, der, som man mener, er skrevet i Begyndelsen af 13:de Aarhundred efter et Arbeide af en Nordmand fra c. 1190. Men i Haandskriftet, som det nu er bevaret, kan Fortællingen om

---

[1]) Se Dahlerups Udgave med G. Storms Bemærkninger S. 96 f.

Finnen nu kun meget ufuldstændig læses, og man kan ikke se, om Underet med, at Maden og Drikken forsvandt, ogsaa i Ágrip har været henfört til Hadeland og til Juleaften. Der er dog ingen Grund til at tvivle om, at dette har været Tilfældet.

Ved den her meddelte Fortælling træder den indre Sammenhæng ikke med fuld Klarhed frem. Den Mand, hos hvem Harald Haarfagre opholder sig umiddelbart för han bliver Konge, betegnes kun ganske ubestemt som "en Hövding". Den oprindelige Sagnform maa bestemtere have angivet, hvem han var [1]). I Fortællingen er heller ikke Forholdet mellem den tryllekyndige Finn og Hövdingen klart angivet. Nærmest faar man Indtrykket af, at Finnen er Hövdingens Udsending, ved hvem han bevirker, at Maden og Ølet paa en overnaturlig Maade forsvinder fra Kongens Bord. Men at dette ikke har været den oprindelige Forestilling, skal jeg senere i denne Udvikling vise.

II.

I Flatöbogen [2]) findes i et Stykke om Halvdan Svarte en Fortælling, hvis Begyndelse stemmer i det væsentlige og endog med Hensyn til Udtryk i det enkelte overens med Fortællingen i Heimskringla og i Ágrip, dog saaledes at Stedsnavnet "Hadeland" ikke her nævnes. Först ved Overgangen til Hövdingens Tale til Harald afviger Flatöbogens Fremstilling væsentligere. Her heder det: "Og da de havde været der en Stund, sagde Hövdingen til Harald: Din Fader syntes, det var stor Skade der blev ham voldt derved, at jeg tog fra ham den Mad og den Drik, som han tænkte at skulle have til sit Julegilde. Men jeg skal give dig Gjen-

---

[1]) Jfr. Gjessing "Kongesagaens Fremvæxt" S. 76.

[2]) I Hálfdanar þáttr svarta i Flat. I 563—566 (Fms. X 170—175).

gjæld for det, hvis du vil söge Raad hos mig. Nu skal du for det förste drage hjem, for der er En, som er stedt i Nöd, og ham kan du alene hjælpe. Deraf skal du faa stor Lykke, thi det er laget dig, at du skal blive Enekonge over hele Norge."

Herpaa fölger i Flatöbogen en Bemærkning om Hedningernes Jul, til hvilken jeg skal komme tilbage, og derefter fortsættes med en Fortælling, som jeg gjengiver forkortet.

Kong Halvdan sad i Ro paa sin Gaard paa Oplandene. Da forsvandt engang meget Gods og Guld fra hans Skatkammer, og Ingen vidste, hvem der havde taget det. Kongen blev meget sturen herover, for han skjönte, at den, som havde gjort det, nok vilde komme igjen oftere, og for åt faa Tag i ham, lod han sætte op en Snare og lod smede en Fjætter af det haardeste Staal og sno de stærkeste Blybaand. En Morgen derefter, da Folk kom til det Hus, hvor Kongens Skat var, fandt de der et stort digert Trold. Seksti Mand maatte til, för Staalfjætteren kom paa ham og för de fik bundet ham med Blybaandene. Kongen spurgte ham om, hvem han var. Han svarede, at han hed Dovre og at han havde hjemme i Dovrefjæld. Enda han bad for sig og lovede, at han tredobbelt vilde betale det han havde taget, sagde Kongen, at han skulde sidde der i Fjætter og Baand, til han paa Tinge var bleven dömt til den forsmædeligste Död. Ingen af Kongens Mænd maatte hjælpe ham eller give ham Mad. Den, som dristede sig til det, skulde dö. Hermed gik Kongen derfra og lod Dovre sidde igjen.

Lidt efter kom Harald hjem og fik höre det, som var hendt. Han var da fem Aar gammel. Han skjönte, det ikke nyttede at bede for Dovre, men gik hen til ham, der han sad og havde det ondt. Harald sagde, at han vilde frelse ham, og skar baade Fjætter og Baand af ham med

et Saks (et kort Sværd), som Finnen havde givet ham og som var af saa godt Jærn, at ingen havde set Magen. Da Dovre var kommen fri, takkede han Harald for Livet, og saa tog han Benene paa Nakken. Borte var han.

Det varede ikke længe, för de paa Kongsgaarden fandt, at Dovre var kommen fri. Harald sagde, at det var ham, som havde sat ham i Frihed. Da blev Halvdan saa vred, at han jog Sönnen bort: "Troldet Dovre skal hjælpe dig, han og ingen anden". Harald vandrede da bort. Han laa ude i Skog og Ødemark i fem Nætter og var baade törst og sulten. Saa kom Dovre til ham og spurgte ham, om han vilde fölge ham hjem. Da Harald sagde ja hertil, tog Dovre Gutten paa Armen og bar ham hjem til sig. Han bode i en stor Heller (Hule i Fjældet). Hos ham blev Harald i fem Aar. Dovre holdt meget af ham og gjorde alt det, han vilde. Harald vokste sig stor og stærk. Dovre gjorde ham klog paa mangt og meget, som ikke Folk flest vidste, og lærte ham op i alskens Færdigheder.

En Dag talte Dovre til Harald og sagde: "Nu skal jeg lönne dig for det, du frelste mit Liv, thi nu skal jeg faa dig gjort til Konge. Din Fader er död, og jeg var ikke langt borte, da det skede. Nu skal du drage hjem og overtage dit Rige. Ikke skal du lade klippe dit Haar eller dine Negle, för du bliver Enekonge over hele Norge. Jeg skal hjælpe dig og være hos dig i Slagene, uden at Nogen ser mig. Far nu vel! Hæder og Lykke fölge dig i alt, og ikke mindre for det, at du har været her hos mig!" Da Harald kom hjem, blev han tagen til Konge over hele det Rige, som hans Fader havde havt. Han fortalte sine Folk, hvor han havde været i disse fem Aar, og blev da kaldt Harald Dovrefostre (Dovres Fostersön).

Som Dovres Fostersön benævnes eller omtales Harald ogsaa i en Række andre, mest æventyrlige Fortællinger. Men i ingen af disse Fortællinger kan Nævnelsen af Dovre som

Haralds Fosterfader föres længere tilbage end til c. 1300. Jeg henviser herom til Finnur Jónssons Afhandling i Arkiv XV 262—267. Alle disse Fortællinger er islandske. De har været indtagne i det ene eller det andet af de to Samlehaandskrifter, som blev skrevne i Slutningen af 14de Aarhundred for Jon Haakonssön i det nordlige Island, nemlig Flatöbogen og Vatshyrna. I Afsnittet om Dovre i Flatöbogen er Sproget og Fremstillingen, saaledes som Finnur Jónsson (S. 265) fremhæver, saa uklassisk, at Fortællingen i denne Form ikke kan være ældre end 1300. Begyndelsen af Sagnet i Flatöbogen, hvor der fortælles om Finnen, stammer, som Finnur Jónsson bemærker, middelbart eller umiddelbart fra Ágrip, men har undergaaet nogle redaktionelle Ændringer, fordi der til denne Fortælling her er knyttet det egentlige Dovresagn.

III.

Naar vi sammenholde den i Flatöbogen optegnede Fortælling om Dovre med Fortællingen om Finnen og Hövdingen, med hvilken den i Flatöbogen er forbunden, saa se vi tydelig, at disse to Fortællinger indbyrdes tildels er nær beslægtede [1]). De har væsentlig samme Udgangspunkt, samme Udviklingsgang og samme Afslutning. Jeg vil for Kortheds Skyld forelöbig kalde det ene Sagn Finnesagnet, det andet Dovresagnet.

---

[1]) Finnur Jónsson bemærker S. 267: "Om [Dovresagnet] virkelig er udviklet af Ágrip-Heimskringlas sagn om madtyveriet, skal jeg lade usagt; men hvis så er, er det givet, at det må være betydelig yngre end dette". Og S. 264: "En folklorist vil nu rimeligvis finde ud, at sagnet i grunden er et og detsamme". Men han synes at maatte holde ethvert Forsög i denne Retning for videnskabelig ubrugbart, da han i Litt. Hist. II 289 siger, at man ved Hjælp af "den moderne folklore-metode", "som f. ex. prof. Bugge har gjort så rigelig brug af i sine Studier", "med abstraktioner og generalisering af udtryk og handlinger uundgåelig eller dog med en vis lethed vil kunne få frem et forönsket resultat af så at sige hvadsomhelt".

Begge Sagn begynde med Fortællingen om, at værdifuld Eiendom pludselig paa en hemmelighedsfuld Maade forsvinder fra en Kongsgaard i det indre af Norge for Halvdan Svarte, uden at Nogen véd, hvem der har gjort det. I Finnesagnet er det Julekosten og Juleölet, i Dovre-Sagnet Gods og Guld.

Efter begge Sagn bliver Kongen sörgmodig og tænker paa, hvorledes han skal komme efter, hvem der har bestjaalet ham.

Efter Finne-Sagnet faar han saa fanget en Finn, efter det andet Sagn Jætten Dovre. Den fangne er efter begge Sagn den skyldige. Det er efter begge Sagn et tryllekyndigt, overnaturligt [1]) mandligt Væsen, som bliver fanget. Naar vi læse, hvad i det fölgende nærmere skal omtales, at Snefrids Fader baade kaldes en Jætte og en Finn, saa vil vi se, at Jætten Dovre og Finnen, som fanges af Halvdan, komme hinanden endnu nærmere.

Efter begge Sagn löser Halvdans unge Sön Harald den fangne, hvem Kongen plager og ikke vil vise Skaansel, og da den fangne er kommen i Frihed, skynder han sig efter begge Sagn bort.

Ifölge Finne-Sagnet fölger Harald Finnen, som flygter fra Kongsgaarden. Ifölge Dovre-Sagnet flygter Dovre alene. Men Harald bliver straks derefter jaget bort af sin Fader og han vandrer da ud i Ødemarken, hvor han finder Dovre, hvem han fölger.

Efter Finne-Sagnet kommer Harald til en Hövding, som aabenbart staar i nær Forbindelse med Finnen, og bliver hos ham. Efter Dovre-Sagnet kommer Harald til Dovres Bolig og bliver hos ham.

Ifölge begge Sagn siger Husbonden (hist Hövdingen, her Dovre) til Harald, da denne har været en god Stund hos ham, som har behandlet Kongesönnen vel: "Jeg skal lönne

[1]) At Finnen, ligesom Dovre, er et overnaturligt Væsen, vil man i det fölgende tydeligere se.

dig. Din Fader er nu död. Drag nu hjem. Du skal overtage hans Rige og blive Enekonge over hele Norge".

Endelig fortælle begge Sagn, at Harald, da han kommer hjem, ti Aar gammel, bliver tagen til Konge efter sin Fader.

Disse Overensstemmelser mellem de to Sagn godtgjör, at Sagnet om Dovre, som fanges af Halvdan Svarte, i det væsentlige er at betragte som et Sidestykke eller som en Variant til Sagnet om Finnen, som fanges af Halvdan Svarte.

Fremstillingen i Heimskringla og Ágrip er derfor ikke afkortet af en nedskreven længere Fortælling, som tillige har berettet om, at Dovre fanges [1]). Tværtimod foreligger en uoprindelig, först gjennem en skriftlig Redaktion istandbragt Kombination, som forvansker den egentlige Sammenhæng, deri, at Flatöbogen forbinder de to Sagn saaledes, at Halvdans Sammenstöd med Dovre i Tid sættes efter hans Sammenstöd med Finnen [2]).

IV.

Naar vi altsaa i de to Fortællinger om den fangne og löste Troldmand har, om end ikke i alt, to forskjellige Formationer af et og samme Sagn, saa bliver vor næste Opgave den, at bestemme, om muligt, dette ene Sagns oprindelige Form og Mening samt at fölge dets Udviklingshistorie.

---

[1]) Dette antager Gjessing "Kongesagaens Fremvæxt" S. 76 f. (i Lighed med Keyser "Norges Historie" I, 202), efter min Mening, med urette. Gjessing har vistnok Ret i, at Hövdingen i en oprindeligere Sagnform bestemtere har været betegnet og at denne bestemtere Angivelse er bevaret i Flatöbogen (i et Udsagn, som jeg straks i det fölgende skal anföre). Men heraf fölger ikke, at den Forbindelse af Sagnet om Hövdingen med Sagnet om Dovre, som findes i Flatöbogen, er oprindeligere end Fremstillingen i Heimskringla.

[2]) G. Storm "Snorre Sturlasöns Historieskrivning" S. 75 har allerede sagt, at "Flatöbogens Beretning er sammensat af Ágrips Fortælling om Hövdingen, som lod Julemaden forsvinde, og af Sagnet om Dovre". Det samme mener Finnur Jónsson.

Fortællingen om Harald Haarfagre i Flatöbogen giver en Meddelelse, som fortjener Opmærksomhed, om hvem det egentlig var, som tog Julekosten fra Halvdan Svarte Juleaften. Det heder i förste Kapitel: "Hverken han eller hans Fader Halvdan havde Lykken med sig i Julen. Thor tog engang fra Harald alt det, han havde lavet til af Mad og Drikke for sig og sine Venner i Julen, og Odin havde gjort det samme med Halvdan" [1]). Det skal altsaa ifölge denne Fremstilling være Odin, Gudernes Hövding, som har ladet Mad og Øl forsvinde fra Halvdan Svartes Bord Juleaften. Odin skal være den Hövding, hos hvem Harald Haarfagre opholder sig lige för sin Faders Död [2]).

At denne Meddelelse, hvorefter den Hövding, som tog Julekosten fra Halvdan, var Odin, ikke först er tilföiet af Redaktören eller Afskriveren af Fortællingen om Harald Haarfagre i Flatöbogen, men allerede tilhörer den Mand, som först har optegnet Sagnet, det godtgjöres af det Stykke om Hedningernes Jul, som findes i Flatöbogen, umiddelbart efterat det har været fortalt, at Harald er kommen hjem fra Hövdingen.

Dette samme Stykke findes nemlig, men i en kortere og oprindeligere Form, allerede i Ágrip [3]). Her fortælles, at Harald, efter at have forladt "Hövdingen", blev tagen til Konge og fik Tilnavnet Luva, men siden blev kaldt Haarfagre. Derpaa fölger et Stykke om Julen, hvori det siges, at Hedningerne i Julen havde en festlig Sammenkomst til Ære for Odin. Odin har, heder det, mange Navne. Han kaldes Vidrer og Höi og Tredje og Jolne (*iolne*), og deraf har Julen (*iol*) sit Navn. Da denne Forklaring om Julen

---

[1]) Upphaf ríkis Haralls hárfagra, capitulum, i Flat. I 567 (*en Oðinn tók fra Hálfdani*).

[2]) Herpaa har Gjessing "Kongesagaens Fremvæxt" S. 44 og S. 77 gjort opmærksom.

[3]) Dahlerups Udgave S. 1 L. 11—22.

allerede findes i Ágrip, maa Snorre have kjendt den, men han har med Flid udeladt den.

Forklaringen, hvori der tales om Odins Forhold til Julen og om Odins Navne, deriblandt *Jólne*, forudsætter aabenbart, at Forfatteren af Ágrip har forestillet sig, at det var Odin, som rövede Julekosten fra Halvdan. Naar Snorre har udeladt denne Bemærkning, er det vistnok, fordi han med Tendens ikke har villet lade den hedenske Gud optræde som den, der virksomt griber ind i Halvdans og Haralds Liv, men heller har ladet Sagnet om Madrovet blive staaende uklart ved at betegne den, der forövede det, ubestemt som "en Hövding" [1]).

Naar den Hövding, som lader Maden og Drikken forsvinde for Kong Halvdan, er Odin, saa bliver Forholdet mellem Hövdingen og den tryllekyndige Finn, som er i Halvdans Gaard og som vandrer derfra med Harald, klarere. Odin er fremfor alle andre tryllekyndig, og han er ifölge norröne Fortællinger ofte paa Vandring til Fods, hvorved han ikke optræder i sin Guddommelighed, men i en uanseelig Skikkelse og i Forklædning. Jeg tror derfor, at Finnen, d. e. Troldmanden, kun er en anden, snarest i kristelig Tid dannet Fremtrædelsesform for Odin og at han i Virkeligheden er identisk med Hövdingen. Ligesom Odin her i Halvdan-Sagnet optræder som en Finn, saaledes ogsaa i andre Sagn fra den kristelige Middelalder. Han viser sig ifölge færöske Ballader [2]) med "finsk Bue" i Hænde, og Detter [3]) har godtgjort, at Finnen Brune, til hvem Ketil Höing kommer (Fornald. ss. II, 117—122), er en Fremtrædelsesform af Odin.

---

[1]) Denne Forklaring synes mig at stemme godt overens med hvad G. Storm i "Snorre Sturl. Hist." S. 102 siger om Snorres Forhold til de hedenske Guder. S. 75 mener Storm, at Snorre har ströget Stykket om Julen som en "filologisk Bemærkning".

[2]) "Regin smiður" i Hammershaimbs Færöske Kvæder I, S. 12, Str. 94, og i "Justinjall", se Olrik "Sakses Oldhistorie" S. 181.

[3]) Zeitschr. f. d. Alt. XXXII, 449 ff. Jfr. Boer i Arkiv VIII, 106.

Det er altsaa efter én Sagnform Odin, der er bleven greben og bunden af Halvdan Svarte, medens det efter en anden Sagnform er Jætten Dovre. Hvilken af disse to Sagnformer der er den oprindeligste, kan vel allerede paa Forhaand ikke være tvivlsomt. Det maa være Guden Odin, hvem Halvdan efter den ældre Sagnform har forgrebet sig paa og hvem Harald Haarfagre har frelst.

At Jætten Dovre i dette Sagn senere tildels er traadt istedenfor Odin, har flere Grunde. I kristen Tid maatte man uvilkaarlig snart komme til at föle Betænkelighed ved at lade Harald Haarfagre have hjulpet og være bleven hjulpen af den hedenske Gud Odin. Jætten Dovre stod vistnok udenfor det kristne Samfund, men han tænktes dog snarere som et i sin plumpe Kraft godmodigt Væsen, ligesom nu Jutulen fra Vaage, med hvem Blessomen kjörer, end som en Djævel. Der var ogsaa i Finnesagnet flere Motiver, som forberedte Overgangen fra Odin til Bergtroldet Dovre. Odin optræder jo i Finne-Sagnet som en tryllekyndig Finn, og ikke blot er Jætten Dovre tryllekyndig, men Svaase, Snefrids Fader, der, som vi skal se, er et med Dovre nær beslægtet Væsen, omtales ligeledes som en tryllekyndig Finn.

Fremdeles er det, at Odin lader Maden forsvinde for Halvdan, en Gjærning, som Folkesagnet andensteds tilskriver Troldene. Exempelvis kan som Bevis herfor nævnes fölgende Sagn fra Nutiden [1]): En Bonde i Baahus holdt engang sin Datters Bryllup; Bordet var allerede dækket og Maden indbaaren, men inden Gjæsterne havde taget Sæde, var alt opædt. Da Værten kom ind og fik dette at se, sagde han: "Nu har Haale været her og opædt al Maden". Det viste sig, at der mellem hver Gjæst sad to Trold, som tog af Fadene med begge Hænder og aad af Hjærtens Lyst. Dem kunde Gjæsterne ikke se.

---

[1]) Meddelt hos Faye, Norske Folkesagn S. 29 efter P. Kalms Westgötha och Bohuslänska Resa S. 98.

Ogsaa den Enkelthed, at det er Juleaften, at Maden og Drikken forsvinder for Halvdan, findes igjen i Sagn om Trold. I Æventyret "Kjætten paa Dovre" [1]), som nu er vidt udbredt i Norge, men især paa Oplandene og i de indre Fjældbygder midt i Landet, maa Folkene i et Hus paa Dovrefjæld Juleaften lave færdig Mad og Drikke til Troldene, og disse komme da og fortære det alt sammen.

I Julen, som oprindelig var en hedensk Fest, er jo alskens Troldskab ude at færdes. Da komme de Vætter til Gaards, som baade paa Island og i Norge kaldes *jólasveinar* [2]). De stjæle paa Island törret Kjöd fra Böndernes Forraadshuse. I Julenatten farer Aandernes vilde Flok *Juleskreia* i Norge over Bygden. Juleaften lukkede Dovre sin Fjældhal op for den menneskelige Vandrer efter den islandske Æventyrfortælling Kjalnesinga saga.

Men i Julen færdedes i gamle Dage ogsaa de hedenske Guder *jólnar* [3]) med sin Hövding *Jólnir* [4]), d. e. Odin, og da fik de engang sine Ofre [5]).

En anden Grund til at Harald Haarfagre er bleven bragt i Forbindelse med Jætten Dovre, skal jeg i det fölgende söge at paavise.

Dovre-Sagnet, som efter mundtlig Fortælling er blevet benyttet i Flatöbogen, afviger fra Finne-Sagnet deri, at Dovre lader Gods og Guld forsvinde fra Skatkammeret, ikke Mad og Øl fra Bordene, og deri, at han bliver fangen i en Snare,

---

[1]) Asbjörnsen og Moe "Folkeeventyr" 1852, S. 354 ff. med Anmærkninger.

[2]) Maurer Isl. Volkssagen S. 54; Árnason I, 219—221.

[3]) *jólna sumbl* i et Vers af Øivind skáldaspillir Snorra Edda I 470, hvor Snorre forstaar *jólna* som Gen. pl.

[4]) I Þórsdrápa af Eiliv Gudrunssön Sn. Edda I 298. *iolne* Ágrip S. 1.

[5]) I Flatöbogen (I 567) siges, at Thor engang tog al Julekosten fra Harald Haarfagre. Dette Sagn kjendes ellers ikke. Er dette digtet som Modstykke til, at Odin tog Maden fra Faderen Halvdan? Mogk (i Pauls Grundriss[1] I 1016) gjengiver Ordene i Flatöbogen misvisende saaledes: Haralds Fader Halvdan ofrede til Odin (som Seiergud), medens Sönnen ofrede til Thor.

som Kongen har ladet sætte op i "Guldhuset". Disse Sagnmotiver er sandsynlig overförte fra det fremmede, i mange Lande udbredte Æventyr om Tyvene, som stjæler i Kongens Skatkammer. Dette Æventyr, som tidligst forekommer i Herodots Fortælling om Rhampsinit, er kritisk behandlet af R. Köhler i Benfeys Orient und Occident II 303—313 [1]).

Ordet *gullhús* forekommer ogsaa i et Par andre senere Skrifter i den norsk-islandske Litteratur, men i intet andet gammelt Skrift er der Tale om en indenlandsk Konges Guldhus. Ogsaa dette Udtryk taler for, at vi her har Indflydelse fra et fremmed Æventyr. Det samme Udtryk forekommer i ældre Engelsk [2]).

Naar Dovre i det til Halvdan og Harald knyttede Sagn traadte istedenfor Odin som den, der blev fangen af den gamle Konge og löst af Kongesönnen, saa medförte denne Forandring tillige et Skifte i Fortællingens Tone og Farve. Medens der hviler et hemmelighedsfuldt Slör over Hövdingen og Finnen i den ældre Fortælling, hvis Fremstilling er jævn, er Jætten Dovre i Flatöbogens Fortælling skildret meget burlesk, ligesom Nutids-Æventyrets godmodige Trold.

At det efter det ældre Sagn er Odin, ikke Dovre, som er bleven fangen af Halvdan Svarte og befriet af dennes Sön Harald, godtgjöres endnu klarere af et andet Sagn, hvis Sammenhæng med det til Halvdan og Harald knyttede Sagn man hidtil ikke har erkjendt.

V.

I den prosaiske Indledning til Digtet *Grímnismál* i den ældre Edda fortælles: Kong Raudungs to Sönner rode ud i en Baad for at fiske Smaafisk. Agnar var dengang ti

---

[1]) Saxo (p. 46 ed. Müll.) fortæller et Sagn om Tyve, som stjæle fra Haddings Skatkammer; men dette har ellers intet tilfælles med Dovre-Sagnet.

[2]) Se Mätzners Ordbog.

Aar gammel og Geirrod aatte. Vinden drev dem ud i Havet. I Nattemörket stödte Baaden mod et Land, saa den knustes. De gik op paa Stranden og fandt en gammel Mand, som bode i en Hytte. Hos ham blev de om Vinteren. Kjærringen hans fostrede Agnar. Kallen selv fostrede Geirrod og gav ham gode Raad og Lærdomme. Om Vaaren gav den gamle dem en Farkost. Men da han og Kjærringen fulgte dem til Stranden, snakkede han under fire Øine med Geirrod. Brödrene fik god Bör og kom til sin Faders Baadstö. Geirrod stod i Fremstavnen. Han sprang op paa Land og stödte Baaden ud med de Ord: "Far du nu Troldene i Vold!" Baaden drev saa ud i Havet. Men Geirrod gik op til Kongsgaarden, og der tog de godt imod ham. Hans Fader var da död. Geirrod blev tagen til Konge og han blev en mægtig og navnkundig Mand.

Odin og Frigg sad i Lidskjalv og saa ud over alle Verdener. Odin sagde: "Ser du, hvor din Fostersön Agnar faar Börn med Gygeren i Helleren? Men min Fostersön Geirrod er Konge og styrer nu sit Land". Frigg svarede: "Han er saa nidsk paa Mad, at han plager sine Gjæster, om han synes, der kommer for mange af dem". Odin sagde, at det var en stor Lögn, og de væddede om det. Frigg sendte sin Tjenestepige Fulla til Geirrod. Hun sagde, at Kongen skulde vogte sig, saa han ikke blev forgjort af en Troldmand, som var kommen i Landet. Han kunde kjendes, sagde hun, paa det, at ingen Hund var saa glubsk, at den sprang paa ham. Det var bare Snak, at Geirrod var nidsk paa Mad, men enda lod han den Mand gribe, som Hundene ikke vilde springe paa. Han var i blaa Kappe og kaldte sig Grimner, men han fortalte ikke mere om sig, enda han blev spurgt. Kongen lod ham pine for at faa ham til at fortælle og lod ham sætte mellem to Ilde. Der sad han i aatte Nætter. Kong Geirrod havde dengang en tiaarsgammel Sön; han hed Agnar efter hans Broder. Agnar gik hen

til Grimner og gav ham et fyldt Horn at drikke og sagde, at hans Fader gjorde ilde i det, at han pinte denne Mand, som ikke havde Skyld. Grimner tömte Hornet. Nu var Ilden kommen ham saa nær, at Kappen brændte af ham. Grimner kvæder saa et Kvad. Deri siger han: "I aatte Nætter har jeg siddet her mellem Ilde. Ingen böd mig Mad uden Agnar, Geirrods Sön. Han skal ene herske over Goternes Land". Grimner ruller i sit Kvad ud et Billede af al Gudernes himmelske Herlighed og særlig af Odins Liv i Valhal, uden at han endnu nævner Gudens egentlige Navn. Han forkynder: "Alle Guder skal blive den Mand huld, som först rager Ilden tilside og löfter Kjedlerne af, saa Æserne frit kan se mig". Og han fortsætter: "Nu har jeg aabenbaret mit Aasyn for Guderne. Nu skal Hjælpen komme fra Æserne, som er samlede ved Ægers Gilde". Derpaa opregner han alle de forskjellige Navne, som Odin gav sig, naar han færdedes blandt Guder eller Mennesker. Til Slutning kvæder Grimner: "Du har drukket dig fra Sans og Samling, Geirrod! Alle Einherjers Hjælp og Odins Naade har du tabt. Jeg ser dit Sværd blodigt. Dit Liv er til Ende, Diserne er dig gramme. Nu ser du Odin selv. Kom mig nær, om du kan!"

Kong Geirrod sad der med et Sværd, som halvt var draget ud af Skeden, liggende over sine Knæ. Da han hörte, at det var Odin, som var kommen der, reiste han sig og vilde tage Guden fra Ilden. Sværdet faldt ud af hans Haand med Knappen ned. Geirrod snublede og styrtede fremover. Sværdet gjennemborede ham, og han fandt sin Död. Da forsvandt Odin. Agnar blev saa Konge og herskede i mange Aar over Goternes Land [1]).

[1]) Denne Digtnings Oprindelse har jeg undersögt i mine Studier I S. 422—437 og S. 460—490.

VI.

Det forekommer mig utvivlsomt, at Sagnet om Finnen, der egentlig er Odin, hos Halvdan Svarte staar i historisk Forbindelse med eller er en Omdannelse af Sagnet om Odin som Grimner hos Geirrod.

Geirrod lader gribe og binde Odin, hvem han holder for en Troldmand. Halvdan Svarte lader gribe og binde en Troldmand, som i Virkeligheden er Odin [1]).

I de to Sagnoptegnelser siges det i nær overensstemmende Udtryk, at Kongen piner den fangne for at faa ham til at fortælle Sandheden [2]). Men efter begge Sagn bekjender han ikke det, som Kongen vil vide.

Efter begge Sagn forbarmer Kongens unge Sön sig over den fangne. I Grimner-Sagnet heder det: "Agnar sagde, at hans Fader handlede ilde ved at pine denne uskyldige Mand". I Finne-Sagnet: "Harald bad Kongen om at skaane ham".

Efter begge Sagn kommer den fangne Troldmand, som i Virkeligheden er Odin, fri. I Finne-Sagnet er det ved Kongesönnens Hjælp. Og efter Grimner-Sagnet synes det at være Kongesönnen Agnar, som löfter Kjedlerne af Ilden, saa at Odin kan vise sit Aasyn for Guderne og disse da kan bringe ham Hjælp.

Ifölge begge Sagn dör den gamle Konge, som har ladet Troldmanden fange, kort efter; ifölge det ene (Grimner-Sagnet) idet den fangne kommer fri, ifölge det andet (Finne-Sagnet) Vaaren efterat denne er kommen fri.

---

[1]) Frigg indgiver i Grimner-Sagnet Geirrod den Tro, at Odin, som kommer til hans Gaard, er en *fjǫlkunnigr maðr*. Finnen, hvem Halvdan lader gribe, siges at være *margfróðr* (Heimskr.) eller *fjǫlkunnigr* (Flat.). Jfr. *lætr hann handtaka þann mann* (Grimn.) med *lét hann taka Finn einn* (Heimskr.).

[2]) *Konungr lét hann pína til sagna* Grimn. *konungr . . . vildi neyða hann til saðrar sǫgu ok píndi hann* Heimskr. *hann lét hann taka ok pína til sagna* Flat.

Iffölge begge Sagn bliver Kongens Sön, som har forbarmet sig over den fangne, der i Virkeligheden er Odin, kort efter, saaledes som denne har forudsagt og under hans Medvirkning, ti Aar gammel, Konge efter sin Fader.

I Heimskringla tiltaler Hövdingen, d. e. Odin, Harald og siger: "Du skal faa hele det Rige, som din Fader har havt, og tillige vinde hele Norge". I Flatöbogen taler Dovre, som her tildels er traadt istedenfor Odin, til Harald: "Jeg tror nu, jeg har lönnet dig for det, at du skjænkede mig Livet, thi jeg har fört dig frem til Kongedömmet, da din Fader nu er död". Han siger ham, at han skal blive Enekonge over hele Norge, og önsker ham til Slutning al Lykke: *farþu nú heill ok vel.*

I Grímnismál siger Odin, at Agnar Geirrods Sön ene skal herske over Goternes Land. Han tiltaler ham saa: "Lykke skal fölge dig, Agnar! thi Odin önsker dig Lykke. For én Drik skal du aldrig faa bedre Lön (end den, jeg giver dig for det Bæger, du har rakt mig)" [1]).

Hos Geirrod nævner Odin i et Kvad sine mange Navne. Til Fortællingen om Odin hos Halvdan Svarte har der, som vi har seet, allerede i den ældste Optegnelse været knyttet en Bemærkning om flere af Odins Navne [2]). Heller ikke denne Lighed behöver at være tilfældig, men tör mulig forklares saa, at den prosaiske Bemærkning om flere af Odins Navne kan være bleven fremkaldt derved, at Odin i en ældre Form af Sagnet om Gudens Optræden hos den norske Konge har nævnt fire af sine Navne (de som forekomme i Ágrip).

[1]) *Heill skaltu, Agnarr!* o. s. v. Grímn. 3.

[2]) Disse Navne er *Viðrir*, *Hár* (i Ágrip skrevet *havr* med sammenslynget *av* med Længdetegn over), *Þriði*, *Jólnir* (*iolne* Ágrip). Af disse findes *Hár* og *Þriði* i Grímn. I Grímn. forekommer ikke *Viðrir*, men *Viðurr*, som let kunde forveksles med hint. Saaledes viser Metret, at *vidris* i Haandskrifterne af Arinbjarnardrápa 12 er forvansket af *viðors* (F. Jónsson). *Jólnir* læses ikke i Grímn. *Jálk* (Akkus.) er nævnt i Grímn. 49, 3, men desuden *Jálkr* i 54, 6. Har der engang existeret en Form af Digtet, som enten paa förste Sted har havt *iólni* eller paa andet *iólnir?*

Jeg vover dog ikke at afgöre, om Odin i saa Fald har nævnt disse Navne for Halvdan Svarte, da han voldte hans Död, eller for Sönnen Harald.

Endelig kan nævnes et Par Træk, ved hvilke Grimner-Sagnet staar nærmere ved Fortællingen om Dovre i Flatöbogen end ved Fortællingen om Finnen i Heimskringla.

I Flatöbogen fortælles, at Kong Halvdan forböd alle sine Mænd at give den fangne Dovre Mad. I Grímnismál (Str. 2) siger Odin: "Ingen böd mig Mad". Efter Fortællingen i Flatöbogen gaar Harald til Dovre for at hjælpe ham, uden at denne har talt til ham (medens derimod Finnen efter Heimskringla först anraaber Harald om Hjælp). I Grimner-Sagnet gaar Agnar hen til den bundne Odin for at læske ham, uden at Odin har talt til ham.

I Grimner-Sagnet dör Geirrod i Odins Nærværelse og ifölge Odins Vilje. I Dovre-Sagnet siger Dovre, at han ikke var langt borte, da Halvdan döde, og ved disse Ord antyder han, at han har voldt Kongens Död.

Ved de i det foregaaende meddelte Sammenstillinger tror jeg at have godtgjort, at der er et nært historisk Forhold mellem Sagnet om Odin hos Geirrod og Sagnet om Odin hos Halvdan Svarte. Det er to Udviklingsformer af et og samme Sagn.

Hos Geirrod aabenbarer Odin sig til Slutning i fuld guddommelig Herlighed, medens denne Herlighed helt igjennem er overdækket i Fremstillingen af Sagnet om Halvdan Svarte. Allerede heraf er det klart, at Sagnet om den fangne og befriede Gud foreligger i en langt oprindeligere Form i Geirrod-Sagnet end i det til Halvdan Svarte knyttede Sagn.

Sammenstillingen af det mindre oprindelige Halvdan-Sagn med det mere oprindelige Geirrod-Sagn godtgjör Rigtigheden af den allerede i det foregaaende forsvarede Opfat-

ning, at det i Ágrip og Heimskringla fortalte Halvdan-Sagn, hvorefter Finnen bliver fangen, ikke er opstaaet ved Afkortning af det i Flatøbogen fortalte Halvdan-Sagn, hvorefter först Finnen og siden Jætten Dovre bliver fangen, men at tværtimod efter det ældre Sagn kun den ene Troldmand blev fangen og at Dovre senere er traadt istedenfor ham. Dog har Fortællingen om den fangne Dovre, saaledes som jeg har vist, fastholdt enkelte Sagnmotiver, som er glemte eller forandrede i Fortællingen om Finnen i Heimskringla.

Endelig viser Sammenstillingen af Geirrod-Sagnet med Halvdan-Sagnet, at jeg har Ret i den her foran fremsatte Formodning, at den tryllekyndige Finn, som Kong Halvdan lader gribe, i Virkeligheden er Odin og altsaa egentlig identisk med Hövdingen i Sagnet, der siger til Harald: "Nu skal du blive Konge efter din Fader".

VII.

Naar vi sammenligne Sagnet om Geirrod med Sagnet om Halvdan Svarte, se vi, at de to Sagn i sidste Afsnit er meget forskjellige. Saaledes med Hensyn til den gamle Konges Dödsmaade: Geirrod falder i sit eget Sværd, Halvdan drukner i Randsfjorden. Denne Forskjel er let at forklare deraf, at den historiske Halvdan virkelig druknede i Randsfjorden. Denne Dödsmaade tilhörte ikke det mythiske Sagn, som blev overfört paa Halvdan.

En anden Forskjel mellem de to Sagn forklares ikke saa let.

I Geirrod-Sagnet finder den gamle Konge sin Död, idet den bundne Gud löses af sine Baand. Umiddelbart derpaa forsvinder Guden. Saa bliver den unge Agnar Konge.

I Halvdan-Sagnet flygter derimod Odin, som i en Finns eller Troldmands Skikkelse har været bunden, bort med Kongesönnen. Denne bliver hos Odin Vinteren over. Först

Vaaren efter siger Odin til Harald, at hans Fader er död, hvorpaa Harald drager hjem og bliver Konge.

Det er ogsaa her klart, at det mythiske Sagns ægte Form er bevaret i Geirrod-Sagnet men forandret i Halvdan-Sagnet. Thi det stemmer ikke overens med de gamle Forestillinger om Odins Magt og Herlighed at lade ham, efter at være kommen fri, for sin Sikkerheds Skyld flygte bort.

Men naar dette er saa, da opstaar det Spörgsmaal: Hvordan er det Led af Halvdan-Sagnet, at Harald en Vinter för Faderens Död opfostres hos Odin, blevet til? Ogsaa dette Led finder efter min Formodning sin Forudsætning i Geirrod-Sagnet. Det svarer til Fortællingen om, hvorledes Geirrod blev Konge.

Geirrod kom, har vi hört, som aatteaars Gut med sin Broder til et ukjendt Land ude ved Havbrynet. Der blev han Vinteren over opfostret af en gammel Mand, som i Virkeligheden var Odin. Om Vaaren gav denne ham en Farkost. Da han fulgte ham til Stranden, talte han under fire Øine med ham. Geirrod alene kom saa hjem til sin Faders Gaard. Faderen var da död, og Geirrod blev nu tagen til Konge. Hermed sammenligne man Halvdan-Sagnet.

Harald fölger Odin, som er i en Finns Skikkelse, til den Gaard, hvor han bor som Hövding. Han opfostres af ham Vinteren over. Om Vaaren[1]) taler Odin med ham ene. Harald kommer saa hjem til sin Faders Kongsgaard. Faderen er da död, og Harald bliver tagen til Konge efter ham ti Aar gammel.

---

[1]) Sammenlign *At vári* i Grimner-Sagnet med *Ok er þeir hǫfðu þar verit til várs* i Sagnet om Halvdan og Harald i Heimskringla. Dette viser, at Gjessing (Kongesagaens Fremvæxt S. 77) har Uret, naar han mener, at Udtrykket *um hrið*, som Flat. har (I, 564), senere er blevet ombyttet med *til várs*, som Heimskr. har. Sammenlign ogsaa den Fortælling, at Ketil Höing bliver hos Brune, som i Virkeligheden er Odin, Vinteren over til om Vaaren, da Brune fölger ham paa Vei (Fornald. ss. II, 118).

Vi ser altsaa, at Harald som Hövdingens (d. e. Odins) Fostersön svarer til Geirrod i det ældre mythiske Sagn, medens han, hvor han löser den bundne Finn, svarer til Geirrods Sön Agnar.

Det mythiske Sagn, som blev overfört paa Halvdan og Harald, har altsaa ikke blot svaret til det sidste Afsnit af det fra Grímnismál kjendte Sagn, men ogsaa til dettes første Afsnit, hvori en menneskelig Kongesöns Forbindelse med Jætterne er, ligesom i Hadding-Sagnet, stillet i Modsætning til en Kongesöns Forbindelse med Æserne.

VIII.

Af det foregaaende tör sluttes, at det mythiske Sagn, som blev overfört til Halvdan og Harald, tillige har omfattet Fortællingen om den ældre Agnar, Geirrods Broder og den yngre Agnars Farbroder. Da opstaar det Spörgsmaal: Er der noget Spor af Fortællingen om den ældre Agnar i Sagnet om Harald og Halvdan?

Da Geirrod springer i Land ved sin Faders Kongsgaard, stöder han Farkosten, hvori hans Broder Agnar er, ud med de Ord: "Drag du nu bort i Troldenes Vold! (*þar er smyl hafi þik*)". Og siden faar vi höre, at Agnar, da Geirrod er bleven Konge, bor i en Heller og faar Börn med en Gyger.

Jeg holder det for muligt, at vi hermed tör sammenstille Flatöbogens Fortælling, at Halvdan, da han faar vide, at Harald har befriet Dovre, jager Sönnen bort fra Kongsgaarden med de Ord: "Nu faar du söge Hjælp hos Troldet Dovre!" Harald kommer saa til Dovre, der bor i en Heller langt udenfor den menneskelige Bygd, og opfostres hos ham. Naar Halvdan jager Harald bort i Troldets Vold, saa svarer han altsaa maaské deri til Geirrod, til hvem han ogsaa svarer som den, der lader en Troldmand fange og pine.

At Haralds Opfostring hos Dovre virkelig staar i Forbindelse med hvad der fortælles om den ældre Agnar, bestyrkes efter min Formodning ved et andet Sagn om Harald Haarfagre, nemlig Snefrid-Sagnet. Om dette indskyder jeg her nogle Bemærkninger, som er nödvendige for at oplyse det Forhold, hvori det til Halvdan og Harald knyttede Sagn staar til Fortællingen om Geirrod og Agnar. Men det er ikke min Hensigt her at undersöge Snefrid-Sagnet i dets Helhed.

I Ágrip [1]) fortælles, at Harald under et Gilde Juleaften paa Gaarden Tofte (i Dovre, der nu regnes til Gudbrandsdalen) alene gaar med en Finn Svaase ind i dennes Gamme, som Finnen af Harald har faaet Lov til at opföre paa den anden Side af Bakken der. I Gammen rækker Svaases fagre Datter Snefrid (*Snjǫ́fríþ*) ham et Kar med Mjöd, som han drikker ud. Da gaar det som en brændende Ild gjennem Haralds Legeme. Han vil straks have Snefrid. Hun bliver gift med Harald og föder ham flere Sönner. Hvor Svaase förste Gang nævnes i Ágrip, kaldes han Finnekonge [2]).

Denne Fortælling har Snorre optaget i Heimskringla [3]) næsten ordret fra Ágrip. Hos Snorre findes ikke Betegnelsen af Svaase som Finnekonge. Derimod kaldes han i en Kapiteloverskrift, som findes i nogle Afskrifter af Heimskringla, for "Jætte" (*jǫtunn*), men denne Betegnelse tilhörer ikke Snorres Skrift. I Fortællingen om Hauk Haabrok i Flatöbogen [4]) kaldes Svaase en tryllekyndig Dværg og Snefrid en finsk Kvinde, men det siges ikke der, at hun var Svaases Datter.

Den sandsynlig paa Orknöerne c. 1200 digtede Fornyrđadrápa indeholder Vers, der omtale Finnekvinden, som

---

[1]) Dahlerups Udgave S. 4—6.

[2]) *finnconungr*.

[3]) Har. s. Hárf. Kap. 24. F. J. (25 Unger). Her er Navneformen *Snæfriðr*.

[4]) Flat. I, 582.

gjorde Harald rasende af Kjærlighed, fordi hun syntes ham straalende som Solen.

I Fortællingen om Hauk Haabrok (Flat. I, 582 = Fms. X, 208) siges det, at Harald Haarfagre har digtet en *Snjófríðardrápa.* Af denne anföres en Strofe, som er i det Versemaal, der kaldes *hálfhneppt.* Jeg holder det for selvsagt, at denne Strofe ikke er digtet af Kong Harald, men efter hans Tid af en islandsk Skald. Thi jeg holder Fortællingen om Snefrid for Fabel, ikke for Historie, omend Sönner, som tillægges hende, er historiske. Desuden taler Strofens Udtryk og Versemaal for, at den ikke er digtet af Harald, og Vidnesbyrdet i den fabelagtige Fortælling om Hauk Haabrok kan ingenlunde være tilstrækkeligt til at bevise Strofens Authenti. Den er sandsynlig en Efterligning af Orm Steinthorssöns Vers i samme Versemaal.

Snefrids Fader Finnen *Svási*, som har sin Gamme ved Gaarden Tofte i Dovre Bygd og som senere kaldes en Dværg eller Jætte, kan neppe fuldstændig skilles fra den i Hauk Erlendssöns Redaktion af Landnámabók [1]) nævnte Jætte *Svasi*, som hörer hjemme nord i Dovre (*norðan af Dofrum*). Denne Jætte kaldes i Flatöbogen *Svaði* [2]). Den ældre Form af Navnet synes at være *Svási* [3]), der allerede findes i Ágrip. Dette Navn er dannet af Adjektivet *sváss* "mild, blid". Af dette Adjektiv har ogsaa *Svásuðr*, Sommers Fader [4]), der opfattes som en Jætte [5]), sit Navn. Umildt Veir kaldes *ósvást veðr.* Derfor synes man engang at have forestillet sig *Svási* som en Jætte, der ligesom Gudmund paa Glasesvoldene midt i Kulden og Vinteren fjærnt fra menneskelige Boliger havde et mildt sommerligt Hjem. Hos Svaase som

---

[1]) Landn. IV, 7 i Ísl. ss. I, 256; Hauksbók S. 95.
[2]) Flat. I, 22. 220.
[3]) Ágrip har *ſváſi* (S. 4 L. 19) med Længdetegn over *a*.
[4]) Vafþrúðn. 27.
[5]) Snorra Edda ed. AM. I, 550.

hos Gudmund lokkede fagre forförende Dötre de Mennesker, som forvildede sig derhen.

Navnet *Svási* paa en Jætte fra Dovre er senere blevet forandret til *Svaði* ved Indflydelse af *Svaðabú*, Navnet paa en Bygd paa Hedemarken, svarende til en Del af det nuværende Ringsaker [1]). At Jætten *Svaði* er bleven sat i Forbindelse med *Svaðabú*, ser man deraf, at han gjöres til Fader af Sagnfiguren Rolv *ór Bjargi* eller *í Bergi*, som er Konge paa Hedemarken [2]). Da Jættens Navn *Svási* "den milde" synes at tyde paa, at man fra först af har tænkt sig ham som et med Gudmund paa Glasesvoldene beslægtet Væsen, kan det nævnes, at ligesom man troede, at *Údáinsakr* (Udödelighedsageren) laa i Gudmunds Rige, saaledes var der i den Bygd paa Hedemarken, til hvilken *Svási* eller *Svaði* blev knyttet, i *Svaðabú* en Gaard *Vdadens aker* [3]), d. e. *Údáinsakr*.

Men at Finnen eller Jætten *Svási* (*Svaði*) ikke fra först af har havt noget med *Svaðabú* paa Hedemarken at gjöre, synes at fremgaa deraf, at han baade ifölge Snefrid-Sagnet og ifölge Sagnet om Nor og Gor hörer hjemme i Dovre i det nuværende nordlige Gudbrandsdalen.

Finnen eller Jætten *Svási*, som hörer hjemme i Dovre, er efter min Formodning en Sagnfigur, som er nær beslægtet med Jætten Dovre, de islandske Æventyrsagaers mythiske Repræsentant for Dovrefjæld, han der opfattes som Norges hedenske Landvætte. Ligesom Svaase forstaar sig paa Trolddom, saaledes fremhæves dette udtrykkelig ogsaa om Dovre [4]). Ligesom Svaase en Gang kaldes Konge, saaledes betegnes Dovre oftere saaledes [5]). Harald kommer Juleaften ind i Svaases Bolig i Bygden Dovre og möder hans fagre Datter *Snjófríðr*,

[1]) Jfr. Keyser Saml. Afhandl. S. 52; Munch Norske Folks Hist. a 336 f.
[2]) Jfr. Keyser Saml. Afh. S. 51.
[3]) Röde Bog S. 265.
[4]) Bárðar s. Snæf. S. 2.
[5]) Kjalnes. s. Ísl. ss. II, 435. 438. 442. 456.

som skjænker ham et Bæger Mjöd. Han bliver forelsket i hende og faar med hende siden flere Börn. I den islandske Æventyrfortælling Kjalnesinga saga fra 14:de Aarhundred berettes, at en islandsk Mand Bue under Harald Haarfagres Regjering en Juleaften kommer ind i Dovres Bolig i Dovrefjæld og der möder hans vakre Datter *Fríðr*. Hun giver ham at spise og drikke, og med hende faar han siden en Sön.

Jeg finder det herefter ikke usandsynligt, at Dovre-Sagnet hörer sammen med Snefrid-Sagnet. Den Jætte, i hvis Heller den unge Harald i længere Tid opholdt sig, kan efter min Formodning engang have været tænkt som Fader til en fager Jættedatter, med hvem Harald fik Börn. Men dette lader sig ikke fuldt ud bevise.

Jeg har her foran sat det Motiv, at Harald af sin Fader jages bort til Troldet Dovre, hos hvem han saa bor i en Heller, i Forbindelse med det Motiv i Grimner-Sagnet, at den ældre Agnar af sin Broder stödes bort til Troldene, hos hvem han siden bor i en Heller og faar Börn med en Gyger. Dette stöttes nu ved den her begrundede Sammenhæng mellem Dovre-Sagnet og Snefrid-Sagnet.

Tidligere har jeg (i Studier I, 422 f.) paavist, at Sagnet om den ældre Agnar, som faar Börn med en Gyger, er en Form af det nordlandske og finmarkske Sagn om Gutten, som af sin Broder (eller Kammerat) lades igjen paa en Ø ude ved Havbrynet, men som der vinder sig en Brud blandt de Underjordiske [1]). Det kan da her fremhæves, at Gutten faar sin Brud Juleaften, ligesom Harald Juleaften fæster Snefrid.

Sagnet om den ældre Agnar har sandsynlig engang været fortalt fuldstændigere end i Fortalen til Grímnismál og har, i Lighed med nordlandske og finmarkske Sagn, vistnok berettet, at han ved Giftermaal med Jættedatteren fik Rigdom.

Vi se nu tillige, at Dovre-Sagnet deri, at Harald jages bort af sin Fader for at faa Hjælp af et Trold, og deri, at

[1]) Se f. Ex. Friis Lappiske Eventyr S. 24.

han fostres af en Jætte i en Heller, efter al Sandsynlighed har bevaret Træk, som staa i Forbindelse med Dele af det mythiske fra Grímnismál kjendte Sagn, der ikke er bevarede i Sagnet om Odin, som i en Finns Skikkelse raner Maden fra Halvdan. Dovre-Sagnet er altsaa efter min Formodning kun tildels et Sidestykke til Finne-Sagnet, men ikke i et og alt afledet af dette. De forudsætte begge, tror jeg, ældre mythiske Sagn, der har staaet i Forbindelse med den Fortælling, som meddeles i Indledningen til Grímnismál.

Her bör det tillige fremhæves, at Haralds Opfostring hos Jætten Dovre har et Sidestykke i det af Saxo fortalte Sagn, at Hadding af sin Fader gives Jætten Vagnhovde til Opfostring. Olrik [1]) sammenstiller det Sagntræk, at Dovre til Afsked lover altid at være Harald nær i Kampen, med det Træk, at Hadding efter at have forladt Vagnhovde senere paakalder sin gamle Fosterfader, som da viser sig paa Kamppladsen og strider med i Haddings Hær [2]).

I Hadding-Sagnet vinder Jættedatteren Haddings Elskov, ligesom Harald forelsker sig i Snefrid, som er Datter af en Finn eller efter en senere Fremstilling af en Jætte og som mulig i en nu ikke bevaret Sagnform har været Datter af en Jætte, der fostrede Harald. Men ellers er der ingen Lighed ved dette Forhold i de to Sagn.

Hadding beskyttes ogsaa, ligesom Harald, af Odin. Men Harald-Sagnet stiller ikke som Hadding-Sagnet Heltens Forhold til Odin i Modsætning til hans Forhold til Jætterne og har for övrigt ingen Lighed med Hadding-Sagnet [3]).

---

[1]) Forsög til en tvedeling af kilderne til Sakses oldhistorie I S. 40.

[2]) Saxo Gramm. ed. Müll. p. 45. At Hadding og hans Broder gives Jætter til Opfostring, minder om Kentauren Cheiron, som i det hellenske Sagn fostrer unge Helte, men der findes vist ikke nogen historisk Forbindelse Sted mellem dette Sagn og det nordiske. Brune lover Ketil Höing, da de skilles, at hjælpe ham i Kamp, og holder dette.

[3]) Digtningen om Haddings Forhold til Jætter har vel udviklet sig af Folkesagn, der var beslægtede med de, som ligge til Grund for Digtningen om den ældre Agnars Ophold hos Troldene.

Elementerne i de ældre mythiske Sagn, hvis Helte er Geirrod og Agnar, er blevne fuldstændig rystede om hverandre i de yngre til Halvdan og Harald knyttede Sagn, saa at de her er traadt ind i fuldstændig forandrede Forhold. Derved er den oprindelige og ægte Motivering i mange Tilfælde forsvunden eller ombyttet med en ny.

Sagnet om Halvdan begynder med den Fortælling, at Odin ved Trolddom raner Julekosten fra Kongen. Hvorfor gjör Odin dette? Det siges i Sagnet aldeles ikke. Dette Hovedled af Fortællingen er ladt fuldstændig umotiveret. Men engang maa det vel have været motiveret.

Det Træk, at Maden og Drikken forsvinder fra Bordet, gjenfindes, som jeg foran har paavist, i nyere Folkesagn. I disse forsvinder Maden, fordi Troldene æde den op, og dette er vistnok den oprindelige Anvendelse af dette Sagntræk. Men Odin kan jo ikke, hvis han blev tænkt som Gud og ei som Trold, rane Maden fra Halvdan, fordi han selv vil fortære den.

Det synes i og for sig klart, at hvis man paa en Tid, da man endnu har havt nogen Bevidsthed om Odins guddommelige Magt, har ladet Odin rane Julekosten fra Kong Halvdan, saa har man tænkt sig, at Odin gjorde dette, fordi han var bleven Halvdan gram. Men hvorfor var Odin bleven Halvdan gram?

Ranet af Julekosten er et Motiv, som ikke forekommer i Grimner-Sagnet; dog er ogsaa her Kongens Forhold til Kostholdet det Motiv, som bevæger Handlingen fremad. Frigg siger nemlig til Odin, at Geirrod er saa nidsk paa Mad, at han piner og plager sine Gjæster, naar han synes, der kommer for mange.

Her maa vi mindes, at det gjaldt for en Familiefeil hos Harald Haarfagre og Kongerne af hans Æt, at de var karrige paa Mad. Dette siges til Haakon den gode, da han vil

indföre de Kristnes Faste [1]). Det nævnes först ved Halvdan Svartes Farfader Halvdan, om hvem det siges, at han sultede sine Mænd, hvorfor han fik Tilnavnet *enn matarilli.* Og i Harald Haarfagres Mund lægges der en Halvstrofe, hvori han klager over, at der kommer for mange af hans gamle Kjæmper til hans Gaard for at drikke hans Øl [2]).

Naar Odin raner Halvdan Svartes Julekost, formoder jeg efter det foregaaende, at Sagnet tidligere har motiveret dette saaledes, at Odin er bleven ham vred, fordi han er nidsk paa Mad, hvilket ikke anstaar en Hövding.

Men i Grimner-Sagnet er den Beskyldning, at Geirrod er nidsk paa Mad, bare Snak, og den egentlige Grund til Geirrods Fald ligger her dybere.

Geirrod har efter Odins Raad skudt sin ældre Broder Agnar bort og er ved denne Forurettelse bleven Konge. Allerede her fremstilles Odin halvt som et ondt Væsen. Den Uret, som Geirrod har övet, kræver sin Gjengjældelse og sætter den tragiske Magt, som fremkalder hans Död, i Virksomhed. Gjengjældelsen er udtrykt ved Geirrods Sön Agnar, thi i ham har man tydelig tænkt sig Farbroderen gjenfödt Han er opkaldt efter Farbroderen og er ti Aar gammel, som denne var i Sagnets förste Afsnit.

IX.

Vi har seet, at det Odins-Sagn, som fortælles om Halvdan Svarte og Harald Haarfagre, ikke uden Forbillede var digtet i Tilslutning til disse Konger, men at det forudsætter et ældre Sagn, som har været knyttet til andre Konger. Allerede i den ældre Form, hvori vi kjende dette Sagn, nemlig i Geirrod-Digtningen, optræder Odin flere Gange formummet.

---

[1]) Hák. s. góða Kap. 15 F. J. (17 Unger). Jfr. Munch Norske Folks Hist. a 607.

[2]) Heimskr. Har. s. Hárf. Kap. 26.

Först som en Bonde i en Hytte, i hvilken Fremtrædelsesform han er traadt istedenfor det nordlandske og finmarkske Folkesagns Havmand (eller Havjætte). Dernæst bliver Odin ifölge Geirrod-Digtningen fanget (hvorledes, siges ikke) som Troldmand. Det er da naturligt, at Odins Guddommelighed i det yngre Sagn er bleven endnu mere tildækket. Dog er Odin som Harald Haarfagres Fosterfader betegnet som Hövding (uden at Stedet, hvor han bor, er nærmere bestemt), medens Odin som Geirrods Fosterfader fremtræder som en gammel Bonde, der bor i en Hytte. I Geirrod-Digtningen er i det mindste to i sin Oprindelse aldeles forskjellige Elementer sammensmeltede af en i Haalogaland vel kjendt Digter. Paa den ene Side Fortællingen om de to Brödre, som drive til Havs, paa den anden Side Digtningen om den fangne og löste Gud [1]. Kun det förste af disse to Elementer i Geirrod-Digtningen svarer til endnu levende nordlandske Folkesagn. Disse to i sin Oprindelse aldeles forskjellige Elementer er först i Geirrod-Digtningen blevne forenede.

Alligevel finde vi i Sagnet om Halvdan og Harald baade Fortællingen om den fangne Odin, hvem Kongesönnen forbarmer sig over, og tillige et Motiv, som svarer til Geirrod-Digtningens förste Afsnit, nemlig Kongesönnens Opfostring hos Odin Vinteren over til om Vaaren, da den gamle Konge er död.

Heraf fölger, at det til Halvdan og Harald knyttede Odins-Sagn ikke har sin Forudsætning i et med Geirrod-Digtningen beslægtet og sideordnet Sagn, men i selve den Digtning, som foreligger os i Grímnismál og i den prosaiske Indledning dertil. Dette Digt Grímnismál synes allerede dengang, da det fik Indflydelse paa Sagn om Halvdan og Harald, at have indeholdt Versene med Odins-Navne.

[1] Min Mening om den sidste Digtnings Forbillede har jeg fremsat i Studier I 426—434.

Jeg tror i det foregaaende at have vist, at Fortællingen i Flatöbogen om den bundne Dovre hos Halvdan er opstaaet ved senere Forandring af Sagnet om Finnen eller egentlig Odin, som gribes af Halvdan, dog saaledes at den Form af Finnesagnet, som forudsættes af Dovresagnet, havde bevaret flere Træk, som er tabte i den fra Ágrip og Heimskringla kjendte Fortælling. Sagnet om Kongesönnens Opfostring hos Jætten er derimod, som vi har seet, neppe afledet af Sagnet om Geirrods Opfostring hos Odin, men det har fra först af, fortalt om en sagnhistorisk Kongesön, som det synes, dannet et Modstykke til dette. Motivet med Opfostringen hos Odin blev af en Digter fra Haalogaland forenet i en og samme Digtning, nemlig den om Geirrod og Agnar, med det Motiv, at en Kongesön lever i Jætternes Samfund, men saaledes at de to Motiver henförtes til to forskjellige Personer. I Digtningen om Hadding danner Livet hos Jætterne og Odins Beskyttelse to hinanden modsatte Udviklingsled i en og samme Hövdings Skjæbne [1]). Derimod paa Oplandene knyttede, som det synes, én Kreds til Harald Sagnet om Opfostringen hos Odin, medens en anden Kreds til ham henförte Sagnet om Opfostringen hos en Jætte. Disse Sagn var her fra först af ikke forenede.

At den Jætte, som opfostrer Harald, i den islandske Fortælling, som sandsynlig tildels grunder sig paa et norsk oplandsk Sagn, er den mythiske Repræsentant for Dovrefjæld, har paa den ene Side vistnok sin Grund deri, at det mythiske Oldsagn, til hvilket det nynorske Æventyr om "Kjætten paa Dovre" viser tilbage, allerede i Middelalderen var fæstet til dette Stedsnavn. Paa den anden Side lod Sagnet vistnok den mythiske Repræsentant for Dovrefjæld fostre Harald Haarfagre og gjöre ham til Norges Enekonge,

---

[1]) I Fortællingen om Ketil Höing kan Brune, hos hvem han er Vinteren over, som hjælper ham i Kampen og med hvis Datter han faar en Sön, siges at være Odin og en Jætte, forenede i samme Person.

fordi Harald over Dovrefjæld drog ud paa det Erobringstog, som gjorde ham til Norges Enekonge. Haralds förste Seier paa dette Tog var efter Snorre paa Opdalsskogen, straks efterat han var kommen over Dovrefjæld.

At den fangne og bundne Dovre senere er bleven indsat istedenfor den bundne Finn eller Odin i Sagnet om Halvdan og Harald, er nu saameget lettere at forklare, hvis jeg har Ret deri, at Harald allerede i Forveien i et af flere til ham knyttede oplandske Sagn var fremstillet som en Fostersön af en Jætte fra Dovre (senere kaldt Jætten Dovre), medens han i et andet Sagn blev fremstillet som Odins Fostersön.

Dofri som Navn paa en Jætte forekommer tidligst i en til Snorres Edda föiet versificeret Ramse [1]), af hvilken vi dog ikke kan se, om Ramsens Forfatter kjendte ham som Harald Haarfagres Fosterfader. Denne Ramse er ifölge Finnur Jónsson forfattet af en Islænding omkring 1200 [2]).

Sagnet om Harald, Dovres Fostersön, er i den islandske Litteratur ikke ældre end c. 1300, og Fortællingen om Dovre kan i den Form, hvori den er nedskreven i Flatöbogen, heller ikke som mundtlig Meddelelse være ældre. Men flere af Sagnets Motiver har vistnok allerede tidligere i Nordmænds Fortælling været knyttede til Dovre.

Digtningen om Geirrod og Agnar er udgaaet fra en i Haalogaland vel kjendt Digter. Dens förste Afsnit er en Omdigtning af et ældre folkeligt Sagn, som er knyttet til Fiskerlivet ved Havstranden der nordpaa.

Derimod er Fortællingerne om Halvdan Svartes og Harald Haarfagres Forhold til Odin og Fjældjætten aabenbart

[1]) Sn. Edda ed. A. M. I 551.

[2]) Litt. Hist. II 175; Þulur og Gátur S. 505. Allerede da nærværende Afhandling först blev forfattet, inden jeg kjendte disse F. Jónssons Skrifter, udtalte jeg i den, i Modsætning til min tidligere Formodning, at jeg holdt disse þulur for islandske.

Indlandssagn, som i sin ældste Form er blevne til paa Oplandene, hvor de vel er smeltede sammen med mythiske Forestillinger, som allerede tidligere der havde fæstet sig. Medens Snefrid-Sagnet ligesom Dovre-Sagnet er fæstet til nordre Gudbrandsdalen, er det paa Hadeland [1]), at Julekosten forsvinder og at Finnen fanges af Halvdan Svarte. En af Snefrids Sönner, der siges at have övet Trolddom, bor paa Hadeland [2]), og fra en anden af hendes Sönner skal Sigurd Syr paa Ringerike stamme. Naar de Sagn, som havde faaet sin Form under Indflydelse af Naturen i Nordland, havde fæstet sig paa Oplandene, maatte de Træk forsvinde, at de to Brödre er ude at fiske, at de i Mörkskodden drive til Havs og komme paa et Land ude ved Havbrynet. Medens det nordlandske Sagn lader Brödrene fostres af overnaturlige Væsener derude, fostres Kongesönnen iförlge det oplandske Sagn af et ikke menneskeligt Væsen inde blandt Fjældene paa et Sted, som er skilt fra Bygden ved Skog og Ødemark. Medens de Trold, hos hvilke Agnar efter det nordlandske Sagn bor i en Heller og faar Börn med en Gyger, maa tænkes at have sin Bolig ude ved Havet vest for Nordlands Kyst, saa er de Jættevæsener, blandt hvilke Harald Haarfagre færdes, i Slægt med Jutulen fra Vaage i det nynorske Sagn og har faaet sit Præg af Fjældene i det nordlige Gudbrandsdalen og nord derfor.

Baade Odin, der i Halvdan Svartes Gaard optræder som Troldmand, og Svaase, Snefrids Fader, som er tryllekyndig, kaldes en Finn. Det synes muligt, om end ikke sikkert,

---

[1]) Gjessing (Kongesagaens Fremvæxt S. 77) mener, at Lokaliseringen *á Haðalandi* i Heimskringla er et fuldstændig vilkaarligt Indskud. Men denne Stedfæstelse synes mig rigtig, fordi Halvdans Död, som efter enstemmigt Vidnesbyrd finder Sted paa Hadeland, af Sagnet er sat i nær Forbindelse med Julekostens Forsvinden og Finnens Paagribelse.

[2]) Jfr. Historia Norwegiæ: Nonus Rognvaldus retilbein, qui a quadam fitonissa in provincia Hathalandia nutritus est et in eadem arte mira ut nutrix operatus est (Storm Monumenta S. 104 f.).

at denne Benævnelse Finn allerede har været brugt i en Form af Geirrod-Sagnet om den gamle Kall, som i Virkeligheden var Odin, til hvem Geirrod og Agnar kom.

De Sagn om Halvdan og Harald, som jeg her omtaler, tænker jeg mig ikke som Almuesagn i sin Oprindelse, men som opfundne af Mænd, hvis jævnlige Syssel var Sagnfortælling og Sagndigtning.

Disse Sagn forudsætte, som jeg har vist, den fra *Grímnismál* kjendte Digtning om Geirrod og Agnar. Dette Digt er forfattet i 10de Aarhundred, neppe efter Aarhundredets Midte [1]). Dets Forfatter har efter min Mening været vel kjendt i Haalogaland, men har digtet under Indflydelse af mange forskjellige Meddelelser fra England.

Den Tid, paa hvilken Sagnet om Geirrod og Agnar paa Oplandene er blevet omdigtet til Sagn om Halvdan og Harald, er tilnærmelsesvis bestemt paa den ene Side ved Digtet Grímnismál, paa den anden ved Ágrip, hvor Sagnet om Halvdan og Harald först findes optegnet.

Opland-Sagnet om Finnen hos Halvdan og Harald er altsaa ikke ældre end c. 950 og ikke yngre end c. 1190. Det synes at maatte være blevet til paa en Tid, da Opfatningen af Odin som den, der forlener Konger med Seier og Magt, endnu var, om end ikke religiöst, saa dog for Fantasien levende. Paa den anden Side synes Odins Optræden ligeoverfor Halvdan at vise hen til den Omændring, som de hedenske Forestillinger om Guden undergik, da Kristendommen var bleven indfört.

Da Sagnet om Odin hos Halvdan og Harald i flere Eiendommeligheder staar nærmere ved norröne Sagn, som fortælles hos Saxo, end ved Eddadigtenes Gudesagn, taler

[1]) Efter Finnur Jónsson (Litt. Hist. I 66) c. 900—925. I mine Studier I 486 har jeg været mere tilböielig til ikke at sætte det længere tilbage end til c. 950.

dette kanské for, at hint oplandske Sagn ikke er blevet til för omkring Aar 1100.

Man kan spörge, om Sagnet har været digtet af en Islænding, som har været kjendt paa Oplandene i Norge, eller af en Nordmand. For at Sagndigteren skulde være en Islænding, kunde man anföre, at det ikke er sandsynligt, at den fra Grímnismál kjendte Digtning, som Sagnet forudsætter, skulde have været udbredt blandt Nordmænd paa Oplandene omkring Aar 1100. Men dette Argument veier lidet. Hvis Sagndigteren har været en norsk Sagnfortæller, snarest i en Hövdings Fölge, kan han have lært Digtningen om Grimner, Geirrod og Agnar at kjende andensteds end paa Oplandene.

Jeg tror, at Sagnet er dannet af en Nordmand. Herfor taler den Omstændighed, at der, som i det foregaaende paavist, er andre mythiske Sagn om Harald Haarfagre, som staa i Forbindelse med dette Sagn og som er fæstede til andre Bygder paa Oplandene. Sagnet er ikke præget af Islændingernes sunde og nögterne Realisme. Dets mythiske Form og Betydning er paa den anden Side i de islandske Gjengivelser bleven endnu uklarere, end den fra först af kan have været.

Der er intet Spor til, at Sagnet om Odin hos Halvdan og Harald nogensinde skulde have været behandlet som Kvæde enten i de episke Digtes Versemaal eller med Replikker i ljóđaháttr. Det har fra först af været en *fornaldarsaga*.

Senere i Middelalderen gjennemgik Sagnet flere Forandringer, navnlig derved, at Odin som handlende Person tildels blev ombyttet med en Jætte, med hvem Harald Haarfagre allerede tidligere var bleven bragt i Forbindelse.

Sagnet om Odin hos Halvdan og Harald har vistnok engang udtrykt den Opfatning, at Odin fra först af har været Halvdan Svarte huld, men siden blev ham gram.

Odin volder selv, at Halvdan, da denne har forgrebet sig paa Guden, finder sin Död. Kongestolen maa ryddes, forat Sönnen Harald ved Odins personlige Indgriben kan blive Konge.

Denne Digtning er sprungen frem af den fra Hedendommen bevarede Livsopfatning [1]) og er et Udtryk for den samme Trang til at lade Odin personlig gribe ind ved de afgjörende Vendepunkter i Hövdingens Liv, som den der har gjort sig gjældende i den nordiske Form af Volsungesagnet.

Det er som Seierens Gud, at Odin hjælper Harald til Enevældet i Norge. Gjessing har allerede bemærket [2]), at denne Opfatning af Odin som den, der giver Kongen Seier og Magt, ligeledes kommer frem i Skikken ved de hedenske Offergilder, der holdtes i Tröndelagen i Haakon den godes Dage: Förat drak man ved dem Odins Bæger til Seier og Magt (*ríkis*) for sin Konge [3]). Og denne Opfatning af Odin som den Gud, der skjænker Seier, er jo ældgammel og ikke særlig nordisk. Den gjorde sig jo ogsaa gjældende hos vestgermanske Folk [4]), og den fremtræder i det gamle Sagn om Langbarderne, med hvilket det norske Geirrod-Sagn tildels staar i Forbindelse.

Der viser sig i de af kristne Mænd efter kristelig Tradition optegnede Sagaer en Tendens til at fremstille Harald Haarfagre som den, der troede paa den sande Gud. Dette udtaler sig i Heimskringla i de Udtryk, som lægges i hans Mund, da han sværger at skulle vinde hele Norge: "Jeg aflægger det Löfte, paa hvilket jeg kalder den Gud, som har skabt mig og som raader for alt, til Vidne, at mit Haar

---

[1]) Dette er allerede antydet af Gjessing "Kongesagaens Fremvæxt" S. 44 f.

[2]) Kongesagaens Fremvæxt S. 45.

[3]) Hák. s. góða i Hskr. Kap. 17 F. J. (Kap. 16 Unger).

[4]) Se f. Ex. Mogk i Pauls Grundriss[1] I, 1076.

skal ikke klippes eller kjæmmes, för jeg har tilegnet mig hele Norge [1]).

I Modsætning hertil er i Fortællingen om Dovre i Flatöbogen Haralds Löfte om ikke at lade sit Haar klippe motiveret fra hedensk Synspunkt [2]). Her siger Jætten Dovre til ham: "Du skal hverken lade dit Haar eller dine Negle klippe, för du bliver Enekonge over hele Norge" [3]). Derved vil jeg minde om, at Dovre, naar han lader Harald blive Konge, tildels er traadt istedenfor Odin. Fremdeles vil jeg fremhæve, at et Löfte om ikke at klippe sit Haar, för man har udfört en Daad eller opfyldt en Pligt, er ældgammel germansk hedensk Skik, og at denne Skik har fundet sit Udtryk i Gudemythen, derved, at Vaale, hvem Odin avler for at han kan hævne Balder, ikke tvætter sin Haand eller kjæmmer sit Hoved, för han har lagt Balders Banemand paa Baal [4]).

Endelig vil jeg minde om, at Dovre-Sagnet, saaledes som jeg i det foregaaende tror at have vist, vistnok i de fleste Henseender er en senere og forvansket Form af Sagnet om Finnen i Ágrip, men at det dog har bevaret, tildels i forandret Form, enkelte Sagnmotiver, som er faldt ud i Finnesagnet.

Det kunde derfor være muligt, at Harald efter et ældre Sagn har paakaldt Seierens Gud Odin, da han aflagde det Löfte ikke at lade sit Haar klippe eller kjæmme, för han var bleven Enekonge over hele Norge. Men bevise lader dette sig ikke.

Med Hensyn til de her behandlede Fortællingers Betydning for Halvdan Svartes og Harald Haarfagres virkelige Historie tör vi holde os til Fagrskinna-Forfatterens Dom.

---

[1]) Heimskr. Har. s. Hárf. Kap. 4.
[2]) Jfr. Gjessing Kongesagaens Fremvæxt S. 45.
[3]) Flat. I, 566.
[4]) Se mine Studier I, 213—215.

Han har udeladt dem alle tilhobe af sin Fremstilling af norske Kongers Sagaer, fordi han har holdt dem for Fabler.

Den Tid er vel nu forbi, da man i Fortællingen om Haralds Forhold til en Finn paa Hadeland vil söge et Vidnesbyrd om, at han der stod i Forbindelse med Levninger af Norges formentlige Urbefolkning. Denne Finn er en Skabning af den mythedannende Fantasi. Naar Finnehammen falder, træder en större Skikkelse frem. Det er Seierens Gud, som kaarer den unge Harald til Norges Konge og som staar ved hans Side, til Norges Rige er stiftet.

Marts 1899. Sophus Bugge.

Folkvisan om konung Didrik och hans kämpar.

I. Grundformen.

Uti Danmarks gamle Folkeviser, band 4, s. 623—676, har Grundtvig intagit en vidlyftig redogörelse för Didriksvisan, "i alle dens Former sammenholdt med Didrikssaga". Meningen med denna uppsats, som tillika är en polemik mot G. Storm, har varit att uppvisa de många olikheterna mellan visans olika former och sagan och därigenom ytterligare befästa den åsikt, som Grundtvig längesedan uttalat, att visan är oberoende af sagan. Men härvid har Grundtvig enligt min mening begått det stora felet, att han ej granskat det bevismaterial, som han använder, utan låter allt gälla lika. Så snart en uppteckning innehåller en från sagan afvikande uppgift, anser han den vara äkta traditionell. Därigenom har hans undersökning blifvit förfelad. Först sedan man noga öfvervägt värdet af de olika versionerna och utmönstrat hvad som befinnes vara senare utbildningar, får man en fast grund att bygga på vid fortsatta undersökningar. Då jag

började sysselsätta mig med denna visa, fann jag snart, att det var omöjligt att bilda sig något fast omdöme om förhållandet mellan visan och sagan, förrän en granskning skett af det material, som de många uppteckningarna erbjuda. Resultatet af denna lämnas här. Målet har varit att söka finna grundformen; men då det torde vara omöjligt att fullständigt återställa denna, har jag inskränkt mig till att utgallra hvad som uppenbarligen aldrig stått i densamma och att bibehålla endast det, som jag ansett komma denna närmast, äfven om icke ens detta kan sägas vara ursprungligt. Då de många formerna af visan under olika sångares och upptecknares behandling blifvit i olika delar utsatta för ändringar, har följden blifvit, att än den ena, än den andra uppteckningen blifvit föredragen, och att grundformen ansetts bäst bevarad än i en svensk, än i en dansk, än i en färöisk visform. I allmänhet tror jag mig på detta sätt hafva kunnat meddela, åtminstone i det väsentliga, visan i dess helhet. Yngre bildningar har jag meddelat, endast då de befunnits anmärkningsvärda.

Folkvisan om Didrik och hans kämpar innehåller två särskilda händelser, nämligen Vidriks kamp med Långben Risker och Didriks tåg till Birtingsland. I de flesta uppteckningarna besjungas dessa händelser i skilda visor, men jag anser, att de, som innefatta dem båda, äro ursprungligare. Skälen därför skola lämnas i sammanhang med frågan om visans källor.

En fråga, som jag här ej inlåter mig på, är, huruvida visan är diktad i Danmark eller Sverige. Till Färöarne har den kommit från Danmark. Utan att jag kan meddela några bevis därför, hyser jag dock den öfvertygelsen, att den först nedskrifvits på danska. Därför komma de danska versionerna att sättas främst. Jag använder därvid de beteckningar, som blifvit gängse genom Grundtvigs och Arwidssons arbeten. Där dessa använda samma bokstaf — A, B, C — för olika

uppteckningar, använder jag A², B², C² för den ena. Bokstäfverna d, s, f angifva danskt, svenskt, färöiskt ursprung.

De kända uppteckningarna äro:

dA: Anna Munks handskr. fr. 16:de årh. och Anna Basses fr. 17:de årh.; Aa och Ab hos Grundtv., DgF. I 94—99; innehåller hela visan.

dBa: Rentzels hs. fr. 16:de årh.; B hos Grundtv. DgF. I 99—101; innehåller förra delen af visan.

dBb: Vedels uppteckning; Bb hos Grundtv. DgF. I 118—121; innehåller förra delen.

dBc: Dronning Sofias Visebog, Bc hos Grundtv. DgF. IV 605—607 [1]).

dC: Sophia Sandbergs handskr. fr. 17:de årh.; C hos Grundtv. DgF. I 101—103; innehåller förra delen.

dD: Karen Brahes folio-handskr. fr. 16:de årh.; D hos Grundtv. DgF. I 103—105; innehåller senare delen.

dE: Rentzels handskr.; E hos Grundtv. DgF. I 105—107; innehåller senare delen.

dF: Anna Basses handskr.; F hos Grundtv. DgF. I 108—110; innehåller senare delen.

dG: Sophia Sandbergs handskr.; G hos Grundtv. DgF. I 110—112.

dH: Vedels uppteckning; H hos Grundtv. DgF. I 112—116; innehåller senare delen.

dI: Dronning Sofias Visebog; I hos Grundtv. DgF. IV 607—609; innehåller senare delen.

sA: Kongl. Bibl. mskr. WB; 3 A hos Arw. Sv. Forns. I 13—19; innehåller förra delen.

sA²: Pär Brahes visbok; 4 A hos Arw. Sv. Forns. I 28—37; äfven tryckt i 1500—1600-talens visböcker af A. Noreen och H. Schück IV = Sv. Landsmålen 52 h. 405—414; innehåller senare delen.

---

[1]) dBa, dBb, dBc, som äro hvarandra mycket lika, anföras i det följande med den gemensamma beteckningen dB.

sB: Älfs visbok; 3 B hos Arw. Sv. Forns. I 20—25; innehåller förra delen. Arw. har upptagit några verser ur Gyllenmärs visbok, men utan verssiffror.

sB²: Kongl. Bibl. mskr. WB; 4 B hos Arw. Sv. Forns. I 37—45; innehåller senare delen.

sC: Gyllenmärs visbok; C hos Grundtv. DgF. IV 609—610; äfven hos Arw. Sv. Forns. I 405—406, delvis (v. 1—4, 15, 17—19, 21, 22, 24) och 1500—1600-talens visböcker II = Sv. Landsmålen 30 h. 263—267; innehåller förra delen.

sC²: Gyllenmärs visbok; C* hos Grundtv. DgF. IV 612—614; äfven i 1500—1600-talens visböcker II = Sv. Landsmålen 30 h. 257—262; innehåller senare delen.

sD: Cod. Petri Rudbeckii; D hos Grundtv. DgF. IV 611; innehåller förra delen.

sE: Cod. Petri Rudbeckii; E hos Grundtv. DgF. IV 611—612; innehåller förra delen.

sF: Afzelius, Sv. Folkets Sagohäfder I 65—67; innehåller förra delen.

fA: Svabos uppteckning, A hos Grundtv. DgF. IV 614—617; innehåller hela visan.

fB: Klemmensens uppteckning; B hos Grundtv. DgF. 617—622; innehåller hela visan.

Att de uppteckningar af visan, hvilka mest öfverensstämma med þiðreks saga, stå grundformen närmast, är obestridligt. Någon direkt förbindelse mellan dessa genom lån eller bearbetning kan ej gärna sättas i fråga. Jag har därföre såsom stöd för min uppfattning rörande grundformen vers för vers anfört motsvarande ställe i þiðreks saga och särskildt utmärkt de största likheterna. Däremot har jag endast undantagsvis begagnat mig af den svenska öfversättningen af sagan, emedan, såsom bekant, Grundtvig och hans efterföljare ansett likheten mellan visan och denna bero på lån från den förra till den senare. Först i en senare afdelning

skall den svenska öfversättningens ställning till visan blifva föremål för undersökning.

1. dC 1: Konning Thiderich hannd sider paa Bernn,
hannd siger ud-aff sin welde:
"Iegh haffuer kiemper udi min gaard,
de ere bode heuske och snilde.

Þiðr. s. kap. 189: þessir sitia nu allir a einn pall með Þiðreki konungi at þessarri veizlu sem nu voru nefndir ok fra var sagt. Nv mælti Þiðricr konongr er hann ser a tvær hendr ser. Mikit ofrefli er her saman comit i eina holl af þessvm hinvm dyrvm drengivm.

dA har lin. 2 roser (ɔ: siger), hvilket kanske tillhört grundformen, men lin. 3, 4 i dA, i hvilka Didrik skryter öfver att han underkufvat (tvungit under sig) "kiemper och frier heltte", äro säkerligen yngre. Syv har upptagit denna vers ur dA.

2. dA 2: Konninng Dyderick sider paa Berne,
hannd thaller dy ordt saa fri:
hannd syger, den er icki y verdenn thill
som thør mod hanom striide.

Þiðr. s. kap. 189: hvat manna mvndi sa vera, er sva diarfr mvndi vera, at hann myndi etia sinv kappi her við.

Öfverensstämmelsen mellan båda är dock ej fullständig. I sagan är det sina män, men i denna uppteckning af visan är det sig själf, som Didrik prisar. Detsamma är förhållandet uti alla öfriga uppteckningar, men att detta är senare förändring, visar vers 1, som öfverensstämmer med sagan. dC 2 kommer dA 2 ganska nära, men är ännu mer aflägsnad från sagan. Uti fA 1 (fB 1) användes såsom i sagan frågeform:

Hvar vitið tær mín yvirmann?
tað havi eg hugsað leingi.

Men dylika frågor höra till de stående uttrycken i färöiska visor. Se andra ex. uti Uppsalastudier, s. 117. Frågeformen är alltså ej beroende af Þiðr. s. Detsamma gäller om frågeformen i sD 1 och sE 1. Uti alla uppteckningar utom dAC hafva v. 1, 2 sammandragits till en. I fAB har sammandragningen skett oberoende af alla öfriga och är tillkommen, emedan dylika situationer uttrycktes på detta sätt; jfr Uppsalastudier, s. 117, Fær. dikt. II 96. Dessa äro alltså att

hänföra till en redaktion, hvilken haft ungefär samma lydelse som dBc:

Konng Diderick hannd stander paa Bernne,
och sier hand ud saa wiide:
Gud giffue, ieg weste saa frien heltt,
meg thorde udi marcken bide!

dBa har byergen (ɔ: Bern), dBb (Vedel) har ändrat lin. 3 — "Gud giffue, ieg viste de hellede saa stercke" —. sA följer Vedel, men har tillika känt en annan med sBC besläktad redaktion, ty den har upptagit namnet Bärtingsborg och gifvit lin. 3 formen: Gud gifwe iag weste kiemper dhen; jfr sB (sC): Och aldrigh sågh jagh kempen den. sB har lin. 4: Som dosten tordhe medh migh rijda, hvilket måhända är ursprungligare än dBc. Däremot är sC lin. 3 — "som mig torde wäckia och bida" — yngre förändring; den har hämtats från en följande vers, som handlar om den sofvande jätten.

Ett gemensamt fel i sBC är, att konungen kallas Vidrik samt borgen Bortingens borg. Det senare felet är tidigt inkommet, ty det förekommer äfven i den uti Kong Diderik i Birtingsland från vår visa upptagna vers. 3 under formen Brattingsborg samt uti sA (Bärttingsborgh) och sF (Brattingsborg). Den sistnämnda uppteckningen synes vara sammansatt af flere. V. 1 visar släktskap utom med sBC, lin. 1—3, äfven med sDE, lin. 4. sDE bilda en särskild grupp, för hvilken lin. 1, 4 äro karakteristiska; sD: Kungen titta sig utom vallen — tör öfver Bertings skog rijda; sE: Konungen går på dhe gröna vallar — som tår rida öfver Bertingens skogar?

3. dC 3: Tha suarid gammel Hillebrannd:
"Y siger for store ord:
ieg wed mange kiemper y werden thill,
ther sig holder alle saa god".

Þiðr. s. kap. 190: Herbrandr hinn vitri merkismaðr konongsens tecr til orða oc annsvarar konongenvm — — — — vist mælir þv af kappi oc af oviti. er þv hygr engan þinn iamningia vera ne þinna manna.

I den tyrolska dikten om konung Laurin, som synes hafva i sin nu föreliggande form användt en dikt om Didriks tvekamp, hvilken varit besläktad med den, som förf. till þiđr. saga användt, är det "Wielandes sun", som skryter öfver Didriks storhet:

"ich enweiz in allen landen
deheinen der ân alle schande
lebe als der edele Dietrîch.
niender vint man sîn gelîch
der sô grôziu dinc habe getân.
man sol in loben für alle man". (Müllenh. ed. 21 ff.)

Därpå svarar Hildebrand, att Didrik icke ännu pröfvat sina krafter mot dvärgarne "in den holen bergen". Då denne får höra detta, förebrår han Hildebrand, därföre att denne ej sagt detta förut, hvilket gifver Hildebrand anledning att hålla ett strafftal till Didrik samt omtala, att det fanns en mäktig dvärg, Laurin, mot hvilken Didrik ej ännu pröfvat sina krafter. Ehuru varningen för öfvermodet alltså i den tyska förebilden synes hafva uttalats af Hildebrand, så är det dock endast en tillfällig likhet, att samma roll i dC tilldelas denne, ty öfverensstämmelsen mellan þiđr. saga och många visuppteckningar gör det otvifvelaktigt, att i de nordiska framställningarna Herbrand trädt i stället för Hildebrand. Att isl. handskr. A till þiđr. saga också har Hildebrand, är en tillfällig likhet med dC, hvilket äfven Grundtv. IV 628 not. med frångående af en förut uttalad mening och Storm, Sagnkredsene 200, antaga. Mot Grundtvig anf. st. anser jag detsamma vara förhållandet med förekomsten af namnet Hildebrand i Sv. handskr. B till Didr. s. kap. 178. Namnet Hildebrand förekommer äfven i dB, men att det äfven där är senare tillkommet, visa dBa och dBc, v. 2:

for hand haffde werit saa wide.

Denna vers passar endast för Herbrand, men har stått kvar, sedan namnet utbytts. Den äldre lydelsen finnes kvar i sC 2:

Suarade elvart nilzfärling
som fardas hade så wida.

sA 2 stödjer sig utom på Vedel (lin. 1) äfven på en annan version (lin. 4: Bernewijss ɔ: Bermer rise). sDEF hafva utelämnat episoden om Brands uppträdande. Namnet Brand har förlorat stafvelsen Her, emedan den fattades som titeln "herr". Det har förvrängts på olika vis: Bramslau (dC), Elvart (sC), Berne (dA), likaså tillnamnet Vidfärling (isl. *viðförli*), hvilket blifvit: Vefferling, Ves(s)erling (dA), Meiffelin (dC), Förvifferlingh (sB), Nilzfärling [1] (sC), Viðferi (fAB).

Det är ganska vanligt i folkvisorna, att då en mäktig person fällt ett yttrande, som innebär skryt eller befallning, till en början ingen vågar tala, men slutligen en, som är djärfvare än de andra, uppträder. Detta motiv har upptagits i dA 3:

Alle da thide dy kiemper
offuer det brede bordt.
forudenn hannd Bernne vann Vefferling,
hanndt suaritt ett mandoms ord.

Parallellställen finnas i Ulf van Iærn B 4, Orm Ungersvend og Bermer Rise B 6, D 13, Hr. Hylleland henter sin Jomfru D 4. Denna vers saknas i öfriga danska och alla svenska uppteckningar, och något motsvarande finnes ej i þiðr. saga, hvarföre det tydligen är en yngre utbildning. Motivet återkommer äfven i fAB, men har säkerligen ej funnits i deras danska original, utan har i dessa upptagits från någon annan färöisk visa. Samma vers finnes i Arngrims synir, v. 58.

I sBC 3 hotar Didrik Brand med knifven, om ej denne visade den kämpe, som kunde mäta sig med honom. Detta motiv är senare tillsats, hämtad från någon annan visa; jfr. Essbjörn Prude och Ormen Starke A 8, Arw. I 89, Regnfred og Kongelil A 12, DgF. Nr. 22.

4. sB 4 (sC 4): Isingen heeter then samma kongh,
Som rådher öfuer bergh och fäste,
Siver heeter (hans) märckizman [2])
Honom stack aldrighingen ifrå heste.

---

[1]) Så Noreen och Schück. Arwidsson har Vilsfärling.

[2]) Så i handskriften. Arwidsson har *märkieman*.

Þiðr. s. kap. 190: Ec kann at segia þer af einv landi þvi er heitir Bertangaland. þar ræðr firir sa konongr er heitir Isvngr. hann er þeirra manna sterkastr oc aprastr við at eiga. er ver havum spvrt til. Hann a. XI. svno — — — Hann hevir einn merkismann þann er heitir Sigvrðr sveinn.

Uti sBC nämnes ej, att Isungs rike heter Bertangaland, ej häller, att han ägde elfva söner, men att grundformen upptagit detta, framgår af dA 4, 5:

Isses koning aff Berthinngs-land
hand thallede itth ord saa fri:
hannd syger, den er icki y verdenn thill,
som thør imodt hannom stride.

Hannd haffuer sig dy søner siu,
sielff er hanndt kiempe best:
Siuord heder hanns unngiste sønn,
hanndt riider sinn hest aller-best.

Texten är här mycket fördärfvad. I v. 4 är knappast mer än lin. 1 ursprunglig; det öfriga är en upprepning af v. 2, hvarigenom Isung kommit att säga hvad som rätteligen Brand har att yttra. I v. 5 är omnämnandet af Isungs söner äkta tradition, men genom inflytande af andra visor har antalet blifvit sju, Sigurd inberäknad såsom den yngste. Jfr. Rigen Rambolt og Aller hin stærke A v. 3 lin. 3 och v. 4, lin. 1 (DgF. nr. 27, I 360 f.):

hand (o: Adell-grøffue) haffuer saa raske søner siu,
— — — — Rambollt heder hans yngeste sønn.

Dessutom är rimmet dåligt: best ∞ allerbest. Grundtvig anser, att det från början varit best ∞ hest. Det kan ifrågasättas, om icke grundformen här utgjorts af två verser såsom i dA. Det är nämligen svårt att inpressa allt uti endast fyra verslinier. Vid öfverflyttningen till färöiskan har denna vers iklädts en form, som hämtats från någon annan visa, troligen Arngrims synir, v. 1, som här meddelas för jämförelsens skull:

Arngr. synir, v. 1:	fA, v. 3 (fB, v. 3):
Arngrímur eigir eina borg,	Ísin kongur borgina eigir,
hon stendur á högum fjalli,	hon stendur á högum fjalli:
ellivu eigir hann synir sær,	ellivu eigir hann synir sær,
og tólfti er riddarin snjalli.	og tólvti er Sjúrður snjálli.

Versen passar tydligen bättre i Arngr. synir, ty enligt sagan ägde Arngrim tolf söner, af hvilka den tolfte, Angantyr, var den främste, men enligt þiđr. s. hade Isung endast elfva söner, och Sigurd var hans märkesman. Omnämnandet af Isung och hans söner saknas i dBC samt sADEF.

I dA 5, 6 tillsäger Didrik om hästarnes sadling. Därom finnes intet vare sig i sagan eller i andra uppteckningar och är säkerligen senare tillsats. Dessa verser stå ej häller i något samband med den följande versen, som är äkta. Något liknande finnes i Ulf van Iærn F (Syv), v. 8.

5. dA 8: Høre thu, Berne vann Vefferling,
menn du haffuer vanndritt saa viide:
du skaltt føre minn banner y dag,
och du skaltt frammerst riide.

Þiđr. s. kap. 191: Konongrinn þiđricr mælti af mođi miklvm. — — — stig a hest þinn oc tac merki mitt — oc riđ firir til Bertangalannz.

Alla uppteckningar, som hafva detta ställe, öfverensstämma i det väsentliga, hvarför versen troligen haft samma lydelse i grundformen.

6. fA 8 (fB 7): Brandur tók viđ merkis-stong,
og fyri viđ hyggju reiđ:
tá iđ hann kom á Bertinga-skógv,
tá vendi hann hestin á leiđ.

Þiđr. s. kap. 192, 193: Herbrandr riđr nv vt af Bærn međ merki Þiđrics konongs fyrst allra þeirra — — — Nv koma þeir at skogi einvm einkar miklvm. Oc þingat ligr vegr þeirra a þann scog. Nv snyr Herbrandr aptr hesti sinvm a mot konongenom oc mælti.

Denna vers saknas i alla öfriga uppteckningar, men dess öfverensstämmelse med sagan visar, att den är äkta.

7. fA 9 (fB 9): Eg riđi ikki longur í dag
og føri mín harras merki:
har býr fyri hesum skógvi
tann Agga rísin sterki.

Þiđr. s. kap. 193: Herbrandr — — — mælti. Herra segir hann. her ligr firir oss Bertanga scogr. En i þessom scogi er einn risi. sa heitir Ætgeirr. — — — Nv riđi hverr yđarr fram i scoginn er vill. en engi er von at ec coma framarr en nv em ec kominn. nema allir ver riđim saman.

Då i alla öfriga uppteckningar den händelsen utelämnats, som framställes i sagan och fA 8 (fB 7), eller att Brand begaf sig i förväg, men vände, då han kom till skogen, har följden blifvit, att den vers, som motsvarar fA 9, undergått förändring, hvarigenom Brand vägrar att blifva märkesman, då Didrik befaller honom därtill. I dA 9 säger han sig ej vilja mottaga uppdraget, emedan "Thett sømmer inngenn fattige karll", men den verkliga orsaken, fruktan för jätten, har fått stå kvar i lin. 3, 4. I dC 4 säger ej Brand, huru han ställer sig till uppdraget, utan omnämner blott jättens tillvaro. I sBC 6 säger Brand rent ut, att han ej vill rida förut; anledningen får man veta i lin. 3, 4. En särskild ställning intaga dB och den af Vedel beroende sA. Omedelbart efter v. 1 står i denna grupp en vers, som motsvarar fA 9 m. fl., d. v. s. dB låter Hildebrand (ɔ: Brand) icke i enlighet med den äkta traditionen hänvisa på Isung och Sigurd såsom Didriks värdiga motståndare, utan på jätten i Birtingskog. I den därpå följande versen — dB 3 — uppmanar Didrik Brand att rida förut med märket, och i nästa vers vägrar denne, emedan "then priis" icke passade honom. Här har alltså en genomgripande omredigering skett. dB har i denna punkt äfven utöfvat inflytande på fAB, i det att fA 6 och fB 5 motsvara dB 2. Men att denna vers inkommit senare, visar fA 9, som innehåller detsamma i den ursprungliga formen. Tillägget har tydligen hämtats ur Vedels samling. Att fA 6, lin. 2 har större likhet med dBa och dBc än med dBb (Vedel), är väl endast tillfälligt.

De olika formerna på jättens namn i de danska uppteckningarna kunna hänföras till en gemensam form *Risker* eller *Resger*. Denna har Bugge med rätta härledt från *rise* eller *rese Ætger*. Från namnet *Ætger* hafva äfven fA *Agga* och fB *Akivar* utgått.

8. fA 10 (fB 10): Svaraði Virgar Valintsson:
"Eg skal á skógvin riða;

men tær skuluð allir, kongins menn!
hjá merkis-stongini bíða".

Þiðr. s. kap. 193: Viðga svaraði. Með þvi at sva er sem þv hevir sagt Herbrandr. þa scal konongrinn oc allir þer halda her kyrrvm hestvm yðrvm. en ec scal riða i scoginn.

I dA motsvaras denna vers af tvänne — 10, 11:

Saa red dy alle denn lannge dag
op under den grønne liide:
konngenn hanndt thaller thill Viderick,
handt badt hannom fremmerst riide.

Her holde y, alle danner-konngens mend,
op under disse grønne thuedt:
emedenn iegh riider y skoffuenn frem,
ieg vill oss veyen op-lede".

dD 5—7 har utgått från samma redaktion, men då här Brand hänvisar på jätten i stället för på Isung och Sigurd, så beder Didrik honom visa sig jätten, och en ny vers — 6 — har tillagts, hvilken endast innehåller loci communes. Ehuru denna version står i de två ålderdomligaste uppteckningarne, så är den dock af senare ursprung. dA 10 är hållen i ganska allmänna ordalag, och den följande utgör icke något svar på en bön, utan ett frivilligt erbjudande, hvilket också Viðgas ord inneburo enligt sagans och fAB:s samstämmiga vittnesbörd. Alltså är dA 10 (dC 5, 6) senare tillägg, och dA 11(dC 7) har blifvit ändrad, men innehåller dock det väsentliga bevaradt; jfr dA 11, lin. 1, 3 med fA 10, lin. 2, 3. sC har utvidgat berättelsen till fyra verser (v. 7—10). Äfven sB:s original har haft samma version, ehuru endast v. 8 finnes kvar som v. 7. sC 10, som innehåller, att Vidrik rycker ut sin knif och säger, att det ej anstår en hofman att rädas för sitt lif, har motsvarighet i Peder Pallebogson A 5, B 6, Ebbe Tykeson 5 (Arw. I 194, 200, 212). sDEF, som utelämnat episoden om Brand, låta Vidrik uppträda omedelbart efter Didriks första yttrande i v. 1. sDE äro mycket bristfälliga, men hänvisa till en gemensam källa, som, redan den, varit mycket korrumperad. sF 2 är hämtad från

sA 2, som i sin ordning härstammar från Vedel. I dB upptager denna episod fyra verser (5—8). I början har uti denna redaktion af visan händelsen framställts endast i en vers (5), men sedan hafva nya moment tillkommit: att Vidrik blef vred och talade om sitt svärd, som bet "stål och kläde", att de 300 kämparne letade efter Langben Risker, samt att Didrik uppmanade Vidrik att ej dölja för honom, om han fann jätten. Dessutom har innehållet i v. 5 återupprepats i v. 8. Hvad som i de tillagda verserna bör beaktas, är, att först här — v. 7, 9 — jätten nämnes vid namn — Langben Risker och Risker som appellativ —; i det föregående talas endast om en kämpe. Då detta stycke omredigerades, förekom alltså namnet Risker i v. 2, som motsvarar dA 9 och dC 4, där namnet finnes kvar.

9. dC 8: Thed war Widerick Wallandz-søn;
hannd red y skoffuen frem:
ther saa hannd Lanngbeen Reskieer
saa led og saa lanng.

Þiðr. s. kap. 195: Viðga riðr nv fram i scoginn. hann ser firir sic fram hvar ligr einn maðr oc sœfr. sa maðr er fvrdv mikill. leggir hans ero digrir. hann hevir sterclegan bvc digran oc langan. oc a milli hans avgna var vel sva alnar. oc þar eftir er allr hans annarr voxtr. oc eigi scortir hann grimleic ne annvr illzca.

Genom en liten ändring af lin. 2, 4 återställes rimmet:

hand frem i skoffuen red
∞ saa lang och saa led (jfr sA 7).

dA 12, lin. 1, 2 äro nästan lika med dC 8, lin. 1, 2; de två senare linierna lyda:

hanndt fanndt paa saa liidenn enn stii,
denn neder thill Reyser rannt.

Att denna läsart är sämre, framgår — utom af sagan — däraf, att det ej var Vidriks uppdrag att leta efter jätten, hvilket den förutsätter, samt att den ej står i något samband med följande vers.

sB 8 och sC 11 äro besläktade. De hafva som lin. 2 upptagit det vanliga motivet "de stigar gjordes honom så

långa". Till dessa ansluter sig nästan ordagrant sF 4. Uti sD 4, sE 3 och sA 6 har tillkommit ett nytt drag: Vidrik sjunger under färden. Detta har ur sA upptagits i sF 3. Men sAF fullfölja ej detta motiv, såsom sDE, utan ansluta sig i nästa vers till Vedel (dBb 10). Dock har sA, lin. 2 ändrats, så att den kommit att likna dC 8, lin. 2.

sD 4 är sammandragen af två verser, hvilket synes däraf, att rimmet felar, och orden i lin. 3, 4 ej passa i Vidriks mun: det skulle vara jätten, som yttrade detta, såsom i sB 10, sC 13. dB öfverensstämmer med dC i det väsentliga.

Det i sagan förekommande draget, att Viđga fann jätten sofvande, saknas i alla danska och svenska uppteckningar, men förutsättes i den följ. versen, där Vidrik stöter till honom med sitt spjut och beder honom vakna upp. Det finnes i fA 11 (fB 11):

Virgar reiđ á skógvin framm
Tiđriks köppum frá:
tá var risin sovnađur,
á grønum völli lá.

Jag lämnar det oafgjordt, om de färöiska uppteckningarne här hafva bevarat grundformen eller endast velat förtydliga innehållet.

10. dC 9: Hannd red thill thenn Redsker,
støtte paa hannem med skafftt:
"Wog nu op, du kiempe god,
thu soffuer altt saa hortt".

Jfr. fA 12 (fB 12): Tá segđi Virgar Valintsson,
mađurinn er hann hávur:
"Statt á føtur og ver títt lív,
risi, ert tú mađur!"

Þiđr. s. kap. 195: Nv stigr Viđga af hesti sinvm oc bindr viđ eitt olivetre, oc gengr at risanvm oc brigđr sverđi sinv Mimvngi oc spernir til risans međ fœti sinom vinstra. oc kallar a hann oc mælti. Statt vpp risi oc ver þic. sa mađr er nv her cominn. er lif þitt ferr at sœkia. eigi scyldi sa iamnan sova. er settr væri til lannz at gæta af hendi rics hofđingia.

De två anförda visuppteckningarna komplettera hvarandra och innehålla båda olika rester af grundformen. Med

dC öfverensstämma dB 11 och sB 9. dA 13 har en afvikande läsart, som säkerligen är yngre, likaså sA 8 och den däraf beroende sF 5 samt sDE. I de två sista är det med en sång, som Vidrik väcker jätten. Detta har framkallat det i sA (och sF) förekommande draget, att Vidrik går sjungande genom skogen. Grundtvig — DgF. IV 633 — fäster stor vikt vid den olikheten mellan sagan och visan, att den förra låter Viđga nalkas jätten gående och väcka honom med en stöt af sin fot, då den senare låter Vidrik komma ridande och stöta till honom med sitt spjutskaft. Mig synes denna olikhet ej förtjäna någon uppmärksamhet. Visdiktaren kan mycket väl hafva infört denna ändring för att tillfredsställa tidens smak, som fordrade, att en riddare stred till häst.

11. fA 13 (fB 16): "Har eru ikki so mangir saman,
at eg ræđist menn:
gakk á skógv, tín ungi mađur!
sova vil eg enn".

Þiđr. s. kap. 195: Nv vacnar risinn oc litr viđ hanom. oc ser at þar er cominn einn mađr. oc allz ecki ottaz Ætgeirr risi þann mann oc mælti til hans. Eigi sœf ec iafnan. heldr vaki ec at mestvm navđsynivm. en þess varir mic. at ec gera hvart er mer þyckir hœgra at vaca eđa at sova firir þinar sakar. Eđa hvi vecr þv mic eđa hvat manna ertv. Ec kalla þer rađ at þv gætir þin. oc far i brot leiđ þina. oc lett af kapvryrđom þinvm. firir þvi at mer þyckir mikit firir. at retta bein min firir þinar sakir oc standa nv til þess eins vpp at drepa þic. Oc sofnar nv risinn i annat sinni eigi ofastari en fyrr svaf hann.

I detta stycke är det tre punkter, som äro af vikt: Jätten fruktar icke för den komne; han beder Didrik draga sina färde; han säger sig ej ämna stiga upp för dennes skull. Alla dessa återkomma något ändrade i fAB. Närmast dessa står dA 14:

"Her haffuer ieg legitt i attenn aar,
mig veckitt rett aldrig enn manndt:
rid bort, foffuer-enn ungersuenndt,
mig løster att soue enn stunndt.

Lin. 3 återkommer i sB 12, sD 6, dC 10. Samma tanke upprepas i följ. vers. I de flesta uppteckningarna nämnes, att

jätten säger sig hafva legat i många (11, 15, 18) år, utan att någon vågat väcka honom. Detta drag, som vunnit sådan anklang, tillhör dock näppeligen grundformen. Det skulle i så fall funnits i den färöiska versionen, som står þiðreks saga närmast.

Uti alla uppteckningarna utom fA är här inskjuten en episod, som saknas i þiðr. saga: jätten frågar Vidrik efter hans vapen (dAC) eller namn (sBCDEF) eller härkomst (dB, fB) eller sköldemärke (sA). I ingen af dem står dock denna fråga i något närmare samband med hvad som förekommer i den föregående versen.

Sedan jätten i dA 14 förklarat, att han legat i 18 år, och uppmanat Vidrik att rida sin väg och uti v. 15 omnämnt, att under denna tid ingen vågat honom "väcka och bida", heter det i fortsättningen (v. 16):

Thett var Lannge-beenn Redsker,
hand vinncker op mett siitt øye:
"Siig mig, fouerenn unngersuenndt,
aff dine vaaben sløffue".

Hvar och en finner, huru omotiverad hela denna vers är: i det föregående framställes jätten som fullt vaken; här uppvaknar han först nu: "vinker op med sitt øje". Föga bättre är sammanhanget i dC. Sedan jätten stigit upp och betraktat Vidrik noga, beder han denne rida sin väg, emedan han ej ville med honom "kifva" (dC 10). Därpå gifver Vidrik honom en ny stöt och beder honom vakna upp eller "ieg skall dig wecke". Jätten borde nu blifvit ytterligt uppretad, men han säger fogligt (v. 11, 12):

"Ieg haffuer her weritt y XI aar
unnder thisse grønne lide:
aldrig saa ieg nogenn kiempe vere saa god,
ther mig thorde wecke och bide.

Hør du, fauren unge suennd,
ieg will icke med dig kiffue:
uden thu est kommen aff ridders artt,
giff mig thin waben thøffue".

Det är ju ganska egendomligt, att jätten först undanbeder sig att strida, men sedan är villig därtill, om han får veta, huruvida Vidrik är en riddare och hvilka vapen han förde.

dB låter på vv. 11, 12, hvilka väsentligen likna dA 14, 15, följa en alldeles ny vers, i hvilken Vidrik säger sitt namn och sitt ärende: att väcka jätten. Den följande versen öfverensstämmer äfven med dA 16. Samma motsägelse finnes alltså här.

sBCDEF hafva sökt komma ifrån svårigheterna med att först låta striden mellan Vidrik och jätten utkämpas och sedan den senare framställa sin fråga. Onekligen är detta en förbättring, men med denna ändring kommer frågan i alla fall mycket omotiverad från jätten, som ligger maktlös af sår vid Vidriks fötter.

Att denna episod finnes i fB 14—17 beror på lån från Vedel.

Af dessa anledningar synes det mig vara troligast, att detta moment icke tillhört visans grundform. Men som det ej så sällan uppträder i folkvisediktningen, upptogs det i denna visa, ehuru det ej passade här. Jag styrkes i detta antagande däraf, att det förekommer hvarken i þiđr. saga eller i fA. Dessas fullständiga öfverensstämmelse inses af följande utdrag ur dem båda:

þiđr. s. kap. 195: allz ecki ottaz Ætgeirr risi þann mann oc mælti til hans . . . far i brot leiđ þina . . . oc sofnar nv risinn i annat sinni eigi ofastari en fyrr svaf hann. Nv stigr Viđga fœti sinvm annat sinn til hans. sva at svndr ganga .ii. rifin i hanom. Oc nv leypr risinn vp oc er reiđr mioc. oc þrifr iarnstong sina oc reiđir at Viđga. Oc er hann ser stongina hversv hon liđr. þa skyzc hann vndan. en risinn lystr i iorđina. sva at stongin stođ fost millvm tveggia hamra.

fA 13—15: "Har eru ikki so mangir saman,
at eg ræđist menn:
gakk á skógv, tín ungi mađur!
sova vil eg enn".

Virgar læt tá Skemming leypa
fyri hans brynju (ɔ: bringu?) breiđa:
risin leyp tá fimur á føtur,
sína jarnstong at reiđa.

Rísin sipađi jarnstong sína,
sjálvum sær at eggja:
sló hann so í foldina fast,
hon stóđ millum hamra tveggja.

I st. f. 14 lin. 3, 4 har ursprungligen stått något, som motsvarat dA 20, lin. 3, 4:

> sønnder da ginge dy rebeenn sin,
> och der aff yppis dieris kiiff.

Därigenom blir parallelismen mellan sagan och fA fullständig.

Man bör slutligen gifva akt på att dessa två versioner i själfva tonen äro helt olika de öfriga. I dessa är jätten, såsom sig bör, ursinnig, i de öfriga är han en gråtmild stackare. Allt talar alltså för att fA representerar grundformen gent emot de öfriga. Men skall jättens fråga utmönstras, så följer naturligtvis också Vidriks svar med. Intressant är att se, huru detta motiv, sedan det en gång innästlat sig i visan, blifvit omhuldadt, och huru det gradvis blifvit utvidgadt. Till en början nöjde man sig med att namngifva Vidriks häst och svärd, naturligtvis emedan deras benämningar öfvergått till en fast tradition. Lämningar af denna version hafva vi i sC 21 (sB 17):

> Skömlingen hetter min gode häst,
> Är fallen under granenss stode,
> mördengen heter mitt goda svärd,
> är härtt i kiämpa blode.

I dessa uppteckningar — samt sDEF — frågar jätten endast efter Vidriks namn, men att detta är en senare utbildning, framgår af svaret, som i främsta rummet afser vapnen. I samband med ändringen har en ny vers tillagts, som innehåller Vidriks namn — "siälf heter iag widrick velanson". Alla uppteckningar äro eniga med afseende på dessa benämningar, men då det blef fråga om att gifva namn äfven åt hans sköld och hjälm, upphör enigheten, emedan man ej hade någon fast tradition att stödja sig på, och de olika sångarne ansågo, att det ena namnet var så godt som det andra. I dA 18 kallas skölden Skrep och hjälmen Grib, i dC 15 skölden Borting och hjälmen Birting, i dB 16 skölden Skrepping (l. Skreffing) och hjälmen Bierting (l. Brat-

ting; Vedel har Blank, som Grundtvig anser för en af denne gjord omskrifning af Bierting). Hvarifrån dessa namn hämtats, är af mindre vikt. De torde varit inom sagovärlden gängse som vapennamn. Med visshet vet man detta om Skrep, som enligt Saxo var namnet på konung Vermunds svärd, och om Birting, som i visan om Orm Ungersvend är namnet på det svärd, som Orm begärde af sin fader.

Slutligen fick jätten veta, hvilka Vidriks föräldrar voro, dock endast uti dB:

”Werlandt heder min fader,
war en smedt well skøn:
Buodell hede min moder,
en koning-dather wen. (dBa 15).

Från Vedel har detta upptagits i sAF.

Då Vidriks fader och moder riktigt benämnas, visar detta, att sagan om Volund var känd i Danmark, då detta tillägg till visan gjordes. Detta har redan Storm, Sagnkredsene 85 not., framhållit. Äfven i andra visor förekommer namnet på Volunds moder, men tillägges i dessa andra. I Grimhilds hævn A kallas Hagens moder Buodel, i Den overbærende Ægtemand F bär den otrogna hustrun detta namn. Jag ser häri ett bevis, att namnet var kändt af andra än dB:s redaktör. Inskjutningen af denna episod har äfven vållat andra tillägg: dA 19, dC 16, sA 16. I dB äro ännu flere verser tillagda (19—21), hvilkas motiv: Vidrik vill komma åt jättens skatter, är hämtadt från handlingens fortsättning.

Ett liknande drag: omnämnandet af faderns och moderns namn, förekommer längre fram i visan. I några uppteckningar omtalar nämligen Humerlumer, ej blott såsom i sagan, sin faders namn, utan äfven sin moders, hvilket är senare tillsats. Äfven i andra visor återkommer samma motiv.

12. dA 20: Wyderick hug Skeming medt spore,
hanndt sprang paa Ridskers siide:
sønnder da ginge dy rebeenn siu,
och der aff yppis dieris kiiff.

Þiðr. s. kap. 195: Nv stigr Viðga fœti sinvm annat sinn til hans. sva at svndr ganga .ii. rifin i hanom.

Rimmet är dåligt, men dess äkthet bestyrkes af dBac. I andra har det ändrats till *sida* ∞ *strida*.

Denna vers är i det väsentliga lika uti alla uppteckningar utom fAB, som utesluta episoden om de krossade refbenen. Därföre har troligen grundformen här blifvit bevarad.

13. fB 19: Risin tók um jarnstongina,
reiggjar henni hátt:
Virgar vendi hesti við,
hann bar seg undan brátt.

Þiðr. s. kap. 195: Oc nv leypr risinn vp oc er reiðr mioc. oc þrifr iarnstong sina oc reiðir at Viðga. Oc er hann ser stongina hversv hon liðr. þa skyzc hann vndan.

Denna vers har motsvarighet äfven i dB 25 och är utan tvifvel äkta.

14. fB 20 (fA 15): Risin reiggjaði jarnstongina,
ilt var skap at eggja:
hon kom so í jörðina fast,
í millum hamra tveggja.

Þiðr. s. k. 195: en risinn lystr i iorðina. sva at stongin stoð fost millvm tveggia hamra.

Denna vers har tidigt blifvit grundligt missförstådd, därföre att ordet hammar i denna betydelse (ɔ: brant klippa) ej användes i Danmark och Sverige. Af den ursprungliga versen har gjorts två:

dA 21: Thett var Lanngbeenn Ridsker,
hannd nappit thill staalstanng:
hannd slo epther Viderick Verlanndz-sønn,
thett lanngtt y fielden klanck.

Thett var Langbeenn Ridsker,
hanndt thog thill att iammer:
"Nu haffuer ieg slagitt mynn stalstang
y biergett thill buode hammer".

I dC finnes endast den förra versen (dC 18), i dB står mellan dem den äkta traditionella vers, som omtalar, att Vidrik vek undan för slaget. sA (och sF) följer Vedel, men har utelämnat nyssnämnda vers. I sBCD har ännu

större ändring skett. Stället saknas i sE. Hvarken i sagan eller fAB förekommer något om jättens jämmer öfver förlusten af stålstången. Rimmet *jammer* ∞ *hammer* är därför säkerligen oäkta. Men den sista verslinien innehåller en rest af grundformen.

15. dC 19: Widrick thog suerd y bode hennde,
hannd hog foruden felsk:
hannd hog enn styck aff Redskers side:
V øxen drog icke mere aff eth less.

Þiđr. s. k. 195: Nv tecr risinn oc skytr at Viđga. En Viđga leypr i mot hanom. oc flygr atgeirrinn ivir hann oc sva i iorđina at ecki stođ vpp af. Nv hœgr Viđga til risans a lær hanom. oc sva mikit af vođvanvm at engi hestr berr meira.

Möjligen har i dC ursprungligen stått *laar* (ɔ: *side*), såsom i sagan; jfr sD 8: så hög han då te Bengt risare å ser (ɔ: *lår*) och fA 16: hann hvistar niđur í læri.

Sagan har tydligen den ursprungliga versionen; jfr Rosengarten ed. Grimm v. 1346 (om striden mellan Witeg och Aspriân):

Er schriet im ouch abe ein ahsel — —
swie stark ein ros wære, ez hæte gnuoc ze tragen.

Öfriga visuppteckningar hafva betydligt ändrat grundformen. I sB 15, sC 17, 18 högg Vidrik af först åtta (sC ett) finger och sedan "så stort ett stycke". sDE hafva endast det senare draget. dA 23, dBac 27, 28 hafva inflickat åtskilligt nytt, dBb 27—31 (Vedel) gör ytterligare tillägg, som delvis upptagits af sA 20—22 och fB 21—23. sF 12 är hämtad från 'en med sB besläktad version, sF 16 däremot från sA. I fA 16 är en ringa rest af grundformen bevarad.

16. fA 17 (fB 24): "Høyr tú tađ, tín ungi mađur!
drep nú ikki meg!
alt mítt silvur og reyđargull
tađ vil eg geva teg".

Þiđr. s. k. 196: Nv mælir Viđga vid risann. Nv vil ec af hogva þitt havuđ. eđa međ hveriv viltv leysa þec. Risinn mælti. Gođi herra drep mec eigi. Ec vil leysa mic međ sva miclv gvlli oc silfri. at eigi hevir þv set meira. þa mælti Viđga. þa scaltv nv fylgia mer þangat.

Uti þiðr. s. berättas i slutet af k. 195, att jätten, då han föll till marken, sökte komma ofvanpå Viðga och krossa honom med sin tyngd, men misslyckades. Därom vet visan intet att berätta. Äfven till Viðgas yttrande i k. 196 saknas motsvarighet, men ehuru sammanhanget mellan v. 15 och 16 borde hafva på något sätt antydts, så är det dock ej säkert, att något bortfallit. Denna vers återfinnes med åtskilliga ändringar i de öfriga uppteckningarna utom dA och sBE, där den saknas.

17. fA 18: þeir koma seg í skógvin framm,
teir síggja ein stein har standa:
"Tak við, Virgar Valintsson!
tú njót væl gulls og landa!

Þiðr. s. k. 196: þa stendr risinn vp mioc moðr af bloðras. oc ganga þeir þangat i scoginn. sem ligr einn mikill steinn oc sleginn vm einn iarnringr. þa mælti risinn. Tac þv vp þenna stein. þa mantv finna þetta fe hit micla.

I de öfriga uppteckningarna — utom sE, som är defekt — återgifves detta ställe med två verser; den förra omnämner vandringen genom skogen, den senare jättens uppmaning till Vidrik att upplyfta stenen. Då fA så nära sluter sig till sagan, torde i grundformen denna episod inrymts i en vers såsom i fA. För öfrigt har jämte fA endast dC 21 bibehållit det ursprungliga draget, att endast en sten (dC: thi stenne) täckte ingången till skatten. I alla öfriga komma de till ett hus eller ett slott. Detta jämte sättet, på hvilket de färdades: "Vidrik red och Redsker kröb" — så alla versioner utom de färöiska — är vanligt vid dylika situationer; jfr t. ex. Den skallede Munk, DgF. Nr 15, v. 16:

Muncken løb, oc trolden krøb,
de vaare end baade lige høye:
der vissde hand hannem it lidet huss
met femten forgylte fløye.

Lin. 2, 4 äfven i sBCDF.

fA har tillagt en ny vers (19), i hvilken jätten försäkrar, att han ej skall göra Vidrik något men. fB 26—29 utgöra en utvidgning af fA 18, tydligen genom inflytande från

Vedel. I några versioner — dC, sAEF, fB (från Vedel) — vägrar Vidrik att lyfta stenen, emedan en riddare (l. hofman) brukade pröfva sina krafter på vapen och ej på stenar.

18. dA 26: Widerick tog paa denn med baade hennder,
hand kunde denn icki knye:
Ridsker thog paa denn mett finger tho,
hannd løffthe denn høytt y skye.

Þiđr. s. k. 196: Oc Viđga toc til af allv afli. oc steinninn bivađizt ecki viđ. þa mælti Viđga. Ef þv villt hafa lif þitt. þa tac þv brot þenna stein. Nv tekr hann risinn helldr nauđigr þenna stein oc hefr a brot annarri henndi.

Parallelismen är klar, ehuru den ej är fullständig: baade hennder = af allv afli, finger tho = annnarri henndi.

Närmast komma sA 26 [1]), sB 20 f., sC 25 f., sD 14, fA 20 f. Större ändringar hafva vidtagits i de öfriga.

19. dBc 35 (dBa 35, dBb 38): Her er inde møget mere guld,
ennd alt thet din here ar (*så hs.*)
hør thu, Widerick Werlanndtz-søn!
och thu skalt først ind gha.

Þiđr. s. k. 196: oc undir þeima sama steini uar sein hurđ. oc tekr risinn hurđena oc lycr vpp. oc er þar undir seitt iarđhus. Nu mælir risinn. Tak nu gođr drengr feet þat er ek sagđa þer. oc man nu seigi þessi steinn banna þer.

Här finnes ej någon direkt öfverensstämmelse mellan sagan och visan, men då i den förra jätten uppmanade Viđga att taga skatten utan fruktan för stenen, så ligger däri samma tanke som i visan, nämligen att Vidrik skulle gå in först för att taga det myckna guldet. Endast dB och fB hafva detta drag. Den senare har det från Vedel.

20. dBa 36 (dBb 39, dBc 36): Thett suarith Widerick Werlandzøn,
saa suarith hand for sig:
"Thu skalt sielffuer først ind gaa,
ieg vidt icke thin døre-sidt".

Þiđr. s. k. 196: Nu hyggr Viđga ef hann ferr i husit. at risinn mynde aptr luka hurđena oc leggia iuir steini(nn). oc veit hann þa

---

1) Lin. 1: med all sin macht — sagans af allv afli är väl tillfällig likhet.

Þiðr. s. kap. 195: Nv stigr Viðga fœti sinvm annat sinn til hans. sva at svndr ganga .ii. rifin i hanom.

Rimmet är dåligt, men dess äkthet bestyrkes af dBac. I andra har det ändrats till *sida* ∞ *strida*.

Denna vers är i det väsentliga lika uti alla uppteckningar utom fAB, som utesluta episoden om de krossade refbenen. Därföre har troligen grundformen här blifvit bevarad.

13. fB 19: Risin tók um jarnstongina,
reiggjar henni hátt:
Virgar vendi hesti við,
hann bar seg undan brátt.

Þiðr. s. kap. 195: Oc nv leypr risinn vp oc er reiðr mioc. oc þrifr iarnstong sina oc reiðir at Viðga. Oc er hann ser stongina hversv hon liðr. þa skyzc hann vndan.

Denna vers har motsvarighet äfven i dB 25 och är utan tvifvel äkta.

14. fB 20 (fA 15): Risin reiggjaði jarnstongina,
ilt var skap at eggja:
hon kom so í jörðina fast,
í millum hamra tveggja.

Þiðr. s. k. 195: en risinn lystr i iorðina. sva at stongin stoð fost millvm tveggia hamra.

Denna vers har tidigt blifvit grundligt missförstådd, därföre att ordet hammar i denna betydelse (ɔ: brant klippa) ej användes i Danmark och Sverige. Af den ursprungliga versen har gjorts två:

dA 21: Thett var Lanngbeenn Ridsker,
hannd nappit thill staalstanng:
hannd slo epther Viderick Verlanndz-sønn,
thett lanngtt y fielden klanck.

Thett var Langbeenn Ridsker,
hanndt thog thill att iammer:
"Nu haffuer ieg slagitt mynn stalstang
y biergett thill buode hammer".

I dC finnes endast den förra versen (dC 18), i dB står mellan dem den äkta traditionella vers, som omtalar, att Vidrik vek undan för slaget. sA (och sF) följer Vedel, men har utelämnat nyssnämnda vers. I sBCD har ännu

större ändring skett. Stället saknas i sE. Hvarken i sagan eller fAB förekommer något om jättens jämmer öfver förlusten af stålstången. Rimmet *jammer* ∞ *hammer* är därför säkerligen oäkta. Men den sista verslinien innehåller en rest af grundformen.

15. dC 19: Widrick thog suerd y bode hennde,
hannd hog foruden felsk:
hannd hog enn styck aff Redskers side:
V øxen drog icke mere aff eth less.

Þiđr. s. k. 195: Nv tecr risinn oc skytr at Viđga. En Viđga leypr i mot hanom. oc flygr atgeirrinn ivir hann oc sva i iorđina at ecki stođ vpp af. Nv hœgr Viđga til risans a lær hanom. oc sva mikit af vođvanvm at engi hestr berr meira.

Möjligen har i dC ursprungligen stått *laar* (ɔ: *side*), såsom i sagan; jfr sD 8: så hög han då te Bengt risare å ser (ɔ: *lår*) och fA 16: hann hvistar niđur í læri.

Sagan har tydligen den ursprungliga versionen; jfr Rosengarten ed. Grimm v. 1346 (om striden mellan Witeg och Aspriân):

Er schriet im ouch abe ein ahsel — —
swie stark ein ros wære, ez hæte gnuoc ze tragen.

Öfriga visuppteckningar hafva betydligt ändrat grundformen. I sB 15, sC 17, 18 högg Vidrik af först åtta (sC ett) finger och sedan "så stort ett stycke". sDE hafva endast det senare draget. dA 23, dBac 27, 28 hafva inflickat åtskilligt nytt, dBb 27—31 (Vedel) gör ytterligare tillägg, som delvis upptagits af sA 20—22 och fB 21—23. sF 12 är hämtad från 'en med sB besläktad version, sF 16 däremot från sA. I fA 16 är en ringa rest af grundformen bevarad.

16. fA 17 (fB 24): "Høyr tú tađ, tín ungi mađur!
drep nú ikki meg!
alt mítt silvur og reyđargull
tađ vil eg geva teg".

Þiđr. s. k. 196: Nv mælir Viđga vid risann. Nv vil ec af hogva þitt havuđ. eđa međ hveriv viltv leysa þec. Risinn mælti. Gođi herra drep mec eigi. Ec vil leysa mic međ sva miclv gvlli oc silfri. at eigi hevir þv set meira. þa mælti Viđga. þa scaltv nv fylgia mer þangat.

sina, uppreste han jättens lik mot en ek. Den däraf framkallade situationen framställes utförligast i dB. Denna version låter alla följas åt till stridsplatsen, men då de fingo se jätten, lutande sig mot eken, sprungo de till skogen, hvarvid Didrik fällde det efter sB 26 anförda yttrandet samt sedan stötte till jätten med sitt spjut, så att han föll ned och det afhuggna hufvudet "fløg langt i mark". Vedel har på fri hand ytterligare utvidgat denna episod. Det nyssnämnda motivet har mycket tidigt inkommit i visan och gifvit upphof till många ändringar, för hvilka det skulle blifva för vidlyftigt att redogöra. fA, som eljest ofta visar rätta vägen för återställandet af grundformen, saknar hela detta ställe. Äfven i sagan besöka Didrik och hans män stället, där jätten låg, men om detta drag äfven funnits i visans grundform, är ovisst. Om så varit, har det fått vika för den nya version, som visan tidigt erhållit.

26. dA 35: "Er nu Ridsker slagenn ihiell,
da løsther mig frem att riide:
riide vy oss thill Berthinng-borrig,
emodt koninng Isack att striide".

Þiđr. s. k. 199: Nv mælir Þiđrekr konungr. — — — Nu vil ek fara a fund Isungs konungs oc beriaz vid hann.

fAB hafva utgått från en version, som liknat dA, men fB har därjämte rönt inflytande från Vedel.

Då alla öfriga nu behandlade uppteckningar sluta med nyssnämnda episod, är det klart, att slutet i dessa blifvit annorlunda. Fortsättningen besjunges i särskilda visor.

27. dA 36: Saa rede dy alle denn lannge dag
op unnder denn grønne lyde:
saa sloo dy ud dieris silcke-thieldt,
dy skinnett offuer marckenn saa viide.

Þiđr. s. k. 199: Nu koma þeir or skoginum oc sea æitt feall. oc þar a vppi æin borg allfœgr oc mikil. Nu slær Þiđrekr konungr .i. landtialld sitt a .i. fogrum uelle undir feallinu oc byz þar um.

Jag antager, att vi i dA hafva grundformen bevarad. En rest af den finnes äfven i fB 43, men i fA är den för-

svunnen. De uppteckningar, som här börja en ny visa, visa spår af densamma i begynnelseversen. Denna är ganska lik i alla:

dD 1: Thy war well siuff och siuffsinds-tyffue,
ther dy droge vd fraa hald:
menn der dy kaam til Brattings-berig,
ther sluoge thi op silcke-tieeld.

"Syv og syvsindstyve" var utan tvifvel ett vanligt antal i folkvisorna. Ett parallellställe hafva vi i Hagbard og Signe, DgF. Nr 20, A 53:

de var vell siu oc siu sinde XX,
for Signils bur laa døde.

28. fA 24: Sjúrđur stóđ í vígisgörđum,
hann heldur á gyltum horni:
hann sær gull ok glitra-merki
á fögrum sumars morni.

Sv. öfvers. k. 184: 3 f.: Sigord swen stod i wigskalen oc sag thennæ tidende. I þiđr. s. finnes ej detta drag. Vi återkomma till detsamma i nästa afdelning. Uti fB föregås denna vers af en annan, i hvilken skildras, huru Sjúrđur om morgonen klädde sig och begaf sig till "vígisgarđar". Detta är tydligen en utvidgning. I alla danska och svenska uppteckningar har stället ändrats i den riktningen, att det är konung Isung själf, som först ser de ankomne:

dA 37: Konning Isack sidder paa Berthinngs-borrig,
seer hannd udt saa viide:
der bleff hannd var dy gyldenne skioldt,
som skinn offuer markenn saa viide.

För Bertingsborg hafva dD 7 *hyggenn boriig*, dF *Brathingss-borrig*, dH *høyen Tinde*, sA² *Börtingens borgh*, sB² *högan tinne*, sC² *hogha lofft;* dE saknar versen. Öfriga afvikelser förtjäna ej afseende. Det torde få anses säkert, att dA m. fl. ändrat situationen genom inflytande från någon annan visa. Jfr. Sivard Snarensvend, DgF. Nr 2, A 12 (B 9):

Kongenn stander y høffue lofft,
och sher hand ud saa vide.

Om vi alltså undantaga lin. 1, som ursprungligen haft en form, motsvarande fA 24: 1, så har enligt min mening grundformen bäst bevarats i dA. fA: *glitra-merki*, "funklende banner" (Fær. Anthol. s. 90), har trädt i stället för "gyldene skiold".

29. fA 25 (fB 46): Sjúrður gekk af vígisgörðum
og inn á hallar gólv:
"Har eru komnir úti várt land
Tiðreks kappar tólv.

Þiðr- s. k. 200: Nv er þat .i. dag at Isungr konungr oc allir hans synir sitia i sinum kastala oc eru allkatir. oc nu kemr til þeirra Sigurðr sueinn oc mællti til konungs. Isungr herra sagðe hann. ec sa sein tiðændi. er mer þyckia æigi litil.

Denna vers saknar motsvarighet i andra uppteckningar, men grundar sig utan tvifvel på äkta tradition. Dock kunna ej lin. 3, 4 vara ursprungliga, ty först sedan Sigurd iakttagit de komnes sköldemärken, kunde han veta, hvilka de voro.

I afseende på ordningsföljden råder i det följande stor olikhet mellan uppteckningarna. I dDFGI samt sA² — således de flesta — begifver sig Sigurd på konungens befallning till Didriks läger och uppräknar först efter återkomsten Didriks och hans mäns sköldemärken. I dH och därifrån i sB² anhåller Sigurd vid ankomsten till Didriks läger att få se vapnen, som omedelbart därefter uppräknas. Detta är troligen Vedels uppfinning. I dE kommer uppräkningen redan i v. 2 strax efter inledningsversen. I sC² börjar den med v. 3 efter Isungs fråga, hvad de komne föra i sina sköldar. Ehuru alltså de flesta uppteckningarna hafva en annan anordning än sagan, som låter Sigurd, då han inträder inför konungen, omtala, hvad han sett, och uppräkna sköldemärkena, så anser jag dock, att den sistnämnda intager en ursprungligare ståndpunkt. Det förnämsta stödet för denna mening hämtar jag från fA. Sedan Sjúrður i v. 25 omtalat, att Tiðriks tolf kämpar anländt, fortsätter denna version omedelbart därefter:

Tí, svaraði Ísin kongur,
sær undan reyðum skildi:
"Hvat hava teir til vákna-prógv?
og hvat munu dreingir vilja?"

Váknaprógv (*vápnaprógv*) betyder enligt Fær. Anthol. s. 386 "rustning, våben". Här torde det kunna återgifvas med "sköldemärke". Konung Ísin beder alltså Sigurd, sedan denne inträdt i salen, att omtala deras sköldemärken och ärende. Denna vers motsvarar den i åtskilliga danska och svenska uppteckningar förekommande versen, hvarmed sköldeuppräkningen inledes. Skillnaden är den, att konungens uppmaning ställes till Sigurd efter återkomsten från Didriks läger. I fAB saknas visserligen sköldelistan, men att den en gång funnits äfven här, är säkert, ty nu är denna vers fullständigt meningslös. Den enda väsentliga olikheten mellan fA och sagan är, att i den senare Isung ej behöfver framställa någon fråga, utan Sigurd nämner sköldemärkena, så fort han inträdt, men med fA kan jämföras den sv. öfvers. k. 185: 1, där en dylik fråga förekommer ("Konungen sagde kenner tu nogra aff the skiolla"). Åt samma anordning pekar dA. I denna har en egendomlig förändring inträdt. I stället för Sigurd är det Berne van Vesserling, som gifver Isung de äskade upplysningarna. Denne Berne van Vesserling förekommer i början af visan bland Didriks män och är ingen annan än Brand Vidfärling. Isung hade nämligen gifvit sina män befallning att hämta denne från Didriks läger (v. 38); Berne v. V. kommer och frågar, hvad Didrik vill (v. 39). Denne säger sig vilja veta, hvadan de gyllene sköldarne voro (v. 40). Allt detta är alldeles omotiveradt. Icke kunde Isung veta, att Berne v. V. befann sig i Didriks följe, då han ej ännu ens fått veta, hvilka de ankomne voro. De följande verserna äro ej häller på sin plats. Berne v. V. säger sig hafva fört dit dessa kämpar, emedan Isung tagit från honom hans häst (v. 41). Men i den föregående delen af visan intager denne ingen ledareroll; tvärtom hade han

af fruktan för jätten nekat att gå i spetsen; och intet nämnes om att han förlorat sin häst. På Isungs förnyade fråga säger Berne v. V. slutligen, att det vore Didrik af Bern, som kommit för att strida mot Isung (v. 42 f.). Alla dessa meningslösa verser kunna omöjligen hafva tillhört visans grundform. Det enda skälet till deras tillkomst synes vara, att i början af visan Brand är den, som hänvisar Didrik till Isung, och att en bearbetare velat se orsaken därtill i hämndetankar hos Brand. Men denne har trädt i stället för Hildebrand, och anledningen till ankomsten var enligt den germanska tvekampsagan, att Didrik ville mäta sina krafter med Sigurd. Huru Grundtvig, DgF. IV 647, kan förbise alla dessa omständigheter och anse dessa verser i dA för ett "gammelt Led i Sagnkredsene om Kong Didrik og hans Mænd", det är för mig oförklarligt. Alltså böra dA 38—43 utmönstras såsom oäkta. I stället har stått *en* vers, som motsvarat fA 25. Ordningen och innehållet i dA blir då med den ändring, som v. 37 af andra skäl bör undergå, densamma, som den ursprungligen varit i fA, eller att sköldeuppräkningen kommit omedelbart efter Sigurds uppträdande inför Isung. Ännu ett skäl finner jag för denna uppfattning i det uttryck, som användes vid omnämnandet af de särskilda sköldarna. Detta är: "det skiner" i den första sköld o. s. v., hvilket var naturligt, då Sigurd skulle omtala, hvad han sett på afstånd. Däremot passar det ej, om Sigurd i Didriks tält betraktade sköldarne och vid återkomsten omtalade, hvad han sett. Då hade ett annat uttryck valts, såsom "det står" e. d. I de versioner, i hvilka den senare anordningen gjort sig gällande, har det senare uttrycket införts — hos Vedel därjämte äfven andra för att variera — men ibland har det ursprungliga fått stå kvar, ehuru mindre lämpligt.

Jag finner alltså, att allt talar för att sköldeuppräkningen i visans grundform har innehaft samma plats som i

sagan. Detta är äfven Grundtvigs åsikt, DgF. IV 646, ehuru han DgF. IV 651 kallar den andra anordningen för "en gammel og folkelig Variatjon i Sagnformen", hvarmed han väl menar, att denna ändring mycket tidigt inträdt.

30. fA 26: Tí, svaraði ísin kongur,
sær undan reyðum skildi:
"Hvat hava teir til vákna-prógv?
og hvat munu dreingir vilja?"

För denna vers motsvarighet i sv. öfvers. är förut taladt. Den vers, som i åtskilliga uppteckningar, såsom förut är nämndt, motsvarar denna, lyder enligt dD 30:

Syg meg nu, Syffuertt Snarensuend,
thu haffuer saa wydde weritt:
haffuer du weritt vndder Widdricks wold,
sig meg dieris skiolde-merck.

Jfr dF 32, dG 23, dI 25, sA² 39.

31—43: Skölduppräkningen.

Uti þiðr. s. nämnes þiðreks sköld som den femte, i visan däremot som den första. Anledningen till sagans anordning är den, att sköldarne föreställas hänga i rad framför tälten, bland hvilka þiðreks intog midten med ett "fortiald" framför, ett bakom och ett på hvar sida. Därföre skulle också hans sköld hafva nämnts som den sjunde, men den har af misstag blifvit den femte. I visan förekommer intet om tältens placering; det nämnes endast, att Didrik och hans kämpar uppslagit sina tält framför borgen. Det fanns alltså intet skäl att underlåta att nämna dennes sköld först: ett annat förfaringssätt skulle verkat stötande. Denna olikhet behöfver alltså ej bero på någon olika källa, utan det är rimligt, att då tältbeskrifningen uteslöts, Didriks sköld framflyttades till den första platsen. Den ordning, i hvilken de öfriga sköldarne nämnas i visan, är utan betydelse. Klart är nämligen, att den, som föredrog visan, lätt kunde omkasta ordningen, då han ej var bunden af något sammanhang mellan sköldeverserna. Vidare är det likaledes tydligt,

att om föredragaren glömt bort namnet på någon af kämparne eller på något af vapnen, han icke gjorde sig någon betänklighet vid att insätta andra i stället. Sådana kände han i mängd från olika visor. Att antalet med Didrik äfven i visan från början utgjort tretton, är väl att antaga, men hvilka tillhört grundformen, kan ej afgöras. Man behöfver nämligen ej förutsätta, att i denna med nödvändighet upptagits desamma som i dess källa, såvida man ej med Grundtvig antager den danska visan vara endast en öfversättning från en tysk, hvilket den ej kan vara. Då åt beskrifningen af hvarje sköld ägnats en hel vers, har hela denna afdelning utgjort tretton verser.

De namn, som äro gemensamma för sagan och visan, äro:

1. Þiđrek (Didrik). I sagan är hans sköld nr 5, i visan nr 1.

dA 44: Ther skinner y denn første skioldt
enn løffue altt saa berdt,
kronenn aff det røde guldt:
dett er konning Dydericks merck.

Þiđr. s. k. 200: A enum .v. skilldi er markat leo af gulli lagđr. þat er skiolldr Þiđreks konungs. oc þat leon hævir hær koronu a hofđe.

Äfven i k. 92 och 172 tillägges Þiđrek liknande sköldemärke, i k. 92 utan krona, i k. 172 med tillägg, att han, sedan han blef konung i Bern, förság lejonet med krona.

I alla danska uppteckningar är denna vers ganska lika och torde därföre vara ursprunglig, ehuru rimmet är dåligt.

Ett bevis på, huru lätt sköldebeskrifningen kunde ändras, få vi redan här. sA² 40 har: Trÿ leÿonn och Eth hierta ∞ deth ehr kånningh dirikz merkiee; sB² 5: Et leijon med crona och guld ∞ Han war sit folk så huldh; sC² 3: ett läion och en brånd ∞ thet war kong dirickz sköldemarcke.

2. Viđga. Nr 4 i sagan, nr 2 eller 3 i visan.

dA 45: Ther skiner y denn andenn skioldt
enn hamer och enn thanng:

denn fører Viderick Verlandzønn,
beder sla och inngen thage thill fange.

Þiđr. s. k. 200: Oc a feorđa skilldi er a markađ tong oc hamarr oc steđe. oc eigi er sa litill skiolldr. þar er skiolldr Viđga.

I k. 81 och 175 nämnas också tång och hammare som Viđgas vapen.

Olikheten mellan visuppteckningarne är oväsentlig, och versen har därför säkerligen tillhört grundformen.

3. Hornboge jarl. I sagan nr 2, i visan endast i dA som nr 3.

dA 46: Ther skinner y thenn tredie skioldt,
ther skiner y itt suerdt:
thenn fører her Humbelboe Iersinng,
hanndt er thenn fuldt vell verdt.

I Þiđr. s. k. 200: Oc a þeim skilldi er þar er næstr er a markađr međ gulli haukr. oc. ii fuglar er firir honum flevga. oc þat mark væntir mik at havi søinn hverr minn frændi. þar er skiolldr Hornboga iarlls. Samma vapen äfven i k. 175.

I den följande versen uti dA kallas *Humerlumer* (ɔ: *Omlung*) *Humblum Iersings son*, i andra *Holmbo Iernssens søn* (dF), *Haubord Helsseltings søn* (dG), *Habortzs elste søn* (dI), *Dronning Ellinis eldste søn* (dH), *Herre Harbos søn* (DgF. Nr 8, v. 19).

Namnet *Humbelbo Iersing* härleder Grundtvig, DgF. I 72, IV 652 not., från *Hornboga jarlsens son*, Storm, Sagnkredsene 207, från *Hornboga ierlson*. Den senare har tydligen rätt. Då visan diktades, hade en sådan form som *jarlsens* kommit ur bruk. Af *Hornboga ierlson* blef *Hornboga Jer(l)sing*. Då alltså *Jersing* uppfattades som Hornboges andra namn, tillades ett nytt *son*, då man ville angifva Omlungs släktskap med Hornboge. Detta förvanskades sedan än mera. Det rätta sköldemärket har tydligen dA tappat bort och i stället satt hvad som först föll honom in.

4. Omlung. I sagan nr 3, i visan nr 3, 4, 6 eller 7.

dF 39: Der skinner i den syffuende skiold
linden aldt saa grønn:
den fører unger Humerlumber,
her Holm-bo Iernssens sønn.

Þiðr. s. k. 200: Oc a þriðia skilldi er markaðr haukr með gulli. oc þar er skiolldr Omlungs sonar hans (ɔ: Hornboga).

I k. 176 säges Omlung hafva samma vapen som sin fader.

Sköldemärket i visan: ”linden så grön”, torde vara ursprungligt, ty lin. 4 synes från början haft samma lydelse, som den har i dAFGHI, och rimmet är alltså fullständigt. dD har *grøn* ∞ *skøn*, dA *bjørn* ∞ *søn*, sA² *spörar* ∞ *före*, dE *sper* ∞ *flux*. Vapnet en eller två ”förgylda sporrar” tillägges i dA ”Espen konungens son”, i dFH Helled Hagen. Ingenstädes hör det hemma, utan har varit ett herrelöst fyllnadsgods. I dH nämnes Hagen två gånger, v. 8 med vapnet ”en gam af guld”, v. 12 med vapnet ”forgylden spor”. Troligen hade Vedel haft två uppteckningar till hands, i hvilka Hagens vapen var olika, och för att tillgodogöra sig båda har han nämnt Hagen två gånger.

5. Högne. I sagan nr 7, i visan nr 3, 4, 6, 7 eller 9. I visan råder vacklan med afseende på sköldemärket: dA 49 (dD 33, dG 26): ett thaffellebordt af guldt ∞ hannd er enn heltt thilfulds; dH 8 (dI 28, sB² 7): en Gam saa rød som Guld ∞ hand er en Kempe til fulde; dF 36: thou forgyltte sporre ∞ hand ridder i marckenn førre; sA² 45: tree förgÿlta flögar ∞ hann har tuå henndher så slöga; sC² 11: tuå ställstånger i så starcke ∞ thet var hanns skölde marcke. I åtskilliga uppteckningar nämnas två förgylda sporrar som vapen äfven för andra kämpar, utan att man kan säga, hvar det hörer hemma — se under Omlung! I dF har det använda vapnet tydligen trädt i stället för tafvelbord af guld, som tillagts Ulv van Iærn, hvilken eljest förde en ulf. Äfven sA²: tre flögar, och sC²: två stålstänger, hafva senare tillkommit. Det återstår alltså de två förstnämnda: tafvelbord och gam. Jag kan ej afgöra, hvilket af dem är ursprungligare.

Þiðr. s. kap. 200: A enum .vii. skilldi er örn eigi koronaðr a. þar hævir hann set skiolld Hogna.

Grundtvig, DgF. IV 652, anser, att gamen trädt i stället för örnen och vill finna stöd därför i Grimhilds Hevn, där Hagens vapen är dels en örn (i B), dels en hök (i A), men frånvaron af rim i versen gör detta antagande osannolikt (B øffne ∞ stercke; i A står ordet i orimmad linie).

I tyska dikter har Hagen som sköldemärke dels "eine burgzinne", dels "zwei guldin wisant horn", dels "zwey silber wisz horn", dels "ein silber stange". Grundtvigs tanke — DgF. I 80 — på sammanhang mellan det första och "tafvelbord", emedan de "for Øjet" likna hvarandra, och emellan det andra och "to gyldene sporer" på grund af likhet "for Øret" samt slutligen mellan det sista och "två stålstänger" förtjänar intet afseende.

6. Herbrand. I sagan nr 8, i visan nr 2, 6, 9, 11 eller 12. dD 39 (dG 32, dH 17, dI 34):

Ther staar y den nieendde skiolld,
der skieener en brenddendis braand:
thend førrer Heelle Haggen (o: Brand Vidfärling).
hand ridder igeemill herrirs land.

Þiđr. s. k. 200: Nu er sa enn atte sem er allr skrifađr sem gull ælldr eđa logi. þar segir hann fra skilldi Herbrandz.

K. 182 beskrifves hans vapen på följande sätt:

rauđr er allr skiolldrinn oc lagđr a skotælldr međ gulli sem logi.

Fritzner återgifver i sin Ordbog *skoteldr* med "græsk Ild?" Att det i Þiđr. s. betecknar något, som användes vid skjutning, framgår af beskrifningen därpå i k. 182 (sua sem skotælldrenn flygr oc er alldregi kyrr. þa er hann skal til vapns hava). Det är äfven kändt, att den grekiska elden utgjorde en vätska, som bland annat användes på det sättet, att pilar och andra kastvapen doppades däri, innan de afskötos, hvarvid vätskan antändes. Den var känd i norra Europa; i 12:te årh. infördes den i England. Jämföra vi k. 182 och 200, så blir det tydligt, att det senare stället har en försämrad läsart. Vidare är det klart, att svenska öfversättarens ljungeld på båda ställena är oriktig. Han kände

ej betydelsen af skoteldr och insatte något annat i stället samt uteslöt beskrifningen på densamma.

Vi öfvergå till visan. Bortse vi därifrån, att Hagen genom skriffel inkommit för Brand, har versen troligen sin ursprungliga form, ty lin. 4 hänsyftar på Brands tillnamn och är alltså jämte den därmed rimmande lin. 2 ursprunglig, hvadan Brands vapen från början varit "en brendende brand". Detta öfverensstämmer hvarken med sagans skoteldr eller sv. öfvers:s ljungeld, utan har uppstått oberoende af dessa genom inflytande af ägarens namn och det andra rimordet. dA 55: "der skiner enn brendendis loffue ∞ sydan først ieg redt thill hoffue", är en senare förändring, som uppstått genom inflytande från någon annan visa; jfr Ulv van Iærn B 3 (G 5):

Innd da kom denn konngsønn,
hann skinnit sem breninde loffue:
"Hvilckenn aff ether, y dannesuenne,
will følge miin frennde tiill hoffue?"

Jag kan alltså ej gå in på Grundtvigs mening — DgF. IV 652 — att det råder samband mellan detta "loffue" och sagans "gull ælldr eða logi".

Att Brand i dA talar i första person, beror därpå, att det här är han och ej, som det rätteligen bort vara, Sigurd, som uppräknar sköldarne för Isung.

I sA² 50 (dE 3, sC² 4) har inträdt: tree pillar utaf huita sölfer (ɔ: sölfer huita) ∞ påå honnum må kempar Lita. Samma vapen tillägges äfven Ulv van Iærn (dA), Hvitting Herfredsson (dG) och Vidrik Stageson (dH). Det har alltså ingen bestämd ägare. Något annat än tillfällig likhet mellan *skoteldr* och *pil* finnes ej. Annorlunda menar Grundtvig, DgF. I 68.

7. Hildebrand. I sagan nr 11, i visan nr 2, 5, 8, 10 eller 11.

Det vapen och de egenskaper, som tilläggas denne Didriks gamle bepröfvade vän, äro mycket olika i visuppteckningarna:

dD 38: thett er en høg hind haardde
∞ synn hest weel ride thuordde.
dG 31: ther skinner paa høgenn hin horde
∞ for hannd sig selff well varer.
dF 34: løffuen och høigen riss
∞ for kiemper ber hand pris.
dH 10: sidendis Høg paa Hald
∞ hand voffuer met Kemper it fald.
sB² 9 — dH, hvarifrån stället lånats.
dE 11: en forgyllte arm y lenncke
∞ hand kand for kemper skenncke.
sC² 13 — dE, men har "guldorm vthi en länckia" såsom sA² 48, där detta vapen tillägges Holger dansk ("ehn guldhorm uthi ehnn kiedhie.")
sA² 49: tuåå falckar och dhe ehre huitha
∞ tÿ han uill altidh stridha.

Þiðr. s. k. 200: Nu er enn .xi. skiolldr. þar er markat a borg. þat er skrifat æptir Bern. þat er skiolldr Hilldibrannz.

Jag kan ej afgöra, hvilket af visuppteckningarnes olika sköldemärken är det ursprungliga i visan. Sköldemärket i dE tilläggas med samma lin. 4 i dH och sA² Alvar Lange; jfr ock dD 37: enn falck y enn lencke, som med annan lin. 4 tilläggas Sivert Snarensvend. Det i sA² tillhör samme Sivert i dE 8, dH 30, sB² 16, sC² 9; jfr ock dA 51: en falck och hannd er graa, som är Ivar Blås vapen (rim: *grå* ∞ *Blå*, däraf ändringen). Intet af dessa sköldemärken angifva något för Hildebrand karakteristiskt. Detsamma är förhållandet med de egenskaper, som i lin. 4 tilldelas honom. Visförfattaren synes hafva känt Hildebrand rätt och slätt som en af Didriks män. Hans ställning som dennes vän och rådgifvare var honom obekant.

8. Þettleif. I sagan nr 13, i visan endast i dF 42 som nr 10:

Der skinner udi den thiende skiold,
der sedder høgenn hin haare,
den fører hin unge Dettløff Danske,
hand kand sig vel for-suare.

Þiđr. s. k. 200: Nv er æptir enn .xiii. skiolldr. þar er a mađr oc æinn fill. þat er sagt fra skilldi þettleifs.

Såsom man finner, är sköldemärket i visan detsamma, som i dDG tillhör Hildebrand. Något för Detlef karakteristiskt förekommer ej i denna vers.

Af de åtta kämpar, som äro gemensamma för sagan och visan, hafva alltså endast þiđrek (Didrik) och Viđga (Vidrik) med säkerhet samma vapen. De öfriga i visan förekommande sköldemärkena hafva ej kunnat påvisas i tyska dikter, och på deras ursprunglighet kan man därföre hafva rätt att tvifla.

I stället för de återstående fem kämparne finnas i visuppteckningarne åtskilliga andra, dock ingen i alla. De oftast förekommande må här nämnas.

1. Folker spelman. I alla utom dD.

Sköldemärket är i alla: en fedel och en båge (lin. 4 i dAFI: hannd haffuer tho hennder sløffue, i dEH sA²B²C²: for hannd wiille driicke och icke soffue; sA² utesluter icke).

Folker uppträder vid andra tillfällen i þiđr. s., men saknar tillnamn, hvilket däremot finnes i sv. öfvers. Då denna i flere afseenden, särskildt beträffande namnen, rönt inflytande direkt från tyska dikter, hvilket i nästa afdelning skall visas, är det troligast, att så är fallet äfven med Folkers tillnamn *speleman*, som finnes i tyska dikter (*spilman*). I þiđr. s. räknas ej Folker bland þiđreks män. I niflungarnes sista kamp dödas han af þiđrek, enligt kap. 389, eller dennes vän Hildebrand, enl. Nib. l. 2224. Både i Nord- och Sydtyskland har alltså en mot visan afvikande tradition gjort sig gällande. Därför är äktheten af visan mycket misstänkt.

2. Ulv van Iærn [1]). I alla utom dE och sC².

Sköldemärken: dA 50: der skiner pill hinn huide,
oc mannd maa vell paa hannom liide.
dD 35: en rosenn-krands y risz

[1]) Dennes och Raadengaards namn skrifvas såsom i de danska uppteckningarne.

∞ blantt kiemper wiendder hand prisz.
dF 40: en thaffuel-bord aff guld
∞ hand ere en kiempe thil-fuldtz.
dG 29 (dI 31): ulffuen alt saa sterck
∞ thett er hans skiolde-merck
dH 14 (sB^2 11): Vlffuen alt saa sterck
∞ hand bruger saa stort Hoffuerck.
sA^2 47: eth suerd alth medh tuåå hender
∞ hann uill sinn faders döö hemnas.

Af de olika uppteckningarne röjer sA^2 kännedom om visan om Ulv van Iærn. Detta visar lin. 4, som just angifver innehållet i denna visa. Dock är det därför ej säkert, att sA^2 innehåller den äldsta versionen. Här kan kännedom om Ulv van Iærn-visan hafva vållat ändringen. De egenskaper som öfriga uppteckningar tillägga honom, äro betydelselösa.

Bland sköldemärkena tillhör "pil hin hvide" — varierande 1—3 pilar — äfven Brand Vidfärling (dEF, sA^2), Hugtings Herfredsson (dG), Vidrik Stageson (dH, dI), grefve Guncelin (sB^2); "ett tafvelbord af guld" äfven Hagen (dADG), Harald Gridske (dH). Ingen af dessa tillkommer alltså Ulv van Iærn ensam. sA^2 är väl också yngre. Egendomligt är dD: "en rosenkrans i ris". Sammanställes detta med dH 26: en Rose ibland de Rjss = Normands vapen, dE 6: dett skynner paa wlandriis (så hs.) — där "wlandriis" blifvit namn på kämpen, hvilket tydligen är fel, då det står i lin. 2 i st. f. lin. 3 — samt sC^2 7: "ett svärd för velan vick", — där "vick" ej kan vara äkta, hvilket inses af rimordet: pris, så synas alla dessa uttryck hafva utgått från en version, som lydt: ett svärd l. ros ibland de ris. Men icke ens denna torde vara den äldsta, utan Grundtvig, DgF. IV 654, har troligen rätt däri, att sköldemärket från början varit: en ulf ibland de ris. Det var ju helt naturligt, att en person med detta namn fick en ulf i sitt vapen.

Hvem denne Ulv van Iærn är, har ej blifvit utredt. Att det är Wolfhart van Garten, hvilken i tyska dikter kallas Didriks frände såsom Ulv i Ulv v. Iærn-visan BC och þiðr. sagans

Ulfrađ, är väl blott en gissning; ty ingenstädes nämnes något om, att Wolfhart eller Ulfrađ hämnades sin fader, hvilket är innehållet i visan om Ulv van Iærn, och i Þiđr. s. är Ulfrađ ej bland deltagarne i tåget till Bertangaland, ehuru denne i sagan spelar en ganska aktiv roll. Grundtvig medger äfven — DgF. III 473 — att i visan om Ulv van Iærn finnas nordiska motiv. Samma ämne behandlas äfven i Herredags visa och Sverkers visa. Huru Ulv van Iærn-visan förhåller sig till dessa, synes ännu ej vara klart. Grundtvig anser i enlighet med hela sin teori, att den sistnämnda är den äldsta. Därmed må vara huru som hälst. Något giltigt bevis finnes ej för att Ulv v. Iærn i visans grundform varit bland deltagarne i tåget till Bertingsland. Han har säkerligen, såsom flere andra, senare inkommit i visan för att fylla en lucka, som uppstått. Man valde honom, därföre att visan om honom blifvit så populär.

3. Munk Alsing. Nämnes i alla uppteckningar utom dDGsB[2]. Namnformerna äro *Munk Alsing* (dAF), *Munk broder Alsing* (dH), *Munk broder Allsson* (dI), *Magnus Almunnsson* (sA[2]), *Munk her Alfver* (sC[2]), *Mogens Olgierdsson* (dEH). Vedel har alltså två former af samma namn och har således anlitat två uppteckningar.

Sköldemärken: dA 56: der skinner y enn kølffue
∞ the kiemper løster hanom att følge.
dI 38: ther skienner udi enn kiølle
∞ hannd kand thi kiemper well følle.
sC[2] 10: en kiällare aff kopar
∞ han strider mott bortingens borg.
dF 44: en kølle och en staalstong.
∞ di andre giører hand for-fang.
dH 19: en Kappe oc en Kølffue
∞ hand kunde de Kemper stille
dH 27: en Kedel, er aff Kaaber
∞ hand vinder baade Slotte oc Borge.
dE 10: en kedell aff kaaber
∞ for hand strider for Felthenbooriig.
sA[2] 51: tolf förgÿlta marker
∞ hann stridher altidh för Jiungfruens Era.

Den sistnämnda uppteckningen har en yngre version. Alla de öfriga peka på ett gemensamt sköldemärke: ”en klubba af koppar”. Det äldsta rimmet är: *kølle* — *følle*. Det senare ordet har intet att göra med Rosengartens uppgift, att Ilsan följde efter de öfriga kämparne. Det torde betyda ”förfölja”, hvilket framgår af visan om Den skallige (stridbare) munken. Denna visa finnes på danska i ett par flygblad från 1600- och 1700-talen samt på svenska i Vereliansk samlingen i Upsala. Den senare är mycket förvirrad, men är dock af vikt, emedan den ej härstammar från flygbladen. Den skallige (stridbare) munken anser jag vara densamme som Munk Alsing. Hans namn förekommer ej i visan, men det kan mycket väl hafva bortfallit: de bevarade uppteckningarne äro äfven i öfrigt mycket bristfälliga. Bedrifter, liknande dem, som utföras af munken i visan, tilläggas i þiđr. s. Heime, som gått i kloster. Motivet är gammalt, hvilket Grundtvig, DgF. I 216 ff., visat. Jag förmodar, att i Tyskland denna sägen tillagts Munk Ilsan (dan. Alsing) och att den danska visan grundar sig på en tysk källa. Från den danska visan har namnet inkommit i Didriksvisan. I den förra var hans vapen en klubba, och denna har kommit med i den senare som hans sköldemärke. Vedel har om Alsing två verser — 19, 20:

Der stander i den fiortende skiold
en Kappe oc en Kølffue:
Dem fører den Munck Broder Alsing
hand kunde de Kemper stille.

Hand haffuer en skære kniff ved hans side,
skalerne ere aff Bly:
Liden Kniff er icke vden elleffue Alne lang,
som dingler ved hans side.

Dessa verser visa, att Vedel känt en uppteckning af visan om Munken, hvilken afvikit från den nu existerande. Från denna har han lånat lin. 4 i den förra versen; jfr visan om Munken, Grundtv. nr 15, v. 4:

Muncken taler till sin dreng:
"Du hent mig ind min kølle:
ieg vil mig i skoffuen gaa,
de kemper vil ieg stille".

I den senare versen har han upptagit motiv från en den svenska versionen närstående; jfr denna, v. 18 (Arw. I 419):

Der kom en munk af klostret ut,
Han var både storer och långer,
Klubban var af bly och skaftet uti,
En svissare vid hans sida.

Den svenska texten är mycket fördärfvad, men äfven Vedel har vidtagit ändringar. Om dennes original nämnt munkens namn, kan man ej se; men tydligt är, att han ansett visan vara diktad om Alsing.

4. Raadengaard. Saknas endast i dEFsA²C².

Sköldemärken: dA 54: der skiner ørnenn hinn brune
∞ hannd kanndt vell raade dy rone.
dD 36: ørnenn y-saa brun
∞ syn heest weel ridde kundde.
dG 35: ther skinner paa raffnenn hinnd brune
∞ hannd kanndh saa well dy roune.
dH 22: en Raffn met Vinger hin brune
∞ som vel kunde dicte oc rune.
dI 37: ther skinner thi ronner saa bronne
(ɔ: rafn hin brune)
∞ hannd kand saa well sin ronner.
sB² 14: En rambn medh wingar bruna
∞ Som wäl kunde dichta och rimma.

Den Raadengaard (dD Rauffuen-gaard), som här nämnes, är densamme, som förekommer i visan om Raadengaard og Ørnen — DgF. nr 12. Däremot har han intet att göra med förrädaren Ravengaard, mot hvilken Memering kämpade — DgF. nr 13. Sköldemärket örnen samt uttrycket han kan väl råda de runor afse den händelsen, att Raadengaard med sina runor band örnen i Bedelund — se DgF. nr 10 A 11. Epitetet *brun* har tillkommit för rimmets skull. Därigenom att namnet genom inflytande från visan om Ravengaard og Memering i några uppteckningar ändrades till Ra-

vengaard [1]), blef sköldemärket utbytt mot en *rafn*. Därtill passar ej *brun*, men har fått stå kvar. Det sistnämnda har felaktigt inkommit i dD 41 såsom Starke Didriks vapen.

I Didriksvisan har kämpen Raadengaard upptagits ur visan om Raadengaard og Ørnen och har alltså ingen direkt förbindelse med Rüdeger af Bechlarn, hvilkens karakter, såsom Grundtvig, DgF. I 73, anmärker, ej har något gemensamt med visornas Raadengaard eller Ravengaard. Om det förra namnet har något gemensamt med Rüdeger, är en särskild fråga, som jag lämnar oafgjord.

5. Starke Didrik. Nämnes endast i dDEsC².

Sköldemärke: dD 41 lånadt från Raadengaard.
dE 12: en forgiltte merck
∞ hand wor en dieffuell stercke
sC² 14: ett forgÿllande marcke
∞ thet var hanss sköldemarcke.

Liknande vapen tillägges i dH 28 Asbjörn milde och i sA² 51 Magnus Almunsson (ɔ: Munk Alsing). Hvem är denne Starke Didrik? Grundtvig anser honom för en ursprungligen tysk sagofigur, som i sällskap med Didrik af Bern inkommit i Danmark, och hänvisar till Didrik von Griechen, som i Rosengarten D nämnes bland deltagarne i tåget till Worms. Men denna handskrift af Rosengarten innehåller en senare bearbetning, hvarigenom Etzel och hans följe, i hvilket Didrik von Griechen befann sig, införts i dikten. Den bästa handskriften, A, nämner honom ej. Han kan således icke uti Rosengartens källa, såsom Grundtvig menar, hafva befunnit sig i Didriks af Bern följe. Icke häller har han något att skaffa med Wolfdidrik. Jag anser, att Starke Didrik är en dubbelgångare af Didrik af Bern, och att han uppstått i Danmark. Didriks kända styrka har gifvit upphof till tillnamnet; jfr Kong Diderik i Birtingsland A 16: Tha red Diderich von Berne, | hand vaar en heldt saa sterck,

[1]) Af de nu bevarade är det dock endast dD, som har denna form.

Ulv van Iærn B 2: sterck Thiedriig ud-aff Bernne. Då man vid olika tillfällen hörde Didrik af Bern och Starke Didrik, trodde man sig hafva att göra med två olika personer. Att Starke Didrik har senare tillkommit, bestyrkes af hans intetsägande sköldemärke. De uppteckningar, i hvilka han förekommer, synas härstamma från samma original.

De nu nämnda tretton kämparne anser Grundtvig vara de ursprungliga i visan. Detta är visserligen icke omöjligt — ty nya namn kunna hafva upptagits redan i grundformen — men då han dessutom påstår, att de allesammans tillhört den tyska folkvisa, från hvilken den danska Didriksvisan enligt hans åsikt utgör en öfversättning, så tar han alldeles miste. De, som äro gemensamma för sagan och visan, tillhöra den nordiska traditionen; de öfriga hafva godtyckligt blifvit ditsatta antingen af grundformens författare eller af senare bearbetare. Detta framgår af hvad som yttrats om hvar och en af dem.

Om de öfriga namn, som förekomma i skilda uppteckningar, råder ingen meningsskiljaktighet. Äfven Grundtvig anser dem vara hämtade från nordiska källor, sådana som Orm Ungersven, Esmer Kung, Olger Dansk, Ivar Blå, Guncelin, Mimring Tand m. fl., eller hafva tillkommit genom missförstånd, såsom Uland Ris (hs. Wlandris), Velan Vik. Genom ett groft misstag har Sivard Snarensven upptagits bland Didriks följe.

Vi öfvergå nu till redogörelsen för Sigurds färd till Didriks läger. Om vi antaga, att sköldeuppräkningen upptagit 13 verser, så komma vi nu till den 44:de.

44. sA² 3: "Och hör(er) duu Sefuar snaresuenn,
doch huadh Jagh seger digh,
denn skattenn skall du krefuia uth,
som dee böra gifua migh.

Jfr fA 29 (fB 41): "Høyr tað, Sjúrður Sigmundarson!
tú ert dreingja maki:
tú skalt ganga í höllina inn
og skatt af dreingjum taka".

Þiðr. s. k. 200: Nu suarar konungr. Ek vil senda til þeirra æinn kappa (AB *knapa,* sv. öfvers. *myndre man*) saman. oc at bera þeim þau orð. ef þeir vilia hallda sinu livi. at þeir senndi mer toll oc skatt. sua sem log var standa til. — — — Nu suarar Sigurðr. Sa kappi er þar villtu senda. þa skal æigi vera annar maðr en ec.

Den väsentliga olikheten är, att i sagan Sigurd erbjuder sig att fara, i visan Isung befaller honom därtill. Visan har i alla uppteckningar här undergått stora förändringar, äfven oberoende af den ändrade plats, som kämparaden erhållit. I dA hafva först och främst v. 57, 58 tillagts, i hvilka Isung kallar på sina söner. Dessa verser stå ej i något samband med den följande v. 59, i hvilken Isung uppmanar Sigurd att strida i envig med en af Didriks män. Denna vers är i sin ordning ändrad. Isung gaf ej Sigurd någon sådan befallning, men när denne var på hemväg från Didrik, kom han i strid med Omlung, som kom efter honom för att få igen sin häst, och det är denna händelse, som här åsyftas.

I de uppteckningar, i hvilka sköldeuppräkningen blifvit satt efter Sigurds återkomst, har den befallning, som Isung gaf denne, blifvit att taga reda på sköldemärkena och männens namn. Så uti

dD 3 (dFGI 3): "Hør du, Syffuertt Snarenn-suend,
alt weell ieg deg nu prøffue:
nu skaalltt thu ridde y marcken vd
och skuodde dieris wabenn weell sløffue".

Äfven dH 3 har något motsvarande, men Vedel har tydligen sammanfört två versioner, af hvilka den ena har haft sköldeuppräkningen före, den andra efter Sigurds besök i Didriks läger.

45. sA² 4: Och Sefuar hann tager sigh ehnn littenn hest,
hann låther fast efter lidha,
och hörer alla starka kempar,
huar då lyster Eder Rida.

Jfr fB 49: Sjúrður leyp á gangarin sín
af so góðum huga:
so reið hann fyri Tiðriks kappar,
væl mundi drongur duga.

Þiđr. s. k. 201: Nu tekr Sigurđr ser vapn oc (AB tillägga: *vond*) klæđe oc æinn illan hest — — — oc riđr nu or borginni ut oc ofan firir feallit — — — Nu stigr hann af sinum hesti oc gengr inn i landtialldit.

I sA[2] torde endast första linien vara äkta. Öfriga uppteckningar sakna motsvarighet. Det är möjligt, att denna vers från början också innehållit något om den förklädnad, som Sigurd hade anlagt. Jfr dA 64, där Sigurd kallas "den gamle karl" (fA 38 (fB 60): "tulpara-drong"), hvilket tyder på att i visans grundform Sigurd infunnit sig förklädd i Didriks läger.

46. fB 51 (fA 32): Sjúrđur so til orđa tók,
hann ræđ for borđi at standa:
"Gongur her nakar skattur af,
eftir fornum vanda?"

Jfr sA[2] 5: Och hörer alla starke kempar,
lyster eder hålla och bidha,
denn skattenn skall Iagh krefuia uth,
som I börenn minn herre ath gifua.

Þiđr. s. k. 201: Nu mælir Sigurđr. Isungr konungr minn herra sendi mic hengat međ sinu œrendi at taka af yđr skatt. sem her ero log til at konungr a at hava.

fB 51 föregås af en vers, som innehåller, att Virgar misstänkt, hvem den komne var. Detta är ett senare tillägg, som uppstått genom inflytande af en uppgift längre fram i visan. Jfr sagan, k. 202 (Viđga säger): Mik grunar at æigi fair þv þinn hest af þessum sueini. ef sua er sem mik varir; k. 204: ef þar hævir verit Sigurđr sveinn sem ec hygg.

fA 31: "Allir bóđu hann heilan vera" o. s. v., har måhända sin motsvarighet uti sagans uppgift, att de utbytte hälsningar (Heilir se þer gođir drengir — — þeir suara honum međ sama hætti oc biđia hann vel cominn), men likheten kan också vara tillfällig. Enligt det samstämmiga vittnesbördet af sagan, sA[2] och fAB var det för att utkräfva skatt, som Sigurd infann sig i Didriks läger. Denna uppgift tillhör alltså grundformen. I de öfriga har stället på olika sätt ändrats. Anmärkningsvärd är dD 5 m. fl., hvarest det

motivet tillkommit, att enviget skulle gälla de stridandes hästar. Detta stödjer sig på en uppgift längre fram, att Sigurd blef innehafvare af Omlungs häst, och att denne ej lyckades genom strid få den åter.

47. fA 33 (fB 52): "Har gongur eingin skattur af",
Tiđrik svarađi, "Nej!
fyrr skulu allir Ísans synir
draga svörđ af skeiđ".

Jfr. sA² 7: Och hörer i Sefuar snare Suenn,
de suaren dåå gifue wÿ Eder,
denn skattenn uy icke gifua må,
medh minder han hafuer uarith I fordom.

Þiđr. s. k. 201: Nu svarar Þiđrekr konungr. Ver gerđum at ođru vara ferđ til þessa lanz at vpphavi en giallda konungi yđrum skatt. helldr var vart œrendi þat. er þu mat vel bera oc sægia konungi yđrum. at ek vil honum vig biođa.

I fB följer en vers, som endast är en variation på denna. I sA² 6 lägges svaret i munnen på "en liten smådräng", hvilket är så vanligt i visorna. Den sista raden i sA² 7 är tydligen insatt på orätt plats. Detta visar frånvaron af rimmet. Troligen har den från början lagts i Sigurds mun och stått i den vers, som motsvarar fB 51 (grundformen 46). I sA² afbrytes här samtalet om skatten, och denna uppteckning kommer i nästa vers in i en annan tankegång:

Och deth war sefuar snaresuenn,
hann klappar påå dörenn megh(?) lÿster,
och ehr någånn såå starker kempe,
som döstenn tör medh migh fresta.

Jfr dDFI 5, dH 4, 5, sC² 15. Vi hafva alltså i sA² lämningar af två versioner, en äldre, ursprungligare och en yngre.

48. — — — — — — — — — — — — — —

Under det samtal, som i sagan uppstår angående skattekrafvet, sade Þiđrik slutligen, att han skulle sända Isung en häst och en sköld och att genom lott skulle bestämmas, hvilken skulle afstå dessa (Þiđr. s. k. 201: Nu sendum ver honum æinn hest oc .i. skiolld oc kœstum til lutum hverr af

varvm monnum skal senda honum sinn hest oc sinn skiolld at giof. Oc þeir gera sua).

Jag anser det otvifvelaktigt, att i visan funnits ett motsvarande drag, hvilket bortfallit. Man skulle vara frestad att tro, att det bevarats i fA 34:

Svaraði Humlingur Stútason,
hann tykist drongur nýtur:
"Kastið nú terning á talvborð framm,
og vitið nú, hvör íð lýtur!"

Humling skulle alltså hafva trädt i stället för Didrik, men då man ej får veta, hvad lottkastningen gällde, är det troligast, att denna vers i senare tid tillagts, emedan man ansåg den fordras för att motivera innehållet i den följande.

49. dA 61: Saa thoge dy dy therninng,
dy rannd offuer bredenn bordt:
dett fieldt hinn unnge her Humelum thill,
att hand skulde modt Siuord riide.

Þiðr. s. k. 201: Nu er til luta tekit. oc kemr upp lutr Aumlungs sonar Hornboga iarls.

Denna vers återfinnes väsentligen lika i alla uppteckningar och ansluter sig osökt till den närmast föregående, i hvilken Sigurd utmanar en af Didriks män. Endast i fA saknas utmaningen. Men det oaktadt anser jag, att grundformen stått sagan närmare. Sigurd kom, såsom förut blifvit framhållet, för att utkräfva skatten, icke för att utmana till envig; därföre måste denna vers, som innehåller fortsättningen, vara yngre. Ett positivt bevis därför lämnar dessutom fA 36, till hvilken jag nu öfvergår.

50. fA 36: Sjúrður sat á Grana baki,
snarliga hann sær vendi:
reið so burtur frá Tiðriks köppum,
og Humlings hest í hendi.

Þiðr. s. k. 201: Nu var tecinn hestr hans (o: Omlungs) oc hans skiolldr. oc sendir Þiðrecr konungr Isungi konungi. Oc nu riðr Sigurðr i brot leið sina.

fA 37 är endast en variation af den föregående. fB är utförligare, v. 54—59. Af vikt är v. 56:

Sjúrður reið af garði burt
við sínar gangarar flótu:
tað er mær af sonnum sagt,
tað mundi Humlingur njóta.

Måhända hafva vi en erinran om grundformen i dDFI 5 och sA² 8, sC² 15, i hvilka Sigurd säger, att striden skulle gälla bådas hästar: Grane och Humlings häst. Om vi ej fästa afseende vid detta tvifvelaktiga bevis, så är den färöiska visan den enda, som bevarat detta äkta traditionella drag, att Sigurd hade med sig Humlings häst från Didriks läger. Men redan i dess danska original har en annan uppfattning börjat tränga sig fram, hvilken sedan blifvit ensam gällande, nämligen att Sigurd kom för att utmana till envig. Därföre har ock i fA lottkastningen kommit att gälla, hvem som skulle kämpa mot Sigurd. Ett ytterligare stöd för min uppfattning har jag i dA 64, där Humerlumer klagar öfver, att den "gamle karl" tagit hans häst. Detta är nu meningslöst, men blir förklarligt, om vi förutsätta, att episoden, att Humerlumer genom lottkastningen måst afstå sin häst, bortfallit. I dHI (och sB²) har det tillägget gjorts, att Humerlumer bleknade, då lotten föll på honom.

51. dA 64: "Høre thu, Viderick Verlandz-sønn,
du lane mig hestenn dinn:-
icke vill ieg, den gamle karll
skall saa beholde hesten minn.

Jfr fB 60 (fA 38): "Høyr tú, Virgar Valintsson!
tú læna mær Skemming skjóta!
lat hann ikki, tann turpala-svein,
mín góða gangara njóta!"

Þiðr. s. k. 202: Oc nu þickir Avmlvngi forkunnar illa. er hann hævir latit hest sinn — — — Nv gengr Avmlungr til Viðga oc biðr hann lea ser sinn hæst.

Då i de flesta uppteckningarne historien om Omlungs häst ersatts af den om "dusten", har äfven denna vers ändrats, så att den blott angifver, att Humerlumer bad om Vidriks häst utan att nämna skälet därtill. Så dD 7, dF 7, dG 6, dI 8. I andra ha däraf uppstått två verser — dE 15 f, dH 36 f, sA² 11 f, sB² 22 f, sC² 17 f.

52. dA 67: "Siuordt er enn starblinndt suenndt,
hanndt seer icki sytt glauinndt thill ennde:
fannger Skeming nogenn skade y dag,
du bøder dett icki mett alle dine venner.

Þiđr. s. k. 202: Mik grunar at æigi fair þv þinn hest af þessum sueini. ef sua er sem mik varir. hverr þar er. En ef þu fær æigi þinn hest. en oc lætr þu minn hest. huat skal ec þa hava.

Med dA öfverensstämma dD 8, dE 17, dF 10, dG 9, dH 40, sA² 13, sB² 26, fA 41; äfven fB 92, men ändrad och insatt i ett annat sammanhang. sC² 22 har äfven ändrat lin. 1, 2.

Om Sigurds epitet "starrblind" tillhört visans grundform, kan jag ej afgöra. I sagan saknar det stöd. Ehuru någon ordagrann likhet mellan sagan och visan ej här finnes, är dock innehållet i hufvudsak detsamma: Viđga varnade Omlung och ville hafva stort skadestånd för sin häst. För öfrigt råder stor olikhet i ordningen mellan de verser, som handla om panten. Att föredraga är den, som förekommer i dE och sA², hvilken öfverensstämmer med sagan. I några uppteckningar ha troligen två versioner användts, så med säkerhet i sA² och dH [1]).

53. dI 9: Wilt thu lanne meg Skiemmeng, thin hest,
tha will ieg sette thig panntt:
well siu aff thi bedste slott,
min fader haffuer y aldt sitt landt.

Þiđr. s. k. 202: Nv svarar Avmlungr. Ef þu lætr þinn hest. þa skalltu æiga allt mitt rici. en þat ero .xii. enar sterkustv borgir a Vinlandi. þat gaf mer minn fađir (jfr fB 64: mín arv).

---

[1]) sA² 14, 16 innehålla ungefär detsamma, men v. 14 är besläktad med dE 19 och sC² 21, v. 16 med dA 66. dH 89 är hämtad från samma redaktion, som användts i dF 9, dG 8, dI 10, men dH 42, hvars innehåll är detsamma, från en med dE 19, fA 48 besläktad. I dDEHsA²B²fA² varnar Vidrik Humerlumer två gånger för Sigurd, först i den vers, som börjar: "Sivard er en starrblind man", och sedan i följande (dD 12):

"Saa løbber sperritt y Syffuers haand,
som kringeelenn leeber y spuore:
du wogtte deg, vngenn Humelum,
du komer der icke for."

Äfven sC² har denna vers. Den är tydligen senare tillagd; jfr Lucia Lilla v. 9 (Arw. I nr 29).

Troligen hafva vi i dI 9 grundformen tämligen oförändrad. Lin. 4 har kanske från början lydt: min fader gaf mig i sitt land (l. Vinland). I öfriga uppteckningar hafva många senare tillägg gjorts, som sakna särskildt intresse (dA 68 f, dD 13, dF 11 f, dG 10, dH 43, dI 11, sB[2] 29, fB 65—68).

54. dD 14 (dF 13, dG 11, dH 44, dI 12, sA[2] 17, sB[2] 30, fA 44, fB 69):

Saa satte hand seeg paa heestenns bag,
saa gladelig monne hand ride:
Skiming thøgtte thett vndderlig att werre,
att hanom stack spuore y sydde.

Þiđr. s. k. 202: Nu stigr Avmlungr a bac Skemmingi oc riđr nu sem mest ma hann. þar til er þeir finnaz.

I dA 70 säges, att "Humblum" ej kunde rida riktigt och ej var van att använda sporrar. Detta är naturligtvis senare tillägg.

dE och sC[2] sakna versen. Den har nästan ordagrann motsvarighet i Sivard Snarensvend A 6 (DgF. nr 2):

Siffuertt satte sig paa Skemlings bag,
och fuld vell kunde hand ride:
Skimling thycte det unnderligt verre,
at sporrenn stod hannem y side.

Denna visa afhandlar den händelse, då Sigurd, sedan han slagit ihjäl sin styffader, af sin moder erhöll hästen Grane (hs. *Gram*, *Gramand*, *Skimling Gram* eller endast *Skimling*) och med denne, som "bed och slog", då han skulle sadlas, red ut i världen samt kom till konungen i "Bernerqualle". Samma ämne finnes behandladt i þiđr. s. k. 167 f. Hvad som säges i lin. 3, 4 af denna vers, passar just in på Grane, som var otamd, då Sigurd satte sig upp på honom. Därföre anser jag, att versen från början tillhört visan om Sivard Snarensvend och lånats därur till Didriksvisan antingen af grundformens författare eller af en bearbetare. I så fall är visan om Sivard äldre. Den därpå i de flesta versioner följande versen gör Humerlumer till en

feg stackare (dD 15, dF 14, dG 12, dH 45, dI 13, sA² 1 sB² 31). Att denna är ett senare tillägg, torde vara klar

55. fA 45 (fB 70 f): Ríđ nú ikki undan mær,
tú hin gamli karl!
eg vil taka hestin aftur
og stinga so teg [til] fall."

Þiđr. s. k. 202: Oc nv kallađi Avmlungr a mannenn oc ba hann biđa sin. en hann gerir sva. Nu mælir Avmlungr. Stig baki hæsti þeim. er þu riđr. þvi at æigi vil ek hann lata — — en ef þv gerir æigi sva. þa mantu lata lif þitt oc sua þann hæs

Versen saknas i alla öfriga uppteckningar, men tord vara äkta.

56. dD 16: Thett første red, thi samell red,
thi heelledder waar buodde stercke:
syndder gick bieegge dieris skiollde-reemer,
dierris skiolld dreff langt y marcke.

Þiđr. s. k. 203: Oc nu riđr Avmlungr at Sigurđi o. s. v.

För skildringar af envig (dust) användes i folkvisorn en traditionell form. Den inledes i regeln med uttrycke "den första (andra, tredje) dust (red) de saman red(o)". Självv striden beskrifves också gemenligen alltid lika. I denna forı har skildringen af första sammanstötningen mellan Omlun och Sigurd blifvit stöpt, och vi finna därför ingen särskil likhet mellan sagan och visan uti självfva förloppet. Öfrig uppteckningar äro nästan lika (dA 71 [1]), dE 21, dF 15, dG 1 dH 46, dI 14, sA² 19, sB² 32, sC² 25). Paralleller till denn skildring finnas i DgF. nr 31 A 25, 29; nr 32 A 60, 6 B 27, 32; nr 34, v. 54.

57. dA 72: Thu est dig en foffuer unngersuend,
dinn hest kannd du vell riide:
statt du aff, du gyuerd hannom bedre,
saa lennge vill ieg digh biide."

Þiđr. s. k. 203: Her var drengilega riđit af .i. bærnskvı manni — — — Stig nu ofan af þinum hesti. oc gyrđ hann fasl

I sagan har uti föregående kap. omtalats, att Sigur visste, hvem hans motståndare var (nu grunar Sigurđ. a

---

[1]) Emedan dA af misstag förlagt första enviget till strax efter lot kastningen — v. 62 —, har denna version fått tre sammanstötningar.

þessi maðr mun vera sun Hornboga iarls. er hans var frændi), och det var därföre ej underligt, att han hyste medkänsla med sin besegrade motståndare, men i visan finnes ej och har nog ej funnits någon antydan därom. Detta är anmärkningsvärdt. Den nära öfverensstämmelsen mellan sagan och visan gör det sannolikt, att visans grundform är här oförändrad. Versen är ungefär lika lydande i dF 16, dH 47, sA² 21, sB² 33, fA 47, fB 74. I dD 17 uppmanar Sigurd Humerlumer att taga igen sin sköld och i dE 22 sitt spjut. Dessa äro yngre. I dGIsC² saknas versen.

I sagan efterkommer Omlung uppmaningen (Nu gerir Avmlvngr sva. oc byr sik sem snofurlegast). Detta har nog aldrig funnits i visan.

58. dF 18: Denn anden reed, di sammell reed,
di hellner vare baade saa stercke:
saa stack hand ungen Humerlumer,
adt hand dreff langt i marcke.

Þiðr. s. k. 203: Oc nv lystr Sigurðr sinn hæst sporum. oc setr sitt digra spiotzskapt a hans miðian enn fagra skiolld sva hart oc sterklega. at með þessu sama spiozskapti berr hann Avmlung langt aptr af sinvm hæsti.

I dA 74 blir detta tredje enviget — se not till föreg sida. Med dF stämmer dD. Dessa båda återgifva grundformen. Alla öfriga innehålla nybildningar.

59. dA 75: "Nu haffuer ieg dig thill marcken stungenn,
och vonnden haffuer ieg din hest:
siig mig, foffuerenn unnger-suend,
huedenn du komenn est".

Þiðr. s. k. 203: Nu tekr Sigurðr i tauma Skemings oc mælti nu. þv goðr sveinn. nu hævir þv æigi þinn hæst. þann er þv reitt æptir. oc latit hævir þu annan. — — — Aðan er vit fvndumz. þa spurða ec hvert væri nafn þitt eða hvær væri ætt þin. oc þv vart sva stolz. attv villdir æigi sægia ætt þina. æn nu skalltu sægia hvarttvæggia.

Versen är ungefär lika i alla uppteckningar — dD 19, dE 24, dF 19, dG 14, dH 49, dI 15, sA² 25, sB² 35, sC² 26, fA 49, fB 79. Endast lin. 4 varierar: aff rigiste frender thin (dE), huem ere frender dinne? (dF), tu säg mig aff slächten

tin (sC[2]), frá navni og frændum tínum (fA), allar ættir tín (fB). I dH och sA[2] förekomma två verser, den ena li med dA, den andra ungefär lika med dF. Om i grundf men frågan framställts i en eller två verser, kan jag ej afgö

60. fA 50 (fB 80): "Eg sigi tær ikki eiti mítt,
fyrr enn tú hevur sagt mær títt:
Tiđriks kappar brigđa mær,
tađ er ikki fritt".

Þiđr. s. k. 203: þa svarar Avmlungr. Ef ec lœynda firir þer min ætt oc nafni. þa er ec hafđa hæst minn. þa munu þat sæg minir felagar. at ek sægia firir ræzlv sakir — — — Nu mæ Sigurđr — — — nu vil ec sægia þer mit nafn fyrri. at ec he Sigurđr sveinn. Nv mællti Avmlungr. Oc fyr þvi attv hævir sagt mer fyrri þitt namn — — — — þa vil ek ægi sægia þer mi nafn. næma þvi heitir þv viđ gvđs vitni. at mer skal alldrige skom at vera.

Såsom man lätt finner, är olikheten mellan visan o sagan hufvudsakligen den, att Humerlumer i visan förklar sig icke vilja säga sitt namn, förrän Sigurd sagt sitt, dä emot i sagan Sigurd själfmant först omtalar sitt namn, o Omlung sedan förklarar, att han nu kunde med vissa villk yppa sitt. Visan synes i förkortad form återgifva innehåll i sagan, och grundformen är säkerligen bevarad i fAB.

61. fA 51 (fB 81): Sjúrđ skalt tú nevna meg,
Sigmundar son:
so var mær til móđur sagt,
at drottning væri hon.

Þiđr. s. k. 203: ec heiti Sigurđr sveinn.

I sagan står detta ett stycke förut, men då i visan de ändringen vidtagits, att Sigurd först på Humerlumers up maning säger sitt namn, så är det klart, att det i denna för kommer först nu. I fAB har tillagts en ny vers, som inn håller, att Sigurds moder heter Hjördis. Båda verserna hafv påverkats af nordisk tradition. Intet motsvarande finnes öfriga uppteckningar.

62. dE 25 (sA[2]C[2] 27): "Koning Abelon hiider fader min,
hand boer paa Biertings-land:
sielff hiider ieg ungiste Homerlume
i-hvor ieg riider i marcken fram."

Þiđr. s. k. 203: Mitt nafn er Aumlungr. ec em son Hornboga iarls.

I enlighet med det gängse bruket i folkvisediktningen tillkom snart äfven i flere uppteckningar moderns namn, hvilket måste tilldiktas, då traditionen ej kände det: *droning Ellind* dD 20, *fru Heluigh* dF 20, *Dronning El(l)in(e)* dH 51, dI 16, sB² 36, *"droningenn"* (= drottning Elin?) dA 77, dG 15. Jfr hvad som sagts om Vidriks moder i det föregående.

Faderns rike kallas i dA 76, 77 *Berthinngs-øø* och *Berthinngs-lanndt*, i dF 20 *Lesenn-øe*, eljest som i dE. Jag anser, att ingen har fullständigt bevarat grundformen.

63. dA 79: "Esthu her Humblum Iersinngs sønn,
da esthu minn frennde:
du thag dinn hest och far y fredt,
ieg dig icke føre kiennde".

Þiđr. s. k. 203: Nu mællti Sigurđr. Nu gerđir þv vel. er þu lœyndir æigi lengr er þu vart minn frændi. — — — Gac gođr frændi oc tac þar hæst þinn oc bađa .ii. oc riđ heim til landtiallda.

I det närmaste lika med dA äro dF 21, dG 16, dH 54, dI 17, fA 54, fB 84. Dessa torde hafva bevarat grundformen. I dD 21, dE 26, dH 55, sA² 29, sB² 37, sC² 28 göres Humerlumer till Sigurds systerson. Äfven i dA 78 kallas han så.

64. dD 22: "Tthag du nu mynn skioldderem,
du bientt meg tiell en iiegg:
och rid thu saa thill thieeldenn igen,
thu sig, thu haffuer wunditt den lieeg".

Þiđr. s. k. 203: þat skalltu sægia. at þv tokt þenna hæst af mer navđgum. Oc ađr þv ferr heđan. þa skalltv binda mik viđ þessa lind.

Alla uppteckningar — utom dA, som uteslutit versen — äro ungefär lika, och då likheten med sagan är ganska stor, torde grundformen här vara bevarad. I nästa kap. säges i sagan, hvad Sigurd bands med: hans bællti oc fætil or skilldinum. oc þar til skar ec minn suerđfætil.

65. dF 23: Hummer-lumber under thielden threen,
hand kaste sedt suerd paa bord:
"Nu haffuer iegh bunden den gamlle karll,
der thalde di store ord".

Þiðr. s. k. 204: Nu riðr Avmlungr at landtialldino — — Nu sægir Avmlungr — — — — sva skilðumz ek við hann. at batt hann við lind seina.

I visupptecknigarne förbigås redogörelsen för Hume lumers återfärd. Detta beror ej på att något bortfallit, uta såsom i folkvisor vanligen sker, dröjer berättelsen endast v hufvudmomenten och inlåter sig icke i detaljskildringar, hva före läsaren själf får ifylla det felande. Af samma anle ning nämner Humerlumer vid återkomsten endast Sivar fängslande, såsom varande det viktigaste momentet. Denn knapphändighet tillhör alltså säkerligen grundformen.

66. sC² 31: Suarade vidrick velanson,
hommor lum tu far alt mäd tant,
och alt war thet mäd velie giort,
om tu sivort bant.

Jfr fA 57 (fB 89): Svaraði Virgar Valintsson,
hann var so fromm ein mann:
"Tað var alt við vilja gjört,
tú Fovnisbanan vann".

Þiðr. s. k. 294: Nu mælir Viðga — — — Ef þar er Sigurð sveinn sem ek hygg at vera myni. þa er þetta gort með vel o prettum.

Alla öfriga uppteckningar öfverensstämma med sC² uton däri, att man ej får veta, hvem som yttrade detta. I sA har en vers förutskickats, som angifver detta, men denn har senare tillkommit. Att sC² och fAB innehålla grund formen, torde vara säkert.

67. dA 83 (dE 31, dH 61, sA² 35, fA 58, fB 90):
Thett var Viderick Verlanndz-sønn,
hand var enn frestenn mandt:
gierne vilde hand viide,
om dy thalle var sanndt.

Þiðr. s. k. 204: ef hann biðr min við treit. þa skolum við sua skiliaz. at ek skal verða ens sanna viss.

Saknas i dDFGIsC².

68. dD 25 (dA 84, dE 32, dF 26, dG 20, dH 62, dI 21, sB² 41, sC² 32, fB 91):
Tthett wor daner-kongenn (ɔ: Vidrik Verlandsson)
beedder saaddell ganger graa:

"Ieg well ridde y marcken vd
och sie, huor Syffuert maa".

Þiðr. s. k. 204: Oc nu tecr hann sin hest oc lœypr a bak ok mælir. þat er mikil skœmm. ef sea maðr skal þar standa bundinn oc mæga æigi læysa sik.

Någon närmare öfverensstämmelse finnes ej mellan sagan och visan, men detta hindrar naturligtvis ej, att grundformen är bevarad i den senare. Versen saknas endast i sA[2] och fA.

69. dA 85: Siuord staar y lunnde,
och ser hannd Viderick riide:
vredt hannd egenn op med rod,
hand thuorde hannom ey bundenn biide.

Þiðr. s. k. 204: Nv ser Sigurðr hvar maðrenn riðr til hans. oc slitr nu i sundr oll sin bond oc lœypr upp a bergit oc vill æcki æiga við þenna mann.

Emellan uppteckningarne finnas endast mindre olikheter. I några hafva hela verser tillagts, hvarigenom händelsen blifvit bredare framställd.

Sagan och visan skilja sig däri, att Sigurd i den förra sliter sönder banden, i den senare rycker upp trädet med roten och beger sig i väg med detta vid sin sida. Det kan ej betviflas, att sagans version är ursprungligare.

Dock kan detta burleska drag, som var fullkomligt i tidens smak, hafva funnits redan i grundformen. Det har framkallat en ändring, som återkommer i några uppteckningar: en dans anställdes på Brattingsborg, i hvilken Sivard uppträdde med eken vid sin sida (dE 36, dH 67, sB[2] 45, fA 60 f, fB 99 f).

70. dA 89: Thi var glade y koninng Isacks gaard,
baade karle och quinnde:
dy konger skildis venner adt,
dy kiemper dy droge hiem.

Þiðr. s. k. 223 f.(?): En þa er þeir skolu skiliaz þiðrekr konungr oc Isungr konungr. gera þeir sin a milli ena mestu vinattu — — — Nu riðr a brot þiðrekr konungr oc hans menn.

Om det också måste anses visst, att grundformen tillagt en afslutningsvers, så är det dock mycket tvifvelaktigt, om den haft samma form som i dA, och om visan och sagan

här hafva samma upprinnelse. I sådant fall måste uti visa tvekampen mellan de båda partierna — þiðr. s. k. 206-222 — en gång ha funnits, men sedan bortfallit. Men därem talar i främsta rummet den form, som dA 89 har. Det het nämligen, att det rådde glädje i konung Isaks (ɔ: Isung gård. Om tvekampen från början ingått som ett led u visan, så är denna glädje alldeles omotiverad. Denna tv kamp måste väl i så fall hafva framställts i enlighet me den äkta traditionen, så att Isung och hans söner blefvo b segrade, såsom också händelsen framställes i þiðr. saga. D fanns alltså ingen anledning till allmän glädje vid konunger hof. Motsatsen framhålles också i þiðr. s. k. 222: Isung konungr oc hans menn eru enir oglođostu. I denna tala endast om att konungarne ingingo vänskapsförbindelse. Om däremot ingen tvekampsskildring förekommit i visan, uta denna slutat med Sigurds återkomst till Isungs borg, så bli versen ännu meningslösare. Icke kunde väl denna händelse Sigurds lyckliga återvändande från sin beskickning, behöfv åstadkomma en sådan glädje, och talet om konungarnes vän skapsförbindelse och kämparnes återresa till sina hem komme alldeles att hänga i luften. Därföre anser jag, att denna ver genom inflytande af någon annan visa erhållit denna form och att den således ej har någon med þiðr. saga gemensam källa. Då alltså intet bevis finnes för att tvekampen be handlats i visan, anser jag mig hafva anledning tro, att den icke ingått i grundformen. Huru visan afslutats, kan jag e afgöra. Ingen af uppteckningarne synes här hafva bevara den ursprungliga formen.

Om vi förutsätta, att en eller annan vers utöfver d nämnda möjligen funnits i grundformen, så har denna alltså från början innehållit omkring 70 verser. Då jag nu gå att redogöra för visans källor, kan jag gifvetvis ej taga hänsyn till andra än de verser, som jag ansett komma grund-

formen närmast; alla öfriga äro antingen i sin helhet i senare tid tillagda eller hafva undergått betydliga förändringar. (Forts.)

Linköping 1898.

O. Klockhoff.

Vǫlundarkviða 8, 1—2.

Í Völundarkviðu eru 2 fyrstu vísu-orðin af 8. vísunni í skinnbókinni rituð þannig:

Kom þar af veiþi
vegreygr scyti.

þetta *vegreygr* hefur Finnur Magnússon þýtt með eundo alacer í Kaupmannahafnar-útgáfunni, og í dönsku útleggingunni raskvandrende; en þegar betur er að gætt, virðist þetta orð enga skynsamlega merkingu eða hugsun geta haft í sjer fólgna, og þess vegna hafa flestir ætlað, að þetta *vegreygr* væri ritvilla í skinnbókinni fyrir *veþreygr*, sem stendur í 8. vísunni í Völundarkviðu, og ræður það mjög að líkindum, að svo sje. Svb. Egilsson ætlar Lex. poët. bls. 874 a, að þetta *veþreygr* sje samsett af *ve* og *þreyja*, og þýðir það: *domum eundi cupidus*, eða sama sem *heimfúss* nú á dögum; en jeg verð að vera samdóma Bugge (Sæmundar Edda, Christiania 1867, bls. 164), að það geti eigi átt sjer stað; því að í sögninni *þreyja* og nafnorðinu *þrá* og öðrum orðum af sama stofni er ekkert *g*. Skýring Svb. Eg. virðist því með engu móti geta komizt að. En hver er þá þýðing þessa orðs? Unger háskólakennari hefur ætlað, að það þýddi: som har Øine, der godt kan taale Veiret; aðrir hafa lagt það út skarpöiet, skarpsynet, og s. frv.; en í veþr (= veðr) getur slík merking eigi verið. Benedikt Gröndal ætlar (Ann. f. n. Oldk. 1863, S. 173 Anm., og Clav. poët., p. XIII), að það þýði: tempestatem vel aëris statum

videns, i. e. praevidens, præsagiens; en praevidens praesagiens virđist mjer eigi eiga hjer viđ; því ađ í fyı lagi ætti *eygr* þá ađ vera myndađ af *eygja* (sögn), en] getur þađ eigi veriđ; þađ verđur ađ vera myndađ af *au*
2:o virđist þetta orđ vera almennt epitheton viđ vei mann, sem *scyti* verđur ađ þýđa hjer; en kvæđiđ gefur ε ekkert tilefni til ađ ætla, ađ Völundur eđa þeir bræ hans hafi veriđ *praesagiens*. Þađ lítur svo út fyrir m sem *veþreygr* hljóti ađ hafa einhverja þá merkingu, sem e viđ veiđimenn yfir höfuđ.

Vjer höfum í hinni nýrri íslenzku *útitekinn*, *veđurtek* og fleiri lík orđatiltæki um þá menn, sem eru opt og leı úti undir berum himni, og sem andlit þeirra bera me langrar útiveru, og þegar einhver hefur veriđ lengi út stormi eđa óveđri, þá segjum vjer, ađ hann sje *veđurbari* Vjer segjum einnig um slíka menn, ađ þeir sjeu *teknir augnanna*, því ađ augu þeirra bera opt sýnileg merki útiv unnar og áhrifa veđursins, og þess kyns orđ virđast m ađ hafa átt vel viđ Völund og bræđur hans, sem komu veiđum og hafa ađ sjálfsögđu opt og stundum lengi orđ fyrir áhrifum veđurs og vinda, og get jeg eigi sjeđ bet en ađ sú merking geti veriđ í orđinu *veþreygr*, og sje þ rjett, þá ætti þađ vel viđ Völund og bræđur hans, ađ au þeirra hefđu boriđ ljós merki útiverunnar.

Reykjavík, í júnímánuđi 1898.

H. K. Friđriksson.

The order of words in old norse prose with occasional re rences to the other germanic dialects by Ludwig Bernstein, A Submitted in partial fulfilment of the requirements for the degree doctor of philosophy in the faculty of philosophy, Columbia univ sity. The Knickerbocker Press, New York. VIII, 62 s. 8:o.

Eine ungemein fleissige arbeit, die um so freudiger zu l grüssen ist, als ja auf dem gebiete der satzlehre des altnordisch

überhaupt und auf dem der wortstellung insbesondere, noch so wenig gearbeitet ist. Eine ganz genau umschriebene reihe von texten, bezw. textseiten wird aufs peinlichste auf alle beispiele durchforscht und aus der relativen häufigkeit der einzelnen fälle auf statistischem wege festgestellt, welche wortfolge in dieser oder jener gestalt des satzes die beliebteste ist, also auch als die regelmässige angesehen werden muss. Meines erachtens ist die auswahl der ausgezogenen texte — Gylfaginning, Bragarœđur, Ólafssaga Tryggv. kap. 59—84 und 121—150, Eyrbyggja kap. 1—18 und 41—57 — doch zu eng, um aus einer genauen ausschlachtung ein genügendes bild von der wortstellung in altn. prosa überhaupt gewinnen zu können. Und wie es gehen kann bei einer öden auszählung, zeigt seite 5 zeile 16 verglichen mit zeile 26 der nämlichen seite, wo von einem und demselben satze (Ólafss. Fms. I, 288, 11 ff.) zuerst die abgerissene erste hälfte *hann var ríkr mađr, hermađr mikill* als beispiel für die wortstellung 'if 2 Predicate Nouns or Adjectives refer to 1 Subject' und dann der ganze satz *hann .... mikill ok újafnađarmađr* als beispiel dafür angegeben wird, wie man den satz baut 'if 3 Predicate Nouns or Adjectives belong to 1 Subject'. Der gleiche fehler wiederholt sich noch an mehreren anderen beispielen.

Bernstein unterscheidet drei hauptstellungen: 1) normal order z. b. *Þangbrandr sagđi honum at* ... 2) inversion z. b. *þetta veitti sauđamađrinn honum* und 3) transposition z. b. *hverr hǫllina átti*.

In unabhängigen aussagesätzen herrscht 'normal order' und 'if the modifiers of the verb are *adverbial factors of different character*, there is a slight preponderance of the order: adverb temporis + adverb loci over that of local adverb first and temporal second'. Dem widerspreche ich. Die von B. angeführten beispiele sind: *Þórr veđr þá eptir miđri ánni — hann hljóp þegar út í ána — stjǫrnur hverfa þar af himni,* und andrerseits *Þórr dvaldiz þar of nóttina — hann fals þá þar*. Mit ausnahme des letzten beispieles steht, offenbar um des besseren tonfalles willen, das unbetonte, kurze demonstrativadverb zwischen den stärker betonten satzteilen, also vor dem schweren, komponierten adverbialausdruck. Und auch in dem letzten beispiele ist das temporale *þá* m. e. ein leeres füllwort um die stärker betonten *dvaldiz* und *þar* zu trennen. Überhaupt sehen wir auf schritt und tritt, dass der verfasser es versäumt hat sich die beispiele laut vorzusprechen, denn sonst würde er wohl weniger schematisch sein material in statistische kategorien eingeteilt haben.

Inversion (s. 21 ff.) hat einzutreten nach folgender regel: 'wenn am anfang des satzes ein wort, eine redensart, ein satz von adverbiellem oder adjektivem charakter steht, so hat das prædikat, von dem dieses wort u. s. w. örtlich und logisch einen teil ausmacht, diesem unmittelbar zu folgen und dem subjekt voranzugehen'. Wie der satz *þeir fóru eptir þat suđr međ landi til*

Norđymbraland (ohne *s*!) mit inversion lauten kann, dafür gibt B. formen an, die wohl zum teil nur theoretisch vorkommen, lässt eine recht häufige weg, nämlich *fóru þeir eptir þat* . . . Die r würde ich so fassen: 'wenn aus irgend einem grunde am anfa des hauptsatzes ein anderes wort als das subjekt steht, so n das subjekt unmittelbar hinter dem verbum stehen'. Dabei n aber beobachtet werden, dass die konjunktion *en* stets, und fakultativ, nämlich dann wenn sie lediglich koordinierende be tung hat, den satz unberührt lässt, dass also volle freiheit für anordnung des ganzen satzes bleibt genau wie wenn das *en* nicht vorhanden wäre. S. 24 findet B. 'such an order' wie G 12, 15 (Wilken) *þá er þeir gengu međ sævarstrǫndu, Bǫrs s fundu tré* 'monstrous in Old Norse prose'. Die sache erklärt aber sehr einfach als lapsus pennæ, denn *U.* liest *þa er þeir g međ siovar strondo bors synir, fvndo þeir tre ij.* Die beiden wö *Bǫrs synir* sind also nichts weiter als eine parenthese, die erste *þeir* erklären sollen. S. 28 sucht B. die formen *þykki* und *þótti mér* zu erklären, und zwar 'as Subjunctives, in the s of the potentialis, and as Plurals', hätte aber wenn er es n wüsste, bloss z. b. Fritzners wb. nachzuschlagen brauchen, um finden, dass der opt. præt. nicht *þótti,* sondern *þœtti* lautet. von B. verworfene erklärung Poestions, dass das *þykki* für *þy* steht, ist m. e. zweifellos richtig und die redensart wird, inf ihrer häufigkeit erstarrt, auch auf plurale angewendet. Wo (s. von der inversion in direkten fragesätzen die rede ist, hätte b darauf aufmerksam gemacht zu werden brauchen, dass das frage pronomen oder adverb stets den satz beginnt. Nach der r von der inversion so wie ich sie oben gefasst habe, muss d dann selbstverständlich folgen, soweit nicht das fragewort sub ist. S. 38 wird mit der grössten naivetæt gesagt, in den fällen, wo *enn* die inversion nach sich hat, *'enn* seems to m *moreover; further, besides'*! und in der that ist im vorhergehen *en* 'aber' stets, also nicht nur wo B. seine beispiele buchstäb aus seinen orthographisch veralteten texten abdruckt, *enn* schrieben. *Enn* 'noch' steht als betont voran und zieht inver nach sich, *en* 'aber' als ganz unbetonte nur koordinierende k junktion verlangt sie nicht.

In nebensätzen herrscht zumeist die gewöhnliche wortfo Besonders findet inversion niemals statt im relativsatze, wenn n rhetorische gründe sie verlangen. Überhaupt hätte, wie a Finnur Jónsson in seiner anzeige des buches NT. f. fil. 3. r. 6. 78 f. bemerkt, die rhetorische wortfolge eingehender behan werden müssen. Der von B. (s. 50) 'very peculiar' genannte *enn sá guđ er svá máttugr, at hann þvær af manninum í sk inni allar syndir, aldri hefir hann svá ilt gǫrt'* ist nichts and als eine art anakoluth: zwischen *syndir* und *aldri* gehörte punkt. Dann geht es weiter 'niemals hat ein mensch so b

gethan', mit auslassung des konsekutivsatzes 'dass Gott ihn nicht in der taufe rein wüsche'.

Am meisten schwierigkeit macht diejenige wortstellung, die B. nennt 'transposed order' z. b. *er Ísland byggvir*. Auch referent kann keine regel dafür auffinden. Am ehesten könnte sie so zu erklären sein, dass im abhängigen satze — denn fast nur auf solche wird die transposition angewendet — das verbum stets an der zweiten stelle nach der konjunktion steht. Wenn nun das subjekt in der relativkonjunktion enthalten ist, muss 'transposition' eintreten, anderenfalles 'normal order'; also würde z. b. einem *sá er Ísland byggvir* entsprechen *þá er hann byggði Ísland.*

Dass die arbeit von druckfehlern wimmelt, will referent, dessen eigene promotionsschrift ja auch eine stattliche druckfehlersammlung ist, dem verfasser nicht zum vorwurfe machen, denn erfahrungsgemäss sind ja die doktorarbeiten meist auch die ersten korrekturen, die angehende gelehrte lesen. Aber an einzelnen stellen geht die nachlässigkeit der korrektur doch übers bohnenlied, so z. b. wenn seite 40 z. 7 und in der dazu gehörigen anm. steht Matth. 5, 43 etc. ἠκούσατε οὐκ ἐρρήθη statt Matth. 5, 27 ἠκούσατε ὅτι ἐρρέθη. Und dass der grammatische schnitzer bei Wilken Pros. Edda 59, 13 *þá mælti Skrýmir til Þórr*, der dort gewiss druckfehler ist, stillschweigend und anstandslos in Bernsteins buch übergegangen ist, darf hier wohl nicht unter die druckfehler gerechnet werden.

Störend ist auch die unnordische silbentrennung am zeilenschluss 17, 2 *Þó-roddr*, 43, 27 *fornes-kju* für *Þór-oddr*, *forn-eskju* (denn *forneskj-u* wäre wohl typographisch hässlich).

Wenn es auch im allgemeinen ratsamer ist, wie Bernstein es gethan hat, in den zitaten die schreibweise der ausgaben beizubehalten als eine, vielleicht nicht von allen anerkannte normalisierung anzuwenden, so sieht es doch ganz seltsam aus, wenn heutzutage schreibungen auf alte texte angewandt werden, die nur in der neuisländischen aussprache begründet sind, und die zum teil sogar im neuisländischen wieder abgeschafft sind wie 15, 28 *lángt*, 17, 32 *þángat*, 41, 11 *Íngjaldr*, 41, 32. 38 *konúngr* für *langt*, *þangat*, *Ingjaldr*, *konungr*. Der umstand, dass die 3. sg. opt. præs. *fari* (*vehatur*), zweimal *fári* gedruckt ist, ist vielleicht auch weniger als druckfehler anzusehen denn als übertragung moderner aussprache auf den alten text (35, 20. 50, 11). Noch eine äusserlichkeit möchte ich tadeln. Verf. spricht an vielen stellen von Jónsson. Da muss doch jeder denken, es sei der auf dem gebiete nordischer philologie so eifrig thätige Finnur Jónsson gemeint; es ist aber der im allgemeinen wenig bekannte Þorleifur Jónsson, der Kopenhagen 1875 eine textausgabe der Snorra Edda veröffentlicht hat.

Im grossen und ganzen muss man sagen, dass der grosse fleiss, den Bernstein an seine arbeit gewendet hat, eines besseren gegenstandes würdig gewesen wäre. Ein so beschränktes text-

material kann bei öder auszählung unmöglich zu einem result führen, auch bei der grössten genauigkeit. Die anführung ei und desselben längeren beispieles als ganzen und bruchstückwei die B. häufig untergelaufen ist, erweckt misstrauen in die zuv lässigkeit der statistik, und es hätte mehr auf rhetorische grün rücksicht genommen werden sollen. In Bernsteins neuer hein wird doch sonst so viel rhetorik getrieben, und als Deutschru geburt hätte er die meisten seiner beispiele nur deutsch la auszusprechen brauchen, um aus sehr vielen abschnitten seiner beit statt einer trockenen zahlensammlung eine frische, lebensvo untersuchung zu machen. Leider muss gesagt werden, dass büchlein einen wesentlichen fortschritt gegenüber den ausfü rungen von Lund, Oldnordisk ordföjningslære Kbh. 1862 s. 446 nicht darstellt. Volle anerkennung verdient aber die unermü liche sorgfalt, mit der die texte, soweit sie überhaupt benutzu gefunden haben, aufs genaueste ausgeschöpft worden sind.

Nürnberg den 11. februar 1899.

August Gebhardt.

Kort over de danske folkemål med forklaringer, ved Va demar Bennike og Marius Kristensen. 1 hæfte. Köbenha 1898. 24 s. 4:o + 8 kartblade.

Disse to danske sprogforskere har her begyndt et stort anla arbeide, som tænkes afsluttet i 10 hefter omtr. af störrelse so det foreliggende, hvorved alle væsentlige divergenser i de dans folkemål skal blive fremlagt, enten både i ord og på karter ell ialfald på den förstnævnte måde.

Værkets indledning, side 1—10, giver forudsætningerne f dets anvendelse, idet den fremstiller lydsystemet i dialektern fælles udgangspunkt "ældre dansk" og forklarer den anvendte ly skrift ("Danias"). Så begynder fremstillingen af lydlæren, i det hefte repræsenteret af 8 karter, der alle angår behandlingen af under hovedakcenten, samt tilhörende tekst.

Nogle sprogkarter fremstiller den sproglige gruppering und ét, således at forfatteren ved hjælp af de stedfindende ligheder forskelligheder danner sig en formening om, hvilke dialekter d hörer nærmest sammen, og på kartet kun viser, hvorledes dis er begrænsede. Dette er den ældre måde, og vistnok også d lettere, eftersom sprogfænomenernes grænser sjeldnere falder akkurat sammen, at man ikke må udjævne lidt, og resultatet s ledes i detaljen bliver en skönssag, som ikke kan blive gensta for synderlig kontrol og kritik. Det foreliggende kartverk h ligesom mange andre fra en nyere tid valgt den anden fremgang

måde, at fremstille begrænsningen for fænomenerne selv, hvorved det bliver læserens egen sag, om han vil, at tænke sig det ene sæt grænser lagt ovenpå det andet og således i sin egen bevidsthed danne sig en forestilling om, hvorledes målene, sammensatte som de er af de forskellige sprogfænomener, er grupperede. Et kart af den förstnævnte art kan være tilstrækkeligt, hvor man har at fremstille anerkendte etnologiske enheder af en eller anden grad — f. eks. dansk, frisisk og nedertydsk — efter deres territoriale fordeling, for praktiske eller mindre rent sprogvidenskabelige interessers skyld. For sprogvidenskaben selv er et sådant kart af mindre væsentlig betydning, medens ét, der giver grænser for det enkelte fænomen, kan være til stor direkte nytte. Som bekendt afmaler en rækkefölge af dialekter ofte de udviklingstrin, som den længst fremskredne af dem har gennemgået, og beliggenheden, som jo altid sees klarest på et kart, kan således ofte forklare fænomenets væsen og tilværelse; men dette sker kun for det enkelte fænomens vedkommende, dialekterne står jo ikke i det forhold til hinanden, at den ene forklarer den anden i alt. Bortseet fra, at denne fremstillingsmåde er vidtlöftigere og således kostbarere, kan etnologien også være vel tjent med den. Hvor den etnologiske forskel ikke er anerkendt, idet andre kriterier mangler, kan dens tilværelse kun bevises derved, at mange sproglige forskelligheders grænser falder på samme sted. Og hvor man derimod også har andet at holde sig til, kan man, når forskellighedsgrænserne holdes hver for sig, få rede på, hvilken divergens der pleier at stemme bedst med det fra andre kanter tilkomne etnologiske materiale, hvad der måske kan være et mærke på, hvilken der har den dybeste etnologiske betydning. Således er det nylig skeet for det sydlige Norges[1]) vedkommende, idet det i indeværende år er bleven påvist, at grænsen mellem landets to fornemste antropologiske typer her fölger det tykke *l*'s grænse, ikke grænsen for ligevægtsloven.

Når det foreliggende kartværk i sine 8 förste karter, som sagt, kun fremstiller behandlingen af gammelt *a*, viser allerede denne detaljering megen tillid til publikums dialektologiske interesse. Og denne ser man idethele deraf, at de forskellige sproglige grænser betegnes på en måde, som fordrer et stort antal kartblade. I regelen angår nemlig hvert kart kun et eneste forhold, og dette betegnes ved dækkende farver; en sjelden gang får et sidefænomen en betegnelse desforuden. Den fordel for kartets anskuelighed og anvendbarhed, som derved vindes, er overordentlig; når ikke alle kartografer gör det samme, er det formodentlig blot for at opnå prisbillighed.

Medens karterne skyldes hr. Bennike, er teksten hr. Marius Kristensens del af arbeidet. Denne fölger kartets enkelte blade og forklarer lydforandringernes historie; af resultaterne i den henseende er i dette hefte især det at mærke, at den i Danmark så

[1]) i Nedenes.

udbredte overgang af *a* til *å* foran to konsonanter for de fleste distrikters vedkommende antages at komme af gammel vokalforlængelse, selv om den samme stilling foran to konsonanter har foranlediget, at *å*-lyden nu atter er bleven kort. Derhos redegöres der for slige unöiagtigheder, som ethvert sprogkart nödvendigvis må have, fordi en mængde af de enkelte steder har nogle ord, der i sin lydform ikke stemmer med det, der er og på kartet er angivet som det herskende, in casu det lydlovmæssige. Det er mig ikke ganske klart, om udg. har gjort sig rede for, at den mulighed også kan findes, at sådan blanding af forskellige lydlove er relativt naturlig på et sted, er den eneste udvei, stedet har havt, og således ligeså berettiget (principielt, kanske ikke praktisk) til at betegnes på et kart som de eneherskende lydlove. Uden at jeg vil udtale nogensomhelst mening om, hvorledes forholdet i Danmark har været, vil jeg tænke mig et eksempel svarende til det foreliggende heftes indhold: vi sætter, at overgangen af langt *a* til *å* indtrådte samtidig i tre dialektområder ved siden af hinanden; foran en bestemt kosonant eller konsonantforbindelse havde det vestligste af dem dengang langt *a* (*ā*), det mellemste (som slet ikke behövede at være af lidet omfang) havde middellangt (*ă̄*) og det östligste kort (*ă*); hvad vilde så den mellemste dialekt göre? måtte der ikke i en stor del af dens distrikt opstå blanding, enten efter regler eller uden sådanne? I en vis forstand opstod jo denne blanding gennem påvirkninger fra öst og fra vest; men når lydsystemet ikke gav dialekten nogen anledning til selvstændig udvikling, så blev det blandede resultat dog også i en forstand naturligt; det var en fölge af stedets tidligere sproglige tilstand og af dets beliggenhed.

Dette vil jeg navnlig have udtalt som en indskrænkning til den ytring i indledningen (side 4), at man altid må være mistænksom mod de former, der stemmer med rigssproget. Det er jo ikke blot dette og den dialektgruppe, hvortil det hörer, som forhindrer hvert enkelt sted i at tale efter lydlove, der er opståede på stedet selv; tvertimod, enhver dialekt forsöger at göre det mod sine naboer, og ethvert sprogfænomen, som har en nogenlunde stor udbredelse, har ikke opnået dette uden ved at opsluge en mængde små spirende selvstændigheder.

Jeg har som foran antydet ingenlunde nogen mening om, enten den slags forhold i Danmark forekommer på sådan måde, at de har betydning for kartlægningen, eller ikke. Selv om så var, så er værket derfor lige veiledende, ved oplysningerne i teksten.

Det er en stor tjeneste udgiverne har gjort dialektkundskaben ved således at samle under ét kundskaben om de danske dialekters grammatik; de har givet de andre skandinaviske lande et godt eksempel, og det er höiligen at önske, at de må få anledning til at före værket til ende.

Arendal, septbr. 1898. **Amund B. Larsen.**

Folkvisan om konung Didrik och hans kämpar.

(Forts.)

II. Visans källa [1]).

Om man läser ett arbete, berörande den germanska sagokrets, som har till ämne och medelpunkt Didrik af Bern eller Sigfrid Sigmundsson — Eddans Sigurd Fafnesbane —, skall man säkert finna, att jämte den norska þiðreks saga äfven de nordiska folkvisorna om dessa sagohjältar anföras som stöd för den åsikt, som författaren förfäktar. Dessa visor hafva alltså för den germanska sagoforskningen erhållit en mycket stor betydelse. Den som åt dem förvärfvat denna rang, är Grundtvig, som, då han utgaf dem i första bandet af sitt stora verk Danmarks gamle Folkeviser, uttalade den bestämda åsikten, att dessa visor direkt härleda sig från lågtyska, folkvisartade dikter, af hvilka de utgöra öfversättningar. Mot den grundtvigska meningen uppträdde i början af 1870-talet den norske historikern G. Storm, hvilken i sin märkliga skrift Sagnkredsene om Karl den Store og Didrik af Bern ville betydligt reducera dessa visors värde genom att påstå, att de väsentligen grundade sig på den svenska öfversättningen af þiðreks saga. Han uppkallade då mot sig Grundtvig, som i Tillæg till 4:de bandet af sina Folkeviser — s. 602 ff. — med skärpa tillbakavisade detta försök att beröfva visorna den plats, som Grundtvig en gång beredt dem. Så vidt jag vet, har den "nye norske Teorie", såsom Grundtvig kallar den stormska uppfattningen, icke vunnit några anhängare, utan Grundtvigs åsikt är den allenahärskande. Åtskilliga yngre forskare hafva till och med med led-

[1]) Utgjorde ämne för ett föredrag vid Filologmötet i Kristiania 1898.

ning af de nordiska folkvisorna och þiđreks saga uppkonstruerat en nordtysk hjältesaga. Man har resonerat på följande sätt: finnas i þiđr. saga och folkvisorna samma eller liknande uppgifter, så hafva vi framför oss rester af en förlorad nordtysk tradition. Denna uppfattning gör sig mer eller mindre tydligt gällande hos Symons, Die Heldensage, s. 16 och 34, Boer, Über die handschriften und redaktionen der þiđreks saga (Arkiv, N. F. III 215), Steenstrup, Vore Folkeviser, s. 93 (närmast om Grimilds Hævn) och 121, Schück, Illustr. Sv. Litt. hist. I 144, 148, Golther, Norddeutsche und süddeutsche Heldensage (Germania, N. R. XXII 266). För den sistnämnde synes Grundtvigs mening hafva blifvit en trosartikel, som han icke ens anser sig behöfva närmare granska, och dock står den åtminstone i ett fall i strid med hans egna åsikter. Han söker uppvisa, att kap. 168 i þiđr. s., hvilket handlar om, huru Sigfrid, sedan han slagit i hjäl sin fosterfader Mime, begaf sig till Brynhild och af henne fick hästen Grane, grundar sig på nordisk tradition. Men samma ämne behandlas äfven i visan om Sivard Snarensvend, hvilken Grundtvig påstår höra till de från tyskan öfversatta visorna (DgF. nr. 2). Har Golther rätt, hvilket synes mig rimligt, så måste han beträffande denna visa öfvergifva Grundtvigs teori.

Grundfelet i den grundtvigska uppfattningen är, att denna utan kritik tillämpas på alla hithörande visor. A priori är det långt ifrån otänkbart, att en del stödja sig på tyska, en del på nordiska original. Då jag började studera dessa visor och granska de skäl, som Grundtvig anfört, blef jag alltmer skeptisk och kom snart till den öfvertygelsen, att en ny grundlig undersökning af hvarje visa var af nöden. Hittills har jag endast med afseende på visan om Didrik och hans kämpar kommit till en bestämd uppfattning, men denna är den viktigaste af dem alla, emedan den rör sig inom ett vidsträckt område af sagokretsarne om Didrik och Sigfrid.

För att komma till klarhet om visans ursprung, måste man först besvara två viktiga spörsmål. Det ena gäller tillkomsten af Þiðreks saga, det andra folkvisornas ålder i Norden.

Beträffande Þiðreks saga har den äldre uppfattningen varit, att den noga återgifver nordtyska sägner och att de afvikelser, som den gör från nu bevarade tyska dikter från medeltiden, hvilka behandla samma ämnen, bero på andra källor än de nu förefintliga dikterna. Denna åsikt torde ej längre kunna försvaras. Olika forskare hafva för olika delar af Þiðr. saga visat, att i denna finnas kortare eller längre ställen, som icke kunna grunda sig på något tyskt original. Oomtvistligt är, att det mesta materialet är af tyskt ursprung, men vid bearbetningen af detta har författaren tillåtit sig många afvikelser. Dessa hafva varit dels oafsiktliga, dels afsiktliga. Författaren har tydligen ej haft skriftliga källor till sitt förfogande, utan fått sina uppgifter genom muntliga berättelser. Hans sagesmän hafva troligen varit köpmän från hansestäderna i Nordtyskland, hvilka i Bergen berättat sägner, som voro gängse i deras hemland. Men hvad säkerhet finnes för att dessa meddelat sägnerna i oförändradt skick? De hafva berättat ur minnet, och detta har nog ofta svikit. Då sedan den norske författaren skulle öfverföra det rika materialet till norska, så torde han ofta hafva glömt rätta sammanhanget. Detta är också helt naturligt. På detta sätt hafva sådana onöjaktigheter tillkommit, som Döring beträffande Sigurdssägnen anför: personernas roller hafva ombytts, andra namn hafva inträdt, händelserna hafva en annan ordning o. s. v. Därtill komma de afsiktliga ändringarne. Den norske författarens plan var att åstadkomma en "Morskabslæsning"; han var själf författare — om ock en dålig sådan — och ej blott öfversättare; han tog stoffet, hvar det än erbjöd sig. Hufvudparten fingo de nordtyska sägnerna lämna, men äfven inhemska källor anlitades, där de passade; allt-

sammans omformades för att bilda ett sammanhängande helt. Att sammanhanget stundom är dåligt, är sant, och det beror nog till en del på det omväxlande materialet, men afsikten att ernå ett sådant skönjer man ständigt. Till allt detta kommer, att den förste författarens verk har blifvit revideradt, ändradt och tillökadt af en annan, icke blott så, att hela afdelningar omskrifvits eller tillagts, något som förut blifvit påpekadt, utan äfven så, att här och där kortare tillägg instuckits. Det är endast i denna reviderade form, som sagan nu föreligger. Jag måste här nöja mig med dessa korta antydningar om min uppfattning af sagans komposition. Att hvad som gäller om sagan i dess helhet, också gäller om den del af densamma, som här kommer att beröras, torde framgå af det följande.

Äfven angående folkvisans ålder i Norden hafva olika meningar brutit sig mot hvarandra. Enligt den tidigare åsikten, representerad af Grundtvig, bör dess uppkomst sättas långt tillbaka i tiden och dess blomstringstid till det 12:te århundradet. Hvad som gör denna åsikt osannolik, är, att inga säkra bevis därför kunna åvägabringas. Det måste förefalla egendomligt, att t. ex. Saxo i hela sitt stora verk ej omnämner en enda folkvisa, om verkligen på hans tid denna diktning då florerade — de dikter, som han anför, äro af annat slag. Icke häller i andra verk från 1100- och 1200-talen finnas folkvisor omnämnda. Det är först omkr. år 1300, som säkra bevis för denna diktnings förekomst börja framträda. Vid denna tid inträder en brytning inom hela den nordiska kulturen. En mängd utländska idéer göra då sitt intåg. Detta jämte andra skäl gör det sannolikt, att den först då uppkommit, och dess blomstringstid inträffar naturligen först senare, 1350—1500. Angående denna fråga hänvisar jag i öfrigt till Schücks förträffliga utredning i Illustrerad svensk litteraturhistoria, I 144 ff. Hvad som gör, att visan om Didrik och hans kämpar bör sättas tämligen långt

fram i tiden, är dess ovanliga längd, omkring 70 strofer, hvarigenom den kan sammanställas med de s. k. romanvisorna, hvilka enligt Schück, anf. arb. I 152, härleda sig från öfvergången från medeltiden till reformationen.

Till grund för visan om Didrik och hans kämpar ligger berättelsen om Didriks tåg till Bertangaland, hvilken äfven finnes framställd i þiđr. saga kap. 189—205. Däremot är det osannolikt, att visan någonsin innehållit fortsättningen, i hvilken tvekampen skildras mellan Isung, hans söner och Sigurd å ena sidan samt Didrik och hans män å den andra (se föreg. häfte sid. 94). Den nordiska skildringen af dessa händelser hvilar på den i Tyskland mycket spridda sagan om tvekampen mellan Didrik och Sigurd. Ursprungligen utgjorde dessa hjältar hvar för sig medelpunkten i skilda sagokretsar, Didrik i den baierska (gotiska), Sigurd i den frankiska. Båda voro framstående, och frågan, hvilken den främsta platsen skulle tillkomma, trängde sig snart fram, och så uppstod sagan om, huru Didrik uppsökte Sigurd och utmanade honom till envig (Holz, Rosengarten zu Worms CII). Denna saga finnes nu ej bevarad i någon särskild dikt, men motiv ur densamma hafva upptagits i Biterolf und Dietleib, Rosengarten, Konung Laurin och þiđreks saga. Med ledning af Laurin och kap. 189, 190 i þiđr. saga kunna vi ungefärligen rekonstruera diktens början. I båda befinner sig Didrik hemma i Bern, omgifven af sina kämpar. I Laurin uppträder "Wielandes sun" och prisar Didrik, i det han säger:

ich enweiz in allen landen
deheinen der ân alle schande
lebe als der edele Dietrich.
niender vint man sîn gelîch
der so grôziu dinc habe getân.
man sol in loben für alle man
(Deutsch. Heldenb. I 201.)

Hildebrand invänder, att Didrik ännu ej pröfvat sina krafter mot dvärgarne "in den holen bergen". Då Didrik får höra deras

samtal, förebrår han Hildebrand, att denne ej förut sag detta. Hildebrand blef då vred, bestraffade fursten och sade

swer wil sîn ein biderbe man,
der sol sîn rede verborgen hân
unz er merke wie manz kêre:
sô hât er tugent unde êre.
ich weiz einen kleinen man,
dem ist vil wunders undertân. — — —
er ist Laurin genant.

I þiđr. s. kap. 189 säger þiđrek:

Mikit ofrefli er her saman comit i eina holl af þessvm hinvı dyrvm drengivm. hvat manna mvndi sa vera. er sva diarfr mvnc vera. at hann myndi etia sinv kappi her viđ — — — aldrigi mvnv faz iamningiar þeirra. oc aldrigi þeir er hava mvnv diarfleic til a visa mvnv einvm spiotzoddi moti þeim — — — (Då tager Herbran "hinn vitri" till ordet och säger:) Hættv herra oc tala eigi þar vı lengr. firir þvi at varla vitv þer hvat þer mælit. þv ert eitt barı oc vist mælir þv af kappi oc af oviti. er þv hygr engan þinn iarı ningia vera ne þinna manna. Ec kann at segia þer af einv lanc þvi er heitir Bertangaland. þar ræđr firir sa konongr er heiti Jsvngr. hann er þeirra manna sterkastr oc aprastr viđ at eiga. e ver havum spvrt til. Hann a .xi. svno — — — Hann hevir ein merkismann þann er heitir Sigvrđr sveinn — — —.

Olikheten mellan Laurin och þiđr. saga består däri, at i den förra "Wielandes sun" prisar Didrik, och Hildebran bestraffar denne samt hänvisar till dvärgen Laurin såsoı hans vederlike i makt, däremot i den senare þiđrek säl prisar sina kämpar, och Herbrand klandrar þiđrek för han öfvermod samt omnämner Isung, dennes söner och märkes man såsom hans vederlikar. Framställningen i Laurin ä tydligen att föredraga. þiđr. saga däremot synes mig lid af åtskilliga brister. Herbrands ord falla så, som om þiđre hade prisat sig själf, hvilket han ej gjort, utan endast sin män. Vida mer iögonenfallande är den uppgiften, att de är Herbrand, som håller strafftalet till þiđrek. I þiđr. sag är Herbrand för öfrigt en alltför obetydlig person för att e sådan roll skulle passa honom. Jag måste därföre anse, at Herbrand här oriktigt trädt i stället för gamle Hildebranc

Didriks fostrare och vän, hvilken ensam det anstod att yttra sig så. Möjligen har den norske författaren förväxlat dessa två personer eller ock, hvilket jag anser troligare, har utbytet skett medvetet och berott på det följande. Det heter nämligen, att Herbrand med anledning af sitt yttrande blef befalld att taga märket och rida förut, men att han, då han kom till Bertangaskog, vände af rädsla för jätten, som vaktade denna. Jag anser, att två olika sagomotiv här begagnats: det ena innehöll, att Didrik begaf sig i väg att uppsöka Sigurd, det andra, att Viđga stred med en jätte. Det senare motivet har, förmodar jag, inledts med det draget, att en person, som sändes förut, af fruktan vände om. Då vid sammanförandet af båda motiven, samma person kom att hänvisa Didrik på Isung och Sigurd, samt vända af rädsla för jätten, kunde ej Hildebrand få stå kvar, utan Herbrand trädde i dennes ställe, ty den löjliga situation, i hvilken märkesmannen därigenom kom, passade ej Hildebrand, som var den förnämste i kämparaden. Sammanställningen af de båda motiven är enligt min mening den norske författarens självständiga åtgärd. I Tyskland förekommo de i två skilda dikter. Vi skola nu se, huru detta moment återgifves i visan. Citaten hämtas från olika uppteckningar, allteftersom jag ansett dem komma grundformen närmast.

dC 1: Konning Thiderich hannd sider paa Bernn,
hannd siger ud-aff sin welde:
"Iegh haffuer kiemper udi min gaard,
de ere bode heuske og snilde.

dA 2: Konninng Dyderick sider paa Berne,
hannd thaller dy ordt saa fri:
hannd syger, den er icki y verdenn thill,
som thør mod honom (ɔ: dennem?) striide.

dC 3: Tha suarid gammel Hillebrannd:
"Y siger for store ord:
ieg wed mange kiempper y werden thill,
ther sig holder alle saa god".

sB 4: Isingen heeter then samma kongh,
som rådher öfver borgh och fäste,
Siver heeter (hans) märckiezman,
Honom stack aldrighingen ifrå heste.

I den sistnämnda versen har ursprungligen ingått namn på landet — Birtingsland —, hvilket synes af dA 4.

Såsom jag förut — s. 43 — nämnt, har i dC Hild brand i senare tid inträdt i stället för Herbrand, som u sprungligen förekommit äfven i visan. Bortse vi från des olikheter, så finna vi, att de anförda verserna af de tre up teckningarna dA, dC, sB äro rester af en grundform, som det väsentliga öfverensstämmer med þiðreks saga.

De kämpar, som þiðr. sagans Herbrand nämner so med þiðrek och hans män jämbördiga, äro konung Isung Bertangaland, hans elfva söner och märkesman Sigurd. H hafva vi framför oss afvikelser från två äfven i Nordtys land fullt bestämda traditioner: Konungen i Bertangalan (ɔ: Britannia) hette eljest Artus — så äfven i þiðr. saga ka 233 ff. — och Sigurd begaf sig enligt den vanliga sägne då han lämnade sitt hem, till niflungarne i Worms, hvilke sägen äfven þiðr. saga har känt, såsom framgår af ka 342 ff., där det berättas, att Sigurd vistades där. Jag ka ej föreställa mig, att jämte de gamla äkta traditionerna o Britanniens härskare Artus och Sigurds vistelse i Worm andra helt olika uppstått och rotfästat sig på skilda trakt i Nordtyskland, enligt hvilka Britanniens tron innehades Isung och Sigurd vistades hos denne, något som man nödga antaga, om þiðreks saga och folkvisan på skilda vägar ob roende af hvarandra fått dessa uppgifter.

Hvad namnet Isung beträffar, så finner jag ej någ skäl till att antaga — något som man synes böjd att gör — att vi i þiðr. saga hafva rester af en bestämd Isung saga af tysk upprinnelse. Namnet Isung har jag ej påträff i den tyska sagan; däremot finnes det i Eddan. Dessuto är det endast vid två tillfällen, som denne och hans söne

uppträda i þiðr. saga, nämligen i den här behandlade berättelsen, där de trädt i stället för niflungarne i Worms samt i sagan om konung Hertnið i Vilcinaland och hans trollkunniga gemål Ostacia. Det finnes många tecken, som tyda på att den senare innehåller en mängd oäkta drag. Isung säges vara Hertniðs ovän; han har gjort vilcinamännen mycket ondt och varit med om mordet på Hertniðs farbroder Osantrix. Men enligt þiðr. saga, kap. 134, stod Osantrix i vänskapsförhållande till Isung och hade därför gifvit honom jätten Ætgeir, som sedan af Isung sattes i en skog för att vakta hans rike. Vidare var det ej konung Isung, som varit en af de vållande till Osantrix död, utan Isung "hofuðloddari". I þiðr. saga hafva vi två framställningar af Osantrix död. I kap. 144 dödas han af Viðga på anstiftan af nyssnämnde Isung hofuðloddare, i kap. 292 stupar han i strid mot Attila och þiðrek. Dessa två berättelser hafva i k. 350 sammandragits till en, och genom missförstånd har konung Isung trädt i stället för loddaren (Hertnið konungr villdi þess giarna hæfna. er drepinn var Osantrix konungr hans faðorbroðir. fyrst Attila konungi eða þiðreki konungi. ok þar nest Jsungi konunge er hinn þriði var hinn mesti hofuðsmaðr at drapi Osantrix konungs.). Det är självklart, att denna sammanslagning och detta misstag icke kunna härleda sig från samme man, som skrifvit kap. 144, utan vi hafva här ett bevis på de många förändringar af en annan bearbetare, för hvilka sagan varit utsatt. Denne har känt sagan om Hertnið och hans trollkunniga gemål Ostacia — i kap. 355 säger han, att det är en "allmikil saga. þo at þess uerde nu eigi her getet i þessare frasogn" — och har velat sammanbinda den med þiðr. saga, hvarvid han låter Isung och hans söner spela en oriktig roll. Vi hafva alltså icke i den senare framställningen af Isung och hans söner något bevis för att någon självständig saga om dessa funnits i Tyskland. Jag anser därför, att stora skäl finnas för det antagandet, att

Isung är en nordisk sagafigur, som från Þiđreks saga kommit i visan [1]).

Innan vi gå vidare, böra vi uppehålla oss något namnet Herbrand. De många formerna af detta i visuppte ningarne låta återföra sig till grundformen Brand Vidfärli sagans Herbrandr hinn viđförli. I tyska dikter förekomn namnet mycket sparsamt, och ingenstädes framställes ha dessa som en vidtberest och vis man såsom i norska sag Men äfven om dessa egenskaper hos Herbrand härleda från någon tysk dikt, så synes det vara säkert, att tillnam uppstått i Norden. Det är nämligen fallet, att då Herbra första gången nämnes i Þiđr. saga — kap. 133 —, så l han ej något tillnamn. Hade han haft ett stående tillnan så hade det nog förekommit här. Men däremot omnäm bland hans egenskaper, att han är "viđforlaztr" och "vi Häraf har i det följande skapats ett tillnamn, som dock är fullt bestämdt, ty kap. 171 kallas han "hinn vitri hinn viđforli", kap. 182 endast "enn viđfœrli" och slutlig kap. 190 endast "hinn vitri". Då visan har tillnamnet V färling, så måste hon ytterst hafva fått det från sag Äfven Grundtvig — DgF. I 68 — anser, att tillnam troligast är nordiskt, men han måste för att kunna förkla dess förekomst både i sagan och i visan tillgripa den f tviflade utvägen att anse, att sagan fått det från visan. De är naturligtvis omöjligt, då visan uppenbarligen är yng Jag återkommer till detta namn i ett annat sammanhang.

Det heter vidare i sagan, kap. 192 f.:

Herbrandr riđr nv vt af Bærn međ merki Þiđrics konon fyrst allra þeirra — — — — Nv koma þeir at skogi einvm miklv oc þingat ligr vegr þeirra a þann scog. Nv snyr Herbrandr a hesti sinvm a mot konongenom oc mælti. Herra segir hann. h

---

[1]) Förf. af Þiđr. saga visar stundom enformighet i namnen. Då h vill namngifva någon, hvars namn han ej känner, tillgriper han ett. s äfven tilläggas andra personer. Af denna anledning kallas äfven loddar för Isung.

ligr firir oss Bertanga scogr. En i þessom scogi er einn risi. sa heitir Ætgeirr. hann er svn Nordians konongs oc brođir hinna risanna. er Vildiver felagi varr drap međ Osantrix kononge. þat varo þeir Avertrođ oc Viđolf mittvmstangan. Sia Ætgeirr risi er her til landvarnar Jsvngi kononge o. s. v.

Här råder tydligen en brist i framställningen. Ingenstädes i den föregående skildringen af färden nämnes tillvaron af jätten, och det säges icke, att Herbrand sett denne eller ens misstänkt hans tillvaro, då han vände. Men ändock kunde han vid återkomsten berätta, icke blott att jätten fanns i skogen, utan äfven hvad han hette och hvilken släkt han tillhörde. Man hade väntat, att författaren först skildrat, huru Herbrand, då han red fram i skogen, påträffade jätten och sedan af fruktan för denne vände om. Man hade äfven bort få någon upplysning om huru Herbrand kunde känna jättens namn och släkt. Samma onöjaktighet möter oss i visan. Här har fA den bästa redaktionen. Det heter fA, v. 8, 9:

Brandur tók viđ merkis-stong,
og fyri viđ hyggju reiđ:
tá iđ hann kom á Bertinga skógv,
tá vendi hann hestin á leiđ.

"Eg riđi ikki longur í dag
og føri mín harras merki:
har býr fyri hesum skógvi
tann Agga risin sterki".

Jag ser alltså häri ett bevis för visans afhängighet af sagan.

Nu erbjuder sig Viđga att rida förut och söka utverka fri genomfart (Viđga svarađi. Međ þvi at sva er sem þv hevir sagt Herbrandr. þa scal konongrinn oc allir þer halda her kyrrvm hestvm yđrvm. en ec scal riđa i scoginn. oc skvlvm viđ risinn noccot viđr talaz. oc kann at vera ef ec biđ hann. at ec fa leyfi til framreiđar allvm oss — — — En ef hann vill eigi leyfa oss fram at riđa. þa berr hestr minn mic eigi seinna aftr til yđar en fram — — — — Konongrinn oc allir þeir felagar mæla

at hann scal raða.) Detta ställe anser jag vara med
diga ändringar lånadt från kap. 84. Där berättas följan
Hildebrand, Heime, Hornboge och Viðga skulle draga
Bern. Den kortare och bättre vägen vaktas af en kän
Gramaleif och hans män. Viðga bad, att de skulle vä
denna väg. Då de sågo ett kastell framför sig, sade Við
Biðit min her. ec vil nv riða fram til brvarinnar. ka
vera at ec þiggia af þeim. at þeir lati oss riða f
vtan skatt. ef ec mæli mivclega til. En ef eigi verðr þ
kostr. þa rið ec aptr til yðar vid sva bvit. þeir bið
hann riða. De spärrade orden visa de mest iögonenfalla
likheterna. Visan har utgått från enahanda framställnin

fA 10: Svaraði Virgar Valintsson:
"Eg skal á skógvin ríða:
men tær skuluð allir, kongins menn!
hjá merkis-stongini bíða".

Därefter följer i þiðr. saga, kap. 194, en utveckling af frä
skapen mellan Viðga och jätten Ætgeir. Detta kapitel in
håller intet nytt och är tydligen senare tillagdt af bear
taren. Då visan ej har något motsvarande, behöfva vi
sysselsätta oss därmed. Den därpå i sagan skildrade stri
mellan Viðga och Ætgeir hör ej hemma uti tvekampssag
den står ej i något samband med denna och är därför
kerligen här inskjuten af den norske författaren. Moti
har han hämtat från någon tysk spelmansdikt. Att en så
funnits, som handlat om Viðgas strid med en jätte, hvilk
namn må hafva varit Ætgeir eller något annat, bestyrke
ett yttrande af en spelman, der Marner. Denne nämner nämli
bland sin repertoar Wittichs kamp och Heimes kamp. Bå
dessa episoder synes författaren til þiðreks saga hafva k
från någon nedertysk bearbetning. Den förra skulle v
den ifrågavarande striden mellan Viðga och Ætgeir, den
nare tvekampen mellan Heime och Aspilian, hvilken skild
i kap. 429—433. Att detta sagomotiv också förekomme

visan, anser jag alltså vara ett bevis, och ett kraftigt sådant, för dennas afhängighet af sagan.

Själfva stridens förlopp skildras af den norske författaren åtminstone delvis oberoende af någon tysk förebild. Han synes i början haft ett rent nordiskt motiv: den sofvande jätten, som snarkade så, att trädens grenar skakade, och som vaknade vid en spark af Viđga, men åter insomnade och ånyo vaknade, först då Viđga trampade på honom, så att två refben brusto.

(Viđga riđr nv fram i scoginn. hann ser firir sic fram hvar ligr einn mađr oc sœfr. sa mađr er fvrđv mikill. — — — Nv stigr Viđga af hesti sinvm oc bindr viđ eitt olivetre. oc gengr at risanvm oc brigđr sverđi sinv Mimvngi oc spernir til risans međ fœti sinom vinstra. oc kallar a hann oc mælti. Statt vpp risi oc ver þic. — — — Nv vacnar risinn — — — oc allz ecki ottaz Ætgeirr risi þann mann oc mælti til hans — — — far i brot leiđ þina — — — — — — Oc sofnar nv risinn i annat sinni eigi ofastari en fyrr svaf hann. Nv stigr Viđga fœti sinvm annat sinn til hans. sva at svndr ganga .ii. rifin i hanom. Oc nv leypr risinn vp oc er reiđr mioc. oc þrifr iarnstong sina oc reiđir at Viđga. Oc er hann ser stongina hversv hon liđr. þa skyzc hann vndan. en risinn lystr i iorđina. sva at stongin stođ fost millvm tveggia hamra.)

Det finnes drag i denna skildring, som påminna om Tors äfventyr med jätten Skryme. Tor påträffade denne i skogen snarkande så, att jorden skalf och det dånade i skogen; Tor väckte honom med slag af sin hammare, men Skryme fästade sig litet därvid och somnade åter samt sof, tills Tor slog honom i tinningen.

(Enn er kom at dagan, þá gekk Þórr út, oc sér, hvar lá mađr skamt frá honum í skóginum, oc var sá eigi lítill: hann svaf ok hraut sterkliga — — — greip hann (ɔ: Þórr) hamarinn Mjölni tveim höndum, ok steig fram öđrum fœti, at þar er Skrýmir lá, ok lýstr í höfuđ honum; en Skrýmir vaknar ok spyrr, hvárt laufsblađ nakkvart felli í höfuđ honum — — — En at miđri nótt, þá heyrir Þórr, at Skrýmir hrýtr, ok sefr fast, svá at dunar í skóginum. Þá stendr hann upp oc gengr til hans, reiđir hamarinn títt ok hart, ok lýstr ofan á miđjan hvirfil honum — — — Enn í því bili vaknar Skrýmir — — — Enn litlu fyrir dagan, þá heyrir hann, at Skrýmir mun sofnat hafa — — — reiđir þá hamarinn af öllu afli, ok lýstr á þunnvangann — — — Enn Skrýmir settist upp — —, Gylfaginning, s. 50 ff., Jónssons uppl.).

Situationen är naturligtvis en helt annan, och många s
olikheter förefinnas, särskildt den synvilla, för hvilken jä
utsatte Tor, men jag anser dock, att þiðr. saga fått idén
sin skildring af mötet mellan Viðga och jätten antingen i
Torsmyten eller från någon med denna besläktad säg
Äfven i denna skildring visar sig visan stå på samma gr
som sagan. Det heter i dC 8 f.:

Thed war Widerick Wallandz-søn,
hannd red y skoffuen frem:
ther saa hannd Lanngbeen Reskieer
saa led och saa lanng.

Hannd red thill thenn Redsker,
støtte paa hannem med skafft:
"Wog nu op, du kiempe god,
thu soffuer altt saa hortt".

Näst sista linien har i fA 12 (fB 12) samma lydelse s
sagan: "Statt á føtur og ver títt lív". Fortsättningen lyd
fA 13—15:

"Har eru ikki so mangir saman,
at eg ræðist menn:
gakk á skógv, tín ungi maður!
sova vil eg enn".

Virgar læt tá Skemming leypa
fyri hans brynju breiða:
risin leyp tá fimur á føtur,
sína jarnstong at reiða.

Risin sipaði jarnstong sína,
sjálvum sær at eggja:
sló hann so í foldina fast,
hon stóð millum hamra tveggja.

Sagans uppgift, att två refben gingo sönder, har i fA f
svunnit, men är bevarad i dA 20, där antalet dock bli
sju (dC 17 tre). De två sista raderna återgifva sagan
för ord. De hafva i de danska uppteckningar, där de fö
komma, förvanskats:

dA 22: "Nu haffuer ieg slagitt mynn stalstang
y biergett thill buode hammer".

dB 26 (och de därifrån utgångna sA och sF):
"Nu ligger stangen y birge fest,
som hund war slagen mett hamer".

Anledningen därtill är, att ordet *hamar* i betydelsen brant klippa var, om ej okändt, så åtminstone ovanligt i Danmark, då denna visa diktades. Kalkar upptager det ej i sin Ordbog. Förekomsten af detta hamar anser jag vara af stor vikt för frågan om visans källa. Meningen i þiđr. saga är väl den, att jätten ej kunde nå sitt vapen, emedan det blifvit slungadt mellan två tättstående branta klippor. Samma uttryck har jag antecknat från þiđr. s. kap. 89: Viđga och hans ledsagare komma till Visará; där var en bro "millom tveggia hamra". Om min åsikt, att skildringen af striden mellan Viđga och Ætgeir grundar sig på nordiska motiv, ej är riktig, utan densamma härleder sig från någon tysk förebild, så håller jag dock före, att visan fått detta uttryck från sagan, ty då ordet hamar i denna betydelse var ovanligt i danskan, när visan tillkom, så anser jag det högst osannolikt, att om både visan och sagan oberoende af hvarandra grunda sig på tysk tradition, den förra vid öfverflyttningen till danska användt ett i språket ovanligt uttryck. I norskan låg det däremot närmast till hands. Annorlunda ställer sig saken, om man antager, att visan fått uttrycket från norska sagan. Visförfattaren kände, hvad detsamma innebar, och lät det därför stå kvar — för att snart förvrängas. Ingen vill väl påstå, att mht. *hamar* haft denna betydelse. Grundtvig medger ock — DgF. IV 633 — att *hammer* = brant klippa "næppe kjendes" i Danmark utom på Bornholm (Hammershus).

I þiđr. saga afslutas denna del af stridsskildringen med följande ord: "Nv heyra þeir þiđricr konongr brestinn er stongin com niđr. þa mælti Herbrandr. þar mattv ver nv heyra bana Viđga. oc riđvm nv vndan sem harđast. en ef eigi er sva gort. þa er þat bani varr". Emot denna uppma-

ning har ingen något att invända, och meningen är väl, a den efterkommes. Man hade också väntat, att striden nu skul upphöra, då jätten förlorat sitt vapen, stålstången, som var jä tarnes vanliga attribut, och Viđga fått skörda frukterna af s seger. Men så är det icke. Jätten hade äfven en *atgei* och med denna fortsätter han striden. Denna fortsättnir anser jag vara lånad från skildringen af striden mella Heime och Aspilian, þiđr. s. k. 433, med hvilken den stu dom mycket nära öfverensstämmer. Boer har ZfdPh. XX 456 en annan uppfattning, som grundar sig på hans enli min mening oriktiga åsikt om sagans komposition. Hvad so tyder på, att skildringen ursprungligen tillhör kampen mella Heime och Aspilian, är först och främst, att vid skildringe af denna åberopas "þyđersk kvæđi", då författaren vill styrk uppgiften, att Heimes hugg var så kraftigt, att han hög ett så stort stycke ur jättens lår, att ingen häst kunde drag mera. Dylika uttryck finnas visserligen nästan lika i andı nordiska sagor (t. ex. Orvar Odds saga, anf. af Grundtvi DgF. III 778), och man kunde därför anse tillägget som e medveten förfalskning för att göra berättelsen trovärdig, me de äro ej heller främmande för tyska dikter. Jag har funn ett nästan liknande uttryck i Rosengarten uti episoden o striden mellan Witeg och Asprîân:

Er schriet im ouch abe ein ahsel (Witeg wolt den prîs bejage
swie stark ein ros wære, eȥ hæte gnuoc ze tragen.
(Roseng. ed. Grimm, v. 1346).

Jag anser det därför antagligast, att detta uttryck i kommit här från den tyska berättelse, som förf. följt vi framställningen af striden mellan Heime och Aspilian — e särskild dikt om Heimes kamp nämner der Marner, såso förut blifvit sagdt. Då förf. vid revision af sitt arbete elle en bearbetare ville göra episoden mera liflig och omväx lande, upptog han denna skildring såsom fortsättning. Äfve andra omständigheter tyda på, att så tillgått. Skildringen a

tvekampen mellan Viđga och Ætgeir är kortare, och hänvisningen till ett tyskt kväde finnes ej här, hvilket tyder på sammandragning. Vidare har fortsättningen på striden fått en afslutning, som tydligen är lånad från kampen mellan Heime och Aspilian. För jämförelsens skull anföras båda ställena:

Viđgas kamp:	Heimes kamp:
þenna hinn micla dyn heyra nv felagar Viđga oc mæla. Nv hevir risinn drepit Viđga. Oc þa mælto svmir. Vera ma oc at Viđga havi fengit sigr oc se nv risinn fallinn.	Munkar þeir er hallda skipinn. heyra sua mikinn dyn. at landit skalf undir. ok sia þeir nu at risinn er fallinn.

Då själfva kampskildringen lånades, lät man äfven detta drag i förändrad form följa med, ehuru ungefär detsamma stått förut, nämligen såsom afslutning på stridens förra del. Detta ställe är anfördt sid. 117. Att författaren till visan användt en källa, där stridsskildringen fått nyssnämnda tillägg från Heimes kamp, framgår bland annat af dC 19:

Widrick thog suerd y bode hennde,
hannd hog foruden felsk:
hannd hog enn styck aff Redskers side:
V øxen drog icke mere aff eth less.

sDA har såsom sagan lår (ɔ: side).

Då Viđga dödat jätten, heter det i kap. 197: "Nu tekr Viđga hans tungu oc skerr or hofđinu. oc gerir hann sik i blođi einu risans. oc gengr til hestz sins oc gerir hestinn allan blođugan. oc risatunguna bindr hann viđ tagl hestzens. firir þvi at hann vill hava til iartegna. at hann lygr æigi. Oc nu lœypr hann a sinn hest. oc riđr sem allra harđazt ma hann til sinna felaga". Det är nog ej meningen, att det var med jättens tunga, som Viđga blodade sig och sin häst, ehuru det kan synas så, utan han skar den ur hufvudet för att hafva den med sig som tecken till sin seger. Framställningen är alltså ej fullt tydlig. Detsamma är förhållandet i visan, såsom framgår af dA 30:

Saa thog hannd itt stycke aff Ridskers tunge,
och blodige giorde hanndt synn hest:
saa redt hand thill thielden igienn,
som kiemper hulde allerflest.

Andra hafva i stället för *itt stycke aff Ridskers tung* insatt *thet blodig hoffuit* (dC), *det grymma hofvudh* (sBC *mande Blod* (dB, sA), *risa-blóð* (fB). De öfriga sakna verse I visan har det draget försvunnit, att Vidrik tog jätter tunga med som segertecken.

Enligt min mening kan äfven här visan grunda sig er dast på sagan.

Det tydligaste beviset för visans afhängighet af saga finner jag uti samstämmigheten mellan sagans kap. 200 oc motsvarande verser i visan. Detta kap. handlar om, hur Sigurd får syn på Didrik och hans följe samt inberättar här delsen för Isung. Han omtalar först, att han sett ett täl läger på fältet nedanför borgen, och beskrifver tältens u seende. Detta torde vara den norske författarens uppfinning något liknande förekommer äfven annorstädes i sagan, t. e kap. 326, 328. Då något motsvarande ej finnes i folkvisa behöfva vi ej vidare sysselsätta oss därmed. Därefter hete det: "firir þvi landtialldi hanga .xiii. skilldir", och sedan följe beskrifning på hvar och en af dessa sköldar och omnäm nande af deras ägare. Denna sköldebeskrifning anser ja vara ett tillägg af en annan än själfva författaren. Utmönstr vi densamma, så blir det sammanhang i berättelsen. Seda Sigurd omtalat, att han sett tältlägret, har han alltså fortsat "oc firir þvi þikcivmz ec vita sægir Sigurđr. at komnir mun vera i uart land okunnir kappar — — — Oc nu byđ e mik til konungr međ yđru rađi at riđa til þeirra oc vit hverir þeir ero". Konungen säger sig vilja sända en anna för att utkräfva skatt och "spyria þa. hværir þeir ero. eđ hvađan þeir komu. eđa huar þeir voru fœddir. o huert þeir vilia fara". Då Sigurd utverkat sig uppdrage säger han vid framkomsten: "Heilir se þer gođir drengir. e

međr nafni mynda ec yđr heilsa ef ek vissa yđor nofn — — — Međ yđru lœyvi vil ec nu yđr spyria. huert er nafn yđars hofđingia. eđa af hveriv landi komu þer". Det går alltså såsom en röd tråd genom hela skildringen, att de komne voro okända och att Sigurd sändes för att taga reda på, hvilka de voro. Det verkar således mycket störande att midt uti skildringen få veta deras vapen och namn. Så oskicklig kan ej den norske författaren hafva varit, utan stället måste vara tillagdt af en senare bearbetare. Frågar man, hvarifrån denne fått detta tillägg, så är svaret lätt. Han har i det föregående — kap. 171 — sett, hvilka voro i Þiđreks följe, och deras sköldemärken omnämnas flerestädes, de flesta i kap. 172—188, i hvilka lämnas en karakteristik af de hjältar, som uppträda i sagan; ja, det finnes åtskilliga tecken till att båda dessa listor härstamma från samma person, och med afseende på kap. 172—188 har man länge haft klart för sig, att de härleda sig från en bearbetare. Från dessa kap. har denne upptagit några uppgifter i sköldebeskrifningen; 1:o förklaringen till orsaken till Sintrams vapen: en drake: "hann feck þat mark siđan er hann var lœystr af drekans munni"; ungefär detsamma nämnes i kap. 178; 2:o tillägget vid Hildebrands vapen: en borg: "en þat gengr þar til at Bern er a hans skilldi. at hann kemr alldrigi i þann haska. at hann mægi þvi lœyna. at hann er mađr Þiđreks konungs af Bern"; i kap. 173 står nästan detsamma; 3:o tillägget efter Vildifers vapen: en galt: "æptir hans natturu skrifat"; detta syftar på hvad som om honom säges i kap. 181; 4:o tillägget efter Þettleifs vapen: en man och en "fil": "firir þvi at Sigurđr hinn gamle gricr reiđ fil. þa er hann bardiz viđ Þettleif"; detsamma säges i kap. 180. Stundom gör han några små misstag — såvida de ej få skrifvas på en afskrifvares räkning. Heime får i sitt vapen jämte en häst, som nämnes i kap. 174, äfven en björn, som i kap. 181 tillägges Vildifer jämte galten. Viđga får jämte hammare

och tång, som tillkomma honom enligt kap. 81, 92, 175, äfven ett städ, som också tilläggës honom i det troligen från samma hand härstammande kap. 330. Herbrands vapen säges vara "gull ælldr eđa logi", hvilket är en försämring af kap. 182: "skotælldr međ gulli sem logi". I allmänhet gäller om sköldebeskrifningen, att den är knapphändigare än motsvarande ställen i kap. 172—188, hvilket tyder på sammandragning [1]). Såsom bekant är, utgör sköldebeskrifningen en del af visan. I de många visuppteckningarne har den fått sin plats på två olika ställen. I dDFGI samt sA² — således de flesta — begifver sig Sigurd på konungens befallning till Didriks läger, och först efter återkomsten uppräknar han sköldemärkena och deras ägare. dH (Vedel) har utgått från samma anordning. dE och sC² börja med uppräkningen af vapnen. Det oaktadt är det tydligt, att denna i grundformen innehaft samma plats som i sagan. Skälen därför har jag anfört i föregående afdelning (s. 64 ff.). Då alltså sköldebeskrifningen i sagan är en senare bearbetares verk, och den i visans grundform stått på samma ställe som i sagan, så anser jag detta vara ett tydligt bevis för visans afhängighet af sagan.

Hvad själfva listan beträffar, så råda mellan sagan och visan följande olikheter:

1:o Didrik nämnes först i visan, som n:o 5 i sagan.

2:o De flesta sköldemärkena äro olika.

3:o Kämparaden är delvis olika.

---

[1]) Från samma hand härleder sig troligen kap. 194, som innehåller redogörelse för Ætgeirs och Viđgas släktskap. Förf. har äfven här användt förut lämnade uppgifter, men meddelar dem icke fullt korrekt; så vid omnämnandet af Volund; i kap. 69 heter det: Velent — — — er Væringiar kalla Volund — — — sva þyckiaz allir menn mega mest lofa hans hagleic. at hveria þa smiđ er betr er gor en annat smiđi. at sa er Volundr at hagleic er gort hevir; däraf har helt kort och oriktigt blifvit: Velenz. þess er Væringiar kalla Volvnd firir hagleics sakar. Detta kap. har ingen motsvarighet i visan.

Jag har förut visat, huru dessa olikheter böra uppfattas (s. 67 f.). Med deltagarne i färden måste jag dock litet mer sysselsätta mig. Att den norske författaren ej haft tvekampsagan fullt aktuell, visar sammansättningen af þiđreks följe. Af de 11, som jämte Didrik enligt Rosengarten deltogo i färden, förekomma i þiđr. saga blott tre: Hildebrand, Heime, Viđga (Witeg). De öfriga äro helt andra. Detta beror på det sätt, hvarpå de sammanförts. Då författaren ej hade reda på, hvilka de ursprungliga deltagarne voro, måste han dikta och tillgrep då den utväg, som låg närmast; han erinrade sig, hvilka i det föregående sällat sig till þiđrek. Dessa voro Hildebrand, Heime, Hornboge jarl, Viđga, Fasold, Sinstram, þettleif, Omlung, Vildifer, Herbrand. Då þiđreks saga är en komposition af skilda dikter, i hvilka de olika personerna uppträda, så är det klart, att den ursprungliga tvekampsagan icke innehållit just dessa namn. På detta sätt gick antalet upp till tio utom þiđrek själf. Men författaren ansåg, att þiđrek borde hafva 12 i sitt följe. Därför låter han þiđrek tillställa ett gästabud och inbjuda niflungarne Gunnar, Högne och Guthorm. Att endast dessa nämnas, ehuru þiđr. s. i samma kap. äfven omnämner Gernoz och Gisler, torde ej vara tillfälligt. I þiđr. saga bryta sig två traditioner mot hvarandra, den tyska, enligt hvilken niflungarne voro Gunnar, Gernoz, Gisler samt möjligen Högne, ehuru denne vanligen nämnes deras frände, samt den nordiska, i äldre tider införda, som kände blott Gunnar, Högne och Guthorm, hvilka sägas vara bröder. I kapitlets förra del har Guthorm inskjutits bland Gunnar, Gernoz och Gisler — alltså hafva båda traditionerna sammanblandats — men sedan, då inbjudningen till festen skulle ske, omnämnas blott de nordiska niflungarne. Men på detta sätt skulle författaren hafva fått tretton utom Didrik; därföre hittar han på, att Guthorm af sjukdom ej kunde infinna sig. Att niflungarne infunno sig i Bern, strider alldeles mot den äkta tra-

ditionen, som låter Didrik besöka dem i Worms. Äfven þiðr saga har känt denna, ty i kap. 226 låter den þiðrek följa Gunnar hem till Niflungaland. Då kämparaden tillkommit så, som jag nämnt, är det uppenbart, att den är uppgjord af författaren själf, oberoende af tyska källor. I visan återfinna vi sju af þiðreks-sagans kämpar, bland dem Högne som icke hörde till þiðreks män. Särskildt anmärkningsvärd är förekomsten af Hornboge jarl uti visan. Såsom förut blifvit visadt — s. 69 — förekommer han i densamma under formen Humbelboe Iersing m. fl., hvilka kunna återföras till grundformen Hornboga ierlssøn, d. v. s. ursprungligen angafs därmed Omlungs släktförhållande, men då däraf blef Hornboge Jersing, uppfattades Jersing som Hornboges tillnamn. Enligt Grundtvig DgF. I 73 uppträder i tyska dikter en hertig Hornboge. Det medelhögtyska *herzoge* har alltså återgifvits med *jarl*. I þiðr. saga användes mycket ofta det inhemska och då ännu brukliga ordet *jarl*, men omväxlande med *hertig*. Så naturligt detta är, likaså egendomligt synes det vara, att detta ord användes i visan, om, såsom Grundtvig vill, den vore öfversatt från tyskan; ty då visan tillkom, hade ordet *jarl* (*jerl*) kommit ur bruk i Danmark och ersatts med *hertig*. Kalkar upptager visserligen ordet *jerl*, men ett ex., *Gripon jerl*, är hämtadt från en från svenskan öfversatt dikt, som i sin ordning är öfversatt från norskan, nämligen Flores och Blanceflor; de två öfriga äro från Vedel och gälla Håkan jarl i Norge. Dessutom anföres *jerldom* hos Huitfeldt. Jag ser alltså i Hornboges titel ett nytt bevis för visans beroende af sagan.

Det faller af sig själf, att de namn i kämparaden, som finnas i visan, men ej i sagan, hafva senare tillkommit. Att så kunnat ske, är lätt att inse. Hvar vers, där kämparne besjungas, är ett helt för sig utan samband med de öfriga. Härigenom kunde lätt luckor i minnet uppstå och ett nytt namn insättas, hämtadt från sångarens rikhaltiga repertoar.

Grundtvig anser denna omständighet som ett stöd för sin åsikt. Alla de nya namnens tillkomst kan dock enligt min teori på ett fullt tillfredsställande sätt förklaras; se sid. 67 ff.

Det resultat, till hvilket jag hittills kommit, är alltså, att folkvisan i det hela har utgått från Þiđreks saga. Det är af mindre vikt att få utredt, om den direkt härstammar från denna eller från den svenska öfversättningen däraf. Jag ansluter mig äfven i detta hänseende till Storms förkättrade åsikt, att visan härleder sig från den sistnämnda. Som emellertid Storm ej kunnat öfvertyga Grundtvig, så vill jag ännu en gång skärskåda hans skäl och ytterligare anföra några bevis för den stormska uppfattningen, hvarigenom hvad han anfört, torde vinna i beviskraft.

Jag anför först sv. öfvers., sedan visan och sist Þiđr. saga.

1. S. 180: 5 ff.: The komo til en storan skog som kallas britanea skog. Tha wænde brand sin hest om kring.	fA 8: tá iđ hann kom á Bertinga skógv, tá vendi hann hestin á leiđ.

Þiđr. s.: Nv kom þeir at skogi einvm miklvm. oc þingat ligr vegr þeirra a þann scog. Nv snyr Herbrandr aptr hesti sinvm a mot konongenom oc mælti. Herra segir hann. her ligr firir oss Bertanga scogr. En i þessom scogi er einn risi.

Det är tydligt, att visan innehåller precis lika mycket som S. I båda nämnes skogens namn i sammanhang med ankomsten till densamma; i Þiđr. s. däremot vid Herbrands återkomst till konungen. Namnet på landet och skogen — sagans *Bertangaland* och *Bertangaskog* — har blifvit mycket ventileradt i samband med frågan om visans ursprung. Grundtvig, DgF. IV 594, säger, att sv. öfvers. har formen *Britania*, där visan har *Bertings-*, och att, då den har *Bratinga borgh*, 298: 10, så har den lånat formen från visan, som har både *Brattingsborg* och *Bertingsborg*. Detta bevismedel använder Grundtvig ofta. Så snart i visan förekommer en form, som

öfverensstämmer med sv. öfvers. gentemot sagan och icke ka bortförklaras, så tillgriper han denna förtviflade utväg. Den so skrifvit de nu befintliga handskrifterna af sv. öfvers., har allts enligt hans mening haft sitt hufvud så fullt af folkviseuttryc att han ej kunnat bibehålla originalets lika goda uttryc utan måst ditsätta visans. Beträffande formen *Bertang* synes det långt rimligare, att en svensk afskrifvare insa *Britania*, där originalet haft *Bertanga-* eller *Bratinga-*. Fö öfrigt finnas i sv. öfvers. ännu två andra former, nämlige dels *Bretania* 178: 1, dels *Bertania* 23: 3, *Bertanea* 215: 4 Sammanställas *Bratinga*, *Bertanea*, *Bretania*, *Britania*, pek de på ett gemensamt *Bertanga-*, som sagan har. Här m påpekas, att de sv. hss. alls ej äro så noggranna. Säms skrifven är hs. B., men den har dock några ursprunglig läsarter, som ej finnas i hs. A.

2. S. 181: 1 f.: Wideke red nw fram i skogen. han fan hwar resen lag oc soff.	fA 11: Virgar reið á skóg vin fram Tiðriks köppum frá: tá var risin sovnaður, á grønum völli lá.

Þiðr. s.: Viðga riðr nv fram i scoginn. hann ser firir si fram hvar ligr einn maðr oc sœfr.

Äfven här gäller det, att S. och fA innehålla detsamma þiðr. s. däremot något annorlunda: einn maðr; de öfriga resen.

3. S. 181: 7 ff.: Sidan støtte han resen mz sin fot — — — oc sagde illa waktar tu konungens land medan tw soffuer sa fast.	dC 9: Hannd red thill them Redsker, støtte paa hannem med skafftt "Wog nu op, du kiempe god thu soffuer altt saa hortt"

Þiðr. s. Viðga — — — spernir (AB stigr) til risans med fœt sinom vinstra — — — oc mælti. — — — eigi scyldi sa iamnan sova er settr væri til lannz at gæta af hendi rics hofðingia.

Förebråelsen, som Vidrik uttalar i S. och dC, att jätter sofver för hårdt, förefinnes ej i þiðr. s.

4. I þiðr. s. säges Viðga draga sitt svärd Mimung, innar han första gången väckte jätten. Sv. öfvers. har ändrat detta

naturliga förhållande och låter honom göra det, först då han andra gången väckte jätten. Så gör ock visan (fB 17).

5. S. 181: 19 ff.: Resen sprang op mz mykin wrede. oc slog at wideke mz sin jarn stong — — — hon kom diwpt i jordena. mellom tw berg.	fB 20: Risin reggjaði jarnstongina, ilt var skap at eggja: hon kom so í jörðina fast, í millum hamra tveggja.

Þiðr. s. Oc nv leypr risinn vp oc er reiðr mioc. oc þrifr iarnstong sina oc reiðir at Viðga — — — en risinn lystr i iorðina. sva at stongin stoð fost millvm tveggia hamra.

Grundtvig har fäst sig vid att sv. öfvers. har *berg*, visan och þiðr. s. *hamar*, och ser däri ett stöd för sin teori. Ett klent stöd! Då denna hs. af sv. öfvers. skrefs — början af 1500-talet —, var ordet *hamar* i betydelsen "brant klippa" lika obrukligt i svenska litteraturspråket som i det danska. Söderwall har intet exempel utom ortsnamn. Det var då naturligt, att det utbyttes mot något annat, som man begrep.

6. S. 181: 40 f.: Wideke lyffte mz bada hænder oc gat ekke rørt stenen.	sA 26: Widrich tog vnder med all sin macht, Han orka icke stenen röra.

Þiðr. s. Oc Viðga toc til af allv afli. oc steinninn bivadizt ecki við.

Jfr äfven sD 14: Vidrik tog med sine hender twå
han orkade icke dhen stenen kny.

Det är alltså endast tillfällig likhet mellan sA: med all sin macht, och þiðr. s.: af allv afli.

I sv. öfvers. har afskrifvaren öfversprungit några ord; jfr no. sagan: Nu stigr risinn ofan i iarðhusit, dA 29: hand (ɔ: Ridsker) inndt adt dørrenn krøb.

7. S. 181: 48 ff.: Wideke — — bar op swerdit mz bade hænder. oc hiog hanum huffuodit aff.	dBa 37: Widerich hug til mett buode sin hinder) och hug hanom hoffuit fraa [1]

Þiðr. s. þa reiðir Viðga sitt sverd .ii. hondum oc hœggr a hals risanum. sva at af flygr hofuðet. oc fellr þar sa risi.

---

[1]) Jag har s. 60 ansett, att dA 29 står grundformen närmast. Jämförelsen med sv. öfvers. visar, att detta är förhållandet med dB. Ändringen i dA är dock obetydlig.

8. Då kämparne vid Vidriks återkomst efter stride med jätten begåfvo sig på flykten i den tron, att Vidri blifvit besegrad, heter det

S. 182: 14 f.: tha low konungen at hinæ som flytt haffde.	sB 26: Och dedh var Widric Wellamssonn Han begynthe till at lee.

I Þiđr. s. finnes intet motsvarande.

9. S. 184: 3 f.: Sigord swen stod i wigskalen.	fA 24 (fB 45) Sjúrđur stóđ vigisgörđu

Þiđr. s. har intet motsvarande.

Denna märkliga öfverensstämmelse mellan visan och s öfvers. har naturligen ådragit sig stor uppmärksamhet. Grund vigs förklaring är den vanliga: den senare har fått uttryck från den förra. Vore detta det enda stället, där *vigskar* förekomme i sv. öfvers., så funnes ett rimligt skäl till e sådan åsikt. Men det förekommer åtminstone på två andr ställen. Det ena är 329: 26: hymerna stodho opp j wik skardhen ok skutho. Motsvarande ställe lyder i þiđr. s k. 386: Huner standa a vigskorđum uppe oc skiota Här kan således intet lån från folkvisan ifrågasättas. De andra är 317: 7 f.: stodho all torn ok *vigskardh* ful af frw ok jompfrur ok alle vildhe see haghen; jfr þiđr. s k. 373: a hveriom tvrn oc a hverre holl oc a hverion garđe oc a hveriom borgarvegg standa nv kurteisa konor. oc allar vilia Hogna sia. Den naturligaste för klaringen till afvikelsen i sv. öfvers. är, att öfversättare ansåg, att utsikten från hall, gård och borgvägg ej var så br som från *vigskard*, som just användes för spejare. Anled ningen till dess användning i kap. 184: 3 är alldeles den samma. Sigurd var ej inne bland de öfriga; då han kon för att inberätta hvad han sett, var det enligt sv. öfversät tarens mening klart, att han från någon högre belägen de af borgen gjort sina iakttagelser, alltså från *vigskarden* Denna förklaring af ändringen synes mig vara den allr enklaste. Ifrån sv. öfvers. har den alltså inkommit i visan

10. S. 185: 1: Konungen sagde kenner tw nogra aff the skiolla.	sA[2] 39: Och hörer du sefuar snare suenn, medann du hafuer farith der efter huadan komme dee starke kemper heller huar ere deras sköldee merkenn.

I Þiđr. s. finnes ingen dylik fråga.

Grundtvig har anmärkt likheten och förklarar den på sitt vanliga vis, såsom lån från visan.

11. Då Sigurd begaf sig till Didriks läger, anlade han för att vara okänd förklädnad:

S. 186: 1: han tog sik wapn oc onda klæder oc en litin hæst.	sA[2] 4: Och Sefuar hann tager sigh ehnn littenn hest.

Þiđr. s. Nu tekr Sigurđr ser vapn oc klæđe oc æinn illan hest (AB: vapn oc vond klæđe oc etc.).

Tydligen har öfversättaren läst litlan för illan, som är bättre. Grundtvig må gärna DgF. IV 603 påstå, att likheten med visan är tillfällig och att dålig häst och liten häst är detsamma. I vanligt språkbruk är det dock ej så; en häst är ej dålig, därför att han är liten.

12. Då Sigurd utkräfde skatt af Didrik, sade han

S. 186: 8 f.: wilia i nokon skatt wtgøra som her ær en gamall sidwænia.	fA 32 (fB 51): Gongur har nakar skattur af eptir fornum vanda.

Þiđr. s.: Jsungr konungr minn herra sendi mic hengat međ sinu œrendi at taka af yđr skatt. sem her ero log til at konungr a at hava.

Jfr sA[2] 7: denn skattenn uy icke gifua må,
medh minder han hafuer uarith J fordom.

Tydligen passar ej detta svar i sA[2]; men det grundar sig på en äldre version, där orden lagts i Sigurds mun.

13. S. 188: 44 f.: thw skall nw først binda mik wid thenna lind — — — han band hanum wid linden mz en skioll rem oc sidan tog han hæstana oc red till sin herre igen.	dD 22: "Tthag du nu mynn skioldderem, du bientt meg tiell en iiegg: och rid thu saa thill thieeldenn igen, thu sig, thu haffuer wunditt den lieeg".

Þiđr. s.: skalltv binda mik viđ þessa lind.

I följande kap. af þiđr. saga säger Omlung, då h skrytsamt omtalar händelsen: ec batt hann viđ lind æina. þar til hafđa ec hans bællti oc fætil or skilldinum. D svenske öfversättaren ansåg, att då öfverenskommelsen o bedrägeriet gjordes mellan Sigurd och Omlung, borde sätt fullständigt angifvas, och därför tillade han "mz en ski rem", hvarmed han återgaf det följande kapitlets "fætil skilldinum", hvaremot han uteslöt detta på det senare ställ där Omlung redogjorde för sin färd.

14. S. 189: 13 ff.: wideke sagde — — — Ær thz sigord swen. tha ær thz giort mz wilia at han lot binda sik.	sC[2] 31: Suarade vidrick velanso hommor lum tu far alt mäd ta och alt war thet mæd vel giort, om tu sivort bant.

Jfr fA 57, fB 89.

Þiđr. s. Ef þar er Sigurđr sveinn sem ek hygg at vera my þa er þetta gort međ vel oc prettum.

Sv. öfversättaren har läst *vili* (*vilja*) för *vél* (*list*).

15. S. 189: 19 ff.: thz fik sigord see. at wideke kom. tha — — — wilde (han) ekki bida widike.	dA 85: Siuord staar y lunnd och seer hannd Videri riide: vredt hannd egenn op med ro hannd thuorde hannom bundenn biid

Þiđr. s.: Nv ser Sigvrđr hvar mađrenn riđr til hans — — oc vill æcki æiga viđ þenna mann.

Utom hvad jag anmärkt vid några af de ställen, so anförts för att visa öfverensstämmelsen mellan sv. öfve och visan, vill jag om dem alla fälla det omdömet, att li heten visar sig däruti, att där sv. öfvers. gjort några, l vara oväsentliga, afvikelser från þiđr. saga, så att säga smyg sig visan i uttryckssätt tätt efter öfversättningen. I sådan fall är det ju föga tänkbart, att någon afskrifvare insa dessa uttryck, hämtade från visan, uti den sv. öfvers., såso Grundtvigs teori förutsätter. Betraktar jag vidare visan sin helhet uti dess förhållande till sagan, så framställer s för mig den frågan: kunna de många, stundom ordagran öfverensstämmelserna mellan dessa förklaras enligt de

grundtvigska uppfattningen? Om þiđreks saga uppstått på det sätt, som jag anser, d. v. s. genom muntliga berättelser, som grunda sig på längre episka dikter på vers eller prosa, jämte tillägg och ändringar af den norske öfversättaren eller bearbetaren, och detta således är förhållandet med den del af sagan, som handlar om Didriks tåg till Bertangaland, men däremot en tysk folkvisa om samma ämne, om någon sådan existerat, uppstått på helt annat sätt och vid öfversättningen till danska ytterligare ändrats, således sagan och visan åt olika håll aflägsnat sig från det gemensamma ursprunget, om, säger jag, detta är förhållandet, synes det mig oförklarligt, att så många likheter i uttryck finnas dem emellan. Däremot äro dessa lätta att förklara enligt den af mig på andra grunder förfäktade åsikten.

Jag vill nu bemöta några af de positiva skäl, som Grundtvig anfört för sin teori, men hvilka jag hittills ej haft tillfälle att beröra. Grundtvig fäster stor vikt vid namnformerna i sv. öfvers. Han påpekar, att många af dessa äro mera besläktade med de i tyska dikter än de i þiđr. saga förekommande. Detta förhållande förklarar han på sitt vanliga vis, eller att sv. öfvers. fått dem från visan. Vore dessa tyska inflytelser inskränkta till dem, som kunna förklaras på detta sätt, så vore en sådan åsikt rimlig. Men nu finnas många andra dylika inflytelser både i innehåll och namnformer. Med afseende på innehållet vill jag påpeka de direkt från någon tysk källa lånade uppgifterna, att Heime hade "langa arma oc iiij alboga" kap. 14: 14 ("fier elenbogen mit seinen langen armen", Heldenbuch fr. 1477, s. 619, 16), samt att, då Sigurd gjorde sig osårbar, "et lønnaløff lag mellom hans hærdar", kap. 158: 38 ("dô viel im zwischen herte ein linden blat vil breit", Nibel. l. 902, Bartschs uppl.), hvilka ställen saknas i þiđr. saga. Bland namn, som erhållit en mera tysk form, vill jag nämna Seveke eller Sevekin, Detmar, Heyme *de kleine* och det

ofta förekommande Vidike. Det sistnämnda motsvaras visan af Vidrik, hvilken namnform är konstant och trolige uppstått, då visan diktades. Om nu verkligen några namı former upptagits i sv. öfvers. från visan, kan man med skı fråga, hvarföre icke äfven namnet *Vidrik* tagits till heder som var det mest bekanta. För mig ställer sig saken s att sv. öfvers:s *Vidike* i visan ändrats till *Vidrik.* Blan namnen spelar *Brand Vidfärling* en stor roll. Grundtvi säger, DgF. IV 594, det vara en "saa simpel en Sandhed", a då en visuppteckning har *Brand Hr. Vifferling* — att märk i visan om Didrik i Birtingsland, DgF. 8 — så är detta e på dansk botten skedd omkastning af stafvelserna i *Hei brand*, och *Brand* har sedan från visan öfvergått till s öfvers. Men för mig ställer sig saken så, att "Hr." i n:o ej har något att göra med förra hälften af namnet Heı brand, utan är analogt med *Hr.* i "Gynter *Hr.* Gernaffl "Otte *Hr.* Angeltu", "Vidrik *Hr.* Stagesson" o. d. Att Vi färling är det stående tillnamnet i sv. öfvers., äfven dä norska sagan saknar det, bevisar intet för Grundtvigs teoı ty öfversättaren kände till det från þiðr. s. kap. 171 och 18 och han visar sig äga förkärlek för tillnamn, hvarför ha skapar sådana, där källorna sakna dem. När en perso första gången förekommer, förses han gärna med tillnamı så *Brand*, kap. 132 — ej på motsvarande ställe i þið saga —; så *Fasholt*, som införes med tillnamnet *hin stolte* – i þiðr. saga först längre fram, så *Folker*, som erhållit d direkt från tyskan upptagna tillnamnet *spelman. Heim* kallas — dock ej första gången — *den grymme* eller *de högmodige* eller *de kleine*, de två första hämtade från han karakteristik i kap. 14: 18: *grymmer oc hogmoduger* (þið s.: grimmr oc harðuðigr), det sista af tysk upprinnelse. þiðr. s. har han endast tillnamnet *mikillati*, kap. 174.

Ett namn i visan skulle kunna vara ett verkligt stö för Grundtvigs teori, nämligen det i dBa, dBb, dBc före

kommande *Bodel*, hvilket är detsamma som *Bödvildr*, såsom Völunds maka enligt den prosaiska inledningen till Völundarkviða hette. Men jag har i min undersökning af äkta och oäkta beståndsdelar i visan kommit till den åsikten, att hela den del af densamma, där Vidrik redogör för namnen på sina vapen, sig själf och sina föräldrar, icke ursprungligen tillhört visan. Den införes nämligen på sådant sätt, att den ej står i något närmare sammanhang med det föregående eller efterföljande. Men episoden har befunnits tilltalande, och finnes därföre i alla uppteckningar utom fA, hvilken dock står grundformen närmast. Dessutom tillhör *Bodel* strängt taget endast *en* uppteckning, ty dBa, dBb, dBc äro afskrifter af ett och samma original. Bugge har äfven påpekat, DgF. II 636, att den tyska formen af namnet bort vara *Badhild*.

Då man i en visa påträffar ett ord eller ett uttryck, som kan uppvisas i någon tysk dikt, så är man benägen att redan af denna anledning anse visan vara af tysk upprinnelse [1]). Jag tror, att man bör vara försiktig vid dragandet af dylika slutsatser. Det fanns nämligen under medeltiden vissa uttryck, som vandrade från land till land genom personlig eller litterär beröring. När de fått riktigt fotfäste, dyka de främmande gästerna upp i litteraturen. I synnerhet voro visorna utsatta för dylika inflytelser. De sångare, som föredrogo dem, voro ofta tyskar eller hade genom kännedomen om den samtida tyska diktningen benägenhet att begagna sig af uttryck, hämtade från denna. Vi finna exempel därpå uti Didriksvisan. Vid uppräkningen af sina vapen säger Vidrik om sitt svärd: det är härdt i kämpablod. Ett därmed besläktadt uttryck förekommer mycket ofta i mht. episka dikter och lyder: wart gehert in trachen-

---

[1]) Så har t. ex. Steenstrup gjort med afseende på Grimilds Hævn i Vore Folkeviser, s. 94. Jag nämner detta utan att vilja uttala någon åsikt om denna visas uppkomst.

bluot (om svärd eller brynja). Detta uttryck skulle go
kunna användas som bevis för visans tyska ursprung. A
skäl, som förut anförts, anser jag hela denna afdelning
visan för senare tillsats. I dD 13 m. fl. förekomma följan
verslinier:

Om alle myne borig wor guld,
och alltt thett wand wor wyn: — — —

Dessa linier finnas i en i Tyskland och Norden myck
spridd kärleksvisa (DgF. IV 665), och antagligt är, att
från den nordiska inkommit i någon uppteckning af Didrik
visan och ej, såsom Grundtvig är böjd att tro, direkt fr
Tyskland.

Den föregående undersökningen af Didriksvisans käll
har gifvit det resultatet, att denna grundar sig på ett n
diskt original, och till detta har jag kommit genom att up
visa, att visan uti en mängd fall öfverensstämmer med þi
saga i dess nuvarande öfverarbetade skick, där denna in
håller rent nordiska motiv eller ock en fri behandling
tyska sägner. Detta nordiska original har varit den svens
öfversättningen af sagan, hvilket framgår af de många li
heterna mellan denna och visan, där sagan har and
uttryck.

Nu framställer sig den frågan, om sv. öfversättning
tillkommit så pass tidigt och varit så mycket känd, att d
kunnat gifva upphof till en folkvisa. Att den haft en gans
stor spridning framgår däraf, att folksagor, grundade
denna, blifvit upptecknade på skilda håll, i Skåne, Upla
och Småland, och dessa röra sig just om smeden Velent
hans son Vidrik.

Angående tiden för sv. öfversättningens tillkomst
man inga bestämda fakta att stödja sig på. Den per
mentshandskrift af þiđr. s., som finnes i Stockholm, k
med den bergensiske biskop Arnes böcker till Vadst
kloster under förra hälften af 1400-talet. Men jämte de

har en annan funnits i Sverige, eftèr hvilken den sv. öfvers. blifvit verkställd. Det är troligen denna, som Stiernhielm citerar i Svea och Götha Måles Fatebur. När denna kommit till Sverige, vet man ej; att det skett samtidigt med den andra, som fanns i Arnes ägo, är blott en gissning. Det kan hafva skett långt tidigare. Men att det skett genom förbindelser mellan norska och svenska kloster, anser jag troligast. Jag antager, att någon svensk munk, som en tid vistats i Norge och där blifvit förtrogen med norska språket, haft med sig densamma till Sverige och efter hemkomsten öfversatt den till svenska. Gödel, som ägnat denna fråga en grundlig undersökning i Antiqv. Tidskr. för Sverige 16: 4, s. 17 f., 37, 47, anser, att öfversättningen skett först under 1400-talet. Men skälen äro, synes mig, svaga. Att biskop Nils Ragvaldsson i Växiö år 1434 icke kände den, och att den användts i historiska arbeten först omkr. år 1450, är väl ej afgörande. Men äfven om giltiga bevis skulle kunna anföras för den af Gödel m. fl. antagna tidpunkten, så ligger däri intet hinder för min åsikt, ty folkvisan om Didrik och hans kämpar kan vara ännu yngre.

O. Klockhoff.

Held Vilin.

Den von ihm mit *e* bezeichneten Theil der Röker Runeninschrift bis zum Trennungszeichen der dritten Zeile, auf welches Runen des älteren Alphabetes folgen, translitteriert Bugge in seiner Abhandlung Om runeindskrifterne paa Rökstenen i Östergötland og paa Fonnaas-spænden fra Rendalen i Norge [1]) (Stockh. 1888 [erschienen 1893]) S. 5 so:

[1]) — Vitt. hist. o. antiqv. akad:s handl. N. F. XI, N:o 3; im Folgenden citiert als Rök & Fonnaas. Ich bezeichne auch die übrigen Theile der Röker Inschrift so, wie sie in dieser Abhandlung Bugges bezeichnet sind.

airfbfrbnhnfinbantfąnhnu
ʀtrąkiuilinisþat · rhfþrhis
iaiuuilinisþat.

An dieser Translitteration ist erstens von vorne herein bedenklich, dass der auf allen Abbildungen deutliche und von Bugge in seiner Tolkning af runeindskriften på Rökstenen i Östergötland [1]) (Stockh. 1878) S. 76 sowohl durch die Translitteration wie durch die Worte "de to prikker må være betydningslöse" als vorhanden anerkannte Doppelpunkt zwischen **h** und **i** in der zweiten Zeile fortgelassen ist, und zweitens zunächst fraglich, ob man nicht, woran schon Stephens O. N. R. M. I S. 236 gedacht, am Anfang derselben Zeile den Einrahmungsstrich als **i** mitzulesen habe, so dass diese Zeile mit **iʀ**, anstatt mit **ʀ**, begönne. Die **i**-Rune ist auf dem Steine nirgend unmittelbar rechts vom Einrahmungsstriche noch besonders eingehauen, sondern in den beiden Zeilen, welche sowohl von einem Einrahmungsstriche an laufen als nach Bugges Lesung mit **i** beginnen (*a* 2 und *d* 6), durch den Einrahmungsstrich repräsentiert, und die, ihrer Zeit ansprechende, Wimmersche Vermuthung (Rökst. S. 95), dass absichtlich sowohl in *e* 1, *e* 2, *e* 3 wie in *f* und *g* gerade je 24 Runen gesetzt seien, kann nicht dagegen geltend gemacht werden, zu Anfang von *e* 2 **iʀ** zu lesen; denn diese Vermuthung ist mit aller Rök & Fonnaas S. 44 und 52—53 aufgebotenen Spitzfindigkeit nicht mehr zu retten; wäre sie aber mit Spitzfindigkeit zu retten, so brauchten wir offenbar nicht spitzfindiger als Bugge a. a. O. zu sein, um aus *e* 2, wenn schon 25 Runen, so doch nur 24 Zeichen herauszulesen.

Die angeführte Translitteration transscribiert Bugge Rökst. S. 90, Rök & Fonnaas S. 5, mit Auflösung der Chifferschrift [2]), so:

---

[1]) Aftryck ur Antiqv. tidskr. f. Sverige V; im Folgenden citiert als Rökst.

[2]) Die Cursivschreibung der dechiffrierten Stellen rührt von mir her.

sakumukminiuaimsiburinip
ʀtrąkiuilinisþat · *knuąknat*
iaiunuilinisþat ·

Hier kommt zu jenen zwei ersten Zweifeln ein dritter.

Abgesehen von unserm Passus weist nach Bugges Deutung der Stein Geheimschrift noch an sechs Stellen auf, nämlich *f* Rune 12, *e* 3 Schluss, *h* erste Hälfte, *h* zweite Hälfte, *i* und *k*. Für *f* Rune 12 legt Bugge, mit Recht [1]), das ältere Alphabet zu Grunde; die übrigen fünf Stellen aber, von denen freilich mindestens *ę* 3 Schluss nicht ins Gewicht fällt [2]), dechiffriert er auf Grund des jüngern Runenalphabetes in der Gruppierung

bmlʀ hniast fuþąrk.

Hingegen die Chifferschrift in unserm Passus löst er dadurch auf, dass er für jede Rune die ihr in der Gruppierung

fuþąrk hnias tbmlʀ

oder allenfalls

fuþąrk hniast bmlʀ

---

[1]) Der spezielle hierfür angewandte Kunstgriff, die Hypothese einer Theilung des älteren Alphabetes in vier Gruppen, deren vierte **FUÞARK** ist (Rök & Fonnaas S. 43—44), leuchtet mir jedoch nicht recht ein. Unter der Voraussetzung, dass *f* Rune 12, wie Friberg (a. a. O. S. 43) meint, an beiden Seiten je 4 Äste hat resp. gehabt hat, könnte sie durch 8 Äste an 1 Stamme vielleicht als achte Rune der ersten Gruppe des dreitheiligen älteren Alphabetes bezeichnet sein sollen, d. i., wenn wir Tys Ætt die erste sein lassen, als *D*. Und um, unter Anerkennung von nur 7 Ästen, in analoger Weise zu demselben Resultat zu gelangen, hätten wir nur nöthig, ein älteres Alphabet ohne Ing-Rune zu Grunde zu legen. Wenn ich glaubte, dass *e* 3 Schluss wirklich *nú* bedeuten solle, so würde ich hierin eine Bestätigung für *f* Rune 12 = *D* sehen; denn, wenn überhaupt irgendwo, so ist sicher auch bei *e* 3 Schluss Dechiffrierung auf Grund des älteren Alphabetes das methodisch Richtige; *nu*, das Bugge (a. a. O. S. 52) als 2:te Rune der 2:ten Gruppe + 2:te Rune der 3:ten Gruppe auf Grund des jüngern Alphabetes in der Anordnung **bmlʀ hniast fuþąrk** herauslesen möchte, oder vielmehr *NU*, ergiebt sich aber aus dem älteren Alphabete nur bei der von mir, nicht bei der von Bugge, für *f* Rune 12 vorausgesetzten Gruppierung.

[2]) Warum nicht, ist in der vorigen Fussnote gesagt.

unmittelbar folgende Rune einsetzt [1]). Wenden wir nun das für den Anfang von *e* zweifellos richtige Buggesche Dechiffrierungsprincip an, zugleich aber auch hier die Alphabetgruppierung

bmlR hniast fuþąrk,

so haben wir in *e* 1 das **t** des Steines nicht durch ***b***, sondern durch ***f*** zu ersetzen.

Mit Worttrennung, Verdoppelung derjenigen Runen, welche zugleich Wortaus- und -anlaut darstellen, und mit Andeutung der Zeilenschlüsse lautet unser Passus nach Bugge so:

sakum mukmini uaim si burin nip|**R trąki uilin is þat.** ***knuą knat***|**i ai un uilin is þat.**

Wollte hier jemand, etwa mit Berufung auf Rökst. S. 82—83 und unter Nichtachtung von Rökst. S. 78, so argumentieren: da in ***knat***|i nur die allerletzte Rune unchiffriert geschrieben sei, so sei auch in ***nip***|R nur die allerletzte Rune unchiffriert geschrieben, und eben deshalb dürfe man nicht ***nip***|iR lesen, so wäre mindestens und auf alle Fälle zu erwidern, dass in dem Worte ***runimą***þR, welches Bugge, höchst wahrscheinlich richtig, aus *k* herausliest, die zwei letzten Runen direct bezeichnet sind.

Der unzählige Male [2]) als Thatsache constatierte und mit verschiedenartigen Hypothesen gerechtfertigte Unterschied in der Silbenanzahl zwischen **sitiR** *b* 2 und ***nip***|R ist also durchaus keine Thatsache, sondern bestenfalls selber eine blosse Hypothese.

---

[1]) Dass Bugge hier eine andere Gruppierung des jüngeren Alphabetes als sonst zu Grunde legt, haben Leffler, Antiqv. tidskr. f. Sverige VI, N:o 2, S. 6—7, und Stephens, O. N. R. M. III S. 47, offenbar gar nicht bemerkt; ja Bugge scheint es Rök & Fonnaas S. 52 und 58 selber nicht mehr zu wissen.

[2]) Z. B. Arkiv III S. 28, Fussn. 1; XII S. 251; Rök & Fonnaas S. 27; Bugge: Bidrag til den ældste skaldedigtnings historie (Christiania 1894) S. 14, Fussn. 1; Beiträge zur Gesch. d. deutschen Sprache XXI S. 432; Grundr. d. germ. Philol. I² S. 562.

Während die Ersetzung von ***niþ***|R durch ***niþ***|IR Bugges Lesung anscheinend nur lautlich alterieren würde, schnitte die Ersetzung des bei Bugge wortanlautenden ***b*** durch ***f*** natürlich schon tiefer ein und bräche der Einschub des Doppelpunktes zwischen ***n*** und ***a*** des Buggeschen ***knat***|i dieses Wort in zwei Stücke.

Gesprochen denkt sich Bugge unsern Passus etwa so: *Sagum mógmenni, hwæim sei borinn niðR drængi: Wilinn es þat. Knyǫ knátti ai unn; Wilinn es þat.* (Rök & Fonnaas S. 61). Er übersetzt: Vi fortælle alt Folket, for hvilken Helt der er födt en Ætling: Vilen er det. Oldefaderen kunde plöie Bölgen: Vilen er det. Und hiermit soll angedeutet sein, dass der zu Anfang der ganzen Inschrift genannte Vaamod der Urenkel des sonst nicht in der Inschrift genannten Seehelden Vilen gewesen.

Sehr erheblich — namentlich im zweiten Theile — abweichend hat, Bugges hierselbst S. 137 wiedergegebene Transscription in allen Stücken gutheissend, zwischen dem Druck und der Veröffentlichung von Rök & Fonnaas Rydberg in seiner Abhandlung Om hjältesagan å Rökstenen [1]) (Stockh. 1892) S. 21 und 42 unsern Passus übersetzt, nämlich so: Förtäljom folkminnet, åt hvilken hjälte en son födes: det är åt Vilin. Böljan sorle alltid för Knue, det är för Vilin.

Wie diese Übersetzung herauskommt, sehe ich wohl; aber wenn ich schon auf jeden sprachlichen Einwand gegen sie verzichte, wenn ich ferner das Ganze als eine nachträgliche Prophezeiung betrachte, ja wenn ich Rydberg gar blindlings glaube, dass Vilin identisch sei mit Vilmund, dem Geliebten der Borgny, und Vilmund, dem Enkel des Bose, und dass Knue identisch sei mit dem Cnebba des mercischen Königsstammbaums, so ist mir doch der Wunsch,

---

[1]) = Vitt. hist. o. antiqv. akad:s handl. N. F. XI, N:o 6.

dass diesem Knue die Welle allzeit murmele, und die an diesen Wunsch gehängte Erläuterung, dass dieser Knue Vilin sei, oder dass, wenn die Welle dem Knue murmele, dies so viel heisse wie, dass sie dem Vilin murmele, ganz unfassbar. Und mehr Verständniss scheint diese Übersetzung auch bei phantasiereicheren Lesern bisher nicht gefunden zu haben.

Dagegen erfreut sich die Buggesche Deutung unseres Passus, Dank Schücks und Warburgs Illustrerad svensk litteraturhistoria I (Stockh. 1896), bereits einiger Popularität.

Wirkt nun aber diese Deutung — wie manche andere Buggesche — etwa einer Offenbarung gleich, alle minutiösen Zweifel ertödtend?

Auf mich nicht; mir ist ihre Syntax und ihr Stil unverdaulich.

Wenn in der ersten Periode unseres Passus die Frage aufgeworfen wird, "welchem Helden ein Abkömmling geboren sei", so kann die Antwort darauf nicht lauten: "Vilin ist das". Auf eine solche Frage antwortet und antwortete man wohl nirgend: "Der und der ist das". Dass aber der Verfasser unserer Inschrift auf eine solche Frage auch nicht, wie schon vor Rydberg Fredrik Sander: Hvem var Sigurd Fafnersbane? (Stockh. 1883) S. 2. und 169 gewollt [1]), mit: "Dem und dem ist das" geantwortet hätte, sondern einfach mit: "Dem und dem", ergiebt sich klar daraus, dass er in Abschnitt *d* auf die Frage "welche zwanzig Könige sassen ...", einfach mit dem nackten Nominativ geantwortet hat: "Die und die". Dass sich hiergegen die Strophe, die er als Antwort auf eine andere seiner Fragen citiert, nicht geltend machen lässt, ist wohl selbstverständlich; wenn er in unserm Falle mit einem inhaltlich completen Satze — etwa: "Vilin konnte die Welle pflügen" — antwortete, so wäre auch das syntaktisch unanstössig.

---

[1]) Mit Doppellesung des **i** hinter **uilin**.

Wollte aber jemand in unserm Passus etwa übersetzen: ". . . wem ein Abkömmling geboren sei. Einem Helden. Vilin ist das", so spräche hiergegen erstens die Verschrobenheit des ganzen Ausdrucks, zweitens der Mangel der Interpunktion sowohl vor als hinter **trąki**, und drittens das "das", an dessen Stelle man in diesem Falle "der" erwartete.

Dies letzte, soeben nur hypothetisch gemeinte, Bedenken erhebt sich bei Bugges Übersetzung in Wirklichkeit dem zweiten "Vilin ist das" gegenüber. Nach "Der Urahn konnte die Welle pflügen." sollte es zum Mindesten weitergehen: "Vilin ist der". Ich sage: "zum Mindesten", weil ein ganz Unbefangener sich auch noch nicht so leicht mit "Vilin ist der" zufrieden gäbe, sondern erwarten würde "Vilin war der". Ich bin nicht sicher, dass Bugge nicht meint, der Urahn sei zur Zeit noch am Leben, könne jedoch die Welle nicht mehr pflügen; aber ich vermuthe, dass wir die "ist" eben so wie das "sei" der Frage und das verblüffende angebliche Praesens in Abschnitt *h* — womit sich die Praesentia der Frage in *d* nur sehr von Weitem vergleichen lassen — als dichterische Vergegenwärtigungen hinnehmen sollen; denn Vilin, der in Bugges erster Abhandlung Grossvater war, ist in der zweiten Urgrossvater geworden, und dadurch ist die Wahrscheinlichkeit, dass er noch am Leben sei, natürlich etwas verringert.

Aber mag er nun am Leben oder todt, Grossvater oder Urgrossvater sein, was in aller Welt soll überhaupt diese emphatische Wiederholung seines ja eben erst genannten Namens? Wozu dies nochmalige "Vilin ist das", dieser Refrain, dem sich die sonstigen auf dem Steine vorkommenden Wiederholungen durchaus nicht an die Seite stellen lassen? Warum dieses Pathos? Purer Ahnenstolz? Das leuchtete mir nicht ein, und wenn Vilin ein Welteroberer gewesen wäre!

Stephens hat durchaus Recht, wenn er "the jubilant character of the whole announcement, and . . . the repeated

Hurrah-shout, UILIN IS ÞAT!" in Bugges Übersetzung als "tasteless" empfindet (O. N. R. M. III S. 56)[1]). Er selber legt sich unsere Stelle auf seine Weise so aus, dass *Wilin* weder der Grossvater noch der Urgrossvater des *Wamuth*, sondern dessen Sohn, vielleicht sogar nachgeborener Sohn, und alleiniger Stammhalter ist.

Ja, wenn dem so wäre, dann könnte man sich das Pathos gefallen lassen! Leider jedoch ist dem nicht so; denn gegen Stephens' Übersetzung unserer Stelle lassen sich — selbstverständlich — noch ganz andere Einwände erheben als gegen Bugges.

"Aber was hilft es" — wird man meinen — "sich gegen jene pathetische Wiederholung so zu sträuben, wenn der Stein sie doch in klaren Runen aufweist?"

Ja, die Wiederholung ist allerdings nicht zu bestreiten, aber um das Pathos kommen wir vielleicht herum!

Es ist sicher, dass die zweimalige Runenfolge **uilinisþat**, wie Bugge erkannt hat, als unchiffrierte Schrift genommen werden muss, und überaus wahrscheinlich, dass sie, wie bei Bugge, einen syntaktisch vollständigen Satz darstellt, dessen Verbum **is** und dessen Subject **þat** ist. Nennen wir den Rest, der sich ja blindlings nicht sauber von dem **is** abtrennen lässt, vorläufig unbesehens x, so haben wir also zweimal die Aussage "x ist das".

Da wir dem Pathos bewust ausweichen wollen, so müssen wir vor allen Dingen annehmen, dass mit dem ersten "das" etwas Anderes — nicht nur, wie bei Bugge, grammatisch Anderes, sondern realiter Anderes — gemeint ist als mit dem zweiten "das". Da aber von beiden ein und dasselbe ausgesagt wird, nämlich, dass sie x seien, so liegt es nahe zu vermuthen, dass das mit "das" Gemeinte beidemale aus einer und derselben Sphäre stamme, in einer und derselben

[1]) Eben so, nur auf schwedisch, schon Antiqv. tidskr. f. Sverige V S. 174.

Gedankenlinie liege, oder dass das eine "das" dem andern "das" analog gebraucht sei, auf derselben Anschauungsweise beruhe. Ich sehe keine andere Wahrscheinlichkeit als die, dass mit dem zweiten "das" der zwischen dem ersten "x ist das" und dem zweiten "x ist das" stehende Theil der Inschrift oder dessen Gesamtinhalt und dem entsprechend mit dem ersten "das" der dem ersten "x ist das" vorausgehende Theil der Inschrift oder dessen Gesamtinhalt gemeint ist.

Werfen wir nun einen Blick auf diese beiden Theile der Inschrift, wenn auch nur in der oben S. 136 reproducierten Transliteration, so leuchtet sofort ein, dass sich von ihnen recht wohl etwas beiden Gemeinsames und beide Charakterisierendes aussagen lässt, nämlich, dass sie, obwohl sie lauter gewöhnliche Runen enthalten, sich doch nicht so ohne Weiteres, so ebenweg, ablesen lassen.

Jetzt, bitte, noch einen Blick auf das, was wir vorläufig x genannt haben, und — Held Vilin ist, denke ich, durchschaut!

uilinisþat ist, wie üblich, zu trennen in **uilin is þat**, bedeutet aber weiter nichts als "Vexierschrift ist das" oder, wie der Isländer sagt, villuletur er þađ.

uilin, mit langem *l* zu sprechen, nom. sing. fem., hiesse bibelgotisch **wilþeins*, das ein regelrecht zu **wilþjan*, anord. *villa* "irreführen", gebildetes nomen actionis wäre. Seine Grundbedeutung ist also "Irreführung", "Vexierung".

Gegen dies Wort ist weder von Seiten der Bedeutung noch von Seiten der Form das Geringste einzuwenden; hinsichtlich der Form einfach schon deshalb nicht, weil diese, je nachdem man die zweite Silbe ausspricht und je nachdem man Lautgesetzlichkeit oder Analogiewirkung annimmt, sich jeder beliebigen Theorie der nordischen Geschichte der *-īni*-Stämme anpassen lässt.

Einige andere Einwände wird man, seit so vielen Jahren mit dem Helden Vilin befreundet, allerdings wohl erheben.

Vor Allem wird man sagen, dass wir auf meine Weise den Namen dessen, nach dem mit **uaim** gefragt ist, ja überhaupt nicht erfahren.

Kann sein, kann auch nicht sein; thut aber jedesfalls nichts zur Sache, da uns der Stein die Antwort auf die Frage **huariaʀualraubaʀ** . . . . noch viel unzweifelhafter schuldig bleibt.

Zweitens wird man entdecken, dass die beiden meiner Auffassung zufolge mit den beiden **þat** gemeinten Stücke, wenn schon grösstentheils, so doch nicht durchweg, und namentlich gerade unmittelbar vor den beiden **uilinisþat** nicht, in Chiffern geschrieben seien.

Vorausgesetzt selbst, dass dieser Einwand für beide Stücke unerschütterlich fest steht, so ist er doch nichtig. Der Übergang von der Chifferschrift zur directen Bezeichnung vollzieht sich — nach Bugges Deutung — beidemal mitten im Satze, ja beidemal mitten im Worte, und es ist doch nicht ernstlich zu verlangen, dass die Bemerkung "Vexierschrift ist das" da mittenhinein geschneit kommen müste.

"Nun, dann sollte" — wird man entgegnen — "die Bemerkung "Vexierschrift ist das" überhaupt vor den Chiffern stehen".

Dass sie dort stehen könnte, ist richtig. Aber wenn man sich recht in den Gedankengang des Vexierenden hineinversetzt, der sich seinerseits ja widerum in die Lage des Vexierten oder vielmehr Vexanden hineingedacht haben muss, wird es ganz verständlich erscheinen, dass sie geflissentlich ans Ende gestellt ist.

"Aber warum steht sie zweimal? Einmal, und zwar hinter das zweite Stück gestellt, hätte sie ja für beide Stücke genügt".

Bei Bugges Deutung dieser beiden Stücke keineswegs. Denn denken wir uns das erste **uilinisþat** fort, so reicht die Geltung des andern — dann einzigen — **uilinisþat** natur-

gemäss nur bis exclusive zu dem unchiffriert geschriebenen Theile des ersten Stückes zurück.

Ich kann aber nicht verhehlen, dass nicht zwar die Doppelsetzung des **uilinisþat** — denn diese ist, sobald die Chifferschrift überhaupt durch unchiffrierte Schrift unterbrochen wird, ganz in der Ordnung — wohl aber eben diese Unterbrechung der Chifferschrift durch unchriffrierte Schrift oder — anders ausgedrückt — diese zweimalige Anwendung scheinbar einer und derselben Geheimschrift-Art etwas Verdächtiges an sich hat, und dass allerdings die Doppelsetzung des **uilinisþat** einen ganz andern Eindruck machen würde, als sie jetzt macht, wenn unser zweites Stück Chifferschrift mit einem andern Schlüssel aufzulösen wäre als das erste, es sich also nicht um zweimalige Anwendung wirklich einer und derselben Geheimschrift-Art handelte.

Vergleicht man auf den Abbildungen die Geheimschrift der ersten Hälfte von *h* mit der der zweiten Hälfte von *h* und die von *i* mit der von *k*, so sieht man, dass sich der Künstler darin gefällt, dicht bei einander je zwei von einander verschiedene Geheimschrift-Arten anzubringen, die äusserlich einen ähnlichen, und sogar einen gleichen, Eindruck machen. Kann er sich nicht diesen Scherz vielleicht auch in unserm Passus erlaubt haben?

Man könnte antworten: ja, aber trotzdem und gerade deshalb treffe Bugges Transscription unserer beiden chiffrierten Stellen durchaus das Richtige; die erste Stelle nämlich sei auf Grund der Alphabetanordnung

fuþąrk hniast bmlʀ

chiffriert, die zweite hingegen auf Grund der Alphabetanordnung

bmlʀ hniast fuþąrk.

Das ist indessen, selbst wenn der Zuhilfenahme von zweierlei Anordnungen des jüngern Alphabetes kein principielles Bedenken entgegengesetzt wird, durchaus unwahr-

scheinlich; denn dann müste es ja dem Künstler, gerade wie Stephens O. N. R. M. III S. 47, ganz entgangen sein, dass der Unterschied jener beiden Alphabetanordnungen bei der Ersetzung jeder der Runen **k**, **n**, **u**, **ą**, **a**, **t** durch die ihr alphabetisch unmittelbar vorausgehende Rune vollkommen latent bleibt.

Ich habe für dieses Räthsel keine neue Lösung zu bieten; doch — — — "wer weiss, Was in der Zeiten Hintergrunde schlummert?"

Hamburg, 1. XII. 1898. **Fritz Burg.**

Anmärkningar till "Valda stycken af svenska författare 1526—1732", utg. af Ad. Noreen och E. Meyer, Uppsala 1893.

S. 3, r. 8: *nest Gudz hielp.* I ordlistan s. 288 angives *nest* i sin härvarande bet. "med" bero på t. *nebst.* Denna förklaring kan icke gärna vara riktig. Det enstaviga t. *nebst* är icke uppvisat förrän långt fram på 1600-talet. Ock form på *-st* är överhuvud icke känd förrän i senare hälften av 1500-talet ock då endast såsom lågtysk ock tvåstavig form *nevenst* (*neffenst*), efter hvilken det först på 1600-talet uppvisade ht. *nebenst*, yngre *nebest*, anses vara efterbildat. Dessa former på *-st* åter äro utvidgade av äldre lt. *nevens*, ht. *nebens*, en variant med det vanliga adverbiella *s* (ursprungl. genitivändelse) till t. *neben* (se Grimmska ordboken, art. *nebst*). Det nordiska uttrycket *nest Gudz hielp*, som fins citerat hos Söderwall flera gånger (tidigast från 1501) ock såsom äldre danskt hos Kalkar III s. 255 är nog bildat med det vanliga superlativa adverbet = nuv. sv. *näst*, såsom antages i bägge de citerade ordböckerna. Betydelsen av detta uttryck beror väl på en föreställning om Guds hjälp såsom

varande i omedelbar närhet till hands för den därom anropande. Det tyska ordets betydelse är för övrigt icke "med" i rent instrumental mening, utan "tillika med, jämte", hvilken icke ligger så särdeles mycket närmare den förra än det svensk-danska ordets egentliga betydelse "närmast" (jfr äldre o. dial. sv. *när* i bet. "hos").

S. 4, r. 3 (s. 5, r. 32): *ministrera(s)*. Ordet bör troligen fattas icke i bet. "förvalta", utan i mera speciell bet. "betjäna med, servera", så att i uttr. *vthskiffta och ministrera sacramenten* de båda verben äro synonyma (jfr Sv. Akad. Ordb. art. *administrera*).

S. 6, r. 27: *jw*. Partikeln *ju* (*jw*) är icke upptagen i ordlistan, vid hvars författande utgivaren således icke tycks hava märkt någon väsentlig olikhet i betydelse hos *ju* i läseboken i förhållande till nutidens språkbruk. Vid närmare påseende finner man dock, att *ju* flera gånger förekommer i sin ursprungliga, nu icke brukliga, bet. "alltid" eller i bet. "i alla händelser, i alla fall, nog" el. dylik något mera utpräglad bet. än hos det nutida *ju*; t. ex., förutom på ovan angivna ställe, 12: 7, 13: 22, 17: 7 o. 8, 18: 6, 55: 1; ja ännu så långt fram som hos Lucidor t. ex. 187: 21. I förbindelsen *jw så* (*szå*) 13: 37, 17: 29, 195: 5 tår *jw* översättas med "väl, fullt" eller "minst". — S. 17, r. 21 förekommer *jw* i distributiv bet. förbundet med *hwar* utan motsvarighet i nutida svenskan.

S. 6, r. 32: *aff*. Prepos. *aff* förekommer i älsta nysvenskan ofta (t. ex. utom här 16: 14, 64: 31 f., 65: 1 f., 66: 8, 102: 1) vid vb. *seya* "säga" i bet. "om". Då denna betydelse (uppkommen i yngre fsv. efter mlt. *van*) nu är förlorad (jfr dock *veta av*, där *av* har huvudaccent ock därför för språkkänslan icke ter sig som preposition, utan som från verbet oskiljaktig partikel), hade man väntat ett omnämnande därav i ordlistan, låt vara att missuppfattning av meningen icke torde vara att befara.

S. 9, r. 13: *helsan.* Såsom kyrkligt uttryck kunde *helsa* (motsv. lat. *salus*) betyda "frälsning" (så här o. 10: 21), "salighet" (så 10: 15).

S. 15, r. 16: *holler.* Väl närmast liktydigt med *jnnehaller* (15: 20); enligt ordlistan = "håller före".

S. 15, r. 38: *berördt.* Handskriftens *berordt* (behållet hos Klemming, s. 13) kunde vara lågtysk form utan omljud, motsv. mht. *beruort*, pc. pret. till *berüeren.*

S. 16, r. 7—14. Ol. Petris källa för uppgifterna om de fornsaxiska gudarna *Krodhe* ock *Jadut* var väl den 1492 tryckta saxiska krönikan av Botho, där det berättas, att Karl den store frågade den östsaxiska menigheten, hvem som var deras gud, ock fick svaret: *Krodo! Krodo is unse god;* vidare, att saxarna på valplatsen efter en strid byggde ett kapell ock där uppreste en pelare, hvarpå stod en med sköld ock spikklubba väpnad man; "denne tillbådo bönderna som gud ock de kallade honom Jodute ock menade, att de genom Sankt Jodutes hjälp hade segrat i striden" (se Schiller-Lübbens ordbok II 574 ock IV 548). — Beträffande antagandet, att mlt. interjektionen *jodute* med sidoform *tiodute* skulle ursprungl. betyda "folk ut!" (se Språkl. anm. s. 259), så är från språklig synpunkt åtskilligt att anföra emot härledningen av mlt. *tiodute* från ett fsax. *thiod ûte* (jfr Schiller-Lübbens ordbok IV 547), särskilt den alldeles exempellösa övergången från fsax. *th* (*þ*) till mlt. *t* (i st. f. *d*), till på köpet i svagtonig förstavelse.

S. 17, r. 30 f.: *stekende och brekende.* Detta uttryck, hvars senare del i Språkl. anm. s. 259 orätt förklaras såsom åsyftande kamp med huggvapen, på 1500-talet vanligt i mera försvenskad form *stäkande och bräkande*, lånat av mlt. *steken(t) unde breken(t)*, betecknar tornering med lansar i dess båda moment: stickandet (med lansspetsen, för att söka stöta motståndaren ur sadeln) ock (lans-)brytandet, hvarmed förmodligen menades avbrytandet av motståndarens lansspets

vid dess häftiga stöt mot sköld eller harnesk (jfr det nu bildligt använda uttrycket *bryta (en) lans med någon*).

S. 18, r. 9 f. Efter nutida skrivbruk skulle stått bindestreck efter *bergh* ock *daal*, ty *mark* är såsom efterled i sammansättning att supplera från *eller sletmark*.

S. 18, r. 21: *ondt*. Bör hällre översättas "svårt" (jfr nuv. *icke gott* i samma mening) än "dåligt".

S. 18, r. 37: *Dragha*. Det är icke anmärkt i ordlistan, att *dragha* här är att fatta i bet. "bära", såsom för mig påpekats av kand. G. Kallstenius med stöd av motsättningen mot *bruka*; jfr nuv. *vapendragare*.

S. 21, r. 12: *tilkraffd*. Ordlistan har infin. *tilkräfwa*; bör heta *tilkräffia*. Att *häffua* saknar *i* (101: 24, samt redan i Nya Test. 1526), beror på mlt. *heven*. Jfr *kreffia* 5: 18, 23.

S. 21, r. 16: *honom vnder öghonen*. Att med *honom* väl menas icke konungen (se Språkl. anm. s. 260), utan Niels Lycka, är påpekat i Finsk Tidskr. XXXV s. 234, noten.

S. 25, r. 30: *alt*. Rörande uttr. *icke vtan alt* synes den upplysningen icke överflödig, att *vtan* är adverb, ock att *icke vtan* tjänar att framhäva *alt*, samt att detta sista betyder "alltjämt" (så även *alt* i r. 33).

S. 28, r. 3: *hwar icke*. Här bör *hwar icke* fattas i bet. "om icke" (icke "hvarom icke", se Språkl. anm. s. 260) ock hela satsen (såsom bestämning till *förestodh*) översättas: "ifall det icke bleve i tid tänkt därpå" = ifall man icke i tid gjorde sig betänkt på att förekomma det hotande fördärvet.

S. 36, r. 4: *broo*. Utan den upplysningen, att *broo* här betyder "skeppsbro, kaj" (jfr *fiskare-broos* 208: 31), är kanske icke så lätt att genast fatta innebörden av uttrycket *för lybeske broo* = "fram till Lübecks skeppsbro" (över havet, om man kommer från svenska eller danska sidan).

S. 37, r. 31: *druber*. Ordlistans "*druba* drufva" är vilseledande, ty *S. Johannis druber* betyder "vinbär", som nu icke

kallas för druvor, ock den osvenska plur. *druber* bevisar icke, att man på B. Olavis tid haft en sing. *druba.*

S. 38, r. 8: *rhenbarbara.* Denna form med *n* (även i ordlistan) är felaktig för *Rheubarbara* i originalet. Jfr mlat. (*radix*) *reubarbara* el. *reubarbarum*, fra. *rhubarbe* o. s. v.

S. 38, r. 12: *agaricum.* Härmed menas nog icke flugsvamp, utan en drog beredd av den s. k. lärkträds- eller lärksvampen, som kallas *agaricum* hos Plinius, gr. *ἀγαρικόν* (jfr Nord. Familjebok art. *lärksvamp*). Visserligen har *Agaricus* i nyare tid fått annan betydelse ock flugsvampen hör till Linnés släkte med detta namn, men till samma släkte höra mer än tusen olika svamparter.

S. 38, r. 34: *diaprunis.* I italienska ordböcker förekommer *diaprunis* o. *diapruno* i bet. plommonmos såsom laxermedel. Jfr lat. *prunum.*

S. 40, r. 13: *widh brunnet.* Vid gissning angående detta uttrycks betydelse ligger närmast att fatta *widh* såsom prepos., styrande ett följande substantiv. Skulle man våga förmoda ett annars okänt neutralt subst. *brunn* med bet. ”bränning, vågsvall”?

S. 44, r. 23: *Makan.* Att detta är en form av *make* m., kan tyckas självklart. Men innehållet i närmast följande värser synes tala för, att *makan* (väl med åsyftad dubbelmening) också kan vara ett till det tre rader förut förekommande verbet *maka* hörande substantiv = mlt. *make* f. ”förfärdigande” (t. *mache*), här att fatta i bet. medel (material ock redskap) för förfärdigande. — I förbigående frågas, om icke i följande rader *lunden* ock *sunden* skulle kunna åsyfta Lund ock Öresund.

S. 51, r. 6: *smirlingh.* Troligen variantform till *smärling* t. ex. i Dalins ordbok, motsv. da. *smerling*, väl ett lågtyskt namn på den fisk som nu på svenska mäst kallas *grönling* (Cobitis barbatula); jfr i s. bet. t. *schmerl*(*e*) med demin. *schmerling* ock hos Luther *schmirlin.* — Med *grönlingh*

i nästa rad måste då menas en annan fisk än nuv. *grönling*; kanske = t. *gründling*, även *gründel*, på svenska *sandkrypare* (Gobio)?

S. 51, r. 36: *her för*. Detta är det tyska *hervor* "(hit) fram". Överhuvud är den tyska användningen av *här* (*her*) i bet. "hit", förenat med vb. *komma*, vanlig i äldre nysvenskan, såsom t. ex. *häär* 8: 16, *her vtth* 29: 29.

S. 53, r. 24: *Famminyen*. En variantform till denna svordom, hvars egentliga betydelse är oviss, träffas hos Hof: Dial. Vestrog., där i en förteckning på i Vestergötland brukliga svordomar o. dyl. förekommer följande rad (sid. 64, r. 17): *wass särra tre*, *wass håhla tre*, *wass katten*, *wass fammena*.

S. 58, r. 5: *hweeser*. Skrivsättet med *h* har hindrat förståendet av detta ord. Det sammanhänger med sv. dial. *vesa* f. "dy, gyttja", *wesa* i Spegels Glossar = "mador, humor, sordes liquefactæ", isl. no. *veisa* "dy, dypöl, kärr", vare sig att ursprungliga texten haft helrim med *reesan* i föreg. rad, således *Huarföre weesan* = "hvarföre (har du) dyn (på din kropp)", eller att *weeser* skulle vara ett adj. med bet. "dyig".

S. 64, r. 6: *it baste hus*. I Språkl. anm. s. 261 gissas på ett fsv. *it bazta hus*. Låt vara att detta skulle vara en från visans främmande original inkommen norvagism (såsom prof. Noreen muntligen förklarat sig hava menat), så återstår det betänkliga i översättningen av *bazta* med "högsta". Jag tänker, att det helt enkelt menas "en bastubyggnad". Till detta ställe hänför sig förmodligen Hellquists citat av *baste-* "bastu" i Sv. Landsm. XV. 6, sid. 2 o. 4.

S. 72, r. 16 o. 18. Emot antagandet i Språkl. anm. s. 261 av anakolut, samt att sing. *thet* skulle sammanfatta de föregående plurala subst., ehuru rad. 20 har plur. *the*, är jag böjd för att tro, att *Wåre* skall översättas "Vore det så, att" (kortare: "Om"), ock att *thet* är bestämning till *mål*, så att rad. 18 skulle betyda: "hade ett sådant tungomål, att de kunde tala".

S. 73, r. 5. Meningen med denna svårtydda rad är nog icke träffad i Språkl. anm. s. 261. Dels betviflar jag, att *barn till vendh* kan betyda "förvandlat till barn" (jfr t. *zuwenden*), dels finner jag underligt att låta ålderdomen i stället för döden vara försteget till den eviga glädjen. Kanske skulle man, med antagande av en ellips av *sigh* (såsom dativ) av metrisk anledning, få översätta så: "eftersom världen skaffat oss såsom barn till sig", d. v. s. eftersom vi en gång blivit födda till världen? I strofens sista rad blir *tå* då icke korrelat till 5:e radens *när*, utan en upprepning av *Då* i den 1:a raden.

S. 73, r. 31. Rätteligen bör man väl fatta *huelfver* i bet. "hvälver sig om", *sack* såsom subjekt ock *ehuat* i bet. "ehuru än" (jfr fsv. *huat* i bet. "huru").

S. 74, r. 16. Ordlistans *skina sigh* är ett omöjligt uttryck; *skina* ensamt betyder "visa sig" ock *sigh* fungerar här som subjekt i infinitivfrasen.

S. 83, r. 2 o. 3. Dessa två rader bilda en sats med *församn* i parentes; det skall heta: *ther war och nödh at finna — församn! — een förfaren skepper* o. s. v. = "där var ock stor svårighet att finna en erfaren skeppare" o. s. v.

S. 83, r. 5. Uttrycket *tamp eller tygh* kan lämpligen återges med *tackel eller tåg*, som säger detsamma, ehuru egentligen i omvänd ordning, medan äldre svenska ordböcker hava det mera rent tavtologiska *tackel och tyg*.

S. 87, r. 29: *sön.* Ordlistan har såsom infin. endast *söna.* Men är det säkert, att icke det äldre *sönia* fans kvar på 1620-talet? Jfr i Spegels Gloss.: "*Söna*, vel *sönia*", det senare citerat från bibeln.

S. 88, r. 28: *owarachtige.* I ordlistan antages, väl endast gissningsvis, att *owaràchtig* betyder "ovederhäftig". Men av fsv. *warachtigt* "stridbart" (Rydqvist II 389) ock mlt. *unwerhaftich* "obefästad" (om byggnad) samt t. *wehrhaft* "va-

penför, tapper" kan man sluta till bet. "oduglig för krig, okrigisk".

S. 90, r. 38: *occasioner.* Ordet betyder icke "ställningar ock förhållanden", utan "(krigs-)tillfällen, träffningar".

S. 91, r. 32: *erfrischa.* Ordlistan skriver *erfriska.* Men hvem vet, om icke Gustaf Adolf uttalat ordet med tyskt *sch*-ljud? Dylikt uttal kunde t. o. m. tänkas i *önschandes* (91: 7); jfr fsv. *ønskia* (äldre *ynskia*) jämte *ønska.*

S. 93, r. 28: *Aldtså.* Ordet står här, såsom bestämning till *leffua* ock hänförande sig till innehållet i de bägge närmast föregående stroferna, i sin ursprungliga betydelse "(just) så", hvilken även förekommer t. ex. 118: 7, 181: 20, men nu fins endast i *ske alltså* (kanske väsentl. efter Jerem. kap. 11, v. 5?).

S. 96, r. 14: *förhålla.* Icke av mlt. *vorholen* dölja, utan med grundbet. "undanhålla" = mlt. *vorholden*, som också kan betyda "hemlighålla".

S. 97, r. 34 f. Frasen *låta til goda* i ordlistan s. 286 beror på misstag. Man har att sammanföra *til goda* med *njuta* såsom motsvarande nuv. *tillgodonjuta.* Efter *låta* användes förr ofta infin. med *at* (jfr nuv. *tillåta*).

S. 103, r. 25: *lagdt.* Originalets plur. *lagde*, även i 1642 års upplaga, är nog menad, såsom syftande på det föregående *them* (= *wicker*) ock syntaktiskt likställd med *sudne* 103: 2.

S. 104, r. 4: *vthdryckt.* Att denna form tarvar förklaring, synes utgivaren icke hava tänkt på. Den ovane läsaren torde lätt falla på översättningen "urdrucken". Men 1642 års upplaga har *vthtryckt* "utprässad", hvilket tydligen är rätta meningen. Formen med *d* är väl dock icke feltryckt, utan hämtad från ett lågtyskt *utdrücken* "utprässa".

S. 117, r. 3: *wända sigh.* I analogi med det sid. 118, r. 14 förekommande uttr. *något opå them wänder*, som betyder "använder något (= offrar någon tid ock möda) på dem",

torde här med *wända sigh och see til* menas: "göra sig den mödan ock (att) giva akt på".

S. 118, r. 2: *öfver.* Då den närmast liggande översättningen "mer än" innebär en pleonasm, får *öfver* väl fattas lokalt, således: "över en vägsträcka (eller: ett avstånd) av" o. s. v.

S. 118, r. 7: *betyda.* Enklare än ordlistans tolkning "låta förstå, tillkännagiva" (med underförstått objekt: "sina tankar") synes mig vara att fatta *betyda* = "tyda" (nämligen andras i brev framställda tankar).

S. 118, r. 34 f.: *Sij, wyrdning.* Till följd av felläsning av ett bindestreck i originalet har utgivaren icke märkt, att här menas *Sijwyrdning* "sidvördnad".

S. 118, r. 37: *späna.* Verbet är väl egentl. samma som mlt. *spenen* "avvänja från modersbröstet", men Stiernhielm menar nog, att verbet skall betyda "locka", liksom fsv. *spana* (även i tavtologien *lokka ok spana*) samt isl. *spenja* (det senare är formellt = mlt. *spenen*; grundbet. är "draga någon ifrån någon").

S. 120, r. 23: *godh lijke.* Det kan förtjäna påpekas, att vi här hava det nutida adj. *golik* (med huvudaccenten på *-lik*), vanligt i vissa dialekter i bet. "fullt god, riktigt bra, duktig" (använt av Strindberg i Hemsöborna, där det heter i slutet av 4:e kap.: *jag kan nog vara så golik som en annan slinka, när det skall bära te*).

S. 120, r. 35: *flootas.* Detta verbs etymon ock betydelse kan icke anses upplyst genom mlt. *vlôten*, enär detta sistnämda har ö-ljud, såsom visas av nlt. *flöten*, motsv. t. *flössen* ock isl. *fløyta*, ock egentl. betyder "bringa att flyta". Översättningen "frodas" synes mig därföre icke så säker, att den bort framställas utan frågetecken i ordlistan.

S. 133, r. 12: *drefligh.* Detta adj., som ordlistan översätter såsom om det vore sl. m. *driva*, kan här översättas "väldig". Det är ett lånord af äldre da. *dræfflig*, *dræffuelig*,

biform till *dræbelig*, samma adj. som fsv. *dræpeliker*, lånat av mlt. *drepelik* ock en variant till nuv. sv. *dråplig*. Samma adj. fins i neutr. *dräfligit* i Stiernhielms Hercules v. 415.

S. 136, r. 25: *strålar*. Av uttrycket *skiuta kärleks strålar*, jämfört med *skiuta kärleeks kolffvar* i rad. 12 f., kan man sluta, att ännu på Hiärnes tid *stråle* i poetisk stil kunde brukas i den gamla bet. "pil". Då *kolff* egentl. var en i framändan trubbig pil, kan man antaga, att valet av *strålar* på senare stället åsyftar en stegring, i det därmed menas uddhvassa pilar.

S. 136, r. 27: *affecterat*. Handskriftens form *affectat* torde vara menad, näml. = lat. *affectatus*.

S. 138, r. 20: *frilegnare*. Att detta är kompar. till ett adverb *frilegen* (se ordlistan), är icke möjligt på grund av *n*, som aldrig annars överföres från positivformerna av sådana adverb till komparativerna. Jag förmodar, att ordet är adverbial komparativ till ett adj. *fri-lägen* med bet. "som har fri lägenhet (fritt tillfälle)".

S. 142, r. 26. Ordlistan översätter: "att utbyta mot illa gräddat". Bättre synes mig för innehållets skull att fatta *för obakat* = "såsom varande ogräddat" (enligt hans påstående) ock att vid *förwexla* underförstå "mot annat bröd".

S. 143, r. 14: *skiälles then*. Kanske har den danskfödde författaren, då han här säger *then* om *samweth*, haft för tanken det danska *samvittighed*?

S. 155, r. 13: *wälskodda skep*. Att tala om bepansrade fartyg på 1600-talet är en anakronism. Med *skodda* menas väl: beslagna, försedda med skoningar under kölarna.

S. 155, r. 21: *kres*. Här är väl icke fråga om en "tornerplats, vädjoban" vid Gamla Upsala, utan om gränsen för (eg. kring) stadens område (jfr *omkrets*).

S. 156, r. 29: *Sedan så som*. Misstolkat i Språkl. anm. s. 264. Meningen är: "Sedan så gott som (snart sagt) hela Europa" o. s. v.

S. 165, r. 15: *fiällen.* Jag tror, att med *fiällen* såsom fem. sing. menas ingenting annat än "fjällen" såsom plur. (eller "fjällbetäckningen"). Formen kan förklaras så, att den gamla neutr. plur. fattades såsom kollektiv fem. sing. I fornsvenskan brukades ofta kollektiv sing., men med neutralt genus.

S. 169, r. 13: *ymbn.* Ordet har intet att göra med *imma* (se ordlistan), utan är menat såsom ett kvasi-grundord till adj. *ymbnogh* "ymnig". Det heter nämligen i Spegels eget register i 1:a upplagan: "*ymbn* = mykkenheet, tilwäxt, förkofring; *ymbna* = foecundare, göra fruktbar". Här måste emellertid *jordenes ymbn* fattas = "jordens ymniga alster" i konkret mening.

S. 169, r. 30: *utöfwer.* Kommat borde hava satts näst efter *Herre*, icke efter *slijkt* (originalet har icke något komma), ty med *utöfwer slijkt* menas "utöver (förutom det, att du skapat) sådant, dessutom".

S. 178, r. 12. Vid efterseende i handskriften har doc. E. Meyer funnit, att, såsom jag misstänkte, här skall läsas *en god mijn.*

S. 181, r. 35: *hoos.* För att förebygga en felöversättning "med fullkomligheten hos en konung" må påpekas, att *hoos* hör till *tahla* ock betyder "i närvaro av, inför".

S. 186, r. 18: *damb.* Ordet har här den nu obrukliga bet. "dunst" ("vapor" enligt Lex. Linc., jfr t. *dampf*).

S. 188, r. 14: *gråther.* Ordet bör på grund av *th*, som annars i denna text betyder *tt*, läsas *gråtter*. Härledningen från mlt. *grôt* "stor" (se ordlistan) kan upprätthållas på det vilkor, att lånet förmedlats genom ett danskt **grott-* med vokalförkortning före tenuis (såsom t. ex. i da. *slutte* "sluta" av mlt. *slûten* o. s. v.).

S. 188, r. 16: *till dess tiänst.* Jag tänker, att härmed menas icke "till att tjäna honom", utan "till att göra hans tjänst", d. v. s. göra samma tjänst som den simple soldaten.

S. 189, r. 4: *dubbel.* Enklast synes mig vara att fatta ordet i bet. ”fördubblad” (efter den uppfriskande hvilan).

S. 189, r. 25: *de fyra wär här om.* I ordlistan angives *wär* betyda ”vind”, i övrigt lämnas ingen förklaring. Meningen är: ”de fyra väderstrecken runt” (*här om* = t. *herum*), d. v. s. omkring åt alla håll.

S. 191, r. 17. Översättningen i Språkl. anm. s. 266 förefaller osannolik, särdeles med hänsyn till *burit*, hvilket i koordination med *aflat* gärna bör anses betyda ”fött”. Så antages också i Svenska Akad. Ordb. under *afla* 3. a. *γ*., där *Persen* fattas = ”Persien” (jfr ”*Persen* Persia” i Lex. Linc., sv. registret) såsom subjekt ock *dän* såsom ack. plur. Det sista är ju betänkligt ock gör ordbokens tolkning, som annars är tilltalande, något osäker. Skulle *dän* kunna vara en dialektisk kvarleva av fsv. *þøn* i ack. pl. neutr.? Meningen med *burit mig till lydna* bleve: ”fött till att (såsom undersåtar) lyda mig”.

S. 199, r. 14: *trooheet.* Ordet, som är uteglömt i ordlistan (jfr Språkl. anm. s. 266), synes här betyda ”förtröstan”.

S. 203, r. 1: *spiåka.* Då ordlistans översättning av verbet, om också riktig i sak, icke passar att använda på grund av det följande *bygde i lufften slott*, föreslår jag att översätta: ”fantiserade”. Egentliga betydelsen torde vara ”se spöken”, medan det norska *spjåka* (jfr ordlistan) betyder ”spöka ut, kläda som en fågelskrämma”. Verbet synes vara en med *j*-inskott av samma art som i *fjant* för äldre *fant* (ock i många andra ord i nordiska dialekter) bildad avledning till ett subst. **spåk* från lågtyskan = lt. *spôk*, ndl. *spook* ”spöke” ock identiskt med det tidigare med slutet *o* lånade *spook* i Spegels Glossar med bet. ”fågelskrämma” ock angivet såsom liktydigt med *skråck*, *skråckpuke.* Däremot tror jag knappast, att det i ordlistan jämförda sv. dial. *spååk*

"profetera", som är = *spåka* hos Lind 1749 i s. bet., hör till denna ordgrupp (snarare sl. m. adj. *spak* med forntida bet. "vis, förståndig; jfr ock vb. *spå*).

S. 204, r. 25: *spanhakug*. En bet. "med klufven haka" synes mig icke osökt framgå ur en bet. "par" hos *span*. Men mlt. *span*, som är = sv. *spann*, brukas väl om ett par dragare, men icke om par i allmänhet. Då etymon är alldeles obekant, så att man icke ens vet, om ordet uttalas *spann-* eller *spān-*, kunde man lika gärna gissa, att *spanhakug* skulle betyda "med spetsig haka" el. dyl. Skulle möjligen *span-* ha något att göra med *Spanien*? Jfr t. *span-grün* spanskgröna.

S. 206, r. 27: *stinck-spiritus*. Icke = "eau de cologne" (sådan fanns icke till förrän efter J. M. Farinas bosättning i Köln 1709), utan i äldre tid (se Möller 1790 ock Weste 1807) = "salmiak-sprit" (kaustik ammoniak) ock i nutida farmakopéen = "eau de Luce" (enligt Sandahl i Nord. Familjeb.).

S. 208, r. 32: *fruntimmer*. Att denna form bort insättas för handskriftens *frutimmer*, kan betvivlas, då man finner samma form i Spegels Glossar, samt ä. da. *fruetimmer* (Kalkar I 785), låt vara endast i den äldre betydelsen = *frustuga*.

S. 210, r. 25: *ungan din*. I st. f. att antaga en dialektisk pluralform vill jag fatta ordet som sing. ock syftande på Svea själv, bland annat därföre att hon i de närmast följande raderna talar blott om sig själv ock sin sorg. Möjligen är ordet icke den gamla ack. till *unge*, utan ett motsvarande feminint subst. **unga* (ock detta möjligen i bet. "ung maka, brud"?)?

S. 211, r. 25: *och*. Ordet är icke kopula (se Språkl. anm. s. 267), utan adverb. i bet. "även" eller "till ock med".

S. 213, r. 18 f. Utgivaren har i sitt försök att tolka dessa rader råkat alldeles på villospår, därföre att han för-

bisett, att i Dudaim orden *pamp*, *damp* ock *gamman*, *samman* äro tryckta med fetstil, hvilket betyder, att de äro citerade, nämligen såsom rimord, som Runius själv någon tid förut använt ock som varit föremål för klandrande kritik. Det senare rimparet träffas mer än en gång i skrifter i Dudaim; det förra paret förekommer i gravskriften efter Joh. Montin 13 febr. 1713, där det heter:

Wid mörcka gången stod en Man
med en förskräcklig pamp;
Then samme högg hans hufwud af,
at thet i gålfwet damp.

S. 213, r. 24: *stäker och bräker.* I detta uttryck ligger en ordlek, enär det kan fattas som pres. till det gamla uttrycket för tornering, *stäka och bräka* (se anm. vid 17: 30 f.).

S. 214, r. 27: *hwet-strut.* Att här menas något annat än det vanliga "strut" (i ordlistan något fritt översatt "påse"), framgår av den lågtyska formen av samma ordspråk *Bäckerkinnern stûten geven*, bildat med mlt. *stût(e)*, som betecknar ett (vid fästliga tillfällen hos allmogen förekommande) hvetebröd med åt två håll avsmalnande ändar. Ock att *strut* här väsentligen är ett lån från lt., om också med *r*-inskott från vårt vanliga *strut* i den äldre mera allmänna betydelsen "spets, topp av konisk form" (fsv. *struter*, isl. *strútr*), styrkes av det danska *strut* fyruddigt hvetebröd (som brukas vid fastlagen ock på hälgdagsaftnar), där det slutande *t* (i motsats till det gamla danska *strud*) röjer inflytelse från lågtyskan.

S. 214, r. 33 f. Hvad som åsyftas med "&c", visar det danska: "*Non semper oleum*" *sagde Fanden, han gjorde ilde i Lampen* (efter P. Syv hos Mau 1958).

S. 215, r. 14: *börd.* Huru Runius än tänkt sig meningen, så är *börd* förvanskat för äldre *bör* "god vind". Ännu hos Grubb heter det (s. 97 i 2:a uppl.): *Dhen får fulle Böör som bijda gitter* ock i Östnord. o. lat. medeltidsordspr.,

sv. N:o 981: *thæn ffaar bør thz* (läs *thær*) *bidhan gethir;* även motsv. danska formen har *bøør.*

S. 215, r. 22: *blåsa i bössan.* Att "få punga ut, betala (till straff), plikta" är meningen med detta uttryck, liksom med ä. da. *blæse i bøssen* (*byssen*), lt. *in de büsse* (el. *busse*) *blasen*, t. *in die büchse blasen* (*müssen*), ndl. *in de bus* (*moeten*) *blazen.* Variantformer med samma bet. äro nuv. da. *spytte i bøssen*, lt. *in de* (*güldene*) *büsse rüken* (= lukta) el. *kîken* (titta), mlt. *in de bussen rûken* (Schiller-Lübben I 460). Men hvad uttrycket i egentlig mening innebär, är ovisst. Hos Frisch: Teutsch-Lat. Wörterb. 1741 finnas två förslag; det ena, att uttrycket från början betyder "blåsa i sminkburken", så att sminket fastnar i ansiktet; det andra: "wie theils Taschen-Spieler die Unwissenden in eine Büchse blasen lassen, worinnen Kohl-Staub ist". Användningen i senare tid om utbetalande av plikt skulle bero på, att *bössa* också betecknade förvaringsdosa för penningavgifter.

S. 215, r. 34: *på disken.* Det är möjligt, att här egentligen menas fat, icke bord (så ock 55: 37). — I ett jutskt variantordspråk (Mau 8018) heter det: *i Panden.*

S. 218, r. 23 f.: *kapp vth* o. s. v. "Jag tror icke, att här är fråga om "sista paret ut"; ty *med ruth och med struth* är likbetydande med *rubb och stubb* ock kan väl således icke gärna hava avseende på ett enda par, som skall springa, utan gäller nog alla (utom den ropande) av de i leken deltagande (resp. alla som tillhöra det ena av tvänne partier i leken). — Det följande uttrycket *Bith'n ur leken* o. s. v. fattar jag som imperativ: "Bit (ihjäl) honom (så att han kommer) ur leken". Jag förmodar, att det har avseende på någon lek, där ett rovdjur föreställes försöka att bita en skara tama djur (t. ex. en varg emot får, en räv emot gäss, en hök emot duvor el. dyl.).

S. 219, r. 6 f. Här förekomma några urmakartermer, som icke nöjaktigt förklaras i ordlistan. Att med *oro* menas

"pendel", är ett misstag; det är samma slags regulator som kallas "balans", bestående av ett svänghjul med sin axel. Men hvarför översätta, då *oro* ännu brukas? I alla händelser visar just detta ord, att här icke är fråga om pendel-ur, utan Runius har nog menat ett spindelur (antagligen ett s. k. byxsäcks-ur). Hos spindelur är orons axel, som kallas spindel, försedd med två utstående lappar, som för reglerande af urets gång ingripa i tänderna på det s. k. steghjulet. Sannolikt är det dessa lappar som kallas *fallbomarna*; hvad ordlistan menar med "slagbom" i ett urvärk, vet jag icke, däremot är "bom" ensamt ett brukligt namn på orons axel. Antagligen förstås med *skuror* mellanrummen mellan steghjulets tänder ock med *hakar* själva tänderna.

S. 220, r. 33: *fint på trån.* Uttrycket, som här användes om bröd, torde egentl. hava avseende på en vävnad.

S. 221, r. 7: *wi ... tillijka.* Härmed menas nog icke "vi också" (jfr ordlistan), utan "vi båda tillsammans" (jag tillika med Frisk). På liknande sätt torde i *jord och himlar tillika* (227: 25) *tillika* böra översättas: "samfält, på samma gång" eller "båda".

S. 222, r. 2: *spela kuckulure.* Hvad som menas med *kuckulure*, vet jag icke; men föga passande synes mig översättningen "dagdrifvare", antagligen föranledd därav, att Rietz s. 363 översätter verbet *kukulera* med "gå och drifva som en sysslolös herre". Den betydelse hos verbet som åtminstone i svenska ock danska är förhärskande (jfr *kukelura* i Ihres Gloss., da. *kukulure*, *kukkelure* hos Kalkar m. fl. ordböcker), ock som också är vanlig hos lt. *kukeluren* o. ndl. *koekeloeren*, är "hålla sig inne, sitta som en stuggris hemma i stilla tillbakadragenhet"; därjämte brukas verbet i ndl. också i bet. "sysslolöst gapa", samt både i lt. ock ndl. "titta förstulet ock späjande" (t. ex. ut genom fönstret); i lt. särskilt om en fånge, som sitter ock väntar i fängelset på att få komma därifrån. Måhända får därföre *kuckulure* här anses betyda "stillasit-

tare": menat om den som får sitta vackert stilla i värdens hus ock icke tillåtes smita ifrån välfägnaden?[1]) — Det vore väl ett alltför vågat infall, att *kuckulure* möjligen skulle vara namn på något slags spel med kort el. dyl.?

S. 224, r. 13: *knektar.* Kanske = "stalldrängar (som leda hästarna)"? Jfr nuv. *ridknekt.*

S. 231 r. 28: *tiurleks-ras.* Hällre än ett svenskt dialektiskt (uppländskt?) *tiur* "tjäder", som skulle uttalats enstavigt i olikhet med no. *tiur* "tjäder", vill jag här antaga vårt vanliga *tjur* "taurus", som jag icke kan finna opassande för meningen; själva ordet *tiurlek* kan väl förklaras såsom tillfällig bildning av Kolmodin, då det ju i alla fall skall innebära en ordlek.

Upsala. **Fredr. Tamm.**

Gubbe ock *gumma.*

I synnerhet på sistone hava dessa ord, särsjilt *gubbe*, varit föremål för flera förklaringsförsök, jenom vilka väl frågan måste anses vara i det närmaste så pass utredd, som sje kann med vår nuvarande kunnskap om ordens förekåmst. De förklaringar, som beledsagat denna utredning, äro emellertid äfter min mening samtliga förfelade.

Förklaringen av Bugge, Sv. landsm. IV, s. 232 f., vidare utvecklad av Noreen, Orddubbletter i nysv. s. 25 f., att *gubbe* är en smeksam fårm för *gudfader*, anser jag vederlagd redan jenom det själ, som Kock, Sv. landsm. X, 3, s. 6 anfört däremot, nämligen, att någon judutveckling *ðf* > *bb* icke påvisats, utan att tvärtom *ðf* blivit *ff* just i detta ord vid över-

[1]) Jfr numera Feilberg i Dania V s. 109: Den som ej drak ud ved gilder kaldtes "kukkelurris" (not vid korrekturläsn.).

gången till fårmen *guffar*, varjämte nog ock den förutsatta betydelseutvecklingen kunde behöva styrkas. Att med Noreen, Arkiv VI, 318 ock Urg. judl. § 31 anm. 2 i fråga om det kristna *gudfader* antaga en urjermansk bifårm **guð-baðer*, som skulle utvecklat sig till *gubbe*, synes mig otilllåtligt.

O. v. Friesen, Om de germanska mediageminatorna s. 41 f. ock Noreen, Svenska etymologier s. 33 leda sig jenom sammanställningar, som förmenas vara fårmällt tillfredsställande, till en grundbetydelse 'böjd, hopsjunken', som enligt Noreen skall hava spesialiserats "dels i riktningen 'hopsjunken af ålder, gammal' (så i sv. riksspråk), dels i riktningen 'satt, undersätsig, duktig' (så i Norge)", varjämte Noreen söker visa möjligheten, att *gubbe* delvis hört till fsv. *gumi* 'man, gammal man', ehuru på annat sätt, än man förut tänkt sig. De jorda sammanställningarne kunna på sin höjd betecknas som möjliga, ingalunda tvingande, ock den antagna grundbetydelsen såsom långt ifrån säker som sådan.

Slutligen har Kock, Sv. landsm. X. 3, s. 6 f. ock XV. 8, s. 10 f. en förklaring av *gubbe*. Kock fattar på förra stället det först från ä. nsv. uppvisade *gubbe* 'gammal man' som utgånget från fsv. *gumi* 'gammal man' ock utbytet av *mm* mot *bb* som framkallat av det likbetydande i åtsjilliga bygdemål använda *gúbbis* (med aks. 1) 'gammal man' (av *godh* + *bise* 'gubbe'). Sv. landsm. XV. 8, s. 11 tillfogas en förklaring av det norrländska talspråkets bifårm *gúbbas* (med akc. 1) 'gubben', som ock antages hava medvärkat till att fsv. *gumi* blev *gubbe*. O. v. Friesen, Germ. med.-gem. 43 anför *gubbas* även från Småland. Enligt denna förklaring skall *gubbas* vara en sammanställning av adj. *god* med det även i riksspråket använda ordet *bas* 'arbetsförman', vars tyska upprinnelse Kock själv påpekar, anförande platt.-ty *baas* 'meister, ein aufseher über die arbeitsleute' (Brem. Wb.), holl. *baas* 'meister auf einem handwerke, der gesellen hält . . . .; ein

meister, ein herr der worüber zu befehlen hat' (Kramer, Nieuw woordenboek 1787).

Att börja med Kocks sist anförda förklaring torde ingen för detta *gubbas*, som närmast gör intryck av en sidofårm till *gubbis*, vilja tro på en från *gubbis* så vitt sjild upprinnelse. Om åldern av *gubbas* uttalar icke Kock någon förmodan, men har det samtidigt med *gubbis* bidragit att framkalla *gubbe*, måste dess ålder i vårt språk gå upp till slutet av medeltiden, då Kock, Sv. landsm. XV. 8, s. 10 noten uppvisar *gubbe* från en hdskr. i slutet av 1500-talet, ock det förekåmmer i Vadstena klåsters räkenskaper för 1568 i smsg. *sterhusgubben* (v. Friesen, Germ. mediagem. s. 41). En så hög ålder är icke uppvisad för lånordet *bas*, vars användning för övrigt synes svårligen mäktig av den antagna betydelseutvecklingen.

Förklaringen av *gubbis* ur *godh* + *bise* 'gubbe' anser jag emellertid likaledes oriktig. Ordet *bise* 'gubbe' anför Kock som änkelt blått från "Nylands ålderdomliga landskapsmål", men även i detta synes dess ursprunglighet kunna betvivlas. Då det av Kock behandlade *gúbbas*, äfter vad han anför, enligt Vendell, i Finnby i Finland heter *gubás*, är det ju tänkbart, att *gúbbis* kunnat motsvaras av ett finl. **gubbís*, best. f. **gubbísen*, varur ett *bisi* 'gubbe' kunnat avsöndras emedan ett sådant *bisi* förhöll sig till **gubbísen* som *dag* till *guddág*; man tjännde, att ordets början var adj. *god* ock slöt, att återstoden var ett självständigt ord. Nyland I har *gubbis* utan tonviktsbeteckning, men dels finnas i målet talrika smsg med huvudtryck på senare leden, dels stå utan tonviktsbeteckning *gu-afton*, *gu-natt*, som dåck antagligen betonas som *gu-dá*.

Detta nyl. *bisi* 'gubbe' synes mig isolerat, ty då Kock, Sv. landsm. X. 3, s. 8 säger det ingå uti det i många bygder använda *tomtebise* 'tomtegubbe' ock tror, att det av Rietz från Närike anförda *bise* 'anförare' även sluter sig därtill,

har han enligt min mening förblandat det med icke samhöriga ord.

Då 'tomtegubben' även kallas *tomte-pys*, anser jag riktigare att tålka även senare delen av best. f. *tomte-bisen* som ejäntligen hörande till *pys*. Att ett uddjudande *p-* i lånord i dial. uppträder som *b-*, är ej ovanligt; från Norbärj, Västml. kann jag anföra t. eks. *ba*^{3}*sma*^{2}*n* 'pasman', *bö*^{3}*sa*^{2} 'pösa öfver', *bu*^{3}*di*^{2}*ng* 'pudding'. Att detta ord (*tomte-*)*pys*, *-bise* är ett lånord, bekräftas av det likbetydande *nisse*, som väl blått kann vara en lågtysk fårm av t. *Nixe*.

När Rietz från Närike anför "*bise* m. 1) hufvudman, anförare, 'Han ä bisen för dem'; 'bise på täppan', herre på täppan; 2) vise (i en bikupa)", så synes mig bet. 2) vara den ursprungliga och bet. 1) härledd därur. I Norbärj, Västml. förekåmmer *bi*^{3}*se*^{2} i den alitererande sammanställningen *bi*^{3}*sn*^{2} *før bö*^{3}*ljet*^{2}*inganä* 'visen för bålgetingarne, den allra förnämste' ock även väl löst ur denna förbindelse i samma betydelse. Ordet har i Närike säkert samma historia.

Enligt min mening är *gubbis* vida yngre än *gubbe*. Från Norbärj, Västml. tjänner jag knappt till *gubbis* men väl best. f. *gub*^{3}*bisn*^{2} 'gubben', brukat med en bibetydelse av smeknamn, ingalunda särsjilt använt av sonen om fadern, som Rietz uppjiver för Sdm., ehuru även det förekåmmer, utan snarare företrädesvis av ock till hustrun om hennes man. Från denna best. fårm synes mig därför förklaringen böra utgå; den obest. fårmen *gubbis*, då den någon gång förekåmmer, anser jag abstraherad ur den best. fårmen. På samma sätt har norbärjsmålet ur *eksamen*, *kasärn*, fattade som best. fårm, skapat en obest. fårm *eksám*, *kasár*. Formen *gubbisen* anser jag uppkommen ur sammanställningen *gubbe sin*, ock så får *gubbas* en tillfredsställande förklaring ur obl. kas. *gubba sin*. Vid försvagning av ändelsen *-a* till *-e* kunna obl. kas. *gubba sin* naturligtvis även ligga till grund för *gubbisen*. Denna växling *gubbis* : *gubbas* är ett själ mot att

fatta *-s-* som en afledning, betecknande smeknamn (Hellquist, Arkiv VII, s. 153 f.), vilken väl ock bort heta **gubbse*.

Ejäntligen ålåge det mig nu att visa, huru *sin* kunnat kåmma att brukas, där man ejäntligen väntar påssesiva för första ock andra personen. Från denna bevisningssjyldighet befria mig dåck några likartade fall, som klarligen visa samma utveckling.

En synnerligen bestyrkande paraläll anför Rietz Ordb. öfver sv. allmogespr. från Närike: *farsin* m. lille, söte far. "Tala ve farsin vår", svarar hustrun, när grannen begär låna något av henne. Det andra fallet är de bekanta stockholmska vulg. *far*^{3}*sa*^{2} 'far' ock *mor*^{3}*sa*^{2} 'mor', åftast i best. fårm t. eks. Sv. landsm. I, s. 617, 621, vilka utan tvivel äro att härleda från *far sin*, *mor sin*; *mor*^{3}*san*^{2} som fått sin ändelse efter det naturliga tjönets krav, har äfter sitt mönster ombildat *far*^{3}*san*^{2}. Rietz anför ock "*morsa* f. 1) söta mor Vg. 2) husmoder Sdm". Ett tredje fall är det *pap*^{4}*psn* ock *mam*^{4}*msn*, naturligtvis av *pappa sin*, *mamma sin*, som förekåmmer åtminstone i Skåne ock enligt uppgift av en min medlärare, skåning till börden, lär användas av makar om ock till varandra. Genom dessa paraläller synes mig min förklaring av *gubbisen* som *gubbe sin* hava blivit i hög grad sannolik.

Av alla härledare av ordet *gubbe* synes mig Norelius, Arkiv I, s. 220 hava varit inne på den riktigaste tankegången, ty min mening är liksom hans, att *gubbe* uppkåmmit ur sammanställningen *god bonde*. Som en stödjande paraläll vill jag jenast anföra det engelska sitat, som hos mig föranledde denna tanke. I The Gentleman's Magazine 1893, s. 346 står om James IV i Skotland († 1513): "He was fond of travelling about the country unattended styling himself the Goodman (or tenant) of Ballingiech", vilket visar sammanställningen *good man* utvecklad till uttryck för ett nytt begrepp. Denna sammanställning har ock i vårt land undergått en liknande betydelseutveckling; så förekåmma i

Vadstena klåsters räkenskaper (Ant. tidskr. f. Sverige XVI: 1), åfta om jivare *en godh man aff Dalana*, *en godh man aff Opland*, vilka icke kunna avse någon individuäll förträfflighet, då talrika påster på gåvor finnas, utan att jivaren fått detta attribut, t. ex. s. 1 *en man 7 mark*, *en god man 5 mark*, där den förre synes hava bättre förtjänt det berömmande attributet, om ett sådant avsetts.

Hurusom runinskrifter emellanåt säga stenen rest *at bonda gōðan* t. ex. L. 542, 847, 938, 1138, är allmänt bekant. L. 1005, Runverser s. 224, Fläckebo i Västml. börjar med denna hederstitel framför namnet: **buonti × kuþr × hulmkaetr.** Med tiden har adjektivet ställts framför, så i det av O. v. Friesen anförda *goþer bonde* Upl. L. KkB. VI § 1. Detta ställe förtjänar att anföras i sin helhet, det lyder: *aghi ok ængin præstær wald mæssu skruþ i sokn före utæn goþær bonde ællær husffru siuk liggin.* Detta ställe visar synnerligen påtagligt, att *goþær bonde* blivit en synonym med *bonde* utan bestämning, en titel, som icke avser någon individuäll förträfflighet, alldeles som åvan anförts om *man* ock *godh man.* I Söderwalls Ordbok *goþer* 3) finnas andra eksämpel på *goþer* i en dylik förbleknad betydelse. Ungefär samma utveckling har ock jenomlupits av *danneman*, nu "högtidligare benämning på bonde", fsv. *donde man*, *dande man* 'förträfflig, aktad man', se Rydqvist, Sv. spr. lag. II, 425 ock Söderwalls Ordb. *donde.*

Utvecklingen av *goþer bonde* till *gubbe* anser jag hava försiggått på följande sätt. I likhet med åtsjilliga andra sammanställningar av enstavigt adj. ock subst., vilka sammanställningar jivit upphov till ord med aks. 1, såsom *miþer dagher* : *mid'dag*, *hvar dagher* : *va'rdag* m. fl., se Kock, Sv. akc. II, 124, 131, torde ock i *goþer bonde* det första ordet kunna antagas hava ägt större tryckstyrka; Kock, Sv. landsm. XV. 8, s. 12 söker stödja en dylik betoning för sitt *godh bise.* Hela sammanställningens tryckstyrka minskades emel-

lertid, då den brukades framför egennamn, alltså i ställningen *goþer bonde Holmgøter*, ock den trycksvagare andra leden *bonde* blev trycklös, varemot den första ledens större tryckstyrka torde bevarats som bitryck. Sammanställningen undergick de förändringar, som annars tillskrivas trycksvaghet. I *bonde* bårtföll *-e* såsom då fsv. *drotsæte* framför namn förlorar ändelsen t. eks. *drotzet matius* (Söderwall, Ordb.); första stavelsens trycksvaga *o* övergick till *e* såsom i *ottende* Var. m. fl. eks., anförda av Kock, Undersökn. i Sv. sprhist. s. 103, ock *nd* assimilerades till *nn* såsom i fsv. *upplænningiæ*, *Erlan(d)* Noreen, Altschw. gr. s. 226. I *goþer* torde nominativändelsen redan tidigt utträngts mellan stammens *þ* ock *b* i *bonde*, samma assimilatsjon *ðb* > *bb* inträdde som i det fsv. namnet *Gubbe*, kårtnamn till *Gudhbiorn*, ock slutligen inträder på grund av trycksvagheten den judutveckling till *u*, som Kock, Arkiv IV, 176 f. uppvisat för talrika fall t. eks. *gott år* > *gutår*, *god dag* > *gudá*. Jenom dessa judutvecklingar hade *goþer bonde Holmgøter* blivit *gubben Holmgöt* ock ur denna judfårm *gubben*, som hade utseende av ett subst. i best. f. abstraherades lätteligen en obest. f. *gubbe*.

Det synes mig mycket sannolikt, att det mångomskrivna *gosse* (Rydqvist, Sv. spr. lag. III, 277 f., Brate, Ä. Vml. ljl. s. 21, Bugge, Arkiv IV, 118, Kock, Undersökn. i sv. sprhist s. 78 f., Noreen, Arkiv VI, 318 noten) är att på liknande sätt förklara ur *gōþer son*, vilken sammanställning lätt kunnat utveckla sig ur den i runinskrifter brukliga, där det åfta säges, att någon reste stenen *at son sin gōðan*. Av *gōþer son* framför ett namn skulle då äfter bårtfall av nominativändelsen blivit **goþsen* l. **guþsen* ock jenom judutvecklingen *þs* > *ts* (Kock, Stud. i fsv. ljl. 428 f.) **gotsen*, *gutsen*. Där *ts* assimilerades till *ss* (Kock ib. s. 433, 543 ock Noreen, Aschw. gr. s. 225), blev **gotsen* till *gossen*, varur obest. f. *gosse* abstraherades som *gubbe* ur *gubben*. Medan *ts* fanns kvar, var åter ordet på andra håll utsatt för

en annan misstydning, kannsje i ställningen äfter namnet: i **gutsen* uppfattades *-sen* som refleksivpron. *sin*, ock av återstoden uppstod det *gut*, som är motsvarigheten till *gosse* i vissa delar av Sverge samt i Norge ock Danmark. Att ordets senare del kunnat vara *son* stödes genom fryksdalsfårmer av Noreen, Arkiv VI, 318 noten.

Är sålunda *gubbe* att härleda från *goþer bonde* ock *gosse* sannolikt uppkåmmet av *goþer son*, ligger det mycket nära att antaga *gumma* härröra från sammanställningen *gōþ mōþer*. I närvarande tid är i många trakter hos allmogen *tjära mor* husmoderns äretitel, brukad till ock om henne, ock så har sannolikt *gōþ mōþer* varit under medeltiden, ehuru diräkta eksämpel icke finnas. Söderwall, Ordb. anför eks. på *modher* såsom hedrande benämning, jiven åt en äldre kvinna, visserligen av adel, ock som en äretitel synes ock *gumma* brukat i Söderwalls ex. från 1484: *talade til vilkin olsson oc hederlik gumma hans hustrw agneta* D. D. 1: 138. I Vadstena klåsters räkenskaper 1539—1570 i Ant. tidskr. f. Sverge XVI: 1 förekåmmer *godh* i liknande användning t. eks. s. 12 (1540) *en godh hwsttrv aff Oplandh, en godh qwinna aff Smalandh*. Enligt Rietz är i Bleking, Östra hd *gummoran* ett vanligt tilltal till alla äldre kvinnor, av Rietz säkert med orätt tålkat som 'gudmoder' för 'god moder'.

Utvecklingen av *gōþ mōþer* till *gumma* tänker jag mig antingen hava sjett i full överensstämmelse med den av *gōþer bonde* till *gubben*, att alltså i sammanställningen t. ex. *gōþ mōþer Gunnil* väl först *r* uttrangdes ock sedan utvecklingen **gumme(ð)* inträdde, varäfter ordet greps av de svaga femininas analoji ock fick fårmerna *gumma*, *gummo*, äller ock så, att de svaga feminina redan på ett tidigare stadium övat sitt inflytande, då ordet ännu hette *gummo*, såsom Noreen, Orddubbletter s. 26 föreslår för den av honom antagna utvecklingen *gudmoder* till *gumma*. Vilkendera utvecklings-

möjligheten varit den värkliga, kann varken avjöras äller är av någon synnerlig betydelse.

Jenom att *gubbe* förklaras ur *gōþer bonde* ock *gumma* ur *gōþ mōþer*, förmodligen hedersnamnen för makarne i det fornsvänska bondehemmet, blir deras samhörighet som mask. ock fem. tillfredsställande förklarad, utan att *bb* i *gubbe* ock *mm* i *gumma* behöva stå i något etymolågiskt sammanhang. Att så sjer, synes mig vara en väsäntlig styrka hos min förklaring.

Det återstår nu att yttra några ord om de hittills icke behandlade äldre förklaringarne, som jag i ock med min förkastat.

Att *gudfader*, *gudmoder*, *gudson* kunnat tillgripas som förklaringsgrund för *gubbe*, *gumma*, *gosse*, är lätt förklarligt, då för dem den erforderliga judliga utvecklingen syntes lättast kunna antagas ock betydelseutvecklingen syntes åtminstone möjlig. Liksom dessa icke höra till *gubbe*, *gumma*, *gosse*, höra icke häller andra ord med judlikhet men med bet. 'fadder' dit, såsom *gumme*, *gumma* 'manlig, kvinnlig fadder' Älfdalen, Mora, *gummun* 'guffar' Orsa Sv. landsm. IV. 2, s. 69, finl. *gomn* 'guffar' (Kock, Sv. landsm. X. 3, s. 9), gotl. *gumbe* 'fadder' (Kock, Sv. landsm. XV. 8, s. 12). Att finna den riktiga förklaringen av dessa dialäktfårmer tillhör spesialavhandlingar över dialäkterna; jag nöjer mig med att ifrågasätta, om icke *mn* i finl. *gomn* ock Orsa *gummun* kunna förklaras ur ett **guð-man.*

Ännu vanskligare är det att yttra sig om de ord, varmed v. Friesen ock Noreen sammanställa *gubbe.*

Med avseende på de anförda norska dialäktfårmerna *gubbe*, *guve*, *guv*, *gufse*, *gauve*, *guffe* synes kunna anmärkas, dels att *guve*, *guv*, *gauve* sannolikt måste höra till no. *gūva* 'sitta hopsjunken' ock alltså ingenting ha med *gubbe* att jöra, dels att från ett *gubbe* av *gōðr bonde* betydelsen 'en bred figur, som ikke er uden værdighed', 'jenom sin yttre

företeelse respäktinjivande person' kunnat utveckla sig, dels att *guffe*, *gufse* jöra intryck av att kunna vara uppkåmna av *god fader*, *god fader sin*. Den slutjiltiga uppskattningen av dessa norska dialäktfårmer kan dåck först företagas jenom undersökning av de dialäkters judförhållanden, inom vilka de förekåmma.

Vad de övriga av O. v. Friesen anförda orden beträffar, som identifieras med *gubbe*, nämligen *gubbe* Vg. 'rågskyl', *jordgubbe*, *snorgubbe*, nlt. (Estland), *gubbe* f. 'kleiner Heuhaufen', nht. dial. (Schweiz) *guppe* f. 'Hutkuppe, -kopf' m. fl., så är det tydligt, att de av dessa, som tilläventyrs hava något med *gubbe* att jöra, ingalunda behöva innehålla en grundbetydelse, av vilken *gubbe* utjör en spesifikatsjon, utan mycket väl kunna tänkas själva hava utvecklat sin betydelse ur den av *gubbe*; var *gubbe* färdigbildat senast omkring 1500, finnes god tid för en dylik betydelseutveckling. Särsjilt *gubbe* 'sädessjyl' kan tänkas uppkallad äfter likheten till fårmen med en gubbe, fast jag dåck icke vill påstå, att så värkligen varit fallet. Men vidare synes sammanhanget med *gubbe* icke så påtagligt från betydelsens synpunkt, att man icke kann misstänka, det något annat ord, vars betydelse bättre passar, är det ursprungliga, men jenom fålketymoloji äller av något annat själ ombildats till *gubbe*. Vad *jordgubbe*, *snorgubbe* angår, kann till dem från Norbärj, Västml. läggas *blötgubbe* 'moget hjortron' [1]), ock i Nyland (se Nyland I) betyder *jordgubbar* 'åkerbär' rubus arcticus; *jordgubbe* m. 'potatis' Närike är naturligtvis ej äldre än potatis-

[1]) Vad *(h)jortron* beträffar, torde följande lilla anmärkning åtminstone något jälpa på väg till ordets förklaring. En jämförelse av *(h)jortron* med norska *multer*, även flerstädes i västra Sverge, leder till tanken på att de börja med var sitt av de likbetydande orden *jord* ock *mull*, isl. *mold*, från Småland anför Rietz rentav *mullbär* 'jortron'. Då *-on* är ändelsen i frukt- ock bärnamn, äro *jortron* : *multer*, ock då väl även *smultron* fragaria vesca, *tistron* ribes nigra, ursprungligen smsg. med en led, som börjats på *t-*, jenom vars invärkan *jord-* blivit *jort-*. Vilken denna led varit, vet jag icke, jag har blått tänkt på ordet *träd*.

odlingen. Då *jordgubbe*, *blötgubbe* tyda på att detta *-gubbe* företrädesvis utgör ett bärnamn, ledes man att tänka på en lågtysk biform **-kopp* till det t. *kopf*, som ingår i en massa växtbeteckningar: "mohnkopf, distelkopf, klettenkopf, auch für ähre z. b. gerstenkopf u. von den zapfen des hopfens (s. kopfe). ferner krautkopf, kohlkopf, wie auch haupt, früher auch rosenkopf knospe" Deutsches Wb. Kopf, jfr *humlekoppa* f. 'humleknopp' Vg., Sdm. (Rietz), som säkert är tyskt lån. I fråga om ord, till vilka inga fornfårmer finnas äller vars judförhållanden man icke kan sjärskåda i sammanhang med en bestämd dialäkts judsystem, kann man emällertid icke vara för försiktig i sina slutsatser. Någon invärkan på min härledning av *gubbe* hava dessa ord i alla fall icke.

Stockholm den 24 desämber 1898.

Erik Brate.

Medelpad.

De älsta fårmerna av detta namn, vilka naturligtvis böra läggas till grund vid försök att finna dess härledning, anföras av Rydqvist, Sv. sprs. lagar II, 272. I Hels. L. förekåmmer oblik kasus *Mæþalpaþa* ock i ett diplåm *in Mædhalpadha* (1374) Sv. dipl. IV, 570. Av dessa äldre fårmer utjör uppenbarligen *Mædhilpadha*, som av Styffe, Skandinavien under unionstiden anföres från 1407, en senare utveckling, uppkåmmen jenom att *a* förändrat klangfärj i trycksvag stavelse, så ock *Medellpar* Dipl. Norv. XIV, 2, no 811 (år 1544).

Den första delen av namnet är klar. Den är det ord, som i isl. skrives *meðal* ock brukas som prep. med följande jen. dels med, dels utan ett föregående *ā* äller *ī* i betydelsen 'mellan' ock naturligtvis ursprungligen är ett subst. med betydelsen 'mitt', vars användning blivit inskränkt till förbindelsen med dessa prep. äller därmed liktydande kasus. I

fsv. synes fårmen *mæþal* blått förekåmma i smsg., ock den prepositsjonälla betydelsen uttryckes jenom andra fårmer av samma ord: *mælli*, *millum*, *mællum*, *millan*, *mællan*, runsvänska (rsv.) L. 692 *miþli*. Man torde dåck tryggt kunna förutsätta, att jämte dessa, av vilka somliga även finnas i isl., fsv. på ett äldre stadium ägt en motsvarighet även till isl. prep. *međal*, ock det är denna motsvarighet jag anser föreligga uti första delen av *Mæþalpaþa*.

Den återstående delen av ordet har däremot hittills icke blivit rätt förklarad. Rydqvist, Sv. spr. lagar II, 272, not 2 jör ett försök till härledning: "Den senare delen af detta namn skulle möjligen kunna föras till ett eljest hos oss obekant *pad*, af samma betydelse som F. Hög-T. *pad* eller *phat*, Ny-T. *pfad* (stig), A. Sax. *pæđ* (pl. *pađas*), Eng. *path*, Sanskrit. *patha* (väg); då: mellanväg, mellanland". Rydqvist torde icke haft mycken tilltro till denna etymoloji, som han framställer med stor tvekan, då han själv betonar den så gott som avjörande invändningen mot den, att någon motsvarighet till t. *Pfad* alls icke förekåmmer i nordiska språk

En andra invändning kann hämtas från ordets betydelse 'stig', vars användning i bet. 'land' torde tarva stöd, liksom ock betydelseutvecklingen 'mellanväg' till 'mellanland'. Med denna senare utveckling är icke utvecklingen i namnet *Norge* av **Norđvegr* [1]) paraläll, ty detta namn kann man

---

[1]) Noreen, Svenska etymologier s. 22 f. förkastar denna gamla härledning av *Norge*, emedan fårmerna *Nōr(v)egr* med *ō* äro de älsta ock redan större Jællingestenen c. 980 har ordet i fårmen **nuruiak** således utan *đ* ock förklarar fe. *Norđweȝ* hos Orosius som en fålketymoloji, som väl till stor del föranletts av ordet *Austrvegr*, samt söker ersätta den gamla härledningen med en ny, enligt vilken *Norge* skall betyda 'regio angusta' ock höra till den jermanska stammen *nōra-* 'sammanklämd' (lett. *nārs* 'klammer'), av vilken ett annat rotstadium *nar* äller *nār* skall ingå uti landskapsnamnet *När(i)ke*. Om ock de norska dalgångarne kunnat nämnas 'regiones angustæ', kunna svårligen invånarne på den platta slätten i Närike mellan Tiveden, Tylöskog ock Käglan betecknas som 'de inklämda, hopträngda'. Noreens förklaring av *Norge* synes mig oriktig på grund av fe. *Norđweȝ*. Anglosaksarnes namn på Norge fe. *Norđweȝ* har naturligtvis icke upptagits i fe.

lätt tänka sig utgånget från begreppet 'landet norrut', men ett därmed jämförligt 'landet åt mellanhållet' är ju otänkbart.

Prof. Noreen har för mig påpekat Hels. L. *Högher a Nordhstighi* som ett fall, där *stigher* brukades för att beteckna 'land'. Detta *Nordhstigher* är emellertid beläget just vid Medelpads södra gräns (Styffe, Skandinavien under unionstiden s. 291, not 5, 294) ock talar alltså från saklig synpunkt emot, att *Medelpad* kann betyda 'mellanstigen', i vilket fall *Medelpad* bort ligga mellan ett *Nordpad (-stig) i nårr ock *Sydpad (-stig) i söder. Angående *Norþstigher* yttrar Schlyter, Hels. L. glossaren s. 194: "*Norþstigher* Nordanstig; så skola några socknar (hvaribland Jättendals, förmodligen äfven Harmångers och Gnarps) i nordöstra delen af Helsingland hafva blifvit kallade i anledning af deras läge norr om en stor skog i Rogstads socken". Namnet torde icke åsyfta läget nårr om skogen utan nårr om den äldre bygden söderut; jfr *Norðvegr*, Norge. Också äljes förekåmmer *stig* i skogsnamn, förmodligen avseende någon ridstig genom skogen. Indebetou, Södermanlands minnen s. 82 omtalar skogen *Magdestigen* i Näshulta sn, Ö. Rekarne hd, Sdml., uppkallad äfter den gamla gården *Magda.*

först på kung Alfreds tid utan antagligen århundraden förut; då *Norge* ägt ett namn, bör detta ock varit tjännt för anglosaksarne. Fe. *Norđweʒ* representerar alltså en vida äldre nordisk fårm än isl. *Nōr(v)egr*, bibehållen, för så vitt fe. judlagar tillåtit, ock förändrad, i den mån dessa värkat ändring, alldeles som de urnordiska lånorden i finskan delvis bevarat sin urnordiska fårm, delvis ändrat den enligt finska judlagar. Jfr huru fe. *Scedenīʒ* utjör en avspegling av det gamla l. *Scadinavia*, en fårm av ett vida ålderdomligare skaplynne än isl. *Skāni.* Den riktiga slutledningen synes mig alltså böra vara den, att *đ* är ursprungligt, äftersom det förekåmmer i fe. *Norđweʒ* ock sålunda måste vara bårtfallet i isl. *Nōr(v)egr.* Själva bårtfallet mellan konsonanter har talrika analojier, men vokalförlängningen *o* till *ō* inga, där *đ* (*þ*) bårtfallit. En analoji med dubbelheten *Nōr(v)egr* : *Nor(v)egr* erbjuda dåck *fȳre*, *fūra*, *Vāler* : *fyre*, *fura*, *Valer*, i vilka *h* bårtfallit i förbindelserna *rh*, *lh*, se Noreen, Aisl. u. anorw. gr.[2] s. 68. Huru judlagen för förlängningen vid bårtfall av senare konsonanten i förbindelserna *lh*, *rh*, *rđ* (*rþ*) skall fårmuleras, vet jag icke; att isl. *Nōr(v)egr* utgår från ett äldre **Nor(þ)vegr*, är mig klart. Kannsje är det av betydelse, att *rþ* varit klanglöst som *rh*, *lh?*

Med e. *path*, t. *Pfad* delar den senare delen av *Mæþalpaþa* uddjudet *p-*, vilket som bekant är ytterst sällsynt i ord av jermansk börd. Detta uddjud måste alltså jöra ordet misstänkt för att antingen icke vara av jermansk upprinnelse äller, vad som väl är i sig troligare, för att icke innehålla ett ursprungligt uddjudande *p-*.

Det är den senare möjligheten, vars riktighet jag vill jöra trolig jenom att föreslå följande härledning. Fsv. *Mæþalpaþa* förmodar jag hava sin upprinnelse av ordfogningen *mæþal ok up at ām* 'mellan ock uppåt åarne' äller kannsje snarare *mæþal ok up at ā* 'mellan (åarne) ock uppåt ån'. Med 'åarne' menas Ljungan ock Indalsälven, med 'ån' Ljungan. Enligt meddelande av kand. J. Nordlander förkåmmer i kammararkivets handlingar år 1543 om Indalsälven uttrycket *i norre åne* ock om Ljungan *ij Södre åne*, båda benämningarne bredvid varandra. Från saklig synpunkt stämmer till denna härledning förträffligt uppgiften hos Styffe, Skandinavien under unionstiden s. 294, att Medelpad denna tid "var egentligen blott bebyggdt utmed de båda stora elfvarne, som utfalla vid Njurunda (Ljungan) och Indal, särdeles den förstnämnda, samt den rymliga bugt, som intränger mellan de båda elfvarnes utlopp". Medelpad var således till läget ett svenskt Mesopotamien, ock den föreslagna tydningen av dess namn hämtar ock stöd av denna klassiska benämning. Var enligt Styffe under unionstiden bygden vid Indalsälven ringa i jämförelse med den vid Ljungan, så var sjillnaden säkert ännu större, då benämningen först uppkom. Det torde därför vara berättigat att utgå från det sist anförda alternativet *mæþal ok up at ā* 'mellan (åarne) ock uppåt ån', varijenom det slutande *-a*, icke *-m*, förklaras. Uttrycket *up at ā* förekåmmer ordagrant i fno. Gul. L. 85 . . *oc gera þo sva at fiskar megi fara up at ā hverri* ock Lund, Oldn. ordföjningslære s. 166 anför fall med *milli*, *millum* som fristående t. ex.

fyrir austan Rangā, milli ok þverār; fyrir norðan Jǫkulsā, millum ok Lōnsheiðar.

En motsvarande utveckling av *up* i förbindelse med *mæþal* anföres av Rydqvist, Sv. spr. lag. II, 271, not 3 jenom uppjiften, att fsv. (*i*) *Mæþal Uplandum*, mellersta höglandet på Kinnekulle, utvecklat sig till nsv. *Medelplana* ock sammaledes äro de fsv. prep. *pā*, *punder* uppkåmna av *up ā*, *up under* i liknande ställning. Den ordförbindelse, varav jag anser *Medelpad* uppkåmmet, torde hava betonats *mæ^{3}þa^{2}l ok u^{2}p at ā^4*, där ^{4} är fortis 1, ^{3} fortis 2 ock ^{2} levis. I denna torde *ok* förlorat sitt självljud ock *at* hava blivit *að* såsom sjett i *suaþ* 'så att' Rök, Forsa, *mukiþ* L. 391 m. fl. fall, se Noreen, Aschw. gr. s. 207. Att icke även *at* förlorade sin vokal, synes vara att tilskriva dels at *up* slutade på *p*, vartill *t*, *ð* icke så lätt kunde ansluta sig som *k* till *l*, jfr. eng. pret. *called* (kɔld) men *bolted* (boultəd), men framför allt på att det var viktigare än *ok* till sin betydelse. Sedan förbindelsen sålunda blivit *mæ^{3}þa^{2}l'k u^{2}p að ā^4*, måste *up* förlora sin levis omedelbart äfter en annan levis, som hölls vid makt jenom invärkan från *mæ^{3}þa^{2}l* i andra förbindelser. Enligt den tendens att jiva varannan stavelse halv- äller biaksänt, som flerstädes spåras i språket (se t. ex. Kock, Svensk akcent II, 177 f.), erhöll i stället *að* levis ock då nu uti *mæ^{3}þa^{2}l'k up a^{2}ð ā^4* leden *up* var trycklös, jick dess *u* förlorat, varpå *k* utträngdes mellan *l* ock *p*. Uti det sålunda uppkåmna **mæ^3-þal^{2}pa^{2}ðā^4* måste en ny balangsering av tryckstyrkan försiggå, ock den åtrådda omväkslingen av starkare ock svagare grad nåddes lättast jenom att ultima ock penultima bytte grad, alltså **mæ^{3}þa^{2}lpa^{4}þa^2*, vilket säkert snart blev *mæ^{3}þalpa^{2}þa.*

[Som motstycke till bildningen av namnet *Medelpad* påpekar adj. J. Nordlander ett par norrländska bynamn. I Sånga sn. i Ångerml. finnes byn Para vid älven, uttalat *pæra;* namnet skrives älst *Peræ* 1535, sedan *Pera* 1542, 43 eller *Püra* såsom 1543, 50, förmodligen av *up efter ā*; prep.

'efter' heter i dial. *ätte, ätta.* På Alnön i Medelpad finnes en by, vars namn nu skrives *Pettäng* eller *Pottäng.* Älsta kända fårmer äro *Petteenge* 1535, *Pättinge* 1543, *Petenge* 1555, *Pätänge* 1562, som synas tyda på namnets uppkåmst av *up efter enge* [1]].

Stockholm den 24 desämber 1898. **Erik Brate.**

Gös såsom förklenande personbeteckning i svenskan.

Den sista strofen i C. F. Dahlgrens dikt Vårbäcken börjar med de bekanta raderna

Sjön han är en dummer gös
Jemt han går i bo och kurrar,
Fräser stundom upp och murrar: —
Hjelpe Gud, jag tror, jag nös! [2])

Den första af de anförda verserna

Sjön han är en dummer gös

har sannolikt väckt förundran hos många. Hvad är detta för en *gös*, som här omtalas?

Det besynnerliga uttrycket har föranledt två olika förklaringsförsök.

---

[1]) Sedan åvanstående skrevs, har jag råkat få ögonen på ett ortnamn, som kann tyckas sammanhörigt, nämligen *Nårr-pada sjärgård* i Frötuna sjeppslag, Stockholms län. Dos. O. v. Friesen, som såmmaren 1899 vistats i trakten ock undersökt dess dialäkt, har benäget upplyst, att *Nårr-pada* i orten blått tjännes från sjökort; den inhemska benämningen är *Nårr-sjärgården*, i äldre tid, ännu i 1800-talets förra hälft, *Rödel. Nårr-pada* synes alltså icke vara inhemskt, utan v. Friesen förmodar, att namnet på svänska sjökortet kåmmit in från de holländska ock lågtyska segelbeskrivningarne ock sjökorten. (Not vid korrekturet.)

[2]) C. F. Dahlgren, Samlade arbeten 1: 80. — Poemet förskrifver sig från år 1822, då det första gången publicerades i "Opoetisk kalender för poetiskt folk. Sommarhäftet." Sedermera intogs det i "Poetiska ungdomsskrifter"; här ha flera ändringar företagits, som bibehållits i Saml. arbeten. Den rad, som behandlas i denna uppsats, är emellertid lika i den äldre versionen och i den yngre.

I "Språkets makt öfver tanken" s. 77 anmärker E. H. Tegnér, att språkljudet (rimmet) bundit författarens tanke, så att han låtit *gös* ersätta *Jöns.* Skalden skulle alltså, drifven af rimnöd, tillgripit en licentia poetica.

C. F. Dahlgren var mycket självsvåldig i sin framställning, och man kan med rätta tilltro honom allehanda poetiska friheter. Men att han, som hade så lätt för att rimma, skulle i första raden af en strof insatt en för läsaren svårbegriplig nybildning för att åstadkomma rim till fjärde radens slutord, som han alltså redan bestämt — det förefaller dock en smula tvifvelaktigt [1]). Snarare har den fjärde versraden *Hjelpe Gud, jag tror jag nös!*, tämligen obehöflig som den är i sammanhanget, framkallats af tvånget att finna rim till den redan nedskrifna eller åtminstone i fantasien färdiga ingressen *Sjön han är en dummer gös.*

Det andra förklaringsförsöket har framställts af Noreen i Ark. 6: 337. Han anmärker: "C. F. Dahlgren har som bekant i sin dikt Vårbäcken det kuriösa uttrycket: "Sjön, han är en dummer gös". Ingen torde vilja godtjänna den betydelse ock användning, som här anvisas åt fisknamnet jös. Fastmer torde vara tydligt, att här föreligger en — från författaren äller koräkturläsaren härstammande — misslyckad etymolågisk skrivning i stället för 'dummer *Jös*', d. v. s. 'dummer Jöns', jenom vilken lätta täkstemendatsjon uttrycket blir icke blått begripligt utan även gammalt välbekant (jfr t. dummer *Hans*, d. dumrian < dummer *Jan*)". Detta *Jös* skulle förutsättas af Jösse, smekform till *Jöns.*

Mot denna textändring talas, att namnformen *Jös* icke eljest kännes från Sverige; åtminstone har Noreen icke anfört något exempel på dess faktiska förekomst.

De förklaringsförsök, för hvilka jag redogjort, synas mig alltså väcka vissa tvifvelsmål; man frågar sig, om Dahlgrens

---

[1]) Han kunde ju rimmat *Jöns* : *höns!*

egendomliga uttryck verkligen är så tillfälligt som de citerade författarna mena.

Såväl Tegnér som Noreen utgå nämligen från den förutsättningen, att "en dummer gös" hos Dahlgren skulle vara isoleradt, ett semel dictum. Hade de nämnda forskarna, då de framställde sina förklaringsförsök, haft Svenska Akademiens excerptsamlingar tillgängliga, kunde de där ha funnit en hel rad språkprof, som ådagalägga, att Dahlgrens användning af *gös* ingalunda saknar äldre motstycken. I själfva verket begagnade sig skalden, när han skref sitt "en dummer gös", af en sammanställning, som redan fanns i litteraturen, såväl i poesiens språk som i hvardagsprosan.

Jag anför dessa språkprof i kronologisk följd.

Uti sången om Jael säger Kolmodin:

Besynnerlig tå ehr en Sisera wil gästa,
Thet är en luste-syn, som edor tro wil frästa,
Så spiker honom fast, at han ei slipper lös,
Och krossar (för *krosser*) *hufwudben på sådan skadlig giös.*
Biblisk Qwinno-Spegel 1: 257 (1732).

Vidare märkes hos C. G. Cederhielm:

Då hvar en hedrad blir, alt som han tokogt slöser,
En skilnad icke fans på vittert folck från göser.
Hanselli XI: 163 (1740).

Vidare:

Sök dina dumma strek, mot dumma gösar bruka:
Men fåfängt får du mig med detta gapet sluka.
Livin, Kyrkostötoschopia 49 (1781).

Slutligen:

Ärelös Otacksamhet!
Af de rika Gösar,
Dem hvar Bof i Stycken slet
Utan Kungens Knösar.
Thorild, Samlade skrifter 1: 182 (1805).

Till dessa språkprof, som alla förekomma i diktverk, kan jag lägga följande, som jag träffat på i en prosaskrift:

"Somlige tala för mycket, och somlige för litet. Här öfwer såg jag nyligen med nöje, huru en giorde sin vpwachtning hos ett Fruntimmer, och hans första hälsning war således: Vnderdånige

tienare min Jungfru; Er tienarinna war swaret; Här vppå blef Karlen ståndande så när en half timma, vtan at de talte et ord med hwarannan widare. Han såg på henne, och hon åter på honom: Han teg stilla, och det goda Fruntimret wiste heller intet hwar om Herren behagade tala.

Jag wardt der öfwer på mitt sätt rätt bekymrad, och sade wid mig sielf: Börja då som alla andra dumma *giösar* at tala om wäderleken, säg, i går regnade det, i dag skiner Solen". Compliment-Bok 150 (1741; öfversättning från tyskan af J. Ehrenström).

I de språkprof, som anförts, begagnas *gös* l. *göser* (hos Cederhielm) som ett förklenande ord om människor. (Exemplet från Livin är dock i detta hänseende ej fullt klart).

Hurudan var då den beskaffad, som kunde kallas *gös*?

Exemplet från Kolmodin visar oss *gös* användt om den personifikation af en "luste-syn", som jämföres med den kananeiske fältherren. Denna *gös* kallas skadlig, men detta säger oss mycket litet om ordets betydelse. Blott så mycket är klart, att det brukas som en förklenande personbeteckning.

Språkprofvet från Cederhielm låter oss se, att *göser* (här har alltså *gös* det förklenande tillägget *-er*) varit en, som icke var *vitter*; han sättes ju i motsats till *vittert folck.* (I det följande talas det om "åsnan klädd i guld"). *Gösen* betecknar här den obildade, möjl. med bibetydelsen af dumhet.

Hos Ehrenström och Livin får *gösen* tilläggsordet *dum*: "dumma giösar" l. "gösar", alltså samma attribut som hos Dahlgren.

Det Thorildska exemplet är däremot ej så upplysande; attributet *rik* syftar troligen ej på någon väsentlig egenskap hos *gösen*; motsatsen till de tappra soldaterna, "Kungens Knösar", som våga lif och blod med stort arbete, tyckes tyda

---

Prof. Kock påpekar, att förbindelsen "gemen göser, A despicable fellow miscreant, a vile wretch" förekommer hos Serenius, Sv. eng. Ordbok (1741; under *gemen*). — Samma uttryck påträffas redan i Serenii Eng. sv. Ordb. (1734, äfven i 1757 års uppl.) såsom öfversättning af "a base fellow" och "miscreant". Tyckes betyda "simpel, usel karl", "lurk".

Not vid korrekturläsningen.

på, att skalden velat ge en snärt åt rika odågor, försjunkna i slöhet och sysslolöshet.

Jag har alltså uppvisat, att C. F. Dahlgren följde ett äldre språkbruk, då han kallade sjön *en dummer gös.*

Nu återstår frågan: hvad är detta för ett *gös*, som användes på ett förklenande sätt om människor för att beteckna dem såsom dumma eller slöa?

Efterföljande anteckningar torde lämna ett litet bidrag till svar på denna fråga.

Naturligtvis kommer litet hvar till en början på den tanken, att det är fisken *gös* (Lucioperca Sandra), som af en eller annan anledning gifvit upphofvet till ifrågavarande uttryckssätt.

Denna tanke är i själfva verket ganska gammal. I Berchs tidning Posten af år 1768 uppräknas bland de fisknamn, som förekomma i öfverförd betydelse, äfven *gös* (s. 177). Artikelförfattaren, pseudonymen von Buldan, utlofvar en fortsättning, som skulle närmare redogöra för *gösen* såsom namn på människor, men fastän denna fortsättning aldrig kom, är det ju tämligen självklart, att *gös* i den här afhandlade betydelsen åsyftats.

Ihre förklarar uttryckligen, att det är fisknamnet *gös*, som betecknar den dumme. Han säger om Lucioperca Sandra: "Simplicitas ejus, utpote qui captantibus insidias parum vitat, proverbio originem dedit, quo fatuum *gös* appellamus". Glossarium Suiogothicum 1: 709 (1769). Att ifrågavarande fisk så lätt låter lura sig i fördärfvet, skulle alltså enligt Ihre gifvit upphof till den bildliga användningen af hans namn.

Från detta århundrades litteratur kan jag anföra två citat, som visa, att fisken *gös* uppfattats såsom dumhetens representant.

A. Törneros säger i ett bref från 1828: "Klokt har du också gjort, som ej väntat dig några under i brefväg ifrån

mig, under denna period, som jag trängts om rummet med makriller, röspottor, flundror, krabbor, piggverflar, hvitlingar, maneter och andra anonyma socii navales. I deras element blir man snart stum som en fisk, och dum som en gös". Bref och dagboksanteckningar 1: 307 (1840 års uppl.).

Det andra citatet förekommer i en zoologisk uppsats af prästen-naturforskaren C. U. Ekström. Det har följande lydelse: [Gösens] "lynne är trögt, och utmärker så liten skarpsinnighet, att det gifvit anledning till ordspråket: *dum, som en Gös*. Dess rörelser i vattnet äro äfven tunga och oviga. Då han märker sig vara fången och gjort ett och annat misslyckadt försök att undslippa, öfverlemnar han sig till den sorglöshet, att man oftast finner honom flytande på vattnet, med uppåtvänd buk" [1]). (Kongl. Vetenskaps-academiens Handlingar 1831, s. 92. Är från Ekströms uppsats intaget i F. A. Smitts Skandinaviens fiskar 39 (1892)).

Som man finner, söker Ekström här af gösens tröga skaplynne och tunga, oviga rörelser motivera det af honom så kallade ordspråket "dum som en gös". Dock må anmärkas, att gösens af Ekström-Smitt omtalade dumhet och ovighet med tystnad förbigås uti de iktyologiska arbeten (af Liljeborg, Stuxberg m. fl.), som jag för öfrigt rådfrågat.

Ännu i dag torde man någon gång, fastän sällan, få höra uttrycket "dum som en gös". Däremot är väl "en dummer gös" numera alldeles föråldradt.

Att "en dummer gös" ursprungligen skulle syfta på Lucioperca, är alltså en gammal åsikt. Vi ha sett, att såväl Ihre som Ekström hvar på sitt sätt sökt naturvetenskapligt motivera densamma med grunder, hämtade från bemälta fisks skaplynne. Men åsikten kan också stödjas med rent språk-

---

[1]) Jämför följande utsaga om gösen: "Då den släppes i sumpen eller behållaren, händer ofta, att den simmar med buken uppåt såsom döende, men återtager snart sin rätta ställning". Norbäck, Handledning i fiskevård och fiskafvel 362 (1884).

liga skäl genom anförandet af analogier till den ifrågasatta betydelseutvecklingen hos fisknamnet *gös.*

För folkfantasien äro fiskarna dumma djur. Fisken, säger Vischer, "erinnert nämlich durchaus im ersten Anblick an einen Menschen, der in stumpfer, stierer Verwunderung die Augen aufreisst" (Æsthetik 2: 130). I engelskan säger man "as dull as a fish" (se exempel hos Murray). Ja i italienskan lär *nuovo pesce* kunna betyda en dum människa (Se A. De Gubernatis, Die Thiere in der indogermanischen Mythologie 600 (1874)).

Men äfven enskilda fiskar gälla såsom dumhetens representanter. I de nordiska språken är detta fallet med *torsken* och *flundran.* För jämförelses skull vill jag här meddela några notiser om den bildliga användningen af dessas namn [1]).

Det äldsta svenska litteraturexempel jag känner på bildlig användning af torskens namn är från 1844: "En dum torsk". E. Carlén, Pål Värning 60. Vidare märkes: "Du är då en riktig torsk, som inte begriper den minsta skämtsamhet!" Dens., Ett köpmanshus i skärgården 2: 30 (1860). Se också Backman, F. Reuter, Lifvet på landet 2: 315 (1870).

Se om *Torsk* eller *Tosk* i bet. "dumskalle" uti danskan och norskan Molbechs och Aasens ordböcker.

Aasen förmodar, att torsken betraktas såsom dum, emedan den så lätt fångas. Han tillgriper alltså samma förklaring, som Ihre använder med afseende på gösen. Sannolikare förefaller dock, att torskens utstående, stirrande ögon, som erinra om en slö människas stirrande blick, varit anledningen till hans rykte för dumhet.

Att i norskan *torsk* (vanligen *tosk*) blifvit ett så allmänt okvädinsord till den, som man tycker bära sig dumt åt — vida allmännare än motsvarande ord i svenskan —

---

[1]) **Några af de i det följande anförda språkprofven äro hämtade från Svenska Akademiens samlingar.**

beror nog delvis på anslutning till *tosse*, *tosset*, "tosing, tosig".

Att *flundran* gäller såsom dum, finner man t. ex. af ett bekant ställe i Fru Lenngrens Porträtterna. Hennes nåd säger om Susanna:

"Och fast ej denna dumma flundran
Förstår en fin conversation,
Så får min tunga en motion,
Och detta stackars våp skall falla i förundran".
Skaldeförsök (2:dra uppl.) 85 (1796).

Din dumma flundra är ännu i dag ett ej ovanligt smädetilltal. Jämför att *flundra* förekommer som okvädinsord i skånskan. Se Wranér, Gårafolk 148 (1885).

I danskan är "en stor Flynder" liktydigt med "en dum, uvidende, taabelig Person". Se Molbech. *Flynder* är ett något lindrigare glåpord än *Torsk* att döma af P. E. Müllers uttalande: "Flynder kunne Kammerater kalde hinanden i Hverdagstalen; Torsk bruges ikke letteligen uden som Skieldsord". Dansk Synonymik (2 uppl.) 391 (1 uppl. 1829).

Flundrans förmenta dumhet har nog bidragit till uppkomsten af det kända skämtrimmet

Jag undrar,
sa' flundran,
om gäddan är fisk [1]).

De anförda verserna tyckas ju ge vid handen, att flundran ej blott är dum, utan också inbilsk. Måhända har just detta rimmeri, som nog varit vida kändt, gifvit anledningen till, att Jolin i Smädeskrifvaren s. 54 (1863) använder uttrycket "en högfärdig flundra" om en högfärdig person.

I förbigående må påpekas, att äfven flundrans platta kroppsform spelar en roll i bildspråket [2]).

Livin, Kyrkostötoschopia s. 16 (1781) säger "tunner som en flundra". Hos Mathilda Roos förekommer följande ut-

---

[1]) Se "Sa' han och sa' hon", 54 (1890) och Lind i Landsm. XI. 2: 29.

[2]) Flundra betyder ju sannolikt den platta fisken. Se Hellquist, Etymologische Bemerkungen III, Dens., Anmärkningar om några nordiska och västgermanska djurnamn 5.

tryck: "Din arma flundra, du sitter ju rakt inklämd" (Helgsmålsklockan 2: 174 (1896)). Här är det påtagligen den tilltalades inklämda situation, som motiverar djurnamnets användning i tilltalet. Jämför det engelska "as flat as a flounder", en allitterationsförbindelse som finnes hos Murray.

Enligt min mening är flundrans flata kroppsform icke det enda drag i hennes utseende, som tillgodogjorts af bildspråket. Äfven hennes rykte för dumhet hvilar ytterst på en naturiakttagelse. Som bekant är hon en klumpig fisk med mycket tröga rörelser (se t. ex. Brehm, Djurens lif). Men en klumpig gestalt och oviga rörelser associeras gärna med motsvarande beskaffenhet på det själiska området.

Sannolikt har halfrimmet *dum* : *flundra* bidragit till att förknippa dessa båda ord i det svenska bildspråket. Likheten med ordet *flunsa* "fet, tjock piga, kvinna med oviga rörelser", kan möjligen ha spelat en roll, när *flundra* utvecklats till ett vedernamn.

Torsken och *flundran* skulle alltså, menar jag, fått sitt rykte för dumhet på grund af sitt utseende [1]).

Jag har redogjort för de språkliga analogier, som tyckas tala för den åsikten, att *gös* såsom förklenande personbeteckning ursprungligen skulle vara fisknamnet. Att jag trots dessa känner mig benägen att tvifla på denna åsikts riktighet, beror på följande skäl.

De i det föregående anförda språkprofven från Kolmodin, Cederhielm, Ehrenström innehålla ingen antydan därom,

---

[1]) En annan åsikt har framställts af P. E. Müller i Dansk Synonymik (2 uppl.) s. 391 (första uppl. 1829). Där heter det: "Fiskene kunne som stümme blive passende Billeder paa dem, der ingen Tanker have at fremføre. At man har valgt Flynder og Torsk til Dumhedens Repræsentantere blandt Fiskene, er venteligen fordi disse Fiskearter ere hos os de almindeligste og fordi just disse pleie at vindtørres, men Tørhed medfører Bibegrebet af Kraftløshed".

Denna förklaring synes mig mindre närliggande.

att deras författare, då de använda *gös*(*-er*) med nedsättande betydelse om människor, tänkt på fisknamnet. Ja, Kolmodins uttryck "en skadlig giös" blir högst besynnerligt, om det skulle innebära en medveten jämförelse mellan den personifikation af en "luste-syn", som förliknas vid den fientlige härföraren Sisera och en insjöfisk (låt vara att denna är känd för sin rofgirighet!). Vill man fritaga Kolmodin från denna olämpliga och smaklösa jämförelse, men ändå fasthålla att *gös* "Lucioperca" öfvergått till en förklenande personbeteckning, drifves man till det antagandet, att på Kolmodins tid minnet af den metafor, som låg till grund för den nedsättande betydelsen hos ordet *gös*, skulle gått förloradt; betydelseöfvergången skulle följaktligen skett för mycket längese'n. Det är dock ej troligt, att en genom metafor uppkommen betydelse så kunnat lösgöra sig från sitt ursprung i ett fall sådant som det ifrågavarande (jämför att vid den bildliga användningen af t. ex. *gås*, *svin*, *åsna*, *torsk*, *flundra* o. s. v. den ursprungliga meningen af dessa ord ej undanträngts).

Först i Posten 1768 och hos Ihre sättes *gös* "dum person" i sammanhang med fisknamnet. Stället hos Livin (1781) säger ingenting om detta sammanhang, medan Thorilds uttryck "rika Gösar" vittnar emot det. Hvad det Dahlgrenska stället angår, är det ej fullt klart, om skalden, då han kallade sjön "en dummer gös", tänkt på fisken eller ej. "Jämt han går i bo och kurrar" *kan* ju anspela på, att fisken gös helst dväljes på djupt vatten, men behöfver icke tolkas så.

De äldre exemplen på *gös* såsom förklenande personbeteckning tala alltså antingen emot ursprunget från fisknamnet eller bevisa åtminstone ingenting för det [1]).

Härtill kommer, att de från Luciopercas naturbeskaffenhet hämtade bevisen för denna fisks förmenta dumhet äro ganska svaga. Att *gösen* skulle vara så exceptionelt lätt att

---

[1]) Äfven Serenii "gemen göser" i betydelsen "simpel, usel karl", talar mot detta ursprung. Se noten s. 180. [Tillägg vid korrekturläsningen]

fånga, såsom Ihre menar, omnämnes ej i de iktyologiska arbeten jag rådfrågat.

Torsken och *flundran* ha, såsom anmärkts, sannolikt på grund af sitt utseende fått sitt rykte för bristande intelligens. Den långsträckta *gösen* ser alls icke dum ut.

Ekström anför såsom stöd för sin åsikt, att gösen skulle vara trög till sitt sinne och sakna skarpsinne, blott två skäl. För det första anmärkes, att dess rörelser äro tunga och oviga. Detta må gärna vara. Dock vill det synas, som om ovigheten icke vore något så synnerligen i ögonen fallande drag hos denna fisk, att döma af den tystnad, hvarmed andra iktyologer tyckas förbigå den. För det andra påpekar Ekström, att gösen, då han fångats, på grund af sorglöshet, flyter med uppåtvänd buk, men detta behöfver väl ej bero på någon indolens (jfr citatet från Norbäck s. 182).

Slutligen vill jag också påpeka ett i fryksdalsmålet förekommande dialektord, som synes mig i någon mån tala för att *gös* i "dummer gös" och *gös* "Lucioperca" ej ursprungligen ha med hvarandra att skaffa.

Enligt Magnusson (i Landsm. II. 2: 34) betyder maskulinet *jæser* i nämnda mål "opålitlig person". Här träffas sålunda samma pejorativa ändelse som i Cederhielms och Serenii *göser*.

Betydelsen hos detta *jæser* afviker från den, som annars tillkommer ordet i dess nedsättande användning, men icke mera än att identitet mellan de båda orden synes vara möjlig [1]).

I värmländskan (se Noreen i Fryksdalsmålets ljudlära 30) och specielt i Fryksdalsmålet (se Dens., Ordbok öfver Fryksdalsmålet 47) heter emellertid fisken Lucioperca *jys*, en form som är äldre än riksspråkets *gös* [2]).

---

[1]) Jfr emellertid det *jöse* "ljugare, spektakelmakare", som finnes i Sörbygdsmålet (Nilén 66).

[2]) Jfr K. F. Johansson i Bezzenbergers Beiträge XIII s. 117 f.

Häraf göres troligt, att, om, som jag förmodar, det af Magnusson antecknade *jæser* är samma ord som det af Kolmodin m. fl. använda, detta ej gärna kan vara identiskt med fisknamnet (att det fryksdalska *jæser* lånats i denna form från annan dialekt, är föga rimligt).

På grund af nu påpekade omständigheter anser jag ej osannolikt, att det sammanknippande af "en dummer gös" och Lucioperca, som första gången påträffas i Posten 1768 och sedan återfinnes hos Ihre, Törneros [1]), Ekström, vållats af ett missförstånd: *gös* som förklenande personbeteckning och såsom fisknamn ha i så fall ursprungligen intet med hvarandra att skaffa. Att ett sådant missförstånd kunde uppkomma, är lätt förklarligt på grund af det rykte för dumhet, som tillkommer fiskar i allmänhet. Analogien från *torsk* och *flundra* har möjligen spelat en roll. Skulle det visa sig, att det *gös*, som ursprungligen låg till grund för personbeteckningen, varit ett mindre vanligt eller mindre kändt ord, blir missförståndet ännu förklarligare.

Enligt min mening har man sannolikt att söka upphofvet till uttrycket "en dummer gös" i ett ord, som visserligen till formen sammanfaller med fisknamnet, men har en helt annan betydelse och härstamning. Jag syftar på det *gös*, som tillhör bergverksterminologien (jfr Uppfinningarnas bok 4: 89 (1873)).

Gösar benämnas ännu i dag de stora (vanligen 3 à 4 meter långa) tackjärnsstycken eller järntackor, som också bära namnet *galtar*. Dessa omsmältas sedan för att dels användas till gjutning, dels "färskas till stångjärn" [2]).

---

[1]) "Dum som en gös" hos Törneros beror möjligen just på "en dummer gös" hos Dahlgren.

[2]) I svenskan finnas ännu två ord med formen *gös*: 1) namnet på en mindre flagg (tyskans *gösch*) 2) benämning på humlestjälkskott (Se t. ex. Landtbruksakademiens handlingar och tidskrift 1880, s. 45). Detta senare ords härkomst är, så vidt jag vet, obekant. Dessutom märkes dialekternas *Hös-*

När vallonsmidet infördes i Sverige på 1640-talet, inkommo på samma gång åtskilliga tekniska termer från vallonfranskan. Bland dem ordet *gös.* (Se om andra vallonfranska bergverkstermer t. ex. Nordisk Familjebok 17: 205).

Gös är det franska *gueuse*, som af Littré definieras på följande sätt: "Masse de foute brute, de forme triangulaire, qui se moule dans le sable à la sortie du creuset du haut fourneau". Redan Ihre (Gloss. Suiogoth. 1: 709) har påvisat det svenska ordets franska ursprung.

I sin ordning stammar detta *gueuse* från det tyska *Guss*, som bland annat betecknar "der im Stückofen geschmolzne Eisenklumpen" (Sanders).

Enligt Svenska Akademiens språkprofssamlingar förekommer bergverkstermen *gös* i litteraturen första gången 1671 (Risingh, Landbook, företal s. 4).

Järngösen är i motsats till stångjärnet en rå, obearbetad, klumpformig massa. Oformligheten och ofärdigheten hafva uppfattats såsom så utmärkande för det som betecknades med ordet *gös*, att detta ord, enligt Rudbecks bestämda utsago, kommit att användas om "allt hwad som ännu är oarbetat till något wist, och är allena ett rått och ihopblandat ämne" Atland 2: 457 (1689).

Men har *gös* kunnat brukas om hvilken "rå" och "ihopblandad" massa som helst och alltså till sin betydelse närmat sig sådana ord som *klump*, *kluns*, då är det icke underligt, om det äfven kommit att användas om människor, som voro oformliga och klumpiga till sin gestalt. För en sådan betydelseöfvergång finnas många analogier i svenskan, särskildt i bygdemålen. "En tung voluminös människa kallas . . *kluns*"

---

1. *öse(n)-gös* (Rietz 288, som anför flera varianter), "slösare", redan antecknadt af Ihre (Glossarium Suigothicum 1: 917), som sammanställer det med *gösa*, gjuta. Jfr norska *gæysa*, slösa bort (Ross) och Sörbygdsmålets *gösa* "spruta upp" (Nilén). Det *gös*, som ingår i dessa dialektiska sammansättningar, tyckes ej förekomma som enkelt ord och kan på grund af sin betydelse knappast ha något samband med *gös*, användt om den dumme.

(O. v. Friesen, Om de germanska mediageminatorna 58). *Ruka* betyder i vissa dialekter "liten hög," men också "liten människa" (Rietz 538). *Klabb*(*e*) betyder egentligen "kloss af trä eller annat ämne", men äfven dialektiskt "kort, tjock pojke, grof, ovig människa" (O. v. Friesen cit. arb. 54). *Luns* betyder i folkspråket "klump, klabb, stort och tungt stycke", sedan "tjock, tung, trög och ovig karl" (Rietz 415) o. s. v.

De anförda exemplen *klabb* och *luns* visa, att ord, som ursprungligen betyda "klump, kloss", brukas ej blott om tjocka, utan också om oviga personer, alltså med syftning på tölpiga rörelser. Då yttre tölpighet gärna uppfattas såsom vittnande om sinnets tröghet, är det icke besynnerligt, om ett ord, som egentligen betecknar den som är tölpig, den som bär sig dumt åt, också kommer att användas om den som är dum. Jfr det danska *klodset* (af *klods* = kloss) i betydelsen dum.

Att *gös* "formlös tackjärnsklump" öfvergått till att beteckna "klumpig person, tölp, dumbom", exemplifierar, som vi sett, en lätt förklarlig betydelseutveckling. *Gös* hos Kolmodin visar nog betydelsen "luns, tölp" (möjligen med någon skärpning: "lurk, lymmel"; jfr "gemen göser" hos Serenius och *luns* användt med syftning på moralisk simpelhet).

Det må också påpekas, att ej blott (järn)*gösens* klumpighet, utan också dess egenskap att icke vara färdig, slutarbetad kan ha föranledt, att dess benämning blifvit använd på bildligt sätt. *Gös* har möjligen brukats ursprungligen om en människa, som var "ohyflad" — för att använda ett gammalt uttryck. Jämför: en "ohöflad Block" (om den opolerade, råe Diogenes). Ehrenström, Compliment-Bok 128 (1741).

Göser hos Cederhielm och Serenius har motstycken i *lunser* och *klunser* med pejorativt *-er*.

Det är möjligt, att *gös* "(tackjärns)klump" särskildt kommit att beteckna den dumme på grund af inverkan från det ljudligt närstående *Dummer-Jöns* (*-Jösse*), en namnförbindelse, som man dock ej känner från äldre källa än Kellgrens Ljusets

fiender (i lågtyskan förekommer *Dumme Jens* år 1754 hos Richey, Idioticon Hamburgense 46). Emellertid är det ej otänkbart, att *Jösse* såsom namn på haren — uppvisadt redan i den svenska öfversättningen af Reincke Fosz (1621) — ursprungligen betecknat honom såsom den dumme och att alltså *Jöns*, *Jösse*, *Dummer-Jöns* redan tidigt brukats i svenskan för att personifiera dumheten.

Enligt den förmodan, som nu framställts, skulle Dahlgrens uttryck "en dummer gös" ursprungligen bero på bildlig användning af ett bergverksord. Fastän detta, enligt Rudbecks intyg, äfven brukats utanför fackspråket och betecknat hvilket "rått och ihopblandat" ämne som helst, har det likväl efter midten af 1700-talet varit så föga kändt, att det i sin bildliga användning kunnat uppfattas såsom syftande på fisken af samma namn och därigenom skaffa denne ryktet för bristande intelligens.

Lund i Juni 1899. **Theodor Hjelmqvist.**

Till tolkningen af Tune-stenen.

Hufvudinskriften å Tune-stenen lyder enligt Bugges [1]) och Wimmers [2]) läsning: **ek wiwaʀ after . woduride witada-halaiban : worahto** [: **runoʀ**]. Bugge har redan förut [3]) konstaterat, att läsarten **witada-** är den enda möjliga och **witaiga-**, som man tidigare läste, uteslutet. Af [: **runoʀ**] syns öfversta punkten och toppen af första runan. Burg's [4]) supplering [: **wraita**] är därför också möjlig. Wimmer anf. st. öfversätter dessa ord med "Ich Wiwaʀ machte die runen nach

[1]) Norges Indskrifter med de ældre Runer s. 5 ff. [2]) Die Runenschrift s. 152. [3]) Tskt f. Philol. VII, s. 225. [4]) Z. f. d. A., N. F. 26, 168.

dem genossen (kriegsgefährten) Wodurid", Bugge [1]) med "Jeg Viv gjorde disse Runer til Minde om min Krigskammerat Vodurid".

Det ord, som utan jämförelse vållar de största svårigheterna vid tolkningen, är **witadahalaiban**. Enligt Bugges skarpsinniga tydning är ordet att uppdela i **witađa-halaiƀan**; **-h(a)laiƀan** står för **ga-hl.** = got. *gahlaiba* 'συμμαθητής, συστρατιώτης': *hlaifs* 'bröd', hvilket är en bildning af samma art som mlat. *companio* : *panis*, eg. alltså 'den som delar bröd med en annan, bordskamrat'. Påfallande är saknaden af *ga*-prefixet, men i dekomposita finna vi samma företeelse hos fht. *ôr-rûno* (jämte *ôrkirûno*) : ags. *ge-rúna*, fht. *ki-rûno*, *nôtstallo* jämte *nôtgistallo* o. a. I nordiska språk saknas *ga*-prefixet äfven i fall som *sinni* 'reskamrat' = got. *gasinþa*, *rúni* 'förtrogen' = ags. *ge-rúna*, *landi* 'landsman' = fht. *gilanto*. I *eyra-rúna* 'fortrolig Veninde', fht. *ôr-rûno* etc. saknas enligt Bugge *ga*-prefixet på grund af äldre germanska språkens benägenhet att undvika dekomposita, d. v. s. sammansättningar, hvilkas ena led i sin tur uppfattades som en sammansättning. **-h(a)laiƀan-** är åtminstone skenbart en bildning af samma art som de ofvan nämda nord. *rúni* (jfr. *granni*), *landi*, *sinni* o. s. v. För dessa ord torde man emellertid med säkerhet ha att söka andra förklaringsgrunder: så är i *sinni*, *búi* 'granne', efter det prefixets vokal synkoperats i **ga-sinþan-*, **ga-bōu̯an-*, *g-(k-)* ljudlagsenligt bortfallet i konsonantförbindelserna **gs-* och **gb-*; *rúni* och *landi* ha ersatt de ljudlagsenliga **grúni* och **glandi* (jfr *granni* = got. *garazna*, *glíkr*) genom association med *rún*, *rýna* och *land*, under det att det snart obsoleta *rann* för språkkänslan låg fjärmare från *granni*. Dessa ord ha sålunda, om i dem alla ett *ga*-prefix från början funnits, först i sammanhang med och efter synkopen förlorat detta. De kunna sålunda icke — och Bugge gör ej heller detta — betraktas som paralleler till

[1]) Anf. arb. s. 21.

-h(a)laiƀan. Återstå så de fht. analogierna *ôr-rûno* och *nôt-stallo*. Jag ser i (*ôr-*)*rûno* ett nom. agentis till mht. *rûnen* 'leise reden, flüstern', jfr mht. *ôrrûner* jämte *ôr-rûne*, således egentligen 'en som hviskar någon något i örat'; ags. *ge-rúna*, fht. *kirûno* 'förtrogen, vän' är däremot bahuvrihi: 'en som har (en) hemlighet(er) samman med en annan'; en kompromiss af dessa båda är det i fht. sällsynta och i mht. icke förekommande *ôr-kirûno*, hvilket, om det vore primärt, skulle ha den något egendomliga betydelsen 'öron-förtrogen, öron-vän'. Hvad åter *nôt-stallo* beträffar, som uppträder en gång i fht. vid sidan af de eljes brukliga fht. *nôtgistallo*, mht. *nôtgestalle* (*nôtgestalt*(*e*)), ags. *nýd-gestealla* : *gestallo* 'kamrat', så är jag benägen att deri se en anslutning till mht. *nôt-stal*(*l*) 'eine gewaltsame, enge umschränkung', hvilket enligt D. Wb. VII, 952 "sehr oft (und schon im mhd.) übertragen und bildlich von einer engen einschliessung und umgränzung, von zwang und bedrängnis gebraucht wird". Är alltså fht. *ôrrûno* urspr. en annan bildning än ags. *gerûna*, och *nôtstallo* å sin sida en på association beroende ombildning af det vanliga *not-gestallo*, så kunna de endast i ringa mån tjäna att förklara eller belysa frånvaron af *ga*-prefixet i **-h(a)laiƀan.** Och då det gäller ett så isoleradt ord som *gahlaiba*, hvilket därtill har en från *hlaifs* mycket afvikande betydelse, kan ej heller ett dylikt associativt aflägsnande af *ga*-prefixet lätteligen tänkas, minst då det gäller ett kompositum, som till sin natur är så tillfälligt, som **witaða-h(a)laiƀan** säkerligen måste hafva varit [1]) — om nu f. ö. de forngermanska språken verkligen egt en tendens att undvika dekomposita. Burg anför [2]) ett antal fall från gammal tid, där denna tendens åtminstone ej förmått att aflägsna *-ga*-prefixet. Det förefaller mig på anförda grunder mindre sannolikt, att om i **witaða-h(a)laiƀan** senare ledet var = got. *gahlaiba*, *ga-* här skulle ha saknats.

---

[1]) Jfr Bugge anf. arb. s. 23. [2]) l. c. s. 165.

Jag öfvergår därefter till **witada-**, ordets första kompositionsled. Bugge har [1]) sammanställt detta med got. *witoþ* n. '*νόμος*', fht. *wizzôt* etc. 'Lov', som — enligt honom — har en ursprunglig betydelse 'Indstiftelse, Anordning', och hänvisar härvid specielt till got. *drauhti-witoþ* '*στρατεία*'; **witaða-h(a)laiƀan** skall betyda 'kamrat', fvn. *lagsmaðr*. Här möter en fonetisk svårighet: ett got. *witoþ* måste på Tunestenen motsvaras af ett **witōda-*, jfr Tunestenen, sid. b. *þrijōʀ* = got. **þrijos*. Detta föranleder Bugge att numera anse **witaða-** formelt beslägtadt, men ej etymologiskt identiskt med got. *witoþ*; *witāða-* har uppstått ur *witēða-*, jfr got. *fahēds* [2]). Något substantiv **witēða-* är dock icke kändt från något germanskt språk [3]). Däremot är ptc. fvn. *vitaðr* 'anvisad, bestämd' sannolikt uppkommet ur denna grundform. Ej häller är ens hos *witoþ* etc. någonstädes en betydelse 'lag, samfund, korporation' funnen.

Dessa omständigheter göra Bugges lika skarpsinniga som fyndiga förklaring icke så litet osäker, om också icke direkt omöjlig. Jag skall därför nedan tillåta mig att framställa ett annat försök till tolkning, vid hvilket de ofvan framhållna svårigheterna icke låda.

Ordet **witadah(a)laiban** supplerar jag **wita[n]da-h(a)-laiƀan**. På samma sätt utelemnas i urnordisk skrift *n* framför *d* å Tjurköbrakteaten: *kunimu*[*n*]*diu*, Torvikstenen: *la*[*n*]*da* o. flst. [4]). **witanda-hlaiƀan** är ett kompositum, där första leden är ett pres. participium och den andra en *n*-stam, afledd af urg. **hlaiƀa-*, fvn. *hleifr*, got. *hlaifs*. Kompositionsledens *-a-* är hos ett pres. ptc. regelbundet, då enl. Bugge Ark. IV, 139 denna verbalform i nord. språk ursprungligen böjdes som

---

[1]) Tskt f. Phil. VII, 227 ff. [2]) Jfr Burg Runeninschr. s. 128. [3]) Nndl. *wet* f., som Möller P. B. B. VII, 878 återför på ett **witadā*, bör snarare med Franck Et. Wb. återföras på ett flfr. **witod*, identiskt med fsa. *witut*, fht. *wizzôt* etc. [4]) Wimmer Runenschr. s. 224 och Bugge Norges Indskr. s. 58, s. 185, s. 278 m. fl. ställen.

a-stam, liksom vi finna förhållandet vara i fht. Men skulle Brate [1]) och Falk [2]) ha rätt, då de i former som fsv. *gan-ganz fæ*, *bæranz træ* se lemningar af participiets urgamla konsonantiska flexion, kan jag för kompositionsfogens -*a* hänvisa till got. *nahta-mats* etc. Det så särlagda **wita[n]da-hlaiƀan** leder tanken osökt öfver till sådana bildningar som fvn. *sløngvan(d)-baugi* 'jaculator annulorum', *sveiflan(d)-kiapti*, *hengian(d)-kiapta* etc., hvilka Falk P. B. B. XIV, 42 behandlar. Att **-hlaiƀan** här motsvarar dat. sg. af ett fvn. *-hleifi*, har jag redan nämt, men hur ha vi att tolka **witanda-**? För formens skull kan detta ptc. antingen höra till ett starkt verb **wītan-* eller till ett svagt *-ēn*-verb **witēn-*, jfr Streitberg Urgerm. Gr. s. 72 [3]). I själfva verket ega vi också två sådana verb: 1. fht. *wīzan*, mht. *wîzen* st. vb. 'beachten, bemerken', eg. 'die blicke worauf richten, zusehen', ags. *wītan* (pret. *wāt*) 'beobachtend sehen, nachsehen, besehen' och fsv. *vīta* (pret. *vet*), hvilket jag anser föreligga i uttryck som *vita hans hedher*, Noreen Aschw. Leseb. s. 87, 31, *vita hans froma* ibid. s. 91, 1 i betydelsen 'taga hänsyn till, göra afseende på, iakttaga, befordra'; *vīta* (pret. *vitte*) 'framvisa, ådagalägga' [4]) har sammanfallit med det föregående, i det att pret. äfven kan ha formen *vet*; med orätt för Noreen l. c. 177 det förstnämda *vita* i *vita hans hedher* till *vĭta* (pres. *vet*, pret. *visse*, *viste*). Detta verb synes emellertid ej ge någon lämplig mening åt kompositet **witanda-h(a)laiƀan,** hvaremot 2. urg. **wĭtēn-* 'se på, iakttaga, passa på', äfven 'bestämma,

---

[1]) Bezz. Beitr. XIII, 38. [2]) P. B. B. XIV, 41. [3]) Man skulle teoretiskt sedt äfven kunna hänföra *witanda-* till ett *ōn*-verb, ty i urgerm. borde *ō* i pres. ptc. och 3 pers. pl. förkortas till *o*, *a*, men då *ō* redan mycket tidigt åter analogice införts i nämda former, är denna möjlighet att lemna ur räkningen. [4]) Identiskt med detta verb är fvn. **vita* (prt. *vitti*) Vsp. 22,4 (Bugges uppl.) 'låta framträda, frammana, framtrolla', nsv. dial. *vīta fram* eller *på* 'genom trolleri framskaffa' Hof Dial. vestrog. och Rietz s. v. Alltså *vitti ganda* = frambesvor andeväsen; om *gandr* Bugge Aarb. 1895 s. 130 ff.

anordna, förse med' lemnar oss uppslaget till en osökt och tillfredsställande tolkning. Detta urg. **wītēn-* återfinna vi i: got. *witan* (pret. *witaida*) 'auf etwas sehen, etwas beobachten, bewachen, beschützen'; fht. *giwizzēn* 'Acht geben, aufpassen', *irwizzēn* id.; fvn. (pret. ptc. till *vīta*) *vitaðr*, *vitat* 'iakttagit (sett, vetat)', äfven 'anvisad, bestämd', jfr Bugge anf. arb. s. 17; ags. *(be-)witian* (ett *ōn*-verb, som enligt Sievers Ags. Gr.[3] § 416, a. 14 ursprungligen varit ett *ēn*-verb) 'to regard, perceive, observe; to care for, see to, have charge of, govern; to perform, accomplish, carry out; effect'.

Jag skulle alltså vilja öfversätta **wita[n]da-h(a)laiƀan** med 'den som sörger för, anvisar, gifver (någon hans) bröd (uppehälle)' d. v. s. med andra ord '*husbonde*'. Bugge har anf. arb. s. 23 förmodat, att

ek Wīwaʀ after wita[n]da-h(a)laiƀan
Wōđurīđe wor(a)htō rūnōʀ

bildar en vers. Därför talar både alliterationen med *w* och **wita[n]da-h(a)laiƀan,** som "ikke synes at være det enkleste Udtryk for det Begreb, som det udtrykker, men at tilhøre den høiere Stil og netop valgt fordi det begynder med *w*". Häruti är jag fullt enig och ser såsom redan förut är nämdt i denna sammansättning en bildning af samma art som de poetiska *sløngvan(d)-baugi*, *sveiflan(d)-kiapti* etc. Det föreligger enligt min mening sålunda här en kenning af samma art som talrika andra inom den fvn. poesien. Från betydelsens synpunkt erbjuder det ags. *hlāford* m. 'lord, master; husband' en fullständig kongruens. Ags. *hlāford* är sammansatt af *hlāf* m. 'loaf, bread, food' och *weard* 'warder, keeper, protector, possessor', jfr Sievers Ags. Gr.[3] § 43, 2 o. 51. Jfr för öfrigt härmed ags. *hlāfæta* m. '(eg. *loafeater*) dependant' och — som bevis för att äfven i Norden samma synpunkt gjort sig gällande, när man ville beteckna förhållandet mellan husbonde och tjänare — y. fsv. *brødhthiæg(h)n* m. 'husfader' : *þiæghn* 'fri man', ä. fsv. *æta sit eghit*

brøþ Upl. L. o. SM. och *vera a brauþi mans* Guta L., nno. dial. *braudtenar* 'Medtjener, en som tjener i samme Huus' Aasen. Jag erinrar här slutligen om nht. *Brotherr* 'herus, der seinen Leuten Brot giebt' D. Wb. — Det är en möjlighet, att ett till ags. *hlāford* direkt svarande fvn. *hleiforðr* en gång funnits. I S. E. II, 555 förekommer nämligen ett *hleifruðr* som Odinsheiti. Enligt Egilsson skall ordet egentligen betyda 'consumtor liborum', där 'consumtor' uttryckes med *ruðr*, hvilket = *roðr*, *rióðr*, *hrióðr*. Verbet *hrióða* och dess afledningar kunna emellertid ej brukas i nämda betydelse, och efter hvad vi känna om de gamle gudarne, synes en kenning som 'brödets borttrödjare ("utrotare")' betydligt bättre passa på Tor, hvilken ju — som bekant — kunde i den vägen prestera ganska aktningsbjudande saker. *hleifruðr* fattar jag som en folketymologisk omtydning af *hleiforðr* efter de talrika Odensnamnen på *-uðr* som *Dǫrruðr*, *Geiguðr*, *Váfuðr*, *Rǫgnuðr* etc. Binamnet *hleiforðr* har givits Oden såsom den främste af gudarne, såsom värd i Valhall. Dock bör det icke förtigas, att *hleifruðr* är *ἅπαξ λεγόμενον,* och att jämte det förekomma i andra handskrifter former som *Hlæfǫþr* (: urn. *hlaiwa* 'graf', jfr *Valfǫþr* och *Hlæfreyr* S. E. II, 472?) S. E. II, 472 och *Hlefruðr* i Lövåseddan.

Falk har P. B. B. XIV, 42 f. framställt en hypotes för uppkomsten af komposita som *sløngvandbaugi* etc., som om den vore riktig, skulle göra förekomsten redan på Tunestenen af ett här ofvan förfäktadt **vita[n]dahlaiƀan** åtminstone tvifvelaktig. Falk ser nämligen i dessa bildningar unga omtydningar af äldre bahu-vrihi's **sløngvibaugi* etc. Jämte *hengjandkiapta* 'namen eines riesenweibes' förekommer i självfva verket ett *hengikiapta* 'einen kiefer zum herabhängen habend, hängekiefer'. Detta har af den gamle skalden tydts som 'die den kiefer hängen lässt' d. v. s. 'hängande med (under)käken', och i öfverensstämmelse med denna tolkning har i st. f.

hengi- substituerats pres. ptc. *hengiand-*. På samma sätt ha *sveiflandkiapti* 'wolf' : **sveifli-k.*, *sløngvandbaugi* 'jaculator annulorum' : **sløngvi-b.* och *velland-katla* 'name einer wärmequelle' : **velli-katla* uppstått. De likartade bildningarne *hnøggvandbaugi* 'jaculator annulorum' och *rífandskinna* 'name eines vogels; hautaufkrätzer' vålla Falks tolkning större svårighet, då den första kompositionsleden hos dessa verb utgöres af starka verb, och prototyper som **hnøggvi-* och **rífi-* här alltså ej kunna förutsättas, enär sådana, såsom Osthoff i sin berömda afhandling Das Verbum in der Nominalkomposition visat, endast kunna bildas vid sidan af *i*-verber. De förklaras af Falk som analoga bildningar efter de föregående *hengjandkiapta* etc. — Då **sløngvi-baugi*, *hengi-kiapta* äro uppkomna efter mönstret af älsta bahuvrihi's (med ett substantiv som första kompositionsled) och detta temligen sent, så att i got. intet säkert (Osthoff anf. arb. s. 15) exempel finnes och i fht. 2 à 3 (ibid. s. 73), skulle man i analogi härmed och i betraktande af det urnord. språkets ålderdomlighet i jämförelse med kontinentens germ. språk, på Tunestenen svårligen kunna vänta ett sådant.

Jag tillåter mig att gent emot Falks förklaring framställa några anmärkningar som synas mig ligga nära till hands:

1. Under det att den manstarka typen **sløngvi-baugi*, *hengi-kiapti* etc. troget hålla sig vid sidan af *ian*-verb, skulle den fåtaliga på denna typ ombildade *sløngvand-baugi* haft lifskraft nog att luxuriera och gå utom *sløngvi*-typens krets.

2. Falk åberopar som parallel till omtydningen den af Osthoff påvisade anslutningen af t. ex. *stýri-maþr* (komponeradt af *stýri* subst. n. och *maþr*) till verbet *stýra*, *rþ*, urn. **stūrian-*, ptc. **stūriðo*. Denna omtydning vållade dock ej någon förändring af den första kompositionsledens en gång gifna fonetiska form, endast att första komp.-leden senare kunde bildas af ett *ian*-verb, vid hvars sida ej något ursprungligen förmedlande *ia*-substantiv stod. Det af Falk

supponerade omformandet af första kompositionsleden *hengi-* till *hengiand-* är desto svårare att förstå, som den fornnordiska metriken genomgående föredrog typen *hengikiapta* framför typen *hengiandkiapta* (typen ´– ⏑ | ´– × framför typen ´– `– | ´– ×). Falk har alltså ej med paralleler styrkt den supponerade ombildningen, ej heller visat behofvet af densamma.

3. *Hengi-kiapta* 'name eines riesenweibes' betyder enligt Falk egentligen 'einen kiefer zum herabhängen, hängekiefer habend'. I analogi härmed bör **velli-katla*, som åtminstone teoretiskt förutsättes af *velland-katla* 'name einer wärmequelle nahe bei den þingvellir', betyda 'einen kessel zum kochen habend, kesselkocher'. Och dock ligger den osökta förklaringen i öppen dag: *velland-katla* betyder 'sjudande kittel' (jfr Hávam. 85 *vellanda katli*), *velland-* är ptc. pres. af *vella* (*vall*) i dess urspr. *a*-stams- eller konsonantstams-flexion, och *-katla* företer den hos komposita i germanska språk så vanliga öfvergången till *n*-stamsböjning. *Vellandkatla* är — bortsedt från den sistnämda företeelsen — en juxtapositionsbildning af samma art som *dugandmaþr* etc. Participiet i första leden står här i attributivt förhållande till substantivet i den senare.

Om man hyser betänkligheter mot att i *hengiandkiapta* se den urgamla ieur. kompositionstypen skt. *bharad-vājas* 'kraftbringande', ligger det alltså nära till hands att i *hengiand-kiapta* etc. likaväl som i *vellandkatla* se juxtapositioner, där substantivet är objekt till participiet, alltså står till detta i samma förhållande som subst. till participiet i Lokas. 23 *kýr molkandi* eller, för att taga ett kompositum, *hringberandi*. I en juxtaposition **hangiandaR kebutǫ* bör, sedan båda orden indragits under gemensam ordaccent, nom. *-R* ha försvunnit, i det att *-a-* fattats såsom det vanliga kompositionssuffixet *-a-* och till den andra kompositionsleden *-kebutǫ* fogades det förut omnämda *n*-suffixet, hvilket förlänade substantivisk karaktär åt den ursprungligen adjektiviska bildningen. Emel-

lertid hyser jag för min del ej samma fruktan som Falk för att i *hengiandkiapta* se en bildning efter det urgamla mönstret *bharad-vāja-*. Att likartade bildningar ej äro inom öfriga germ. språk funna, betyder föga, då fvn., som eger den utan jämförelse rikaste och mångsidigaste poetiska literaturen, endast kan uppvisa summa 5 exempel. Detta är en omständighet, som synes vittna om att vi här snarare ha att göra med en utdöende än med en lifskraftig och t. o. m. luxurierande typ.

Upsala februari 1899. **Otto von Friesen.**

Det oldislandske elliptiske Udtryk *sólsetra, sólsetrum.*

Hvor vi nævne to ved 'og' forbundne Personer eller Gjenstande, der tænkes som et Par, kan i Oldindisk med samme Mening den ene af de to Personer eller Gjenstande, den der stiller sig for Tanken som den förste, nævnes alene men i Dualis. Man kalder dette elliptisk Dualis. F. Ex. *mitrā'* Mitra og Varuna. Se Esaias Tegnér 'Om elliptiska ord' Forhandl. ved andet nord. Filologmöde S. 55 og Delbrück Vergleichende Syntax I S. 137.

Jeg skal her ikke undersöge, i hvilket Forhold Udtryk som oldind. *mitrā'*, lat. *Castores* 'Castor og Pollux' staa til gammelnordiske Udtryk som *feðgar* 'Fader og Sön' (men ogsaa 'Fader og Sönner') eller til Udtryk som *þeir Haraldr* 'han og Harald'.

Derimod vil jeg fremhæve, at den nævnte Ellipse i Oldindisk ofte findes ved Ord i Dualis, som efter sin Betydning kan siges at höre til de kosmiske Grundord. Saaledes *áhanī* 'Dag og Nat', Dualis af Ordet for 'Dag'; *uṣā'sā* 'Morgen og Nat', Dualis af 'Morgen'; *dyā'vā* 'Himmel og Jord', Dualis af 'Himmel'. Ensartede Udtryk anförer man af Arabisk.

Hermed sammenstiller jeg de oldislandske Udtryk *milli sólsetra* Eyrbyggja s. Kap. 37 (Vigf. Udg. S. 66); *sólsetra millim* Landn. i Isl. ss. I 264, Variant; *með sólsetrum* Ljósv. s. Kaupm. 1880 Kap. 14 S. 165 og Variant i Eyrb. Disse Udtryk betyde 'til Solnedgang fra Solopgang'. *sólarsetr* betyder kun 'Solens Nedgang'. Et Ord *sólsetr* har i Ental aldrig kunnet betyde 'Solens Opgang' [1]), thi *setr* er 'Sæde', og Udtrykket hörer sammen med Udtrykkene *sól gengr til setrs* Solen gaar ned, *sólu er sett* og *sól sezk*, o. s. v., jfr. Grimm Rechtsaltertümer S. 817.

Men derved, at det Ord, som betyder 'Solens Nedgang', sættes i Flertal, föres Tanken tillige hen paa 'Solens Opgang', der naturlig hörer sammen med 'Solens Nedgang' som dens Modsætning. Ordets Betydning kommer derfor i Flertal til at omfatte begge. Jeg finder det sandsynligt, at et til *milli sólsetra* eller *með sólsetrum* svarende Udtryk har været brugt i nordisk Sprog allerede i den förhistoriske Sprogperiode, da der ved Substantiverne fandtes egen Form for Total. Og et saadant Udtryk har da været ensartet med indiske Udtryk som *ahanī.* Jeg tilföier, at min Kollega Prof. Torp, for hvem jeg nævnte det oldisl. Udtryk uden at meddele ham min Opfatning af det, straks forklarede det paa samme Maade som jeg. Siden har jeg seet, at Möbius antyder den rette Opfatning ved Gjengivelsen 'zwischen Sonnen (Auf- und) Niedergang'.

Endelig skal jeg her bemærke, at Ordet i Nomin. og Akkus. Ental i Oldisl., saavidt jeg véd, altid heder *sólarsetr*, aldrig *sólsetr.* Gen. pl. *sólsetra*, Dat. pl. *sólsetrum* forholder sig altsaa til *sólarsetr* med Hensyn til det förste Leds Form som f. Ex. *borgfirðskr*, *Borgfirðingr* forholder sig til *Borgarfjǫrðr*; dette er et Forhold, som endnu aldrig er blevet behandlet i sit hele Omfang. Derimod i Nyislandsk siger man

[1]) Det er altsaa ikke rigtigt, naar det i Fritzners Ordbog[2] heder: '*sólsetr*, n. Solens Opgang eller Nedgang'.

sólsetur, i Færösk *sólsetur* ved Siden af *sólarsetur*, ligesom man i Gammelsvensk har *solsæter*, i en norsk Dialekt *solset*, paa Dansk *solsæt*.

Man tör formode, at elliptisk Dualis i förhistorisk germansk Sprog ofte har været brugt. Jeg finder det f. Ex. sandsynligt, at oldn. *dægr* 'Halvdögn' er gaaet ud fra en med ind. *ahanī* i sin Betydning og Oprindelse ensartet Dualisform for 'Dag og Nat'.

Sophus Bugge.

Sproglig-historiske Studier tilegnede Professor C. R. Unger. Kristiania 1896. H. Aschehoug & C:o. 226 sid. 8. + tab. 1 Facs. Pris 5 kr.

Es sind treffliche Forscher, die sich hier vereint haben, um Professor Unger, dem letzten der drei grossen norwegischen Philologen und Historiker, die um die Mitte unseres Jahrhunderts auf wissenschaftlichem Gebiete das Banner der nationalen Bewegung getragen haben, an seinem Lebensabende ihre Anerkennung zu zollen und ihm eine Freude zu bereiten. Und sicher hat diese Gabe mit Freuden jeder begrüsst, der jemals mit Ernst in das altnordische Geistesleben einzudringen versucht hat, und wäre diese Freude auch nur das Mitgefühl mit dem Manne, dem wir alle so viel verdanken, der durch seine Ausgaben uns das Studium der grossen romantischen Welle, der legendarischen, zum grossen Teil auch der historischen in der norwegisch-isländischen Litteratur überhaupt erst ermöglicht hat. Wir verdanken wohl Munch die vielseitigste Belehrung und Anregung, namentlich auf dem Gebiete der Geschichte, Keyser auf dem des altnordischen Lebens und des Glaubens, aber ihre und anderer Forscher Arbeiten müssten wir auf guten Glauben hinnehmen, wenn uns nicht Unger die Quellen erschlossen hätte, auf denen sie zum grossen Teil fussen. So hat er durch seinen rastlosen Fleiss vielleicht nachhaltiger gewirkt, als seine grossen Mitarbeiter mit ihren anregenden und geistreichen Ideen. Ein Zeugnis dieses Wirkens ist die vorliegende Schrift; Dankbarkeit hat Schüler und Freunde des Greises, der nun auch schlafen gegangen ist, sich zu gemeinsamer Arbeit vereinen lassen, und jeder hat einen Beitrag von dem Gebiete gegeben, auf dem er sich heimisch fühlt und auf dem er die Wissenschaft zu fördern vermag.

Die meisten der vorliegenden Aufsätze behandeln sprachliche Dinge. So bespricht H. Falk einen interessanten lautlichen

Vorgang (S. 205 ff.). Er macht zunächst auf die Thatsache aufmerksam, dass viele mit *fj* oder *pj* anlautende Wörter einen herabsetzenden Sinn haben, worauf zuerst Ross hingewiesen hat. Da man aber dies eingeschobene *j* als charakteristischen Laut fühlte, der geeignet war, dem Worte einen höhnischen Beigeschmack zu geben, so fügte man ihn auch anderen nicht labialen Lauten bei. Falk stellt in der vorliegenden Abhandlung 76 Beispiele aus allen nordischen Sprachen und Dialekten zusammen, die mit *bj, fj* oder *pj* anlauten, und zwar nur diejenigen, bei denen die *j*-lose Form daneben mit gleicher Bedeutung exsistiert (z. B. dän. dial. *bjålme* = *bolme* 'lärmen' oder norw. *fjåp* 'Narr' zu *foppen*). Der Nachweis dieser Thatsache ist besonders für die Lexikographie von Bedeutung, wenn auch die meisten der angeführten Beispiele aus der Volkssprache geschöpft sind. Nur im Dänischen ist eine stattliche Anzahl auch in die Schriftsprache gedrungen.

Eine Reihe germanischer, besonders nordischer Wörter (19) sucht A. Torp etymologisch zu erklären. Nur einige seien hier angeführt, deren Deutung mir wohl gelungen erscheint. So wird altn. *bil* 'Zwischenzeit, Zwischenraum' zurückgeführt auf idg. St. **bhi*, der die Zweiheit bezeichnen (vgl. *ἀμφί* 'auf beiden Seiten') und mit **bho* (vgl. *beide*) verwandt sein soll. — Altn. *brúđr* 'Braut' hat dieselbe doppelte Bedeutung wie lit. *marti* und kann auch etymologisch mit diesem Worte zusammengebracht werden, **brūdi* > **mrūtī'*, einem Part. pass. fem. zu idg. **mer*, und heisst die 'Erwählte'. — Altn. *drengr* 'junger Mann' wird zusammengestellt mit skr. *darh-* 'befestigen' und bedeutet ursprünglich 'der Feste, Kräftige'. — Germ. **dumba* 'dumm' ist nicht verwandt mit **dauba* 'taub', sondern geht auf idg. Wurzel **dhembh* 'Staub aufwirbeln' zurück, ist verwandt mit gr. *θέμερος* 'dunkel' und steht in Ablautsverhältnis zu altn. *dimmr* 'dunkel'; Bedeutungsentwicklung: 'dunkel, unklar, schwachsinnig'. — Nhd. *flau* ist kein Lehnwort, wie Kluge annimmt, sondern gehört zu altn. *flór* 'warm'; es geht zurück auf den germ. St. **flêwa*, der neben dem synonymen **hlêwa* 'lau' stand. — Altn. *geisli* 'Strahl' ist wahrscheinlich verwandt mit lit. *gaĩsras* 'ferner Lichtglanz am Horizont'; es ist verwandt mit *geirr* 'Ger'.

Eine eingehende Prüfung hat Bugge den einzig dastehenden Kompositis auf *-nautr* zugewandt, deren erstes Kompositionsglied durchweg auf *u* endet (S. 12 ff.). Vgl. *fǫrunautr, þingunautr, skuldunautr* udgl. Man hat sich schon vielfach mit diesen Zusammensetzungen beschäftigt, aber bisher noch kein allgemein befriedigendes Ergebnis erlangt. Meist erkannte man in dem *u* alte Genetivendung. Gegen diese Auffassung hatte sich schon H. Falk gewandt (Ark. f. nord. Fil. III. 187 f.) und den richtigen Weg zum Verständnis dieser Formen angedeutet. B. stellt nun zunächst die Komposita nach den Quellen zusammen und kommt zu dem Ergebnis: Das *u* in den Zusammensetzungen auf *-nautr* ist Überrest eines alten Präfixes *ga*. Dies war in den Kompositis ganz

schwach betont und wurde deshalb, wie alle schwachbetonten Silben, vor folgendem _ǫu_ der Stammsilbe zu _o_. Dieses wandelte dann das _a_ das ersten Teiles zu _o_. Also *_faraganautaʀ_ > *_faragonautaʀ_ > *_farogonautaʀ_ > *_fǫrognautʀ_ > _fǫronautr_. Auffallend bleibt bei dieser Erklärung immer noch, warum sich das _u_ ausschliesslich bei Kompositis mit _nautr_ und sonst bei keinem andern erhalten hat.

Rygh hat in seine wertvollen Sammlungen von Localnamen gegriffen und den Ursprung und Wandel einer Klasse, der Fjordnamen, untersucht (S. 30 ff.). Er geht von der Fjordvisa der Nafnaþulur (SnE. II. 493) aus und zeigt zunächst, wie fast alle diese Namen heute vergessen sind oder Landschaften, Gehöfte, Städte bezeichnen, während der Name des Fjord als Kompositum erscheint, indem man dem alten Simplex ein _-fjord_ angefügt hat. Dasselbe lässt sich bei den anderen Fjordnamen beobachten, die wir in den alten Quellen finden. Indem Rygh dann weiter untersucht, wie die Simplicia der Fjordnamen gebildet worden sind, erschliesst er aus einer Reihe Ortsnamen weitere alte Fjordnamen. Ein Beispiel: _Lyster_ in Sogn liegt heute am Lysterfjord, einem Arme des Sognefjord. Mit dem Suffix _-str_ sind viele Fjordnamen gebildet, daher hiess dieser Fjord in alter Zeit wahrscheinlich _Lustr_, wie Lyster in den alten Quellen heisst. Die Beobachtung Ryghs mag durch eine Thatsache gestützt werden: Die angeführten Ortsnamen erscheinen in alter Zeit in den bei weitem meisten Fällen nicht im Nom., sondern im Dativ, abhängig von der Präposition _í_ oder _á_. Das ist das Ursprüngliche; das Gehöft oder der Ort wurde nach dem Fjord genannt, an dem er lag, also _á Fistri, í Lustri_. Später hatte man den Ursprung des Ortnamens vergessen, und man nannte den Ort _Lustr, Fister_ udrgl. — Im 2. Theile seiner Arbeit behandelt R. die zusammengesetzten Fjordnamen. Die bei weitem grösste Anzahl ist mit _-angr_ zusammengesetzt. Daneben tauchen schon frühseitig Komposita auf mit _-fjorden, -viken, -vaagen, -kilen, -hopen, -pollen, -botnen, -kjosen, -bugten, -bugen_. Diese Komposita, namentlich die mit _-fjorden_, haben im Laufe der Zeit die alten Simplicia verdrängt, so dass sie heute fast ausschliesslich herrschen. Selbst die alten Komposita auf _-angr_ fasste man nicht mehr als solche auf und bildete deshalb von ihnen neue mit _-fjorden_ (vgl. Hardangerfjorden).

Amund Larsen hat seine Kraft der norwegischen Dialektforschung zugewandt und auf diesem Gebiete schon treffliche Resultate erzielt. Er erörtert in der vorliegenden Schrift das Verhältnis der norwegischen Dialekte zu den Nachbarsprachen (S. 1 ff.) und kommt zu dem Ergebnis, dass sich eine scharfe Sprachgrenze in Norwegen nicht ziehen lasse, dass im Norden und Osten die schwedischen Dialekte, im Westen das Færöische und Isländische, im Süden das Dänische manchen Berührungspunkt mit dem Norwegischen zeige. Ein Charakteristikum, das nur den norwegischen Dialekten gegenüber den andern nordischen eigen ist, giebt es nicht.

Am Schlusse dieser klaren und verständigen Auseinandersetzungen eifert L. mit vollem Rechte von seinem Standpunkte aus gegen die Maalstræver. Leider ist schwerlich anzunehmen, dass die ruhigen, sachlichen Gründe dazu beitragen, dieses romantisch-chauvinistische Geschwür des norwegischen Volkes zu heilen.

Einen Beitrag zur altnorwegisch-isländischen Syntax liefert M. Nygaard. Was den Nygaardschen Arbeiten einen so hohen Wert verleiht, ist vor allem der Umstand, dass er die Sprachdenkmäler nicht in einem Topf zusammenwirft, sondern scharf zwischen denen scheidet, die auf heimischem Boden gewachsen sind, und solchen, deren Verfasser classisch gebildet sind und in deren Sprache sich der Einfluss des Lateinischen geltend macht. Es wäre recht wünschenswert, dass Nygaard seine Lebensarbeit zusammenfasse und uns eine historische altnordische Syntax schenke, deren wir so dringend bedürfen. Die vorliegende, ebenso lehrreiche wie für die Sprachgeschichte wichtige Untersuchung behandelt den gelehrten Stil in der altnordischen Prosa, d. h. den Einfluss, den lateinische Quellen auf die norröne Sprache, besonders auf die übertragener Litteraturdenkmäler, gehabt hat. In vier syntaktischen Eigentümlichkeiten zeigt sich vor allem der Einfluss des Lateinischen auf das Nordische: 1. Der Gebrauch des Part. praes., der im volkstümlichen Stile im allgemeinen selten ist, wird durch den Einfluss des lateinischen Part. praes. und des Gerundivums viel häufiger. Ja es findet sich hier fast überall, wo wir es in der lateinischen Sprache haben, während es im volkstümlichen Stile in aktiver Bedeutung fast ausschliesslich bei intransitiven Verben als Apposition oder Attribut, in passiver Bedeutung aber bei transitiven Verben mit dem Ausdruck der Schicklichkeit, des Wertes, der Möglichkeit oder Notwendigkeit vorkommt. — 2. Das Part. pass. wird in volkstümlichem Stile mit den Verben *hafa, vera, verða* nur gebraucht, wenn es eine bestimmte Zeit ausdrücken soll. Im gelehrten Stile dagegen hat das Part. praet. oft die Bedeutung eines Nebensatzes, besonders häufig eines temporalen. Namentlich oft wird es in Verbindung mit den Präpositionen *at, í, eptir, af* gebraucht. Auch hier steckt in der Konstruktion entweder ein Temporalsatz oder ein Grund- oder Absichtssatz. Zuweilen findet sich auch der blosse Dativ ohne Praeposition, der dann einem lat. Abl. absol. entspricht. — Hier dünkt mich noch nicht das letzte Wort gesprochen zu sein. Zunächst entspricht auch das Part. mit *at* häufig dem Abl. absol. Aber beide Konstruktionen finden sich fast in allen germanischen Sprachen (vgl. J. Grimm, Deutsche Gramm. IV. S. 1078 ff.). Sie finden sich auch auf Runensteinen, und ich halte sie schon deshalb für urnordisch und volkstümlich. Überhaupt müssen gerade bei der so wichtigen Frage, wie weit der Einfluss des Lateinischen auf die Volkssprache sich erstreckt, die anderen germanischen Sprachen mit herangezogen werden. Nur auf diesem Wege bekommen wir eine sichere Kontrole des Alten

und Volkstümlichen. — 3. Im volkstümlichen Stile hat im allgemeinen das Reflexivum auch reflexive Bedeutung, während im gelehrten unter dem Einflusse des lat. Passivums das nordische Reflexivum eine ausgeprägt passive Bedeutung erhält. — 4. Ein besonderes Relativpronomen kennt der volkstümliche Stil nicht. Die Anknüpfung der Relativsätze geschieht durch die Partikeln *er* (*es*), *sem*. Beim gelehrten Stil dagegen zeigt sich das Streben nach einem Relativpronomen, indem man entweder das Demonstrativum der Partikel vorsetzt (*sá er*) oder das Fragepronomen als Relativum verwendet (*hverr*, *hveim*, *hvat*). Ich glaube, dass auch hierin N. in der Annahme classischen Einflusses etwas zu weit geht. Das Demonstrativum als Relativum findet sich doch in allen germanischen Sprachen, und auch in den Eddaliedern, bei denen wir gewiss keinen Einfluss der lat. Sprache anzunehmen haben, findet sich das Demonstrativum, mit der Relativpartikel *'s* durch Bragarmal verbunden, ziemlich häufig. Und ebenso lässt sich das Eindringen des Interrogativpronomens in das Relativpronomen bei anderen germanischen Sprachen verfolgen. Das sind leicht erklärliche sprachpsychologische Vorgänge, bei denen wir schwerlich fremden Einfluss annehmen dürfen. — Ausser diesen vier Hauptpunkten behandelt N. noch einige andere syntaktische Erscheinungen, die sich unter dem Einflusse der lateinischen Sprache eingestellt haben: das Umsichgreifen der Apposition und des Objektspraedikates, die Konstruktion der Komposita mit *sam-*, *af-*, *fyrir-* mit dem Dativ, den Übergang einer grossen Anzahl intransitiver Verba in die Klasse der transitiven, den substantivischen Gebrauch der Adjektiva, den Accus. c. Inf., der im gelehrten Stil ungleich häufiger ist als im volkstümlichen. Auch der Periodenbau wird im gelehrten Stil ein viel complicierter, als er früher war. — Wenn ich auch nicht in allen Punkten N. beizustimmen vermag, so unterliegt es doch nach seinen Ausführungen keinem Zweifel, dass die lateinische Sprache in vieler Beziehung auf die norröne einen gewaltigen Einfluss ausgeübt hat.

Die Abhandlungen der übrigen Mitarbeiter sind literarhistorische oder rechtsgeschichtliche. Obenan steht hier die ausgezeichnete Untersuchung von Gjessing über die Verfasserthätigkeit Sæmunds, die sich zu einer Geschichte der älteren Historiographie auf Island erweitert. Sie beginnt mit einer Aufstellung alles dessen, was wir aus den Quellen über Sæmunds Leben und Bildungsgang erfahren und was über seine Verfasserthätigkeit überliefert ist. Zu den Zeugnissen letzterer Art dürfte auch die Bemerkung gehören, die die Annal. reg. und Flat. Annal. zum Jahre 1048, Oddverja Annal. zu 1047 bringen: *Einvald Háralds konungs Sigurðarsonar í Noregi, en Sveins Úlfssonar í Danmǫrku. Svá segir Sæmundr prestr hinn fróði, at á þessu ári váru svá mikil frost, ut vargar runnu at ísi milli Noregs ok Danmarks.* Es ist mit Sicherheit anzunehmen, dass diese Bemerkung in der Geschichte der

norwegischen Könige gethan worden ist. Nun hat G. sehr wahrscheinlich gemacht, dass im Hinblick auf Noregs Konungatal v. 40 Sæmunds Werk mit dem Tode Magnus des Guten geschlossen habe. Setzen wir diesen in den Winter von 1047 auf 48, so müssten jene Worte auf diesen Winter gehen und zum Schlusse des Sæmundschen Werkes gehört haben. — Durch eine gewissenhafte Vergleichung der älteren historischen Werke und genaue Berücksichtigung der literarhistorischen Zeugnisse kommt G. zu folgendem Ergebnis: Zwei Werke bilden die wichtigsten Quellen der altisländisch-norwegischen Historiographen: Sæmunds Konungatal und Aris Königsreihe. Jenes, von dem man nicht weiss, ob es lateinisch oder isländisch geschrieben war, setzte mit der Sage von den mythischen Nor und Gor ein, enthielt dann eine geographisch-politische Übersicht über Norwegen und gab endlich eine kurze Geschichte der norwegischen Könige von Halfdan dem Schwarzen bis zum Tode Magnus des Guten, eine ausführlichere der beiden Olafs (Tryggvasonar und Helga). Dieses Werk benutzte in den ersten 40 Strophen der Dichter des Noregs Konungatal. Allein es war auch die Hauptquelle der Historia Norv., des Þjóđrek, Odd und des Verfassers der Fagrskinna, da ihm alle diese Schriften in der Chronologie folgen. Neben diesem Werke Sæmunds bildete dasjenige seines jüngeren Zeitgenossen Ari die Grundlage der Historiographie. Es unterschied sich von Sæmunds Konungatal namentlich dadurch, dass es die Königsreihe mit den Ynglingen beginnt. Der Chronologie dieses Werkes folgt vor allem der Agrip. Aber auch die anderen Historiker haben es neben dem des Sæmund mit benutzt; so der Verf. der Hist. Norv.

Ebbe Hertzberg sucht (S. 188 ff.) hauptsächlich aus inneren Gründen den Entwurf eines Christenrechtes aus der ersten Hälfte des 13. Jahrds. zu erweisen. Die uns erhaltenen Christenrechte des jüngeren Gula- und Borgarthingslǫg rühren aus den ersten Jahren der gesetzgeberischen Thätigkeit des Magnus Lagabœtir her. Sie haben, wie schon Munch und K. Maurer erwiesen, eine Mittelstellung zwischen den Christenrechten der älteren Provinzialgesetze und dem für das ganze Norwegen geltenden Kirchenrechte Jóns. In rein kirchlichen Angelegenheiten bilden sie die Quelle von Jóns Arbeit, in Dingen aber, die das Verhältnis zwischen Kirche und Staat betreffen, stehen sie noch auf dem Standpunkte der alten Provinzialgesetze. Zu diesen schon fest stehenden Thatsachen sucht H. weiter den Beweis zu führen, dass die rein kirchlichen Satzungen nicht, wie man bisher annahm, von König Magnus herrühren, sondern dass dieser sie bereits im Entwurfe vorfand und sie nur neu redigiert hat, und zwar kam es dem Könige darauf an, dem ausgeprägt hierarchischen Entwurfe die Spitzen abzubrechen. Möglicher Weise rührt dieser Entwurf vom Erzbischof Sigurđ (1231—52) her. Zweifellos hat H. seine Ansicht

trefflich begründet, venn auch die Annahme des Verfassers, wie er selbst zugiebt, hypothetisch ist und bleiben wird.

G. Storm veröffentlicht (S. 217 ff.) das Fragment einer ziemlich alten Gildenordnung aus Niđarós, das erst vor kurzem gefunden ist und deshalb im Ergänzungsbande von Norges gamle Love keine Aufnahme hat finden können. Ein kurzer Kommentar erörtert einige dunkle Stellen. St. setzt die Entstehungszeit der Ordnung um 1200. Ich nehme Anstoss an dem *f*, das ich aus dieser Zeit in der geschwänzten Form nicht kenne.

A. Taranger bespricht (S. 108 ff.) die schwierige Stelle des Frostatingslǫg XIII. 1: *ábúđ jarđar heimilar tekju,* die bisher allen Lexikografen und Rechtshistorikern Mühe gemacht hat. Er weist zunächst die Unrichtigkeit der bisher gegebenen Erklärungsversuche nach und deutet dann den Rechtssatz: "*Aabodspligtens opfyldelse hjemler leilændingen bygselkontraktens nydelse*", das will sagen: die Erfüllung der Pflicht für die Sorge für Grund und Boden leistet Gewähr für den ruhigen Besitz bis zum Ablauf des Kontraktes.

Endlich handelt noch Huitfeldt-Kaas über falsche Diplome (S. 87 ff.). Er stellt zunächst fest, woran diese zu erkennen sind: an der Schrift, der Sprache, dem Siegel, und giebt dann das Charakteristische mehrerer solcher Machwerke. Sie sind hauptsächlich um 1660 entstanden, als durch Matrikeln das Besitztum der Grundbesitzer festgestellt wurde; sie sind in einzelnen Gegenden fast gewerbemässig von schriftkundigen Männern verfasst worden. Diesen Bemerkungen fügt H. einen hübschen Scherz bei, der direkt an Unger gerichtet ist: er erzählt von einem Diplom, das Munch während seiner Prüfung vor Broch und Unger geschrieben hat und das in Form und Sprache ganz den alten gleicht. Huitfeldt-Kaas hat es vom Untergange gerettet und teilt es dem liebenswürdigen Examinator an seinem 80. Geburtstage mit. Ob nicht diese kleine Erzählung dem Jubilar ganz besondere Freude gemacht hat?

Leipzig, Juli 1899. **E. Mogk.**

Verbets stilling i sætningen i det norröne sprog [1].

I det norröne sprog raader en ordstilling, som fölger faste regler og paa samme tid tilsteder adskillig afveksling og bevægelighed. Sprogfölelsen kræver en bestemt orden i sætningsledenes rækkefölge, og enhver afvigelse derfra merkes som paafaldende. Men den omstændighed, at opmerksomheden saaledes uvilkaarlig henledes paa ord, der faar en usedvanlig plads, benyttes igjen inden visse grænser som middel til at udhæve, hvad der i öieblikket stiller sig for den talende som mere betydningsfuldt.

Denne forening af regelbundethed og frihed giver den folkelige prosa et behageligt præg af levende tale. I den lærde stil gjör indblandingen af fremmedartede udtryksmaader ikke sjelden ogsaa ordstillingen stivere. I poesi bliver man af metriske og rhythmiske hensyn ofte nödt til at afvige fra ordenes naturlige stilling og at söge tabet erstattet ved andre midler.

Naar har disse regler for ordstillingen udviklet og fæstet sig? Det er paa forhaand rimeligt at antage, at i det samme tidsrum, da det urnordiske sprog omdannedes i lyd og böining til den skikkelse, som vi kjender i den historiske tid, er en forandring ogsaa foregaaet i ordföining og ordstilling.

Noget kan i den retning sluttes af de ældre runeindskrifter.

Guldhornsindskriften [2]) har: ek HlewagastiR HoltingaR horna tawido.

[1]) Foredrag ved det nordiske filologmöde i Kristiania 1898.

[2]) Citaterne er, hvor andet ikke bemerkes, efter Noreen, Altisl. u. altn. Gram. 2:te Aufl.

Einangstenen (Bugge, Norges indskrifter pag. 86): DagaR þaR runo faihido.

Varnumstenen: ubaR Hite. HarabanaR wit iah ek ErilaR runoR waritu.

Altsaa stillingen: subjekt + objekt + verbum.

Tanumstenen: þrawingan haitinaR was. (Hjælpeverbet efter participiet).

Istabystenen: afatR Hariwulafa HaþuwulafR HaeruwulafiR warait runaR þaiaR. (Verbet efter subjektet, uagtet sætningen begynder med komplement).

Reistadstenen (Bugge Norges indskrifter pag. 222): ik WakraR unnam wraita.

Bystenen (Bugge pag. 112): eirilaR HroRaR HroReR orte þat aRina upt Alaibu dohtuR.

Fonnaas-spænden (Bugge pag. 68): AngilaskalkR Wakrs husingR sa ingisarbiske aih spindul tel.

Altsaa stillingen: subjekt + verbum + objekt.

Tunestenen (Bugge pag. 21 og 36):

1) ek WiwaR after Woduride witadahalaiban worahto runoR.

Subjekt + verbum + objekt.

2) afteR Woduride staina [. . .] þrijoR dohtriR. dalidun arbija sijosteR arbijano.

Komplement + objekt + verbum + subjekt.

Verbum + objekt + subjekt [1]).

---

[1]) Herom bemerker Bugge pag. 37: "Begge subjekter, baade *þrijoR dohtriR* og *si(b)josteR arbijano* staa sidst hvert i sin sætning efter verbum og objekt. Denne ordstilling forekommer endnu i historisk oldnorsk sprog meget ofte." Formentlig tænkes da paa den poetiske sprogbrug. I prosa falder i det gamle sprog fölgende stilling af objektet ligesaa lidet naturlig som nu: "Efter Vodurid stenen merkede tre dötre, delte arven de nærmest beslægtede af arvingerne". Man maatte da som nu sige enten: "Efter V. merkede tre dötre stenen, delte de nærmest beslægtede af arvingerne arven", eller: "Stenen merkede efter V. tre dötre, arven delte o. s. v." I anledning af Einangindskriften bemerker Bugge pag. 85: "I den oldindiske prosa var den traditionelle ordstilling den, at sætningen slut-

Indskrifterne er jo hverken mange eller lange, og tydningerne kan tildels være usikre nok. Men saameget kan man dog se, at ordenes stilling i det urnordiske sprog var anderledes end senere. Hvad specielt verbet angaar, var der (især i den ældste tid?) en tilböielighed til at drage det hen mod slutten efter objektet og prædikatsordet, og den regel, at verbet i "omvendt ordstilling" sættes foran subjektet, var endnu ikke fastslaaet. Forholder det sig saa med et af sætningens vigtigste led, tör man vistnok antage, at ordstillingen i det nordiske sprogs forhistoriske tid idethele væsentlig skilte sig fra den, som senere blev almindelig.

Men efterat de nyere regler for ordstillingen havde udviklet sig, er de fastholdte med merkelig seighed. Det er i det store taget de samme, som i de moderne nordiske sprog endnu fölges i jevn tale. Der er ganske vist forandringer i mange enkeltheder, fornemmelig paa grund af at forenklingen af böiningsformerne har nödvendiggjort andre syntaktiske forbindelser. Men naar vi i oversættelser eller efterligninger af den gamle folkelige stil ikke sjelden stöder paa en stilling af ordene, som forekommer os unaturlig, ja tildels kan virke parodisk, beror dette i mange tilfælde ikke saameget paa, at vi nu har andre regler for ordstillingen, som derpaa, at der med hensyn til reglernes anvendelse gjör sig gjældende en anden literær smag eller opfatning af, hvad der tager sig ud og gjör indtryk. Det gamle sprog ynder f. ex., ikke mindst i direkte tale, en mere pointeret diktion, der blandt andet ytrer sig i sterkere anvendelse af inversion. En ligefrem efterligning deraf vil i vore ören lettelig give en ubetydelig ytring noget besynderlig sententiöst og höitideligt.

tede med verbet, som fulgte umiddelbart efter objektet. Denne ordstilling, som er sedvanlig ogsaa i latin og i litauisk, tör ansees for at være nedarvet fra det indogermaniske ursprog. I prosaiske indskrifter med den kortere rækkes runer er den nævnte ordstilling ikke brugelig; men i versificerede indskrifter kan den forekomme".

En iöinefaldende forskjel viser sig dog paa et enkelt punkt, nemlig hvor det gjælder stillingen af sætningens verbum foran subjektet. Nutildags bruges denne ordstilling, kort at sige:

1) (hovedsætninger) i de fleste spörgesætninger, i viljesætninger, samt i udsagnssætninger, naar for eftertryks skyld et underordnet sætningsled eller en del af et saadant sættes i spidsen af sætningen.

Fremdeles i eftersætninger og i de efterstillede eller indskudte udtryk "sagde han, tænkte han" o. s. v.

2) i bisætninger (især udsagns- og fölgebisætninger), naar et underordnet sætningsled sættes i spidsen efter konjunktionen, samt i betingelsesbisætninger og modsætningsbisætninger, naar konjunktionen udelades. (Cfr. Dansk sproglære — haandbog for lærere — af Kr. Mikkelsen § 232).

I disse tilfælde, der tilsammen har ikke ringe raaderum, findes denne ordstilling ogsaa i det gamle sprog. Men man læser ikke langt i et norrönt skrift, för man har noteret sig en række exempler af foranstillet verbum, der ikke lader sig forklare af disse regler. Idethele forekommer dette fænomen saa hyppig, at man kan lade sig forvirre og faa indtryk af, at dette er den almindeligste eller normale ordstilling, eller at det saa nogenlunde efter behag gaar an at sætte verbet foran eller efter subjektet [1]). Men saaledes forholder det sig dog ganske vist ikke.

---

[1]) I "Det oldnorske Sprogs Grammatik" af P. A. Munch og C. R. Unger § 120 heder det: "I verbernes stilling hersker den störste frihed; man kan saaledes sætte verbum foran subjektet eller efter, som man vil". E. Mogk udtaler i sin afhandling "Die Inversion von Subjekt und Prædikat in den nordischen Sprachen" (Indogermanische Forschungen 4:ter Band. Strassburg 1894):

"1. Omstilling af Subjekt og Prædikat i hovedsætninger kjender alle germanske stammer; den maa derfor være fællesgermansk og stamme fra en tid, da ordenes stilling i sætningen endnu var en friere.

Wilhelm Braune behandler denne sprogbrug i "Zur Lehre von der deutschen Wortstellung" ("Forschungen zur deutschen Philologie, Leipzig 1894) og kommer til fölgende resultat (pag. 42):

"For oldn. og höitysk under et lader regelen om verbets stilling i hovedsætningerne sig omtrent formulere saaledes: Verbet vil gjerne frem til begyndelsen af sætningen ("strebt nach dem Anfange des Satzes") og danner meget hyppig det förste sætningsled. Men ethvert sterkere betonet sætningsled kan stilles i begyndelsen foran verbet, og saa maa dette faa den anden plads. Verbets begyndelsesstilling bliver i almindelige hovedsætninger i oldn. ofte, i nht. altid dækket ved proklitiske smaaord".

Dette er nærmere udviklet side 39—41. Det heder her bl. a.: "Verbet staar paa 2:den plads, naar et betonet sætningsled begynder sætningen. Dette sætningsled er naturlig meget ofte det nominale subjekt, især i begyndelsen af en række af sætninger. Men ethvert andet sætningsled kan sættes i begyndelsen paa grund af dets betydningsfuldhed eller sammenhængen med det foregaaende". — "Verbets begyndelsesstilling er som paa tysk meget almindelig. Overalt, hvor verbet skal fremhæves, fremdeles hvor det först træder for den talendes bevidsthed, og hvor en fortællings eller fremstillings fremadskriden hovedsagelig beror paa verbet, begynder det sætningen, og det nominale subjekt fölger paa anden plads eller senere. Afvigende er kun, at den rene begyndelsesstilling har holdt sig meget oftere end i mht. og nht. Vistnok er ogsaa "dækket begyndelsesstilling" [1]) allerede sterkt udviklet. Isærdeleshed proklitiske partikler (*þá, nú* etc.) findes meget ofte foran verbet; f. ex. þá bjó út á Rauđamel Þorfinnr Selþórisson; nú líđa svá sex vetr. Betonede tidsbetegnelser eller adverbier, som ofte begynder sætningerne og henviser verbet til anden plads, har aabenbart været forbillede for denne stilling. Men denne analogi er endnu ikke trængt helt igjennem; disse partikler kan (som i oht.) endnu ofte fölge efter, saa at verbet fremtræder i ren begyndelsesstilling; f. ex. reiđ Illugi þá heiman; reiđ hann nú vestr. Den rene begyndelsesstilling viser sig videre meget hyppig der, hvor man paa tysk maa sætte til det formale *es*, hvortil der i

2. Den er i den ældre tid absolut folkelig og almindelig og findes ligesaa hyppig som den stilling, der nu kræves.

3. Först i tidens löb, navnlig i de nuværende skriftsprog, har der hos tyskerne, svenskerne og danskerne vist sig en stræben efter at opgive denne omstilling, medens den har holdt sig hos islændingerne paa den gamle maade."

[1]) Herved forstaaes, at der foran verbet i begyndelsen af sætningen er sat et "proklitisk" ord. Til saadanne proklitiske ord regner Braune ogsaa de personlige pronomener.

oldn. ikke findes noget tilsvarende; f. ex. lízt mér svá á mey þessa "es gefällt mir"; ríðr Illugi heim "es reitet Illugi heim".

"De ubetonede personalpronomener er i oldn. ganske vist ogsaa fordetmeste kommen foran det i begyndelsen staaende verbum. Men ret ofte staar de ogsaa bagefter; f. ex. veizt þú skaplyndi mitt; sigldu þeir í haf; varð ek þá at selja Hrafni sjálfdœmi".

Med hensyn til eftersætninger anföres, at her stilles verbet först, fordi verbet hovedsagelig tjener "zur Weiterführung des Gedankens" (pag. 40). Om spörgende, önskende og befalende sætninger heder det, at i disse, "hvori verbet spiller hovedrollen", "har det norröne sprog gjennemfört ren begyndelsesstilling ved sætninger med pronominalt subjekt, idet her analogien med stillingen af nominalt subjekt i samme sætninger seirede" (pag. 40). "Saaledes ogsaa ved de i direkte tale indskudte sætninger: "sagde han, svarede han", hvor det selvfölgelig kun kommer an paa verbet, medens subjektet pleier at være bekjendt. Ligesom det her heder segir Gunnlaugr, heder det ogssa med pron. segir hann, aldrig hann segir" (pag. 40).

Endelig anföres, at vi ikke kan undre os over, at sætninger med *ok* i det norröne sprog har verbet först, da denne stilling især hörer hjemme i længere fortællinger, "hvor fortællingens fremadskriden især sker gjennem verbalbegrebet".

Disse Braune's regler gjentages i det væsentlige af F. Holthausen, Altisländisches Elementarbuch § 487 fgg. (Weimar 1895) og B. Kahle, Altisländisches Elementarbuch § 467 fgg. (Heidelberg 1896). Det ser saaledes ud til, at de er akcepterede i Tyskland. I F. Jónssons anmeldelse af Holthausens bog (Arkiv N. F. VIII, 378 ff.) er der ingen bemerkning gjort herved, men det kan formentlig dog ikke betragtes som en godkjendelse. Anmelderen regner vistnok ikke syntaktiske spörgsmaal for sin specialitet.

Braune's udviklinger indeholder adskilligt tiltalende. Jeg har for længere tid siden i mine private optegnelser tildels formet reglerne næsten ganske paa samme maade. Men senere overveielser har bragt mig til at se sagen anderledes. Jeg har idethele gjort den erfaring, at hvor det gjælder syntaktiske fænomener, er det særlig slemt at dömme for raskt. Man kan ved förste betragtning mene at være naaet til et bestemt resultat. Men undersöger man paany, og finder

fænomenet i andre forbindelser og anden belysning, kan man blive opmerksom paa, at der er momenter, som man fra först af ikke har seet eller lagt tilstrækkelig vegt paa.

Det forekommer mig, at Braune mener, at verbets naturlige og regelmæssige stilling i oldn. er paa förste plads, naar sætningen har nominalt subjekt, at altsaa subjektet ligesaalidt som noget andet sætningsled kan faa denne plads, medmindre det skal særlig fremhæves. Saaledes opfattes det ialfald af Kahle og rimeligvis af Holthausen. Men det er mig ikke muligt at tilegne mig den opfatning. For mig stiller det sig saa, at naar man ser paa forholdet uden forudfattet mening og undersöger med nöiagtighed en tilstrækkelig stor mængde exempler, og det saa lykkes i den tilsyneladende brogede forvirring at finde faste holdepunkter, vil man finde, at i den store flerhed af hovedsætninger, nemlig udsagnssætninger, indtager subjektet förste plads, hvor sprogbrugen ikke i visse tilfælde af særlige hensyn har fastslaaet en anden stilling. (Hvilke disse tilfælde er, vil nedenfor blive omhandlet). Der skal intet særligt til forat bringe subjektet paa förste plads, men der kræves noget særligt, forat det skal vige denne plads. De særlige hensyn kan virke i mange tilfælde tilsammen, og hvis der kunde opgjöres en paalidelig statistik, vilde det kanske vise sig, at verbet findes foran subjektet ligesaa ofte, som subjektet foran verbet. Men det kan ikke hindre, at den sidste stilling er den normale, der indtræder uvilkaarlig, naar ledene saaatsige grupperer sig i ro efter sin naturlige vegt og betydning.

Det er dog maaske ikke Braune's mening at stille subjektet ganske i række med de underordnede sætningsled. Naar han siger, at det "betonede sætningsled", som begynder sætningen, "naturlig meget ofte er det nominale subjekt især i begyndelsen af en række af sætninger", ligger der maaske deri, at det nominale subjekt efter sin natur i regelen er

af saadan vegt, at der ikke, som ved de övrige sætningsled, skal en særlig sterk fremhævelse til forat bringe det foran. Men saa mener han ialfald, at "overalt hvor verbet skal fremhæves, fremdeles hvor det först træder frem for den talendes bevidsthed, og hvor en fortællings eller fremstillings fremadskriden hovedsagelig beror paa verbet, begynder det sætningen". Hertil er at bemerke, at hvad udsagnssætninger angaar, hænder det ganske vist, at verbet sættes först, fordi det udhæves med eftertryk. Naar det heder SE. 77, 27 (Egilssons udg.): veitti nú hǫndin fœtinum, er det klart, at der tales med bestemt henvisning til, at man tidligere har negtet, at haanden nogensinde hjalp foden (þeir segja, at þat var alls ekki, at fótr styddist við hǫnd), men at der nu var syn for sagn. Det er utvilsomt, at verbet skal akcentueres ved sin stilling ogsaa Hkr. 694, 34: týn eigi manninum, herra! sjá nú allir, at þú ert miklu betr syndr, og SE. 33, 17: felt hefir hon þá menn, er mér hafa litizt eigi ústerkligri, en Þórr er. Men saadanne udtryk er i virkeligheden, efter hvad jeg har observeret, sjeldne (udenfor de sammensatte tidsformer) og kan derfor kun tillægges liden betydning til forklaring af den store masse af tilfælde, hvor verbet begynder sætningen.

Jeg tror heller ikke, at forklaringen kan söges i, at verbet "först træder frem for den talendes bevidsthed". Lad os tage et exempel blandt hundrede: Hákon fór norðr til Þrándheims, var hann þar til konungs tekinn; váru þeir Eiríkr um vetrinn báðir konungar í Noregi. En eptir um várit dró hvárrtveggi her saman; varð Hákon miklu fjǫlmennri; sá Eiríkr þá engan sinn kost annan en flýja land, fór hann þá á brott með Gunnhildi konu sína ok bǫrn þeira (Eg. 212, 20 fgg.). Efterat der er fortalt, at Haakon for til Trondhjem, træder ganske vist prædikatet först frem for den talendes bevidsthed, nemlig at han blev taget til konge, men saa hefter tanken sig ved de to personer, idet det

fremholdes, at den fölgende vinter var baade H. og E. konger. Naar forfatteren har berettet, at begge samlede tropper, træder atter personerne först for hans tanke: Haakon fik flere folk, Erik vidste ikke anden raad end at flygte, men derefter bliver igjen handlingen fremtrædende: han for bort. Ordstillingen bliver imidlertid, som det sees, den samme, enten subjektet kommer frem for den talendes bevidsthed för prædikatet eller omvendt.

Det samme gjælder, hvor en ny sætning tilknyttes ved *ok*. Hkr. 177, 26 fgg.: þeir segja, at fals sé í hringinum. Síðan lét hon brjóta í sundr hringinn, ok fannst þar eir í innan, er det *eir*, som först træder frem for bevidstheden. Naar det lidt foran heder (Hkr. 177, 12 fgg.): þann vetr fóru menn milli Ólafs konungs ok Sigríðar dróttningar, ok hóf Ólafr konungr þar upp bónorð sitt við Sigríði dróttning, en hon tók því líklega ok var þat mál fest með einkamálum, er der ingen forskjel paa tankeforholdet i ok hóf Ólafr etc. og i en hon tók etc. Hvis tanken paa förste sted nærmest fæster sig ved prædikatet — hóf bónorð —, sker det samme ogsaa paa sidste sted — tók því líklega —; men er paa det ene sted subjektet at antage for mest fremtrædende, maa dette ogsaa være tilfælde paa det andet. Men hvorfor er da efter sprogbrugen ordstillingen ok Ólafr hóf etc. uregelmæssig og en tók hon því etc. utilstedelig?

Med det udtryk, at "en fortællings eller en fremstillings fremadskriden hovedsagelig beror paa verbet", har jeg vanskeligt for at forbinde en bestemt forestilling. Ialfald for verbets stilling i eftersætninger vil der kunne findes en mere nærliggende grund, end at verbet tjener "zur Weiterführung des Gedankens". Den substantiviske eller adverbielle forsætning virker paa samme maade som et foranstillet objekt eller adverbiel bestemmelse, og verbet i eftersætningen kommer da foran subjektet efter sprogets almindelige regel for "omvendt" ordstilling.

Saaledes er det vistnok ogsaa med de i eller efter direkte tale föiede sætninger: "sagde han, svarede han" o. l. Ogsaa her gjör de i direkte tale anförte ord indtryk paa sprogfölelsen som et foranstillet objekt. Braune's bemerkning, at det her "selvfölgelig kun kommer an paa verbet, medens subjektet pleier at være bekjendt" slaar ikke til som rimelig forklaring.

At i spörgende, önskende og befalende sætninger verbet "spiller hovedrollen", kan ikke ubetinget siges. Det kan jo dog i dem komme mere an paa subjektet end paa prædikatet. Hvad spörgende hovedsætninger angaar, er ordstillingen den normale, naar spörgeordet er subjekt. (Hvem har gjort det?) I mange andre tilfælde har man den regelmæssige "omvendte" stilling (Hvad har N. N. gjort? Hvem har N. N. givet bogen? Naar gjorde han det? o. s. v. = Dette har N. N. gjort. Ham har N. N. givet bogen. Igaar gjorde han det.) Det bliver væsentlig spörgesætningerne uden spörgeord, som kommer i betragtning (Kommer kongen? Er han reist?). Naar i disse verbet sættes först, enten vegten ligger paa prædikatet eller paa subjektet, synes det at ligge nær at antage, at man har fundet det hensigtsmæssigt paa en mere iörefaldende maade end ved tonefaldet alene at skille spörgsmaal fra udsagn. (Kongen kommer. Han er reist).

I befalende og önskende sætninger er subjektet fortrinsvis et pers. pron. af 2:den pers. Naar dette sættes efter, er der deri i oldn. ikke nogen oprindelig forskjel fra udsagnssætninger. Ogsaa i de sidste stilles, som af Braune bemerket, de ubetonede personalpronomener ofte (eller rettere: oftest) bagefter. Men medens i önskende og befalende sætninger pron. ikke sættes först, uden det særskilt skal udhæves, vil man i den almindelige norröne prosa i regelen ikke finde det hensyn iagttaget i udsagnssætninger.

Det maa dog merkes, at ved personalpronomener kan i denne forbindelse alene tænkes paa pron. af 1:ste og 2:den person. De saakaldte 3:die pers. pronomener (*hann*, *hon* — *þeir*, *þær*, *þau*) er, hvor det gjælder ordstilling, at stille sammen med de nominale subjekter.

Endelig maa fremholdes, at det i oldn. ikke gaar an at regne ord som *þá, nú* o. s. v. til "proklitiske partikler". Disse er altid sterkt betonede og har for sprogfölelsen vistnok aldrig tabt sin egentlige betydning, selv hvor de staar paa grænsen til at blive en slags overgangspartikler. Til det moderne: "der var engang en mand"; "es war einmal ein Mann", findes i det norröne sprog, som ogsaa af Braune bemerket, intet tilsvarende.

Efter min mening forholder det sig paa fölgende maade med verbets stilling i sætningen i det norröne sprog:

A. Hovedsætninger.

I. Udsagnssætninger.

Den normale stilling er: subjektet paa 1:ste plads i begyndelsen af sætningen, verbet paa 2:den.

I subjektlöse sætninger og sætninger med udeladt ubestemt subjekt bliver det da den normale stilling, at verbet indtager 1:ste plads.

Men verbet stilles foran subjektet i fölgende tilfælde:

1. Meget ofte, naar subjektet er pers. pron. af 1:ste og 2:den person.

Oprindelig har formodentlig disse pron. regelmæssig været suffigerede eller satte enklitisk efter verbalformen (forsaavidt man idethele har fundet det nödvendigt at tilföie dem), og de stilledes kun foran, naar de udhævedes ved eftertryk. Senere har analogien med nominale subjekter bevirket, at de kunde stilles foran ogsaa i andre tilfælde. I det alm. sprog

bliver da regelen, at de staar foran, naar subjektet fremhæves i modsætning til andre; ellers sættes de uden væsentlig forskjel dels efter, dels (sjeldnere) foran.

ek mun eptir vera, en Iakob fari (Hkr. 319, 2). veit Baldri sœmd sem aðrir menn; ek mun vísa þér til, hvar hann stendr (SE. 37, 14). hann mælti til Kálfs: þú skalt fara með mér á Stiklastaði (Hkr. 525, 15). Sigurðr svarar: Vit skulum nú leika fyrst, en þú, Íslendingr! leita til lands (Hkr. 695, 3). þá mælti hann reiðuliga til Magnús: þér kallit Harald heimskan, en mér þykkir þú fól (Hkr. 694, 8).

ek mun enn annat sinn verja borg mína með þvílíkum vélum (SE. 34, 35). ek fylgi hingat þeim manni, er kominn er um langan veg at sœkja yðr heim (Eg. 217, 14). þú hefir flutt mál Egils með ákafa miklum, er þú býðr at etja vandræðum við mik (Eg. 224, 16). Gunnhildr mælti: Vér viljum ekki lof hans heyra (Eg. 219, 7). þér skolut bera kveðju mína Grími syni mínum (Eg. 87, 23).

kenni ek, at þú ert Ása-þórr (SE. 29, 15). þá mælti jarl: Vagn, viltu fá grið? Vil ek, segir hann, ef vér hǫfum allir (Hkr. 160, 2). áttu engis annars af ván, en þú munt hér deyja skulu; máttir þú þat vita áðr, at þú mundir enga sætt af mér fá (Eg. 218, 17). væntu vér, herra, at heðan af muni skipast mál Egils á betri leið (Eg. 219, 16). hafi þið verit hér um hríð með mér ok verit vel siðaðir. Hafi þið vel jafnan dugat (Eg. 67, 17).

2. Naar subjektet er en infinitiv eller en hel sætning fölges med hensyn til ordstillingen (ligesom i flere andre henseender) analogien med subjektlöse sætninger og sætninger med udeladt ubestemt subjekt; verbet stilles altsaa först.

er gott félag at eiga við konung (Eg. 54, 7). er mér leitt, at konungr kvíi oss hér (Jómsv. 62, 21). má vera, at vér komim í fœri við nǫkkura þá menn, er verit hafa at falli þórólfs (Eg. 72, 11).

Men ordstillingen kan blive uforandret, og verbet stilles först, om der som grammatisk subjekt tilföies et *þat* (*hitt*).

var þat lífsháski at hlaupa á sæinn (SE. 40, 10). þykki mér þat allfýsilegt at koma í þeira sveit (Eg. 16, 5). er þat mitt ráð, at vér leggim oss ekki á trúnað þessa bónda (Hkr. 518, 23). er hitt bœn mín ok vili, at þér farit at heimboði til mín (Eg. 47, 4). er sú bœn Kveldúlfs, at þú takir við Þórólfi vegsamliga (Eg. 22, 10). er yðr þat vegr mikill, er úvinir yðrir fara sjálfviljandi af ǫðrum lǫndum (Eg. 217, 16). þiki mér þat miklu skipta, at þeim sé vel til haga haldit (Eg. 297, 18).

Det pronominale subjekt sættes dog ofte foran verbet, navnlig altid, naar der ligger eftertryk paa det.

þat þótti fǫður minum vegr at deyja í konungdómi með sœmd (Eg. 8, 11). þat er mér lítit starf at reka þetta erendi (Eg. 216, 11). þat samir eigi, at lendir menn láti skip fyrir þér (Mork. 49, 3). þat mun konungi skylt þykkja, at ek fara með honum, ef hann skal verja land sitt (Eg. 9, 8). sú er bœn mín, at þú látir okkr hvárki skiljast lífs né dauða (Hkr. 477, 26).

3. Stundom, naar verbet skal særlig udhæves.

þá mælti sá er bundinn var: Lifa enn nǫkkurir Jómsvíkingar (Fsk. 52, 10). konungr mælti: Vandast nú getan (Hkr. 673, 5). veitti nú hǫndin fœtinum (SE. 77, 27). týn eigi manninum, herra! sjá nú allir, at þú ert miklu betr syndr (Hkr. 694, 34). má mér svá vel líka þín þjónosta, at ek veita þér bœtr eptir bróður þinn (Eg. 78, 7; má = má vera, at).

Saaledes kan spörgsmaalets verbum gjentages med eftertryk i svaret.

hvat ætla menn, at Sigmundi Brestissyni muni hafa at bana orðit? sagði hann — ætla sumir, at þér munit hafa fundit þá í fjǫrunni ok drepit þá — mæla þat enn sumir

menn, at þeir muni hafa sprungit á sundi (Flat. I 556, 8; 11). hafði hann nakkvat vápna? segir Flosi. Hafði hann sverðit Fjǫrsvafni, segir Geirmundr (Nj. 130, 45). cfr. hvernug varð hann við Ásbjǫrn, þegar er þér ruddut skipit? Þórir segir: Bar hann sik til nǫkkurrar hlítar (Hkr. 356, 34). þá spurði hann eptir, ef setr nokkur væri í dalnum. En Brúsi segir: Eru setr, er heita Grœningar (Hkr. 450, 7).

Navnlig stilles saaledes verbet ofte foran i de sammensatte verbalformer, hvor da infinitiven eller fortidsparticipiet sættes först[1]):

taka mundi þá øx þín til hans (Hkr. 525, 27). þurfa muntu, Þjálfi, at leggja þik meir fram (SE. 31, 27). svínbeygt hefi ek nú þann, er ríkastr er með Svíum (SE. 83, 11). heyrt hefi ek, at þér hafit kvisat í milli yðvar (SE. 30, 19). felt hefir hon þá menn, er mér hafa litizt eigi ústerkligri, en Þórr er (SE. 33, 17).

4. Altid i den saakaldte "omvendte ordstilling" d. e. naar objektet, hensynsbetegnelsen, prædikatsordet, et adverbium eller en adverbiel bestemmelse sættes paa förste plads for at fremhæves. I dette tilfælde kommer verbet efter det udhævede ord og subjektet efter verbet.

suma rak hann af landi, ok af sumum tók hann stórfé, fyrir sumum lét hann bú hǫggva (Hkr. 526, 15). Gunnari lét hann kasta í ormgarð (SE. 76, 12). dýrt er dróttins orð (Hkr. 300, 33). þat kveld gekk hann at brúðhlaupi með Brynhildi (SE. 75, 12). skamt þaðan frá viðr tjǫrnina hjá leirvík nǫkkurri var Haraldr (Hkr. 285, 22). ekki uni ek því. þá mælti konungr (Hkr. 673, 21).

Paa samme maade kan ogsaa en infinitiv stilles förBt.

vill þú þiggja gullit at gjǫf? þiggja vil ek víst, segir

[1]) Ellers er det regel, naar subjektet stilles efter verbum i sammensat form, at hjælpeverbet sættes foran subjektet, men hovedverbet bagefter; altsaa: þá mundi øx þín taka til hans; hefi ek heyrt o. s. v. Dog siges ogsaa: ok þaðan af eru komnir þessir úlfar (SE. 8, 5).

sveinninn (Nj. 94, 7). fara skaltu, Kálfr (Hkr. 525, 17). vera kann þat, at þú sér ættstœrri en hon (Hkr. 162, 7). vera munu ykkr þykkja sakar til, þó at þit ráðit Þórólf af lífi (Eg. 60, 11). sjá kann ek á þessu, at þú ert hollari Agli en Eiríki konungi (Eg. 223, 8).

Hertil hörer (cfr. ovenfor side 217—18), at verbet stilles efter subjektet

a) i eftersætninger;

b) i udtryk som: "siger han" o. l. (samt *ætla ek*, *hygg ek*, *vil ek* o. l.), naar de stilles efter eller indskydes i en direkte tale [1]) (eller subst. sætning).

áðr konungr kœmi af skóginum, lét hann marga menn (OH. 18, 36). þótt ek sjá úskygn, þá er þó sjálf hǫnd hollust (OH. 157, 31) [2]).

hefir þú nǫkkura menn hitt í borginni, segir Arinbjǫrn, þá er þik muni kent hafa? (Eg. 217, 25). þokum at skóginum, sagði hann, ok látum hann hlífa á bak oss (Eg. 168, 8).

fáir ætla ek at þau bindi sárin, er hann veitti (Eg. 65, 17). þau orð bað Ásta at vit skyldim bera þér (OH. 31, 1). arf minn allan vil ek at taki Þórólfr félagi minn (Eg. 26, 9).

5. Naar en hovedsætning knyttes til et foregaaende sideordnet udsagn med *ok*.

Magnús konungr fór um haustit alt austr til landsenda, ok var hann til konungs tekinn um alt land, ok varð alt landsfólk því fegit, er Magnús var konungr orðinn (Hkr. 518, 34). jarl þakkaði honum vel þessi heit, ok dvalðist hann með Þorgný (Hkr. 290, 11). Sigurðr konungr hét ferð sinni, ok gerðu konungar stefnulag sitt í Eyrarsundi

[1]) Denne udtryksmaade er i det gamle sprog ikke saa almindelig som nutildags og er væsentlig indskrænket til præs. og imp. af *segja*.

[2]) Cfr. sá maðr er kaupmaðr skal vera, þá verðr hann leggja sik í margan lífsháska (Kgs. 6, 8). en sá er þetta nemr ok gætir, þá missir sá eigi sannrar spektar (Kgs. 5, 16) = ef maðr skal kaupmaðr vera o. s. v.

(Hkr. 685, 6). eigi hljótu vér meðalorðaskak af honum Mœrakarli, ok væri hann launa fyrir verðr (OH. 157, 34).

Efter *ok* kan subjektet stilles foran verbet, naar der ligger eftertryk derpaa.

en er hann sagði ásunum draumana, þá báru þeir saman ráð sín, ok var þat gert at beiða griða Baldri fyrir allskonar háska, ok Frigg tók svardaga til þess, at eira skyldu Baldri eldr ok vatn (SE. 36, 32). Þórólfr var sárr mjǫk en Bárðr meir, ok engi var úsárr á konungsskipinu fyrir framan siglu (Eg. 25, 16).

Ellers findes den ordstilling sjelden.

þeirra sat innast Auðun illskælda; hann var ellztr þeira ok hann hafði verit skáld Hálfdanar svarta (Eg. 21, 13). eptir þat tók Sigurðr konungr vel við frændsemi Haralds, en Magnús son hans úþokkaðist mjǫk við hann, ok margir hǫfðingjar sneru eptir honum (Hkr. 692, 28). eru nú konungi orð gǫr, at hann leggi til heilræði, ok hann kemr ok lítr yfir ráðit hennar (Mork. 70, 28).

Merkeligt er det, at naar sætningen forbindes med et sideordnet udsagn med *en*, bruges den normale ordstilling (subjektet foran verbet).

síðan tǫluðu danskir hǫfðingjar langar tǫlur ok snjallar, en bœndr svǫruðu ok tǫluðu í mót, sǫgðu margir, at þeir vildi fylgja Sveini konungi ok berjast með honum, en sumir neittu (Hkr. 518, 11). þá lét Sigríðr dróttning um nóttina veita þeim atgǫngu bæði með eldi ok vápnum; brann þar stofan ok þeir menn, er inni váru, en þeir váru drepnir, er út kómust (Hkr. 162, 20). þann vetr fóru menn milli Ólafs konungs ok Sigríðar dróttningar, ok hóf Ólafr konungr þar upp bónorð sitt við Sigríði dróttning, en hon tók því líkliga (Hkr. 177, 12).

Undtagelse herfra findes i "omvendt ordstilling".

þess strengðir þú heit, Vagn, at drepa mik, en mér þykkir hitt nú líkara, at ek drepa þik (Hkr. 159, 10).

margir hans menn lǫttu hann þess, en eigi at síðr fór hann með mikla sveit manna (Hkr. 162, 13).

Ellers meget sjelden; f. ex. Hkr. 683, 27: fleiri hlutir urðu þeir í skiptum þeira brœðra, er þat fannst á, at hvárr dró sik fram ok sitt mál, ok vildi hvárr vera ǫðrum meiri, en helzt þó friðr milli þeira, meðan þeir lifðu, hvor verbet er stillet foran forat udhæves, og Eg. 37, 10: konungr rœddi fátt um þessi tíðendi fyrir mǫnnum, en fannst þat á, at hann mundi trúnað á festa þessa orðrœðu, hvor stillingen er overensstemmende med, hvad der er sagt ovenfor under 2.

Grunden til den forskjellige stilling af sætningsledene efter *en* og *ok* maa söges deri, at paa den tid, da denne sprogbrug fæstnede sig, föltes *en* blot som en tonlös forbindelsespartikel, men *ok* som et betonet adverbium = "videre, fremdeles, desuden", hvorefter der krævedes "omvendt" ordstilling. Men paafaldende er det, at denne ordstilling har kunnet holde sig saa uforandret, efterat ordet er gaaet over til en ubetonet sideordnende konjunktion.

Forholdet er da det samme som ved *enda* (opr. = *en þó* cfr. Noreen: Aisl. gram.[2] § 117, 2) eg. "og paa den anden side, og desuden, og tilmed", der efterhaanden gaar over til betydningen "og" eller "men", samt ved *heldr* der fra at betyde "heller, mere, meget mere o. l." bliver til "tværtimod" og tilsidst til adversativ partikel "men". Efter disse ord benyttes altid "omvendt" ordstilling.

Hallgerðr var fengsǫm ok stórlynd, enda kallaði hon til alls þess, er aðrir áttu í nánd (Nj. 11, 14). cfr. fyrir því at nóttin er eigi afliðin til lykta, enda er dagrinn eigi fulliga kominn (Mar. 58, 28). ok láta þeir sér þat eigi einhlítt, heldr hafa þeir undir sik tekit eigur allra vár frænda (OH. 32, 5). cfr. þvíat eigi elskaði hann þá at eins úvini sína, er hann bað fyrir þeim, heldr elskaði hann þá, er hann ávitaði þá um útrú (Hom. 75, 33).

6. Naar en hovedsætning föies asyndetisk til det frgd, saaledes at det fölgende udsagn slutter sig dertil som umiddelbar fortsættelse uden nogen væsentlig pause i foredraget.

Hákon fór norðr til Þrándheims, var hann þar til konungs tekinn; váru þeir Eiríkr um vetrinn báðir konungar í Noregi. En eptir um várit dró hvárrtveggi her saman; varð Hákon miklu fjǫlmennri; sá Eiríkr þá engan sinn kost annan en flýja land, fór hann þá á brott með Gunnhildi konu sína ok bǫrn þeira (Eg. 212, 20). Þórólfr Kveldúlfsson ok Eyvindr lambi kómu um haustit heim ór víking, fór Þórólfr til fǫður sins, tóku þeir feðgar þá tal sín í milli, spyrr Þórólfr eptir, hvat verit hefir í erendum þeira manna, er Haraldr sendi þagat (Eg. 15, 8). Þá gipti Eiríkr Vagni Ingibjǫrgu dóttur Þorkels leiru ok fekk honum langskip gott með ǫllum reiða ok fekk honum skipan til; skildust þeir hinir kærstu vinir; ferr þá Vagn heim suðr til Danmerkr, varð hann síðan ágætr maðr, ok er mart stórmenni frá honum komit (Hkr. 160, 29).

Det forekommer mig, at der neppe kan være tvil om, at i dette tilfælde *ok* simpelthen er udeladt.

Föies et nyt verbum til et för nævnt subjekt, skal det egentlig tilknyttes med *ok*; f. ex. þá kom þar dróttning til hans ok skenkti honum sjálf ok lokkaði hann mjǫk til at drekka ok var hin blíðasta (Hkr. 161, 18). Men der siges ogsaa asyndetisk: Þórólfr kom af fjallinu ofan í Vefsni, fór þá fyrst til bús síns á Sandnes, dvaldist þar um hríð, fór norðan um várit með leiði sínu til Torga (Eg. 42, 14).

Paa samme maade tilknyttes en ny sideordnet hovedsætning egentlig med *ok*, f. ex. Magnús konungr fór um haustit alt austr til landsenda, ok var hann til konungs tekinn um alt land, ok varð alt landsfólkit því fegit, er Magnús var konungr orðinn (Hkr. 518, 34), men der er intet til hinder for at udelade *ok*, og udtrykket bliver da:

Magnús konungr fór um haustit alt austr til landsenda; var hann til konungs tekinn um alt land; varđ alt landsfólkit því fegit, er Magnús var konungr orđinn.

Det udsagn, hvortil en sætning med foranstillet verbum saaledes slutter sig, kan være adskilt fra denne ved en mellemkommende parenthetisk indskydelse, men den eiendommelige ordstilling vækker dog forestilling om en nær forbindelse med, hvad der tidligere er sagt, f. ex.

En at skilnađi þeira Arinbjarnar ok Egils, þá gaf Egill Arinbirni gullhringa þá tvá, er Ađalsteinn konungr gaf honum ok stóđ mǫrk hvárr, en Arinbjǫrn gaf Agli sverđ þat, er Dragvandill hét — þat hafđi gefit Arinbirni Þórólfr Skallagrímsson, en áđr hafđi Skallagrímr þegit af Þórólfi bróđur sínum, en Þórólfi gaf sverđit Grímr lođinkinni, son Ketils hœngs. Þat sverđ hafđi átt Ketill hœngr ok haft í hólmgǫngum, ok var þat allra sverđa bitrast — skildust þeir međ kærleik hinum mesta, fór Arinbjǫrn heim í Jórvík til Eiríks konungs (Eg. 226, 9 fgg.).

Saaledes navnlig efter en kortere eller længere direkte eller indirekte tale.

Kálfr svarar: "Ekki tók øx mín til hans"; gekk hann þá í brott ok til hests síns, hljóp á bak ok reiđ leiđ sína (Hkr. 525, 28). Ástríđr svarar: "Allir þeir menn, er nǫkkurir hreystimenn vilja vera, munu ekki æđrast um slíkt En ef menn hafa látit frændr sína međ hinum helga Ólafi konungi, eđa sjálfir sár fengit, þá er þat drengskapr at fara nú til Noregs ok hefna þess" — kom Ástríđr svá orđum sínum ok liđveizlu, at fjǫlđi liđs varđ til međ Ástriđi at fylgja honum til Noregs (Hkr. 516, 11 fgg.). Sveinn konungr Alfífuson var þá staddr á Sunnhǫrđalandi, er hann spurđi hersǫgu þessa; lét hann þegar skera upp herǫr — — — átti konungr þá þing ok tal viđ bœndr ok bar þá upp erendi sín, sagđi svá: at hann vill halda til móts viđ Magnús konung, son Ólafs konungs, ok halda viđ hann orrostu, ef bœndr

vilja fylgja honum; mælti konungr heldr skamt (Hkr. 517, 33 fgg.).

Naar en persons ord först anföres paa indirekte maade, men der saa gaaes over til direkte tale, kan ved constructio ad sententiam den direkte tale indledes med en sætning, hvori verbet sættes foran subjektet.

Egill segir, at ekki var ort; "hefir hér setit svala ein við glugginn ok klakat í alla nótt, svá at ek hefi aldregi beðit ró fyrir" (Eg. 221, 9). Konungr — segir, at Arinbjǫrn hefði lengi fylgt mjǫk málum Egils; "hefir hann notit þín at því, er ek hefi látit hann vera hér í landi" (Eg. 187, 4)[1].

7. Endelig kan udenfor de ovenfor nævnte tilfælde verbalformerne *er*, *var*, *mun*, sjeldnere *hefi*, *hafða* o. s. v. sættes först i sætningen foran subjektet eller et andet sterkere betonet ord[2].

---

[1]) Naar det stundom kan synes mindre naturligt at tænke sig *ok* udeladt (f. ex. þá varði Sigmundr uppgǫnguna, en þeir Þórir ok Einarr hlupu til skips þeira Þrándar; helt þar annarr maðr festi, en annarr var út á skipi Flat. I 551, 20), er at merke, at i det gamle sprog ofte sætninger forbindes med *ok*, hvor vi nu ikke vil bruge saadan koordination; f. ex. síðan gera þeir svá ok fundu þar likama Skarphéðins, ok hafði hann staðit upp við gaflaðit (Nj. 132, 31) eigi skal þat, segir Flosi, ok eru slíkt heimskir menn, sem þú ert (Nj. 130, 95).

ok udelades altid som forbindende konj., naar *ok* sættes inde i sætningen som adv. = ogsaa: Þrándr lét bjóða Þuríði Meginekkju sættir ok sonum hennar; varð ok ekki af því, at synir Sigmundar leitaði trausts við Noregs hǫfðingja (Flat. I 555, 12). eptir þessa áminning skipaðist konungr vel við, fluttu ok margir þessi orð fyrir konungi (Hkr. 528, 1).

[2]) Om rigtigheden af denne regel er jeg ikke paa det rene. De fleste exempler, som kan henföres hertil, kan forklares efter det frgd, navnlig efter 6, tildels efter 2. Dette gjælder dog ikke udtryk som Fsk. 138, 34; Hkr. 474, 11, hvor en direkte tale begynder paa denne maade. Ogsaa Nj. 130, 16 synes det mig rigtigere at læse: Skarphéðinn mælti þá: Er þér hér nú minjagriprinn, end som Gíslason har: Skarphéðinn mælti: þá er þér hér nú m. Maaske har man her en eiendommelig anvendelse af, hvad der er anfört under 3, saaat verbet er stillet först for at give udtrykket et sterkere præg af tilforladelighed (altsaa: det var ganske sikkert nordmændenes konge — bönderne fortjener ganske vist, at etc.).

skulu vit brœðr vera búnir ok boðnir til slíks, sem þér vilit okkr til nýta. Hafði faðir okkarr hér lengi konungs sýslu; varð honum þat vel í hǫndum. Er yðr, konungr! vandsettir hér menn yfir til forráða, því at þér munut hér sjaldan koma sjálfir (Eg. 36, 15). Arinbjǫrn svaraði: eigi er hann á mínu skipi. Munu þér ok konungr! brátt mega þat sjá. Eru þeir einir hér innan borðs, er þér munut kenna (Eg. 194, 7). skulut þér, segir hann, hér vera ok sjá þau tíðendi, er hér gerast — er yðr þá eigi segjandi saga til — því at þér skulut frá segja ok yrkja um síðan (Hkr. 475, 11). þeir svǫruðu konunginum: Var þat Norðmanna konungr (Fsk. 138, 34). þá krafði hann sér hljóðs ok mælti síðan: Hafa bœndr verðleik til þess, at svá væri gert (Hkr. 474, 11). bjóðit mǫnnum lǫg ok landsrétt, drepit niðr herǫrinni — mun hon enn eigi víða hafa farit yfir landit, því at stund hefir skǫmm verit — sendit menn yðra etc. (Hkr. 318, 30).

Saavidt jeg har iagttaget, skulde disse regler for verbets stilling i udsagnssætninger være i det væsentlige udtömmende [1]). Men en klar opfatning af forholdet vanskeliggjöres ofte ved den interpunktion, som anvendes i udgaverne. Der sættes i mange tilfælde punktum foran en sætning, som begynder med et verbum med efterstillet subjekt, hvor der dog ikke naturlig skal være nogen större pause i talen; omvendt findes komma foran sætning med först stillet subjekt, hvor der rettere skulde staa punktum. Jeg tror, at hvis man forelæser en god sagatext efter en tegnsætning, der er afpasset efter de ovenfor opstillede regler, vil man faa en paa-

[1]) Stundom kan et verbums begyndelsesstilling være begrundet i, at et vers foresvæver forfatteren; f. ex. vex viðarteinungr einn fyrir vestan Valhǫll (SE. 37, 6). I ordsproglige udtryk kan verbet sættes först forat frembringe en iörefaldende alliteration; f. ex. lifa orð lengst eptir hvern (Konung. 50, 28).

lideligere forestilling om de gamle sagafortælleres mundtlige foredrag.

II. Viljesætninger.

1. Naar pron. tilföies ved imperativ, bliver det enten suffigeret eller sat bagefter verbalformen; foran sættes det kun, naar det særlig udhæves, dog neppe uden sætningen indledes med *en*.

láttu þér nú verða hǫfðinglega við þenna mann (Eg. 217, 19). gakk þú nú á skip þitt (Eg. 192, 19). takit ér yðr nú hǫfðingja (Nj. 124, 28). fǫrum vér á brutt (Eg. 191, 24).

ek vil bjóða fé fyrir mann þenna, til þess at hann haldi lífi sínu ok limum, en þér, konungr! skipit ok skerit um alt annat (Hkr. 357, 15). þá mælti Skrýmir til Þórs, at hann vill leggjast niðr at sofna; en þér takit nestbaggann (SE. 29, 28). en þú, Egill! hátta svá ferðum þínum (Eg. 224, 20). en þú flý eigi, þótt lið sé gǫrt til þín (Jomsv. 61, 35).

2. Ved opfordrende konjunktiv stilles ogsaa alm. verbet foran subjektet, men subjektet kan sættes förste, naar der ligger eftertryk derpaa.

hafi þik allan trǫll; standi menn upp ok drepi hann (Mork. 43, 13). skjótr er dómr minn: flýi hann af landi (Hkr. 644, 22). ráði guð fyrir lífi mínu (Hkr. 210, 3). þér elskuðut dauða, sé þér glataðir (Hom. 63, 24). trǫll hafi þína vini (Nj. 36, 5). guð þakki yðr (Kgs. 8, 8). ǫll heipt ok reiði takisk frá yðr (Hom. 43, 9). ek mun eptir vera, en Jakob fari (Hkr. 319, 2).

Sættes et underordnet sætningsled eller et adv. el. lignende först i sætningen, kommer altid verbet foran subjektet.

lofaðr sér þú guð, dróttinn minn (Nj. 106, 26). ǫllum mǫnnum sé þat kunnigt (Mork. 131, 19). en þó verði þinn vili (Hom. 111, 15).

III. Spörgesætninger.

1. Er spörgeordet subjekt eller hörer til subjektet, sættes subjektet foran verbet.

hverr eggjaði þik at mæla slíkum beryrðum við mik? (Hkr. 691, 4). hvat rýkr á diskinum fyrir yðr? (Hkr. 690, 17). hvert máltak er haft til skáldskapar? (SE. 49, 25).

2. Er spörgeordet underordnet led i sætningen, eller hörer det til prædikatet eller til et underordnet led, indtræder, da spörgeordet altid maa staa först, omvendt ordstilling, verbet altsaa foran subjektet.

hverr var þessi hinn málsnjalli maðr? (Hkr. 619, 24). fyrir hví biðr þú þér eigi lækningar? (Hkr. 497, 31). hvernug varð hann við, Ásbjǫrn? (Hkr. 356, 33). hversu mikla frændsemi átt þú við Erling? (Hkr. 353, 21).

3. Er spörgsmaalet ikke betegnet med spörgende ord, eller betegnet med *hvárt*, sættes verbet foran subjektet [1]).

ætlar þú at hræða mik, Erlingr? hefir þú fyrir því lið mikit? (Hkr. 361, 2). hvárt eru allir menn í svefni á bœnum? (Eg. 203, 9).

B. Bisætninger.

1. I alle arter af bisætninger er det den normale ordstilling, at subjektet sættes foran verbet umiddelbart efter konjunktionen, relativpartiklen og spörgeordet (eller det led, hvortil spörgeordet hörer).

Konjunktionsbisætninger (substantiviske og adverbielle): en þó er þat satt, ef ek hefða vitat, þá er ek var heima í Langey, at Þórir hundr mundi koma í ferð vára með svá mikit lið, sem hann hefir, at vér mundum hafa haft fleira manna með oss (OH. 134, 10).

Relativsætninger: ek kenda gørla þá staði, er ek hefi eigi fyrr sét (OH. 202, 28). engir hlutir hafa þeir at borit

[1]) *hvárt* repræsenterer oprindelig elliptisk et selvstændigt spörgsmaal: hvad (af to ting) finder sted?

mér til handa, er Ólafr konungr hafi mér reizt um, en mǫrg er sú ráđagerđ hans, er hætting man í þykkja (OH. 53, 28).

Spörgebisætninger: skal ek freista, ef ek mega þik drepa (Hkr. 622, 29). þat skyldi svá reyna, hvárt Baldr var svá ástsæll, sem sagt er (SE. 38, 39). haf þú njósn af, nær er þeir koma til bœjarins (Nj. 3, 34). hann spyrr, hvat mǫnnum þeir sé (OH. 201, 32). þeim mǫnnum þótti úsýnt, hverr friđr gefinn væri varnađi þeira manna, er af landi braut fœri međ konungi (OH. 188, 31). hon hafđi þetta gørt til raunar, hvert ráđ Sigurđr konungr tœki (Mork. 165, 12). eigi þykki mér skipta, í hvárum flokki ek em (OH. 204, 5). mađr man reynask af bardǫgum guđs, hverjum hug hann gerir góđ verk, eđa hverri styrkt hann standisk freistni (Hom. 13, 15).

2. Men i visse tilfælde kan ogsaa i bisætninger verbet sættes foran subjektet, nemlig:

a) stundom naar verbet særlig udhæves.

kunn vel at skilja ok marka, hversu þverr eđa vex úkyrrleikr sjóa (Kgs. 10, 28). veit ek eigi þat, þótt minn frændi sé konungr yfir landi, hvárt batna skal viđ þat minn réttr nakkvat (OH. 34, 25). þóat tekit væri hit mesta fjall, ok yrđi þat at eldi ok væri þar í kastat, þá yrđi þat þegar at jǫkli (Hom. 104, 21). ok er þat geta mín, at þat sé ráđ hans, at standa skuli bú yđur úrænt (Nj. 131, 80). hann herđi hendrnar at hamarskaptinu, svá at hvítnuđu knúarnir (SE. 28, 26).

b) i omvendt ordstilling, naar et andet ord end subjektet fremhæves med eftertryk; saaledes ofte i *at*-sætninger, sjeldnere i andre konjunktionssætninger, relativsætninger eller spörgebisætninger.

kann vera, at nú verđi eigi langt várt viđrmæli (Mork. 46, 20). þótti mér úfróđlegt at fara svá aptr, at eigi hefđa ek sét yđr ok vegsemd yđra (Hkr. 275, 11). en þó vil ek, at fé þetta þiggir þú af mér (Hkr. 275, 23). hitt munda

ek ætla, at með henni myndi nú vera beggja ykkur gæfi (OH. 14, 5). séðu við, at þér verði eigi mein at refði mínu (OH. 158, 3). setti hann þá þat í lǫgum, at til þess þings skyldu sœkja Upplendingar (OH. 110, 32). máttu svá ætla, at vandskipaðr mun þér vera stafninn í stað hans (Mork. 47, 35).

Þótt þar væri fyrir eldr brennandi, þá mynda ek ok minir liðar þegar í hlaupa (OH. 243, 1). gott hjóna ert þú, ef slík væri mǫrg (Nj. 69, 29).

skal ek þik gipta nǫkkurum þeim hǫfðingja, er mér sé eigandi vinátta við (OH. 78, 26). ok þarf maðr jafnan leiða at huga, at hann sé þar vel, sem þá er hann staddr (Kgs. 6, 11). því at eitt orð má þat mæla í bræði, ef maðr gætir eigi, er síðan vildi hann með gulli keypt hafa at úmælt væri (Kgs. 9, 23).

er þér eigi forvitni á, hversu mér líkar sagan (Mork. 73, 9). spyrr, hvernig honum þykkir ferð sín orðin (SE. 33, 35). þar skal þó til hætta, hvárt meira megi gipta vár (Mork. 161, 28). nú hœfir oss at skynja, hvaðan af hvígi sé nafn gefit (Hom. 205, 21).

c) i betingelsessætninger, naar betingelseskonjunktionen udelades.

vill Þórólfr upp gefast ok ganga á vald mitt til miskunnar, ok (= þá) mun hann halda lífi ok limum (Eg. 63, 5). viltu þessa menn alla láta grið hafa, þá skal aldri með lífi fara Vagn Ákason (Hkr. 159, 31). hefði þat verit þá boðit, þá væri margr maðr sá á lífi, er nú er dauðr (Hkr. 619, 11). hefði hann lið slíkt, sem hann er frœkn sjálfr, þá mundi hann optar sigr fá (Mork. 46, 5).

d) naar i den anden (eller en senere fölgende) af flere sideordnede *at*-sætninger, der er forbundne med *ok*, konjunktionen *at* er udeladt.

Hákon jarl fær nǫkkurn pata af því, at maðr mun sá vera fyrir vestan haf, er Óli nefndist, ok halda þeir hann

þar fyrir konung (Hkr. 163, 29). svá er sagt, at Einarr hafi verit allra manna sterkastr ok beztr bogmaðr, ok var harðskeyti hans umfram alla menn aðra (OH. 24, 12). svá er, sem yðr er kunnigt, at ek em hér kominn á þinn fund, ok hefi ek farit langa leið ok torsótta (Hkr. 275, 9). betra þykki mér, þótt ek hafa it sama ríki ok eignir, at minn frændi sé konungr yfir Noregi heldr en útlendir konungar, ok mætti enn vár ætt upp hefjast hér á landi (OH. 34, 28). þat vilda ek, at þú ræddir ekki um, ok sé kyrr veðjun þessi (Mork. 98, 25). þá beiddi jarl þess, at konungr skyldi ljá honum fresta til annars sumars, ok fœri jarl þá heim at sinni (OH. 97, 33). vera kann, at eptir makligleikum sé, ok hafi hon svikit mik (Mork. 123, 22).

Saaledes ogsaa, naar *ok* udelades: síðar um vetrinn var konungi sagt, at Innþrœndr hǫfðu fjǫlment á Mærini, ok váru þar blót stór at miðjum vetri, blótuðu þeir þá til friðar ok vetrar góðs (OH. 103, 15). varð þat at sætt, at Hálfdan skyldi halda ríki ǫllu því, er áðr hafði hann haft, skyldi hann ok láta úhætt við Eirík bróður sinn (OH. 6, 24). hon lagði ráð fyrir þá, at þá er þeir kvæmi til Jǫrmunreks konungs, at þeir skyldu ganga of nótt at honum sofanda, skyldi Sǫrli ok Hamðir hǫggva af honum hendr ok fœtr (SE. 77, 16). cfr. en mér spyrst á þann veg til um alla þá, sem allir verði ekki at manna, støkkva sumir af landi á brott (Eg. 16, 11; = at allir verða etc. ok støkkva sumir).

Ligesaa, om en *at*-sætning med *ok* sideordnes med en infinitiv.

þér skulut bera Svíakonungi þau mín orð, at ek vil frið setja millum landa várra til þeira takmarka, sem Ólafr Tryggvason hafði fyr mér, ok sé þat bundit fastmælum, at hvárigir gangi þar um fram (OH. 53, 2). hinn annarr at halda bardaga við mik, ok hafi sá fé, er sigr hefir (OH. 241, 34). þvíat þat er satt at segja, at svá fellr mér þetta

nær um trega, at mér þœtti betra at hafa látit tvá sonu mína ok lifði Hǫskuldr (Nj. 111, 30). cfr. væria þér verri vænleikr minni ok kœmist þú með ǫðrum mǫnnum (Mork. 37, 8 = væria þér verra at hafa vænleik minna ok kœmist þú etc.).

Men den normale ordstilling (subjektet foran verbet) bruges dog ogsaa i dette tilfælde.

ok er þeir hittu menn at máli, spurðu þeir þau tíðendi, at Eiríkr konungr blóðøx var þar fyri ok Gunnhildr, ok þau hǫfðu þar ríki til forráða, ok hann var skamt þaðan uppi í borginni Jórvík (Eg. 215, 8). hon sagði, at þat var honum hégómamál, ok hann er áðr svá vel kvángaðr, at honum er fullræði í (Hkr. 162, 4). þat hafa menn fyr satt, at Knútr konungr hafði vitat um ferð Háreks, ok hann myndi eigi svá hafa farit, ef eigi hefði áðr vináttumál farit milli þeira Knúts konungs (OH. 171, 2). nú er þat orð flestra manna, er bókina heyra, at þat megi eigi vera ok þat sé ekki nema lygi (Kgs. 24, 10). segit honum svá, at ek sé sjúkr ok at bana kominn, ok ek vilja fyrir eins finna hann, ok líf hans liggi við (Jómsv. 68, 33). cfr. vætti ek hans ásjá, ok hann muni sína gæzlu láta yfir mér vera (Mork. 170, 25). Blandet exempel: þat sýndisk mér, at lík eitt lá fólgit undir gúlu klæði, ok sálan var ór farin. Svá sýndisk mér, at hon væri nøkkvið — ok var sú hin auma grœn sem graslaukr (Hom. 190, 3 fgg.) [1].

Sker forbindelsen mellem to sideordnede *at*-sætninger med *en* (= men), forandres ikke ordstillingen, om *at* udelades.

eigi má ek þat vita, at ek hafa hér mikinn sóma með yðr, en móðir mín troði stafkarls stig út á Íslandi (Mork.

[1]) Om *at* udelades i en enkelt sætning, har det ingen indflydelse paa ordstillingen: þar sem sumir segja, hann sé heygðr (Isl. I 36, 20). Saaledes efter *en* (= end): vil ek ekki annat, en þú farir til mín til vetrvistar (OH. 156, 14). hvat er heldr þá en ek gøra konungi eigi skapraun í hérvist minni (Mork. 141, 28).

63, 35). eru kostir tveir af oss gørvir, at ér gangit í land, en vér munum taka fé yðvart (Nj. 83, 20). nú er sá einn kostr, at ek vil bjóða þér til mín við vii menn, ok sér þú ásamt við konu þína, en lið þitt sé annarsstaðar (Mork. 86, 15). cfr. værí þat ráð, ef nǫkkur dáð er í þér at ráðast fyrstr upp at Bresti, en aðrir fylgði þér eptir (Flat. I 129, 11)[1].

e) i den 2:den af to med *ok* forbundne betingelsessætninger, naar betingelseskonjunktionen udelades i denne.

ef sá maðr stígr í þann hólma, er sjúkr er, ok neytir hann þeira grasa, er þar vaxa, þá verðr hann þegar heill (Kgs. 22, 26 Kristianiaudgaven). skyldi Eyvindr gefa þeim mark, ef Haraldr konungr kœmi, ok þóttist hann liðs þurfa (Mork. 42, 17). þóat tekit væri hit mesta fjall, ok yrði þat at eldi ok væri þar í kastat, þá yrði þat þegar at jǫkli (Hom. 104, 21). eigi megu menn til ganga at forvitnast á þá árbakka, nema lǫng reip hafi ok sé borin á þá menn, er til vilja forvitnast at sjá, ok siti hinir fjarri, er gæta reipsins (Kgs. 32, 35).

Fremdeles naar der til en betingelsessætning med *ef* og indikativ ved *ok* (enda) knyttes en sætning i konjunktiv i betydningen "og sæt at", "og lad os antage at", "og dersom". (Se min afhandling om konjunktiv § 8 i Arkiv 1883).

þykki mér þá vel sýslat, ef þú heyrir orð Svíakonungs, ok segi hann annathvárt já eða ní (OH. 53, 12). ef þar er útlendr herr, ok fari þeir þaðan með langskipum, þá ætla ek mǫrgum kotbúǫndum munu þykkja verða þrǫngt fyri dyrum (OH. 127, 4). cfr. þótt eigi nái prestfundi, ok segi

---

[1]) Verbet stilles foran i "omvendt" ordstilling: þeir segja, at eyin verði eigi sótt, ef tíu menn eru til varnar hjá uppgǫngunni, en aldri komi svá margr, at sótt verði (Flat. I 552, 32); derfor efter *heldr*: hófsemi er háttr alls lífs, at maðr elski ekki of mjǫk, né hafi at hatri. heldr stilli hann allar ýmisar girndir þessa lífs (Hom. 57, 1).

hann úlærđum manni til, at hann iđrast, ok svá þótt hann megi eigi mæla, ok geri hann þær jartegnir etc. (Grág. 12, 10). þar er mađr tekr viđ fé byskups, ok hverfi fé þat (Grág. 20, 5). legg einn þriđjung í félagsgerđ međ þeim mǫnnum, er jafnan sitja í góđum kaupstǫđum, ok sé þeir tryggvir ok kunni vel viđ kaup (Kgs. 13, 5).

f) i den 2:den af to med *ok* (*eða*) forbundne spörgesætninger, naar spörgeordet *hvárt* eller *ef* udelades i denne.

Njáll spurđi, hvárt hann ætti á ǫllum þeim, eđa ætti fyrimenn einir at svara málinu (Nj. 70, 23). spurđi, hverr sá væri međ ásum, er eignast vildi allar ástir hennar, ok vili hann (= og om denne vilde) ríđa á Helveg (SE. 37, 26). Men ogsaa: sést um, hvat ađrir góđir kaupmenn hafast at, eđa nǫkkurr nýr varningr komi (= eller om en ny vare kommer) sá til bœjar, er þér sé nauđsynligr at kaupa (Kgs. 7, 1).

g) sjelden i den sidste af to andre med *ok* forbundne sideordnede bisætninger.

en er Hugi er kominn til skeiđsenda ok snýst aptr, ok er Þjálfi þá eigi kominn á mitt skeiđit, þá segja allir, at reynt er um þenna leik (SE. 31, 35). þat bar at eitt sinn, þá er fjǫlment var međ konungi ok kærđu menn mál sín, þá kom þar fyrir hann sá mađr (Hkr. 524, 24).

h) endelig kan stundom hensyn til velklang bevirke at verbet i en bisætning stilles foran subjektet, naar nemlig subjektet er udvidet ved tilföiet apposition eller anden bestemmelse.

en jarl grunađi af frásǫgn nǫkkurra manna, at vera mundi nǫkkurr af konunga ætt norrœnni (Hkr. 163, 31). hana rak yfir fjǫrđinn, kom þá á þat land, er átti Jónakr konungr (SE. 76, 31). Þorgrímr gođi var son þeirra ok Gerđr dóttir, er átti Þormóđr gođi, son Odds hins rakka (Eb. 8, 18).

Efterskrift. Siden jeg paa filologmödet 1898 refererede hovedindholdet af ovenstaaende, har jeg læst "The order of words in old Norse prose by Ludwig Bernstein. New York 1898(?)". Dette er et nyttigt arbeide, ikke mindst for den, der er orienteret i emnet og her faar leilighed til at sammenligne og kontrollere sine iagttagelser. Men der savnes deri ikke lidet, som efter mit skjön er vigtigt og karakteristisk; andet er nævnt i forbigaaende, saa det ikke falder tilstrækkelig i öinene, medens adskilligt, der er af mindre vigtighed, er behandlet med unödig bredde.

Forf. sees for sit öiemed at have gjennemgaaet 80 sider af Snorres Edda, 100 sider af Olafs saga Tryggvasonar (i Fornm. sǫg. I) og vel 50 sider af Eyrbyggja saga. "This has been thought a sufficiently large amount of prose, upon which to base a discussion of the order of words; in fact 100 pages might have done as well". Ganske vist, paa 100 endsige 200 sider af god folkelig prosa vil man nok i regelen kunne finde det meste af, hvad der er af betydning for spörgsmaalet. Naar man blot var istand til at faa alting med; men det gjör man aldrig med engang, og jo mere ukjendt feltet paa forhaand er, desto mere udsætter man sig for tilfældige og misvisende indtryk. Jeg tror, at det er den sikreste fremgangsmaade förat med omhu at vælge et lidet kvantum til gjennemgaaelse, med nöiagtighed notere, hvad der i dette er af betydning og saa sammenarbeide resultatet af denne undersögelse. Men derefter bör man pröve rigtigheden af det forelöbige resultat, idet man gjennemgaar et nyt, ikke for indskrænket udvalg af forskjellige skrifter. Under denne prövelse vil det vise sig, at der er adskilligt, som man fra först af ikke har merket sig, og at baade et og andet stiller sig i et andet lys end tidligere. Jo oftere man saaledes kontrollerer sig selv, des tryggere vil man föle sig, men negtes kan det rigtignok ikke, at der herved er den fare, at man ved gjentagne gange at blive opmerksom paa större eller mindre feil og ufuldkommenheder i sit arbeide kan blive saa skrupulös, at man sent eller aldrig naar til at blive færdig.

Med hensyn til de punkter i hr. B's afhandling, der berörer det ovenfor omhandlede spörgsmaal om subjektets og verbets gjensidige stilling, skal jeg bemerke:

1) Forf. hævder som jeg, at i uafhængige udsagnssætninger er den normale stilling subjekt + prædikat (pag. 2).

2) At subjektet i omvendt (inverteret) ordstilling sættes efter verbet, forklares vistnok rigtig deraf, at man har fundet det nödvendigt ikke at lösrive den til verbet hörende bestemmelse fra dette. Den normale stilling er, at substantiviske og adverbielle bestemmelser til verbet sættes efter dette. Men "if it be true that the verb-modifier (object and adverb) must follow the verb, which it modifies, thus showing the strictest possible local and logical coherence with it, will not that very modifier, if for some reason

it is torn out of the normal order and placed at the beginning of the sentence, show the same strictness of logical and local coherence to the verb? The question cannot but be answered in the positive. And, again, which order could better typify said closeness than the type: Verb-modifier + verb + subject, which is the retroperspective, as it were, of the normal order (subject + verb + verb-modifier)" (pag. 19). "That does not mean that all the modifiers of a verb must necessarily stand at the beginning. On the contrary, if out of 3 or 4 modifiers only 1 is torn from its normal order, the other modifiers may retain, in spite of the inversion, the place to which they were entitled in the normal order" (pag. 21).

3. Verbets stilling foran subjektet i eftersætninger forklares som af mig, idet foranstillet adverbiel eller substantivisk bisætning sættes sammen med foranstillet adverbiel bestemmelse eller nominalt objekt (pag. 21 fgg.). Ligesaa udtales om indskudte eller efterstillede udtryk som "segir hann" o. l.: "in the Germanic languages the words quoted in the oratio recta, no matter whether they reproduce the complete statement or thought or whether they are broken by the inserted clause, stand to the verb of the latter clause in the relation of object + predicate, after which the subject must follow if it is expressed" (pag. 29) [1]).

4. Med hensyn til forklaringen af verbets stilling i en uafhængig udsagnssætning, der indledes med *ok*, kommer forf. efter min mening til det rigtige resultat: "It is thus not unsafe to say that the inversion after "ok" is in by far the majority of cases due to the universal law of Old Norse inversion after a preceding adverbial expression, which the "ok" was also felt to be" (pag. 37). Han bemerker ogsaa rigtig, at i visse tilfælde, hvor subjektet staar foran verbet efter *ok* "the subject is emphatic, and having the greater stress it requires the prominent, irregular and emphatic position" (pag. 38). Men naar han forresten antager, at efter *ok* den normale ordstilling fortrinsvis benyttes, naar man

---

[1]) Forf. er i forlegenhed (pag. 28) med udtryk som: mikit þótti mér þeir hafa þá snúit til leiðar (SE. 6, 20). allmikit þykki mér goðin eiga undir gæzlu eða trúnaði Iðunar (SE. 17, 12). Hvis *þótti mér*, *þykki mér* er en upersonlig indskudt bemerkning, synes ordstillingen paafaldende, idet det da skulde hede: mikit, þótti mér, hafa þeir o. s. v. Han mener da, at udtrykket alene kan forklares saa, at *þótti* og *þykki* er konjunktiv og flertal og konstruktionen personlig. Forf. synes saaledes ikke at kjende den eiendommelige sammenblanding af personlig og upersonlig udtryksmaade, som ofte findes ved dette verbum; f. ex. þótti Hákoni konungi þeir allir saman ekki trúligir (Eg. 257, 21). mér þótti vit vera í hellinum (Flat. I 235, 9). margir menn þykki mér mjúkari í sóknum en þér Íslendingar (Hkr. 757, 34). þótt þér þykki vér fara ákaflega (OH. 117, 28). *þótti* er paa de af forf. anförte steder indik. og ental (3:dje pers.), *þykki* ogsaa 3:die pers. ent. og rimeligvis indikativ (idet *þykki mér* er en lydlig afændring af *þykkir mér*); ordstillingen er regelmæssig inversion, idet verbet (*þótti*. *þykki*) er sat foran subjektet, fordi sætningen begynder med et underordnet led (*mikit*, *allmikit*).

har "the mere statement of two or more simultaneous actions", medens verbet stilles foran subjektet, hvor der betegnes "progression and succession of action", kan jeg ikke fölge ham. En saadan distinktion stemmer ikke med sprogbrugen. Jeg anser det for rimeligere, at idet *ok* gaar over fra adv. til forbindende konj. kommer den talende til trods for hævdet brug ofte ganske uvilkaarlig og uden deri at ville lægge nogen bestemt betydning til at falde over i den normale udtryksmaade.

5. Forf. hævder rigtig, at efter *en* bruges normal stilling (pag. 38). At dog verbet her kan komme foran subjektet, synes ikke at være bemerket; de 4 expl. af Gylf., som i denne forbindelse nævnes, vedkommer ikke sagen, da man der ikke har konj. *en*, men adv. *enn* (= videre, fremdeles).

6. For den store mængde af tilfælde, hvor verbet i uafhængige udsagnssætninger stilles först, idet efter min mening *ok* er udeladt, finder forf. ingen almindelig eller tilfredsstillende forklaringsgrund (cfr. pag. 31—32). Han synes at være inde paa det rigtige, naar han tildels tænker sig "the omission of an understood adverbial expression of inverting power", og han siger "in the rapid narrative and brilliant description of the events connected with "Ragnarökr" the author has no time, as it were, to connect the actions by the calm "ok"."

7. Med hensyn til uafhængige udsagnssætninger er ikke omtalt, hvad der ovenfor er anfört under A I 1 (subjektet pers. pron. af 1:ste og 2:den pers.) samt 2 (subjektet *þat*) og 3 (verbet særlig udhævet).

8. Om spörgende hovedsætninger uden spörgeord udtales (pag. 33): "All Germanic languages agree here and make the predicate, as the bearer of the most important idea, upon which naturally the main stress lies, precede the subject, which is either known already or to be known easily, and is of a relatively minor weight". Dette stemmer, som för sagt, ikke med min opfatning, ligesaalidt som hvad der siges pag. 34: "As in the interrogative clause so also in the case of the imperative clause, the main interest concentrates itself about the verb. The subject is again well known, and for that reason not infrequently omitted". Naar subjektet udelades ved imperativ, er grunden ikke, at det paa forhaand er bekjendt, men at verbalformen er saa udpræget, at man af endelsen ligetil kan slutte sig til subjektet. Og naar det pron. subjekt, hvor det tilföies ved imperativ, regelmæssig sættes efter verbet, har dette sin grund i, at pers. pron. af 1:ste og 2:den person idethele gjerne suffigeres eller föies enklitisk efter verbalformen. Derimod kan jeg ganske slutte mig til den udtalelse af Ries, som citeres pag. 34: "Die mit der fortschreitenden Entwickelung der Sprache zunehmende Neigung zu differenzieren, verschiedenem Inhalt auch verschiedene Form zu geben, musste die .... abweichende Stellung begünstigen, welche

Heische- und Fragesatz von der breiten Masse einfacher Aussagesätze auch der äusseren Form nach abhob".

Naar det heder (pag. 35) om "imperative clauses of the third person (optative)", at de "always show inversion", er dette, som ovenfor paavist, ikke nöiagtigt.

9. Angaaende bisætninger (pag. 39 fgg.) er hovedregelen formuleret omtrent som af mig B, 1. De forskjellige tilfælde af omvendt ordstilling (cfr. B, 2; b) er omhandlede med stor udförlighed. Hvad jeg ovenfor har udviklet under B 2, a samt c—h er dels ikke omtalt, dels ikke fremhævet, men kun nævnt léilighedsvis.

Marts 1899.

M. Nygaard.

Till de nordiska språkens historia.

I. En syntaktisk egendomlighet i nordiska språk.

Som bekant använde man redan i fornisländskan uttryck sådana som *þiófrinn þinn* i den mening, hvilken de flästa språk uttrycka med "du, tjuv!" eller något liknande. Sammanställningar av väsentligen enahanda slag brukas alltjämt i de nynord. språken, t. ex. nysv. *din tjuv*, nyda. *dit fæ*, nyno. *din stakkar*, färöiska *tín ungi maður*.

Flera olika förslag till förklaring av detta egendomliga bruk av possessivt pronomen i st. f. personligt hava blivit framställda, men icke desto mindre torde frågan vara väsentligen outredd.

Jag erinrar blott i all korthet om Grimms uppfattning, enligt hvilken uttrycken *din tjuv*, *dit fæ* etc. ursprungligen skulle hava syftat icke på den tilltalade personen, utan på hans fylgia, samt om Vigfussons teori, enligt hvilken *din* (*þinn*) i *din tjuf* o. s. v. skulle utgöra en sammandragning av *þú* (*h*)*inn* (*þú* (*h*)*inn þiófr*).

Dessa åsikter hava blivit tillräckligt vederlagda t. ex. av Tegnér i Svenska Akademiens Handl. 1891 s. 325 ff., och ingen torde numera hylla dem.

Själv sammanställer Tegnér våra nysv. uttryck *din otäcka*, *din odåga*, det ä. nysv. *din ledska* etc. med sådana hövlighetsformler som *Ers nåd*, *Ers höghet* : liksom dessa senare innehålla ett "*högaktningspronomen*", så innehålla de förra ett "*missaktningspronomen*". Han anser, att de i fråga varande uttrycken *din tjuv* etc. i de nordiska språken till god del havt till utgångspunkt sammanställningar, hvari dels abstrakta feminina på *a* (t. ex. *odåga* egentligen "oduglighet"), dels andra abstrakta substantiv (t. ex. isl. *auvirþit þitt* "ditt avvärde, din ovärdighet") ingingo.

Det är möjligt, att ett äldre *du tjuv* etc. utbytts mot *din tjuv* etc. i någon mån under inflytande från sådana uttryck som *din odåga* "din oduglighet". Även enligt min uppfattning hava uttrycken *din tjuv* etc. analogien att tacka för sitt upphov.

Men de här diskuterade talesätten *din tjuv*, *din åsna*, *din fähund* etc. etc. användas huvudsakligen såsom okvädinsord och till väsentlig del inom samhällets breda lager; flera dylika tilltalsformler tillhöra uteslutande rent av pöbelspråket, och i dem ingå merendels i hög grad konkreta ord. Förhållandet torde i äldre tider hava varit till god del ett liknande. Det är därför föga troligt, att de i väsentlig mån kunnat bildas efter sådana ursprungligen abstrakta uttryck som *din odåga* "din oduglighet".

Emellertid tänker sig Tegnér delvis även ett annat upphov för de diskuterade uttrycken än påvärkan från abstrakta såsom *odåga* "oduglighet". Han yttrar nämligen s. 334:

"Det behöfver icke alltid vara en egenskap, man utsöndrar ur sitt offer. När Själen och Kroppen i vår bekanta medeltidsdikt träta med hvarandra, får den senare heta *thiin fwla iordh, thiin fwla mwld*. Själen drager fram ett 'uselt stoft' såsom det enda verkliga i hennes vederdelomans tillvaro. Ännu oftare är det ett djur, som uppenbarar sig, när slöjan faller för en misshaglig persons sanna natur. I äldre tider anträffas inom honom oftast en *hund: tin ondhe hwndh* . . .; och dylikt höres ofta än i dag.

Men icke blott onda egenskaper, icke blott andelös materie, icke blott oskäliga djur demaskeras på detta sätt och framställas vid oqvä-

dande tilltal såsom utgörande personens kärna. Det händer också, att man inom denna person upptäcker en annan person. Man säger *din skälm*, *din slyngel*, *din usling* och mycket liknande." T. jämför dessa sistnämnda uttryck med t. ex. *skalken tittar ut ur ögonen på honom*, samt fortsätter: "Och när man vidare utan svårighet säger: *han har en skälm*, *en lur bakom örat*, *men jag märker den nog* ... så ligger i dessa uttryck också beviset, att den här antagna "inre menniskan" icke nödvändigt behöfver uppfattas som en verklig person, eller att den i hvarje fall måste tänkas något egenskapsaktig: *skalken* är mer än till hälften = skalkaktigheten, *skälmen*, *luren* = skälmaktigheten, lömskheten ... Beviset härför är, att man annars [i sist anförda sats] skulle nödgats ersätta *den* med *han*."

Jag har väsentligen med författarens egna ord återgivit denna del av hans resonnemang, då jag fruktat att genom ett vanligt referat ej riktigt framställa hans tankegång. Så vitt jag ser, hava emellertid uttryck av typen *din skälm*, *din slyngel* etc. genom detta senare resonnemang icke blivit väsentligen utredda. Jmf. även Schwartz' framställning av Tegnérs åsikt i Ark. N. F. XI, 185 f.

Schwartz förkastar alldeles Tegnérs uppfattning och söker förklaringen på helt annan väg, hvilken han för övrigt antytt redan i sin skrift Om oblika kasus ock prepositioner i fornsvenskan före år 1400 (1878) s. 120, 121.

Han menar, att possessivet i *din skälm* etc. skulle stå icke i stället för en possessiv genitiv, utan i stället för en genitivus epexegeticus. Liksom gen. epexegeticus i övriga fornariska språk havt en rätt stor användning (t. ex. i latinet *vox voluptatis* ordet "vällust"), så — menar han — har förhållandet även varit i de nordiska fornspråken, t. ex. isl. *askr Yggdrasils* "asken Y.", fsv. *Iordhans flødh* "floden Jordan"; och alltjämt användes *Göteborgs stad* o. s. v. i nysv. Possessivet *din* i *din skälm* skulle motsvara gen. epexegeticus *Yggdrasils*, *Göteborgs* i uttrycken *askr Yggdrasils*, *Göteborgs stad*.

För ett par år sedan har i förbigående en likartad åsikt uttalats av Noreen.

Detta Schwartz' och Noreens förklaringsförsök är oantagligt.

Det vederlägges genom följande omständigheter.

1) De uttryck *din skälm*, *din slyngel* etc., som skola förklaras, användas väsentligen (därom äro alla ense) såsom okvädinsord eller åtminstone i nedsättande mening till personer; så kan man till en individ vid namn *Petter* säga *Petter*, *din slyngel!* Om, såsom Schwartz och Noreen vilja, *din* i *din slyngel* skulle stå i st. f. en genitivus epexegeticus, fordras naturligtvis, att man (liksom man om staden Göteborg kan säga *Göteborgs stad*) skulle *om* Petter kunna säga *Petters slyngel* i betydelsen "den slyngeln Petter". Men detta är alldeles omöjligt. Själva förutsättningen för Schwartz' och Noreens förklaring finnes således icke.

2) Men även om man hade kunnat använda uttryck som *Petters slyngel* i betydelsen "den slyngeln Petter", så skulle det hava ådagalagts, att genitivus epexegeticus annars i nordiska språk kan ersättas av possessivt pronomen i den stilart, som *din slyngel*, *din skälm* etc. tillhöra, d. v. s. i det hvardagliga eller t. o. m. vulgära samtalsspråket. Detta har emellertid icke skett.

Innan jag framställer min förklaring av de diskuterade uttrycken, förutskickar jag ett par anmärkningar om deras användning.

I de nordiska fornspråken brukas formler av typen *din skälm* både såsom integrerande delar av satsen och såsom vokativer. Så förekommer i isl. t. ex. dels *hvat mun þiófr þinn vita til þess* (Egils saga), dels *hirþ ekki þú þat*, *milki þinn*, *hverr ek em* (Nials saga); andra exempel i Lunds Ordföjningslære s. 512, Oxford-ordboken och Fritzner[2], art. *þinn.* I fsv. finner man så väl t. ex. *mik løster ey længher liffua vtan jach far hempth pa tin ondha hwndh*, *thz tw drap myna fosther brødher* (Didrik s. 218) som ock t. ex. *Gak thu bort thiin fula vætær* (Ivan 1122); jmf. exemplen hos Rydqvist II, 542 och Tegnér s. 334 f.

Ännu i äldre nysv. kunde båda formlerna användas. Så heter det t. ex. i den av Jacobus Rondeletius 1614 skrivna Judas Redivivus

Haffwer *tin gamble skelm* än ey nogh,
Tå will iagh migh een slunge steen nappa
Och see om iagh råkar tin huffwudh knappa (s. 88).

Weest *tijn boffel* ey at mössan afftagha
När tu seer sådant folck framdragha (s. 50).

men ock t. ex.

Tu skalt *tin skelm* få redeligh skam (s. 66).

I modern nysv. brukas däremot *din skälm* etc. icke såsom integrerande del av satsen, så att det första exemplet hos Rondeletius måste på nutidssvenska återgivas "har du ej ännu nog, din gamle skälm". Förhållandet är detsamma i nynorskan (Aasen: Grammatik s. 333).

Icke blott i den äldre nydanskan, utan även i nutidsdanskan kan man däremot använda båda uttryckssätten. Så läser man t. ex. hos Holberg *Vil din Hund holde din Næse herfra?* (Henrik og Pernille akt II sc. 9; II s. 284 i Liebenbergs uppl.); *Vil din Slyngel tænke paa at føre Process med got Folk, som du har fixeret saa ofte?* (Gert Westphaler i een Act, sc. 19. I, 269), men ock *Vil du tie, dit Beest* (ib. sc. 24. I, 274). Från modern nydanska anför Mikkelsen: Dansk sproglære s. 326 så väl *Hvorfor har din Æsel ikke sagt mig det i Tide?* som ock *Fy, din slemme Dreng!* etc.

Här kan det förtjena nämnas, att genom danskt inflytande uttryck av typen *dein schelm!* användas i tyskan i Nord-Slesvig, under det att det som bekant i vanlig tyska heter *du schelm* etc. (Nikolaj Andersen i Dania VI, 153).

Det är obetingat huvudsakligen pron. *þinn*, *din*, som användes i de här behandlade uttryckssätten; dock förekomma även de possessiva pronomina *eder* (*edra*) och *min*. Oxfordordboken anför från Fornmanna sögur IX, 50 *þá kallaði*

einn maðr af skipi Pètrs: hví róa djöflar yðrir fyrir oss í alla nótt? Alltjämt brukas i nysv. *edra slynglar* etc. I Söderwalls ordbok upptages från LfK (år 1515) *giffwa loff at hængia nakon*, *thz gaar minom prest før nær* (d. v. s. 'det går mig i egenskap av prest förnär'; jmf. även Tegnér s. 337). Under dét att man i nyda. måste säga *jeg Stakkel* (ej *min Stakkel*) etc., använder nysv. *min stackare*; *jag*, *min stackare*, *kan icke göra det* etc. I sist anförda exempel fattar man *min stackare* väl snarast såsom apposition till *jag*. Från den äldre literaturen känner jag intet exempel på uttryck av formen *våra stackare*, och i våra dagars svenska torde de knappast användas.

Då man vill söka språkhistoriskt förklara de här behandlade uttrycken, måste man framför allt erinra sig, att de väsentligen brukas som okvädinsord. Det är icke i salongen eller ens i det borgerliga hvardagsrummet, som man i våra dagar brukar tilltala en annan med *din åsna*; det är på krogen eller i drängkammaren. Vill man utreda talesättet, är det därför nödvändigt att till belysning anföra ord från det lägre folkspråket eller t. o. m. från pöbelspråket. Våra äldre källor över dessa språkområden äro som bekant torftiga. Dock torde ljus spridas över vår fråga dels från de moderna nordiska folkmålen, dels i någon mån från sådana 1600-talets komedier, som någorlunda återgiva dåtidens samtalston. Denna var som bekant vida friare än våra dagars; ännu vid den tiden skrädde man orden vida mindre än nu, och man kunde inom borgerliga kretsar tillåta sig månget uttryck, som nu för tiden kan få höras endast bland samhällets lägsta lager.

I femte akten, tredje scenen av Judas Redivivus har Judas klivit upp i Rubens äppelträd för att stjäla frukt. Han överraskas av Ruben, som säger

Räckte iagh med käppen till tigh vpp
Jagh skulle basa *tin tiuffwa kropp* (s. 87).

Med detta uttryck "basa *tin tiuffwa kropp*" menar författaren väl snarast "piska din kropp", men i själva värket hindrar intet att fatta *tiuffwa kropp* såsom ett okvädinsord ("tjuv"), likställigt t. ex. med det i jutskan använda *dovenkrop*, som brukas om en lat ("doven") person: "lätting". När man sade "jag skall basa *tin tiuffwa kropp*" i betydelsen "jag skall piska din lekamen (dig)", så var användningen av det possessiva pronomenet *tin* naturligtvis alldeles berättigad, eftersom "du" var egare av kroppen. För övrigt förekomma i Judas Redivivus flera andra likartade variationer på temat att hota någon med stryk, t. ex. *Tå skall iagh effter tina ryggakotor leeta* (s. 87); *Astu* (fel för *Æstu*) *inthet rädd iagh böstar titt skägg* (ib.); *Men i skullen plockat hans rygghudh Så hadhe han thesse skalkheeter låtit* (s. 81); *Gaak tin kooss och tacka Gudh Att iagh ey gör hool på tin skelma hudh* (s. 88).

Om eller när man dessutom använde *tiuffwa kropp* såsom ett egentligt okvädinsord i betydelsen "tjuv", sade man alltjämt "jag skall basa *tin tiuffwa kropp*" ("dig, din tjuv"), liksom man brukade samma uttryck i betydelsen "jag skall basa din lekamen". I harmoni med "jag skall basa *tin tiuffwa kropp*" ("dig, din tjuv") tillät man sig även att säga "jag skall basa *din tjuv*" ("dig, din tjuv").

Liksom man i ä. nysv. kunde till en tjuv säga "jag skall basa *tin tiuffwa kropp*", har man i danskan till en lätting sagt "jag skall basa *din dovne krop*". Då man emellertid brukade *dovenkrop* såsom ett värkligt okvädinsord, var steget omärkligt till uttrycket "jag skal basa din *dovenkrop*", och i analogi med detta eller dylika uttryck sade man även "jag skall basa *din dagdriver*, *din dosmer*" etc.

På likartat sätt hava t. ex. de nysv. uttrycken *din svinpäls*, *ditt kadaver* uppstått. Man kunde till en person naturligtvis säga "jag skall basa (klå o. s. v.) *din svinpäls*", d. v. s. "pälsen (huden, kroppen) på dig, som är ett svin",

men då *svinpäls* brukades även såsom egentligt okvädinsord, sade man helt naturligt också "jag skall basa (klå o. s. v.) *din svinpäls*" i betydelsen "dig, din svinpäls", ock sedan på analogisk väg "jag skall basa (klå o. s. v.) *din svinhund, ditt svin*" etc., eftersom *svinhund* och *svin* liksom *svinpäls* brukas såsom okvädinsord. Så kunde ock *ditt kadaver* i "jag skall basa *ditt kadaver*" först användas i betydelsen "din kropp"; sedan uttryckte det "dig, din usling" o. s. v.

Ett annat exempel. Vi säga på nysv. *din skrikhals*, *din gaphals* till personer, som i onödan använda sina lungor och sin strupe. Det var alldeles i sin ordning att, vändande sig till en sådan individ, säga *kan din skrikhals* (*gaphals*) *icke tiga!* "kan din skrikande hals icke tiga". Sedan *skrikhals*, *gaphals* övergått till värkliga okvädinsord, brukade man i analogi med uttrycket i nyss anförda sats även *tig*, *din skrikhals* (*gaphals*)! "tig, du storskrikare", och sedan även *tig*, *din pratmakare! tig*, *din åsna!* o. s. v.

Ett nytt exempel. I danskan brukas *fæhoved* som okvädinsord i betydelsen "dumbom". Ursprungligen kan man hava sagt: "kan *dit fæhoved* ("ditt fäaktiga huvud, ditt usla förstånd") icke begripa detta?", men då *fæhoved* också var ett okvädinsord, sade man även *dit fæhoved!* "du dumbom", och sedan även *dit fæ! din æsel!* etc. i samma betydelse.

I Christopherus Moræus' översättning [1]) av Cornelius Schonæus' komedi Vitulus säger en av de uppträdande (s. 17):

Doch wänt hijt *tit åsna öra*
Och hör hwad tu skalt beställa.

Jag känner ej, huruvida *åsna-öra* använts såsom egentligt okvädinsord, men enligt Vendell: Östsvenska monografier brukas i Finland *sluskörа* (*slöuskörа*) såsom sådant till slamsiga personer. Det är därför mycket möjligt, att tilltalet *ditt*

---

[1]) Moræus var konrektor i Nyköping 1681—1689.

sluskōra ursprungligen framkallats genom analogisk påvärkan från sådana med Moræus' uttryckssätt harmonierande satser som "vänd hit *ditt sluskōra* . . ."

De ord, som hittills anförts såsom förmedlare för bruket av *din* i uttrycket *din skälm* etc., hava utgjort okvädinsord, utgångna från benämningar på kroppen eller någon dess del. Men också okvädinsord, som ursprungligen betecknat klädesplagg, kunna hava spelat en likartad roll.

Så brukas t. ex. i svenskan *beckbyxa*, *skinnbracka* "skinnbyxa" såsom okvädinsord. Först kan man hava använt sådana satser som "jag skall basa (piska etc.) *din beckbyxa*", därvid tänkande på att den tilltalade bar ett dylikt klädesplagg; men fick beckbyxan stryk, så fick för visso dess bärare samtidigt smaka karbasen. Det var därför naturligt, att man, även sedan *beckbyxa* blivit ett vanligt okvädinsord, alltjämt kunde använda samma hotelse "jag skall basa *din beckbyxa*", men i betydelsen "jag skall piska dig, din beckbyxa". Senare brukas icke blott *din beckbyxa*, utan också t. ex. *din fjäckebyxa* (*fjäkabykso* om en beställsamt trippande person), *din påsa-byxa* (*pusabykso* till en av brock lidande person; de två sistnämnda i Finland), och detta oberoende av betydelsen av verbet i den sats, hvari orden förekomma.

Min åsikt är alltså den, att de nordiska uttrycken isl. *þiófrinn þinn*, sv. *din tjuv* etc. åtminstone väsentligen uppstått genom analogi-påvärkan från sådana såsom okvädinsord brukliga ord, vid hvilka ett egaren betecknande possessivt pronomen (*þinn*, *din* etc.) enligt vanligt språkbruk var fullt berättigat. Dessa förmedlande okvädinsord, hvilka ofta eller oftast äro komposita, hava ursprungligen på ett föraktligt eller hånande eller åtminstone skämtsamt sätt betecknat kroppen eller någon kroppsdel, men hava ock kunnat anspela på något klädesplagg eller stundom på någon annan personens tillhörighet.

Jag skall nu sammanställa åtskilliga okvädinsord av dessa slag, för att visa, att man havt stora massor av ord, som kunnat tjena till förebild vid uppkomsten av typen *þiófrinn þinn*, *din tjuv*.

Man brukar eller har för ej så länge sedan brukat i nysv. *kadaver*, *as* (egentl. "död kropp"), *lammakropp* (okvädinsord till studenter), *pundhuvud*, *dumhuvud*, *tjurskalle*, *isterbuk*, *gaphals*, *skrikhals*, *lögnhals*, *flabb*, *svinpäls*, *gråbak* (om bonde i ä. nysv.); (natt-)*mössa*, (*skinn*)*bracka*, *beckbyxa*, *vante*. I skånskan betyder *vina* dels "käft", dels "slyna", och i den senare betydelsen brukas även det sammansatta *tösa-vina* (Rietz). I fsv. användes *knekehals* "en som böjer halsen tillbaka, sätter näsan i vädret, visar sig styvsint" i ordspråket "thæth skal een knekehalz koma i hugh at gaseen lutir vndhir væg" (Kock: Med.-ordspråk II, 204).

Från Vendells samlingar i Östsvenska monografier s. 63 ff. hämtar jag följande exempel: *skrott* "klen varelse" (jmf. no. *skrott* 1) krop 2) spottevis ogsaa om et menneske), *bunkhuvu* "dumhuvud", *bökælhuvu* "dumhuvud", *tavasthuvu* "dumhuvud", (*kuålhyvu* "kålhuvud, dumhuvud"), *rasahuvu* "*rasehuvud, överdådig sälle", *drankmaga* "drankmage, fet person", *mörtmaga* "mörtmage, barn med stor buk", *mäskbällo* "fet människa" (**bälla* = *bälg* "buk"), *bannbäli* "bannbälg", "karl som svär mycket", *bisöga* "stirrande person", *slöusköra* "*slusköra, slamsig person", *flöusköra* "*flusköra, slamsa" (om kvinnor), *slätrump* "lismare", *snipnäsa* "långnäst person", *uppgap* "uppkäftig person", *knekubein* "*knekoben, knäsvag person", *snorhansk* "*snorhandske, snusker". Ett par obscena och cyniska förbigås.

Jag anför några exempel från danskan: *flab*, *flabmund*, *løgnehals*, *skraalhals*, *skrighals*, *slughals*, *fæhoved*; *skrog* betyder "skrov", men användes också figurligt "om mennesker som ere i en ringe, svag, skrøbelig tilstand" (Kristiansen: Ordbog over gadesproget). Ur Feilbergs jutska ordbok skulle

kunna samlas stora massor av i fråga varande okvädinsord. Här må blott följande nämnas. Om *-hoved* anmärker F., att det brukas såsom sista sammansättningsled av "mangfoldige skælsord eller kælenavne", och han uppräknar s. 656 sp. 1 f. icke mindre än sjuttiosju (säger 77) dylika: *faarehoved, klodshoved, tossehoved* etc. etc. En mängd ord på *-hals* höra hit såsom *bjaldrehals* "en som fører højrøstet tale", *bjæflehals* "en person som snakker meget, knurrer og skælder meget", *bravlehals* "person som snakker højt og meget", *brølhals* "en person, et barn, som græder meget", *galehals* och *gjælhals* "skraalhals", *hjaldrehals* "sladdertaske". Jag nämner vidare exempelvis *gabmund* "person som staar og gaber og glor", *bjaldremund* "en som fører højrøstet tale" = *bjaldrekjæft; gabflab; bladrekjæbe* "en vrøvler", *blafkjæbe* "en som siger alt hvad han ved, el. en som taler grovt til folk", *flæbekjæbe* "en person som er grædenem", *fløskjæbe* "en person som græder meget", *hjalderkjæbe* "sladderhank" [*kjæbe* "mund, kind"]. F. yttrar om *bukse* (s. 140 sp. 2): "ordet bruges . . . i sammensætninger som sidste del i en stor mængde udtryk, kælenavn eller skældsord"; bland exemplen upptagas *drallerbukse* "sen person" m. fl.

För att sprida ljus över den frågan, i hvad mån okvädinsord, utgångna från benämningar på kroppen, kroppsdelar eller klädesplagg, eller med dylika benämningar till senare kompositionsled användes i fornspråket, har jag genomsett orden t. o. m. *h-* i Karl Ryghs "Norske og islandske tilnavne fra oldtiden og middelalderen". Visserligen äro tillnamn och okvädinsord icke identiska begrepp, men hvar och en, som något tagit reda på de i fornspråket eller i moderna bygdemål brukliga tillnamnen, känner till fullo, att dessa två ordkategorier hava synnerligen talrika beröringspunkter, och att ett och samma ord ofta kan användas både såsom okvädinsord och såsom tillnamn. Med ganska stor trygghet

kunna vi därför begagna oss av Ryghs samlingar för vårt ändamål.

Jag anför från Rygh: *breiþskalli* "med bred hovedskalle", *gráskalli* "med graat hoved, d. e. graahaaret", *bióþaskalli* "med rundt hoved", *blǫþruskalli*, *brigþarskalli*, *flotskalli*, *holmskalli* "som er fra en ø (holme)"; *breiþhauss* "med bred hovedskalle", *hrafnhauss* "med ravnehoved d. e. med ravnsort haar", *bunhauss*, *hialmhauss* "maaske: en hovedskalle saa haard som en hjelm"; *blákollr* "med sort hoved, d. e. haar", *hrafnakollr* = *hrafnhauss*, *fliópakollr* "pigehoved"; *munnr* (om flera olika personer. "Oftest hentydes vel til en stor, styg mund, undertiden maaske til graadighed"), *gullmunnr* "guldmund", *gapamunnr* "som gaber med munden l. sladrer", *holmunnr* "som har et hul i munden"; *gráfeldarmúli* "som har tykt, graat skjeg omkring munden", *bannamúli* "grov mund" (jmf. *bann* "forbandelse", *banna* "udskjelde"); *bindinga-trióna* "af *trióna* "tryne, snude"; *blákinn* "med mørk kind l. ansigt", *fagrkinn* "fagerkind"; *fagrskinn* "fagerskind d. e. fager", *heliarskinn* "mørk af hudfarve"; *magi* "mave" (om olika personer), *breiþmagi* "bredmave", *harþmagi* "maaske: som er drøi til at spise", *hrismagi* "rismage" (jmf. Rygh om detta namn); *fótr* "fod" (om flera personer), *bláfótr*, *blýfótr* "som er tung paa foden", *digrifótr* "med tyk fod", *bægifótr* "haltende væsen", *folafótr; grábak*, *flǫskubak* "maaske: rundrygget", *griónbakr; hryggr* "ryg"; *byggvǫmb* "bygvom"; *búkr* "krop"; *barki* "strube", *holbarki* "som har et hul paa struben?"; *hals*, *gullhals* "rigmand"; *harþkiaptr* — *gráfeldr*, *bláhattr*, *húfa*.

Ännu flera exempel skulle kunnat nämnas från det av mig genomgångna partiet av Ryghs skrift; genom en granskning av hela hans arbete skulle antalet av de i fråga varande tillnamnen betydligt ökas. Men det redan anförda torde vara mera än nog. Den stora överensstämmelsen i betydelse och bildning mellan dessa tillnamn och de ovan från yngre nordiska språk nämnda okvädinsorden behöver knappast fram-

hållas. Så är t. ex. det av Rygh upptagna *gråbak* identiskt med det i ä. nysv. brukliga *gråbak*. Med de talrika namnen på *-skalli* i fornspråket är att jämföra t. ex. det nysv. okvädinsordet *tjurskalle;* med fornspråkets *breiþmagi*, *magi* etc. de östsvenska *drankmaga*, *mörtmaga* o. s. v.

Redan i fornspråket har man sagt t. ex. "kan *gapamunnrinn þinn* ["din gapande, sladdrande mun"] icke tiga?" Sedan *gapamunnr* övergått till ett (tillnamn och) okvädinsord med betydelsen "sladdrare", sade man fortfarande "kan *gapamunnrinn þinn* ["du, din sladdrare"] icke tiga?" I analogi med *gapamunnrinn þinn* "din sladdrare" har man senare börjat säga *þiófrinn þinn* "din tjuv" o. s. v.

Uttryck sådana som *min stackare*, *mitt fä* hava naturligtvis kunnat uppstå väsentligen på samma sätt som *din stackare*, *ditt fä* etc. Så har man ursprungligen om sig själv kunnat säga t. ex. "*mitt dumma huvud* kan icke begripa det", men då *dumhuvud* blivit ett vanligt okvädinsord, använde man i överensstämmelse med nyssnämnda uttryck "*mitt dumhuvud* ["jag, mitt dumhuvud"] kan icke begripa det" och sedan även *mitt fä*, *min stackare* o. s. v. [1]). För övrigt skulle man även efter den vanligare typen *ditt fä* etc. hava kunnat på analogisk väg bilda *mitt fä* etc.

Från fsv. hava *två* exempel på *hans dare* i betydelsen "han, den dåren" påvisats (anförda Ark. N. F. XI, 183). Också här kan en analogibildning föreligga. Då gen. *hans* i förhållande till nom. *han* hade samma funktion som poss. *þin* i förhållande till nom. *þu*, så har man mycket lätt efter *þin dare* "du, din dåre" kunnat bilda *hans dare* "han, den dåren". Men måhända har *hans dare* även kunnat uppstå på samma

[1]) Det (för övrigt alldeles enstaka) ovan s. 246 nämnda exemplet från slutet av medeltiden (1515) *thz gaar minom prest* ("mig som är präst, min prästerlighet") *før nær* är naturligtvis, även det, lätt att förklara på analogisk väg. Då man sade *mitt dumhuvud*, *mitt fä* etc., d. v. s. "jag som är ett dumhuvud, ett fä", så kunde man även uttrycka "jag som är präst" med *min prest*.

sätt som *þin dare* etc., och således utan analogi-påvärkan från dessa uttryck. Man har ursprungligen kunnat (såsom en hotelse) säga t. ex. "jag skall lära *hans dumma huvud* att begripa" och senare (med det med *dumma huvud* väsentligen synonyma *dumhuvud*) "jag skall lära *hans dumhuvud* ["honom, den dumbommen"] att begripa". Efter sådana uttryck som *hans dumhuvud* "den dumbommen" nybildades *hans dare* "den dåren".

II. Till frågan om omljudet och vokalharmonien i fornnorskan.

De fjorton första av de blad i Hauksbók, hvilka behandla "Heimslýsing ok helgifrœði", hava sedan gammalt ansetts återgiva norskt uttal. I inledningen till den för ett par år sedan fullbordade upplagan av Hauksbók s. XX ff. behandlar Finnur Jónsson denna fråga, och han kommer (s. XXX) till det resultat, att dessa blad skrivits av en norrman, som framför sig havt isländska originaler. Finnur Jónsson framhåller en mängd speciellt norska språkegendomligheter ur denna del av handskriften.

Så tillämpas den fnorska vokalharmonien, och enligt denna skrives i regeln såsom ändelse-vokal *u* (icke *o*) efter *o*, när detta representerar det genom *u*-omljud på *a* uppkomna ljudet *ǫ*, t. ex. *hofuð*, *oðru*. Emellertid tillägger den nämnde utgivaren vid denna regel: "Undtagelser: *onnor* 150_{3} (dog usikkert), 151_{19}, 158_{18} (bis), $171_{36.37.39}$, *somo* 152_{27}, $160_{3.35}$ osv. *sonno* 171_{6}, *tolo* 176_{2}, *donsko* 159_{14}".

Något försök att förklara dessa undantag från vokalharmoni-lagen torde icke hava blivit gjort.

Jag menar, att en fullt tillfredsställande förklaring kan givas av dessa ords skenbart oregelbundna vokalisation, och att därigenom även en hittills obeaktad fråga angående fornnorskans *u*-omljud blir utredd.

Samtliga de anförda orden (utom det *en* gång anträffade *tolo*) hava nasal efter rotvokalen *o*; detta kan icke vara till-

fälligt, utan *o*-ljudet i ändelsen måste stå i kausalsammanhang härmed.

För frågans undersökning har jag genomgått de i fråga varande sidorna i E. Jónssons och F. Jónssons upplaga av Hauksbók. Följande regel har där tillämpats: bortser man från ändelsen *-om* : *-um*, användes *o* (icke *u*) såsom ändelsevokal, när föregående stavelse innehåller *u*-omljud av *a*, efterföljt av nasal konsonant.

Till de redan anförda exemplen äro att lägga *onnor* 164, 29; 168, 34; 175, 1; *somo* 163, 24; 173, 28; 174, 35; 175, 17. Undantag från regeln äro blott *somu* 162, 5; *donsku* 159, 1 (om *monu* se nedan 257 f.).

Det är lätt att inse orsaken till den här framställda uttals-regeln.

Efter inträdandet av det äldre *u*-omljudet på långt *a* har i isl. och fno. det sålunda uppkomna *ǭ*-ljud, när det var nasalerat (t. ex. i **spānuʀ* > *spǫnn*), vidare utvecklats till det mera labiala ljudet *ō* (*spǭnn* > *spōnn*); jmf. Falk i Ark. N. F. II, 114, Kock ib. VI, 341 ff.

I sådana trakter av det fnorska språkområdet, där det yngre enkla *u*-omljudet icke genomfördes (där man alltså uttalade t. ex. ack. pl. *knarru*, icke *knǫrru*), har dock långt nasalerat *a* blivit *u*-omljutt av ett kvarstående *u* (t. ex. ack. pl. *spānu* > *spǭnu*) och sedan genom nasalens inflytande övergått till *ō* (*spǭnu* > *spōnu*); Kock i Ark. N. F. VI, 341.

I vissa fnorska bygder utan enkelt yngre *u*-omljud finnes en tendens att låta (kort) nasalerat *a* omljudas av ett i nästa stavelse kvarstående *u*, t. ex. *skammu* > *skǫmmu* (*skommo*). Denna tendens finnes t. ex. i den av ”En tale mod biskoperne” representerade fno. dialekten. Kock i Ark. N. F. VIII, 141, 154, 168.

I alla dessa fall har alltså nasaliteten vållat, att vokalen fick ett mera labialt uttal.

Det här behandlade partiet av Hauksbók representerar en av de norska dialekter, där icke blott det äldre, utan även det yngre (av ett alltjämt kvarstående *u* värkade) *u*-omljudet genomförts (se angående *u*-omljudsförhållandena i fnorskan Kock i Ark. N. F. VIII, 128 ff.). Vidare är att beakta, att som bekant enligt vokalharmonien ett *o*-ljud (ej *ǫ*-ljud) i rotstavelsen fordrar *o*-ljud i ändelsen; så t. ex. i i vårt parti av Hauksbók *kono*, *goðo* etc.

I full överensstämmelse med att nasaliteten även annars labialiserat vokalljud eller bidragit till att labialisera vokalljud, antar jag, att i vårt parti av Hauksbók följande ljudlag genomförts: ett (genom *u*-omljud på *a* uppkommet) kort *ǫ*-ljud övergår till *o*-ljud, när det efterföljes av nasal konsonant. Sedan enligt denna regel t. ex. *ǫnnur* blivit *onnur*, är det fullkomligt i sin ordning, att det fått ändelsevokalen *o* (*onnor*), liksom andra ord med *o*-ljud i rotstavelsen.

Däremot använder *oðru* 150, 3; 169, 18 *u* (icke *o*) såsom ändelse-vokal; detta är ock fallet med *morgu* 150, 14; 153, 2; *Mottull* 177, 15, och man finner även *motu nautur* 162, 13 med *u* i andra stavelsen. Dessa senare ord *morgu* etc. visa, att i den dialekt, hvarom här är fråga, vid tiden för vokalharmoniens genomförande en rotvokal var nasalerad, blott då den efterföljdes, men däremot icke, då den föregicks av en nasal konsonant, ty i motsatt fall skulle det hava hetat **morgo* etc. liksom det heter *onnor* etc. Som bekant förloras även annars nasaliteten tidigare efter än före en nasal konsonant.

Former sådana som *oðru* hava ju uppstått ur äldre *annru* med nasal efter rotvokalen. Av *oðru* med *u* (icke *o*) i ultima bekräftas, att utvecklingen av dentalt $n + r$ till *ðr* är äldre än genomförandet av den fno. vokalharmoni-lagen, hvilket för övrigt är klart redan därav, att övergången av

dentalt *n* + *r* till *ðr* finnes även i isl. och östnord. språk och således är samnordisk.

Såsom redan nämnts, tillämpas den här påvisade uttalsregeln icke på ändelsen *-um* : *-om*. Man finner ganska ofta *-um* även i sådana ord som t. ex. *monnum* 151, 15; 157, 16 etc., *sondum* 150, 6; 150, 8, alltså i ord med ett genom yngre *u*-omljud på *a* uppkommet *ǫ*, hvilket i denna dialekt senare måste hava övergått till *o*. Detta harmonierar fullkomligt med dialektens språkbruk för övrigt. Finnur Jónsson upplyser nämligen i inledn. s. XXIV, att oberoende av den annars tillämpade vokalharmonien man merendels möter *u* i ändelsen *-um* (icke *-om*). Orsaken är naturligtvis den, att det starkt labiala *m* i den samnord. ändelsen *-um* hindrat det omedelbart föregående *u*-ljudet från att följa lagen för vokalharmonien. På alldeles likartat sätt har det äldre fsv. rikspråket (från omkring år 1350) ofta ändelsen *-um* i st. f. *-om* (t. ex. *mannum*) i strid med den annars genomförda vokalbalans-lagen (Kǫck: Fsv. ljudlära I, 203 ff.).

3. pl. pres. av verbet *munu* "skola" har formen *monu* s. 171 r. 10, 11, 15, 21, 24 med *u* till ändelse-vokal. Denna form, som skenbart avviker från regeln för vokalharmonien, är av särskilt intresse. Antar man, att penultima i *monu* har *o*-ljud (jmf. isl. sg. *mon* jämte *mun*), så blir dess slutljudande *u* oregelbundet. Däremot är det regelrätt med följande uppfattning av formen. Fno. använder som bekant av detta verb i pl. pres. även en form med *a* (*manu*) och i trakter, där det yngre *u*-omljudet genomförts, en form med omljud därav (*mǫnu*). Nu förloras vokalernas nasalitet tidigare i de relativt oakcentuerade ändelserna än i de fullt akcentuerade rotstavelserna, t. ex. i Täng-inskriften **kuþan** (= *gōþan*) men **þą̣nsi** (Noreen: Aschw. gramm. s. 120). Jag fattar därför *monu* i det granskade partiet av Hauksbók på följande sätt. Formen har uppstått ur *manu* genom *u*-omljud och har uttalats *mǫnu* med *ǫ*-ljud. I detta i satsen ytterst

ofta relativt oakcentuerade hjälpverb förlorades nämligen (liksom i relativt oakcentuerade stavelser) nasaliteten hos *ǫ* före utvecklingen av nasalt *ǫ* till *o*. Därför övergick *mǫnu* icke till *monu* med *o*-ljud, och *mǫnu* bibehöll *u* såsom ändelsevokal liksom andra ord med *ǫ* i föregående stavelse.

Såsom nyss anförts, har i den fnorska skriften "En tale mod biskoperne" yngre kombinerat omljud stundom genomförts på kort *a*, när nasal konsonant följer. Nu anmärker Marius Hægstad i Gamalt trøndermaal s. 84, att denna skrift använder *o* i st. f. väntat *u* såsom ändelsevokal i strid mot vokalharmonien i bland annat *monnom* (flera ggr), *hondom*, *londom*, *skommo*. Den möjligheten finnes, att i denna skrift en ljudutveckling *a* > *ǫ* > *o*, liksom i det granskade partiet av Hauksbók, inträtt framför nasal, när *u* följde i nästa stavelse.

III. Växling *mpn* : *mn* och *mpn* : *mbn* i äldre nysvenskan.

Det är sedan gammalt känt, att enligt åtskilliga fsv. skrifter ett *p*-ljud utvecklas mellan *m* och *n*, t. ex. i *hamn* > *hampn*, *æmne* > *æmpne*. Mindre beaktat torde det vara, att detta fsv. *p*-ljud i äldre nysv. ofta motsvaras av *b*, t. ex. ä. nysv. *hambn*, *ämbne*.

Emellertid har man alldeles icke kunnat påvisa någon regel, enligt hvilken *mpn* : *mn* växlar i fsv. eller ä. nysv., eller enligt hvilken *mpn* : *mbn* växlar i ä. nysv.

Åtminstone i vissa ä. nysv. skrifter växla dock *mpn* : *mn* och *mpn* : *mbn* efter en bestämd norm.

I den svensk-latinska avdelningen av Jonas Petri Gothus' år 1640 utgivna ordbok, det s. k. Lexicon lincopense, finner man följande regel iakttagen: *mpn* användes i slutljud; *mn* däremot i midljud framför vokal. De avvikelser från regeln, hvilka förekomma, förklaras nästan alla därav, att ett avlett ord (t. ex. *nämpna*) följt sitt stamords ortografi (*nampn*).

Enligt denna regel finner man

nampn, *nampn gifwa*, *fampn*, *sompn*, *hampn*, *jempn*; (*fampntagh*, *fampntagha*, *fampntaghen*, *nampnkunnig*, *jempnheet*);

däremot: *ämne*, *ämna*, *ämnad*, *hemnas*, *hemnad*, *hemnare*, *domna*, *rymning*, *limning* "conglutinatio", *remna* (subst.), *remna* (verb), *remnadt*, *remnogh*, *ymnigh*, *ymnig göra*, *ymnigheet*, *ymnogdt* "copiosè", *sättia stemna*, *ting stämna*, *somna*, *somnig*, *somnachteligha*, *somnad*, *göra sömnigh* (*somnlösa*).

De sammansatta *nampngifware*, *nampngifning* stavas i harmoni med *nampn* [1]); *nämpna*(*s*), *nämpning*, *hampning* "portuosus" (säkerligen tryckfel för *hampnig*), *jempna*(*dt*), *jempning* i överensstämmelse med sina stamord *nampn*, *hampn*, *jempn*.

Motsatsen *sompn* men *somna*, *somnig*, *somnachteliga*, *sömnigh* utgör särskilt ett gott exempel på regeln.

Haqvin Spegels år 1685 tryckta arbete Guds Verk och Hwila tillämpar s. 1—40 följande regel: *mpn* användes i slutljud, *mbn* i midljud framför vokal:

Nampn (12, 3 [2]) bis; 17, 16; 20, 5; 21, 27; 22, 10; 25, 1; 26, 15), *Sömpn* (37, 21; 37, 26), *Hampn* (38, 24), *Fampn* (39, 31), *Wedernampn* (6, 9).

däremot: *lämbnat* (1, 26; 3, 7; 15, 20), *lembnat* (8, 29; 8, 37), *lämbne* (38, 39), *lämbnandes* (3, 31), *ämbnat* (4, 4; 10, 31), *Ämbne* (28, 3; 28, 13; 33, 23), *rembna* (19, 22; 20, 24), *ymbnig* (21, 3), *ymbnar* och öker (19, 19).

Liksom i Lexicon lincopense *nämpna* skrives med *p* efter *nampn*, så finner man i den granskade delen av Guds Verk och Hwila, att *nampn* påvärkat *Nampnet* (1, 23; 5, 29), *Nampnen* (5, 6), *nämpnes* (3, 28), *nämpna* (6, 16); omvänt möter man "Jordenes *Ymbn*" (20, 22), hvilket säker-

[1]) Däremot *somnsiuk*(*a*), *sömntorn*.

[2]) Första talet angiver sida, det andra rad.

ligen är en nybildning till verbet *ymbna* och adjektivet *ymbnig*.

Sedan nu dessa växlingar *mpn* : *mn* och *mpn* : *mbn* påvisats, är frågan, huru de äro att förklara.

Den utmärkte iakttagaren Erik Aurivillius anmärker i sina Cogitationes (1693) s. 62, att skrivningen med *b* i ord sådana som *himbla*, *humbla* etc. "haud necessarium videtur; cum etiam absqve isto *b* vocum istarum recta pronunciatio exprimi qveat. Nam, *l* post *m*, sive leniter sonet, ut in *himla* [1]) sive crassius, ut plerumque in *humla*, *samla*, *sumla*, *tumla* etc. etiam sine *b* satis plane ac commode ipsam receptam pronunciationem exprimit. Cum igitur literæ *m* & *l*

---

[1]) Denna uppgift är av vikt för en annan fråga, nämligen för den, i hvilka ställningar supradentalt, och i hvilka dentalt *l* användes under 1600-talet. Enligt uppgifter av Aurivillius s. 97 ff. hade han dentalt *l* i framljud, alltid såsom långt samt såsom kort efter vokalerna *e*, *i* och delvis *y* ävensom efter *s*; däremot supradentalt *l* såsom kort före och efter labiala och gutturala konsonanter ävensom i rotstavelser efter andra vokaler än *e*, *i* och delvis *y* (se t. ex. Kock i Ark. N. F. V, 256 f.). Om det dentala *l*-ljudet säger A., att det "leniter sonat", under det att det supradentala *l*-ljudet "crassiorem sonum habet". Då A. nu i ovan citerade uttalande om *b* anmärker "Nam *l* post *m*, sive leniter sonet ut in *himla*, sive crassius ut plerumque in *humla*, *samla*, *sumla*, *tumla* etc. . . ." (ty så bör tydligen kommateringen vara), så angives därmed en inskränkning i nyss nämnda regel, i det att *himla* hade dentalt, men *humla*, *samla* etc. supradentalt *l*. Liksom *l* var dentalt efter *i* (i *sila* etc.), men supradentalt efter gutturala rotvokaler (*gala* etc.), så har alltså i ljudförbindelsen *ml* *l* varit dentalt, då *i* föregick *ml* (*himla*), men supradentalt, då en guttural vokal föregick *ml* (*humla*, *samla* etc.). Att dömma av det s. 102 såsom exempel på ord med supradentalt *l* anförda *semla*, var *l* supradentalt även i ljudförbindelsen *-eml-*.

I detta sammanhang må en annan, så vitt jag erinrar mig, av våra dagars grammatici icke beaktad, men ingalunda oviktig underrättelse hos Aurivillius framhållas. S. 107 säger han: "*N* ante *g* mistum ex consona sequente sonum habet, ut in . . . *ingen*, *unger* . . . Ante *k* etiam sonat plane qvasi cum *g* mixtum, ut in *anka* . . . *ynka*. Quod minus tamen exauditur in hisce *Enkia*, *länkia*, *sänkja*, *tänkja*, *rynkja* etc." Härav torde framgå, att nasalen var en annan i t. ex. *tänkja* än i *anka*, samt att nasalen i *tänkja* hade "mindre av *g*-ljud". Då man ännu i dag i Skåne använder "mouillerat *n*" i *tänka* (*täntja*) etc., så har A. säkerligen använt detta ljud i *tänkja* etc., och troligen fanns det redan i fsv.

conjunctæ per se talem sonum producant... non opus est *b* ibi interponere.

Idem qvoque dicendum videtur de vocibus *ämbna*, *lembna*, *nämbna*, *stämbna*, *Nämbd*, *stämbd* etc. cum *m* junctum cum litera *n* vel *d* nihilominus talem sonum producat, qvalem in ipsa clara & distincta istarum vocum pronunciatione experimur".

Härav synes framgå, att Aurivillius icke uttalade det i skriften brukliga *b* i *ämbna* etc., och detta får i någon ringa mån bekräftelse av ett icke synnerligen klart uttalande av Salberg från år 1696 (jmf. Aksel Andersson: Johan Salbergs Grammatica svetica s. 35).

Vidare var enligt uppgift av grammatiker från slutet av 1600-talet (S. Columbus 1678, Aurivillius 1693, Lagerlööf 1694; jmf. Noreen: Inledn. till Columbus: En svensk ordeskötsel s. XV) *p* stumt i ord sådana som *nampn*, *hampn*.

Härmed harmonierar även, att Spegel i sitt 1712 utgivna glossarium icke längre följer den ortografiska regeln i Guds Verk och Hwila, utan skriver t. ex. *famn*, *hamn*; *ymnog*, *remna* etc.

Å andra sidan är det naturligtvis otänkbart, att Spegel år 1685 skulle noga hava kunnat följa sin ortografiska regel, enligt hvilken han skrev *Nampn*, men *Ämbne* etc., om icke denna regel grundat sig på ett då ännu i vissa trakter brukligt eller för någon tid sedan använt uttal.

Vi kunna därför tryggt draga den slutsatsen att, om man också mot slutet av 1600-talet i åtskilliga (och väl de flästa) trakter uttalade *namn*, *ämne* etc., även uttalet *nampn* men *ämbne* etc. dialektiskt ännu vid den tiden eller åtminstone ännu vid mitten av 1600-talet existerat. Detta blir så mycket säkrare, som Lex. lincopense (1640) använder stavningen *nampn* : *ämne* etc., en stavning som naturligtvis måste grunda sig på uttalet, och som tydligen i viss mån harmonierar med Spegels stavning *Nampn* : *Ämbne*.

Hvarpå beror det då, att man under 1600-talet uttalat *nampn* men *ämne*, och hvarpå beror det att man under samma århundrade (i andra trakter) använt uttalet *nampn* men *ämbne*?

Det gemensamma för växlingen *nampn* : *ämne* och växlingen *nampn* : *ämbne* är, att ord med vokal efter *mn* (*ämne*, *ämbne*) icke hava det klanglösa ljudet *p* mellan *m* och *n*, under det att -*mpn* användes i slutljud. Då man nu alltjämt i nysv. kan använda ett sådant uttal som *vattn*, *toppn* (d. v. s. "vatten", "toppen") med slutljudande klanglöst *n* efter en omedelbart föregående klanglös explosiva, så är man berättigad till det antagandet, att det slutljudande *n* i *nampn* var klanglöst. I *ämne* (*ämbne*, *æmpne*), där *n* stod före vokal, var det däremot naturligtvis klingande. Bruket av klanglös explosiva i *nampn* och frånvaron av klanglös explosiva i *ämne*, *ämbne* står i kausalsammanhang härmed, d. v. s. med att *nampn* hade klanglöst, *äm*(*b*)*ne* däremot klingande *n*.

Det är därför möjligt, att uttals-reglerna för 1600-talets språk böra sålunda formuleras: (för Lex. lincopense) "*mpn* brukas i slutljud och i midljud framför klanglös konsonant, *mn* i midljud framför vokal och klingande konsonant"; samt (för Guds Verk och Hwila) "*mpn* brukas i slutljud och i midljud framför klanglös konsonant, *mbn* i midljud framför vokal och klingande konsonant". Ovan hava ur Lex. lincopense exempel sådana som *fampntagh* anförts, men de äro naturligtvis icke egentligen bevisande, då de kunnat påvärkas av *fampn* etc. Exempel på *mbn* framför klingande konsonant saknas och blott ett exempel på *mn* i denna ställning finnes.

Ett annat spörsmål är, huruvida *ämne* i Lex. linc. utvecklats ur ett äldre (fsv.) *æmpne* eller icke, och om *ämbne* uppstått av ett fsv. *æmpne* eller omedelbart av ett fsv. *æmne*.

Fsv. urkunder använda, för så vitt hittills är känt, *mpn* lika väl midljudande framför vokal (och klingande konsonant)

som i slutljud, t. ex. *æmpne*, *dompna* liksom *nampn*, *sympn*. Emellertid är det icke desto mindre möjligt, att språket i Lex. lincopense i detta avseende härstammar från en fsv. dialekt, där *p* utvecklats mellan *m* och *n*, blott när *n* stod i slutljud, ej när det stod framför vokal, och mycket tänkbart är, att man framdeles skall i någon fsv. urkund kunna påvisa samma regel för bruket av *mpn* : *mn* som den i Lex. lincopense använda. I detta fall har helt visst i ljudförbindelsen *-mn* det slutljudande *n* först blivit klanglöst (t. ex. i *namn*), hvarefter den klanglösa explosivan *p* utvecklades framför det klanglösa *n*, en utveckling som däremot i ifrågavarande dialekt icke inträtt framför klingande *n* (*æmne*).

Men det är även mycket möjligt, att *ämne* i Lex. linc. utvecklats ur ett fsv. *æmpne*. I detta fall har även i den fsv. dialekt, som i sitt senare stadium avspeglas i Lex. lincopense, *p* utvecklats mellan *m* och *n* så väl i *æmpne* som i *nampn*, och *n*-ljudet var då i båda orden klingande. Först senare blev *n* klanglöst i *nampn*. Detta vållade, att den klanglösa explosivan *p* i *nampn* kvarstod längre än i *æmpne* > *ämne* med klingande *n*.

Vid bedömmandet av växlingen *nampn* : *ämbne* är att beakta, att det såsom inskottsljud mellan vissa konsonantförbindelser i fsv. utvecklade *p*-ljudet visserligen ofta kvarstår, men tillika ganska ofta motsvaras av *b* i ä. nysv. skrifter. Så användes å ena sidan t. ex. *skiämpt*, *skiämptas*, *hämpta*, *sompt*, *otacksampt*, *hörsampt* (Grubb), *nämpde* (preter.; Asteropherus), men å den andra t. ex. *dömbt* (Grubb[2] s. 605), *sambtligen* (Gustav II Adolvs skrifter s. 225), — *Hambn* (Grubb[2] s. 293, jmf. fsv. *hampn*), *hambn*, *fambn* (C. G. Tessin). Under det att ett (ljudlagsenligt utvecklat eller genom analogi-påvärkan infört) *p* stundom möter mellan *m* och *d* i sådana fsv. former som *tampdan* Kr. LL., *tampda* MB II (part. av *tæmia*), *dømpde* Al., *dømpdir* Leg., *dompder*

LfK. (pret. och part. av *døma*) [1]) etc. etc., finner man i ä. nysv. t. ex. *tambd*, *tambde diwr* (Synonymorum libellus), *tambd* (Lex. linc. under *edomitus*), *rymbd* (Karl XI:s Krigz-Articlar 111), *dömbd* (ib. 200), *dömbde* (ib. 96) etc. etc. Nedan anföras exempel på *mbs* i ä. nysv., motsvarat av fsv. *mps* (*sämbst*, jmf. fsv. *fræmpsta* etc.). Fastän genom ortografiens konservatism *b* utan tvivel kvarstod längre, än det uttalades, kan man icke betvivla, att i dylika ord ett *b*-ljud under en period använts. Åtminstone i ord sådana som *dömbt*, *sämbst*, *hambn* har *b* uppstått ur äldre *p*, hvilket är lätt begripligt, eftersom alltid det föregående, stundom även det efterföljande ljudet var klingande. Exemplen från fsv. på *b* i ovan nämnda ställningar äro ytterst få; dock kunna anföras från slutet av medeltiden *C* (= 100) *fambne trosse* BSH (år 1510) och *dombdher* MD (part. av *døma* [1]).

Man skulle nu kunna tänka sig, att den ä. nysv. växlingen *nampn* : *ämbne* vore gammal och uppstått sålunda, att *namn* med klanglöst *-n* blev *nampn*, men *æmne* med klingande *n* blev *æmbne* (*ämbne*). Då emellertid såsom nämnt ljudförbindelsen *-mbn-*, så vitt hittills är känt, är ytterst sällsynt i fsv., är det åtminstone för närvarande troligare, att det ä. nysv. *nampn* : *ämbne* utvecklats ur fsv. *nampn* : *æmpne* på så sätt, att *nampn* med klanglöst *-n* bibehöll *p*, men *æmpne* med klingande *n* blev *ämbne* (jmf. fsv. *dømpde* > ä. nysv. *dömbde* etc.).

I detta sammanhang må nämnas, att mellan den bilabiala nasalen *m* och den dentilabiala frikativan *v* dialektiskt ett *p* i fsv. utvecklats, en ljudutveckling, som synes icke hava beaktats av vår tids grammatici. Man finner nämligen *sampwit* MB. I 1 g., Al. 3 ggr i st. f. det normala *samwit* [1]). Här bör nämnas även skrivningen *jæmpwæll* BSH. V (år 1517, 1 g.), men den är ej bevisande, då *jæmpwæll* kunnat uppstå ur *iæmpnvæl*, liksom säkerligen fsv. *iæmpcristne*, *iæmpmykin* etc. utvecklats ur *iæmpncristne*, *iæmpnmykin* etc.

[1]) Beläggställen i Söderwalls ordbok.

Man möter i fsv. också *fræmpsta* MB. I 1 g.; den adverbiella superlativen *snimpst* Al. 2 ggr., den adjektiva superlativen *snimpster* Al. 3 ggr., Fl. 1 g., Iv. 1 g. (alltså från samma handskrift) — i ä. nysv. *sämbst* (Grubb^{2} s. 459), *ymbst* ("ömsom" Peder Svart 170, 30). I fsv. har i dessa ord *p* utvecklats mellan *m* och *s* (jmf. utvecklingen *samt* > *sampt* etc.), och *mps* har senare övergått till *mbs* [1]).

IV. En dialektisk växling *-t* : *-dh* i flerstaviga ord i äldre nysvenskan.

I Svensk språkhistoria 14 ff. (jmf. ock Fsv. ljudl. II, 446 och Ark. N. F. II, 35 f.) har jag visat, att sådana i yngre fsv. och i äldre nysv. förekommande former som *skilnat* etc., jämförda med fsv. *skilnadh* etc., uppstått på så sätt, att *-ð* efter vokal i relativt oakcentuerad stavelse i yngre fsv. ljudlagsenligt övergått till *-t*.

Under det man i vissa skrifter finner *hoffuut* (< *howudh*) med *-t* liksom *skilnat* (< *skilnadh*) etc. (jmf. anf. st.), finnas åtskilliga skrifter från 1500- och 1600-talen, där ordet 'huvud' bibehållit *-dh*, ehuru ord av typen *skilnat* etc. fått *-t*.

Så skrives t. ex. i Hosea, Joel och Amos i 1541 års Bibel alltid *hoffuudh* 109^{2}, 32 *); 109^{2} margen; 111^{2} margen; 115^{2}, 23; 115^{2}, 28; 119^{1}, 44; 119^{2}, 7, men däremot t. ex. part. femin. *ödhmiwkat* 110^{2}, 51; 111^{2}, 16, *borttorkat*, *kallat*, *straffat*, *förwandlat* etc. etc. av äldre *ødhmiukadh* etc.

---

[1]) I fsv. förekomma även *fornumpst*, *fornumpstogher* jämte *fornumst(ogher)*, i ä. nysv. *härkompst* (t. ex. Rondeletius: Judas redivivus s. 40), *inkumpst* (t. ex. Orsaak Hwarföre ... Johan then tridie ... dömdt Ericum [år 1569] s. 5), *ankompst* (citat i SAO.), *förnämpste* (t. ex. i "Orsaak" s. 20), vidare ofta *förnämbsta* (t. ex. Grubb^{2} s. 360), *förnembste* (Lex. linc.). I dessa ord beror bruket av *p* (*b*) därpå, att de redan i den långivande tyskan hade detta ljud, eller saken kan åtminstone så förklaras; jmf. mnt. *vornum(p)st*, *herkompst*, ä. nht. *fürnembst*. I Aschw. gramm. § 332 anm. 2 yttrar Noreen: "Wie ist aber *m(p)s* zu verstehen im 5maligen *snimpster* D 4 schleunigst? (vgl. lat. *sumpsi* u. dgl.?)". Genom ovanstående torde frågan ha blivit besvarad.

*) D. v. s. bladet 109, sidan 2, raden 32.

I Örta-Book (1642) s. 1—100 av Arvidh Månson Rydaholm. brukas *hufwud* eller *hufwudh* (t. ex. s. 8, 37, 21, 23), men subst. *swulnat* "svullnad" (s. 17 fyra ggr), *May månat* (s. 24), *Aprilsmånat* (s. 16 etc.), part. fem. *kokat*, *stampat* etc. Förhållandet är väsentligen detsamma i Petrus Petreius: Regni muschovitici sciographia (1615) s. 1—200.

Växlingen *hufwudh* : *swulnat* "svullnad" förklaras därav, att *hufwudh* i fsv. hade kort rotstavelse. Övergången *-ð* > *-t* efter vokal i yngre fsv. inträder, såsom nämnt, blott i relativt oakcentuerad stavelse: *skilnadh* > *skilnat*, *swulnadh* > *swulnat* etc., men däremot icke i fortis-stavelse: *tidh* etc. bibehåller alltjämt ljudet *-ð*. Nu hade i fsv. som bekant ord med kort rotstavelse (t. ex. *huwudh*) stark levis på andra stavelsen, under det att ord med lång rotstavelse (t. ex. *swulnadh*) hade en svagare akcent, nämligen svag levis, på andra stavelsen (Kock: Fsv. ljudl. II, 340 ff., Ark. N. F. III, 374); dialektiskt har den starka levis t. o. m. så förstärkts, att den övergått till ordets huvudakcent i vissa bygdemål i Norge och Sverge. I trakter, där *swulnadh* blivit *swulnat*, men *huwudh* kvarstodh, har ljudutvecklingen *-dh* > *-t* efter vokal inträtt blott i stavelser med levissimus, levior och svag levis i fornspråket, icke i stavelser med stark levis i fornspråket eller med starkare akcent, vare sig nu att i dessa dialekter den starka levis hade sin normala styrka eller möjligen blivit något förstärkt.

Det är mycket naturligt, att det dialektiska kvarståendet av *-dh* anträffats blott i ordet *hufwudh*. I de här framhållna delarna av Bibeln finnes nämligen icke något annat ord, som i fsv. var flerstavigt, hade kort rotstavelse och slutade på *-dh*, och ord av denna typ voro över huvud ytterst sällsynta, om man bortser från participier i fem. och neutr. plur. av typen *taladh*. Men former av typen *taladh* antogo genom inflytande från den överväldigande mängden långstaviga participier (*kalladh* > *kallat*, *straffadh* > *straffat* etc. etc.) helt na-

turligt på analogisk väg *-t*. Ordet *hæradh* är likställigt med *huwudh*, men det möter icke i de ovan nämnda, av mig granskade delarna av Bibeln [1]).

V. Till den äldre nysvenskans formlära.

1. Växling *-er* : *-en* i 2. pl. imperativus.

I 1500-talets svenska kan som bekant andra pers. pl. imperativus använda så väl ändelsen *-er* som ändelsen *-en*. Det torde icke hava blivit visat, att dessa ändelser växla enligt någon fast norm, eller ens att någon tendens till växling enligt bestämd regel finnes.

---

[1]) Följande anmärkningar torde förtjena plats i en not.

Från 1500-talet finner man exempel som visa, att *ö* dialektiskt övergått till *o* framför *r* + konsonant eller åtminstone framför *r* + vissa konsonanter. Så möta i den år 1529 skrivna (av Geete år 1892 utgivna) Historia Trojana *wordas* "vördas" 67, 4; *wordha* "vörda" 68, 16; *wordning* "vördnad" 44, 12; 98, 16; *wanword(h)a* 84, 8; 68, 2; *myswordeliga* 34, 8 (jmf. fsv. *misvørdeliker*). Hit kan ock *aff ford* "bortförd" 71, 5 höra. Orden *högbordog* 43, 13; *högbordoge* 57, 18; 85, 9; *högbordoghet* 34, 5; 67, 4 kunna hava fått *o* genom samma utveckling som *wordha*, men deras skrivning med *o* kan även bero på lågtysk påvärkan (jmf. mnt. *bordich* "gebürtig"). Alltså har i den dialekt, som Historia Trojana representerar, *ö* övergått till *o* framför *rdh*, åtminstone när *w* föregick *ö*. Härmed är att jämföra, att (se Lyttkens och Wulff: Svensk ljudlära s. 69) nysv. rspr. använder såsom långt ett "brett" (mera *å*-liknande) *ö*-ljud framför *r* med efterföljande konsonant, men i synnerhet när *r* sammansmält med denna till en supradental, t. ex. *vörda*.

I Laurentius Petri's Oeconomia christiana ("handskrift från något av 1500-talets senare årtionden", utg. 1897 av Herman Lundström) finner man t. ex. *storre* "större" s. 5, s. 11, *storsta* "största" 6, *forst* "först" 8, *forsth* "först" 24, *forste* "förste" 5 etc., *i forstenne* "i förstone" 40, *tilborligha* 67, *mordhare* 52, *geenuordighom* 70, *fortorna* "förtörna" 71. *O*-ljudet skulle i de flesta bland dessa ord kunna förklaras genom analogi-påvärkan; så skulle *storre* kunnat få *o* från *stor*, *först* möjligen från fsv. *for*. Men då så pass många ord med *o* i st. f. väntat *ö* förekomma, är det troligare, att skrivningen med *o* beror på en dialektisk ljudövergång från *ö* till *o*. Som bekant möter i nysv. dialekter en utveckling *ö* > *o* framför *r* + konsonant; så är fallet i Åsbomålet: *storre* "större", *morda* "mörda" etc. (G. Billing: Åsbomålets ljudlära s. 104 i Sv. landsm. X, 2). — De i ä. nysv. vanliga formerna *torst*, *torstigh*, *torsta* (så t. ex. i Lexicon lincopense) hava som bekant *a*-omljud, under det att de nu brukliga *törst*, *törstig*, *törsta* innehålla *i*-omljudd vokal (jmf. isl. *þyrstr* "törstig", *þyrsta* "törsta").

Detta senare är dock i vissa skrifter fallet, t. ex. så väl i vissa delar av Nya Testamentet av 1526 som ock i vissa delar av Bibeln av 1541. Då språket icke är fullt homogent hvarken i hela Nya Testamentet eller i hela Bibeln, är det möjligt, att den nedan påvisade tendensen till regelbundenhet icke återfinnes i skrifterna i deras helhet.

Vid en granskning av de tolv första kapitlen av Jeremias i 1541 års Bibel finner man, att den i fråga varande formen visserligen i allmänhet har ändelsen *-er*, men att *-en* ofta användes, när ordet innehåller ett *r*-ljud; i ord utan *r*-ljud brukas däremot aldrig *-en*.

Så heter det t. ex. *sender* 33^{2}, 45, *skodher* 33^{2}, 46, *legger* 35^{1}, 26, *sägher*, *skicker*, *söker*, *kaster* etc. etc. etc. (En massa exempel finnas);

men däremot *Hören* 33^{2}, 31; 36^{2}, 43; 37^{1}, 19; 38^{2}, 41; 39^{2}, 10 (jämte *Hörer* t. ex. 36^{1}, 28); *Omskären* 35^{1}, 26; *jemren* 35^{1}, 37; *förfaren* 35^{2}, 35; *Rusten* 36^{2}, 7; *bätren* 37^{1}, 26 (jämte *Bätrer* 37^{1}, 22); *gören* 37^{1}, 27 (jämte *görer* t. ex. 39^{2}, 15); *församlen* 40^{1}, 38 (jämte *Församler* t. ex. 35^{1}, 31); *wandren* 37^{2}, 12. Till ytterligare belysning av frågan anför jag det sammanhang, hvari ett par bland exemplen förekomma: "*Gåår* om kring gatonar j Jerusalem, och *seer* [1]) til och *förfaren*, och *söker* på thes gator" (35^{2}); "Vthan *bätren* idhart leffuerne och wesende, . . . och *gören* fremlingenom . . . intet offuerwold, och *vthgiuter* intet oskyldigt blodh . . ., och *fölier* icke andra gudhar effter" (37^{1}); "*församlen* idher all diwr på markenne, *kommer* och *äter*" (40^{1}).

I Josua bok har 2. pl. imperat. i regeln ändelsen *-er*, t. ex. *kommer*, *tagher*, *wender*.

Undantag göra blott *hören* 3^{1}, 27; *Bären* 4^{1}, 46, båda med *r* i roten, samt *tienen* 13^{2}, 51 i en sats med omväxling av konjunktiver på *-en* och imperativer på *-er*.

---

[1]) Även enstaviga verb hava i 2. pl. imperat. i regeln *-r*; dock *sådn* 35^{1}, 26.

Jag anför från Bibeln ytterligare ett par spridda exempel. I Genesis 29[1], 30 möter *gören*, men på samma sida *Går*, *later*, *tencker*, *skynder*, *farer*, *sägher* etc.; i Amos 117[2], 18 *bären*, men på samma sida *betygher*, *sägher*, *kommer*, *bedriffuer*, *Hörer* m. fl.; i Psaltaren 37[2] sp. 1 *bären*, men i samma vers *Loffuer och håller*.

I Epheser-brevet i Nya Testamentet av 1526 har 2. pl. imperat. i regeln ändelsen *-er*, t. ex. *later*, *haffuer*, *älsker*, *tagher*, *warer*, *reeter* etc.

Blott tre gånger finner man *-en*, nämligen *waren* 33[2], 2; 33[2], 7; *wandren* 33[1], 2, således i ord med *r* i roten.

2. pl. i pass. (deponens) ändas här som annorstädes på *-ens*: *vredgens och synder icke* 32[2], 34; *vpfyllens* 33[1], 25.

Den här påvisade växlingen *-er* : *-en* under 1500-talet: *sender*, *skodher* etc. men *hören* (jämte *hörer*) etc. beror naturligtvis på dissimilation, och när man jämte *hören* också finner *hörer*, förklaras den fakultativa användningen av *-er* i detta verb genom inflytande från den överväldigande massan av verb utan *r* i roten (*senda*, *skodha* etc. etc.). Dissimilationen i *hören* etc. är identisk eller åtminstone mycket nära besläktad med den av mig i Ark. N. F. X, 236 (jmf. ock II, 59 noten) påvisade dissimilation, genom hvilken i fsv. kompar. *rættaʀe* dialektiskt blivit *rættane* etc. [1]).

Emellertid har 1500-talets växling *sender*, *skodher* men *hören* ett intresse utöver det, som man kan egna en böjningsform blott från den äldre nysv.

Denna växling giver nämligen ett synnerligen kraftigt stöd åt min i Ark. N. F. X, 234 ff. framställda förklaring av den fsv. och nysv. ändelsen *-en* i verbens andra pers. pl. Jag sökte där visa, att en äldre form på *-iʀ* (*bindiʀ* etc.),

---

[1]) Det är möjligt att dissimilation av *ʀ—r* till *n—r* föreligger i det fsv. *genvarta* »bröstvårta på män» av **gaiʀ-* (jmf. isl. *geirvarta*).

som var identisk med den i fnorskan använda, i fsv. ljudlagsenligt genom dissimilation övergått till *-in* (*bindin* etc.): i indikativus och konjunktivus utvecklades *īʀ bindiʀ* till *īʀ bindin*, men i imperativen kvarstod *bindiʀ* (*binder*), emedan imperativen icke brukar föregås av något personligt pronomen. (Först senare har även imperativen genom påvärkan från indikativen och konjunktiven fått ändelsen *-en*).

Nu lär oss växlingen *sender* : *hören* under 1500-talet påtagligt, att dissimilation spelat en roll vid bruket av ändelserna *-er* : *-en* i andra pers. plur.

Hvad 1500-talets växling *sender* : *hören* angår, så kan förhållandet så uppfattas, att växlingen är av relativt ungt datum; då ändelsen *-en* började intränga från indikativen och konjunktiven till imperativen, och då man således hade valfrihet mellan *-er* och *-en*, så valde man *-en* i verb med *r* i roten. Men så vitt jag ser, hindrar intet att fatta förhållandet på så sätt, att språket under förra delen av 1500-talet i detta avseende representerar en dialekt, där överhuvud slutljudande *-iʀ* genom dissimilation övergick till *-in* (*-en*), när *r*-ljud (*r* eller *ʀ*) föregick: *iʀ bindiʀ* blev därför i indikativus och konjunktivus *iʀ bindin*; i imperat. blevo *høʀiʀ*, *gøriʀ* till *høʀin* (*hören*), *gørin* (*gören*), men imperat. *sændiʀ* etc. kvarstod oförändrad (*sender*), emedan intet *r*-ljud föregick ändelsen *-iʀ*.

2. Växling av former med *-n* och former utan *-n* i andra pers. pl.

Det är bekant, att andra pers. pl. i indikativ (och konjunktiv) under 1500-talet dels ändades på *-en*, *-n* (*haffuen*, *fåån*), dels saknade *-n* (*haffue*, *fåå*). Däremot har man, så vitt mig är känt, icke å daga lagt, att formerna *haffuen* : *haffue* växla efter någon norm.

En dylik norm kan emellertid påvisas, åtminstone för språket i vissa delar av 1541 års Bibel.

I Salomos Höga Visa, Hosea, Joel och de tre första kapitlen av Amos [1]) tillämpas regeln: omedelbart framför pronomenet *j* brukas formen utan *-n*; annars formen på *-en*, *-n*.

Överensstämmande med denna regel finner man

i Höga Visan "at j icke *vpwecken* eller *omaken*" 77¹, 1; 77¹, 31; 78², 3—4 — men däremot *Haffue j* 77¹, 26; *Finne j* 77², 42; *see j* 78¹, 25.

i Hosea *j ären* 109², 25; 109², 31; 113², 37; *j . . . skolen* 110¹, 15; *j plöyen . . . och vpskären . . . och äten* 112², 31—32 — men däremot *wilie j* 112¹, 21.

i Joel *j skolen* 115¹, 50; 115¹, 52; 115², 45; *j tråtzen* 115², 22; *j jw skullen* 115², 26; *j haffuen* 115², 28 — men däremot *haffue j* 115², 21; *wilie j* 115², 22.

i Amos' tre första kapitel *j . . . skullen* 117¹, 18; *skolen* 117², 14; *J skolen* 117¹, 21; J . . . som . . . *ären*, och *gören* . . . och *förtrycken* . . . och *säyen* 117², 9—11; *j måghen* ib. r. 17; *j haffuen* r. 20; *j woren* r. 39 — men däremot *gåffue j* 117¹, 20; *vmwende j* 117², 23; r. 29; r. 33; r. 36; *wende j* r. 40. Dock *budhen j och sadhen* 117¹, 21.

Den här å daga lagda växlingen *j haffuen* : *haffue j* bekräftar till fullo min i Ark. N. F. X, 239 framställda förklaring av andra pl. *haffue*, *j haffue*. Jag visade där, att i ä. nysv. former av typen *j haffue* brukas även i sådana skrifter, som icke såsom ändelsevokal använda *e* i st. f. *a*, hvarför *j haffue* ej kan hava fått sitt *e* på analogisk väg från tredje pluralis (som genom danskt inflytande i vissa skrifter har *-e* [*haffue*] i st. f. *-a* [*haffua*]); fastmer har *j haffue* så uppstått, att *haffuen j* utvecklats till *haffue ni*, hvarefter senare även *j haffue* började användas. Språket i de nämnda delarna av Bibeln intar just den av mig anf. st. teoretiskt antagna ståndpunkten, då *haffuen j* blivit till *haffue ni* (*j*),

[1]) I vissa andra delar av Bibeln (t. ex. i fortsättningen av Amos) är bruket ett annat.

men då *j haffuen* ännu icke genom påvärkan från *haffue ni* (*j*) utbytts mot *j haffue*. När Bibeln brukar *haffue j* (icke *haffue ni*), har formen *ni* utbytts mot formen *j*, emedan den förra ansågs (liksom den ännu i dag anses) tillhöra blott det friare samtalsspråket, icke det vårdade skriftspråket.

3. Om ett par pronominal-former.

I reformationsperiodens språk har, såsom känt är, pronominal-böjningen så förenklats, att de fsv. dat.-formerna *honom*, *hænne* fungera både som dativer och som ackusativer, under det att de gamla ack. *han*, *hana* gått förlorade utom i de enklitiska formerna *-en*, *-na*. Blott mycket sällan finner man i ä. nysv. exempel på den gamla ack. *han*. Ett dylikt är dock "lät för Murarna *han* ["låt . . . honom"] sina dömmen fälla" (Börk: Darius s. 26), och ursprungligen väl även "Den som skiämmer sig sielff, *han* ährar ingen annan" (Grubb: Penu proverbiale[2] s. 120), även om i detta ordspråk *han* måhända senare missuppfattats som nominativ och därför bibehållits. Sällsynt är i ä. nysv. även den genom kompromiss av ack. *hana* och dat.-gen. *hænne* uppkomna ack. *henna* (se s. 274).

Även i pl. av pron. *then* har i reformationsperiodens språk den forna dativen (*them*) undanträngt den gamla ack.-formen (*tha*). Inträngandet av dessa dativ-former i ack. hade börjat redan i fsv.

Jag skall här söka besvara den, så vitt jag känner, outredda frågan, hvarför dativerna *honom*, *hænne*, *them* ersatte de gamla ackusativerna, men tvärtom de ursprungliga ackusativerna *-en*, *-na* kvarstodo och fingo fungera även som dativer. I sammanhang därmed skall jag omtala även ett par andra pronominal-former.

När de nämnda dativerna bliva de segrande formerna, är detta i strid med den i våra språk vanliga utvecklingen, att tvärtom det är ackusativerna, som pläga undantränga de gamla

dativformerna. I Tidskrift f. fil. N. R. III, 256 har jag framhållit, att emellertid även i engelskan och franskan dativ-formerna i vissa pronomina undanträngt ack.-formerna, och jag såg orsaken till denna företeelse däri, att pronomina oftare än substantiv och adjektiv beteckna personer och därför oftare brukas såsom indirekt objekt.

Det är otvivelaktigt, att denna omständighet spelat en viktig roll, och till denna min åsikt har Jespersen: Engelske kasus 106 anslutit sig.

Emellertid hava även andra faktorer havt betydelse vid dativernas seger i de nämnda svenska pronomina.

Man kan nämligen fråga: huru kommer det sig att, fastän i fsv. dativ-formerna *mær*, *þær*, *sær* undanträngdes av ack.-formerna *mik*, *þik*, *sik*, ändå tvärtom dat.-formerna *honom*, *hænne* segrade över ack. *han*, *hana*, och detta, ehuru naturligtvis även *mær*, *þær*, *sær* ofta brukades som indirekt objekt?

Det bör beaktas, att dessa två förändringar icke inträdde samtidigt. Redan i våra älsta fsv. urkunder finner man exempel på *mik*, *þik*, *sik* i dativisk funktion; detta är t. ex. fallet i Bryniulvs stadga, och i Upplandslagen hava de regelbundet denna användning (Söderwall: Hufvudepokerna s. 21). Däremot börja ack.-formerna *han*, *hana* att undanträngas av dativerna *honom*, *hænne* först vid mitten av 1400-talet (ib. s. 63), således 150 år senare.

Vid införandet av formen *hænne* i ack. var det av stor vikt, att *hænne* mot medeltidens slut fungerade icke blott såsom dat., utan även såsom gen. Utvecklingen av den äldre gen. *hænnar* (*hænnaʀ*) till *hænne* (*henne*) är ljudlagsenlig. Såsom jag i annat sammanhang visat, förlorades -*ʀ* och försvagades ändelsens *a* till *e* i *hænnaʀ* > *hænne* (*henne*), emedan ordet synnerligen ofta var relativt oakcentuerat, och då hade levissimus på ultima (Sv. landsm. XI, 8 s. 26). Då man nu vid denna tid hade en växling *iagh* : *migh*, *thu* :

thigh, d. v. s. en form för nom. och en gemensam form för dat. och ack. i första och andra personens personliga pronomen, så var det naturligt, att antingen formen *hana* eller formen *hænne* uppoffrades i pronomenet för tredje personen. På enahanda sätt har nysv. kvar nom. *de*, men en gemensam form för dat. och ack. i *dem* (mot fsv. *þem* : *þa*); jmf. redan i fsv. *vir* : *os* (dat. och ack.), *ir* : *iþer* (dat. och ack.). Men då *hana* fungerade blott såsom ack., och däremot *hænne* representerade två kasus (gen. och dat.), så är det ej överraskande, att denna senare form kom att fungera även såsom ack. (På analogisk väg har gen. *hænne* senare fått *-s*: *hennes* [1])).

Härmed är att jämföra, att genom inflytande från gen. *hænnar* (*hænne*) och dat. *hænne* ack.-formen *hana* stundom ombildades till *henna*. Redan under medeltiden möter ack. *henna* en gång i Schacktavels lek (jmf. Söderwalls ordbok). Lucidor rimmar *Thenna*: *Henna* (I 4 s. 1), och hos samme författare finner man "skadar *henna* ingen ting" (Qq 4 s. 2). Från ett par andra äldre nysvenska skribenter hava exempel på *henna* anförts av Tegnér i Svenska Akad. Handl. 1891 s. 426 noten 2. Denna förklaring av ack. *henna* är, särskilt på grund av dess långa *n*-ljud, att föredraga framför det antagandet, att *henna* i enklitisk ställning uppstått ur ack. *hana*, liksom ack. *han* i enklitisk ställning blev *-en* (*jag ser'en* etc.).

När åter ack.-formen *han* ersattes av dat.-formen *honom*, har en annan omständighet spelat en roll. I de två andra

---

[1]) Blott sällan möter i ä. nysv. gen. *hennas* (d. v. s. fsv. gen. *hænna* + genitivt *s*). Detta är dock fallet t. ex. i 1526 års Nya Testamente Uppenb. 69[2], 71[2], i 1541 års Bibel Dom. 25[2] och ännu långt senare hos Frese: Werldslige Dickter (1726) s. 2. Hos Börk: Darius s. 46 vers 1099 anträffas den i skriftspråket mycket sällsynta gen. *honoms* i uttrycket *honoms Smärta*; jmf. [*h*]*ånoms* i bygdemål. Måhända är dock *honoms* här blott skrivfel för *honom*, hvilket även skulle giva mening (jmf. utgivaren K. Fr. Karlson s. 67). Nysv. har som bekant på den ursprungliga dativen *hvem* bildat gen. *hvems*. Här må erinras om den hos Svart (1560) anträffade, i SAO. (*all* sp. 935) antecknade, från dat. *allom* utgångna genitiven *alloms*. I TfF. N. R. VIII, 301 f. har jag anfört andra delvis likartade genitiver.

personliga pronomina *iagh* : *migh*, *thu* : *thigh* användes olika former som subjekt och som objekt. Förhållandet var detsamma i *hon* : *hana* (senare *hænne*) ävensom i pl. *the* : *tha* (*them*), *vi* : *os*, *i* : *idher*. Härigenom uppstod för språkmedvetandet den fordran, att om möjligt subjekts-formen icke häller fick sammanfalla med objekts-formen i maskulinum av tredje personens personliga pronomen. Därför valdes såsom objektsform till nom. *han* icke den gamla ack. *han*, utan den gamla dat. *honom*, när man i detta pronomen, liksom i åtskilliga andra, förändrade böjningen så, att blott en gemensam form för dat. och ack. började användas.

Vid motsvarande förenkling av den äldre böjningen pl. nom. *the* : dat. *them* : ack. *tha* blev dativ-formen (icke ack.-formen) den segrande på grund av sin större likhet med nom. *the* och gen. *thera*(*s*); en böjning *the* : *thera*(*s*) : *them* med samma rotvokal föreföll regelbundnare än en böjning *the* : *thera*(*s*) : *tha*.

Då redan isl. icke har någon ack.-form, som motsvarar den interrogativa dativen *hveim*, är det icke överraskande, att dat.-formen *hwem* redan i början av den fsv. riksspråksperioden (Cod. Bueanus) kunde användas såsom ack. Till stadgandet av detta bruk har den omständigheten bidragit, att *hwem* i sin form skilde sig från flertalet maskulina adjektiva och pronominella dativformer (där ändelsen *-om* användes), hvilket för övrigt även är fallet med *them*: dessa ord (*hwem* och *them*) hade således icke något utpräglat dativiskt i sin form. Som bekant har redan i den ä. nysv. *hwem* börjat användas även såsom nom., t. ex. redan hos Peder Svart "Komme then fram som rettwijsligen . . . bewisa kan . . . på hwadh rhum iagh eller the andre . . . stadde wore then tijdh wi worde fångade, eller *hwem* the wore som oss angripe" (s. 8). Här är *hwem* nom. pl.

De vid enklisis reducerade formerna *-en* (< *han*), *-na* (< *hana*) hava såsom nämnt havt en motsatt betydelse-

utveckling, i det att de gamla ack.-formerna fått funktion även av dat. [1]).

I fsv. möter efter konsonant dels den äldre enklitiska formen *-an* (< *han*), t. ex. *grepan* "grep honom" RK. II, dels det därav försvagade *-en*, *-in* t. ex. *hiølten* "höll honom" RK. II, *badhin* "bad honom" RK. I (jmf. Kock i Ark. N. F. VII, 123 [2]). När föregående ord slutar på vokal, har dels denna bibehållits och vokalen i *(h)an* förlorats, dels tvärtom vokalen i *(h)an* bevarats, under det att den föregående ändelsevokalen gått förlorad, t. ex. dels *førdon* < *førdho han* "förde honom", *krønton* < *krønto han* RK. II, *giordhen* < *giorde han* "giorde honom" RK. I, *plæghadin* < *plæghadhe han* eller *plæghaþi han* "plägade honom" RK. I, dels *ladhadhan* < *ladhadhe* (eller *ladhadho*) *han* "lastade honom" Greg. Till. 365, 6, *sloghen* < *slogho-en* "slogo honom" RK. II. Den olika behandlingen av t. ex. *førdho han* och *ladhadhe han* beror på olika akcentuering. Vid akcentueringen *førdhò-han* fick man *førdon*; vid den inkorporerande akcentueringen *ládhadhe-hàn* däremot *ladhadhan*; jmf. om liknande utveckling i isl. Kock i Ark. N. F. X, 224 ff. Former sådana som *giordhen* kunna hava uppstått antingen ur *giordhe-(h)an* eller ur *giordhe* + det *-en*, som utvecklats i sammanställningarna *hiølten* (< *hiølt* *(h)an*) etc. I detta senare fall kan merendels icke avgöras, om det är verbets ändelsevokal eller vokalen i *-en*, som gått förlorad. Stundom möter redan i fsv. *-en*, *-n* i funktion av dativus, t. ex. "*aff ffladdhen* alt skinnet" MB. II, 299.

I ä. nysv. är *-en*, *-n* vanligt både såsom direkt och såsom indirekt objekt i betydelsen "honom", "den", t. ex. "Ther som myckit folck war i huset, gingo the til och togho then

---

[1]) Citat för nedan nämnda från diktverk hämtade fsv. enklitiska pronominalformer finnas i Bures förtjänstfulla samling av dylika i hans Rytmiska studier 17—18; jmf. även Säve: Eriksvisan 22, Rydqvist II, 584. Södervalls ordbok art. *han*.

[2]) Måhända har *-en*, *-in* delvis utvecklats ur andra pronominal-former; jmf. Kock i Ark. N. F. VII, 117 ff.

som fetast war, *slachtaden*, *kokaden*, *steekten* och *åton*" (Petreius II, 132) — "Att leka Natt-Hugg, Ticketack: Ok *gien* ["giva honom"] snart här, snart där en Plack" (Lucidor Rr 1 s. 2). Förhållandet är detsamma i det moderna talspråket, t. ex. *jag ser'en* — *han gav'en ett slag*.

Fsv. och ä. nysv. kunde i motsats till nutidssvenskan använda *-en*, *-n* även såsom nom. "han", t. ex. i fsv. *giordhin* "gjorde han" RK. I, *matten* "kunde han" RK. I; i ä. nysv. *ställern* "ställer han" Lucidor Qq. 1 s. 2, *märkern* "märker han" ib. De sista exemplen visa, att *e* i *-en* kunde förloras även efter *r* i ä. nysv.; detta är ock fallet i ack. *-en*, t. ex. *fattarn* "fattar honom" Stiernhielm Cupido A 4 s. 2 (jmf. Kock i Ark. N. F. VII, 124). Något exempel på -(*e*)*n* i betydelsen "hon" känner jag icke; i *mondon* > *monde hon* RK. har verbets ändelsevokal förlorats, under det att *o*-ljudet kvarstår (jmf. den nyss anförda utvecklingen *ladhadhe han* > *ladhadhan*).

Däremot förekommer stundom i ä. nysv. -(*e*)*n* såsom direkt eller indirekt objekt syftande på ett femininum. Detta är fallet t. ex. hos Bureus Sumlen: "soma fiskiare läggia en steen i ganen på *gäddan* och *släppan* så i stranden ther står *hon* länge til thes the vilja åter gen *taghan*" (s. 28); "*humlan* ... och *tagan* så up at *hon* icke brinner i hop" (s. 42). I det senare exemplet är det fråga om *humle*, ett ord, som i fsv. är mask., men som Bureus här använt som fem. Hos Spegel: Guds Verk 129, 17—9 läser man: "Then för godtroogne Flikkan: Blef Moder för än Brud, och Gilliaren lät *stikkan* ["lät henne sitta"]: I Skammen, hwilket och haar henne så förtruttit: Att ...". Som indirekt objekt brukas *'en*, syftande på den förut och efteråt med *hon*, *henne* omtalade "staden" av Lucidor:

"Hon gråter mången Natt, at Hennes salta Tårar
The lene Kinners hull af mykna flytning sårar
Och ingen Släkt ell Wänn af allom *gijr'en* Tröst" (Xx 1 s. 1).

Ett par exempel på *-(e)n* såsom direkt objekt syftande på femininum, anföras redan av Tegnér anf. st. 427 noten (jmf. även Rydqvist II, 536 noten).

Ack. *-en* blev (i motsats till ack. *han*) den segrande formen, emedan den var uteslutande enklitisk. Såsom vi sett, segrade dat. *honom* över ack. *han*, emedan man i harmoni med *iagh* : *migh*, *thu* : *thigh* etc. önskade olika former som subjekt och objekt. Då nom. *han* : dat. ack. *honom*, *han* liksom *iagh* : *migh*, *thu* : *thigh* etc. ej sällan voro fullt akcentuerade och ej såsom enklitiska undergått någon betydligare ljudreduktion, är det naturligt, att motsatsen *iagh* : *migh* etc. kunde utöva ett dylikt inflytande. Då däremot de till sin ljudmassa reducerade nom. *-en* : ack. *-en* alltid voro enklitiska, förbundos de av språkmedvetandet icke med de ej sällan fullt akcentuerade *iagh* : *migh* etc. på samma sätt, som fallet var med *han* : *honom*, *han*, och man kände därför intet behov att få olika former för nom. *-en* : ack. *-en* såsom subjekt och objekt i harmoni med *iagh* : *migh* etc. Härtill kom en annan faktor, nämligen den, att nom. *-en* är jämförelsevis mindre bruklig. Före verbet hette nom. alltid *han*, och denna form användes därför oftast även efter verbet, under det att objektsformen *han* såsom nästan alltid stående efter verbet ytterst ofta blev *-en* (jmf. Tegnér anf. arb. s. 439). Men då även den efter verbet följande nom. oftast hette *han*, under det att den enklitiska ack. ofta hette *-en*, hade man redan härigenom en växling mellan den efter verbet följande nom. och den enklitiska objektsformen, och ingen annan objektsform än *-en* behövde väljas. — I det nutida samtalsspråket har den äldre, mindre ofta använda postpositiva nom. *-en* alldeles undanträngts av *han*. Härmed är att jämföra, att den i det äldre språket förekommande enklitiska nom. *-et* (t. ex. fsv. *æreth* "är det" RK. I, ä. nysv. *gråteret* "gråter det" Grubb[2] s. 111) förlorats i nysv. samtalsspråket, ehuru den enklitiska objektsformen *-et* kvarstår (*jag ser'et* etc.).

Naturligtvis har bruket av *-(e)n* såsom objektsform om femininer överförts från dess användning i denna ställning om mask. Jag lemnar oavgjort, huruvida härvid användningen av *-(e)n* om *den*-könsord varit förmedlande, så att, då man sade t. ex. *jag har'en* om en stol, om hvilken både *han* och *den* kunde användas, man tillät sig att säga *jag har'en* även om t. ex. en *bok*, om hvilket ord både *den* och *hon* brukades, hvarefter *-(e)n* började brukas om ord, som uteslutande voro *hon*-kön (*flicka* etc.).

Då i ä. nysv. *-en* fungerar även såsom indirekt objekt i betydelsen "honom", är det naturligt, att det i fsv. förekommande, ur *honom* förkortade enklitiska *nom* (t. ex. *møttenom* RK. II) blott mycket sällan användes i ä. nysv. Ett exempel därpå är dock *vnnanom* "unna honom" (Rondeletius: Judas Redivivus 84).

Det fsv., ur ack. *hana* uppkomna *-na* (t. ex. *komana* Leg.) brukas i ä. nysv. liksom i modern hvardaglig nysv. både som ack.- och som dat.-objekt, t. ex. "*I kännen 'na*" Lucidor Pp 4 s. 2, "måst *han'na* nämpna" ib. B 3 s. 1; "Seger *står'na* allwäg wederreda" Stiernhielm Fredz-Afl C 4 s. 2 sp. 1 — nysv. *han slog'na*, *han gav 'na en slant*. Numera kan *-en* icke brukas om ord med värkligt feminint genus.

Däremot hava inga enklitiska former med förlorad rotvokal av fsv. dat. *hænne* påvisats[1]). Orsaken är väl den, att *hænne* i motsats till de tvåstaviga *hana*, *honom* hade lång rotstavelse och därför såsom enklitiskt (*giwa-hænne* i motsats till *satte-hana* > *sattena* etc.) hade starkare akcent på rotstavelsen än *hana*, *honom*. Jmf. att t. ex. gen. sg. *siælinnar* (< **sialar-innar*) bibehöll penultimas vokal och därför måste på

---

[1]) Söderwalls ordbok antecknar från Leg. ett en gång mötande *mædhanne* "med henne" med bibehållen rotvokal i *hanne*. Det är t. o. m. ovisst, huruvida *mædhanne* angiver uttalet *mæđanne* eller *mædhanne*.

denna hava havt en biakcent, under det att t. ex. pl. **sialaʀinaʀ* blev *siæla(r)nar* med förlust av penultimas vokal.

Men då inga förkortade former av dat. *hænne* brukades, är det självklart, hvarför vid förenklingen av pronominas böjning ack. *-na* (< *hana*) kom att i enklitisk ställning fungera även som dativ.

Enligt Söderwall: Hufvudepokerna s. 90 brukas gen. sg. av de personliga pronomina icke längre under reformationsperioden. Dessa av mig ur literaturen antecknade exempel på gen. sg. *min* och gen. sg. *sijn* förtjena därför anföras:

Iagh beder eder, mina wäner båda,
I wilia fölia migh hem *till min*
På en kanna glödgat wyn.
(Asteropherus: Tisbe (spelad 1610) s. 8).

När gestabodet vthe war, och hwar skulle fara heem *til sijn* (Olaus Petri's Krönika 103, 25). *kallade . . . tiill syn* "till sig" (Historia Trojana 25, 21).

Salmon brygger och blandar wijn,
Salmon.
Biuder han konungen hem *til sin*.
(Kongl. bibliotekets visbok i 4:o. Valda stycken af svenska författare 1526—1732 s. 127).

I Svenska Psalmboken av 1536 s. 21, 24 kvarstå versarna

Han badh sin wen
at koma *til sijn*

från medeltidspsalmen Een rikir man (i Svenska medeltidsdikter 167) [1].

Lund. **Axel Kock.**

---

[1]) I sammanhang med de ovan avhandlade böjningsformerna från den ä. nysv. må nämnas, att (åtminstone dialektiskt) adjektivens bestämda form under 1500-talet använde *-e* i nom. sg. mask. och nom. pl. mask., men annars *-a*. Detta är en böjning, som väsentligen överensstämmer med den moderna nysvenskans, om man ser bort därifrån, att denna senare icke skiljer mellan olika kasusformer. Den nämnda 1500-tals-böjningen förekommer åtminstone i (senare delen av) 1571 års kyrkoordning. Förhållandet är värt uppmärksamhet, emedan man som bekant vanligen framställer sa-

Vokalharmoni i ubetonet *e*.

Norskens ubetonede *e* har, saavidt mig bekjendt, altid været betragtet som en énsartet lyd med konstant værdi.

Ved efter hverandre at udtale ord som *fire*, *fare*, *före* vil man imidlertid merke, at udtalen af *e* er forskjellig i disse tre eksempler. Herom overbeviser man sig lettest ved at hviske ordene, saa vokalernes egentone træder frem. Man vil da höre, at tonehöiden for *e* ikke er ganske den samme overalt, og kan heraf slutte at *e* i *fire* ikke er identisk med *e* i *fare* og *före*. Tonehöiden for *e* forekommer mig at være afhængig af den forudgaaende betonede vokals egentone. Jo dybere denne er, des dybere er egentonen for *e*. Denne differens kan være vanskelig at opfatte efter vokaler, der ligger hinanden nær, som f. eks. *æ* og *i* (*være*, *fire*); men mellem *e* i *saare* og *e* i *fire* forekommer det mig at være et interval paa næsten en ters.

Jo mere aaben den forudgaaende betonede vokal udtales, des mere aaben vil udtalen være af det ubetonede *e*; *e* i *fire* lyder for mig mere lukket end *e* i *være*, og denne *e* igjen mere lukket end *e* i *fare*.

Tydeligst merker man den forudgaaende betonede vokals indflydelse, naar denne er labial. Efter en saadan bliver nemlig *e* betydelig labialiseret; *e* i *före* udtales med mere fremskudte læber og nærmer sig i klang ikke saa lidet det ubetonede franske *e*.

Grunden til dette forhold maa söges deri, at mundstillingen for den vokal, hvorpaa akcenten hviler, delvis overföres paa den ubetonede *e*, idet den mellemliggende konso-

---

ken så, att man i ä. nysv. skulle i adjektivernas bestämda form promiscue kunna använda *-e* och *-a* utan någon bestämd regel. — Emellertid har jag redan i Sv. landsm. XI, 8 s. 9 ff. visat, att i vissa skrifter från omkring år 1700 finnes en annan tendens till regelbunden växling av *-a* : *-e* i adjektivens bestämda och obestämda böjning, i det att en växling framkallats av akcentueringen.

nant sættes ud af betragtning og, saa at sige, springes over. I de anförte eksempler er udelukkende anvendt ord paa *r*, da man lettest gjör sig rede for forskjellen ved at udtale samme konsonant. Men det samme forhold gjör sig gjældende ved alle de övrige konsonanter, *l*, *s*, *d* o. s. v. Særlig interessant er det at iagttage *e* efter *m* og *b* (*p*). Gaar en betonet labial vokal foran, beholdes læberundingen, og der maa en vis grad af viljesanstrengelse til for at faa læberne presset tilbage til den *e*-stilling man har f. eks. i *rase*. Gaar derimod en ikke labial vokal foran, vil læberne, naar de slippes fra hinanden for udtalen af *e*, indtage samme stilling, som om en hvilkensomhelst anden konsonant gik i forveien. Heraf kan sluttes, at det ikke er konsonanten, men den forudgaaende betonede vokal, som ændrer værdien af *e*.

A. Trampe Bödtker.

Bibliografi for 1898 [1]).

Af O. S. Jensen.

I. Bibliografi, literaturhistorie og biografi.

Bergh, S. Schweden. (Jahresberichte d. Geschichtsw. 1896. III, 197—204).

Björling, G., Jørgensen, P. J. og *Taranger, A.* Nordisk Litteraturfortegnelse 1897. (Tidsskrift for Retsvidenskab 1898, 469—512).

Gödel, V. Katalog öfver Kongl. Bibliotekets fornisländska och fornnorska handskrifter. II. Sthm. 8:o. S. 65—192. (i: Kongl. Bibliotekets handlingar. XX).

Handrit Árna Magnússonar. (Sunnanfari. VII, 81—83).

Jahresbericht über die erscheinungen auf dem gebiete der germanischen philologie. XIX. 1897. Leipzig. 8:o. 388 s. 9 m. (S. 177—207. *A. Gebhardt:* Skandinavische sprachen).

Lagerblad, E. Förteckning öfver Svenska Literatursällskapets i Finland manuskriptsamling. (Skrifter utg. af Sv. Literatursällsk. i Finl. Förh. och upps. XI, 197—216).

Lind, E. H. Svensk literaturhistorisk bibliografi. XVI. 1896. 14 s. (Saml. XIX).

— Bibliografi för år 1896. (Ark. XIV, 296—328).

Mackeprang, M. Fortegnelse over historisk litteratur fra året 1896, vedrørende Danmarks historie. (HTda. 7. R. I. Tillæg. S. 1—42).

— — 1897. (sst. S. 43—84).

Pélissier, L. G. Notes autographes de la Reine Christine sur un volume de la Bibliothèque de Naples. (Bulletin du Bibliophile et du Bibliothécaire. 1898, 380—5).

Regesta diplomatica historiæ Danicæ. Chronologisk Fortegnelse over hidtil trykte Diplomer og andre Brevskaber til Oplysning af den danske Historie. 2. R. 2. Bd. IV. 1608—28. Kbh. 4:o.

Regesta Norvegica. Kronologisk Fortegnelse over Dokumenter vedkommende Norge, Nordmænd og den norske Kirkeprovins. I. 991—1263. Udgivet for det Norske Historiske Kildeskriftfond ved *G. Storm.* Chra. 8:o. 4 + 107 s. 1,40 kr.

Repertorium diplomaticum regni Danici mediævalis. Fortegnelse over Danmarks Breve fra Middelalderen med Udtog af de hidtil utrykte. Udg. ved *K. Erslev* i Forening med *W. Christensen* og *A. Hude.* Bd. 2. H. 2 (1382—1400). Kbh. 8:o. S. 241—519. 2 kr.

Schjøth, H. Dänemark und Norwegen bis 1523. (1894/5). (Jahresb. d. Geschichtsw. 1896. III, 185—197).

Schybergson, M. G. u. *Hackman, Alfr.* Finnland. (sst. 205—13).

Setterwall, Kr. Svensk historisk bibliografi 1897. 29 s. Bilaga till HTsv. 1898.

---

[1]) Om forkortelserne se Ark. XV, 278.

Ahnfelt, O. "Cancelleren Laurentii Andreæ tankar om Presterskapet". (HTsv. 1898, 60—62).
Andersen, V. Erasmus Montanus, et Kapitel af Dannelsens Historie i Danmark. (Dansk Tidsskrift. I, 26—45).
Björnson, B. Nútíðarbókmenntir Norðmanna. (Eimreiðin. IV, 31—64).
Ein Brief Jacob Grimms an Rask. (AfdA. XXIV, 221—3).
Erslev, Kr. Oplysninger om Haandskriftet til Roskildebispens Jordebog fra o. 1370. (Danske Magazin. 5. R. IV, 61—69).
Gigas, E. Litteratur og Historie. Studier og Essays. 1. Samling. Kbh. 8:o. 8 + 288 s. 3,50 kr.
Hansen, P. Illustreret dansk Litteraturhistorie. 2. Udg. H. 20—22. Kbh. 8:o. Hv. h. 48 s., 0,85 kr.
Hildebrand, H. Minne af Olaus Magni. (Sv. Akad. handl. ifrån år 1886. XII, 93-280).
Jónsson, F. Den oldnorske og oldislandske litteraturs historie. 2. bd. 3. h. Kbh. 8:o. S. 379—594 + 1 kort. 4 kr. (Anm. Cbl. 1899, 728).
Küchler, K. Zur Geschichte der isländischen Dramatik. (ZfvglLg. N. F. XII, 1—21. Jf. Eimreiðin. IV, 159. Anm. Þjóðólfur. 1898, 97).
Leijonhufvud, S. Ett bidrag till belysning af Sveriges litterära beröring med Danmark vid slutet af sextonhundratalet. (Saml. XIX, 112—117).
Mogk, E. Island und seine Litteratur. (Blätter für litterarische Unterhaltung. 1898. No. 46).
Norrie, C. Holberg som Kvindehader. (Ill. Tidende. 39. Bd. Nr. 49).
Powell, York. Dr. Vigfusson and Dr. Gislason. (The Athenæum. No. 3702, Oct. 8. 1898).
Rørdam, H. F. Forfatteren Oluf Lauritsen Truntheim eller Arctander. (Kirkehist. Saml. 4. R. V, 387—393, 608—9).
— Om de Tilskud til dansk Aandsliv, der i Reformationstiden ydedes af Morsingboere. (sst. 558—71).
— Den kongelige Historiograf, Dr. Johan Isaksen Pontanus. (Rørdam, Hist. Saml. og Studier. III, 1—24, 440—92).
Stavenow, L. Olaus Petri såsom historieskrifvare. Några anmärkningar vid studiet af hans svenska krönika. (Festskr. till. O. Ekman, 195—221 i Göteborgs Högsk. årsskr. IV.)
Storm, G. Om Skriftet "Bergens Fundats" og dets Forfatter. (HTno. 3. R. IV, 418—427).
Susan, C. P. Isländische Dichter. (Das litterarische Echo. 1. Jahrg. H. 1).
Ussing, H. Nútíðarbókmenntir Dana. (Eimreiðin. IV, 161—225).
Wrangel, E. Ett blad ur historien om Sveriges litterära förbindelser med Frankrike. (Saml. XIX, 54—80).

Hoffory, Julius.

Göthe-Jahrbuch. XIX, 318—20 af *R. M. Meyer.* — Acta Germanica. V, I—V af *R. Henning.* — Magazin für Litt. LXVI, 481—7 af *O. Pniower.* — Biographisches Jahrbuch. II, 79—81 af *W. Ranisch.*

Jónsson, Finnur.
Eimreiðinn IV, 140—3 af *V. Guðmundsson.*

Kristensen, Evald Tang.
Folk-Lore. IX, 194—224 af *W. A. Craigie.*

Maurer, Konrad.
Almanak hins ísl. þjóðvinafjelags. 1898, 25—31 af *B. M. Ólsen.*

II. Tidsskrifter og lærde selskabers skrifter.

Arkiv för nordisk filologi utg. genom *A. Kock.* Bd. 14 (N. F. 10) H. 3—4. S. 213—390. Bd. 15 (N. F. 11) H. 1—2. S. 1—218. Lund. 8:o. 6 kr.

Dania. Tidsskrift for dansk sprog og litteratur samt folkeminder. Udg. af *V. Dahlerup, O. Jespersen* og *Kr. Nyrop.* 5. bd. Kbh. 8:o. 244 s.

Nyare bidrag till kännedom om de svenska landsmålen ock svenskt folklif. Tidskrift utgifven på uppdrag af landsmålsföreningarna i Uppsala, Helsingfors ock Lund genom *J. A. Lundell.* H. 61—64. 1898. A—D. Sthm. 8:o. 4,50 kr.

Aarbog for dansk Kulturhistorie. 1898. Udgiven af *Poul Bjerge.* Aarhus. 8:o. 191 s. 2 kr.

Aarbøger for nordisk Oldkyndighed og Historie. 1898. II. R. 13. Bd. Kbh. 8:o. 357 + 10 s. 4 kr.

Árbók hins íslenzka fornleifafélags. 1898. Rvík. 8:o. 4 + 48 s. + 2 tvl. 5 kr. með fylgiriti. (Anm. Þjóðólfur. 1898, 221).

Finska fornminnesföreningens tidskrift. XVIII. Hfrs. 8:o. 3 + 257 s. + 1 kort. 4 m.

Foreningen til norske Fortidsmindesmerkers Bevaring. Aarsberetning for 1897. Kria. 8:o. 135 + 19 s.

Kongl. Vitterhets Historie och Antiqvitets Akademiens månadsblad. 24:e årg. Med 104 figurer. 1895. Sthm. 8:o. 144 + 11 s. 3 kr.

Kulturhistoriska meddelanden, qvartalskrift utg. af Kulturhistoriska Föreningen för Södra Sverige genom *G. J:son Karlin.* Bd. 1. 3. årg. 1897—98. Hft. 2. S. 39—60. 2 kr. f. hv. årg.

Meddelanden från Kalmar läns fornminnesförening. I. Kalmar. 8:o. 54 s. 1,50 kr.

Meddelanden från Nordiska museet. 1897. Utgifna af *A. Hazelius.* Sthm. 8:o. 274 s. + 5 pl. 3 kr.

Mémoires de la société royale des Antiquaires du Nord. Nouvelle Série. 1898. S. 165—228.

Minnen från Nordiska museet. Afbildningar af föremål i museet jämte åtföljande text. Utg. af *A. Hazelius.* Bd. 2. H. 5—7. Sthm. 1897. Tværfol. Hv. h. 2 kr.

Samlinger til jydsk Historie og Topografi. Udgivne af Det jydske historisk-topografiske Selskab. 3. Række. 1. Bd. 5. Hefte. S. 409—547.

Skrifter udgivne af Bergens historiske Forening. No. 4. Bergen. 8:o. 41 + 9 + 50 + 32 + 8 + 10 + 8 s.
Svenska fornminnesföreningens tidskrift. X. H. 2. S. 141—204. Sthm. 8:o. 3 kr.
Upplands fornminnesförenings tidskrift, utg. af *R. Arpi.* XIX. (4. bd. h. 1). Uppsala. 8:o. 128 s. 2,75 kr. (Anm. FT. 1899. I. 256–7).
Danske Magazin, indeholdende Bidrag til den danske Histories og det danske Sprogs Oplysning. 5. R. 4. Bd. 1. H. Kbh. 4:o. 96 s. 2 kr.
Historiske Samlinger og Studier vedrørende danske Forhold og Personligheder især i det 17. Aarhundrede. Udg. af *H. Rørdam.* Bd. 3. H. 2—3. S. 193—572. Kbh. 8:o. 6 kr.
Historisk Tidsskrift, 7. Række, udgivet af den danske historiske Forening. Redigeret af *J. A. Fridericia.* 1. Bd. H. 3—5. S. 241—580 + 84 s.
Historisk Tidsskrift udg. af den norske historiske Forening. 3. R. 4. Bd. H. 3. S. 397—480. – 3. R. 5. Bd. H. 1. S. 1—217. Kra. 8:o. 4 kr.
Historisk tidskrift utgifven af Svenska historiska föreningen genom *E. Hildebrand.* 18. årg. 1898. Sthm. 8:o. 364 + 86 s. + bibliografi 1897. S. 269—297. 5 kr.
Safn til sögu Íslands og íslenzkra bókmenta að fornu og nýju. Gefið út af hinu íslenzka bókmentafélagi. 3. bd. 3. h. S. 385—509. Kph. 8:o. 2 kr.
Literaturblatt für germanische und romanische Philologie. Hrsg. von *O. Behaghel* und *Fr. Neumann.* 19. Jahrg. Lpz. 4:o. 24 + 432 sp. 11 m.
Samlaren. Tidskrift utgifven af Svenska literatursällskapets arbetsutskott. 19:e årg. 1898. Upsala. 8:o. 3 + 122 + 11 s. 3,50 kr.
Skrifter utgifna af Svenska literatursällskapet i Finland. Förhandlingar och uppsatser. XI. Hfrs. 8:o. 69 + 216 + 33 s. 2,25 kr.
Kraus, A. Pátý sjezd filologů skandinavských v Kristianii. (Věstník České Akad. VII, 593—9, 664—72).

III. Nordisk sprogvidenskab.

1. I almindelighed.

Hempl, G. Skœkja, Karl, Kerl, Kegel. (Journal of Germanic Philology. II, 234—38).
Jespersen, O. Fonetik. En systematisk Fremstilling af Læren om Sproglyd. H. 2. Den specielle Dels Begyndelse. Kbh. 8:o. S. 169—328. 3,50 kr. (Anm. Cbl. 1899, 448 af W. V.).
Kock, A. Der *a*-umlaut und der wechsel der endvokale *a* : *i* (*e*) in den altnord. sprachen. (Beitr. XXIII, 484—554).
— Studier i de nordiska språkens historia. (Ark. XIV, 213—270).

Laut- und Formenlehre der altgermanischen Dialekte. Zum Gebrauch für Studierende dargestellt von *R. Bethge, O. Bremer, F. Dieter, F. Hartmann* und *W. Schlüter*, herausgegeben von *F. Dieter*. 1. Halbband: Lautlehre des Urgermanischen, Gotischen, Altnordischen, Altenglischen, Altsächsischen und Althochdeutschen. Leipzig. 8:o. 35 + 343 s. 7 m. (Anm. Revue critique. 1898. I, 318—321 af V. Henry. — Anglia. Beiblatt. IX, 85—111 af K. D. Bülbring. — Journal of Germ. Philol. II, 265-72 af H. Hirt. — Neuphilologische Mitteilungen. 1899. 15. Jan. af U. L. — Litbl. 1899, 266—8 af O. Behaghel. — DLz. 1899, 1025—8 af J. Seemüller).

Moffat, Al. G. Norse Place-Names in Gower (Glamorganshire). (The Saga-Book of the Viking-Club. Vol. II. P. 1).

Much, R. Etymologisches [norw. *syta,* aisl. *ljóri,* anorw. *lundr*]. (ZfdA. XLII, 163—72).

Noreen, A. Geschichte der nordischen Sprachen. 2. Aufl. Sonderabdruck aus Pauls Grundriss d. germ. Philol. Strassburg. 8:o. S. 517—657. 4 m.

Söderhjelm, W. Om uppkomsten och utvecklingen af grammatiskt kön. (Tidskrift utg. af Pedagog. föreningen. XXXV, 239—54).

Uhlenbeck, C. C. Zur germanischen etymologie. (Ark. XV, 151—8).

Wadstein, E. Till omljudsfrågan. (Språkvetensk. Sällsk. i Upsala förhandl. 1894—97, 9—11).

Willebrand, R. F. v. Om språkets förändring. (FT. 1898. I, 331—51, jvf. smst. 489—91).

2. Islandsk og oldnorsk.

a. Grammatik og leksikografi.

Beckman, N. Kritische beiträge zur altnordischen metrik. (Ark. XV, 67—93).

Berneker, E. Die 3. P. Sg. Präs. im Altnordischen. (IF. IX, 358—60).

Brate, E. Fornnordisk metrik. Sthm. 8:o. 76 s. 1,50 kr.

Friðriksson, H. K. Um orðin *dyggð, einna* og *hreifa* (*hreyfa*). (Ark. XIV, 351—360).

Jóhannesson, Jóhannes L. L. Stafaeinföldunin og réttritunarsamtökin. (Þjóðólfur. 1898, nr. 41 og 43).

Kock, E. A. Kort isländsk grammatik jämte en inledande öfversikt öfver de nordiska språkens förhistoria. Lund. 8:o. 51 s. 1,50 kr.

Kraut, R. Der ursprüngliche modusgebrauch in temporalsätzen, welche mit *aðr* (*en*) und *fyrr en* eingeleitet wurden. (Ark. XIV, 271—278).

Osthoff, H. Allerhand zauber etymologisch betrachtet. (BB. XXIV, 109—173, 177—213. [Heri om *bragr, Brage, seiðr, síða* m. m.]).

Symons, B. Over afleiding en beteekenis van het woord *Edda*. Amsterdam. 8:o. 27 s. (Særtryk af: Verslagen en Mededeelingen der Koninkl. Akad. van Wetensch. Afd. Letterkunde. 4. Reeks, Deel 3.).

Wadstein, E. Om *u*-brytningsdiftongen i fornisländskan ock fornnorskan. (Språkvetensk. Sällsk. i Upsala förhandl. 1894—1897, 1—8).

b. Tekster, oversættelser og kommentarer.

Gull-Þóris saga eller Þorskfirðinga saga. Udgiven for Samfund til udgivelse af gammel nordisk litteratur ved *Kr. Kålund.* Kbh. 8:o. 22 + 72 s. 2,50 kr. (Anm. DLz. 1899, 1630 af W. Golther. — ZfdPh. XXXI, 505—509 af K. Maurer).

Hamlet in Iceland. Being the Icelandic romantic Ambales Saga, edited and translated, with extracts from five Ambales Rimur and other illustrative texts, for the most part now first printed, and an introductory essay by *Israel Gollancz.* London. 8:o. 98 + 284 s. 15 sh. (Anm. Anglia. Beiblatt. IX, 224—6 af E. Mogk. — The Academy. 1373. — Le moyen âge. 1899, April af L. Duvau. — TfF. 3. R. VII, 132—137 af F. Jónsson. — Jahrbuch d. deutschen Shakesp.-Gesellsch. XXXV, 335—6 af A. B.).

Islendinga sögur. Buið hefir til prentunar *Vald. Ásmundarson.* Rvík. 8:o. 20. Svarfdæla saga. 12 + 103 s. 0,50 kr. — 21. Vallaljóts saga. 4 + 32 s. 0,25 kr. — 22. Vápnfirðinga saga. 4 + 48 s. 0,25 kr. — 23. Flóamanna saga. 4 + 74 s. 0,35 kr. — 24. Bjarnar saga Hítdælakappa. 8 + 111 s. 0,50 kr.

Isländische geistliche Dichtungen des ausgehenden Mittelalters. Hrsg. von *B. Kahle.* Heidelberg. 8:o. 7 + 120 s. 4 m. (Anm. Revue critique. 1898. I, 510 af V. H[enry]. — DLz. 1898, 1683 af A. Heusler. — Cbl. 1899, 133—4 af —gk).

Ívens saga herausgegeben von *E. Kölbing.* Halle a. S. 8:o. 27 + 135 s. 4 m. (= Altnordische Saga-Bibliothek VII). (Anm. ZfvglLg. XIII, 218—9 af W. Golther. — Athenæum, nr. 3701. — DLz. 1899, 863—4 af B. Kahle).

Snorri Sturluson. Heimskringla. Nóregs konunga sǫgur. Udgivne for Samfund til udgivelse af gammel nordisk litteratur ved *Finnur Jónsson.* H. 6. (3. bd.). S. 161—352. Kbh. 8:o. 5 kr.

Ari le Savant. Le Livre des Islandais. Traduit de l'ancien islandais, précédé d'une étude sur la vie et les œuvres d'Ari et accompagné d'un commentaire par *F. Wagner.* Bruxelles. 8:o. 108 s. 5 fr. (= Bibliothèque de la Faculté de philosophie et lettres de l'Université de Liège. IV).

Ari the Learned. The Book of the Settlement of Iceland. Translated from the original Icelandic by *T. Ellwood.* Kendal. 8:o. 31 + 245 s.

Rolfsen, N. Vore fædres liv. Karakterer og skildringer fra sagatiden. Oversættelsen ved Gerhard Gran. Med 40 illustrationer af A. Bloch. Chra. 8:o. 498 s. 5,50 kr.

Sighvat Tordssons dikt "Fria ord". Af *A. U. Bååth.* (Festskr. till. O. Ekman, 152—162 i Göteborgs Högsk. årsskr. IV.).

Snorre Sturlassøn. Norges Kongesagaer (til Aar 1177) oversat af *G.*

Storm. H. 6—22. Kra. 4:o. Hv. h. pragtudg. 0,80 kr., folkeudg. 0,35 kr.
Soga um krossen. (Av Heilagra manna sögur, umsett fraa gammelnorsk av *H. Møller*). (Syn og segn. IV, 109—113).

Boer, R. C. Die handschriftliche überlieferung der Grettissaga. (ZfdPh. XXXI, 40—60).
Cederschiöld, G. Ueber die ausgabe der Bevers saga. (Beitr. XXIII, 257—287).
Detter, F. Die Lausavísur der Egilssaga. Beiträge zu ihrer Erklärung. Sonderabzug aus: Abhandlungen zur germanischen Philologie. Festgabe für Richard Heinzel. Halle. 8:o. 29 s. 1 m.
Jónsson, F. Edda Snorra Sturlusonar, dens oprindelige form og sammensætning. (Aarb. 1898, 283—357).
Jónsson, Janus. Athugasemdir við vísurnar í Eyrbyggju, og skýringarnar á þeim. (Ark. XIV, 360—379).
Jónsson, Jón. Nokkrar athuganir við Íslendingasögur. III. Um ættmenn Klypps hersis á Íslandi. (Tímarit. XIX, 92—109).
Kermode, P. M. C. Illustrations of the Sagas from Manks Monuments. (The Saga-Book of the Viking-Club. Vol. I. P. 3.).
Kölbing, E. Ein Beitrag zur Kritik der Romantischen Sagas. (Publications of the Modern Language Assoc. of America. XIII, 543—59).
Ljungstedt, K. Eddan. Om och ur de fornnordiska guda- och hjältesångerna. En populär framställning. Sthm. 8:o. 248 s. 2,75 kr.
Nilsson, V. Loddfáfnismál. An Eddic Study. (Thesis . . . University of Minnesota). Minneapolis. 8:o. 4 + 47 s. (Anm. TfF. 3. R. VII, 137—139 af F. Jónsson).
Nordlander, J. Om ortnamnens bildning enligt Landnáma-boken. (SvFmfT. X, 141—157).
Storm, G. Ynglingatal, dets Forfatter og Forfattelsestid. (Ark. XV, 107—41).
Wadstein, E. Bidrag till tolkning ock belysning av skalde- ock eddadikter. V—VII. (Ark. XV, 158—166).
Wilken, E. Zur ordnung der Vǫluspá. (ZfdPh. XXX, 448—86).

3. Dansk.

a. Grammatik og leksikografi.

Brix, H. Om stavelserimet i dansk. (Dania. V, 177—211).
Dahlerup, V. og *Jespersen, O.* Kortfattet dansk Lydlære til Brug ved Undervisning. 2. Udg. Kbh. 8:o. 35 s. 0,50 kr.
Dodge, D. K. The gender of english loan-words in danish. (Americana Germanica. II. 1, 27—32).
Forchhammer, G. Udkast til en dansk Artikulationslære. Særtryk af "Tidskrift för döfstumskolan" 1894—1897. Sthm. 8:o. 127 + 8 s.
Gebhardt, A. Fremde wörter in dänischer schreibung. (Ark. XV, 197—9).

H. H. H. Træl eller Slave? (Højskolebladet. 1898, 397—400). — Slægt-Æt og Frænde. (smst. 493—502). — Særdansk eller Samnordisk? (smst. 1461—8). — Hvad vi skylde Ordet Hu. (smst. 1495—1500).

Kalkar, O. Ordbog til det ældre danske sprog (1300—1700). H. 26—27. (3. bd. S. 401—512. Overager—privilegie). Kbh. 8:o. 2 kr. hft.

Kristensen, M. Stødet i dansk. (Ark. XV, 41—67).

Latinsk eller dansk endelse? (Dania. V, 48—49).

Poestion, J. C. Lehrbuch der dänischen Sprache für den Selbstunterricht. 2. verbess. Aufl. Wien. Pest. Leipzig. 8:o. 8 + 182 s. 2 m. (= Die Kunst der Polyglottie. XVI.).

Saaby, V. Dansk Retskrivningsordbog. 3. Udg. Kbh. 1896. 8:o. (Anm. Vor Ungdom. 1898, 618—22 af A. Erslev).

Sørensen, Axel. Fortids tillægsmåde. (Vor Ungdom. 1898, 465—500).

Thomsen, N. Taler de Dansk? Dänischer Sprachführer, enth. kurzgefasste Grammatik, Gespräche, Wörtersammlung, Briefe u. Lesestücke. 4. Aufl. Dresden. 8:o. 6 + 110 s. 1,60 m. (= Koch's Sprachführer. VIII).

Wimmer, L. F. A. Oprindelsen til Ordet "Vederlag" i "Vederlagsret". (OversdVSF. 1898, 119—50).

b. Tekster.

Dombog for 1599. Udgivet for Det Norske Historiske Kildeskriftfond ved *E. A. Thomle.* H. 2. S. 241—420. Chra. 8:o.

Kancelliets Brevbøger vedrørende Danmarks indre Forhold i Uddrag udgivne ved *L. Laursen* af Rigsarkivet. 1571—1575. Kbh. 8:o. 792 s.

Norske Regnskaber og Jordebøger fra det 16de Aarhundrede. Udgivne for Det Norske historiske Kildeskriftfond ved *H. J. Huitfeldt-Kaas.* 3. Bd. 1. H. Chra. 8:o. 320 s.

Presbyter Johannes, paa Dansk kaldet Jon Præst. Paa ny optrykt efter Gotfred af Ghemens Udgave, Kjøbenhavn 1510. Ledsaget af en kort historisk Indledning ved *P. K. Thorsen.* Kbh. 8:o. 16 + 14 s.

Presten Søfren Søfrenssøns Memorialbog 1564—1599. Udgiven for Det Norske Historiske Kildeskriftfond ved *A. E. Erichsen.* Kra. 8:o. 6 + 51 s.

Randers Kjøbsvendes Gilde-Skraa fra 1417 med Tillæg. Udgiven efter Haandskriftet Nr. 484 i den Uldallske Haandskriftsamling i det store kongelige Bibliothek (ved *Chr. Bruun*). Kbh. 8:o. 36 s. Ikke i Boghandelen. (Anm. Samlinger til jydsk Hist. og Top. 3. R. I, 504—506).

Statholderskabets Extraktprotokol af Supplicationer og Resolutioner 1642—1652. Udgivet fra det norske Rigsarkiv. H. 2. Chra. 8:o. S. 161—320.

4. Norsk.

Aars, J., *Hofgaard, S. W.* og *Moltke Moe.* Om en del retskrivnings- og sprogspørsmaal. Særaftryk af univ.- og skoleannaler. Kra. 8:o. 152 s. 1 kr.

Betænkninger angaaende den af d'herrer J. Aars, S. W. Hofgaard og Moltke Moe til kirkedepartementet indsendte redegjørelse "Om en del retskrivnings- og sprogspørsmaal". Tillæg til univ.- og skoleannaler. Kra. 8:o. 45 s. 0,25 kr.

Det første trykte digt paa maalet. (Bogvennen [Krnia]. 1898, 161—171).

En episode af den første maalstrid. (sst. 9—23).

Olson, J. E. Norwegian Grammar and Reader, with Notes and Vocabulary. Chicago. 8:o. 10 + 330 s. (Anm. MLN. 1898, 311—317 af Wm. H. Carpenter og Geo. T. Flom).

Rygh, O. Norske Gaardnavne. Oplysninger samlede til Brug ved Matrikelens Revision. Efter offentlig Foranstaltning udgivne med tilføiede Forklaringer. Forord og Indledning. Kra. 8:o. 15 + 94 s. 1 kr. — 2. Bd. Akershus Amt. Kra. 8:o. 12 + 479 s. 3 kr. (Anm. Cbl. 1899, 275—6 af [E. Mo]gk. — NT. 1899, 77—80 af O. Montelius).

Torp, A. og *Falk, Hj.* Dansk-norskens lydhistorie med særligt hensyn paa orddannelse og bøining. Krnia. 8:o. 16 + 276 s. 4,50 kr. (Anm. TfF. 3. R. VII, 144—148 af H. Pedersen).

5. Svensk.

a. Grammatik og leksikografi.

Beckman, N. Grunddragen af den svenska versläran till universitetsstudiernas tjänst. Lund. 8:o. 90 s. Kr. 1,75. (Anm. Pedagogisk tidskrift. 1898, 209—224 af S. Lampa. — FT. 1898. II, 144—5 af F. Gustafsson. — TfF. 3. R. VII, 168—173 af E. Rosengren).

Brate, E. Svensk språklära för de allmänna läroverken. Sthm. 8:o. 8 + 235 s. 2 kr. (Anm. Pedagog. tidskr. XXXIV, 367—415 af Ad. Noreen. — Brate: Genmäle. smst. 563—80).

Bure, N. Rytmiska studier öfver knittelversen i medeltidens svenska rimverk. Akad. afh. Lund. 4:o. 104 + 104 s. + 1 tabell. 3 kr. (= Lunds univ. årsskr. XXXIV, Afd. I. Nr. 6.). (Anm. Ark. XV, 400—402 af N. Beckman).

Ekelöf, A. Svensk nautisk ordlista. (Bihang till "Sjölif" [af A. Ekelöf]). Sthm. 8:o. 60 s. 1 kr.

Funk, E. Praktischer Lehrgang zur schnellen und leichten Erlernung der schwedischen Sprache. 6. Aufl. Leipzig. 8:o. 5 + 285 s. 3 m. — Schlüssel. 40 s. 0,80 m.

Geete, R. Bland språkets nässlor och kardborrar. (Ord och bild. VII, 534—40, 575—81).

Hellquist, E. Om uppkomsten av formerna ba(d)stu, förstu, rå(d)stu. 6 s. (SvLm. XV, 6).

Kjederqvist, J. Ett fall af preteritum i stället för presens i svenskan. Syntaktisk studie. Lund. 8:o. 46 s. 0,75 kr.

Knös, V. Grecismer i 1883 års öfversättning af Nya testamentet. Strödda anteckningar. Uppsala. 8:o. 4 + 79 s. 1,25 kr.

Kock, A. Historiska bidrag till svensk formlära. Sthm. 8:o. 62 s. (= SvLm. XV, 5).

Kræmer, R. v. Om predikativet. III. (Pedagog. tidskr. XXXIV, 113—140, jfr. smst. 635—43, af *R. Törnebladh.*).

Ljungstedt, K. Grunddragen af modersmålets historia. En populär framställning. Stockholm. 8:o. 204 s. Kr. 3. (Anm. Tidskrift utg. af Pedagog. föreningen. XXXV, 434—5 af A. O. F.).

Lyttkens, I. A. och *Wulff, F. A.* Svenska språkljud och akcenter. Kortfattad framställning enligt för svenska akademiens ordbok antagna systemet. Lund. 8:o. 39 s. 0,50 kr. (Anm. Pedagogisk tidskr. XXXIV, 669—71 af H. Söderbergh).

Nordfelt, A. Om ändelsen *-is* i nysvenskan. (Studier i modern språkvetenskap utg. af Nyfilolog. Sällsk. i Stockholm. I, 133—146).

Nordlander, J. Norrländska namnstudier. (VHAAkM. 1895, 108—124).

Noreen, Ad. Altnordische Grammatik. II. Altschwedische Grammatik m. Einschluss des Altgutnischen. 2. Lfg. (Konsonanten). S. 174—279. Halle. 1899 (ɔ: 1898). 8:o. 2 m. (1. Lfg. anm. DLz. 1899, 744 af F. Detter).

— Nysvenska stilblommor med gamla anor. (Ateneum. I, 433—436).

— Grundlinjer till föreläsningar. Vårt modersmåls grammatik och dess indelning. Visby. 8:o. 12 s.

Ordbok öfver svenska språket, utgifven af Svenska Akademien. H. 9. Lund. 4:o. Sp. 1233—1392 (an—anfäkta). 1,50 kr.

Pàroli, E. Grammatica teoretico-pratica della lingua svedese. Milano. 8:o. 15 + 293 s. 3 lire. (Anm. Litbl. 1898, 407—10 af J. Vising).

Polyglott Kuntze. Schnellste Erlernung jeder Sprache. Ohne Lehrer. Mit genauer Angabe der Aussprache. Le Français en Suède. Bonn. 8:o. 32 s. 0,80 m.

Saxén, R. Några språkliga fornminnen. (Finskt Museum. V, 91—94).

Schagerström, A. Statistiska notiser om substantiv på **het** i några svenska medeltidsskrifter. I. Olika former af **het** jämte kasusändelser. Hudiksvall. 4:o. 10 s. Progr.

Schwartz, E. Om användningen af possessivt pronomen i *din stackare* och likartade uttryck. (Ark. XV, 182—192).

Sylvan, O. Bidrag till svenska metrikens historia. (Saml. XIX, 1—43).

Söderwall, K. F. Ordbok öfver svenska medeltidsspråket. H 18. II, 569—648 (*svighbughi—tilskriva*). Sthm. 4:o. 5 kr.

Walter, E. Th. Schwedische Konversations-Grammatik zum Schul- und Privatunterricht. Heidelberg. 1899. 8:o. 10 + 399 s. 4,80 m. — Schlüssel. 52 s. 1,60 m.

Wulff, Fr. Svenska rim och svenskt uttal. Några föredrag. Lund. 8:o. 5 + 100 s. 1,50 kr. (Anm. Pedagog. tidskr. XXXIV, 671 —3 af H. Söderbergh).

b. Retskrivning.

Kastman, E. W. och *Lyttkens, I. A.* Ordlista öfver svenska språket i öfverensstämmelse med Svenska akademiens ordbok, 6:e uppl. och Folkskolans läsebok, 9:e uppl. Stereotyp. uppl. 2:a tryckningen. Sthm. 8:o. 16 + 138 s. 1,25 kr.

Lyttkens, I. A. och *Wulff, F. A.* Bort med stumma tecken! Förslag i rättskrivningsfrågan. Lund. 8:o. 34 s. 0,50 kr. (Anm. Pedagog. tidskr. XXXIV, 669—71 af H. Söderbergh).

Nordlander, J. Ordbok för rättskrifning, upprättad enligt Svenska Akademiens ljudenligaste stafsätt. 2:a uppl:n. Sthm. 8:o. 128 s. 1 kr.

c. Tekster.

Artiklar För Samptelige *Peruqve* Makare Gesällerna hwar efter de hafwa sig att rätta *Stockholm* den 14:de *Octob:r A:o* 1712. (Meddelanden från Nordiska museet 1897, 99—103).

Bidrag till Finlands historia. Med understöd af statsmedel i tryck utgifna af Finlands statsarkiv genom *Reinh. Hausen.* D. 2. h. 2. S. 273—451. Hfrs. 8:o. 3 m.

Bruun, G. og *Ottosen, J.* Svensk Læsebog for Danske. Kbh. 8:o. 188 s. 3,25 kr. (Anm. Vor Ungdom. 1898, 258—61 af Hoff).

Consistorii Academici Aboensis äldre protokoller. Utgifna af Finska Historiska Samfundet. III. 1664—1671. Hfrs. 8:o. 3 + 600 + 2 s. 6 m.

Embetz Skrå För *Peruque* Makare Embetet i *Stockholm.* (Meddelanden från Nordiska museet 1897, 95—98).

Handlingar rörande finska kyrkan och prästerskapet. Utg. af *K. G. Leinberg.* 3. saml. Ny följd (1539—1651). Hfrs. 8:o. 36 + 524 s. 3 m.

Ordo vicinalis. Eller Byy- och Granne ordhningh ..... i Hargboobyyn vthi Wäätöö sochen ... (Meddelanden från Nord. museet 1897, 104—8).

Rheen, Samuel. En kortt *Relation* om Lapparnes Lefwarne och Sedher, wijd-Skiepellsser, sampt i många Stycken Grofwe wildfarellser. Uppsala. 1897. 8:o. 68 s. (SvLm. XVII, 1).

Rikskansleren Axel Oxenstiernas skrifter och brefvexling. Utg. af Kongl. Vitterhets-, historie- och antiqvitets akademien. 2:a afd. 9:e bd. Bref från Herman Wrangel m. fl. generaler. Sthm. 8:o. 8 + 1037 s. 13 kr.

Samlingar utgifna af Svenska Fornskrift-Sällskapet. H. 113. Speculum virginum. H. 2. S. 193—384. Sthm. 8:o. 3 kr.

Skrifter från reformationstiden i urval utgifna af *Aksel Andersson.* 6. *Laurentius Petris* Quæstiones aliquot circa magistratum, utg. af *H. Lundström.* Uppsala. 8:o. 12 + 29 s. — 7. *Olavus Petris*

Undervisning om menniskans ärliga skapelse ... utg. af *O. Ahnfelt.* Upsala. 8:o. 7 + 92 s. (Nr. 7 Anm. Kyrklig tidskr. V, 340—43 af H. Ldm).

Skråå och Gilles*reglor* för Samptlige Mästrarna, Gesällar och Lärodrengiar vthi Repeslagare Åmbetet. Giffwinn Dhen : 6 : *Februarii anno* 1656. (Meddelanden från Nordiska museet 1897, 86–94).

Svenska riksrådets protokoll utg. af kongl. riksarkivet genom *S. Bergh.* VIII. 1640, 1641. H. 2. S. 421–852. Sthm. 8:o. 5,50 kr.

Sveriges ridderskaps och adels riksdags-protokoll. XIV, 1682—1683. Sthm. 8:o. 5 + 295 s. 4 kr.

Östgöta laghbok. Folio, 106 blad i ljustryck samt 1 sida boktryck. Sthm. Clb. 75 kr., för hand färglagd 175 kr.

6. Dialekter.

a. Grammatik og leksikografi.

Bennike, V. og *Kristensen, M.* Kort over de danske folkemål med forklaringer. H. 1. Kbh. 4:o. 24 s. + 8 kort. 2,50 kr. (Anm. Ark. XVI, 100—102 af A. B. Larsen. – Cbl. 1899, 274—5 af A. L. – TfF. 3. R. VII, 148 af H. Pedersen).

Erdmann, A. Redogörelse för undersökningen af Upplands folkmål åren 1895 och 1896. (Upplands FmfT. XIX, 1–19).

— — år 1897. (sst. 80–91).

Feilberg, H. F. Bidrag til en ordbog over jyske almuesmål. H. 16. Kbh. 8:o. (II. S. 337—400. kvarter-letteværk). 2 kr.

Jensen, A. Sproglige forhold i Åby sogn, Århus amt. (Dania. V, 213—31).

Larsen, A. B. Oversigt over de norske bygdemål. Krnia. 8:o. 102 s. + 1 kort. 1,50 kr. (Anm. Ark. XV, 100–106 af M. Hægstad. – Replik af A. B. Larsen smst. 321).

Thurman, J. Pargasmålet. Ljud- ock formlära. Akad. avh. Hfrs. 8:o. 176 s. 1,10 m.

b. Tekster.

Christiansen, N. "Saan gik æ te!" Fortsættelse af "Niels, Pier aa Wolle". En "Samtaael" i det jydske Sprog (Vesthimmerland). Gedsted. 8:o. 25 s.

Jæger, Peder. Will Fowl. Skitzer i jydsk Mundart. Aarhus. 8:o. 80 s. 0,90 kr.

Larsen, N. K. Dagligdags Tale i Grimstrup, Hunseby Sogn. (Dania. V, 50–53).

"Mästartjuen", efter muntlig berättelse på Gärdshärads mål upptecknad af *G. J:son Karlin.* (Kulturhistoriska meddelanden. 1. bd. 3. årg. 54–58).

Olle i Grinn, Decktan um nar han exera beväring. Sthm. 8:o. 1. samling. 47 s. — 2. samling. 42 s. 0,50 kr. (= Öreskrifter för folket. 164—165).

IV. Runekundskab, mytologi og sagnhistorie.

Brate, E. Skansens runstenar. (Meddelanden från Nordiska museet. 1897, 3—14).
— Fyrunga-stenen. (Ark. XIV, 329—351).
Bugge, S. Fyrunga-Indskriften II. (Ark. XV, 142—51).
— Norges Indskrifter med de ældre Runer. H. 4. S. 265—339. Chra. 4:o.
Germanen auf Kreta. (Berl. Lokal-Anzeiger, 1898, 5. marts. Jvf. Verhandl. d. Berl. Gesellsch. f. Anthropol. 1898, 235).
Grienberger, Th. v. Die angelsächsischen runenreihen und die s. g. Hrabanischen alphabete. (Ark. XV, 1—40).
Liliencron, R. v. und *Wimmer, L.* Der Runenstein im schleswiger Dom. Kiel. 8:o. 26 s.
Luft, W. Studien zu den ältesten germanischen Alphabeten. Gütersloh. 8:o. 8 + 115 s. 2,40 m. (Anm. ZfdPh. XXXI, 419—22 af H. Hirt. — Cbl. 1898, 1587 af W. Str. — DLz. 1898, 1838—40 af J. Seemüller. — AfdA. XXV, 249—51 af A. Heusler).
Sander, Fr. Runinskrifter ånyo granskade. Sthm. 8:o. 53 s. 1,20 kr.
Schlutter, O. B. Aldhelm's Runic Alphabet and that of the Cod. Reg. (Journal of Germanic Philology. II, 29—30).
Söderberg, Sv. Om Karlevistenen. (Meddelanden från Kalmar läns Fmf. I, 13—21).
Thomsen, V. Hvad betyder guldhornets *tawido?* (Ark. XV, 193—197).

Andler, Carolus. Quid ad fabulas heroïcas Germanorum Hiberni contulerint. (Akad. afh. Paris.) Turonibus. 1897. 8:o. 120 s.
Bugge, S. Erpr og Eitill. Et lidet Bidrag til den nordiske Heltedigtnings Historie. Krnia. 8:o. 12 s. 0,60 kr. (= Vid. Selsk. Skr. II. Hist.-filos. Kl. 1898. 5).
Böhme, W. Ausblicke auf nordische Sagen und die grossen germanischen Sagenkreise. (Lehrproben und Lehrgänge aus der Praxis d. Gymnasien und Realschulen. 55. H. 60—78).
Danske oldkvad i Sakses historie gengivne af *A. Olrik.* Kbh. 8:o. 32 s. 0,60 kr.
Golther, W. Ueber die Sage von Siegfried und den Nibelungen. (ZfvglLg. N. F. XII, 186—208, 289—316).
Hoffmann, P. Das Nibelungen-Lied in den Liedern der Edda und Skalda. (Monatsblätter für deutsche Litteratur. II, 375—80).
Holt, Robert Burbank. Thorpe's Northern Myths and Traditions. (Transactions of the Royal Society of Literature. XIX, 169—194).

Kauffmann, Fr. Zur geschichte der Sigfridsage. (ZfdPh. XXXI, 5—23).
Montelius, O. Solgudens yxa och Tors hammare. (Holmia. 29—42).
Mortensen, K. Nordisk Mytologi i kortfattet populær Fremstilling. Med 21 Billeder. Kbh. 8:o. 8 + 164 s. 2 kr.
Much, R. Der germanische Himmelsgott. (Særtryk af: Abhandlungen zur germanischen Philologie. Festgabe für R. Heinzel.) 8:o. 90 s. 2,40 m. (Anm. Museum. VII, 185—9 af R. C. Boer).
Niedner, F. Die Dioskuren im Beowulf. (ZfdA. XLII, 229—258).
Olrik, Axel. Ingjaldskvadet. (Dansk Tidsskrift. 1898, 164—177).
Patzig, H. Zur Geschichte des Sigfridsmythus. Progr. Berlin. 4:o. 31 s. 1 m. (Anm. DLz. 1899, 221—3 af E. Mogk).
Rieger, M. Über den nordischen fylgjenglauben. (ZfdA. XLII, 277—90).
Rogers Rees, J. The Norse Element in Celtic Myth. (Archæologia Cambrensis, October 1898).
Rudolf, A. Edda. Runen aus germanischem Urwalde. Beiträge zur deutschen Götterlehre. Hamburg. 8:o. 154 s. 2,50 m. (Anm. DLz. 1898, 1195 af A. Heusler).
Samtleben, G. Deutsches Gemüt und deutscher Witz in der nord.-german. Götter- und Heldensage. (Allgem. konservat. Monatsschrift f. d. christl. Deutschland. 1898, 726—35).
Schück, H. Svensk gudatro under en heden tid. (FT. 1898. II, 25—40, 149—166).
— Svensk gudetro i hedningetiden. (Samtiden. IX, 337—365).
Symons, B. Germanische Heldensage. 2. Aufl. Strassburg. 8:o. 6 + 138 s. 3,50 m. Særtryk af Paul's Grundriss der germ. Philol. 2. Aufl.

V. Arkæologi, kulturhistorie og folklore.

Adlerz, G. Fynd af ett stenredskap i Östersjölera. (Geologiska föreningens i Stockholm förhandlingar. XX, 87—89).
Analecta archaeologica Fennica. II. 2. Hfrs. 8:o.
Appelgren, Hj. Barbariska efterbildningar af orientaliska mynt. (Finskt Museum. 1898, 24—29).
Arpi, R. Meddelanden från Uppsala universitets museum för nordiska fornsaker. (Upplands FmfT. XIX, 121—128).
Bendixen, B. E. Fornlevninger i Søndhordland. (Foren. t. norske Fortidsm. Bev. Aarsb. f. 1897, 13—26).
Benjamínsson, Kr. H. Fundið vopn. (Eimreiðin. IV, 111—2).
Blinkenberg, C. Skæftede stenaldersredskaber. (Aarb. 1898, 125—156).
— Outils emmanchés de l'âge de pierre. (Mémoires de la Soc. R. des Antiqu. du Nord. 1898, 165—198).
Boer, R. C. Skandinavische archaeologie. (Tijdspiegel. 1898, august).
Brunn, D. Gjennem affolkede Bygder paa Islands indre Højland. Undersøgelser, foretagne i 1897. Særtryk af "Geografisk Tidsskrift" og "Árbók hins isl. fornleifafjelags". Kbh. 8:o. 46 s. + 24 tvl. 2,50 kr. (= Geografisk Tidsskr. XIV, 130—49).

Bruun, D. Nokkrar eyðibygðir í Árnessýslu, Skagafjarðardölum og Bárðardal rannsakaðar sumarið 1897. Rvík. 8:o. 97 s. + 24 tvl. 5 kr.

Bæhrendtz, F. Bronsåldersfynd från St. Dalby i Kastlösa socken, Öland. (Meddelanden från Kalmar läns Fmf. I, 22—30).

— Fornborgar i Södra Tjust. (smst. 47—54).

Die Eibe in der Vorzeit der skandinavischen Länder, nach Conwentz. (Correspondenzblatt d. deutschen Gesellschaft f. Anthropologie. XXIX, 13—14 og Prometheus. IX. No. 29).

Dreyer, W. Grundtræk af Forelæsninger over Danmarks Sten- og Broncealder. Kbh. 8:o. 21 s. (Studentersamfundets Foredragsrækker II.).

Fortegnelse over Oldsager, indkomne til Stavanger Museum i 1897. (Foren. t. norske Fortidsm. Bev. Aarsb. f. 1897, 94—99).

Från en arkeologisk turistfärd på Öland. (Svenska turistföreningens årsskrift. 1898, 47—56).

Guilliot, O. Les Musées d'antiquités et d'ethnographie scandinaves. (Extrait des travaux de l'Académie de Reims). Reims. 8:o. 30 s.

Gustafsson, G. Fortegnelse over de i 1896 til Bergens Museum indkomne oldsager ældre end reformationen. 11 s. (= Bergens Museums Aarbog for 1897. N:o. XIV).

— Fortegnelse over de i 1897 til Bergens Museum indkomne Oldsager ældre end Reformationen. (Foren. t. norske Fortidsm. Bev. Aarsb. for 1897, 102—119).

Hansson, Hans. Graffält från järnåldern i Wimmerbyorten. Bidrag till en arkeologisk topografi. (Meddelanden från Kalmar läns Fmf. I, 38—46).

Heikel, H. J. Ett graffynd från bronsåldern. (Finskt Museum. 1898, 13—15).

Hildebrand, H. The Monuments of the Island of Oeland. (The Saga-Book of the Viking-Club. Vol. I. P. 3.).

Horsford, Cornelia. Dwellings of the Saga-time in Iceland, Greenland, and Vineland. (Repr. from "The National Geogr. Magazine IX"). Washington. 8:o. (Anm. Internationales Archiv für Ethnographie. XII, 39).

Jónsson, Br. Skrá yfir eyðibýli í Landsveit, Rangárvallasveit og Holtasveit í Rangárvallasýslu. (Árbók hins ísl. fornleifaf. 1898, 1—27).

Jónsson, F. Hofalýsingar í fornsögum og goðalíkneski. (sst. 28—38).

Kurckska samlingen. (VHAAkM. 1895, 82—107).

Lossius, K. Arkæologiske Undersøgelser i 1897. (Det kgl. norske Vid. Selsk. Skrifter. 1897. No. 5). Trondhjem. 8:o. 10 s.

Madsen, A. P. Gravhøje og Gravfund fra Stenalderen i Danmark. Afbildninger af danske Oldsager og Mindesmærker. Ny Række. Bd. 2. H. 1—4. Fyen og Jylland. Kbh. Fol. 20 tvl. 8 kr.

Montelius, O. Die Chronologie der ältesten Bronzezeit in Nord-Deutschland und Skandinavien. I. (Archiv für Anthropologie. XXV, 443—483).

— Ett märkligt fynd från Södermanland. (SvFmfT. X, 189—204).

Müller, S. De jydske Enkeltgrave fra Stenalderen, efter nyeste Undersøgelser. (Aarb. 1898, 157–282).

— Nordische Altertumskunde, nach Funden u. Denkmälern aus Dänemark u. Schleswig gemeinfasslich dargestellt. Deutsche Ausgabe bes. v. O. L. Jiriczek. 2. Bd. Eisenzeit. Strassburg. 8:o. 5 + 324 s. + 2 pl. 7 m. (Anm. Tijdspiegel. 1899, marts af R. C. Boer. — ZfdPh. XXXI, 386–401 af Fr. Kauffmann. — Museum. VI, 296–9 af W. Pleyte. — Allg. Zeitung. 1898. Beil. 216. — Korrespondenzbl. d. deutsch. Ges. f. Anthrop. 1898, 80 af Joh. Ranke).

Nationalmuseum. Dänische Sammlung. Museums-Etiketten. Deutsche Übersetzung. Steinzeit. Kph. 8:o. 108 s.

Nicolaissen, O. Undersøgelser i Nordlands Amt i 1897. (Foren. t. norske Fortidsm. Bev. Aarsb. for 1897, 1–12).

— Fortegnelse over Oldsager, indkomne til Tromsø Museums Oldsamling i 1897. (sst. 100–101).

Nicolaysen, N. Udgravninger i 1897. (sst. 27–43).

— Antikvariske notiser. (sst. 120–122).

Rygh, K. Fortegnelse over de til Videnskabsselskabets Oldsagsamling i Trondhjem i 1897 indkomne Sager ældre end Reformationen. (sst. 83–93).

Rygh, O. Fortegnelse over de til Universitetets Samling af nordiske Oldsager i 1897 indkomne Sager fra Tiden før Reformationen. (sst. 44–82).

Salin, B. Undersökningar å Selaön sommaren 1893. (VHAAkM. 1895, 68–81).

Sarauw, G. F. L. Lyngheden i oldtiden. Iagttagelser fra gravhøie. (Aarb. 1898, 69–124).

— Les bruyères préhistoriques des pays baltiques, d'après les observations faites dans des tumulus de l'époque païenne. (Mém. de la Soc. R. des Antiqu. du Nord. 1898, 199–228).

Statens Historiska Museum och k. Myntkabinettet. Samlingarnas tillväxt under år 1895. (VHAAkM. 1895, 37–68).

Steenstrup, Jap. Ved Fremlæggelsen af Skriftet: Kjøkkenmøddinger, eine gedrängte Darstellung dieser Monumente sehr alter Kulturstadien. IV. OversdVSF. 1898, 209–225).

Stefánsson, Jón. Leiði Guðrúnar Ósvífrsdottur. (Árbók hins isl. fornleifaf. 1898, 39–40).

Stenåldersfynd från Augerum i Blekinge. (VHAAkM. 1895, 124–8).

Sørensen, W. Hvem er Opdageren af Stenalderens Affaldsdynger ("Kjøkkenmøddingerne")? En historisk Redegjørelse. Kbh. 8:o. 46 s.

Virchow, W. Ueber die Steinzeit in Nord-Europa. (Correspondenzblatt der deutschen Gesellsch. f. Anthropol. XXVII, 147–52).

Yfirlit yfir þá muni, er Forngripasafni Íslands hafa bætst 1897. (Árbók hins ísl. fornleifaf. 1898, 41–43).

Zur nordischen Altertumskunde. (Beilage z. Allgemeinen Zeitung. 216).

Kjellberg, C. M. Uppsala stads sigill. (Upplands FmfT. XIX, 92 —107).
Nyrop, C. Tre Lavssegl fra Husum. (Tidsskrift for Kunstindustri. 1898, 19—20).
— Nogle Segl fra Næstved. (sst. 133—6).
Olsen, B. Fridericus Secundus eller Frederik og Sophie eller FridericuS. (sst. 18—19).
Pálsson, P. Innsigli Íslands. (Andvari. XXIII, 248—9).
Thiset, A. Danske adelige Sigiller fra det 15., 16. og 17. Aarhundrede. Gjengivne ved Fototypi af Pacht & Crone. H. 1—2. Kbh. Fol. 8 s. + 10 tvl. 5 kr.

Ahnfelt, O. En Skriftebok från Göinge härad på 1600-talet. (Kirkehist. Saml. 4. R. V, 334—345, 606—7).
— Ur Biskopen öfver Skåne Stift Peder Winstrups Kopiebok. Ceremonier vid prostars val och inställelse i embetet. (sst. 614—18).
Asp, Th. Die Geschichte des finländischen Bank- und Münzwesen bis 1865. Akad. afh. Strassburg. 8:o. 16 + 112 s. + 12 tvl. 2,75 m.
Bang, N. Dansk Studehandel i 2den Halvdel af det 16de Aarhundrede. (HTda. 7. R. I, 328—345).
Bendixen, B. E. En rest af kontorets gamle lege. 8 s. 8:o. (i: Skrifter udg. af Bergens hist. Forening. IV).
Bergström, G. Sancta Birgitta. Sthm. 8:o. 4 + 215 s 2,50 kr. (Anm. Cbl. 1899, 1155—6 af —tt—).
Blees, J. Sankt Martinsdagens firande i Nuckö-Rickholz i Estland. (Meddelanden från Nord. museet. 1897, 116—121).
Bugge, Al. Gotlændingernes handel paa England og Norge omkring 1300. (HTno. 3. R. V, 145—180).
Byordning vid Järstad by. (Meddelanden från Nord. museet. 1897, 109—115).
Carøe, K. Skarpretter og Kirurg. (Bibliotek for Læger. 1898, 37 —46).
Cederblad, F. S:ta Birgittas hus i Rom. (Ny illustrerad tidning. 1898, 396—7).
Daviðsson, Ó. Tóbaksnautn á Íslandi að fornu. (Eimreiðin. IV, 124—135).
Die Pfälzer auf der jütischen Heide. (Globus. LXXIII, Nr. 1—2).
Ehlers, Edv. Danske St. Jørgensgaarde i Middelalderen. (Bibliotek for Læger. 1898, 243—88, 331—71, 639—44 og Dansk Tidsskrift. 1898, 668—78, 765—80).
En svensk almanacka för trehundra år sedan. (Läsning för folket. 1898, 31—46).
Erslev, Kr. Et kalendarisk Kuriosum. (HTda. 7. R. I, 482—484).
Ersson, A. M. Några ord om gamla bröllop i Dalarna. (Meddelanden från Nord. museet. 1897, 122—5).
Ett pilgrimsmärke från Vadstena funnet 1887 i Akkas kyrka, af *E. N.* (Finskt Museum. 1898, 22—23).

Feilberg, H. F. Dansk Bondeliv, saaledes som det i Mands Minde førtes navnlig i Vestjylland. 2. Oplag. Med 49 Figurer og et Tillæg. Kbh. 8:o. 394 s. 2,60 kr.

— Den fattige mands snaps. (Dania. V, 17—47, 88—123).

Flodmark, J. Minnen från svenska operan i Bollhuset. (Ny illustrerad tidning. 1898, 185—6).

Fridericia, J. A. Træk af Kvindeidealets Omdannelse i det 16. og den første Halvdel af det 17. Aarhundrede, særlig i Danmark. (Tilskueren. 1898, 465-79).

Gigas, E. Studenter klage til en Biskop over Maden. (Nord og Syd. I, 482—88).

Goldscheider, Fr. Über die Einführung des neuen Kalenders in Dänemark und Schweden. Skoleprogr. Berlin. 4:o. 39 s.

Hansen, P. Fra Hoveritiden. (AarbfdK. 1898, 186—91).

Hildebrand, H. Sveriges medeltid. Kulturhistorisk skildring. D. 2. h. 6. S. 763—984 + 4 s. Sthm. 8:o. 5 kr.

Isberg, A. U. Bilder från det gamla Malmö. Kulturhistoriska skildringar. Malmö. 8:o. 7 + 390 s. 4,50 kr.

Kerff, F. Cistercienserordenen og dens Virksomhed særlig i Danmark. (Nordisk Ugeblad for katholske Kristne. XLVI, 342—6, 374—8, 417—22, 511—6, 585—90, 687—91).

Kristensen, E. T. Bondeliv i Sabro Herred for 50 Aar siden. Paa Grundlag af P. C. Hummeluhrs Optegnelser. (AarbfdK. 1898, 77—115).

Kristensen, Marius. Vore Navne. (Højskolebladet. 1898, 235—42).

Kruse, J. S:t Knutsgillet i Malmö. Kulturhistoriska bidrag till dess 600-åriga historia. Sthm. 91 s. 3 kr.

Kubberud, M. Jesuiterne i Norge. Kirkehistorisk skildring fra slutningen af det sekstende og begyndelsen af det syttende aarhundrede. Elverum. 8:o. 23 s. 0,60 kr.

Larsen, Axel. Sveriges gamle karolinske Hær og den nye Hærforbedring. (Dansk Tidsskrift. 1898, 426—41).

Larsson, H. Några bilder ur Sveriges inre tillstånd under Karl XII. Sthm. 8:o. 36 s. 0,25 kr. (Studentföreningen Verdandis småskr. 69).

Leffler, K. P Två uppländska allmogebröllop. (Ny illustrerad tidning. 1898, 50-51, 59—62).

Lehmann-Filhés, M. Um spjaldvefnað. (Eimreiðin. IV, 135—140. Jvf. sst. 159).

— Die isländische Brettchen-Weberei. (Illustrierte Frauenzeitung. 1897. H. 20—22. Jvf. Verhandl. d. Berliner Gesellschaft f. Anthropol. 1898, 34—39).

Leinberg, K. G. Om finske mäns studiiresor i äldre tid. (Hist. arkisto. XV, 264—302).

Levertin, O. Två svenska kärlekskorrespondenser från den sirliga stilens tid. (Ord och bild. VII, 49—69).

Lund, Tr. Danmarks og Norges Historie i Slutningen af det 16de Aarhundrede. 13. Bog. Dagligt Liv. Livsbelysning. Kbh. 8:o. 398 s. 6 kr. (Anm. Luthersk Kirketidende. 5. R. 24. Bd. 399—400 af G. Jensen. — NT. 1898, 427—30 af O. Montelius).

Mackeprang, M. Inventarier i borgerlige huse fra det 16. århundredes første halvdel. (Danske Magazin. 5. R. IV, 69—80).

Madsen, E. Studier over Danmarks Hærvæsen i det 16:de Aarhundrede. I. Tjenestevilkaarene. Kbh. 8:o. 89 s. (Militært Tidsskrift. 1898. Tillægshefte I).

— Om Rytteriet i de danske Hære i det 16de Aarhundrede. (HTda. 7. R. I, 414—460).

Meyer, W. F. Kultur- og personal-historiske meddelelser fra Bergen i det 18. aarhundrede. 50 s. 8:o. (i: Skrifter udg. af Bergens hist. Forening. IV).

Mortensen, K. Cisiojanus og Kalenderens Huskevers. (Vor Ungdom. 1898, 645—57).

Nielsen, A. C. Et lille Bidrag til det jydske Landsbyskolevæsens Historie. (Samlinger til jydsk Hist. og Top. 3. R. I, 494—503).

Nielsen, N. V. Hvad Præsten Niels Pedersen i Baarse efterlod sig. (Kirkehist. Saml. 4. R. V, 394—400).

Nielsen, Y. Norske folkedragter fra Numedal og Telemarken. 6 s. + 2 pl. (i: Minnen från Nordiska museet. Bd. 2. H. 5).

Olafsen, O. Havedyrkning i Bergen i ældre Tid. Chra. 8:o. 23 s.

Olrik, A. Falsterske tilnavne fra Idestrup sogn. (Dania. V. 124—156).

Olsen, B. St. Søren, den danske Bondehelgen. (Nationaltidende 5/7 1898).

Om folkets hushållning i Bollebygd av *A. E.* 13 s. (SvLm. XV, 7).

Quensel, O. Hvarifrån komma våra prästkragar och vår prästkappa? (Kyrklig tidskrift. 1898, 168—74).

Rørdam, H. F. Præsten Nic. Jæger og hans Kamp imod Bøndernes "Sommer-Riden" paa Møen. (Kirkehist. Saml. 4. R. V, 213—298).

— Sindssyges Vilkaar i ældre Tid. (sst. 401—7).

— Degne og Skoleholdere paa Møen 1728—50. (sst. 445—479).

Schmitz, W. Privatvelgørenheden i Middelalderen, særlig i Norden. (Nordisk Ugeblad for katholske Kristne. 46. Aarg. 8—11, 20—26, 33—38, 54-58).

— Privatwohlthätigkeit im Mittelalter. (Unter besonderer Berücksichtigung des skandinavischen Nordens.) (Historisches Jahrbuch. XIX, 288—304, 772—91).

— Das christliche Element in den Unterhaltungen und den Festen des Mittelalters (mit besonderer Berücksichtigung des skandinavischen Nordens). (Der Katholik. 77. Bd. Oct.-Nvbr.).

Sjöström, C. Ur Lunds krönika. I. (Kulturhistoriska meddelanden. Bd. 1. 3. årg. 49—53).

Stavenow, L. Frihetstiden, dess epoker och kulturlif. Göteborg. 8:o. 234 s. 2,25 kr. (Populärt vetenskapliga föreläsningar vid Göteborgs Högskola. VII.).

Stemann. En Mordbrandshistorie fra 1557. (Samlinger til jydsk Hist. og Top. 3. R. I, 507—511).
Törnebladh, I. Öfversigt af svenska jordstyckningens historia. (Nationalekonom. fören. förhandl. 1897, 82—104).
Weiss, Ch. Protestantisk Præstevælde i Danmark i det 16. og 17. Aarhundrede. (AarbfdK. 1898, 170—85).
Wägner, S. Helsingborgs allmänna läroverk under tre århundraden. Bidrag till läroverkets historia. Program. Helsingborg. 4:o. 68 + 24 s. + 9 pl. 3,50 kr.

Bay, N. H. Det restaurerede formentlige "Helligaandshus" i Randers. (Kirkehist. Saml. 4. R. V, 355—372).
Beckett, Fr. Krucifikset i Herlufsholm-Kirke. (Tidsskrift for Kunstindustri. 1898, 7–13).
Bendixen, B. E. Aus der mittelalterlichen Sammlung des Museums in Bergen. IX. 20 s. + 2 pl. (= Bergens Museums Aarbog for 1897. No. X).
Bergström, G. Medeltidsmålningarna i Arboga stadskyrka. Franciskanerminne. Sthm. 8:o. 42 s. + 2 pl. 0,75 kr. (Se også: Ny illustrerad tidning. 1898, 214).
Bilder ur vårt forna allmogelif. I. "Knubbstugan". (Frideborg. Kalender för 1899, 46—50).
Borgund kirke. Til veiledning for besøgende, udgivet af foreningen til norske fortidsmindesmerkers bevaring. Norsk og engelsk text. Chrnia. 8:o. 16 s. 0,35 kr.
Büttel, G. A. Gustav Adolfs Grab in der Riddarholms-Kirche zu Stockholm. 3. Aufl. Barmen. 1897. 8:o. 88 s. 1 m.
Böttiger, J. Svenska statens samling af väfda tapeter. Historisk och beskrifvande förteckning. IV. (Resumé de l'édition suédoise traduit par G. Lévy-Ullman.). Sthm. Fol. 147 s. + 2 pl. (Anm. HTsv. XVIII. Ö. och gr. 61–4 af Aqut [Joh. Ad. Almquist]).
Erichsen, A. E. Naar og af hvem er Peder Klaussøns portræt malet? (HTno. 3. R. IV. 441—446).
Fenger, L. Om S. Nicolai Kirke i Kjøge. (Kirkehist. Saml. 4. R. V, 504—9).
Friis, F. R. Bidrag til dansk Kunsthistorie. H. 4. S. 193—256. Kbh. 8:o. 1,25 kr.
Gotländska kyrkor i ord och bild, utgifna af Gotlänningens redaktion. Visby. 4:o. 1. serien. 76 s. 2 kr. — 2. serien. S. 77—132. 1,50 kr.
Granberg, O. Ett och annat från Skokloster. (Ny illustrerad tidning. 1898, 11—12, 31).
Helms, J. Et Par Tillæg til Værket "Danske Tufstenskirker". (Aarb. 1898, 19—58).
Hildebrand, H. Målningarna i Hemse kyrka, Gotland. (VHAAkM. 1895, 33—36).
— Albert målare eller perlstickare. (sst. 128—30).

Hildebrand, H. Svenska kyrkors funtar. (sst. 131—41).
— Sadel. 1 s. + 1 pl. (i: Minnen från Nord. museet. Bd. 2. H. 7).
— Selbågar från Norge. 1 s. + 1 pl. (sst.).
Koch, V. Vinduesrammer af Egetræ i danske Landsbykirker fra den ældre Middelalder. (Aarb. 1898, 59—68).
Kornerup, J. Sorø Kirkes Arkitektur og Minder. (Kirkehist. Saml. 4. R. V, 523—33).
Kunst og Haandverk fra Norges Fortid. Udgivet af Foreningen til norske Fortidsmindesmerkers Bevaring ved N. Nicolaysen. 2. R. H. 3. (Text S. 7—8 og Pl. XXII—XXX). Kra. Fol.
[*Lundberg, A. V.*] Templum Cathedrale Vaztenense &c. h. e. Vadstena klosterkyrka m. fl. Sthm. 8:o. 42 s. 0,75 kr. (= Östgöta-Kuriren. N:r 134 B.).
— Ruinen vid Hammersta i Osmo socken, Södertörn. (SvFmfT. X, 182—188).
Løffler, J. B. Aldersbestemmelser i vor romanske Teglstensarkitektur. (Aarb. 1898, 1—18).
Nicolaysen, N. Gran sognekirke og kapel. (= Kunst og Haandverk fra Norges Fortid. 2. R. 3. H.)
Palm, C. Väggur från 1600- och 1700-talen. 3 s. + 1 pl. (i: Minnen från Nordiska museet. Bd. 2. H. 5.).
Ring, H. A. Lerfat från 1600-talet. 3 s. + 1 pl. (sst. Bd. 2. H. 6.).
Schnütgen, Al. Romanisches Opferbrett im Nationalmuseum zu Stockholm. (Z. f. christliche Kunst. 1898, 143—146).
— Aquamanil-Leuchter im Nationalmuseum zu Stockholm. (sst. 145—148).
Storck, H. og *Smith, J.* Tegninger fra Visby og Omegn. Særtryk af Tegninger af ældre nordisk Architektur. Kbh. Fol. 4 s. + 28 tvl. 12 kr.
Svenska konstminnen från medeltiden och renässansen, aftecknade och beskrifna på föranstaltande af Svenska Fornminnesföreningen. VII. (Torpa). Sthm. 1897. Fol. 4 s. 5 pl. 5 kr.
Tegninger af ældre nordisk Architektur. Udg. af *H. J. Holm, O. V. Koch* og *H. Storck.* 3. Saml. 3. R. 5—9. H. 4 s. + 16 tvl. 5 kr. — 4. R. H. 1. 3 tvl. 1 kr. Kbh. Fol.
Uldall, F. De jydske Granitkirker, særlig paa Mors. (Kirkehist. Saml. 4. R. V, 547—58).
Upmark, G. Die Architektur der Renaissance in Schweden (1530—1760). 2. Lief. Berlin. 1897. Fol. 20 pl. 16 s. 20 m.
Vistrand, P. G. Mässingslagarnes i Stockholm mästarlåda. 4 s. + 1 pl. (i: Minnen från Nordiska museet. Bd. 2. H. 7).
Wåhlin, K. Hertig Karls sängkammare på Gripsholm. (Ord och bild. VII, 590—592).
Zickerman, L. Från en studieresa till Gotland. (Meddelanden från svenska slöjdföreningen. 1898. II, 59—70).

Ambrosiani, S., *Grip, E.*, *Kruuse, E.* Folkloristisk mosaik af tre bland 1896 års "landsmålare" i Uppland. (Upplands FmfT. XIX, 20–54).
Andersen, V. Fra færøiske Tingbøger. (Dania. V, 54).
Asbjørnsen, P. Chr. og *Moe, J.* Eventyrbog for Børn. Norske Folkeeventyr. Med Illustrationer af E. Werenskiold og Th. Kittelsen. 2. Oplag. Kbh. 8:o. 103 s. 1,75 kr.
Benjamínsson, Kr. H. Álfakrossin (Þjóðsaga). (Eimreiðinn. IV, 94–97).
Bååth, A. U. Nordmanna-mystik. Bilder från Nordens forntid. Sthm. 8:o. 222 s. 2,75 kr.
Bæk, H. Folkevisernes Forhold til Naturen. (Dansk Tidsskrift. II, 321–42).
Christensen, E. Tang. Fra Mindebo. Jyske Folkeæventyr. Aarhus. 8:o. 158 s.
— Visesangere og Eventyrfortællere i Jylland. (Illustreret Tidende. XL. Nr. 3).
Danmarks gamle Folkeviser. Danske Ridderviser. Efter Forarbejder af Svend Grundtvig udgivne af *A. Olrik.* Bd. 1. H. 3. Kbh. 8:o. 176 s. 2,50 kr. (Anm. Dania. VI, 119–25 af I. Falbe-Hansen).
Davíðsson, Jón. Magnús sterki. (Huld. VI, 24–37).
Davíðsson, Ólafur. Kreddur. (Huld. VI, 3–24).
— Viðbætir við "Venjur" (Huld. III. 44–63). (sst. VI, 70–75).
Feilberg, H. F. Der Kobold in nordischer Überlieferung. (ZfVk. VIII, 1–20, 130–146, 264–277).
— Gåder. (AarbfdK. 1898, 10–76).
Færøske folkesagn og æventyr udgivne for Samfund til udgivelse af gammel nordisk litteratur ved *Jakob Jakobsen.* H. 1. Kbh. 8:o. 160 s. 4 kr. (Anm. DLz. 1899, 939 af W. Golther).
Geijer, G. Folksägner om musik. (Ny illustrerad tidning. 1898, 193–4, 355–6).
Grip, E. Några bidrag till kännedom om uppländsk folkmytologi enligt sägner från Bälinge och Norunda härader. (Upplands FmfT. XIX, 55–71).
Gömul sögn um uppruna Grágásar. [Eftir blaði að mestu með hendi Árna Magnússonar, AM. 267. 8vo, 120]. (Sunnanfari. VII, 83).
Harou, Alfr. Les chasses fantastiques. X. En Danemark. (Revue des traditions populaires. XIII, 695–6).
Huld. Safn alþýðlegra fræða íslenzkra. VI. Rvík. 8:o. 132 s.
Íslenzkar þulur og þjóðkvæði. *Olafur Davíðsson* hefir safnað. Gefið út af hinu íslenzka bókmentafélagi. Kph. 8:o. 128 s. (= Íslenzkar gátur, þulur og skemtanir. VI).
Johannesen, Ax. Bidrag til Studiet af Rakit tilligemed en Del Oplysninger om Almuens Behandling af denne Sygdom. (i: Det kgl. norske Frederiks Universitets Festskrift til Oscar II. 1897.) Chrnia 1897. 4:o. 84 s. (Anm. Dania. VI, 127 af Kr. Nyrop).
Jónsdóttir, Jarþr. Feigðardraumur. (Huld. VI, 51–53).
— Bjarni ríki og Skarðs-Skotta. (sst. VI, 53–54).

Kristensen, E. T. Æventyr fra Jylland. 4. Samling. (= Jyske Folkeminder. 13. Samling). Aarhus. 8:o. 392 s. 3 kr.
— Danske Børnerim, Remser og Lege, udelukkende efter Folkemunde. Århus 1896—98. 8:o. 752 s. 4,50 kr.
Leffler, K. P. Nordiska museets folkmusikaliska samlingar. (Meddelanden från Nord. museet. 1897, 134—6).
— Luta, hummel och nyckelharpa. 4 s. + 1 pl. (i: Minnen från Nordiska museet. Bd. 2. H. 6.).
— Några anmärkningar om våra dagars folkvisa. (Varia. I. 538—43).
Lehmann-Filhés, M. Volkskundliches aus Island. (ZfVk. VIII, 154—62, 285—91).
— Isländischer Aberglaube. (sst. 448—52).
Martino, M. di. Novelline populari nylandesi. (Archivio per lo studio delle tradizioni popolari. XVII).
Mauland, T. Lidt folkedikt — (barnesullar og voggevers). (Folkevennen. N. R. XXII, 14—43).
Maurer, K. Das Elbenkreuz. (ZfVk. VIII, 454—5).
— Weiteres über die Hölle auf Island. (sst. 452—4).
Pálsson, P. Draumvísur. (Huld. VI, 77—79).
Petersen, Hannibal. Lidt om Brugen af Ordsprog og Talemaader. (Højskolebladet. 1898, 1521—8).
Pineau, L. Les vieux chants populaires scandinaves. (Gamle nordiske Folkeviser). Étude de litterature comparée. I. Époque sauvage. Les chants de magie. Paris. 8:o. 14 + 336 s. 10 fr. (Anm. ZfVk. VIII, 103 af H. F. Feilberg. — Revue de l'Histoire des Religions. XXXIX, 152—3 af E. Beauvois. — Revue critique. 1898. II, 93—95 af V. Henry. — Journal des Savants. 1898, 385—401 af Gaston Paris. — Folk-Lore. X, 95—100 af A. Nutt. — Volkskunde. X, 213—220 og XI, 114—8, 140—5 af M. Sabbe. — NT. 1898, 419—22 af R. Steffen. — Dania. V, 100—104 af A. Olrik. — Revue celtique. XIX, 345 af H. d'Arbois de Jubainville. — Cbl. 1899, 1437—8 af [E. Mo]gk. — DLz. 1899, 461—62 af A. Heusler. — HTda. 7. R. I, 348 ff. af Joh. Steenstrup).
Rasmussen, Hans. Sønderjydske Sagn og gamle Fortællinger. Helsingør. 8:o. 124 s.
Reimer, Chr. Nordfynsk Overtro i Mands Minde. (Dania. V, 157—63).
Reinsberg-Düringsfeld, O. v. Das festliche Jahr. In Sitten, Gebräuchen, Aberglauben und Festen der german. Völker. 2. Aufl. Lpz. 8:o. 7 + 487 s. 6 m.
Ringlekar på Skansen. Utgifna af Nordiska museet. Sthm. 8:o. 31 s. 0,35 kr.
"Staffan var en stalledräng". Melodien upptecknad i Värmland. Arr. af *G. S. Kallstenius.* (Meddelanden från Nord. museet. 1897, 131—3).
Steffen, R. Enstrofig nordisk folklyrik i jämförande framställning. (Akad. afh. Upsala). Sthm. 8.o. 236 s. + Svenska låtar jämte

danska och norska former samlade och ordnade af *R. Steffen*. I. Äldre strofer och strofkomplexer. 67 s. (= Sv. Lm. XVI, 1–2). (Anm. ZfVk. VIII, 349–350 af A. Heusler. — Dania. V, 95–100 af A. Olrik).

Þorkelsson, Jón. Úr annál Gísla biskups Oddssonar 1637. (Huld. VI, 37–46).

— Úr "Furðum Íslands" 1638. (sst. 46–51).

— og *Davíðsson, Ól.* Galdramen á vorum dögum. (sst. 54–60).

Wide, S. Folkskrock och primitiv religion. (NT. 1898, 459–80).

Wigström, E. Djurlifvet i folkets tro och sägner. (SvFmfT. X, 158–81).

— Folktro ock sägner. S. 5–84. (SvLm. 61. h. VIII, 3).

Vistrand, P. G. Signelser från Småland. (Meddelanden från Nordiska museet 1897, 15–50).

Øverland, O. A. Af Sagnet og Historien. Chra. 8:o. 116 s. 3 kr.

VI. Ældre retsvidenskab, historie og topografi.

Brunner, H. Der Todtentheil in germanischen Rechten. (Zeitschrift der Savigny-Stiftung. XIX. Germ. Abth. 107–139).

Cederschiöld, G. Om några ställen i Äldre Västgötalagen. (Festskrift tillägn. O. Ekman, 12–36 i Göteborgs Högsk. årsskr. IV.). 0,75 kr.

Christensen, W. Et hidtil ukendt Arbejde af Viborg-Bispen Knud Mikkelssøn. (Kirkehist. Saml. 4. R. V, 299–333).

Deuntzer, J. H. Højesteret i 1683. 69 s. 4:o. Progr. Kbh's Universitet.

Estlander, E. En oriktighet i C. J. Schlyters svenska öfversättning af IV. 1. 24 i Wisby Stadslag. (Tidskr. utg. af Jurid. fören. i Finland. 1898, 408–411).

Ficker, J. Untersuchungen zur Erbenfolge der ostgermanischen Rechte. 3. Bd. 2. Abth. S. 239–637. 11,20 m. — 4. Bd. 1. Abth. 8 + 290 s. 9,20 m. Innsbruck. 8:o. (Anm. Mitth. für österr. Geschichtsforschung. XX, 288–300 af Opet).

Freisen, J. Nordisches kirchliches Eheschliessungsrecht im Mittelalter. (Archiv für katholiches Kirchenrecht. LXXVIII, 485–515).

Hertzberg, E. Om Eiendomsretten til det norske Kirkegods. En retshistorisk Betænkning. Krnia. 8:o. 255 s. 2 kr.

Kjellberg, C. M. Södermannalagen och dess konungabalk. (HTsv. XVIII, 295–318).

Kjellén, R. Studier i äldre Vestgötalagen. (Tidsskr. f. Retsvid. 1898, 205–241).

Kier, Chr. Edictus Rotari. Studier vedrørende Langobardernes Nationalitet. Aarhus. 8:o. 7 + 153 s. 3 kr.

Koht, H. Moderretsspursmaale, serleg hjaa dei gamle germanarne. (Syn og segn. IV, 65–92).

Matzen, H. Forelæsninger over den danske Retshistorie. Indledning. Retskilder. Kbh. 8:o. 310 s. 5 kr.

Melsted, B. Th. Den islandske Retshistorie indtil Fristatens Undergang og norsk Lovgivnings Indførelse i det 13de Aarhundrede. Fremstillet af V. Finsen. (Tidsskr. f. Retsvid. XI, 519—22).

Något om landskapslagarnas uppkomst. Af *J. L.* (Ny illustrerad tidning. 1898, 67—70, 78—79).

Simonnet, H. Le mundium dans le droit de famille germanique. Akad. afh. Paris. 8:o. 155 s.

Sjögren, W. Om den fornsvenska skuldprocessens grundformer. (Tidsskr. f. Retsvid. XI, 36—83).

— Om förhistorisk privaträtt i Sveriges medeltidslagar. (NT. 1898, 645—63).

Solmi, A. Diritto longobardo e diritto nordico. (Archivio giuridico. N. S. II.).

Stein, W. Zwei Moten König Christians I. von Dänemark. (Hansische Geschichtsblätter. Jahrg. 1897. 229—238).

Taranger, A. Udsigt over den norske rets historie. Forelæsninger. I. Indledning. — Retsbegrebets historie. — Retskildernes historie. Chra. 8:o. 162 s. 2,75 kr. (Anm. Ringeren. II, 93—94 af Al. Bugge. — Tidsskr. f. Retsvid. XII, 368—374 af W. Sjögren).

— Ægteskabsstiftelsens Historie i Norge. (Ringeren. I. No. 16, 17, 19).

Aaland, J. Nordfjords lensherrer og fogder. 32 s. 8:o. (i: Skrifter udg. af Bergens hist. Forening. IV.)

Anholm, M. Normandie och dess nordiska minnen. Studier och skildringar. Lund. 8:o. 272 s. + 1 pl. 3 kr.

Barstad. Om krigshistoriske arkivstudier. (Norsk militært tidsskrift. 61. bd. 644—7).

Bjarnason, Þ. Um Þorlák Þórhallsson hinn helga. Fyrirlestur. Rvk. 8:o. 46 s.

Boesen, J. E. Dansk Adel, en Række Skildringer. I, 4—5. 38 s. 8:o. (Program fra Sorø).

Den ældste Danmarkskrønike (Roskildekrøniken). Oversat af *J. Olrik.* Kbh. 8:o. 42 s. 0,75 kr.

Erslev, Kr. Biskop Peder af Odense, død c. 1280. (Kirkehist. Saml. 4. R. V, 609—12).

— Henrik af Æmeltorp i de ægte og de uægte Kilder. (HTda. 7. R. I, 489—518).

— Formation de la noblesse danoise. (OversdVSF. 1898, 237—68).

— Valdemarernes Storhedstid. Studier og Omrids. Kbh. 8:o. 312 s. 4,50 kr. (Anm. NT. 1898, 667—72 af H. Olrik. — HTsv. XVIII. Ö. och gr. 79—82 af Ehd [Emil Hildebrand]).

Girgensohn, P. Die skandinavische Politik der Hansa 1375—95. Akad. afh. Upsala. 8:o. 11 + 200 s. 3,25 kr. (Också i Upsala univ. årsskr. 1899). (Anm. HTsv. XVIII. Ö. och gr. 64—67 af K. H[ildebran]d).

Goodrich-Freer, A. The Norsemen in the Hebrides. (The Saga-Book of the Viking-Club. Vol. II. P. 1).

Goudie, G. The Norsemen in Shetland. (The Saga-Book of the Viking-Club. Vol. I. P. 3).

Grønvold. Skikkelser af den islandske Ættesaga. III. Snorre Gode. (Folkevennen. Ny R. XXII, 209—240).

Hansen, A. M. Norsk folkepsykologi. (Ringeren. I. No. 27—29, 31—38, 40—41, 51—53).

Helbling, A. Der Zug der Cimbern und Teutonen. Akad. afh. Zürich. Wintherthur. 8:o. 68 s.

Hill, Mary. Margaret of Denmark. London. 8:o. 164 s. 3 sh. 6 d.

Janse, O. De nyaste åsikterna om Erik den helige. (HTsv. XVIII, 319—28).

Jónsson, Jón. Lota Knut = Knútr fundni. (Ark. XV, 166—181).

Kalmarunionsbrevet af 20. juli 1397 udgivet af *A. Taranger.* Chra. 11 s.

Karlsson, K. H. Axelssönernas slägtskap med Bonde-ätten. (Personhist. tidskr. I, 21—23).

Kjellberg, C. M. Erik den helige i historien och legenden. (FT. 1898. II, 317—339).

Loewe, R. Die ethnische und sprachliche Gliederung der Germanen. Halle. 8:o. 59 s. 1,60 m. (Anm. Museum. VII, 111—2 af C. C. Uhlenbeck. — Revue critique 1899. I, 326 af V. Henry. — Arch. CIII, 161 af H. Jantzen).

Lucas, F. W. The Annals of the Voyages of the brothers Nicolo and Antonio Zeno in the North Atlantic about the end of the fourteenth century, and the claim founded thereon to a Venetian discovery of America: A criticism and an indictment. London. 4:o. 14 + 234 s. + 18 tvl. (Anm. The Geographical Journal. XIII, 166—170 af C. Raymond Beazley. — Cbl. 1899, 78—79 af V. H.).

Mackeprang, M. Viborg domkapitels sekularisering. (Samlinger til jydsk Hist. og Top. 3. R. I, 485—493).

Mojean, Fr. Beiträge zur Geschichte des Krieges der Hanse wider Dänemark 1509—1512. Progr. Stralsund. 4:o. 26 s.

Montelius, O. När kommo svenskarne till Finland? (FT. 1898. I, 81—105).

Mulhall, M. The Hiberno-Danish Predecessors of Columbus. (The Dublin Review. 1898. January).

Møller, H. L. Slaget paa Lyrskov Hede. (Vort Forsvar. 1898. Nr. 467).

Olof den heliges landstigningsplats på Finlands sydkust. Af *J. R. A.* (Finskt Museum. 1898, 59).

Olrik, A. Den nordiske nationalitetsforskel i sin tidligste fremtræden. (NT. 1898, 601—16).

Olrik, H. Til Belysning af Valdemarerne. (Dansk Tidsskrift. II, 129—145).

Saxo Grammaticus. Danmarks Krønike. Oversat af Fr. Winkel Horn med Illustrationer af Louis Moe. H. 44—48. Hv. h. 0,35 kr. Kbh. 4:o. (Anm. Cbl. 1899, 686—7 af A. L.).

Schäfer, D. Zum Lübisch-dänischen Vertrage vom 29. April 1503. (Hansische Geschichtsblätter. 1897, 205—228).

Sephton, J. "What the Sagas say of Greenland". (Proceedings of the literary and philosophical Society of Liverpool. LII, 119—53).

Silfverstolpe, C. Klosterfolket i Vadstena. Personhistoriska anteckningar. H. 1. Sthm. 8:o. 96 s. (Bilaga till Person-hist. tidskr.).

Stefánsson, Jón. Tilraunir Danakonunga til að selja Ísland. (Tímarit. XIX, 110—23).

Stjerna, K. Erik den helige. En sagohistorisk studie. Lund. 4:o. 34 s. 0,75 kr. (Meddelanden från det litteraturhist. seminariet i Lund. IV. = Lunds univ. årsskr. XXXIV. Afd. I. N:r 2).

Storm, G. Vitaliebrødrenes Plyndretog til Bergen i 1393. (HTno. 3. R. IV, 428—440).

— De ældre norske Kongers Kroningsstad. (sst. 397—417).

Subert, F. A. Rügen, Wittow, Arkona, Zudar und Peerd. Ein Beitrag zur Etymologie und Deutung dieser Namen. (Baltische Studien. N. F. II, 21—56. Også i: Sitzungsber. d. kgl. böhm. Gesellsch. d. Wissensch. Phil. Cl. 1898. No. IX. [På čekisk]).

Taranger, A. Kalmarunionen. Brevet af 20de Juli 1397. (Aftenposten. 1898. Nr. 637 og 650).

Thiset. Den danske Adels saakaldte Forfald i det 16.—17. Aarhundrede. (HTda. 7. R. I, 519—62, jvf. smst. 581—612).

Ahlenius, K. Die älteste geographische Kenntnis von Skandinavien. (Eranos. III, 22—47).

Allardt, A. Borgå läns sociala och ekonomiska förhållanden åren 1539—1571. Akad. afh. Hfrs. 8:o. 183 + 105 s.

Améen, L. Ett och annat om Mälaren. (Svenska turistför. årsskr. 1898, 1—37).

Bendixen, B. E. Den gamle Kongsgaard Aalrekstad, nu Aarstad. 41 s. 8:o. (i: Skrifter udg. af Bergens hist. Forening. IV.).

— Gaarden Kronstad. 9 s. 8:o. (sst.)

Berg, W. Slottsruinen på Ragnhildsholmen. (Gbgs. turistför. årsskr. 1898, 78—95).

Bergman, C. J. Gotlands geografi och historia. 4:e uppl., omarbetad af Holger Rosman. Sthm. 8:o. 8 + 144 s. + 1 kort. 1,25 kr.

Bidrag till Åbo stads historia utg. på föranstaltande af bestyrelsen för Åbo stads historiska museum. 1. serien. IX. Utdrag ur Åbo stads dombok 1637. Utg. af ***T. Hartman.*** Hfrs. 8:o. 261 s. 6 m. — 2. serien. V. Åbo stads historia under sjuttonde seklet af ***C. v. Bonsdorff.*** 2. bd. 1. h. Hfrs. 8:o. 236 s. 7 m.

Björkander, Ad. Till Visby stads äldsta historia. Ett kritiskt bidrag. Akad. afh. Upsala. 8:o. 14 + 137 s. (Anm. HTsv. XVIII. Ö. och gr. 27—31 af C. H. H. [Carl Hallendorff]).

Born, V. M. v. Beskrifning och historia om Sarvlaks egendom i Perno socken. 2. tillökta uppl. Sarvlaks. 8:o. 3 + 212 s. + 20 pl. + 1 tvl. 4 m.

Bruun, C. Kjøbenhavn. En illustreret Skildring af dets Historie og Institutioner. H. 46. Kbh. 8:o. 48 s. 0,90 kr.

Brüel, J. Klitterne i Thisted Amt. En historisk Fremstilling af Klitternes Tilstand i Thisted Amt fra ældre Tid til vore Dage. Thisted. 4:o. 38 s. + 1 tvl. 1,50 kr.

Bugge, Al. Visby. (Kringsjaa. XI, 801—812).

Folcker, E. G. Stockholmsbilder från Karl XII:s dagar. Studier i Dahlbergs "Suecia antiqua et hodierna". (Ord och bild. VII, 168—180).

Gebhardt, A. Island in der Vorstellung anderer Völker. (Globus. 74. Bd. Nr. 4.).

Grønvold, D. Bergen i Fortid og Nutid. Et Overblik. Bergen. 8:o. 148 s. 2 kr.

Hedengren, Joh. Malmgård i Pärnå socken. Anteckningar till godsets historia. Wiborg. 8:o. 163 s. + 1 tvl. 2,25 m.

Holbøll, H. Nyborg Slot. (Illustreret Tidende. XL. Nr. 12).

Kronologiska anteckningar rörande Göteborg (utg. af Samlaren). 2:a tillökade uppl:n. Gbg. 8:o. 285 s. 5,50 kr.

Kruse, J. Septemberdagar i Visby. Stämningar och intryck. (Ord och bild. 1898, 521—533).

Leinberg, K. G. Förteckning öfver Åbo domkyrkas prebender och Kungl. Majestäts Arf och Eget i Finland — från 1550-talet. (Hist. arkisto. XV, 244—263).

Levertin, A. Det gamla och det nya Medevi. Med 9 bilder. Sthm. 8:o. 15 s. 0,60 kr.

— Några blad ur det gamla Medevis historia. (Ord och bild. VII, 317—26).

Liisberg, H. C. Beering. København i gamle Dage og Livet i København. H. 1—3. Kbh. 8:o. 96 s. 1,50 kr.

Lindberg, G. Karlskoga bergslag. Historia och beskrifningar. H. 2. Sthm. 1897. 4:o. S. 57—231 + 2 kort. H. 1—2 5 kr. (Anm. HTsv. XIX. Ö. och gr. 37—39 af G. Djurklou).

Mockler-Ferryman, A. F. Chronicles of Hardanger: a Sketch of Old-World Norway. (The Saga-Book of the Viking-Club. Vol. II. P. 1.).

Nordlander, J. Från Näktens stränder. (Svenska turistför. årsskr. 1898, 80—102).

Oldin, C. M. Om de äldre skolhusen i Landskrona. 5 s. 4:o. (i: Landskrona läroverks redogörelse 1898).

Ring, H. A. Sveriges konungaborg. Stockholms slott från Birger Jarls och Vasarnes till Oscar II:s tid. Med omkr. 600 illustr. H. 1—12. Sthm. 4:o. 288 s. + 7 pl. 3,60 kr.

Ruuth, J. W. Björneborgs stads historia. Hfrs. 1897. 8:o. 574 + 29 s. + 9 tabeller + 7 kort + 2 pl. 8 m. (Anm. FT. 1898. II,

66—79 af T. S. Dillner. — HTsv. XIX. Ö. och gr. 43—47 af T. S. D.).

Rørdam, H. F. Af Sorøs Historie i det første Aarhundrede efter Reformationen. (Kirkehist. Saml. 4. R. V, 534—43).

— Fra Kjøge Bys kirkelige Fortid. (sst. 510—17).

Samsø. Af *J. S.* Aarhus. 8:o. 18 s.

Sandberg, A. Visby. (Nornan för 1899, 7—23).

Schenström, F. Rankhyttan. (Svenska turistför. årsskr. 1898, 152—155).

Seedorff. Viborg Bys Brand 1667 og Brandanordningen 1672. (Samlinger til jydsk Hist. og Top. 3. R. I, 511—520).

Sjöborg, N. H. Förklaring öfver kartan, föreställande Högestads Prästgård i Skåne och Herrestads Härad, ur Minnet, efter 40 à 50 års förlopp. (Meddelanden från Nordiska museet 1897, 51—85).

Snöbohm, A. Th. Gotlands land och folk. Hufvuddragen till en teckning af Gotland och dess öden från äldre till nuvarande tider. 2:a öfversedda uppl:n. H. 3—5. Visby. 8:o. S. 97—256. 0,40 kr. f. hv. hft.

Sparre, L. Det gamla Borgå. Föredrag. Borgå. 4:o. 29 s. + 1 kort. 2,50 m.

Stemann. Hvor har Randers Helligaandshus ligget? (Kirkehist. Saml. 4. R. V, 481—502).

Svecia antiqua & hodierna, opus celeberrimum dirigente Hans Hildebrand denuo ediderunt Wahlstroem & Widstrand. P. 1—17. Holmiæ. Tværfol. 2,50 kr. f. hv. h.

Thoroddsen, Þ. Landfræðissaga Íslands. Hugmyndir manna um Ísland, náttúruskoðun og rannsóknir, fyrr og síðar. Gefin út af Hinu íslenzka bókmenntafjelagi. II, 3. S. 225—368 + 8 s. Kph. 8:o.

— Geschichte der isländischen Geographie; autorisierte Übersetzung von Aug. Gebhardt. 2. Bd Leipzig. 8:o. 16 + 384 s. 12 m. (Anm. MLN. XIV, 62—63 af H. Schmidt-Wartenberg. — Verhandl. d. Gesellsch. f. Erdkunde. XXV, 361—4 af K. Maurer. — Globus. LXXIV, 246 af A. Gebhardt. — Cbl. 1898, 2002—3 af Brenner. — Allg. Zeitung. 1898. Beil. 220 af Günther. — The Nature. LVIII, 568. — The Geogr. Journal. XI, 173. — DLz. 1899, 637—9 af K. Kretschmer).

Tidander, L. G. T. Kristianstad för och nu. Anteckningar för Nya Skånska Posten. Kristianstad. 4:o. 21 s. 0,25 kr.

Wrangel, F. U. Något om Skeppsholmen i forna dagar. (Vintergatan. V, 283—98).

"Östergötlands krona". Af *J. B.* (Svenska turistför. årsskr. 1898, 103—119).

Tillæg.

Anmeldelser af tidligere udkomne arbejder.

Amira, K. v. Nordgermanisches Obligationenrecht. 2. Bd. Leipzig. 1895. 8:o. (Anm. Tidsskr. f. Retsv. XII, 75—87 af E. Hertzberg).

Appelgren, H. Svenskarnes inflyttning i Finland. (Finskt Museum. 1897). (Anm. Archiv für Anthropologie. XXVI, 241–243 af J. Mestorf).

Aschehoug, T. H. De norske Communers Retsforfatning før 1837. Krnia. 1897. 4:o. (Anm. Tidsskr. f. Retsv. XII, 69–70 af E. Hertzberg).

Aspelin, H. E. Vasa stads historia. Nikolaistad. 1892–94. 8:o. (Anm. HTsv. XIX. Ö. och gr. 41–42 af T. S. D.).

Bang, A. Chr. Om Dale-Gudbrand. Chra. 1897. 8:o. (Anm. DLz. 1899, 1445–43 af W. Ranisch).

Bernstein, L. The Order of Words in Old Norse Prose. New York. 1897. 8:o. (Anm. Ark. XVI, 96–100 af A. Gebhardt. – Arch. CII, 386–7 af E. Mackel).

Boer, R. C. De studie van het oudnorsch. Grǫningen. 1894. 8:o. (Anm. AfdA. XXV, 92 af F. Holthausen).

Bugge, S. Helge-Digtene i den ældre Edda. Kbh. 1896. 8:o. (Anm. Litbl. 1899, 58–63 af B. Kahle. – Revue critique. 1899. I, 125–127 af L. Pineau).

Cederschiöld, G. Om Svenskan som skriftspråk. Gbg. 1897. 8:o. (Anm. Ark. XV, 274–7 af M. Kristensen. – FT. 1898. I. 241–3 af I. A. H[eikel]).

Daenell, E. K. Geschichte der deutschen Hanse. Lpz. 1897. 8:o. (Anm. DLz. 1898, 1401–3 af W. Stein. – Cbl. 1898, 1478 af W. St. – Mitteil. aus d. hist. Litt. 26. Jahrg. 423–424 af J. Girgensohn. – Revue critique. 1898. I, 218–220 af R.).

Den gamle danske Dødedans udg. af R. Meyer. Kbh. 1896. 8:o. (Anm. Korrespondenzbl. d. Vereins f. niederd. Sprachf. XX, 29 af W. Seelmann).

Eyrbyggja saga. Hrsg. von *H. Gering.* Halle. 1897. 8:o. (Anm. The Athenæum. No. 3701. – DLz. 1899, 1220–21 af F. Detter).

Flóres Saga ok Blankiflúr hrsg. von *E. Kölbing.* Halle. 1896. 8.o. (Anm. ZfvglLg. XIII, 218–9 af W. Golther).

Fredbärj, G. Grammatica elementare della lingua svedese. Sthm. 1897. 8:o. (Anm. Litbl. 1898, 407–10 af J. Vising).

Från filologiska föreningen i Lund. Lund. 1897. 8:o. (Anm. Litbl. 1899, 194–5 af B. Kahle. – AfdA. XXV, 199 af A. Heusler. – The Athenæum. Nr. 3698).

Geffroy, A. L'Islande avant le Christianisme. Paris. 1897. 8:o. (Anm. La Cultura. N. S. XVII. Nr. 10 af C. Calisse. – Revue des questions historiques. LXIII, 292).

Gering, H. Glossar zu den liedern der Edda. 2. aufl. Paderborn. 1896. 8:o. (Anm. AfdA. XXV, 91 af F. N.).

Gísluson, K. Efterladte skrifter. 2. bd. Kbh. 1897. 8:o. (Anm. ZfdPh. XXXI, 407–10. – Litbl. 1899, 233–7 af B. Kahle. – Cbl. 1898, 1692 af [E. Mo]gk. – DLz. 1898, 1196 af A. Heusler. – Athenæum. No. 3701, s. 451. – Revue critique. 1899. I, 257 af L. P[ineau]).

Gudmundsson, V. Privatboligen på Island. Kbh. 1889. 8:o. (Anm. Revue historique. LXIX, 393—94 af E. Beauvois).

Gödel, V. Fornnorsk-isländsk litteratur i Sverige. Sthm. 1898. 8:o. (Anm. HTsv. XVIII. Ö. och gr. 67—9 af G. Storm).

Hauksbók. Udg. af det nord. Oldskriftselskab. Kbh. 1894—96. 8:o. (Anm. AfdA. XXV, 92—4 af O. Jiriczek).

Hildebrand, E. Svenska statsförfattningens historiska utveckling. Sthm. 1896. 8:o. (Anm. FT. 1898. II, 386—90 af C. v. Bonsdorff).

Holberg, L. Konge og Danehof. 1. Bd. Kbh. 1895. 8:o. (Anm. Tidsskr. f. Retsv. XII, 70—75 af E. Hertzberg).

Jakobsen, J. Det norrøne sprog på Shetland. Kbh. 1897. 8:o. (Anm. ZfdPh. XXXI, 402—7 af O. L. Jiriczek. — The Athenæum. No. 3698).

— The dialect and place names of Shetland. Lerwick. 1897. 8:o. (Anm. ZfdPh. XXXI, 402—7 af O. L. Jiriczek).

Jiriczek, O. L. Deutsche Heldensagen. 1. Bd. Strassburg. 1898 (ɔ: 1897). 8:o. (Anm. Museum. VI, 328—30 af R. C. Boer).

Johansson, J. Bidrag till Karlskoga Krönika. (Ur "Noraskogs Archiv"). Sthm. 1895. 8:o. (Anm. HTsv. XIX. Ö. och gr. 37—39 af G. Djurklou).

Jungfru Marie örtagård. Utg. af *R. Geete.* Sthm. 1895. 8:o. (Anm. Revue historique. LXIX, 170 af E. Beauvois).

Kahle, B. Altisländisches elementarbuch. Heidelberg. 1896. 8:o. (Anm. AfdA. XXV, 143—7 af F. Wrede).

Karsten, T. E. Beiträge zur Geschichte der ē-Verba im Altgermanischen. Hfrs. 1897. 8:o. (Anm. Litbl. 1898, 406—7 af G. Ehrismann).

Kock, A. Om språkets förändring. Gbg. 1896. 8:o. (Anm. Journal of Germanic Philol. II, 273—76 af G. T. Karsten. — Revue critique. 1899. I, 257 af L. P.).

Lagus, G. Ur Wiborgs historia. H. 1—2. Viborg. 1893—95. 8:o. (Anm. HTsv. XIX, 42—3 af T. S. D.).

Landtmansson, J. S. Träldomens sista skede i Sverige. Uppsala. 1897. 8:o. (Anm. Tidskr. f. Retsv. XII, 67 af E. Hertzberg. — FT. 1898. II, 491 af —rn— —nr—).

Lindgren, J. V. Dansk och norsk grammatik. Sthm. 1894. 8:o. (Anm. Pedagog. tidskr. XXXIV, 537—8 af N. Beckman).

Lönborg, S. Adam af Bremen. Uppsala. 1897. 8:o. (Anm. PMLB. XLV, 87—88 af S. Ruge. — Cbl. 1899, 718 af A. L. — Hist. Zeitschr. 83. Bd. 335 af D. Schäfer).

Mankell, J. Öfversigt af svenska krigens och krigsinrättningarnes historia. I—II. Sthm. 1890—97. 8:o. (Anm. Hist. Zeistschr. 83. Bd. 338—42 af D. Schäfer).

Maurer, K. Zwei Rechtsfälle in der Eigla. München. 1895. 4:o.

— Zwei Rechtsfälle aus der Eyrbyggja. München. 1896. 4:o. (Anm. Tidsskr. f. Retsv. XII, 67—8 af E. Hertzberg).

Mejborg, R. Danske bøndergaarde i det 16., 17. og 18. aarhundrede. I. Kbh. 1897. 4:o. (Anm. AfdA. XXV, 243—7 af R. Henning).

Meitzen, A. Siedelung und Agrarwesen der Westgermanen und Ostgermanen. Bd. 1—3. Berlin. 1895. 8:o. (Anm. AfdA. XXV, 225—43 af R. Henning).

Moltesen, L. J. De avignonske pavers forhold til Danmark. Kbh. 1896. 8:o. (Anm. Hist. Zeitschrift. 83. Bd. 335—6 af D. Schäfer).

Müller, S. Nye Stenaldersformer. (Årb. 1896, 303—419). (Anm. Archiv für Anthropologie. XXVI. 226—7 af J. Mestorf).

Neergaard, C. Dépôts d'objets de l'âge du bronze. 1897. (Anm. Revue mensuelle de l'École d'Anthropologie de Paris. 1898, No. 1).

Noreen, Ad. Abriss der urgermanischen lautlehre. Strassburg. 1894. 8:o. (Anm. AfdA. XXV, 113—23 af H. Möller).

— Spridda studier. Sthm. 1895. 8:o. (Anm. Museum. VII, 49—51 af B. Symons. — AfdA. XXV, 201 af A. Heusler).

— Svenska etymologier. Upsala. 1897. 8:o. (Anm. Litbl. 1899, 195—6 af B. Kahle. — AfdA. XXV, 200 af O. Heusler. — DLz. 1899, 1592 af F. Detter).

Poestion, J. C. Isländische Dichter der Neuzeit. Leipzig. 1897. 8:o. (Anm. Blätter für litterarische Unterhaltung. 1898, 721—25 af E. Mogk).

Repertorium diplomaticum regni Danici mediævalis. 1. Bd., 2. Bd. H. 1. Kbh. 1894—96. 8:o. (Anm. Zeitschrift der Savigny-Stiftung. XIX. Germ. Abth. 161—5 af M. Pappenheim. — Revue des questions historiques. LXIII, 643—4 af E. Beauvois. — Hist. Vierteljahrsschr. II, 561 af E. R. Daenell).

Rygh, K. Trøndelagen i forhistorisk tid. 1897. 4:o. (Anm. Archiv für Anthropologie. XXVI, 233—234 af J. Mestorf).

Sach, A. Das Herzogthum Schleswig in seiner ethnographischen und nationalen Entwickelung. 1. Abth. Halle. 1896. 8:o. (Anm. Cbl. 1899, 1093—5 af A. L.).

Sander, Fr. Das Nibelungenlied. Sthm. 1895. 8:o. (Anm. Revue de l'Histoire des Religions. XXXVII, 253—260 af L. Knappert).

Schönbach, A. E. Über die Sage von Biterolf und Dietleip. Wien. 1897. 8:o. (Anm. AfdA. XXIV, 363—69 af O. L. Jiriczek. — DLz. 1898, 553 af S. Singer).

Seesselberg, Fr. Die frühmittelalterliche Kunst der germanischen Völker. Berlin. 1897. 4:o. (Anm. Zeitschrift für Architektur und Ingenieurwesen. 1898. H. 3 af Rosz. — Centralblatt für Bauverwaltung. 1898. Nr. 30—31 af Rüdell, jvf. smst. Nr. 46—48. — Tidsskrift for Kunstindustri. 1898, 58—68 af P. Johansen).

Sjögren, W. Bidrag till en undersökning af kontraktsbrotten enligt Sveriges medeltidslagar. Upsala. 1896. 8:o. (Anm. Tidsskr. f. Retsvid. XI, 287—291 af I. S. L[andtmanson]).

Sproglig-historiske Studier tilegnede Prof. C. R. Unger. Krnia 1896. 8:o. (Anm. Litbl. 1899, 231—3 af O. Brenner).

Sønderjydske årbøger. Flensborg. 1889—1895 og 1897. 8:o. (Anm. NT. 1898, 233—40 af J. Ottosen).
Tamm, Fr. Etymologisk svensk ordbok. H. 4. Sthm. 1896. 8:o. (Anm. AfdA. XXV, 92 af F. Holthausen).
— Om avledningsändelser hos svenska substantiv. Upsala. 1897. 8:o. (Anm. Litbl. 1899, 197 af B. Kahle. — AfdA. XXV, 201 af A. Heusler. — DLz. 1899, 1593 af F. Detter).
The Saga of king Olaf Tryggvason transl. by *J. Sephton*. London. 1895. 8:o. (Anm. AfdA. XXV, 94—5 af O. Jiriczek).
The tale of Thrond of Gate. Transl. by *F. York Powell*. London. 1896. 8:o. (Anm. AfdA. XXV, 94—5 af O. Jiriczek).
Torsvisen i sin norske form udg. af *S. Bugge* og *M. Moe*. 1897. 4:o. (Anm. Dania. V, 104—109 af A. Olrik).
Vedel, E. Efterskrift til Bornholms Oldtidsminder. Kbh. 1897. 4:o. (Anm. Archiv für Anthropologie. XXVI, 228—230 af J. Mestorf).
Wimmer, L. F. A. Om undersøgelsen og tolkningen af vore runemindesmærker. Kbh. 1895. 4:o. (Anm. IFAnz. X, 59—62 af B. Kahle).
Vodskov, H. S. Sjæledyrkelse og Naturdyrkelse. Kbh. 1897. 8:o. (Anm. Revue de l'Histoire des Religions. XXXVIII, 186—194 af N. Söderblom. — IFAnz. X, 7—16 af E. Hardy).
Vogt, L. J. Dublin som norsk by. Krnia 1896. 8:o. (Anm. The English Hist. Review. XIII, 814).
Wrangel, E. Sveriges litterära förbindelser med Holland. Lund. 1897. 4:o. (Anm. De Nederlandsche Spectator. 1898, 179—181 af A. Telting).
Wulff, F. Om översättning av stråfiska diktvärk. Lund. 1897. 4:o.
— Om värsbildning. Lund. 1896. 8:o. (Anm. TfF. 3. R. VII, 37 af E. Gigas).
Zupitza, E. Die germanischen gutturale. Berlin. 1896. 8:o. (Anm. AfdA. XXV, 123—7 af F. N. Finck).
Zwei Isländer-Geschichten, hrsg. von *A. Heusler*. Berlin. 1897. 8:o. (Anm. DLz. 1899, 1064—66 af W. Ranisch).

Skuttungemålets akcentuering av K. P. Leffler (Sthlm 1898. 35 s. 8:o. Sv. landsm. XVIII. 2).

Ovannämda arbete utgör en led i de pågående undersökningarna av Upplands folkmål ock torde ha hälsats med tillfredsställelse av dem, som anse, att ännu något kan göras för svensk ljudbestämning även på annat sätt än genom mikroskopisk undersökning av fonografrullar ock andra fysiska procedurer. Genom att förf. behandlar den exspiratoriska ock musikaliska akcenten i ett svenskt mål, rör han sig inom ett intressant område, vars största del ännu är okänd mark för språkvetenskapen. Förf. skall, om jag ej misstager mig, i ett annat arbete, som väl nu är färdigtryckt, behandla akcentueringen i en annan trakt av Uppland; vad

som säges i det följande, gäller emellertid endast hans ovannämda "Skuttungemålets akcentuering".

Den åsikten, att i vanligt svenskt riksspråk penultima av *rågen*, best. fo. av *råg*, i fråga om intensiteten är av annat slag än penultima av *rågen*, best. fo. av *råge*, torde ej ha bestritts av någon, som på senare tid yttrat sig i frågan; se Kock, Om svensk aksentuering s. 23 med noten (Sv. landsm. VI. 2) ock Noreen, Inledning till modersmålets prosodi s. 11f. Den senare uppger på a. st., att man kan särskilja tre olika former av stavelseintensitet, allt efter det olika sätt, på vilket densamma avtar: akut (skarp), grav (trög), cirkumflex (bruten eller "sammansatt")[1]. K. P. Leffler antar också tre dylika former av stavelseintensitet under benämningarna akut, plan ock cirkumflex, men han låter dessa termer ej blott angiva stavelsens intensitetsform, utan ock dess beskaffenhet i fråga om tonglidning. Enligt honom är t. ex. plan "den akcent, vid vilken tonglidning eger rum . . . . . varvid trycket fördelas mellan båda tonerna ock därföre blott sjunker ned till bitryckigt". Förf. förutsätter sålunda i sin terminologi, att en viss beskaffenhet i exspiratoriskt hänseende hos en stavelse måste vara förenad med en viss given beskaffenhet i musikaliskt hänseende. Detta är emellertid ej klokt. Det låter t. ex. mycket väl tänka sig, att i ett mål stavelser förekomma, i vilka trycket "blott sjunker ned till bitryckighet", utan att därför tonglidning eger rum. Hur är i rspr. förhållandet i typen *talare, talade?* Noreen uppger a. a. s. 16, att Stockholmskan i denna typ har grav taktform med tongången HAc ock nämner intet om tonglidning i antepenultima. Saknas sådan i värkligheten, så har på grund av sammankopplingen av det musikaliska ock det exspiratoriska hela denna vanliga akcenttyp ingen plats i förf:s system.

De av förf. "delvis efter Noreen" antagna termerna för kvantitetens grader

kort	helkort, halvkort
medelvarig	halvkort, halvlång
lång	halvlång, hellång

ock för stavelsetryckets grader

svagtryckig el. lenis	lenissimus, betecknas:	0
	semilenis „	1
medeltryckig el. medius	semilenis, semifortis	
starktryckig el. fortis	semifortis „	2
	fortissimus „	3

synas mig lätta att ihågkomma samt tydliga och betecknande[2]). Likaledes äro förf:s termer "tonglidning" ock "tongång" lyckligt

---

[1]) Med rätta kan man, synes det mig, tvivla på cirkumflexens tillvaro vid sidan av akut ock gravis som form för stavelseintensiteten ock särskilt på dess tillvaro i den utsträckning, vari den stundom antagits förekomma. Se Lyttkens-Wulffs Aksentlära s. 102 noten ock Kock a. a. ss. 21 ock 22.

[2]) Meningarna om dessa termers lämplighet torde vara mycket delade. A. K.

funna, om man överhuvud för de därmed avsedda begreppen bör eftersträva svenska uttryck.

Vid sina uppgifter om 'kvantiteten i målet håller sig förf. ofta ej till ljudkvantiteten, utan avser den svårbestämbarare stavelsekvantiteten ock torde därvid egentligen ej ha tänkt sig någon annan möjlighet än att alla de ord, som tillhöra en ock samma akcenttyp, också överensstämma med varandra i fråga om stavelsekvantiteten. Sålunda synes han t. ex. anta att i rspr. alla ord med akcentueringen *båtar* ha den huvudtryckiga stavelsen lång ock den bitryckiga kort, ehuru denna typ omfattar ord, som till sin byggnad äro varandra så olika som *Anna* ock *Östrandskt*. I värkligheten upptar väl i det senare ordet den svagare stavelsen ej blott lika lång, utan t. o. m. längre tid än den starkare [1]).

S. 4 omtalar förf. som en avvikelse från rspr., att i ord av typen *båtar* 'under svagt tryck i satsen' kort 'starktryckig ("betonad") vokal efterföljes av kort konsonant'. Är detta blott en olycklig formulering av förf., eller har han förbisett, att en "lexikaliskt" starktryckig stavelse, när den förekommer 'under svagt tryck i satsen' ej förblir starktryckig, utan då är svagtryckig, ock svagtryckiga stavelser kunna visst ha kort vokal + kort konsonant i rspr. Åtminstone beträffande de tre sista av de fyra fall, i vilka Skuttungemålet i motsats mot rspr. skulle ha kort starktryckig vokal, efterföljd av kort konsonant, gäller såväl att vokalen i dem ej är starktryckig som ock att de i saken i fråga, så långt de av förf. karakteriserats, ej utgöra någon avvikelse från rspr.

Lämpligt vore, att, när tongångar betecknas i notskrift, klavtecken utsattes, särskilt i de fall, då en förekommande intervall blir olika stor, allt eftersom man antar bas- eller diskantklav. S. 17 har förf. i förbigående ett yttrande, på grund av vilket man måhända får tänka sig alla hans nottecken med basklav.

Nu ett par ord om några av själva uppgifterna rörande Skuttungemålet. Enligt förf. s. 15 ha i målet såväl typen *varsel* (sjunkande tongång) som typen *båtar* (stigande tongång) i penultima akut intensitet samt sakna tonglidning. Detta är ett oväntat ock intressant påstående, ock då åtminstone bestämmandet av formen för stavelseintensiteten är mycket svårt även för ett synnerligen fint öra, kan man ej annat än önska, att saken bleve ytterligare undersökt; för övrigt vore det även önskvärt, att beskaffenheten av rspr:s former för stavelseintensiteten (akut, grav ock eventuellt cirkumflex) bleve föremål för en ingående undersökning, hälst med jälp av fysiska instrument. Akcent cirkumflex har endast iakttagits i några få ord i målet; månne den ej lämpligen skulle kunna förvisas även från dessa, ock t. ex. *skωln* 'skolan' ock *foln* 'fålen' helt enkelt uppfattas som tvåstaviga ord av typen *båtar*?

Målet betonar ofta ordens slut starkare än rspr. Ultima har

---

[1]) Se Noreen, a. a. s. 7 ock Natanael Beckman, Grunddragen af den svenska versläran s. 29.

enligt förf. i typen *varsel* semilenis växlande med lenissimus, i typen *båtar* semifortis växlande med semilenis; för rspr. brukar i förra fallet antas lenissimus, i det senare semilenis. Vidare ha i regeln alla mer än tvåstaviga sammansättningar sista leden huvudtryckig. ”Här anmärkes emellertid en gång för alla”, säger förf. s. 14 efter att ha talat om dylika sammansättningar, ”att riksspråkets exspiratoriska akcentuering användes omväxlande med akcentförskjutningen ock att det ofta är ytterligt svårt att avgöra, vilketdera akcentueringssättet ett ord har i ett visst fall”. De tvåstaviga sammansättningarna eller åtminstone flertalet av desamma föras av förf. till två grupper, av vilka den ena ”vacklande” betonas 2—3, 3—2 (3—3) ock den andra betonas 3—2. Månne ej emellertid ”vacklan” i fråga om betoningen förekommer i den senare gruppen lika väl som i den förra, i t. ex. *salstωl, gråsten* ock *svårbedd* lika väl som i *hustak, ekspik* ock *tungrωdd,* ock månne ej förekomsten av den ena eller andra betoningen åtminstone till en del regleras av den satsfonetiska ställning, som intas av ordet? Förf. uppger själv, att även i den senare gruppen ”i best. form huvudtrycket stundom flyttas över på senare ledet, åtminstone hos substantiven”. Jämför, huru man i Fasterna socken i Roslagen vid sidan av varandra hos en ock samma person kan få höra uttalen: *de va ätt stωrt linntre* (xx') ock *de är linntre* (x'x) *e stωrt, linntre* (x'x) *växer bra*; *de va än duktig länsman* (xx') ock *länsman* (x'x) *e här.* Intressant är att härmed sammanställa §§ 929 ock 1901 i Sweet's New English Grammar. Ordfogningsakcenten är utan tvivel ett område, på vilket många upptäckter äro att göra.

Överraskande akcentbestämningar äro: den låga mitteltonen i tongången cGA med intensiteten 3—1—0 i sockennamnen *Björklinge, Bälinge* s. 31, när därmed jämföres typen *sωtare* deH, 3—1—0 s. 22; likaså den låga mitteltonen i tongången cGH, 0—3—1 i *Balingsta* s. 31 ock den låga sluttonen i typen *fönsterbeslag* ccAH, 2—0—0—3 s. 25 ock 13, jmf. för det förra ordet *ättikka* deH, 2—3—1 s. 22, för det senare *husförhör* cAd, 2, 1—0—3 s. 24; vidare att upptakten anges så svag i t. ex. *karamell, tjugeεn, kom i hog* 0—0—3 (tryckfel?) ss. 23, 24, jmf. *äventyr, hundrafämm, utestängd* 2, 1—0—3 s. 24. Månne ej några av dessa uppgifter möjligen bero därpå, att förf. anger annat uttal än det ”lexikaliska”?

Till sist må påpekas, att förf. på flere ställen — ss. (4), 5, 9, 12, 20, 28 — vidrör, men, som det synes mig, ingenstädes fullt klart ock tydligt karakteriserar en viss reducering av kvantitet ock intensitet, som förekommer i vissa ordfogningar i målet i ord, som ha ”enkel klanglös konsonant mellan vokalerna” ock höra till akcenttypen *båtar*. Det vore av intresse att av förf. få upplysning, om han bestämt iakttagit, att denna ”förkortning” t. ex. av första ordet i förbindelsen *sita här* ej inträder i förbindelserna *rida + här* ock *sitter + här.*

Göttingen i april 1899. **G. Ad. Tiselius.**

Eirikur Jónsson

er født 22. marts 1822 i Hornafjorden på gården Hoffell, hvor hans fader, Jón Bergsson, var præst. E. J. blev sat i Bessestad latinskole, hvorfra han blev dimitteret 1846; straks efter rejste han ned til København. Her studerede han først teologi, men opgav dette studium og tog aldrig nogen embedseksamen. Han vendte heller aldrig tilbage til Island, men levede hele sin tid i København, beskæftiget med forskellige litterære sysler. Først 1874 opnåde han en fast stilling som viceprovst (viceinspektör) på Regensen, hvilken stilling han indehavde til sin død, der indtraf d. 30. april 1899. Han var gift med en dansk dame, Petrine Petersen f. Jenseu, der overlever ham.

E. J. var en stærkt litterært interesseret mand; han besad en videnskabelig sans og var i det hele ret skarpsindig, men hans filologiske uddannelse var mangelfuld. Hans intelligens viste sig særlig i samtaler og diskussioner og han kunde være træffende vittig. Han holdt meget af at diskutere tidens brændende — og i øvrigt alle mulige — spörgsmål, særlig med sine mange unge venner på Regensen; ofte sås han på læsestuen eller under den grönne lind i Regensgården omgivet af en skare Regensianere; de holdt af den gamle joviale mand, som trods legemlige skrøbeligheder (han havde mistet det ene öje og havde ved et ulykkestilfælde fået det ene ben kvæstet) bevarede sin åndelige friskhed og gode humør til det sidste. Stemningsfuldt blev dette udtalt ved hans båre af en tidligere Regensianer. For sine landsmænd gjorde han, hvad han formåde. — E. J. var stipendiarius Arnamagnæanus fra 1872 til sin død.

Hvad E. J.s litterære virksomhed angår, bestod den særlig i et ordbogsarbejde og sagaudgaver. Dengang da Cleasbys ordbogsarbejde gik i stå eller ikke syntes at skulle blive til noget, påtog E. J., der havde deltaget i forarbejderne til det nævnte arbejde, sig at udarbejde en særlig islandsk-dansk håndordbog; denne udkom under titlen "Oldnordisk ordbog" 1863, udg. af det kgl. nord. Oldskriftselskab. Denne ordbog er meget righoldig, men har ingen citater; den holder sig, trods titlen, ikke til oldsproget alene, men medtager også en hel del yngre isl. ord eller sådanne, der ikke findes i de gamle skrifter. Gengivelserne af de isl. ord og talemåder er i reglen rigtige og træffende. På grund af sin handelighed har den været og er endnu meget benyttet. — Som udgiver deltog E. J. i udarbejdelsen af den store udgave af Njála I (1875); han afskrev og excerperede håndskrifterne og konstituerede teksten alt i forbindelse med prof. K. Gíslason (jfr. forordet s. XV). Senere deltog han sammen med undertegnede i udgivelsen af Hauksbók (1892—96); med tilfredshed mindes jeg hans medarbejderskab, hans, trods alderen, ufortrødne flid og udholdenhed under afskrivningen af teksten, som han læste endogså på vanske-

lige steder forbavsende godt. — I en lang række af år forfattede E. J. Det isl. litterære selskabs årlige oversigt over udenlandske begivenheder i tidsskriftet Skírnir og skrev efterretninger fra udlandet i Ísafold. Hans stil var puristisk og fyndig, men ikke uden visse særheder; han yndede gamle klassiske udtryk.

E. J. havde en lille digterisk åre, og der kendes ikke så få af hans af godmodig lune og ironi prægede improvisationer; al poesi interesserede ham meget og han fulgte de forskellige poetisk-litterære bevægelser i ind- og udland; som tilsynshavende med læsestuen på Regensen havde han god lejlighed til at følge med.

København i novbr. 1899. **Finnur Jónsson.**

Tillägg och rättelser. S. 245. Från danskan hava tilltalsformler av typen *din arem stakel* inträngt även i nordfrisiskan (Grimm: Deutsche gramm. IV [1837] s. 296). — Läs s. 241 r. 4 nfr.: (*þu* [*h*]*inn leiþi þiófr*) — s. 246 r. 12: icke mycket användas.

---

uilinisþat paa Rök-Stenen.

I.

Den Del af Rök-Indskriften, som jeg har kaldt *e*, indtil Skilletegnet i tredje Linje har jeg transscriberet saaledes:

airfbfrbnhnfinbantfąnhnu

Rtrąkiuilinisþat ◆ rhfþrh : is

◆ ʇɐdsıuıllnunıɐı

Linje 1 og den Del af Linje 2, som fölger efter Skilletegnet, er skreven med Chiffreskrift. Efter Oplösning af Chiffreskriften gjengiver jeg Linjerne saaledes [1]):

sakumukminiuaimsiburiniþ

Rtrąkiuilinisþat · *knuąknat*

iaiunuilinisþat ·

Med Ordadskillelse, Fordobling af de Runer, som er fælles for Udlyd og Fremlyd i to sammenstödende Ord, og med Antydning af Linjeudgang gjengiver jeg dette Afsnit saaledes:

sakum mukmini uaim si burin niþ|R **trąki uilin is þat** · *knuą knat*|**i ai un uilin is þat** ·

I de to Tolkninger af Rök-Indskriften, som jeg har udgivet, har jeg tolket de tre sidste Ord saaledes: *Wilinn es þat* "Vilen er det". Jeg har her ladet en Hövding V i l e n optræde.

Men ved fornyet Gjennemgaaelse af Indskriften har jeg for flere Aar siden fundet, at denne Helt Vilen, af hvem Flere har ladet sig imponere, ikke var tilstrækkelig væbnet, og at han ikke kunde staa sig imod nærgaaende Udtalelser om, at Ordene "Vilen er det" vilde være en urimelig Maade at anmelde ham paa; om at Gjentagelsen af disse Ord vilde være upassende, og om at hans eget Navn var ukjendt.

[1]) Efter Forslag af Burg betegner jeg de dechiffrerede Steder ved Cursiv.

I det nye Arbeide om Rök-Indskriften, som jeg forbereder, havde jeg derfor givet Helten Vilen, som ubrugelig, Afsked paa graat Papir. Naar nu Hr. Burg offentlig (Arkiv XVI 135—146) og höitidelig har givet Vilen Dödshugget, skal jeg ikke söge at puste Liv i ham. Fuit heros, fuit Vilinus!

Derimod skal jeg tage den Stedfortræder, som Burg nu opstiller her, i nærmere Øiesyn.

uilin is þat forstaar Burg som ***uillin is þat** "Vexierschrift ist das" "oder, wie der Isländer sagt, villuletur er það". Disse Ord skal altsaa henpege paa Chiffreskriften i *e* 1 og *e* 2.

Et Ord **wilþeins* er rigtig dannet efter de for gotisk Orddannelse gjældende Regler. I Nordisk forekommer ellers ikke et tilsvarende Ord hverken i Formen **villin* eller i Formen **villn.* Heller ikke forekommer der noget andet saaledes dannet nordisk Ord, som er afledet af et svagt Verbum paa *-lla.* Af Verber paa *-lla* dannes i Nordisk derimod Hunkjönsord paa *-(ll)ing*, som i Betydning svarer til de gotiske paa *-eins* : oldn. og glsv. *fylling*, som ags. *fylling*, i Modsætning til got. *usfulleins* og ags. *mónað-fyllen*; oldn. *felling* (dansk *fælding*), *gylling*, *helling*, *hrelling*, *illing*, *spilling*, *stilling* og fl.; i nyere norsk Folkesprog *villing* af *villa.* Imidlertid er de fleste af disse nordiske Substantiver paa *-ing* vistnok temmelig sene.

Af det foregaaende har vi Ret til at slutte, at en Orddannelse som got. **wilþeins* af **wilþjan*, der paa et förhistorisk Sprogtrin vistnok ogsaa har været nordisk (da vi ellers har Suffixet *-ni-* i mange Ord), er bleven ubrugelig i Nordisk efter Indtrædelsen af den historiske Sprogform.

Dette, som jeg her har anfört, kan, da Rök-Indskriften har bevaret saa meget gammelt, vistnok alene ikke være tilstrækkeligt til at forkaste Ordet **villin.* Men det maa dog bidrage til at gjöre os varsomme for at anerkjende det som

virkeligt, hvis andet vækker Betænkelighed imod det. Den Mening, som **uilin** efter Burg skal udtrykke, ventede man snarere udtrykt ved **uilurunaR** eller **uilirunaR** (jfr. oldn. *villistígr*, *villiský*) eller **uiltaR runaR** (jfr. Atlamál 9, 12). Men det er efter mit Skjön overhoved ikke rimeligt, at Runeristeren ved dette Afsnit paa Rök-Stenen skulde paa en saadan Maade angive, at de foregaaende Runer ikke kan læses ligefrem. Han anvender jo i Indskriften mange andre Runer, som afviger fra de paa den Tid sædvanlige og som maa have været vanskeligere at læse end Chiffreskriften i *e*, men han gjör ingen Bemærkning om disse Runers Eiendommelighed.

Alt andet ligefra *a* L. 3 til og med *h* handler om det, som Varen siger han kan fortælle. Det vilde være meget besynderligt, om dette alene i *e* 2 og *e* 3 skulde være afbrudt ved en Bemærkning om de paa Stenen her anvendte Runer.

Heller ikke i andre Indskrifter har jeg fundet en ensartet Bemærkning i en egen Sætning om Eiendommeligheden af enkelte af de anvendte Runer. Nærmest kunde man sammenligne fölgende Ord i Stentofta-Indskriften: **snuhekA hederA ginoronoR hideRrunono.** Men det er paa en ganske anden Maade, at det i Indskrifter med den kortere Runerækkes Skrift antydes, at vedkommende Indskrifts Runer er vanskelige at læse.

Man sammenligne: *Ásmundr hió rúnaR réttaR þém ráða skal* Runverser 6; .... *stæin* .... *rúnum høfan þæim ráða kann* Runv. 54; *ráðe sá er kann namn* .... Runv. 134; *rúni þæssa ráði sá kunni* Runv. 149; *ráði sáR kunni* Runv. 89; jfr. Runv. 47, 112.

Disse mange indbyrdes ensartede Udtryk, til hvilke flere kunde föies, gjör det sandsynligt, at hvis Runeristeren paa Rök-Stenen vilde have antydet, at nogle af de af ham anvendte Runer ikke skulde læses ligefrem, saa vilde han have brugt et Udtryk omtrent som **runaR þaR raþi saR kuni**

eller i det mindste **raþi saʀ kuni** (eller **kan**) **runaʀ uilu.** Men en Betegnelse af den Mening, som Burg her vil have udtrykt ved **uilin is þat**, savner tilstrækkelig Analogi i nordiske Indskrifter og er derfor, men ikke derfor alene, usandsynlig.

Burg fremsætter selv en anden, efter mit Skjön vægtig Indvending mod sin Tolkning, nemlig den, at det, som paa begge Steder, hvor **uilin is þat** forekommer, gaar nærmest forud for dette Udtryk, slet ikke er Chiffreskrift eller i Burgs Sprog **uilin.** Paa förste Sted gaar nærmest forud **ʀtrąki**, paa andet **iaiun**, hvilke Runegrupper hverken er Chiffreskrift af samme Art som ved omstaaende Runer eller Chiffreskrift overhoved. Umiddelbart herefter er altsaa Burgs ***uillin is þat** meningslöst. Jeg kan ikke indrömme, at Burg har godtgjort, at den nævnte Indvending er intetsigende ("nichtig"). Hvis **uilin is þat** havde den Betydning, som Burg vil lægge deri, maatte man vente, at der istedenfor **ʀtrąki** og **iaiun** var brugt den samme Chiffreskrift som i *e* 1 og tildels i *e* 2.

Inden jeg gaar videre, skal jeg gjöre nogle Bemærkninger om de Ord, efter hvilke **uilinisþat** fölger.

Burg (Arkiv XVI 136, 138 f.) har Ret i, at en Gjengivelse *niþ*|iʀ i *e* 1—2 (hvorved Rammestregen betragtedes som Tegn for i) er palæografisk mulig. Men Formen **niþiʀ* synes mig af en sproglig Grund her uantagelig. Thi naar oldnorsk *huerr*, got. *hwarjis* paa Rök-Stenen heder **huaʀ** *a* 6, **hoaʀ** f, saa maa det antages, at oldn. *niðr*, got. *niþjis* paa Rök-Stenen skal hede *niþ*ʀ, ikke **niþ*iʀ.

Chiffreskriften i *e* 1 **antfąnh** har jeg gjengivet ved *siburin.* Derimod synes Burg (Arkiv XVI 137—139) at ville gjengive det ved *sifurin.* Men han har ikke angivet, hvilken Mening *furin*, som synes mig meningslöst, skulde have. Burg vil indsætte *f* (ikke *b*) for **t**, fordi Kvistrunerne i andre Afsnit paa Rök-Stenen forudsætter, at **fuþąrk** (ikke **bmlʀ**) er blevet regnet som tredje Gruppe. Men uagtet **fuþąrk ofte,**

f. Ex. i en Indskrift i Maeshowe paa Orknöerne, regnes for 3dje Gruppe, begynder alle de i Begyndelsen fuldstændige Optegnelser af Runerækken, som jeg kjender, saaledes ogsaa en i en Indskrift i Maeshowe, med **fuþąrk**. Da nu Chiffreskriften i *e* 1 ikke behöver at have noget med Inddelingen af Runerne i Grupper at gjöre, saa er der ingen Grund til at fravige Gjengivelsen *siburin*.

Ved Udgangen *e* 2 **-rh : is** synes Burg (Arkiv XVI 136, 139) at ville forstaa : som Skilletegn mellem to Ord. Men da et saadant Skilletegn ellers aldrig forekommer paa Rök-Stenen og da Burg ikke har oplyst, hvorledes et Skilletegn her kan give Mening, holder jeg fast ved min Dechiffrering *knat*|i.

I *knuą knat*i **ai un** forstaar jeg nu, som i min förste Tolkning, **ai** som Adverbium, = oldn. *ei* "altid". Som Subjekt for *knat*i tænker jeg mig snarere *niþ*R end et fra **trąki** taget *drængR*. Det i *knuą knat*i **ai un** indeholdte Udsagn, som maa tænkes i nær logisk Forbindelse med *sakum mukmini uaim si burin niþ*R **trąki**, vilde vi i Prosa snarere udtrykke ved en Relativsætning. Der staar altsaa: "Vi (Jeg) fortæller, for hvilken Helt der er födt en Ætling . . . Plöie kunde han altid Bölgen". Naar Navnet ikke fölger, saa bliver *sakum* "vi (jeg) fortæller" omtrent det samme som "Jeg kan fortælle". Meningen synes altsaa at være: "Jeg kan fortælle, for hvilken Helt der er födt en Ætling; . . . . en Ætling, som jævnlig plöiede Bölgen". **sakum, sagwm** kan opfattes som förste Person Ental = oht. *sagêm*; jfr. Jon Thorkelsson Arkiv VIII 34—51, Wadstein Arkiv VIII 86 f.

Jeg skal herefter vende tilbage til **uilinisþat** og imod Burgs forvildende Skrift fremsætte endnu en Indvending (som ligeledes kunde have været fremset mod Hövdingen Vilen).

I *sakumukminiuaim* — *e* 1 har vi en paa Rök-Stenen oftere forekommende Formel. Förste Gang denne Formel forekommer i den med de yngre Runer skrevne Indskrift, er

a 3: **sakumukminiþathuariaʀ** —. Der staar **þat** umiddelbart foran det spörgende Pronomen, til hvilket det henviser. Det samme er Tilfældet den eneste Gang, Formelen forekommer i den med de ældre Runer skrevne Indskrift, nemlig i dennes Begyndelse *f*: **sagwmogmeniþadhoaʀ** —. Derimod, hvor Formelen forekommer i *a* og *d*, i den med de yngre Runer skrevne Indskrift, efter förste Gang, staar **þat** först i Sætningen, adskilt fra det spörgende Pronomen: **þatsakumąnarthuaʀ** — *a* 5—6; **þatsakumtualftahuar** — *d* 1; **þatsakumþritauntahuariʀ** — *d* 3.

Det viser sig her at være en fast Regel, at "det" (**þat**, med ældre Runer **þad**) forekommer, medens dets Stilling skifter.

Derimod i *sakumukminiuaim* — *e* 1 findes "det" slet ikke, og denne Mangel bliver uforklaret, naar vi ikke ser os videre om. Men naar vi nu i *e* 2 og *e* 3 læser **uilinisþat**, saa vil vi finde det indlysende, at Mangelen af **þat** i *e* 1 staar i Forbindelse med, at **þat** fölger i *e* 2 og *e* 3. **þat** i *e* 2 og *e* 3 maa altsaa logisk vise tilbage til den med *uaim* i *e* 1 begyndende Spörgesætning. Hermed er Burgs Forklaring af **uilin is þat** uforenelig, og vi maa söge en Forklaring af disse Ord, ved hvilken **þat** kan vise tilbage til den ved *uaim* indledede Sætning og betegne den Fortælling, hvis Indhold i det foregaaende er antydet (medens det efter Burg skal betegne den i det foregaaende brugte Chiffreskrift). En saadan Forklaring har jeg allerede i Aarböger f. nord. Oldk. 1870 S. 193 antydet, men siden med urette opgivet. Jeg har for flere Aar siden igjen optaget den.

Jeg forklarer nu **uilin is þat** som ensbetydende med oldisl. *vilið ér þat* "vil I det?" "Vil I" heder i Gotl. Hist. Kap. 4 *wilin ir*, i senere Svensk *viljen ir* (senere *i*). Den sædvanlige Endelse i Verbernes 2den Person Flertal er i Gammelsvensk *-in*. Om denne Endelse skal jeg tale mere i det fölgende.

For 2den Persons Pronomen i Nomin. Flertal har Gam-

melsvensk og Elfdalsmaalet i Dalarne *ir*, Oldislandsk *ér*, senere *þér*. At Rök-Stenen i **uilinisþat** har **is** med **s** (vistnok udtalt *īs*) i samme Betydning, lader sig vel forklare og stötte ved Analogier. At *r* i glsvensk *ir* er opstaaet af *z*, d. e. tonende *s*, véd vi bl. a. af got. *jus*. Skiftet mellem *s* i Rök-Stenens **is** og *r* i glsvensk *ir*, som har et Sidestykke i den relative Partikel *es—er*, kan forklares efter Verners Lov; d. e. **is** er lydret den betonede Form, medens den Form, hvoraf *ir* er opstaaet, lydret har hört hjemme der, hvor Ordet ikke havde Hovedtone,

Rök-Stenens **is** er ikke det eneste Exempel paa en Form med *-s* i Udlyd for "I" i Nordisk. Et andet Eksempel har vi i det islandske Haandskrift cod. Arnamagn. 677 4to, fra c. 1200: *þa hafiþ eſ þatſ er monoþ* (Gíslason Um frumparta S. 236). Et tredje Eksempel har vi i **es** paa Sele-Stenen fra Jæderen, hvis Indskrift jeg i det fölgende skal meddele.

Naar det nu efter *sakum mukmini uaim si burin niþR* **trąki** tilföies **uilin is þat** "vil I det?", saa betegner dette: "Vil I, at jeg skal fortælle det, for hvilken Helt der er födt en Ætling?". Og naar **uilin is þat** gentages efter *knuą knati* **ai un,** saa betegner det: "Vil I, at jeg skal fortælle om denne Ætling, som stadig plöiede Bölgen?" Ved Gjentagelsen spændes Opmærksomheden. **uilin** faar i *e* 2 og *e* 3 en fyldig Betydning, som er betinget ved det forudgaaende *sakum*, nemlig "Vil I, at jeg skal fortælle" eller "Vil I höre".

Dette Udtryk **uilin is þat,** ved hvilket Varen, der har reist Mindesmærket, vender sig som Fortæller til Læserne, der tænkes som Tilhörere, er nær beslægtet med en fast Formel i gammelnordiske Digte, navnlig i Digtenes Begyndelse, ved hvilken Digtets Fremsiger paakalder Tilhörernes Opmærksomhed for det, han har at meddele. Saaledes begynder Brage gamles Ragnarsdrápa med:

Viliđ, Hrafnketill, heyra, | *hvé* —?

Íslenzk fornkvæđi 27 begynder:
Viliđ þèr nokkuđ hlýđa mèr | um eina litla hríđ:
hversu hann Magnús Jónsson | ginnti væna víf.
Den færöske Ragnars táttur af Sjúrđar kvæđi begynder:
Viljiđ tær nú lýđa,
međan eg sigi frá,
kongur ræđur firi Upplondum.

Og paa tilsvarende Maade begynder mange andre af Middelalderens Ballader.

Ligesom **uilin is þat** logisk slutter sig til det nærmest forudgaaende, saaledes kan i norrön Digtning et lignende Udtryk slutte sig til det forudgaaende. Hyndl. 34, 36, 39:
Mart segjum þér
ok munum fleira,
vǫrumk at viti (jeg formoder *viti-t*) *svá,*
villtu enn lengra?

Her gaar *segjum* forud, som paa Rök-Stenen *sakum; villtu* uden Tilföielse af en Infinitiv eller af en *at*-Sætning har fyldig Betydning som **uilin** paa Rök-Stenen, og *villtu* gjentages som **uilin**.

Efter det foregaaende tror jeg, at man om Burgs Tolkning af **uilin is þat** maa sige med hans eget Udtryk: *villin es þat.* Men ikke desmindre maa jeg anerkjende denne Tolkning som skarpsindig og vækkende.

II.

Herefter skal jeg nærmere omtale den norske Indskrift, som har **es** "I".

Runestenen, som nu er i Stavangers Museum, stod tidligere ved Elven Figga ikke langt fra Gaarden Sele i Bore Sogn, Klepp Præstegjeld paa Jæderen. Lige i Nærheden af Stenens oprindelige Plads er der stort Laksefiske paa Seles Grund ved Figgas Udlöb. En Sammenligning af den nu temmelig slidte Indskrift paa Stenen med mange ældre og

yngre Afskrifter synes at vise, at Indskriften skal læses som fölger:

:ᚵᛆᛂᛏ·ᛂᛌ·ᛏ·ᛌᚴᛁᛚᛁ·ᛆ·ᛂᛌᚢᛁᛏᛁ·

ᛁᚢᚭᚱᛒ⁝ᛚᛁᚴᛁᛆ·ᚼᚭᛚᛏ:ᛏᛁᛚ:ᛌᛁᛚᛌ

Paa den anden Side:

:ᛆᛏ:ᛆᛁᚵᚿ:ᛆᚢᚴ:ᛆᛏ:ᚭᚦᛚᛁ·ᚢᚿ**

: **gaet** · **es** · **t** · **skili** · **a** · **es uiti** · **i uorb** ⁝ **likia** · **holt** : **til** : **sils** : **at** : **aign** : **auk** : **at** : **oþli** · **un[it]**

Herved bemærkes: Til venstre for **gaet** har der mulig været en lodret Stav. Hvis saa har været Tilfældet, holder jeg denne Stav for en Streg, som angiver Indskriftens Begyndelse og ikke for Runen **i**.

es · **t** · er sikkert og tydeligt.

I **sils** er Runerne **ls** utydelige.

Til Slutning efter **un** er der Spor af to lodrette Stave; jeg formoder ᛁᛏ.

Indskriften vilde i sædvanlig oldnorsk Sprogform lyde: *Gáið ér, at skyli á, er viti í vǫrp, liggja hálft til Sils at eign ok at óðli (únítt?).*

Oversat: "Pas I paa, at Elven, hvor man véd der er Varp i den, skal höre halvt til Sele til Eie og Odel (uforstyrret)".

uorb har O. Rygh först tolket som *vǫrp* af *varp* Kast med et Fiskevod, her Laksevarp.

gaet kunde efter sin Form være Præt. Pcp. Pass., som ellers heder *gát* (*gátt*) eller *gáð*, og **es** kunde efter Formen være Verbum "er". Men "det er passet paa o. s. v." giver her, saavidt jeg skjönner, ingen Mening. **gaet** maa derfor være Imperat. 2. Ps. Flertal. Verber, som betyder "at passe paa", forekommer netop ofte i Imperat. 2. Person. Jfr. f. Ex. *geymit vel til, ef þér verðit við nǫkkut varir* Flat. I, 74; *gæt vel til!* o. s. v. Præs. Konj. *gái þeir* med opfordrende Betydning forekommer i Lovsproget.

es i Runeindskriften kunde efter Formen være relativ Partikel, men **es·t·** (af *es at*) kan ikke bruges for *at.* Derfor synes **es** her at maatte være "I", udtalt *és* i samme Betydning som *ér*, *þér*. **es·t·** af *és at*; jfr. *þótt*, *þvít*, *emk*.

skili forekommer i Norsk ofte for *skyli*.

holt = *hálft* er i Vokal at jævnföre med *ǫlfr* = *Álfr*, *scolcr* = *skálkr*, *hiolpa* Þiðr. S. 266.

sils Genetiv af Navnet paa Gaarden Sele. I Dipl. Norv. IV Nr. 877 (Aar 1440) Gen. *Seels*, Dat. *Seele*, IV Nr. 881 (Aar 1441) Akkus. *Seel*.

Jeg sætter Indskriften efter et Skjön til c. 1100.

III.

Vi har i **uilin** paa Rök-Stenen det ældste Eksempel paa den svenske Endelse *-in*, som bruges i 2den Person Flertal, hvor Islandsk har de mere oprindelige Endelser *-ið*, *-uð*.

Rydqvist I 316, 333, 379 giver Oplysning om, hvor man ellers i Svensk tidligst finder denne Endelse *-in*. Vestgötaloven og Upplandsl. indeholder intet Eksempel paa *-in*. Derimod findes denne Endelse i Östgötal., Södermannal., den saakaldte ældre Vestml., cod. Bur., o. s. v.; altsaa fra förste Halvdel af 14de Aarhundred af. Ingen anden Endelse for 2. Pers. Flert. findes tidligere eller ligesaa tidlig i svenske Haandskrifter. Endelsen *-in* i 2. Pers. Flert. findes ogsaa i Gotlands historia. Fremdeles i Imperativ i mange senere svenske Runeindskrifter, navnlig **biþin** paa gotlandske Gravstene.

Oprindelsen af denne Endelse *-in* er bleven forklaret paa forskjellige Maader.

I Færösk kan Præs. og Præt. Indik. i 2. Pers. Flertal undertiden have Endelsen *-um* eller *-un*, f. eks. *tær hövum* eller *hövun*; *tær góvum* eller *góvun*. Allerede N. M. Petersen (Danske Spr. Hist. I 49) har sammenstillet denne færöske Endelse *-un* i 2. Pers. Flert. med den svenske Endelse *-in*,

-en. Og saaledes endnu Hammershaimb i Fær. Anthol. I (1891) S. CXIII. Men denne Sammenstilling er med rette bleven afvist af Rydqvist I 318. Endelsen *-um*, *-un* er nemlig i Færösk bleven overfört fra 1. Pers. Flertal til 2. Pers. Men denne Forklaring kan ikke anvendes paa den svenske Endelse *-in* i 2. Pers. Thi for *-m* i 1. Pers. findes i Svensk aldrig *-n* i Indik., men kun af og til i Konj.; se Rydqvist I 343, 356.

Kock (Arkiv XIV 236—239) mener, at *īʀ bindin* ved Dissimilation er opstaaet af *īʀ bindiʀ*, og at *bindiʀ* igjen er opstaaet af *bindið-(i)ʀ*. Ligesaa mener han, at *īʀ bundin* er opstaaet af *īʀ bunduʀ*. At det heder *bundin*, ikke **bundun*, forklarer Kock af analogisk Indflydelse fra Formerne paa *-iʀ*. Med Hensyn til Dissimilationen sammenlignes Komparativerne *dyrane*, *openbarane*, *rættane* i Magnus Erikssons Stadslag for *-are*. Fremdeles oplyser Kock i en Afhandling (Arkiv XVI, 267 ff.), som jeg ved Forfatterens Godhed har kunnet benytte för dens Trykning, at visse svenske Skrifter i 16de Aarhundr. i 2. Pers. Flert. Imperat. sædvanlig har Endelsen *-er*; men *-en*, naar Verbets Stamme indeholder *r*: *sender* o. s. v., men *hören* o. s. v.

For at kunne danne sig en Mening om, hvorvidt denne Forklaring af den glsvenske Endelse *-in* i 2. Pers. Flert. er den rette eller ikke, synes det mig nödvendigt at komme, saavidt muligt, til Klarhed om, hvor gammel den nordiske Endelse *-r* (*-ir* o. s. v.) i 2. Pers. Flertal er og i hvilket Omfang den har været brugt.

I gammel Dansk forekommer Endelsen *-er* i 2. Pers. Flertal kun ved Imperat., ikke ved Indik. eller Konjunkt. Om Endelsens tidligste Forekomst har min Ven Prof. Ludv. Wimmer efter min Anmodning godhedsfuldt givet mig de i det följende meddelte Oplysninger. Det ældste Eksempel findes paa Hvidbjærg-Stenen i Jylland, hvis Runeindskrift Wimmer henförer til Midten af 13de Aarhundred. Paa Ste-

nens synlige Kant staar den Dödes Navn **bo**, der altsaa forsaavidt danner den egentlige Hovedindskrift, hvortil der i Linjen langs med Stenens Kant er föiet: **biþer for : bo.** (Derimod læser Wimmer paa Gjessingholm-Stenen, Lilj. Run-Urk. 1837, ikke, som ældre Runelæsere, en Form paa **-r**, hverken **biþar** eller **beðiʀ**.)

Danske Eksempler fra senere Tid paa Endelsen *-r* i 2. Pers. Flert. Imperat. giver Rydqvist I 381. Prof. Wimmer meddeler mig fremdeles fölgende Oplysninger: "I indikativ (og konjunktiv) er formen for 3. pers. tidlig trængt ind i 2. (lige så vel som i 1.). Hværken i skånske lov, jyske lov eller Eriks sæll. lov finder vi eksempler på 2. pers. flt.; men i Valdemars lov I, 13: thet sculæ i oc witæ, II, 12: thettæ wil wi, at i witæ. Selv i yngre Skånsk, hvor *-m* endnu er bevaret i 1. prs. flt., finder vi 2. pers. = 3: i skånske arvebog og orbodemål f. eks.: thet williwm wi at i witæ ell. at i wita. (Skånsk må dog tidligere i 2. pers. have haft endelsen *-n* ligesom Svensk. På Bornholm findes endnu levninger af *-n*.) I danske skrifter fra sidste halvdel af 14. og 15. årh. finder vi ikke sjælden både i ind., konj. og imper. -n i 2. pers. flt., men det skyldes svensk indflydelse ("Brigittinersprog")".

I Gutnisk er Endelsen *-r* ikke paavist i 2. Pers. Flert. Indik. eller Konjunktiv. Derimod har man anfört enkelte Eksempler paa denne Endelse i Imperativ. I Lilj. Run-Urk. 1707, 1708, 1757 har ældre Afskrifter **biþir.** Men det bör mærkes, at ingen af disse tre Indskrifter (som vistnok er yngre end 1300) er gjenfunden af Säve (Gutn. urk. runinskr. Nr. 24, 25, 115), og at Säve Nr. 51 i Run-Urk. 1725, hvor Liljegren har **biþir,** læser **biþin.** Den sædvanlige gutniske Endelse i 2. Pers. Flert. Imper. er *-n*. Den har jeg i "beder!" fundet i 16 Runeindskrifter (**biþin,** enkeltvis **biþn, bidin, beten**); desuden i **niautin, gerin.** En

gutnisk Form **biþir** vilde jeg derfor forklare af dansk Indflydelse.

Om Endelsen *-r* ved 2. Pers. Flert. i Fastlandets Svensk se Rydqvist I 379, Kock Arkiv XIV 235. Denne Endelse findes kun i Imperativ, ikke i Indikativ eller Konjunktiv, og ikke för 15de Aarhundred.

Dalmaalet stemmer overens med Norsk deri, at det i 2. Pers. Flert. af Indik. ikke har *-(i)n*. Formen er i Dalmaalets ældste Dialekter *ið standið* o. s. v. eller *ir standir* o. s. v.

I de ældste norske Indskrifter og Haandskrifter findes aldrig Endelsen *-r* i 2. Pers. Flert. hverken i Imperat. eller i Ind. og Konj. Formerne stemmer her overens med de oldislandske. Saaledes heder det i den foran meddelte Sele-Indskr. fra c. 1100 **gaet es** "pas I paa!"

I cod. AM. 655 4to IX, Brudstykker som er skrevne i Norge c. 1200 eller noget tidligere, findes ingen Form paa *-r*; derimod: *Ða gangeð ér. At er megeð* (Heil. m. ss. I 270); *er þer hafueð fylct. sculu þer* (II 208); *þer biðið, þer mætteð, þer ætleð, sculu þer* (Post. ss. S. 823), *megoð, takeð, gereð, komeð, skilið, varððvæitið. Hæyri þærr* (S. 824). Præs. Imperat. 2. Pers. Flert. har her, som overalt i Norsk, samme Form som Præs. Indik. 2. Pers. Flertal.

Den gamle norske Homiliebog cod. AM. 619 4to er skreven i förste Halvdel af 13de Aarhundred i Norge, efter Wadstein Fornnorska Hom. Ljudl. og Arkiv XI 351—358 paa Hamar, efter G. Storm Arkiv X 197—200 i Viken. Dette Haandskrift har i 2. Pers. Flert. aldrig Endelsen *-r*, hverken i Imperat., Indik. eller Konj., men *-ð*. F. Eks. *Hyggið at þer* S. 44 L. 13 (Imperat.), *at þær værðið* S. 44 L. 14, *at þer gereð* L. 15. Derimod umiddelbart foran *þér* ingen konsonantisk Endelse, f. Ex. *Fare þér oc sæigið* S. 116 L. 20, *scolu þér* S. 116 L. 18. Undtagelse én Gang: *fareð þér.*

Haandskrift af den legendariske Olav den helliges Saga, Nr. 8 fol. i den Delagard. Samling i Upsala, skrevet i Norge i 13de Aarh., maaské i dettes förste Halvdel, har f. Ex. *er þer kalleð*; *ero þer . . . oc þoreð*; *Takið* (Imperat.); *at þer fællið . . . oc hværvið* S. 27.

Fra omtrent samme Tid er det norske Haandskrift af Barlaams Saga i det svenske Rigsbibliotek Nr. 6 fol. Heraf anföres eksempelvis *þer syníð*; *fresteð* (Imperat.); *er þer vilið* S. 105; *blekki þer*; *at þer eggið* S. 106. *Komet þer hingat* (Imper.) S. 35.

Brudstykket af Odd Munks Olav Tryggvessöns Saga i Nr. 4—7 fol. i den Delagard. Saml. i Upsala, som er skrevet i Norge ifölge Munch straks för Midten af 13de Aarh., har *at þer tapaðet, oc takit* (Munchs Udg. S. 69).

Sammen med disse Brudstykker af Olav Tryggvessöns Saga er indbundet et andet Haandskrift, hvori bl. a. er afskrevet Strengleikar af to forskjellige Nordmænd i Midten af 13de Aarh. Den förste skriver *at þer havet*; *lyðit* (Imper.); *þer gavot* (S. 23). Den anden *skilit* (Imper.) (S. 44); *Gevit . . . oc gerit* (Imper.), *sem þer vilit*, *skemtið* (S. 47); *þer hauit* (S. 72). Dog S. 46: *æpte hare roddv. hialper. hialper* (hvor *hialper* mulig er Substantiv med underforstaaet Verbum).

Skindbogen af þiðriks saga Nr. 4 fol. i Rigsbibl. i Stockholm er skreven i Norge henimod Slutningen af det 13de Aarh. af forskjellige Mænd. Jeg anförer Eksempler af de forskjellige Hænder: *þer sendit* S. 35 Imper., *þer hafit* S. 38, *mætti þer*, *hafi þer* S. 38, *Takit*, *bregðit* S. 85 Imper., *at þer sendit* S. 248.

Ved Sammenligning af de forskjellige Haandskrifter af Kongespeilet vil man se, hvorledes *-r* i Norsk lidt efter lidt bliver den sædvanlige Endelse i 2. Pers. Flertal istedenfor *-ð* (*-t*).

Heller ikke de ældste norske Diplomer har i 2. Pers. Flert. sædvanlig Endelsen *-r*. *at þer haveð* Dipl. Norv. I

Nr. 3 (1207—1217, Brev fra Kong Philippus i Oslo). *at þer vilit* DN. II Nr. 26 (1289, Oslo, fra Hertug Haakon). *at þer uitið* DN. II Nr. 27 (1290, Tönsberg, fra Hertug Haakon). Ligesaa DN. II Nr. 33 (1293, Bergen, fra Kong Eirik og Hertug Haakon). *at þer styrkit . . oc hialpet . . oc geret*; *sæm þer vilit* DN. II Nr. 34 (1294 Bergen, fra Kong Eirik). *at þer vitið*, *at þer halldet . . oc latet* DN. I Nr. 80 (1292 Stavanger, fra Hertug Haakon; skrevet af samme Skriver som DN. II Nr. 27). *at þitt tækitt . . . oc hafuett*; *oc gefuett* (Imper.) (DN. III Nr. 43, 1277—1303, Stavanger). *Unið þer*, *at þer havet*, *munu þer*, *skildu þer*, *latet*, *reiðit*, *leggit*, *sæm þer vilit* DN. IV 2 (1271, Bergen, fra Kong Magnus; ikke bevaret i Original).

De norske Breve viser os, naar omtrent Endelsen *-r* i 2. Pers. Flert. begynder i norsk Sprog. Tidligst har jeg fundet Former paa *-r* i fölgende Breve: *at þer ser vægnnir . . . oc later* DN. II Nr. 20 (1283, Bergen, fra Kong Eirik og Hertug Haakon). *at þer hafer* 2 Gange (DN. II Nr 22, 1286? Oslo). *at þer varez viðr þat oc gerer* DN. II Nr. 23 (1286? Oslo, fra Biskop Andres). *at þær vitir*, *at þær haldr . . ok later*, *sæm þær vilir* DN. III Nr. 33 (1293, Oslo fra Hertug Haakon; skrevet af samme Skriver som I Nr. 80 og II Nr. 27). DN. I Nr. 84 (24 Nov. 1296, Stavanger, fra Hertug Haakon) har *at þer vitið*, *sem þer vilid*, men *sem þer wærir ok styrkir*. Dette Brev, som er skrevet af *Biorn af Markum* (Marker i Smaalenene?), har altsaa Endelsen *-r* kun i de Verber, som har *r* i Stammen. *sem nu hafe þer*, *at þer seeð . . . ok later*, *sem þer æiguð* DN. II Nr. 18 (1278, efter en Vidisse af 1307, Nidaros, fra Erkebiskop Jon). *at þer budud*; *sem þer settud þeim*, *þer herra sendud . . . oc kalled*, *ef þer vilid*, *lated*, *hafe þer*, *at þer komed*; men *þer hafer* 2 Gange, DN. III Nr. 36 (1295, Nidaros).

Formerne paa *-r* har jeg kun fundet i 6 Diplomer för Aar 1300. En og samme Skriver bruger i Breve fra 1290

og 1292 Formerne *vitið*, *halldet*, *latet* og i et Brev fra 1293 *vitir*, *haldr*, *later*, *vilir*. Andensteds skifter Former paa -*ð* og *hafe þer* i et og samme Brev med Former paa -*r*.

Ogsaa efter 1300 har mange norske Diplomer enten Former alene paa -*ð*, -*d* eller -*t* i 2. Ps. Flert. eller en af disse Former ved Siden af Former paa -*r*. F. Eks. *at þit taker*, *taket hafuer*, *en þit kunnir* ... *ok gerid sidan*; *sendet oss* (Imper.) DN. I Nr. 299 (1346, Bergen). Eftersom vi kommer længere ned i Tiden, vinder Formerne paa -*r* mere og mere Overhaand, undtagen hvor *þer* fölger umiddelbart efter. F. Eks. *at þeer skulur*; *ok gerer þo*; *skipir*; men *mughu þeer* DN. I Nr. 578 (1401, Stokke, fra Biskop Øystein i Oslo). Endnu i DN. I Nr. 1034 (1512, Oslo, fra Kong Christiern): *at theer witther*. Her ogsaa: *Wii Christiernn* ... *sender*, men *Weer williom*, *weer haffwom*, *forbiwdom*. Fremdeles: *at theer witther* DN. III Nr. 1070 (1516, Oslo).

I norske Indskrifter forekommer nogle Gange Imperat. 2 Pers. Flert. paa -*r*. Det ældste Eksempel, som nogenlunde sikkert lader sig datere, er *biððir firir sal hans* med Majuskler paa en Sten, som er sat af Erkebiskop Jon (1267 —1283); se Undset Indskrifter fra Middelald. i Trondhjem S. 48. En anden Indskrift med Majuskler i Trondhjem har *biðir* S. 52. Fremdeles forekommer Formen **biþir** i to sene norske Runeindskrifter (Utstein i Ryfylke og Forr Kirke, Stod, nordre Trondhjems Amt).

I 2. Person Flert. forekommer i norske Breve fra 2den Halvdel af 14de og i 15de Aarhundred undertiden Endelsen -*n*, som maa forklares af svensk Indflydelse. Jeg anförer nogle Eksempler: *varin ydr* DN. I Nr. 562 (1398, Bergen, Erklæring fra tyske Kjöbmænd og Byfogden Jenis Bæintson). *thet moghen i ekki gera*; *set hafuen* DN. I Nr. 741 (1435, Bergen). *thin fader ok thw hafuen røtt niðher min gaard* DN. I Nr. 872 (1465, Glaamstad i Aamot, Østerdalen). *at j þialpin ok styrkith han* DN. I Nr. 768 (1439, Bjelland).

I islandsk Sprog er Endelsen *-r* i 2. Pers. Flertal aldrig bleven brugelig. Naar man i et enkelt islandsk Diplom fra 14de Aarh. finder *-ir* (Gíslason Um frump. 217), er det en Norvagisme.

Det er bekjendt, at *-ð* er den oprindelige Endelse. Endelsen *-r* i 2. Pers. Flert. synes at være overfört fra 2den Persons Pronomen til Verbets Endelse. Med Läffler i Nord. Tidskr. f. Filol. N. R. V 78 formoder jeg, at man i Norsk fra de ældre Udtryk *þér* (*ér*) *hafið* (*-eð*) og *þit* (*it*) *hafit* eller *þið hafið* er gaaet over til at sige *þér hafir* (*-er*), saa at Verbet ikke blot fik Endelsen *-t* (*-ð*) tilfælles med Pronomenet, men ogsaa *-r*. Denne Forklaring stöttes ved Dalmaalets *ir avir* ved Siden af *ið avið*. Paa samme Maade kan man i Norsk fra *hafi* (*-fe*) *þér* eller *hafið* (*-eð*) *þér* (*ér*) og *hafit þit* (*it*) eller *hafið þið* (*ið*) være gaaet over til at sige *hafir* (*-er*) *þér*.

Norsk biþir og Dansk biþer kan næppe uafhængig af hinanden have faaet Endelsen -r. Da Endelsen *-r* i Verbernes 2. Pers. Flert. har den störste Udbredelse i Norsk, eftersom den dèr ikke blot forekommer i Imperativ, som i Dansk og senere i Svensk, men ogsaa i Indik. og Konjunkt., saa synes det ikke urimeligt, at Endelsen *-r* i 2den Pers. Imper. er kommen frem i Jysk ved et Bölgeslag, som er gaaet ud fra Norge. Har Verbet *biðir* afgivet Mönsteret? og har Olavsdyrkelsen her havt Indflydelse? Men med Sikkerhed kan jeg ikke bestemme, om Endelsen *-r* i 2. Pers. Flert. er ældst i Dansk eller Norsk. Lidt anderledes end Läffler har Lidén hos Noreen Altisl. Gr.[2] § 135 Anm. 1 forklaret Endelsen *-r* i 2. Pers. Flert.; nemlig *bindir* af *bindið-r* = *bindið ér* og *bindit* af *bindið-t* = *bindið it* [1]).

[1]) Wadsteins Forklaring (Fornnorska Homiliebokens Ljudlära S. 187), at *biðer* skulde være opstaaet ved Dissimilation af *biðeð*, *riðer* af *riðeð*, *hafðer* af *hafðeð*, forekommer mig mindre sandsynlig.

Efter den i det foregaaende givne Oversigt kan jeg ikke tiltræde Kocks Forklaring, hvorefter glsvensk *īʀ bindin* skal være opstaaet af *īʀ bindiʀ.* Thi hvis min Forklaring af uilinis paa Rök-Stenen (c. 900) som "vil I" er rigtig, maa vi, om vi holder fast ved Kocks Forklaring, forudsætte, at man forud for Rök-Stenens Tid i Sverige sagde *vilin īʀ*; fremdeles at *īʀ vilin* i en endnu tidligere Tid var opstaaet af *īʀ viliʀ*, og endelig skal *viliʀ* efter Kock være opstaaet af *viliđ(i)ʀ.* Altsaa maa, hvis vi holder fast vid Kocks Forklaring, *bindiʀ* i 2. Pers. Flert. Indik. i Svensk have været brugt i 9de Aarhundred, en god Tid för Aarhundredets Slutning.

Men dette synes mig at stride mod de sproghistoriske Kjendsgjærninger. Ogsaa naar vi ser ganske bort fra min Tolkning af uilinis paa Rök-Stenen, synes det mig ikke antageligt, at *īʀ bindin* skulde være opstaaet af *īʀ bindiʀ*; thi i gammel Svensk og Dansk er der ligesaalidet som i Islandsk Spor til Endelsen *-r* i 2. Pers. Flert. Indik. og Konj. Og i Middelalderens Norsk, det eneste gamle nordiske Sprog, som har denne Endelse i Indik. og Konj., er denne Endelse *-r* i Indik. og Konj. ikke opstaaet för end i 13de Aarhundred, omkring Aarhundredets Midte, saaledes som jeg i det foregaaende tror at have paavist.

I Imperativ, hvor Endelsen *-r* ogsaa forekommer udenfor Norge, er den heller ikke paavist för end i Midten af 13de Aarhundred, og i Norsk synes den efter det, som jeg i det foregaaende har meddelt, heller ikke i Imperativ at være synderlig ældre.

Ogsaa Modsætningen mellem *sculin* (med *i*) og *sculum, sculu* (med *u*) synes mig at gjöre Kocks Forklaring mindre sandsynlig, da Glnorsk har 2. Pers. *sculur.*

Med Hensyn til *hören* i Modsætning til *sender* holder jeg mig til Kocks förste Alternativ, at dette Skifte af *-en* og *-er* er af forholdsvis sent Datum. Ialfald kan Former fra

16de Aarhundred ikke være bestemmende for Spörgsmaalet om, hvorledes en Form, som allerede har været til i 9de Aarhundred, er opstaaet.

Läffler har i Nord. tidskr. f. filol., ny række, V 77 f. fremsat den Formodning, at *-in* i 2. Pers. Flert. er overfört fra 3 Pers. Flert. Præs. og Præt. Konj.

Denne Formodning finder jeg endnu sandsynlig.

Modsætningen mellem *i* i sidste Stavelse af 2. Pers. *sculin* paa den ene Side og *u* i 1ste Pers. *sculum* samt i 3. Pers. *sculu* paa den anden Side synes stærkt at tale for denne Forklaring.

Med den Forklaring, at Endelsen *-in* i 2den Ps. Flert. (f. Eks. i **uilinis** paa Rök-Stenen) er udgaaet fra 3 Ps. Flert. Konj., stemmer det vel overens, at Rök-Stenen har **-in** som Endelse i 3 Ps. Flert. Konj.: **uaʀin** a 3 (hvorefter **uaʀinumnaʀ** a 4 er at opfatte som **uaʀin numnaʀ**); jfr. **satintsiulunt** d 4, hvilket Sted jeg her ikke skal undersöge.

Mod Läfflers Forklaring indvender Kock, at nogle gammelsvenske Skrifter har Endelsen *-e* i 3 Ps. Flert. Konj. (*binde*, *bunde*), afvigende fra *-in*, Endelsen for 2 Ps. Flert. Men denne Indvending synes mig at tabe sin Kraft, naar man tænker sig, at Endelsen for 3 Ps. Flert. Konj. paa den Tid, da *-in* blev overfört til 2 Ps. Flert., var i alle svenske Maal *-in* (ogsaa i de Maal, som siden har *-e*). At man saa siden indförte en Forskjel mellem *binde* 3 Ps. Flert. Konj. og *bindin* 2 Ps. Flert., synes ikke paafaldende. Saaledes mener Brugmann (Grundr. d. vgl. Gramm.[1] II 1261), at oht. *bunti* engang var Formen for 2 Ps. Ental Præt. baade i Indik. og Opt., medens man senere skjelnede mellem Indik. *bunti* og Opt. *buntîs*.

Mod Läfflers Forklaring indvender Kock först og fremst med stor Styrke, at Konjunktiv i den nordiske Verbalböining ellers ikke har paavirket Indikativ. Dette forholder sig

vistnok i sin Almindelighed saa; det synes ikke rimeligt, at Konjunktiv kan paavirke Indikativ, uden hvor særlige Grunde kommer til. Sed distinguendum est.

I anden Person er ved Bön, Opfordring og Ønske Konjunktiv (eller oprindelig Optativ) i de indogermanske Sprog saa ofte brugt, at her kunde det lettest tænkes, at Konjunktiv kunde faa Indflydelse paa Indikativ. De fleste Sprogforskere har antaget, at Formen for 2. Pers. Ental Præt. Indik. i de vestgermanske Sprog paa en eller anden Maade virkelig er paavirket af Konjunktiv; se Kluge i Pauls Grundriss[1] I 381; Brugmann Grundriss II 1261.

Dernæst fortjener det at mærkes, at Konjunktiv er særlig fremtrædende ved Verberne "ville", "skulle", "monne" paa Grund af disse Verbers Betydning. I Gotisk mangler Præs. Indik. af *wiljan* og Præs. Konj. *wiljau*, der har fortrængt Indikativformen, fungerer som Indikativ. Ogsaa i gamle norröne Digte bruges *vilja* ofte, hvor vi nu siger "jeg vil" og hvor Latinen vilde bruge *volo*; jfr. Gislason om Skjaldedigtenes Beskaff. i formel Henseende S. 294 ff. Præt. Indik. af "skulle" er i Oldnordisk i förste Stavelses Vokal paavirket af Konjunktivformerne: *skylldom*, *skylldoþ*, *skylldo* i de ældste islandske Haandskrifter af *skylldem*, *skylldeþ*, *skyllde*. Det samme er tildels Tilfældet ved "monne".

Det forekommer mig derfor ikke meget paafaldende, at de svenske Former *vilin*, *sculin*, naar de förat fra 3 Pers. Flert. i Konj. var gaaet over paa 2 Pers. Flert. i Konj., siden gik over til 2 Pers. Flert. i Indik. Fra de nævnte Verber kunde Endelsen *-in* senere brede sig videre. Men jeg finder Läfflers Formodning sandsynlig, at *-in* först er i Imperativ blevet overfört til 2. Person paa Grund af Lighed i Funktion mellem Konj. og Imperat.: **kuþ hialbin** "maa Guderne hjælpe" eller "Guder, hjælper!"

Nov. og Dec. 1899. **Sophus Bugge.**

On some Points in Skaldic Metre.

§ 1. The theory of Old Northern metres proposed by Prof. Sievers has met with so much acceptance from those who have had most opportunity to test its correctness, that it might well seem to be, in its general outlines at least, a completely established fact. Some studies in the stricter forms of skaldic verse have however forced me to the conclusion that in not a few points the system in question, as finally laid down in Altgermanische Metrik, is open to certain strong objections. The discovery of one important point in which skaldic practice seems to be quite opposed to Prof. Sievers' views (see § 2 below) finally supplied the means of testing other assumptions involved in the general theory, and of showing that these are not very well borne out by the facts of the case. What these facts are, and what I believe them to mean, I have stated, as clearly and concisely as possible, in the following pages. Here, however, I wish to say that the time at my disposal being limited, I have not been able to make exhaustive investigations in the whole body of Old Northern verse. Feeling the necessity of having a comparatively small and yet representative field to work in, I selected as the basis for statistics the verses contained in Konráð Gíslason's Udvalg af Oldnordiske Skjaldekvad, as presenting on the whole a safe text and illustrating the practice of many different skalds. The number of lines in this work is about 2000, and in all important cases I have given exact statistics of the types under discussion; a number prefixed to a line indicates the page of Skjaldekvad on which it occurs. But while my statistics are limited to the verses contained in this work, I have gone through the general mass of skaldic verse with sufficient thoroughness to assure myself that it contains nothing materially at variance with the results otherwise obtained,

though possibly exhaustive tabulation might give different percentages in some cases.

One thing which I have left entirely untouched is the bearing which my views have upon the structure of Old Germanic metre as a whole. The most attractive feature of Prof. Sievers' system is that it brings Old Northern verse into line with Old English and Old Saxon, and supplies them with a common explanation. It must be admitted, however, that skaldic practice is not in favour of this view, nor does there seem to be any imperative reason why there should be this correspondence in detail. We know that dróttkvætt is exclusively Northern; other features may be so as well. To assume that Old Northern metre is found in its primitive form only in some of the Edda poems involves grave difficulties, for it is now well established that these cannot be set down as older than other poems in which the strict skaldic rules are observed. Here, of course, it is possible to reason in several different ways, but incidentally in the following pages I have indicated what seem to me to be strong reasons for reconsidering the whole question as to the standing of these poems. When texts are in the condition in which we have Völuspá and Völundarkviđa, to all appearance marked by numerous interpolations and omissions, it is safer not to attach too much importance to their metrical peculiarities. These problems, however, together with many others, such as the structure of ljóđaháttr and málaháttr, do not come within the scope of the present article, which practically resolves itself into an attempt to demonstrate that the skalds observed rules with regard to quantity of syllables and stressing of compounds quite different from what has hitherto been supposed. How far these rules may be ultimately reconcilable with Prof. Sievers' types is a question into which I am not at present prepared to enter.

§ 2. The clearest evidence that the theory of Old Northern metre presently in favour does not account for certain remarkable features of skaldic verse, is afforded by the lines which Prof. Sievers quotes as undoubted examples of his E-type, that is, in dróttkvætt, ⊥́ ⊥̀ × | ⊥́ || ⊥́ ×. These are the following (Altgerm. Metr. p. 104):

α *Súðvirki* lið *búðir*
verðungar, styr *gerðu*
β *ógndjarft fyr* kné *hvarfa*
greiðendr á skip *reiðir*
γ *úlfs fót við* sker *Sóta*
óx hildr með gram *mildum*
fár beið ór stað *sára*
δ *drengr magnar* lof *þengils*

ε *gunnreifum Aleifi*
döglingr við bersögli
þreifsk sókn með Áleifi
þar á hald und Rögnvaldi.

I shall not at present insist on the extreme improbability of the metrical structure assumed for some of these lines (especially those of the group *γ*), though it seems to me almost incredible that a poet who had any ear for verse could have so intended or recited them. There is a much more weighty and material objection than this. It will be observed that in the first four classes given above, the fourth place of the line is occupied by a substantive, and that in seven cases this substantive has a short vowel (*lið*, *styr*, *skip*, etc.), while in the remaining case (*kné*) it ends in an (originally short) vowel. By Prof. Sievers' theory all these words must be supposed to have the metrical value of ⊥́; and in fact this is expressly assigned to them in similar positions (see Altg. Metrik p. 58) even when followed by a word beginning with a vowel, e. g. *við* ský *uppi*, *á aldinn* mar *orpit*, or *ok* hjör*unduð*. If we assume, however, that it was the intention of the skald to have, in this place of the line, a substantive metrically equivalent to ⊥́, it must

be admitted that he would most readily have found what he wanted in such words as *land*, *jörð*, *stein*, *úlf*, etc. Such forms are certainly not less numerous in the language than either of the types, *lið*, *styr* or *kné*, *ský*. Now, if it proves to be the fact that every dróttkvætt-poet carefully avoided the former types and deliberately selected the latter, it is evident that there must be a good reason for such a choice, and the reason which comes most naturally to hand is that they wanted a short syllable and not a long one. Even if it is maintained that such words as *lið*, *styr* etc. are long in this position, the fact remains that the skald was influenced in his choice by considerations for which Prof. Sievers' types supply no explanation.

To show that the statement I have made is practically true without exception, I shall deal successively with lines of the four types instanced by Prof. Sievers. It will, however, be necessary at the outset to give up any attempt to separate D- and E-lines; so far as this point is concerned, there is no distinction between them, and it would only lead to needless complications to try to keep them apart throughout the following statistics. The real difference which exists between lines of apparently the same form will be dealt with later on. For the same reason I include in the statistics of the groups γ and δ (§§ 5 and 6) lines which would ordinarily be taken as examples of Prof. Sievers' B-type (as *þar's gollin spjör gullu*). As will be seen (§§ 15, 16) this type also seems to require an interpretation altogether different from that hitherto assigned to it.

§ 3. The α-type, with a trisyllabic word at the beginning of the line, as *Súðvirki lið búðir* occurs 133 times in the 2000 lines of Skjaldekvad. In 29 cases the word in the fourth place of the line is a substantive, and in every case this has a short vowel, as *för*, *lið*, *frið*, *slög*, *brim*, *sköp*, *gram*, *dag*, etc. or (in two cases) ends in a vowel, as

skæ, *gný*. In three cases the *-r* of the nominative appears (*stafr*, *viðr*, *sonr*) without affecting the metrical quality of the vowel. In the greater number of the remaining cases the word is a verb, which may have (1) an absolutely short vowel, as *gaf*, *vas*, *skal*, *kom* etc. also with suffixed *'k* = *ek* as *gaf'k*, *bið'k*, *gat'k*, etc.; (2) a short vowel followed by two or more consonants as *fell*, *svall*, *varð*, *gekk*, etc., also *galt'k*, *felt'k*; (3) a final vowel, as *brá*, *dó*, *frá*, so also *sá'k*, *vá'k*; (4) a long vowel followed by one or more consonants, as *lætr*, *hlýtr*, *bauð*, *hlaut*, also *rauð'k*, *lét'k*, etc. It is thus clear that in the case of verbs there was not the same absolute difference in metrical value between short and long syllables as existed in the case of substantives. In the small residue of lines (18) the fourth place is usually occupied by a pronoun, most commonly *mik* or *mér*; but sometimes *sér*, *sá*, *þat*, *því*, etc. are found, and very rarely an adverb as *nú*, *vel*.

§ 4. Lines of the β-type, with dissyllabic word followed by two monosyllables, as *greiðendr á skip reiðir*, are nearly as numerous as the foregoing class; there are 113 of them in Skjaldekvad. The proportion of substantives is however considerably larger, owing to the fact that this type is, almost without exception, confined to the second line of the couplet (cf. § 14). Here we find 48 nouns, 37 of the form *stað*, *beð*, *þröm*, etc. and 11 ending in a vowel as *sæ*, *gný*, *bæ*, *jó*, etc. In the remaining lines the proportion of those with a pronoun in the fourth place is very much larger than in the α-class, there being 35 of these. Those which have verbs in the fourth place are thus comparatively fewer, but the types are the same as in the list given in § 3.

§ 5. In the γ-class, the line opens with four monosyllables, as *úlfs fót við sker Sóta* or the first of these is resolved, as *faðir*, *vas-at*, *förum*, etc. Of this type there are 91 examples in Skjaldekvad, and in 50 of these the

fourth place has a noun. The distribution is practically the same as above: 36 of the one type, as *sjöt*, *dag*, *hlut*, *hol*, etc. (in one case *skips*), and 12 of the other, as *ná*, *Tý*, *sæ*, *gný*, while two are anomalous in having *setr* and *þraut* [1]). The pronominal lines number 25, the commonest forms being *þat* and *því*. Of lines containing a verb there are only 7, the words being *hefr*, *té'k*, *vil*, *vas*, *rann*, *helt*.

§ 6. Lines of the δ-type, having the second word of the form — ◡, as in *drengr magnar lof þengils*, are very numerous, amounting to 160 in all (including the few lines which have the form 13 *til Svínadals mína*, 20 *þá v's dæmisalr dóma*, 27 *skulum kennival kanna*). Here also the rule is rigorously observed, and of the 64 nouns which appear in the fourth place of the line, 56 have a short vowel (2 with inflexive *-r*, and 1 with *-s*), and 8 end in a vowel or diphthong. The only real exception is Kormák's line, 13 *í hattar* stall *miðjan*, for in Björn's line, 31 *ok vágum* þorn *þeygi* the manuscript reading is *þann*, and in Sigvat's, 41 *hand kristinn* lýð *standa*, the correct words are *kristit lið*. Pronominal and adverbial lines are specially common, 81 in all, leaving only 15 for verbs of the various types.

§ 7. The above statistics clearly prove the statement that in dróttkvætt down to c. 1030 A. D. the skalds carefully avoided a definitely long syllable with full stress in the fourth place of the line [2]), and a glance at the work of any of the later poets will show that the rule was practically never broken so long as the genuine metrical tradition survived. We must next enquire how far the same rule was observed in the shorter metre now commonly called forn-

---

[1]) 5 *Gerum þar fyr setr sólar*, Egill. 14 *Faðir minn af þraut þinni*, Gísli; perhaps *þrá* should be read here.

[2]) This at once disposes of not a few emendations in the printed texts, of which I shall only mention Wisén's readings in *Þórsdrápa*, 10[4] *eið Jarðar* ljúg *meira* (MSS. *hug*), and 15[2] *fjarðeplis* kván *jarðar* (MSS. *kon*). It would be easy to quote other instances.

yrðislag (in which are included balkarlag and Starkaðarlag; see Háttatal 97—99). As this, in its strictest form, differs from dróttkvætt chiefly by the want of the final ⏞ ⏑, we should not expect *a priori* to find any serious discrepancy on this head. A thorough examination of the question is, however, rendered difficult by the lack of good authentic specimens of fornyrðislag from the 10th century. Until we know exactly when, where, and by whom the poems of the Edda were composed we cannot with any safety found our investigations upon them. That such lines as *stendr æ of grœnn* and *ykkr læt'k þat gull* occur in Völuspá and Völundarkviða proves nothing: we must find out, if possible, what was done by skalds whose names and dates are not matters of uncertainty. Then of course we may take the Edda poems into account, and see how they compare with the results obtained.

§ 8. I begin with the few lausavísur in this metre which have the chance of being genuine, and the following are the lines in these which have an immediate bearing on the point in question:

Styrbjörn.	*útnorðr í* haf.	Ldn.
Steinarr.	*lét'k ráða* goð.	Ldn.
Bersi.	*höfum engi* þrek.	Korm. S.
Stefnir.	*niðrbjúgt es* nef.	Kristni S.
	ok Tryggvu son.	„
Ónemndr.	*en kynligr* maðr.	Eiríks S.
Björn.	*em'k heill í* hug.	Bjarnar S.
	hef'k fornan mör.	„
Þórðr.	*oss seldut* mjöl.	„

So far, then, there is no variation from the rule already laid down [1]). But if these lausavísur are too few to establish the principle as valid for all correct fornyrðislag, it is not difficult to supplement their evidence from sources more extensive and equally decisive. While long poems in

[1]) Þorgeir's line *þá arma þjóð* (Hkr. 524) is late enough (1086) to admit of a metrical inaccuracy (cf. also *þegn kvaddi þegn*, Hkr. 780).

this metre by 10th century skalds are wanting, we can utilize for our purpose the even lines of the poems in kviðuháttr, (viz. Ynglingatal, Háleygjatal and Sonatorrek) numbering 328 in all. In these the same system is consistently followed: if the monosyllable ending a line is a verb, it may have any possible form, e. g. *Vanlanda kom*; *þars Fróði bjó*; *at hálsi gekk*; *ept dvergi hljóp*; but if it is a noun, only two types are admissible, examples of which are *ef Agna her* and *í odda gný*. In Ynglingatal there are 7 lines of the former type, ending in *hrör* (2), *her*, *vers*, *nið*, *-sal*, *þröm*; the second does not occur. The anomalous line *áttunga rjóðr* 25^{6} is probably corrupt. On the other hand there are 43 lines ending in a monosyllabic verb. — In Háleygjatal (50 lines) there are 4 lines in *hrör*, *-nes*, *-vals*, *-dag*, and 4 in *gný* (2), *býs*, *brú*, while 6 end in a verb. — In Sonatorrek (96 lines) the number of such lines is very small; *stað* occurs twice, *hrör* once, while a double consonant follows on a short vowel in the doubtful word *þokk* 18^{2}.

§ 9. The evidence of these poems is thus entirely against the assumption that lines of this type end in ⏑́. Still clearer proof may perhaps be found in Egil's Höfuðlausn, which, apart from the rimes, is composed throughout in absolutely correct fornyrðislag, and might well serve as a model of that metre. The addition of rime has quite naturally increased the number of lines of this type, and their evidence is in the highest degree instructive. In the poem there are 144 lines, and 72 of these end in a monosyllable; with four exceptions (*vann* : *þann* : *hann* : *fann*) these words have a short vowel or end in a vowel. The list of substantives, 43 in all, is perhaps worth giving in full; to the one class belong *gram* (2), *ham*, *hlam*, *þram*; *far* (2), *mar* (2); *gnat*; *ver*; *fit*, *hnit*; *lof*, *rof*; *brot*, *flot*; *hlut*, *skut*; *bjóð*, *kvöð*, *löð*, *mjöð*; *föl*, *fjöl*, *mjöl*, *möl*; *fjör*, *gjör*, *hjör*, *spjör*; *mjöt*, *sjöt*. and to the other *á*, *spá*; *glæ*, *hræ* (2); *sæ* (2), *skæ*; *bý*, *ý*.

The testimony of Höfuđlausn is all the more valuable, because in a riming poem there would be the very strongest reasons for using a long full-stressed syllable to end the line. But Egill never once falls into this, and it was probably also avoided by Gunnlaug in his drápa on Earl Sigtrygg, as the fourteen lines which remain of this give only the forms *brag*, *lag*; *kon*, *son*; *skil* and *hræ*, *skæ*. These facts cast some suspicion on the genuineness of Skallagrím's verse with the riming words *hefnd* : *efnd*, *örn* : *börn*; and perhaps *Grámagaflim* is not quite so old as the days of Björn. Not before Þjóđólf's lines on King Harald harđráđi (CPB. II. 211) do we have certain evidence that even in riming poems such an ending as *krók* or *réttr* was permissible.

Even under the difficulties of toglag neither Sigvat nor Þórarinn abandon the universal rule. In Sigvat's Knútsdrápa (76 lines) there are 15 examples of nouns in the fourth place of the line, and they are all of the usual types (*gram*, *byr*, *gnođ* [1]) etc. *lá*, *rá*) with the exception of *Knútr*, but the fact is that proper names often form an exception to ordinary rules in all skaldic verse (see specially § 17 below). In Þórarin's 40 lines the cases in point are 7, and the nouns are *för* (2), *haf*, *liđ*; *Stađ*, *Stim*, *Niđ*.

§ 10. Though the foregoing is sufficient in itself to show that correct fornyrđislag was subject to the same rules as dróttkvætt on this point, it would be unwise to overlook the evidence of the poems by Gísl Illugason and Ívarr Ingimundarson, since these are our first dated examples of long compositions in this metre. There is no need to go into statistics; any one who glances over the 160 lines of the one poem or the 320 of the other will see that they never deviate from the rule, with the single exception of Ívarr's *lék skjöldr viđ skjöld*.

---

[1]) Not *gnóđ* as often printed. Wisén's alteration of the corrupt line *Þundr of fundr* to *Þundar umb öndr* is plainly wrong.

The margin of the CPB. II. 265 points out the resemblance of this to *brast rönd við rönd* in Helgakviða, and the similarity is perhaps not a mere accident, but this is not the place to discuss its significance. It is of more importance here to point out that the two latest poems in kviðuháttr, viz. Konungatal and Sturla's Hákonarmál are equally strict in admitting only lines of the types *Gunnhildar son*, *í Gaulardal*, or *ok lausafé*.

§ 11. It is thus clear that, outside of a few insignificant exceptions, which may in part be due to a corrupt text, every skald of note carefully observed the rule that no substantive could stand in the fourth place of a line unless it had a short vowel, or ended in a vowel. With this result to guide us, we are in a better position to examine the relationship which the dateless and anonymous poems of the Edda bear to the work of the professional skalds. To go fully into the subject is not my intention; that is rather a theme for special investigation in connection with many other metrical peculiarities exhibited by these poems; but one or two leading facts may be briefly indicated. It is well known that of the various pieces in the Edda some approach more closely to correct skaldic technique than others. Of these the most correct is Hymiskviða, which in every respect is a model of exact fornyrðislag. Now in Hymiskviða (304 lines) there are 55 lines which end in a monosyllable, and in 17 of these the word is a substantive. Here again the rule is absolute, and the substantives are *halr*, *Goð*, *verr* (2), *ver* (1), *hver* (3), *öl*, *sal* (2), *mat*, *skut*, *mar*, *sonr*, and *kné*. In two lines the end-word is an adjective, *þrágirni vanr* and *þú'st öldr of heitt*, but the latter is doubtful, as the Codex Regius has *hæt*.

Hymiskviða apparently stands alone in this absolute correctness of its metre, but the remaining poems do not deviate very much from the established rule on this point. If

we take Helgakviða Hundingsbana as representative of these, we find that 34 lines come under consideration, 26 of which are of the correct type, while the remaining eight are these:

hnigu heilug vötn	*kvast engi* mann
gaf Helga nafn	*en í annat* sinn
*þau's í Örva*sund	*folk upp á* land
brast rönd við rönd	*látið engi* mann.

It will be noticed that in all these cases the vowel is still short, though followed by a double consonant, and this is the common rule for these Eddaic verses which vary from the strict skaldic types. Very rarely do such words as *fúrr*, *blóð*, *nótt*, *kván* make their appearance, so rarely, indeed, that their occurrence cannot be accepted as in any way significant [1]). Even Völuspá, which has some strange types of line, has only a single instance of such an ending (*stendr æ of grœnn*), and with very few exceptions (*öll*, *lopt*, *fagr*, *Baldr*) conforms to the general rule. Hence we may safely make the general statement that in spite of occasional divergences (partly due, it may be, to textual corruption) the authors of the Eddaic poems followed the practice of the professional skalds, and avoided a long full-stressed substantive in the fourth place of the line.

§ 12. The bearing of the above facts on the metrical interpretation of B- and E-lines scarcely requires to be emphasized. We have seen that such lines as *við sævarströnd*, *es téð es sverð*, *stendr æ of grœnn*, etc. are so exceptional in form that they cannot be accepted as proving anything. Whatever result we may come to must be based on normal types, such as *en aptr í skut*, *ok hafði hver*, *Yggs barn í þrá*, *harðr reis á kné*, etc.; and these seem plainly to indicate that

1) The very small number of such lines has been somewhat increased in editions by emendation, e. g. Dr Finnur Jónsson alters *þrúðugr áss* to *enn þrúðgi áss* and *alda gautr* to *enn aldni gautr*. Under the circumstances the MS reading is as probable as the emendation.

the final syllable is not ⏊́ but either ⏑́ or ⏑̀ [1]). It is, of course, no argument against this view that such lines as *þar's uxi stóð, við jöfri gein* etc. involve a distinctly long syllable at the end of the line. It will be remembered that such verbs are regularly inserted in unstressed positions in dróttkvætt, as for example:

Fyrr rauð *Fenris varra.*
Hár leikr *eldr of órum.*
bráð óx *borginmóða.*
út bauð *jöfrahneitir.*

Prof. Sievers originally supposed (Beiträge X. 527—8) that such lines were to be taken as ⏊́ ⏊̀ | ⏊́ × | ⏊́ ×, but has since come to the conclusion (Altg. Metrik 102—3) that the verb is in reality altogether without stress, and this is certainly the correct view. In perfect accordance with this is the fact that in the fourth place of a line, whether in fornyrðislag or dróttkvætt, a verb with long vowel is admissible, while a noun of like form is not. Hence we may have such lines as:

blóðöxar rauð'k *blóði*
málmhríðar svall *meiðum*
Eyvindr of hljóp *skreyja*
landvörðr es brast *Hörða*

but such forms would be quite inadmissible if the words were nouns; compare:

helgengnir för *dvelja*
borðmærar skæ *færa*
dólgbands fyr ver *handan*
allvaldr á sæ *kaldan.*

These facts tell strongly against Prof. Sievers' assumption (Altg. Metr. 105) that the lines *hundmörgum* lét *grundar*, *munnrjóðr es* kom *sunnan* are examples of his E-type.

---

[1]) I do not propose to deal at present with the question why *skut* and *kné* should be metrically equivalent. In many cases this could be explained by the final vowel being originally short, but it is doubtful how far this would apply to diphthongs, as in *mey*, *sæ*.

The real nature of such lines can be inferred with certainty from those belonging to the γ-class above, e. g.

úlfs fót viđ sker *Sóta*
grams fall á sæ *allan*
stinn jarn á sök *minni*
Gauts tafn en ná *hrafni*
flagđs blakk ok svan *hlakkar*

It is obviously unnatural to assign the value of -́ to the word which has always a short (or final) vowel, and to declare that the word which is naturally long (*fót*, *fall*, etc.) is only -̀. Hence we are forced to refer such lines to the D-type, and to give their metrical scheme as

-́ | -́ ⏑ ⏑̀ | -́ ⏑

Now, as the lines belonging to the *a*, *β*, and *δ*-classes above are under precisely the same rule with regard to the noun in the fourth place, it follows that they must be scanned in the same way: *Súđvirki liđ búđir*, *greiđendr á skip reiđir*, etc. are thus not E-, but D-lines. The importance of this fact for the accentuation of compounds is at once apparent (cf. § 14).

§ 13. We are now in a position to deal more closely with various types of lines which at first glance seem to have the same form, but on closer investigation are found to differ from each other in unsuspected ways. Some feeling of such a distinction underlies Prof. Sievers' attempts to discriminate D- and E-lines, but his results do not bring out the real differences which exist in a very marked fashion throughout all correct dróttkvætt. I begin with lines of the *a*-classs, i. e. of the type *Norđmanna* gram *þorđi*, *herđandi* lét *sverđa*, *hrynfiski* mik *brynju*, etc.

We have just seen that such a line as the first of these is metrically -́ | -́ ⏑ ⏑̀ | -́ ⏑, and the third might very well be taken in the same way; but how are we to interpret the second, to which may be added *valsendir* hrauđ *vandar*, *unnsólar* galt'k *runnum*, etc.? Are these to be set down as

–́ | –́ ⏑ –̀ | –́ ⏑? This problem must be settled in the light of a remarkable fact, which is this: If the word in the fourth place of a line of this type is a noun or pronoun, that line can only be the second one of a couplet; in the first line nothing but a verb can stand in the fourth place.

What this implies may be learned by comparison with the type of line already referred to (§ 12), in which a monosyllabic verb, with long or short vowel, follows immediately upon the first stress of the line, as in *oss* gein *hjör of hjassa* (see other examples above [1])). Here the verb is admittedly unstressed, so that the metrical scheme of the line is –́ – | –́ ⏑ | –́ ⏑, or practically –́ ⏑ | –́ ⏑ | –́ ⏑. On the same principle we may at once interpret *málmhríđar* svall *meiđum* as –́ | –́ ⏑ – | –́ ⏑, or practically ⏓́ | –́ ⏑ ⏑ | –́ ⏑, i. e. in the absence of any stress a long syllable is not metrically distinguished from a short one.

§ 14. We shall assume then for the present that we have the following distinction clearly established:

First line. *málmhríđar* svall *meiđum* –́ | –́ ⏑ – | –́ ⏑
hróđrdeilir bađ *heilan* –́ | –́ ⏑ ⏑ | –́ ⏑
Second line [2]). *griđbítum* friđ *lítinn* –́ | –́ ⏑ ⏑̀ | –́ ⏑

This being so, we see that a second line differs from a first in admitting a secondary stress in addition to the three main stresses of a normal **d r ó t t k v æ t t** line. This is a point which can be definitely controlled by comparison with two other types which regularly appear as second lines and only as such. These are:

---

[1]) The type is common only as a first line, a fact which naturally follows from its being of normal weight, whereas second lines tend to heavier forms (compare what follows with Altg. Metrik 100, Anm. 2). In the first 28 pages of **S k j a l d e k v a d** there are 68 lines of this form, of which only 3 are second lines.

[2]) It may be mentioned once for all that first-line types may also occur as second lines, but not conversely. This distinction, however, applies only to **d r ó t t k v æ t t**, not to **f o r n y r đ i s l a g**.

α. *lands frœkn jöfur granda*
land síns föđur randum
β. *jarlmanns bani snarla*
hlautteins gođa sveini.

The second of these classes is a very frequent type of line: in Skjaldekvad these are 174 examples of it, and only 5 of these are first lines, viz.

7 *Járnstafr* skapar *œrna*
11 *lífspell* biđu *lýđir*
13 *Eysteins* hratar *arfi*
17 *hornstraum* getum *Hrímnis*
30 *allvalds* nutu *aldir*[1]).

The significance of these lines is at once apparent: they are allowed to stand as first lines only because the central word is a verb and not a noun: hence in accordance with the results attained above, they are to be scanned as –́ | –́ ⏑ ⏑ | –́ ⏑. But whether for syntactical or metrical reasons, the number of lines (even second lines) with a verb in this position is comparatively small; in the great majority of cases the central word is a substantive. Hence the general type may be set down as –́ | –́ ⏑̀ ⏑ | –́ ⏑, the secondary stress being admissible just because it regularly falls in the second line of a couplet.

Prof. Sievers has of course taken this β-class as variants of his A-line (A 2 k), and has assigned to them the metrical value of –́ –̀ | ⏑́ × | –́ ×, while granting that the α-class belong to his D-type (D 2). But the two classes cannot properly be separated, and there is nothing against their metrical identity, once we have recognized that compounds have in this case the same stress as their separate elements would have, i. e. *jarlmanns*, *hlautteins* are –́ –́ quite as much as *Yggs gögl* or *húss dyrr* (see § 27).

§ 15. This difference in stress between verbs and nouns explains certain other notable features which meet us in lines

[1]) Compare Sigvat's lines, quoted by Prof. Sievers (Altg. Metr. 103) *Áslákr* hefir *aukit, fastorđr* skyli *forđa, minn hug* segi'k *mönnum.*

having a monosyllable in the fourth place. Taking the four classes of § 2 in the order there set down, it is obvious that if the *a* and *β* types are employed as first lines the word in question must be unstressed, i. e. as a rule, a verb; this is a necessary consequence of the two full stresses with which such lines always commence. But while such first lines are common in the *a*-class (there are 53 among the 133 examples of the type in Skjaldekvad), they are comparatively rare in the *β*-class, numbering only 3 or 4 out of 113 (8 *folkrakkr of* vant *fylkir*, 8 *viðlendr of* bað *vinda*, 33 *Áleifr of* viðr *élum*). The reason may be partly syntactical, but probably also depends on the fact that in this type an unstressed word always precedes the syllable in question: the tendency would then be to give some kind of stress to the word following on this, thus producing the type –́ | –́ ⏑ –̀ | –́ ⏑, which, as we have seen above, is admissible only as a second line.

The case of the *γ*-class is more complicated, and requires to be illustrated at some length. I shall begin by comparing typical first and second lines in which the word in the fourth place is a noun.

First lines	Second lines
hinn's fór *í gný Gunnar*	*grams* fall *á sæ allan*
lítt hykk *at goð gæti*	*stinn* jarn *of sök minni*
gnýr varð *á sæ sverða*	*Gauts* tafn *en ná hrafni*
út geng'k *með lið lítit*	*sinn* róðrs *við þröm stinnan*
lind sprakk *í rym randa*	*flagðs* blakk *ok svan hlakkar*
mikill varð *á stað stikla*	*svört* skör *við her görva*

The words which I have made prominent in the above specimens show at once wherein the difference lies: a second line may have a substantive in the second place, a first line can only have a verb, if a full-stressed word precedes. The second lines are clearly –́ | –́ ⏑ –̀ | –́ ⏑; what then are the first ones? We cannot, with Prof. Sievers, set them down as –́ –̀ × | –́ | –́ ×, for the invariable form of the noun in

the fourth place is strongly against this. They might possibly be taken as ⊥́ ⊥̀ × | ◡̀ | ⊥́ ×, and this view would receive support from the fact that the noun in the fourth place regularly has the alliterative letter, but I am inclined to believe that the correct interpretation is rather ⊥́ | ⊥̀ ◡ ◡̀ | ⊥́ ◡, the two secondary stresses being the equivalent of one full stress, so that the difference between first and second lines still consists in the latter admitting of the more weighty form (compare, however, § 27). I may point out that there is no inconsistency in assuming that the verb in this case has a different value from that which has been assigned to it in such lines as *fyrr* rauð *Fenris varra.* In the latter type the verb falls between two full-stressed syllables; in the other it is always followed by an unstressed word, and hence cannot be passed over so lightly.

For some reason or other a verb rarely appears in the fourth place of such lines; in Skjaldekvad I have found only 6 examples [1]), and all are first lines:

en ek veit at hefr *heitit*
nú hefi'k en té'k *tanna*
blóð fell en vas *váði*
Knútr réð ok bað *bíða*
vas-a fýst es'k rann *rastar*
Rúms lét'k ok helt *heima.*

It will be seen at once that these lines are in perfect agreement with those given above; we may suppose that the verb in the fourth place receives a (secondary) stress because it has one of the alliterative letters, and is preceded by an unstressed word. The cases in which the word in the fourth place is a pronoun (*mik*, *mér*, *vér*, *sér*, *þat*, *því* etc.) follow the same rule as those in which it is a noun: hence such lines as *björt* ljós *á mik drósar*, *hug* minn *við þat inni*, *goð*

[1]) Gisli's line *kemr þegar's ek* vil *blunda* is suspicious, as one of the *stuðlar* is wanting.

sjalfr *en mér halfa* can only be second lines: all first lines must be of the type *jörð* grær *en vér verðum*, *fleins* bauð *með sér sínum*, *drjúg* varð *á því dægri*, etc.

To this result we have another important fact to add. In a first line a substantive or other full stressed word can stand in the second place along with another substantive (with short or final vowel) in the fourth place, only if the line begins with a word which has not full stress. Such lines Prof. Sievers would refer to his B-type × ⁄– | × ⁄–, but we have seen above that this will not suit the facts regarding the fourth place. Specimens of this type are:

en tólf af glað Gylfa
en sunnr at gný Gunnar
en mín at flug fleina
vas-at mér í dag dauða
vas-a fýst es'k rann rastir

Comparing these with the other types above, we see at once that the lightening of the first syllable allows of giving greater weight to the second, so that such lines must be taken as ⏑̲̀ | ⁄– ⏑ ⏑̀ | ⁄– ⏑. The importance of this type of initial syllable will appear more clearly later on (§§ 18, 19).

§ 16. In the δ-class (*drengr magnar lof þengils*) the conditions are naturally similar to those we have just discussed, it being only a question of division of words. But the examples are much more numerous, so that we have fuller materials on which to base our conclusions. Prof. Sievers has assumed that lines with a verb in the second place are E-lines, while those with a noun in the same place are D-lines (with a few exceptions which are classed under the B-type). From what we have seen above, it is clear that there is a marked distinction between these two classes; but the difference does not lie in the fourth syllable being in one case ⁄– and in the other ⁀–, for *enn kváðu* gram *gunnar* and *höfum lítinn* dag *slíta* are under the same rule in this

respect. The following examples will show that the two classes work out in exactly the same way as those in the preceding section:

First lines.	Second lines.
út heyri'k *svan sveita*	*Gauts* bragða *spá sagðu*
vér kunnum *skil skepja*	*Jalks* mœrar *skæ fœra.*
stór fengum *ben brynju*	*stafns* Göndul *hlut jafnan*
þeir's gátu *sæ slíta*	*herr* Engla *lið þverra*
þeir kníða *blá báðir*	*hátt* vápna *brak mátti*

Here also I assume that first lines are –́ | –̀ ⏑ ⏑̀ | –́ ⏑, but the position of the alliterative letter and occasionally of the first hending makes this a little uncertain (cf. § 27), though it is clear enough that the first lines are lighter than the second ones.

First lines with a verb in the fourth place are comparatively few, but those which do occur confirm the supposition that the verb here is quite unstressed, because a substantive may then be put in the second place, e. g.

5 *Bors niðjar* felt'k *bedju*
15 *móins grundar* kvazk *mundu*
26 *Bílds hattar* verðr *buttu*
39 *rakkr þengill* hjó *rekka*
39 *Svía tyggja* leit'k *seggi*
41 *jöfurs hylli* varð'k *alla*

Such lines are therefore to be taken as –́ | –́ ⏑ ⏒ | –́ ⏑.

Lines having a pronoun in the fourth place agree in usage with those which have a noun (see above); hence *frægt* gerðisk þat *fyrða*, *hafa* kváðu mik *meiðar*, *einn* vissa'k þér *annan* represent the only type possible in first lines, while for a second line we may have *linns* blóða mér *góðan*, *erum* heiðin vér *reiði*, *þinn* skáli mér *innan*, *gnóg* dœmi mér *sæma*, etc.

There still remains the type of first line which is the counterpart of *en tólf af glað Gylfa* etc. in the preceding section, where the lightening of the first syllable permits a substantive to appear in the second place, with another sub-

stantive in the fourth. In such case the former of the two nouns regularly has the alliterative letter, e. g.

yfir manna sjöt margra
verpr Geitis vegr grjóti
þá v's dœmisalr dóma
við gómasker glymja
skulum kennival kanna
þar's gollin spjör gullu
lofa'k fasta Ty flestir
hlýð mínum brag meiðir
búa hilmis sal hjálmum, etc.

As before, the metrical value of these lines is no doubt to be set down as ⏑̲̀ | –́ ⏑ ⏑̀ | –́ ⏑. As a second line this type is naturally rare, as in the bulk of dróttkvætt verse the second line always begins with the höfuðstafr, which must be in a fully stressed word. Kormák's verses, however, contain some examples, as *til Svínadals mína*, *en sjalfum mér halfu*, *ef Skrýmir lið veitti-t*; compare also Bragi's line *við fylli mer stillir.*

§ 17. Up to this point I have omitted all discussion of the ε-class illustrated in § 2, where the line ends with a trisyllabic word, as *gunnreifum Áleifi*, *döglingr við bersögli*, etc. Prof. Sievers was originally of opinion that such lines ended with × –́ × (Beiträge VII. 75), but he has since expressly retracted this view (cf. Beiträge X. 211), and decided that the scansion must be –́ –̀ × | –́ –̀ ×. The improbability of this would be very great in any case, as destroying the natural rhythm of a dróttkvætt line, and in many cases throwing both hendings into subordinate positions, but there is one very strong proof on the other side which has been quite overlooked. The type of line is not a very common one; in Skjaldekvad there are only 23 examples of it, but these are quite sufficient to establish a case against Prof. Siever's view. The facts are these. In nineteen instances out of the twenty-three the final word is a proper (personal or local) name, viz. *Gunnhildar* (2), *Steingerði*, *Vésteini*,

Ingjaldi, *Hárfagra*, *Búseyru*, *Sigvalda* (2), *Danmarkar*, *Kolfinnu*, *Svíþjóðu*, *Áleifi* (2), *Klifsandi*, *Englandi*, *Rögnvaldi*, *Ögmundar*, *Ástríði* (all in second lines). In these cases the first syllable taken by itself is of all possible types (1) *Dan-*, *Kol-*, *Sig-*, (2) *Vé-*, *Sví*, (3) *Gunn-*, *Rögn-*, (4) *Stein-*, *Hár-*. But let us look at the remaining examples:

18 *glaðar þengill* her*drengi* (Second line)
19 *Búi gekk með* hug*rekki* „
28 *armdags en* lit*fagra* „
31 *sverð fylgir* men*myrði* (First line).

These four instances are significant enough: the first element of the compound has in every case a short vowel, and the type of line is exactly the same as it would be if we had *her drengi*, *hug rekki* etc. But four examples are scarcely sufficient to establish a point of so much importance as this will prove itself to be: let us therefore take the examples quoted by Prof. Sievers in Beiträge VIII. 75.

alt's lægra kyn*frægjum*	Egill.
tveim einum sel*meina*	Hkr. 88.
orrostur stoð*þorrinn*	„ 231.
engr mannr und ský*ranni*	„ 323.
alt hefr sá's fjör*valtan*	„ 416.
allbrátt at fjör*láti*	„ 446.
gunnöflugr mis*kunnar*	Geisli 1.
ýr dregst við skot*skúrum*	Háttatal 16 (17)
né rán við haf*hreinum*	„ 19 (20).

The united evidence of these lines can hardly be called in question: strict metre evidently required that the first element of a compound in this position should be short, i. e. the line ought to end with ⏑̀ | –́ ⏑. From this absolute rule, however, proper names were excepted [1]), and we have seen above that this type of line was mainly employed when it was necessary to use a proper name. The reason for avoiding it as a rule in other cases probably was that there was a kind

[1]) The frequency of such exceptions may explain the rare occurrence of lines like Þórmóð's *orms torg í* skjald*borgu* (Fóstbr. s. p. 86); compare the exceptions in the next section (*á haussprengi Hrungnis*, etc.)

of break before the last foot, so that a compound in this position was felt to be awkwardly placed.

§ 18. The fact elicited in the foregoing section, that such compounds as ***hugrekki***, ***skýranni*** were under certain circumstances stressed on the second element raises the question of their value in other positions. A little investigation shows that the formula ◡̀ –́ ◡ holds for one other place in the line, viz. when the first element immediately follows the first stress, as in *jarl* goð*vörðu hjarli.* Here again the distinction between first and second lines is so important that it will be best to exhibit characteristic specimens side by side.

First lines	Second lines
þá's dyn*fúsir dísar*	*sundr* grá*klæði þundar*
fyr svip*njörðum sverða*	*blíð* lof*skreyti at ríða*
þar's böð*harðir börðusk*	*bands* jó*draugar landa*
ok gim*slöngvir ganga*	*gífrs* hlé*mána drífu*
þá's hræ*mána hánum*	*Ilmr* dag*leggjar hilmis*
þá's hjör*móði hríðar*	*stafns* flat*balkar Hrafna*

Taking the second lines first, we find that the normal type occurs 29 times in Skjaldekvad, and the compound has invariably a syllable with short or final vowel as its first element, e. g. ***brimróta***, ***geðbœti***, ***hámána***, ***berdraugar***, ***flatvallar***, ***valkastar***, ***strádauða***, etc. A remarkable fact is that the negative prefix *ó-* is among these short syllables, e. g.

seið ó*fagran vigra*
böl ó*lítit drýgir*
minn ó*kunnar þínum.*

To interpret these lines as belonging to Prof. Sievers' D-type, –́ | –́ –̀ × | –́ × plainly does not account for the facts, because in that case there would have been no necessity for the skald to select a compound of this form. The only value which can reasonably be assigned to them is –́ ◡̀ | –́ ◡ | –́ ◡, so that the first element of the compound is weaker than if it were an independent word, for *Ilmr dag leggjar* would be –́ –́ –́ ◡ and impossible except in ***skjálfhend.***

§ 19. In the case of second lines of the above form the first syllable regularly contains one of the hendings (see the examples above), the only exception in Skjaldekvad being Egil's *seið ófagran vigra.* If we now turn to the lines in which the first syllable has not full stress, the position of the first hending becomes a matter of primary importance for the metrical interpretation of these lines. If Prof. Sievers were right in assigning them to his C-type (× –́ | –́ ×), the hending might as well be in the second as in the third syllable. A few examples, taken straight forward from Skjaldekvad, will show how the case really stands.

til mjöðgjarnir fornir
at þrimreynis þjónar
í dalmiskunn fiska
of hræsolli gjalla
né Hrollaugi fljúga
of kerstraumi rómu
at Háfœtu grjóti
við hugfullan stilli
þá's óstirfinn arfa

It is unnecessary to multiply instances: of all the lines of this type in Skjaldekvad only two form exceptions to the general rule. These are Einar's line, 18 *nú's afrendra jöfra* and Björn's, 31 *þvíat armleggjar orma*, but the latter is perhaps corrupt, as the MS. has *dagleggjar* (not *dagbœjar*) in the following line.

Two facts must therefore be taken into account in deciding on the metrical value of these lines, (1) the shortness of the first element in the compound, and (2) the position of the hending. These clearly point to one result, and the scheme can hardly be anything but ⏑̀ ⏑̀ | –́ ⏑ | –́ ⏑; here again the two secondary stresses make up a full one, and the line is only a variation of the normal –́ ⏑ | –́ ⏑ | –́ ⏑.

It is not a serious argument against this view that in a few cases the first element of the compound in actually long. In the following list I give every such line which

occurs in Skjaldekvad, so that the full evidence may be before the reader.

3 *á* haus*sprengi Hrungnis*
7 *ok* sókn*hattar setti*
9 *nú'fr* folk*stríðir Fróða*
12 *hvar* eld*faldin alda*
33 *þá's* geir*nirðir gerðu*
34 *hvé* sigr*fíkinn sækir* [1])

Now, even if we assume that these 6 lines were originally composed in this form, they cannot disprove the cumulative evidence of the other 37 (+ 29 second lines) in which the first element is short. Moreover, it will be noticed that the hendings are still in every case placed in the second element, so that the line still presumably ends in –́ ⏑ –́ ⏑. The only alteration required in our scheme, therefore, is to grant the possibility of ⏑́ –̀ as a first foot, as well as ⏑́ ⏑́ [2]).

§ 20. We now come to the other type of line which contains a trisyllablic word covering the second, third, and fourth places, i. e. such lines as *en slóðgoti síðan* or *snjallr morðhamar gjalla.* The former of these Prof. Sievers takes as C 3 × –́ | ⏑́ × | –́ ×; the latter as D 2 –́ | –́ ⏑̀ × | –́ ×. This involves the assumption that the difference of stress at the beginning of the line alters the stressing of the compound, a view perhaps conceivable in itself, but, as we shall see, not at all necessary.

---

[1]) I omit, as of doubtful authenticity, the following lines: *þvít laut-sikjar lékum* (*laut-* is conjectural), *slapp Hítdœla kappa* (? read *Hit-*, in any case it is a proper name and so may form an exception), *þvít* arm*leggjar orma* (see above), *en* fúr*þollar fellu* (*fúr-* is conjectural).

[2]) It may be noted here that such lines tend to disappear in later dróttkvætt, as the skalds became more and more averse to placing one of the *stuðlar* in the second place of the line. Thus Torfeinar's verses (32 lines) contain 6 specimens of ⏑́ ⏑́ | –́ ⏑ | –́ ⏑, Bragi's Ragnarsdrápa has 3 in 88 lines, Þjóðolf's Haustlöng has 1 in 160 lines, Hornklofi's Glymdrápa 2 in 64 lines, Einar's Vellekla 6 in 188 (also 3 which begin with ⏑́ –̀, viz. *ok oddneytir úti, ok rauðmána reynir, und sigrrunni svinnum*), Hallfreð's Erfidrápa 2 in 212 (one in ⏑́ ⏑́ and one in ⏑́ –̀), Sigvat's Víkingarvísur 2 in 116 (his Bersöglisvísur none in 136), Einar's Geisli only 1 in 568 lines!

The word in question may or may not be a compound: of the 115 examples of this type in Skjaldekvad 70 contain compounds, and 45 show words of other formation. The latter I shall leave out of consideration for the present. As regards the former, our previous distinction between first and second lines naturally holds good, as may be seen in the following lists.

First lines.	Second lines.
ok borðróins barða	*hugr malmgnáar brugðit*
til Hásalar heljar	*úlfs tannlituðr glitra*
es dökkvalir drekka	*reyr Hákonar dreyra*
áðr grindlogi Göndlar	*Ullr geirvaðils þeira*
en fárhugaðr fnauði	*fljótt vinkonu sinni*
með veðrstöfum Viðris	*farmr dólgsvölu barma*

The form of the second lines, it is evident, bears a striking resemblance to the types discussed in § 14 above; syllable for syllable, *úlfs tannlituðr glitra* does not differ at all from *lands frækn jöfurr granda* or *jarlmanns bani snarla.* This being so, there seems to be no reason against assuming that they are metrically identical, and that the type we are now considering is also –́ | –́ ⏑̀ ⏑ | –́ ⏑, exactly as Prof. Sievers has it. Taking now the first lines, we see at once that the position of the first *stuðill* is, and must be, invariable. This was also the case in the lines discussed in the previous section, in which we were led to assume that the line began with ⏑̀. The same view is obviously tenable here, and if we set down the metrical scheme as ⏓̀ | –́ ⏑̀ ⏑ | –́ ⏑, we arrive at the same distinction between first and second lines as we are already familiar with, while we avoid varying the stress in compounds of exactly the same form [1]).

Here, as in the previous section, the position of the hending ought to be of some value as an indication of how such compounds were stressed. Examination of the various

[1]) The first-line type becomes less common in later verse; compare the note to the preceding section.

lines shows that there is not the same regularity in this case as in the preceding type: the following list shows exactly how matters stand.

Second lines	reyr *Hákonar* dre*yra*	31
	Jálks brík*töpuđ* glík*an*	7
	*úlfs tann*lit*uđr* glit*ra*	1
First lines	rauđ *Hringmara* heiđ*i*	2
	ok bekk*þiđurs* blakk*a*	20
	*áđr kyn*fröm*uđr* kvæm*i*	4

These numbers point to one clear fact, that the hending naturally attached itself to the alliterative letter. The exceptions indicate (1) that in a second line the hending might fairly well be placed in the first element of the compound, and (2) in a first line it might exceptionally be placed in the second element or in the first word of the line, as *rauð Hringmara heiði* and *hafa allframir jöfrar.*

A few words may be added on the character of the compounds which occur in these lines. The great majority have the first element distinctly long, as *launstafi*, *þjóð-konungr*, *hjalmtömum*, *sandhimins* etc.; these number 55 in all, while those with short or final vowel, as *liðþrota*, *rið-loga*, *hásalar*, *ófalan*, amount only to 15. Comparing these with the forms discussed in the preceding section we find that the metrical value of a compound depends on the quantity of its second element, so that it must either be ⏓̀ –́ ⏑ or ⏓́ ⏑̀ ⏑, the tendency however being towards the definite types ⏑̀ –́ ⏑ and –́ ⏑̀ ⏑. Of course even *liðþrota*, *hásalar*, etc. have metrically the latter value (cf. § 23). There are some exceptional lines in which the compound has only two syllables, viz. 38 *lætr einörð fé firða*, 39 *fremð Áleifs kveðk frömðu*, 41 *feðr Magnúss biðk fagna*, *várt torrek lízt verra.* These are all by Sigvat, and it is worth while to remember that some people found fault with his metre at times.

§ 21. Where the trisyllabic word is not a compound of the above type, there are two cases to be considered,

which may be illustrated by the lines *Hrafn* framlega *jafnan* and *viggs* döglinga *þriggja*. The former is represented in Skjaldekvad by about 26 examples [1]), of which only 4 are first lines: the following list will show the kind of words that chiefly occur in these.

slaug fjandlega *augu*	6
ok sannlega *sunnan*	3
meir nokkurum *þeira*	3
liggr hundraða *þriggja*	2
rauð ellifu *dauðir*	2
grams stallara *alla*	2.

In all these cases we may safely assume that the trisyllable is metrically –́ ⏑̀ ⏑.

The second class (setting aside some proper names, as *Eiríki*, *Ingólfi*, and the conjectural *hljótöndum*) is noticeable as regularly containing words ending in *-ingr*, *-ungr* [2]) as for example:

First lines	Second lines
þótt öllungis allra	*hríð kerlingar síðu*
þú'fr öðlinga Óðni	*runnr skjöldunga Gunnar*
í lyptingu lengi	*viggs döglinga þriggja*
	frá öðlingi ungum.

The other words not included in these specimens are *fjórðungi*, *hyltinga*, *víkinga*, *verðungar*. Before the metrical value of these can be decided, it must be remembered that such words at the beginning of a line are treated exactly like compounds, i. e. are –́ –́; thus,

víkingr Dana ríki
verðung Haraldr sverðum
hœkings viðir œki

---

[1]) It is doubtful, however, whether some of these can fairly be reckoned here, e. g. 16 *blóðs skjaldaðir stöðum*, 22 *vald hugnaðisk skaldi*, which may simply be –́ | –́ ⏑ ⏑ | ⏑. I have not included the two lines 22 *svá'fk hermila harma* and 23 *en dreypileg drúpir*, which are probably ⏑̀ | –́ ⏑ ⏑̀ | –́ ⏑. For several reasons I hesitate to accept the view that forms like *leitaði*, *brotnuðu* had regularly a secondary stress (Altg. Metrik 60—61).

[2]) The only exception to this in Skjaldekvad is Sigvat's *en eyrindi óru*.

ísungs fíra dísi [1])
siklingr firum mikla.

Now we have seen above (§ 19) that when a compound beginning with –́ –́ is shifted one place inward in the line it becomes –̀ –́ ◡ or ◡̀ –́ ◡, and it is possible that the same rule might apply in this case. This would make such lines equivalent to ◡̀ ⏓̀ | –́ ◡ | –́ ◡ and –́ ⏓̀ | –́ ◡ | –́ ◡ respectively, and the evidence of the hendings, so far as it goes, is not against this; on the one hand we have *þótt* öll*ungis* all*ra*, on the other *í lypt*ingu lengi [2]). But it is quite possible that derivatives of this kind did not in every respect follow the rule of compounds, and that such lines are to be taken as ◡̀ | –́ –̀ ◡ | –́ ◡ and –́ | –́ –̀ ◡ | –́ ◡.

§ 22. In a comparatively small number of lines (40 in Skjaldekvad) the first word is one of four syllables, having the form either of ⏓ — — ◡ or ⏓ — ◡ ◡. Metrically the first syllable must always be –́, but the scansion of the third syllable leaves some room for differences of opinion, and here we must take into account the different classes of endings which such words exhibit. The commonest type is a participial form in *-andi*, as

First lines	Second lines
salbrigðandi Svegðis	*eldskerðandar verði*
herstefnandi hröfnum	*fúrþverranda verra*
fúrskerðandi fjarðar	*auðgildanda vilda'k*
+ other three.	+ other five.

The normal stressing of present participles was apparently –́ –́, as may be seen from such lines as 20 *heptandi vas'k heiptir*, 10 *heptendr laga eptir*, but this value is impossible

---

[1]) Whether this makes sense or not, the metre shows that D:r Jón Þorkelsson's conjecture *fúra* (adopted in Skjaldekvad) is not likely to be correct.

[2]) It would probably be unsafe to attach any significance to Egil's lines, *fara á braut með víkingum* (c. 40), and *gangr v's harðr á víkingum* (c. 48), which seem to end with –̀ –́ ◡.

here. The type also occurs in both first and second lines, so that we cannot admit a secondary stress anywhere, and this leaves only a choice between –́ – | –́ ⏑ | –́ ⏑ and –́ | –́ – ⏑ | –́ ⏑; that the latter is the correct scheme is practically proved by the position of the first hending, which is generally placed as in the lines quoted above.

The same scheme may safely be assumed for lines with words in *-ingr* and *-ungr*, of which there are only 6 in Skjaldekvad.

First lines		Second lines	
26	*úrfræningar árum*	9	*folknárungar váru*
40	*skænjörðungum skorða*	10	*óbíðingum svíða*
		33	*gunnárunga sunnan*
		36	*Upplendingar sendi*

The absolute want of stress on these syllables is probably due to the fact that the word has already two main stresses, thus creating a tendency to lighten the termination as far as possible. Hence these words are practically of the same value as those ending in *-aða*, *-aði*, *-aðum*, etc., of which our list shows 12 instances, as 7 *vapnunduðum sunda*, 9 *fáglýjaðra þýja*, *bláfjallaðan gjalla* etc. (all second lines except 28 *hjaltugguðum höggva* and 37 *húsbúnaði á hrósa*). To these may with certainty be added 4 *ljósundinna landa*, and 6 *böðfíkinna bragna*, and perhaps 36 *allsnúðula prúða*, 37, *fulldrengila gengit*. The value of some other lines is doubtful (as 10 *allþakklegum blakki*), but the only cases in which a secondary stress seems imperative are naturally second lines (30 *árrafngefendr váru* and 38 *alldáðgöfugr báðum*, both = –́ | –́ ⏑̀ ⏑ | –́ ⏑).

---

§ 23. There are two points of some importance for the history of Old Northern metre, which it may now be well to consider, as sufficient attention has not hitherto been given to them. First, however, we may set down clearly one or two things which the foregoing discussion has brought out.

We have seen that in the case of monosyllables there was a clear distinction of quantity only in the case of nouns (and adjectives), and that these were sharply divided into two classes, viz.

Long.	Short.
bein, blóđ, drótt, etc.	*sæ-r, gný-r, mey*, etc.
land, skjöldr, sverđ, etc.	*gram-r, ben, sök*, etc.

The first of these classes had normally full stress, the second (including such pronouns as *mik*, *mér*, *þat*, *því*, etc.) were ordinarily much less emphasized. The former class was thus the natural one from which to select words for stressed positions in the line, i. e. the first and third place when the line was –́ ◡ | –́ ◡, the first and second when it was –́ | –́ ◡ ◡. Under no circumstances could they be correctly put in the fourth place, as this gave the line a heavy ending instead of a light one; on the other hand words of the second class were constantly employed in this position, and there was no objection to raising them to full stress in other parts of the line. Such raising was as a rule assisted by taking care that the following word began with a consonant, but even this was occasionally disregarded (as 4 *körbeð Egil gleðja*, Hkr. 538 *sunnudag um unnin* etc.) though such a licence was not approved of by strict metrists (compare the story of Þjóđólf's line *gram, en þat var skammu* in Morkinskinna, p. 102).

From this it follows that any substantive falling in the second place of a line would naturally receive full stress, so that the line must either begin with –́ –́ or ⏑́ –́, e. g. *lands* fólk *bifask randir* or *en* Svein *konungr innan*. The latter type is comparatively rare in dróttkvætt, though not infrequent in fornyrđislag, as *við* sókn *búinn, þá's* ríkr *konungr*, etc. Having begun a line in either of these ways, it was quite impermissible in correct verse to continue it with –́ ◡; such lines could only be employed in skjálfhend,

e. g. *hers gnótt hölða·sléttum*, *húns nótt hverja knáttu*, etc. (Rekstefja). To this rule the exceptions in dróttkvætt are so insignificant that it is hardly worth while to mention them [1]); nor do any instances appear in historic examples of fornyrđislag until we come to Sigurđ's verse (c. 1139) *ok glaðr grams son* and Ívar's *bitu slög suðræn*, which may be accepted as genuine, though *slög bitu* might well be read. Similarly such a poem as Hymiskviđa carefully avoids any incorrectness in this respect, and in some of the other Edda poems exceptions are rare or altogether wanting. Over against these must be set such poems as Völuspá, in which we find *en gras hvergi*, *ok tól gerðu*, *hár baðmr ausinn*, *seið hug leikinn*, *Óðs mey gefna*, *fekk spjöll spakleg* etc., or Völundarkviđa where we have *dýrt lín spunnu*, *við gim fastan*, *es seggr átti*, *beru hold steikja* and so on. What this feature of these poems may imply, we shall not enter into at present; the question belongs to the general problem already indicated. Here it is sufficient to point out that such lines as *við gim fastan* do not justify the assumption of a C-type × ⏊ | ⏊ × for Old Northern verse in general.

In fornyrđislag, however, allowance was made for the shortness of the line by admitting a type which approximates to the C-form; a substantive could be placed immediately after the first syllable, provided it had the form ◡ ◡. In this case it regularly falls in a second line and has the *höfuðstafr*, consequently the word preceding it must have the value ⏑̱. Specimens of such lines are *í Skota veldi*, *sás frama*

[1]) Genuine examples perhaps occur in the lines Hkr. 93 *hafit* mađr *ask né eski*, 146 *bar-a* mađr *lyngs en lengra*, and Egil's *skal-at* mađr *rúnar rísta*; in these, however, *mađr* may have been really unstressed, as also *þjóđ* in Hkr. 427 *kann* þjóđ *kerski minni*. In Hkr. 186 *at* veg *jötna vitni* the reading is uncertain. The few instances which occur in saga-verses are of little or no weight, as the verses in some cases are spurious, and in others the text is unsafe, or has been altered by editors. Even if all the lines are accepted as genuine, the fact remains that the form is very exceptional.

drýgði, at Harald fallinn, i huga sínum. It has, of course, been customary to interpret these as × ◡́ × | ⊥́ ×, taking the ◡́ × to represent the ⊥́ of the C-type; but as strict skaldic verse recognizes no C-line, this explanation is scarcely satisfactory. From what we have seen in §§ 15, 16 it seems fairly certain that all lines began with a stress, reduced in certain cases to a ⏑̲̀, and if we suppose this to be the case here, and give the dissyllable the same value that we have assigned to it in such lines as *jarlmanns bani snarla*, we can quite well understand why *í huga sínum* is admissible in strict metre, while *seið hug leikinn* is not.

§ 24. In the forms of lines exemplified in § 2 and discussed in the earlier part of this article, the substantive in the fourth place is always preceded by an unstressed syllable. With comparatively few exceptions this is always the case in dróttkvætt, but these exceptions are worth investigating. In Skjaldekvad I have found only one example, Einar's line (6) *eru til* míns fjörs *margir*, and it is doubtful how much reliance can be placed on the text of so old a verse [1]): in any case one line out of 2000 is not much evidence for the correctness of the type. In the verses of the sagas examples are equally scanty or indecisive. In Egils Saga (c. 400 lines) there are two, *leikum* sárt hal *bleikan*, and *jafn vas* mér gnýr *geira* (c. 64); both verses are spurious. In Kormáks Saga (c. 650 lines) there are no instances, and the same remark applies to Gísla S. (272 lines), Fóstbrædra S. (264 lines), Bjarnar S. (240 lines) and so on [2]).

All the early drápur avoid the type, and the first clear example in Heimskringla is on p. 446 (after 1050) *Kálfr*

---

[1]) The verse, however, is not among the three cited in Fagrskinna. If it is worth while to make a conjecture, we might read *Míns fjörs eru margir*, supposing that *míns fjörs gjarnir* could mean 'eager for my life'.

[2]) The first verse in Fljótsdœla S. has *minna* þeir's styr *vinna*. Hallfreð's *vér munum* dag hvern *dýrra* ought also to be mentioned here.

við Bókn austr *sjálfa.* Somewhat earlier in date, if we accept it as genuine, is Harald's verse at Stiklastad, *þora mun'k* þann arm *verja* (Hkr. 479). After this, the type, though always rare, was evidently reckoned to be admissible, as the following examples indicate.

Sigvatr.	*þórð frá'k* þat sinn *herða*	Hkr.	480.
„	*þér þótt* þinn hagr *stórum*	„	522.
Þjóðólfr.	*mundit* þann dag *þrœndi*	„	538.
„	*satt's at* svá mörg *átti*	„	539.
Steinn.	*heldr kvað* hvern várn *skyldu*	„	593.
(Flokkr.)	*hinn es* hvern vág *sunnan*	„	602.
Þjóðólfr.	*sér hefr* svá langs *tírar*	„	607.
Steinn.	*séð' hverr* slíkt fé *reiðir*	„	635.

So far as dróttkvætt is concerned, it is clear that such lines only become common in the latter half of the 11th century. As regards fornyrðislag, there is of course the difficulty caused by the absence of early historical poems in this metre. The few lausavísur of the 10th c. shew no example of the type, nor do the poems of Gísl and Ívarr. In the verse by Harald harðráði, however, we have the line (Hkr. 620) *nú liggr skrúð várt,* and it seems to me not improbable that in this very line lay the metrical fault which led the king to say that the verse was *illa kveðit.* In the verse by Sigurðr slembidjákn, of date 1138 (Hkr. 730) there are two examples *ok glaðr grams son* and *vasa þar gamans vant,* which are also noticeable for the position of *glaðr* and *þar*; the lines are, in fact, such C-lines as are found in the Edda poems (cf. also line 7 *þegn gladdi þegn* with § 11 above).

To find parallels to such lines as these we must turn to those poems of the Edda which are most at variance with skaldic technique, e. g. Völundarkviða, where the following occur: *hann sló gull rautt, fjarri hugða'k* (FJ. *fjarri's*) *várt land, es vér heil hjú, köld erumk ráð þín.* So also in

Hyndluljóð, e. g. *nú tak úlf þinn, alt's þat ætt þín*[1]), etc. The question of how far the Edda poems differ from each other in this respect is too large to be taken up here.

§ 25. Similar questions to those discussed in the last two sections arise in connection with the position of compounds. We have already seen that a compound at the beginning of a line has full stress on both elements, whatever the form of the line may be, e. g. *málmhríðar svall meiðum, dólgbands fyr ver handan*, etc. We have also found that in the case of a compound falling in the second and third places of the line, the stress depends on the length of the second element (§§ 18—20 above). We have now to consider how far a compound word would be admissible in the third and fourth places, i. e. to what extent such a line as *höggum* hjaltvönd *skygðum* (Egil c. 64) is admissible in strict skaldic metre. Where this does occur, the line must have the value of –́ ⏑ | –́ ⏓̀ | –́ ⏑, and this further suggests the possibility that even at the beginning of a line a compound might exceptionally be treated as –́ ⏓̀ instead of –́ –́.

In Skjaldekvad the examples of this phenomenon are not numerous; in five cases the compound begins the line (e. g. *afreks veit þat's jöfra*), in 25 others it falls as in *höggum* hjaltvönd *skygðum*, but in 9 of these the word is a proper name (e. g. 19 *Grendi* þórleifr *frænda*, 39, *Út réð* Erlingr[2]) *skjóta*, 40 *drótt sem* Áleifr *þotti*.) Setting these aside as indecisive, the remaining cases are as follows[3]):

Kormákr. 12 *síðan* gullhrings *Fríðar*
Hlínar óþurft *mína*.
enn em'k auðspöng *úngri*
13 *auðr áðs* jafnfögr *tróða*

---

[1]) The possessive pronouns are specially frequent in this position.

[2]) Words of this type may be conveniently treated as compounds, their value at the beginning of a line being the same.

[3]) I omit 24 *nú hefir* stafnval *Stefnis*, as resting on editorial conjecture; Hauksbók has *stafnuali*, and Flateyarbók *stafnualinn*. Some such form is required, as *nú'fr* ought to be read for *nú hefir*.

Jórunn	17	*sýnisk* svartleitr *reyni*
Hallfreðr	22	*legg'k á* frumver *Friggjar*
	23	*ganga* dýrlegr *angi*
		sínum ábyrgð *mína*
Gríss		*þerrir* sjálegr *svarri*
(Flokkr)	34	*brunnu* allvalds *inni*
Sigvatr	35	*þollr gazt* húskarl *hollan*
	38	*út býðr* allvaldr *sveitum*
		lítt sé'k lofðung *óttask*
	39	*skeið vann* skjöldungr *auða*
	40	*hörð's sízt* hermenn *gerðu*
	42	*skyldr em'k* skilfings *halda*

It will at once be noticed that these examples come almost entirely from the three poets Kormák, Hallfreð, and Sigvat. Yet even with these the type is exceptional. In Kormáks Saga some 500 lines are given as his, but only six such lines occur, viz. the four quoted above, and *hins mun* hörgefn *spyrja* (73) and *högg hlaut* huglaus *dugga* (75). None are found in Bersi's verses in the same saga. In Hallfreðs Saga there are about 200 lines of lausavísur; these contain only the three examples quoted above. In the 64 lines preserved of his Óláfsdrápa there is one instance, *hraustr þá's* herskip *glæsti*, but it seems possible that this, with the lines before and after it, may have crept in from a verse of Arnor's (see Hkr. 515). In his Erfidrápa (200 lines) there is also one example, *óðusk* málmþings *meiðar*.

The impression we thus get is that even if all these lines can be depended on, the type in question was avoided by most skalds of the 10th century, and examination of the general body of dróttkvætt verse belonging to that period fully bears out this view. It may be doubted whether a dozen examples, of whose genuineness there is any probability, could be found in verse earlier than 1000 A. D. Even Sigvat is not much given to using it; from his verses given in Heimskringla only the following examples can be added to those quoted above: 230 *átt, es* skjöldungr *máttit*,

492 *hverr sæi* hundsverk *stærri*, 516 *út rétt'* allvaldr *skjóta*, 527 *til hvat* búmenn *vilja*.

In the work of later skalds the type tends to become more common, but it is remarkable that in a large proportion of the examples the word in question is a synonym for 'king', as *allvaldr*, *bragningr*, *siklingr*, *buðlungr*, etc. The explanation of this probably is that these were looked upon as substitutes for the name of the king (*Áleifr*, *Magnús*) and so treated as proper names, but apart from this the verses in Heimskringla from p. 515 onwards (about 1030 A. D.) show a marked increase in the number of lines of this form. The following may serve as specimens:

Arnórr	515	*báru* brimlogs *rýri*
Þjóðólfr	516	*hlóðu* hirðmenn *prúðir*
„	529	*vík skar* vandlangt *eiki*
„	538	*ótt vas* ördrif *látit*
„	539	*títt bar* týmargr *flótti*
Arnórr	541	*regni* haustnótt *gegnum*
Þjóðólfr	542	*gekk með* manndýrð *mikla*
„	544	*hann ept* hervíg *þrennin*
„	559	*höll á* hlébord *síðan*
„	595	*álm dró* upplenzkr *hilmir*
„	596	*senn á* svipstund *einni*.

In historical specimens of fornyrðislag this ending –́ ⏓, if not altogether wanting, is certainly very rare [1]), and this is also the case with the more regular of the Edda poems. On the other hand it is common enough in some of the less regular ones, as in Völuspá, where we find such lines as *þat vas enn* folkvíg, *brotinn vas* borðveggr, *svört verða* sólskín, *troða halir* helveg, etc., so that here again we notice a remarkable correspondence between these poems and the later developments of dróttkvætt.

§ 26. As might be expected, something similar holds good with regard to lines of the type –́ ⏓ | –́ ⏑, the first foot being formed by a compound word. There is, however,

[1]) Ívar's *bitu slög suðræn* is an isolated instance.

much less evidence for the recognition of this as an admissible form. There are only five examples to be found in Skjaldekvad, viz. 7 valbrands *víðra landa*, 17 bragningr *réð í blóði*, 20 vígtjalds *nærri skaldi*, 23 sorglaust *vissa'k borgit*, 26 afreks *veit þat's jöfri*, and the 10th c. verses in the sagas are practically without an instance of it. In Heimskringla the examples are extremely scanty; apart from proper names (e. g. Gunnvalds *borg of morgin*, Erlingr *fell en olli*) the following list contains all that I have found:

Gutormr.	97	valbrands *víðra landa*
Þórðr.	107	öndvert *folk at löndum*
Óttarr	284	mundangs *laun, þá's meinum*
	422	siklingr *örr en mikla*
Sigvatr	444	bragningr *rauð fyr breiðan*
	510	skjöldungr *hélzk en skyldi*
Bölverkr	547	mildingr, *straukt um mækis*
	570	leiðangr *brjótt af láði*
Þjóðólfr	621	lofðungr *beið hinn leyfði*
Þorkell	624	hundrað *lét í* heitum

These few examples are not very decisive, as nearly all of them are cases, not of real compounds, but of the heavy endings *-angr*, *-ingr*, *-ungr*. Only in the irregular Edda poems do we commonly meet with such lines as those in Völuspá, e. g. *afráð gjalda*, *örlög folgin*, *harmflaug hættleg*, *lægjarns líki*, *veggbergs vísir*, etc.[1])

From all this it is fairly clear that the types ´ ⏑ | ´ ⏕ and ´ ⏕ | ´ ⏑ cannot without considerable reservations be included among the forms admissible in correct skaldic verse, although there was plainly an increasing tendency to use the former of the two. The latter is of course regular enough if the ⏕ forms part of a trisyllabic word (§ 19).

§ 27. While the facts brought out by the above discussion seem to me sufficient to warrant the conclusions which I have suggested as to the proper interpretation of

[1]) Considering the state of Þórsdrápa we need not be suprised at finding in it *flesdrótt I'vu nesja* (12[4]) and *fótlegg þurnis veggjar* (17[4]).

the types of line involved, there are one or two other points which may be adduced in support of my views. The first of these is the position of the first *hending* in a dróttkvætt line. If the systèm proposed by Prof. Sievers is accepted as valid throughout, this must, in a very large number of cases, fall on a syllable which has not full stress: consequently no small portion of its effect would be lost to the ear. Take, for example, the following lines:

> óhryggr *vinir* trygg*vir*
> *all*heiđ*ins mér* reiđ*i*
> *svell*rjóđr *at því* fljóđ*i*

It is unnecessary to point out that these are types which occur quite as freely as jarl*manns bani* snarl*a*, etc. Yet in all such lines Prof. Sievers would allow only a secondary stress to the syllable which contains the *hending*, so that in reciting his poem the skald would put more emphasis on *vinir*, *mér* and *því* than on *-hryggr*, *-heiđins*, *-rjóđr*. Now I venture to think that any one who attempts to recite dróttkvætt as a skald may be supposed to have done, will see how improbable this assumption is. In lines such as *úlfs fót viđ sker Sóta*, *óx hildr međ gram mildum*, such a stressing would, I think, be quite intolerable. The most natural presumption is that the poet, having taken the trouble to put in the assonance, would make its presence clearly felt by emphasizing the syllables which contained it, and this leads us directly to the conclusion that each of these types begins with $\acute{_}\ \acute{_}$, exactly as we have decided above.

The position of the *hendings* is even more conclusive for the type of line discussed in § 17. If we accept Prof. Sievers' interpretation of these as $\acute{_}\ \grave{_} \times \mid \acute{_}\ \grave{_} \times$, the effect of both rimes would be lost in such lines as,

> *dáđ*milds *ok Gunn*hild*ar*
> *sár*teina *Vés*tein*i*
> *hug*reif*um Á*leif*i*

whereas if we take them to be –́ | –́ ⏑ –̀ | –́ ⏑ everything falls naturally into place.

Some curious points are disclosed by an examination of the assonances in the types we have considered in §§ 15 and 16. We have there seen that first and second lines are differentiated by the fact that only a verb is admissible in a first line where a substantive can appear in a second, and I have suggested for such lines the values of –́ | –̀ ⏑ –̀ | –́ ⏑ and –́ | –́ ⏑ –̀ | –́ ⏑ respectively. But the fact is that this –̀ of the first line, though necessarily weaker than the –́ of the second, was yet strong enough to bear the ***hending***. Take the lines from Skjaldekvad:

8 ***en*** veit'***k at hefr*** heit***it***
11 ***nú*** læt'***k at þar*** þrjót***i***
29 ***gnýr*** var***đ á sæ*** sver***đa***
34 ***Knútr*** ré***đ ok bađ*** bí***đa***
37 ***grefs*** leit ***viđ mér*** gæt***ir***
40 ***þá*** ré***đ í böđ*** brá***đa***.

These examples, though less numerous than those in which the verb does not contain the hending (as, lind ***sprakk í rym*** rand***a***) show that this raising of the verb to something like full stress was a permissible device in correct verse. In three of the above cases, however, this is helped by starting the line with a weak word (***en***, ***nú***, ***þá***). Instances are naturally more numerous in those lines which have a dissyllabic verb (§ 16); of these the following may serve as specimens:

5 ***þar*** fell***u nú*** þoll***ar***
8 ***frægt*** þótt***i þat*** flot***num***.
9 ***vel*** laun***a mer*** mín***ir***
10 ***fyrir*** vá***rum þar*** tjór***ir***
11 ***oss*** hlœg***ir þat*** eig***i***
ráđs leit***ar nú*** rít***ar***
19 ***þar*** geng***um vér*** þreng***vir***
20 ***frægt*** gerđ***isk þat*** fyrđ***a***.

In such lines there are two points to be noticed: (1) the first word of the line is rarely a substantive, so that there is

more opportunity to give stress to the verb; and (2) this is especially the case when the word in the fourth place is a substantive, e. g.

5 *svá skyldi goð gjalda*
23 *ef næðak sif slæða*
29 *þeir's gátu sæ slíta*
35 *vér unnum gný Gunnar*
þeir knítum blá báðir
41 *þat gerði vin virða*

This makes it fairly clear that the verb in these lines is to be credited, if not with full stress, at least with something very near it, so far as recitation is concerned, but the fact that the verb never has the alliterative letter indicates that technically these lines were not equivalent to *þar's gollin spjör gullu.* The probability therefore seems to be that we have here a compromise between technical correctness and elocutionary effect. In any case the comparatively small number of these lines would be no strong argument against the view that a *hending* must, as a rule, stand in a full-stressed syllable.

The second point which seems to me to favour the theory of Old Northern metres which I have advanced above, is that the essentially trochaic nature of these metres is better preserved by it than by the system presently in favour. If we accept Prof. Siever's views, two types of lines (B and C) begin with an absolutely unstressed syllable, so that the line opens with an iambus instead of a trochee. Here again I may appeal to the ear of anyone who attempts to recite a dróttkvætt verse: such a complete change from a trochaic to an iambic system in successive lines seems to me in itself highly improbable. On the view I have suggested, the first syllable of a line always has some stress, the lightening from $\acute{_}$ to $\grave{\underline{\smile}}$ being no more than is regularly done in modern poetry, where the actual line does not always correspond to the metrical scheme which forms its basis. When Shakespeare wrote

'Grapples you to the heart and love of us',

he had certainly no intention of substituting –́ ⏑ for ⏑ –́ in the metrical scheme of a decasyllabic line, although that is the real value of the word he chose. Similarly I am convinced that when the skald made the line ***en tólf af glað Gylfa*** he was not thinking of ⏑ –́ | ⏑ –́ | –́ ⏑, but simply of –́ | –́ ⏑ ⏑ | –́ ⏑ modified by certain conditions into ⏑̀ | –́ ⏑ ⏑̀ | –́ ⏑. The ground-scheme of any metre must be kept quite distinct from the variations it may assume in actual use, and that an essentially trochaic metre like dróttkvætt could change abruptly into an iambic is a very dubious assumption.

---

§ 28. If the views I have tried to establish above are correct, there are in reality only two main types of dróttkvætt lines, but it is more convenient to recognize three, the second and third being distinguished from each other by the position of the secondary stress, when this occurs. Denoting the types by the letters A, B, C, we have the following scheme:

	Without secondary stress.	With secondary stress.
A	–́ ⏑ | –́ ⏑ | –́ ⏑	–́ ⏑̀ | –́ ⏑ | –́ ⏑
B	–́ | –́ ⏑ ⏑ | –́ ⏑	–́ | –́ ⏑̀ ⏑ | –́ ⏑
C	–́ | –́ ⏑ ⏑ | –́ ⏑	–́ | –́ ⏑ ⏑̀ | –́ ⏑

Lines having secondary stress may be further modified by lightening of the first syllable from –́ to ⏑̀. Specimens of the various types are:

A-lines.

A 1. *a.* ***hlakkar hagli stokkinn***
brunnu beggja kinna

β. ***rík í móður líki***
roðin sá'k benja rauðra

γ. ***hilmir rauð und hjálmi***
fylkis orð at morði

δ. ***harðr vas gnýr þá's gerðum***
kominn es Ullr við elli
kǫld ruðu vápn þeir's vildu etc.

To these normal types belong also such lines as *ímunlauks á hauka*, *móðr krefr morginbráðar*, etc. Normal A-lines are as a rule first lines, though of course they also occur freely as second lines without difference of form. In A 2, however, a difference arises in this respect, owing to the presence of a secondary stress in the first foot; in second lines this regularly gives –́ ⏑̀, which in first lines must be lightened to ⏑̀ ⏑̀, or exceptionally ⏑̀ –̀.

A 2 a	A 2 b
ok gimslöngvir ganga	*hjörs berdraugar fjörvi*
þá's óstirfinn arfa	*draugr flatvallar bauga.*

The exceptional form ⏑̀ –̀ as in *nú'fr fólkstríðir Fróða* may be denoted by A 2 a* (using * throughout to mark lines in which a long syllable takes the place of a normal short one). The variation found in fornyrðislag, ⏑̀ ⏑̀ ⏑ | –́ ⏑ as in *at skipum niðri* might be marked as A 2 f.

Unusual forms of A-lines (see §§ 23 and 24 above) arise by substitution of –́ ⏑̀ for –́ ⏑, when the second syllable is not the first element of a compound. The introduction of this extra stress may be denoted by †, so that under A 1 † we have such lines as.

afreks veit þat's jöfri
mundit þann dag þrændi.
hlóðu hirðmenn prúðir
hinn es hvern vág sunnan.
senn á svipstund einni.

B-lines.

In these the syllables denoted by ⏑ ⏑ fall in one word, and the most usual type has a secondary stress on the first of these (⏑̀ ⏑). First lines, however, beginning with –́ –́ must have ⏑ ⏑ only.

B 1 a	B 1 b
lífspell biðu lýðir	*sverðleiks regin ferðar*
allvalds nutu aldir	*hlautteins goða sveini*

In B 2 the difference of first and second lines depends on the treatment of the first syllable: in first lines this must be lightened to ◡̀ or –̀.

B 2 a (rare)	B 2 b
þá's forns Litar flotna *en Sveinn konungr sunnan* *því't ungr konungr engi*	*lands fólk bifask randir* *sverðs mín faðir herðu* *hlutu þeir bana fleiri*

The same rule applies to B 3.

B 3 a	B 3 b
es dökkvalir drekka *kveðr oddviti oddum* *nú's alfröðull alfar* *ok sannlega sunnan*	*ullr geirvaðils þeira* *fljótt vinkonu sinni* *farmr dólgsvölu barma* *slaug fjandlega augu.*

With long syllable in the third place these become

B 3 a*	B 3 b*
í lyptingu lengi	*hríð kerlingar síðu*

Where the line begins with a word of four syllables either –◡ or ◡◡ are admissible, so that the types are

B 4 *bláfjallaðan gjalla*
B 4* *herstefnandi hröfnum*

C-lines.

In these the fourth place is filled by a single word which may have the values ◡, –, or ◡̀, –̀.

C 1 a (and C 1 a*)	C 1 b
hróðrdeilir bað heilan *brámáni skein brúna*	*helgengnir fór dvelja* *borðmærar skæ færa*

C 2 a (rare)	C 2 b
folkrakkr of vant fylkis *víðlendr of bað vinda*	*dólgbands fyr ver handan* *allvaldr á sæ kaldan*

Lines which might be expected to occur as C 2 a or C 2 a* are usually employed only as second lines; see § 15 above.

The type C 3 admits of considerable variation in the form of first lines (see § 16 above); when necessary these may be distinguished by the addition of the Roman numerals I, II, III.

	C 3 a	C 3 b
I.	*Bors niđjar felt'k bedju*	*Gauts bragđa spá sagđu*
II.	*þar's gollin spjör gullu*	*hátt vapna brak mátti*
III.	*út heyri'k svan sveita*	

Similar variations occur in C 4 (§ 15):

	C 4 a	C 4 b
I.	*Lind sprakk í rym randa*	*grams fall á sæ allan*
II.	*en tólf af glađ Gylfa*	*stinn járn af sök minni*
III.	*blóđ fell en vas váđi*	

In C 5 the monosyllable in the fourth place forms a compound with the foot following it, so that the line ends with ◡̀ –́ ◡ (§ 17); naturally the type is most common in second lines.

C 5 a	C 5 b (and C 5 b*)
sverđ fylgir menmyrđir	*armdags en litfagra.*
	glađar þengill herdrengi.
	dáđmilds ok Gunnhildar.

In conclusion, I desire again to emphasize the fact that this article is primarily an enquiry into the real structure of dróttkvætt verse, and the forms of fornyrđislag which agree most closely with skaldic practice. As to the origin of the elaborate rules observed (and very rarely broken) by all good skalds, their ultimate relation to common Germanic types, their actual significance for the history of Old Northern poetic literature, and various other problems of importance, — all this has yet to be considered; so far as I can judge, the facts of the case demand a strict re-examination of the views at present in favour.

Oxford, May 11, 1899. **W. A. Craigie.**

Fr. Wulff, Svenska rim och svenskt uttal. Några föredrag. Lund 1898. Pris 1,50 kr.

När och hvar de föredrag hållits, hvaraf denna bok i titeln angifves som en sammanställning, meddelar icke förf., icke heller i hvad mån föredragen behållit sin ursprungliga form eller blifvit sammanarbetade. Förf. vill säkert icke störa det intryck af en helhet för polemiskt syfte, som boken åsyftar att göra.

Boken afhandlar icke förhållandet i allmänhet mellan svenska rim och svenskt uttal utan afser att bekämpa de s. k. stockholmsrimmen, sådana som *hesa* : *läsa*, *lefnad* : *väfnad*, *steg* : *väg*; *eld* : *däld*, hvilka afsiktligt användts af åtskilliga skalder, stockholmare till födsel eller uppfostran, och äfven i teoretiska uppsatser förordats af författaren V. von Heidenstam. För detta syfte utreder förf. i bred, stundom kåserande framställning, en kvarlefva från föredragens muntliga form, åtskilliga grundläggande språkliga frågor, som sannolikt tarfva denna utredning för de praktiska språkkonstnärer, förf. uppträder emot, hvilka säkert icke som prof. Wulff teoretiskt behärska frågan, och för den bildade allmänheten öfverhufvud. För språkmän, som känna prof. Wulffs föregående arbeten, innehålla emellertid dessa utredningar föga nytt.

Efter ett förord med ett profstycke på hufvudstadsspråkets förirringar redogöres för förhållandet mellan riksspråksuttal, provinsmål och bygdemål. Det vårdade uttalet i sydöstra delen af Södermanland, som af ålder ansetts som "den vackraste svenskan", är typen för vackert sveamål och det uttal, som nog alla ville närma sig som allmän riksspråksform. En annan betydande språkprovins är det vårdade götamålet, en tredje den stora sydsvenska språkprovinsen, hvilkas uttal dock äfven af sina egna erkännes stå en eller annan grad fjärmare riksspråket. Som riksspråk anses hvarje ordbruk och uttal, som gillas inom samtliga dessa stora områden bland bildadt folk med uteslutande af alla vårdslösa stilarter.

I en följande afdelning genomgås fordringarne på rim och uttalas, att vi svenskar hafva finare öra för och bestämdare fordran på ett identiskt uttal af rimsluten än mängden af tyskar och engelsmän, ur hvilkas litteratur en samling rimfel anföras (från Byron). De ogillade stockholmsrimmen innebära visserligen identiskt uttal af rimsluten i sina upphofsmäns uttal och för den minoritet, som delar detta, men denna är försvinnande liten i jämförelse med den majoritet af befolkningen, i hvars öron dylika rim ljuda som orena.

Att så är, uppvisas genom utförlig framställning af vokalserien: det breda *æ* (i *ärr*, *järn*), det öppna *ä* (i *äss*, *än*) och det slutna *e* (i *ek*, *se*). Stockholmskan afviker från riksspråksuttalet dels genom att använda det slutna *e*-ljudet för långt öppet *ä*-ljud, alltså uttala t. ex. *stjäla* som *skela*, dels genom att låta ord med

kort öppet *ä*-ljud och kort slutet *e*-ljud sammanfalla i uttalet, antingen så, att bådadera få kort öppet *ä* eller bådadera kort slutet *e*, hvilken senare tendens nu anses hafva tagit öfverhand, och slutligen genom bredt *æ* framför alla *r* och supradentaler. Den utsträckta användningen af det breda *æ* är ur rimteknisk synpunkt oskadlig, då dylika ord blott rimma inbördes, och för öfrigt icke stötande för innevånare i någon språkprovins, hvilket de andra afvikelserna äro så mycket mera.

Slutligen uppvisar förf. genom intyg från stockholmaren Christ. Manderströms *Rimlexikon*, 1779, och en del andra författare samt genom en granskning af Bellmans rim, att det uttal, som utgör förutsättningen för de klandrade stockholmsrimmen, måste vara yngre än dessa författare.

Då sålunda förf. påpekat, att det uttal, som ligger till grund för stockholmsrimmen *hesa* : *läsa*, *eld* : *däld*, faktiskt icke har någon utbredning utom Stockholm, sydöstra Uppland och Södertörn samt Finland, och genom historisk bevisning styrkt, att det åtminstone i Stockholm är så ungt, att det knappt kunnat erhålla större spridning genom hufvudstadsspråkets inflytande, synes han hafva vunnit sitt mål att ådagalägga dessa stockholmsrims egenskap af bygdemål, hvilka må förlåtas som undantag, men icke få utbasunas som genialiska föregångsrim.

Jämte hvad som leder till att vinna detta hufvudsyfte för framställningen, upptager nu boken här och där ett och annat i aflägsnare sammanhang därmed, af beskaffenhet att böra uppmärksammas. Redogörelsen s. 16 f. för rimmen hos Byron, hvilken förf. s. 98 not kallar "slarvmästaren", är redan nämnd. Månne icke dock åtskilligt af Byrons "slarv" skulle kunna ursäktas som en del af Bellmans s. 62 genom att han "i likhet med en fortlevande tradition bland rimmarne på hans tid möjligen tillåtit sig att para samman ord som kanske icke i mannaminne klingat lika i riksspråket äller i det värkliga uttalet".

Undersökningen af Bellmans rim utsträckes till alla själfljuden, icke blott *æ—ä—e*-serien, och en del slutsatser dragas rörande hans uttal, s. 66 om kort slutet *å*-ljud i åtskilliga ord, som nu hafva kort öppet, s. 67 om att rimmet *ljus* : *Morfeus* tyder på att det senares trycksvaga *-us* har samma kvalitet, ehuru kort vokal, som det nuvarande *u* i *hus*, antaganden, hvilka väl åtminstone böra ställas under framtidens dom. Att *se'n* af Bellman oftast uttalats 'sänn' synes förf. s. 80 hafva betygat, detta ord anser han s. 81 i Stockholm hafva gått i spetsen för den fortsatta sänkningen af kort slutet *e* ("ett enda skepp") till kort öppet *ä* ("ätt ända skäpp"). Det synes dock, som om denna sänkning snarare hade naturen af en ljudlag än af en analogibildning.

Under redogörelsen för Bellmans rim finnes s. 58 noten anmärkningar om metriken i *Atis och Camilla* af G. Ph. Creutz.

Till anmärkningen s. 29, att Värmland är den enda trakt, som framför (*r*)*l* förmår behålla långt öppet *ä*: *ärlig*, *förfärlig* uttalas där med samma *ä* som *äta*, *väg*, *ära*, *förfära*, (d. v. s. *ä* i rsp. *äss* men långt), vill jag foga den upplysningen, att detsamma torde gälla om min födelsebygd Västmanland, som äfven med Värmland delar egenheten att uttala *älska*, *vän* som *æl·ska'*, *væn'*. Då förf. s. 34 funnit, att äfven Delsbostintan säger *væn'*, synes fastställandet af detta uttal i Värmland, Västmanland och Norrland böra utgöra en stark maning för förf. att utsträcka sina studier öfver rikspråksuttalet äfven till trakterna norr om hufvudstaden, om hvilkas uttal han s. 10 säger sig sakna personlig kännedom. Vi, barn af dessa landsändar, synas annars hafva skäl att frukta, att vårt rikspråksuttal blir otillbörligt åsidosatt i svenska akademiens ordbok, på hvars uttalsuppgifter förf:s *Svensk uttalsordbok* kan antagas öfva stort inflytande, då ingen representant för vårt uttal finnes anställd vid ordboksarbetet. I min anmälan af *Svensk uttalsordbok*, Nystavaren IV, har jag s. 149 f. anfört åtskilliga skiljaktigheter mellan denna ordboks uppgifter och mitt uttal af rikspråket.

Stockholm den 20 december 1898. **Erik Brate.**

W. G. Collingwood and Jón Stefánsson, A pilgrimage to the saga-steads of Iceland. Ulverston 1899. 4:to, 187 ss. 21 sh.

Ovenanførte, rigt illustrerede værk, som tæller 13 helsides farvetryk og c. 150 i teksten indtrykte billeder, angiver som sit hovedformål ved hjælp af afbildningerne at udfylde det savn, som hos læserne af islandske sagaer opstår ved, at disse kun lejlighedsvis, og hvor begivenhedernes gang fordrer det, skænker landskabsbeskrivelsen nogen opmærksomhed, hvorhos forff. hævder, at selve den omgivende natur har påtrykt de optrædende personer sit præg, og kendskab til den således også fremmer forståelsen af disse. Overensstemmende hermed betragtes teksten som det underordnede, hvis opgave bliver at give det nødvendige til billedernes forståelse. Materialet er tilvejebragt ved en sommerrejse til Island 1897, under hvilken forff. ses at have berejst den centrale del af Vestisland (Snæfellsnes, Dala, Mýra og Borgarfjord sysler) samt de tilstødende dele af Nordisland (Hrútafjord syssel) og Sydisland (Árness og Rangárvalla sysler), hvorimod de kun ved en sørejse langs kysten har fået et almindeligt overblik over de øvrige dele af landet.

De sagaer, hvis skueplads fornemmelig illustreres, er Njáls saga, Hólmverja saga, Egils saga og Gunnlaugs saga, Eyrbyggja saga, Laxdæla saga, Kormaks saga, Grettis saga; dog også andre

sagaer berøres, og optrin fra Landnámabók og senere tider fremdrages. Billederne, som skyldes Collingwood, er dels lyse, livlige (undertiden næsten for livlige) farvetryk, dels zinkætsede tegninger, som ved deres matgrå tone ikke undgår en vis ensformighed. Med hensyn til naturtroskaben kan man måske göre den almindelige bemærkning, at landskaberne får en noget mere alpin karakter — med stejle fjældtoppe, bratte skrænter —, end der i almindelighed tilkommer den islandske natur; ligeledes synes snepletterne — måske som følge af en særlig kølig sommer — at være temlig rigelig anbragte. Selvfølgelig kan det også have sine vanskeligheder at forlige de kunstneriske fordringer med valget af det standpunkt, som vilde give det bedste overblik over den enkelte historiske gård, plads, egn o. s. v. Der er dog utvivlsomt gennem disse illustrationer givet et nyt bidrag til en anskuelig forestilling om islandske sagalokaliteter og herved banet en vej, som fortjæner opmærksomhed. Som vellykkede gengivelser af almeninteressante steder kan fremhæves Geirshólmr i Hvalfjord, Egil Skallagrimssons hovedgård Borg, Helgafell og flere lokaliteter på det med særlig forkærlighed behandlede Þórsnes, lokaliteter i Laxárdalr og Hvammssveit m. fl. [1]).

Teksten slutter sig i det hele heldig til afbildningerne, som en om natursans vidnende landskabsskildring, eller fremhævende momenter af stedets historiske betydning. Forff. tager jævnlig anledning til at jævnføre islandske stedsnavne med tilsvarende engelske former, og om navne (og ord) overførte fra keltisk gives lejlighedsvis oplysning [2]).

Forff. angiver i indledningeu, at de ikke agter at sætte arkæologisk-topografiske problemer under debat og vil søge at undgå omtvistede æmner. Det vilde selvfølgelig også være ubilligt i en bog som denne at forlange historisk-filologisk fagkundskab. Dog kunde forff., selv som dilettanter på dette område, uden vanskelighed gennem let tilgængelige kilder have orienteret sig bedre end sket er og ved nogen agtpågivenhed have undgået en del mindre heldige fejltagelser. Af sådanne unöjagtigheder skal i det følgende nogle anføres i en rækkefølge, der stemmer med værkets plan (stoffets fordeling i 12 efter topografien ordnede afsnit).

---

[1]) Til sammenligning med dette forsøg på en illustration af de islandske sagaers skueplads kan fremhæves, hvad kaptajn D. Bruun, på grundlag af tegninger og fotografier, har offentliggjort gennem den danske Turistforening og dansk Geografisk Tidsskrift (1897 ff.) samt i sin bog "Fortidsminder og Nutidshjem paa Island", Kbh. 1897.

[2]) Af hvad forff. på dette område véd at meddele kan fremhæves følgende navneforklaringer: *Dufþakr* (*Dubhthach*) den sorte, *Drafdritr* (*Dreach-treithe*) mager-ansigt, *feilan* (*faelan*) ulvehvalp, *Melkorka* (*mel*, *corcar*) rosenhonning; til de islandske ord *slafak* (græs) og *kraðak* (vrimmel) opstilles som keltiske grundformer *slamhac* og *creacht*, **creaghdag*. Også *Kollr* og *Sámr* vil forff. aflede af keltisk. Til det under *þyrill* i Oxforder-ordbogen anførte keltiske 'thyril' gives en berigtigelse, hvorefter det citerede ord i virkeligheden lyder *thyvel* eller *thible*.

I første afsnit, hvor altingsstedet på Þingvellir ret udførlig behandles, ender forff. med at godkende den ene rette opfattelse, at det ved tradition udpegede lovbjærg i lavasletten øst for Øxará er uægte, men ikke des mindre er billedstoffet væsentlig anlagt på at fremhæve denne lokalitet, og i denne henseende forbereder allerede bogens titelbillede (med en i øvrigt vellykket udsigt fra dette punkt over Þingvalla præstegård og sø); værre er det imidlertid, at forff., hvor de selv skal udpege en plads for lovbjærget vest for Øxará, argumenterer ud fra, at den stenkrés på Almannagjás østskrænt, som endnu ved begyndelsen af 18. årh. var bevaret [1], har været "lovrettens domring", da lovretten som bekendt i fristatens tid havde sæde på sletterne nord(øst) for Øxará og senere vel flyttedes vest for åen, men da fik plads på selve åbredden under skrænten; endvidere er "domring" her et meget uheldigt udtryk, da lovretten først efter fristatens undergang blev dömmende. Vigfusson, som forff. flere gange citerer, har med hensyn til lovbjærgsspörgsmålet i hovedsagen først af alle set rigtig, men enkelthederne i hans bevisførelse er ofte løse indfald, som ikke fortjæner at fremdrages. På et i øvrigt vellykket og meget oplysende, i teksten indtrykt fugleperspektiv af altingsstedet, gengivet efter model, kunde man ønske fjærnet en tilkomponeret krés-tomt på sletterne nordfor åen og en vistnok höjst tvivlsom bodtomt på en lavatange nord for pseudo-lovbjærget.

Fra Haukadalr i Árness syssel gives afbildning (desværre ikke fotografi) af en til kirkedörsringen hørende bronzeplade med indskrift i fraktur; tegningen må være unöjagtig, da indskriftens gengivelse er sproglig (og reelt) umulig [2].

Når forff. ved omtalen af Oddi sætter dette stedsnavn i forbindelse med "Edda", slutter de sig til en opfattelse, som neppe har fremtiden for sig.

S. 26 vil forff. i et nedarvet slægthad se grunden til fjendskabet mellem den lovkyndige Mǫrðr og Njáls sagas berömte helt Gunnarr Hámundarson, men uheldigvis forveksles Gunnars modstander Mǫrðr Valgarðsson med en hélt forskellig mand Mǫrðr gígja. Höjst besynderlig nævnes 2 gange (s. 28 og s. 30) en hulvej på Gunnars gård Hlíðarendi *lá*.

Den til omtalen af jøkeldalen Þórisdalr knyttede gisning, at Grettis sagas og lignende kilders halvjætter skulde være rester af islandsk urbefolkning, må stå for vedkommende forf:s egen regning; hvad der anføres om at dalen lige til dr. Þ. Thoroddsens besøg for nogle år siden var helt forglemt, er mindre nöjagtigt.

Under Borg i Mýra syssel ofres uheldigvis et billede til "Kjartans grav" med tilhørende runesten, hvis indskrift læses HIAR(!)

---

[1]) Årtallet 1742 (s. 14) er vel en trykfejl for 1724.

[2]) Værkets næste afbildning er det fordums bispesæde Skálholt. Forff. oplyser — desværre uden gengivelse —, at en tegning af domkirken (og bispegården?) fra år 1772 befinder sig i British museum.

HVILAR(!) HALUR KIARTAN OLAFSSON, medens der står "Hier hviler Halur (ɔ: Hallur) Hranason", og der tilföjes den besynderlige oplysning, at det er Islands eneste runesten, medens man dog har over 30 sådanne indskrifter udgivne.

Hvor megen keltisk påvirkning man end vil søge hos oldtidens Islændere — dampbade (som s. 79 antaget) har de sandelig ikke behøvet at lære dér, da sådanne var vel kendte i Skandinavien.

Angående Helgafell gives der den forbavsende oplysning (s. 95), at Gudrun Osviversdatter her 'grundede et kloster, som udviklede sig til et berömt dobbeltsamfund af munke og nonner'; Helgafell kloster var i virkeligheden et 1184 fra Flatey hertil overført (sml. s. 105) augustiner-munkekloster; Gudrun skal på H. have henlevet sine siste dage som eneboerske — andre "nonner" kendes ikke her.

Nogen udtalelse af prof. Möbius i Kormaks saga angående lokaliteterne Valastaðir og Múli (sml. s. 144) har jeg ikke kunnet finde.

I arkæologiske udgravninger — der helst burde være forbeholdt sagkyndige — har forff. også forsøgt sig. Ved Helgafell kirkegård har de undersøgt Gudruns foregivne grav, der skal have været overhvælvet med sten, men desværre er beskrivelsen af dette murværk (så vel her som i Arbók fornl. fél. 1898) kun lidet fyldestgörende. Ved Öxl på Snæfellsnes mener de at have fundet det i Landnámabok omtalte Ásmundarleiði og her at kunne påvise rester af en höjlægning i skib.

Om end ovenstående udsættelser formentlig ikke har kunnet forbigås i en anmældelse, berører de, som tidligere antydet, på en vis måde ikke det centrale i bogen, og trods disse pletter vil den kunne anbefales sagalæsere som en behagelig udfyldning til kommentarer af anden art.

København, juni 1899. **Kr. Kålund.**

---

† Oluf Rygh.

Professor Rygh blev allerede som Student af sine Samtidige betegnet som et utvivlsomt Professoremne, og i den Tid af 36 Aar, han beklædt et Lærerembede ved det norske Universitet, har han udrettet og grundlagt saa meget og paa saa mange Omraader, at han i lang Tid vil savnes og vanskelig kan erstattes.

Oluf Rygh var födt 5 Sept. 1833 i Værdalen paa den historiske Grund, Stiklestad, hvor hans Fader Lensmand og Storthingsmand Peder Strand Rygh († 1868) dengang boede. Han blev Student 1850 med Udmærkelse fra Trondhjems Kathedralskole og tog filologisk Examen (ligeledes med Udmærkelse) i 1856. Det sagdes

om ham, at Professorerne i klassisk Filologi, Historie og nordiske Sprog stredes om at faa ham til Stipendiat hver i sit Fag, men han valgte Historie, fordi han derved ogsaa ved Siden af kunde komme til at dyrke "Oldnorsk" (nordisk Filologi), navnlig Sagalitteraturen. Han blev Stipendiat i 1858 og under sin Lærer P. A. Munchs Ophold udenlands 1859—61 fungerede han som Docent i Historie, samtidig med at han blev Keysers Assistent ved Oldsagssamlingen. Efter Keysers Död 1863 blev R. Lektor (siden 1866 Professor) i Historie. Som Historiker holdt han hyppigst Forelæsninger over Oldtidens Historie og Folkevandringstiden samt nordisk Historie og gjennemgik ved Siden deraf for de filologiske Studenter historiske Kildeskrifter, f. Ex. Kongesagaerne; skjönt hans Forelæsninger var klare og grundige — som alt hvad han foretog sig —, foretrak han tidligt en Stilling, hvori Forelæsningsvirksomheden ikke lagde helt Beslag paa hans Arbeide. Dertil fremböd sig en Anledning, da i 1875 Universitetets Oldsagssamling blev helt skilt fra hans Embede, og i den for ham oprettede Stilling som Bestyrer af Oldsagssamlingen og Professor i nordisk Arkæologi fungerede han siden til sin Död.

R.s Virksomhed var baaret af sund, nögtern Kritik, ikke mindst Selvkritik; han havde liden Spore til videnskabelig Produktion, idet han mente at han som Historiker ikke havde noget nyt at sige. Derimod förte hans Beskjæftigelse med den da nye Videnskab, nordisk og forhistorisk Arkæologi, med det rige Stof, han havde at lægge til rette ved at beskjæftige sig med de arkæologiske Samlinger, ham tidligt til videnskabelig Produktion som Arkæolog. I dette Fag leverede han tidligt flere grundlæggende Arbeider, som "Om den ældre Jernalder i Norge (1869), "om Helleristninger i Norge" (1873), "Bidrag til en Oversigt over den skandinaviske Stenalder i Norge" (1876), "om den yngre Jernalder i Norge" (1877), og han samlede sine Studier i "Norske Oldsager, ordnede og forklarede af O. R., tegnede paa Træ af C. F. Lindberg" (1880—85), som trods sin beskedne Titel er og bliver et arkæologisk Hovedværk, lige udmærket ved Fuldstændighed i Udvalget og samvittighedsfuld Nöiagtighed i Beskrivelsen. Desuden foreligger der fra ham en Række Gravninger og Beretninger om nyfundne Oldsager i Aarsberetninger fra "Foreningen til norske Fortidsminders Bevaring", i hvis Direktion han stod fra 1860, siden 1881 til sin Död som Formand. Hans Virksomhed som Arkæolog var dog fornemmelig knyttet til Oldsagssamlingen, som under hans Haand i Aarenes Löb voxte op til en stor og betydningsfuld Samling, lige udmærket ved Rigdom paa Oldsager, ved en rationelt gjennemfört Ordning og ved mønstergyldige Kataloger, som han selv udarbeidede til den mindste Detalj.

Klarhed, Nögterhed og Grundighed, — det var hans Karakter som Videnskabsmand og Menneske. Disse Egenskaber blev ogsaa stadig vurderet af andre, og derfor blev han ofte kaldt til

andre Gjöremaal. Pligtmenneske som han var, vægrede han sig aldrig for at deltage i Arbeide, og derfor lagde man hyppig Beslag paa hans Arbeidskraft ogsaa udenfor hans Fag. Han var hyppig Medlem af Universitetets Styrelse, var Administrator eller Formand for videnskabelige Foreninger eller Selskaber for Oplysning; han trængte sig aldrig frem i Forgrunden, men blev ofte sögt som Raadgiver og ydede ofte grundig Hjælp til andres Arbeider, — snart som grundig Kritiker og snart ved positive Bidrag.

Det grundigste Arbeide kom han til at nedlægge i sine Studier over de norske Stedsnavne. Disse havde han fra sin tidligste Studietid beskjæftiget sig med, stöttet til sin grundige historiske og filologiske Viden og til et stort Stedkjendskab, han erhvervede sig ved sine indenlandske Reiser og arkæologiske Gravninger. Den ydre Anledning kom til, at under Revisionen af Landets Matrikel en Kommission blev nedsat i 1878 for at revidere Stedsnavnenes Skrivemaade. Som Medlem af denne Kommission bereiste R. sammen med Sophus Bugge flere Somre Landdistrikterne for at samle Oplysninger om Stedsnavnenes Udtale, og om Vintrene forfulgte han ethvert Spor af alle norske Stedsnavnes ældre Former i Kongesagaerne og andre historiske Skrifter, i det norske Diplomatarium (12 tykke Bind), i Jordeböger og i Skattemandtal fra ældre Tider. Samtidig som han gjennemsaa den reviderede Matrikel og her bestemte sammen med sine Kolleger Stedsnavnenes nye Skrive- og Udtaleformer, udarbeidede han paa Grundlag af sine Samlinger et topografisk Register amtsvis i 17 Folio-Bind, som han under det beskedne Navn "Oplysninger til norske Gaardnavne, samlede af den i 1878 nedsatte kongelige Kommission til Revision af Gaardnavnene i Matrikelen, ordnede og renskrevne af O. R." deponerede i Rigsarkivet til Brug for enhver interesseret; hertil sluttede sig ogsaa et af ham udarbeidet Hefte "Bemærkninger til det til Rigsarkivet overdragne Exemplar af Navnekommissionens Oplysninger til norske Gaardnavne". Skjönt opfordret fra forskjellige Sider, var R. længe uvillig til at forsöge paa at faa dette store Arbeide trykt. Derimod ydede han hyppigt Bidrag til andres Arbeide over Stedsnavne og leverede ogsaa selv meget værdifulde Bidrag til Oplysning om Stedsnavne, saaledes om throndhjemske Gaardnavne i det Throndhjemske Videnskabsselskabs Skrifter (1882, 1891), — om Stedsnavne paa *-lo* og *-skjálfa* i dette Arkiv (1891 og 1892), om "Norske Stedsnavne" i Christianiaavisen "Landsbladet" (1893—96), om "norske Fjordnavne" i "Sproglig historiske Studier til Prof. Unger" (1896) o. fl. Steder. Det var först, da Storthingsmand Hægstad vakte Motion om at faa det store Værk trykt paa Statens Omkostning (1894), at Rygh gav sig i Færd med at redigere til Trykken sine Samlinger. Og allerede i 1897 og 1898 forelaa de to förste Bind, omfattende Smaalenenes og Akershus Amter, færdige fra hans Haand; det förste Bind var ledsaget af en almindelig "Indledning", der baade giver Oplysninger

om hans Methode og en forelöbig Oversigt over hans Resultater ved Forklaringer af de almindelige Sammensætningsled. Da R. udgav 1:ste Bind, stod han i sit 65:de Aar, men ingen ventede andet end at han med sin bekjendte kraftige og sunde Natur kunde opleve at faa det samlede Værk fuldendt i sin Levetid. Desværre rev en pludselig og kortvarig Sygdom ham bort fra Arbeidet 19 Aug. 1899, da allerede 3:die Bind (Hedemarkens Amt) laa omtrent færdigt til Udgivelse og han havde under Udarbeidelse 4:de Bind (Kristians Amt), hvoraf omtrent Halvdelen var færdigt til Udgivelse. Det er dog at haabe, at Ryghs grundige og omhyggelige Samlinger kan blive udnyttet af andre, saa at de kan komme Eftertiden fuldt til Gode. Under Virksomheden med Stedsnavnene udarbeidede han ogsaa Sammenstillinger af de ældre Personnavne og af de Elve- og Bækkenavne, som er indgaaet som Sammensætningsled i Stedsnavne, og ogsaa disse foreligger saa fuldstændig afsluttede fra hans Haand, at de kan og vil blive offentliggjorte.

Sophus Bugge, som har været en Ven og Medarbeider af Rygh fra Ungdomsaarene, har i en Tale til de norske Studenter omtalt Rygh som Forsker saaledes: "Han var ung, da han först traadte frem, men man fandt i ham en fuldmoden Mand. Han stod der udrustet til sin Gjerning, til videnskabelig Granskning og til den med hans Stilling forbundne ydre Virksomhed, med sjeldne Forstandsevner og med sjelden Arbeidskraft. Klar og behersket, nøgtern og kritisk, begavet med eminent sund Sans, praktisk og paalidelig. En ægte realistisk Aand.

Hans mundtlige og skriftlige Fremstilling var klar, naturlig og logisk. Hans Kundskaber var allerede i hans tidlige Ungdom merkelige. Jeg har ikke kjendt nogen Mand, hvis Viden var saa sikker; for hvem hans Viden var i den Grad hans fulde, selverhvervede Eiendom. Rygh havde ikke let for at lære af andres Opfatning og Kombinationer eller af videnskabelig Diskussion med Studiefæller. Han maatte lære ved eget Arbeide af Kjendsgjerningerne.

Han var ikke, som sin geniale Forgjænger Peter Andreas Munch, en af de Naturer, der aner forud gjennem Fantasiens skabende, men stundom gjøglende Virksomhed, som samler de spredte Glimt til et rigt Billede.

Oluf Rygh rørte sig i sin Granskning ikke gjerne udenfor de Omraader, hvor der var haandgribelige trygge Holdepunkter; men der skred han frem med sjelden Sikkerhed. I Gjetningernes grydende Halvlys følte han sig fremmed. Han traadte da heller tilbage med en selvbevidst Udtalelse om at "Det ved vi ikke"; thi han forstod den vanskelige *ars nesciendi*.

Oluf Rygh var en Bygmester, som ved eget Arbeide samlede hver Sten til sit Bygverk og lagde dem alle med sikker og ordnende Haand tilrette.

Hans Blik var sundt og skarpt; hans Omtanke og Kritik altid vaagen; hans Udholdenhed svigtede aldrig; hans samvittighedsfulde Nøiagtighed var udstrakt til enhver Enkelhed. Derfor reiste der sig en Bygning, hvis Grundvold ikke svigter."

Lad det være mig tilladt ogsaa at citere Bugges smukke og sande Karakteristik af Ryghs Personlighed:

"Naar jeg beder Dem bevare hans Minde, er det end mere, fordi det var om trofast Kjærlighed til sit Folk han bar Vidne, ikke i Ord, men i Arbeide. Og det er allermest, fordi han var en sjelden helstøbt Karakter, en sjelden ædel Personlighed.

Han var i denne Reklamens Tidsalder en Mand, for hvem det overalt kun gjaldt at være, ikke at synes. En Mand, hos hvem Sanddruhed og Paalidelighed saaledes havde gjennemtrængt hans hele Væsen og Færd, at endog hans videnskabelige Arbeider derved fik et moralsk Stempel.

Denne indesluttede Mand, som sjelden søgte Raad, var altid rede til velvillig og opofrende at støtte og hjelpe andre.

Han, Manden med den klare kolde Forstand, var godgjørende og menneskekjærlig. Han var uegennyttig i den Grad, at han nødig søgte den retsmæssige Løn for sit Arbeide, hvor andre vilde kræve den.

I ædel Selvbevidsthed var han tro mod sin Overbevisning. Han var fremmed for al Lavhed.

Jeg ved ikke om, at Oluf Rygh nogensinde har sagt et Ord eller udført en Handling, som var ham intellektuelt eller moralsk ikke værdig.

Lad ham derfor mindes!"

3. Marts 1900. **Gustav Storm.**

ARKIV

FÖR

NORDISK FILOLOGI

UTGIVET UNDER MEDVÄRKAN AV

SOPHUS BUGGE GUSTAF CEDERSCHIÖLD FINNUR JÓNSSON
KRISTIAN KÅLUND NILS LINDER
ADOLF NOREEN GUSTAV STORM LUDV. F. A. WIMMER

GENOM

AXEL KOCK.

SJUTTONDE BANDET.

NY FÖLJD.
TRETTONDE BANDET.

C. W. K. GLEERUP. OTTO HARRASSOWITZ.
LUND. LEIPZIG.
LUND 1901.

LUND
BERLINGSKA BOKTRYCKERIET
1901

Innehåll.

Das christentum in der altwestnordischen dichtung[1]).

Verzeichnis der abkürzungen.

AG. = Acta germanica.

Ah. = Analecta hymnica medii aevi, her. v. G. M. Dreves. Die erste arabische zahl zeigt die nummer des hymnus, die zweite die strophe an. Die strophen sind durch das gedicht durchgezählt.

An. s. = Anecdota sacra ... Eugenii de Levis. Augusta Taurinorum 1789.

AS. = Anselm Salzer. Die sinnbilder und beiworte Marieens in der deutschen litteratur und lateinischen hymnenpoesie des mittelalters. Linz 1893.

Bp. = Biskupa sögur. Kaupmannahöfn 1858 u. 1878.

carm. norr. = Wisén, carmina norrœna, Lundae 1886 u. 1889.

FJ. = schriftliche mitteilung von prof. Finnur Jónsson.

Fritzner[2] = Fritzner, ordbog over det gamle norske sprog, Kristiania 1886—1896.

Gd. I = Guđmundar drápa Hóla biskups, sem bróđir Arngrímr orti (Bp. II, 187 ff.).

Gd. II = Guđmundar drápa Hóla biskups, sem bróđir Árni Jónsson orti (Bp. II, 202 ff.).

Ge. = Geisli Einars Skúlasons (carm. norr. 53 ff.).

GÞ. = viđrtal Þóris erkibiskups ok herra Guđmundar biskups, er Einar Gilsson orti (Bp. II, 99 ff.).

Has. = Harmsól, in Fjøgur gømul kvæđi, útg. af Sveinbirni Egilssyni, in bođsrit til ađ hlusta á þá opinberu yfirheyrslu í Bessastađa skóla. 1844. Viđeyar klaustri.

---

[1]) Diese abhandlung bildet den zweiten teil der von mir in den Acta germanica I, 307—441 veröffentlichten arbeit 'die altnordische sprache im dienste des christentums, I. teil: die prosa'. Berlin 1890. Die hauptergebnisse behandelte ich in einem vortrag in der germanischen sektion der 45. versamlung deutscher philologen und schulmänner zu Bremen am 29. september 1899.

Dank habe ich herrn prof. Finnur Jónsson abzustatten, welcher die güte hatte, mir eine anzahl wichtiger bemerkungen zukommen zu lassen.

Hdr. = Heilagra manna drápa, in Kahle, isländische geistliche dichtungen des ausgehenden mittelalters, Heidelberg 1898 (= isl. geistl. dicht.).

Hel. = Heliand, herausg. v. E. Sievers, Halle 1878.

Ht. = Hallvarđstíđir, in Jón Þorkelsson, íslenzkar ártíđaskrár eđa obituaria islandica, Kaupmannah. 1893—96.

Hv. = Heilags anda vísur in Fjøgur gøm. kv.

Jt. = Jónstíđir in ísl. ártíđaskr.

Kdr. = Katrínardrápa in isl. geistl. dicht.

KGES. = Konráđ Gíslason, efterladte skrifter, København 1895, 1897.

Lb. = Líknarbraut in Fjøg. gøm. kv.

lex. poet. = Sveinbjörn Egilsson, lexicon poeticum antiquæ linguæ septentrionalis, Hafniae 1860.

Lil. = Lilja Eysteins Ásgrímssonar in carm. norr.

Lv. = Leiđarvísan in Fjøg. gøm. kv.

Mar.[1. 2. 3.] = Maríuvísur[1. 2. 3.] in isl. geistl. dicht.

Mdr. = Maríudrápa in cod. AM. 757, 4:to bl. 13 b[18] nach der abschrift von V. Rydberg[1]).

Mgr. = Maríugrátr in isl. geistl. dicht.

Mon. = Mone, lateinische hymnen des mittelalters, Freiburg i. Br. 1853—1855. Die erste arabische zahl zeigt die nummer des gedichts an.

Njál. = Njála, ed. Konr. Gíslason, Københ. 1875. 1889.

norr. fornkv. = Norrœn fornkvæđi, ed. S. Bugge, Christiania 1867.

Ǫh.[1] = Ólafshymnus aus breviarium Nidrosiense.

Ǫh.[2] = „ „ „ Lincopense.

Ǫh.[3] = „ „ „ Arosiense etc.

Ǫh.[4] = „ „ „ Roschildense.

Ǫh.[5] = „ „ dem missale von Drontheim.

Ól. r. = Ólafsríma Haraldzsonar Einars Gílssons in Flateyiarbók I, 8 ff.

Pdr. = Petrsdrápa in isl. geistl. dicht.

Plac. = Placitúsdrápa, ed. Finnur Jónsson in Mindre afhandlingar, udg. af det phil.-histor. samfund, Kjøbenh. 1887.

Selk. = Selkolluvísur Einars Gilssons in Bp. II, 82 ff.

SnE. = Snorra Edda Sturlusonar, Hafniae 1848—1887.

Sól. = Sólarlióþ in norr. fornkv., s. 357—370.

SS. = Sanctorum in Selio, abgedruckt bei Storm, Monumenta historica Norvegiae, s. 152 ff.

Vv. = Vitnisvísur in isl. geistl. dicht.

Þt. = Þorlákstíđar in íslenzk. ártíđaskr.

---

[1]) Herr V. Rydberg hatte die güte mir seine abschrift des gedichts zu leihen, wofür ihm an dieser stelle mein dank ausgesprochen sei. Leider habe ich bei den citaten die zeilenzahl nicht angemerkt.

Einleitung.

Als um die wende des ersten jahrtausends in Norwegen und den von ihm besiedelten gegenden das christentum den sieg errang, blühte in den ländern norwegischer zunge seit fast zwei jahrhunderten eine reiche dichtung, die man gewöhnlich in die sogen. eddische, mehr volkstümliche und anonyme, und in die dichtung der skalden einteilt. Beiden dichtungsarten war der hauptsache nach als gegenstand gemeinsam die verherrlichung von göttern und helden [1]), der form nach unterschieden sie sich dadurch, dass die eddische dichtung ausschliesslich sich freierer metren bediente, während die skaldischen gedichte zuweilen zwar auch in den eddischen, die überwiegende mehrzahl aber in dem künstlichen dróttkuætt und verwanten versarten abgefast war. In ähnlicher weise wie in der metrischen form unterschieden sich beide dichtungsarten im sprachlichen ausdruck. Während die eddischen gedichte sich in einer mehr volkstümlichen und einfachen sprache ergehen, bevorzugen die skalden eine gekünstelte, bilderreiche, uns vielfach dunkel erscheinende und fremd anmutende ausdrucksweise. Ihre bilder entnahmen sie mit vorliebe der heimischen mythologie und heldensage.

Als nun der norwegische stamm sich zum christentum bekehrte, hätte man erwarten sollen, dass ebenso wie die gedichte zur verherrlichung der götter und ihrer taten auch die heidnischen bilder allmählig schwinden würden. Dem war aber nicht so, zu festgewurzelt war diese dichterische technik, und so erhielt sie sich durch die jahrhunderte hindurch in isländischer dichtung mit abschwächungen bis auf die neuzeit. Von grosser bedeutung für die erhaltung dieser ins graue heidentum zurückreichenden dichterischen umschreibungen war wol auch der umstand, dass hier nicht wie anderwärts bei neubekehrten völkern die christliche priester-

[1]) vgl. Finnur Jónsson in Ark. f. nord. Fil. VI, 121 ff.

schaft die nationalen überlieferungen auszurotten suchte, wofür ja die sammlung und niederschrift der Eddalieder das beste zeugnis ist.

Mit dem christentum hielten natürlich eine menge neuer und fremdartiger vorstellungen ihren einzug in die gedankenwelt des früher heidnischen volkes, und für die geschichte des geistigen lebens ist es von hohem interesse, zu sehen, wie das volk sie verarbeitete und in seiner sprache zum ausdruck brachte. Für die altwestnordische prosa habe ich dies vor jahren zu schildern versucht, die christliche ausdrucksweise der dichtung soll nunmehr der gegenstand der folgenden untersuchung sein.

Es ist selbstverständlich, dass das christentum nicht ohne einfluss auf die dichtung geblieben ist. Es wäre wunderbar gewesen, wenn sich die dichterische schöpfungskraft nicht auch den neuen stoffen zugewendet hätte. Aber einen vergleich mit der christlichen dichtung der stammverwanten Deutschen und Engländer hält die norwegisch-isländische nicht aus. Epische gedichte wie der sogen. Heliand, die as. Genesis, Otfrieds evangelienharmonie oder die dichtungen eines Caedmon und Cynewulf konnten auf nordischem boden nicht erwachsen. Der Nordländer war an die kurze form seiner strophisch gegliederten drápa gebunden, volkstümliche christliche gedichte, nach art der Eddalieder, sind nicht entstanden, und von einer christlichen dramatik kann bei dem gänzlichen fehlen jeder dramatischen dichtung im norden überhaupt nicht die rede sein.

In den drápur also, welche gott, Christus, die jungfrau Maria und ihre wunder, die apostel, die heiligen und märtyrer preisen, werden wir vor allem den niederschlag des christentums in der poetischen sprache aufzuspüren haben. Während es in anderen litteraturen auch in rein weltlichen dichtungen nicht an ausdrücken mangelt, die ihren ursprung dem christentum danken, ist die ausbeute bei den nordischen

gedichten dieser art ausserordentlich gering, da, wie schon oben angedeutet, in ihnen die alte heidnische mythensprache unverändert fortlebt. Aber auch das material, das uns die rein geistliche dichtung bietet, an der sich auch, besonders in älterer zeit, laien beteiligten, ist nicht umfangreich, da, worauf ich bereits an anderer stelle [1]) hingewiesen habe, doch nur verhältnismässig wenige dichter sich den neuen stoffen zuwanten. Ebenda habe ich einen kurzen überblick über die geistlichen gedichte gegeben, auf den ich, um nicht gesagtes wiederholen zu müssen, hier verweisen möchte. Die dort angeführten gedichte, so weit sie uns erhalten sind, und die ebenda von mir herausgegebenen aus der zeit vom jahre 1400 bilden die grundlage der folgenden untersuchung, eine zeit von etwa 400 jahren umfassend. Ich schlage zum teil andere wege ein als bei meiner vor jahren veröffentlichten arbeit die altnord. sprache im dienste des christentums, I'. Auch ist die anordnung aus praktischen gründen vielfach eine andere, vor allem finden, was ja in der sache selbst gegeben ist, ganze abschnitte jener arbeit hier keine entsprechung.

1. KAPITEL.

Heidnische elemente.

Es ist eine nur natürliche erscheinung, dass in der ersten zeit nach der bekehrung eines volks zum christentum die anschauungen des alten glaubens nicht mit einem schlage schwinden, dass sie sich unbewust selbst in litteraturwerken, die gegenstände des neuen glaubens behandeln, hervordrängen. Ich meine hier nicht die gestalten und vorstellungen, die sich im kreise der niederen mythologie bewegen — sie haben sich ja mit bewundernswürdiger zähigkeit vielfach bis auf den heutigen tag gehalten —, sondern mehr das, was in den

---

[1]) Isländische geistliche dichtungen des ausgehenden mittelalters, Heidelberg 1898, 1.

kreis der hohen götter fällt. Naheliegende beispiele liefert uns hier die geistliche dichtung der Deutschen und Engländer. Ich kann in dieser beziehung besonders auf die arbeiten von Vilmar [1]), Bouterwek [2]) und Kemble [3]) verweisen.

Erwähnt habe ich bereits, wie sich durch die ganze isländische dichtung bis zur neuzeit hin die poetischen umschreibungen hinziehen, die der vorstellungswelt des heidentums entnommen sind. Es kann keinem zweifel unterliegen, dass man in späterer zeit, als man dem heidentum selbst ziemlich entfremdet war, diese mythologischen ausdrücke vielfach rein schematisch anwante, ohne sich ihrer ursprünglichen bedeutung noch recht bewust zu sein. Dass man schon im 13. jahrhundert so manches vergessen hatte, wird durch Snorri Sturlusons Edda bezeugt, von der ein grosser teil zu dem zweck geschrieben worden ist, die skaldischen heidnischen ausdrücke zu erklären. Aber in der ersten zeit des neuen glaubens war das anders. Hier hat sicherlich die überzeugung geherrscht, dass es unpassend sei, in einem gedicht christlichen inhalts heidnische vergleiche zu brauchen. So sagt schon Bj. M. Ólsen: 'Die christlichen skalden nähren in der regel eine fromme scheu gegen heidnische bilder in ihren umschreibungen von gott oder den heiligen der katholischen kirche. So vermeidet Einar Skúlason in seinem gedicht Geisli die gewöhnlichen mannkenningar, bestehend aus einem heidnischen götternamen in verbindung mit einem genitiv der bedeutung schwert, schild, gold u. s. w. (*hvítings Hǫrn* in v. 37 ist hier eine alleinstehende kvennkenning), und am wenigstens von allen braucht er solche umschreibungen von dem helden des gedichtes, Olaf d. hlgn., offenbar weil das gegen das religiöse gefühl stritt, vgl. Cederschiölds ausg. s. 27.—25.' [4]). Diese beobachtung ist sicherlich richtig. Bei

[1]) Deutsche altertümer im Hêliand², Marburg 1862, s. 10 ff. [2]) Cædmon's des Angelsachsen bibl. dichtungen, Gütersloh 1854, I, s. XLVII ff. [3]) The Saxons in England, London 1849, I, s. 377 ff. [4]) Runerne i den oldislandske literatur. København. 1883, s. 10, anm. 1.

dem gedicht Einars ist noch zu bemerken, dass es keineswegs ein durchweg geistliches ist, sondern den könig neben seiner eigenschaft als heiligen auch als den hervorragenden krieger feiert, und in den partien des gedichts, die seine schlachten und siege preisen, hätte sehr wol auch ein heidnisches bild mit unterlaufen können. Eine ähnliche beobachtung kann man bei der gleichfalls dem 12. jahrhundert angehörenden Placitúsdrápa machen. Auch hier handelt es sich um einen kriegerischen helden. Er war ursprünglich ein heide und wurde durch die gnade gottes zum rechten glauben bekehrt. Noch ein anderes ist hier von interesse. In den ersten strophen, in denen Placitus noch als heide auftritt, erhält er ausschliesslich kenningar nach alter weise, die ihn als krieger und freigebigen mann bezeichnen, nach seiner bekehrung aber verschwinden diese ausdrücke, wenn auch nicht ganz, so doch in erheblichem maasse gegenüber neuen, die ihn als frommen christen und diener des herrn erkennen lassen, umschreibungen, wie wir deren neben den im gewöhnlichen stil der skaldendichtung gehaltenen, zahlreich auch im Geisli begegnen. Sie werden an anderer stelle im zusammenhange zu behandeln sein. Wie aber der verfasser jenes Olafsgedichtes sich nicht ganz frei halten konnte von den alten mythologischen bildern, indem er die mutter königs Sigurd des Jerusalemfahrers *Hǫrn*, d. h. Freyja, des bechers benannte, so auch nicht der dichter der Placitúsdrápa.

Es begegnen für Placitus die ausdrücke *hodda Baldr* 41^5 und *ormvangs Niǫrþr* $56^{3\,f.}$, und fromme leute heissen *ynþes øskinirþer* $52^{3\,f}$. Wie wir in diesen beiden dichtungen vereinzelte heidnischmythologische ausdrücke antreffen, so finden wir nun auch hie und da dergleichen in anderen geistlichen gedichten und strophen.

Beide genannten götter, Baldr und Niǫrþr, erscheinen in der auffassung des ausgehenden heidentums nicht als hervorragend kriegerische götter wie etwa Óþinn und þórr —

die spuren einer älteren auffassung bezüglich Baldrs als eines heldenhaften gottes berühren uns hier nicht —, und dies ist gewiss maassgebend bei der wahl des ausdrucks gewesen, sicherlich bei Baldr. Eine ähnliche beobachtung wie die oben angeführte Bj. M. Ólsens hat auch Konráđ Gíslason gemacht [1]), wenn er sagt: 'Man muss nämlich seine aufmerksamkeit darauf richten, 1) dass die beiden geistlichen, Arngrímr und Árni, sicher nie von einem ihrer meinung nach rechtgläubigen christen eine kenning gebraucht haben würden, deren hauptwort eine der heidnischen gottheiten des nordens bezeichnete; 2) dass der lagmann Einar Gilsson, der von leuten im allgemeinen kenningar gebraucht, wie *Góins skers Gautr* (Bp. II 85^{7-8}) und *Vínu grǽnleiks Hlín* (Bp. II, 34_{11-9}), nur in soweit eine ausnahme in bezug auf seinen helden (Guđmundr Arason) macht, als dieser nur an einer stelle bei ihm in einer kenning angeführt wird, deren hauptwort der name eines der asen ist, nämlich die kenning *víþis funa Baldr* (Bp. II 19_{14-12}), wobei man nicht übersehen darf, dass Baldr der gott der güte war ....'

Wahrscheinlich wird auch in einer strophe in Bp. I, $14.^{9}$ Njál. I, 534^{14} der geistliche þangbrandr in einer kenning *Baldr* genannt, doch ist die auffassung der stelle eine ziemlich unsichere und der meinungen gar viele über sie, worüber Njál. II, 484 und die daselbst angeführte litteratur zu vergleichen ist. Übrigens passt hier grade die bezeichnung Baldr recht schlecht auf den gewalttätigen und streitsüchtigen priester, wofern man hier nicht an jene ältere kriegerische natur des gottes denken will. Verwunderlich schon ist es, wenn ein erzbischof, þórir, von dem eben genannten Einar Gilsson, *erki-þundr bǽna láþs* oder, nach andrer lesart, *beinaláþs* genannt wird, Gþ. $12^{2\,f.}$, also der 'erzþundr der lade der gebete oder der knochen' — wobei die lade der gebete

---

[1]) KGES. II, 216.

nach Egilsson lex. poet. s. 42 unter *bein* mit *templum*, *aedes sacra* zu übersetzen wäre —, denn *þundr* ist ein beiname Óþins. Aus diesem beispiel erhellt gleichzeitig, dass Einar doch nicht so streng sich an die von K. Gíslason angenommene regel hält. Wenn in Kdr. 42[2] der kaiser Maxentius *þundr orma grundar* genannt wird, so gehört dies nicht hierher, da der kaiser heide war. Noch weniger bedenklich in dieser bezeichnung als Einar ist der dichter der Harmsól, wenn er sogar gott oder Christus *Yngui þióþar* nennt, Has. 7[1–3], also 'den Freyr des volkes'![1]) und jeden, der sein gedicht hört *øskiþrórr unnrǫþla*, Has. 64[7 f]. Nicht irgend ein beliebiger mann wird hier mit dem beinamen Óþins, *þrórr*, benannt, sondern aus dem zusammenhang geht hervor, dass an gläubige christen gedacht ist, und, wenn die vermutung Egilssons das richtige trifft, verwendet der dichter das wort noch an zweiter stelle in einer mannkenning, *þrórr ormlands* Has. 26[6–8], und ein weiterer beiname Óþins wird gebraucht in der mannkenning *Gautr grundar mens hrynvengiss* Has. 42[6–8] [2]). Aus jüngerer zeit führe ich noch an: *Niǫrþr linna leitis* Kdr. 44[1 f.] Ähnlich wird Maria, die schwester der Magdalena, mit den namen von göttinnen und valküren belegt, wie *Vár víns* Has. 52[3 f.] und schlechthin *Bil* Has. 52[8], womit jene oben erwähnte kvennkenning des Einar Skúlason zu vergleichen ist [3]). Überhaupt scheinen die namen der valküren

---

[1]) FJ. bezweifelt übrigens, vielleicht mit recht, dass dem dichter der Has. noch bekant gewesen sei, dass man unter *Yngui* eigentlich den gott *Freyr* zu verstehen habe, und meint, er habe das wort einfach in der bedeutung 'könig' gebraucht. Man dürfe bei einem geistlichen dichter des 12. jahrh.'s nicht zu viel mythologische kentnisse voraussetzen. Immerhin ist daran zu erinnern, dass Snorri Sturluson das Ynglingatal des Þióþolfr or Huini kante und seine Ynglingasaga darnach schrieb, in der absicht, das geschlecht der norwegischen könige von *Yngui-Freyr* herzuleiten. Freilich war Snorri ein mann, der seine zeitgenossen an mythologischem wissen um ein bedeutendes überragte. [2]) Vgl. Konr. Gíslason in Aarb. 1879, 187. [3]) Möglicherweise liegt eine verderbnis in der strophe vor, denn es ist allerdings sehr auffallend, dass man, worauf Njál. II, 900 f. aufmerksam macht, 'einer heiligen frau den namen einer asin beilegt, sogar ohne etwas hinzuzufügen,

und göttinnen schon frühzeitig in ihrer alten bedeutung nicht mehr recht empfunden worden zu sein, was damit zusammhängen mag, dass vielen von ihnen — abgesehen natürlich von den beiden grossen göttinnen Frigg und Freyja —, ein ausgeprägteres individuelles leben mangelte. Ein solcher ausdruck ist z. b. *þrúþr þráþa* Gd. I, 55[3 f.], ferner aus jüngerer zeit noch die folgenden: *baugnorn* Mar.[2] 6[7], *Bil auþar* Mar.[1] 14[6], *dís arms driptar* Mar.[2] 15[5 f.][1]), *Fríþr falldz* Vv. 3[5], *Hlín hrings* Mar.[1] 26[1 f.] Vv. 5[3], *Hlín brendra bauga* Kdr. 5[1 f.], *Hlǫkk bauga* Kdr. 22[4], *Hrund gullz* Mar.[3] 5[6], *Hrist hrings* Kdr. 29[1 f.], *Nanna fallda* Kdr. 10[2], *Rist Rínar báls* Kdr. 24[3 f.], *Sága eiþa lins* Kdr. 26[3 f.], *Sága ellda síks* Kdr. 35[8], *Vǫr gullz* Mar.[2] 15[4], *þrúþr vella* Kdr. 15[1], *þrúþr fallda* Kdr. 4[8]. Diese und ähnliche bezeichnungen für frauen setzen sich durch die ganze rímurpoesie bis auf die neuzeit fort [2]).

Hält man sich also im allgemeinen, abgesehen von den eben behandelten hauptsächlich jüngerer zeit entstammenden umschreibungen für frauen, von den mythologischen bezeichnungen für männer und frauen fern, so meidet man sichtlich in geistlichen gedichten auch bei der umschreibung anderer begriffe solche. Verhältnismässig reich ist hier die Harmsól: *sløngvir elda Mistar* Has. 2[1 f.], *viþir linns Mistar* Has. 5[2 f.], *meiþar Hlakkar borþs* Has. 14[2 f.], *viþir leiptra grundar Ægis*

---

wodurch eine solche benennung gemildert worden wäre, indem sie zu einer kenning wurde'. Ebenso muss das Mar.[1] 4[1] stehende *Ægir brúþar* verderbt sein (FJ.). Der begriff 'ehemann', der hier gefordert wird, kann unmöglich durch 'Ægir des weibes' ausgedrückt werden.

[1]) So nach einem ansprechenden besserungsvorschlag FJ.'s. In der handschrift steht: *móđurinnar dís dýr* | *driptar sá hvar stóđ skript.* Nun kann *dís driptar* 'die dise des schnees' unmöglich eine kenning für frau sein. FJ. schlägt deshalb vor zu lesen: *Máríu arms dís dýr driptar* ... Es würde alsdann heissen: 'die dise des armschnees', d. h. des silbers, die mit silbernem (resp. goldenem) armring geschmückte frau, 'sah, wo das bild der Maria stand'. [2]) Vgl. z. b. Króka-Refss. og Króka-Refsrím., ed. Pálmi Pálsson, s. 116 f., Riddara rím., ed. Wisén, s. 175 f.

Has. 41[5 f.], *briótr myrkleygs Mistar* Has. 61[2–4]. Einen recht eigentümlichen eindruck für unser empfinden macht es auch, wenn Einar Skúlason harmlos Ólaf d. hlgn *munnrjóþr Hugins* Ge. 14[2], 'den mundröter Hugins', des rabens Óþins, nennt, 'der manche taten dem einen gott zu ehren vollbracht', oder ähnlich Magnus d. guten 'den *Hugin* erfreuen lässt', Ge. 29[4], und ebenso ist str. 41 von denen die rede, die die fröhlichkeit *Hugins* erwecken, d. h. ihm speise verschaffen. Bei solchen ausdrücken, oder wenn er z. b. den Sigurd *leikmildr Hildar* 69[6] nennt, 'den, der freigebig das spiel der Hilde, das kampfspiel, ausübt', hat der dichter sicher nicht ernstlich mehr an die alten mythologischen beziehungen gedacht.

Im folgenden sind nun noch einige wörter zu erwähnen, in denen ursprünglich dem heidentum angehörende ausdrücke und vorstellungen auf christliche übertragen worden sind, christliches gewand erhalten haben. Die fälle in denen wesenseigenheiten Óþins mit solchen gottes zusammenfallen oder zusammen zu fallen scheinen, werden an anderer stelle zu behandeln sein, nur einen ausdruck will ich hier anführen, in dem vielleicht eine übertragung altheidnischer anschauung auf gott, den schöpfer, vorliegt, wenn er ein schmied, d. h. ein werkmeister, ein bildender künstler, genannt wird: *himna smiþr* Bp. I, 568[3 a] (II, 68_{10}) und Gd. II, 72[2] *smiþr hinn hæsti.* An der zweiten stelle tritt das bild des kunstvollen werkmeisters, hier des goldschmiedes, besonders hervor, indem der bischof Guđmundr als sein werk einem goldnen gefäss verglichen wird, mit edelsteinen — den tugenden des bischofs — besetzt. Über die ganze vorstellung und über ihr vorkommen bei den Deutschen vgl. AG. I, 382 und die daselbst angeführte litteratur. Gleichwol sei daran erinnert, dass gott resp. Christus, der *δημιουργός* oder auch *opifex* der welt ist, eine eigenschaft, die schon Wulfila nachdrücklich in seinem glaubensbekenntnis hervorhebt. Vielleicht würde er in gotischer sprache ein als simplex allerdings nicht belegtes *smiþs* ge-

braucht haben. Immerhin können in dem ausdruck heidnische und christliche vorstellungen zusammengetroffen sein.

Eine der eigentümlichsten vermischungen heidnischer und christlicher anschauungen ist es sicherlich, wenn Eilífr Guþrúnarson in einer von Snorri Sturl. Edda I, 445 erhaltenen strophe sagt, dass Roms starker könig, d. h. Christus, südlich an Urds brunnen sitze, den man sich an den wurzeln der weltesche dachte. Es soll wol der gedanke ausgedrückt werden, dass Christus im besitz der erhabensten weisheit sei und die geschicke der menschheit lenke wie die norne. Eilífr lebte ums jahr tausend und hatte vor seiner bekehrung ein gedicht auf Þórr verfasst. Wahrscheinlich mischten sich bei ihm noch alte und neue vorstellungen in wunderlichster weise, wie uns solches ja mehrfach aus jener frühzeit des christentums überliefert ist[1]).

Bugges sprachliche herleitung[2]) des *Urþar-* in *Urþarbrunnr* aus einem Jordan, Jurdan, welches heidnische Nordleute im westen hörten, indem sie in bewuster weise bei übertragung des namens das *j* fortliessen, da in urverwanten wörtern, die im ags. mit *j* anfingen, dieses den nordischen wörtern fehlt, wie z. b. ags. *geong*, *giung*, *iung* = awestn. *ungr*, scheint mir nicht haltbar. Das heisst den kriegerischen einwanderern zuviel sprachliches gefühl zutrauen. Wol aber ist es nicht unmöglich, dass sie von irgend einer vorstellung kenntnis bekamen, nach der Christus an dem mit dem kreuz identificierten lebensbaum sass, dessen wurzeln von einer quelle bespült wurden. Dass man diese quelle auch Jordan genannt hat, indem man an diesen fluss als prototyp des taufwassers dachte, ist reine vermutung Bugges und durch nichts von ihm bewiesen. Aber die erwähnung des lebensbaums mit der quelle konnte genügen, um bei heidnischen oder halbheidnischen dichtern die heimische vorstellung von

[1]) Vgl. Maurer, Bekehrung I, s. 90 ff. [2]) Vgl. Studien über die entstehung der nordischen götter- und heldensagen. München 1889, s. 430 ff.

der esche Yggdrasill und der quelle der Urþr anklingen zu lassen.

Eine mischung heidnischer und christlicher vorstellungen finden wir auch in der strophe des früher heidnischen, später getauften Bjǫrn Hítdǿlakappi, der sogar eine kirche aufführen liess. Dort [1]) sendet der *hilmir dagbøiar* 'der fürst der tageswohnung', womit sicher gott, und nicht etwa Óþinn gemeint ist, wie neuerdings wieder Rieger annimmt [2]) ein weib im traume, die *Ilmr armleggjar orma* 'die Ilmr, d. h. göttin, der schlange des armbands, d. h. des goldnen armbands', die den dichter zu sich einlädt. Dieser hat also offenbar von den boten gottes, den engeln, keine klare vorstellung, sondern denkt sie sich nach art der botinnen Óþins, der valküren. Diese vermutung wird zur gewissheit dadurch erhoben, dass Bjǫrn im eingang der strophe von *framvísar dísar* spricht, die ihm ein zeichen geben [3]), und er nennt die *Ilmr* noch dazu ausdrücklich *hjalmfaldin* 'helmtragend'. Das wort *dís* wurde häufig für valküren verwendet, vgl. lex. poet. s. 100. Die ganze auffassung erinnert lebhaft an die schlusstrophe des Krákumál, in welcher der christliche dichter dieses prächtigen liedes so glücklich die alte auffassung des heidentums vom leben nach dem tode bei Óþin zu schildern wusste [4]):

Heim bjóþa mér dísir,
sem frá Herjans hǫllu
hefr Óþinn mér sendar (carm. norr. 66).

Die *dísir* treten öfter in der rolle von *fylgjur* auf, erscheinen dem menschen vor seinem tode und entbieten ihn in die andre welt, siehe die beispiele bei Fritzner² I, 246 b [5]).

Ähnlich dürften wol auch die *dísir dróttins mála* '*nymphae deo familiares*' lex. poet. 100ᵇ in dem eigentümlichen Sólarljóþ 25¹ ᶠ· gedacht sein; sie werden wol identisch sein

---

[1]) Bjarnar saga Hítdǿlak. ed. Boer, s. 65 str. 34. [2]) Zeitschr. f. d. altert. 42, 286. [3]) vgl. K. Gíslason Udvalg af oldnord. skjaldekvad, s. 156, Boer a. a. o. s. 102 f. [4]) vgl. F. Jónss. Litter. II, 151. [5]) vgl. auch Golther Handb. d. germ. mythol., s. 100, Rieger a. a. o. 282 ff.

mit den 73[1] vorkommenden *helgar meyiar*, von denen es heisst, dass sie die seele der menschen, die sich am morgen selbst zu peinigen pflegen, rein von sünden gewaschen haben. Es sind also gewissermassen helfende, pflegende frauen. Ob ein derartiges bild, von engeln gebraucht, irgendwie in den vorstellungen des christl. mittelalters begründet ist, ist mir nicht bekannt.

Diese *dísir* und *helgar meyiar* scheinen in einem gegensatz zu stehen zu den str. 38[4] genannten *Heliar meyiar.* Wenn da gesagt wird:

Einn ek vissa,	*Heliar meyiar*
huersu alla vega	*er mér hrolla buþu*
sullu sútir mér;	*heim á hueriu kueldi*

'ich allein wusste, wie allerwegen schwollen mir die krankheiten; als mich heimwärts wanken hiessen die mädchen der Hel jeden abend', so scheinen 'die mädchen der Hel' verkörperungen von krankheiten, weibliche krankheitsdämonen, zu sein, eine anschauung, die nichts christliches an sich hat und sicherlich in heidnischem volksglauben begründet war. So erscheinen auch in dem angelsächsischen spruch gegen hexenstich und hexenschuss die krankheit sendenden dämonen als mächtige frauen, die gewappnet durch die lüfte einherreiten, ganz nach art der valküren und disen [1]). Ähnliche vorstellungen treffen wir über die ganze erde verbreitet, z. b. treten noch heut bei den Balkanvölkern tot und krankheiten gewöhnlich auf als 'ein ältliches, in den mittleren jahren befindliches weib von mehr oder weniger hässlichem, abstossendem äussern, mehr oder weniger ärmlich gekleidet, doch fast stets mit pfeil und bogen oder schleuder ausgerüstet [2]).

Finnur Jónsson leugnet [3]), dass sich im Sólarlióþ heidnisches findet, und meint, diese ansicht sei hauptsächlich entstanden, in dem man von dem von ihm als interpoliert an-

---

[1]) Kögel, gesch. d. deutsch. litt. I, 93 f. [2]) Lübeck in Zeitschr. d. ver. f. volksk. VIII, 242. [3]) Litteraturhist. II, 132 anm. 1.

gesehenen dunklen und mystischen stück 76—80 ausging. Dass diese strophen interpoliert sind, nehme auch ich an, auch ich halte das gedicht für ein rein christliches. Das kann aber nicht hindern, dass volkstümliche vorstellungen, die ihre wurzel im alten heidnischen glauben, besonders in der niederen mythologie, haben, auch noch in der zweiten hälfte des 12. Jahrh.'s oder um 1200, in welche zeit Finnur Jónsson die abfassung des gedichts setzt, sich auch in einem rein christlichen gedicht hervordrängen.

Vielleicht sind die *Heliar meyiar* identisch oder doch ähnlichen charakters, mit den in 57[5] genannten *svipvísar konur*, den frauen mit furchtbar drohendem angesicht, die ihren männern, das würde heissen, den ihnen zur qual zuerteilten männern, erde zur speise malen.

Eine stütze für die annahme, dass man es bei diesen beiden klassen übermenschlicher frauen mit alten, heidnischen vorstellungen, oder noch besser vielleicht mit christlicher umbildung solcher, zu tun hat, kann man in folgender erzählung sehen, die in der jüngeren saga von Ólaf Tryggvason im 215 kap. erzählt wird (Fornm. sög. II, s. 192 ff.). Kurz vor einführung des christentums ereignete sich in Hof am Álptafiǫrþr während einer gasterei folgendes. Ein kluger mann, Þórhallr, der in die zukunft sehen konnte und deshalb *spámaþr* 'der prophet' zubenannt wurde, warnte eines abends die gäste davor, was auch geschehen möge, in der nacht aus dem hause zu gehen. Als nun in der nacht dreimal an die tür geklopft wurde, achtete der junge sohn des wirtes die warnung nicht, und es für eine schande haltend, etwaigen verspäteten gästen nicht zu öffnen, ging er hinaus. Da sah er plötzlich von norden her auf das feld neun frauen in schwarzen kleidern reiten mit gezückten schwertern, dann kamen von süden her gleichfalls neun frauen in lichten gewändern auf weissen rossen. Als nun der jüngling ins haus wollte, um den leuten die erscheinung zu berichten, da greifen

ihn die schwarzen frauen an. Er verteidigt sich tapfer, aber unterliegt. Am morgen findet man ihn schwerverletzt. Er kann noch den bericht des ereignisses geben, dann stirbt er und wird nach heidnischer sitte im hügel beigesetzt. Nun gibt þórhallr die deutung. Die frauen sind die fylgjen des geschlechts gewesen, es wird eine religionsveränderung eintreten, welche diese 'eure disen' vorhergewust haben, sie haben auch vorhergewust, dass euer geschlecht dem alten glauben, dem sie selber anhängen, abtrünnig werden wird. Dafür haben sie eine busse haben wollen. Aber jene 'besseren disen' werden jenem haben helfen wollen, konnten aber unter den obwaltenden umständen nichts ausrichten. Diese umstände werden die gewesen sein, dass die heidnischen disen befugt waren, busse zu heischen, und auch noch die macht dazu hatten, die andern aber, die vertreter des neuen glaubens, noch keine gewalt auf der insel besassen oder aber, wie Rieger es ausdrückt [1]), kein recht hatten, dem jüngling zu helfen. Dieses recht ging ihnen eben ab, weil der neue glaube noch nicht eingeführt war. Eine willkomne bestätigung für diese nachricht und für den gewählten ausdruck findet sich in der bemerkung der Njála kap. 96, s. 494 über denselben jüngling, indem bei dessen namen hinzugefügt wird 'er, den die disen töteten'.

Wir sehen also in dieser erzählung offenbar christliche disen auftreten, und wenn auch nicht ausdrücklich gesagt wird, dass sie gewappnet waren, also auch den helm trugen, so geht dies doch aus dem umstand, dass sie am kampfe teilnehmen, deutlich hervor, einem kampfe, der sich dem so oft in den legenden vorkommenden vom kampf der engel mit den teufeln um die seele eines menschen vergleichen lässt [2]). Nur behalten hier noch einmal die dunklen mächte die oberhand [3]), während sonst meistens die engel obsiegen. Dass

[1]) Zfda. 42, 284. [2]) Kelle, Gesch. d. deutsch. litter. I, 145 f. [3]) Maurer, Bekehr. I, 228.

engel in christlicher zeit direkt an stelle der alten fylgjen treten, wird bewiesen, wenn derselbe Síþuhallr, dessen sohn von den dunklen disen getötet wird, wie die Njála kap. 100, s. 530 berichtet, vor seiner taufe, die am Michaelstag stattfindet, sich ausbedingt, dass der mächtige engel sein *fylgiuengill* sein solle, was ihm þangbrandr auch verheist [1]).

Das wort *dís* verliert dann die bedeutung des heiligen allmählich und wird, ebenso wie die entsprechenden wörter bei den Deutschen und Angelsachsen, ganz allgemein für frau gebraucht und nicht, wie Hammerich meinte, besonders von heiligen frauen [2]).

Auch sonst noch finden sich, wie ich meine, spuren heidnischer anschauung im Sólarlióþ, und zwar in der schilderung der hölle, indem hier die vorstellungen vom reiche der Hel auf die christliche hölle übertragen sind. Hierher rechne ich die 39[4] erwähnte *Heliar grind*, die pforte der Hel, die furchtbar erdröhnt, wol wenn sie hinter dem eintretenden sich schliesst, ihm auf die ferse fallend, hierher, wenn 42[4 ff.] ströme mit blut gemischt vorkommen. Die vorstellung der höllenströme ist doch gewiss eine echt nordisch-heidnische. Sicher heidnisch ist doch auch der Nornenstuhl, *norna stóll*, 51[1], auf dem der dichter sass, verdächtig auch die sonne der riesin, *gýgiar sól* 51[4], wenn wir auch nicht recht wissen, was damit gemeint ist. Die *heliar hrafnar* 67[4], die den lügnern die augen aushacken, erinnern entfernt an die vögel Oþins. Doch habe ich hier keinen kommentar des gedichtes zu schreiben und muss mich mit diesen andeutungen begnügen [3]).

---

[1]) Vgl. auch Golther, Handb. der germ. myth. 99. Wolf, Beitr. z. deutsch. myth. I, 33. [2]) De episk-kristel. oldkv. hos de got. folk s. 34 anm. 1. [3]) Es sei hier anmerkungsweise erwähnt, dass raben im deutschen volkslied als boten des teufels erscheinen, so z. b.:

Es flogen drei raben über's galgenhaus,
Man meinte es wären drei raben,
Es waren der höllischen raben drei:
"Ach herren wir müssen euch haben!" oder

Wenn in Plac. 2[6] *liósenglar* genannt werden, so erinnert dies an die *liósálfar*, erklärt sich aber auch ungezwungen aus der christlichen vorstellung von den leuchtenden engeln. Brauchen wir in diesem fall keine übertragung heidnischer oder im heidentum wurzelnder anschauungen auf einen christlichen begriff anzunehmen, so ist dies anders bei den bezeichnungen für den resp. die teufel. Hier leben kaum verändert die gestalten des alten volksglaubens, und heidnische kobolde und gespenster führen ihre existenz als teufel fort [1]). Erleichtert werden diese anknüpfungen durch latein. ausdrücke wie *daemonia*, *maligni spiritus* u. ä. Man vergleiche hierüber meine ausführungen in AG. I, 391 ff.

Folgende bezeichnungen finden sich:

púki Lil. 45[3]. 47[5], Gd. II, 45[4]; *fornir púkar* Gd. I, 49[8].

In Gd. I, 11 werden *fúnir draugar* und *flǫgþ*, also gespenster, den teufeln, die der bischof Guþmundr austrieb, gleich gestellt, ebenso wie es Gd. II, 62[1] heist *trǫll ok leiþir fjándur*; *fjándi* ist die ständige bezeichnung des teufels, über die später zu handeln ist.

Die alten wichte, die als schutzgeister des landes einst eine bedeutsame rolle spielten, treten ins böse gewendet auf, wenn Gd. I, 15[5] von dem *ílags þáttr illra vǽtta* gesprochen wird, die sich in das herz des Kolbeinn einnisten. So heissen z. b. auch die teufel, die Christus in der wüste versuchen, im Hel. 1030 *craftiga wihti* und auch sonst begegnet dasselbe wort öfter hier wie auch im ags. [2]).

Nach Gd. I, 3[7] heissen die bösen geister, die den sinn der menschen betören, *glǽpafull skrípi*, was nach Fritz.[2] III, 381 b 'eine phantastische erscheinung oder wesen' bedeutet,

---

Zun'n rôtsherre chôme siebe rappe
Sie neme dii siebe rôtsherre
Mit ihne ins höllische für.

Vgl. M. El. Marriage, Poetische beziehungen des menschen zur pflanzen- u. tierwelt. Heidelb. dissert. 1898, s. 65 u. Grimm, myth.[4], 122 f. [1]) Vgl. Grimm, mythol.[4] 824. 839. 847. [2]) Vgl. Hel. 452, Vilmar[2] 9 f.

'das sich auf grund einer *siónhuerfing* (sinnestäuschung) einstellt'. So werden z. b. die erscheinungen genannt, die Grettir d. starken im dunkeln nach seinem kampf mit dem unhold Glámr zu beängstigen pflegten.

Dass man auf der anderen seite aus dem christentum stammende, ursprünglich dem teufel eignende bezeichnungen, auf die wesen des heimischen gespensterglaubens überträgt, werden wir später sehen, ebenso wie z. b. der unhold Grendel auch die beiworte des teufels trägt und überhaupt jüdisch-christl. anschauungen auf ihn übertragen sind [1]).

Dass einmal an einer prosastelle, Bp. I, 204, eine einsiedlerin *skialdmær dróttens* also 'schildmaid', d. h. valküre des herrn genant wird, habe ich AG. I, 339 erwähnt. Dem läst sich vergleichen, wenn eine frau Mar.^{1} 23^6 *óskamey dróttins* heist.

Wenn Christus Hv. 16^2 als *óskmǫgr dróttins* erscheint, so heist das zunächst nichts anderes als 'adoptivsohn des herrn'. In Lokasenna 16^3 ist von *óskmegir* die rede, die Egilsson, lex. poet. s. 633, als einherier auffast, während sie vielleicht nach Bugge, P. Br. beitr. XIII, 191 eher als adoptivsöhne Bragis, d. h. die in Valhǫll eingegangenen skalden zu verstehen sind; es würde damit aber doch nur eine gewisse klasse der einherier bezeichnet, und da diese von Snorri, Edda I, 84, *óskasynir Óþins* genant werden, so sind beide ausdrücke doch im wesentlichen identisch. Bei der analogie des wortes mit dem für valküren gebrauchten, *óskmeyiar*, ist der zweifel Golthers [2]), ob wir es hier mit alter heidnischer anschauung zu tun haben, kaum berechtigt. Es ist immerhin nicht unmöglich, dass dem dichter der Hv. etwa die vorstellung vorschwebte, wie die von Óþinn nach Valhǫll entbotenen einherier seine adoptivsöhne waren, so sei der eine

[1]) Vgl. Bouterwek, Germania I, 401 u. derselbe Cædmon's d. Angelsachsen bibl. dichtungen I, CX. Rönning, Beovulfs-kvadet, København. 1883, s. 158 f. [2]) Vgl. Handb. d. germ. myth. 315 u. anm. 1.

Christus, der zum himmel emporgestiegen ist, derjenige gottes. Doch ist die annahme einer übertragung heidnischer vorstellungen nicht nötig. Immerhin ist daran zu erinnern, dass Christus nach katholischer anschauung von anfang an gottes wirklicher sohn ist, nicht erst der zum gott erhobne mensch.

Ob man die folgenden ausdrücke hierher zu stellen hat, mag zweifelhaft erscheinen, da in den lat. hymnen ähnliche wendungen vorkommen, nämlich solche, durch die der fromme als freund gottes, Christi oder Mariae bezeichnet wird, z. b. *amici Christi* Ah. V, 18[1]. Immerhin kann die häufige verwendung mit veranlast sein durch den umstand, dass auch dem heidentum die anschauung nicht fremd war, besonders eifrige diener eines gottes als dessen freunde anzusehen, so wenn z. b. ein den Freygottesdienst vor allem betreibender gode den beinamen *Freysvinr* erhielt. Ähnlich heist Moses *guþs vin* Lv. 19[4], ebenso bischof Guþmundr, Gd. II, 56[8] oder *hollvinr guþs* Gd. II, 23[1], *lofþungs vinr*, *þess es stýrir englum* Gd. I, 50[2], *dróttins vin* Gd. II, 78[3], *vinr þinn* (d. h. Mariae) Gd. II, 28[4], *ástvinr þinn* (Mariae), Gd. II, 3[8]. Johannes d. täufer ist der *ástvinr Iesú Kristi* Lil. 37[5], der apostel Andreas, Mar.[1] 2[1], gottes. Auch Ólaf d. hlge. wird genannt: *fagr vinr tyggia rǫþuls* Ge. 9[6–8], *tungla ranns lofþungs vinr* 46[6–8], *lausnara vinr* Ge. 62[5–7], *lausnara langvinr* Ge. 68[1 f.], *lausnara spialli* Ge. 30[2]. Zu dieser letzten bezeichnung stellt sich wieder ein *Gauta*, d. h. *Óþins*, *spialli* ‘ein vertrauter freund’, das sich in einem so heidnischen gedicht wie im Sonatorrek Egill Skallagrímsson str. 20[4] (carm. norr. s. 25) findet. Ferner sind noch zu erwähnen: *ástvinr ýta dróttins* Has. 47[1–4] und *vinr engla gœtis* Mgr. 10[2].

2. KAPITEL.

Nordische anschauungen.

Hauptsächlich die gewaltsame tätigkeit der beiden Ólafs befestigte das christentum in Norwegen. Mit dem heerschild fuhren sie über das land, die widerstrebenden mit gewalt

zum neuen glauben zwingend. An der spitze glänzender kriegsschaaren standen sie, ihren anhängern, die sich zugleich als anhänger Christi bekennen musten, ruhm und reiche siegesbeute verheissend. Eine schaar von skalden sang das lob der glänzenden, kriegerischen könige. Auch nach Island waren sendboten des neuen glaubens gekommen, unter ihnen der bekannte gewalttätige priester Þangbrandr, der zu ehren seines gottes wol auch das schwert zog, um ihn durch die tat als den stärkeren den alten göttern gegenüber zu erweisen. Die eigentliche annahme des christentums fand friedlich im jahre 1000 statt. Der verkehr der Isländer am norweg. hofe, der den heiden schwierigkeiten bereitet hatte, konnte nunmehr ungehindert vor sich gehen, und so mancher isländische skalde fand aufnahme in das unmittelbare gefolge, die *hirþ*, des dicken Ólaf, der mit überraschender schnelligkeit im Norden in den ruf der heiligkeit kam und selbst von seinen gegnern bald als heiliger angesehen wurde.

Schon früh hat man versucht, das leben des königs in gröstmögliche übereinstimmung mit der geschichte Christi zu bringen [1]). Sein grossvater wollte ihn als knaben aussetzen lassen, weil er dessen vater zürnte wegen seiner absicht, seine gattin zu verstossen, aber es zeigte sich über dem haus, in dem das kind weilte, ein wunderbares licht, so dass er seinen vorsatz aufgab [2]). Es erinnert dies stark an die kindheit Christi und den stern von Bethlehem. Und wie Joh. d. täufer der vorläufer Christi, *fyrirrennari*, war, so wird auch der könig Ólaf Tryggvason als der vorläufer des hlgn. Ólaf genannt [3]), und er soll es auch gewesen sein, der ihn taufen liess und sein pate war [4]). Die von Daae angeführten spuren einer verehrung der mutter Ólafs, Ásta, wodurch gewissermassen eine ähnlichkeit mit Maria hergestellt

[1]) Das folgende nach Daae, Norges helgener, Christiana 1879, s. 90 ff.
[2]) Fornm. sög. IV, s. 32. [3]) Ólafs. s. Tryggvas., ed. Munch, Chra. 1853, s. 1.
[4]) ebd. s. 39.

würde, übergehe ich, als wenig bedeutend. Wichtiger dagegen ist, wenn Adam von Bremen als die ansicht einiger über den tod Ólafs erzählt, er sei mitten unter dem volke den zauberern vor seinem tode zum spott übergeben worden. Die bespottung wird auch vorübergehend in einer der beiden zu seiner ehre verfassten sequenzen erwähnt:

Tulit ab impia gente ludibria
minas et odia, poenas exilia [1]).

Ausführlicher wird die sage im Lübischen passionale erzählt. Hier nehmen ihn seine feinde, sein bruder und Knut d. grosse, gefangen und fordern ihn auf, Christum zu verläugnen und seinen namen zu verfluchen, unter der drohung, er solle sonst den gleichen tod erleiden wie jener. Auf seine weigerung hin ergreifen ihn die heiden — als solche werden seine gegner hingestellt —, entkleiden und mishandeln ihn. Darauf setzen sie ihm eine dornenkorne aufs haupt, geben ihm ein scepter in die hand, kleiden ihn in königliche tracht und binden ihn ans kreuz, an dem er drei stunden hing, worauf er gott für seine peiniger bat, seinen geist in gottes hände befahl und verschied. Darauf durchstach man ihm, — es war an einem freitag —, die seite. Es geschah ein grosses erdbeben über die ganze stadt Stiklestad. Am dritten tage wollte man seinen leichnam verbrennen, aber die flammen verzehrten ihn nicht. Als sie erloschen waren, entstand aus der asche ein grosser drache, der O'lafs bruder und mehrere andre heiden tötete, so dass viele sich bekehrten [2]). Wenn diese erzählung auch erst in später zeit ihre ausbildung erfahren haben mag, so reichen ihre ursprünge doch, wie wir gesehen haben, in frühe zeit zurück. Zu diesen gehört auch noch, dass man eine sonnenfinsternis, die mehrere wochen nach Ólafs tode statt fand, auf den

---

[1]) Aus dem missale Nidros. abgedruckt bei Daae s. 112 f. [2]) Dat Passionaal, Lübeck 1455 fol., vgl. Scriptae rer. Danic. 536—539.

tag der schlacht verlegte, was als unhistorisch längst erwiesen ist [1]).

Ich bin so ausführlich auf diese entwicklung der heiligengeschichte, wie sie uns Daae geschildert hat, eingegangen, weil ich zeigen wollte, wie wenig anstand die Norweger daran nahmen das leben des kriegerischen königs mit zügen aus dem leben des heilands auszuschmücken. So kann es uns denn auch nicht verwundern, zumal nach dem, was wir von den stammverwanten Westgermanen wissen, wenn wir auch das umgekehrte beobachten können. Ich meine damit natürlich nicht, dass nun auch etwa ereignisse aus der geschichte des heiligen Ólaf auf Christus übertragen worden wären, sondern dass die neubekehrten christen ganz allgemein, die eigenschaften, die sie an ihren hervorragenden männern, vor allen also an den höchsten des gemeinwesens, den königen, schätzten, auf ihn übertrugen. Und wie es bei den verwanten völkern, besonders den Sachsen, im Heliand der germanische volkskönig, der gefolgsherr, war, und nicht der römische könig oder gar kaiser, dem man züge entlehnte, so auch bei dem norweg.-isländ. volke der könig an der spitze seiner krieger, der *hirþ*, wie sie besonders schon ihre ausbildung unter dem ersten norweg. einheitskönig, unter Harald mit dem schönen haar, erfahren hatte. Wie das glänzende kriegsleben seiner zeit und seine hofhaltung nicht ohne einfluss geblieben war auf die ausbildung des germanischen Olymps, wie Óþinn in Valhǫll thronend an der spitze seiner einherier ein abbild des irdischen lebens war, so überträgt man nun manchen dieser züge auf die stellung gottes, besonders aber Christi [2]), zu den menschen.

---

[1]) vgl. Daae, s. 95 f., woselbst auch die litteratur. [2]) Für die verwanten stämme vgl. Krafft. Die anfänge der christl. kirche bei den germ. völkern, 313 ff.; Erdmann, Otfrieds evangelienbuch LVIII f.; Viimar, Deutsche altertümer im Heliand.[2] X. 66 ff.; Hammerich, De episk-kristelige oldkvad hos de gotiske folk, 9.

Denn die bemerkung Jørgensens ist ganz richtig, dass es vor allem Christus ist, der den gegenstand des glaubens der neubekehrten bildete. 'Man verkennt vollkommen jene zeit, wenn man sich das nicht vor augen hält; im älteren mittelalter treffen wir selten oder nie im Norden zeugnisse von einem verhältnis zu dem gott, an den Christus glaubte und "unser vater" nannte, noch weniger wurde auf der andern seite das bild des erlösers der welt durch die vorstellung von gottes heiligen verdunkelt; Christus selbst tritt überall in den vordergrund'. Und weiterhin: 'Es ist in der regel Christus, an den man denkt, wenn gott ohne nähere bezeichnung genannt wird, Maria wird gottes mutter genannt, man spricht von gottes tod, gottes geburt u. s. w.' [1]). Ähnliches kann man in der christlich-epischen poesie der Angelsachsen beobachten [2]).

Bei der eigenart der westnordischen dichtung, der die breite ausmalung der epik der Deutschen und Engländer fehlt, versteht es sich von selbst, dass man das bild, welches gott resp. Christus als den nordischen könig erscheinen lässt, nicht so bis in kleine einzelheiten zeichnen kann, wie bei den stammverwanten völkern. Aber es tritt immerhin noch klar genug hervor, um uns erkennen zu lassen, dass es im wesentlichen dasselbe ist, wie bei diesen.

Wenn man bedenkt, dass es englische missionare waren, die als erste verkündiger der neuen lehre nach Norwegen kamen, wenn man sich ferner des bedeutenden einflusses erinnert, den sie ausgeübt haben und der seinen niederschlag in zahlreichen lehnwörtern gefunden hat [3]), so muss man billig die frage aufwerfen, ob nicht auch auf die geistliche dichtung ein einfluss der englischen stattgefunden hat. Doch

---

[1]) A. D. Jørgensen, Den nordiske kirkes grundlæggelse og første udvikling I, 574 f., vgl. auch Petersen, Om Nordboernes gudedyrkelse og gudetro i hedenold 128. [2]) Wülker, Geschichte der engl. litteratur 38. [3]) AG. I, 316 f., Taranger, Den angelsaksiske kirkes indflydelse paa den norske, passim.

lässt sich ein solcher nicht feststellen, was schon Hammerich bemerkt hat [1]). Er gibt auch ganz richtig den wahrscheinlichen grund dafür an: die dichtkunst des Nordens war, sowol was poetische sprache wie versform anlangt, bereits zu sehr entwickelt, als dass sie einen tiefergehenden einfluss hätte erleiden können. Auch darin mag er recht haben, dass, wie er es nennt, 'mittelbar' die Angelsachsen nicht wenig eingewirkt haben können. Denn so manche Nordmänner mögen christlichen gedichten in England gelauscht oder auch solche im heimatlande von engl. priestern gehört haben. Und auch darin wird man ihm in gewisser weise zustimmen können, dass die (christlichen) gedichte des Nordens und die angelsächsischen desselben geistes kinder und dass jene von diesen beeinflust worden sind. Beeinflust nämlich in so weit, als die Normannen hier dieselbe oder doch eine ähnlische anschauung vom königtum trafen, als die bei ihnen heimische, so dass das bild Christi, wie es die Engländer sich geschaffen, sie anheimeln muste, und sie es daher ohne schwierigkeit aufnehmen und weiterbilden konten. Übrigens ist daran zu erinnern, dass sich ein einfluss der englischen litteratur überhaupt nur in den ersten jahrzehnten des christentums hätte zeigen können, denn mit dem beginn der regierungszeit Óláf kyrres (1066) hört die enge verbindung der norweg. kirche mit der englischen auf. In Norwegen wurden feste bischofssitze errichtet, und damit ist der englischen missionstätigkeit ein ende bereitet [2]).

Von einem einfluss der deutschen litteratur kann überhaupt nicht gut die rede sein.

Wenn im folgenden vielfach nicht genau zwischen gott und Christus geschieden wird, so erklärt sich dies aus dem gesagten von selbst. Man weiss in der tat häufig nicht, ob mit gott der vater oder der sohn gemeint ist, auch sind die epitheta vielfach die gleichen.

[1]) a. a. o. 138. [2]) Vgl. Taranger a. a. o. 193.

1. Gott und Christus als gefolgsherrn.

Als ein zeichen für die unklaren vorstellungen der neubekehrten vom höchsten wesen führt Gíslason [1]) den vers des Gunnlaugr ormstunga, Gunnl. s. kap. 7., an:

Herr sésk allr enn ǫrva
Englands, sem goþ, þengel,

indem er ihn, gewiss das richtige treffend, übersetzt: 'das ganze volk fürchtet Englands freigebigen fürsten wie gott, d. h. den allmächtigen'. Dürfte man annehmen, dass der dichter hier *herr* in der ursprünglichen bedeutung 'heer' gebraucht, dann würden wir in den versen das bild von der gewaffneten gefolgschaft haben, die zu ihrem könig aufsieht, wie zu gott, also gott sich ähnlich vorstellt wie den könig. Da es sich um den *englischen* könig Aþalráþr handelt, würden wir alsdann eine bestätigung von der ähnlichkeit der anschauung bei Engländern und Norwegern, resp. Isländern erhalten.

Sighuatr skald þórþarson nennt (Heimskr. ed. F. Jónsson III, s. $21^{9\,f.}$) das leben ein 'lehen gottes'. Er stellt sich also gott als einen lehnsherrn vor [2]). Überhaupt sah man die ir-

[1]) Udvalg af oldn. skjaldekv. s. 124. [2]) Noch in einer anderen strophe Sighuats ist von einem lehen die rede. Es heist da (Heimskr. II, 522^{8-11}): *Áleifr réþ et øfra, | andprútt hǫfuþ, landi | fulla vetr, áþr felli, | fimtán af þuí láni.* Hierzu bemerkt die Kopenhagener ausgabe I, 394: *feudum poëta hic vocat regnum fidei Olafi Sancti a Deo datum et commissum.* Hertzberg in den germanist. abhandlungen zu K. Maurers 70. geburtstag s. 301 folgt dem und erklärt, der dichter habe Norwegen als ein dem könige verliehenes lehen angesehen. Es wäre darnach etwa zu übersetzen 'bis er (Óláf) von dem lehen fiel', d. h. in folge seines todes das ihm von gott verliehene lehen, das königreich Norwegen, verlassen muste. Auch mir schien diese deutung ansprechend, bis mich FJ. darauf aufmerksam machte, dass man unmöglich *falla* mit *af* konstruieren könne und auch die andere lesart *falla á* keinen sinn gäbe. FJ. meint nun, es sei etwa im vorhergehenden — wir haben es ja nur mit einem bruchstück zu tun —, die rede von dem glück gewesen, das gott dem könig als lehen gegeben. Dass in der tat eine solche auffassung dem dichter nicht fremd war, sehen wir ja aus der oben angeführten stelle, in der er das leben ein lehen gottes nennt. Wie FJ. schon durch die interpunction in seiner ausgabe andeutet, ist also *af þuí láni* zu

dischen güter, wie leben und verstand als lehen gottes an, wofür bespiele aus der prosa bei Hertzberg [1]) und bei Fritzn.[2] II, s. 401 b unter *lán* angeführt werden. Ebenso deutlich als gefolgsherr — die beiden begriffe gehen ja ineinander über, indem der gefolgsherr seinen mannen auch land verleiht —, erscheint gott resp. Christus, wenn Einarr Skúlason von ihm sagt, Ge. 6[7 f.]

hǽstr skiǫldungr býþr hǫlþum
himinsvistar til .....

'der höchste könig ladet die menschen, eigentlich vornehmeren bauern, zur wohnung im himmel ein', also wie der könig seine mannen zu sich an den hof entbietet, um dort für ihren unterhalt zu sorgen. Denn *vist* bedeutet nicht nur das verweilen an einen ort, die aufenthaltsstelle, sondern auch die verpflegung, die man in der wohnung eines andern erhält, speise, s. Fritzn.[2] III, 966. Und ähnlich: *guþ hǽsta himna vista ok allra beima* Pdr. 2[6–8].

Der haupt- und eigentliche name für den gefolgsherrn der alten zeit ist *dróttinn*, entsprechend dem ahd. *truhtîn*, as. *drohtin*, ae. *dryhten*, dem die wehrhafte *drótt*, ahd. *truht*, as. *druht*, ae. *dryht* folgt. Es wird, wie ich AG. I, 378 gezeigt habe, besonders gern zur übersetzung des lat. *dominus* verwendet.

So erscheint denn gott absolut häufig als *dróttinn* ohne weitere bestimmung, z. b. bei Sighv. sk., Ólafs s. h. helga ed. 1849, s. 47, Lv. 2[6]. 3[8]. Gd. II, 5[1]. Lil. 14[3]. 21[7]. Sól. 35[5]. Pdr. 11[8]. Ebenso Christus Lb. 17[3]. 26[2]. Lv. 39[8]. Lil. 38[3]. 63[4], *hǽstr dróttinn* und der 'wahre', *sannr*, wird gott Gd. II, 77[7]. Ge. 62[3] genannt. Verwischt schon ist die ursprüngliche

---

réþ, zum hauptsatz zu ziehen, und es wäre alsdann etwa zu übersetzen: 'Ólaf beherrschte das land in folge des lehens', d. h. in folge des ihm von gott gewährten glückes, 'fünzehn jahre lang'. Über den kausalen gebrauch von *af* möge man Gebhardt, Beiträge zur bedeutungslehre der altwestnord. praepositionen s. 85 f. vergleichen. [1]) a. a. o. s. 311 anm. 3.

bedeutung, wenn Bp. I, 568^{10a}, *dróttinn minn* im gegensatz steht zum *þrǽll þinn*, wie sich der dichter nennt. Hier ist der sinn schon ausgesprochen der des römischen *dominus*, des herrn über die knechte [1]). Näher bestimmt wird gott als gefolgsherr der engel, oder heiligen *himins gotna* Lv. 25^{4}, der menschen, *beima* Plac. $36^{6\,f.}$, *aldar* Ge. $10^{2\,f.}$, der könige, *harra*, Ge. 25^{7}. Ebenso Christus: *hirþsamnaþr himna* SnE. II, 500, *fira* Has. 27^{8}, *iǫfra* Lb. 52^{5}, *drottna* Kdr. 10^{1}; 'gefolgsherr der (irdischen) gefolgsherrn' *konungr dróttar* Lb. $42.^{1\,f.}$ bezeichnet ihn als könig der gefolgschaft, also auch als gefolgsherrn [2]).

Ich gebe hier im anschluss gleich eine kurze zusammenstellung der wörter, durch die gott und Christus in ihrer königlichen stellung bezeichnet werden. Es sind der hauptsache nach die auch sonst in der dichterischen ausdrucksweise gebräuchlichen, die in den eigenschaften des königs beruhen, wie er sein soll, des freigebigen kriegerischen sprossen edlen geschlechts, der das land steuert und siegreich gegen die feinde verteidigt. Die belegstellen führe ich hier nicht an, da diese bei der ausführlicheren zustammenstellung der bezeichnungen beider folgen werden. Die meisten wörter finden ihre anwendung auf beide, wo nicht, ist dies in einer klammer bemerkt.

konungr; wenn gott auch *stólkonungr* genannt wird, so liegt darin schon röm.-griech. auffassung, indem der byzantinische kaiser so heist, vgl. Fritz.^{2} III, s. 561.

hǫfþingi, so nennt auch Ólaf d. hlge. ausdrücklich Christus in einer predigt [3]).

þengill, *yfirþengill* (g.), *gramr*, *skiǫlldungr*, *yfirskiǫlldungr* (g.), *meginskiǫlldungr* (Chr.), *harri*, *mildingr*, *stillir*, *herra* (g.), *lofþungr*, *hilmir*, *dǫglingr*, *valþr*, *deilir*, *siklingr*, *valderi*

---

[1]) Vgl. Otfrid (ed. Erdmann) I, 2^{1} *Wola druhtin min, ja bin ih scalc thin.* [2]) Vgl. ags. *dryhten dryhtna*, *ȝǽsta*, *ȝumena* bei Bode Die kenningar in der angelsächs. dichtung s. 80 f., und as. *drohtin manno*, *folko*, *liudo* etc. bei Vilmar a. a. o. 54. [3]) Maurer, Bekehr. I, 359.

(g.), *fylkir*, *iǫfurr*, *vǫrþr* (g.), *tiggi* (g.), *ǫþlingr*, *hildingr*, *ræsir*, *landreki*, *buþlungr*, *vísi* (Chr.), *bragningr* (Chr.), *fylkingr* (Chr.), *skilfingr* (Chr.).

4. Das gefolge.

Das gefolge gottes und Christi besteht einmal aus den engeln und heiligen, sowie überhaupt den seeligen im himmel, dann aber werden als gefolge Christi besonders die noch auf erden wandelnden apostel, sowie überhaupt alle frommen menschen angesehen. Oft lässt sich nicht entscheiden, ob die engel allein oder die heiligen resp. seeligen im himmel, oder aber, ob alle beide klassen zusammen gemeint werden. Ich stelle zuerst die allgemeinen ausdrücke für das gefolge zusammen. Das hauptwort dafür ist natürlich nicht das selten gebrauchte und veraltete *drótt*, sondern das aus dem engl. *híréð* 'familia' entlehnte *hirþ* [1]), daneben dann besonders *liþ* 'die begleitung, die fahrtgenossenschaft', doch wird z. b. *drótt* gebraucht in SnE. II, 234 *drótt dauþa ok lífs* 'die schaar des todes und des lebens', wo vom jüngsten gericht die rede ist [2]).

Engel, heilige und seelige im himmel.

hirþ ǫþlinga dǫglings Ge. 5[6 f.] In dieser strophe ist das bild besonders deutlich ausgeführt:

Sunr sté upp meþ ynþi *auþarmildr frá hauþri,* *jǫfra baztr, til ø'ztrar* *allsráþanda hallar.*	*Lofaþr sitr ǫllum øfri* *(ǫþlinga hnígr þingat* *dǫglings hirþ) á dýrþar* *dagbóls konungr stóli.*

'Der überaus freigebige sohn, der könige bester, stieg wonnevoll empor zur höchsten halle des allratenden. Gepriesen sitzt, erhaben ob allem, der könig der wohnung des tages, d. h. des himmels, auf dem thron, — es neigt sich dort das gefolge des königs der fürsten'. Und die folgende strophe führt das bild aus, auf das ich schon früher verwiesen habe:

---

1) Fritzn.[2] I, 821. 2) Über die hinzufügung von *ok* vgl. Bj. M. Ólsen Den. 3. og. 4. grammatiske afhandling i Snorres-Edda, Københ. 1884, 287 f.

Veitti dýrþardróttinn
dáþvandr giafar anda
(mál sanna þau) mǫnnum
máttigs (framir váttar).

Þaþan reis upp, sús einum,
alþýþ, goþi hlýþir:
hǽstr skiǫldungr býþr hǫlþum
himinsvistar til kristni.

"Es verlieh der sorgsam handelnde herr des ruhms die gaben des mächtigen geistes den menschen — wackere zeugen (märtyrer) bekräftigen diese berichte. Daraus entsprang die allgemeine kirche (ecclesia catholica), die dem einen gott gehorcht; der höchste könig der christenheit entbietet die mannen zur wohnung im himmel".

Wir sehen hier in plastischer, schöner darstellung, wie Christus, der könige bester, auf dem hochsitz in der halle sitzt, um ihn das gefolge, das sich ehrfurchtsvoll verneigt; und wie ein 'milder', d. h. freigebiger, könig goldne ringe und armspangen aus seinem hort an die getreuen verteilt, so spendet er die gaben des heiligen geistes allen menschen, die ihm folgen wollen, und er ladet sie alle ein zu sich in den himmel, wo er, der herr, ihnen wohnstätte und unterhalt verleiht (s. s. 27). Warlich, ein schönes ansprechendes bild der glänzenden hofhaltung eines norwegischen, überhaupt eines altgermanischen königs!

Weitere beispiele sind:

hrein hirð himna Sn. E. I, 448, *hirðmenn dróttins* Gd. II, 21; *ǫll hiǫrð himna hirðar* Mdr. 6. In diesen beiden ausdrücken sind die heiligen gemeint, der letzte bietet zugleich eine verquickung der christlichen anschauung von der 'herde' mit der heimischen von der gefolgschaft.

lið engla Plac. 32^{1}. 39^{5}. 46^{5}.

himnesk ferð Ge. 42^{4}, die engel als 'fahrtgenossenschaft' und ebenso, oder auch die seeligen bezeichnend, im verse des Eilífr Kúlnasveinn Sn. E. I, 448, *hróz heims ferþ* die 'fahrtgenossenschaft' des daches der welt, des himmels.

Fromme christen, apostel.

Hirþ himna hirþis Gþ $15^{8\,f.}$, *kyn hirþprúþra virþa* Hv. 16^{4} [1]); *hǽ'st fǫruneyti* Post. 511_{5} 'fahrtgenossenschaft' (die

apostel); *liþ kristit* Lb. 52[9], *l. helgat* Hv. 6[7]. Ob mit dem einfachen *liþ* in Lv. 13[6], das neben *englar* steht, die schaar der heiligen oder überhaupt alle frommen christen gemeint sind, wird sich nicht sicher bestimmen lassen.

Entsprechend diesen bezeichnungen heist der einzelne apostel *hirþmaþr Kristz* Pdr. 17[4], oder alle zusammen *fylgiandi vitrar* Has. 29[21]. Der ausdruck *þegn* Pdr. 29[8] 'degen' schildert Petrus ebenfalls als mitglied der gefolgschaft Christi, und in gleicher weise heissen die engel oder heiligen *himins þegnar* Bp. II, 19[14], ebenso wie Placitus nach seiner bekehrung *goþs þegn* Plac. 47[7] genant wird; und wenn der bischof Guþmundr das epitheton als *guþs maþr* Gd II, 25[7] erhält, so gehört dies in denselben vorstellungskreis. Als gegensatz dazu stellen sich die leute des teufels, die *diofuls bragnar* Hdr. 12[8]. Übrigens ist daran zu erinnern, dass in der strophe eines heidnischen dichters, des Egill Skallagrímsson, die asen *þegnar Hóars* 'die degen Óþins' genannt werden [2]), ein beweis für das oben gesagte, dass man auch Óþin als gefolgsherrn betrachtete [3]).

3. Sonstige nordische anschauungen.

Dass Christus als gefolgsherr in der altgermanischen halle thronend gedacht wurde wie Óþinn in Valhǫll, haben wir schon gesehen. Einarr Skúlason scheint diese vorstellung besonders geliebt zu haben. Sie findet sich ausser an der erwähnten stelle noch zweimal: *goþs hǫll* Ge. 7[2], *hæ'st hǫll Krists* Ge. 11[3] f.

Ferner heist der himmel *himna hǫll* Lv. 38[8], *lífs hǫll* Lb. 31[8]. Sehr häufig komt alsdann das wort vor in den ken-

[1]) Die lesart der handschrift in *hugprúþr* zu ändern, wie Sv. Egilsson tut, sehe ich keinen grund; wie *folkprúþr* (lex. poet. 189[b]) derjenige ist, der durch schönheit hervorragt im kriegsfolk, so *hirþprúþr* der in der *hirþ* hervorragende. [2]) Vgl. Finnur Jónsson, Sagabibl. no 3 str. 10 u. s. 126 anm. [3]) Über *þegn* vgl. Fritzn.[2] III, 1012 b. Auch im Hel. sind die apostel *thegnos snelle*, vgl. Vilmar a. a. o. 55, ebenso wie die engel im ags. z. b. *metodes þegn*, *wuldres þegn* gennant werden, vgl. Bode, a. a. o. 78.

ningar für himmel, die später angeführt werden, in denen nicht weiter von übertragung nordischer anschauungen auf christliche begriffe die rede sein kann. Eher ist dies noch der fall, wenn Maria, die in der lat. hymnenpoesie häufig als *aula* oder *palatium Christi* erscheint, wofür die beispiele später, *hǫll* genannt wird, so Mdr. 8. Gd I, 54[4]. Mgr. 28[1]. So steht gleichfalls bei den benennungen der jungfrau neben dem aus der fremde entlehnten *kastali* Has. 60[7], *hǫfuðkastali* Mdr. 1 ein *hǫfuðborg* Mdr. 40, und wenn Maria als sitz Christi oder der tugenden in den hymnen *thronus* genant wird, so gibt dies der nord. dichter mit *hásæ'ti* Vv. 25[2], Mgr. 28[2] wieder.

Zum schluss dieses abschnittes sei noch erwähnt, dass das jüngste gericht dem Isländer als dingversammlung erscheint: *þetta þing* Lb. 27[1], ja der dichter denkt sogar offenbar an das isländische allding, wenn er Lb. 26[6] vom *alþing* spricht. Ebenso wird auch im Heliand das gericht *thing* genant [1]).

Eine echt nordische auschauung tritt auch zu tage, wenn Stefnir Þorgilsson in einer strophe, Bp. I, 26[12], einen verräter am könig Óláf Tryggvason, dem eifrigen verbreiter des christentums, *níþingr* nent, was der mönch Oddr Fornm. s. X, 342[15], Ólafssaga Tryggv., ed. 1853 s. 49 mit *apostata* wiedergibt [2]). Ebenso werden Pdr. 38[2] die Juden, die Christus auf dem berge ergreifen, *griþníþingar* 'neidinge, die den geschwornen frieden gebrochen haben' genant [3]).

3. KAPITEL.

Die lateinische kirchliche dichtung im Norden und ihr einfluss.

R. Keyser hat darauf hingewiesen [4]), dass die angelsächsische geistlichkeit ihre muttersprache neben der eigentlichen

---

[1]) Vgl. Vilmar a. a. o. 34. [2]) Vgl. Konr. Gísl. Udv. s. 116. [3]) Das wort ist in isl. geistl. dicht. 117 fälschlich unter die rubrik 'heiden' gesetzt.
[4]) Den norske kirkes historie under katholicismen, I, s. 34.

kirchensprache, dem lateinischen, nicht verstiess, sondern die erste in voller achtung und ehre neben der letzten hielt. Diese nachsicht bei einführung des christentums und diese in jenen zeiten bei der geistlichkeit seltne achtung für die muttersprache sind von wichtigkeit und haben ihren einfluss auch auf Norwegen geäussert. Die achtung für die muttersprache ging auf die norwegische geistlichkeit über und übte so eine kräftige mitwirkung auf die blüte der, wie Keyser sagt, 'altnorwegischen', wie wir sagen 'altwestnordischen' und hauptsächlich 'isländischen' litteratur aus.

Dieser umstand erklärt auch, weshalb das litterarische schaffen in latein. sprache in Norwegen und Island gegenüber andern ländern eine so verhältnismässig geringe pflege erfuhr. Dass man aber auch in lateinischer sprache, und das in nicht ungeschickter weise, tätig war, ist bekannt genug. Ich erinnere nur an des werk des Norwegers Theodoricus monachus *De antiquitate regum Norwagiensium* und an die werke der isländischen mönche des klosters þingeyrir, des Oddr Snorrason, und des Gunnlaugr Leifsson, die beide die lebensgeschichte des königs Ólafr Tryggvason behandelten [1]).

Dass im gottesdienst neben der predigt in der muttersprache auch die lat. sprache eine hochbedeutsame rolle spielte, ist selbstverständlich. Vor allem kam sie zur geltung in der messe, sodann aber auch in den officien und liturgien, die an den grossen festtagen und den tagen zu ehren einzelner heiliger vorgeschrieben waren. Eine hauptpflegestätte des lateinischen kirchengesanges waren natürlich die klöster, deren im laufe der zeit ja eine ganze menge in Norwegen und auch auf Island errichtet wurden. So ist es von vornherein anzunehmen und bedarf keines besonderen beweises, dass die hauptmasse der kirchlichen liturgien und hymnen, die ja in so unendlicher fülle in den alten christlichen ländern entstanden, auch

[1]) Vgl. Mogk, Pauls grdr.[1] II, s. 126 f. und Finnur Jónsson Litteraturhist. II, 271 f., 394 ff., 403 ff.

im Norden bekannt waren, wenn wir auch keine bestimmten nachrichten in dieser beziehung haben. Was etwa von dem im jahre 1519 in Paris gedruckten breviarium Nidrosiense schon in früheren jahrhunderten in Norwegen und auf Island in gebrauch gewesen, ist schwer zu sagen, und nur eine eingehende untersuchung, die von einem kenner der lateinischen kirchlichen litteratur des mittelalters vorgenommen werden müste, könte vielleicht einige resultate in dieser richtung erzielen.

Auch auf Island sind breviarien gedruckt worden. Weale[1]) führt folgende an:

Breviarium Holense 1519. 4 Julii.

Breviarium ad usum ritumque sacrosanctae ecclesiae Holensis. Holae. Impensis ac industria plurimum reverendi in Christo patris, domini Iohannis Arneri, sacrosanctae Holensis ecclesiae episcopi, in residentia sua impressum. 1534. 1 Maii.

Ein Exemplar dieser breviarien ist Weale jedoch nicht zu gesicht gekommen. Ob ihm auch ein für die diöcese Skálholt bestimmtes breviarium bekant gewesen ist, läst sich nicht feststellen, da der Ecclesiologist nicht über den buchstaben M. hinausgekommen ist. Ferner macht E. Blömeke [2]) folgende angabe: *Breviarium Nidrosiense. Holar 1531* (oder 1534?). Vermutlich, weil in Holar auf Island gedruckt, für das dort bestehende suffraganbistum von Drontheim bestimmt?

Diese notiz wird uns in der annahme bestärken, dass der inhalt der isländischen breviarien im wesentlichen gleich mit dem des breviariums von Drontheim gewesen ist.

---

[1]) Ecclesiologist 1888. Die stelle selbst war mir nicht zugänglich; das folgende nach einem briefe von G. M. Dreves, dem ich an dieser stelle meinen herzlichsten dank aussprechen möchte für seine wertvollen mitteilungen, die mir die bearbeitung dieses abschnittes meiner abhandlung zum teil erst ermöglichten. [2]) Wissenschaftl. beilage der Germania nr 64, jahrg. $^{87}/_{88}$, s. 507 fussnote.

Wenn wir nun auch, wie gesagt, nicht genau wissen können, welche kirchlichen dichtungen im Norden im gebrauch waren, und wenn wir auch vielfach nicht wissen, wie lange zurück die kenntnis des im breviarium Nidrosiense niedergelegten materials geht, so werden wir doch bei prüfung der frage, ob ein einfluss dieser dichtung auf die kirchliche in nordischer sprache stattgefunden hat, unbedenklich die lateinische poesie des mittelalters im allgemeinen heranziehen dürfen. Ja es wird wenig verschlagen, wenn wir vielleicht gelegentlich feststellen können, dass ein ausdruck in einem isländ. gedicht des 12. jahrh.'s einem solchen in einem lat. aus späterer zeit entspricht. Da sich in der lat. geistlichen dichtung eine grosse anzahl bestimter ausdrücke und bilder festgesetzt hatte, so wird man alsdann annehmen dürfen, dass der betreffende ausdruck auch in älterer zeit vorgekommen ist und so seine wirkung ausüben konte. Aus diesen gründen, sodann weil zur genauen durcharbeitung des ganzen ungeheuren materials wie es in den Analecta hymnica und in andern hymnensamlungen niedergelegt ist, eine jahrelange arbeit gehörte, habe ich mich damit begnügt, wenn ich hie und da einen latein. ausdruck fand, der mir mit einem isländ. übereinzustimmen schien, ihn anzuführen, ohne rücksicht auf das alter der lieder, das sich vielfach übrigens auch nicht bestimmen läst. Worauf es mir hier vor allem ankam, war, nachzuweisen, dass die altwestnordische christliche dichtung unter dem einfluss der latein. steht, und dazu genügt, wie ich glaube, das von mir eingeschlagene verfahren vollkommen.

Wenn wir eine weitgehende bekantschaft mit den lat. dichtungen im Norden annehmen dürfen, so wäre es wunderbar, wenn bei einem dichterich so reich begabten volk, wie es das westnordische, besonders das isländ. war, nicht auch die lust angeregt worden wäre, nun auch in der lateinischen dichtung sich selbstschöpferisch zu betätigen.

Norwegen und Island hatten eine anzahl heiliger hervorgebracht über die, besonders die norwegischen, Daae eingehend gehandelt hat [1]).

Die wichtigsten, und daher für uns in betracht kommenden, sind folgende:

Ólaf d. hlge, der sohn Haralds, auch der dicke zubenant, wurde kurz nach seinem tode in der schlacht von Stiklestad am 29. juli 1030 als heiliger verehrt. Er galt als nationalheiliger Norwegens und trat in vieler beziehung an die stelle des nationalgottes þórr. Von Norwegen breitete sich schnell seine verehrung über die nordischen lande aus, auch nach Norddeutschland und Schweden. Ich habe bereits eingehender über ihn gesprochen.

Der heilige *Hallvarþr*, mütterlicherseits mit dem norwegischen königshause verwant, erlitt angeblich 1043 unschuldigen tod, als er für eine fälschlich der dieberei angeklagte frau eintrat. Er wurde hauptsächlich im südlichen Norwegen verehrt, sowie auch auf Island.

Erzbischof *Eysteinn*, gestorben 1188, zum heiligen erklärt vom provincialconcil von Niðarós 1229; jedoch wurde die päbstliche kanonisierung nicht erlangt.

Bischof *þorfinnr* von Hamar, gestorben 1284 im Cistercienserkloster zu Doest bei Brügge in Flandern, scheint nur lokalheiliger gewesen zu sein.

Die heilige *Sunniva*, eine irische jungfräuliche königin, flüchtete der legende nach in den tagen des kaisers Ottos des gr., um der verhasten bewerbung eines tyrannen zu entgehen, auf drei schiffen mit zahlreichem gefolge, männern, weibern und kindern, wurde nach Norwegen verschlagen und liess sich dann auf der insel Selja nieder. Der grausame heidnische Hákon, jarl von Hlaþir, verfolgte sie hier, und auf die bitte der frommen einsiedlerin hin, stürzten die klippen auf die märtyrer, deren seelen gen himmel stiegen. Die älteste spur

[1]) Norges helgener. Christiania 1879.

der verehrung der heiligen weist auf die zweite hälfte des 11. jahrhunderts, wenn auch die überlieferung bereits O'lafr Tryggvason eine kirche auf der insel bauen läst.

Magnus, jarl der Orknös, wurde schon bald nach seiner im jahre 1115 oder 1116 erfolgten [1]) ermordung verehrt und genoss grosses ansehen nicht nur auf seiner heimischen inselgruppe, sondern auch in Schottland, Norwegen und Island.

Ein anderer jarl der inseln, *Ragnvaldr*, gefallen 1158 bei Katanes, scheint nur dort und in Schottland verehrung gefunden zu haben.

Sodann sind drei isländische bischöfe zu nennen.

Jón Ǫgmundarson von Hólar, gestorben 1121, zum heiligen erklärt 1198.

Þorlákr Þórhallsson von Skálholt, gestorben 1193, feierlich beigesetzt 1198, genoss angeblich weit über Island und Norwegen hinaus verehrung.

Guþmundr Arason von Hólar, 1237 gestorben, beigesetzt 1237, genoss schon bei lebzeiten grosses ansehen, wurde jedoch niemals officiell vom pabst anerkant.

Es sind also im laufe der zeit eine ganze reihe heiliger in Norwegen und den ländern norwegischer zunge entstanden. Während nunmehr alle die alten heiligen ihre officien und hymnen hatten, entbehrten naturgemäss die neuen anfangs dieser noch, und es entstand das bedürfnis, dem mangel abzuhelfen. Wenn wir daher auf einige der erwähnten heiligen hymnen in latein. sprache haben, die besonders in den für die diöcesen Skandinaviens bestimten breviarien enthalten sind, so dürfen wir annehmen, dass sie zum grösten teil von norweg. oder isländischen geistlichen gedichtet worden sind, wenn auch natürlich nicht ausgeschlossen ist, dass ein hymnus, besonders auch ein Ólafshymnus, in einem jener anderen länder entstanden ist, in dem die heiligen auch verehrt wurden. Bei der gleichartigkeit aber, die in der latein. hym-

[1]) Vgl. Maurer, Bekehr. II, s. 622 f, anm. 194.

nenpoesie herscht, und bei dem gemeinsamen schatz an bildern und formeln werden wir auch diese unbedenklich in den kreis unserer betrachtung ziehen dürfen.

Die älteste kirchliche aufzeichnung über den heilgn. O'laf findet sich in der handschrift Harley 2961 des brittischen museums, sie gehörte dem bischof Leofric, der sie im jahre 1072 der kathedralkirche von Exeter vermachte. Dieses officium ist wahrscheinlich in Norwegen von dem bischof Grimkell verfasst worden, der dem könig dorthin aus England gefolgt war; teile davon finden sich in norweg. bruchstücken des 13. jahrhunderts und weiterhin im breviarium Nidrosiense [1]). Die acta sancti Olavi regis et martyris sind nach handschriftlichen quellen und den skandinavischen breviarien von G. Storm abgedruckt worden [2]). Sie enthalten 4 hymnen auf den könig. Ausserdem hat Daae einen weiteren hymnus auf ihn aus dem missale von Drontheim zum abdruck gebracht [3]).

In einer Isländischen handschrift des 15. jahrhunderts, AM 241 b, fol. no. 4, findet sich sodann ein hymnus auf den hlgn. Hallvarþr, in AM 241 b. fol. ein solcher auf den hlgn. Jón, und in AM 241 a fol. ein officium des hlgn. þorlákr. Ein hymnus auf denselben heiligen in Ny kgl. saml. 1265 fol. geschr. ca. 1330, ein weiterer in AM 382, 4:to und eine einzelne strophe in AM 733, 4:to. Alle diese hymnen sind von Jón þorkelsson d. j. herausgegeben worden [4]). Auch

[1]) G. Storm, Theolog. tidskr. 3. r; 3. b., s. 153 ff. Chra. 1891.

[2]) Monumenta historica Norvegiae, s. XXXI ff., 125 ff., 229 ff.

[3]) Norges helgener, s. 112 ff.

[4]) Íslenzkar ártíđaskrár eđa obituaria islandica, Kaupmannahöfn 1893—96, 78 f., 77 f. (vgl. derselbe Om digtningen på Island i det 15. og 16. århundrede Køb. 1888, 22 ff.) 146 ff., 153 f., 145, 154.

Ich benutze die gelegenheit, um einige druckfehler und versehen Jón þorkelssons nach den handschriften zu berichtigen, unter denen ich, als ohne bedeutung, einige ungenauigheiten in der wiedergabe der überschriften, wie responsorium, antiphona etc. nicht erwähne.

Hallvarđstíđir, s. 78 f. str. 6[2] Jþ. *altitas*. Vor dem *a* die reste eines buchstabens, der als *f* zu ergänzen ist, hinter *l* deutlich *s* nicht *t*, das ganze

die heilige Sunniva und die mit ihr auf der insel in den tod gegangenen wurden dichterisch verherlicht. Die *acta sanctorum in Selio*, von G. Storm nach einem von Arni Magnusson abgeschriebenem bruchstück und dem breviarium Nidrosiense herausgegeben, enthalten einen hymnus, ferner hat das breviarium Nidrosiense ein officium *Sanctorum in Selio*, gleichfalls bei Storm abgedruckt [1]).

Auf den in Flandern gestorbenen bischof von Hamar hat ein mönch, der sich seiner noch erinnern konte, Walterus de Muda, eine prosaische gedächtnisschrift und ein gedicht verfast [2]).

Erwähnen will ich noch, dass wir auch hymnen und officien auf heilige der andern skandinavischen länder haben, z. b. auf den könig Erich v. Schweden [3]), könig Knut von Dänemark [4]), auf den hlgn. Ketill [5]), den hlgn. Suithunus [6]), von denen es wol möglich ist, dass der eine oder der andre auch ausserhalb seines engeren heimatlandes verehrt worden ist [7]).

Aus dem angeführten wird sich ersehen lassen, dass die einheimische dichtung in latein. sprache, wenn auch nicht

---

zu lesen *falsitatis*. 6³ Jþ. *filici[s] condicio*. Der buchstabe hinter dem *f* nicht mehr zu erkennen, doch wol *e* gewesen, dann folgt *co[m]m[er]cio*.

Þorláksticir I s. 146 ff. str. 5¹ Jþ. *altissma*, l. *altissima*. 7³ Jþ. *qualitur*, l. *quatitur*. 25² Jþ. *feruidus*, l. *fervidus*. 48⁴ Jþ. verbessert richtig *scelesti*, in der hdschrft. steht *celesti*. 68² Jþ. verbessert richtig *christo*, hdschrft. *christi*. 68¹⁸ Jþ. *solis*, l. *Solis*. 74² Jþ. verbessert richtig *acie*, hdschrft. *marie*. 76² Jþ. *sauciis*, l. *saucijs*. 76⁴ Jþ. *ni*, l. *u[n]*.

Þorláksticir II, s. 153 f. str. 7¹ Jþ. *mercedes*, l. *mercede*. 8¹ Jþ. *prestatur*, l. *p[ro]testat[ur]*.

S. 145. *Hymnus* auf *Þorlákr* zeile 22 Jþ. *suberbis*, l. *superbis*.

1) Mon. Norv. s. 152, 283 ff.

2) Vgl. Daae, s. 177 und Acta sanctorum, Januar I, 548 ff.

3) Breviarium Lundense, Paris 1517, CCLXX iii.

4) ebd. CCXCV ff.

5) Brev. Arhus. Arhus 1519 u. brev. Rosk. Paris 1517, CCCXXX ii. b.

6) Brev. Nidros., Paris 1519, CCC ii.

7) Über schwed. lat. hymnen vgl. Schück Svensk literaturhist. I, 196 ff.; über dän. Hansen Illustr. dansk litteraturhist. I, 29.

bedeutend, so doch immerhin in bescheidenem maasse gepflegt worden ist. Bevor man aus etwelchen übereinstimmungen des ausdrucks in diesen gedichten mit solchen in einheimischer sprache schlüsse auf eine beeinflussung ziehen will, muss man feststellen, ob nicht etwa die nordischen dichter in lateinischer sprache sich von der poesie ihrer väter haben beeinflussen lassen. Das wäre a priori ja nicht undenkbar. Jedoch zeigt eine betrachtung der in frage kommenden gedichte, dass diese durchweg im stil der übrigen lateinischen hymnenpoesie gehalten sind, so dass wir sie bei der beurteilung der aufgeworfnen frage, nämlich nach dem einfluss der latein. kirchlichen dichtung auf die in einheimischer sprache, unbedenklich verwenden dürfen. Grade sie liefern uns einen beweis dafür, dass man auch im Norden sich die technik jener dichtungsart und ihre sprache angeeignet hatte.

Zur darstellung nun des einflusses, den diese dichtung ausgeübt hat, wäre es sicherlich das praktischste gewesen, wenn ich alles hierhergehörige zusammengestellt hätte. Das hätte aber einen anderen misstand im gefolge gehabt. Entweder wäre die schilderung, wie die poetische sprache überhaupt, die kirchlichen dinge und begriffe zum ausdruck gebracht hat, zerrissen worden, oder aber ich hätte bereits gesagtes, — und zwar dies in ausgedehntem maasse —, wiederholen müssen. Um dem zu entgehen, habe ich es vorgezogen, die lat. ausdrücke, welche altwestnordischen entsprechen, an der stelle anzuführen, wo jene der allgemeinen anordnung nach ihren platz haben.

(Forts.)

B. Kahle.

Bidrag til den germanske Heltedigtnings Historie.

I.

Begyndelsen af Vǫlsunga saga.

Norröne Sagn om Volsunge-Ættens Oprindelse og om Sigurd Faavnesbanes Forfædre fortælles i *Vǫlsunga saga*. Denne Saga er forfattet af en Islænding i anden Halvdel af 13de Aarhundred som Indledning til Ragnar Lodbroks Saga. Den foreligger os i en Skindbog (1024 B 4:to paa det kgl. Bibl. i Kjöb.) fra Slutningen af 14:de Aarhundred.

Vǫlsunga saga begynder med fölgende Fortælling.

Der var engang en Mand, som hed *Sigi*; han var en Sön af Odin. Dengang var der ogsaa en Mand ved Navn *Skaði*. Han var mægtig og anseet; men dog havde Sige större Anseelse og var af större Æt, efter hvad Folk paa den Tid sagde.

Skade havde en Træl, som hed *Breði*. Han var flink i det, han var sat til at gjöre. I Færdighed og Idræt stod han lige med Mænd, som var i höiere Stilling, og foran endel af dem.

Engang gik Sige paa Jagt efter vilde Dyr og Trællen Brede med ham. De jagede den hele Dag. Da de om Kvelden sammenlignede det Bytte, hver af dem havde gjort, viste det sig, at Brede havde fældet langt flere Dyr. Herved fölte Sige sin Stolthed krænket og han dræbte Brede. Liget grov han ned i en Sneskavl. Da han kom hjem, fortalte han, at Brede var kommen fra ham i Skoven, og at han siden ikke havde seet noget til ham.

Skade fattede Mistanke om det sande Forhold og sendte Folk ud for at lede efter Brede. De fandt hans Lig i en Sneskavl. Skade sagde, at den Skavl skulde kaldes *Breðafǫnn* (d. e. Bredes Fonn), og saa heder enhver stor Fonn endnu den Dag idag.

Det kom da op, at Sige havde myrdet Brede og skjult hans Lig. De dömte Sige fredlös, og han kunde nu ikke længere være hjemme hos sin Fader. Odin fulgte ham saa ud af Landet og bort lange Veie og stansede ikke, för han fik skaffet ham Krigsskibe.

Da begyndte Sige paa Hærtog med det Mandskab, som han havde faaet af sin Fader; han vandt Seier og tilkjæmpede sig Land og Rige. Han blev saa gift med en höiættet Kvinde og blev en mægtig Konge over Hunaland.

Det samme Sagn er behandlet i de islandske *rímur frá Völsungi hinum óborna* [1]). Disse Rimer er afskrevne i Skindbogen cod. AM. 604 g 4:to, som sættes til förste Halvdel af 16de Aarhundred. De er forfattede paa Island omkring Aar 1400 af Kálfr skáld (*Vitulus vates*), der synes at være samme Mand som Kálfr bróđir Hallsson, som digtede omkring Aar 1400; se J. þorkelsson, Digtningen på Island i det 15. og 16. årh., S. 235 ff.

Sagnet, som det er gjengivet i Rimerne (I 51—II 13), afviger i endel Enkeltheder fra Fortællingen i Vǫls. saga. Af disse Afvigelser skal jeg nævne de vigtigste.

Istedenfor den ellers ikke nævnte Mand *Skađi* i Sagaen nævner Rimerne Njords Hustru *Skađi*. I Rimerne fortælles det, at Sige tillige dræbte Bredes Hund *Refill*, at Hundens Lig fandtes *í gildri þá* og at et Sted som det, hvor Hundens Lig blev fundet, opkaldtes efter Hunden. Herved maa tænkes paa isl. *refil-þá* f., som Björn Haldorsen forklarer "den Jordens Skikkelse, naar Sneen ligger paa den i smaa Striber eller Pletter". Dette Ord er blevet sat i Forbindelse med Navnet paa Hunden: *Refill*.

Det siges i Rimerne ifölge en senere Tildigtning, at Siges Hustru var Söster af to Kongesönner i Gardarike.

---

[1]) Udgivne af Möbius i Edda Sæmundar (1860) S. 240 ff., og af Finnur Jónsson, Fernir fornislenskir rímnaflokkar (1896) S. 43 ff.

Forfatteren af Rimerne har vistnok ikke kjendt Sagnet fra det Haandskrift af Sagaen, som foreligger os, men fra en afvigende skreven eller mundtlig meddelt Fortælling.

Som Odins Sön nævnes *Sigi* tillige i en versificeret Ramse, som ikke er yngre end c. 1200 (Snorra Edda ed. AM. I, 554, hvor to Haandskrifter har *Siggi*); som Odins Sön og Volsungernes Stammefader i Fortalen til Snorres Edda (I, 26, hvor et Haandskrift har *Siggi*) samt i flere andre senere islandske Prosaskrifter.

Trællen *Breði* nævnes ikke uden i det foran meddelte Sagn. Heller ikke forekommer Ordet *breðafǫnn* andensteds i den gamle Litteratur. Dette Ord *breðafǫnn* hörer sammen med vort Ord *Bræ*, som nu i Norge ikke blot bruges om en Isbræ. I Nordfjord betegner *bréðe*, i Söndmör *briðe* en Snemasse, et Snelag, d. s. s. *fonn*.

Det er eiendommeligt for Folkesagnet og Myten overhoved, at de forklarer det naturlige, dagligdags og regelrette af en sagnhistorisk eller mytisk Begivenhed. Saaledes ogsaa her, hvor Ordet *breðafǫnn*, som indeholder de to prosaiske Appellativer *breði* og *fǫnn*, forklares, tværtimod disse Ords virkelige Oprindelse, deraf, at en Mand *Breði* engang blev begravet i en saadan Fonn.

Sagnet om *Sigi*, *Skaði* og *Breði* maa have været kjendt i ubunden Form, för Vǫlsunga saga blev nedskreven. Der er intet Spor til, at dette Sagn tidligere har været behandlet i et heroisk Kvæde. Man har efter min Mening hidtil ikke fundet, af hvilke Hovedelementer dette Sagn er dannet.

Hos flere germanske Folk findes der Sagn om Folkets Oprindelse fra Scadinavia. Efter det gotiske Sagn, som Jordanes Get. Kap. 4 og 17 meddeler, kom Goterne paa tre Skibe fra Scandza. Langobarderne var ifölge et hos dem udbredt Sagn ligeledes komne fra Scandia eller *Scatenaue* [1]).

---

[1]) I Passio Sancti Sigismundi er dette overfört paa Burgunderne.

Her vil jeg navnlig fremhæve den Form af Sagnet om Langobardernes Oprindelse, som findes hos den frankiske Forfatter Fredegar [1]), hvis Skrift er forfattet ved Midten af 7de Aarhundred i det vestlige Schweiz. Medens Langobarderne efter den ældre Sagnform overvandt Wandalerne, har Fredegar istedenfor Wandalerne indsat Hunerne (*Chuni*).

Dette af Fredegar fortalte Sagn er efter min Mening et af de Elementer, hvoraf Sagnet om Sige er dannet. Sige erobrer sig et Rige i Hunaland; Langobarderne overvinder Hunerne og sætter sig fast i det af disse tidligere beboede Land. Odin er Fader til Sige, hvis Navn betegner ham som den seiersæle, og han giver ham en Hær og Skibe; Wodan giver Langobarderne Navn og Seier. Sige vandrer ud fra det Land, hvor *Skaði* bor; Langobarderne vandrer ud fra *Scathanavia*.

Den Nordmand, som har digtet Fortællingen om Sige og Skade, havde efter min Mening lært at kjende det hos Fredegar fortalte Stammesagn om Langobarderne. I Navnet paa det Land, fra hvilket disse vandrede ud, *Scathan-avia* opfattede denne Nordmand *Scathan* som en (engelsk eller ialfald vestgermansk) Genetiv i Ental af et Personnavn, og derefter dannede han *Skaði*, Eponymen for *Scathan-avia*, og bragte denne Skade i Forbindelse med Sige. Saaledes opstod det Sagn, at Skade var en mægtig Person i Siges Fædreland, som tvang Sige til at vandre ud fra dette Land.

Naar vi har fundet, at *Skaði* i Sagnet om Sige er den sagnhistoriske Repræsentant for *Scathanavia* eller den skandinaviske Halvö, saa vil vi erkjende, at Sagnet om Sige og Skade ikke kan være opstaaet i Norge uden fremmed Indflydelse. Thi den oldnorske Form for *Scadinavia* er *Skáney*. Og at Nordmændene allerede paa Alfred den stores Tid udtalte *Skán-*, godtgjöres af Formen *Scóneg*, som Alfred bruger.

---

[1]) Lib. III, 65, ed. Krusch p. 110.

Ogsaa den Omstændighed, at Volsunge-Sagnet i sin Oprindelse er et fremmed Sagn, gjör det lidet troligt, at Sagnet om Siges Fordrivelse fra Skades Land (d. e. fra Scadinavia) skulde være et af fremmed Indflydelse upaavirket norsk Sagn. Jeg ser i denne Fortælling tværtimod en norsk Omtydning af fremmede Sagnelementer.

Jeg formoder, at den Nordmand, som har digtet denne Fortælling, har kjendt det hos Fredegar meddelte Sagn om Langobardernes Oprindelse fra en mundtlig Beretning, som han havde hört i Britannien. Den norske Sagndigter kjendte, tror jeg, fra en anden Fortælling Sige som Odins Sön og som Stammefader til Sigmund, Sinfjotle, Sigurd og de andre Volsunger. Jeg skal i en anden Afhandling söge at godtgjöre, at Sigmund fra ældgammel Tid af har været knyttet til Hunaland.

De ydre Forudsætninger, som gav Anledning til, at den norske Sagndigter overförte Sagnet om Udvandringen fra *Scathanavia* paa Sige, idet han lod ham vandre ud fra Skades Land, var derfor vistnok fölgende: 1) Siges Efterkommere herskede som Langobarderne i Hunaland; 2) Sige var Odins Sön; Langobarderne var Wodans Yndlinger.

Den indre Grund for Sagndigteren til at lade Sige vandre ud fra Skades Land var vistnok Trangen til at udlede Volsungernes Æt, i hvilken Nordmændene fandt sine ypperste Helte-Idealer, fra den skandinaviske Halvö. Ogsaa ellers har Meddelelser hos Merovingertidens frankiske Forfattere, og særlig hos Fredegar, gjennem britiske (engelske eller celtiske) Mellemled faaet Indflydelse paa norröne Sagn.

Ligesom *Skaði* i Sagnet om Sige er en sagnhistorisk Repræsentant for *Scathanavia*, saaledes finder vi i gamle nordiske Digtninger mange lignende Eponymer [1]).

[1]) F. Ex. i Helge-Sagnet *Hlér* Repræsentant for *Hlésey* Læssö; *Ægir* for *Ægidyrr* Eider; *I'sungr* for Isefjorden; *Esca* for Eskeberg; se min Bog om Helge-Digtene S. 142—144. I Braavalla-Digtet bl. a. *Heiðr* for *Heiðabœr*,

Medens Skade i Fortællingen om Sige ifölge Rimerne er Njords ellers kjendte Hustru, kalder Vǫlsunga saga Skade for en mægtig Mand. Dog har denne foruden Navnet det tilfælles med Tjasses Datter, at de begge hörer hjemme i en vinterlig Egn, vistnok langt mod Nord, hvor Jagt paa Sporsné efter vilde Dyr er en sædvanlig Syssel, og at de begge staar i Forbindelse med Odin. Derfor har Müllenhoff (Zeitschr. f. deutsch. Alt. 23 S. 117) mulig Ret, naar han mener, at *Skaði* i Sagaen ved Misforstaaelse er gjort til en Mand, fordi Navnet havde Hankjönsform, og at Sige engang er bleven opfattet som en af de flere Sönner, Odin ifölge Yngl. saga fik med Jættedatteren Skade. Dog mener jeg, at der i Myterne om Tjasses Datter Skade i hvert Fald ogsaa er andre Elementer end det her paaviste.

Müllenhoff har allerede (Deutsch. Alt. II, 56) tænkt paa en mulig Forbindelse mellem Navnet paa Tjasses Datter *Skaði* og Navnet *Scadinavia*. Men han forklarer *Scadinavia* af Lappisk og antyder ingen Forbindelse mellem *Skaði* i Sagnet om Sige og *Scathanavia* i Fredegars Langobarder-Sagn. Denne Forbindelse synes mig sikker, hvad enten den Nordmand, som skabte Sige-Sagnet, har forstaaet *Scathan* i *Scathanavia* som Genetiv af et Mandsnavn eller af et Kvindenavn.

Naar *Skaði* i Sige-Sagnet er en Eponym, saa leder dette til den Formodning, at den besynderlige Person *Breði* ligeledes er en Eponym.

Breði, efter hvem *Breðafǫnn* faar Navn, er efter min Mening en Omtydning af *Brito*, efter hvem *Britannia* skal have faaet Navn. Den Kilde, hvori denne *Brito* hörer hjemme, er Nennius's Redaktion af Historia Brittonum. Nennius omarbeidede i 796 i det sydlige Wales et ældre wali-

Holmr for *Holmgarðr*; jfr. Olrik i Festskrift til Vilhelm Thomsen S. 126. Paa Rök-Stenen bl. a. *Rugulfʀ* poetisk Repræsentant for Ryger, *Haruðʀ* for Horder.

sisk Skrift Historia Brittonum. Dette Nennius's latinske Skrift blev efter en paa Anglesey foretagen, nu tabt Omarbeidelse, men tillige med Benyttelse af andre Kilder, oversat paa Irsk. Brudstykker af denne Oversættelse findes allerede i et Haandskrift, som er fuldfört Aar 1106, og den er altsaa ældre; efter Nogle er den udfört af Gilla Coemgin för 1072. Den latinske Nennius er sidst udgivet af Mommsen, tilligemed en af Zimmer forfattet latinsk Gjengivelse af den irske Oversættelse, i Monum. Germ. hist. Auctor. antiquissim. tom. XIII pars 1 (1894) pag. 147 ff. Den irske Oversættelse er udgiven i Leabhar breathnach . . . The Irish version of the Historia Britonum of Nennius ed. by Todd (Dublin 1848) [1]).

Jeg antager, at den Nordmand, som skabte Sagnet om Sige, Skade og Brede, har paa en af de britiske Øer, snarest i Irland hört en paa Nennius grundet mundtlig Fortælling om Brito.

Personnavnet skrives hos Nennius (Mommsen p. 147) *a Brittone*, i andre Haandskrifter *a britone*, i en Variant hos Todd p. 26 *a bretone*. Landet, som faar Navn efter ham, kaldes *Brittannia* (*Britannia*) *insula*, paa Irsk *inis bretan*.

Ved Omtydningen af *Brito* til *Breði* er det fremmede *t* gjengivet ved oldnorsk *ð*, som oftere [2]). Naar vi her har *e* i oldn. *Breði* for *i* i *Brito*, kan paa den ene Side mærkes, at et irsk Haandskrift har *bretone*, paa den anden Side, at Appellativet "Bræ" paa Söndmör heder *briðe*, saa at man engang vistnok har böiet Nomin. *briðe* Cas. obl. *breða*.

[1]) Undersögelser om Historia Brittonum og Nennius findes bl. a. hos Zimmer Nennius vindicatus (Berlin 1893); af Mommsen og Zimmer i Neues Archiv der Gesellsch. f. ält. deutsch. Gesch. 19ter Band (1894); i Mommsens Udgave; af Thurneysen i Zeitschr. f. deutsche Philol. 28 S. 80—113; af L. Duchesne i Revue Celtique XV, 174—197 og XVII, 1—5; af F. Lot i Le Moyen-Age 1895.

[2]) Oldn. *Arðabaðite* af *Artabatitae*; *Hlǫðvarðr* i Hrímgerðarmál af *Laertes*. Se Helge-Digtene S. 236 f.

Britannia eller *inis Bretan* er blevet omtydet til *Breðafǫnn*, Gen. **Breðafannar*[1]).

Alle, som har syslet med de Forandringer, Sagn i Middelalderen undergik ved at vandre fra Sprog til Sprog, véd, hvilken omfattende og for os höist overraskende Rolle Omtydning og "Folkeetymologi" af Navne derved spillede. Jeg kan her eksempelvis fra et nærliggende Omraade nævne, at det i Historia Brittonum (Mommsen p. 150) heder: Moderen döde ved Barnets Födsel; det fik Navnet *Britus.* Dette er efter Zimmer (Nennius S. 246) en irsk Digtning, til hvilken Ligheden mellem irsk *brith* "Födsel" og Navnet *Brito* eller *Britus* har givet Anledning.

Anledningen til, at *Brito* af Nordmanden omtydedes til *Breði* og *Britannia* til *Breðafǫnn*, var den, at man paa Norsk brugte Ordet *breði* "en Snemasse" ved Siden af det synonyme *fǫnn.*

Ordet *breði* forekommer ikke ellers i den gamle islandske Litteratur og bruges ikke i nyere Islandsk. Derimod bruges Ordet i Betydning "Snemasse" nu paa Söndmör og i Nordfjord. Derfor har den Mand, som har digtet Sagnet om Sige, Brede og Skade, vistnok været en Nordmand fra det vestlige Norge og ikke en Islænding.

Efterat *Brito* ved Indflydelse af *breði* "en Snemasse" var blevet omtydet til *Breði*, hvis Lig blev lagt i *Breðafǫnn*, förte dette videre til det alene i Rimerne bevarede Motiv, at Bredes Hund *Refill* blev dræbt med ham og at det Sted, hvor Dyrets Legeme blev fundet, blev kaldt *refilþá*, en Grund, hvor Sneen kun ligger igjen i enkelte Flekker. Ogsaa dette Motiv stemmer vel overens med den Formodning, at Sagnets

[1]) I fremmede Navne er den græske og latinske Endelse *-ia* ofte faldt bort i Oldnorsk. *Ægisif* af *Hagia Sophia*; *Sýrland* af *Syria*; *Sardínar ey* af *Sardinia*, o. s. v. Hvis den norske Sagndigter kunde saa meget Irsk, at han vidste, at *f* i irsk Fremlyd faldt bort efter vokalisk Udlyd i det foregaaende Ord, saa kunde dette virke med til, at han omtydede *Britannia* til *Breðafǫnn* uden at tage Hensyn til *f.*

Digter har været fra det vestlige Norge; thi paa Söndmör bruges Verbet *rövla* (af *revla*), i Nordfjord og Söndfjord *rivla* om at begynde at tö, saa at enkelte Pletter og Striber bliver snefri, ligesom Ordet *tå*, oldn. *þá* "snelös Mark" endnu bruges i Bergens Stift.

Den Nordmand, som har gjort *Brito* til *Breði*, er ogsaa den, som har forbundet *Breði* med *Skaði*. Af Nationalstolthed har han gjort *Breði*, d. e. *Brito*, Walisernes Repræsentant, til Træl hos *Skaði*, Repræsentanten for *Scathanavia*, for den skandinaviske Halvö og her i Sagnet særlig for det nordlige Norge.

Forfatteren af den i anden Halvdel af 13de Aarhundred nedskrevne Vǫlsunga saga var ialfald ikke[1]) den förste, som forbandt Sagnet om Skades Træl Brede med Sagnet om Volsungerne. Hint Sagn har i norsk Form aldrig været til udenfor Forbindelsen med Volsunge-Sagnet.

At Sagnet om *Breði* fra förste Færd af har været sat i Forbindelse med *Sigi*, stöttes ogsaa derved, at det, som fortælles om *Sigi*, i enkelte Træk viser Lighed med det, som fortælles om *Brito*. Sige blev nemlig som Brito fordreven fra sit Fædreland for et Drabs Skyld og kom saa over Havet til et fremmed Land, hvor han blev Konge og Stammefader til en talrig Slægt.

Vi tör derfor finde det rimeligt, at den Nordmand, som har digtet Sagnet om Skade, Brede og Sige, fra Brito til Sige har overfört det Motiv, at Stammefaderen for en navnkundig Slægt paa Grund af et Drab var bleven fordreven fra sit Fædreland[2]).

De nærmere Omstændigheder ved det Drab, som gjör Brito fredlös, er dog ganske forskjellige fra det, som fortælles

[1]) Dette mener Symons i Paul-Braune Beitr. III, 292.

[2]) Jeg skal lade det være usagt, om den norske Sagndigter har forbundet Navnet *Sigi* (*Siggi*) med Navnet paa Britos Fader *Isicion* (*Isiocon Isocon*).

om Bredes Drab. Thi Brito dræber, uden at ville det, sin Fader ved et Pileskud. Galfrid af Monmouth (1130—1140), som har benyttet Historia Britonum, siger (Kap. 3), at Brutus, Sön af Ascanius, fulgte sin Fader paa Jagten og der dræbte ham, uden at ville det, ved et Pileskud.

Naar den norske Fortælling om det Drab, som gjör Sige fredlös, fjærner sig saa vidt fra Fortællingen om det Drab, som gjör Brito fredlös, saa maa dette forklares deraf, at ogsaa andre Sagnelementer her har virket ind paa den norske Fortælling, der, som jeg i det foregaaende har vist, maa være skabt af en norsk Sagndigter paa en af de britiske Øer, snarest i Irland.

Disse Sagnelementer er beslægtede med Apollodors Fortælling om Peleus (III, 12, 6—III, 13). Dette kan forklares paa fölgende Maade. Fortællingen om Brito i Historia Brittonum havde nogle Ligheder med Peleus-Sagnet, vistnok rent tilfældig og saaledes, at det ikke behöver at forudsætte nogen historisk Sammenhæng. Brito dræbte uforvarende sin Fader med en Pil (efter Galfrid af Monmouth paa Jagten); Peleus dræbte paa Jagten sin Svigerfader uforvarende med et Kastespyd. Peleus maatte som Brito to Gange paa Grund af Drab forlade det Land, hvori han opholdt sig. Disse Ligheder mellem Brito-Sagnet og Peleus-Sagnet bevirkede efter min Formodning, at den norske Sagndigter, som i Britannien digtede Sagnet om Sige, Skade og Brede, og som fra Brito overförte paa Sige det Motiv, at denne paa Grund af et Drab maatte forlade sit Fædreland, tillige fra Peleus overförte nogle Sagnmotiver paa Sige.

Naar Sige dræber Brede paa Grund af dennes större Dygtighed, har dette Motiv intet tilsvarende i Fortællingen om Brito. Men Peleus og Telamon dræber sin Halvbroder Phokos paa Grund af dennes Overlegenhed i Kampövelser. Sige skjuler Liget af Brede, som har været med ham i Skoven, i en Sneskavl; men Mordet bliver opdaget, og han

maa forlade Landet. Peleus og Telamon skjuler Phokos's Lig i Skoven (κατά τινος ὕλης). Men Mordet bliver opdaget, og de maa forlade Landet. Ogsaa det Motiv, at Sige og Brede efter Jagten om Kvelden sammenligner, hvor mange Dyr hver af dem har fældet, har sit tilsvarende i Peleus-Sagnet, men i en anden Forbindelse. Da Peleus var hos Akastos, opstod der en Væddestrid om, hvem der var den dygtigste Jæger. Peleus skar da Tungerne ud paa alle de vilde Dyr, han kom over, og stak dem i sin Jagttaske. Dyrene faldt siden i Hænderne paa Akastos's Ledsagere. Da disse saa spottede Peleus for, at han intet Bytte havde gjort, tog han alle Tungerne frem og godtgjorde, at han havde fældet saa mange Dyr, som han havde Tunger.

Da Peleus-Sagnet har flere Motiver tilfælles med vidt udbredte Folkeeventyr, vil de Mænd, som afviser enhver Indflydelse fra den græsk-romerske Verden paa den hedenske norröne Sagn- og Myte-Digtning, ved de her af Sige-Sagnet fremhævede Motiver vistnok heller antage Paavirkning fra et Eventyr, som paa den anden Side ogsaa har paavirket Peleus-Sagnet.

Jeg finder derimod intet synderlig betænkeligt ved den Forudsætning, at den norske Sagndigter, som i Britannien og kanské snarest i Irland digtede Sagnet om Sige, Skade og Brede, dèr havde hört en mundtlig Fortælling, som grundede sig paa Peleus-Sagnet, saaledes som dette fortælles hos Apollodor. Dog formaar jeg ikke at bestemme, gjennem hvilke Mellemled og ad hvilke Veie denne Fortælling er kommen til Britannien.

Af Peleus-Sagnet finder jeg Gjenklang ogsaa i andre norröne Sagn, saaledes i Heidrek-Sagnet.

At bringe Fortællingen om Brito i Forbindelse med Sige og Volsungerne kunde for en norsk Sagndigter ligge saameget nærmere, som Brito hos Nennius (Mommsen p. 149 160) efter et ældre frankisk Skrift var bragt i Slægtforbin-

delse med Eponymer for Franker, Goter, Burgunder og andre germanske Folk.

Jeg tror i det foregaaende at have godtgjort, at förste Fortælling i Vǫlsunga saga, den om Sige, Skade og Brede, ikke er opfundet af den Islænding, som i anden Halvdel af det 13de Aarhundred forfattede den skrevne Saga, og at den heller ikke er et af fremmed Indflydelse upaavirket Lokal-Sagn, som er opstaaet hos Almuen i Norge, men at Fortællingen er digtet af en vestnorsk Sagndigter, snarest fra Nordfjord eller Söndmör, i Britannien, snarest i Irland, som Indledning til Sagnet om Volsungerne, som herskede i Hunaland og stammede fra Sige, Odins Sön. Fortællingen er digtet under Indflydelse fra Meddelelser, som grundede sig paa Nennius's britiske Historie og paa Fredegars frankiske Krönike, sandsynlig tillige paa en Gjengivelse af det græske Sagn om Peleus, som dette fortælles hos Apollodor.

De Mænd i Britannien, hvis Meddelelser befrugtede den norske Sagndigters Fantasi, kan altsaa ikke have været simple Almuesmænd, men maa have været Mænd, som havde Interesse for Sagnhistorie og havde nogen Kundskab om flere paa Latin forfattede Skrifter, der handlede om dennes Personer.

Tidligere end i 9de Aarhundred kan Fortællingen om Sige, Skade og Brede ikke være digtet; men jeg ser heller ikke tilstrækkelig Grund til at sætte dens Tilblivelse længere ned i Tiden end til Vikingetogenes Tidsalder. Thi den Omstændighed, at denne Fortælling ikke er bleven behandlet i Digtform og at Sige ei nævnes i Hyndluljóđ, beviser ikke, at den er senere.

Odins Sön Sige kjendtes bevislig alt omkring 1200. Og den Omstændighed, at den norske Sagndigters britiske Hjemmelsmænd meddelte ham Fortællinger fra Fredegar og Nennius, sandsynlig ogsaa fra det græske Peleus-Sagn, synes snarest at före Tanken hen til Vikingetiden.

Den her behandlede norske Fortælling bliver ved det, jeg her har oplyst om dens Oprindelse, af Vigtighed for Spörgsmaalet om, hvorfra Nordmændene först lærte Sagnene og Digtene om Volsungerne at kjende. Med det, som jeg her har begrundet med Hensyn til Fortællingen om Sige, Skade og Brede, sammenstiller jeg min Udvikling i Arkiv V, 39—41. Jeg har der efter Liebrecht godtgjort, at Fortællingen om, hvorledes Sigmund i Volsungs Hal faar et Sværd af Odin, staar nærmest i Forbindelse med et Sagn om Artur. Jeg forklarer denne Forbindelse saa, at det norske Sagn om Sigmund i Vesten er blevet paavirket af et celtisk Sagn.

Den norske Digtning om Sigurd Faavnesbanes Forfædre opstod tidligst hos Nordmændene i Britannien ved en Omdigtning af angelsaksiske Sagn og Kvæder om Wælsingerne under Indflydelse fra andre vesterlandske, germanske og celtiske Sagn.

December 1899. **Sophus Bugge.**

Raknaslóđi = Ragnarsslóđi.

Sögusögn um skip, sem ýmist er nefnt Raknaslóđi eđa Raknars(Ragnars-)slóđi, finst í íslenzkum forneskjusögum eđa skröksögum frá 14—15. öld (Hálfdanar sögu Eysteinssonar, Bárđar sögu Snæfellsáss), og er þađ ađalefni hennar, ađ skip þetta hafi verid óvenjulega stórt, og sá, sem þađ var kent viđ, hafi veriđ víkingahöfđingi og spillvirki, sem skipađ hafi þađ "allra handa illmennum", en síđan hafi hann lagt undir sig "Hellulands óbygđir", og gengiđ loks kvikur í haug međ alla skipshöfn sína (H. s. Eyst. 26. k. Fas.[2] III. 429—31). Eftir Bárđar sögu (sem bætir því viđ, ađ hann hafi myrt föđur sinn og móđur og margt illa gjört) tryllist hann í

hauginum ásamt mönnum sínum (ɔ: verður þar að trölli eða afturgöngu) og reynir að vinna mein Ólafi Tryggvasyni, kristniboðanum alkunna, en Gesti Bárðarsyni tekst með hamingju Ólafs konungs að brjóta hauginn og vinna draugana. Svo kynjalegar og aflagaðar sem þessar frásagnir eru, munu þær þó styðjast við forn munnmæli um skip, sem kallað hefir verið "Slóði" og kent við Rakna eða Raknar (Ragnar), en hitt er vandi að segja, hvort þær eigi heldur rót sína í goðsögnum eða sögum frá víkinga-öldinni eða hvorutveggja. Frá alda öðli munu hafa verið til á Norðurlöndum sagnir um sækonunga eða víkingahöfðingja, sem heyra eigi til hinni eiginlegu víkinga-öld [1]), og eru hin mörgu nöfn sækonunga í fornum kveðskap ljósastur vottur þess, því að fæst af þeim munu vera heiti þeirra manna, sem áreiðanlegar sögur finnast um, heldur er allur þorrinn svo langt framan úr forneskju, að nöfnin virðast hafa verið lögð niður sem eiginnöfn, áður en sannar sögur hefjast. Eitt af slíkum nöfnum er Róði, finst það nafn letrað með rúnum á hinum nafntogada Röksteini í Eystra-Gautlandi, og er oft haft í kenningum, og mun af því hafa myndast málshátturinn: "láta (leggja) fyrir Róða" ɔ: gefa upp eða selja í óvina hendur, eða "fleygja fyrir hunda og hrafna", eins og nú er komist að orði. Saxi getur um Róða (Rötho, í 7. bók, 353—354 bls.), er þar hroðaleg lýsing á grimdarverkum hans [2]), og orðið "rauðarán" sett í samband við nafn hans, sem eigi mun rétt vera (sbr. "rauðavíkingr" Þ. stang. 1. k. "rauðr víkingr" Fms.

[1]) Yngl. getur t. d. um Hagbarð og Haka, Völs. um Hunding og Lyngva, og enn eru fleiri nefndir hjá Saxa og í Fas. (svo sem Beimuni og Gnoðar-Ásmundr).

[2]) Það sem frá atferli hans er sagt, líkist helzt forngrísku sögunum um spillvirkja þá, er Þesevs vann (einkum því, sem sagt er um Sinnis Pityokamptes), og er óvíst, að það sé af norrænum toga spunnið, enda þótt norrænar forneskjusögur geti ýmissa fádæma, sem vafasamt er að nokkurn tíma hafi átt sér stað (Safn til s. Ísl. I. 287.). Vera má, að Róði hafi upphaflega verið goðkynjuð vera (sbr. "Rotho" hjá Saxa, 6. bók, 316. bls.) en orðið síðan "hrókr alls víkingsskapar" og loks fyrirmynd grimmra hervíkinga.

XI. 121. og "blár berserkr" Fas.[2] II. 61.). Annað fornt sækonungsheiti, sem er einnig haft í kenningum, er Rakni, og er svo nefndur (í Fas.[2] II. 9.) sonur Eynefs og faðir Gjúka, sem báðir eru líka taldir meðal sækonunga, en annars eru engar sögur um Rakna, nema ef "Slóðinn" hefir verið kendur við hann. En það sýnist reyndar ólíklegt, þá er þess er gætt, að eigandi "Slóðans" er að eins á einum stað (Bárð. 18. k.) nefndur Rakni, en annars alstaðar Raknarr (eða Ragnarr, sem mun vera sama nafn, með því að "k" er stundum komið í staðinn fyrir "g" í gömlum handritum, sbr. röknir f. rögnir Fms. I. 123 og rakna (f. ragna), raknar Forsp. 19., 26., sbr. Cod. Obl. Vsp. 44. 7). Hitt er eðlilegt, at "Raknarsslóði" hafi breytst í "Raknaslóði", því að altítt er, er fella úr stafi til að liðka framburðinn (sbr. íslenzku bæjanöfnin Grímarsstaðir Eg.[2] 28. k., 91. bls., sem nú er breytt í "Grímastaðir", Ormarsstaðir (Dropl. 2. k.) sem nú er borið fram "Ormastaðir" og Ormarslón, sem orðið er að "Ormalón"). Þá er efni munnmælanna um Raknarsslóða er vandlega grafið, virðist það eigi heldur vísa til hins forna sækonungs (Rakna). Að vísu er hugmyndin um stærð skipsins forneskjukend og goðsagnaleg, og óheyrileg hryðjuverk finnast ekki sízt í forneskjusögum (sbr. Völs.), en það var líka altítt að heimfæra ýmslegt úr forneskju til víkinga-aldarinnar, og sum atriði í munnmælunum um eiganda "Slóðans" benda greinilega á víkingaöldina [1]), svo sem ferðirnar um Dumbshaf, til Bjarmalands og Hellulands, og baráttan milli heiðni og kristni, og er þetta einmitt hið einkennilegasta við sögu þessa. S. Bugge hefir (Bidr. til den ældste Skaldedigtnings Historie, 92. bls.) tekið fram, að Bjarmaland hafi komist í stað annara fjar-

[1]) Í nafninu "Raknarsslóði" gæti verið fólgin merkingin: "mikill skipafloti (eða löng halarófa af skipum), sem fylgir Raknari eða Raknarr dregur á eftir sér langar leiðir" sbr. "meira slóða man draga" Njála 86. k., Bandamannasaga 21. bls. (útg. 1850).

lægra landa inn í sögur frá fyrra hluta víkinga-aldarinnar, þar sem hann sýnir fram á það, að "Ljúfvina" í sögu þeirra Geirmundar og Hámundar heljarskinns hafi hlotið að vera hernumin frá Vesturlöndum, en eigi Bjarmalandi. Hins vegar hefir Joh. Steenstrup (Norm. I. 12—13) réttilega tekið það fram, að í Ynglingasögu, sem er elzta og skilríkasta sagan um fornaldarmenn *á undan víkinga-öldinni*, er nálega ekkert talað um herferðir til fjarlægra landa, heldur nær sú saga að eins til Norðurlanda og Austurvegs, og lítið eitt til Saxlands, en ekkert til Vesturlanda, fyr en Ívarr víðfaðmi kemur til sögunnar [1]). Það sýnast því miklar líkur til þess, að eiganda "Raknarsslóða" sé helzt að leita meðal víkingahöfðingja á 9. öld, og þá heldur fyr en síðar á öldinni.

Nú höfum vér áreiðanlegar sögur af Ragnari nokkrum, sem verið hefir einn af jörlum Háreks Danakonungs ens eldra († 854); fór hann herferð til Frakklands árið 845 með 120 skipum, sigldi upp eftir Signu og herjaði á París, rændi þar meðal annars kirkju Germanusar ens helga, og kúgaði fé mikið af Frakkakonungi (Karli sköllótta). En svo er sagt, að margir af víkingunum hafi orðið fyrir slysum við kirkjuránið, og fengið síðan hættulegan sjúkdóm (blóðkreppu) og hafi Ragnarr dáið af þessu, eftir að hann var heim kominn, en ein helgisagan lætur hann verða blindan.

---

[1]) Saga Ívars víðfaðma hefir orðið fyrir ýmsum áhrifum, bæði af fornum goðsögnum og víkingasögum (sbr. ritgjörð mína í Ark. X. 146—147. bls.) og því má segja, að hún sé "mjög als í millum" og að sumu leyti nokkuð tortryggileg, enda finst hún að eins hjá Íslendingum, og því segir Steenstrup um hana: "Sagnet om Ivar . . . staar i en ulykkelig Forladthed" (Norm. I. 12—13.), en eigi er það nein furða, þótt Íslendingar hafi haft glöggvari frásagnir af Ívari en Danir, með því að ýmsir íslenzkir höfðingjar töldu kyn sitt til hans, en fyrir Dönum lá beinast við að skoða hann sem útlendan yfirgangsmann og valdaræningja, enda virðist hann skipa sama rúm í sögusögn þeirra og Hinrik I. konungur á Þýzkalandi (Storm: Krit. Bidr. I. 118), sem varð Dönum yfirsterkari og þröngvaði kosti þeirra ("Henricus Saxoniæ rex" hjá Saxa í 1. bók, 83.—84. bls. samsvarar "Sivarus Saxonicæ gentis nobilissimus" í 7. bók 359—60, sbr. Not. ub. 209. og V. Rydberg: Germ. Myth. I. 111—114).

Óljós endurminning um ferð þessa hefir haldist við hjá Dönum, og kemur fram hjá Saxa (9. bók, 453. bls.), í þeirri mynd að "Ragnarr loðbrók" Danakonungur er látinn herja á Bjarmaland, og missa marga menn sína úr sjúkdómi, sem Bjarmar hafa valdið með töfrum sínum. Þessi breyting á hinni upphaflegu sögu mun stafa af því, að Danir hafa hugsað sér St. Germanus sem landvætt á Frakklandi, sem vildi reka þá burtu og léti hefnd koma niður á þeim fyrir hernað þeirra. En eftir að þeir höfðu sjálfir tekið við kristni, hefir hann orðið í munnmælum þeirra heiðinn galdramaður eða gjörningavættur, en slíkar meinvættir áttu þá hvergi betur heima, en á Bjarmalandi og öðrum útkjálkum heimsbygðarinnar (sbr. Steenstrup: Norm. I. 97—104; Storm: Krit. Bidr. I. 91—92; Bugge: B. S. H. 92. bls., þar sem bent er á, að það kunni nokkru að hafa um valdið, að líkt hljóð sé í orðunum Germanus og Bjarmar, fe. Georman og Beormas). Á öðrum stað (9. bók. 449. bls.) getur Saxi þess, að Ragnarr hafi herjað á ríki Karls konungs (mikla), og Sigurðr (sonur hans) legið með skipum sínum við Signumynni, og má vera, að þar hafi vakað fyrir honum óglögg minning Sigfreðar Danakonungs, er sat um París 885—86 (og þýzk munnmæli hafa gjört að "Mórakonungi"). Ef gætt er að því, hvort nokkur vottur þessara sagna finnist hjá íslenzkum sagnamönnum, þá er ekki að sjá, að þeir hafi vitað neitt um herferð "Ragnars loðbrókar" til Frakklands [1]), né ófarir hans fyrir göldrum Bjarma, en hins vegar geta þeir um víkingahöfðingja með líku eða sama nafni (Raknarr), sem talinn er náfrændi (systursonur eða dóttursonur) Háreks Bjarmakonungs [2]); er hann látinn ráða fyrir miklum liðsfjölda á afar-

---

[1]) Sögur Íslendinga um víkingaferðir "Ragnars loðbrókar" til fjarlægra landa lúta eingöngu að Englandi, en Krákumál geta líka um herferðir til annara Vesturlanda og til Flæmingjalands.

[2]) "Raknarr" á því tilkall til Bjarmalands, og herja frændur hans þangað, en bíða ósigur í orustu "fyrir austan Gandvík" (Hálfd. s. Eyst. 26 k., Fas.[2] III. 429—31).

stóru skipi, og herja á jötna norður í Dumbshafi, en að öðru leyti nafnkendur að illu einu. Það er beint að vonum, að Íslendingar hafi varðveitt enn minna af munnmælum um herför Ragnars jarls til Frakklands árið 845, heldur en Danir, því að viðburðirnir lágu fjær þeim en Dönum, og það voru menn Danakonungs (Háreks eldra), sem fóru för þessa. En með því að nokkur hluti Noregs (Víkurinnar, að minsta kosti Vestfold) hafði fyrir skömmu legið undir Danakonunga (jafnvel á öndverðum dögum Háreks og bræðra hans), og vér sjáum af árbókum Frakka, að Danir og Vestfyldir (Dani et Westfaldingi, Krit. Bidr. I. 18, 62) hafa herjað sameiginlega á Frakkland um þessar mundir eða litlu fyr (843), þá er varla efamál, að fregnir um herför þessa hafi borist til Noregs og þaðan út til Íslands með landnámsmönnum. En um það leyti sem þær fregnir hefði átt að flytjast til Íslands (seint á 9. öld), hefir þar að líkindum eigi síður verið tíðrætt um Bjarmalandsferðir heldur en víkingaferðir suður um haf, og þurfti þá ekki mikið til þess, að víkingaferðir Háreks konungs og Ragnars jarls gegn Frakkaveldi, og síðan sjálfir þeir og ríki þeirra, flyttist í frásögninni til Bjarmalands og annara fjarlægra landa við Dumbshaf. Hin fræga herför Ragnars hefir orðið sem líkust æfintýri í munnmælunum, liði hans öllu verið safnað á eitt skip, líkt og liði Ásmundar á Gnoð í goðsögnunum fornu [1]), og hann látinn halda því til ókunnra tröllabygða. Saxi lætur "Ragnar loðbrók" hatast við kristna trú, og eyða henni í ríki sínu, en eigi vita íslenzkir sagnamenn neitt til þess; aftur á móti kemur eigandi "Raknarsslóða" fram hjá þeim sem óvinur kristindóms og kristniboða, en vinur Óðins (Rauðgrana, sbr. Óðinsheitin Síðgrani, Hrossharsgrani), enda reynir Rauðgrani

[1]) Gnoð og Raknarsslóði áttu að vera jafnstór (Bárð. 20. k.: útg. 1860. 42. bls.): "Þau voru kölluð jafnstór ok Gnoðin er Ásmundr stýrði". Eftir "Eg. s. ok Ásm." 17. k. voru á Gnoð "meir en þrjár þúsundir manna", og 3000 hafa átt að vera á Slóðanum eftir "Hálfd. s. Eyst." 26. k.

að hjálpa honum með því, að villa menn Ólafs konungs til heiðni (Bárð. 18. k., útg. 1860., 39. bls.). Nú tóku þeir Hárekr Danakonungur og Ragnarr jarl einmitt öflugan þátt í baráttunni milli kristni og heiðni, og mátti því búast við, að einhverjar menjar þess festist við minningu þeirra. Það er mjög líklegt, að Hárekr konungur hafi kallað til yfirráða yfir Víkinni, eins og Danakonungar á undan honum, en Víkverjar hafi heldur viljað þjóna Hálfdani svarta (hálfbróður hans?[1])) og hafi Hárekr og menn hans því verið lítt þokkaðir í Noregi. Var þá full orsök til þess, að minning þeirra yrði eigi sem frægilegust hjá Norðmönnum og Íslendingum, og þá er við þetta bættist síðar meir óvild sú, sem munkar og aðrir lærðir menn hafa haft til allra þeirra, sem rænt höfðu helga staði og ofsótt kristna menn, þá var eigi nein furða, þótt Ragnarr sá, er rændi París, yrði að hinum mesta spillvirkja í frásögnum seinni alda, og Hárekr að göldróttum Bjarmakonungi [2]). Í sögu Hálfd. Eyst. (20. 22. k.) er "Hárekr Bjarmakonungr" látinn falla í stórorustu og láta eftir sig barnungan son, sem er "á fóstri með Bjarkmari jarli, syni Raknars konungs, er gera lét Raknarsslóðann" (H. s. Eyst. 22. k., Fas.[2] III. 427). Þetta kemur furðanlega heim við sanna sögu Háreks Danakonungs, er fell í stórorustu 854, og átti engan niðja eftir sig, nema svein einn ungan (Hárek yngra). Ráðgjafi hans og frændi er nefndur Burchardus (í þýzkum sagnaritum), og sýnist það vera afbökun úr Borgarr,

[1]) Þótt það geti verið vafa undirorpið, að "Guðröðr veiðikonungr" faðir Hálfdanar svarta sé sami maður og "Guðröðr" ("Godefridus") sá, er árbækur Frakka geta um 804—810, og telja föður Háreks og bræðra hans (sbr. F. J. í An. O. 1895: 358. bls.; G. Storm í Ark. XV. 133—135 bls.), þá bendir þó svo margt (fleira en nafnið eitt) til þess, að alt sé sami maður (sama ríki nl. Vestfold, sameiginleg ættnöfn, sami dauðdagi, svipaðar sagnir um tildrög vígsins o. fl.), að þeirri tilgátu verður eigi vísað á bug með litlum rökum (sbr. Krit. Bidr. I. 34, 44—47; Tím. Bmf. XI. 46—48; Ark. X. 139 n.; H. Schück í Sv. h. Tidskr. 1895, 70—71 bls.: E. H. Lind i Sv. h. T. 1896, 249. bls.).

[2]) Hárekr fór herferð til Hamborgar upp eftir Elfi sama ár og Ragnarr til Parísar (Kr. Bidr. I. 62, 90).

sem er heiti goðkynjaðrar fornhetju með Dönum [1]), og kynni "Bjarkmarr" að vera ein tilbreytingin af því nafni (sbr. Berig, Berker, Berchter, Berchtung í gotneskum og þýzkum sögnum), en þótt slíkt sé óvís tilgáta, þá er samt auðsætt, að sagan setur hér "Raknar" í náið samband við Hárek, en þó virðist hann standa skör lægra en Hárekr.

það eru þannig talsverðar líkur til þess, að "Hárekr Bjarmakonungr" í "H. s. Eyst." og fleirum fornaldarsögum ("Bósa s. ok Herrauðs", "Örvar-Odds sögu") sé í rauninni sami maður og Hárekr Danakonungur eldri [2]), og "Raknarr" frændi hans, er átti "Raknarsslóðann", sé Ragnarr jarl Háreks konungs, er fór með mikinn skipaflota til Frakklands árið 845 [3]). þeir voru báðir uppi fyrir byggingu Íslands, og er því eigi nema eðlilegt, þó að Íslendingar hafi að eins haft óglöggvar sögur af þeim, með því að starfsvið þeirra var eigi á ættstöðvum landnámsmanna, og engir íslenzkir menn frá þeim komnir. það hefir eigi orðið annað eftir af þeim en óljósar skuggamyndir, sem hafa getað færst land úr landi fyrir áhrifum ímyndunaraflsins.

Annars má það furðu gegna, að Hárekr Danakonungur eldri skuli að mestu eða öllu hafa gleymst Dönum, þar sem hann hefir þó líklega verið atkvæðamikill og voldugur

---

[1]) Sbr. "Burghard" Danakonungur hjá Geffrei Gaimar (Mon. hist. Brit. I. 775—76) og "Birkabeyn" í "Havelok the Dane".

[2]) Sbr. Sigfrið *Mórakonungur* í Guðrúnarkvæðinu þýzka ("Kudrun") = Sigfröðr (Sigifridus) danskur herkonungur, er sat um París 885—86, og "*Gurmundus rex Africanorum*" = Gormr enski (Guðrum † 890, sjá Storm: Krit. Bidr. I. 193—96).

[3]) A. Ragnarr ("Ragnerus" "Reginarius", † 845) er víkingur mikill, jarl Háreks konungs (í Danmörku); herjar á fjarlæg lönd (kristna þjóð á Frakklandi); hefir mikinn skipaflota (120 skip tals — ef taldir eru 25 menn á skipi, kemur út talan 3000 —); fær ill afdrif eftir heiðnum hugmyndum (verður fyrir gremi landvætta og deyr af blóðkreppu). B. "Raknarr" er víkingur mikill, frændi Háreks konungs (á Bjarmalandi); herjar á fjarlæg lönd (jötna við Dumbshaf); hefir eitt afar-stórt skip (tirætt að rúmatali — 15 menn í hálfrými = 30 í rúmi = 3000 als); fær ill afdrif eftir kristnum hugmyndum (gengur kvikur í haug og er uninn þar).

höfðingi og setið mjög lengi að völdum (rúm 40 ár), en það mun víst stafa af byltingum þeim hinum miklu, sem orðið hafa í Danaveldi á seinna hluta 9. aldar og fyrra hluta 10. aldar, og virðist svo sem frægð Knýtlinga hafi dregið dimmu á minningu hans, og hafi hann síðan runnið í munnmælum saman við "Eirík konung á Jótlandi", móðurföður Eiríks blóðöxar (Hkr. 63. bls.; Har. hárf. 21. k.), sem kynni að hafa verið bróðir Gorms enska og Hörða-Knúts, og sami maður og "Eohric" Danakonungur á (Austr-)Englandi († 905, sjá Mon. hist. Brit. I. 373). Víst er það að minsta kosti, að forndanskir sagnamenn hafa gjört "Horicus" í hinum latnesku sagnaritum (Forn-)Frakka (þjóðverja) að "Ericus" (Erik, Eiríkr), sem ber vott um, að þeir hafi kannast betur við Eiríks- en Háreks-nafn á Danakonungum frá 9. öld, og sumir (SRD. I. 13—14, 20—25) telja jafnvel 3 konunga með Eiríks nafni, þótt Hárekarnir væri að eins tveir. Eins hafa þeir breytt "Reginfriðus" (sem árbækur Frakka segja að fallið hafi árið 814) í "Ragnar loðbrók" og slengt saman við hann öðrum höfðingjum með líkum nöfnum (sbr. Bugge: Bidrag t. d. æ. Skalded. Hist. 79—85. bls.). það má teljast fullsannað, að Danir hafi ofið hinar óglöggvu endurminningar sínar um Ragnar jarl, er fór herferð til Frakklands og dó 845, saman við sögu "Ragnars loðbrókar", en aftur á móti hafa Íslendingar auðsjáanlega gjört glöggvan greinarmun á þessum tveimur söguhetjum, enda virðast þeir ekki heldur hafa blandað saman Háreki konungi og Eiríki konungi af Jótlandi, þótt bæði menn og atburðir frá þessum fjarlægu tímum hafi eðlilega sveipast þoku í minni þeirra. Víkinga-öldin var hetju-öld Norðurlanda-búa, og víkingar þeir, sem mikilvirkir voru og auðnusamir, hafa flestir orðið mjög glæsilegir í minni manna á seinni öldum, en þó er jafnframt getið um illmenni meðal þeirra, og fylgdi slíkum mönnum oftast eitthvert gæfuleysi. Nú var enginn víkingahöfðingi í fornum sögum frægari en

"Ragnarr loðbrók" vegna ættar sinnar og ríkis, afreksverka og kynsældar, en hins vegar sýnast Íslendingar hafa haft óljósa vitneskju um einhvern annan Ragnar, sem óhróður hefir náð að festast við, hvort sem hann hefir átt það skilið eða ekki. Frá sjónarmiði hinna kristnu sagnamanna á Íslandi blöstu við tvær hliðar á víkingalífinu, önnur björt og glæsileg, ljómandi af hreysti og hugrekki, og hefir "Ragnarr loðbrók" orðið þeim megin, en hin svört og skuggaleg, flekkuð af blóði saklausra manna, kirkjuránum og kristnispellum, og þeim megin hefir eigandi "Slóðans" lent. Fyrndin og kynsældin hefir varpað frægðarljóma yfir hinn eldra Ragnar (föður Ragnarssona ɔ: Ragnar Álfsbana, er virðist hafa verið uppi áður en kristni kom á Norðurlönd), en munkahatrið náð að brennimerkja minningu hins yngra (Ragnars jarls Háreks konungs, er var uppi, þá er megn barátta stóð í átthögum hans milli kristni og heiðni, og ofsótti sjálfur kristna menn). Hann hefir orðið að meinvætt, sem ríkir í hinum yztu óbygðum norðurættar (Hellulandi, er var nokkurskonar kynjaland í norðri = "Biarmia ulterior" hjá Saxa (8. bók, 422. bls.), þar sem als konar óvættir áttu heima, sbr. V. R.: Germ. Myth. I. 424). Það var trú fornmanna, að hin heiðnu goð flýði undan kristninni til norðurættar (Fms. II. 187, 231), og var þá eðlilegt, að þeir léti vini þeirra fara sömu leiðina, enda kemur eigandi "Raknarsslóða" (í Bárðar sögu Snæfellsáss) til Ólafs konungs líkt og Óðinn og Þórr, til að glettast við hann og bjóða honum byrginn, og Óðinn er í verki með honum (Raknari), en þeir fara auðvitað halloka fyrir afli kristninnar, eins og öll tröll og heiðnar vættir. Til að greina þessa tvo nafna (hinn kynsæla þjóðkonung Ragnar "loðbrók" og eiganda "Slóðans") hvorn frá öðrum, hefir jafnvel verið reynt að gjöra mun á nöfnum þeirra, og hefir latmælið "Raknaslóði" stutt að því, að eigandi "Slóðans" hefir nálgast hinn forna sækonung Rakna, og verið jafnvel nefndur Rakni, en þó oftar Raknarr

(sbr. þyrni (réttara: þyrui) Fms. I. 2 = þorný Hkr. 46. bls. (Hálfd. sv. 5. k.) *"systir* þyri Danmarkar bótar").

Annars er það sameiginlegt með "Raknari" og "Ragnari loðbrók", að báðir eiga son, sem Agnarr heitir [1]). En af Agnari syni "Ragnars loðbrókar" hafa gengið alt aðrar sögur en af nafna hans, sem talinn er sonur eiganda Raknarsslóða í Hálfd. s. Eyst. 26. k., og þessi saga sögð um hann þar: "Hann kom til Hálogalands, ok var hinn mesti spellvirki; hann dró saman fé mikit, ok at síðustu gerði hann sér haug mikinn, ok gekk þar í kvikr, sem faðir hans hafði gert, með alla skipshöfn sína, ok tryldist á fénu". Í Gullþóris sögu 3. k. er nálega hin sama saga sögð um "Agnar berserk, son Reginmóðs [2]) hins illa", enda virðist það, sem H. s. Eyst. segir um niðja Agnars konungs, er "réð fyrir Gestrekalandi ok öllum ríkjum fyrir austan Kjöl", styðjast að nokkru leyti við sömu sögusögn og þessi kafli Gullþ., en þó ber svo margt á milli [3]), að eigi mun frásögn H. s. Eyst. vera tekin eftir Gullþ., heldur hvortveggja frásögnin bygð á alþýðlegum munnmælum, er tengd hafa verið við haug Agnars á Hálogalandi. Mun það upphaflegt, að Agnarr sá hafi verið ættaður austan úr Svíþjóð (eftir Gullþ. er hann sonur "Vieru [4])) hinnar þungu, Guðbrandsdóttur af *Járnberalandi*", en eftir Hálfd. s. Eyst. sonarsonur "Agnars konungs af *Gestrekalandi*"), og þar sem sögur greinast um nafn föður hans, þá er þess að gæta, að "Reginmóðr" og "Ragnarr" eru skyld nöfn, og

---

[1]) Það er eftirtektarvert, að eina danska konungatalið, sem nefnir "Ragnar Álfsbana", kallar einn af sonum hans Agnar (Hagnar SRD. I. 28, Hagnær Gmld. Krön. 26).

[2]) Þetta nafn mun varla hafa tíðkast í Noregi (né á Íslandi), en í Danmörku finst Regnmoth (O. Nielsen: Oldd. Personnavne) og í Svíþjóð kemur fyrir "Reghimodis" sem *konunafn* á miðöldunum (Dipl. Suec. IV.).

[3]) Eftir Gullþ. sýnist Agnarr eigi hafa getað átt neitt skylt við Val og sonu hans, en Hálfd. s. Eyst. lætur þá vera frændur og félaga, og berjast við þá bræður Sigmund og Odd skrauta, er Gullþ. kallar hálfbróður Agnars.

[4]) Mundi eigi nafn þetta geta verið af sama toga spunnið og rússneska konunafnið: "Vera"?

það lá nærri, að gjöra "Agnar son Reginmóðs *hins illa*" að syni Ragnars þess, er var frægur að illu einu, og sagt var, að gengið hefði í haug með skipshöfn sína, eins og Agnarr, og svo gat líka endurminningin um Agnar Ragnars son "loðbrókar" og Agnar Ragnars son rykkils (Fms. V. 268.) stutt að því, að hér yrði málum blandað og nöfnunum ruglað saman. Má og vel vera, að Ragnarr jarl Háreks konungs hafi verið niðji Agnars Ragnarssonar, sem sagt var að barist hefði til ríkis í Svíþjóð (Ragnars s. loðbr. 9. k., Saxi, 9. b. 464.) og gat því orðið að "Agnari konungi á Gestrekalandi" í skröksögum seinni alda.

það er nú viðurkent af mörgum fræðimönnum, að bak við "Ragnar loðbrók" standi fleiri en einn fornmaður, er runnið hafi saman í eitt í móðu myrkra og fjarlægra alda (sbr. Bugge: B. S. H. 79—85. bls.[1])), en að öðru leyti eru sundurleitar skoðanir um ræturnar að sögu hans, sem virðast liggja úr ýmsum áttum (sbr. Storm: Krit. Bidr. I. 82—86, 90—92, og Tím. Bmf. XI. 20, 79). Hér á undan hefir verið vikið nokkuð á það, hvernig Danir hafa heimfært til hans herför Ragnars jarls til Signu (Parísar), en Íslendingar gjört úr þeim Ragnari haugbúa norður í Hellulandsóbygðum, og greint hann vandlega frá föður Ragnarssona ("Ragnari loðbrók"). þessi Ragnarr (jarl) virðist því með engu móti geta verið sá höfðingi, ("þengill"), sem Bragi gamli orti um Ragnarsdrápu, er Íslendingar hafa varðveitt brot úr, heldur má ætla, að Ragnarr Sigurðarson, sem nefndur er í drápunni, sé hinn sami og "Regner Alfbane" í Cod. run. (Ser. I. run.[2])), sem hefir getað fengið viðurnefni

[1]) Bugge virðist telja það fjarstæðu, að *Bragi gamli* hafi ort bæði um Ragnar og sonarsonarson hans (Björn at Haugi, B. S. H. 90), en eigi þarf það að þykja svo kynlegt, þá er þess er minst, að Franz Jóseph I Austurríkiskeisari kom til ríkis á (ofanverðum) dögum Nikolásar I. Rússakeisara, og ræður enn ríkjum á (öndverðum) dögum sonarsonarsonar hans (N. II).

[2]) Í Gmld. Krön. 26—27 er hann nefndur Ræggæn (Ræghin, *Rægnær*) Alf *sön*, og mun sú breyting gjörð til að tengja hann við næsta konung á undan, eins og títt er í dönskum konungatölum (Storm: Krit. Bidr. I. 56).

sitt af því ađ hefna föđur síns á Álfi konungi á Vendli (eftir Skjöldungasögu fekk Sigurđr hringr banasár í orustu viđ Álfssonu, sbr. frásögn Saxa í 9. bók (441—42), þar sem Ragnarr hefnir *afa* síns (Sigurđar hrings) á "Frey Svíakonungi" ɔ: "Freys áttungi" = Álfi?). Konungataliđ í Cod. run. lætur "Ragnar Álfsbana" vera föđur þeirra fimm konunga, er áttu ađ hafa skift Danmörku međ sér fyrir daga Haralds hilditannar [1]), og Saxi segir ađ "Sivarus" (ɔ: Ívarr Svíakonungur víđfađmi?) hafi reynt ađ brjóta undir sig, en eigi tekist. "Ragnarr Álfsbani" stendur í röđinni (SRD. I. 28.) löngu á undan "Ragnari lođbrók" en nálægt Haraldi hilditönn og Hringi frænda hans (sbr. Ark. X. 135—136 bls.). Hins vegar gjörir Saxi og flest konungatöl Dana Ragnar "lođbrók" ađ sama manni og Ragnfröđ Danakonung (Reginfridus, Raganfredus † 814) og blandar föđur hans (Sigurđi hring) saman viđ þá fyrirrennara Ragnfröđar: Sigfröđ (Sigifridus) og Ála (Anulo), er börđust og fellu 812. Þó ađ þetta sé bygt á misskilningi og rangfærslu á útlendum sagnaritum, þá hafa margir sagnfræđingar nú á tímum dregiđ þá ályktun af því, ađ upptaka sögunnar um "Ragnar konung son Sigurđar hrings" væri ađ leita hjá þessum Danakonungum á 9. öld. En þađ er ekki ađ sjá, ađ elztu sagnaritarar Dana á miđöldunum hafi haft neina vitneskju um þessa konunga nema frá kirkjusögu Adams frá Brimum, og þađ virđist mjög ósennilegt, ađ Áli konungur (þ. Anulo), sem þeir gjörđu

---

[1]) Saxi telur þá ekki bræđur, en ýmislegt bendir til, ađ þeir eigi skylt viđ Hunding og sonu hans í Helgakviđunum; einn þeirra er nefndur Hundingr og annar "Haghwor" (Gmld. Krön. 26, sbr. Hávarđr eđa Hagbarđr Hundingsson Hkv. Hb. I. 14, Völs. 9. k. Fas.[1] I. 137.), en nálægt Hundingssonum standa Granmarssynir (Höđbroddr og bræđur hans), er falla fyrir sama manni (Helga Hundingsbana). Nú kallar Saxi Höđbrodd son *Ragnars* Svíakonungs *Hundingssonar*, og virđist danska sögusögnin þannig hafa ruglađ Ragnarssonum saman viđ (Granmarssonu og) Hundingssonu. Bugge hefir (Helgedigtene 318—21) bent á skyldleika efnisins í Helgakviđunum og sögu Ragnars og Svanhvítar hjá Saxa (sbr. í 2. bók Saxa: *Ragnarr* ~ *Svanhvít* og í 9. bók: *Ragnarr* ~ *Svan*laug = Áslaug systir *Svan*hildar í Völs.).

að "Hringi" af misskilningi, hafi líka orðið að "Hringi" eigi að eins á Íslandi, þar sem sagnamenn virðast hafa þekt "Sigurð hring" á 12. öld (með því að hans er getið í Skjöldungasögu, sem er óháð konungatölum Dana) heldur jafnvel á Vesturlöndum, þar sem Bugge hyggur að Ragnarsdrápa sé ort á seinna hluta 10. aldar af manni, sem talið hafi "Sigurð hring" föður Ragnars. Það mun verða ervitt að koma því saman, að sögur um "Ragnar son Sigurðar hrings" hafi gengið fyrir vestan haf á 10. öld, og þó sé sambandið milli þeirra og nafnið "Sigurðr hringr" sprottið frá rituðum dönskum konungatölum fra 12. öld(!). Á þetta hefi eg bent í Ark. XII. 387 og þó heldur F. Detter ("Zur Ragnarsdrápa" Ark. XIII. 363—365) enn fast við skýringu Jessens á uppruna nafnsins "Sigurðr hringr" jafnframt því, sem hann er samdóma Bugge um Ragnarsdrápu [1]).

Stafafelli 5. d. okt. 1899.

Jón Jónsson.

Några svenska ortnamn.

1. *Hestra*, *Hester*.

Vi hafva här att märka följande ortnamn:

1) *Hesterhult*, gård i Drängsereds socken, Årstads härad af Halmstads län, icke synnerligen långt från Hestra socken i Västbo härad. 2) *Hestra*, gård i Mårdaklefs socken, Kinds härad af Älfsborgs län. 3) *Hestra*, gård i Holtsljunga socken, samma härad. 4) *Järnhestra*, gård i Mossebo socken, samma härad. 5) *Hestra*, gård i Sexdräga socken, samma härad.

[1]) Misprentað í Ark. XV. 255—261 (Liserus—Beow.)
256. bls.: 2. lína að ofan: "er" fyrir "r".
259. „ 2. „ að nedan (neðanmáls): Volka fyrir Valka.
261. „ neðsta l. neðanmáls: Sintra fyrir Sindra.
Ath. við "Liserus" — Lýsir = "Lytir" (257. bls., 2. a. n.):
sbr. "Lydishof" í Víkinni í Noregi (Norske Gaardnavne II. 397).

6) *Stenhestra*, gård i samma socken. 7) *Hestra*, gård i Tranemo socken, samma härad. 8) *Kalfhester*, gård i Tvärreds socken, samma härad. 9) *Ängshester*, gård i samma socken. 10) *Hestra*, gård i Sätila socken, Marks härad af Älfsborgs län. 11) *Karlshester*, gård i Kinnaromma socken, samma härad. 12) *Dalshester*, gård i Äspereds socken, Ås härad af Älfsborgs län. 13) *Gunghester*, gård i Toarps socken, samma härad. 14) *Hestra*, gård i Torpa socken, Vedens härad af Älfsborgs län. 15) *Hestra*, gård i Tämta socken, samma härad. 16) *Hester*, gård i Vists socken, Redvägs härad af Älfsborgs län. 17) *Wrighuhæstær*, skog i Västergötland, enl. VGL. IV. 11: 1; läget kan ej närmare bestämmas, men namnet föregår i listan *hattas*, nu *Hatteråsen* i Redvägs härad af Älfsborgs län; se nedan. 18) *Hestra*, gård i Bollebygds socken, Bollebygds härad af Älfsborgs län. 19) *Hestra*, socken i Västbo härad af Jönköpings län. Den nämnes åren 1310, 1409 under formen *Hestra*, skrifves 1419 *Hestræ*, 1402 *Histræ*; äfven formen *Heyster* förekommer enl. Sv. Dipl. NS. II. 20) *Eldshestra*, gård i Gryteryds socken, samma härad. 21) *Hesterås*, gård i Långaryds socken, samma härad. 22) *Stenhestra*, gård i Åkers socken, Östbo härad af Jönköpings län. 23) *Hestra*, gård i Byarums socken, samma härad. 24) *Hester*, gård i Åsenhöga socken, (i äldre tider till) samma härad. 25) *Hestra*, socken i Mo härad af Jönköpings län; så skrifvet år 1540 [1]. 26) *Angerdshestra*, socken i samma härad, år 1412 skrifvet *Angerdhaheyster* [2], år 1446 *Angridahester* [3]. 27) *Hestra*, gård i Lekeryds socken, Tveta härad af Jönköpings län. 28) fsv. *Fwghelestra*, torp i Bankeryds socken, samma härad [4]. 29) *Hester*, gård i Ödestugu socken, Västra härad af Jönköpings län. 30) *Glinghester*, gård i Melby socken, Östra härad af Jönköpings län.

---

[1]) Styffe Skandinavien under unionstiden s. 106. [2]) Sv. Dipl. NS. II. [3]) Se tillägget s. 75. [4]) Så skrifvet år 1500 enl. C. Silfverstolpe Vadstena klosters jordebok 1500 s. 84; år 1480 felaktigt *Foklalesther*.

31) *Långhester*, gård i Skede socken, samma härad. 32) *Gefvelhester*, gård i samma socken. 33) *Erikshester*, gård i Hvetlanda socken, samma härad. 34) *Hester*, gård i Bexheda socken, samma härad. 35) *Appelhester*, gård i Alsheda socken, samma härad. 36) *Glinghester*, gård i samma socken. 37) *Vagnhester*, gård i samma socken. 38) *Hestra*, gård i Vireda socken, Norra Vedbo härad af Jönköpings län. 39) *Spelhester*, fsv. *Spilhistra* [1]), gård i Askeryds socken, samma härad. 40) *Blankhester*, gård i Adelöfs socken, samma härad. 41) *Kålhester*, gård i Eksjö socken, Södra Vedbo härad af Jönköpings län. 42) *Hester*, gård nära Smålandsgränsen i V. Ryds socken af Ydre härad [2]) (hvilken socken i söder gränsar till Jönköpings län). 43) *Hestrahult*, gård i Sunds socken af samma härad. 44) *Hestra*, gård i Torpa socken af samma härad, hvilken jag tidigast funnit omnämnd år 1369 under formen *heestra* [3]). 45) fsv. *Hystraholt*, gård i Asby socken af samma härad [4]). 46) *Hester*, gård i Ekeby socken, Göstrings härad af Linköpings län (hvilken socken gränsar till Jönköpings län).

Detta ortnamn har icke blifvit tillfredsställande förklaradt. Jag uppehåller mig naturligtvis ej vid tidigare försök att tolka *Hestra* såsom sammansatt af *hed* och *stad* eller Allvins mening, att ordet etymologiskt sammanhänger med ags. *héhst* 'högst'. I sin förträffliga uppsats om svenska ortnamn i Sv. Landsm. I synes frih. G. Djurklou s. 553 vilja ställa de småländska namnen på *-hestra*, *-hester* till sv. *häst* på grund af de ypperliga betesmarker, som enl. nämnde förf. finnas eller funnits vid de gårdar, som bära sådana namn. Denna sammanställning är fonetiskt sedt icke oantaglig: sv. *häst*, fsv. *hæster*, isl. *hestr* utgår nämligen sannolikt från ett urnord. **hæistaʀ* af **hą̄histaʀ* (Noreen Aschw. gr. § 93. 1);

---

[1]) Silfverstolpe Vadstena klosters jordebok 1500, s. 114. [2]) Häradet räknades under medeltiden till Småland. [3]) I en handling publicerad af Rääf Beskr. öfver Ydre härad 1: 173. [4]) Vadst. klosters jordeb. s. 113 från år 1500.

men jag anser det från ordbildningslärans synpunkt ogörligt att acceptera den. Dessutom blir det, om man ansluter sig till densamma, svårt att förklara, hvarför de namn, i hvilka orden *Hester*, *Hestra* ingå, icke uppträda å andra trakter af vårt land än dem, som ofvan angifvits, utan endast förekomma inom ett visst område, hvars gränser noggrannt kunna angifvas, och som för öfrigt endast utgör en ringa del af landet. Hade ordet betydt 'betesmark', skulle man sannolikt äfven påträffat det någonstädes i sydligaste, mellersta eller norra Sverige.

Då man söker härledningen till detta ord, har man att utgå från det obestridliga faktum, att det i äldre tid haft stamvokalen *-ei-* af germ. *-ai-*. Detta framgår till full evidens af de ofvan anförda formerna med *-ee-*, *-æ-*, *-i-* och *-ey-*. Formen *Angerdhaheyster* från Mo härad (nr 26) visar, att den gamla diftongen så sent som i början af 1400-talet kvarlefde i dessa trakter [1]). För öfrigt uppträder i stamstafvelsen vanligen *e*, *ee* (nr 19, 44). Stamvokalen i (*Wrighu*)*hæster* (nr 17) förhåller sig till den i *Heestra* som fsv. *bæsker* till *bēsker* [2]). Härmed bör sammanhållas, att enligt de uppgifter jag erhållit namnen *Hestra* uttalas med slutet (kort) *e*, under det att namnen på *-hester* i allmänhet hafva (kort) *ä*. I de förstnämnda fallen följde på stamvokalen en heterosyllabisk, i de senare en tavtosyllabisk konsonantgrupp. Slutligen må anmärkas, att *i*-vokalen i *Histræ*, *Spilhistr* (nr 19, 39) är att bedöma såsom i de motsvarande af Kock Unders. i sv. språkhist. s. 39 följ. anförda fallen.

Den germ. stam **haistra-*, från hvilken dessa namn sålunda utgå, motsvarar enligt min mening mht. *heister* 'ung bok l. ek', ty. *heister* i Hessen liksom i Osnabrück (*hester*) i bet. 'bok (Fagus)', å andra ställen å det högtyska språkområdet, som det tyckes, i den mht. bet., mnt. *heistere*, fris.

---

[1]) Jfr Noreen Aschw. gr. § 124. 2. [2]) Jfr ib. § 80. II. 2.

hêster 'ung bok l. ek', mholl., holl. *heester* 'ung bok' (hvaraf fr. *hêtre* 'bok' lånats), i Mecklenburg *hooster* 'afvenbok (Carpinus)', hvilket träd i ty. bär namnet *hainbuche* m. fl. former; jfr om trädnamnets spridning för öfrigt Kluge Et. Wb., Franck Et. Wdb., Grassmann Deutsche Pflanzennamen s. 203, Pritzel o. Jessen Die deutschen Volksnamen der Pflanzen ss. 150, 322. Äfven i Tyskland ingår substantivet i ortnamn t. ex. i namnet *Heisterbach.* Ordet är enl. Kluge främmande för 'oberdeutsch', dvs. alemanniskan och bajerskan. Svårighet vållar det emellertid att bestämma, hvilken af de i västgerm. språk förekommande betydelserna, det svenska ordet egt.

Den i Mecklenburg uppträdande bet. 'afvenbok' torde icke böra komma i betraktande, då detta träd icke går så långt mot norr som de ofvan angifna ortnamnen och, såvidt man vet, inom den tidrymd, hvarom här är fråga, icke heller gjort det. Afvenboken börjar i Kalmar län något sydligare än rödboken, drager sig sedan i det inre Småland mer till söder, så att den endast väster ut öfverskrider skånska gränsen och i Halland icke förekommer ofvan Lagan; se Fries Botaniska utflygter 3: 191.

Återstår sålunda att undersöka, om ordet, såsom i stora trakter af det västgermanska språkområdet, användts endast om unga bokar och ekar eller såsom t. ex. i Hessen, vid Osnabrück (och i Frankrike) betyder bok (Fagus) i allmänhet. Det torde vara vanskligt att med bestämdhet yttra sig i denna fråga. Dock anser jag afgjordt, att den senare möjligheten har den största sannolikheten för sig. Skulle ordet äfven ha brukats om eken, vore det ju egendomligt, att namnet icke uppträder längre mot norr, ehuru ekens region som bekant sträcker sig ända upp till Dalälfven. För att *hester betydt bok, talar starkt den omständigheten, att namnet ganska noggrannt följer bokgränsen i norr, men icke öfverstiger densamma: den egentliga boken (rödboken) vid-

tager i södra delen af Kalmar län (nordligast 57°), utbreder sig sedan väster ut genom Småland, Västergötland, Halland samt går genom Bohuslän ända till Laurvig och Holmestrand i Norge (Fries Botaniska utflygter 3: 190). Jag antager alltså, att ordet *hester* haft betydelsen 'rödbok'.

Härmed stämmer, att t. ex. i Hestra socken (Västbo) bok fordom i ymnighet funnits (se Hist.-geogr. lex. 3: 328); numera är emellertid detta icke längre förhållandet. Om förekomsten af bokskogar i södra Västergötland under medeltiden se Styffe Skand. under unionst. s. 100. I äldre tid skall hela Gälaveden ha bestått af bokskog. Ännu i dag träffas boken här och där i södra delen af Toarps socken (jfr *Gunghester*) samt i västra delen af Tvärreds och Dannike socknar (jfr *Kalf-*, *Ängshester*) [1]. Att i senare tider gjorda försök misslyckats att acklimatisera boksträdet i Ekeby socken i Östergötland, där namnet en gång uppträder, bevisar intet, då på grund af skogsskövling och andra omständigheter förutsättningarna för bokens trefnad lätteligen kunna försvinna.

Af de ofvan anförda namnen vill jag särskildt framhålla *Hestrahult* och *Hesterhult*, med hvilka må jämföras: *Alhult*, *Askhult*, *Björkhult*, *Bokhult*, *Ekhult*, *Elmhult*, *Hässlehult*, *Lindhult*, *Lönhult* samt det mindre vanliga *Granhult*. Namnen på *-hult* är sålunda ofta bildade af ord för löfträd. Att sammansättningarne med *Gran-* äro jämförelsevis ytterst få, och sådana på *Fur-*, *Tall-* nästan alldeles saknas [2], beror därpå, att ordet *hult* i svenskan har betydelsen '(mindre) löfskog' [3]. Namnet *Granhult* beror sålunda på ett slags analogibildning. Ordet är dock i svenskan ganska gammalt; det förekommer t. ex. såsom gårdnamn (*granshult*) i Smål. år 1342 [4])

---

[1]) A. E. Törnebohm Sv. geol. unders. Aa 21: 13. [2]) Jfr dock *Förhult* i Aneboda socken, Smål. : fsv. *fyri*. Däremot kallas *Förshult* Nye socken, Smål. i fsv. tid *Fyrisiohult* (Sv. dipl. NS. I. från 1402) : **Fyrisio*. [3]) Jfr Hyltén-Cavallius Värend och Virdarne 1: 3, Bergström Södermanlands ortnamn s. 16, Falkman Ortnamnen i Skåne s. 49, Steenstrup Dansk hist. tidskr. 6 R. 5: 31. [4]) Sv. Dipl. V.

samt som namn å en socken i Uppviddinge härad under unionstiden [1]).

Men namnen på *-hult* kunna äfven vara bildade af benämningar på annat än träd, t. ex. af djurnamn ss. *Hökhult*, *Kråk(s)hult*, *Tranhult*, *Ufvehult*, *Ulfhult*, *Älghult* eller af sjönamn ss. *Drögshult* : *Drögen*, *Frillhult* : *Frillen*, *Filingshult* : *Filingen*, *Finshult* : *Fenen*, *Limmerhult* : *Limmern* m. fl. m. fl. Namnet *Hesterhult*, *Hestrahult* kan sålunda icke tjäna som bevis, ehuru väl som stöd för den meningen, att ordet *hester* betydt något visst trädslag l. dyl. Betydligt viktigare såsom bevisningsmaterial i detta hänseende är fsv. *Wrighuhæster*. Det förekommer nämligen i listan på de i VGL. IV uppräknade allmänningsskogarna i Västergötland, af hvilka jag exempelvis erinrar om namnen på *-holt*, *-uiðær*, *-scoghær*, *-mar*. Att i detta namn *-hæster* betyder något slags skog, synes mig höjdt öfver allt tvifvel. Jag vet dock ej, huru första leden skall förklaras [2]).

Det fsv. ordet **hēster*, som jag sålunda anser mig ha uppvisat, är bildadt med det i germanska trädnamn synnerligen vanliga suffix, indoeur. *-tr-*, som i på *-s* slutande stammar naturligtvis måste uppträda som *-tr-*; jfr t. ex. isl. *jǫlstr*, sv. *jälster* 'sälg' [3]). — Outvidgad återfinnes stammen i fsax. *Hêsiwald*, lat. *Silva Caesia* (för *Chaesia*) vid Ruhr; se Kluge Et. Wb. Grassmanns försök att förklara ty. *heister* såsom uppkommet af ett äldre **hagester* 'Hecken-, Hagebaum' kan sålunda ej vara riktigt. — Af detta **hester* har *Hestra* bildats på samma sätt som fsv. sockennamnet *Haslæ* (1346): *hasl*; jfr *Gryta*, *Hvena*, *Kisa* osv.

Vi öfvergå nu till den geografiska utbredningen af detta namn. Det förekommer — västerifrån räknadt — sydli-

[1]) Styffe Skand. under unionst. s. 155. [2]) Af de sammansatta namnen på *-hester* äro för öfrigt åtskilliga tydligen relativt unga, uppkomna under en tid, då den egentliga betydelsen af det i namnet ingående sbst. *hester* var fördunklad eller utdöd och ordet kanske snarast användes som ett slags afledningsändelse. [3]) Se förf. Ark. 7: 170 och där citerad litteratur.

gast i mellersta Halland, i Drängsereds socken. Om man så på kartan följer dess vidare utbredning, frapperas man ovillkorligen af det förhållandet, att hufvudstommen af namnen *Hestra*, *Hester* grupperar sig omkring och mellan Viskans, Ätrans och Nissans floddalar, i synnerhet de båda senares. Från Halland sprider det sig uppåt södra och sydöstra Älfsborgs län samt uppåt de närgränsande trakterna af Jönköpings län genom Västbo och Östbo härader upp till Nissans nordligare delar i Mo härad samt sedan åt nordost till Tveta, Norra Vedbo, Ydre samt en af Östergötlands gränssocknar mot Småland — dessutom förekommer det enstaka i Västra härad samt mera allmänt i Östra härad, dock alls icke i de östligaste delarna af Jönköpings län, t. ex. östra delen af Östra härad. Från Skaraborgs och Kronobergs län samt Skåne, Bleking och södra Halland kan det icke uppvisas. I de fyra sistnämnda landsdelarna vimlar det däremot af namn, i hvilka ordet *bok* ingår. Däremot har jag funnit högst få spår af sådana namn inom gränserna för det område, inom hvilket namnen *Hester*, *Hestra* förekommer. I Dalstorps socken, Kinds härad, finnes ett *Bokhult*[1]). Men redan vid gränserna för detta område vidtaga *bok*-namnen. Så kallas den på gränsen af Kinds härad och Gunnarps socken i Halland belägna Bocksjön i det bekanta "Danaholmsfördraget" för *Boksior*, och en bäck, som rinner ur Bocksjön i sjön Fegen å samma ställe för *Bokæbækker*, *bökebekker*[2]). I Solberga socken, S. Vedbo härad, Jönköpings län ligger gården *Bokhult*, som under detta namn omnämnes år 1345[3]).

Man kan icke underlåta att spörja efter anledningen till ofvan framställda förhållande, att ett bestämdt sammanhängande område i södra Sverige tyckes ha egt en egen benäm-

[1]) Sv. geol. unders. Aa 83: 14. [2]) Se Schlyters upplaga af VGL. Gloss.
[3]) Sv. Dipl. V.

ning för boken, hvilken att döma af ortnamnen för öfrigt icke synes ha varit känd eller använd.

Teoretiskt sedt finnes det ju flera möjligheter att förklara detta förhållande.

Man kan ju tänka sig, att ordet en gång äfven tillhört de angränsande nejdernas ordskatt, men där utdött. I så fall får man dock snarast antaga, att åtminstone i dessa trakter *bok* och **hester* haft olika betydelser, så att t. ex. det senare ordet endast användts om unga bokar, såsom fallet är i vissa västgermanska språk.

Om man utgår från betydelsen 'ung bok', kan man ju ock förmoda, att i de nordligare trakterna af bokregionen bokbestånden oftare än i de södra utgjorts af unga eller späda träd, som här icke nått sin fulla utveckling. Men en dylik hypotes förklarar på sin höjd det förhållandet, att ordet *hester* ofta uppträder i bokregionens nordliga del, men icke att det i den södra alldeles saknas.

En tredje möjlighet, att **hester* betydt afvenbok, har i det föregående afvisats såsom i hög grad osannolik.

Det torde alltså vara försiktigast att stanna vid den första möjligheten: ordet har i söder (och norr) en gång förekommit, men sedermera utdött, och betydelsen har varit 'ung bokskog'[1]).

---

[1]) Jag kan emellertid icke alldeles undertrycka de tvifvel, jag personligen hyser på riktigheten af detta antagande, och tillåter mig därför framställa följande tanke, som under mina ortnamnsundersökningar fallit mig in, och som till äfventyrs kan framdeles bekräftas af andra fakta. Jag ville alltså uppkasta den frågan, om man icke möjligen i utbredningen af det gamla ortnamnet *Hester*, *Hestra* kan spåra en ledtråd vid bedömandet af dessa trakters kolonisation.

Befolkningen i dessa skulle då icke ha kommit från söder, alltså icke från Kronobergs län eller Skåne, utan direkt öfver hafvet, från Seland eller Jutland (jfr O. Bremer i Pauls Grundr.² 3: 784) samt dragit uppför Nissan, Ätran och Viskan, vid hvilka floders mynningar de landat. Jag hänvisar i denna fråga t. ex. till den af Montelius Sv. hist. 1: 73 meddelade grafiska öfversikten af stenåldersgrafvarnes utbredning i Sverige. Särskildt bör det framhållas, att fornlämningarna i Kinds och Redvägs härader följa Ätrans dalföre (se bl. a. Höijer Sverige 2: 1110, 1124). Då jag här söker bygga på vår kännedom om stenåldersfynden, förutsätter jag naturligtvis riktigheten

Tillägg.

I den ss. 66—68 meddelade listan på ortnamn har mellan n:o 26—27 uteglömts *Kanshestra* i Bondstorps och *Kulhestra* i Stengårdshults socken af Mo härad, Jönköpings län. Möjligen kan ännu ett eller annat namn med *-hester* som senare

af den numera af arkeologer och antropologer allmänt omfattade meningen, att vi i stenålderns folk ha att söka förfäderna till det folk, som i dag som är bor inom Sveriges gränser — en mening, som just i dagarna ytterligare bekräftats genom det resultat, till hvilket professor Retzius kommit i sina undersökningar af hufvudskålsformen hos det svenska stenåldersfolket. Däremot måste jag i fråga om bestämmandet af tiden för Skandinaviens äldsta bebyggande af de germanska folk, som nu bo där, af språkliga skäl ansluta mig till den af O. Bremer i AfdA 18: 413 följ. och Pauls Grundr.[2] 3: 790 förfäktade meningen, enligt hvilken detsamma är att förlägga till senare hälften af årtusendet närmast f. Kr. Skulle det visa sig ogörligt att inom denna korta tidrymd sammantränga den arkeologiska utvecklingen, måste den ofvan antydda teorien om raskontinuiteten uppgifvas: den uppfattningen, att i tretusen år f. Kr. det språk talats i Norden, hvaraf de nuvarande dialekterna äro afkomlingar, torde numera icke kunna påräkna någon öfvertygad anhängare bland språkmännen. För att nu återgå till vårt egentliga ämne, antar jag sålunda som möjligt, att invånarna å det område, där namnen *Hester*, *Hestra* uppträda, bilda en etnografisk enhet: alltså i mellersta Halland, södra och sydöstra delen af Älfsborgs län samt större delen Jönköpings län.

De skulle sålunda skiljas å ena sidan från invånarna i Skaraborgs län — de egentliga västgötarna, hvilka utbredt sig mellan Göta älf och Säfverån och så spridt sig öfver Skaraborgs län, hvarefter de bebyggt Östergötland samt Dal och Värmland. Å den andra sidan borde de särhållas från invånarna i Sydhalland och Skåne, östdanerna, samt från dem i Kronobergs län, där de flesta forskare antaga att en särskild nordgermansk stam haft sitt hemvist.

Ehuru det anses vara vanskligt att draga några etnografiska slutsatser på grund af folkkaraktär och folklynne, kan i detta sammanhang erinras om den ganska allmänt erkända öfverensstämmelsen i detta afseende mellan å ena sidan Skaraborgarna och Östgötarna samt å den andra Älfsborgarna och nordsmålänningarna.

Hvad jag för öfrigt känner om dialekterna i dessa trakter, synes mig snarare tala för än mot ofvan utvecklade hypotes. Äfvenledes erinras om den af Läffler framställda, men på andra grunder baserade uppfattningen om Älfsborgarnas etnografiska ursprung (Landsm. XII. 9: 8), hvilken delvis sammanfaller med hvad ofvan antagits.

Slutligen må framhållas, att den ställning läsaren intager till det här framställda förslaget att förklara den geografiska utbredningen af namnen *Hestra*, *Hester* icke bör inverka på hans uppfattning om det, som jag här egentligen velat ådagalägga, nämligen namnets ursprung.

led anträffas, dock säkerligen intet utom det område, som ofvan angifvits.

2. *Vasa.*

Namnet å den frejdade Vasaättens gods *Vasa* har icke ännu blifvit etymologiskt förklaradt. Gården är belägen i Skeptuna socken af Säminghundra härad i Uppland och har egts af bl. a. riksdrotsen Krister Niklisson, dennes son Karl Kristersson och dennes söner biskop Kettil och Erik Karlsson [1]).

Man har sväfvat i ovisshet om huruvida den förste riddaren med "vasen" tagit sitt sköldemärke af gården, eller om denna fått namn af någon riddare, som fört sådant märke å sin sköld. Den förstnämnda meningen torde väl nu vara den allmännast antagna [2]). Den är ju också a priori den sannolikaste: gårdnamnet förekommer nämligen äfven i andra trakter af Sverige, såsom i Veta socken af Vifolka härad, Österg., samt i Sandsjö socken af Västra härad, Smål. *Vasa* i Smål. betecknar ett torpställe och omnämnes i en handling från 1567 [3]); jfr äfven nedan. Den härledning jag här nedan framställer bekräftar, om så skulle behöfvas, densammas riktighet.

Gårdens läge vid den enl. Styffe anf. st. "fordom vattendränkta dalen" mellan sjön Hederviken och Laggaån har gifvit upphof till dess namn. Ordet synes mig utom allt tvifvel innehålla samma stam som mht. *wase*, fht. *waso* m. 'fuktig mark', hvilket äfven som lånord återfinnes i fr. *gazon*, men för öfrigt icke är med säkerhet belagdt från annat germanskt språk [4]).

---

[1]) Styffe Skand. under unionst. s. 280. [2]) Jfr t. ex. H. Hildebrand Sv. hist. 2: 241. [3]) Aftryckt hos Rääf Ydre h. 1: 317. [4]) Att som Grienberger ZfdA. 39: 167 till samma stam föra sv. *vasle*(!) är naturligtvis ogörligt, då detta ord som bekant utgår från fsv. *vatle.* Icke heller har nämnde förf. rätt, då han af samma germ. bas härleder ags. *vós* och isl. *vás*: dessa utgå från ett germ. **u̯ans*-, hvarom se Hellquist Etymologische Bemerkungen s. IX.

Utom i det nämnda gårdnamnet *Vasa* uppträder väl detta ord äfven i de skånska gårdnamnen *Vasen*, *Bölvasen*, *Vasagården*, *Vasatorp* m. fl., om hvilkas läge närmare hos Falkman Ortnamnen i Skåne s. 95, där de med orätt föras till sv. dial. *vesa*, isl. *veisa* f. 'dy, gyttja'. Om det dessutom förekommer i några svenska sjönamn är en fråga, som jag f. n. ej vill söka att besvara.

3. *Hvena.*

I Beiträge zur griechischen Sprachkunde s. 2 ff. ha Noreen och K. F. Johansson sammanställt grek. *πέτρα* f., *πέτρος* m. f. eg. 'sten, klippa', äfven användt som ortnamn (< **qetr-*): lat. *tri-quetr-us* 'dreigespitzt, dreieckig'[1]) med åtskilliga nordiska ord såsom t. ex. isl. *hveðra* 'jättinna', isl. *hveðra* i Ragnarsdrápas *hveðro holmr* 'klippö'[2]) och vidare önamnet *Hveðn*, nu *Hven*, alltså 'klippön', i hvilket sistnämnda ord en utbildning af en vid sidan af *r*-stammen i *πέτρα*, *hveðra* stående *n*-stam föreligger, motsvarande gr. *-πυτνα*, där en kontaminationsbildning af ett **πετνα* och **κύτνα* uppträder. Jag hänvisar för öfrigt till anförda arbete; jfr äfven min uppsats Anmärkningar om några nordiska och västgermanska djurnamn (Språkvetenskapliga Sällskapets i Upsala förhandl. 1891—1894), där jag sökt styrka här i största korthet refererade etymologier medelst anförande af ett svenskt fisknamn, som möjligen bör etymologiskt förbindas med dessa ord.

Bland våra svenska ortnamn finnes nu ett, som med ganska stor säkerhet kan föras hit, nämligen namnet å socknen *Hvena* i Sevedes härad af Kalmar län, så skrifvet redan 1337, hvadan formen med begynnande *h* är fullt säkert konstaterad. Socknen är "ganska bergaktig och backig" (se t. ex. Historiskt-geografiskt och statistiskt lexikon öfver Sverige 3: 465). *Hvena* < *Hveðna* liksom det af

[1]) Fick Bezz. Beitr. 3: 166. [2]) Se Beitr. z. gr. Spr. s. 32.

samma stam bildade *Hven* < *Hveðn*; jfr fsv. *Skāne*, isl. *Skáney* 'Skåne' < **Skaðn-* (lat. *Scadinavia*), fsv. *Hēnamora* jämte nsv. *Hedemora* osv.; se Noreen Aschw. gramm. § 244, 2.

Hvena är till betydelse och bildning att jämföra med de fsv. sockennamnen *Gryta* och *Kisa.*

Samma härledning gäller med all sannolikhet för *Hvena*, gård i Kettilstads socken, Kinds härad, Österg., samt *Hvena*, gård i V. Husby socken, Hammarkinds härad, Österg., båda belägna i en tämligen bergig trakt.

4. *Kisa.*

Kisa socken ligger i Kinds härad af Linköpings län. Den skall enligt uppgift lemnad till Höijer Konungariket Sverige 2: 13 hafva omnämnts redan år 1255. Från Svenskt Diplomatarium har jag antecknat namnet från år 1319 (*de kisum*) och 1320 (*in Kijsæ*). Stammen är sålunda tydligen *kīs-*.

Socknen "utgör i det hela en ... sjörik platå, genomskuren af bergåsar i många olika riktningar ...; den har ofta nog höga och branta berggrupper, djupa och trånga dalar, ej sällan öde och kala bergmassor eller lodräta klippor, omväxlande med de skönaste jämna bygder" (W. Tham Beskr. öfver Link. län s. 976).

Ordet, af en stam *kīs-*, för jag till stammen i ty. *Kies* och därmed besläktade ord: mht. *kis* m. 'grus' hvaraf bildats fht. *kisil* 'kiselsten', ags. *čisil* 'kisel'. Holl. *kiezel* och sv. *kisel* äro lånord. Grundbetydelsen är säkerligen 'sten'. Jfr i fråga om betydelse och bildningssätt *Hvena* ofvan.

Af samma ord hafva äfven bildats namnen *Hellekis* på nordvästra sluttningen af Kinnekulle, under denna form omnämndt under medeltidens senare hälft[1], c. 1568 skrifvet *Hällekiis*[2], samt *Kisberg*, gård i Vendels socken, Uppl., år

[1]) Se Styffe Skand. under unionst. s. 121. [2]) Forssell Sverige 1571. s. 123.

1312 skrifvet *Kisbergæ*[1]). Båda namnen äro i viss mån tavtologiska bildningar.

Sedan detta nedskrifvits, har jag i den nyutkomna tredje delen af Ryghs Norske Gaardnavne ss. 63, 223 funnit en norsk motsvarighet till sv. *Kisa*, näml. fno. *Kísa*, nu *Kise*, hvilket Rygh anser vara obl. kasus till ett fno. *Kíse* m. Enl. samme förf. har det no. ordet redan förut satts i etymologisk förbindelse med ty. *Kies*.

Lund i maj 1900. **Elof Hellquist.**

Alf Torp og Hjalmar Falk: Dansk-Norskens lydhistorie med særligt hensyn paa orddannelse og bøining. Krnia 1898. XVI + 276 s.

Det er en velkommen forøgelse af den litteratur, som oplyser de nordiske sprogs udvikling, denne overskuelige bog af de to norske professorer. Æmnet er af en ejendommelig art, idet det sprog, som skal behandles, er et på fremmed grund omplantet sprog, som på alle sider er omgivet af nære slægtninge. Forholdene gör opgaven mere sammensat, end om det havde varet det egentlige danske sprogs udvikling, som skulde skildres, og man kan næppe helt sige forfatterne fri for at være faldne for den fristelse nu og da at fræmstille, hvorledes forholdene har udviklet sig i Danmark og så — i et tillæg — meddele, hvilke ændringer det danske sprog får ved at omplantes på norsk grund. Men mange af disse meddelelser modtager vi danske med tak, da de oplyser os om nutidsnorskens stilling til det skrevne fællessprog. Og samtidig kan vi uddrage en dansk lydhistorie, som vi i höj grad trænger til at få for at se, hvor de punkter findes, der trænger til yderligere oplysning.

Skulde jeg henlede opmærksomheden på nogle ting, som for mig har varet særlig oplysende og fræmmende for forståelsen, så er der for det første den gennemgående redegörelse for de nedertyske låneords behandling i dansk (og dansk-norsk). En mængde ting i sproget klares med et vid den korte fræmstilling af tyske kvantitetsforhold i § 26, og i det hele har hovedforfatteren, prof. Torp, fra sine almindelige studier medbragt en friskhed, som virker oplivende mangen gang. Også aflydstrinenes fordeling i afledninger oplyses godt og fyldigt, om end en fælles behandling af de forskellige aflydsrækker fra den morfologiske side vilde have været mere overskuelig. Her, hvor det drejer sig især om lydlæren, må ord-

[1]) Sv. Dipl. III.

ningen efter aflydsrækker blive den naturlige basis, som da også er valgt.

Men hvor taknæmmelig man end må være over denne gode, omfattende og dog overskuelige bog, kan det dog ikke undgås, at der må være ting, som man kunde ønske anderledes. Bogen er forsynet med en lang trykfejlsliste, men selv denne er ikke fri for trykfejl (på s. XV skal stå 188 l. 6—7 *f. n.)*, og jeg kan tilföje følgende, som jeg formoder er trykfejl: S. 12 l. 10. *e* for *é* el. *ē*. S. 93 l. 1 f. n. *selđe* for *selde*, S. 159 l. 9 f. n. *nokkær* for *nokær*. S. 168 l. 1 f. n. *hofeth* for *houæth*. S. 170 l. 4. *felæth* for *fælæth*. S. 177 l. 4 f. n. *liugnæth* for *liughnæth*. S. 187 l. 13. *d* for *đ* (forøvrigt mindre rigtigt for *þ*). S. 212 l. 19. *vipa* for *vípa*. S. 233 l. 13 f. n. *Pálnir* for *Palnir* (forøvrigt ikke et on., men dansk navn). S. 245 l. 10. *midíe* for *midie*.

Enkelte af disse (navnlig *selđe* og *nokkær)* er ikke uden betydning, medens de fleste dog er uskyldige og lette at rette.

Værre er det, at udtrykkene ikke altid er klare eller sikrede mod misforståelse, ja undertiden er man fuldstændig uvis om meningen. Når på s. 8 *þórr* kaldes kontraktion af urnord. **þonaraʀ*, så er dette jo kun delvis rigtigt, idet den lydrette sammentrækning af **þonaraʀ* (**þunaraʀ*, Kock, Ark. XIV, 212) er **þonarr* dat. *þóre*. På næste side står, at skånsk hører i det væsentlige sammen med "de øvrige sydsvenske sprogarter". Dette er ganske korrekt o. år 1300, men ikke ret meget senere, hvad der kunde være grund til at bemærke. S. 10 dadles ældre nydansk for sin store luksus i skrivemåden, men denne dadel rammer jo ikke de egentlige skribenter og allermindst de trykte ting. S. 28 oplyses man ikke om, hvilket sprog ordet *brād* tilhörer, og jeg er ikke i stand til at tænke mig det; det samme gælder adj. *freyden* på s. 41; men måske formerne er trykfejl for *brādh* og *frøyden*. S. 43 l. 7 f. n. står: "*ī* og *ū* kan således i dansk ikke forbindes med tonløs konsonant"; dette er urigtigt, og selv om man vil gætte sig til at "konsonant" er mindre rigtigt for "klusil", må endnu göres en rettelse: det samme gælder for *ȳ* (altså *kȳper* s. 44, III). Det kan virke forstyrrende, når *overlyden* s. 65 pludselig kaldes *overgangslyd*, eller når på s. 67 vokaltab regnes med til kvantitativ aflyd, hvad der ellers ikke er sædvanligt. S. 71 står (l. 5 f. n.) oldd. (jysk) *læg* for *lag*. Ja, ordet forekommer i en af de sæll. love, men dærfor behøver det jo ikke at være jysk; dærnæst hedder ordet *læg*, men det andet *lagh*, ikke blot vokalen, men også konsonanten er forskellig, det er med andre ord det nydanske *et læg(g)*, som skriveren ved en fejltagelse er kommen til at skrive. Når dansk *vånd vænder* (s. 102) anføres som eksempel på bevaret *u*-böjning, må det dog bemærkes, at ordet snarere er overført til konsonantstammerne (enstav.-aks. i flt). Når på s. 119 den sæll. dialekt nævnes som kilde til formerne med *u*, burde den skånske, som i den tid, da det danske skriftsprog fæstnedes, snarest var hovedstadens sprog, have været nævnet med.

På s. 122 er det mig umuligt at blive klar over, hvorledes *iaðrar* efter forf:s mening er opstået. S. 134 må man igen selv udfylde det manglende, når der siges om en syddansk overgang, at den findes i jyske tekster; der menes selvfølgelig sønderjyske. S. 137 skal man måske se bort fra det "svenske" sprog i Skåne, ti ellers kan det næppe hævdes, at formen længe var *fæk*; *fik* er det normale i oldskånsk. Af s. 140 og 230 får man det indtryk, at formen *svomp* er gennemgående i ældre dansk, men dette kan dog vist ikke være meningen. S. 143 står: on. *ei* blev kanske alt ved år 1000 til *ē* (jysk *ie*); man kunde let døraf få den tro, at det blev jysk *ie* ved år 1000, medens meningen forhåbentlig er, at det skete i løbet af det 14—15:de århundrede. Når der s. 153 tales om, at *u* er betydelig åbnere i dansk end i sv. og norsk, eller s. 221 om tynde vokaler (ɔ: palatale), vil disse udtryk næppe vinde bifald hos fonetikere. Det gör også et lidt underligt indtryk på s. 154 flg. at få en mængde ord opgivet, som imod forventning har vokalen *y*, for så på s. 157 at få den oplysning, at "det skrevne *y* gengiver nu i de allerfleste tilfælde en svunden tids udtale". S. 163 burde ved siden af det sjældne *rysta* også det alm. *rista* have været nævnt. S. 191 er *modne* næppe noget heldigt eksempel på bevaret *d*, da dette ords *d* hører til de mest tvivlsomme (ældre da. *moen*, sv. *mogen*). S. 201 er det lidt dristigt at skrive, at danskerne nu altid skrive *v* i *lov* osv., når ordet *laug* så hyppigt staves med *-ug*. S. 203 burde foruden overgang fra *g* til *u* og *j* været nævnt bortfald af *g*. S. 209 § 96 burde der have stået: jysk nord for Limfjorden og på øen Læsø har *ƀ*, i andre egne *v* eller *f*, sj. *b*; *w* kun foran konsonant. S. 211 er det ikke helt rigtigt at sammenstille *dybt* og *købte* med opr. *pt* med *skabte*, hvor denne forbindelse skyldes senere analogidannelse. S. 213 er man uvis om, hvilket *at* der menes, det pronominale eller det foran infinitiv, ligesom det næppe er udenfor "knotende" udtale, at noget af disse ord har *t* i udtalen, i alt fald ikke det sidstnævnte. S. 218 burde have været bemærket, at overgangen *-likr*, *-lika* til *-ligr*, *-liga* er yngre i østnordisk end i on. S. 224 må man spørge om, hvad det skal betyde, at norsk har bevaret den ældre danske udtale og skrivemåde af eftervokalisk *f*; så vidt mig bekendt skriver man også i dansk *v* endnu, ligesom i norsk. S. 235 står, at udlydende eftervokalisk *n* er tabt i norsk, men dette er da kun tilfældet i svag stavelse. S. 237 får man det indtryk, at *r* og *ʀ* kun holdes adskilte i urnordisk, medens der faktisk i nogle nordiske mål skelnes mellem disse lyd langt op i middelalderen (endnu på Åkirke døbefont). Adjektiv-endelsen *-er* i nom. mask. er tabt i oldjysk, men bevaret i oldskånsk og findes i sæll. ll. i det mindste 66 gange, så tabet af denne endelse i olddansk endnu må betragtes som dialektisk. S. 338 burde det have været bemærket, at flt. *knæ* endnu er det normale ved siden af det hyppige *knæer*, som er gennemgående i jysk (også bysprog), og at *børnæ* (Fl. byl. kap. 1) er en enestående

form, som endog i samme kapittel har *børn* ved siden af sig, og som vist i det hele kun er en skrivefejl. Endelig bør nævnes den underlige inkonsekvens i brugen af *e* og *i* i on. endelser, som ikke kan skyldes bestræbelser for at gengive den oldnorske vokalharmoni, da man ved siden af hinanden finder *gullinn, hrøsinn, fælinn* og *gullner, dømđe* (s. 98); *e* synes at være det normale (medens *u* er gennemgående for *u* og *o* i endelser), men *i* findes hist og her uden nogen regel. Et enkelt sted synes den ukorrekte skrivemåde at have medført en urigtig opfattelse. På s. 70 sættes n. *gro* af **grođa* som aflydsform af samme ord som nt. *krede,* men den korrekte skrivemåde *grō* vilde vist have advaret forff. mod denne forklaring (se for øvrigt Noreen, Sv. etym. s. 32, hvor *grō* anses for den oprindelige form). Da der findes så mange unöjagtigheter, tör jeg ikke påstå, at alt hvad jeg har opfattet som trykfejl virkelig er det, og det var derfor, jeg kun turde udtale det som en formodning.

At de norske forfatteres opgivelser om dansk ikke altid er helt korrekte, kan ikke undre en. Jeg skal give nogle rettelser til disse opgivelser, som jeg håber vil være til nytte for brugerne af bogen. Den s. 6 omtalte "papirtilværelse" frister en del af de nævnte ord (*hin, intet, ti*) også i dansk, så forskellen mellem dansk og dansk-norsk på dette punkt ikke bliver så stor. Ordet *grov* (s. 45 l. 5 f. n.) har i dansk diftong (og kort *å*-lyd); også *pinsel, skånsel* (s. 49) høres i dansk med kort vokal, medens i dansk udtalen *græsk* og *latīnsk* (s. 50 l. 1) kan anses for aldeles fast. Dansk *fodse* (s. 51 l. 5) har langt *o* og stumt *d,* og i *delte, lånte, lyste, hørte* (s. 53 ned.) kender jeg kun udtalen med lang vokal. S. 55 kender jeg kun *līvbånd (iw), fōdværk* (forældet), *løsgjort* v. s. af *lōsgjort* (*skævsyn* og *nærtagende* mindes jeg kun som skriftord, så deres udtale beror på, hvorledes man læser); endvidere har dansk *trōskab* (l. 7 f. n.) og *tīrsdag* (l. 5 f. n.). S. 103 har skrivemåden med *e* i flertal forledet til den opfattelse, at da. *tæer, kløer* var tostavelseformer, men de udtales som *nær* og *mør*, og den gamle skrivemåde *tææр* angiver blot lang *æ*-lyd. S. 151 er *bov, plov, skov, hov* med l a n g *å*-lyd ikke danske former; dansk har her diftong. S. 157 l. 4 f. n. vil jeg ikke kendes vid *frygt* og *kyst* med *y*-lyd (men nok andre på *st,* som *lystre, dyster, tyst*). S. 162 *fødsel* har *ø,* ikke *ō* i dansk. S. 167 *blik* udtales med *e* i dansk så vel som i norsk. Alle de på s. 176 nævnte ord på *-de* har aks. 1 i dansk. Udtalen med *d* i *lagde, sagde, mord* (S. 188) er "knotende" (selv i denne udtale er *g* forøvrigt ikke eksplosiv) den naturlige udtale er *lā, sā, mo·r*, ligeledes er *d* stumt i *ådsel, bidsel, fodse, tidsel* (s. 215), jeg kender det kun som hørligt i *vadsæk* (formelt sammensat) og det i dagligsproget aldrig brugte *stedse*; også i *spodsk* (s. 216) er *d* alm. stumt. Det danske *grante* (s. 232) skal jeg ikke udtale mig om, da jeg aldrig mindes at have hørt eller set dette ord.

Undertiden kunde man ønske, at lidt mere havde været medtaget til oplysning. Dette gælder f. eks. i höj grad det interessante

punkt om de to rækker *l* og *n*. Det kan vel nu anses for sikkert, at alle de nordiske sprog har haft et *l* og *n*, som efter samtlige måls vidnesbyrd har været udtalt med stærkt sænket tungespids (isl. nu interdentalt *ddl* og *ddn)* men til gengæld hyppigt med hævet fortunge (palataliserede former i dansk og norsk), og et andet med stærkere hævet tungespids (nu hyppigt supradentalt eller endog kakuminalt), og undertiden hævet bagtunge (jfr. det jyske gutturale *l*). At forff. ikke er ukendte med dette forhold viser s. 13, 13 og s. 231 l. 9—7 f. n., men i en mængde tilfælde, hvor dette forhold forklarer ellers uforståelige kendsgærninger, savner man en henvisning til det, sål. s. 58—59 (sv. *böld, stöld* mod *synda skynda*). S. 124 burde vel suprad. *n* også nævnes som brydninghindrende (sml. særlig *gnella: sniallr)*, særlig da dette sammen med nogle forhold ved *l* (østn. *liuth*: vestn. *hlióđ*) viser hen til, at forskellen mellem dental og suprad. i forlyd er udviklet senere end overgangen *hl, hn* > *l, n* (eller i det mindste til ustemt + stemt lyd), idet sv. har brydning i *njugg* (on. *hnøggr*), et forhold, som ikke er uden sproghistorisk betydning. S. 154 er hele fræmstillingen af vokalforholdene foran *ll* uforståelig, dersom man ikke har dette forhold in mente; det er næmlig urigtigt, at *y* blev *ø* för overgangen *ln* > *ll* (sk. l. har *myllu staþ*), men *y* blev til *ø* foran suprad. *ll*, enten dette opstod af *ln, đl* eller *lg, lv*. S. 158 er det vel også det palataliserede *ll (ld)*, som virker omlyden *æ* > *i*, s. 164 det supradentale (gutturale) *l, r* som virker overgangen *i* > *y*. S. 190 er det fra dansk standpunkt historisk rigtigt, at *skulle* og *skulde* skrives forskelligt, idet *ll* repræsenterer suprad., *ld* dentalt *l*. Endelig kan nævnes s. 231, hvor dental, supradental og guttural nasal behandles som én lyd.

I stedet for "g. d. *handumen*" (s. 14 ned.), hvis forekomst vist er mere end tvivlsom (jeg kender ikke et eneste eksempel på sådanne former i gl. da.), kunde man have ønsket at se den af O. Nielsen (Blandinger udg. af Univ.-jub. d. samf. I s. 75) påviste genitiv hunkön: *Gunnuru, Sistrithu* i oldskånsk.

S. 36 kunde der måske tilföjes nogle flere ord, hvor dansk har forlængelse af forlydskonsonanten i andet sammensætningsled. Oldjysk *hwænnær* < *hwæ nær* findes, og denne eller **hwinnær* ligger også til grund for sønderjysk *viner* med palatalt *n*, som viser tilbage til meget gammelt *nn*. Nyjysk *hwitti* må vel komme af **hwī thithæ* > **hwittith*; *Kallundborg* < **Kā-lund (kā* kaja, allike), mindre sikkert *Kattrup* af **Kā-thorp*, og jeg skulde formode *nabo* (s. 160, 178) < **nabbo* (jfr. s. 62), da konsonantens behandling i sønderjysk tyder på gammelt *bb*. Med hensyn til de på s. 37 nævnte ord på *-lig* kan bemærkes, at østjysk har aks. 1 og kort vokal i *trolig, rolig, fålige, nådlig* og *hellig trol·ə, rol·ə, fål·ə, nål·ə, hel·ə*, men *tålə* (on. *þollegr*) uden stød ligesom *sålə, sölə (sálogr?)*. Imidlertid er "lang konsonant" her kun en historisk virkelighed; i nydansk er både vokal og konsonant korte, så når forff. hører lang

konsonant i da. *musehul* og *gulerod*, må det bero på en forveksling, som let kan indtræffe for den, hvis øre er vant til, at kort vokal skal følges af lang konsonant.

Det ene stakkels verbum med opr. aflyd *e-ē* (*eta*) har heller ikke i denne bog, hvor dog en anmærkning kunde have stået s. 81, fået sin egen bås.

Til s. 100 kan bemærkes, at den væntede form **natla* virkelig findes i jysk *nald* (Suso s. 52 l. 8), bevaret i nyjysk.

Til eksemplerne s. 110 på u-omlyd i runesproget kan föjes oldda. *Tanmaurk* (store Jællinge-sten).

S. 228 kunde gerne den nordiske overgang *hs* > *x* have været nævnt, og på s. 229, at overgangen *hj* > *sj* også fandtes på Shetland, f. eks. i selve øgruppens navn, som nu efter at Jakobsen har fundet den fuldtud parallelle form *getling* < **gæltlingr* kan betragtes som lydret udviklet, også m. hens. til bortfald af det første *l*. S. 240 og 243 burde som parallel til da. *tærske* hellere on. *þreskia* end *þryskva* have været anført, og endelig kunde s. 244 (anm. til § 115) *fernis* have været medtaget.

På dissimilationen *l—l* > *n—l* anføres s. 236 kun *lykill* > *nøgle*, men herhen hører da også det vildfarende *Hekkelfeld* > *Hekkenfeld* s. 234 nederst, og jeg kan hertil föje *Gisselfeld* > *Gissenfeld* (Kamma Rahbek), *Lisleby* > *Nisleby* (Rygh, Gaardnavne, Indledn. s. 21), *Roselille* > *Rosenille* (Folkevise, den svenske form *Roselin* stammer derimod måske fra nt.), da. dial. *påskeneller* > *-liljer* (Tåsinge).

Efter disse rettelser og tilföjelser skal jeg gå over til at nævne nogle punkter, hvor min opfattelse er afvigende fra forfatternes. Min afvigende opfattelse af det danske skriftsprogs stilling til dialekterne (s. 10) har jeg nylig [1]) haft leilighed til at udtale og skal ikke her gentage den. Derimod er den s. 11 givne meddelelse, at de gamle lovtekster vakler mellem *ia* og *iæ* efter min mening vildledende. I hovedhåndskriftet af Jy. l. findes *iæ* kun 5 gange, i sk. l. og E. l. er forholdet lignende, medens Fl. bylov, V. l. og Harpestræng-håndskrifterne (især det stockholmske) hyppigt har *iæ*. Dette tyder på, at overgangen i sin begyndelse er syddansk (sml. overgangen *iu* > *iy* s. 134).

S. 15 jævnstilles *of* : *ef* med *sum* : *sem*, *num* : *nema*, men næppe med rette. Overgangen fra andre vokaler til *u* foran *m* i svag stavelse er almindelig i gl. da., som i *-um* for *hēm* i bynavne (s. 171), *frænzum* < *frǽndseme*, *gørsum* < *gørseme*, *Villum* < *Vilhem* (< *Vilhelm*), *ornum* < *ornāma*, men en overgang *ef* > *of* styrkes ikke af sådanne analogier, og den er så meget usandsynligere, som den tredje form *af* aldeles ikke forklares. Vi står vist her over for forskellige aflydsformer.

Den nynordiske kvantitetslov gennemføres på s. 18 i alt for rigoristisk en form. Og når den siges at være gennemført på Island i 15 årh., må det dog bemærkes, at den dær gennemføres i

---

[1]) Samlende kræfter i sprogudviklingen. Kbh. 1899.

en væsentlig anden form end i fastlandssprogene, da dær også vokal foran enkelt udlydende konsonant forlænges. Vi erfarer også i § 10, at en del norske (og svenske) mål undgik denne lov, og dette er efter min mening delvis også tilfældet med dansk. I overensstemmelse med Kock og Boberg mener jeg at have påvist, at dansk virkelig har bevaret kort vokal foran kort konsonant i en mængde tilfælde [1]). Jeg mener stadig, i modsætning til forff. at Boberg i det væsentlige har ret, og dette medfører nødvendigvis en anden opfattelse af det i § 6 ff. fræmsatte. Heller ikke opfattelsen af den lange vokal i fortidsformerne (s. 19 og 21) kan jeg anerkende, da en tilslutning til flertal vilde have givet *å*, ikke *ā* [2]). Ligeledes tror jeg, at de danske diftonger er af betydelig alder, men også dærom må jeg henvise til nævnte afhandling.

Ordet *huske* (s. 51, 229) opfatter jeg ikke som en metatetisk form for *hugse*, men som en anden afledning: **hugske*, som uagtet sin forholdsvis sjældne forekomst (enkelte jyske mål og hallandsk) har fortrængt det almindelige *hugse* (jyske mål, fynsk, sæll., vist også skånsk), ligesom dette i andre egne af Jylland er fortrængt af et *huge*. Dermed falder vel også den stærkeste analogi for *slēske* < **slēkse* (s. 229) og *smiske* < **smēkse* (s. 161); også her står vi vel over for en anden afledning (sml. no. *renske* ved siden af *rense*, æ. da. *pønske* for *pønse* (fr. *penser*), o. l.).

Den lange vokal i *ærlig, årlig, varlig, farlig* (s. 55) er vel at forklare efter s. 60 mom. 5, hvor jeg dog ikke er enig i at sætte forlængelsen så langt op i tiden (de danske mål, som kender ordet *årle*, har ikke *å* men *ā* i det). Dærimod er forlængelsen af *ă* foran *rđ* sikkert ældre end 14 årh. i dansk; *varde* er vel nt. *warde* og går altså bort som undtagelse fra lydloven. Bynavnet *Varde* høres slet ikke hid, så det er med rette, at forff. har udeladt det.

Ang. "forlængelse" foran *ld* og *ll* kan jeg henvise til Ark. XV s. 58 flg. og Kort over de danske folkemål s. 22 flg., hvor også påstanden om oldjysk *o* foran *ld* er modbevist. Ordet *alder* har ikke *a* foran *ld* men foran *ldr*, ligeså vel som *aldrig*, og dette vilde den formodede grundform til *bold* (**balder* s. 59) også have, så at vi ikke ud fra den kan forklare *å* uden for jysk. Jeg foretrækker med Tamm (Etym. ordbok s. 77) at opfatte ordet som lån fra nt.

Til s. 60 mom. 6 sml. Kort over de danske folkemål s. 17 f.

Forenkling af geminater (s. 62) er i dansk gennemgående i rigssproget, medens nogle dialekter har bevaret lang kons.; altså bliver forklaringen af den lange selvlyd utilstrækkelig, ti så måtte man også vænte den andensteds. Forklaringen er vist den, at de lange stemte geminater *bb, gg* (sjælden *dd*) og udlydende *rr* som alle geminater forenkles, men derhos tillige afstemmes. Dette er netop det fælles for alle disse forbindelser, og forlængelsen af

[1]) Ark. XV s. 42 ff., udkommet efter D.-n. lydhist.
[2]) Jfr. Ark. XV s. 61 flg.

vokalen er vist en art erstatning for tabet af stemme i konsonanten. En bestyrkelse i denne opfattelse ser jeg i den omstændighed, at i de nörrejyske mål, hvor *bb* og *gg* bevarer stemmetone (i form af *ƀ* el. *v* og *ȝ*) er vokalen kun forlænget foran *rr* > *rh*[1], medens omvendt mål med overgang *dd* > *d* (ustemt) har tvelydning (sønderjysk og fynsk: *pajde, klåjt*) eller forlængelse (sæll. *pāde, klåd*) af foreg. selvlyd i modsætning til rigsspr. Men herved bliver denne forlængelse afgjort skilt fra *åte, sjǣte*, der må være af en helt anden art. Her har vi bevaret lang selvlyd foran geminat, som i så mange danske mål, hvor geminaten står i stavelseskel; jfr. Filol. samf. oversigt 1890—91 s. 214.

Forklaringen af *sanddru* s. 75 tror jeg er urigtig; ordet udgår efter min mening fra (ikke ono. *driúgr* el. **drúgr* men) oldda. *drȳghær* og skyldes sællandsk dialekt. Selv om *ædru* er et andet ord, må grundformen her dog også være *drȳghær*; sammenlignes kan endnu *ublu* af *blȳghær, ru* muligvis af on. *hriúfr, gru, gruelig* svarende til jysk *gryw*, ældre jy. *grywelig* (Thomas a Kempis).

At jy. *stjön* (s. 109—110), som for øvrigt er indskrænket til et meget lille dialektområde, kan skyldes gammel *u*-omlyd, er sandt, men det kunde dog også være *u*-brydning; jeg er ikke helt overbevist om rigtigheden af den s. 122 mom. 2 fræmsåtte forklaring af disse forhold. Dærimod kan *lø̄* og *sø̄*, som er langt mere udbredte og kendes allerede fra Fl. bylov, efter min mening ikke forklares ud fra *lǫgđo, sǫgđo*, da *ǫ* foran en guttural, så vidt vi kan dömme, måtte give *o*, ikke *ø*. Desværre kan jeg ikke mod den af Lyngby, Thorsen og forff. fræmstillede forklaring opstille nogen mere rimelig.

Da. *hoved* skal i gl. da. "egentlig" hedde *havuth*, men den faktiske form er *houæth*, som skal stamme fra dat. *hofthæ* (s. 112—13). Det er muligt, men som bekendt findes ved siden af on. *hǫfuđ* også *haufođ*, og denne form er gennemgående i de andre germanske sprog. Trods oldgotl. *hafuþ* (Noreen Aschw. gr. §. 68, 74) er jeg endnu ikke overbevist om, at vi her har med *u*-omlyd at göre.

Om da. *rask* er = on. *rǫskr* (s. 115) kan være en del tvivlsomt. Ordet findes mig bekendt ikke i den ældste danske litteratur, så den mulighed står åben, at det kan være lån fra nedertysk. Kluge sætter (Etym. wb.) ty. *rasch* i forb. m. nord. *hrađr* og eng. *rash*. Bægge dele kan ikke være rigtige, og muligvis er bægge urigtige. Eng. *rash* er nok lån fra norsk *rǫskr* (sål. Skeat), og oplyser altså intet. *Hrađr* på den anden side kan ikke være beslægtet i lige linje med *rǫskr*. Betydningen af *rask* er jo også forskellig fra *rǫskr*, men stemmer med betydn. i tysk. Ono. *rǫskr* betyder mandvoksen, dygtig (Fr.) og kan ikke skilles fra *Rǫskua*

[1]) Da *rr* på jysk også bliver udlydende i *værre, större*, følger disse ord samme regel som *tör* osv. Sml. til hele spørgsmålet også Dania III s. 107 (*pāde* : *pāđe*) og Jespersen: Fonetik s. 344, 474, 515.

fem. og partc. *roskinn,* som bægge har opr. *wr.* (SnE. I, 254: *Vreiðr stóð Vrosko bróðer, vá gagn faðer Magna,* got. *wrisqan*). Tabet af *w* i dansk er således uforklaret, og da hværken lyd eller betydning passer med on., men bægge dele med ty., må det danske ord vist være lån fra nt.

Formen *bøth* s. 120 ligner så lidt oldjysk, at jeg formoder, den beror på misforståelse af Lunds glossar s. 15 l. 4; den nævnes ikke af Lyngby i Udso. böjn., og Varming har heller ikke kendt den. Men overgangen *oth* > *øth* findes i adskillige nyjyske mål, så former som *brøthen* behøver ikke at være analogidannelser (man finder *løcn* < *lothæn, tø* af oldjy. *tothæ).*

S. 121 mener forff., at nyjy. *syøn* forudsætter **siōn*, men næppe med rette; ved siden af *syøn* findes også *sywn,* som bestemt peger tilbage til *siūn,* den i oldjysk faktisk forekommende form.

Jeg skal i sammenhæng omtale nogle bemærkninger, som findes s. 124, 129, 146 og 161, da jeg tror, at dette vil være mest oplysende. S. 129 meddeles det, at når *u*-brydning på grund af den foregående konsonants art, ikke kan indtræde, erstattes den af *u*-omlyd. Dette er vist rigtigt, herpå peger også da.-sv. *trygger* ved siden af *biug, niugger* osv. Men der er da grund til at undersøge, om ikke også hindret *a*-brydning giver *a*-omlyd. Men herom erfarer vi intet s. 124, ja forff. afskærer endda en mulighed for at undersøge dette ved s. 146 at meddele, at on. *e* alt ved 900 blev *æ* [1]) (jfr. s. 161: som ethvært andet *ĕ*). Hvorledes de *norske* forff. har kunnet skrive dette, er mig ufatteligt. I *isl.* håndskrifter er ganske vist alt ved år 1200 de to lyd faldne sammen m. hens. t. betegnelse, men (Noreen: An. u. aisl. gr.[2] § 81 og 85) dette er ikke tilfældet med *norsk.* I norske håndskrifter skelnes i den ældste tid endnu ofte mellem *æ* og *e,* om end *e* for *æ* og *æ* for *e* findes. Fordelingen er følgende: ono. *e* svarer **1.** til opr. *e*, undtagen i visse senere angivne tilfælde, **2.** til opr. *æ* foran lang dental og guttural nasal. Ono. *æ* svarer **1.** til opr. *æ* undt. det foran nævnte tilfælde, **2.** til forkortet *æi* (Torp og Falk s. 161), og **3.** til ældre *e* i [2]) a) enkelte ord med opr. *i* foran nasal (*kvænna, kvænkyn, rænr, þrænnar; vætr, drækr*); b) i enkelte ind. sing. (*fælr, bærr),* hvor andre nord. sprog har brydning i inf.; c) i en række tilfælde, hvor brydning var væntet, men ikke har kunnet indtræde på grund af foreg. *v* eller supradental: *svæfn, værk, værða, værðr, væl, vægr, væsall, væstr, (væra* sj.), *klærkr, rægn, hværfa, (rækr* men *reka* vel snarest til b). Denne sidste række rummer væsentlig de samme ord, som dialektisk kan findes med *a* for væntet *æ* (Torp og Falk s. 147), og den stærkt åbne vokal synes lettest forståelig, om man antager, at ligesom en vokal, der hindres i at få *u*-brydning, får *u*-omlyd

---

[1]) Det beror vel på en skrivefejl, at *i*-omlyden af *a* synes at være blevet *æ* senere end opr. *e.*

[2]) Eksemplerne fra Wadstein: Fno. hom. ljudl. s. 55 flg., kap. 2 passim, og Noreen l. c.; sml. nu også Hægstad: Gamalt Trøndermaal § 93.

(e, i > ø, y), får et *e*, som hindres i at få *a*-brydning, *a*-omlyd *e > æ*. Som ovenfor sagt er overgangen *æ > a* i disse ord spredt, således *wæl > wal* næppe uden for Jylland, *wærthæ > warthæ* ikke i sønderjysk, *wrækæ*, *wræk > wrake, wrak* ikke i jysk, *wæræ > waræ* kun i sydøst- og østdansk, *wærth > warth* adj. findes i skånsk, men i alt fald ikke i jysk (för langt senere), *hvalp* ikke udbredt over hele Jylland osv.

Antagelsen af urgerm. *g* ved siden af *đ* i *fire* (s. 126) kan vel efter Noreens udvikling i Etym. studier s. 39 flg. ikke længere fastholdes.

Det æ. da. *jugge* "havmand" (s. 130) synes at udgå fra en bestemt mand, københavneren Hans Lauridsen (d. 1596) og kan måske være en skånsk form, hvor forfatteren har gengivet det eksplosive *g* ved *gg*.

Sammenhængen mellem urnordiske lydlove kræver, at tabet af *g* (ɔ: ʒ) i fortidsformer (s. 131) sættes i forbindelse med overgangen *d, g > t, k* i urnordisk udlyd (s. 185, forff. skriver *d, g* efter nasal, men hvor forekommer *d, g* ellers i urnord. udlyd?). Vi står her over for en afstemning af stemt udlydskons., som også medfører overgangen *ʒ > h*, og dette *h* svinder som et hvilketsomhelst andet udlydende *h*. Interessant bliver denne overgang dærved, at den viser, at *ai* må være blevt *ā* tidligere end dette nye *h* opkom, altså at overgangen *ai > ā* skyldes bestående og ikke svindende *h*.

Ikke blot *yræ* (s. 131) men også *yskæ* "ungdom" har *y* i dansk; det sidste forekommer i folkeviserne hyppigt i sms. *yskesvend* sml. *ynski mæn* (Brandt Glda. læseb. s. 56 l. 1; håndskr. har *ynski*) [1].

Frø med *r* foran **iō* må få *iō > ø* allerede langt för *snio*, dersom det overhovedet har haft *iō*, og dette stemmer også med vore ældste kilders skrivemåde; hvorfor *friø* får stjærne s. 247, men ikke s. 136, er mig uforståeligt, da formen med *iø* sikkert aldrig er funden og næppe har eksisteret. En næsten lige så problematisk form er vist oldda. *vāndær* som grundform til *ond* (s. 138 o. fl. st.); hværken oldda. el. oldsv. kender nogen anden form end *ond, und* (med kort el. lang vokal), så overgangen må være betydelig ældre end den overgang *vā > ō*, som den er stillet sammen med (se også Noreen: Aschw. gr. § 65, 7) [2].

Hvorvidt nyda. *skæv* (s. 143) er opr. nordisk el. nedertysk låneord, kan være tvivlsomt; der findes mulige spor af en lydovergang *e > æ* foran *v*, ikke blot *bæve* (s. 150) til nmt. *beven* el. on. *bifa*, men også æ. d. *græve, ævig*. Da alle disse er tvivlsomme (nt.?), kan de dog intet bevise; da. *væve* "snakke hen i vejret" kan måske udgå fra on. *veifa*, men har i alt fald folkeetymologisk forbindelse med on. *vefja* texere.

---

[1] Hvor findes den olddanske form *biugt* med regelret brydning?
[2] Først påvist af Kock Ark. V, 52.

Fremstillingen s. 150 af opkomsten af d. *e* i *levned, sejle* kan næppe være rigtig. Parallellen *hus* : *hysæ* rammer i alt fald ikke, da *huse* er en nydannelse (oldda. *hysæ* "tage i sit hus", *husæ* "bygge hus på et sted"). Både i *levned* og *sejle* har dansk gammel (middelalderlig) tvelyd, og at første led i denne er åbent, er vel ikke uforståeligt.

At dansk har *ō* i *slog, drog, vog* (s. 151), hvor *g* vel aldrig har været udtalt, er ikke så underligt, som at også *tog* med opr. *k* (tidlig svække til *gh*) har fulgt sin konjugations øvrige ord. Dette ord har da også, i modsætning til de andre, en del afvigende former i dialekterne. De udelukkende poetiske *vov* og *grov* burde ikke anføres som almindelige undtagelser; de dialekter, hvor disse former endnu lever, har former, som stemmer med *hov*.

Et par af etymologierne på s. 188 forekommer mig tvivlsomme. Da. *kræ* vilde jeg hellere aflede af *kreatur*, som stemmer med det i betydning, men er vel meget afvigende i lyd. Mnt. *krede* [1]) stemmer hværken i form eller betydning, og sv. *kräk* (sydligste sönderjysk *krǣχ*) er vel et tredje ord, som viser hen til glsv. *kräka* "krybe". Dersom den af Rietz anførte Skåne-form *kräj* er pålidelig [2]), kunde denne i forening med den sønderjyske forøvrigt göre det rimeligt, at det danske *kræ* var en kontaminationsform af **kræg* ~ *fæ*. *Bommesi* er vel heller ikke uden videre nt. *bōmsīde* (mærk aksentuationen!), men det til grund dærfor liggende *bomsin* af mlat. **bombacinum* (opr. iransk? Grundtvig Filol. samf. oversigt 1887—88 s. 167). Nt. *bōmsīde* er en folkeetymologi.

Æ. da. *ænnæn* er næppe = *annæn* (s. 170), men som Såby (forelæsninger) og Wadstein (Fil. tidskr. 3 r. III s. 1) har formodet = oldsv. *ennor* < **enhwar*.

Dersom formen *halling* (for *handling* s. 192) virkelig har eksisteret i dansk, må den gå tilbage til den metatetiske form oldda. *halnæ* (Harp.), og har i alt fald intet som helst med overgangen *đl* > *ll* at göre, men hører hjemme på s. 233.

S. 195 og 234 mener forf., at jysk endnu har spor af den oldda. overgang *nnr* > *đr*. Jeg kender intet olddansk eksempel på denne overgang (en af de slesvigske stene har **matr** ɔ: *mandr*), og de i nyjysk forekommende former udgår fra palataliseret *n*, som foran *l* og *r* kan overgå til *j* (tabe sin nasalitet) i enkelte egne. Eksempler som *hajel* (handel), *Rajes* (**Randar-ós*), *Ajes* (*Anders*) viser bestemt, at det her ikke drejer sig om opr. *đr*.

S. 200 og 202 synes forff. at mene, at *ȳgh* er behandlet forskelligt, eftersom det var indlyd eller udlyd. De danske dialekter taler imidlertid for en helt anden opfattelse. Efter deres enstemmige vidnesbyrd går *gh* efter oldda. *iū* over til *w* (eller måske snarere: falder *iūgh* og *iūf* sammen med *iū* uden følgende kons.), så

[1]) Hedder ordet for øvrigt ikke *krode?*

[2]) *Kräg* findes i skånsken, som prof. Kook velvilligt gör mig opmærksom på; se også Billing: Åsbomålet s. 85.

resultatet bliver *yw*, medens *gh* efter oldda. *y* kun går denne vej i jysk og enkelte ømål (Møn), sæll. har *ȳgh* og *ȳf* > *ū*, skånsk, sønderjysk og fynsk får dærimod palatal halvvokal for *gh*, og resultatet bliver sk. *ȳ*, bornholmsk og fynsk *öj*. Dialektiske former er altså *flyve* (jysk), *dröj* (fynsk), *bly* (skånsk), medens den sæll. form findes i *ublu*, *sanddru* osv. (se bemærkningen til s. 75 ovenfor og sml. behandlingen af *ygd* s. 205).

S. 203 stilles *savle* urigtigt sammen med ord med opr. *gl*; ordet har både hos Harp. og i oldgotl. *k*, også jysk vidner her bestemt om opr. *k*. Formen *savle* er ligesom *reje* en øboform, som undtagelsesvis har fået fodfæste i skriftsproget.

Forklaringen af *avnbøg* (s. 204) tilfredsstiller ikke; hvad forbindelse der er mellem carpinus betulus og en række neg på marken, ved jeg ikke, og det synes mig langt rimeligere at knytte det sammen med *avne*, støtteblad i kornaks; den som sammenligner avnbøgens frugt med den alm. bøgs vil netop blive slået af de lange "avner", som sidder bag avnbøgens.

Hele fræmstillingen af *gd* (s. 205 mom. 4) er utilfredsstillende, men desværre er jeg ikke selv i stand til at give noget bedre. Af de behandlede ord må en del først undersøges hvært for sig. Æ. da. *blei* (med Mb. Dial.-Lex. *blæde* fra Falster) er vist direkte fortsættelse af *blegđe*, men det må på forhånd bemærkes, at Molbech ikke gengav udtalen, men sine meddeleres skrivemåde, ja i de fleste tilfælde ikke kendte udtalen, så den falsterske form meget vel kan, ja (dersom den ikke er sydfalstersk) må betyde *blǣ* (Hass i Filol. samf. oversigt 1888—89 s. 180). Den jyske form *blærre* (Moth, Gerner [Vib. stift], Feilberg [Ribe egn, Års h.]) er der to ting at bemærke til. For det første går i jysk ikke oldda. *đ* men nyere da. *đ* < *t* over til *r*, så en analogi ikke er til stede; dærnæst er i alt fald en af formerne (Års h.) fra en egn, som overhovedet ikke har denne overgang. Ikke des mindre tror jeg, at ordene hører sammen, men at *r* har udviklet sig i analogi med andre ord, hvor *r* urigtigt er tilföjet, fordi målet så hyppigt veksler mellem stumt og hørligt *r* (eks. østjysk *durer*, *turer* for *duer*, *tuer* [1])). Men dersom dette er rigtigt, beviser heller ikke de jyske former noget om bevaring af *đ* (el. *d*?). Af de øvrige ord er *bygd* i nydansk udelukkende norsk låneord og har altså ingen beviskraft. *Dyd* og *fryd* er vel danske, men tilhører så afgjort det höjere sprog, at man i dem kun kan vænte den bogstavelige udtale. *Blygd* findes i enkelte dialekter (fynsk *blöj*), men ikke mere i rigsspr. Alle disse ords nydanske former mangler derfor beviskraft. *Tie* er i overfort. ført til stærk böjning, og formen *tav* (*taug*) har vist kun hjemme i enkelte dialekter. *Sagde*, *lagde* har i oldda. *ghth*, medens de andre muligvis havde *gd*, men dersom deres vidnesbyrd skal godkendes, er bortfald det normale, om end nogle dialekter har *j* som erstatning for *gd*. I samme retning peger

[1]) Jespersen i Filol. tidsskr. ny r. VII s. 239 og Fonetik s. 434.

dialektformerne af de andre ord, men det kan dog ikke nægtes, at enkelte af dem tyder på en assimilation *gd* > *dd*. Som alt sagt, nogen tilfredsstillende fræmstilling af behandlingen af *gd* i nydansk kan jeg ikke give, kun en kritik.

Grunden til at *rg* skulde behandles forskelligt i glda. (ikke ældste da.) i indlyd og udlyd (s. 206), måtte vel være, at *g* i indlyd ikke blev sonantisk, men at dette skulde få indflydelse på lydens kvalitet, er ganske urimeligt. Både nydansk og glda. tyder da også i den retning; den nydanske skrivemåde *torv*, *marv* kan kun udgå fra ældre skrivemåder med *ff* el. *w*, og omvendt viser skrivemåden *rg* for *rj* i indlyd hen til, at også i indlyd *rg* og *ri̥* må være faldne sammen. Vi står vist her over for dialektformer, og dersom jeg, forøvrigt uden tilstrækkeligt kendskab til de nulevende dialekters behandling af forbindelsen, skulde fræmsætte en formodning, skulde det være den, at formerne med *u* (i indlyd udtalt *w*, i udlyd *u*) er jyske (vestdanske), de med *i* (i indlyd *j*, i udlyd *i* [1]) er skånske (østdanske). Jeg har ikke kendsgærninger nok til min rådighed til at bevise dette, men nok til for mit personlige vedkommende at finde forklaringen rimelig.

M. hens. t. behandlingen af oldda. eftervokalisk *k* (s. 219), vil jeg, hellere end at give en kritik af forffs. fræmstilling, sige hvorledes forholdet efter min mening er i nydansk. Oldd. *k* er i østdansk (skånsk og bornholmsk) blevet *g*, dog i enkelte tilfælde halvvokal, i jysk frikativt ʒ (ikke *g*, som lydhist. angiver), i den sydlige del *χ* i udlyd, sydligst også i indlyd, *k* bevaret i enkelte tilfælde i det allersydligste sønderjysk. Ømålene har efter den foregående vokals art (skiftende i de forskellige mål) *v*, *w*, *j* eller bortfald. Ang. *v* er det tvivlsomt, om denne lyd som labiodental virkelig findes i noget ømål for opr. *k*, men *w* udtales i nogle mål (som sejerøsk) mere konsonantisk efter lang end efter kort vokal. Foran *n* fræmkommer tvelyd, når forb. *kn* er gammel, også i jysk og bornholmsk (er altså fællesdansk), foran *l* og *r* dærimod ikke i jysk, men i rigsspr., som dog bevarer den til jysk (og skånsk?) svarende skrivemåde (undtagen *savle*, se ovenfor). *Rejer* er københavnsk (— sællandsk og skånsk —) udtale, jysk *ræger*. — Forbindelserne *ks* og *kt* vokaliseres (men forskelligt) i alle dialekterne, hvor *ks* og *kt* er gamle. Den nu landsgyldige udtale synes ikke at være uafbrudt bevaret, men genindført fra skriftsproget. Udtalen *Sverje* for **Swērīke* er ikke dansk (*Svær·i*).

Æ. da. *klou* for *klo* (s. 225) forklares vist lettest ved den omstændighed, at en mængde dialekter har udviklet udlydende langt *o* til diftong. *Dièrt* (s. 226) er næppe *djærvt*, snarere *digert*, som alm. skrives således.

Ang. udtalen af *th* i pron. i æ. da. har vi ikke mange vidnesbyrd. At skrivemåden *th* ikke står i nöje forhold til udtalen, har

[1]) Dette anser jeg for rimeligere end den i lydhist. fræmsatte formodning, at lyden har været *j* også i udlyd.

vi et vidnesbyrd om i den omstændighed, at flere håndskrifter fra øerne (Lucid., Mandev.) hyppigt skriver *t*, og at man i jysk i alt fald på nogle steder finder *d* allerede i 15 årh., viser skrivemåden *deden* i Rom. Digte, medens dog i dette håndskr. alle de alm. ord skrives med *th*. På enkelte steder synes overgangen *đ* > *d* aldrig at være bleven fuldendt, idet *đ* i enklitisk stilling er bevaret (som *đ* el. *r*) i en del af Østjylland og Vensyssel (i Vens. forekommer lyden *đ* ikke uden i disse ord).

Formen *drongne, drone* (s. 232) forklares lettest som udgået fra **drukne* med enkelt *k* (sml. Fil. samf. oversigt 1890—91 s. 214) og nordjysk *klūns, klowns* (Fb. II s. 172) af on. *klukna-hús* (vens. *a̜gl* af on. *ǫkla*).

Flertal af enstavelsesord på vokal (s. 238) skulde i dansk altid være = ent., undtagen i ensstavelsesstammer som *ko* og *so; sko* og *frø* (korn) har bevaret det oprindelige forhold (en form som *skoæ* burde i alt fald forsynes med stjærne, da *ar* rimeligvis er bortfaldet inden overgangen *a* > *æ* i endelser), men i de fleste ord er som i alle ord på svagt *e* (undt. *tilfælde*) endelsen *er* (ɔ: *r* med skrevet *e*) indført ved analogi. *Ske* og *frø* (padde) har dog bevaret et minde om deres gamle konsonant ved i flertal at have aks. 2 (*frø* dog også stød); *knæ* har, som ovenfor omtalt, både *knæ* og *knæer*.

S. 242 erfarer vi, at on. *v* svandt i udlyd, hvad der kommer lidt overraskende, da vi s. 128, § 66 fik at vide, at det gik over til *u*, som så svandt samtidigt med opr. *u*. Hvilket er nu det rigtige? Fortidsformen *sǫng* med bevaret *g* taler så afgjort for, at den først givne forklaring er den rette, at den anden ikke burde have været givet.

Så og *ti* (s. 243) har vel ganske regelrette former; *så* har tabt *v* sammen med de andre på *vā* efter medlyd i stærk stilling, men gennem udjævning af *svå* og *sō* er formen *så* opkommet (nydansk altid med åbent *å*). Og *ti* er vel det oprindelige; æ. da. sv. *thy* bliver vanskeligt at forklare, men det er heller ikke let at finde analogi for en overgang *vī* > *ȳ* i udlyd. Det kan måske i denne sammenhæng bemærkes, at sæll. ll. (AM. 455, 12:mo) hyppigt har formerne *thys* (især i forb. *thys enæ* "blot i det tilfælde") og *thyt, thy at* for væntet *thæt* og *tho at*, og disse former må hænge sammen med *thy* — men hvorledes?

Fjende (s. 147) er en opr. falsk skrivemåde; ordet hed i dansk allerede tidlig *finde* (sml. *tynde* < *tyende, tinde* < *tiende, hynde* < *hyende*), således hos Huitfeldt, men man beholdt i skrift — og delvis i höjere digtning — *fiende* ved siden af den ny form. Da man gav sig til at skrive *fjern* for *fiern* (den Rask'ske retskrivningsbevægelse), kom *fiende* ved en fejltagelse med. At *finde* ligger til grund for den nydanske form, og at denne ikke skyldes aksentforandring, viser den omstændighed, at ordet endnu har *e*-lyd (ikke *æ*) og rimer på *vinde*, ikke på *vende*. Den ny skriftform

virker dog stadig i retning af at føre det over til de andre ord med *e* foran *nd;* man hører for hvært år flere udtale ordet med *æ*-lyd.

Hermed skal jeg slutte min gennemgang af bogen, om der end er endnu ikke få enkeltheder, jeg ikke kan godkende; af det alt fræmførte vil man se, at jeg ikke anser Dansk-norskens lydhistorie for et i alle måder fejlfrit værk, men det er et værk, som giver en god oversigt over en mængde forhold, og det har den gode egenskab, at det giver besked. Kan gærne hænde, at det en gang imellem giver urigtig eller tvivlsom besked, men så kan man jo forsøge at rette. Det er ikke en bog, hvor man ikke kan få fat, fordi kendsgærningerne er få. Dansk-norskens lydhistorie er et stort reelt arbejde, som med sine fejl og sine store og gode sider fortjæner at læses omhyggeligt og at drøftes fra mere end en side. Og til en sådan drøftelse tör jeg trygt anbefale dette værk, tryggere end til lærebog for unge begyndere i sprogstudiet. Ti over for sådanne vil navnlig det hyppigt ukorrekte udtryk være en slem fejl.

Askov $^{25}/_{11}$ 99. **Marius Kristensen.**

Die Urreligion der Indogermanen, Vortrag gehalten im Verein für Volkskunde von D:r Ernst Siecke, Professor am Lessing. Gymnasium in Berlin. Berlin, Mayer & Müller, 1897. 38 Ss. Gr. 8. — 0.80 Mk.

Der Verf. versucht es, eine Skizze der idg. Urreligion zu zeichnen ausgehend von dem Grundsatz, "an keinen Mythus zu glauben, den man nicht *sehen* kann". "Tritt mir irgendwo die Behauptung entgegen, dass der Wind als haarig gedacht werde, so sage ich kühl: Es ist mir beim besten Willen bisher noch nicht möglich gewesen, einen haarigen Wind zu *sehen*". Die Überlieferung sei zunächst ernst zu nehmen, die Erzählung möglichst wörtlich zu fassen. Jede Allegorie sei für den Anfang wenigstens entschieden abzuweisen. Sonne und Mond müssen dem Urvolk der Indogermanen als die interessantesten Wesen erschienen sein, und so "gehen denn auch alle Götter samt und sonders auf Sonne und Mond, Himmel und ähnliche Naturmächte zurück", dh. nach S.s Vortrag müssten so ziemlich alle Gottheiten auf Sonne und Mond zurückgehen. S. findet es unbegreiflich, dass man den Mythus von Sîf(!) bisher nicht als das Verschwinden und Wiedererwachen des goldenen Mondlichtes gedeutet habe. Thor, Sif's Gemahl, ist Sonnengott. "In keinem Punkte scheinen mir viele neue Sagenforscher sich in grösserem Irrtume zu befinden, als darin dass sie so hartnäckig und mit ebensoviel breitem Behagen als gelehrtem Unver-

stand einen besonderen aus der Erscheinung des Gewitters erschlossenen Gott aufgestellt haben". Auch die Böcke des Thor bedeuten den Mond; ihre Zerstückelung und Wiederbelebung stellt den Naturvorgang von dem Tode des Mondes und seiner Wiederbelebung dar. S. 21 erwähnt S. beiläufig, dass das ganze mythische Gethier vielleicht mit Erfolg für die Bestimmung der Urheimat der Indogermanen herangezogen werden könnte. Der Löwe der Heraklessage sei gewiss semitischen Ursprungs. Aber als recht alt erweise sich dagegen die Rolle des Ebers. Auch dieses mythische Gethier geht nach S. auf Sonne oder Mond zurück. Freys Eber ist der Mond, denn alles was goldig oder leuchtend heisst, bedeutet den Mond. Mond und Sonne galten als Zwillingsgeschwister, und da sich die beiden zur Zeit des Vollmondes nähern, so gelangte man zur Annahme einer Geschwisterehe. Das Verhältnis von Sonne und Mond erscheint aber auch als Zweikampf. Wenn der Mond als Mann aufgefasst wurde, so wurde ihm eine goldene Rüstung angezogen, wenn als Tier, so "lag es nahe, ihn als Drache, Scheusal oder sonst ein Untier zu denken". Die Mondgöttin erscheint überall als Geburtsgöttin, "die weisten germanischen Göttinnen, Frigga (!), Freyja, Gerdha(!) u. a. sind alle Geburtsgöttinnen". Ferner erscheint die Mondgöttin als Spinnerin, denn der Mond webt sich 14 Tage lang, dann wird das Gewebe wieder aufgetrennt. Auch Klotho ist Mondgöttin. Ferner galt der Mond für den ersten Gestorbenen, daher sind Persephone, Frau Holle, Hel alle Mondgöttinnen. Ebenso ist auch Hermes ein Mondgott. "Damit verwandt ist die Anschauung, dass der Mond überhaupt das erste Geschöpf sei, oder dass Sonne und Mond die beiden ersten Geschöpfe waren, von welchen die Menschen abstammen". Daher Adam und Eva = Sonne und Mond. Auch Manuš', Mannus ist Mondgott, wahrscheinlich auch Minos, der Richter der Unterwelt. Odhin, Wuotan "kann lautlich unmöglich dem skr. *vāta* entsprechen, wol aber dem lat. *vadens*". Er ist der Weltenwanderer, der Sonnengott, der Gemahl der Mondgöttin Frigg. Tiu, Ziu, Ares sind vielleicht auch verdunkelte Sonnengötter. Wenn Tyr den einen Arm durch den Wolf verloren hat, "so ist das vielleicht eine uralte Rede(!), um das Verschlucktwerden des Mondes zu bezeichnen". S. 36 sagt der Verf: "Es mag vielen Verfassern dickleibiger Werke über germanische Mythologie sauer werden, aber es wird alles nichts helfen, sie werden das Geständnis ablegen müssen, dass sie viele Jahrzehnte lang den Wald vor Bäumen nicht gesehen, und den Weg zur Erkenntnis der alten, von allen indogermanischen Stämmen in ausgedehntestem Umfange verehrten Göttin (der Nerthus, natürlich auch Mondgöttin) geradezu versperrt zu haben! Auch der kecke Versuch, der neuerdings von Norwegen aus gemacht worden ist, die ganze Götterwelt der Edda für junge Erfindung und fremden Ursprungs zu erklären, wird zu nichte werden vor der Erkenntnis, dass mehr guter Sinn und mehr altmythologische Gedanken in den

Liedern der Edda stecken, als ihren Dichtern selbst klar sein konnte, und als manchen neueren Auslegern klar ist".

Ich gebe hier nur eine Inhaltsangabe des Vortrages, damit man sehe, was alles S. sieht.

Prag, März 1900. **F. Detter.**

Ett fall av attraktion.

I dikten "Paris och Vienna" lyder raden 144:

the hade honom alle kære.

Påfallande är ju formen *kære* istf. väntat *kæran* eller möjligen *kær*, d. v. s. ack. eller nom. sing. Som *thære* (r. 142) är rimordet till *kære*, anmärker prof. Noreen i sin Altschwed. Lesebuch s. 120, att formen torde bero på rimnöd.

Denna förklaring är ju mycket antaglig. Den synes mig likväl ej nödgande. Ty ett *kæran* som rim på *thære* kunde nog ha fått gå för sig, även om det varit stötande, då man finner i dikten sådana rimpar som *vienna* — *henne* (50—52), *lica* — *rijke* (70—72) *fryä* — *wya* (182—184), av vilka emellertid inget är så orent som *thære* — *kæran*.

Tvivelsutan har judlikheten — rimmet — underjälpt ock medvärkat till den attraktion, som jag förmodar ha varit den ejäntliga orsaken till formen *kære*. Jag antar nämligen att det är det bredvidstående ordet *alle*, som attraherat det följande ordet ock omdanat ändelsen till likhet med dess egen.

Att dylika attraktioner äro ytterst vanliga i tal, torde vara en allmän iakttagelse. Framför allt har jag uppmärksammat analoga fall, där ett predikatsord fått "genus och numerus" bestämda av ett närstående ord, medan korrelatet på grund av sin avlägsenhet äj invärkat på detsamma. Meringer ock Meyer nämna hithörande eksempel i "Versprechen und Verlesen". Jag vill bara erinra om de under "Nachklang der Flexionssilbe" s. 51 upptagna: *Mehreres Neues* ock *Alles dreies* (det sista skrivet av H. Paul). Annars är det naturligtvis mera sällsynt att finna denna företeelse i skrift än i tal, ock ännu tärre bliva fallen i tryck, ty då har man ju minst två gånger haft tillfälle att rätta felsägningen.

Från egna manuskript har jag antecknat ett par hithörande fall: "Han har vari*t* hindra*t*" är en typisk "Nachklang" ock likaså: "Elsa var vid god*t* lynne ock munvig*t* i sina svar", "*en* blick ock *en* leende"; (jfr. *en* låda i *en* bord", sagt av en föreläsare.).

Något stort antal tryckta "felskrivningar" har jag äj att anföra; men jag är övertygad om att vid noggrannare jenomseende av litteraturalster de lätt förbisedda eksemplen skulle kunna ökas avsevärt.

Ett hithörande fornsvenskt exempel är väl: "om her sten vil geue them [fångarna] theres fengelse lös*t* (väl för lös(a)), tha skal jach" BSH 5: 598 (1518).

Messenius har (Dramer s. 4. rad 10):

"Tå våre the Swenska *migh hull*".

Hull är emellertid rimord, varför även detta eksempel kan dras i tvivelsmål. Möjligt också att det som predikatsord kvarstått oböjt efter tyskt föredöme. Obestridliga däremot äro följande eksempel från modärna författare: "— — — de fat och prydnader, hvilk*a* lifvet haft kär*t* (Heidenstam, Hans Alienns II: 203; här kunna både 'lifvet' ock 'haft' ha attraherat 'kärt'). "Trog*en* s*in* sammansvärjning möttes *de*" (Heidenstam, H. A. I: 128). I ordförbindelsen "sig själv", som i samtalsspråk redan visar en bestämd tendens att bli oföränderlig, skulle man även kunna anse attraktion föreligga i eksempel sådana som dessa: "I sig själ*f* är lidande*t* förhatligt" (Heidenstam, Endymion, inledningen s. 4); "*de* som låtit sin bild utplånas och aldrig varit sig själ*f*" (Hans Larsson, Studier och Meditationer s. 25); "att klosterväsendet redan öfverlefvat sig själ*f*" (Schück, Ill. sv. litteraturhistoria I: 76).

Man kan även ibland finna, att objekt eller predikatsfyllnad i plural påvärkat värbet: "Sådana ord förstod*o* ju ingen" (Heidenstam, H. A. III: 117); "— — — privilegier, som kungen höll*o* hemliga" (Balzac, Cesar Birotteau, övers. av Karl Hedberg s. 339); "Å andra sidan är det säkerligen orätt, hvad juristerna ang*å*, att säga" (Upps. Nya Tidn. $^3/_7$ 99).

Även "vorklänge", antecipationer, förekomma naturligtvis: "Synen är lika rik*t* på kvaliteter som hörseln — — — *detta sinne* (Fr. v. Scheéle, Det mänskliga själslifvet s. 141).

Som nämt äro dylika attraktioner synnerligen vanliga. Då jag äj har några eksempel som bilda nya grupper till olikhet med de av Meringer ock Meyer anförda, som tillräckligt belysa hithörande företeelsers natur ock det psykologiska förloppet vid deras skapande, hänvisar jag till deras arbete.

Uppsala febr. 1900. **Ruben G:son Berg.**

En notis.

Följande språkhistoriska resultat må såsom sidfyllnad meddelas. Motivering framdeles.

Nasaliteten hade på samnord. tid förlorats i ord av typen *gelda* (< **geldan*) med svag levis, men bibehölls i ord av typen *eta* (< **etan*) med stark levis.

Blott onasalerat *a* värkade på samnord. tid yngre *a*-brytning (*gialda*, nom. **eta* > *iata* "krubba", men *eta* "äta").

Senare har den i östnord. språk inträtt i *stiala* etc. med supradentalt *l*. Blott dialektiskt (i fg., Dalmål etc.) inträdde *a*-brytning även i andra kortstaviga ord, som på samnord. tid hade nasalerat *a* till ändelsevokal.

Ord av typen **sterna* (> *stiarna*), *nafn* hade på samnord. tid onasalerat *a*.

Axel Kock.

Das christentum in der altwestnordischen dichtung.

4. KAPITEL. (Forts.)

Die christlichen ausdrücke in der altwestnordischen dichtung.

Ich folge hier nach möglichkeit der anordnung, die ich bei der behandlung der prosa gegeben habe, obwohl sich diese, wie schon in der einleitung hervorgehoben worden ist, nicht ganz einhalten läst. Namentlich fehlen aus selbstverständlichen gründen ganze abschnitte wie solche, die die innere organisation der hierarchie im einzelnen behandeln, oder solche, die sich auf die dogmatik beziehen. Neben den überschriften gebe ich in klammern an, an welchen stellen die betreffenden abschnitte in den Acta germanica sich finden. Ich will noch bemerken, dass es nicht aufgabe des folgenden sein kann, alle ausdrücke, die in der prosa, überhaupt in der sprache, gang und gäbe sind, wie etwa *kristinn*, und über die dort auch gehandelt ist, nun auch bei den dichtern zu belegen. Solche sind meistens übergangen und nur hie und da angeführt. Es kam vor allem darauf an, die wirklich dichterischen ausdrücke zu sammeln, und hier hoffe ich, wenn auch nicht absolute vollständigkeit erreicht, doch nichts wesentliches übergangen zu haben.

I. *Gliederung der menschheit.*

1. Heiden (AG. I, 321 f.).

Das wort *heiþinn* kommt natürlich des öfteren vor ebenso wie *heiþingi*, ich kann hier auf die artikel im lex. poet. s. 316 b f. verweisen. Auch in der bedeutung 'ungetauft', von einem kinde gebraucht, begegnet es, so nent z. b. Einarr Gilsson in Bp. II, 82[22] ein solches *heiþit barn.* Das hei-

dentum selbst ist *heiþinn dómr*, wofür die beispiele lex. poet., das heidentum bekennen, verehren *fága heiþinn siþ* Plac. 8[4], als anhänger der alten religion sind die heiden *siðfornir* Jómsvík. dr. 7[6] (carm. norr. 68). Gern werden die heiden nach einer der am meisten in die augen fallenden betätigungen des heidentums, des opferns genant, so z. b. (*halr*) *blótom gnógþr* Plac. 24[3], ähnlich heist der kaiser Maxentius *eflir blóta* Kdr. 39[1], *fægir blóta* Kdr. 34[7], und ein im tempel den göttern opfernder heide ist ein *hreytir hlautteins* Bp. I, 6[14 f.] 'einer der den looszweig herauswirft', die Wenden sind das 'heer der tempel' *hǫrga herr* Fornm. s. XI, 305[7].

Dem frommen christen sind die heiden diener und mannen des teufels: *þræ'lar diǫfuls* Fornm. s. VII, 84[12]. Zu diesem ausdruck stimt es, wenn Theodorus Mon. kap. 6, s. 317 den heidnischen jarl Hákon *daemonum praecipuus servus* nent [1]); die heidnischen götter wurden als daemonen, teufel, angesehen. Auch als leute der hölle erscheinen sie: *heliarmenn* Hdr. 16[6].

Abtrünnige, wieder zum heidentum übergetretene, heissen *endr frá trú týndir* Ge. 40[5], *apostatae* [2]).

2. Christenheit. (AG. I, 322 f.)

Für die gesamtheit der christen sowie für den christlichen glauben wird vor allem das wort *kristni* gebraucht; *alþýð kristni* Ge. 6[6] *ecclesia christiana catholica* [3]). Seinen christenglauben halten ist *halda kristni* Plac. 24[8]. Als braut Christi erscheint die christliche kirche, eine vorstellung, die auf latein. einfluss beruht, in Gd. I, 44[7 f.]: *kristni, einka brúþr allsráþanda* und ähnlich Gd. II, 29[7 f.] *biǫrt brúþr andlangs herra.*

Das boot des Petrus wird sie genant: *Peturs knǫrr* Gd.

[1]) vgl. Maurer, Bekehr. I, 184 anm. 12 u. II, 307. [2]) vgl. Wisén carm. norr. II, 295. [3]) vgl. carm. norr. II. 7, ed. Wennberg s. 50; anders, aber wol nicht richtig, Cederschiöld, der *alþýð* von *kristni* trent und es mit *alma vel universalis* übersetzt.

II, 4[4] und *bâtrinn blezaþs Petri biǫrt . . . þat kristni glósast* Gd. II, 26[5 f.].

II. *Die verstorbenen glieder der kirche.*

1. Die jungfrau Maria (AG. I, 325).

Die schwärmerische verehrung der jungfrau Maria und der dichterische ausdruck dafür gehören noch nicht der frühzeit des christentums im norden an. Im dreizehnten jahrhundert dringt dieser kultus nach Island und hält sich dann in geltung bis zur einführung der reformation[1]). Hier besonders sind wir in der lage, an der hand der trefflichen samlungen A. Salzers, den einfluss der lat. hymnenpoesie und ihrer bilder zu zeigen. Ich führe natürlich nicht alle belege Salzers an, sondern begnüge mich oft mit einem beispiel.

a) Maria als (unbefleckte) jungfrau.

sæ't mæ'r himingæ'tis Bp. II, 19, vgl. *dulcis virgo* AS. 365[26 ff.]; *miúk mæ'r* Lil. 28[1], vgl. *virgo mitis* AS. 361[14], *v. mansueta* AS. 361[14]; *mæ'r hrein* Lil. 33[2], *hit hreina víf* Gd. I, 60[4], *mey dýrri hins hæ'sta hreinlífis* Post. 509[26–28], *siálft hreinlífit* vgl. *virgo immaculata* AS. 366[18], *v. integerrima* AS. 367[19], *v. intacta, incorrupta* AS. 367[10], *sannr meydómrinn* Lil. 27[7]; hier steht das abstractum pro concreto, eine ausdrucksweise, die aus dem lat. stamt und der wir noch öfter begegnen werden; *mey mæ'zt* Lb. 12[1], *mæ'r hin mæ'ta* Gd. I, 32[1], *mæ'r bezta* Lv. 23[3], vgl. *virgo insignis* AS. 346[37], *v. praeclara* AS. 346[40], *v. praeclarissima* AS. 347[2]; *mey guþs* Pdr. 1[8]; *iungfrú* Lil. 30[6], Gd. I, 8[4].

b) Mutter Christi.

móþir guþs Gd. I, 10[8], Has. 59[8], vgl. *mater dei* AS. 103[27 ff.]; *m. lifanda guþs* Gd. II, 38[1 f.]; *m. guþs fremst helgra þióþa* Gd. II, 10[8]; *m. svinn veþrs strandar landreka* Has. 61[6–8]; *blíð m. bragnings byrstrandar* Post. 512[7 f.]; *m. dróttins*

[1]) Kahle isl. geistl. dicht. 6.

Hdr. 2[4]; *máttugt víf ok móþir dróttins* Mgr. 6[5]; *m. yfirþióþkonungs* Mdr. 9.

Ohne nähere hinzufügung wessen mutter, wird sie absolut 'mutter' genant, z. b.

ríkust móþir Lil. 35[2] vgl. *mater gloriosa* AS. 102[28]; *blíþ ok blessuþ móþir* Mdr. 6, vgl. *alma mater* AS. 102[22], *sancta mater* AS. 102[27].

c) Mutter und jungfrau.

meyþur vár ok miúkust móþir Gd. II, 3[1] [1]), *mæ'r ok móþir* Lil. 3[1]. Gd. I, 9[1]; *mey ok móþir* Lil. 34[3]; *guþs mæ'r ok móþir* Lb. 18[1]; *mæ'r ok móþir dýruz guþs* Pdr. 6[3 f.], vgl. *mater virgo* AS. 108 [14 ff.], woselbst zahlreiche beispiele.

d) Königin des himmels, der welt, der engel und menschen.

dróttning himins Gd. II, 23[8]; *en hreina himins dróttn.* Gd. I, 55[2], vgl. *regina coelorum* AS. 461[28 ff.], *regina coeli* AS. 462[7 ff.]

heims hæ'sta dróttning Mdr. 3, vgl. *mundi regina* AS. 462[3 f.]

dýrst dróttning himins þegna Bp. II, 19, vgl. *regina angelorum* AS. 421[32], *r. coelestis curiae* AS. 462[22]; *super agmina sanctorum, super choros angelorum sceptra geris domina* AS. 421[39]; *yfirdróttning gota* Bp. II, 18, vgl. *regina gentium* AS. 463[33].

Zusammengefast werden die verschiedenen gebiete ihrer königlichen herrschaft in folgenden ausdrücken:

megindróttning himins ok gotna Gd. II, 3[2], *megindr. manna ok engla* Lil. 83[6]; *yfirdr. heims ok gotna* Gd. I, 4[4]. Mdr. 5; *dr. himins ok gotna* Mdr. 28.

Vor allem ist sie die königin der frauen, die erste unter ihnen:

---

[1]) In der hdschrft. *meyðr*, es fehlt eine silbe, lehnwort aus dem deutschen maid (FJ.).

konungr vífa Mdr. 5. Pdr. 5[8], *hæ'str k. vífa* Mdr. 3_5, *hǫfþingi snóta* Has. 61[2], vgl. *regina virginum*, *puellarum*, *nymphularum* AS. 357[23. 27. 28], *princeps* AS. 455[20], *tu in mulieribus habes principatum* AS. 455[25].

So ist sie auch absolut die königin und die frau *κατ'ἐξοχήν*:

dróttning Post. 512[20]. Mar.[1] 3[7]; *hǫfuþdr.* Lil. 54[1]; *vór frú* Mar.[2] 22[6]; *hæ'st þúsa* heist sie Gd. I, 10[5] als höchste braut, die ein priester sich erwählen kann, und die himmlische frau *himinríkis frú* Mar.[3] 14[2], womit ein ausdruck Walthers v. d. Vogelweide 5, 26 sich vergleicht *himelfrouwe*, vgl. auch *coelestis domina* AS. 450[30 f.].

e) Bilder.

Besonders in den poetischen bildern, mit denen der begriff der gottesmutter umschrieben wird, zeigt sich der einfluss der lat. poesie. Für die meisten dieser, die dem nordischen geist ganz fremd sind und in künstelei vielfach ihres gleichen suchen, sind die lat. entsprechungen zur hand.

Sehr beliebt war die benennung Mariae als *haus*, *palast*, *kastell*, *tempel*, *fundament*, *schrein*, *gefäss* Christi. Dieselben ausdrücke werden auch gebraucht, um sie als die wohnung und den sitz der tugenden hinzustellen. Wenn bei den folgenden wörtern nichts hinzugefügt wird, so ist *Kristz* zu ergänzen.

hǫll Mdr. 8. Gd. I, 54[4]. Mgr. 28[1], *hǫll heilags anda* Lil. 90[5]. Ähnlich wird auch der mutterleib der Elisabeth *hǫll hins biarta hiarta sals* SnE. II, 208 f. vgl. III, 157 genant; *rann* Mdr. 40; *himins ok iarþar háleit bygþin allra dygþa* Lil. 86[1 f.]; *herbergi guþs* Lil. 89[6]. Vgl. *aula aeterni regis* AS. 37[38], *palatium dei* AS. 37[23], *domus salvatoris* AS. 20[19].

kastali Has. 60[7], *hǫfuþkastali* (sc. *þrenningar*) Mdr. 1; *hǫfuþborg* Mdr. 30, vgl. *castellum* AS. 12[21 f.], *ars poenitentium* AS. 547[3], *turris* AS. 12[21]; *hǫfuþmusteri* Has. 60[8], Mdr. 14, vgl. *templum dei* AS. 37[2].

grundvǫllr gǿzku allrar Mdr. 42, *grundvǫllr sprunda* Mdr. 31; *grundinn guþdóms anda* Vv. 25[3], vgl. *fundamentum ecclesiae* AS. 568[28].

kostaker Mdr. 10, *miskunnar ker* Mdr. 11, vgl. *virtutum vas mundissimum* AS. 17[31 f.]; *skrín* Gd. I, 4[2]. Mdr. 40, vgl. *deitatis scrinium* AS. 11[39].

Weitere bilder sind die folgenden:

Tür. *hliþ himinríkis ok hylli* Mdr. 30 [1]), vgl. *porta coeli* AS. 542[5], *coeli ianua* AS. 542[10]. Die tür war ein häufiges sinnbild Mariae, besonders als *porta clausa*, mit bezug auf Ezechiel 44, 2, wo gott durch die verschlossne pforte geht, ohne dass sie sich zu öffnen braucht [2]).

Hochsitz. *hásǽti valit* Mgr. 28[2], *hásǽti miúklǽtis* Vv. 25[2], *gǫfugt þrískipat ǫndvegi guþdóms greindra fararblóma* Mdr. 1, vgl. *regis aeterni solium* AS. 39[17], *thronus gloriae* AS. 39[19], *sedes summi dei* AS. 39[24]. Der thron Salomos ist das alttestamentliche vorbild Marias, weil der wahre Salomo, d. h. gott selbst, sie zu seinem thron erkor [3]).

Säule. *hiálp ok heimsins stólpi* Pdr. 5[7], *hiálpar stoþ, stólpi* Mdr. 41. Die säule ist das sinnbild der tragenden kraft [4]).

Stiege. *stigi* Mdr. 42, vgl. *scala coeli* An. s. 109, *scala tu coelestis, per quam descendit ipse deus* AS. 88[26].

Weg. *strǽti* Mdr. 42; *gata lífs* Mdr. 41, vgl. *via poenitentiae* AS. 540[12], *v. vitae* AS. 540[13 ff.], *v. lucis* AS. 540[20]. Eigentlich ist Christus nach Joh. 46, 4 der weg, 'und nur seine mutter wird gleichfalls als *via vitae* aufgefasst' [5]).

---

[1]) *hylli* in der bedeutung 'huld, wohlwollen' scheint hier schlecht zu passen; man erwartet in der zusammenstellung mit *hliþ* auch einen bildlichen ausdruck. Liegt hier etwa ein lehnwort aus dem deutschen 'hülle' vor, vielleicht auf dem wege über das dänische, das ich allerdings nicht belegen kann? Vgl. einen ausdruck wie z. b. *dei stola nitida* für Maria AS. 330[24]. [2]) Vgl. Menzel Christliche symbolik, Regensburg 1854. 55, II, 487. [3]) Vgl. Menzel, II, 486. [4]) Vgl. Menzel, II, 296. [5]) Vgl. Menzel II, 535.

Schild. *skiǫldr várr* Mdr. 41, vgl. *scutum servis tuis* AS. 546[16].

Arzt. *læ'knir* Mdr. 42, vgl. *mortis et vitae medica* AS. 513[31].

Brunnen. *brunnr hiálpar* Pdr. 23[6]; *full miskunnar sæ'tleiks brunna* Lil. 28[4], vgl. *fons salutis* AS. 572[21], *rivus vivus salutaris* AS. 9[38]. Hierher darf man wol auch einen ausdruck stellen wie *líknar æ'þr* Gd. II, 28[1] 'ader der vergebung', was lex. poet. 148 mit *fons* wiedergegeben ist.

Edelstein. *gimsteinn sprunda* Gd. II, 10[6]; *g. vífa* Lil. 27[8]. Mgr. 35[4], vgl. *gemma mulierum* AS. 223[29] u. ö.; *gimsteinn konungs himna* Mdr. 42.

Stern. *stiarna sióvar* Mdr. 3. 30, *st. fléþar* Ge. 2[7 f.], vgl. *stella maris* AS. 33[4]. 36[9] u. ö.[1]).

Licht. *liós þióþanna* Gd. II, 28[2], *trúar lióma* Mdr. 37, vgl. *nitor humani generis* AS. 432[1 f.], *lux mundi* AS. 432[14].

Schmuck, zierde der welt. *prýþi heims* Mdr. 11; *dýrþ himneskrar hirþar friþar deilis* Mdr. 11, *dýrþ himins* Mdr. 33; *dróttning dýrþar* Mdr. 37. 38. 40 u. ö.; *gǫfug iǫfra prýþi* Mdr. 29, vgl. *decus hominum* AS. 344[6], *d. coelestium* AS. 421[5], *d. coeli* AS. 427[29] [2]).

Nahrung. *næ'ring lífs lýþa* Gd. II, 38[1]; *lífgan þióþa* Lil. 89[7], vgl. *vitae pabulum* AS. 495[21], *virgo mundi vita* AS. 571[24].

Wurzel. *rót líknar* Mdr. 42, *ilmandi rót lítillæ'tis* Lil. 25[5], *yndis rót* Mdr. 32, vgl. *radix veniae* AS. 567[16], *r. innocentiae* AS. 513[13 f.], *r. odorifera* AS. 513[14].

Eiche. *gǫfug eik lífs greinar* Mdr. 34, vgl. *lignum vitae* AS. 7[4]. Maria wird genant: balsam, ceder, granatbaum, myrthe etc.

---

[1]) Über den verschiedenartigen ursprung dieses namens Mariae vgl. Menzel II, 413 f. [2]) Nach lex. poet. 817 soll Gd. II, 3 *heiðr vor* als abstractum pro concreto = Maria stehen. In der ausgabe findet sich dies nicht in der strophe, wol aber in zeile 7 *heiðrast*.

Reis. *vǫndr* SnE. II, 188, vgl. *virga summi* AS. 505[12], *virga notat virginem et flos deum hominem* AS. 35[4 f.]. 'Ein alter dürrer stab, der auf wunderbare weise wieder grünt und blüht, ist sinnbild der jungfrau Maria, welche gebar und doch jungfrau blieb' [1]).

Blume. *heilagt blóm* Gd. I, 54[1]; *blómi Máriu* Lil. 80[8]; *blómi heilagra dóma* Mdr. 6, *blómi leyndar dóma* Mdr. 17, *dóma vegr ok blómi* Mdr. 41; *himinríkis hæ'st blóm* Mar.[3] 30[1], vgl. *virens flos* AS. 146[38], *flos flore redimitur* AS. 67[11]; *blóm fliópa* Gd. I, 10[8], vgl. *flos virginum* AS. 146[34]; *blóm bragna* Mdr. 26; *blóm mektar* Lil. 25[2], vgl. *flos honoris* AS. 147[32]. Die blumen sind das symbol der unschuld [2]).

Rose. *glæ'silig sem roþnuþ rósa* Lil. 25, *fagrt blóm upprísandi rósar* Mdr. 19, vgl. *rubicunda plus quam rosa* AS. 187[24], *fulgens velut rosa* AS. 187[28]. Die rose ist das sinnbild der liebe d. h. in der christlichen symbolik vorzugsweise der Maria [3]).

Lilie. Obwohl in dem vom dichter selbst, Lil. 98[8], *lilia* genanten gedicht, die jungfrau an keiner stelle so bezeichnet wird, kann es doch wol kaum einem zweifel unterliegen, dass der dichter den titel nach diesem, in der lat. poesie häufig vorkommenden namen Marias, vgl. AS. 164 ff., gewählt hat. Die lilie ist symbol der unschuld und jungfräulichkeit [4]).

f) Eigenschaften.

Ich gebe hier nur eine auswahl der wichtigsten vorkommenden eigenschaften, ohne auf vollständigkeit anspruch zu machen.

Berühmt. *fræ'gast víf* Lil. 28[3], vgl. *virgo inclita* AS. 347[13].

Erhaben über alle jungfrauen. *sprundum hæ'rri* Lil. 28[8] (lesart A *englum h.*), *tignari ǫllum meyium* Gd. I, 54[4], vgl. *virginibus praeclarior* AS. 346[40]. 377[1], *virgo excellens vincens super omnia matres* AS. 346[31 f.].

---

[1]) Menzel II, 405. [2]) Menzel I, 140 ff. [3]) Menzel II, 279. [4]) Menzel II, 81.

Mächtig. *ríkust* Lil. 35^{2}.

Tapfer. *suinn* Gd. II, 33^{4}. Has. 61^{7}.

Glänzend. *frúin skínandi* Lil. 29^{8}; *skínandi mey* Vv. 26^{2}, *ítarlig* Gd. I, 4^{3}; *skæ'rleikr*, vgl. *virgo splendens* AS. 358^{16}, *v. serena* AS. 358^{20}.

Rein. *hrein* Bp. I, 570. Gd. I, 55^{1}. 60^{4}; *lastalaus* Mdr. 4. Die lat. entsprechungen s. s. 99.

Gütig und milde. *grundvǫllr gǿzku allrar* Mdr. 42, *elsku full*, *miúk* Lil. 28^{1}, *miúkust* Gd. II, 3^{1}; *blíþ* Lil. 30^{6}. Gd. I, 9^{1}. Post. 512^{7}, vgl. *virgo benigna* AS. 361^{19}, *v. bona* AS. 361^{19}; *mild* Has. 59^{7}; *mildin siálf* Lil. 95^{2}; *mildi móþir* Mdr. 1; *margfollduzt milldi* Vv. 25^{1}, vgl. *virgo lenis* AS. 361^{11}, *mitis* AS. 361^{15}, *clemens* AS. 369^{21}. In allen diesen ausdrücken liegt kaum noch die alte ursprüngliche bedeutung 'freigebig' vor, sondern schon die abgeleitete im sinne des heutigen 'milde', lat. *clemens.*

Süss. *sǿt* Bp. II, 19_{9}; *sǿtt víf* Vv. 26^{8}, vgl. *virgo suavis* AS. 365^{25}, *dulcis creatura* AS. 365^{26}.

Gesegnet. *blessuþ* Lil. 28^{8}, vgl. *semper benedicta* AS. 353^{32}, *benedicta femina* AS. 353^{36}.

Glücklich. *happkunnig* Has. 59^{2}.

Teuer. *dýrst* Bp. II, 19^{13}.

Schön. *prúþ* Gd. I, 10^{6}, vgl. *virgo pulchra* AS. $350^{17\,f.}$.

Mitleidig. *líknar æ'ðr* Gd. II, 28^{1}, *líkn góþ* Mar.^{2} 22^{2}, *líkn vár* Mar.^{3} 2^{6}, *líknar rót* Mdr. 42; *miskunn* Mar.^{2} 18^{1}, *miskunnar ker* Mdr. 11, *miskunnar full* Gd. I, 9^{2}, vgl. *miseratio miserorum* AS. $489^{13\,f.}$.

Hilfreich. *hiálp* Mar.^{2} 18^{1}, *brunnr hiálpar* Pdr. 23^{6}, vgl. *fons salutis* AS. 572^{21}, *f. salvationis* AS. 572^{22}; *manna hialpar ván ok hæ'st líf* Mdr. 9, vgl. *misericordiae spes* AS. $555^{8\,f.}$; *hiálp ok sæ'la* Mdr. 11; *flióþa hialpin* Mar.^{2} 17^{8}, vgl. *adiutrix hominum* AS. 572^{3}, *adiutrix omnibus* AS. 571^{37}; *bót bragna þinu ok liótra synda* Mdr. 8; *árbót iǫfra* Mdr. 35; *bót þióna* Mdr. 41, *græ'þir bragna* Mdr. 35, vgl. *salva-*

trix omnium AS. 571[32]; *styrkr til liós frá myrkrum* Mdr. 42; *ván gotna* Mdr. 41, vgl. *spes mundi* AS. 425[23 f.]; *bǫls léttir* Mdr. 41; *gleyming sorga* Lil. 89[5]; *gleðinnar past* Lil. 89[6], aus dem lat. *pastus*[1]). In AS. 97[14 ff.] finden sich nur beispiele, in denen *Maria nutrix dei* etc. genant wird.

Meister. hǫfuþmeistari á huerskyns listir Gd. II, 3[3], vgl. *magistra pudicitiae* AS. 364[9], *magistra generalis tu ministra specialis dulcoris et gratiae* AS. 567[11].

Lenkerin. hiarna mildi stýrir Mdr. 30[2] [2]) vgl. *dux animarum* AS. 579[2], *reçtrix mentium* AS. 579[2].

2. Patriarchen (AG. I, 326).

hǫfuþfaþir Bp. I, 147.

3. Apostel (AG. I, 327).

postuli Lv. 32[6], Pdr. 8[7] u. ö. Petrus heist *princeps postulanna* Pdr. 27[1 f.]. Die ausdrücke, in denen die apostel als gefolgsleute Christi erscheinen, sind bereits erwähnt. Des weiteren werden sie nach ihrem verhältnis zu Christus als seine schüler, *discipuli*, bezeichnet:

læ'risueinn Lil. 68[4]. Pdr. 21[6]. 31[6] Mgr. 34[2], *lífþiónandi læ'risueinar* Lil. 46[3]. Wenn Pdr. 19[7] die apostel einfach *sueinar* genant werden, so bedeutet dies wol nichts anderes als *læ'risueinar*.

Nach ihrem verhältnis unter einander heissen Petrus und Andreas *sæ'lir bróþr* Pdr. 15[3 f.]. Ihr verhältnis zu den menschen hinwiederum wird ausgedrückt, wenn Post. 511[18] ein apostel *hreinlífr faþir* heist, was wol gleich *hǫfuþfaþir* ist, der benennung der patriarchen.

Als boten des himmlischen herrn, — beim gebrauch des wortes *postuli* war man sich kaum der ursprünglichen bedeutung noch bewust —, werden sie aufgefast: *æ'rir ǫþlings*[3]) *hreins heiþar bóss* Lv. 32[1–4]. Von dem dichter Þorbiǫrn dísarskald sind uns folgende zeilen erhalten, SnE. I, 256:

---

[1]) Vgl. carm. norr. II, 225. [2]) Es dürfte wol eher heissen *hiarta stýrir*.
[3]) So nach Njála II, 27 statt *ofþings* der ausgabe.

þórr hefir Yggs meþ ǫrum
Ásgarþ af þrek varþan.

'þórr hat mit den boten Óþins, d. h. den asen, Asgard tapfer geschützt'. SnE. I, 260 wird von demselben dichter eine strophe angeführt, in der einige riesenweiber aufgezählt werden, die þórr erschlagen hat. Es darf also als gewiss angenommen werden, dass der wahrscheinlich ums jahr 1000 lebende skalde heidnisch war und eine þórsdrápa gedichtet hat. Wir hätten also in den *æ'rir Yggs* ein ähnliches bild aus heidnischer zeit zu sehen wie in der christlichen auffassung der apostel als sendboten gottes. Wenn übrigens dieser þorbiǫrn dísarskald identisch ist mit dem þorbiǫrn, von dem SnE. I, 446. II, 444 eine halbstrophe christlichen inhalts angeführt wird, so muss er, ebenso wie Eílífr Guþrúnarson, von dem wir gleichfalls eine þórsdrápa und ein christliches gedicht haben, später bekehrt worden sein [1]). Es wäre alsdann immerhin nicht unmöglich, dass er, wie so viele, auch vorher schon im glauben gemischt gewesen ist und schon kentnis von christlichen vorstellungen gehabt hat.

Ähnlich heist auch der bischof Guþmundr *sendimaþr* Gd. II, 73[7], wie auch die *sancti innocentes* Mon. III, 641[30 f.] *Christi praecones clari* sind. Ein 'zeuge der göttlichen macht' wird Petrus Pdr. 18[8] genant: *váttr guþdómsins mátta.*

4. Märtyrer (AG. I, 327 f.)

Mit vorliebe wird das eben erwähnte *váttr* gebraucht, der märtyrer also als zeuge, d. h. blutzeuge, aufgefast: *frámir váttar* Ge. 6[4]; *dýrþarváttr* Ge. 62[3] '*martyr gloriosus*' [2]) Plac. 26[3]; *váttr guþs* Gd. II, 29[2]. Deutlicher ausgesprochen wird die eigenschaft des martyriums in *píslarvæ'tti* Gd. I, 24[2]. Daneben steht der 'bekenner' *iátari guþs* Gd. I, 57[6]. II, 18[4], vgl. *martyr triumphalis* Oh.[5] I, 8 (d. hlg. Olaf), *sanctus martyr domini* Oh.[1] 1. (d. hlg. Ol.), *Christi fortissimus testis*

[1]) Vgl. Guðm. þorláksson Udsigt over de norsk-islandske skjalde, s. 68 f., Finnur Jónsson, Litteraturh. I, 531. [2]) Vgl. lex. poet., s. 856 a unter *váttr*.

Ah. XXVI, 68, 3[4] (d. hlg. Knut) und *confessor domini* Ah. XIII, 36, 1[1] (d. hlg. Cuthberthus), *martir Christi* Ht. 14, *testis Christi* Ht. 14 (d. hlg. Hallvarþr).

5. Die heiligen und frommen.

Da die meisten beiwörter und bilder, die für heilige verwendet werden, ihnen sowol während ihres lebens wie nach ihrem tode beigelegt werden, und da dieselben auch für die frommen menschen überhaupt anwendung finden, so fasse ich sie hier alle zusammen. Man wird daher auch solche hier antreffen, die z. b. sich auf apostel beziehen, die aber nicht ihrer stellung als apostel entspringen, sondern die sie überhaupt mit jedem frommen diener gottes gemein haben können. Ebenso reihe ich diejenigen hier ein, die bischöfen, priestern etc. gegeben werden, während solche, die sie in dieser ihrer stellung kentlich machen, später zur behandlung gelangen.

Die allgemein germanische auffassung der heiligen wie überhaupt der frommen als des gefolges Christi ist bereits geschildert. Dem entgegengesetzt ist die christliche, aus askese und selbstzerknirschung hervorgegangene, die diese als unfreie, knechte gottes resp. Christi ansieht. Auch diese anschauung tritt in den nordischen gedichten zu tage, ebenso wie Otfried sich selbst I, s. 80 *scalk* nent und das ganze menschengeschlecht als *scalk* betrachtet, II, 6, 51 [1]). Die germanische auffassung herscht vor in den älteren gedichten und hält sich in spuren noch lange; die knechtische, römische dagegen, tritt mehr in den jüngeren auf.

Die frommen werden teils 'diener', teils direkt 'knechte', 'sklaven' gottes oder Christi genant, die frommen frauen 'mägde':

þiónn Has. 10[3], Gd. II, 58[4]; *þiónari* Gd. II, 9[7], *þiónandi* Bp. II, 86 (Selk. 20[6]).

þræll Has. 9[5]. Hv. 10[4]. Bp. II, 128[17]. Lb. 33[2]. 35[4].

ambátt Pdr. 42[7]. Kdr. 18[2]. 43[4]. 20[3 f.] 24[2] vgl. *tui fa-*

[1]) ed. Kelle.

muli Mon. I, 70^{19}, *Jesu Christi famulus* Ah. XXVI, 84, 2^{2}, *domini servus* Oh.[1] 17.

Im anschluss an diese vorstellung mag eine andere hier erwähnt werden, die ihren ursprung im neuen testament hat; es ist die von Christus als haupt und seinen jüngern und anhängern als gliedern [1]). Auch ihr begegnen wir, und zwar in verhältnismässig früher zeit, z. b. im Geisli, in nordischen gedichten. *liþr* Ge. 70^{8}, *limr* Ge. 66^{6}, 33^{3} [2]), Bp. II, 169^{14}; Gd. I, 32^{6}. Auch die heilige Katarina wird so genant: Kdr. 28^{8}, 45^{2}. Bp. II, 128^{6} heissen die armen *limir Krists*.

Sympathischer als der ersterwähnte vorstellungskreis muste den Nordmännern derjenige sein, nach dem die schaar der anhänger Christi ein streitbares heer bilden, jeder einzelne ein kämpfer gottes. Man darf in ausdrücken dieser art nicht ohne weiteres etwas ursprünglich germanisches sehen wollen, denn frühzeitig schon, und zwar auf römischem boden, begegnen entsprechende ausdrücke. Wie die starke waffe des römischen kaisers und staates das heer und seine tapferen streiter waren, so auch die schaar der frommen und märtyrer die Christi und des allmächtigen gottes. Sie stritten leidend und vergossen ihr blut ebensogut für ihren kriegsherrn wie jene weltlichen kämpfer. Nicht also von den Germanen wurden solche vorstellungen hineingetragen, aber sie fanden freudigen wiederhall.

So sind die frommen denn ein *meinlauss herr* Hv. 8^{2} oder *dyggr herr* SnE. I, 448 'das fehllose' oder 'wackere' heer, und *valinn hǫlþa herr* Hv. 4^{1} ist die 'auserwählte mannschaft', die zur ewigen glückseeligkeit bestimt ist [3]).

So recht das bild eines trotzigen kämpfers wird uns vom hlg. Þorlákr in Þt. I, 74 entworfen:

Nullo fractus discrimine | *forte certans certamine*
athleta stat in acie, | *palmam reportat gracie.*

[1]) Vgl. Vilmar, Deutsch. altert. s. 70. [2]) Die Bergsbók liest *lín*, was keinen sinn gibt. [3]) vgl. lex. poet. s. 327 b.

und ebenda 78:

Sensum gerens peruigilem | *fortem se probat pugilem*
christi lustrans ouilia | *tela frangens hostilia.*

So wird er zum schützer Norwegens: *tutor regni regis noruegiae* þt. III[3], was in gleicher weise vom hlgn. Jón gesagt wird, It. 2[3].

Ein solcher ausdruck, der die frommen als kämpfer hinstelt, ist z. b. *siðlátir rekkar* Hv. 7[5–8]. Die glänzende gestalt Ólafs des hlgn. erscheint dem dichter als gottes ritter, *goþs ríþari* Ge. 18[6 f.] u. ö. In ganz übertragener bedeutung dagegen steht das verwante wort *riddari guþs*, wenn es vom bischof Guþmundr gebraucht wird, Gd. II, 32[1], oder wenn dieser auch ganz einfach *riddari frókn* genant wird, Gd. II, 57[6], wobei dann aber *guþs* oder *Krists* zu ergänzen ist.

Wenn ich auch verhältnismässig wenige beispiele nur für die bezeichnung der heiligen und frommen als krieger in isländischer sprache beibringen kann, so mögen noch einige weitere beispiele aus der einheimischen skandinavischen latein. dichtung zeigen, dass diese vorstellung sehr beliebt war. Allerdings ist zu bemerken, dass es sich zumeist um kriegerische könige handelt, die sich die heiligkeit erworben hatten.

Der heilige Ólaf heist: *agonista preciosus* Oh.[1] 1, *leo fortis* Oh.[1] 9, *sanctus dei miles fortissimus* Oh.[1] 18, *iustis scutum et tutamen es arcens rebellia* Oh.[4] 4.

Der hlge. Knut: *miles Christi gloriosus* Ah. XXVI, 68, 6[1], *athleta dei* ebd. 11[2].

Der hlge. Magnus: *miles Christi* Ah. V, 72, 33[2].

Der hlge Cuthbert: *Christi fortis athleta* Ah. XIII, 36, 12[1].

In einer anzahl von beiworten tritt diese tätigkeit des kämpfens hervor, nur sind es nicht irdische feinde, die bekämpft werden, sondern teufel, sünde und laster, gegen die der fromme mann streitet, und die er von seinen mitmenschen abzuwehren sucht:

diǫfla sigrir Selk. 12[15], *harmstríþandi* Ge. 44[6], *harmskerþandi* Ge. 38[4], *fárskerþandi fyrþa* Ge. 63[7], *angrfellir* Post. 511,[32], *suikbannandi* Post. 512[8], *vélrýrir* Gd. I, 10[3]. Bp. II, 53$_{14}$, *lestir fárs* Gd. I, 14[1], *meinabriótr* Gd. I, 14[4], *sorga suiptir* Gd. I, 15[1], *eyþir banna* Gd. I, 30[8], *vélheptir* Gd. I, 56[1], *eyþir villu* Gd. II, 11[1], *meinbǫnnuþr manna málsniallr* Bp. I, 146[20 f.], *bǫlhnekkiandi* Bp. I, 642[6], *bǫlva léttir* Bp. II, 34[12], *illsku eyþir* Bp. II, 43$_{4}$, *meina briótr* Bp. II, 52$_{3}$, *meina mýgir* Gþ. 2[6], *eyþir tála* Bp. II, 128$_{13}$, *slǫkkuir tála* Gþ. 14[8], *læ'gir lýta* Gþ. 8[7], *brigþir bǫlua* Gþ. 12[1], *léttir lasta* Gþ. 14[1]; *syndafellir* Bp. II, 136[13], *flæ'rþar þuerrir* Plac. 7[3], *fellir lióna flæ'rþar* Plac. 13[5 f.]. Ein hierher gehörender lat. ausdruck findet sich z. b. þt. 60 *exstirpans crimina.*

In diesem zusammenhang mögen auch noch zwei epitheta eine stelle finden, die von Hallfreþr vandræþaskald dem könig Ólafr Tryggvason, dem grimmen verfolger der heiden und vernichter ihrer tempel, beigelegt werden, Óláfsdrápa 3[2], *hǫrgbriótr* und 4[4] *végrimmr* (carm. norr. 34).

Wieder ganz biblisch-christlicher gedankenwelt entnommen ist die vorstellung, die frommen als *schafherde* zu fassen, da Christus der *gute hirte* ist. Ein beispiel dafür, das vermischung dieser vorstellung mit der von der nordischen *hirþ* zeigt, wobei die ähnlichkeit des klanges beider wörter eine rolle gespielt haben mag, ist bereits erwähnt: *ǫll hiǫrþ himna hirþar* Mdr. 6; weitere sind *himnesk hiǫrþ* Mdr. 11 — möglicherweise sind hier auch die engel gemeint — und *ǫll hiǫrþ Kristz á iǫrþu ok í himni hæ'stum* Pdr. 37[7 f.], wobei also die frommen auf erden und die scharen der himmlischen zusammengefast sind. So heist es auch SnE II, 248, dass der *stýrir hiarþar* 'der leiter der herde' gestorben ist um des lebens der schafe willen. Ausgeführt ist das bild der *hiarþir*, der frommen, die von den wölfen angegriffen werden, den gottlosen, in Gd. II, 31. Es verteidigt sie der *hirþir*, der

bischof Guþmundr, und vertreibt die übeltäter von den schafen, den *sauþir*, vgl. auch Hv. 17. Wie also Christus der hirte ist, so auch sein stellvertreter auf erden, der bischof. Ich neme die beispiele hier voraus:

góþr hirþir Gd. II, 47[1], *klerka hirþir* Gd. II, 26[2], *hirþir heilags dóms* Bp. II, 17[13 f.] — *heilagr dómr* sind reliquien, vgl. *las hann at sér reliquias heilagra* Bp. II, 17_8 [1]) —; *geymir sauþa* Gd. II, 31[5]. Vgl. *sanctus grex fidelium* Mon. I, 25[20], *pastor* (*sanctus Suithunus*) Ah. XIII, 91, 6[2], *festa pastoris annua grex colat mente cernua* Þt. 81.

Ein paar allgemeine ausdrücke für die heiligen und seeligen im himmel sind z. b. *helgir menn* Gd. II, 20[8], *lofsæ'lir menn* Gd. II, 21[8]. Für das vorkommen von *heilagr* und *sæ'll* beispiele anzuführen, ist überflüssig.

Ich gehe nun zu einigen bildern über, die auf die heiligen und frommen anwendung finden.

Gefäss. Vollkommen ausgeführt wird das bild Gd. II, 72. Der bischof ist das goldne gefäss, verfertigt vom höchsten künstler, besetzt mit kostbaren steinen, den tugenden:

Gullker máttu geþligt kallast
glǽst ok valit af smiþ hinum hǽsta,
ítarliga þat innan skreyta
allskyns steinar dygþa hreinir
— — — — — — — — —

vgl. *dei vas electum* Mon. III, 1000[29]; *graciarum vasculum* Þt. 68 und die beispiele bei Maria.

Edelstein. *sannr gimstein læ'rþra manna* Gd. II, 70[4], vgl. *gemma claritatis ad instar carbunculi* Mon. III, 1005[4], *confessorum insignes gemmulae sanctorum* Mon. III, 641[34 ff.] Besonders gern wurden die apostel mit verschiedenen edelsteinen verglichen [2]).

Leuchter. *skæ'rt liósker meþ berandi birti* Gd. II, 69[5], vgl. *lampas caelestis* Ah. XXVI, 68, 3[3], *saecli lampas pura* Mon. III, 1000[73], *lumen et lucerna* Mon. III, 1000[69].

[1]) Vgl. auch lex. poet. s. 108 a. [2]) Menzel, I, 222 ff.

Sonne. sól skínandi sigri vǽnum Gd. II, 70^{3}, vgl. *iubar splendidissimum* Mon. III, 1006^{45}.

Strahl. geisli miskunnar sólar Ge. 1^{5-8}, *geisli goþs hallar* Ge. $7^{1\,f.}$, *Íslands gǫfugr geisli* Gd. II, 68^{1}. 'Der sonnenstrahl (ist das) sinnbild der ausströmenden, in wirksamkeit tretenden kraft gottes, wie die sonne selbst sinnbild gottes ist'. 'In der legende der heiligen deutet der sonnenstrahl die verbindung an, in welcher der heilige ... mit dem himmel und seiner macht und herrlichkeit steht' [1]).

Tempel. musteri guþs í múri traustum Gd. II, 70^{5}.

Stütze, säule. ǽttstuþill fyrþa Gd. II, 6^{6}, *ramlig stoþ viþ kristni gamla* Gd. II, 69^{4}, *krapti skóla* Gd. II, 13^{2}, *páll Kristz* Pdr. $8^{7\,f.}$, vgl. *columpna constanciae* Þt. I, 9.

Berg. blezat fiall Gd. II, 69^{6}.

Sitz. heilagt sǽti heims stýris meþ formi dýru Gd. II, $70^{1\,f.}$.

Fleisch. blezat hold Gd. II, 45^{6}.

Brunnen. lifandi brunnr af helgum anda Gd. II, 68^{4}.

Blume. blóm heimsins Gd. II, 68^{6} [2]), *Íslands blómi* Gd. II, 21^{6}, *Kristz et biarta blóm* Ól. r. 62^{3}, *heilǫg blóm* Gd. I, 60^{7}, vgl. *flos pudicitiae* Mon. III, 1000^{121}, *flos illaesus a pruina* Mon. III, 1000^{10}, *flores martyrum corusci* Mon. III, $641^{32\,f.}$

Lilie. skiallhuít lilia skírlífis Gd. II, $69^{1\,f.}$, vgl. *candidum lilium* Mon. III, 1001^{15}.

Rose. rós hin rauþa þolinmóþis Gd. II, 69^{3}, vgl. *rosa sine spinea* Mon. III, 1001^{1}.

Zu bemerken ist übrigens, dass die aus Mon. III, 1000 f hier angeführten beispiele sich alle auf die hlg. Katarina beziehen, doch zweifle ich nicht daran, dass die blumengleichnisse auch für männer in der lat. poesie vorkommen werden.

---

[1]) Menzel II, 393 f. [2]) Von Egilss. in lex. poet. fälschlich unter str. 67 citiert.

Arzt, arznei. *grǿþir þegna* Gþ. 5^{5}, *g. allra átta* Bp. II, 169, *g. bæ'þi holds ok anda*; *grǿþari bǫls* Bp. II, 86 (Selk. 16^{8}); *læ'knir anda* Gd. II, 45^{3}; *læ'kning þióþa* Gd. II, 68^{3}, vgl. *aegrae mentis medicina* Mon. III, 1000^{6}, *medicamen peccatorum* Mon. 1001^{3}.

Spiegel. *skýr skuggsiá skrautvaxinnar dygþa brautar* Gd. I, $6^{1\,f.}$, vgl. *virtutum speculum* Þt. I, 6^{8}.

Im folgenden führe ich eine anzahl eigenschaften an, die den frommen beigelegt werden, ohne auch hier anspruch auf vollständigkeit zu erheben. Bei vielgebrauchten begnüge ich mich mit proben, lat. entsprechungen habe ich nur hie und da notiert.

Rein und ohne fehl. *hreinn* Ge. 61^{6}, 70^{5}, Post. 509^{39}, Bp. II, 29_{13}, Pdr. 31^{6}; *grandlauss* Has. 50^{8}, Gd. I, 28^{2}.

Tugendhaft. *dáþhittir* Bp. I, 146_{6}; *eflir krapta* Gd. I, 30^{1}; *dáþmildr* Selk. 12^{6}, vgl. *conservator virtutum solidus* Þt. I, 24.

Gut. *góþr* Ge. 27^{2}; *sanngóþr* Pdr. 14^{4}; *sanndyggr* Pdr. 30^{8}; *dygþarmaþr* Gd. II, 64^{2}.

Sittsam. *siþsterkr maþr* Pdr. 6^{8}; *gæ'tir siþlæ'tis* Pdr. 8^{8}; *siþspennir* Pdr. 27^{6}; *gæ'tir siþa hreinna* Bp. $13^{25\,f.}$; *form siþanna* Gd. II, 68^{5} [1]); *hæ'ttin* Plac. 24^{5} 'eine die gute sitten hat' [2]), vgl. *moris servator honesti* Ah. V, 71, 4^{2}.

Rechtlich. *sannvinr rétta* Bp. I, 146_{4}, vgl. *cultor iustitiae* Ah. V, 71, 4^{1}; *styggr viþ bǫl* Plac. 8^{2} 'scheu gegenüber der sünde' = 'rechtschaffen' [3]).

Milde. *mildr* Gd. II, 78^{1}.

Mitleidig. *miskunnar tæ'rir* Pdr. 52^{2}.

Glücklich. *happskeytr* Post. 511^{36} [4]).

Gott und menschen teuer. *guþi kæ'rr* Ge. 22^{6}; *sæ'll ástvinr ýta ǫllum trúr* Gd. I, 48^{5-8}; *ǫllum þekkr guþi ok rekkum* Gd. I, 10^{2}; *fyrþum þýþr* Gþ. 12^{8}, vgl. *Moyses carus deo* Mon. I, 71^{5}, *vir Joseph deo carus* Mon. I, 99^{2}.

---

[1]) Vgl. lex. poet. s. 192 sub *form*. [2]) Vgl. Finnur Jónss. anmerk. zu str. 24. [3]) drslbe zu str. 8. [4]) fehlt lex. poet.

Schön und strahlend. margfríþr skǫrungr Has. 51^{8}; *fríþr* Pdr. 18^{2}; *fagr* Gd. II, 59^{4}, *fegri*, oder mit andrer lesart, *vǽnni sólar* Rekst. 31^{5} (carm. norr. s. 50 u. 144); *tírprúþr* Gd. I, 27^{1}; *lióss* Pdr. 14^{1}, *skírr* Pdr. 20^{6}, *biartr* Bp. II, 34^{13}, vgl. *clarior aurora* Mon. III, 1000^{57}, *clarior sideribus* Mon. III, 1005^{1}, *resplendens decore* þt. I, 68, *candor puritatis* þt. I, 9.

Berühmt und herrlich. ítr Has. 50^{2}; *mǽtr* Pdr. 43^{8}, *mǽtastr* Gd. II, 62^{2}; *merkr* Gd. II, 59^{4}; *dýrþarvinr þinn* (sc. *guþs*) Ge. 64^{8}, *dýrþarmaþr* Gd. II, 13^{7}, *heiþursmaþr* Gd. II, 75^{8}, *hittir heiþrs* Pdr. $52^{7\,f.}$

Erhaben. hár Gd. 22^{4}, *háleitr* Pdr. 40^{2}.

Zierde. sómi klerka Gd. II, 68^{6}, *skraut aldar* Gd. II, 68^{8}, vgl. *decus orbis* þt. III, *decor orbis* Jt. 2, *decus firmamenti* Mon. III, 1000^{85}.

Gott und menschen liebend. sannr elskari guþs ok manna Gd. II, 77^{8}, *Krists unnandi* Eiríks dr. 14^{4} (carm. norr. 51), *ástnenninn halr* Has. 62^{8}, vgl. *deum amans fideliter* Ah. XIII, 91, 9^{1}.

Der wahrheit nachstrebend. sannleiks reynir Gd. I, 13^{1}, vgl. *doctor veritatis* þt. I, 9.

Zuversicht und hilfe der armen. líf ok ván þurfta manna Gd. I, 6^{6}; *hiálp ímunlunda* Gd. II, 68^{2}; *lífgiafi siúkra manna* Gd. I, 50^{8}, vgl. *spes firma contritorum* Mon. III, 1000^{138}, *spes desperatis* þt. I, 9, *salus afflictorum* Mon. III, 1000^{137}, *sublevatrix perditorum* Mon. III, 1000^{134}.

Tröster. sannhuggaþr seggia Plac. 7^{5}; *huggan harma* Gd. II, 68^{5}, vgl. *consolator bonorum* þt. I, 24, *c. suae plebis* þt. I, 60, *c. pauperum* þt. I, 50.

Wächter des geistes, des glücks, der gottheit. geymir hyggiu Gd. I, 37^{1}, *g. giptu* Gd. I, 35^{5}, *g. guþdóms* Post. $509^{37\,f.}$, *sinn* (*Krists*) *eflir víngarþs* Pdr. 32^{2}, Gd. II, 10^{2}. Unter dem 'weingarten' ist hier wol der christliche glaube zu verstehen.

Verleiher des glaubens. trúar veitir Pdr. 40[2].

Erlöser. frelsir fyrþa Gþ. 12[7].

Frieden stiftend. sæ'ttir seggia Gd. I, 18[5], Bp. II, 14[6], Bp. II, 99[25]; *sæ'ttargiarn* Bp. II, 136[14]; *deilir friþar* Bp. II, 29_{10}.

Verbesserer, verleugner des übels und der sünde. bœtir meina Gd. II, 44[2], *neittari bǫls* Gd. II, 50[3].

III. *Die kirchlichen ämter* (AG. I, 329 ff.).

Die stellen aufzuzählen, an denen die aus der prosa bekanten ausdrücke wie *prestr*, *biskop* etc. vorkommen, hat natürlich keinen zweck. Es komt auf die poetischen ausdrücke an, durch welche die geistlichen in ihrer wirksamkeit gekennzeichnet werden.

Priester. Die priesterschaft im allgemeinen heisst *læ'rþra alþýþa* Ge. 9[2–4] [1]); der ausdruck ist analog dem häufig vorkommenden *læ'rþir menn* Has. 5[8], Gd. I, 23[3]. Nach seiner tätigkeit wird der priester genant 'wächter der glocke' *biǫllu gæ'tir* Bp. I, 15_3.

Papst. guþspiallz geymir Hdr. 10[5] 'wächter des evangeliums'.

Kardinal. kristni stýrir Hrynhenda Sturlu þórþ. 1[5] (carm. norr. 82) 'leiter der christenheit'; eigentlich wäre das eine bezeichnung des papstes [2]).

Erzbischof. erki-þundr bæ'naláþs Gþ. 12[2 f.], *bæ'naláþ* 'der gebete sprechende mund', über *þundr* vgl. s. 8 f.

Als vater der priester erscheint er: *erkibiskup faþir klerka* Gd. I, 33[4].

Bischof. Auch der bischof ist der vater. Wenn der gewöhnliche priester der *kennimaþr* ist, so ist er der *kennifaþir* Gd. II, 12[3], doch wird auch er einfach vater genannt Gd. II, 19[3]; *meinlauss faþir ok hreinn* Gd. II, 41[6] und *faþir þióþar* Gd. I, 41[4] 'vater des ganzen isländ. volkes' heist der bischof Guþmundr.

---

[1]) læ'rþra mit Flb. nach Finnur Jónsson zu lesen. [2]) Vgl. KGES. I, 70.

Von seiner tätigkeit führt er die namen *gramr sǫngs* Bp. II, 127 [1]) 'leiter des gesanges', und *veitir vígslu* Bp. II, 13_1, *gæ'tir vígslu* Gþ. 4[2] 'derjenige, der die weihen austeilt'. Er ist gelehrt, *þýþr læ'rdoms prýþir* Plac. 5[6], und erscheint als lehrer ausser in den schon angeführten wörtern, wenn er *kennir hófs* Bp. II, 172_{6} f. genant wird, 'lehrer der mässigkeit', vgl. *doctor veritatis* þt. I, 9; er weist den frommen den weg, *leiþsagi valþra manna* Gd. I, 28[4]; er schützt sie, *skýlir hǫlþa* Gd. I, 39[1], *gæ'tir fyrþa* Bp. II, 99_{11}; wacht über ihre seelen, *sálna gæ'tir* Gd. II, 62[2].

Er lenkt die menschen im allgemeinen und ist ihr meister, und im besonderen sind seiner obhut anvertraut die priester: *stýrir hǫlþa* Bp. II, 136[15 f.], *stiórnarmaþr* Gd. II, 26[8]; die christenheit wird hier 'das boot Petri' genant, s. s. 99, vgl. *plebis rector* Ah. V, 72, 11[4]; *meistari lýþa greina góþr* Gd. II, 32[7]; *geymir klerka* Gd. I, 13[8], II, 33[4], *gæ'tir klerka* Mgr. 5[1 f.], *gæ'tir munka* Mgr. 9[4], *stýrir klerka* Gd. II, 56[1], vgl. *custos praeceptorum* þt. I, 12. Er legt zeugnis ab von den gesetzen gottes und wacht über sie: *váttr guþs laga* Bp. II, 12_5, *greiþir guþs laga* Bp. II, 63[23], *greiþir grams sólar laga* Bp. I, 146[16–19], vgl. *emulator legum* þt. I, 24, *legis lator* þt. I, 60. Ihrer äusseren stellung nach sind die bischöfe die vorsteher und hauptleute der priesterschaft, der christenheit, ja der welt: *hǫfuþmenn heims* Ge. 65[1 f.], *yfirmaþr várrar kristni saþrar* Gd. I, 5[2], *yfirmaðr* Gd. I, 49[3], *yfirmaþr læ'rþrar alþýþu* Ge. 9[1–4], *formenn í kristninni* Gd. II, 54[6 f.] So wird auch Moses *þrekprúþr þióþar yfirmaþr* Lv. 19[5 f.] genant. Gewissermassen einem könige verglichen wird der bischof, wenn er 'krone des volks' *lýþskoróna* Gd. II, 68[3] heist. Nach seiner tracht erscheint er als 'träger der mitra', *mítru gramr* Selk. 15[2], *mítru runnr* Gþ. 4[7], *mítra stýrir* Mgr. 10[1]. Als geweihter bischof ist er *vígslu niótr*

---

[1]) Vgl. KGES. II, 216 f.

Gþ. 5[4]. 14[3]. Das erzbistum ist *heilagt veldi* Eiríksdr. 27[5] (carm. norr. 53)[1]) und der sitz selbst *erkistóll* Ge. 65[4], Eiríksdr. 13[2], 27[3] (carm. norr. 51. 53), und so wird 'die weihen als bischof bekommen' ausgedrückt durch *taka vígslur dýrar veldis stóls* Gd. I, 10[3 f.]; nach dem bischofssitz wird dann auch der bischof *stólsettr Hólabiskop* Gd. I, 21[2] genant und da die bischofskirche die 'hauptkirche' ist, erscheint er als deren wächter, *greiþvirkr geymir hǫfuþkirkiu* Bp. II, $26_{1\,f.}$ Sehr charakteristisch ist es, um auch das hier anzuführen, wenn Markús Skeggjason Rom, oder vielleicht auch Italien, Eiríksdr. 12[5] (carm. norr. 51) *munkaveldi* nent. Der ausdruck mag ihm vielleicht von einem besucher der heiligen stadt zugekommen sein, dem die grosse anzahl der mönche in Rom als das hervorstechendste merkmal auffiel. Denn selbst war er unsres wissens nie dort.

Nach dem vorgang von AG. I reihe ich hier ein paar ausdrücke an, die sich sonst schwer unterbringen lassen.

Abgaben und *einkünfte der kirche* (AG. I, 343 f.) werden erwähnt *rentur ok mundr* Gd. II, 30[3 f.]; *mundr* ist eigentlich die summe, für welche die braut gekauft wird; da nun kurz vorher die kirche 'die braut des herrn' genannt wird, so hält sich der ausdruck ganz in dem gewählten bilde [2]). Den zehnten zahlen heist übereinstimmend mit der prosa, *tíund gialda* Lv. 10, aber in übertragener bedeutung, ganz allgemein 'kirchliche busse entgelten' wird es Sturlungasaga VII, s. 312 in einer strophe gebraucht.

Den *bann* über jemanden verhängen (AG. I, 345 f.) wird durch 'ausgiessen' ausgedrückt, *steypa sterkast bann yfir fiǫlþa manna* Gd. II, 47[3 f.].

Die aus der prosa bekanten ausdrücke wie *kirkia*, *musteri* etc. kommen natürlich auch in der dichtung vor. Ich merke nur folgendes an: *musteri* Lil. 36[8] ist der jüdische

[1]) FJ. fast den ausdruck mehr allgemein auf: 'das reich gottes auf erden'. [2]) Vgl. lex. poet. s. 585 a.

tempel, *hǫfuþkirkia*, Eiríksdr. 25[4] (carm. norr. 52) meint nicht wie sonst bischofskirche, sondern steinkirche im gegensatz zu den sonst üblichen holzkirchen; *virki skrýddar* werden sie genant, was von Egilsson lex. poet. s. 740 mit *arte elaborata* unter *skrýða* wiedergegeben wird, während er s. 886 unter *virki* daneben vorschlägt *sepimento* (*coemeterio*) *instructus*. Er denkt also an einen die kirche umgebenden umzäunten kirchhof. Dass ein kirchhof die kirche umgab, brauchte ja nicht besonders hervorgehoben zu werden; dies war auch bei den holzkirchen der fall. Ob kirchhöfe vorkamen, die mit einer verteidigungsmauer oder einem wall umgeben waren, ist mir nicht bekant; *virki* wird häufig in isländ. sagas genant und bedeutet einen wall, der entweder aus holz oder aus erde und steinen aufgeführt war und ein gebäude umgab [1]). Hier würde man, da von steinkirchen die rede ist, in erster linie an eine mauer aus stein zu denken haben. War es nun nicht brauch, die kirchen mit einer mauer zu umgeben, so könte man vielleicht an etwas anderes denken, und ich möchte dies hier als eine vermutung, aber auch nur als eine solche, aussprechen.

Bekantlich sind in Jütland, auf Bornholm und in Südschweden eine ganze anzahl steinerner rundkirchen von eigentümlicher form erhalten, deren konstruktion von Seesselberg [2]) auf germanische rundburgen zurückgeführt werden. Sie dienten, was in jenen unruhigen zeiten des frühen mittelalters ja sehr erklärlich ist, neben den gottesdienstlichen zwecken in hervorragendem maasse auch der verteidigung. Die kirchen waren oft zwei-, ja auch dreistöckig und 'der obere rand der ganzen umfassungsmauer (war) als freier laufgang hergerichtet', wie z. b. in der kirche von Nylarsker [3]), 'den nach aussen

---

[1]) Vgl. Valtýr Guðmundsson, Privatboligen på Island i sagatiden, s. 255 f. [2]) Die früh-mittelalterliche kunst der german. völker, s. 77 ff.; vgl. auch Ekhoff in Aarb. f. nord. oldk. og hist. II. r. 14. bd. s. 19 ff. [3]) figur 239 bei Seesselberg s. 77.

hin eine gemauerte (bisweilen zinnenartige) brustwehr begrenzt' [1]). Hat etwa unser dichter solche kirchen mit einer brustwehr gemeint? Diese kirchen musten freilich für einen Isländer etwas besonders auffallendes haben, denn in Island und Norwegen kante man solche nicht. Freilich scheint sich baugeschichtlich nicht feststellen zu lassen, wie weit zurück man diese kirchen im Norden datieren kann, und ob es möglich ist, sie bis ins 11. jahrh. zu setzen. Hildebrand [2]) führt an, dass es rundkirchen ca. 1150 zur zeit eines bischofs Bengt in Westergötland gegehen habe. Verhält sich das so, so wäre es ja nicht ausgeschlossen, dass auch schon hundert jahre früher solche kirchen oder deren prototype vorhanden gewesen seien, und wir hätten alsdann in unserer stelle einen interessanten beleg, die früheste erwähnung einer befestigten rundkirche.

Die eben besprochnen kirchen nent derselbe dichter in der angeführten strophe *tíþa flaustr* 'schiffe des gottesdienstes', die der könig *smíþa lét* 'kunstvoll verfertigen liess' [3]).

---

[1]) a. a. o. s. 83. [2]) Svenska fornminnesfören. tidskr. bd. VIII hft. 3. Das citat selbst war mir nicht zugänglich. [3]) FJ. teilt die hier von mir vermutungsweise vorgetragene ansicht nicht. Er denkt bei *virki* an kunstwerke, wie geschnitzte holzbilder, altartafeln oder ähnliches und verweist zur stütze dieser annahme auf *víravirki* 'filigranarbeit' Fritzn.[2] III, 958. In derselben strophe werden diese kirchen, z. 8., *borþi merkþ* genant, was Egilsson lex. poet. 69 fälschlich mit *templa tabulata, i. e. ligno fabricata, lignea* übersetzt. Von holzkirchen kann keine rede sein, da es sich in beiden halbstrophen um dieselben kirchen handelt, die ausdrücklich steinerne genant werden. Deshalb übersetzt auch Wisén carm. norr. II, 81 *templa contabulata*, was ich so verstehe, dass sich bretterwerk in der kirche befand, sei es dass der fussboden mit brettern bedeckt war oder die wände mit ihnen belegt waren. Einen augenblick hatte ich daran gedacht, ob hier nicht *borþ* etwa in der bedeutung 'rand' wie beim schiffsbord gebraucht wäre, und der dichter etwa einen hölzeren laufgang gemeint hätte, wie solche auch an den befestigten kirchen Dänemarks vorkommen. Wäre das möglich, dann hätte die oben vorgetragene hypothese eine gute stütze. Aber es fehlen mir parallelen für einen solchen gebrauch. FJ. denkt vermutungsweise auch daran, ob *borþ* nicht etwa altar bedeuten könne. Aber auch hierfür finde ich kein beispiel. Wiséns auffassung wird wol die richtige sein. 'Men det hele er noget uklart' (FJ.).

Da wir bei den kirchen sind, so mögen auch noch die Sól. 69[4] erwähnten *hreinir kyndlar* 'die reinen kerzen', die über den häuptern frommer männer im himmel brennen, und der *organs stóll* Sól. 76[3] 'sella organica' hier eine stelle finden. Natürlich werden noch manche andere kirchengerätschaften in den gedichten erwähnt, wie z. b. *hit skreytta skrín Ólafs konungs* Gd. I, 29[1–3] 'der geschmückte schrein Ólafs'; jedoch dürfte es kaum nötig sein, sie hier aufzuzählen.

IV. *Sakramente und verschiedene kirchliche ausdrücke* (AG. I, 364 und passim).

Ich fasse hier verschiedenes zusammen, da es nicht möglich ist, dasselbe zu grösseren abschnitten zu vereinigen.

Taufe. Die quelle, in der man getauft wird, ist der *skírnarbrunnr* þorbiǫrn dísarsk. Sn. E. I, 446, II, 333[9–12]. 444, das hineingehen *fara í skírnarbrunn* Ól. r. 26[3]. In einem an verschiedenen stellen vorkommenden verse des Sighvatr þórþarson [1]) steht der ausdruck *hefia ór heiþnum dómi*; es ist dies die technische bezeichnung dafür, dass ein kind über die taufe gehoben wird [2]).

Abendmahl. Dies sakrament ist eine wiederholung des opfers Christi, *helgasta lífs fórn* Lb. 37[6–8], daher heist es auch einfach *hreinust fórn* Gd. II, 63[3]. Man verspeist Christi fleisch und blut: *bergia holdi þinu* (Christi) *ok blóþi* Has. 12[1–4], und der dichter der Katrínardrápa klagt sich 46[1 f.] zerknirscht an, dass er unreinen herzens das heilige sakrament zu sich genommen habe:

bergþa ek meþ brióstí saurgu
blóþi ok holldi skapara þióþar [3]).

Die *letzte ölung* ist *heilǫg smurning* Gd. II, 63[3] und das *salböl krisma* Lv. 24[6], Sn. E. II, 495.

---

[1]) Die stellen angeführt bei Gíslas. Udvalg s. 202. [2]) Gíslas. a. a. o. 205 und AG. I, 366. [3]) Vgl. Kahle Isl. geistl. dicht. 16.

An einen eigentümlichen gebrauch des wortes *messa*, auf den schon öfter aufmerksam gemacht worden ist, sei hier erinnert. In den zwar ums jahr 1200 [1]), also tief in christl. zeit entstandenen, aber sich für ein lied des heidnischen Rolf Krake ausgebenden Krákumál wird in seltsamer weise *odda messa* 'die messe der speere' 11[7] (carm. norr. 63) für kampf gebraucht. Die bildung scheint anklang gefunden zu haben, denn wir treffen sie wieder in den Filipórímur IV, 15[2] [2]). Ähnlich ist *vopna messa* þórþ. s. Hræþu 9, 1 [3]).

Die aus der prosa bekanten ausdrücke für die bibel (AG. I, 368 ff.) kommen auch bei den dichtern vor. Ich nenne: *guþspiall* Bp. II, 54[2], Gd. II, 65[2], Hdr. 10[5]; *ritning* Lil. 8[6], *ritningar vitni* Pdr. 24[4], *ritning ok laganna vitni* Gd. II, 39[6], *ǫll vitni ítra ritninga* Pdr. 30[1 f.], in allen fällen ohne hinzufügung von *heilǫg*, vgl. AG. I a. a. o., in einfacher übersetzung des lat. *scriptura*. Auch dies selbst kommt vor Pdr. 12[1]. Daneben *helgar bǿkr ok himna skript* Sól. 70[4 f.]. Ferner erwähne ich noch *sǫngua bǿkr* Gd. I, 8[2] 'messbücher' oder allgemein 'bücher, die kirchliche gesänge enthalten', *bullam* acc. 'die bulle' Gd. I, 35[3].

Ein paar weitere biblische ausdrücke sind die folgenden. Adam wird Lil. 12[3] *heimstýrandi* 'der weltlenker' als der erste der menschen genannt; die arche Noae ist *ǫrk* Lv. 16[5]; Moses heist *lagavíss* Lv. 18[2] 'der gesetzeskundige'. Die schächer, die mit Christus gekreuzigt werden, sind dem dichter diebe, *þiófr* Has. 22[1] und übeltäter, *illvirki* Has. 23[2]. Die beschneidung heisst *umsniþning* Lil. 35[5]. Sn. E. II, 234, vgl. AG. I, 365; *krúna* Hdr. 2[8] 'die glatze' vgl. AG. I, 342; *helgi dómr* Ól. r. 62[1] der leichnam, die reliquien Ólafs d. hlgn.

V. *Die Dreieinigkeit* (AG. I, 380).

Die dreiheit, *trinitas*, ist *guþs þrenning* Lil. 37[8], Mdr. 1, *þrennt einvald* Gd. II, 65[4]. Hier wird die einheit in

---

[1]) Vgl. Finnur Jónsson Litteraturhist. II, 158. [2]) Wisén Riddararímur s. 26. [3]) Die ausgabe selbst (von Friðriksson 1848) war mir nicht zugänglich.

der dreiheit hervorgehoben, wie desgleichen in den folgenden ausdrücken: *einn guþ í þrennum greinum* Gd. I, 18⁴. 59⁸, *eins goþs þrenning* Ge. 1¹⁻⁴, *eining sǫnn í þrennum greinum* Lil. 1⁸, *guþ, þrenn ok einn, greiniz þrennum persónum* Pdr. 2¹ ᶠ·; entsprechend wird Christus genant *ein persóna þrennrar greinar* Lil. 31⁸; *þrennur ok einn í þinni þrenning* Vv. 1⁸ ᶠ·, *þrennr kóngr* Gd. II, 53² [1]).

Das ganze wesen der dreieinigkeit, in der auch alle eigenschaften gottes und Christi verkörpert sind, wird in der schönen strophe geschildert, mit welcher die Lilia anhebt:

Almáttigr guþ, allrar stéttar
yfirbióþandinn engla ok þióþa,
ei þurfandi staþa né stunda,
staþi haldandi í kyrrleiks valdi,
senn verandi úti ok inni,
uppi ok niþri ok þar í miþiu, —
lof sé þér um aldr ok ævi,
eining sǫnn í þrennum greinum.

Vgl. *trinus in personis* Mon. I, 10³¹, *tres personae* Oh.¹ 18, *trinus deus et simplex* SS. 12. 44.

VI. *Gott* (AG. I, 381 f.) [2]).

1. Schöpfer.

Die stellen, an denen gott als schmied, d. h. als kunstfertiger werkmeister erscheint, sind bereits s. 11 f. behandelt. Anzureihen sind hier einige allgemeinere ausdrücke:

skapari minn Lil. 51⁸ u. ö., *allz vinnandi* Vv. 1², *þú er allar aldar skaptir* Has. 1² ᶠ·, *einskepiandi landa* Has. 3²⁻⁴, *søkkvi sunnu sæ'trs* Has. 49⁵⁻⁸, *þá er skóp skepnu* Lv. 14⁶, *skepnu deilir* Gd. I, 33⁸. 57⁸, *heimstýrir, er himna skóp dýra* Sn. E. II, 174, *einn dróttinn, sás skóp allt gótt* Plac. 32⁴, vgl. *creator saeculi* Mon. I, 1⁹, *summus creator omnium* Mon. I, 1⁵³, *summus genitor* Mon. I, 22⁵, *creator rerum* Mon. I, 47²⁷.

---

[1]) Die hdschrift hat *þrennar kóngi*, doch trift die in den text aufgenommene vermutung *þrennum k.* wol das richtige. [2]) Die ags. ausdrücke für gott und Christus bei Bode, kenningar s. 79 ff., as. 85 f., ahd. 86.

2. Vater.

Gottes eigenschaft als vater wird natürlich öfter erwähnt. Ich führe als beispiele an: Post. 510², Lv. 29², Sól. 75¹; *guþdóms eþli fǫþur* '*divina patris natura*' [1]), *feþrpersóna* Lil. 24³ [2]).

3. König und herrscher [3]).

Die beispiele, in denen gott als gefolgsherr erscheint, sind bereits angeführt, vgl. s. 26 ff. Ohne nähere bestimmung, absolut als könig, herrscher, erscheint gott z. b.: *mildingr* Bp. I, 568¹³ ᵃ, Bp. II, 69¹, *herra* Lil. 19², *yfirþeingill* Lv. 14¹. Meistens jedoch wird hinzugefügt, worüber gott herrscht, und ich habe im folgenden versucht eine sammlung dieser ausdrücke zu gehen. Man kann daraus die grosse mannichfaltigkeit des poetischen ausdrucks ersehen, die den dichtern zu gebote stand.

a) Herr des alls.

æ'ztr dróttinn alls Bp. I, 138¹³ ᶠ· vgl. *pater cunctorum dominus* Mon. I, 21⁹.

b) Herr des himmels.

harri himna Íslendinga dr. 22⁷ (carm. norr. 81), *dróttinn h.* Bp. I, 146₇, *tiggi h.* Gd. I, 3², *gæ'tir h.* Gd. II, 57¹, *stýrir h.* Bp. II, 34¹⁸, *hirþir h.* Bp. II, 175¹, Gþ. 15³, *guþ h.* Sól. 6¹, *himnavaldr* Ge. 63⁶, Plac. 19⁷; *stólkonungr biartra himna* Gd. I, 32⁶ u. ö. — *stólkonungr* ist der auf seinem throne prangende kaiser von Byzanz; befördert worden ist die wahl des wortes vielleicht durch ausdrücke wie *altithronus dominus* Mon. I, 4³⁵ — *hæ'stráþandi hæ'stra himna* Gþ. 16¹ ᶠ·, *stýrandi biartra himna* Bp. II, 169¹⁴, *mildingr himins* Pdr. 5⁴, *herra andlangs* Gd. II, 29⁸.

buþlungr himinríkis Has. 49²⁻⁴, *siklingr h.* Lv. 14³ ᶠ·, *ræ'sir h.* Bp. II, 178.

---

[1]) Vgl. lex. poet. 147 b sub *eþli.* [2]) Vgl. carm. norr. II, 66. [3]) Vgl. Hel. 416 f.

Im folgenden gebe ich die ausdrücke, in denen der himmel durch eine kenning ausgedrückt wird. Zur erklärung muss ich der hauptsache nach auf das lex. poet. verweisen. Übrigens sind die meisten bilder durchaus durchsichtig. Das die abhängigen wörter regierende substantiv stelle ich an die spitze.

deilir sólar vangs Post. 511^{3}.

dróttinn dagbéiar Plac. $18^{1\,f.}$, *dœ'gra stalls* Gd. I, $39^{3\,f.}$, *mána hiarls* Bp. II, $169^{22\,f.}$, *stiǫrnureitar* Lil. $26^{2\,f.}$, *foldar hattar hallar* Flateyiarb. I, $431^{3\,f.}$ [1]).

frónspennir fagrtialda Has. $44^{5\,f.}$; die häufigen zusammenstellungen gottes (und Christi) als könig des himmels-(u. s. w.)zeltes sind vielleicht gefördert worden durch lat. ausdrücke wie *rex aeterni tabernaculi* Ah. V, 11, 24^{16}.

fylkir veþrhallar Has. 4^{6-8}.

gramr sólar ítrbóls Rekst. 33^{8} (carm. norr. 50), *élserkiar* Has. 18^{2}, *hyriar tialda heiþs* Has. 14^{6-8}, *landa rœ'frs* Has. 43^{1-4}, (Christus?) *hreggranns* Lv. $25^{5\,f.}$ $29^{5\,f.}$ $33^{5\,f.}$, *glyggranns* Sn. E. I, 448 [2]).

gœ'tir hlýrs heimstǫþu Bp. II, 128^{20-22}; Egilsson schlägt lex. poet. s. 582 unter *móða* vor, *hyrs* zu lesen, und übersetzt s. 313 *heimstǫðu hyrr* 'ignis mundi sol', aber der reim auf *fýris* verlangt länge des *ý* im ersten reimwort. Ich nehme *hlýr* in der bedeutung *tabula*, s. lex. poet. s. 362 unter *hlýr* 4), *clipeus*, so dass *hlýr heimstǫþu* '*clipeus mundi*' d. h. 'der himmel' wäre.

harri salar fialla Lv. 1^{2-4}, *fagrgims hás hreggranns* Lv. 2^{2-4}, *hauþrtialda* Ge. $19^{5\,f.}$, *heims hallar* Lv. $21^{3\,f.}$

hildingr hœ'stra hlýrna Bp. II, $128_{3\,f.}$

hilmir dagbéiar Biǫrn hítd. 66 (Gísl. Udv. s. 156), *sunnu stóls* Gd. I, $53^{3\,f.}$, *sólar bóls* Ge. 67^{5-7}.

hirþir himna garþs Sn. E. II, 196.

1) Vgl. lex. poet. unter *hǫttr* s. 384. Oder Christus, wie Egilss. will?
2) Nach Sn. E. Christus, aber vielleicht doch gott.

iǫfurr flugreinar Has. $44^{2\,f.}$, *háborgar hreggs* Has. 45^{1-3}, *hás hreggranns* Lv. $17^{1\,f.}$, *hreggskríns* Post. 510^{33}, *vindræfrs* Sn. E. II, 222.

landreki heims hlýskialdar Gd. II, $69^{7\,f.}$.

lofþungr tungla ranns Ge. 46^{6-8}, *byriar vegs* Ge. 64^{1-4}.

konungr láþhofs Plac. $31^{2\,f.}$, *élhallar* Has. $2^{5\,f.}$, *sóltialds* Has. 10^{4}, *fiǫrnis huels sunnu* Has. $36^{7\,f.}$.

mildingr mána foldar Gd. II, 4^{1}, *rǫþuls brautar* Gd. II, 57^{5-7}, *sunnu skeiþs* Gd. II, $67^{1\,f.}$.

salkonungr sólar Hv. 12^{1}, Lv. 25^{7} u. ö., *hreinar sólar* Hv. 16^{5}, *himna* Ge. 66^{6}.

salvǫrþr grundar Ge. 19^{3}, Lv. 6^{5}.

siklingr sólvangs Lv. $35^{7\,f.}$, *vagna bóls* Bp. II, $53_{12\,f.}$.

stillir gagls leiþar Plac. $28^{2\,f.}$, *hreggtialda* Has. $1^{1\,f.}$, wahrscheinlich gott, nicht Christus, denn es folgt der relativsatz *þú er allar aldar skaptir*, was allerdings ja auch auf Christus bezogen werden könte, da auch dieser als schöpfer betrachtet wird.

stiórnari sólar setra Gþ. $9^{3\,f.}$.

tiggi tunglbryggiu Lv. 19^{1}, *vagnbryggiu* Post. 510^{12}.

valderir éls foldar Plac. 26^{5-7} [1]).

valdr heimsalar tialda Bp. II, 172_{1}.

vísi vagnræfrs Ge. $71^{7\,f.}$.

þengill þeyranns Mdr. 2, *vegs lióþengla* Plac. 6^{2-8}.

ǫþlingr salar rǫþla Lv. 33^{2}.

c) Herr der welt, himmels und der erde.

stýrir heims Gd. II, 70^{2}, *heimstýrir* Sn. E. II, 174, *umgneypandi alls heims* Ge. $16^{7\,f.}$, *iǫfurr alls heims* Sn. E. II, 246, *heimsiklingr* Plac. 25^{4}, *yfirspennandi heima þrennra* Lil. 22^{4}, gemeint wol himmel, erde und hölle; *iǫfurr heims ok himna* Ge. 64^{5}, *hilmir foldar* Plac. 5^{7}.

---

[1]) Vgl. Njál. II, 42 f.

d) Herr der sonne, der gestirne, des blitzes und der luft.

gramr sólar Ge. 18^{8} u. ö., Bp. I, 146^{16-19}, *tyggi sólar* Ge. $65^{3\,f.}$, *tyggi rǫþuls* Ge. 9^{6}, *gramr rǫþla* Bp. I, $568^{3\,b}$. II, 69^{3}, *buþlungr sunnu* Gd. II, 72^{5-8}, *dróttinn himintǫrgu* Lv. $36^{7\,f.}$, *dróttinn himna skialdar* Gd. II, $16^{7\,f.}$; *harri heims týris* Lv. $14^{5\,f.}$ [1]), *iǫfurr mána* Bp. I, 138^{12}, *valdr mána* Gd. I, 1^{6}. Sn. E. II, 232, *stiórnari mulins* Gd. II, 64 [2]), *stýrir tungla* Gd. I, 52^{7}, *stillir stiǫrnu* Gþ. 3^{7}, *stillandi hnossa himins* Has. $4^{2\,f.}$, *siklingr himintungla* Gþ. 7^{7}, *gramr vagna* Gd. II. 5^{8}, *yfirdómari himna lióma* Gd. I, 20^{2}, *dróttinn hreggs biartloga hróts* Has. $9^{8\,f.}$, *dǫglingr lopts lióþgims* Lv. 35^{2-4}.

rǽsir lopts hins liósa Gd. I, 1^{1}, *siklingr skýia* Sn. E. II, 214.

e) Herr der engel und der menschen.

gramr engla Plac. $25^{1\,f.}$, *stillir engla* Gd. I, 20^{5}, Post. 511^{7} (Christus?), *þengill hǫfuþengla* Bp. I, 138^{16}, *dróttinn himins gotna* Lv. 25^{4}, *valþr dróttar dýrþar* Has. $36^{1\,f.}$, *friþar deilir himneskrar hirþar* Mdr. 11, *lofþungr (er) stýrir englum* Gd. I, 50^{2}, vgl. *rex coelestium agminum* Mon. I, 14^{1}. *allrar stéttar yfirbióþandinn engla ok pióþa* Lil. $1^{1\,f.}$, *sannr hǫfþinginn engla ok manna* Lil. 28^{6}.

[1]) Die stelle ist nicht ganz klar. Egilss. verbindet lex. poet. 813 *heimstýriss harri* '*rex solis*', aber dass die sonne die lenkerin der welt genant wird, ist ungewöhnlich. Auf s. 829 dagegen erklärt er: *tyri* '*lumen*' *i. qu. týra, heims tyri* '*lucerna mundi*', *sol. tyra* kommt nur einmal vor in einer schwer verständlichen und noch nicht genügend erklärten kenning Egils in Sn. E. s. 499 *en sámleit sǫkk síþra brúna tíru fylgþu*, vgl. zu der stelle Sn. E. III, 180, lex. poet. s. 758 unter *sökk* und s. 828 unter *tyra*. In Cleasby-Vigf. dict. s. 646 werden angeführt: *tyrfi* und *tyri* 'a resinous fir-tree' used for making a fire, ferner eine lesart der Fagrsk. s. 105 *týru tré*, und damit wird wol das *tíra* des verses zusammenhängen. Es muss in dem ausdruck eine kenning für 'auge' liegen. Zu vergleichen ist noch I. Aasen Ordb. 858 *tyre* n. 'fedt træ, fyrreved som indeholder harpix eller tiærestof. *tyrve* n. tjæreved, fyrrerod hvoraf man udbrænder tjære etc.' Hierher dürfte unser *týrir* zu stellen sein 'der feuerbaum der welt' ist die sonne. [2]) Vgl. lex. poet. s. 584.

Gþ. 5⁴. 14³. Das erzbistum ist *heilagt veldi* Eiríksdr. 27⁵ (carm. norr. 53) [1]) und der sitz selbst *erkistóll* Ge. 65⁴, Eiríksdr. 13², 27³ (carm. norr. 51. 53), und so wird 'die weihen als bischof bekommen' ausgedrückt durch *taka vígslur dýrar veldis stóls* Gd. I, 10³ f.; nach dem bischofssitz wird dann auch der bischof *stólsettr Hólabiskop* Gd. I, 21² genant und da die bischofskirche die 'hauptkirche' ist, erscheint er als deren wächter, *greiþvirkr geymir hǫfuþkirkiu* Bp. II, 26₁ f. Sehr charakteristisch ist es, um auch das hier anzuführen, wenn Markús Skeggjason Rom, oder vielleicht auch Italien, Eiríksdr. 12⁵ (carm. norr. 51) *munkaveldi* nent. Der ausdruck mag ihm vielleicht von einem besucher der heiligen stadt zugekommen sein, dem die grosse anzahl der mönche in Rom als das hervorstechendste merkmal auffiel. Denn selbst war er unsres wissens nie dort.

Nach dem vorgang von AG. I reihe ich hier ein paar ausdrücke an, die sich sonst schwer unterbringen lassen.

Abgaben und *einkünfte der kirche* (AG. I, 343 f.) werden erwähnt *rentur ok mundr* Gd. II, 30³ f.; *mundr* ist eigentlich die summe, für welche die braut gekauft wird; da nun kurz vorher die kirche 'die braut des herrn' genannt wird, so hält sich der ausdruck ganz in dem gewählten bilde [2]). Den zehnten zahlen heist übereinstimmend mit der prosa, *tíund gialda* Lv. 10, aber in übertragener bedeutung, ganz allgemein 'kirchliche busse entgelten' wird es Sturlungasaga VII, s. 312 in einer strophe gebraucht.

Den *bann* über jemanden verhängen (AG. I, 345 f.) wird durch 'ausgiessen' ausgedrückt, *steypa sterkast bann yfir fiǫlþa manna* Gd. II, 47³ f.

Die aus der prosa bekanten ausdrücke wie *kirkia*, *musteri* etc. kommen natürlich auch in der dichtung vor. Ich merke nur folgendes an: *musteri* Lil. 36⁸ ist der jüdische

---

[1]) FJ. fast den ausdruck mehr allgemein auf: 'das reich gottes auf erden'. [2]) Vgl. lex. poet. s. 585 a.

tempel, *hofuþkirkia*, Eiríksdr. 25[4] (carm. norr. 52) meint nicht wie sonst bischofskirche, sondern steinkirche im gegensatz zu den sonst üblichen holzkirchen; *virki skrýddar* werden sie genant, was von Egilsson lex. poet. s. 740 mit *arte elaborata* unter *skrýða* wiedergegeben wird, während er s. 886 unter *virki* daneben vorschlägt *sepimento* (*coemeterio*) *instructus*. Er denkt also an einen die kirche umgebenden umzäunten kirchhof. Dass ein kirchhof die kirche umgab, brauchte ja nicht besonders hervorgehoben zu werden; dies war auch bei den holzkirchen der fall. Ob kirchhöfe vorkamen, die mit einer verteidigungsmauer oder einem wall umgeben waren, ist mir nicht bekant; *virki* wird häufig in isländ. sagas genant und bedeutet einen wall, der entweder aus holz oder aus erde und steinen aufgeführt war und ein gebäude umgab [1]). Hier würde man, da von steinkirchen die rede ist, in erster linie an eine mauer aus stein zu denken haben. War es nun nicht brauch, die kirchen mit einer mauer zu umgeben, so könte man vielleicht an etwas anderes denken, und ich möchte dies hier als eine vermutung, aber auch nur als eine solche, aussprechen.

Bekantlich sind in Jütland, auf Bornholm und in Südschweden eine ganze anzahl steinerner rundkirchen von eigentümlicher form erhalten, deren konstruktion von Seesselberg [2]) auf germanische rundburgen zurückgeführt werden. Sie dienten, was in jenen unruhigen zeiten des frühen mittelalters ja sehr erklärlich ist, neben den gottesdienstlichen zwecken in hervorragendem maasse auch der verteidigung. Die kirchen waren oft zwei-, ja auch dreistöckig und 'der obere rand der ganzen umfassungsmauer (war) als freier laufgang hergerichtet', wie z. b. in der kirche von Nylarsker [3]), 'den nach aussen

---

[1]) Vgl. Valtýr Guðmundsson, Privatboligen på Island i sagatiden, s. 255 f. [2]) Die früh-mittelalterliche kunst der german. völker, s. 77 ff.; vgl. auch Ekhoff in Aarb. f. nord. oldk. og hist. II. r. 14. bd. s. 19 ff. [3]) figur 239 bei Seesselberg s. 77.

þengill lýþa Plac. 6^{7}, *dróttinn beima* Plac. 36$^{6\,f.}$, *skýlir hǫlþa* Gd. I, 1^{7}, *faþir þióþar* Gd. I, 41^{4} (oder bischof Guþmundr?), *hilmir ýta* Post. 511^{2}, *dǫglingr ǫþlinga* Ge. 5$^{6\,f.}$, *dróttinn harra* Ge. 25^{7}, *enn hæ'sti konungr iǫfra* Hv. 11$^{3\,f.}$, beide ausdrücke gott als könig der könige bezeichnend, *hæ'str skiǫldungr kristni* Ge. 6$^{7\,f.}$ (Christus?).

konungr aldar Plac. 28^{8}, *dróttinn a.* Ge. 10$^{2\,f.}$, *yfirskiǫldungr a.* Ge. 65^{7} (Christ.?), *stýrir a.* Lv. 3$^{5\,f.}$, *gramr a.* Gd. I, 36 [1]).

Schliesslich mögen noch erwähnt werden die ausdrücke *lífs stýrandi fugla ok dýra* und 'herr des gerichts', *dǫglingr dǿmistóls* Lv. 1$^{5\,f.}$, *dómari heims* Ge. 42^{2}, *dómvaldr* Sól. 29^{3}. Meist wird Christus so genant und vielleicht ist er auch hier gemeint.

f) Eigenschaften [2]).

Ich muss mich auch hier natürlich wieder nur auf eine auswahl beschränken.

Allmächtig. allmáttigr Has. 17^{6}, Sól. 7^{6}. 17^{6}, *allmáttugr* Gd. II, 1^{1}, *allsvaldandi* Ge. 1^{2}, Lil. 4^{8}, *allsráþandi* Ge. 5^{4}, *allvirkr* Sn. E. II, 196.

Stark, mächtig. dáþsterkr Lv. 36^{6}, *dáþmáttugr* Lv. 5^{7}, *dáþreyndr* Has. 44^{2}, *dáþvandr* Ge. 6^{2}, *dáþsniallr* Lv. 23^{6}, *sniallr* Lv. 25^{8} u. ö., Ge. 1^{2}, *eliunkuþr* Lv. 36^{3}, *virkr* Sól. 48^{2}, *snarr* Ge. 65^{3}, *ríkr* Lil. 19^{2}, Sól. 36^{4}, *máttugr* Bp. II, 169^{22}. Sól. 10^{5}. 75^{1}.

Hoch, erhaben. hár Bp. II, 34^{26}. Ge. 64^{2}. 71^{7}, *hæ'str* Ge. 67^{7}, *háleitr* Pdr. 13^{2}. 53^{6}, Lil. 26^{2}.

Heilig. heilagr (*helgr*) Lv. 9^{1}. 39^{4}, Sól. 23^{5}, Gd. I, 1^{7}.

Leuchtend. skýrr Has. 2^{6}, *lióss* Ge. 64^{3}.

Berühmt. fræ'gr Plac. 26^{7}, Lv. 2^{1}. 3^{6}, *ítr* Plac. 32^{1}. u. ö. Has. 4^{6}. 18^{1}. Ge. 21^{3}, *snillifimr* Lv. 6^{6}, *alhróþigr* Gd. I, 41^{4} (bisch. Guþmundr?), *tírsæ'll* Gd. I, 52^{7}, *dróttinn vegs gnóttar* Lv. 34^{6}.

---

[1]) Vgl. lex. poet. 655 sub *rǽkja*. [2]) Vgl. Hel. 415 ff.

Gütig, milde, hilfreich. bliðr Plac. 19[5], *gózkufyldr* Has. 35[4], *gózku fimr* Lv. 17[4], *ýtum hollr* Lv. 11[3], *líknsamr* Ge. 16[6], *hiálpríkr* Bp. I, 146$_1$, *mildr* Lv. 14[8], Gd. II, 43[5], Bp. II, 169[22].

Teuer. dýrr Ísl. dr. 22[7] (carm. norr. 81), Plac. 46[1], Ge. 25[7] — in allen drei fällen in verbindung mit *harri*, sodass es fast den eindruck einer formelhaften zusammenstellung macht —, Lil. 21[7], *alldýrr* Lv. 29[2], *dýrligr* Lv. 36[5]. Er ist *dýrri ǫllu þuí megi* (ɔ: die menschen) *of hyggia* Has. 2[5–8].

Wahr. hinn sanni Sól. 24[2]; *rein, hreinn* Sn. E. II, 208, *ǫllu hreinne* Plac. 32[3] u. ö.; *reich, hǫppum glæ'str* Plac. 39[3]; *klug, kónn* Bp. I, 138[11]; *süss, sótr* Gþ. 9[4]; *ratmächtig, ráþmeginn risnu fimr* Lv. 20[5 f.].

g) Gaben, die gott verleiht; seine tätigkeit.

Er verleiht *frieden, friþar veitir* Plac. 31[8], *friþbeiþir* Plac. 39[1]; *gute sitten, siþbióþr snotra lýþa* Plac. 31[7], *siþskiótr* Lb. 6[6]; *glück, giftu flytir* Post. 511[2], er ist *helfer* und *arzt*, *einn hialpari allra* Lv. 25[7 f.] u. ö.; *heims læ'knir* Ge. 57[8] (Christ.?), *hæ'sti lasta læ'knir* Mdr. 14, *alls gróþari* Ge. 21[4]; wehrt *kummer* und allerlei *übel* ab, *angrhrióþandi* Plac. 32[2] u. ö., *hrióþandi óztr angrs þióþar* Lv. 37[1 f.], *meinhrióþandi* Lv. 11[6], *fárskerþir* Lv. 11[1], *háleitr, sá er lasta veg læ'gir* Pdr. 13[2 f.]; er *erprobt* die menschen, *hǫlþa reynir* Eiríksdr. 27[7] (carm. norr. 53).

VII. *Christus* (AG. I, 382 ff.).

1. Geburt.

Es wird besonders hervorgehoben, dass er selbst beschloss, sich mit menschlichem fleische zu umhüllen, oder dass gott vater ihn dazu veranlaste: *hár guþ réþ guþdóm yþuarn hreina at hylia mandómi várum* Has. 18[5–8]; *beraz vildi frá mey mæ'ztri ok holdi sik hialmprýddan skrýddi* Lb. 12[1–4]; *sá lét biartr rǫþull frá biartri flóþar stiǫrnu berask und skýranni* Ge. 2[5–8], und entsprechend heisst es von ihm *huldr meþ hreinu holdi þínu* (i. e. Mariae) Gd. I, 9[3 f.].

þar nam þióþar stýrir
þýþr manndómi skrýþa
guþdóm sinn ok samþi
sér brúþhuílu skǽra Mdr. 14.

Sein aufenthalt hier auf erden wird *hérvist* Has. 18⁴ genant.

2. Sohn gottes und der Maria [1]).

Auch hier nur einige beispiele.

Er ist der eingeborne sohn gottes: *eingetinn sonr* Hv. 16⁶, *guþs* Lil. 8³, *vífs hins hreina* Gd. I, 60⁴, auch der berühmteste sohn *mǽztr sonr* Sól. 75² heist er, und auch absolut *sunr iǫfra baztr* Ge. 5¹⁻³.

Über die bezeichnung *óskmǫgr dróttins* ist bereits gehandelt, vgl. s. 19 f. Zahlreich sind natürlich auch die stellen, an denen er Mariae sohn heist. Als beispiele führe ich an: *Maríu sueinn* Sn. E. I, 448, *meyiar mǫgr* Bp. I, 568¹²ᵇ (II, 69¹¹). Spross gottes und der Maria ist er, *lifandi sonr guþs, kunnr af hialþar brunni* Pdr. 23⁵ᶠ·, *son menniligr guþs ok hennar* Lil. 44².

Obwohl Christus eigentlich der sohn gottes ist, so wird er doch häufig gott selbst genant, denn er ist eben gott gleich, *fǫþur iafn* Gd. I, 60¹. Besonders häufig heist er einfach gott mit oder ohne epitheton in Pdr., so 14³, 15², 17², 38¹, 40⁸, ferner Lb. 3⁷. 14⁶, Lv. 32⁷; *hugfyldra hǫlþa heilagra guþ vitr* Hv. 2¹⁻³, *guþ hǽsta himna vista ok allra beima* Pdr. 2⁵⁻⁸, *lifandi guþ meþ feþr ok anda* Lil. 57⁴, *guþ himnanna* Lil. 29⁷. Seine eigenschaft als gott und mensch wird hervorgehoben: *mann ok guþ sannr* Lb. 24⁸, *maþr er hann ok guþ* Eil. kúln. Sn. E. I, 448.

So kann es denn auch nicht wunder nehmen, dass wir dieselben beinamen bei ihm wie bei gott dem vater finden, dass ihr wirkungskreis äusserlich fast als derselbe erscheint, ja dass er bei diesem sogar viel reicher ausgestaltet ist als

---

[1]) Vgl. Hel. 401 f.

bei jenem, denn er ist *samheldr ok iafn i veldi* Gd. I, 59[1]. Schon dort erhob sich so manchmal der zweifel, ob nicht Christus gemeint sei, denn er vor allem war es, der, wie schon erwähnt, von den neubekehrten am meisten verehrt wurde, der ihnen, plastisch greifbarer als die abstracte gestalt des vaters, als repräsentant des neuen glaubens erschien, als der neue gott. Übrigens ist das hier beobachtete keine besonderheit der Nordmänner, sondern hat sein vorbild bereits in der alten kirche und hat auch dort seinen niederschlag in der latein. dichtung gefunden.

3. Schöpfer [1]).

skapari foldar Gd. I, 9[4], *skýfolldar* Mgr. 43[5 f.], *þióþar* Kdr. 46[2], *manna* Lil. 62[2], *ríki skepiandi láþs* Has. 24[3 f.], *skóp hauþr ok hlýrni sem kyn beima* Has. 20[6 f.], *Kristr skóp ríkr ok reisti Rúms hǫll verǫld alla* Skapti þórodss. Sn. E. I, 448, *festir éla ranns* Has. 26, *himna gørvir* Ge. 65[5].

Vgl. *conditor orbis* Mon. I, 25[1], *factor omnium* Mon. I, 52[7], *auctor omnium* Mon. I, 71[3], *creator omnis luminis* Mon. I, 52[54], *creator siderum* Mon. I, 262[363], *factor saeculorum* Mon. I, 262[55].

4. König und herrscher [2]).

Als gefolgsherr ist Christus bereits geschildert, vgl. s. 20 ff. Auch sonst erscheint er natürlich, der sich ja selbst den könig der Juden nante, absolut als könig, grade wie gott: *kóngr* Lil. 34[5]. 35[3], *allsvaldandi kóngr* Lil. 70[2], *harri minn* Has. 16[2], *skilfingr* Lb. 10[4], *vísi* Lb. 12[8], *mildingr* Bp. II, 19[15]. Über *Yngui* Pdr. 22[7] ist oben (s. 9) gesprochen. Vgl. *rex* AS. 104[7], *dominus* AS. 104[35], *summus dominus* AS. 104[36].

---

[1]) Dass Christus schöpfer der welt ist, hebt schon Wulfilas hervor, wenn er ihn in seinem glaubensbekenntnis *opifex et factor universe creature* nent, vgl. Vogt in Zeitschr. f. d. altert. 42, 312 ff. [2]) Vgl. Hel. 400 f.

a) Herr des alls.

allsstýrandi Lv. 41^{7}, (*hann*) *stýrir ǫld skepnu sæ'lu allri* Has. 29^{6-8}, *allskonungr* Sn. E. I, 450, *meistari allz* Mgr. 43^{7}, *allsráþandi* Gd. I, 44^{7}, *allshirþandi* Sn. E. II, 234; *deilir skepnu*, *tínir skepnu*; vgl. *rex omnium* Mon. I, $73^{7\,f.}$, *r. universorum* Mon. I, 131^{2}, *dominus naturae* Mon. I, 40^{13}.

b) Herr des himmels.

fylkir himins Has. 35^{7}, *dróttinn h.* Lb. 1^{4}, *stýrir h.* Lv. 27^{2}, *hilmir h.* Bp. II, $128^{1\,f.}$, *mildingr h.* Pdr. 5^{4}, *gæ'tir himna* Pdr. 37^{1}. 49^{1}, Bp. II, 18^{1}, Mgr. 6^{6}. 47^{7}. 50^{2}, Kdr. 18^{2}. 43^{4}, *hilmir* Pdr. $18^{1\,f.}$, *dróttinn h.* Gd. I, 54^{3}, Kdr. 4^{5}, *kóngr h.* Ól. r. 25^{2}, *stillir h.* Mgr. 28^{1}, *stýrir h.* Kdr. 24^{2}, *gramr h.* Ól. r. 51^{4}, *valdr h.* Lil. 37^{2}, *fylkir h.* Kdr. 23^{8}; *hildingr himna veldis* Kdr. 45^{5}, *lofþungr h. v.* Mgr. 35^{5-7}; *himingæ'tir* Bp. II, 19_{9}; *himintyggi* Sn. E. II, 500; *himinstýrir* Lb. 38^{4}; *guþ hæ'sta himna vista* Pdr. 2^{5-8}, vgl. s. 27; *gøþir andlangs* Pdr. 39^{7}; *gramr hlýrna* Sn. E. II, 234, *lofþungr himinríkis* Lb. $10^{7\,f.}$, *flytir h.* Pdr. 35^{1-4}. Vgl. *rex caelorum* Mon. I, 28^{26}. Ah. V, 11, 19^{2}.

Ungemein zahlreich sind hier die ausdrücke, bei denen der himmel durch eine kenning wiedergegeben wird.

bragningr vegskríns Lb. 48^{1-4}, *byrstrandar* Post. $512^{7\,f.}$, *salar vagna* Pdr. 21^{4}, *byriar huálfs* Mgr. $22^{1\,f.}$, *sólar vagna* Kdr. 20^{6}. 34^{8}.

buþlungr hlýrnis elds Has. $21^{2\,f.}$.

deilir hlýrna Pdr. $22^{5\,f.}$.

dróttinn veþrvigar lióss Has. $11^{3\,f.}$ (gott?), *sólar hauþrs* Lb. $23^{3\,f.}$, *dags reitar* Lb. $32^{5\,f.}$, *sólar fróns* Hv. 9^{1-4}, *dags hallar* Lv. $15^{5\,f.}$, *dáþstéttar dags lands* Lv. 24^{5-8}, *døgra sæ'tis* Mgr. $9^{3\,f.}$, *mána strandar* Mgr. $41^{1\,f.}$, *dýrstrar hallar* Kdr. $48^{7\,f.}$ (eine unvollständige kenning), *leiptra skríns* Mgr. 1^{8}, *himna hallar* Ól. r. 2^{2} (gott?).

dǫglingr sólar fróns Sn. E. II, 200, *lopthiálms* Lv. $45^{2\,f.}$.

skrín geypnandi skýstalls Has. $29^{7\,f.}$.

gramr élserkiar Has. 18², *glyggs hauþrs* Has. 60⁵⁻⁸ (gott?), *dégra láþs* Lb. 22² f., *sólhallar* Lb. 22⁶ [1]), *grundar geisla* Lb. 30⁷ f., *sólstéttar* Lb. 42⁸, *dags hallar* Lv. 45⁶, *hauþrfiǫrnis* Sn. E. II, 200, *himna skialdar* Kdr. 37⁷ f., *glyggrannz* Pdr. 46⁵ f..

gœ'tir glyggranns Lb. 28³ f., *foldsala* Sn. E. II, 232 [2]).

harri sólknarrar Post. 512¹¹ [3]), *þrimu láþs tialda* Has. 41¹⁻⁴, *élskríns* Lb. 31⁶.

hildingr hauþrs mána huols Lb. 7¹⁻³, *mána hauþrs* Lb. 18²⁻⁴.

hilmir láþar sunnu Mgr. 35², *vœ'nnar stéttar* Mgr. 37¹.

iǫfurr hreins byriar hlunns Has. 12²⁻⁴, *éla vangs* Has. 32⁵ f, *fleygs foldar œ'gis* Has. 56⁶ f. [4]), *ens hœ'sta heiþtialds gǫfugs* Lb. 2¹⁻⁴ [5]), *dagskeiþs* Lv. 38⁶, *hreggskríns* Mgr. 49⁶, *veþrskríns* Lb. 8⁶.

konungr mána slóþar Plac. 4⁷ f., *élsetrs* Has. 20⁸ u. ö., *dagstalls* Has. 35⁶ u. ö., *eyhiálms* Lb. 21⁴, *veþra tialds* Lb. 50⁶⁻⁸, *élrannz* Pdr. 18⁶, *sólrannz* Pdr. 23², *dagbóls* Ge. 5⁸, *þeyláþs* Has. 15⁴.

lofþungr hauþrs sólar Mgr. 23² f..

mildingr heiþa tialds Lb. 12² f., *dýrrar dagmœ'rar* Lv. 23¹⁻⁴ [6]), *mána hauþrs* Mgr. 30¹ f., *mána foldar* Kdr. 8⁷. 17⁷. 21⁷ u. ö. 20³ f., Pdr. 48⁷, *mána ranns* Sn. E. II, 236.

landreki veþrs strandar Has. 61⁶.

rœ'sir ramlegs rǫþuls bús Has. 59³ (gott?), *rǫþla býs* Lb. 19³, *regna borgar* Mgr. 38¹ f., *þeyia borgar* Mgr. 44⁶⁻⁸, *regnsals* Mgr. 48⁵, Lb. 50⁴, *rǫþla skríns* Kdr. 39³ f..

siklingr hauþrfiǫrnis Lb. 19⁶⁻⁸, *fróns tialds* Lb. 24⁵⁻⁷, *sólar landa* Lv. 26¹ f., *sólbryggiu* Lv. 30² f., *sólar saldeilandi* Post. 510⁹ f., *sólar rannz* Post. 510²³, *sunnu grundar* Mgr. 9⁵ f..

---

[1]) hdschrft. *s . . l hallar.* [2]) Vielleicht *foldsalar* zu lesen, vgl. Gíslas. Om helr. 22. [3]) Vgl. Gíslas. Om helrim 20 ff. [4]) Vgl. lex. poet. unter *fleygr* s. 184. [5]) Muss auf einer vermutung Egilssons beruhen, die hdschrft. hat deutlich *heiðr algǫfugs.* [6]) So nach lex. poet. s. 93 unter *dagmœrr*; die hdschrft. hat *dag mærik.*

skiǫldungr skýia tialds Has. $20^{1\,f.}$, Kdr. $2^{1\,f.}$, *skríns heiþtialds* Lb. 25^{1-4}, *skýia skríns* Lv. $32^{5\,f.}$, *skýia hauþrs* Mgr. $25^{3\,f.}$, *skýia veldis* Kdr. $25^{1\,f.}$, *skýia skialda* Pdr. $25^{5\,f.}$, *meginskiǫldungr dags dýrleifar* Sn. E. II, 499.

skrýþir skýia slóþar skríns Has. 19^{7}.

hiálmspennandi heiþar Lb. $9^{1\,f.}$ [1]).

stillir byrskríns Plac. $3^{2\,f.}$, *stiǫrnu hallar* Mgr. 16^{1}, *mána hauþrs* Mgr. 34^{8}, *heiþar tialdz* Mgr. 35^{8}, *yfirstillir ítr túns himins rítar* Lv. $42^{1\,f.}$.

stýrir dagbrauta Pdr. 19^{2}, *sannstýrandi sólhauþrs* Has. $27^{3\,f.}$, *hialmstýrandi sunnu* Has. $33^{2\,f.}$.

valdr foldar fiǫrnis Plac. $1^{3\,f.}$, *blásinna tialda hreggs* Has. $57^{6\,f.}$, *veþra grundar* Has. $63^{7\,f.}$, *birtiranns byriar* Lb. $28^{7\,f.}$, *láþvaldr leiptra hróts glóþa* Has. $53^{5\,f.}$.

vísi(r) sunnu setrs Has. 13^{6-8}, *vagna brautar* Pdr. $14^{7\,f.}$, *veþrs hallar* Ge. $2^{3\,f.}$, *veþrar huálfs* Kdr. 40^{3}.

vǫrþr salar fialla Has. 30^{2-4} [2]), *skýtialdz* Has. $65^{5\,f.}$, *sólar slóþar* Lb. $29^{3\,f.}$.

þengill byrtialdz Rekst. 33 (carm. norr. 50), *engla grundar* Mgr. 20^{2}.

ǫþlingr mána tialdz Has. $31^{2\,f.}$, *lopthialms* Lv. 30^{5-8}.

c) Herr der welt, himmels und der erde.

kóngr heims ok haulþa Sn. E. II, 186, *valdr heims* Has. 20^{6}. 25^{6}. 30^{6}, *dróttin heimstǫþu* Has. 17^{5}, *heimspennir* Has. 64^{6}, *hilmir heima* Pdr. 7^{5}, *dǫglingr heims* Kdr. 47^{5}; *yfirvaldandi himins ok landa* Lil. 52^{2}. 58^{8}; *konungr fróns* Lb. $33^{1\,f.}$, *vǫrþr fróns* Lb. 15^{3}, *hirþir fróns* Hv. 17^{1-3}, *hilmir allra landa* Lv. $38^{3\,f.}$. Vgl. *dominator orbis* Mon. I, 55^{8}.

d) Herr der sonne, der gestirne, des blitzes und der luft.

mildingr sunnu Has. 23^{5}, *iǫfurr s.* Has. 65^{4}, Lv. 42^{6}, *ǫþlingr s.* Post. $512^{2\,f.}$, *gramr s.* 52^{2}, *deilir s.* Pdr. 27^{5}, *hilmir s.* Mgr. 35^{2}, Kdr. 42^{8}, *fylkir s.* Mgr. 11^{3}.

---

[1]) hdschrft. *h ... þar.* [2]) hdschrft. *vǫrþr*, text *vǫrþ*.

buþlungr sólar Pdr. 41[5], *tiggi s.* Kdr. 9[3], *siklingr s.* Mgr. 31[1], *dróttinn s.* Kdr. 23[1], *dǫglingr s.* Kdr. 47[5], *hilmir s.* Mgr. 15[1], *iǫfurr s.* Kdr. 41[4]. 49[4], *stillir s.* Mgr. 52[1], *vísir s.* Mgr. 27[2], *þengill s.* Mgr. 4[7], Gd. I, 4[2]; *festir rítar fróns musteris* Has. 50[2 f.], *ǫþlingr rǫþla* Has. 16[6]; *hildingr himins birti* Has. 60[2–4], *þengill mána* Kdr. 1[6]; *gæ'tir himinlióma* Has. 37[1–4]; *deilir stiǫrnu* Pdr. 6[6], *sá er stiǫrnum stýrþi* Pdr. 31[7]; *geymir vagns* Mgr. 38[7]. Vgl. *deus luminis* AS. 104[8], *illustrator solis* Mon. I, 47[52], *conditor siderum* Mon. I, 34[1].

þengill skýia Has. 12[5], Lb. 43[1], Pdr. 47[2]; *stillir leiptra* Mgr. 20[3] [1]); *gramr lopta* Pdr. 26[4].

e) Herr der engel und menschen.

gramr engla Sn. E. I, 448, *stillir e.* Bp. II, 18[5], Kdr. 2[7]. 24[7]. 29[3]. 50[1], *gæ'tir e.* Mgr. 10[2]. 19[8], Kdr. 16[7]. 40[5], *stýrir e.* Mgr. 18[2], *prýþir e.* Mgr. 26[8], *tiggi e.* Kdr. 31[4], *þengil e.* Gd. I, 4[2]; *stillir þióþar mána stéttar* Mgr. 26[1 f.]; *himna herteitir* Post. 512[30 f.] [2]), vgl. *dominus angelorum* Mon. I, 40[7], *rector angelorum* Mon. I, 48[2].

dróttinn fira Has. 27[8], *dr. seggia* Pdr. 26[5], *ræ'sir seggia sueitar* Has. 51[1–3], *vǫrþr gumna* Has. 52[7], *iǫfurr drengia* Has. 62[6 f.] [3]), *iǫfurr skatna* Sn. E. II, 234, *iǫfurr beima* Sn. E. II, 246 [4]), *hildingr hǫlþa* Lb. 15[1 f.], *gramr fyrþa* Sn. E. II, 214, *stillir hǫlþa* Sn. E. I, 450, *tínir seggia* Pdr. 26[5 f.], *ræ'sir lýþa* Post. 512[13], *ǿztr konungr fyrþa* Lb. 13[7 f.]. 17[7 f.]. 25[7 f.]. 29[7 f.], *hirþvandr seggia gramr* Plac. 7[5–8], *guþ hæ'sta himna vista ok allra beima* Pdr. 2[6–8], *kóngr heims ok haulþa* Post. 509[30 f.] (932).

fylkir lýþa Plac. 8[7], *Yngui þióþar* Has. 7[1–3] [5]), *gramr aldar kyns* Has. 34[6–8], *hildingr lofþa kyns* Has. 38[2 f.], *lýf-*

---

[1]) Oder *leiptr* 'himmel' vgl. Sn. E. I, 470. [2]) *herteitir* fehlt lex. poet., *qui exercitum coelorum laetum reddit*; vgl. *teitir* lex. poet. 812. [3]) hdschrft. *dreingi*. [4]) Vgl. Bj. M. Ólsen, den 3. og 4. afhandl. 295. [5]) Vgl. die anmerk. zur strophe und lex. poet. unter *yngui* s. 902; hdschr. *yngri*.

stýrir láþs ok lofþa Lb. 5[1 f.], *konungr dróttar* Lb. 42[1 f.], *dróttinn iǫfra* Lb. 52[5 f.], *konungr iǫfra* Lb. 20[4].

konungr Róms Sn. E. I, 446, *gramr lands* Lb. 24[1], *gramr Iordánar* Sn. E. I, 450, *Grikkia vǫrþr ok Garþa* Sn. E. I, 450; *dróttinn munka* Sn. E. I, 446.

vísi alda Pdr. 32[1], *vísir a.* Pdr. 32[1], *valdr a.* Pdr. 42, 4; *stillir aldar* Sn. E. I, 448, Kdr. 48[1], *gæ'tir a.* Mgr. 28[2], Kdr. 26[5], 45[2], *deilir a.* Kdr. 17[6]. 21[6]. 25[6]. 29[6], 33[6].

f) Bilder.

Wie auf die jungfrau Maria, so werden auch auf Christus eine anzahl bilder, wenn auch nicht in gleichem umfange angewendet.

Bank. *pallr siþa* Pdr. 31[4].

Brunnen. *brunnr lífs* Pdr. 40[6], vgl. *fons vitae* Mon. I, 76[22], *f. munditiae* Mon. I, 35[45], *f. amoris* An. s. 107.

Blume. *blóm Máriu* Lil. 80[8], vgl. *flos et fructus virginitatis* An. s. 107, *flos et fructus virginalis* AS. 35[3], *flos* Mon. I, 50[7].

Apfel. *alls gréþari kallast eplit hreina* Sn. E. II, 188. Christus ist hier als frucht des baumes, d. h. des kreuzes aufgefast, eine vorstellung, die den christlichen hymnendichtern geläufig war [1]). Und wie man Christus auf Adam bezog, so auch das kreuz auf den apfelbaum [2]).

Lamm. *lamb guþs* Lb. 37[1], vgl. *agnus* AS. 108[34], *agnus sine macula* Mon. I, 18[14].

Opfer. *helgasta lífs fórn* 37[6–8], vgl. *hostia sacra* An. s. 107, *crucis in ara hostia pro nobis patri factus es* Mon. I, 26[66 f.].

Sonne, licht. *sól miskunnar* Ge. 1[3 f.], *sól heilags siþar* Ge. 3[1] [3]); *rǫþull biartr* Ge. 2[5–8], *rǫþull* Ge. 3[4]; *sunna réttlæ'tis* Ge. 4[4]; *liós heims* Ge. 2[2 f.], *signat liós* Lil. 63[1], vgl. *sol iustitiae* Mon. I, 69[1]. 262[321], *lux aeterna credentium*

---

[1]) Vgl. Bugge, studien 376 f. [2]) Vgl. Menzel I, 70. [3]) Vgl. Wis. carm. norr. I, 146, Njál. II, 612.

Mon. I, 34², *lumen gentium* Mon. I, 52⁵², *lux et dies* Mon. I, 70¹, *splendor aeterni patris* Mon. I, 36¹⁹, *splendor paternae gloriae* Mon. I, 130⁸, *splendor verae lucis* Mon. I, 262¹⁶³, *lumen coeli* An. s. 107.

Das licht ist, als das reinste element in der natur, das symbol gottes [1]), ebenso die sonne als der urquell alles lichts [2]).

Wert. verþ heims ok virþa Lb. 36¹, vgl. *pretium mundi* An. s. 107.

g) Eigenschaften [3]).

Allmächtig. allmáttugr Gd. I, 53⁵, *allsvaldandi* Lil. 70², vgl. *omnipotens* Mon. I, 158⁴².

Stark, mächtig. mátki Sighv. sk. Hkr. 516, 24 b; *ríkr* Has. 51⁴, Hv. 9², Lv. 30⁵, Lil. 8², Sn. E. I, 448, *margríkr* Has. 56⁶. 63⁴; *dáþrakkr* Has. 7⁸; *ern* Has. 20⁵. u. ö.; *ǫrr* Lb. 31⁵. 52³, *enn ǫrui* Has. 58¹, *ǫrr ok ǫllu dýrri betri* Has. 20⁷. u. ö.; *sniallr* Has. 35⁶. u. ö., Post. 510⁸, *hauksniallr* Post. 509³¹, *þreksniallr* Lb. 43²; *rakkr* Hv. 9¹; *rǫskr* Lv. 27⁵; *ǫflugr* Lv. 39⁵, Ge. 68⁷; *signaþr í megni* Gd. I, 9⁷, vgl. *rex fortissimus* Mon. I, 141⁵; *kraptr enn hæ'sti* Lil. 96¹, *landreki krapta* Has. 15⁶, *kennir kraptz* Lb. 23¹ ᶠ·, *opt er kuþr at krapti Kristr* Lv. 28³ ᶠ·. In diesen fällen bedeutet *kraptr* 'kraft', resp. 'kraft, vermögen, wunder zu tun' [4]). Doch ist zu beachten, dass *kraptr* auch gern zur übersetzung von *virtus* gebraucht wird [5]), sodass auch, besonders in dem beispiel aus der Lil., diese bedeutung vorliegen kann.

Erhaben. hár Has. 13⁷. 21⁴, *hæ'str* Pdr. 37⁶ ᶠ·, Lb. 13⁵ u. ö., *sitr ǫllum øfri á dýrþar stóli* Ge. 5⁵, oder mit der lesart der Flateyiarb., *englum øfri.* In Gd. II, 43⁸ u. ö. ist wol besser mit lex. poet. s. 120 *stiǫrnum øfri* zu lesen, auf *dróttinn* bezogen, als *øfra* auf *virþing. Gnæ'fandi logskríns*

¹) Vgl. Menzel II, 27. ²) Vgl. Menzel II, 387 u. Oberle, Überreste germanischen heidentums im christentum, Baden-Baden 1883, s. 69. ³) Vgl. Hel. 399. ⁴) Vgl. lex. poet. s. 477 *rex miraculorum, miracula patrandi efficax.* ⁵) Vgl. AG. I, 411.

Has. 58^{6-8} [1]). Vgl. *summus deus* AS. 104^{7}, *rex altissimus* Mon. I, 171^{1}, *rex summae maiestatis* Ah. V, 11, 5^{3}, *dominus maiestatis* Ah. V, 11, 24^{6}.

Berühmt. *fræ'gr* Plac. 1^{3}, Lv. 38^{8}; *mæ'tr* Has. 52^{1}, *mæ'ztr* Has. 19^{1}, Lb. 52^{1}, Lv. 23^{3}; *mæ'rr* Hv. 8^{1}; *ágæ'tr* Has. 19^{6}, Lb. 43^{4}, *lofsæ'laztr* Pdr. 14^{2}, *lofaþr* Ge. 5^{5}; *ræ'sir hins sanna tírar* Has. $62^{2\,f.}$; *stýrir alls tírar* Lv. $24^{3\,f.}$; *mæ'rþteitr* Lb. 2^{4}; *vísi vegs* Lb. $7^{7\,f.}$; *mæ'rþar kønn* Post. 510^{25}; *sóma ǫrr* Lil. 70^{4}; *dýrþhittandi* Has. 7^{7}, *dýrþargiarn* Has. 34^{4}, *buþlungr dýrþar* Lv. $22^{3\,f.}$ [2]); *vegligr* Has. 21^{8}, *veglyndr* Has. 63^{7}. Vgl. *rex gloriae* Mon. I, 129^{20}.

Hervorragend, tüchtig. *dyggr* Lb. 42^{7}, *aldyggr* Plac. 8^{2}; *framr* Hv. 17^{1}; *fremri huívetna góþu* Has. $40^{7\,f.}$; *siþnenninn* Lb. 18^{8}.

Heilig. *heilagr* Pdr. 6^{6}. 18^{1}. 22^{6}, Post. 509^{28}.

Seelig. *sæ'll* Has. 19^{5}. 27^{1}. 58^{8}, Lb. 7^{7}. 23^{3}. 51^{5}.

Leuchtend. *ítr* Has. 8^{5}. 26^{4} u. ö., Lb. 22^{2}. 50^{2}, Lv. 32^{7}, Pdr. $1^{6\,u.\,8}$; *biartr* Ge. 2^{5}, *sólbiartari snió huítari* Pdr. 19^{7-9}; *skínandi* Gd. I, 59^{1}.

Gütig, milde, mitleidig und *vergebend, hilfreich.* *huggóþr* Has. 12^{4}, Lb. 30^{6}, *huargóþr* Lb. 13^{4}; *góligr* Pdr. 19^{7}; *blíþr* Has. 61^{1}, Lb. 20^{2}. 32^{7}, Lv. 30^{2}, Pdr. 24^{6}, Lil. 63^{4}, *hugblíþr* Bp. I, 82^{4}; *þýþr* Post. 511^{39}; *eirsamr* Lb. 49^{6}; *elsku kuþr* Has. 16^{5}, Lb. 5^{7}, *elsku føþir* Lb. 23^{7}; *íþvandr* Ge. 4^{2} [3]); *mildr* Has. 31^{3}, Lb. 21^{2}, Lil. 48^{5}; *mildi* fem. Lb. 44^{5}, *valdr mildi* Hv. 8^{1}, *hildingr mildi* Has. 19^{4}; *líkn dýrr* Lb. 10^{8}, *líknarstyrkr* Lb. 22^{8}, *líknføþir* Lb. 47^{8}; *miskunnandi ýta* Has. 63^{1-3}; *miskunnar dróttinn* Mdr. 8, *auþarmildr* Ge. 5^{2}. Vgl. *condolens hominibus* Mon. I, 34^{5}, *deus magnae clementiae* Mon. I, 130^{4}, *dator veniae* Mon. I, 262^{345}.

[1]) Vgl. lex. poet. s. 256 unter *gnæfa*. [2]) hdschrft. *dýrþir*. [3]) Vgl. KGES. I, 266. [4]) Nach lex. poet. s. 477 *rex miraculorum, miracula patrandi efficax*. [5]) AG. I, 411.

Teuer. dýrr Has. 33[2], Lil. 85[1], Lb. 19[5], Lv. 45[5], Pdr. 23[1], *dýrstr* Lv. 38[5].

Weise. sannvíss Has. 24[6]; *vitr* Hv. 2[3]; *fróþr* Has. 35[8] u. ö.; *vitzku stórþr* Lb. 8[5]; *fimr* Lv. 15[2].

Ohne falsch und schuld. flǽrþvarr Plac. 8[8]; *grandlauss* Has. 20[4]; *saklauss* Lb. 44[4].

Süss. hinn sǿti Lil. 63[1]. 80[1], vgl. *dulcis* Mon. I, 92[1], *suavis* Mon. I, 262[61]; *reinn, hreinn* Hallf. vandr. Erfidr. 28[7] (carm. norr. 37), Lb. 19[7], Lv. 26[4], *allhreinn* Lb. 7[6]; *maass-voll, hilmir hófs* Lb. 16[7 f.]; *streng, ósuífr* Has. 54[8]; *fröhlich, glaþr* Has. 53[7]; *schön, fagr* Hv. 16[1], *vǽnastr* Gd. I, 9[3], vgl. *speciosus rex* AS. 104[7]; *der einzige, einn Kristr* Has. 5[2] und *der wahre, saþr dróttinn* Has. 25[2 f.].

h) Gaben, die Christus verleiht; seine tätigkeit.

Es sind, wie natürlich, zum teil dieselben gaben, die wir auch als solche gottes fanden. Christus ist der *bringer des friedens: veitir friþar* Has. 24[8], Post. 511[38], *deilir fr.* Sn. E. II, 196, *tínir fr.* Has. 55[6], *deilir friþar himneskrar dýrþar* Mdr. 11, *kennari friþar* Sn. E. II, 234, *friþgeymandi flotna* Post. 511[16 f.], *friþkennandi* Lv. 27[6], vgl. *pacis augmentator* Mon. I, 262[307], *p. auctor* Mon. I, 262[350], *p. princeps* An. s. 107; verleiht den bereuenden *huld, erlösung* und *wonne: hollostu, lausn ok yndi* Has. 25[1–4]; ist *wächter der tugend* und *sitten: siþgǽ'tir, bǿtir seggia* Sn. E. II, 214, vgl. *rex virtutis* Mon. I, 132[5]; *lehrer* und *meister: engla kennir* Plac. 8[1], *lǽ'rifaþir* Mgr. 29[5]. 51[4], in seinem verhältnis zu seinen schülern, den *lǽ'risueinar*, vgl. *doctor pius* Mon. I, 92[73]; *meistari sínn* (Petri) Pdr. 40[4]. 43[7] [1]).

Er ist *erlöser* und *versöhner: lausnari* Ge. 30[2]. 62[5], Mgr. 1[2], Lb. 11[6]. 52[2], Gd. I, 38[4], Vv. 1[6]; *lausnari loptz ok himna* Mgr. 13[1]; *frelsari* Lil. 55[3], vgl. *redemtor hominum* Mon. I, 14[2], *salvator* AS. 104[20], *redemtor saeculi* Ah. V,

[1]) Vgl. Hel. 400.

11, 24^{2}, *sæ'ttir ýta kyns* Has. 58^{2-4} [1]), *bragna kyns* Has. 54^{1-4}; *sǽttandi ýta* Has. $26^{6\,f.}$, vgl. *mediator* AS. 101^{17}, *mediator coeli* Mon. I, 262^{337}.

Als *arzt* erscheint er: *grǿþari várr* Lb. 16^{4}, *sannr grǿþari allra manna* Gd. I, 9^{8}, *alls grǿþari* Sn. E. II, 188; *grǿþir* Lb. 44^{2}, Gþ. 9^{8}.

Er verleiht *leben* und ist *selbst das leben: lífgiafi manna* Has. 9^{6} [2]), *minn lífgiafi* Has. 14^{4}, *sann lífgari dauþra manna* Lil. 63^{2} [3]), vgl. *vítae dux* Mon. I, 132^{9}, *v. dator* Mon. I, 262^{5}, *v. largitor* Mon. I, 299^{92}; *lífit sialft* Lil. 83^{1}, *líf allra fyrþa iarþar* Ge. $3^{6\,f.}$, vgl. *vita* Mon. I, 262^{344}.

Hilfreich ist er, *glück*, *heil* und *ruhm* spendend: *hiálpríkr* Pdr. 7^{6}; *gǫfugr þrifvaldr aldar* Has. 22^{2}, *þrifskiótr* Has. 12^{6}, *þrifgǿþir þióþar* Lb. 4^{1}; *holda happvinnandi* Has. $37^{1\,f.}$; *árstillir* Lb. 17^{1}, *árveitir eirsamr ýta* Lb. $20^{5\,f.}$, *ǫþlingr árs* Lb. $46^{2\,f.}$, *skilfingr skírs árs* Lb. 10^{2-4}, *eflir árs* Lb. 47^{3}; *fremþar ráþs fǿþir* Lb. 26^{17}; *einn veitandi hreinnar auþnu* Sn. E. II, 234. Vgl. *salus mundi* Mon. I, 36^{1}, An. s. 107, *largitor praemii* Mon. I, 75^{1}, *largitor veniae* Mon. I, 76^{2}. *Mæ'rþvinnandi manna* Has. 8^{7} (gott?), *eflir alls sóma* Lv. $39^{5\,f.}$, vgl. *summus rex gloriae* Ah. V, 11, 27^{1}.

Er *stärkt* den *sinn der menschen* und *erforscht* sie, er verleiht *tatkraft: þrekfǿþandi þióþar* Has. 54^{6}, *mannvandr* Lb. 7^{4}, vgl. *scrutator omnium* Mon. I, 74^{5}; *dáþgeymir* Has. 34^{3}. *Kummer* und *not wendet er ab: Kristr sá er ýta firrir allri nauþ ok dauþa* Lb. 1^{6-8}; *angrstríþir* Has. 21^{6}, *angrskerþandi* Lb. 51^{6}, *angrhegnandi* Lb. 23^{6}, *angrstríþandi aldar* Lb. $49^{1\,f.}$, *angrlestandi* Has. 65^{2}, *hnekkir flæ'rþar* Post. 510; *spennir harma tuennra* Pdr. 22^{4} [4]); *kuǫlbannaþr manna* Sn. E. II, 500 [5]).

---

[1]) hdschrft. *sáttar*. [2]) so lex. poet. s. 274 unter *gröndugr*, text *lífgiafa*. [3]) s. die lesarten carm. norr. s. 158. [4]) Vgl. Kahle, isl. geistl. dicht. 111 anm. zur stelle. [5]) vgl. KGES II, 226.

i) Ähnlichkeiten im wesen Óþins und gottes, resp. Christi.

Ich habe bereits darauf hingewiesen, dass eine anzahl epitheta und adjektiva in gleicher weise für Óþinn wie für gott und Christus gebraucht werden, und hier dürfte die stelle sein, mit einigen worten etwas näher darauf einzugehen. Es sind das besonders beiwörter, durch die Óþinn als vater der götter und menschen, als der mächtige herrscher des weltalls erscheint. Zur erklärung diene die stelle Snorri Sturlusons, Sn. E. I, 54: *ok fyrir þuí má hann heita Allfǫþr, at hann er faþir allra guþanna ok manna, ok alls þess, er af honum ok hans krapti var fullgert.* Und an anderer stelle, Sn. E. I, 89, *Óþinn heitir Allfǫþr, þuí at hann er faþir allra goþa.* Dass dieser beiname nicht etwa nur eine konstruktion Snorris ist, zeigt uns der umstand, dass er unter den Óþinsheiti der Grímnismál, 48^{3}, vorkomt, ebenso Helg. Hund. I, 38^{4} [1]). Nach den datierungen Finnur Jónssons [2]) sind die Grímnismál etwa in die zeit von 900—925 zu setzen, Helg. Hund. in die von 1000—1025. Das erste gedicht fällt also in rein heidnische zeit, das zweite in die zeit des übergangs zum neuen glauben. Aber es ist zu bemerken, dass der vers der Grímn. sicher nicht zum alten gedicht gehört hat, sondern erst später [3]), vielleicht aber doch noch in heidnischer zeit, interpoliert worden ist. In einer strophe Brages, 15^{2}, wird Þórr, *sonr alfǫþar* genannt [4]), was der lesart *aldafǫþur(s)* vorzuziehen ist. Wenn man nun, wie ich tue [5]), die strophen Brages für echt hält, dann könte man, für diesen ausdruck wenigstens, kaum, wie Golther will [6]), christlichen einflus annehmen; denn dass dieser sich

---

[1]) Vgl. Simrock, Handb. d. deutsch. mythol.^{4} 153 u. Chantepie de la Saussaye, Religionsgeschichte^{1} II, 329 (die zweite auflage war mir nicht zugänglich). [2]) Vgl. FJ. Litter. I, 66. [3]) Vgl. Finnur Jónsson a. a. 142 und die daselbst angeführte litteratur. [4]) Gering, Kvæþa-brot Braga ens gamla, 23. [5]) Litteraturbl. f. germ. u. rom. phil. 1855, sp. 289 ff., ebenso Mogk Litter. centr. 1855 nr. 15, Gering Zfdphil. XXVIII, 121 ff. [6]) Handb. d. germ. mythol. 355, vgl. auch Mogk, Germ. mythol.^{2} 117.

auf erzeugnisse der dichtkunst schon in der ersten hälfte des 9. jahrh's. geltend gemacht haben könte, ist doch sehr unwahrscheinlich. Ist aber *aldafǫþur* das richtige, so gilt das gesagte natürlich auch für dieses wort, beide sind ja aus derselben vorstellung hervorgegangen, die in den krieger- und dichterkreisen die herschende geworden war, und der in den erwähnten worten Snorris ausdruck gegeben ist, eine vorstellung, die sich ganz auf nordischem boden entwickeln konte, nachdem Óþinn einmal der alles überragende himmelsgott geworden war, und man die götter in ein verwantschaftliches system gebracht hatte.

Aldafǫþur kommt sodann in Vafþr. 4[5] vor, von Finnur Jónsson a. a. o. in die zeit von 900—25 gesetzt, also fast ein jahrhundert vor der christianisierung Norwegens-Islands. Das Vegtamskv. 2[2] stehende *alda gautr* erscheint zweifelhaft [1]). Das in Gísla saga Súrssonar 22 nach lex. poet. s. 12 [2]) für O'þinn vorkommende *allvaldr alda* hat natürlich keine beweiskraft; eher schon derselbe ausdruck bei Kormakr (Sn. E. I, 242), der um die mitte des 10. jahrh's lebte. Eigentümlich berührt es, wenn ein christlicher dichter der mitte des 11. jahrhunderts, Arnórr iarlaskald, Sn. E. I, 232, O'þinn mit dem oben behandelten namen *alfǫþr* belegt. Diese stelle scheint mir eher gegen als für eine übertragung christlicher anschauung zu sprechen. Sie beweist meines erachtens, dass dieses beiwort so fest an O'þinn haftete, dass der christliche dichter es ganz unbefangen anwendete, ohne sich dabei etwas zu denken, ohne sich dessen bewust zu sein, dass für ihn, den christen, eben nur der Christengott diesen namen tragen durfte. Vertreter der ansicht Golthers könten allerdings einwenden, dass eben schon in früherer zeit Óþinn unter christlichem einfluss zu diesem namen gekommen sei. Aber ich glaube oben wahrscheinlich gemacht zu haben, dass davon

¹) Vgl. Bugge, Norr. fornkv. 185. ²) Ich war nicht in der lage die stelle nachsehen zu können.

keine rede sein kann. Dass man die gestalt O'þins nach dem muster irdischer könige bildete, war schon bemerkt. Um so mehr konte er *allvaldr* genannt werden, denn Snorri Sturluson nent dies wort unter den heiti für kaiser, könig, jarl, Sn. E. I, 512, dabei hinzufügend: *þuí heitir hann allvaldr at hann er einvaldi alls ríkis síns.* So auch der von den skalden gefeierte Óþinn.

Eher schon könte man an christlichen einfluss denken, wenn O'þinn von þióþolfr h. huinv. Sn. E. I, 308 *foldar dróttinn* genant wird, vorausgesetzt, dass Bugge recht hat, wenn er diesen dichter in den schluss des 10. jahrh's. setzt [1]). Ähnlich bezeichnet ihn der, gleichfalls jener zeit angehörende, zwar unter die katechumenen aufgenommene, aber doch im heidentum stecken gebliebene Egill Skallagrímsson als *iarþar guþ*, Sn. E. I, 238. Doch lassen sich auch diese beiwörter ungezwungen aus heidnischen anschauungen erklären.

Etwas ganz anderes ist es natürlich, wenn man die darstellung O'þins bei Snorri betrachtet. Hier hat ihm unleugbar als vorbild der allmächtige Christengott vorgeschwebt. Aber dass dies möglich war, erklärt sich eben daraus, dass die ansätze dazu alle bereits im heidentum vorgebildet waren. Von einem einfluss etwa dieser heidnischen vorstellungen auf die ausbildung der gestalt des neuen gottes kann kaum die rede sein.

Einige übereinstimmungen und ähnlichkeiten zwischen asen und gott resp. Christus sind natürlich rein zufälliger art, so z. b., wenn Freyr, Vǫluspá 53[6], gleich wie Christus *biartr* genant wird oder þórr *dáþrakkr* Hým. 23[2], die schicksalsmächte *blíþ* Grímn. 6[2], Lokas. 32[5], oder von *ǫflgir æ'sir* Vǫluspá 17[3] die rede ist u. ä. mehr.

k) Christi leidenszeit und auferstehung.

Christi leiden wird mit lebhaften farben geschildert. Freiwillig nahm er *marter* und den *bittern tod* auf sich:

---

[1]) Vgl. Bidrag til den ældste skaldedigtnings historie 145; Mogk, Gering, Kahle a. a. o.

sialfráþi tók vísi dáþa nauþ á sik píslum fyrir vára lǫstu Lb. 12^{6-8}, *ónauþigr tók dauþa* Ge. 3^{8}; *schuldlos* stirbt er allein für alle menschen: (*deyr*) *saklauss einn fyr ǫllum mǫnnum* Lb. 21^{2-4}; *firir kristnum á sik lýþ til lausnar lofþung hauþrs tók písl ok dauþa sólar, tók at sínum vilia syndalauss meþ fullu yndi* Mgr. 23^{1-4}, *tóktu einn fyrir allar óverþr guma ferþir sáran dauþa á þik ok leystir hǫlþa ferþ ór harþri harms gnótt* Has. 27. *Harte qual* leidet er, geschlagen und bespeit wird er, bevor er ans kreuz genagelt wird: *hǫrþ meinlǽti* Lb. 46^{5-8}, *píning* Post. 512^{2}, *píningar* Lb. 19^{4}. 43^{8}, *sárar píningar* Lb. 10^{2-4}; *kuǫl* Post. 512^{6}, *harmkuǽli* Lb. 14^{4}; *lét fyrir lióna sueitum limu sína guþ pína* Lb. $14^{5\,f.}$, *vartu barþr ok bundinn . . . léztu þik síþan meþal vondra seggia á tré negla* Has. 21. Daher heist er auch nach der bessrung Cederschiölds Ge. 68^{4} *naglskaddr* [1]). Ausführlich wird sein leiden geschildert in Lb. 15:

þoldi halshǫgg hǫlda
hildingr meþ spýtingum;
vǫrþr hlaut fróns af fyrþum
flest skaup ok kinnesta;
hann bar hneysl af mǫnnum
hveria lund ok stundir;
píndr var hann berr ok bundinn
barþr viþ farar harþar.

Und anklingend an die schlussworte dieser strophe heist es Mgr. 19^{1}:

píndr var Kristr ok bundinn.

So ist er denn *der ans kreuz geschlagene*: *enn krossfesti* Lil. 96^{1}, *krossfestr* Sn. E. I, 142, sein *tod* ist *bitter* und *schmerzlich*: *bitr dauþi* Lb. 32^{7}, *sárr dauþi* Lb. 19^{5-8}.

Mit nicht erloschner seele *fährt er zu grabe*, aus dem er sich am dritten tage *wieder erhebt*: *fór lík sitt meþ kveykia ǫnd til graptar* Lb. $23^{1\,f.}$, *reis ór grǫf á frǽgium degi þriþia* Has. 28^{1-4}. Vorher aber war er *zur hölle gefahren*:

---

[1]) Bergsb. *nagel kvaddr*, Flat. *nafnkuðr við trú iafnan.*

sté til helvítis Lb. 22[1 f.] und hatte dort die seelen seiner anhänger erlöst, *reis upp meþ anda angrleystu herfangi* 'mit der von der qual erlösten beute der seelen' SnE. II, 234 [1]). Dann *fuhr er gen himmel: leiþ þú í lopt upp, helgu holdi skrýddr, af foldu* Has. 29[1–4].

Das kreuz (AG. I, 352 f.). Ich reihe hier einige auf das kreuz bezügliche ausdrücke an. Die verehrung des kreuzes hatte im mittelalter eine grosse ausdehnung genommen, so z. b. auch bei den Angelsachsen [2]), den ersten verkündigern des christentums in Norwegen, und es hatte sich ein ganzer mythenkreis um dieses gebildet [3]). Von ihnen übernahmen nun auch die Norweger ihre wörter für das kreuz: *kross*, bei dessen häufigem vorkommen es keiner beispiele bedarf, *róþa*, das ae. *ród*, as. *rôda* entspricht, Ge. 34[4], und die verwendung von *gálgi* 'galgen', das auch in den andern germ. dialekten für das kreuz gebraucht wurde; doch scheint das wort in der dichtung in diesem sinne nicht vorzukommen, wie es auch in der prosa nur in jüngeren schriften begegnet [4]). Nach Bugge ist es eigentlich übersetzung des lat. *patibulum* [5]). Der kreuzestod war eben dem Germanen unbekant, und er ersetzte ihn durch den tod am galgen. Diese fremdartigkeit der vorstellung war es vielleicht auch, die den steinmetz veranlaste auf dem grösseren Jællingestein, in seiner darstellung Christi, das kreuz einfach fortzulassen.

In der vielleicht vom verfasser der vierten eddischen abhandlung herrührenden strophe, Sn. E. II, 212, wird auch angenommen, dass Christus am galgen, 'dem windigen baum' *vin(d)ga-meiþr* hängt, denn so wird man wol am besten mit Bugge lesen [6]). Ob man hier eine übertragung der heidni-

[1]) Vgl. Bj. M. Ólsen, Den 3. og 4. afhandl. 287. [2]) Vgl. Bouterwek, Cædmon I, CLXVI ff. [3]) Vgl. Bugge, Studien über die entstehung der nordischen götter- und heldensage. München 1889 im abschnitt Odin am galgen und die esche Yggdrasils s. 317 ff. passim. [4]) Vgl. AG. I, 352. [5]) a. a. o. 320. [6]) Vgl. Bugge, stud. 318 anm. 3, Björn M. Ólsen, Den 3. og 4. afh. s. 261.

schen anschauung vom selbstopfer Óþins, von dem es Hávamál 138 auch heist, dass er am *vindga-meiþr* hing, sehen will, wird von der stellung abhängen, die man zu der ganzen frage dieses eigentümlichen mythus einnimt.

An der oben erwähnten stelle Ge. 34[4], wird *róþa* gleichbedeutend mit *Krists mark* 34[7] gebraucht, und dies wort sowie das gleichbedeutende *merki* kommen häufig vor: *Krists mark* Lb. 31[2], *krossmark ens hæ'sta Krists* Lb. 13[5 f.] u. ö.; *merki crúcis* Lb. 52[1], *merki sólar dróttins* Selk. 15[5 f.], *hiálpsterkt friþar merki heims* Lb. 32[1 f. 1]). Eigentlich bedeutet das wort natürlich 'kreuzeszeichen', vgl. *sanctae crucis ingens signum* An. s. 115[1], *signa crucis* Mon. I, 102[31], *tuum (crucis) signaculum* Mon. I, 105[1].

Weit verbreitet war auch der brauch, das kreuz als den baum selbst zu bezeichnen, aus dessen holze es genommen, und die dem westnord. *tré* entsprechenden ags. *tréo*, as. *treo* sind gleichfalls in gebrauch [2]) und können von einfluss gewesen sein, doch sind auch hier die lateinischen ausdrücke zur hand: *krosstré* Pdr. 34[5] 'kreuzesbaum', *píslartré drifiþ blóþi* Lb. 30[6 f.] 'baum der peinigung'.

Mit dem lebensbaum aus dem paradies wird es identificiert, wenn es *lífstré þióþar* Lb. 22[7] genant wird, vgl. *arbor decorata* An. s. 114[4], *arbor salutaris* Mon. I, 107[1], *arbor vitae praeclara* Mon. I, 108[1 f.], denn nach mittelalterlichem glauben stamte das kreuz von jenem lebensbaum [3]). Das holz des kreuzes ist heilig: *heilagr viþr af píningar krossi himna gørvis* Ge. 65[5–8], vgl. *lignum venerabile, admirabile* Mon. I, 104[1 f.].

Mannichfach sind die bilder, die auf das kreuz anwendung finden. Sie sind alle, mit einer ausnahme, Lb. entnom-

---

[1]) Vgl. lex. poet. 346 sub *hiálpsterkr*. [2]) Bouterwek a. a. o. CLXV, Bode, kenningar 87, Bugge, stud. 428, Vilmar Altert. 37. [3]) Menzel, symbolik I, 511, Bugge, stud. 429 f.

men, die offenbar hier ganz unter dem einfluss lateinischer kreuzes-hymnen steht.

Es wird genant *stuhl der standhaftigkeit*, *eliunstóll* Sn. E. II, 500, *pfeiler* und *stütze*, *hneigistólpi hiálpar* Lb. 41[3], *sigrstoþ roþin blóþi* Lb. 42[2], *stiege*, *stigi traustr af tuennrar ástar* Lb. 34[1–3], vgl. *scala* Mon. I, 108[39]; *brücke*, *bezt brú til ástar* Lb. 35[1]; *fahrzeug*,

> *skeiþ ertu fróns und firþum*
> *farsǽl konungs þrǽlum*
> *fliót ok frami ítrum*
> *fóstrlands á vit strandar* Lb. 33[1–4],

vgl. *crux est navis*, *crux est portus* An. s. 113[37], *ratis* Mon. I, 108[39]; *gewicht*, *ofs rétta vett alsetrs* Lb. 36[6–8], vgl. *ave lignum pretiosum pondus ferens gloriosum quondam eras onerosum mortis improperio* Mon. I, 106[9 ff.], *Christus in statera crucis est distractus* Mon. I, 108[27 f.], *dulce lignum ... dulce pondus sustinens* Mon. I, 101[27]; *schild*, *hǽstr hlífisskiǫldr viþ ǫllum meinum ok harþri freistni*, vgl. *fortis armatura* An. s. 114[1]; *schlüssel*, *Krists mark*, *er kallaz himins vistar lykill mankynni* Lb. 31[2–4]; *zierde*, *heims prýþi* Lb. 40[4], vgl. *mundi gloria* Mon. I, 111[1]; *licht*, *heims liós* Ge. 2[2 f.], vgl. *mundi lux* An. s. 111[13], *verum lumen et praeclarum* An. s. 113[26]; *blume*, *blómi helgra dóma* Lb. 32[8].

VIII. *Der heilige geist* (AG. I, 386).

Der heilige geist ist der *geist der gottheit*, *andi guþdóms* Gd. I, 6[7]. 20[7], der *heilige geist des himmels*, *heilagr andi himins* Sól. 75[3] und *des vaters*, *hlutvandr fǫþur andi* Hv. 10[2]. Er hat teil an dem wesen der beiden andern personen der dreieinigkeit, *sanndeildr* Pdr. 2[4] [1]), und so wird er auch schöpfer des himmels genant: *hreinskapaþr himna* Hv. 10[1]; *mächtig* und *stark* ist er: *máttigr* Ge. 6[4], *allstyrkr* Hv. 15[8], *fremdar styrkr* Lv. 31[8], *ríkr* Hv. 12[6], *vǫldugr* Gd. I, 3[1];

---

[1]) Vgl. Kahle, isl. geistl. dicht. s. 109 anm. zur stelle.

den menschen zeigt er den rechten weg: *leiþtogi* Hv. 14⁶, vgl. *ductor praevius* Mon. I, 184¹⁹, *dux exorbitantium* Mon. I, 192¹¹.

Er ist der *reine* geist, *hreinn andi* Has. 3¹ f., *hreinferþugastr* Lil. 68⁴, ein *geist der weisheit*, *andi spektar* Hv. 2⁴, vgl. *spiritus scientiae* Mon. I, 181³⁹; denn *zierde* und *schmuck* gottes und des himmels ist er und *veredelt die sitten* der menschen: *fyritignari fǫþur kuerkr* Hv. 12⁷ f. 'schmücker der kehle des vaters', weil durch diese sein hauch, *blástr* Hv. 1², strömt, *frǫmuþr hátunnu regns ranns* Hv. 4²⁻⁴, *fegrir hallar vagns* Hv. 13³⁻⁸, *fegrir siþa* Hv. 14⁸.

Den menschen wird er verliehen als *ehrende gabe: einkagiǫf* Hv. 2⁵, *prýþigiǫf* Hv. 8⁵, *heiþgiǫf* Hv. 11⁴, vgl. *dei altissimi donum* Mon. I, 184⁶, und verleiht selbst *siebenfache gabe*, nämlich *sapientia*, *intellectus*, *consilium*, *fortitudo*, *scientia*, *pietas*, *timor domini*, oder auch die sieben wissenschaften *grammatica*, *rhetorica*, *logica*, *arithmetica*, *musica*, *geometria*, *astrologia* [1]). Deshalb heist er auch der *siebenfache*, *siøskiptr frami giptu* Hv. 12², *sanna gipt siaufalds anda* Lil. 80⁵ f., vgl. *dator munerum* Mon. I, 186⁵, *auctor donorum* Ah. XIII, 36, 3¹, *septiformis munere* Mon. I, 184⁹, *septiformem gratiam acceptaverunt* (die apostel zu pfingsten) Mon. I, 191¹³.

So *vergibt er* den menschen *die sünde*, *líknarfúss* Lv. 24⁷, Gd. II, 2⁵, ist ihr *arzt*, *sterkr grǿþari aldar* Hv. 5²⁻⁴, *gegn hirtir hugar siúks* Hv. 7¹⁻³; ihr *tröster*, *huggari* Hv. 3². 11². 16³, vgl. *paraclitus* Mon. I, 183³ u. ö., *fidelium mentium consolator* Mon. I, 187²⁵; und *wendet das übel* von ihnen *ab*, *lundgóþr bǫls hirtir þióþar* Hv. 13² f., *angrþuerrir giptu framr* Hv. 14² f., vgl. *nos defendat, eruat omnibus a malis* Mon. I, 191²². Seine heilung des kranken geistes ist eine 'einschmierung', *einsmurning andar sára* Hv. 11⁷ f., vgl. *spiritalis unctio* Mon. I, 184⁸. 191¹⁹, *infunde unctionem tuam nostris sensibus* Mon. I, 197¹³ f. Auch auf den heili-

---

[1]) Vgl. Menzel I, 323.

gen geist werden bilder angewendet derselben art, wie solche früher bei Maria und Christus erwähnt wurden.

Er ist das *feste fundament* unter den guten kräften, den tugenden, *grundvǫllr stǫþugr undir góþum kraptum* Hv. 8^{5-7}; der *brunnen des lebens* und *geistes*, *eilífr brunnr ok heilagr* Hv. 11^{6}, *brunnr lífsins* Hv. 1^{8}, *friþskýrþr vits brunnr* Hv. 15^{2-4}, vgl. *fons vivus* Mon. I, 184^{7}, *f. ingenii* Mon. I, 180^{3}. 181^{6}, *f. verae sapientiae* Mon. I, 180^{50}, *f. indeficiens bonorum* Mon. I, 181^{3}. Aber auch als *feuer* erscheint er, *eldr elsku mildrar* Hv. 11^{5}, vgl. *ignis* Mon. I, 184^{7}, *ignis inflammatus* Mon. I, 191^{19}, *ignem sancti spiritus mitte, quo coquantur virtutum carismata* Mon. I, $187^{49\,f.}$.

Ein eigentümliches bild ist es, wenn er *finger gottes* genant wird: *hreinn fingr hǫ́gri handar salkonungs sólar* Hv. $12^{3\,f.}$, vgl. *divinae dextrae digitus* Mon. I, 180^{37}, *dextrae dei digitus* Mon. I, 184^{10}. 191^{21}.

IX. *Engel und teufel* (AS. I, 390 f., 391 ff.).

Die engel sind *heilig*, *helgir englar* Sól. 7^{1}, *schön* von ansehn, *prýddir englar dróttins* Rekst. $31^{6\,f.}$ (carm. norr. 50)[1]. Sie werden eingeteilt in 9 klassen, vgl. *ordines coelestium* AS. 420^{30}, *þrysuar þrennar englastéttir* Lil. $6^{3\,f.}$[2]); *dáþstétt dags lands* Lv. 24^{5} ist *eximius ordo coeli*, d. h. *ordines coelestes* vgl. lex. poet. s. 97. Von den verschiedenen klassen der engel finden eigentlich nur die *erzengel* erwähnung, *hǫfuþengill* Lil. 29^{6}, Bp. I, 138^{16}, ferner werden Plac. 2^{6} *liósenglar* genant. In Heilagra manna sög. I, 249 dient der ausdruck zur übersetzung von *angelus corusci habitus*. Vielleicht hat die altheidnische vorstellung von den *liósálfar* angeklungen.

In ihrer gesamtheit werden die engel als gefolgschaft Christi oder gottes aufgefast. Die beispiele dafür sind oben

[1]) Vgl. KGES. II, 80. [2]) Über *stétt* in der bedeutung *ordo* vgl. lex. poet. 776 u. carm. norr. II, 273.

(s. 29 f.) angeführt. Daneben erscheinen sie als *heer*, *ítr allr herr engla sueitar* Has. 30[1], *rásir engla* Lil. 40[1], vgl. *caeli militia*, Mon. I, 29[63], *supernorum agmen* þt. I, 21, *celi agmina* þt. I, 36, *curia celestis* þt. III. Entsprechend dieser anschauung sind dann die einzelnen engel *helden*, *männer: himins gotnar* Lv. 25[4], *seggir sólar hauþrs* Lv. 31[3 f.], doch können damit auch heilige gemeint sein. Nach römischer art die engel als *bürger* des himlischen staates, als mitglieder der volksversamlung zu betrachten, war dem Nordländer fremdartig, doch komt diese vorstellung in lat. einheimischen hymnen zum ausdruck: *curia celestis* þt. III, *caeli cives* Oh.[5] II, 5. Vielleicht ist die nordische entsprechung für *concio fidelis* Mon. I, 42[19], *caeli concio* Mon. I, 46[17], in dem, freilich erst aus späterer zeit belegten, *ǫll þing engla* Sn. E. II, 208 zu sehen.

Zum schluss noch zwei ausdrücke. Der erzengel Gabriel erscheint Lil. 27[5] als sendbote des hlgn. geistes, *sendiboþi siaufalds anda*, worin ja eigentlich blos eine übersetzung von *angilus* vorliegt[1]), und der den Petrus aus dem gefängnis befreiende engel heist *søkir sannleiks* Pdr. 51[1 f.].

Das wort *teufel*, *diǫfull*, kommt oft vor, sodass es überflüssig erscheint, beispiele zu geben. Die schlechtigkeit des oder der teufel und ihre schädliche macht wird häufig erwähnt; so werden sie mit echt nordischem ausdruck *ofrníþingar diǫflar* Lb. 38[2 f.] genant; *skøtt vald ýgra diǫfla* Hv. 5[2–4], *grandi lymsku diǫfuls* Hv. 6[5–8]. Die bösen geister, die in einem besessnen stecken, heissen *óþir diǫflar* Gd. I, 11[5 f.] 'wütende teufel'. Sehr beliebt war die bezeichnung als *feind*[2]): *fiandi* Gd. I, 33[2], Lil. 9[5]. 47[1], *f. flæ'rþar fróþr* Lv. 31[5 f.], *mektarf.* Gd. I, 4[6], *grimlundaþr f.* Gd. II, 18[3], *hinn*

[1]) Entsprechende ags. ausdrücke, wie *godes boda*, *wuldres âr*, und as. wie *bodo drohtines* s. bei Bode, kenningar 78 f. [2]) Ebenso im ags. *feond*, as. *fiund*, ahd. *fiant*, vgl. Bode, kenningar s. 76—78, Bosworth-Toller, anglosax. dict. s. 277. Weitere parallelen zum folgenden bei Grimm, mythol.[4] s. 825 ff.

nepsti f. Lil. 22[6] heist er als 'der in der tiefsten tiefe hausende' und als der alte feind des menschengeschlechts, *hinn forni f.* Lil. 39[1]. 65[1] vgl. *dirus hostis* Ah. XIII, 36, 9[3], *antiquus hostis* Mon. I, 262[188]. Wie die engel die boten gottes sind[1]), so die teufel die des obersten teufels, *ǽrir fianda* Gd. I, 28[2] oder auch einfach *árar* Mar.[3] 17[5]. 19[1].

Synonym mit *fiandi* werden gebraucht *óvinr* Lil. 61[7] und *andskoti* Lb. 38[5], das in der heutigen sprache besonders gern im fluch verwendet wird.

Die ausdrücke für teufel und dämonen, die sich an altheimische vorstellungen anlehnen, sind bereits erwähnt (s. 18 f.). Der biblischen geschichte vom sündenfall ist es entnommen, wenn der teufel als *schlange* erscheint: *huass gráþr hǫggorms* Gd. I, 9[6 f.], *hǫggormr* Gd. II, 2[1]. Wenn aber Lil. 60[7 f.] steht:

eigi mun nú ormr hinn biúgi
agnsuelgiandi á króki fagna,

so ist mit der schlange, die den köder an der angel herunterschlingt, der teufel als leviathan gemeint, den Christus besiegt[2]). Ich füge noch ein paar ausdrücke verschiedenen inhalts hinzu: *meistari flǽrþar* Gd. II, 42[4]; *grandafullr andi, sá er grǽþgi reifir* Pdr. 4[1]; *grǽþgi* ist die gierigkeit; *herr kuala* Mar.[3] 14[4], *illskufullir andar* Gd. I, 4[5 f.], *illsku skóli* Gd. I, 27[3].

X. *Die sünde* (AG. I, 395).

Das wort 'sünde' *synþ*, selbst komt natürlich häufig vor, so dass belege fast überflüssig erscheinen, z. b. Has. 15[7], Pdr. 3[7]. Von allgemeineren ausdrücken wird besonders oft *glǿpr* gebraucht: Gd. II, 45[2], Pdr. 15[1], Has. 50[7]. 53[7], Lb. 45[3], Lil. 20[2], und die sünder sind *glǿpamenn* Gd. II, 48[7]. Ferner *lǫstr* Pdr. 4[3], Lb. 12[7], *lastaverk* Has. 56[2] und Has. 15[2], wo es im gegensatz zu *dýrar dáþir* Has. 15[3 f.]

---

[1]) Vgl. Kahle, Isl. geistl. dicht. s. 109, wo fälschlich Gd. II, 528 steht, und AG. I, 390. [2]) Vgl. AG. I, 393 f.

steht. So heist denn auch der sünder *lastauþigr* Has. 55[4], *lastbundinn* Lb. 37[6], *lastaukinn* Has. 58[5]. Sodann sind zu nennen: *lýti* Has. 5[4]. 38[4], Gd. II, 2[5] 'verbrechen'; *mein* Ge. 14[4], *andar mein* Has. 41[8]; *bǫl* Ge. 13[8], Plac. 8[2] [1]); *miska bót* Has. 1[7], *miska ráþ* Has. 14[3] [2]); *grand* Gd. II, 2[4], Has. 16[3], Lb. 45[4]; *vás* Has. 4[7]. 5[8], was lex. poet. 897 mit *labes imperfectio moralis* wiedergibt; *ger verk* Has. 42[7], *geigr* Has. 16[4] eigentlich 'der schaden', *afgerþir* Has. 16[8].

Wie die frommen die *glieder* Christi sind (vgl. s. 109), so die gottlosen und sünder diejenigen *des teufels*: *limir púkans af illsku siúkir* Gd. II, 45[4], sie sind die *wölfe* und *füchse*, die die treue herde der gläubigen, die gemeinde, anfallen: *vargar skóþir*, *refar liótir* Gd. II, 31. Die Juden, die Christus ergreifen, werden als solche, die den vertragsfrieden gebrochen haben, benant: *griþníþingar* Pdr. 38[2].

Einzelne arten von sünden werden wol hie und da erwähnt, wie z. b. *saurlífi* Plac. 15[4], *hórdómr* Pdr. 11[3], doch bieten die ausdrücke im allgemeinen nichts besonders erwähnenswertes, weshalb ich sie übergehe.

XI. *Versuchung. Vergebung. Erlösung* (AG. I, 405 f.). *Reue. Busse* (AG. I, 407).

Auch hier kann ich mich kurz fassen, es sind im wesentlichen dieselben ausdrücke, die in der prosa vorkommen.

Versuchung. freistni Lb. 40[7], Plac. 10[3] u. ö., Pdr. 40[4], das verbum ist *freista* Plac. 26[6].

Vergebung. líkn Lb. 40[1], *synþalíkn* Lil. 5[4], *líkn ok sykna* Has. 5[7] 'freiheit von strafe' [3]).

Erlösung. lausn Lb. 32[3]. 37[7], *sǽtt* Has. 34[8] wird die versöhnung mit Christo am tage des gerichts genant.

Reue. iþran Has. 5[1], Pdr. 44[4], das verbum ist *iþrask* Hv. 1[6], Has. 25[3]. 53[7], Lb. 45[7].

---

[1]) Vgl. Gísl. Njál. II, 643 f. [2]) Vgl. lex. poet. 571 f. sub miski. [3]) Vgl. lex. poet. 805.

Den priestern seine *beichte ablegen*, wird Has. 5[1–4] ausgedrückt durch *tína meþ iþran ǫll lýti sín fir læ'rþum mǫnnum*; Mgr. 40[6] *skriptagangr* enthält den gewöhnlichen ausdruck.

Busse. siþabót Has. 48[4], büssen *bǿta* Has. 42[7], Ge. 14[3]. Während sonst meist die sünde hinzugesetzt wird, z. b. an den angeführten stellen *ger verk*, *mein*, steht in Eiríksdr. 12[6] (carm. norr. I, 51) der acc. *sál* dabei, so dass also hier das verbum in der ursprünglichen bedeutung steht '(seine seele) besser machen', Wisén carm. norr. II, 39 übersetzt es freier mit *animae consulere*.

XII. *Das zukünftige leben.*

1. Das jüngste gericht (AG. I, 422 f.).

Der am häufigsten vorkommende ausdruck ist wie in der prosa *efsti dómr* Has. 6[6] 1), Lb. 26[4], Bp. I, 498[8], Lil. 70[4], daneben *dróttins dómr* Lil. 72[3], oder auch einfach *dómr* Has. 34[3], Lv. 45[5], wobei dann *efsti* oder auch *Kristz* zu ergänzen ist, auch *dómr hryggr* wird das gericht genant Lil. 71[2]. Nach nordischer anschauung wird dann das gericht zum *þing* Lil. 72[1], Lil. 27[1] oder, ganz isländisch, *alþing* Lb. 26[6]. Christus komt, die toten und lebendigen zu richten: *sá kemr drótt at dǿma dauþa lífs á hauþri* Sn. E. II, 234.

Anschaulich wird die vernichtung der welt durch feuer geschildert in Has. 31[5–8]:

geisar eldr ok ǿsiz | *ferþ vaknar þá firþa*
elia fold ór moldu | *flest viþ ugg enn mesta.*

Im text zieht Egilsson *ór moldi* zu *vaknar*, im lex. poet. 231 unter *geisa* besser zu *geisar eldr*. Und ähnlich heist es Gd. I, 46[4] *eldi lestr þótt heimrinn bresti.*

1) Lex. poet. 102 citiert die stelle fälschlich unter Has. 26.

2. Himmel. Paradies. Seeligkeit (AG. I, 423 f.). Hölle (AG. I, 424 f.).

Himmel. Dass man sich den himmel als die halle des gefolgsherrn, Christi oder gottes, dachte, ist oben erwähnt, s. 31 f. Zahlreiche kenningar für den himmel findet man bei den ausdrücken, in denen gott oder Christus als könig des himmels erscheint; weitere bei Gíslason Om helrim 21 ff. und bei Kahle Isl. geistl. dicht. 118 [1]). Auf diese hier einzugehen liegt ausserhalb des rahmens dieser abhandlung. Hier sei hervorgehoben, dass die christliche vorstellung von mehreren himmeln auch in den nordischen gedichten ihren ausdruck fand, z. b. *heimr ok himnar* Erfidrápa Ól. Tryggv. 28[1] (carm. norr. I, 37), *himnar* Lb. 34[5]. 35[6]. Auch der dichter des Sólarlióþ kent sieben himmel, die er mit halb heidnischem ausdruck, der an die *sigtívar* erinnert, *siau sigrheimar* Sól. 52[3] nent. Ebenso komt L. 40[2] der dritte himmel vor, *himinn þriþi.*

Natürlich begegnet *himinn* auch im singularis, so z. b. Lv. 17[4] und zwar im gegensatz zu *þessi heimr.* Aus diesem gegensatz heraus wird denn die erde als ein aufenthalt des schreckens empfunden: *ógisheimr* Sól. 30[3], vgl. *vallis miseriae* Ah. XXVI, 63, 23[3], die erde ist nur eine heimstätte kurzen aufenthaltes, *dualarheimr* Sól. 35[6], das leben auf ihr gar veränderlich, *brigt líf heims þessa* Ge. 17[5-8].

Paradies. Das paradies ist der sitz des ruhms und der ehre: *sómdarsæ'ti* Lil. 19[3], *tignarsæ'ti* Lil. 62[4].

Seeligkeit. Die glückseeligkeit, die die frommen im himmel oder im paradiese geniessen, wird oft geschildert: *yndi ok sæ'la* erwartet die menschen Has. 36[5-7], *himnasæ'la* Lil. 5[5]; *óztr fǫgnuþr eilífrar unaþs vistar* Lb. 52[5-8], *sinn* (*guþs*) *fǫgnuþr* Sól. 24[3], *ózta unaþ* Sól. 71[6]. Durch den tod Christi sind die menschen *fullsæ'lir* gemacht Lb. 17[4]; die herrlich-

---

[1]) ags. und as. kenningar für himmel bei Bode, kenningar s. 74.

keit, die die frommen nach dem gericht erwartet, ist *dýrþ himins* Lb. 28², *dýrþ* Rekst. 31⁸ (carm. norr. I, 50)¹), *í fríþa dýrþ fara meþ dróttni* Lv. 39⁷ ᶠ·. In heitrem lichte, *í ítru lióśi* Has. 63⁵ ᶠ·, führen die seeligen ein reines leben bei gott, *hreint líf meþ almátkum guþi* Sól. 7⁴ ᵘ· ⁶, vor seinem antlitz, dort wo nie die freude schwindet:

nú lifir hraustr í hǽstri
himnavalds, þars aldri,
fárskerþandi fyrþa
friþarsýn, gleþi týnisk Ge. 63⁵⁻⁸.

Gemeint ist der hlge. O'lafr. Und an anderer stelle, O'l. r. 63³ ᶠ·, heist es von ihm, gleichwie von Christus, *nú er hann guþs á hǿgri hǫnd himins í ǿzta veldi.* Vollen frieden erlangt der mensch mit gott, *koma í friþ fullan meþ himna dróttni* Bp. I, 146₇ ᶠ·. So kann der tag des gerichts zum freudentag, *feginsdagr* Sól. 82³, werden.

Ein paar redewendungen, die in diesen vorstellungskreis gehören, seien aus der einheimischen lat. litteratur noch angeführt.

duc nos cum honore ad celi cenaculum Þt. I, 68; *regnum superum* Þt. I, 55; (Olavus) *ad astera vocatur, ad superas sedes mundi de valle levatur* Oh.¹ 17; (Olavus) *comedit ad alta celi* Oh.¹ 18; (Sunniva) *scandit ad celi atria* SS. 9.

Hölle ²). Das auch in der prosa übliche wort *helvíti* begegnet natürlich in der sprache der dichtung auch öfter: Lb. 22², Lil. 20⁷, Gd. I, 27⁸. Es ist das haus des teufels *diǫfla rann* Lb. 22⁴. Anschaulich wird der schreckliche aufenthalt in Has. 38⁵⁻⁸ geschildert:

sú (i. e. das verdamte volk) *rasar aum í aumar*
óvíslegar píslir
ey grǽtir þar ýta
uggr, en vǽtki huggar.

Gestank, feuer und frost herrschen dort: *fnykr, íma elds, frost meþ bríma* Has. 39¹⁻⁴; finsternis erfüllt die hölle, *myrkr*

¹) Vgl. KGES. I, 281. ²) Vgl. Bode, kenningar s. 75. Hel. 424.

Lb. 22[8], *myrkr hit døkkua* Gd. I, 26[8]. In Lil. 72[8] wird die hölle mit dem teufel identificiert und *fiandi* genannt.

Höchst eigentümlich ist die schilderung, die der dichter des sonnenliedes von der hölle entwirft. Hier klingen unläugbar altheimische heidnische vorstellungen vom reiche der Hel an, auf die bereits s. 17 verwiesen worden ist.

Nachträge.

1) Zu s. 3 u. 6. Dass man zur zeit, als das christentum noch jung im Norden war, die überzeugung hatte, es sei eigentlich unpassend für einen christen, noch weiterhin auf die alten götter zu dichten, zeigt der bekante auftritt zwischen dem könig O'lafr Tryggvason und dem unlängst bekehrten skalden Hallfreþr vandræþaskald (Fornsög. 99 f., Fornm. sög. II, 52 ff.; vgl. Maurer Bekehr. I, 361 ff.). Der dichter hatte durch eine halbstrophe, in der er sein bedauern darüber ausdrückte, dass er nicht mehr O'þinn opfern dürfe, den unwillen des königs erregt. Er soll eine bessere machen. Aber auch diese befriedigt den könig noch nicht, da auch in ihr der dichter seine anhänglichkeit an die alten götter betont und ausspricht, dass er nur ungern hass auf O'þinn werfe, wenn er auch Christus diene. Als der könig ihm darauf hin diese allzu grosse anhänglichkeit an die heidnischen götter vorwirft, bequemt er sich zu dem zugeständnis, dass er sich der göttlichen namen des 'rabenverehrers' enthalten wolle, und dichtet schliesslich auf das weitere drängen des glaubenseifrigen königs eine strophe, die diesen endlich zufrieden stelt. Er sagt den göttern ab, allein von Christus und gott vater will er mit aller liebe dichten, fürchten will er den zorn des sohnes, der berühmte gewalt über die erde hat.

2) Zu s. 37 [1]). Dass in der christlichen zeit Islands lernbegierige jünglinge, besonders geistliche, ins ausland gin-

[1]) Vgl. zum folgenden: Weinhold, altnord. leben s. 417; Maurer, Island s. 259 ff.; Rosenberg, Nordboernes aandsliv II, s. 22 ff.; Sars Udsigt

gen, so nach Herford in Deutschland (Bp. I, 60. 151. 153), nach Lincoln in England (Bp. I, 92 vgl. auch I, 127), sowie nach Paris (Bp. I, 127), um dort gelehrten studien obzuliegen und sich das wissen der zeit anzueignen, ist so bekant, dass es hier nicht weiter ausgeführt zu werden braucht. Auch auf Island selbst gab es schulen wie die berühmte in Odde, in der allerdings wol hauptsächlich die isländische weltliche wissenschaft gepflegt wurde, sodann an den bischofssitzen und in den klöstern. Zu den unterrichtsgegenständen, die die jünglinge im ausland lernten, gehörte nun auch, worauf es uns hier ankomt, das dichten in lateinischer sprache. Aus der fremden sprache hatte man das wort herüber genommen: mit *vers* bezeichnete man den lateinischen vers. Vom späteren bischof Páll wird berichtet, dass er, als er nach einem aufenthalt auf einer englischen schule nach Island zurückkam, alle andern männer durch 'höfischkeit seiner gelehrtheit' durch 'versemachen und kentnis der freien künste', *versagiǫrþ* und *bóklist* übertraf, vgl. Fritzner[2] I, 164 (oder *bókalestr*; s. die lesarten zu Bp. I, 127, was 'das vermögen in lateinischen büchern zu lesen' bedeuten würde). Aber nicht nur leute, die im ausland gewesen waren, lernten die kunst, lateinische verse zu machen, sondern es wurde in ihr auch auf Island selbst unterrichtet. So erbaute der hlge. Jón die schule am bischofssitz in Hólar (Bp. I, 163) und zog tüchtige ausländische lehrer zum unterricht heran, wie den Gauten Gísli Finnason, der grammatik zu lehren hatte, und seinen kaplan Rikinni, einen Franzosen, dessen fächer der gesang und das versemachen waren (Bp. I, 168 vgl. I, 235 f. 239). Von diesem Franzosen heist es an der zuletzt angeführten stelle weiter, dass er tüchtig war sowol im lateinschreiben wie im lateindichten (*diktaþi hann val ok versaþi*). Ausserdem konte er die vorgeschriebenen gesänge für alle

over den norske historie II[2], s. 273 ff., Finnur Jónsson, Litteraturhist. II, s. 13 f.

tageszeiten und die morgenandachten durch alle zwölf monate auswendig. Die schule hatte denn auch grossen zulauf, und das leben und treiben in ihr wird eingehend und anschaulich geschildert. Gar manche tüchtige lehrer gingen aus ihr hervor, die nun die erworbenen kentnisse weiter verbreiteten. Auf diese schule zog auch der spätere bischof Laurentius und wurde selbst alsdann lehrer dort; auch er war ein guter lateinischer stilist und vermochte ebenso schnell lateinisch zu dichten wie nur irgendjemand am allerschnellsten lateinisch sprechen konte (Bp. I, 793 f.). Als er später nach Norwegen kam, las er dem erzbischof lateinische verse vor, die er auf eine äbtissin gedichtet hatte. Der erzbischof hält jedoch nicht viel von der dichtkunst und ermahnt ihn, lieber die gesetze der kirche zu studieren, und läst ihn zu diesem zweck bei einem flämischen kleriker unterricht nehmen (Bp. I, 799 f.). Aber der bischof Laurentius scheint sich nach wie vor des kirchengesanges und der lateinischen dichtung angenommen zu haben. In Munká-þverá setzt er den abt Bergr Sokkason, seinen schüler, ein, der ein sehr gebildeter *(formentr)* mann war und die meisten leute auf Island übertraf an kentnis der lateinischen sprache (*klerkdómr*, vgl. Fritzner[2] II, 296), der kunst zu schreiben (*letr*), gesang (*sǫng*) und vortrefflicher rede (*málsnild*); er setzte manche lebensbeschreibungen heiliger männer in norrøner sprache zusammen. Auch des bischofs sohn Árni war 'der beste kleriker und *versificator* und unterrichtete viele kleriker' (Bp. I, 850 f.).

Diese beispiele werden genügen, um zu zeigen, dass das dichten in lateinischer sprache tatsächlich auf Island ausgeübt wurde, und die oben ausgesprochene annahme, dass die gedichte auf einheimische heilige auch einheimischen verfassern zu danken sind, dürfte so eine festere stütze gewonnen haben. Dies hat übrigens auch Rosenberg a. a. o. II, s. 588 f. bereits angenommen, und die gleiche beobachtung, die ich auf s. 40 anführe, wenn ich davon spreche, dass

diese latein. gedichte in nichts von der heimischen dichtung beeinflust worden sind, hat auch er gemacht, indem er sagt: diese gedichte sind in dem grade den aus der fremde eingeführten nachgemacht worden: 'bilder, ausdrücke, wendungen, gedankengang, versmaass, alles ist im verein mit der sprache ein so vollständiger wiederhall des fremden gesanges, dass man sagen muss, der geist des Nordens hat nicht mehr anteil daran, als der geist der kirche in dem antipoden des lateinischen kirchengesangs: dem weltlichen skaldengedicht'.

In gleicher weise wie die Isländer auf auswärtige hohe schulen zogen, taten es auch die Norweger, und die verhältnisse auf den norwegischen kirchlichen schulen werden dieselben gewesen sein wie auf den isländischen, auch hier wird das dichten in lateinischer sprache gelehrt worden sein.

Inhaltsverzeichnis.

Heidelberg.

B. Kahle.

Till frågan om brytning och nasalvokaler i fornnordiska språk.

Numera torde man vara allmänt ense om att de fornnordiska språken havt två skilda brytningsperioder, en äldre och en yngre. Under den äldre övergick rotstavelsens *e*-ljud till *ea*, *eu* (senare *ia*; *iu*, *io*) därigenom, att ändelsevokalen *a*, resp. *u* förlorades och i och med detsamma överfördes till rotstavelsen såsom ett (till en början) kort efterslag efter *e*-ljudet, t. ex. **eƀnaʀ* > isl. *iafn*, fsv. *iamn*; **erðu* > isl. fsv. *iorþ*. Under den yngre brytningen utvecklades däremot rotstavelsens *e*-ljud till *ea*, *eu* (senare *ia*; *iu*, *io*) genom inflytande av ett alltjämt i följande stavelse kvarstående *a* resp. *u*, t. ex. **helpa* > isl. fsv. *hialpa*, dat. pl. **ƀernum* > isl. fsv. *ƀiornum*.

Emellertid äro andra mycket viktiga frågor inom brytningsläran, så vitt jag ser, alldeles outredda; detta gäller särskilt läran om *a*-brytningen.

Man kan med skäl fråga: huru kommer det sig, att isl. har obruten vokal i infin. och tredje pers. pl. pres. av de starka verben *ƀera*, *skera*, *stela*, *fela*, *nema*, *gefa*, *feta*, *geta*, *meta*, *eta*, ehuru man enligt den rådande åsikten här väntar brytning (**ƀiara* etc.), eftersom *a* följer i andra stavelsen? I sitt förtjänstfulla arbete Dansk-norskens lydhistorie 123 försöka Falk och Torp lösa gåtan på följande sätt: ”For det ventede *iata* har on. kun *eta*, ligesaa 2 p. nutid *etr* for **itr* (germ. **etiz*). Denne præsensvokal skyldes udjevning efter infinitiv paa en tid, da denne regelmæssig hed *eta*, altsaa før den anden brydnings indtræden. Fra præsens er saa vokalen igjen indkommet i infinitiv.” Denna förklaring är dock tydligen mycket komplicerad, och jag förmodar, att författarna gärna skulle önska en enklare. I allmänhet är det icke mycket

tilltalande att behöva antaga dubbla utjämningar, men hvad som här, så vitt jag ser, omöjliggör en dylik hypotes, är, att dessa dubbla utjämningar skulle hava inträtt i en hel serie av ord. Blott i ett par starka verb har man skäl att antaga dylika (s. 170).

Vidare kan man spörja: hvad är orsaken till att visserligen de anförda isl. starka verben *bera*, *skera* etc. sakna brytning, men tvärtom brytning finnes i de isl. starka verben *gialda*, *hialpa*, *skialfa*, *biarga*, *gialla* och oftast i *skialla*? I Arkiv N. F. II, 46 ff. har jag satt obruten och bruten vokal i dessa och vissa andra ord i ett visst samband med ordens konsonantism, så att vid valfrihet brytningen skulle gynnas av konsonantförbindelsen *r* eller *l* + konsonant; till denna uppfattning synas Falk och Torp anf. arb. s. 125 sluta sig. Denna förklaring är dock icke tillfredsställande.

Men även andra spörsmål fordra ett svar. Verbet "äta" heter såsom nämnt på isl. *eta*, och den normala fsv. har formen *æta* nysv. *äta*; däremot har det därmed besläktade substantivet isl. fsv. *iata* "krubba" brytning. På enahanda sätt saknas brytning i verben isl. *bera*, *skera*, normal fsv. *bæra*, *skæra* med *r* efter rotvokalen, men den finnes i substantiven isl. fsv. *fiara* "ebb", *tiara*, nysv. *tjära* likaledes med *r* efter rotvokalen. Hvarpå beror detta, då det tydligen ej kan vara en ren tillfällighet?

Och huru kommer det sig, att man i fsv. har växlingen *tialdra* : *teldra* (Rydqvist IV, 122)? Ordet är en feminin *n*-stam, och ljudlagsenligt skulle det hava brytning (vare sig *a*- eller *u*-brytning) i alla kasus: nom. *teldra* > *tialdra*, obl. kasus *teldru* > **tioldru*; i ingen kasus skulle *e*-ljudet kvarstå.

Men vid en jämförelse mellan de skilda nordiska fornspråken framställer sig ett ännu viktigare spörsmål. Dessa hava *a*-brytningen ingalunda i lika stor utsträckning. Man antar icke desto mindre vanligen, att en och samma ljudlag

gjort sig gällande vid *a*-brytningens genomförande i alla fornspråken, och att deras skiljaktiga bruk av brytningsformer skulle bero endast på olikartade analogi-inflytelser inom de olika språken.

Detta kan dock icke vara riktigt. Så har t. ex. forngutniskan brytning i alla de kortstaviga starka verben *biera* "bära", *stiela*, *ieta*, *giefa*, under det att (såsom vi delvis redan sett) isländska kortstaviga starka verb genomgående sakna brytning: *bera*, *stela*, *eta*, *gefa*, *skera*, *fela*, *nema*, *feta*, *geta*, *meta*. Den normala fornsvenskan (det fsv. riksspråket) intar i detta avseende en mellanställning; de kortstaviga starka verben *bæra*, *æta*, *gæwa*, *skæra*, *næma*, *gæta*, *mæta* sakna brytning, men den finnes i dylika med supradentalt *l* efter rotvokalen, nämligen i fsv. *stiala* nysv. *stjäla*, fsv. *fiala*.

Detta är dock en allt för stor regelbundenhet, för att den skulle kunna förklaras av olikartat analogi-inflytande i de olika fornspråken. Och härtill kommer såsom en mycket viktig faktor, att man (jmf. ovan s. 161) icke inser, hvarifrån *bera*, *eta* etc. etc. i isl. fått sin obrutna vokal.

Under dessa förhållanden anser jag, att läran om *a*-brytningen måste grundligen förändras. Jag uppfattar denna brytning på följande sätt.

I de olika nordiska fornspråken hava skilda ljudlagar gjort sig gällande vid den yngre *a*-brytningens genomförande.

Den har genomförts i störst utsträckning i forngutniskan; i väsentligen mindre omfång i de dialekter, från hvilka fornsvenska *riksspråket* och forndanska *riksspråket* hava utgått; i ännu mindre utsträckning i den *normala isländskan och fornnorskan*.

Man måste nämligen vid utredningen av denna fråga, liksom vid utredandet av åtskilliga andra språkhistoriska spörsmål, strängt skilja mellan förhållandet i den *normala*

fornsvenskan, fornsvenska riksspråket, hvarur det nysv. riksspråket utvecklats, och förhållandet i en eller annan fornsvensk skrift med *dialektisk* skiftning. På enahanda sätt måste man skilja mellan brytningsförhållandena i den *normala* isländskan och den *normala* fornnorskan å ena sidan och å den andra *sällsynta abnorma* brytningsformer, som återgiva ljudutvecklingen i en eller annan väsentligen undanskjuten västnordisk *dialekt*. Liksom den forngutniska dialekten har *a*-brytning i större utsträckning än den normala fsv. och fda. och än det normala västnord. fornspråket, så hava även andra östnord. dialekter funnits, där den yngre *a*-brytningen havt större omfång, än fallet är i den normala fsv. och den normala fda., och även har det existerat en eller annan västnordisk dialekt, som i vidsträcktare omfång än det normala västnordiska språket använt yngre *a*-brytning.

Tills vidare tager jag icke hänsyn till de få orden av typen isl. *sialdan*, fsv. *sialdan*, *sældan* "sällan", d. v. s. ord med *e* i rotstavelsen på samnord. tid och med *a*-ljud i andra stavelsen, hvilket efterföljes av en i de fornnord. literaturspråken alltjämt kvarstående nasal konsonant.

Följande regler hava tillämpats vid den yngre *a*-brytningens genomförande i det *normala västnordiska språket:* "I *långstaviga ord* har den inträtt oberoende av huruvida någon nasal konsonant på urnordisk tid förlorats efter ändelsens *a*-ljud eller icke (nom. sg. **sterna* > *stiarna*, infin. **geldan* > *gialda*). I *kortstaviga ord* har den värkats av ett *a*, efter hvilket ingen nasal konsonant på urnordisk tid gått förlorad (nom. sg. **eta* > *iata* "krubba"), däremot icke av ett *a*-ljud, efter hvilket en nasal konsonant förlorats på urnordisk tid (infin. **etan* > *eta*)." Detta beror (såsom vi nedan vidare skola erfara) därpå, att på fornnordisk tid ett onasalerat, men icke ett nasalerat *a* värkade *a*-brytning. I ändelser, där en slutljudande nasal på urnordisk tid förlorats, kvarstod näm-

ligen vid tiden för den samnordiska yngre *a*-brytningen nasalititeten i *kortstaviga* ord (infin. *eta*), men hade förlorats i *långstaviga* ord (infin. **gelda* > *gialda*).

I överensstämmelse med dessa regler har man brytning så väl i de långstaviga gen. sg. *fiarþar*, *biarnar*, *hiartar*, *skialþar*, gen. pl. *fiarþa*, *biarna*, *hiarta*, *skialþa* av de maskulina *u*-stammarna *fiorþr* etc.; i de långstaviga gen. sg. *iarþar*, *fiaþrar*, *giarþar* etc., gen. pl. *iarþa*, *fiaþra*, *giarþa* etc. av de feminina *iorþ* etc.; i nom. sg. av de fem. *n*-stammarna *bialla*, *stiarna* etc., efter hvilkas ändelsevokal *a* ingen nasal på urnord. tid förlorats;

som ock t. ex. i följande långstaviga ord, efter hvilkas ändelse-vokal *a* en nasal på urnord. tid bortfallit:

infinit. och 3. pl. pres. av de starka verben *gialda*, *hialpa*, *skialfa*, *biarga*, *gialla* och vanligen *skialla;* av äldre **geldan*, **helpan* etc.;

maskulina *n*-stammar, som ljudlagsenligt fått brytning i oblika kasus i sg. samt i nom., (gen.) och ack. pl.: *bialki*, *bialfi* "päls", *biarki* (öknamn), *Biarni*, *biaxi* "anselig, mægtig mand", *fiarski*, *hialli*, *hialti* (öknamn), *hiarni*, *hiarri*, *hiarsi*, *hiassi* (et fabelagtigt dyr), *iafni*, *iarki*, *iarpi*, *kialki* "kjæve", *kialki* "kjelke", *kianni* (= *kinn*), *kiappi* "gedebuk", *kiarni* "smörkärna", *kiarni* "kärna", *siafni* (= 'elskhugi'), *skialfti*, *spialli*, *stiarfi*, "stivkramp?", *þialmi*, *þialfi*, nyisl. *biarmi* "the beaming or radiance of light". Brytningen inträdde ljudlagsenligt i obl. kasus i sg. **belka*[*n*] > *bialka* etc. Även i gen. pl. inträdde ljudlagsenligt brytning, men i denna kasus har på urnord. tid icke någon slutljudande nasal förlorats (jmf. got. *abnē*).

A har värkat omljud i t. ex. följande kortstaviga ord, i hvilka ingen nasal konsonant på urnordisk förlorats efter ändelsens *a*-ljud: gen. sg. *kialar*, *miaþar*, gen. pl. *kiala* av de maskul. *u*-stammarna *kiolr*, *mioþr;* gen. sg. *fialar*, *giafar*, *spiarar*, gen. pl. *fiala*, *giafa*, *spiara* etc. av de femin. *ō*-stam-

marna *fiol*, *giof* etc.; nom. sg. av de femin. *n*-stammarna *iata* "krubba", *tiara*, *fiara*, (poet.) *iara* "pugna".

Däremot har nasalerat *a* icke värkat omljud i kortstaviga ord,

hvarken i infin. och 3. pl. pres. av de starka verben *bera*, *skera*, *stela*, *fela*, *nema*, *gefa*, *feta*, *geta*, *meta*, *eta*[1]), äldre **beran*, **skeran* etc.,

eller i de svaga *efa* "tvivla", *hnefa* "holde i haanden" (jmf. *hnefi*), *sefa* "berolige en saaledes at sindets heftighed stilles" (jmf. *sefi*), äldre **eƀōn* etc.,

eller i mask. *n*-stammar. Det finnes nämligen ingen brytning i följande hithörande ord med germ. *e* till rotvokal:

nefi "släkting, ättling" (jmf. lat. *nepos*, ags. *nefa*, fht. *nevo*).

hnefi "näve". Att ordet har germ. *e*, framgår därav, att i svenska dialekter den brutna formen *njäva* anträffas.

sefi "mind, affection". Det väsentligen synonyma *siafni* "mind, love, affection" med brytning visar, att *sefi* hade germ. *e*.

sefi "släkting"; jmf. isl. *sifiar* "svogerskabsforhold" med germ. *i*-omljud av germ. *e*.

geri "varg"; jmf. fht. mht. *gër* "begehrend, verlangend", mht. *gërn* "begierig", got. *faíhugaírns* "habsüchtig", isl. *giarn* med brytning. *Geri* "varg" förhåller sig till fht. *gër* som isl. *freki* "varg" förhåller sig till isl. adj. *frekr* "graadig, begjærlig".

isl. *þeli* "tjäle". Att ordet hade germ. *e*, visar fsv. *þiali* med brytning.

Här må ock orden på *-seti* (*beþseti*, *dróttseti*, *háseti*, *landseti*, *vetrseti*) nämnas. Fgutn. har brytning i *drossieti* "skaffare". Men frånvaron av brytning i de isl. *beþseti* etc. kan måhända förklaras därav, att brytning icke inträtt i se-

---

[1]) Som bekant finnes i isl. jämte *eta* med kort rotstavelse även (och åtminstone från början av 1200-talet) *éta* med lång rotstavelse (Björn Magnússon Ólsen i Germania XXVII, 262 f.), och i överensstämmelse härmed har man i fsv. jämte *æta* även havt *ǣta* (Kock: Fsv. ljudl. II, 422).

mifortisstavelse (jmf. Kock i Ark. N. F. II, 50 noten, men ock nedan s. 180).

Frånvaron av brytning i isl. *siá* fsv. *sēa* "se" förklaras naturligtvis i överensstämmelse med den obrutna vokalen i *bera* etc. Som bekant har got. *saíhwan* "se" blott *ett* konsonantljud (ett labialiserat *ch;* icke två konsonantljud) efter rotvokalen. Ordet hade alltså kort rotstavelse, och det är därför fullkomligt i sin ordning, att brytning icke inträtt i isl. *siá*, fsv. *sēa* med, på samnordisk tid, nasalt *a* [1]).

Orsaken, hvarför de ovan s. 165 uppräknade starka verben *gialda*, äldre **geldan* etc. hava brytning, men de nu anförda starka verben *bera*, äldre **beran* etc. sakna brytning, är således den, att den förra gruppen är långstavig, den senare kortstavig, och man behöver alldeles icke antaga, att *e* återinförts från sg. pres. *berr*, *etr* etc. till infin. *bera*, *eta* etc. Förhållandet är helt enkelt följande. De strängt ljudlagsenliga formerna skulle vara 2. sg. pres. **gildr*, **itr* (< germ. **ʒelðiz*, **etiz*), men under en förhistorisk period återinfördes *e* (*geldʀ*, *etʀ*) från verbalformerna med *e* (inf. **geldan*, **etan* etc.), liksom i fsv. under en senare period den genom det nordiska *i*-omljudet i sg. pres. alstrade vokalen (isl. *fellr* etc.) på analogisk väg förträngdes av en oomljudd vokal (fsv. *falder* etc.). Formerna *etʀ*, **etan*, *geldʀ* bibehöllo *e* i isl. (*etr*, *eta*, *geldr*), men **geldan* med lång rotstavelse blev ljudlagsenligt *gialda*.

Under en förhistorisk böjning nom. **belke*: obl. kasus **belka[n]* (isl. *bialki*), nom. **hneƀe* : obl. kasus **hneƀa[n]* (isl. *hnefi*) kunde brytning naturligtvis icke inträda i nom. sg. vare sig i lång- eller kortstaviga ord, eftersom dess ultima innehöll *e*-(icke *a*-)ljud. Men de ovan s. 165 uppräknade 28 exemplen på långstaviga ord av typen *bialki* med brytning visa till fullo,

[1]) Man har alltså icke att med Noreen: Aisl. gramm. § 91 och Aschw. gramm. § 76 antaga, att ett heterosyllabiskt *h*-ljud efter *e* skulle hava förhindrat brytningens inträdande.

att i de maskul. *n*-stammarna brytningsdiftongen *ia* synnerligen ofta på analogisk väg infördes även i nom. sg., nämligen i sådana ord, där brytning över huvud ljudlagsenligt uppstod. Detta är ock mycket naturligt, eftersom andra stavelsen i de allra flästa kasus (gen., dat., ack. sg., nom., gen.[1]) ack. pl.) innehöll *a*-ljud. Då icke desto mindre de nyss anförda kortstaviga *nefi*, *hnefi*, *sefi* "sinne", *sefi* "släkting", *geri*, *þeli* sakna brytning, så beror det tydligen därpå, att brytningen ljudlagsenligt icke inträdde i de kortstaviga **neƀa[n]* etc.

Detta belyses på ett slående sätt av de synonyma orden *sefi* och *siafni* ("hugr heitir sefi ok siafni" SE. I, 540^{15}): det långstaviga *siafni* har, men det kortstaviga *sefi* saknar brytning.

Nu förstår man också, hvarför verbet *eta* saknar, men substantivet *iata* "krubba" har brytning (liksom subst. *fiara*, *tiara*). Infin. *eta* hette på urnord. tid **etan* med nasal konsonant (jmf. got. *itan*), men nom. sg. *iata* hette fordom **etō* utan nasal konsonant (jmf. got. *tuggō*, urnord. **leþro, hariso**)[2]).

Följande ord fordra måhända ett par anmärkningar till belysning. De synonyma och rotbesläktade isl. *hial* n. och *skial* n. "prat" hava naturligtvis äldre bytning (< **hela*, **skela*), och av dem äro verben *hiala*, *skiala* "prata" avledda. I skilda nynorska dialekter förekommer *iak* n. "isslag" med äldre brytning (< **eka*); av detta ord har isl. *iaki* "isstycke" bildats eller har från det lånat brytningen. För övrigt ingår *iaki* i flera komposita: *iakafǫr* "løse isstykkers bevægelse", *iakahlaup* "broken ice in a river", nyisl. *jakaburður* "isdrift"; *jakaferð* "isdrift". Fordom har väl den gamla gen. pl. *iakna*-

[1]) Om gen. pl. jmf. ovan s. 165.

[2]) Det kan här tilläggas, att frånvaron av brytning i de isl. kortstaviga *a*-stammarna *selr* "själhund", *melr* "grusbacke" delvis beror på inflytande från ack. pl., där ändelsevokalen *a* under den yngre *a*-brytningen ännu var nasalerad. I dat. sg. *seli* och i ack. pl. *sela* (< **selan(n)*, *selhanʀ*) inträdde ljudlagsenligt ingen brytning.

ingått såsom led i dylika komposita (**iaknafǫr* etc.), och i så fall var brytningen ljudlagsenlig i dem. Dvärgnamnet *Iaki* är nog identiskt med *iaki* "isstycke".

Såsom ovan nämnts, har emellertid *dialektiskt* den yngre *a*-brytningen inträtt i större omfång inom det västnordiska språkområdet. Exempel härpå utgöra följande ord. I nynorska bygdemål finnes ordet *jase* "hare". Denna maskulina *n*-stam synes ha fått brytning i kasus obl. i sg. och i nom., [gen.] och ack. pl., ehuru rotstavelsen var kort (**hesan* > *hiasa* etc.). Troligen är det samma ord, som enligt Fritzners förmodan Ordb.² I, 831 *en* gång möter i Dipl. norvegicum såsom tillnamn under formen *hiæsi*. Från samma källa anför Fritzner ett *en* gång såsom öknamn anträffat *hiaki*; han översätter ej ordet och synes överhuvud anse det såsom något tvivelaktigt, eftersom han upptar "*hiaki* m.?" [1]). Jämte det normala nyno. *stake* "stake" förekommer i Nordhordland även *stjakje*, *stjækje* (Aasen); det är möjligt, att även här en brytningsform föreligger, och detta *stjakje* återfinnes i alla händelser i det *en* gång i Dipl. norv. anträffade *stiaki* [2]). Såsom en norsk dialektform är tydligen det *en* gång i Fornnorska Homilieboken (77, 9) anträffade *fyrgiafa* att uppfatta; annars heter ordet *fyrgefa* liksom simplex som bekant heter *gefa*. För övrigt kan detta ytterst sällsynta *fyrgiafa* hava på analogisk väg fått *ia* från sådana former av *giof* och dess sammansättningar, där *ia* var ljudlagsenligt i det normala västnordiska språket; jmf. det ganska vanliga uttrycket *gefa giafar* "to give gifts" och sådana komposita som *giaf*-

---

[1]) Det är tvivelaktigt, om det av Fritzner från *ett* ställe i Dipl. norv. anförda, såsom öknamn använda *biafi* hör hit. Han förmodar nämligen, att det kanske står i st. f. *bialfi*; han översätter det ej.

[2]) Däremot är det *en* gång i Postola sǫgur anträffade *liosastiaka* väl något tvivelaktigt. Det finnes enl. s. 13 not 2 på ett ställe i handskr. A (= AM. 630 kv.). Denna handskrift är skriven under 1600-talet av Steindor Ormsson; utgivaren har i stället för *liosastiaka* i texten insatt *ok glugga* (= läsarten i B).

launa jämte *geflauna*, *giafafé*, *giafalaust*, *giafaskipti*, *giafavíxl*, *giafarmál*, *giafarvæ'tti*, *giaforþ*, *giafmildr* etc. etc. [1]).

Det är mycket naturligt, att den yngre *a*-brytningen icke inträtt i samma utsträckning i alla västnordiska dialekter. Detsamma är nämligen som bekant förhållandet med det yngre *u*-omljudet, en med den yngre *a*-brytningen delvis besläktad företeelse. Ja, reglerna för det yngre *u*-omljudets inträdande äro högst växlande t. o. m. för olika bygder av Norge. Jag hänvisar beträffande denna sistnämnda fråga till min utredning i Arkiv N. F. VIII, 128 ff.

Ett par anmärkningar om några få västnord. ord med *e* i rotstavelsen må här få en plats. Infin. *bella* (**ballian*), *sperna* (**sparnian*) höra till svaga verb; någon infin. **gnella* finnes icke; se härom Kock i Ark. N. F. II, 48. Om *serþa*, *skella* se ib. Då däremot de starka verben *snerta*, *gnesta* i inf. icke hava brytning, utan *e* liksom i pres. ind. sg., så synes *e* i dem på analogisk väg hava spritt sig från sistnämnda form.

Den obrutna vokalen i den femin. *n*-stammen *geta* "omtale, formodning" beror därpå, att subst. i sen tid bildats av verbet *geta* "omtale, formode". *Eta* (jämte *iata*) "krubba" har fått *e* från verbet *eta*; *seta* "sidden" från *set*, *setning*, *-seti* (s. 166) etc. *E*-ljudet i *bera* "björnhona" kan förklaras av påverkan från *bersi* "björn" (med ljudlagsenligt *e* i nom. sg.) eller från det äldre **beri* "björn" (maskulin *n*-stam; jmf. fsv. *Biari*, fht. *bëro*, ags. *bera*). För övrigt skulle den obrutna vokalen i dessa feminina *n*-stammar även kunna uppfattas liksom i fsv. *teldra* : *tialdra* (s. 176 f.).

---

[1]) Enligt Noreen: Aisl. gr.[2] § 92 skall, jämte det vanliga verbet *geta*, "sehr selten" även *giata* förekomma. Jag vet ej, hvarifrån han hämtat denna uppgift. Om *giata* existerar, är det i alla händelser blott en ytterst sällsynt dialektform. — Det i Fornnorska Hom. 66, 4 och 66, 18 förekommande *giata*, [*giate*] synes höra till eller utgöra en sidoform till verbet *gáta*.

Vi övergå till *fornsvenskan.*

I fsv. *riksspråket* finner man den yngre *a*-brytningen genomförd enligt samma regler som i det normala västnordiska språket, med det tillägg, att i kortstaviga ord brytning inträtt framför supradentalt *l*, även när på urnordisk tid en nasal konsonant förlorats efter ändelsens *a*-ljud (infin. **stela* > *stiala*).

Man möter alltså brytningsdiftongen så väl i långstaviga ord med sedan gammalt onasalerat *a*, t. ex. *bialla*, *stiarna*, *tialdra* (fem. *n*-stammar), *hiarta*, adv. *giarna*, *skialnaþer*, pl. *stialkar* (till sg. *stialker*), *hialmar* (till sg. *hialmber*), nom. *fiarþer* (med *ia* från gen. sg. *fiarþar*, gen. pl. *fiarþa*) — nysv. dial. *bjälla* (jmf. rspr. *bjällko*, *bjällra*), nysv. rspr. *stjärna*, *hjärta*, *gärna* [1]), *stjälkar*, *hjälmar*, *fjärd*;

som ock i långstaviga ord, efter hvars ändelsevokal *a* en nasal förlorats, t. ex. infin. av starka verb: *gialda*, *gialla*, *biargha*, *hialpa*, *skialwa*, *stialpa*, *spiarna* [2]), *skiælla* (stavat *skælla* [1]), ävensom i infin. av de svaga *spialka*, *spialla*, *giara* "göra", äldre *giarwa* (run. **kiarua**) etc. — nysv. *gälda*, *hjälpa*, *skälva*, *stjälpa*, *spjärna*; *spjälka*;

samt i mask. *n*-stammar såsom *bialke*, *kialke* (även *harwukialki*), *stialke*, *hialle*, *hiarne* [3]), *hiasse*, *iarpe*, *kiarne*, *iatte*, *miarþe*, *mialte*, *Biarne* — nysv. *bjälke*, *kälke*, (dial. *hjälle*), *hjärne*, *hjässa*, *järpe*, *kärne*, *jätte*, *mjärde*, *mjälte*, *bjässe*. Det är i de oblika kasus i sg. och i nom., (gen.), ack. pl., som brytningen ljudlagsenligt inträdde (s. 165).

---

[1]) Ord med de palatala konsonanterna *g*, *k* före brytningsdiftongen *iæ* (äldre *ia*) stavas i yngre fsv. och i nysv. med *gæ-* (*gä-*), *kæ-* (*kä-*).

[2]) I Didrik finnes *en* gång *spernade*, *en* gång *sperde* av **spernde*. Såsom böjningen visar, tillhöra formerna ett svagt verb; jmf. s. 170 om isl. *sperna*.

[3]) Från *ett* ställe (Tref. tidh.) har *hærne* antecknats; det är den i nom. sg. ljudlagsenliga formen. Detta är ock fallet med fsv. *Theluj* (i ett latinskt diplom, SD I nr 164 år 1216—20), motsvarat av isl. *Þialfi*, som fått sin brytningsdiftong från de oblika kasus.

I t. ex. följande kortstaviga ord har onasalerat *a* värkat omljud: *iata* "krubba", *fiara* "ebb", *tiara* (femin. *n*-stammar), *iaþar* "kant", *fial* "bräde" (med *ia* från gen. sg. och nom. ack. pl.; jmf. isl. gen. sg. *fialar*, pl. *fialar*) — nysv. *tjära*, dial. *fjäl* "bräde".

I motsats till förhållandet i isl. har fsv. riksspråket, såsom nämnt, brytning i kortstaviga ord med *e* + supradentalt *l*, efterföljt av fordom nasalt *a*, nämligen i de starka verben *stiala* [1]), *fiala*, nysv. *stjäla*, även i det svaga nysv. *spjäla*; samt i den maskul. *n*-stammen *þiali*, nysv. *tjäle*, *spjäle* [2]).

Andra kortstaviga ord med nasalt *a* i ändelsen få, i överensstämmelse med förhållandet i isl., icke brytning i fsv. rspråket, t. ex. infin. av starka verb: *bæra*, *skæra*, *næma* (jämte *nima*), *gæwa* (jämte *giwa*), *gæta* (jämte *gita*), *mæta*, *æta* — nysv. *bära*, *skära*, *mäta*, *äta*; den maskul. *n*-stammen fsv. *næwi*, nsv. *näve*.

I ett kortstavigt adjektiv sådant som *sæwer* : *siawer* "mild" förklaras den växlande vokalisationen i rotstavelsen därav, att brytningen ljudlagsenligt uteblev så väl i ack. pl. mask. *sæwa* (< **seƀanʀ*) och i flera kasus i bestämda formen: *sæwa* (< **seƀan*) som ock i nom. pl. mask. *sæwir*, dat. sg. fem. *sæfre* etc., under det att brytningen ljudlagsenligt inträdde i åtskilliga andra former såsom i nom. sg. *siawer* (äldre brytning, < **seƀaʀ*), nom. ack. pl. fem. *siawar* (yngre brytning) o. s. v.

---

[1]) Blott sällan finnes fsv. *stæla*. Det kan hava *æ* från pres. sg. *stæl*, men dess *æ*-ljud kan måhända ock förklaras därav, att i någon fornsv. dialekt (liksom fallet var i det normala västnordiska språket) *e* ljudlagsenligt icke bröts i ord sådana som *stela* med supradentalt *l*. Det i bygdemål mötande (t. ex. av Hof från Västergötland anförda) *täle* "tjäle" kan hava den obrutna vokalen från nom. *þeli*.

[2]) Det kan tilläggas, att fsv. (i motsats till isl. *selr* "själhund") merendels har brytning även i *sial* (blott sällan *sæl*) "själhund" med supradentalt *l*. I ack. pl. *sela* (< **selan(n)*, **selhanʀ*) inträdde i fsv. ljudlagsenligt brytning i motsats till förhållandet i isl. Men dessutom kan brytningsdiftongen i fsv. *sial* naturligtvis förklaras genom den äldre brytningen (nom. sg. **selhaʀ* > *sial* etc.) och även genom den yngre brytningen i nom. pl. *sialar* etc.

Fsv. *iaf* nysv. *jäv* har naturligtvis äldre brytning (< **eƀa*), och därav har fsv. *iawa* nysv. *jäva* avletts [1]).

Förhållandena äro i den normala *forndanskan* och i nydanska riksspråket desamma som i den normala fsv. och i nysv. rspr. Jag anför danska exempel, uppställda i överensstämmelse med den nyss gjorda utredningen av förhållandena i den normala svenskan.

Nyda. *bjælde*, *stjerne*, fda. *hiartæ* nyda. *hjerte*, fda. *skialnæth*,

fda. *gialdæ* nyda. *gjælde*, fda. *biarghæ* nyda. *bjærge*, fda. *hialpæ* nyda. *hjælpe*, *skjælve*,

fda. *bialkæ* nyda. *bjælke*, *kjælke*, fda. *hiarnæ* nyda. *hjerne*, *jærpe*, fda. *kiarnæ* nyda. *kjærne*, fda. *iattæ*,

fda. *iadhæ* "krubba", ä. nyda. *fjære*, nyda. *tjære*, fda. *iadhær* (*yadehr*) "kant", nyda. *fjæl*,

fda. *stialæ* [2]) nyda. *stjæle*, fda. *fialæ* nyda. *fjæle*;

---

[1]) De nysv. *fjäs*, *fjäsa*, *fjäsk*, *fjäska* innehålla icke brytning. Orden finnas nämligen icke i fsv. eller i isl., och Tamm uppfattar (i Etym. ordbok) denna ordgrupp oriktigt, när han menar, att *fjäs* skulle vara ett urgammalt nordiskt ord och skulle böra återföras på ett germ. **fesa*-. Att *j* i dessa ord tvärtom är av sent upphov, visa de nyda. *fjas*, *fjase* med *ja* (ej *jæ*), ty brytningsdiftongen *ia* har i danskan övergått till *jæ* (isl. *iafn* : da. *jævn* etc.). Falks uppfattning av ordgruppen i Sproglig-historiske studier, tilegnede prof. C. R. Unger, s. 208 är därför mera tilltalande. Han anser, att da. *fjas* "utidig snak, narreværk", no. dial. *fjas* "sludder, sladder, narrestreger" etc. hava lånats från lågtyskan (mnt. *vase* "snicksnack"), och att *j* efter begynnelsekonsonanten i detta liksom i många andra ord med något föraktlig betydelse inkommit på analogisk väg. Såsom ett tyskt ord, som tillhör samma ordgrupp, men som hittills ej synes hava anförts till de nordiska ordens belysande, må nämnas det av Outzen: Glossarium der friesischen sprache anförda *fås*, *fäs* "faselnd, tändelnd". — Jag tillägger emellertid att, *även om* brytning hade förelegat i *fjäs*, *fjäsa*, *fjäsk*, *fjäska*, den hade varit lätt att förklara: i så fall skulle *fjäs*, *fjäsk* havt äldre *a*-brytning och *fjäska* såsom långstavigt ljudlagsenligt yngre *a*-brytning, under det att brytningsdiftongen från dessa ord på analogisk väg överförts till det kortstaviga *fjäsa*, hvilket för övrigt även skulle kunnat vara omedelbart bildat av *fjäs*.

[2]) Lunds ordb. upptar *stælæ* jämte *stialæ*, men att dömma av de av honom anförda citaten finnes rotvokalen *æ* blott i pres. sg. *stæl* och *en* gång (J. 2,95) i *stælæ*. Jmf. s. 172 noten 1.

Däremot: fda. *bæræ* nyda. *bære*, fda. *skæræ* nyda. *skære*, fda. *næmæ*, fda. *getæ* ä. nyda. *gæde* "gissa", fda. *mætæ* ä. nyda. *mæde*, fda. *ætæ* nyda. *æde* — fda. *nævæ* nyda. *næve*.

Till frågans belysning anför jag även efter Schlyters glossar till Skånelagen de i fråga varande starka verben: *gialdæ giældæ*, *hialpæ hiælpæ*; *stialæ stiælæ*, men däremot *bæræ*, *skæræ*, *næmæ*, *mætæ*.

Dialektiskt har man däremot i fornsvenskan (även på fastlandet) havt brytningsdiftongen *ia*, *iæ* i kortstaviga ord med på samnord. tid nasalt *a* till ändelsevokal, även när brytningsdiftongen icke åtföljes av supradentalt *l*. Jag skall anföra några exempel härpå.

Jämte det normala fsv. *bæra* finnes *biæra* i östgötaskrifterna Östg.-lagen och Söderköpingsrätten, ävensom i SD V, 398 (i svensk övers. [från Småland] av ett latinskt diplom), SD ns. I, 104 (i diplom av 1402 från Jönköping). Personnamnet **biari** (d. v. s. Björn) finnes på den östgötska Rökstenen, och i Östergötland ligga orterna *Biæræstatha* nu *Bjärstad* (i Kuddby), *Biærastadum* nu *Bjärstad* (i Svinstad). Det fsv. *Biarathorp* låg troligen i Småland (Lundgren: Personnamn s. 27). I st. f. det normala *mæta* finner man i åtskilliga östgöta-skrifter *miæta*, part. *miætin*, nämligen *miæta* i SD ns. I, 568 (år 1406, Östergötl.), SD ns. II, 33 (år 1408, Östergötl.), Birg. III, 148 (hs. = A 5 a från 1400—1425, skriven i Vadstena), Birg. V, 114 (Stadga för Vadstena syssloman; kod. Thott 600 å kgl. biblioteket i Köpenhamn från senare hälften av 1400-talet), Vadstena Klost.; *miætit* i ÖGL. Även i MELL., hvars språk i vissa avseenden överensstämmer med språket i östgötska skrifter (Kock: Fsv. ljudl. II, 524 f.), finnes *miæta*. *vthmiætit* möter i SD VI, 6 (år 1348) i ett diplom, som utfärdats av lagmannen i Tiohärad, en till Östergötland gränsande lagsaga. Dessutom finnas *myætas* i SD V, 637 (år 1347, Dalarna) och *myetæ* SD V, 480 (år

1345, nyare avskr., Telje). I Dalalagen förekommer *iættir* "äter"; i VGL. I A. 8, 3 *giatær* "avlar" [1]).

Av det anförda framgår, att brytningsdiftongen *ia*, *iæ* användes bl. a. i vissa delar av Östergötland och Småland i de ifråga varande orden, samt att former med brytning anträffas även i urkunder från Dalarna. Härmed är att sammanställa, att våra dagars Dalmål alltjämt hava brytning i *iätå* "äta" [2]), *mietå* "mäta", *biärå* "bära"; *stiärå* "skära"; troligen hava även *djävå* "giva" och *djätå* "gissa" havt bruten vokal. När Dalmålen använda *nävi* "näve" utan brytning, beror det därpå, att formen utgått från nom. *hnefi* (ej från obl. kasus *hnefa*).

Då åtminstone vissa dialekter av den forna östgötskan, så vitt man kan finna, havt den yngre *a*-brytningen i samma utsträckning som fgutn. (jmf. s. 176), och i alla händelser liksom fgutn. i större utsträckning än det fsv. riksspråket, så bör man erinra sig, att Rökstensinskriftens språk och fgutniskan även i ett annat avseende visa en gemensam yngre utveckling, hvilken skiljer dem från fsv. riksspråket. I fgutn. har *iu* (fsv. *iū*, isl. *iō*, *iū*) övergått till *iau*, t. ex. fgutn. *þiauþ* (jmf. fsv. *þiuþ uæghær*, isl. *þióþ*), och Rökstenen har i överensstämmelse härmed **þiaurikR** (< **þiauðrīkR*) och **iau** (för **hiau**; jmf. isl. *hió*). Östergötland är ett av de landskap på fastlandet, hvilka ligga närmast ön Gottland; även namnen Öster*göt*-land och *Gott*-land antyda, att inbyggarna varit nära befryndade.

---

[1]) Jmf. beträffande de flästa citaten Söderwalls ordbok och (Collin-) Schlyters lagglossarer.

[2]) De nydalska formerna hava av mig samlats ur Noreens Ordlista öfver Dalmålet (Sv. landsm. IV), de nedan anförda nygutniska från densammes Fårömålets ljudlära (Sv. landsm. I, nr 8) och från Klintberg: Laumålets kvantitet ock aksent (ib. VI, nr 1).

I *forngutniskan* gäller följande regel för den yngre *a*-brytningen: den har inträtt så väl i kortstaviga som i långstaviga ord oberoende därav, huruvida ändelsevokalen *a* på samnord. tid var nasalerad eller icke. Man möter alltså brytning i de långstaviga *fiarrar fierrar* "fjärmare", *þielvar* (personnamn) med onasalerat *a* till ändelsevokal; även i *Huita stierna* (namn), nygutn. (Fårön) *stjärna*, *järta* "hjärta".

Vidare i de långstaviga *gialda gielda*, *spiella*, *giara* (förut **giarwa*) med fordom nasalt *a* till ändelsevokal. I *siettungr* (jämte *settungr*) förskriver brytningsdiftongen sig från ordinaltalet **sehti*, som i oblika kasus i sg. mask. hette **sehta* med nasalt *a*, i nom. sg. fem. och neutr. **sehta* med onasalerat *a*. Nygutn. (Lau) har *jälpar* "hjälper", *jänne* "hjärna", (Fårön) *järni* "hjärna".

Ytterligare i de kortstaviga *biera* "bära", *ieta* "äta", *giefa* "giva" (runinskriften i Klinte har part. **giafit**, Lilj. 1751), **skiera* (*schierins* "må skäras") [1]), *stiela* "stjäla", även *iefa* "tvivla", alla med fordom nasalt *a* till ändelsevokal. Fgutn. har ock *drozsieti* "skaffare" (samt även *þiaþan* (jämte *þeþan*) "dädan" med kvarstående *-n*). Nygutn. (Fårön) *bjera* "bära", *jeta* "äta", *stjela* "stjäla", *stjeka* "stapla" (jmf. nyno. *stiaka* jämte *staka* "vackla"), *tjerå* "tjära", *tjeli* "tjäle" (alla med ett kort efterslag av *i* efter *je*) [2]).

Innan jag övergår till den egentliga orsaken, hvarför ord av typen **geldan* (isl. *gialda*) fått, men ord av typen **beran* (isl. *bera*) icke fått brytning i isl. och fsv.-fda., skall jag yttra något om växlingen fsv. *teldra* : *tialdra*. Ett dylikt ord med böjningen nom. *tialdra* (*teldra*), obl. kasus i sg. *tialdru* (*teldru*),

---

[1]) Orden med *ie* efter *g*, *k* (*ch*) äro dock ej bevisande, emedan i dylika ord ett konsonantiskt *i* skulle hava kunnat utvecklas i ljudförbindelserna *ge*, *ke*.

[2]) Då målet har t. ex. *skära*, beror det säkerligen därpå, att ett äldre **skjera* (**skjära*) förlorat *j* efter det palatala *k*-.

nom. ack. pl. *tialdrur* (*teldrur*), gen. *tialdra* (*teldra*), dat. *tialdrum* (*teldrum*) skulle, såsom ovan nämnts, ljudlagsenligt få brytning (dels *a*-, dels *u*-brytning) i alla kasus. Från något besläktat ord med obruten vokal synes *teldra* icke hava kunnat låna sitt *æ*-(*e*-)ljud. Vokalen i *teldra* är därför att förklara på följande sätt. Som bekant förlorades i sen urnord. resp. samnord. tid ändelsevokalen *a* tidigare än ändelsevokalen *u*; alltså inträdde den äldre *a*-brytningen (t. ex. i **eƀnaʀ* > *iafn*) förr än den äldre *u*-brytningen (t. ex. i **ferðuʀ* > *fiorþr*). Vidare är känt, att *a*-omljudet inträdde tidigare än *u*-omljudet. I överensstämmelse härmed har den yngre *a*-brytningen försiggått tidigare än den yngre *u*-brytningen. Vid utvecklingen nom. *teldra* > *tialdra* kvarstod obl. kasus *teldru* oförändrad, och från *teldru* infördes efter den yngre *a*-brytningens slut *e* fakultativt i nom. *teldra* (jämte *tialdra*); först senare bröts *teldru* till **tioldru* [1]).

Anledningen till att **geldan* blev *gialda*, men **beran* däremot *bera bæra* så väl i isl. och fornno. som i den normala fsv. och fda., är åter att söka i ordens olika akcentuering.

Jag har havt tillfälle ådagalägga, att under samnord. tid en starkare akcent (stark levis) hvilade på andra stavelsen av kortstaviga ord (t. ex. **etan* isl. *eta*) än på motsvarande stavelse av långstaviga ord (t. ex. **geldan* isl. *gialda*); dessa senare hade nämligen på andra stavelsen svag levis; se Fsv. ljudlära II, 340 ff., Ark. N. F. X, 223 f., Die alt- und neuschwed. accentuierung (QF. LXXXVII) s. 91 ff. Tillika voro stavelser med stark levis halvlånga (ti-

[1]) Det är ovisst, om isl. *skeppa* fsv. *skæppa* : fno. *skiappa* är att fatta i överensstämmelse härmed. Det fno. *skiappa* är nämligen ytterst sällsynt (Fritzner[2] upptar blott pl. *skiöppur*, och detta blott från ett ställe). *Skeppa* kan möjligen liksom mnt. *schepel* nht. *scheffel* hava *i*-omljud av *a* (jmf. fsax. *skap* "gefäss, fass").

digare hellånga), men stavelser med svag levis däremot korta; Kock i Ark. IV, 87 ff., Beitr. XIV, 70 not, Ark. N. F. X, 222 f.

Nu framgår det av runinskrifter, som skilja mellan nasalerat och onasalerat *a*-ljud (mellan *ą* och *a*), att nasaliteten förlorades tidigare i fortisstavelser än i infortisstavelser, t. ex. **kuþan** 'gōþan' men **þąnsi** i Tänginskriften (Noreen: Aschw. gramm. s. 120). Emellertid har Bugge framhållit i Vitterhets Akademiens Handlingar 31 nr. 3 s. 40, att i vissa runinskrifter ändelsevokalen *a*, efter hvilken ett *-n* förlorats, längre bibehåller sin nasalitet i ord med hiatus än i andra ord. Så har Rökinskriften **knuą, fluą** (= isl. *knýia*, *flýia*) med nasalt, men **likia** (= isl. *liggia*), **kuta** (isl. dat. sg. *gota* eller *guta* av *goti* 'gotisk häst') med onasalerat *a*. Den seländska Frerslev-inskriften har **aą** (= isl. *áa* av *ái* 'farfars far'), men **afa** (= isl. gen. *afa*). Med tvekan förmodar Noreen a. st., att **knuą, fluą** (uttalade *knoą̄*?, *floą̄*?) på Rökstenen hava nasalt *a*, emedan ultima väl var "stark nebentonig" (= hade semifortis) liksom ultima i isl. *bua* etc. Därvid förklarar han dock ej, hvarför dat. **kuta** (*gota*) har onasalerat *a*, ehuru enligt hans mening även ord sådana som *gota*, d. v. s. kortstaviga ord, akcentuerades med "stark biton" (d. v. s. semifortis). Enligt hans uppfattning av akcentueringen borde man alltså hava havt ***kutą** (med nasalerat *ą*) liksom **fluą, knuą**.

Emellertid har av mig i Ark. N. F. XI, 209 ff. visats, att kortstaviga ord (*gota*, *tala* etc.) på ultima hade icke semifortis (= "stark biton"), utan stark levis, och då så är, är vokalisationen i **fluą, knuą** å ena sidan och i **kuta** å den andra lätt förklarlig: **kuta** (= *gota* eller *guta* av äldre **gutan*) har förlorat ultimas nasalitet, emedan denna stavelse hade en svagare akcent, nämligen stark levis, än ultima av **fluą, knuą**, hvilken stavelse hade semifortis (möjligen fortis). Till belysning av denna akcentuering i dessa fornöstgötska ord med hiatus erinrar jag om att jag i annat

sammanhang påvisat, att fortis i vissa ord med hiatus övergått till ultima i fornöstgötskan under den fsv. literaturperioden. I en Mymings häradsrätts i Östergötland dom av år 1424 möter *til asyo* (av det normala *asea* "syn, besiktning"), d. v. s. *āsįō*; detta dokument använder nämligen icke *y* såsom tecken för vokaliskt *i* (Arkiv N. F. I, 383). Textkodex av Östg.-lagen har upprepade gånger gen. sg. *kna* (av *knæ* "knä"), hvilken form uppstått ur **kniā *knea*(*R*) (Arkiv N. F. VIII, 90 f.). Hit hör ock det i Fragment av Östg.-lagen, tryckt i "Småstycken på forn svenska" s. 81 ff., mötande *fians*, d. v. s. *fįāns*, gen. sg. av subst. *fæ*. Liksom t. ex. ett äldre *fēans* med hiatus och akc. 2 i 1300-talets östgötska övergått till *fiā'ns* med fortis på *ā*, så hade i östgötskan omkring år 900 akcenten på ultima av t. ex. **fluą** med hiatus och akc. 2 förstärkts åtminstone till semifortis. **fluą** har därför bibehållit nasaliteten i ultima, ehuru denna förlorats i ultima av det kortstaviga **guta** med blott stark levis på denna stavelse.

Då således nasaliteten i allmänhet förloras desto tidigare, ju svagare stavelsen är akcentuerad, så är man a priori böjd att fråga: har det nordiska fornspråket icke passerat även en period, då (icke blott en stavelse med semifortis, utan) ock en stavelse med stark levis ännu bibehöll nasaliteten, ehuru denna redan gått förlorad i stavelser med svag levis (och levissimus)?

Den yngre *a*-brytningen ådagalägger, att just detta varit fallet; ty endast på detta sätt kan den annars obegripliga motsatsen mellan utvecklingen **eta*(*n*) > isl. *eta* fsv. *æta* och utvecklingen **gelda*(*n*) > isl. fsv. *gialda* förklaras.

Jag antar således, att på ett språkstadium, som i detta avseende representerar ett något äldre skede än Rökstenens språk, ändelsevokalen *a*, efter hvilken en nasal konsonant (ett *n*-ljud) förlorats, bibehöll sin nasalitet, när den hade stark levis, men redan hade förlorat nasaliteten, när den akcentuerades med svag levis. På samnordisk tid (i den normala

isländskan och fornnorskan liksom i den normala fornsvenskan och forndanskan) har blott onasalerat (icke nasalerat) *a* värkat den yngre *a*-brytningen.

Härigenom förklaras tillfullo,

att brytningen inträtt i det långstaviga **gelda* (äldre **geldan*) > isl. fsv. *gialda*, som vid denna tid redan förlorat sin nasalitet;

att brytningen inträtt i det kortstaviga **eta* (nom. sg.) > isl. fsv. *iata* "krubba", som åtminstone i germanska språk ej havt någon nasal efter ändelsevokalen (jmf. got. *tuggō*);

men att brytningen icke inträtt i den kortstaviga infin. isl. *eta* fsv. *æta* (äldre **etan*), som vid denna tid ännu bibehöll ultimas nasalitet.

I detta sammanhang må något nämnas om isl. komposita med *-giafi* till senare sammansättningsled: *auþgiafi*, *lífgiafi*, *liþgiafi*, *ráþgiafi*, *verþgiafi*. Något simplex **giafi* finnes icke. Det är emellertid icke troligt, att samtliga dessa ord på *-giafi* eller ens flertalet bland dem havt fortis på andra sammansättningsleden. Den vanligaste åsikten är nu som bekant, att brytning över huvud icke inträtt i kompositionsleder med semifortis. Är denna uppfattning riktig, måste orden på *-giafi* med fortis på förra, semifortis på senare sammansättningsleden, oberoende av hvilken åsikt man annars har om *a*-brytningen, således anses hava fått *ia* på analogisk väg, och brytningsdiftongen kan måhända hava överförts från sådana komposita som *giafafé*, *giafalaust*, *giafarbréf*, *giafarmál* etc. (flera anförda s. 170). Under det att den äldre *a*-brytningen utan tvivel icke inträtt i en senare kompositionsled med semifortis (jmf. t. ex. *Miþfell*, *Helgafell* etc. Kock i Arkiv N. F. II, 50 noten), vågar jag emellertid för närvarande icke bestämt avgöra, om den yngre *a*-brytningen ljudlagsenligt inträtt eller uteblivit i en senare sammansättningsled med semifortis. *Om* den över huvud ljudlagsenligt inträtt i en dylik, så är brytningen i *auþgiafi* lätt att förklara, ehuru den måste

hava inträtt i ett kortstavigt ord med förhistorisk nasal (*-*geƀan*). I Fsv. ljudlära II, 344 f. har jag havt anledning visa, att komposita av typen *þwæ'rgàta* med fortis på förra och semifortis på senare sammansättningsleden hade levissimus (ej levis) på ultima, ehuru det enkla *gäta* på ultima akcentuerades med stark levis. Till samma ordgrupp hörde naturligtvis **auðgeƀa* (äldre *-*geƀan*). Men då *-*geƀa* på ultima hade levissimus (således en akcent, som är svagare t. o. m. än svag levis), så är det tydligt, att **auðgeƀa* skulle förlora sin nasalitet i ultima minst lika tidigt som *gelda* äldre **geldan* med svag levis på ultima. Därför bröts **auðgeƀa* till *auþgiafa* samtidigt med att *gelda* blev *gialda*.

Efter den ovan gjorda utredningen är det självklart, att liksom ultimas *a* i **gelda* tidigare förlorade sin nasalitet än ultimas *a*-ljud i *eta*, även det konsonantiska slutljudande *n*-ljudet tidigare förlorades i långstaviga tvåstaviga ord (t. ex. infin. **geldan* > *gelda*) än i kortstaviga tvåstaviga ord (t. ex. infin. **etan* > *eta*). Utvecklingen har alltså varit följande: urnord. **geldąn*, **etąn*; senare **geldą* (med nasalerat *a*) och **etąn*; därefter *gelda* (med onasalerat *a*) och *etą* (med nasalerat *a*); slutligen *gialda* och *eta* (båda med onasalerat *a*). Detta belyses av Selbu-målet i Norge. Här förloras fornspråkets -*m* i långstaviga ord sådana som i dat. *bakko*[*m*], men kvarstår i kortstaviga sådana som dat. *magom* (*mågåm*). Trestaviga (så väl kort- som långstaviga) enkla ord torde ljudlagsenligt hava förlorat -*n* ävensom nasaliteten tidigare än eller senast ungefär samtidigt med de långstaviga orden med två stavelser av typen **geldan*, emedan i de trestaviga orden levis föll på penultima och levissimus på ultima.

Tillika följer av den föregående framställningen, att ultimas nasalitet i **gelda*(*n*) isl. *gialda* förlorades senare än midljudande *h* i ljudförbindelsen *lh* (**felhan* > isl. *fela* "dölja"). Ty i motsatt fall, d. v. s. om långstaviga ord av typen **gelda*(*n*) (**felha*[*n*]) förlorat nasaliteten före förlusten av *h* i **fel*-

ha(*n*), så skulle utvecklingen naturligtvis hava blivit **felha* (med nasalerat -*a*) > **felha* (med onasalerat *a*) > isl. **fiala* (jmf. brytningen dels i isl. *gialda*, dels i isl. nom. *tiara* "tjära"). Faktiskt heter emellertid ordet på isl. *fela*.

Då nasalt *a* icke värkade den yngre brytningen i ord av typen *etą* vare sig i den normala isländskan och fornnorskan eller i den normala fornsvenskan och forndanskan, så står detta troligen i sammanhang därmed, att det nasala *a* hade en annan kvalitet än det onasalerade *a*; det är nämligen allbekant, att nasalerade vokaler synnerligen ofta få en annan kvalitet än motsvarande vokaler utan nasalitet.

Man frågar sig emellertid: har även den äldre *a*-brytningen (liksom den yngre) värkats blott av ett onasalerat *a* (icke tillika av ett nasalerat *a*)? Denna fråga torde böra besvaras jakande. Ord sådana som t. ex. de neutrala *a*-stammarna isl. fsv. *iaf*, *tiald*, isl. *spiall*, fsv. *spial* hava fått äldre *a*-brytning i nom. ack. sg. **eƀa* > *iaf* etc. Visserligen var -*a* i nom. ack. sg. **eƀa* i en långt avlägsen förhistorisk (tidig urnordisk eller urgerm.) tid nasalerat; efter detsamma har nämligen ett -*n*, äldre -*m* förlorats [1]). Men då man redan på urnord. tid har t. ex. **horna** (guldhornet) utan -*n*, men t. ex. **þrawiŋan** (Tanum), gen. sg. av en maskulin *n*-stam, så har naturligtvis ultimas nasalitet i **eƀa*, **telda* etc. förlorats mycket tidigare än ultimas nasalitet i **seƀa*, **ƀelka*, gen. sg. av de mask. isl. *n*-stammarna *sefi*, *bialki*. Jag ser därför intet, som hindrar det antagandet, att när ett *e*-ljud genom den äldre *a*-brytningen bröts till *ea* (*ia*) i och med förlusten av ändelsens *a*-ljud, detta alltid var onasalerat. Härigenom vinnes överensstämmelse med regeln för den yngre *a*-brytningen.

Men huru skall man då förklara, att i den normala isl. och fnorskan *stela*, *fela*, obl. kasus *þela* icke hava brytning,

---

[1]) Helt visst förlorades det konsonantiska *n* och (senare) nasaliteten tidigare i kortstaviga ord sådana som **eƀa* än i långstaviga ord sådana som **telđa*.

men i den normala fsv. och fda. *stiala*, *fiala*, obl. kasus *þiala* hava brytning framför det supradentala *l*?

Möjligen skulle man vilja tänka sig, att i östnord. språk rotvokalen i någon mån förlängts framför det supradentala *l* i **stelan* etc., hvarför den starka levis på ultima försvagades till svag levis och i sammanhang därmed nasaliteten hos ultima-vokalen förlorades före den yngre *a*-brytningens inträdande. Ett dylikt antagande vore dock oriktigt. Det har icke blivit visat, att ett långt eller delvis förlängt *e* var underkastat brytning, och om *e*-ljudet delvis förlängts i **stelan*, skulle alltså ingen brytning till *stiala* hava inträtt [1]).

Jag antar däremot, att vid brytningen *stela* > *stiala* etc. i östnordiska språk det supradentala *l* i förening med det följande *a*-ljudet framkallat brytningen. Härmed är att jämföra, att (se Sievers: Ags. gramm.[3] § 81) i angelsaxiskan en brytning av *e* till *eo* inträtt framför *lc*, *lh* (*melcan* > *meolcan* etc.) och stundom även annars framför *l* (*self* > *seolf* etc.). Det vore tänkbart, att brytningen *stela* > *stiala* inträdde i östnordiska språk samtidigt med att i väst- och östnordiska språk *gelda* bröts till *gialda*. Tydligen hade *stela* (< **stelan*) nasalt *a* lika väl som *bera* vid tiden för brytningen *gelda* > *gialda*, och *om* utvecklingarna *gelda* > *gialda* och *stela* > *stiala* voro samtidiga, var det alltså ett nasalt *a*, som tillsamman med supradentalt *l* framkallade brytningen i östnord. *stela* > *stiala*.

Men det är troligare, att den gemensamt nordiska utvecklingen *gelda* > *gialda* inträdde tidigast, och att först senare den östnord. (eller åtminstone väsentligen östnord.) övergången *stela* > *stiala* försiggick. I detta fall kan *stela* mycket väl hava blivit *stiala*, först sedan ultimas *a* förlorat sin nasalitet, och då har brytningen i *stiala* framkallats av ett

---

[1]) Ej häller kan man antaga, att brytningen i *fiala* står i sammanhang därmed, att ordet ursprungligen hade lång rotstavelse (jmf. got. *filhan*), ty brytningen i *stiala*, *þiala* kan ej förklaras i överensstämmelse härmed.

supradentalt *l* i förening med ett följande onasalerat *a*. I detta senare fall har man i de dialekter, hvarur de östnord. riksspråken utvecklats, havt olika perioder för den yngre *a*-brytningen, liksom man i fornnorskan kanske havt olika perioder för det yngre *u*-omljudet (jmf. Kock i Ark. N. F. VIII, 170).

Men det finnes ju östnordiska dialekter (såsom fgutn. och Dalmålet), där man fått brytning icke blott i ord av typen *stiala* fgutn. *stiela*, utan ock i ord av typen *eta* fgutn. *ieta* "äta", *bera* fgutn. *biera*.

Det vore tänkbart, att i dylika dialekter brytningen inträdde samtidigt i ord av typen *gelda* > *gialda*, i sådana av typen *stela* > *stiala* och i sådana av typen *bera* > *biara*, och detta samtidigt (eller väsentligen samtidigt) med den allmänna väst- och östnord. brytningen *gelda* > *gialda*. I detta fall har *dialektiskt* icke blott det onasalerade *a* (i *gialda*), utan ock det nasala (i *stiala*, *biara*) framkallat brytning.

Men det är troligare, att (åtminstone i någon trakt med brytning både i *gialda*, *stiala* och *biara*) brytningen i *gialda* försiggick tidigast (på samnordisk tid); därefter brytningen *stela* > *stiala* samtidigt med denna brytning i de mål, från hvilka de östnord. literaturspråken utgått; och slutligen övergången *bera* > *biara*. I detta senare fall är det troligt, att brytningarna *stela* > *stiala* och *bera* > *biara* inträdde, först sedan ultima i dessa ord förlorat sin nasalitet. Även om den yngre *a*-brytningen på detta sätt försiggått i olika ord under något skilda tider, kunna dock dessa olika brytningsperioder hava följt tämligen nära efter hvarandra. Härför talar, att man redan på Rökstenen anträffar biari (*Biari*) med brytning.

Vi hava ovan s. 179 erfarit, att brytningen givit upplysning om nasalerings-förhållandet i ultima av infin. **gelda* (äldre **geldan*) och infin. *eta* (äldre **etan*) under förhistorisk tid. Även beträffande en annan viktig fråga inom nasale-

rings-läran lämnar emellertid *a*-brytning besked, nämligen om huruvida under samnordisk tid vokaler i infortisstavelser varit nasalerade, när de föregingos av en nasal konsonant.

Som bekant har den gamle författaren till den första grammatiska avhandlingen i Snorre-Eddan på ett synnerligen utmärkt sätt redogjort för ljudförhållandena i isländskan omkring år 1140, och särskilt har han givit upplysningar om isländskans nasalvokaler vid denna tid. Att hans uppgifter om nasaliteten måste vara riktiga, har, såsom känt är, blivit visat först av Lyngby i Tidskr. f. Phil. II, 317 ff. (utförligt härom senare Noreen i Arkiv III, 1 ff.).

Om nasalvokaler efter nasal konsonant yttrar sig den gamle grammatikern icke direkt, men genom hans uttalande får man dock även angående denna fråga i viss mån upplysning.

Efter att hava omtalat det onasalerade *á* i *hár* "hög" och det nasalerade *á* i *hár* "haj", det onasalerade *ǿ* i *rǿ* "rå (på skepp)" och det nasalerade *ǿ* i *rǿ* "vrå" o. s. v., övergår han till att redogöra för vokalljudens olika kvantitet, hvarvid han skiljer mellan korta och långa; de senare utmärker han som bekant med ett streck, under det att han betecknat nasaliteten med en punkt. Såsom exempel på ord med olika vokalkvantitet anföras *far* ("skepp"), *fár* ("svårighet"), *ramr* ("kraftig"), *rámr* ("hes"); *ǫl* ("öl"), *ǿl* ("rem"), *vǫn* (fem. sg. av adj. *vanr* "van"), *vǿn* ("förhoppning"); *sePv* ("se du"! d. v. s. imper. av verbet "se" och pron. *þu*), *séðv* (pret.; "sammanfogade"), *framer* ("fräcka"; nom. pl. m. av *framr*), *frá mér* ("från mig") . . .

Det av Dahlerup och Finnur Jónsson utgivna, noggranna avtrycket av handskriften giver upplysning om att punkt (hvarmed den gamle grammatikern ville beteckna nasaliteten) icke är utsatt över någon vokal, föregången av nasal konsonant, i något bland dessa ord; alltså hvarken över ultimavokalen i *framer* eller över vokalen i *mér* ("mig" i uttrycket

frá mér) eller över ultima-vokalen i de övriga exemplen. Handskriftens beteckning giver alltså ingen upplysning om nasalvokalerna i detta fall [1]). Emellertid visar sammanhanget, att ultimavokalen i *framer* "fräcka" och *ē*-ljudet i uttrycket *frá mér* "från mig" voro nasalerade. Den gamle grammatikern anför nämligen vid denna uppräkning av exempel först ett ord med kort onasalerad vokal, därpå ett med lång onasalerad vokal, sedan ett med kort nasalvokal och slutligen ett med lång nasalvokal, t. ex. *far*, *fár*, *ramr*, *rámr*. Då nu *sĕþv* "se du" och *séþv* "sammanfogade" med resp. kort onasalerat *e* [2]) och långt onasalerat *e* omedelbart föregå *framer* och *frá mér*, så följer härav, att *framer* havt kort nasalerat *e* och *frá mér* långt nasalerat *e*.

Redan utgivaren av Arnamagneanska upplagans av Snorra-Eddan andra band (1852) Jon Sigurdsson har insett, att ultima i *framer* "fräcka" ävensom i *mér* "mig" i uttrycket *frá mér* hade nasalerad vokal, ty, i strid med handskriftens beteckning, trycker han s. 20 *framėr* (liksom *vǫ·n* etc.). Så ock Holtzmann i Altdeutsche gramm. (1870) I, 58. Vidare

---

[1]) Utgivarna Dahlerup och Finnur Jónsson anmärka s. 72 riktigt, att skrivaren av handskriften (Cod. Worm.) vid denna uppräkning av ord använt punkt över vokaltecken på annat sätt, än den gamle grammatikern åsyftat; skrivaren har nämligen (i allmänhet) satt punkt över hvart annat ords rotvokal (och har därmed tydligen velat utmärka vokalens korthet), under det att den gamle grammatikern velat hava punkt på hvart annat ordpar, hvarmed nasalitet skulle hava utmärkts.

[2]) Min vän prof. Finnur Jónsson har havt godheten fästa min uppmärksamhet på att *e*-ljudets korthet i *seþu* "se du" framgår av följande verser (jmf. delvis Niála II, 920 och Bugge i Fritzner[2] III, 1108):

seþu hverr slíkt fé reiþir (Steinn Herdísarson; Hkr. III, 496, Fms. VI, 447, Frisb. 260, Mork. 129)

seþu hvárt sár þín blǿþa (Grettis s. s. 12 i Boers uppl.)

seþu hvé hvarfla . . . (Sturl. I, 179).

Då isl. imperat. *se* i *seþu* kunde hava kort vokal trots pres. ind. sg. *sér* etc., är därmed att sammanställa, att man i nysv. kan få höra utropet *sĕ*, *sĕ!* uttalas med korta vokaler, ehuru hvarje stavelse får fortis. Även första stavelsen i nysv. *se du!* uttalat med fortis på *se*, kan väl stundom få kort vokal.

har Bugge i sin första avhandling om Rökinskriften (Antiqvarisk Tidskrift V [1873] s. 77 noten) framhållit, att i vissa runinskrifter en föregående nasal framkallat nasalvokal i ändelser, t. ex. **kristną** men **kirua** på Frösöstenen i Jämtland, **kumą** men **rita** på Folsberga-stenen i Uppland (jmf. ock om nasalvokaler i allmänhet Bugge i Arkiv II, 231).

Frågan är emellertid, huru gammal vokalernas nasalitet efter nasal konsonant är.

I sin uppsats om nasalvokaler i Arkiv III, 1 ff. antar Noreen, att nasalerad vokal alltid använts efter nasal konsonant i den gamle isl. grammatikerns språk.

Vidare menar Noreen, att nasaleringen av ändelsevokaler efter nasal konsonant är mycket gammal (han anser den tydligen vara åtminstone samnordisk). Den skulle hava bibehållits t. ex. i den gamle isländske grammatikerns språk (omkring 1140) och i Frösö-inskriften (omkring 1050). Däremot skulle den hava förlorats redan i Rökinskriften (omkring 900), när man i denna finner **runaʀ**, **nabnum** etc. utan nasalt *a*. Denna uppfattning bibehåller han alltjämt i Aschw. gramm. § 128.

Häremot är åtskilligt att invända.

Det är visserligen riktigt, att isländskan i de flästa avseenden intar en ålderdomligare ståndpunkt än den samtidiga fornsvenskan. Men lika obestridligt är, att tvärtom fornsvenskan i vissa avseenden har ålderdomligare drag än isländskan; jag erinrar exempelvis blott om att det yngre enkla *u*-omljudet genomförts i denna senare (dat. pl. *handum* > *hǫndum* etc.), men icke i den förra (fsv. *handum* etc.).

Det vore därför onekligen mycket förvånande, om Rökstenens språk från omkring år 900, hvad nasalering av vokaler efter nasal konsonant beträffar, skulle intaga en yngre ståndpunkt än så väl Frösö-inskriften från omkring 1050 som ock isländskan från omkring 1140 (den gamle isl. grammatikerns språk).

Men att detta icke häller är fallet, visar till fullo den yngre *a*-brytningen. Denna talar nämligen i detta avseende ett tydligt språk.

Man har brytning i sådana ord som den fem. *n*-stammen isl. *stiarna* "stjärna", gen. sg. *biarnar* och gen. pl. *biarna*, de mask. *n*-stammarna isl. *siafni* "kärlek", *kiarni* "kärna", *kiarni* "smörkärna", *kianni* "kind", *þialmi* "snara", *Biarni*, nyisl. *biarmi* "the beaming of light", i fsv. *skialnaþer* fda. *skialnæth*. Nu veta vi, att blott ett onasalerat (icke ett nasalerat) *a* värkade den yngre *a*-brytningen. Alltså var ultimas *a*-ljud onasalerat, när på samnordisk tid t. ex. nom. **sterna* blev *stiarna*. Förhållandet var detsamma i övriga, åtminstone långstaviga, ord med nasal konsonant före ändelsevokalen. (Jag kan icke erinra mig något exempel på kortstaviga ord, likställiga med *stiarna*, d. v. s. kortstaviga ord, uttalade med fortis och med germ. *e* i rotstavelsen + nasal konsonant + ändelsevokalen *a*, i hvilket ändelsevokalen icke på urnordisk tid tillika efterföljdes av nasal konsonant).

Härmed harmonierar mycket väl språket i de älsta danska runinskrifterna med yngre runor från omkring år 800. Så har Helnæsstenen **truknaþu** med onasalerat *a*, men **ąuiaʀ** med nasalt *a*. Snoldelev-inskriften gen. sg. **sunaʀ** med onasalerat, men prep. **ą** (< *an*) med nasalt *a*. Alltså användes i Danmark onasalerat *a* i ändelsen omkring år 800 efter nasal konsonant, vare sig att stavelsen hade stark levis (det kortstaviga **sunaʀ**) eller svag levis (det lånstaviga **truknaþu**).

Rökstenen använder onasalerat *a* i ultima (med svag levis) av de långstaviga **runaʀ** (*'rúnaʀ'*), **numnaʀ** (*'numnaʀ'*), **ąnnart** (*'annat'*), **flutna** (*'flutna'*, gen. pl.), **kunaʀ** (gen. sg. *'Gunnaʀ'*), **airnaʀ** ävensom av det trestaviga **goąnaʀ**.

Härenedstenen vid Dagsnäs i Västergötland (Torin nr 7, från 900-talet) brukar onasalerat *a* i stavelse med svag levis i **runaʀ** efter nasal konsonant, men nasalerat *a* i **þąnsi**, **kuþąn**, **siþąn**, **ąsa**.

Kärnbostenen i Sörmland, hvilken tillhör Rökstenens grupp (Bugge i Ant. Tidskrift V, 99), har **þina** (ack. sg. m. 'denna') med onasalerat *a* efter *n*, men däremot **ląkmuþrku** (d. v. s. isl. *'*langmøþgu*[*ʀ*]') med nasalt *a* före följande nasal konsonant.

Det är uppenbart, att den onasalerade vokalen i Snoldelev-inskriftens **sunaʀ**, Helnæs-stenens **truknaþu**, Rökstenens **runaʀ** etc. icke har blivit onasalerad efter den yngre *a*-brytningens tid. Den yngre *a*-brytningen **sterna* > *stiarna* inträdde väl under 700-talet. Men från omkring år 800 anses, såsom nämnt, inskrifterna i Snoldelev och Helnæs förskriva sig, under det att Rökinskriften är från omkring år 900. Naturligtvis är det otänkbart, att under den korta tid, som förflutit från den yngre *a*-brytningens inträdande i **sterna* > *stiarna* till inristandet av inskrifterna i Snoldelev, Helnæs, Rök etc., *a*-ljudet efter nasal konsonant i **truknaþu, sunaʀ, runaʀ** etc. skulle först hava blivit nasalerat, och sedan ånyo hava förlorat sin nasalitet.

Nu har emellertid Rökstenen onasalerat *a* efter nasal konsonant även i fortis- och semifortis-stavelser: **nabnum** (*'nafnum'*), **marika** (*'Mæ'ringa'*), **hraiþmaraʀ**. Då det onasalerade *a* i **runaʀ** etc. i samma inskrift är gammalt och icke har förlorat någon nasalitet efter den yngre *a*-brytningens inträdande i **sterna* > *stiarna*, så är förhållandet tydligen detsamma med det onasalerade *a* i fortis- och semifortisstavelser: **nabnum** etc.

Alltså hade på samnordisk tid en föregående nasal konsonant icke meddelat sin nasalitet till en efterföljande vokal, vare sig i fortis-, semifortis- eller infortis-stavelser.

Det är därför otvivelaktigt, att det är icke ett uråldrigt arv, utan en relativt sen utveckling, då Frösöstenen (från omkring 1050) använder nasalt *a* i ultima av **runąʀ**, **kristną** (*'kristna'*, verb) och **þiną** (*'þenna'*). På samma sätt är den nasala ändelsevokalen *a* efter nasal konsonant i andra svenska

runinskrifter från 1000-talet att bedömma. Så ock nasalt *a* efter nasal konsonant i rotstavelsen, när någon gång i någon relativt yngre runinskrift exempel därpå anträffas.

Då föregående nasal konsonant på samnord. tid icke nasalerat efterföljande vokal, så är naturligtvis nasaliteten även i isl. ord sådana som *mér*, *framer* "fräcka" av relativt sent ursprung, d. v. s. i stavelser med fortis och i stavelser med stark levis.

Den gamle isl. grammatikerns uppgift, att ord av typen *mér* hade nasalvokal, bekräftas av övergången *ǫ́* > *ó* efter nasal konsonant i isl. *nǫ́tt* > *nótt*, *nǫ́granni* > *nógranni*; jmf. Falk i Arkiv N. F. II, 114 ff., Wadstein: Fno. homiliebokens ljudlära s. 66 ff., Kock i IF. V, 155, Arkiv N. F. VI, 341 f. Denna utveckling av nasalt *ǫ́* till *ó* synes emellertid hava varit sen, ty ännu den gamle isl. grammatikern upptar *vǫ́n* "förhoppning" såsom exempel på ord med nasalt *ǫ́* (ej nasalt *ó*[1])). Om partikeln *nefa* : *nema* och den senare formens förhållande till nasaleringen jmf. Kock i Arkiv III, 155.

Om i den gamle isl. grammatikerns språk (såsom Noreen antar) även stavelser med svag levis hade nasalerad vokal, när denna föregicks av nasal konsonant (t. ex. de långstaviga gen. pl. *mínna* av pron. poss. *mínn* "min", komparat. *brýnna* "skarpare"), så är naturligtvis även denna nasalitet av relativt ungt datum och ej, såsom Noreen menar, urgammal. Detta kan för de två nämnda exemplen till full evidens visas även på en annan väg. Gen. pl. *mínna* har som bekant i jämförelsevis sen tid uppstått ur äldre **mīnʀa* (jmf. got. *meinaizē*) och komparativen *brýnna* ur äldre **brȳnʀa* (jmf. got. *batizan*). Det är emellertid självklart, att den nasala konsonanten ej kunde nasalera den följande ändelsevokalen i *mínna*, *brýnna* vid en tid, då orden ännu hette **mīnʀa*, **brȳnʀa*.

[1]) Det är för övrigt anmärkningsvärt, att *ǫ'l* "rem" av honom anföres med onasalerat *ǫ'*, ehuru ordet, såsom Falk Arkiv N. F. II, 115 gjort troligt, hör tillsamman med ἀγκύλη "rem" och på grund av sitt nasala *ǫ'* övergått till *ól*. Ordet synes alltså omkring 1140 icke i alla dialekter hava havt kvar nasaliteten.

Emellertid är det tvivelaktigt, huruvida gen. pl. *mínna* och komparat. *brýnna* över huvud hade nasal ändelsevokal i isländskan omkring år 1140. Detta gäller även övriga (av Noreen från den gamle grammatikern anförda) långstaviga ord med nasal konsonant före en ändelsevokal med svag levis.

Noreen anför nämligen Arkiv III, 36 såsom exempel på ord med nasal ändelsevokal icke blott *fra·me·r* "fräcka", utan ock *mi·nna·* "påminna", *mí·nna·* "mina" (gen. pl. av *mínn*), *mo·na·* "skall icke", *mó·na·* "moder", *ru·na·r* "galtar", *rú·na·r* "runor", *bry·nna·* "vattna", *brý·nna·* "skarpare", *vę·ni·z* "vänje sig", *vę́·ni·z* "skryter". Han trycker orden med punkt efter ändelsevokalerna för att angiva nasalitet och anmärker, att alla dessa exempel äro anförda i Sn. E. Härvid är emellertid att framhålla, att (såsom redan av mig anmärkts) intet bland dessa ord i handskriften (cod. wormianus) har punkt efter ändelsevokalen, och att orden visserligen anföras i Sn. E., men (med undantag av *framer* ensamt) icke såsom exempel på att ändelsevokalerna äro nasalerade.

Frågan är då, om man icke desto mindre är berättigad till antagandet, att ändelsevokalerna i samtliga dessa och dylika ord voro nasalerade.

Vi hava ovan sett, att ultimavokalen i *framer* "fräcka" var nasalerad (liksom *é* i *mér* "mig"). Detta *framer* hade kort rotstavelse och stark levis på ultima. Man kan därför helt visst sluta, att även andra ord med detta kvantitets- och akcentförhållande och med nasal före andra stavelsens vokal hade denna nasalerad, såsom *runar* "galtar", *veniz* "vänje sig". Men då vokaler över huvud hällre äro nasalerade, ju starkare de äro akcentuerade, och då på samnordisk tid ultimas nasalitet förlorats i de långstaviga *gelda* med svag levis på ultima, men ännu bibehölls i de kortstaviga *eta* etc. med stark levis på ultima, så följer icke med nödvändighet av nasaliteten hos *mér* och hos ultima med stark levis i det kortstaviga *framer*, att långstaviga ord av typen *minna* "påminna", *mínna* "mina" (gen. pl.), *móna* "moder", *rúnar* "runor" etc. hade nasal vokal i den med svag levis akcentuerade ultima i isländskan omkring år 1140.

Det är möjligt att så var fallet i den gamle grammatikerns språk, men då det är blott första stavelsens kvantitet i *runar* "galtar" och *rúnar* "runor" etc., som han jämför med hvarandra, så är det även möjligt, att *rúnar* i hans språk hade onasalerat *a*, och att alltså i *runar* och *rúnar* ultima-vokalernas kvalitet ej var fullt identisk, liksom deras akcent- och kvantitetsförhållanden helt visst icke voro det.

Liksom frågan, huruvida ord av typen *rúnar* (med nasal före en ändelsevokal med svag levis) i den gamle isländske grammatikerns språk hade eller icke hade nasalerad ultima-vokal, icke kan säkert avgöras, så är den också i jämförelse med den ovan avhandlade nasalitetsfrågan av underordnad vikt.

Efter den nu gjorda utredningen av de nordiska språkens nasalvokaler i infortis-stavelser under en förhistorisk tid, skola vi med några ord avhandla brytningsförhållandena i de jämförelsevis få orden av typen fsv. *sældan sialdan*, isl. *sialdan*, d. v. s. i sådana ord, som på samnordisk tid i rotstavelsen hade *e*-ljud och i andra stavelsen *a* + en i de fornnord. literaturspråken alltjämt kvarstående nasal konsonant. Orden av denna typ hava dock nästan alltid ytterst lätt kunnat påvärkas av besläktade ord, hvilkas brytningsförhållanden redan blivit utredda, och det torde åtminstone för närvarande knappast med visshet kunna avgöras, hvilken den ljudlagsenliga utvecklingen av ett samnord. ord av typen **seldan* varit.

Den föregående undersökningen har lärt oss, att åtminstone i viss ställning på samnord. tid infortis-vokaler ännu voro onasalerade, hvilka senare genom inflytande av en bredvid stående nasal konsonant blivit nasalerade; så var t. ex. ultima-vokalen i *rūnaʀ* på samnord. tid onasalerad, men i Frösö-inskriften (omkring 1050) nasalerad. Det vore därför icke överraskande, om även i annan ställning infortis-vokaler i relativt sen tid blivit nasalerade. Vidare erinrar jag om att i vissa nordiska dialekter under en senare period en föregående vokal blivit nasalerad i och med förlusten av en följande nasal konsonant. Så hava i Selbu-målet i Norge t. ex. fnorska *norðan* blivit *noora* med nasalerat *a*, fnorska *sīn* (nom. sg. f. 'sin') blivit *sī* med nasalerat *i* [1]) etc. i och med förlusten av det slutljudande *-n*. Schagerström har i Sv. landsm. II nr 4 s. 56 f. och Beckman ib. XIII nr 3 visat, att i en mängd svenska bygdemål bestämda formen av typen *boken* övergick till *boka* därigenom att i *boken* ultimas vokal nasalerades i och med förlusten av det slutljudande *-n*, hvarefter **boke* med nasalerat *-e* blev *boka*.

---

[1]) Noreen i Arkiv III, 24, Amund B. Larsen: Det kongel. norske videnskabers selskabs skrifter 1885 s. 75.

Man finner brytningsdiftongen *ia* i följande ord och ordgrupper.

Adverben på *-an iafnan*, *giarnan* hava brytning, men de kunna naturligtvis ytterst lätt hava påvärkats av motsvarande adjektiv *iafn*, *giarn* (jämte adv. *giarnan* finnes för övrigt som bekant även *giarna*). Brytningen kan hava på analogisk väg överförts även till adverbet isl. fsv. *sialdan*, da. *sjælden*. Fritzner[2] anmärker nämligen riktigt, att komparativen *sialdar* och det i åtskilliga komposita (*sialdfenginn* etc.) ingående *siald-* visa, att adv. *sialdan* bildats av ett en gång existerande adjektiv **sialdr* liksom adv. *iafnan* av *iafn* etc. För övrigt skulle brytningsdiftongen i *sialdan* även kunna hava överförts från komp. *sialdar*, *sialdnar* och superl. *sialdnast*. Då därför fsv. jämte *sialdan* (*siældan*) mycket ofta har *sældan* och nysv. använder *sällan* utan brytning, så är det möjligt, att brytning icke inträdde i samnord. **seldan*. Dock bör framhållas, att fsv. *sældan* nysv. *sällan* ej är bevisande, eftersom det kan vara ett lågtyskt låneord (mnt. *selden*). Jämte det normala fsv. *fiarran* (*fiærran*, nysv. *fjärran*) finnes i fsv. även *færran* (*færan*, *færren*, *ferron*); fno. har en gång *fiæran*. Vid sidan av isl. *fiarri*, fsv. *fiarre* (*fiærre*) "fjärran" förekomma stundom fsv. *færre*, *ferra* och komp. *færme*(*e*)*r*. Isl. använder även *fiar*, fsv. *fiær* "fjärran". Då *færre* säkerligen är den ljudlagsenliga formen, kan *æ* på analogisk väg hava överförts till adv. *færran*, men å andra sidan kan även *fiarran* naturligtvis genom analogisk påvärkan ha fått *ia*.

Brytningen i fgutn. *þiaþan* "dädan" (jämte *þeþan*) talar för att fno. *þeðan*, fsv. *þæþan*, nysv. *dädan*, fda. *thæthæn*, nyda. *deden* innehåller germ. *e*-ljud; dock är naturen av rotstavelsens vokal i *þæþan* icke i allo klar (jmf. Kock i Ark. N. F. VII, 122 ff.). Det fgutn. *þiaþan* kan naturligtvis hava fått brytning samtidigt med *bera* > fgutn. *biera* etc., d. v. s.

icke genom den samnord., utan genom den dialektiska (speciellt fgutn.) brytningen (jmf. s. 184)[1]).

Biarkan n. "björkris", namnet på runan ᛒ, har brytning. I nyisl. betyder *bjarkan* pl. *björkun* "björkträdets frukt". Möjlighet finnes dock, att *biarkan* fått *ia* på analogisk väg från *biarkar*, gen. sg. och nom. ack. pl. av *biork*, *biarkey* etc. Även vid en möjligen existerande böjning pl. *biorkun* : sg. **berkan* kan väl detta senare ha ombildats till *biarkan* under inflytande av neutrer sådana som pl. *tiold* : sg. *tiald* etc.

I fall *þeþan*, *þæþan*; *sældan*; *færran* äro ljudlagsenliga former, så har på samnord. tid den yngre *a*-brytningen icke värkats av ett kvarstående *a*-ljud, som efterföljes av en kvarstående nasal konsonant. Orsaken är självklar: *a*-ljudet i *þeþan* etc. hade blivit nasalerat av det följande *n*-ljudet (jmf. **faikią̨n** '*fæigią̨n*' på Rökstenen omkring år 900, **kuþą̨n** '*góðan*', **siþą̨n** '*siðan*' i Härened-inskriften från 900-talet och även de ovan s. 181 anförda samnord. formerna **geldą̨n*, **etą̨n*), och, såsom vi ovan erfarit, värkar på samnord. tid blott ett onasalerat (icke ett nasalerat) *a* brytning. I detta fall hava *biarkan*, *sialdan* etc. fått brytningsdiftong på analogisk väg.

I fall åter brytningen i *biarkan*, *sialdan* etc. är ljudlagsenlig, så är förhållandet att uppfatta på följande sätt. Då, såsom nyss ovan framhållits, det samnord. språket ännu icke hade nasalerat *a* i ord av typen *rūnaʀ*, ehuru *a* i dylik ställning senare blev nasalerat, så är det möjligt, att på samnord. tid ord av typen *fæigian* ännu icke hade nasalerat *a*,

---

[1]) Partic.-bildningar sådana som *gialdandi*, fsv. *bærande* "kvinnlig födslolem" komma ej egentligen med i räkningen, då de naturligtvis hava samma vokalisation som motsvarande infin. och 3. pl. presens (isl. *gialda*, fsv. *bæra* etc.). Förhållandet är likartat med femininer av typen *iarþan* "begravelse" (jmf. infin. *iarþa*), *tialdan* "opførelse af telt" (jmf. infin. *tialda*). Det av Fritzner[2] från Hǿnsnaþóris saga anförda '*giagran*' är ett *ἅπαξ λεγόμενον*. Heusler trycker i sin upplaga (7. 26) *giǫlgron* och översätter "geflunker? betrügereien?" Islend.-sögur II, 139 upptar formen *gjálgrun*. För övrigt är väl även detta fem. bildat av ett verb (**gialgra*).

ehuru de åtminstone i vissa bygder (Rökstenen, Härenedstenen) omkring år 900—1000 hava det. Då nu vidare i yngre nordiska dialekter en föregående vokal blivit nasalerad först i och med förlusten av en efterföljande nasal (*norðan* > *noora* med nasalt *a*, *boken* > **boke* med nasalerat *e* > *boka*, s. 292), så var utvecklingen följande. I och med förlusten av slutljudande *-n* blev på samnord. tid föregående vokal nasalerad; däremot hade vid denna tid åtminstone i infortis-stavelse ett kvarstående *n*-ljud ännu icke gjort den föregående vokalen nasal [1]). Alltså blev infin. **geldan* > **geldą*, senare infin. **etan* > **etą*; därefter förlorades i det långstaviga **geldą* nasaliteten (> *gelda*), men kvarstod ännu i det kortstaviga **etą*. Ännu vid denna tid hade det kvarstående *-n* i **berkan* icke gjort *a*-ljudet nasalt. Nu inträdde den yngre *a*-brytningen; därvid blev *gelda* > *gialda* och **berkan* > *biarkan*, emedan orden hade onasalerat *a*, men **etą* med nasalerat *a* bröts icke (*eta*). Först senare fingo ord av typen *biarkan* åtminstone i vissa bygder nasalerad ändelsevokal.

Hvilken av dessa två uppfattningar av ord av typen *sialdan* : *sældan* än må vara att föredraga, blir den ovan å daga lagda ljudlagen, enligt hvilken på samnord. tid blott onasalerat *a* värkade brytning, därav naturligtvis oberörd [2]).

Såsom resultat av ovanstående undersökningar anser jag mig kunna anteckna följande:

---

[1]) Måhända överfördes nasaliteten till föregående vokal även i ord av typen **funsaʀ* > *fūss* etc. först i och med förlusten av den nasala konsonanten.

[2]) Så vitt jag ser, torde det ej kunna visas, att vid den yngre *u*-brytningen ändelsevokalens nasalitet spelat någon roll. För en motsatt uppfattning skulle väl snarast några kortstaviga fem. *n*-stammar kunna anföras såsom *seta* : obl. kasus *setu*, *geta* : *getu*, *bera* : *beru*, *eta* "krubba" (jämte *iata*) : *etu*. Emellertid torde *e*-ljudet i dessa ord ovan s. 170 hava på annat tillfredsställande sätt förklarats. Däremot har man *u*-brytning i de kortstaviga fem. *n*-stammarna *tiara* : *tioru*, *fiara* : *fioru*, *iara* : *ioru*; ack. pl. av den mask. *u*-stammen *kiolr* heter *kiolu*. Fsv. har *tiughu* (< **teȝunn*, **teȝunʀ*)

I. Den yngre *a*-brytningen har ljudlagsenligt inträtt i olika omfång i de skilda nordiska fornspråken. För ord utan kvarstående *-n* i ändelser gälla följande regler:

1. I det normala västnordiska språket har den genomförts i långstaviga ord (*gelda* > *gialda* etc.) och i sådana kortstaviga, hvilkas ändelsevokal *a* på samnordisk tid var onasalerad (nom. sg. **eta* > *iata* "krubba"); däremot icke i kortstaviga ord, hvars ändelsevokal *a* på samnordisk tid var nasalerad (inf. **eta*(*n*) > *eta*).

2. I den normala fsv. och den normala fda. har den yngre *a*-brytningen genomförts väsentligen enligt samma regler. Dock har i dessa språk brytningen inträtt även i kortstaviga ord med supradentalt *l* efter rotvokalen *e* och med på samnord. tid nasalerad ändelsevokal *a* (isl. *stela* : fsv. *stiala* fda. *stialæ* etc.).

3. I forngutn. och i Dalmål har den yngre *a*-brytningen inträtt både i lång- och kortstaviga ord, oberoende av huru-

---

och fno. en gång *tiogo*. I de nu anförda kortstaviga formerna har ett slutljudande *-n* förlorats. Brytningsdiftongen *io* (*iu*) finnes ock i ord med den nasala konsonanten kvarstående efter ändelsens *u*-ljud, t. ex. isl. *iotunn*, *Iorundr*, fsv. *Iurunder*, *Iorunder*, *tiughunde*, isl. dat. pl. *giofum*, fda. *Biørund*, isl. *diorfung*, *fiorsungr*, *iormungandr*, dat. *siolfum*, (*Fiorgyn*).

Det är naturligtvis alldeles icke förvånande, att delvis en annan regel gjort sig gällande vid den yngre *u*-brytningens genomförande än vid den yngre *a*-brytningens genomförande. Ljuden *u* och *a* hava ju en mycket olikartad kvalitet, och t. o. m. den olikartade kvaliteten hos nasalerat *a* och onasalerat *a* har, såsom vi ovan sett, vållat, att dessa två ljud spelade en olika roll vid *a*-brytningen.

När verb av typen *eta*, i motsats till verb av typen *gialda*, icke hava brytning i 1. pl. pres. ind. och imperat. (*etum*, men *gioldum*), så beror det naturligtvis på analogi-inflytande från 3. pl. pres. ind. (och från infin.). Dessa sistnämnda former hette nämligen ljudlagsenligt *eta*, under det att 2. och 3. sg. pres. hette *etr*, 2. pl. pres. *etiþ*. Påvärkan från *eta* vållade (tillsamman med *etr*, *etiþ*), att *etum* kvarstod oförändrat (och icke bröts till **iotum*). Då däremot 3. pl. pres. ind. och infin. hette *gialda*, kunde *e*-ljudet i **geldum* icke genom inflytande från dessa former bibehållas, och inflytandet från sg. *geldr*, 2. pl. *geldiþ* var ej tillräckligt till bevarandet av **geldum*. Därför bröts detta ljudlagsenligt till *gioldum*.

vida ändelsevokalen _a_ på samnord. tid var nasalerad eller icke (fg. _ieta_ "äta" etc.).

Även i vissa andra både väst- och östnordiska dialekter (t. ex. i fornöstgötskan) har brytningen inträtt i större omfång än i resp. det normala västnordiska och det normala östnordiska språket.

Om ord av typen isl. _sialdan_, fsv. _sialdan_, _sældan_ se s. 193 f.

II. 1. Under en viss samnordisk period hade ändelsevokalen _a_, efter hvilken en på urnordisk tid kvarstående nasal konsonant gått förlorad, mistat sin nasalitet i stavelser med svag levis (_gelda_ < _*geldan_), men bibehöll ännu sin nasalitet i stavelser med stark levis (_eta_ < _*etan_).

På samnordisk tid värkade blott ett onasalerat (ej ett nasalerat) _a_ yngre brytning (_gelda_ > isl. _gialda_, nom. sg. _*eta_ > _iata_ "krubba"; men infin. _eta_ "äta").

Troligen genomfördes den östnordiska brytningen _stela_ > _stiala_ senare än brytningen _gelda_ > _gialda_, hvilken finnes även i det normala västnordiska språket, och troligen inträdde efter den gemensamt östnordiska brytningen _stela_ > _stiala_ den i fgutn., dalskan etc. mötande brytningen _eta_ > _iata_ (_ieta_) "äta" etc. Brytningen i _stiala_ etc. ävensom brytningen i _iata_ "äta" etc. inträdde sannolikt, sedan ultima-vokalen förlorat sin nasalitet.

2. Infortis-vokaler, föregångna av nasal konsonant (t. ex. _*sterna_ isl. _stiarna_) voro på samnordisk tid icke nasalerade. Förhållandet är detsamma ännu i de älsta danska inskrifterna med yngre runor (omkring 800) och i Rökinskriften (omkring 900). Först senare har, åtminstone i vissa bygder, vokalnasalering i dylik ställning inträtt.

Förhållandet med nasalering av fortis- och semifortisvokaler genom föregående nasal konsonant är detsamma, ännu på Rökstenen t. ex. **nabnum** (_'nafnum'_).

Lund. **Axel Kock.**

F. Holthausen, Altsächsisches Elementarbuch (Sammlung von Elementarbüchern der altgerm. dialecte herausgegeben von Streitberg). Heidelberg, Winter 1899. XIX und 283 seiten 8:o. 5 M.

Holthausen hat mit der bearbeitung des Altsächsischen für Streitbergs bekannte sammlung eine besonders dankbare und günstig gelegene aufgabe übernommen: ein ausgiebiges, aber doch verhältnismässig nicht umfangreiches und hauptsächlich durch lebendig sprechende dichtungen vertretenes material mit sehr guten vorarbeiten. Er hat die schöne aufgabe in fleissiger arbeit auf grund umfassender kenntnisse, einer besonnenen anschauungsweise und eines grossen geschicks für die darstellung würdig gelöst. Die grammatik verzeichnet übersichtlich und ziemlich lückenlos die thatsachen, die sie durchweg auch zu erklären sucht. Selbst die zahlreichen orthographischen oder leichteren lautlichen und flexivischen verschiedenheiten der überlieferten sprache werden in einem umfange berücksichtigt und übersichtlich dargestellt, wie man es in einem elementarbuche kaum erwarten würde. Nur folgende einzelheiten sind mir als übersehn aufgefallen. Nicht beachtet sind der plur. *wīk* Mon. und *slutila* Cot. (§ 265 anm.), bei § 354 der acc. *lango hwīla* Gen., § 274 ff. der dat. sg. auf *-i* bei *jo*-stämmen; § 102 fehlt bei den lauten für *eo* die Genesis. In § 122 ist der ausdruck eigentlich irre führend. C hat nur dreimal n i c h t *neuuan*, und da allerdings *botan* (Braune, Genesis s. 21). § 351 sollte auch die adjectivform bei *ēn* berücksichtigt sein. Bemerkt sei dann hier auch gleich das versehn *gihwēm* § 265, 7 für *gihwem*. Nachdem schon in die formenlehre manches syntaktische aufgenommen war, folgt noch in einem besondern abschnitt, s. 179—211, eine auswahl aus der syntax. Weiter schliessen sich gut gewählte knappe lesestücke mit erklärenden anmerkungen an und, s. 242—280, ein ausgiebiges, zugleich als register dienendes glossar. Die einleitung gibt litteraturnachweise, unterrichtet über stellung und einteilung des Altsächsischen, seine litteratur und seine schrift. Aus der vorsichtigen zurückhaltung gegenüber den hypothesen betreffs der heimat der denkmäler wäre H. vielleicht doch etwas herausgetreten, wenn Wredes neuer aufsatz über die heimat der as. bibeldichtung, Zs. f. d.Altert. 43, 333 ff., damals bereits vorgelegen hätte. Das elementarbuch enthält also alles wünschenswerte in einer der Streitbergischen sammlung angemessenen und würdigen weise.

Gegen H.s auffassung, sowohl wo er sich an seine vorgänger anschliesst, als wo er selbständig ist [1]), wird man im einzelnen

[1]) Sehr richtig wird in übereinstimmung mit Rödiger, Paradigmata zur as. gr. anderer auffassung gegenüber *e* in *welda* und *e* neben *â* in den praeteritumsformen von *dōn* (wie im Mnl. *deden* nach analogie vom sg. *dede*) als *ē* genommen, und im letzten falle der m ö g l i c h k e i t dass auch *ē* daneben anzunehmen sei, nach massgabe wie dies überhaupt für umzulautendes, oder auch nicht umzulautendes *â* vorkommt, rechnung getragen. Länge wäre

nicht selten lauten oder leisen zweifel erheben. Das erklärt sich bei der fülle von thatsachen von selbst. Zum teil liegt es auch daran, dass die idg. grammatik etwas zur schablonenmässigen anwendung der methode neigt und dabei nicht immer dem lebendigen sprachgeist gerecht wird, dessen beachtung ja bei der behandlung vorhistorischer perioden und des abstracten materials von grammatiken und wörterbüchern leicht zu kurz kommen muss. Wenn ich im folgenden eine anzahl von einzelheiten bespreche, in denen ich glaube meinen zweifel begründen zu können, so soll damit das verdienst des werkes nicht bemäkelt werden. Freilich wäre auch eine tiefer eingreifende beschwerde auch hier anzubringen, die aber mehr die sammlung als das einzelne werk betrifft. Die rücksicht auf den nächsten zweck der bücher muste ja die erwägung nahe legen, dass man die lernenden nicht zu sehr durch hypothetisches und zweifelhaftes verwirren dürfe. So kam man um so leichter dazu, dinge die thatsächlich hypothetischen characters sind nicht genügend als solche kenntlich zu machen, oder auch einzelheiten, besonders solche jüngeren datums, ganz zurück zu halten. Auf diese weise treten aber leicht grade die dinge in den germ. grammatiken in den hintergrund, bei denen die spezialforschung einzusetzen hätte, und das geschlecht das den eindruck empfängt, als sei alles schön klar, wird nicht genügend für die weiterforschung erzogen. Die germ. grammatik sollte aber nicht bloss einen teil der vergleichenden idg. linguistik bilden, sondern auch zur einführung in die germ. philologie dienen. Ich habe auch die überzeugung dass die methode der vergleichenden indogermanistik, so vortrefflich sie durchgebildet ist, bei problemen der jüngeren sprachgeschichte zuweilen versagt, eine mahnung dass sie aus einer etwas weniger schablonenhaften erforschung der mundarten und jüngeren sprachen noch der ergänzung und verfeinerung bedarf. Die überschätzung der hypothese geht sehr weit, wenn im vorliegenden buche as. ō = germ. ō und as. ē = germ. ē² nicht nur mit bestimmtheit für geschlossene laute erklärt werden, sondern sogar in jedem einzelfalle durch die schreibung, wie *fȯt, stȯl, hēr,* den lernenden die hypothese als thatsache eingeprägt wird. Die annahme dass germ. ō im as. die einfache geschlossene länge von *o, au* aber die einfache offene länge von *o* gewesen sei, wird durch die spätere lautentwicklung mit bestimmtheit wiederlegt. Mit den diakritischen zeichen wird also keinesfalls die natur der sache getroffen. Ich bezweifle überhaupt dass ō = ahd. *uo* im As. ein geschlossener laut gewesen ist, ferner ob man die unterschiede zwischen den beiden as. ō und ē für das ganze zeitliche und landschaftliche sprachgebiet so einfach bestimmen kann. So behalten die zeichen thatsächlich nur etymologischen wert. H.s praxis

etwa anzunehmen aus metrischen rücksichten 3886 Mon., 3575 Cot., während in der mehrzahl der fälle das metrum direct die kürze erweist. Hingewiesen sei auch noch in diesem zusammenhang auf § 164.

steht da doch in einem grellen misverhältnis zu der bescheidenheit der theorie, der er selbst auf s. IX unten ausdruck verleiht. Für methodisch richtig kann ich es auch nicht halten, wenn man einer aussprache darüber, in wie weit *ē* für neuen *i*-umlaut des *ā* oder aber für eine ältere gestalt des *ā* zu halten sei, durch eine äusserliche rubrizierung (§ 89—91 und § 29) aus dem wege geht. Ich glaube dass der *i*-umlaut des *â* in der sprache durchaus lebendig ist und es richtig wäre, alle die *ē*, soweit nur irgend möglich, unter diesen gesichtspunkt zu fassen. Äusserlich bleibt auch die formulierung in § 106. Jedesfalls kann H. nicht behaupten dass *fōdi* (hier schreibt er *ō*) thatsächlich anders sei als *soth* (wo er *ȯ* schreibt). Ähnliches wäre gegen die formulierung in § 166 b einzuwenden. Zudem wird nicht einfach *ni wēt* sondern das unbetonte *ni wēt* in sätzen wie *ni wet huanan* zu *nēt*. Weiter hätte ich eine alte beschwerde wegen der handhabung des begriffs der "analogie" zu erheben. *Liodi* für *liudi* wird § 103 anm. 2. aus dem einfluss des nicht bestehnden *liod* und des verbums *liodan* "wachsen" erklärt. § 139 heisst es, wenn kurzsilbige wörter syncopieren, so "ist offenbar analogie nach der vorigen klasse [der langsilbigen] anzunehmen". Ich vermag mir die möglichkeit dieser analogie, auch der in § 185 angenommenen, überhaupt nicht vorzustellen. Nach § 151 sollen die langsilbigen feminina wie *fard*, *nōd* im gen. und dat. sg. ein *i* verloren haben nach analogie der kurzsilbigen. Welche sind denn die so wirksamen kurzsilbigen stämme? Soweit sie überhaupt vorhanden sind, haben sie sich von den langsilbigen noch durch die die andere gestaltung des nom., acc. entfernt. Nicht ganz so unwahrscheinlich, aber immer noch unwahrscheinlich genug ist die bei der entwicklung des praet. der redupliz. verba § 447 f. angenommene analogie. Wenn so häufige verba wie *haldan*, *fallan*, *gangan*, *fān* als eine feste klasse mit *ĕ* im ganzen praet. bestanden hätten, so ist es für mich von vorne herein unglaublich, dass in einer sprache, die so empfindlich gegen vocallänge vor consonantenverbindungen ist, nach der analogie von viel weniger geläufigen wörtern *gangan* und *fān* und in minderem grade auch *fallan* statt *ĕ* vielmehr *ē* oder *ie* angenommen haben sollen (vgl. Zs. f. d. altert. 40, 30). Ein solches *ē* oder *ie* muss dem *ĕ* gegenüber ganz gewis das ursprüngliche sein.

Ich bespreche dann § 100 b, wo uns ein neues lautgesetz entgegen tritt. Die metrik — deren beweiskraft neuerdings Behaghel, Literaturbl. 21, 8 und 9 teilweise zu unrecht in zweifel zieht — hat uns gezeigt dass wörter wie *seo* im As. nicht, wie man vorher wohl meistens annahm, zweisilbig sondern einsilbig sind. Einsilbig sind auch, wie man immer annahm, *eo* "je" aus *aiw* und hd. *hweo* "wie" aus **hwaiw*. Nun wird ein lautgesetz aufgestellt: "kürzung von länge findet mit sicherheit statt unmittelbar vor vocal". Dass "dagegen die länge in *fīand* bleibt" stört die aufstellung nicht, und weiter wird angenommen, die formen der casus obliqui hätten

bewirkt dass in wörtern wie *seo* das einsilbige *eo* nicht wie sonst in *io* usw. übergeht. Mit dieser behauptung stimmt übrigens § 160 nicht, wo es heisst "andernfalls [die beziehung ist mir nicht klar] bleibt *ē* wie *ī* (in wörtern mit germ. *aiw, īw*) unter dem einfluss der cas. obl., und *o* schwindet später" (es gibt also as. sowohl *sĕo* wie *sēo*?). Dies gesetz lässt sich, von *fīand* abgesehn, nicht unmittelbar widerlegen, weil immer ein gefälliger cas. obl. angerufen werden kann. Aber die annahme entbehrt jeder inneren wahrscheinlichkeit dass bei den in frage stehnden wörtern die cas. obl., die in der lebendigen sprache gegen nom. und acc. völlig zurücktreten, die führung in der lautentwicklung bis zu dem grade übernommen haben sollten, dass in der späteren sprache von all den wörtern mit germ. *aiw, ēw, ūw, īw* niemals die "lautgesetzliche" form zu tage trete. Solche wörter die wirklich *eo* haben (*kneo, treo*) behalten trotz den cas. obl. ihr *eo*. Der grund, warum das adv. *eo* sich anders entwickelt als das vollwort *ēo* ist seine gewöhnliche unbetontheit im satze. Die in H.s ganzem buche begegnenden wortformen wie *seo, blao* haben also meines erachtens überhaupt nicht bestanden. Bei der pronominalform *thea* (nom., acc. plur.), die H. auf *þai* + *a* zurückführen will, wäre an sich die von ihm angenommene entwicklung möglich. Aber die ganze geschichte der formen dieses pronomens spricht gegen diese construction, und ich glaube, wir haben allen grund bei dem zu bleiben was ich Zs. f. d. altert. 40, 1 ff. über die einschlägigen verhältnisse gesagt habe.

Als kennzeichnend hebe ich auch § 91 anm. hervor, wo für den wechsel von *ā* und *ē* in *gan* und *stan* die bekannte erklärung gegeben wird, er beruhe auf dem vorgerm. wechsel von *ǣ* und *ai*. H. denkt dabei gewis nicht an die altsächs. monophthongierung des *ai* sondern nimmt identität des as. *ē* mit ahd. *ē* an, wie es ohne zweifel auch notwendig ist. Für das ahd. *ē* ist nun von seiten dieser hypothese noch niemals eine erklärung gegeben worden; germ. *ai* hätte vielmehr *ei* bleiben müssen. Diese alte crux der gramm. hat nach meiner überzeugung Wilmanns glänzend gelöst, indem er die erklärung für die entstehung des *ē* nicht in vorgerm. verhältnissen suchte, sondern sie als einen vorgang der sondersprache, eine contraction vom stammvocal *a* (wir dürfen daneben auch wohl an *ā* aus *æ* denken) und *e*-lauten der endungen ansah. Diese erklärung hat auch den vorzug, sich an den noch ziemlich erkennbaren thatbestand anzuschliessen; dass die *ē*-formen zunächst da vorkommen, wo wirklich *e*-vocale in den endungen zu erwarten sind. Wilmanns' hypothese wird auch hier einfach wieder tot geschwiegen. Braune ist meines wissens in der einschlägigen litteratur der einzige, der sie, Ahd. gr. 382 anm. 1, nebenbei erwähnt. Das ist eine erscheinung die meines erachtens nicht genügend hervorgehoben werden kann als zeichen einer gewissen unfreiheit in unserer germ. grammatik. Ich schliesse ein zweites

beispiel an. Das *thuru* des Cot., das auch im Vat., neben *thuruh*, vorkommt und auch sonst bekannt ist, hat man, so viel ich weiss, wie auch die hd. und nd. begegnenden *duri, duro* durch verstummen des auslaut. *h* erklärt. Die vocale in den formen *thuruh, thuroch, thurach, thurich* sind wohl als svarabhaktivocale anzusehn. Es war ein, wie mir scheint, recht unbedachter einfall Kögels, Litteraturg. Ergänzungsheft 15 *thuru* statt dessen auf ein mit *þurh* im gr. wechsel stehndes **þurw* zurück zu führen. Schon in sich kommt mir gr. wechsel bei dem einformigen wort wenig wahrscheinlich vor. Ausserdem bietet die andere auffassung in keiner weise eine schwierigkeit dar. Parallelen hat der schwund des *h* genügend: *tho* "doch", *avu* (*aƀuh*), *fera, ala* (für *alah*?) u. a. Wenn *thuru* in Cot. immer steht, so lässt sich auch das vollkommen begreifen bei der unbetonten silbe des an sich unbetonten und flexionslosen wortes, einer häufung von momenten, wie sie sonst nicht vorkommt. Ich stelle beispielsweise daneben dass im Niederl. *ch* in *cht* immer erhalten bleibt, aber in *nieweht*, d. h. in unbetonter silbe, regelmässig schwindet; ähnlich anderswo *ambet* aus *ambeht* bei sonst erhaltenen *cht*. H. hätte gegen Kögels hypothese auch deshalb bedenken haben müssen, weil es von verschwindenden ausnahmen abgesehn nicht *thuro*, sondern *thuru* lautet, und seiner ansicht nach (§ 167) *u* für *o* aus auslaut. *w* aus dem anschluss an das inlaut. *w* zu erklären ist. Trotzdem heisst es mit voller bestimmtheit an zwei stellen *thuru* neben *thuruh* (es sollte wohl heissen neben *thurh*) erklärt sich aus gr. wechsel, und die erklärung aus vorgängen der historischen zeit wird daneben nicht einmal erwähnt. Das ist bezeichnend. Um so merkwürdiger mutet es mich an dass H. das praet. *bigonsta* als eine, meines erachtens ganz unmögliche, analogiebildung nach *unnan* fasst, statt als altes dentalpraeteritum. Auch 3. pers. *is* (wofür sonst auch *es*) aus **iss* (**ess*) ist ohne zweifel doch eine ganz alte form und nicht, wie § 239 anm. 2 meint, aus *ist* im satzgefüge vor folg. consonant entstanden.

Zu § 51 und 207. Ganz entschieden bezweifle ich ob das *đ* in *kuđda* stimmhafte spirans sei. Schreibungen wie *kutda* lassen sich doch nicht ohne weiteres als fehlerhaft bei seite schieben, sondern sprechen meiner ansicht nach dafür dass in diesem falle bereits verschlusslaut eingetreten gewesen ist. Überhaupt dürfte es grade was das germ. *þ* betrifft noch am wenigsten gelungen sein, die richtige scheidung zwischen den schreibungen und dem laut zu finden. — Irrig ist, was § 74 über die betonung von *hagustald* und *mundboro* gesagt wird; das erstere hat sicher nebenton, und auch bei dem andern spricht das metrum nicht dagegen. — Dass *hleo, hlea* dem got. *hlijans* entspreche (§ 85) ist ganz unwahrscheinlich; s. mein Etym. woordenb. unter *lij* und Uhlenbeck Etym. wtb. d. got. spr. unter *hlija*. Auch sonst ist die formulierung dieses paragraphen nur provisorisch. In *sea, threa* neben *sie, thrie* haben van Helten (Beitr. 16, 289) und ich (Zs. f. d. a.

40, 23 f.) das anzeichen einer späteren nd. lautentwicklung (*ie* zu *ē*) angenommen, und darauf hätte notwendig hingewiesen werden müssen. Auch in *tou* (§ 100) liegt wohl nicht "hd. färbung", sondern wohl einfach jüngerer nd. lautstand, *ou* für *au*, vor. Desgleichen sehe ich in dem s. 214 f. zweimal belegten *thiores* nicht einen schreibfehler für **thorries* sondern eine jüngere lautform *düres* (aus *thürres*), deren *io* entweder zu beurteilen ist nach *io* in *diorlik, liodi* oder eher nach analogie von *iu* für *ü* einen nach *ȫ* hin liegenden klang des lautes bezeichnen soll. — Zu § 86 anm. 1. *hërs* ist mit Kögel I. F. 3, 284 (und Kluge[6]) als ablaut zu *hross* zu fassen. So auch afries. *hers* (*hars*), wofür van Helten Aofr. gr. § 29 und 160 einen *jo*-st. nur des vermeintlichen umlauts wegen construiert. Auch im Mnl. hat vermutlich das ablaut. *ers* bestanden, zb. Spieg. historiael 1[2], 4, 18 *erssen* : *perssen* und Alex. 4, 260 *gers* : *t'ers* (hs. *gars* : *thars*), wo die ausgaben *gors* und *porssen* annehmen wollen. — Zu § 99 u. 166 anm. 1. Willkürlich und überflüssig ist die construction eines **swau* für *so*, da die möglichkeit der entstehung von *sō* aus unbetontem *swa* nicht bezweifelt werden kann. Willkür ist es auch das zweimalige *hôdigô* in Bed. in *hudigu* zu ändern (§ 103 anm. 1). Wir müssen uns schon mit dem, auch im Mnd. noch vorkommenden *hōdigo* abfinden; s. Tijdschr. voor nl. taal- en letterk. 15, 53 anm. — Ganz verkannt ist § 129 anm. die glosse *mag giuuerthirid uuerthan* für *regnum coelorum nulli pecunia potest comparari*. Richtig hat Gallée As. gr. § 300 *wertherian* "schätzen" angesetzt. Das vb. gehört zu afries. *wertheria* und zu *wirthria* usw. (s. Taal en Letteren 8, 391), es kommt auch jetzt noch im Deutschen als *würdern* "schätzen" vor und dürfte wohl germ. *werþ* als urspr. *os*-st. wahrscheinlich machen. — Zu § 214. *gimālda* ist doch wohl aus *gimah(a)lda* entstanden. — Zu § 218 anm. 2 nachtrag. *g* in *rûge* beruht auf gr. wechsel. — § 224 anm. 1 (dazu § 460 b; im glossar fehlt das wort): Ags. *hnægan* geht nach ausweis von mnl. *neien* auf **hnaiian* zurück; es ist also statt *hnethida* nicht *hnechida* sondern gewis vielmehr *hneihida* zu lesen, wie auch graphisch am nächsten liegt. — Bei *mahti* für *mahtig* § 234 wäre zu bemerken, dass der schwund in tonloser silbe statt hat. — § 240. Wie soll in *luttil tt* westgerm. verschärfung sein? — Bei *Judeo* § 247 anm. 1, entsprechend auch im Fries. war auf Kluges aufsatz in Gröbers Zs. 20, 322 ff. zu verweisen. — § 268 anm. 1. Der acc. auf *-a, -e* bei masc. personennamen ist übertragung aus dem dativ; vgl. van Helten Mnl. spraakkunst § 291 und weitere beispiele für dativformen im acc. in meiner Mnl. gr. § 239. — § 277 anm. 2. Ein grund *kinni* im Mon. als fem. zu nehmen, ist nicht vorhanden. — Bei § 324 wäre es gut zu erwähnen dass der gen. dieser wörter nur in beschränktem umfang belegt ist. — § 347 a. "Meist" ist doch wohl zu viel gesagt im vergleich zu § 97 anm. 1. — § 350 anm. wäre eigens hinzugefügen dass an der betreffenden stelle der best. artikel bei *manag*

steht. — Bei der fassung in § 354 f. kommt unter den acc.-endungen *-ana* (*-ane, -ene*) nicht ganz zu ihrem recht. Auf *lefna* — betreffs dessen quantität übrigens auch grössere vorsicht geboten wäre, ich halte das *e* für kurz — darf wohl bei dem nur zweimaligen vorkommen nicht zu viel gedrückt werden (vgl. § 138, 4). Bei *enna, thinna* usw. ist gewis ein prosodisches moment im spiel, d. h. *ēnna* ist eigentlich die form des unbetonten wortes, wie auch sonst *-na* nach unbetonter silbe steht. — § 368 f. wäre ausdrücklich hervorzuheben dass bei den nach der *jo*-decl. flectierenden adjectiven das *i* auch im comp. und superl. bleibt. — § 379 anm. 2. Ist es ausgemacht dass *twi-* langen vocal hat? — § 429 ist die bedeutung von *sīgan* mit "ziehen" höchstens nur sehr unvollständig angegeben. Bei der aufzählung der verba fehlt *giflīhan*; s. Anz. der Zs. f. d. altert. 21, 308. — Im nachtrag zu § 486 wird eine conjectur zu Hel. 1879 vorgeschlagen. Doch halte ich *wīti* nicht für einen an der stelle geeigneten ausdruck. Mir scheint es überhaupt nicht geraten zu conjicieren, ehe nicht bewiesen wäre, dass das von beiden hss. überlieferte *witod* hier nicht passen kann. Da got. *witan* aber "beobachten" bedeutet, so scheint mir die möglichkeit zu erwägen, ob *witod* nicht etwa ein synon. von *fâra* sein könne. — Zu § 512 *far.* Ich bestreite auch heute noch (s. Zs. f. d. a. 40, 213) dass *fora, furi* als zeitliche praeposition gebraucht wird. Hel. 5641 ist es ebenso wenig nötig *furi them dođe* zeitlich aufzufassen wie *far them dođe* 5613; im gegenteil schiene mir die temporale auffassung recht wenig angebracht. — Bei dem satze § 523, dass *huedar* eine einfache frage eröffnet, wäre wohl hinzuzufügen dass das nur in folge von unterdrückung einer zweiten frage möglich ist. Wirklich einfache fragepartikel ist *huedar* gewis nicht gewesen. — Zu § 542. Gen. 200 steht bei *thoh* der indicativ *habes* (aus metrischer rücksicht?). — Zu s. 210, 10. *Girekon* ist nicht "leiten, führen" sondern (*dirigere* entsprechend) "zurecht machen, bereiten". — Gen. 235 hält H. an der conjectur *bīdod* fest. Sie ist aber m. a. nach überflüssig — die hs. hat auch ausdrücklich einen accent auf *o* — und unmöglich. Selbst zugegeben dass man aus Hel. 4947 *bīdan an bendion* die berechtigung eines *bīdon* (schw. vb.) *an dōdsēu* (dat.) ableiten dürfte, so wäre das doch hier ein wenig glücklicher ausdruck. Auch habe ich die empfindung dass aus stilistischen gründen entweder das pron. ganz fehlen oder das subject mit einem mehr bezeichnenden ausdruck wieder aufgenommen werden müste; *so bidod it* (scil. *Sodomariki*) klingt mir überaus lahm. Vor allem aber ist mir die tautologie "es bleibt so an einem totensee, wie es noch heute einer ist" undenkbar. Dass dem satze *so . . . stendit* ein zeitwort in der vergangenheit vorausgegangen sein muss, kann gar keinem zweifel unterliegen. Im glossar fehlt *bithwindan* aus § 434. Statt *lōson* ist wohl, wofür auch schon das metrum spricht, *loson* zu schreiben; vgl. weiter Anz. der Zs. f. d. a. 13, 218 und 24, 152. Kiliaan hat ausdrücklich *losen*

neben *loosen* (und *lossen*). Übrigens ist es fraglich, ob nicht im Hel. beidemal das intransitivum gemeint, und also ags. *losian* aus früherem **losên* noch unmittelbarer zu vergleichen ist. Wegen der bedeut. von *wunderquala* ist Saftien "die schwellformen des verstypus A in der as. bibeldichtung", Bonner dissertation 1898, s. 45 zu vergleichen. Zum schlusse sei noch der wunsch ausgesprochen, dass der verfasser bei einer neuen auflage noch etwas häufiger in einzelfällen auf die litteratur verweisen wolle.

Möge Holthausens treffliches buch nicht nur das studium des Altsächsischen fördern, wofür uns ja, wie er berichtet, aus Skandinavien ein weiteres hilfsmittel bald geschenkt werden soll, sondern auch das der spätern nd. sprache. Wenn bei einer neuen auflage H. selbst den blick etwas entschiedener auch nach dieser seite richtete, so wäre das nur erwünscht. Dass der verfasser von "Die Soester mundart" dies nicht so wie so gethan hat, hat mich gewundert. Ist man heute auch zu der überzeugung gelangt, dass, wie es grade auch wieder aus dem oben genannten aufsatze Wredes erhellt, das "Altsächsische" das wir besitzen nur sehr mit einschränkung als grundlage des Mnd. und Nnd. angesehn werden kann, so bleibt sein wert doch auch in dieser hinsicht ungeschmälert bestehen. Die erkenntnis der bedeutung des Mnd. für unsre nhd. schriftsprache bricht sich bei uns jetzt langsam bahn, während seine entsprechende bedeutung für Skandinavien von den kennern der geschichte ihrer sprache dort wo diese zeilen erscheinen wohl schon früher gebührend gewürdigt worden war.

Bonn, februar 1900. **J. Franck.**

Osthoff, Hermann, Vom Suppletivwesen der Indogermanischen Sprachen. Erweiterte akademische Rede. Heidelberg 1900. 95 ss. 4:o.

Unter Suppletivwesen versteht Osthoff das, was man gewöhnlich defektiv nennt, d. h. dass sich Worte verschiedener Herkunft zu einer unecht-stofflichen Gruppe vereinigen, also *gut* : *besser*, *fero* : *tuli*. Von Defekten kann hier in der That nicht die Rede sein, und es ist dieser neue Ausdruck daher von unserm modernen Standpunkt aus vielleicht besser gewählt als der alte. Osthoff überträgt diesen Begriff aber auch auf andere Verhältnisse, z. B. auf die Tiernamen, bei denen z. B. *ochse* und *kuh, hengst* und *stute* u. a. neben einander stehen. Im einzelnen werden nun folgende Gruppen behandelt: *essen, verzehren; geben, darreichen; gehen, kommen; laufen, rennen; nehmen, tragen; bringen, führen; sagen, sprechen; schlagen, treffen; sehen, schauen; sein, werden,* ferner die Femininbildung, die Adjektiva mit ihrer unregelmässigen Komparation wie *gut, schlecht, übel, böse, schlimm; gross, viel; klein, gering, wenig;*

die Zahlworte *eins, der erste; zwei, der andere*; das Pronomen *ich* und *wir, du* und *ihr*.

Für alle diese Fälle bietet O. das Material aus den idg. Sprachen, um dann der psychologischen Bewandtnis dieser Frage näher zu treten. Er weist mit Recht darauf hin, dass es "lauter dem seelischen Interesse des sprechenden Menschen näher liegende Vorstellungsobjekte sind, deren sprachliche Bezeichnungen als im Banne der suppletivischen Ausdrucks- und Formenbildungsweise stehend sich ausweisen", und er hebt ferner hervor, dass der Individualbegriff viel älter ist als der Gattungsbegriff. Für die Haustiere, die den Menschen umgeben, prägt man eben eine Fülle besonderer Worte, da das männliche und weibliche Tier, das junge und das alte, das castrierte und nicht castrierte je eine andere Bedeutung für die Wirtschaft des Menschen haben. Das Suppletivwesen besteht in diesen Fällen eigentlich nur in unserer Auffassung, die wir in den Wänden der Studierstube den Sinn für die Wirklichkeit verlieren. In anderen Fällen möchte ich überhaupt nichts suppletorisches erblicken. Wenn die Ordinalzahl von 1 von einem anderen Stamme gebildet wird als die Cardinalzahl, so ist das ganz in der Ordnung, denn bei einem *ersten* sind immer mehrere vorhanden, während ich bei éinem Apfel nicht notwendig an mehrere zu denken brauche. Ebenso setzt der *andere* einen *ersten* und einen *dritten* voraus, während das Wort *zwei* ursprünglich die zwei Teile bezeichnet, die aus einem entstanden sind, vgl. *entzwei,* lat. *dis* u. s. w. Die Addition zweier Einer ist ein ganz anderer psychologischer Vorgang. Man vergleiche darüber die sehr interessanten Ausführungen v. Steinens in seinem Werk 'Unter den Naturvölkern Central-Brasiliens'. Ebenso ist es ja eigentlich selbstverständlich, dass *ich* und *wir* von verschiedenen Stämmen gebildet werden, da *wir* eben nicht der Plural von *ich* ist. Bei *eghōm* und *-eme* kann man indess die Brücke für den gleichen Stamm schlagen. Das *-m* von *eghōm* kann doch die Schwundstufe von *me* sein, während *egho* eine hervorhebende Partikel wäre, wie ich schon Idg. Akzent 323 angedeutet habe. Bei den Komparativen ist z. T. gar keine Suppletion vorhanden. Denn *besser* ist auch heute noch nicht die Steigerung von *gut.* Wenn jemand krank war, so geht es ihm allmählig *besser*; ein *schlechter* Schüler wird allmählich *besser,* ohne darum ein *guter* Schüler zu sein. Bei der Komparation ist überhaupt der Ausdruck 'defektiv' durchaus angebracht. Die gleichen Wege, die die verschiedenen Sprachen gehen auch bei etymologisch nicht verwandten Worten (*ἀγαθός, bonus, gut*), zeigt, dass hier ein besonderes psychologisches Moment im Spiel ist. M. E. sind *gut* und *schlecht, gross* und *klein, viel* und *wenig* für ältere Zeiten z. T. absolute Begriffe, die keiner Steigerung fähig sind. Für den Landmann z. B. ist ein Pferd *gut,* das er brauchen kann, *schlecht* eins, was nicht brauchbar ist. Hier giebt es nur ein entweder — oder. Ferner gut ist der Freund, schlecht der Feind. Auch da gibt es keine Steigerungen, weil es in der alten Zeit keine Neutralen gibt.

Bei den Verben, die sich angeblich ergänzen, kommen vor allem die verschiedenen Aktionsarten in Betracht, was Osthoff auch anerkennt. Wenn es gerade die gewöhnlichsten Thätigkeitsbegriffe sind, die verschiedene Stämme verwenden, so kann das auch darin seinen Grund haben, dass für solche Begriffe eine Reihe von Formen gedächtnismässig überliefert werden, während bei selteneren Worten die analogische Neubildung ihr Recht erhält. Das Kind, dessen Sprache gerade auch für das erörterte Problem reiche Auskunft geben könnte, wird in solchen Fällen gar nicht versuchen, neue Formen zu bilden, weil es die meisten gehört und behalten hat.

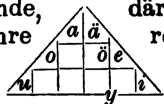
So dankenswert also auch Osthoffs ausfürungen sind, so erschöpft doch sein Vortrag das Problem naturgemäss nicht, namentlich nicht nach der psychologischen Seite, und ich meine auch, dass nicht alles, was besprochen ist, als gleichartig anzusehen sein dürfte. Fälle wie *ochs* — *kuh*, — *vater* — *mutter* scheinen mir gar nicht hierher zu gehören.

Leipzig-Gohlis. **H. Hirt.**

Den fornnordiska vokalharmoniens fonetiska förklaring.

Redan Helmholtz hade observerat, att vokalerna *ö*, *y* karaktäriseras vardera av två resonangstoner, utjörande egentonerna för de båda partier av ansatsröret, som äro belägna det ena framom, det andra bakom det spesifika artikulatsjonsstället för dessa vokaler. Att samma dubbla resonangs förefinnes även i fråga om övriga vokaler, har redan Bell i Visible speech antytt, ock Lloyd har bestämt hävdat denna uppfattning i Some researches into the nature of vowel-sound (Proceedings of the society of Liverpool 1890). Även Bremer har i sin fonetik (1893) i grund ock båtten samma uppfattning, om ock hans tärmer äro "främre munnhålans" ock "hela ansatsrörets" egentoner. Men den, som jenom sina eksperimentälla undersökningar ovederläggligt fastslagit detta faktum, är Pipping i uppsatsen Über die Theorie der Vocale (Acta societatis scient. fenn. XX, no. 11, Helsingfors 1894) ock ännu mera jenomfört i det stora arbetet Zur Phonetik der finnischen Sprache (Mémoire de la societé finno-ougrienne XIV, Helsingfors 1899).

Pipping har funnit ock bevisat, att vokalerna, grupperade äfter sin akustiska beskaffenhet, d. v. s. med ensamt hänsynstagande till de för dem egendomliga resonangstonerna, kunna med matematisk noggrannhet till sin plats bestämmas jenom ett sjema av följande ungetärliga utseende,

där varje steg åt höger betecknar en höjning av den främre resonangstonen ("munnens"), varje steg uppåt betecknar en höjning av den bakre resonangstonen ("svaljets").

Årdnade äfter svaljresonangsen sönderfalla alltså vokalerna i tre serier, inom vilka denna resonangs är i stort sett konstant: *a—ä* med hög, *o—ö—e* med medelhög ock *u—y—i* med låg resonangston i den bakre delen av ansatsröret. Årdnade däremot äfter munnresonangsen erbjuda de vida flere steg, i det att *u—o—a—ä—ö—y—e—i* utvisar en kontinuerligt stigande resonangston i den främre delen av ansatsröret. — Sjemat baserar sig visserligen på finsktalande individers uttal, men jäller naturligtvis i allmännhet även för andra språk, så långt ock i den mån deras vokaler överensstämma med de finska.

Tack vare detta sjema kunna vi nu omedelbarligen begripa sammanhanget med den hittills sjenbart nyckfulla fornnordiska vokalharmonien:

1. Harmoni i fråga om svaljresonangsen är det sålunda som äftersträvats, då fornnorska ock fornvästgötska urkunder äfter vokalerna *o, ø, e* förvandlat ändelsevokalerna *u* ock *i* till respektive *o* ock *e*, t. e. fsv. *boren, bøte, hēter*, men *vitni, undir, fyrsti, hænni*. Då fornnorska urkunder låta *ā*, *ǭ* ock *ǣ* utöva samma värkan (som *o, ø, e*) på ändelsevokalerna, så bevisar detta förhållande, att *ā* ock *ǭ* redan sammanfallit (eller i det närmaste sammanfallit) i ett *o* närstående *å*-jud, samt att *ǣ* redan antagit det för nynorskan karaktäristiska, till *e* närstående, uttalet. — Gåtfullt blir dåck fortfarande, varför vissa västgötska urkunder (Ly, Vg. II, Biæ) låta *ā* (Ly även *a*) följas av *e*, men (icke av *o*, utan av) *u*, t. e. *lāne* (*salde*), men *lānum*. Det förra talar för, att *ā* (*a*) redan antagit ett slutet, till *å* sig närmande, uttal, men det sednare tyckes tillsvidare tala däremot.

2. Harmoni i fråga om munnresonangsen är det däremot, som avses, då vissa fornsvenska urkunder — åtminstone Sdm, Ve ock JB (se min Altschwedische grammatik § 135) — äfter vokalerna *æ, ø, y* (Sdm även *e, i*) låtit ändelsevokalen *a* övergå till *æ*, t. e. *bæræ, dømæ, fyllæ* (*lētæ, innæn*), men *gamal, stova, utan*.

Förvisso är detta vackra ock viktiga resultat av den nu uppspirande eksperimentälla fonetiken icke den enda lärdom, som denna unga vetenskap har att bjuda våra språkhistoriska studier. Det är därför önskligt, att dess framsteg följas från de ejäntliga lingvisternas sida med större uppmärksamhet, än hittills i allmännhet torde ha varit fallet. Till väckandet av dylik uppmärksamhet har jag med dessa rader velat i min mån bidraga.

13 aug. 1900.

Adolf Noreen.

Växlingen *ǣ : iō : iā*[1]).

Det ser nästan ut som om man hade afstått från att söka skingra det dunkel, som efter allas mening hvilar öfver uppkomsten af och förhållandet mellan de nordiska formerna *sǣr siōr siār*; *snǣr sniōr sniār*; *frǣ friō*; *frǣr friōr*; *mǣr miōr miār*; *slǣr sliōr sliār*. Åtminstone har frågan icke på länge varit föremål för något uttalande i den vetenskapliga literaturen. Då jag nu vågar bryta denna tystnad för att framställa en teori rörande de nämda formerna, är det därför, att en iakttagelse jag gjort sätter mig i stånd att bygga densamma på en något fastare grund än den man hittils haft att tillgå för ändamålet.

Vi kunna vid klargörandet af denna fråga trygt utgå ifrån att de former, som innehålla *iō* och *iā*, i likhet med dem, hvilka hafva rotvokalen *ǣ*, äro att återföra på samma, resp. dylika urgermanska former med ljudförbindelsen *aiw*, som got. *saiws snaiws fraiw*, fht. *slêo* gå tillbaka på. Det försök Noreen (P.-B. Beiträge VII s. 436 ff.) gjorde att härleda de förra från urformer med rotvokalen *i*, d. v. s. växlingen *ǣ* : *iō* : *iā* från en gammal afljudsväxling, har på goda grunder hemfallit åt glömskan. Det vore i sanning egendomligt, om en dylik "svag" stamform, som i intet annat germanskt språk kan påvisas hos något af de ifrågavarande orden, i de nordiska skulle upprätthållits hos hvart enda ett, vid sidan af den "starka". Och antaget att så vore — utvecklingen af det nord. *iō iā* blefve icke mindre gåtfull för det. Det synes omöjligt att finna en förklaring på

[1]) Efterföljande anmärkningar nedskrefvos till väsentlig del redan på våren 1897, såsom not i ett snart utkommande arbete om språket i Hälsingelagen. Då emellertid deras omfång gör dem mindre egnade att framträda i denna form, har det synts lämpligt att här publicera desamma.

detsamma, som icke afgjordt stode i strid med vårt nuvarande språkhistoriska vetande. Dessutom visar sig på västgermansk botten ett ovedersägligen ur *aiw* utveckladt *io*, t. ex. fht. *io hwio* samt (i Tatian) *sio snio*; fs. *io*. De nordiska formerna med *iō*, om hvilka dessa så påfallande erinra, böra naturligtvis så vidt möjligt förklaras på samma sätt som de. Och att härleda dem från äldre former med *aiw* är för ingen del omöjligt.

Visserligen står det fast, att urgerm. *ai* i nord. icke blifvit *ē* framför *w*, hvarför *iō* därstädes ej utan vidare får likställas med det västgerm. *io*, som förutsätter äldre *ēw*. Såsom sidoformerna isl. *sæ'r snæ'r fræ' fræ'r mæ'r slæ'r* utvisa, har emellertid det *ā*, som i nord. fortsatte ett af *w* efterföljdt *ai*, uti de ifrågavarande orden undergått *i*-omljud. Hos de båda maskulina substantiven berodde detta som bekant på att de voro *i*-stammar (jf. ags. *sæ'*; isl. gen. sg. *sæ'var snæ'var*); hos det neutrala antagligen likaså[1]); adjektiven voro väl underkastade omljudet, emedan de åtminstone i en del af paradigmet böjdes som *ia*-stammar, kanske ock därjämte på grund af partiel *i*-stamsflexion. Förmodligen har nu utvecklingen haft följande förlopp. Genom utjämning blef $\bar{æ}$ genomgående i de olika paradigmen, där det ej tilläfventyrs var det förut. För så vidt *ǣw* stod framför konsonant eller i slutljudet, utvecklade det sig — i st. f. till *ø̄*, som man skulle vänta med hänsyn till utvecklingen *āw* > *ō*, *īw* > *ȳ* i samma ställning — till *iō* [2]). I de former åter, där det efterföljdes af vokal, kvarstod det oförändradt.

Denna växling har åter upphäfts genom utjämning, så att man dels fått *sǣr* : *sǣwar*, dels *siōr* : *siōwar* o. s. v. I

[1]) Jf. dock Bugge, P.-B.-S. Beiträge XXIV s. 457.

[2]) Det bör nämnas, att Falk, som i Arkiv III, s. 293 sökte göra gällande, att hvarje tautosyllabiskt *aiw* blifvit *iō*, härvid antog ett mellanstadium *ǣw*. Numera tyckes han dock, om man får döma af framställningen i Torp-Falk, Dansk-norskens lydhistorie s. 117, icke längre vidhålla denna hypotes.

vissa dialekter har den dock egt bestånd ännu i historisk tid, åtminstone hvad ordet *siōr* beträffar. Man kan nämligen med ledning af citaten hos Ludv. Larsson, Ordförrådet ss. 296, 324, i älsta delen af den isländska handskriften 1812 4:o gml. kgl. samling på Kongl. biblioteket i Köpenhamn — som bekant från slutet af 1100-talet — konstatera en böjning ack. sing. *sió seó* : gen. sing. *sǫ́var sǫvar sevar*. De förstnämda skrifningarna förekomma hvardera 1 gång, de sistnämda tillsammans 5 gånger.

För öfrigt anträffas ordet i urkunden blott som kompositionsled, i det en gång mötande *sækyquenda* (ack. sing.). Att här *ǣw* framför konsonant representeras af *ǣ* jäfvar icke det nyss sagda, som gälde blott det egentliga, flexiviskt utbildade ordet. Åtskilligt tyder på att den ljudlagsenliga utvecklingen just varit sådan i det fall att ordets stam utgjorde förra leden af en sammansättning, hvars senare led började på konsonant. Att det i detta fall städse har formen *sæ'-* i äldre Eddan, där man annars finner så väl *siór* som *sæ'r*, har redan i Arkiv III s. 293 framhållits af Falk, liksom ock att det osammansatta *sniór* där motsvaras af kompositionsleden *snæ'-*. I samma riktning pekar det, att fornsvenskan, där man förgäfves söker en sidoform med *ǣ* till det självständiga *siōr*, likväl har att uppvisa talrika exempel på sammansättningsleden *Sǣ-* (i nomina propria). Hvaraf det kommer sig, att *ǣw* i detta fall icke blifvit *iō*, är ej svårt att inse. Liksom i andra forngermanska språk en del långstafviga nomina i sammansättning med ett följande ord hade kvar suffixvokalen, fastän den hos det enkla ordet varit underkastad synkope — t. ex. got. *jugga-lauþs* : *juggs*, *gasti-gôds* : *gasts*, fht. *brûtigomo* : *brût* — har det ock under en period varit händelsen i det nordiska fornspråket. På detta förhållande grundar sig, såsom Kock i Arkiv IV s. 155 f. (= P.-B. Beiträge XIV s. 67 f.) gjort troligt, motsättningen mellan ord sådana som isl. *kuæ'n*, *æ'tt* — med *i*-omljud — och

de till dem svarande komposita *kuánfang áttniðr* o. s. v. — utan omljud liksom de kortstafviga *matr salr* o. s. v.: hos de senare kvarstod suffixvokalen ända in i den tid, då synkopering af *i* icke längre åtföljdes af *i*-omljud [1]). En annan följd af samma förhållande är, att de kompositionsleder, hvarom här är fråga, uppträda med vokalen $\bar{æ}$. I motsats till de resp. självständiga orden, men i likhet med de urspr. kortstafviga på *-wi-*, t. ex. isl. *þír mœ'r* (se Kock, Indogerm. Forsch. V, s. 153 ff.) bevarade de sitt *i* till den period, då *w* vid sammanträffande med en följande konsonant gick förloradt utan att i kvalitativt hänseende lämna något spår efter sig. Man invänder kanske, att i så fall dessa kompositionsleder borde, liksom *kuán-*, *átt-* etc., sakna *i*-omljud. Vi kunna emellertid, utan att därmed göra oss skyldiga till ett godtyckligt antagande, uppfatta denna olikhet såsom tillkommen på analogisk väg, sålunda att de förra lånat den omljudda vokalen från de motsvarande enkla orden. Dessa hafva, tydligtvis redan mycket tidigt, i paradigmet genomfört den i vissa delar af detsamma ljudlagsenliga stamformen med $\bar{æ}$, medan däremot de fristående motsvarigheterna till *kuán-*, *átt-* o. s. v. upprätthållit och t. o. m. alternativt generaliserat den omljudslösa stamformen. På det förra hållet är alltså onekligen ett undanträngande af denna ur komposita snarare att förvänta än på det senare. [2])

Cod. Reg. g. s. 1812 4:o är visserligen, så vidt kändt, den enda urkund, där växlingen mellan stamformerna *siō-*

[1]) Den bevisning Bugge i Bidr. t. den ældste skaldedigtnings hist. s. 8 ff. förebragt för att suffixvokalen tvärtom bortfallit tidigare i komposita än i motsv. enkla ord, kan icke anses bindande. Det är därför knappast på tillräckliga grunder Kock i Arkiv XII s. 249 ff. modifierat sin synkoperingsteori i öfverensstämmelse med denna åsikt; själf medger han ock det mindre säkra i Bugges slutsatser. Äfven Noreens framställning i Aschw. gr. § 62 ansluter sig närmast till Kocks tidigare uppfattning.

[2]) De öfriga ifrågavarande orden uppträda enl. Larsson i samma urkund under formen *sner*; *frę́ frę́von fręvon; mior miohundr*. Af dessa skrifningar förekommer *mior* 2 g., de andra 1 g.

och *sǣw-* i sin renhet träder oss till mötes, men den är måhända icke den enda, som bevarar spår af denna växling. Stockholmska homilieboken — från förra hälften af 1200-talet — företer enligt Larsson i dat. och ack. sing. dels *sió* (1 g.), dels *sæ' sæ* (2 g.), i gen. sing. *sæ'var* (1 g.). Och ännu i äldre Eddan, hvars hufvudhandskrift som bekant torde förskrifva sig från slutet af samma århundrade, eger ett dylikt förhållande rum. Här finner man i nom. sing. såväl *sior* (1 g.) som *sær* o. d. (flere ggr), i dat. ack. sing. *sio* (1 g.) vid sidan af *sæ* o. d. (4 g.), *sęinn* (1 g.); men i gen. sing. och plur. — om man frånser ett *siofarstrǫndu* i Rígsþula, som finnes bevarad blott i en yngre handskrift — endast *sęvar* (2 g.), resp. *sęva* (1 g.). Hvart för sig hafva dessa indicier väl icke så mycket att betyda, då ju den anmärkta motsättningen här lätt kunde bero på en tillfällighet. Sammanstälda med hvarandra och med Cod. Reg. g. s. 1812:s förhållande härutinnan — beträffande hvilket en sådan möjlighet synes så godt som utesluten — måste de dock anses bekräfta, att ordets flexionssystem i den äldre isländskan företett nämda växling.[1])

Den jämförelsevis sällsynta *iā*-formen af orden i fråga — *siār sniār miār sliār* — anses numera af Noreen hafva uppkommit genom utjämning af en tidigare hos dem förefintlig växling mellan *iō* — framför konsonant och i slutljudet — och *iāw* — framför vokal; *iā* vore här det ursprungligare, *iō* utveckladt därur genom *w*-omljud (Aisl. gr.[2] § 72.2; Aschw. gr. §§ 69.2, 71.3). Hvad det senare angår,

---

[1]) Ur Hom.-boken anför Larsson f. ö. *snær; mió, miórí; slélegar* — hvilka alla förekomma där blott 1 g. De återstående älsta isl. urkunderna innehålla enl. honom — 1 gång, då ej annat finnes anmärkt — följande exempel på orden i fråga: det förra Physiologusfragmentet i Cod. AM 673 4:o A *frecornet;* det senare Physiologusfragmentet därsammastädes *sǫ, sio;* äldre delen af Cod. AM 645 4:o *sę́r* (5 g.), *sę́reɴ, sę́* (4 g.) *sé* (2 g.), *sió* (2 g.) *sio, siono*m, *sęv*ar, *scv*ar, *siøv*ar, *siaborg;* Cod. AM 674 4:o A (Elucidarius) *sęr* (2 g.), *sę*; Cod. AM 673 4:o B (Placitusdrápa) *sea*.

är naturligtvis en sådan åsikt oförenlig med den här ofvan uttalade och motiverade uppfattningen af *iō* i dessa ord. Men det gifves en annan väg, på hvilken den af Noreen förutsatta växlingen kan hafva uppstått; och modifierad i enlighet härmed lämnar hans hypotes knappast rum för någon anmärkning. Det låter tänka sig, att vissa dialekter i de former, där ändelsen började på vokal, låtit analogiska bildningar med *iāw* — t. ex. nom. plur. *siāwar*, ack. sing. mask. *miāwan* — träda i stället för de ursprungligare med *ǣw*. Som mönster för denna analogibildning, hvars utgångspunkt varit *iō*-formerna, skulle de ord hafva tjänat, hvilkas böjningssystem till följd af *w*-omljudet uppvisat en ljudlagsenlig växling af *ō* och *āw* enligt samma norm, som antages hafva reglerat växlingen *iō* : *iāw*. Detta är som bekant mer eller mindre sannolikt i fråga om substantivet *mōr* *mār* äfvensom adjektiven *hōr* *hār* och *frōr* *frār*. Rimligtvis omfattade kategorin betydligt flere ord, t. ex. substantiven *hār* 'årtull' (jf. isl. plur. *háfir*, nsv. dial. *år-håv* samt Lidén, Uppsalastudier s. 89); *hār* 'haj' (jf. nisl. *háfr* o. Lidén s. 90); *sār* 'så' (jf. nsv. dial. *såv*, Sv. Landsm. XII.2. s. 60 o. Lidén s. 82); adjektiven *blār* (jf. fht. *blâo* *blâwêr*) och *grār* (jf. fht. *grâo* *grâwêr*). Hos intet neutralt substantiv synes man ha anledning att förutsätta en dylik växling. Denna omständighet förtjänar därför framhållas, att det neutrala *friō* *frǣ*, i bästa öfverensstämmelse härmed, icke eger någon sidoform med *iā*. Det skiljer sig häri från alla de hithörande orden utom adj. *friōr* *frǣr*, där frånvaron af en form med *iā* — såvida den har någon annan grund än beläggställenas otillräcklighet — får tillskrifvas det stöd, associationen med subst. *friō* *frǣ* gifvit de båda andra formerna. För att den ifrågavarande analogibildningen skulle kunna ega rum, måste naturligtvis det ur *ǣw* framgångna *ō*-ljudet hafva sammanfallit med det på *w*-omljud af *ā* beroende.

Att det förra ursprungligen varit mera öppet än det vanliga *ō*-ljudet, har medelst sammanställande af vissa nsv. dialektformer (fr. Finland) med öfvergången *io* > *iø* i fsv. blifvit ådagalagdt i Östsv. dialekter § 1.9, noten (Finl. bidrag s. 121). En förmodan att det skilt sig från det senare uttalades samtidigt, till förklarande af den fsv. öfvergången, af Kock i Idg. Forsch. V s. 156 noten; och i Aschw. gr. §§ 69.2, 99 identifierar Noreen detsamma med *ǭ*. Någon meningsskiljaktighet lär altså f. n. icke råda därom, att sonanten i *siōr sniōr* etc. ursprungligen (och åtminstone hvad fsv. beträffar långt ned i den historiska tiden) haft ett uttal mellan *ō* och *ā*. Men från den ståndpunkten yppar sig en annan möjlighet till förklaring af *iā*-formen: ligger tilläfventyrs ett dialektiskt sammanfallande af detta mellanljud med urspr. *ā* till grund för densamma? En öfvergång från det förra till det senare skulle visserligen stå i strid med den tendens till en motsatt utveckling, som i allmänhet röjer sig i de nord. fornspråken. Men det är kanske icke nödigt att antaga en sådan öfvergång för någon annan dialekt än forngutniskan (jf. G. L. *siā*), hvarest som vi veta nämda tendens icke gjort sig gällande. De isländska former, som i skriften återgåfvos genom *siár sniár* etc. behöfva ej hafva innehållet något *ā*, utan deras *á*-ljud kan just genom öfvergången af urspr. *ā* till *á* hafva kommit att sammanfalla med det förra och fördenskull erhållit samma beteckning som det. Dessa skrifningar med *á* äro med andra ord möjligtvis att likställa med dem, som i de isl. urkunderna, de älsta undantagna, företräda ord med urspr. *ǭ* — t. ex. nom. plur. *mál*, nom. sing. fem. *sár*. Om så är, väntar man att de urkunder, som använda *á* i de ifrågavarande orden, skola i samma utsträckning göra det i de sistnämda. Förhållandet är emellertid det, att ett *sea* yppar sig redan i Placitusdrápa — uti Cod. AM 673 4:o B, från tiden omkr. 1200 — där urspr. *ǭ* aldrig representeras af *á*, men väl åtskilliga

gånger af *ꝍ* *o* o. likn. Det är sant, att beteckningen *á* för det ursprungliga *å*-ljudet stundom förekommer i Cod. AM 645 4:o och någon enda gång i Stockholmska homilieboken [1]) — isl. handskrifter, som ej äro mycket yngre än den nämda — och att det därför icke är alldeles otänkbart, att den kommit till användning jämväl i Placitusdrapan, ehuru blott på ett enda ställe — tillfälligtvis i *sea*. Med detta antagande inrymmer man dock åt slumpen ett väl stort spelrum. Den först framstälda förklaringen af formerna *siār* *sniār* o. s. v. — att de äro analogibildningar — måste väl därför anses som den sannolikare.

De isl. komparationsformerna *miór[r]i* *mióstr*, för hvilkas förklarande Noreen (Aisl. gr.[2] § 366 anm. 1) nödgas antaga en, f. ö. tämligen tvifvelaktig, 'analogisk kontraktion' (af *miófari* *miófastr*) äro, om det ofvan anförda håller streck, fullt regelbundna. Likaså kunde fsv. *iō* 'alltid' tänkas utgöra den ljudlagsenliga fortsättningen af urnord. **aiwi* (jf. got. ack. plur. *aiwins*, isl. fsv. *ǣ*). I betraktande af att denna form aldrig visar sig i den älsta fsv. literaturen, synes dock den vanliga åsikten, att den lånats från medellågtyskan, fortfarande hafva mest skäl för sig.

Man har naturligtvis rätt att vänta, att *ǣw* också där det uppkommit genom *i*-omljud af ett på urgerm. *ǣw* återgående *āw* blifvit *iō* framför vokal och i slutljudet. I självfva värket gifves det ett ord, hos hvilket man har anledning förutsätta en sådan utveckling, nämligen fsv. *liōr* 'ljum'. Detta har säkerligen sina närmaste förvandter i isl. *hlǽr*, fht. *lâo* *lâwêr* och förhåller sig till det förstnämda liksom isl. fsv. *miōr* till isl. *mǽr*. Det är tvifvelsutan med orätt man nu anser, att *liōr* innehåller den urgerm. diftongen *eu*, och att det och isl. *hlýr* representera de båda stamformerna i ett gammalt *u*-stamsparadigm (Noreen, Aisl. gr.[2] § 353

[1]) T. ex. *mal* (nom. plur.), *ast*, *blá* (nom. sing. fem.), *sá* (3 plur. pret. ind.), *latoþ* i Cod. AM 645 4:o; *átt* (ack. plur. neutr.), *óarum* i Hom.-boken.

anm. 1; jf. äfven Kock, P.-B.-S. Beiträge XXIII s. 534 f.). Diftong tillkom ju ordet endast så vidt det böjdes som *ia*-stam; *u*-stammen — från hvilken *liōr* skulle utgått — hade måst lyda **hlewu-*. Detta skulle väl snarast gifvit fsv. **lǣ-* (jf. plur. *knǣ trǣ*, hvilkas ljudlagsenlighet intet motsäger); möjligtvis *lø̄-* (jf. Noreen, Gesch. d. nord. spr.[2] § 28) eller **liū-* (jf. Kock, anf. st. s. 538 ff.); i ingen händelse *liō-*. Det i en ä. nda. skrift 1 gång mötande *liut*, som Kock s. 535 omtalar, får ej åberopas till bevis för att *liōr* innehåller urgerm. *eu*. Ingenting är rimligare, än att den uttalsform med *ȳ*, som det väl i hvarje fall återger, motsvarar isl. *hlýtt*. Dylika 'hyperhistoriska' skrifningar äro ej ovanliga i det äldre danska skriftspråket; ett annat *liutt*, svarande mot isl. *lýtt*, nom. sing. fem. pret. part. af verbet *lýta*, citeras sålunda af Kalkar, Ordb. II s. 856 a.

Vi hafva i det föregående helt och hållet sett bort ifrån Noreens mening, att urnord. *aiw*, där det efter synkoperingen af de gamla ändelsevokalerna var tautosyllabiskt, regelbundet öfvergått till *øy* (Aschw. gr. § 80, anm. 2). Det vore väl icke omöjligt att förlika den med den här framstälda åsikten, om ock förklaringen därigenom vunne hvarken i enkelhet eller i sannolikhet. Genom det som hittils anförts till stöd för densamma, kan den emellertid ingalunda anses bevisad. Att fno.-isl. *øy ey* 'alltid' utvecklat sig ur **aiw* är väl obestridligt. Men med hänsyn till den undantagsställning ordet såsom ofta obetonadt intagit — dess mångskiftande gestalt, fno.-isl. *øy ey*, *æi ei*, *ǽ*, *é*, fsv. *ā* ger en antydan om talrika differentieringar och utjämningar — får det svårligen tillerkännas vitsord i fråga om den behandling, förbindelsen *aiw* undergått under normala förhållanden, d. v. s. i starktonig ställning. Om kompositionsleden *Sø-* i fsv. ortnamn, hvilken ju kan hafva varit svagtonig, gäller naturligtvis detsamma. Bugge har i P.-B.-S. Beiträge XXIV s. 428 ådagalagt, att isl. *hreyr* icke representerar ett urgerm. **hraiwiz* utan är

en grafisk variant till *hrør*. Lika litet bevisande äro fsv. fda. *frø̄*, y. fsv. *snø̄ slø̄* och deras danska motsvarigheter, samt da. *sø*. Den inre sannolikheten af Kocks åsikt, att *frø̄* utvecklat sig ur *friō* enligt samma ljudlag, som låtit *friūsa* blifva *frȳsa* (Arkiv V s. 380 noten; VI s. 43), kan ej med fog förnekas. Och att vokalen *ø̄* i de öfriga icke återgår på *øy* är väl så godt som säkert. Fornsvenskan intill midten af 1400-talet, liksom ock den äldre danskan, visar ej ett spår af någon annan form än *sniōr sniø̄* o. d., *sliōr sliø̄* o. d., medan i våra dagar formerna *snö* o. d., *slö* o. d. tyckas vara fullkomligt enrådande inom det östnordiska språkgebitet med undantag af vissa aflägsna bygder (ss. Dalarna, Gotland, Östersjöprovinserna).[1] På samma sätt är *siō siø̄* genomgående i den äldre danskan, *sø* i den nuvarande. Under sådana förhållanden kan det ej råda något tvifvel därom, att de senare formerna i rätt nedstigande led härstamma från de förra. Ingenting står i vägen för antagandet att ett af *ø̄* efterföljdt konsonantiskt *i* ljudlagsenligt bortfallit, i svenskan om det föregicks af en konsonantförbindelse (åtminstone *sn sl*), i danskan äfven annars.

Att en analog utveckling på Gotland skulle gifvit upphof åt nygutn. *snoy sloygur*, är naturligtvis otänkbart; ej häller vederlägga här urkunderna, att orden altifrån förliterär tid haft samma vokalisation. Men att formerna finnas i nygutniskan är dock icke precis detsamma som att fornspråket användt dem. Man har svårt att värja sig för misstanken, att de på ett eller annat sätt äro ousprungliga, isynnerhet som det enda hithörande ord, som finnes belagdt ur forngutniskan, där lyder *siār*. Kanske förtjänar det tagas i öfvervägande, om ej *snoy sloygur* helt enkelt bero på invärkan af fastlandssvenskan, i st. f. hvars *ø̄* målet altså skulle substituerat *oy*. Det egendomliga *g*-ljudet i *sloygur* talar

[1]) På tyskt inflytande beror da. *sne*. I de da. dialekterna finner man den väntade formen *snø*. (Falk—Torp, Dansk-norskens lydhistorie s. 186).

onekligen för att så är förhållandet. Till följd af den dialektala utvecklingen af (urspr. spirantiskt) *g* mellan *ō* och ett följande *a* eller *i* (Noreen, Aschw. gr. §§ 273, 336) möter i fsv. bland annat ett *sliōg[het]*, som ännu under formen *slög* fortlefver i vissa delar af Sverge, bl. a. Södermanland och Närike (Rietz, Ordb. s. 627; jf. äfven vb. *slögna* 'bli slö', som från Kalmar län antecknats af Linder, Allm. målet i S. Möre h:d s. 151). Alldeles orimligt vore det tydligtvis att söka förklara saken genom antagande af en dylik konsonantutveckling i gutniskan efter *oy*.

Helsingfors, januari (o. februari) 1900.

O. F. Hultman.

Odin og Tor

i Norge og på Island i det 9. og 10. årh.[1]

Måske hersker der ingensteds så stærk en strid eller göres så mange og hinanden så modstridende meninger gældende som på det mytologiske område, specielt i den nordiske mytologi. Så længe nu alt er så at sige svævende, kan det være dristigt at ville behandle enkelte momenter, enkelte skikkelser i den gamle gudeverden. For mit vedkommende må jeg da være nødt til at göre front mod to sider — i hovedsagen. Dels mod prof. S. Bugges hypoteser og teorier. Mod dem har jeg tidligere rettet en indsigelse og om deres berettigelse ytret meget stærk tvivl, og da navnlig holdt mig til deres forhold til de ældste nordiske digte og de i disse fremtrædende mytologiske oplysninger. Men en anden retning i betragtningen af den gamle mytologi har i de sidste tider

[1]) Hovedindholdet heraf er meddelt som foredrag i philol.-hist. Samfund 9. febr. 1899.

gjort sig stærkt gældende; det er den, der forfægtes og bæres oppe af folkloristerne. De bryder sig ikke om, hvad vi andre har kaldt og kalder "nordisk mytologi"; endnu stærkere udtaler de sig mod en "systematisk" nordisk mytologi. Nej, folkets anskuelser og religiøs-mytiske meninger skal ikke findes i denne "mytologi", men de må søges på andre steder og ad andre veje. Med andre ord, den "nordiske mytologi" er en kunstmytologi, der er skabt af enkelte höjt dannede mænd og har kun tilhørt de höjst dannede klasser af folket. Hermed hænger atter sammen en ejendommelig opfattelse af kilderne for den nordiske mytologi. Uagtet jeg erkender folkloristernes bestræbelser og føler mig på mange punkter i overensstemmelse med dem, må jeg dog, hvad betragtningen af den nordiske mytologi samt dens kilder angår, göre en opfattelse gældende, der er af en modsat, og, jeg blues ikke ved at sige det, mere konservativ art. Der er måske allerede grund til nu at fremkomme med den, i forventning om, at man ikke vil finde den unødvendig eller overflødig under diskussionen af hele sagen. Men jeg fremhæver udtrykkelig, at jeg her kun har med hedenskabets sidste århundreder at göre, men ikke med de tidligere tider, hvorom vi så godt som ingenting ved på grund af kildernes ufuldstændighed eller totale mangel.

Lad os da først se på vore kilder. Disse består for det første af hjemlige litterære mindesmærker, Eddadigte, skjaldekvad, samt de prosaiske skrifter, særlig sagaer af enhver art, der lejlighedsvis giver forskellige oplysninger. Dernæst er der arkæologiske fund med de oplysninger, som de formentlig indeholder. Så er der forskellige sproglige fænomener (etymologiske forklaringer), hvortil også kan henregnes person- og stedsnavne. Endelig er der det indsamlede folkloristiske materiale af de nordiske folks overtroiske forestillinger, der formentlig har deres rod i det gamle hedenskab og indeholder minder derom. Hertil kommer så andre, uden-

landske litterære kilder, værker, som Adam af Bremens kirkehistorie m. m.

Angående disse kilder og deres indbyrdes værdiforhold göres der nu, som sagt, ofte den mening gældende, at de ældste litterære mindesmærker, sangene fra selve hedenskabet, ikke skal være rigtig efterrettelige, da de skal være kunstdigtning, tilhørende de höjere klasser og frembragte af de specielle skjaldes subjektive digterævne og dels skabende, dels omformende digterånd. Den rigtige folketro skulde således ikke findes her. Derimod skulde de senere islandske sagaer som mere folkelige have en större betydning, og de stilles endogså op som etslags modsætning til de gamle digte, hvad opfattelsen af de hedenske myter og guder angår. Vi skal senere nærmere se, med hvad ret dette sker.

Hvad de arkæologiske fund angår, er det jo bekendt, at man på de fundne genstande lige fra stenalderen af undertiden finder forskellige tegn, som de skålformede fordybninger (der tydes som symboler på frugtbarhed og lykke), kors- og hjulfigurer (der sættes i forbindelse med solen), økselignende ravsmykker, små stenøkser (Torshamre, der tydes som midler til at afværge Tordengudens vrede; rigtigere dog vel til beskyttelse mod onde vætter, der skulde være bange for hammeren?); gravskikke og andre skikke sættes i forbindelse med religiøse forestillinger. Senere kommer hagekorset med de 4 og 3 arme til, broncealderens "votivgaver" osv. osv. Det kan gærne være, at alt dette er rigtigt eller sandsynligt, men ét er sikkert, at vi herigennem kun kan komme til i temlig almindelige udtryk at opstille en lære om tilværelsen af religiøse følelser og visse dermed sammenhængende skikke. Men om enkeltheder, enkelte gudevæsner, eller måden, hvorpå de religiøse følelser har ytret sig i det daglige liv, derom oplyser arkæologien os ikke — endnu ikke i alfald. Alle de forskellige fortolkninger af genstandene, f. eks. guldhornenes figurer, er som bekendt fejlslagne. Det er først, når vi kom-

mer så langt ned i tiden som til de fra den ældste historiske tid stammende runestene, at vi får faste holdepunkter: uomtvistelige Torshamre på runestene eller endnu mere ligefremme vidnesbyrd, som nedenfor nærmere vil blive omtalte.

Det er altså klart, at arkæologien ikke kan give os noget klart, endnu mindre et alsidigt billede af Nordboernes forhistoriske trosopfattelse; dette ligger jo ganske i sagens natur.

Af langt större betydning er de sproglige vidnesbyrd, som steds- og personnavne indeholder, i det de sikkert og klart fremfører for os beviset for den pågældende guddoms tilværelse og dyrkelse; men det følger af sig selv, at de ikke er udtömmende, og det vilde være forhastet at slutte, at kun de guder, hvis navne forekommer i person- og stedsnavne, har været dyrkede. Med hensyn til den rigtige opfattelse af enkelte navne er der, som bekendt, også vanskeligheder tilstede; en kritisk forsigtighed må her anvendes.

Etymologien derimod er af en meget ringe betydning; ganske bortset fra den usikkerhed, der klæber ved oprindelsen til et navn eller de forskellige forklaringsforsøg (f. eks. gudenavnet Hœnir), båder det kun lidt, at man med nogenlunde sikkerhed om enkelte navne (som Odin, Tor) kan sige, hvad deres grundbetydning er; navnets dannelse ligger så langt tilbage i tiden, at gudens væsen og betydning mange gange kan være ændret og omdannet, så at navnet står tilbage kun som en forstening, der intet eller lidet oplyser om gudens historie, men det er netop denne, der skulde forfølges. Man må altså også være meget forsigtig med at drage mytologiske slutninger af navne ved hjælp af etymologier.

Endelig må den störste forsigtighed anbefales med hensyn til folklorens mytiske forskninger. Dens metode er endnu langtfra sikker nok; det indsamlede materiale kan ikke siges at være kritisk sigtet; hvorvidt de enkelte "folkeminder" og overtroiske træk bunder i et gammelt hedenskab, afhænger altfor ofte af den enkelte forskers mere eller mindre sub-

jektive antagelse eller formodning, til at resultatet kan godkendes. Således har man, for blot at nævne ét eksempel, på grund af de i senere århundreder i Norden opdukkede forestillinger om den "vilde jæger" (ɔ: Odin) og hvad dermed sammenhænger, villet hævde, at Odin i hedenskabets tid hos Nordboer (bl. a.) havde været en vindgud, hvad der på det bestemteste modsiges af alle de gamle kilder, ti et navn som *Viðrir*[1]) har intet med den forestilling at göre, lige så lidt som andre omstændigheder (navne osv.), som man har villet fremføre som bevis derfor.

For den gamle mytologi — og om en sådan har vi lov til at tale — har folklore-litteraturen endnu en grumme ringe betydning; der bliver således — så at sige udelukkende — kun de ægte, gamle oldtidskilder selv tilbage. Lad os da komme tilbage til dem.

Der er da for det første de norsk-islandske Eddadigte, navnlig de mytiske blandt dem; det er digte for det meste fra selve hedenskabet, tildels om dette. Hertil slutter sig endel (de ældste) skjaldekvad, navnlig sådanne, der handler om enkelte guder eller myter, enten direkte (Torsdraper) eller indirekte, idet skjalden beskriver de fremstillinger, han ser på skjolde (skjoldkvad) eller i det indre af et hus (Husdrape), og hvad der ellers kan være. Også de i andre digte benyttede omskrivninger (kenninger) kan være af nogen betydning. Blandt Eddadigtene er, foruden Völuspá og Hávamál, vigtigst: 3 digte om Odin, 3 om Tor, et digt om Frey og Skirne, samt Lokes spottedigt og et, der handler både om Odin og Tor.

Desse digte vil man, som sagt, nu påtrykke et anden rangs stempel, idet deres forfattere ikke skal være folkelige nok, ikke øser af folketroens reneste kilder; de har selv omdannet æmnerne, myterne, lagt dem til rette, tildigtet osv. Med

[1]) Dette navn betyder: "den der (i kraft af sine kundskaber, runer og lign.) kan styre vind og vejr".

andre ord: vi har i dem enkeltmænds mytedigtninger, ikke folkets almindelige troslære. Dette skal gælde ikke alene de navngivne skjalde, der vides at have sluttet sig til konger og fyrster, men også de unavngivne forfattere til Eddadigtene.

Efter min opfattelse er hele denne betragtningsmåde ganske uholdbar. Den grunder sig på en opfattelse af skjaldene, af kongen og hans hird, som for den tids vedkommende, der her er tale om, sikkert er urigtig. Den forudsætter, at der allerede i det 9. og det 10. årh. var en kløft, i hvert fald en betydelig kulturel afstand mellem folket og kongen og hans nærmeste omgivelser (enkelte storslægter, hirden osv.). Men dette er overdrevent. Bortset fra de ufri og de allerfattigste blandt de fri var dannelsen overalt overhovedet en og den samme; "alle var lige"; vi savner alle midler overhovedet til at kunne konstatere en forskel i dannelse, tænkning eller fantasirige forestillinger om guddomme, natur osv. Vi kender utallige eksempler, endogså fra langt senere tider, på, hvor uendelig ringe afstanden var mellem konge og bonde, mellem hirden og den almindelige befolkning. På Island er samfundsforholdene jo, endnu den dag i dag, så primitive, at der så at sige ingen standsforskel er. Hvad skjaldene særlig angår, var de jo udgåede fra selve folket og tilhørte den almindelige brede befolkning. At særlige digterfamiljer, der hørte til de kraftige slægter, kan påpeges, taler ikke herimod, da der også haves et utal af skjalde, der tilhørte fattige, mindre fremtrædende familjer. Disse mænds viden, deres forestillinger var fra barnsben af de samme som det øvrige folks; med modermælken havde de så at sige indsuget dem. Forsåvidt har vi al grund til at antage, at deres myter og deres tro også var folkets. Heri bestyrkes vi ved to omstændigheder. Vi kan faktisk ikke påpege et eneste mytetræk og sige, at det er en skjalds egen udsmykning eller påfund; hvor vi hos forskellige digtere finder den samme myte fremstillet, sker det overalt på samme måde

(f. eks. Tor og Midgårdsormen). Kun i et eneste digt (Hymiskvadet) finder vi en selvstændig sammenkobling af mytetræk, men i øvrigt uden nogen selvstændig bearbejdelse af enkeltheder. Vi får herigennem en forestilling om, hvor ringe skjaldens fantasi i virkeligheden var; allerede dette viser klart, at de tog myterne som de kendte dem, som de fik dem — og hvor skulde de have fået dem fra, undtagen fra deres egne almindelige medmennesker? —, og blot omsatte dem på vers. Hvad de gav af dem selv, var ordenes iklædning, og denne er naturligvis lidt forskellig efter de enkelte digteres veltalenhed, beherskelse af den metriske form osv.; en er livligere end en anden, bruger flere adjektiver end en anden og kan således opnå en större anskuelighed i skildringen og en stærkere virkning på tilhørerne.

Den gamle digtning er, med hensyn til æmnernes, indholdets, behandling, jeg kan godt sige, fantasiløs. Efter at drapedigtningen, kongekvadene, engang var opstået — og vi ser dens opståen som en fuldbragt kendsgærning i det første historiske århundrede —, holdt den sig ganske uden forandringer i flere hundreder af år; dette gælder også det rent formelle; ti selv om man snart tog en stavelse fra, snart lagde en til for at frembringe "nye" versemål, er formen dog i grunden stadig ens. Noget så konstant, så stereotypt, så fattigt på udvikling som den (norsk-)islandske skjaldepoesi skal man længe lede efter. Sagen er den, at den ene skjald efter den anden fuldstændig holdt sig til det engang givne; det faldt dem ikke ind, at det kunde, burde eller behøvede at være anderledes. Skjaldens egenlige fortjæneste ligger på et andet område end det rent digteriske, hvad der naturligvis ikke hindrer, at man kan føle nydelse ved deres ordsammenstillinger, kenninger og de smukke naturbilleder, de, navnlig skjaldene i de første og bedste tider, indsætter i deres digte. Men aldrig er der tale om en skabende, nydannende ævne i virkeligheden. Så langt vi kan komme tilbage, er deres

kenninger, og her gælder det snarest naturligvis de mytiske, stadig de samme; og beroende på den samme myte eller myteform.

Således er forholdet med de navngivne skjalde, og vi har ingen grund til at antage, at det har forholdt sig anderledes med Eddadigtenes forfattere. Hvad disse angår, kan de vistnok ikke ganske sidestilles med fyrsteskjaldene, nemlig for så vidt som vi intet ved om deres forhold til konger og deres hird. De kan lige så godt have hørt til og har efter al sandsynlighed netop hørt til folkets store masse; de har digtet nok så meget for den som for den lille del deraf, der samledes i kongens hal. Fra mit synspunkt bliver der imidlertid kun en minimal forskel tilstede.

Hvad deres behandling af æmnet angår, er det nemmest at undersøge den i heltedigtene.

Ved sammenligning mellem de enkelte digte, der delvis behandler det samme æmne, viser det sig, at der er nogle afvigelser til stede i sagnformen, men af en höjst underordnet art, og det er endda ganske usikkert, hvorvidt disse uoverensstemmelser ikke snarest skyldes forskel i sagnformerne, som de er indkomne til Norden. Vi finder her hovedsagelig den selvsamme passive behandling af stoffet som hos skjaldene, det samme princip, den versificerede genfortælling. Og anderledes forholder det sig næppe med de egenlige mytiske digte. Det er vanskeligt at påpege et eneste blandt disse, hvor man med nogenlunde sikkerhed eller blot sandsynlighed kan forudsætte en egen opfindelse eller en selvstændig-subjektiv bearbejdelse af det givne stof. Digternes er den benyttede verseform, replikkernes form og i enkelte tilfælde de i digtene optrædende personers psykologiske karakter, men dette er noget helt andet end en selvstændig mytedigtning.

Den virkelige mytedigtning, den suksessive opståen af de enkelte gudeskikkelser og gudesagn, ligger endnu længere

tilbage i tiden; den kan vi kun tænke os til; vi kan ane udviklingen fra de simplere til de mere sammensatte forestillinger; vi kan nogenlunde sætte os ind i, hvorledes "gudestaten" efter hånden formerede sig ved en personifikation af de enkelte guders og gudinders virksomheder eller egenskaber; vi er på det rene med, at denne udvikling stadig går i en mere og mere antropomorfistisk retning, samt at den foregår mere i kraft af en nøgtern, folkelig refleksion end en barnlig fantasi og en poetisk umiddelbarhed. Det er dette præg, den historiske nordiske mytologi har, som den fremtræder i vore kilder. Og det er dette præg, hele den os bekendte oldpoesi overhovedet bærer. Vi må fremfor alt tage os i agt for, bevidst eller ubevidst, at overføre vore forestillinger om en digter og en digters behandling af sit æmne på oldtidens skjalde. Det forekommer mig at man i vore dage ved bedömmelsen af de gamle skjaldes digte altfor ofte er hildet i moderne opfattelse af en digters inspiration og selvstændige opfindelsesævne.

Som følge af denne betragtning af forholdene må jeg hævde, at de gamle hedenske digte er en kilde, ja en første rangs kilde for vore forfædres trosopfattelse i hedenskabets sidste århundreder.

En anden hovedkilde for den gamle mytologi er de gamle prosaskrifter, sagaerne, for så vidt som de lejlighedsvis indeholder oplysninger, småfortællinger og lign. angående hedensk tro og kultus, samt (og ikke mindst) Snorres Edda eller, rettere sagt, den første del deraf, Gylfaginning, den systematiske med Völuspá som vejledning forfattede oversigt over den gamle troslære, således som det for Snorre var muligt at sætte den sammen ved hjælp af digte og den mundtlige overlevering. Dette værk er trods sine fortrin, af indlysende årsager, hverken fejlfrit eller fuldstændigt, efter som det er skrevet omtr. 200 år efter hedenskabets ophør. Det er givet, at det ikke kan stilles så höjt som hedenskabets egne digte og må benyttes med kritisk varsomhed. Mis-

visende er det i et og samme åndedræt at tale om "Eddaerne", næsten som om det var ligegyldigt, hvilken der mentes.

Hvad sagaerne angår, er de bedste og fleste af dem noget ældre end Snorres Edda, nemlig fra den sidste halvdel af det 12. årh. og tiden omkring 1200. Rent udvortes set kan de altså omtrent stilles ved siden af Snorres værk, og man skulde i og for sig kunne antage, at de som kilder stod på et lignende trin. Imidlertid har man villet göre gældende, at disse sagaer er langt mere folkelige, og at der i dem findes et langt mere tro billede af de gamle folkelige trosforestillinger. Men en sådan almindelig tale kan ikke tages for gode varer. For det første er det en bekendt sag, at sagaerne ikke altid, eller måske i de færreste tilfælde, er overleverede i deres ældste, sande skikkelse; de er ofte omarbejdede og interpolerede, og det følger af sig selv, at der må tages hensyn hertil. Navnlig er det de norske kongesagaer, der i tidens løb er blevne stærkt bearbejdede og interpolerede, og det er her i flere tilfælde let at godtgöre, at de senere udvidelser og tillæg ikke beror på almindelige folkelige traditioner, den senere bearbejder har optaget, men ene og alene på dennes egne fantasterier og selvlavede udsmykninger. Jeg har i en lille afhandling i Árbók hins ísl. fornleifafjelags 1898 belyst dette ved et særdeles talende eksempel. Den slags senere tillæg er jo ganske værdiløse, og dog ser man dem endogså i de nyeste mytologiske værker benyttede som kilder.

Det er klart, at der her må udøves en skarp og årvågen kritik; der må skælnes mellem ældre og yngre bestanddele; og ikke det alene, men der må skælnes ikke mindre skarpt mellem de sagaer, der er forfattede ved 1200, og dem, der først er skrevne c. 100 år senere. Det er nemlig bevisligt, at de gamle traditioner har tabt sig i en meget höj grad i løbet af det 13. årh. Det er indlysende, at de yngre sagaer ikke kan have den samme betydning som de ældre for den

gamle mytologi, ligeså lidt som for den gamle historie overhovedet. Til disse — yngre — sagaer må også de så kaldte Fornaldarsagaer regnes. Hvilket totalbillede disse sagaer i øvrigt giver af det æmne, vi nu skal gå over til, vil i det følgende nærmere blive omtalt.[1]

Det nævnte æmne er de to gamle hovedguder, Odin og Tor, og forholdet mellem dem, som det var i Norge og på Island. Det er ikke min agt, her at komme ind på disse to guders første oprindelse, eller deres udbredelse i hele den germanske verden; heller ikke ind på spörsmålet om Odins indvandring til Norden, om den er sket 100 år för eller senere; kun må det hævdes, at den er sket længe för c. 800.

Ifølge Snorres fremstilling indtager Odin, som bekendt, en første rangs plads. Han er den höjeste gud, guders og menneskers fader, verdens skaber og forsyn; han er krigens gud og Valhals hersker, hvor han modtager og samler om sig alle de faldne, Einherjerne; hans hal og kost, udseende og attributter er nöje betegnede. Hans kærlighedsæventyr og sönner (Tor, Balder, Vidar, osv.) nævnes. Forskellige af hans rejser blandt menneskene omtales; disse rejser har haft et særligt mål, som vi nu savner oplysninger om, men fra dem stammer mange eller de fleste af hans mange navne, han, der som oftest viste sig under en eller anden forklædning, efter omstændighederne tog sig. Disse navne antyder hans legemlige beskaffenhed (Tynd [deraf må intet sluttes med hensyn til hans egenlige vækst; Odin forstår at omskabe sig], Höj), hans öjne (Flammeöjet, Svagöjet), skæg (Langskæg, Gråskæg), stemme (Rungende), dragt og maskerede udseende (Den maskerede, Sidhat, Hjælmbærer), væsen (Sanddru, Sandgætter, Kyndig, Meget-vidende, Behagelig, Årvågen, Frygtelig, Foranderlig), rejser (Vandreren, Den omdragende, Kælketrækker), foruden alle navne, der betegner Odin som krig-

[1]) Til disse islandske kilder kunde endnu tilföjes Saxos Danmarks historie.

eren, spydkæmperen, valens besidder og lign. Alle disse navne, der i alt er flere snese, er særlig vigtige, ti de stammer sikkert alle fra den hedenske tid og viser netop, hvor detaljeret og nöjagtigt det billede var, man dengang havde dannet sig af Odin. Han beskrives ved disse navne så at sige fra top til tå. Hans egenlige virksomhed fremtræder på det klareste deri, og hans visdom skinner igennem de pågældende af dem som gennem et glas. Disse navne er, vel at mærke, ikke i nogen særlig grad poetiske, men til gengæld ret jævne og af folkelig art og viser således efter min mening deres folkelige oprindelse.

Odin er ifølge Snorre fremdeles visdommens gud, særlig digtekunstens indehaver og giver; ifølge hans fremstilling i i Ynglingasaga er Odin tillige troldkyndig og fremfor alt runekyndig; i Gylfaginning antydes ikke hans runekundskab.

Vender vi os til skjaldedigtene og Eddakvadene, vil vi der få omtrent det selvsamme, ligeså alsidige billede af Odin, hans væsen og virksomhed; jeg kan med hensyn til de ældste skjaldekvad henvise til min afhandling i 9. bind af dette tidsskrift: "Mytiske forestillinger i de ældste skjaldekvad". Her findes Odin betegnet som Alfader, jordens herre, gudernes læremester, men frem for alt som krigsgud og så som digtergud; hans skjoldtakte bolig (Valhal), navne, hest (Sleipner) antydes osv.

Blandt Eddakvadene har vi for det første nogle særlige Odinskvad. I Völuspá forudsættes Odin som den, der har opfordret völven til at fremsige sin spådom, og som den, der giver hende kostbarheder for at göre det; hun står altså som Odins og hans videns, som verdensforsynets imponerende repræsentant. I dette digt antydes Odin desuden som jordens skaber, som stifteren af den første krig, som den, der har givet sit öje i pant og som Balders fader. I egenligste forstand er dette digt ikke et Odinsdigt; det er derimod digtene om jætten Vaftrudne [og Odin], kong Geirrød og Odin (Grímnismál),

de forskellige digte og digtbrudstykker, der er samlede under fællestitlen Hávamál, samt endelig Hárbarđsljóđ; i Lokasenna er han også en af de optrædende. Vi behøver ikke her at gå i detaljer. Odin fremtræder her som den åndelig overlegne, der besejrer både jætter og mennesker, har forskellige elskovsæventyr, foretager rejser og giver folk gode råd og livsvisdom. Af en særlig vigtighed er navnlig det første digt i Hávamálsamlingen. Her er Odin netop så folkelig som ønskeligt; den livsvisdom, han her giver, tager sigte på det menige folk; det er dette, digteren har for öje, og det er dettes tarv og hele åndelige habitus, han tilbunds kender; selv må han have været en af folkets egne mænd. Den mest nærliggende slutning med hensyn til Odinsdyrkelsen er den, at Odin må have været lige så "folkelig" som digteren selv og det publikum, han henvender sig til.

Allevegne fremtræder Odin som hovedguden, som den første både på den ene og på den anden måde.

I heltedigtene var der sjældnere lejlighed til at komme ind på eller antyde Odinsdyrkelsen. Han antydes her som krigens gud i forbindelse med ulve og ravne, som Valhals og de faldnes gud og lign. Som runekyndig antydes Odin i nogle dunkle hentydninger i Sigrdrífumál (i forhold til runer sættes han også i et dunkelt afsnit af Hávamálsaml., men ikke som deres opfinder; runerne forudsættes snarest som eksisterende för ham). En antydning i Atlakviđa er af en særlig betydning for spörsmålet. Her nævnes en "Odins klippe el. sten" *(Sigtýs berg)*, hvorpå eller hvorved eder forudsættes aflagte; dette er et træk, hvis ægte folkelige karakter er umiskendelig; det er ingen enkelt digters påfund, men vidner om en almindelig folketro.

I de prosaiske kilder, sagaerne, optræder nu Odin på den selvsamme måde som ellers, og det er ikke sjælden, at han optræder. Det vilde føre her for vidt at fremdrage og behandle alle de enkelte steder. Af en særlig interesse er

fortællingen om Olaf Tryggvason og Odin, der bl. a. findes hos Snorre; den har folkelighedens hele ægte præg; det er som hedenskabets repræsentant, at Odin her optræder overfor dets angriber og nedbryder. Ikke mindre folkelig er den rolle, Odin siges at have spillet ved Ormens bygning. I øvrigt spiller Tor også en lignende rolle og med rette som menneskehedens beskytter mod onde vætter og trolde, og til dem måtte Olaf Tryggvason fra et hedensk synspunkt høre. Man kunde ligeledes minde om den rolle, Odin spiller i Hallfreds vers, men her har vi jo med en skjald, tilmed en fyrsteskjald, at göre. Men umiskendeligt er det, med hvilken selvovervindelse han forlader Odin og de andre guder. Af ikke mindre betydning er de antydninger af Odinstroen, som findes i Fornaldarsagaerne, og her skulde der jo netop findes de mest ægte folkelige forestillinger. Men også her optræder Odin i overensstemmelse med hvad vi ellers kender fra de andre og ældre (digteriske) kilder.

Jeg sigter til sådanne fortællinger som den om Odin og Víkar i kong Halfs saga, Odin og ølbrygningen sst., Odins sværdgave i Völsungasaga, Odin og Gestumblinde i Hervararsaga. Af en lignende art er fortællingen om Odin og smeden i [Hakon, Guttorm og] Inges saga; denne stammer rigtignok fra en temlig sen tid, men den forudsætter en tidligere almindelig tro på Odin og er i höj grad interessant.

Hvad nu Tor angår, finder vi ham omtrent sidestillet med Odin, dog således, at han er denne underordnet, for så vidt som Tor optræder i Eddadigte og skjaldekvad som Odins sön med Jord; som sådan nævnes han også Balders broder. I skjaldekvadene fremtræder Tor særlig som den, der forsvarer jorden, guder og mennesker mod jætternes angreb; han er jætternes bekæmper og banemand, Midgårds bevogter og Midgårdsormens fjende. Når Odin rejser om blandt menneskene, foretager Tor sine rejser til østerleden for at slå jætter ihjæl; han ager da i regelen med sine bukke, og han er

bevæbnet med sin altknusende hammer. Nogle særlige myter haves om Tor som den bekendte om hans færd til Udgårdsloke, hvor han bliver genstand for en række synsforblændelser. Denne myte findes ganske vist hos Snorre, men den er ægte alderdomlig; til gengæld finder vi hos skjaldene en anden myte hyppig gjort til genstand for behandling, nemlig hans kamp med Midgårdsormen. Der haves brudstykker af sådanne digte, Torskvad (drapaer), hvoraf det störste er Eilífr Goðrúnarsons Torsdrape fra slutningen af det 10. årh., og 5 andre skjalde synes at have besunget Tor. Dele af digte som Brages Ragnarsdrápa, Tjodolfs Haustlöng og Ulfr Uggasons Húsdrápa — alle fra det 9. og 10. årh. — har også behandlet Tors kamp med ormen, samt hans kamp med jætten Hrungner.

Det er således klart, at efter hvad vi har tilbage af skjaldekvad at dömme, står Tor snarere over end under Odin, men det vilde dog være overilet, at slutte noget bestemt om forholdet mellem bægge. Men for dem, der altid har så meget at sige om skjaldene som særlige Odinsdyrkere og som dem, der i en væsenlig grad har udviklet Odinstroen, må den her påpegede omstændighed være særdeles påfaldende, for ikke at bruge et stærkere udtryk. Ligeså mærkeligt måtte det være blandt de [i det mindste i form] ulige mere "folkelige" Eddadigte at finde flere Odinskvad, medens der höjst findes enkelte dele af skjaldedigte, der kan siges at handle om Odin, men intet helt Odinskvad.

Blandt Eddadigtene findes der 3 særlige Torsdigte, altså ligeså mange som om Odin; for så vidt står Tor ikke tilbage for Odin. De er ligeligt repræsenterede. Disse digte er for det første Trymskvadet — det mærkelige digt om hammerens forsvinden og tilbageerobring ved hjælp af Lokes list; det er tillige et jættedigt. Dernæst Hymiskvadet, — også et jættedigt; men særlig handler det om det yndede æmne, kampen med Midgårdsormen. Endelig digtet Alvíss-

mål. Her er den ene hovedperson en dværg, der om natten kommer til Tors hjem for at føre hans datter bort med sig som sin brud; denne skulde have været lovet ham tidligere. Tor vil imidlertid ikke gå ind på dette, da han ikke har givet dværgen noget løfte, og vil nu sörge for at blive dværgen for bestandig kvit ved at lade ham blive oven mulde ind til solens lys overraskede ham. Tor opnår sin hensigt ved at forelægge dværgen adskillige spörsmål; i sin iver opdager dværgen ikke listen, overraskes af dagen og bliver til sten. Tor forholder sig fuldstændig passiv, og lægger ingen anden kløgt for dagen end den, der består i den anførte tanke, som alle og enhver kunde hitte på, samt i spörsmålenes opstillen, hvortil der heller ikke skulde megen åndelig overlegenhed. Vi mindes herved kun ganske svagt om Odins overlegenhed og optræden f. eks. overfor jætten Vaftrudne.

Forskellen mellem Tor og Odin i Eddadigtene er ene og alene en forskel på to adskilte virksomheder eller virkesfærer; den åndelige forskel på dem er betinget heraf. For at frembringe torden, for at knuse jætter og jættekvinder behøvede Tor kun sin rullende vogn og sin hammer og så naturligvis et overmål af legemlige kræfter; til Odins virksomhed som den øverste leder af verdenslivet og som krigens gud hørte der først og fremmest åndelig smidighed og kundskaber.

Så mange navne som Odin har, så få har Tor, omtrent en halv snes i det hele. De betegner ham som den grumme, pandelange (-brede?), som en björn (ɔ: stærk som en björn?), som ene-ageren, som bulder-ageren (jfr. Age-Tor); et par navne er uforståelige; et par synes at sætte ham i forhold til helligdommene *(Véorr, Véoðr)*; til slutning skal særlig fremhæves, at han kaldes den "fornemste af Aserne" *(Ásabragr)*; dette navn betyder ikke, at han overgår alle aser, men at han står i forreste række blandt dem. Reglen "et kært barn har mange navne" passer kun dårlig på Tor.

Det billede, som Snorre giver af Tor, svarer fuldstændig til det, de gamle digte og skjalde giver af ham.

Tager vi sagaerne for os, bliver billedet væsenlig uforandret. Tor nævnes ganske vist oftere end Odin, men det kommer af de situationer, der fremføres, og den rolle, Tor skal spille. Det kan altsammen henføres til en enkelt virksomhed og egenskab: nemlig Tors beskyttelse af verden (guder og mennesker) mod uvætter og trolde og hans legemlige kraft. Ligesom Odin optræder han mod Olaf Tryggvason, (jfr. Njála kap. 102, hvor Tor siges at have budt Kristus tvekamp). Helge magre påkaldte Tor, når det gjaldt sørejser og noget særlig anstrængende og hårdt arbejde (*harðræði*). Når Tor påkaldes i og för kampe, er det for at bede ham om kraft og udholdenhed i den anstrængende dyst, og således meget naturligt; det samme er tilfældet, når den unge bondesön, der skal indlade sig i en brydekamp, beder Tor om sejr. Da der nu så at sige daglig forekom sådanne tilfælde, hvor man følte sig svag enten overfor dagens anstrængelser og mangehånde farer til lands og til vands, eller overfor de magter, man var bange for og hvilke man trode var stadig på lur for at tilföje menneskene skade (jætter og uvætter af enhver art), var det kun naturligt, at Tor overhovedet var og blev den, som i det praktiske liv mest og hyppigst påkaldtes. Det kan derfor på en måde have sin rigtighed, når man har villet bevise, at Tor var gud for alle forhold i menneskets liv fra vuggen til graven; men der var grænser, og dem overskred Tor ikke. Af den rolle, som han sikkert spillede, fulgte det af sig selv, at der var enkelte, som i den grad gik op i troen på og påkaldelsen af ham, at han blev deres så at sige eneste gud, for hvem der særlig byggedes templer og helligdomme (Torolf mostrarskegge); det forholdt sig sikkert hermed som med katolikkerne og de katolske kirker, der særlig knyttedes til enkelte helgener som beskyttere. Heraf forklares det let, at Tor særlig blev

trællenes gud. Forudsat, at Tor var den oprindelige mægtigste gud i Norden — för Odinstroens indvandring — er dette så meget mere forståeligt; så kan der nemlig være tale om historisk kontinuitet.

Ikke desto mindre giver kilderne overhovedet et og det samme billede, at Odin og Tor åbenbart var hovedguderne, ligestillede med hinanden, eller Tor kun for så vidt underordnet hin, som han er Odins sön og Odin den øverste leder af verdensstyrelsen; denne måtte tilfalde Odin som den kløgeste og åndsmidigste. I øvrigt har hver sit virkefelt, Odin er kampgud og krigsfyrste, Tor er jættedræber og beskytter mod utysker og trolde.

Det følger altså næsten af sig selv, hvorledes man tilbad disse to guder. At man för kampen ofrede til Odin og bad om hans gunst under slaget, er ligeså naturligt som at bondemanden, når han skulde til at udføre en gærning, hvortil der særlig udkrævedes legemlig styrke og udholdenhed, ofrede til Tor. — At Tor står i forhold til jordens frugtbarhed, findes derimod intetsteds antydet i norsk-islandske kilder; heller ikke optræder han der som gud for vind og vejr eller skibsfart; det beror på misforståelse, når man har villet læse det ud af de gamle kilder.

Det er således også klart, at en og den samme mand snart kunde bede og ofre til Odin, snart henvende sin bön til Tor, alt efter som han stod i begreb med det ene eller det andet. Den ene udelukkede ikke den anden; den ene kunde endogså til en vis grad gribe ind i den andens virken, f. eks. ved kamp. Men til at göre Tor til den øverste, ja eneste hovedgud for Nordmænd og Islændere, dertil har vi ingen ret.

Den første-rangs-stilling, Odin indtager, finder vi ham i besiddelse af ved begyndelsen af den historiske tid, ved år 800.

Odinsdyrkelsen i Norge kan således ikke på nogen måde have sin oprindelse i vikingetogene eller skylde dem sin egenlige udvikling; den er og må være ældre end disse. Den

krigeriske karakter, den nordiske mytologi har, må skyldes et tidligere krigerliv, hvorom vi heller ikke er blottede for oplysninger. De pågældende krige og kampe har haft selve Skandinavien, den baltiske kyst og Østersøen til skueplads — noget vi imidlertid her kun skal antyde.

Hvor gammel Odinstroen i det hele er i Norden, har særlig tyske forskere søgt nærmere at begrunde. E. Mogk har ment at kunne antage, at den er indvandret til Norden omkring 500. De 300 år, der således kommer til at ligge imellem indvandringen og den historiske tids begyndelse ved 800, er en tilstrækkelig lang tid til at Odinstroen kunde udvikle sig og blive til det, som vi finder ved det sidstnævnte tidspunkt.

Denne indvandrings vej er ligeledes given. Enhver, som overhovedet antager en sådan indvandring, bliver nødt til at lade den foregå fra Nordtyskland til Skandinavien over Danmark; dette land er altså det, der først har modtaget Odinsdyrkelsen, og herfra er den efterhånden nået til de andre skandinaviske stammer. Denne vej er den eneste historisk mulige, eftersom forbindelsen mellem Skandinavien og England (eller Nordboer og Angelsakser) først begyndte i den sidste årtier för 800; fra England er Odinsdyrkelsen ikke kommen, så meget mindre, som England da alt i lange tider havde været et kristent land.

Der er nu forskellige andre, tildels fremmede, vidnesbyrd om Odin og Tor, som vi må tage i betragtning; men inden vi går over til dem, vil vi kaste et blik på et Eddadigt, vi i det foregående med vilje har ladet ude af betragtning. Det er det digt, hvori Odin og Tor stilles op imod hinanden, så at sige konfronteres med hinanden. Det er Hárbarđsljóđ. Odin, der her kalder sig Gråskæg, er forklædt som en færgemand ved et sund, som Tor skal over. Odin nægter at færge Tor over, og der udvikler sig en samtale mellem dem, hvori Odin driller Tor og spotter ham på alle måder;

Tor kommer stadig til kort, ligesom han til slutning også må gå uden om sundet. "Det er for længe siden erkendt, at dette digt har en social baggrund. En repræsentant for jarledömmet vil lade sin stands åndelige overlegenhed triumfere over det oprindelige (urwüchsige), men noget ubehövlede urbondedömme, og fremfører de af bægge stænder hovedsaglig dyrkede guder i strid med hinanden" (*Mogk*, der henviser til v. Liliencron), og dette digt skal bevise, at Tor var det norske folks egenlige guddom. Denne opfattelse af digtet kan jeg ikke godkende, og digtet selv tillader, efter min mening, ikke en sådan baggrund. Hvis den var rigtig, måtte den antydede forskel på de to guder træde tydelig, i det mindste nogenlunde tydelig, frem. Men den skimtes end ikke. Efter en indledning, hvori Odin dygtig spotter over Tor, som kommer fra en af sine rejser i Østerleden, og over hans udstyr, følger etslags ordstrid, hvor begge parter fremhæver deres store og gode handlinger, hvorved de søger at slå hinanden af marken. Overfor Odins handlinger, der nöje stemmer med hans væsen, som vi ellers kender det fra alle sider, har Tor ingen andre at stille end stadig de samme, drab af jætter og jættekvinder, bersærkebrude og Svárangssönner (også jætter), altså enkelte tildragelser af hans evige kamp med jætterne. Der findes i hele digtet ikke et eneste ord om Tors forhold til menneskene, særlig Nordboerne, ikke en antydning af nogen som helst kultus. Hvorledes digtet således kan vise det oprindelige, tildels endnu eksisterende forhold (Tors folkelige dyrkelse), er en gåde; dets forfatter må have haft en ejendommelig udviklet ævne til at skjule sin hensigt og digtets antagne baggrund, hvis han overhovedet har tænkt på nogen sådan. Men det har han ikke gjort og ikke kunnet göre, eftersom han i et og alt ellers står på samme standpunkt som de øvrige digte, vi har. Digteren lader nemlig Tor selv prale af, at han er Odins sön (v. 9); klarere kunde

han ikke antyde sin stilling til spörsmålet om forholdet mellem Tor og Odin.

Dette digt er forfattet af en humoristisk anlagt mand, hvem det har moret at stille disse to vældigste hovedguder mod hinanden, for at vise, hvorledes det går, når ånd og kraft (og kun kraft) mødes til strid. Dybsindigere er ikke digtets hoved- og grundtanke, men det er nok og nok så interessant som det er, uden at man behøver at göre sig anstrængelser for at lægge en dybsindighed derind, som forfatteren ikke har drömt om, eller antage derfor en historisk baggrund, den samme forfatter ikke har kendt.

Nordiske steds- og personnavne har i den senere tid spillet en ikke uvigtig rolle i mytologiske undersøgelser, og med rette.

Hvad personnavnene angår, er de imidlertid en temlig upålidelig målestok, og må i det mindste benyttes med den största forsigtighed; grunden hertil er det gamle opkaldelsesprincip. Det navn, der engang var kommet ind i en slægt, gik i de følgende tider atter og atter igen; disse navne er eller behøver således ikke at være noget umiddelbart vidnesbyrd om samtidens gudetro. Således kunde det jo tænkes, at alle de navne, der fra Norge og Island kendes ved år 900 og som begynder med "Tor"-, kun var genealogiske gengangere [1]). Af sådanne navne er der mange, medens Odinsnavnet ikke findes således brugt en eneste gang i Norge; derimod findes et par med Odin- sammensatte navne i Danmark. Dette forhold kunde ved en overfladisk betragtning synes meget vigtigt for forholdet mellem Tor og Odin. Det er det imidlertid ikke. Det forekommer mig temlig let at indse grunden til det nævnte misforhold. Man skulde tro, at de "höjere klasser", hvor Odinsdyrkelsen specielt skal have

---

[1]) Ligesom de faktisk er det i alle de følgende kristne århundreder. Det er derfor liden kritisk forstand i at give sig til at opregne alle de med Tor- sammensatte navne for at bevise hans folkelighed.

blomstret, netop havde benyttet Odinsnavnet, ligesom de "lavere klasser" Torsnavnet. Men således er det ikke hverken for det ene eller det andet navns vedkommende. Forklaringen er utvivlsomt den, at man har anset Odins egenlige navn så ophöjet og så helligt, man har omfattet det med en sådan ærefrygt, at man ikke har kunnet bekvemme sig til at bruge det som en del af navne, og denne følelse har været almindelig. At man i et par enkelte isolerede tilfælde har gjort det, er ikke et bevis herimod. Der er en anden omstændighed, der kun kan forklares på denne måde og som altså også støtter den her givne opfattelse. Det er skjaldenes forhold til Odinsnavnet. De har åbenbart en sky for at bruge navnet "Odin" i omskrivninger for mænd; dette er så meget mere påfaldende, som de ellers, så at sige daglig, brugte og netop havde brug fór Odinsnavnet; men de benytter så godt som altid alle andre Odinsnavne end netop "Odin". Der haves kun en eneste omskrivning, hvor Odinsnavnet findes (undtagelser skal man jo altid have): *malm-Óðinn* i et digt af islænderen Glúmr Geirason, forfattet efter 970, altså henimod hedenskabets slutning.

Det her påpegede forhold kan således ikke indvirke på det af mig antagne og forfægtede forhold mellem Tor og Odin, så meget mindre, som stedsnavnene ikke kan støtte den modsatte antagelse. Tværtimod.

Efter O. Ryghs fremstilling i P. A. Munchs Norröne Gude- og Helte-Sagn (udg. af A. Kjær 1880) stiller forholdet sig så, at der i Norge findes, så vidt jeg har kunnet se, 10 stedsnavne med Odinsnavnet i og 14 med Tors navn, hvoraf dog 2—3 er usikre; disse steder ligger meget spredt omkring i hele landet, og for bægge navnes vedkommende lige spredt. Som man ser, er forholdet omtrent fuldstændig det samme. Nogen overvægt for Torsdyrkelsen kan af disse stedsnavne ikke på nogen måde udledes.

På Island findes ingen stedsnavne med Odins navn, yderst få med Tors navn, ifølge Landnáma 3, hvoraf dog 2 hører sådan sammen, at der i virkeligheden kun kan siges at være to; ifølge Kr. Kålunds Islands beskrivelse kommer der to til; disse isolerede stedsnavne vidner kun om individuel Torsdyrkelse, men afgiver ingen beviser for dennes enerådende almindelighed eller overvægt.

I Sverrig findes Odins navn såvelsom Tors navn ofte i stedsnavne. Jfr Lundgren: Språkliga intyg om hednisk gudatro i Sverge (1878).

Der er et område, hvor vi ved første öjekast ikke væntede at finde Tors navn, nemlig på runestene. Som bekendt findes på tre danske runestene ønsket: "Tor vie [disse] runer", (Glavendrup-stenen, Sönder-Kirkeby-stenen), "Tor vie dette gravsted" (Virring-stenen). Efter Snorres lære i Ynglingasaga skulde man snarest tro, at det måtte være Odin, der særlig sattes i forbindelse med runer. Men vi ved ikke, hvor gammel den antagelse er, at Odin er en runemester. Men en anden betragtning er her afgörende. Vi har set, at Tor hovedsagelig fremstilles som menneskehedens beskytter og forsvarer mod jætter og utysker. Det er åbenbart som sådan, at han påkaldes som beskytter for gravhöjen, der indesluttede den man havde haft kær, og dens ukrænkelighed mod ydre overlast. Om der står: Tor vie gravhöjen el. runerne, kommer i virkeligheden ganske ud på et. På samme måde er det hammertegn at betragte, der undertiden findes anbragt på gravstene.

Hvad der endelig i fremmede kilder findes om Nordboernes gudedyrkelse, strider, i hvert fald hvad Norge angår, ikke mod det ovenfor fremstillede.

I en gammel angelsaksisk versificeret prædiken hedder det efter omtalen af Jupiter: "han hed Tor blandt nogle folk; ham elskede de danske mænd mest el. i höj grad"; ordet kan betyde bægge dele. At slutte heraf, at Tor hos de

Danske har været hovedguden, går ikke an; udtrykkets styrke kan bero på versformen. I hvert tilfælde viser den samme kilde os Odin som en gud, der næppe har stået tilbage for Tor. Om Odin hedder det nemlig, efter at Merkurius er bleven omtalt: "ham gjorde hedningerne til deres herlige gud og ofrede ham gaver på korsveje og bragte ham ofringer på höje klipper; denne gud var dyrket blandt alle hedninge, og han kaldes ved et andet navn på dansk Oþon". Navnlig er her den mærkelige og ganske sikkert rigtige oplysning om Odin, at der ofres til ham på korsveje, af betydning; dette står i nöje forbindelse med troen på völver og deres såkaldte "udesidden" for at få fremtidige ting at vide. Men fremfor alt er stedet oplysende om, hvor folkelig en gud Odin i virkeligheden må have været.

Hos *Adam* af Bremen finder vi i 4. bog af hans værk om Gesta Hammaburgensis ecclesiæ pontificum det mærkelige kapitel, der handler om Svenskernes hedenskab og Upsalatemplet. Her nævnes Tor, Odin og Fricco som de vigtigste guder og de beskrives. "Odin, der [ɔ: hvis navn] betyder raseri, fører krige og giver mennesket kraft mod fjenderne". Denne beskrivelse svarer fuldstændig til det billede, vi ellers kender. Han siges at være fremstillet "bevæbnet" som Mars, det vil naturligvis sige: spydbevæbnet. Om Tor hedder det, at han, "der er den mægtigste af dem, sidder midt på en stol, men Odin og Fricco hver til sin side af ham; han siges at have herredömmet i luften og styre torden og lyn, vinde og regn, luftens klarhed og jordens grøde", og han er bevæbnet med Jupiters scepter, naturligvis: hammeren. Her er det for det første påfaldende, at der ikke findes et ord om Tors jættekampe.[1]) Dette er dog fra et svensk synspunkt naturligt nok. Sverrigs beskaffenhed er en helt anden end Norges. Det

[1]) Det er naturligvis ikke udelukket, at Adams beskrivelse er noget ukorrekt; han gör sig jo ellers på det rent historiske område skyldig i flere, tildels meget graverende fejl.

var naturligt, at denne forskel også bevirkede en forskel i opfattelsen af Tor og hans virksomhed. Et fjeldland som Norge skabte forestillingen om de skadelige riser og dermed også Tor som disses bekæmper i menneskehedens (det norske folks) tjæneste. I et forholdsvis frugtbart sletteland som det egenlige Sverrig måtte Tor blive omtrent hvad Adam siger han var, tordenens, tordenregnens og den af regnen opståede frugtbarheds gud. Det er da ikke underligt, at han for Svearne stod som den "mægtigste" gud eller som en af de mægtigste guder; hans supremati fremgår dog ikke så meget af Adams udtryk som af hans plads i templet.

Adams beskrivelse kan ikke gælde for den norske Tors vedkommende. Men den konstaterer, forudsat at den er rigtig, sammen med de norsk-islandske kilder en forskel i svensk og norsk gudetro (kultus). Denne forskel bör søges eftersporet i enkelthederne, og det er at håbe, at det må lykkes. Det er under alle omstændigheder klart, hvad jeg ved en anden lejlighed har fremhævet, at den "nordiske mytologi" ikke har været ens for hele Skandinavien, men forskellig efter hvert lands natur og den herpå beroende forskel i kultur. Hidtil har man dog ladet sig nöje med, eller, rettere sagt, været nødt til at slå det hele sammen. Endnu værre er det dog, når den "nordiske" mytologi slås sammen med den tyske til en "germansk" mytologi, der endnu mindre nogensinde har eksisteret. Om en "germansk mytologi" burde der aldrig tales, selv om man, hvad der tildels er gjort i de nyeste mytologiske værker, skælner eller søger at skælne imellem, hvad der er tysk og hvad nordisk; sammenknytningen er der, og den er vildledende og forvirrende.

For at vende tilbage til Sverrig må det endnu bemærkes, at Odin åbenbart også her har været en meget folkelig gud; derom vidner påkaldelser og eder ved Odins navn, der er bevarede langt ned i tiden, for ikke at tale om stedsnavnenes vidnesbyrd. Særlig vigtig er meddelelsen om, at de

svenske hedninge siges at have ført den hellige Filip til templet i Upsala og tvunget ham til at ofre til Mars, "som Svearne kalder Oþen" (se Lundgren: Språkliga intyg osv. s. 27).

De vidnesbyrd om Tor og Odin, som vi får fra fremmede kilder, kan ikke rokke ved sandheden i det, vi ovenfor har søgt at hævde angående forholdet mellem bægge de nævnte guder i Norge.

Der er endnu et par enkelte omstændigheder, hvorom jeg vil göre et par bemærkninger.

Det er for det første den centrale plads i templet, som Tor siges at have indtaget også i Norge og på Island. Men kilderne er her ikke så gamle som Eddasangene er, ja de er tildels meget unge og ganske upålidelige. Således f. eks. Kjalnesingasaga, der helt er opdigtet. Her findes en höjst mistænkelig beskrivelse af hovet og gudernes plads (Tor siges at have været mest dyrket og stået i midten), men alt dette er uden tvivl en senere tids (det 14. årh.) konstruktioner. Endnu mindre betydning har et sted i det såkaldte Tillæg til Landnáma, der stammer fra det 17. årh. I Eyrbyggjasaga findes en lignende beskrivelse af hovets indretning, men den er for det første åbenbart en yngre interpolation i den gamle saga og dernæst hedder det her i almindelighed, at guderne var opstillede omkring alteret, men Tor nævnes ikke særlig.

Kommer vi til Norge, finder vi også her mindre pålidelige kilder, såsom afsnittet om skurken Hrapps færd i Norge i Njálssaga; her nævnes 3 guder: Torgerd Hölgabrud, Irpa og Tor[1]); ifølge sagaen kunde det formodes, at dette hov var identisk med hovet på Lade, Hakon jarls hov, der særlig vides at have dyrket Torgerd Hölgabrud. At han også har været en Torsdyrker, er utvivlsomt, men vi har tillige et udmærket, samtidigt vidnesbyrd om, at han også dyrkede Odin. Da han var på tilbagevejen fra Danmark i året 974

[1]) Der står her intet om, at Tor sad i midten.

(vinter), kom han til Götland, for derfra at rejse videre over land; han foranstaltede nu et blot for at få et gunstigt varsel (*gekk til fréttar*); "da kom der to ravne flyvende og skreg höjt; da mente jarlen at vide, at Odin havde modtaget blotet" (Snorre); jfr. den samtidige skjalds, Einarr Skåleglams vers: "krigeren så ramme — ɔ: spådom-givende, varslende — ravne".

Så er der endelig tilbage beskrivelsen af templet på Mærin i Trondhjem. Her, hedder det hos Snorre, var Tor "mest dyrket af alle guderne"; hans gudebillede var prydet med sølv og guld. Dette sted går uden tvivl tilbage til munken Oddr, der skrev en saga om Olav Tryggvason på latin; den latinske tekst er desværre tabt, men i den eksisterende oversættelse deraf står, at "Tor var i midten af huset og var mest yndet" (*hafði mest yfirlát*); dette skrift stammer fra den sidste halvdel af det 12. årh., og her har vi da endelig en respektabel kilde. Dens vidnesbyrd synes at være tilforladeligt, og Tor synes ifølge den at have haft en forrang; men deraf følger naturligvis ikke, at Odin ikke også der har været dyrket, og endnu mindre, at således har det været overalt i Norge. Vi har rimeligvis her med en særlig lokal opfattelse at göre, der mulig hænger sammen med hvad der ovenfor er berørt, Tors oprindelige hovedbetydning, för Odinstroen indførtes eller blev almindelig.

I forbindelse hermed skal dernæst bemærkes, at det er og bliver ganske usikkert, hvorvidt der i det bekendte edsformular med "den almægtige as" (der nævnes i forbindelse med Freyr og Njord) menes Tor, som man i den nyeste tid vil hævde. Dette er kun en løs antagelse, og det er ligeså rimeligt, at det er Odin, der menes. En afgörende oplysning herom savnes.

Hvor Tor forekommer i legendarisk sammenhæng i unge og som følge deraf lidet pålidelige tekstredaktioner, må man være på sin post. Sådanne steder er af moderne

mytologer ofte tagne for gode varer og ganske ukritisk benyttede som virkelige bevissteder; islandske tekstbearbejdelser f. eks. af Olaf Tryggvasons saga fra tiden c. 1300 og derefter kan dog ikke betragtes som tilforladelige kilder, så meget mindre som der i de til grund liggende ældre recensioner intet tilsvarende findes. Eller man bygger på steder, hvori man lægger andet og mere end de virkelig indeholder, eller som også er fuldstændig misforståede af vedkommende mytolog. Hele fremstillingen bliver derved ikke tilstrækkelig vederhæftig, og man nødes hvert öjeblik at trække fra og skyde ud; følgen heraf er, at der til slutning bliver meget lidt tilbage, hvorpå den hele antagelse af Tor som en hovedgud i almindelighed beror.

Det er for mig utvivlsomt, at for Norges og Islands vedkommende må vi antage Odin som gudernes øverste, som verdenslivets almindelige styrer og forsyn, hvis særlige område foruden åndslivet var det egenlige krigerliv; som krigsgud æredes han og tilbades han af alle uden undtagelse, som åndslivets gud af dem, der følte trang dertil. Ved siden af ham, og kun genetisk underordnet, står Tor som verdenslivets, menneskehedens ydre beskytter og bevogter mod de overnaturlige væsner, særlig jætter og andre lignende utysker, der stadig truede med vold og undergang. I enkelte egne har han mulig fået en første-rangs-plads, måske tillige på grund af en ældgammel tradition om ham som den øverste gud fōr Odinsdyrkelsen indførtes. Men Odin og Tor danner ingen modsætninger til hinanden; de repræsenterer ingen særlige indbyrdes stridende kulturströmninger; de repræsenterer endnu mindre to forskellige, ved rang og kultur adskilte folkeklasser; en sådan adskillelse kendtes ikke i det 9. og 10. årh. i Norge eller på Island, lige så lidt som den kan siges at være kendt det sidstnævnte sted endnu den dag i dag.

Der er ingen anden betragtning af de gamle norsk-islandske kilder (Eddadigte og skjaldekvad) mulig end at anse

dem for fuldgyldige beviser for Nordmænds og Islænderes gudetro, som den i tidens løb havde udviklet sig og som den var i hedenskabets to sidste århundreder. De er de eneste fuldt oplysende kilder, så vidt de strækker. Desværre indeholder de så godt som intet om selve den måde, hvorpå gudedyrkelsen foregik; for så vidt er de mangelfulde; desværre får vi ikke de ønskede oplysninger herom på andre hold. Det kan ikke nytte, at moderne mytologer og folklorister søger at afkræfte disse samtidige mindesmærkers vidnesbyrd eller nægte deres indhold som ægte bestanddele af hedenskabet. Dertil er de ikke i stand, i det mindste ikke så længe de ikke har bedre midler dertil end de i öjeblikket har.

Men en ting skal villig indrömmes — og hermed skal jeg slutte disse bemærkninger —, at det hedenskab, den gudetro, der fremtræder i de nævnte digte, betegner et overordenlig vidt fremskredent, ved tænkning og logisk ræsonneren frembragt system; i ældre tider har gudetroen været langt simplere, systemet langt mindre indviklet [1]). Men det er foreløbig omtrent alt, hvad vi kan sige derom. Hvorledes det i enkelthederne har været i de første århundreder efter Kristus, for ikke at gå længere tilbage, vil vi vistnok sent eller aldrig få en klar forestilling om. Lad os da ikke søge at forringe de eksisterende, så godt som eneste pålidelige kilder for formen af den nordiske, specielt norsk-islandske mytologi i hedenskabets sidste århundreder.

[1]) I den sidste skikkelse, vi kender for hedenskabet, er der meget lidet tilbage af det oprindelige *naturgrundlag*, for så vidt som et sådant kan antages. Den fysiske forklaring af de kendte myter bör derfor indskrænkes til det mindst mulige.

Finnur Jónsson.

Um vísurnar í Grettis sögu, útg. 1853.[1])

Vísurnar í Grettis sögu eru eignaðar ýmsum mönnum í sögunni. Þeir menn, er sagan eignar vísurnar, eru:

1. *Önundr tréfótr.* Honum eru eignaðar fjórar vísur, og ættu tvær af þeim að vera kveðnar skömmu eptir 872, það eru vísurnar:

Glatt er-at mér, sízt mættum [2]) . . .
Sjáðu, hvárt sár þín blæða . . .,

en hinar tvær ættu að vera kveðnar árið 900:

Þótta ek hæfr at hrotta . . .
Réttum gengr hin ranga . . .,

því að þá ræðst Önundr til Íslands, og er hann ljet í haf, kvað hann hina fyrri vísuna, en hina síðari, er hann var kominn til Íslands.

2. *Víkingar.* Þeim er eignaður kviðlingurinn:

Tröll hafi tréfót allan!
tröllin steypi þeim öllum!

og ætti þessi kviðlingur að vera ortur fyrir árið 900, því að víkingar þessir voru að berjast við Önund tréfót, og var það (nokkurum árum) áður en hann fór til Íslands.

3. *Grettir.* Honum er eignaður fjöldi af vísum, og getum vjer ákveðið eptir tímatali sögunnar, hvert ár hver þeirra ætti kveðin að vera:

árið 1007: *Þat göri ek víst, er vetrar* . . .
Mik vill menja stökkvir . . .
árið 1011: *Hygg ek, at hljóp til Skeggja* . . .
Hygg ek, at heiman bjuggu . . .
Happ er, ef hér skal kropna . . .
Annat var, þá er at inni . . .
Stöndum upp, þó at undir . . .
árið 1012: *Mér hefir-a brugðizt báru* . . .
Fekk ek í firna dökkum . . .
Tólf höfum gröf hjá gjálfri . . .
árið 1013: *Opt kvam heim í húmi* . . .
Igultanna gat ek unnið . . .

---

[1]) Denna avhandling skrevs, innan Boers upplaga av Grettis saga utkom.

[2]) Jeg tek upphöf vísnanna eptir útg. 1853, enda þótt þau vísuorð sjeu sum rjettari á annan veg.

árið 1014: *Var Þorfinnr*[1] . . .
Var stórskip[1] . . .
Þótti þá[1]. . . .
Eigi veit, nema utan . . .
árið 1015: *Jafnan verðr til orða* . . .
árið 1016: *Snart at snæðings porti* . . .
Allt kvam senn at svinnum . . .
Segðu í breiðar bygðir . . .
Færðu hafloga hirði . . .
Heim reið ek hryssu at Grími . . .
Varð í veðrafirði . . .
árið 1017: *Mitt var gilt* . . .
Sögðu mér . . .
Mynda ek sjálfr . . .
Mik bað hjálp . . .
árið 1018: *Mér stóð málma skúrar* . . .
árið 1021: *Varð í Viðrisfirði* . .
árið 1022: *Rennr, sá er rispar tönnum* . . .
árið 1024: *Hœg man-at, hirðisága* . . .
árið 1026: *Ríðk-at ek rækimeiðum* . . .
Hnekki ek frá, þar er flokkar . . .
Svinn, mant segja kunna . . .
árið 1027: *Gekk ek í gljúfrit dökkva* . . .
Ljótr kvam mér í móti.
árin 1028 til 1031: *Duliet hefir margr í morgin* . . .
Heldu Hlakkar tjalda . . .
Váskeytt er far flaska . . .
Sverðlítinn kvað sæta . . .
Opt nam sköpum skipta . . .
Enn kvam ek einu sinni . . .
Svá varð skildr frá skáldi . . .
Vítt frá ek at Þorfinnr þætti . . .
Gat ek fyrir geira njótum . . .

4. *Ásmundr hærulangr.* Honum er eignuð vísan:

Fyrst hefir flegna trausta . . .

og ætti hún að vera kveðin árið 1007.

5. *Hafliði á Reyðarfelli.* Honum er eignuð vísan:

Stattu upp ór gröf, Grettir! . . .

og ætti sú vísa að vera kveðin árið 1011.

6. *Þormóðr (Kolbrúnarskáld).* Eptir hann er vísan:

Kapp lét höldr með heppni . . .

[1]) Grettir gæti reyndar hafa kveðið vísur þessar einhvern tíma síðar. Sagan segir aðeins: *Svá kvað Grettir.*

7. *Sveinn á Bakka.* Honum eru eignaðar vísurnar:

Heðan reið á burt beiðir . . .	*Hverr reið hóti fyrri . . .*
Sáttu, hvar reið hinn reitni . . .	*Hverr reið hryssu várri . . .*

og ættu þessar vísur að vera kveðnar árið 1016.

8. *(Loptr =) Hallmundr,*

árið 1018: *Ætla ek regns . . .*	um 1022: *Þat er mér sýnt . .*
Erat mér dælt . . .	*Þótta ek gildr . . .*

O. sv. frv.

9. *Þorbjörn Öngull,*
árið 1032: *Flutta ek upp ór eyju . . .*

10. *A'sdís* (móðir Grettis),
árið 1032: *Mundu-t síðr, enn sauðir . . .*

11. *Þorsteinn drómundr,*
um 1034: *Eigi máttu átta . . .*

Þá eru tvær vísur, er eigi er nefndur höfundur þeirra. Það eru vísurnar:

Fyrr lauguðu frægir . . .
Hörð frá ek heldr at yrði . . .

en þær ættu að vera kveðnar nokkru fyrir (eða skömmu fyrir) árið 950.

Vísurnar í Grettis sögu ættu því að vera kveðnar á tímabilinu 872 til 1034, en ef vjer athugum vel vísur þessar, verður það bert, að flestar þeirra eru kveðnar löngu eptir það, er þeir menn voru uppi, er sagan segir frá. Vísurnar sýna þetta sjálfar, því að í þeim koma fyrir orð og orðmyndir, er eigi voru til á þeim tíma, er sagan gerðist, en komu inn í málið löngu síðar. Sama má sjá af ýmsu öðru, er síðar verður getið, enda er blærinn á mörgum þeirra allur annar en vjer gætum átt von á, ef þær væru kveðnar af þeim mönnum, er sagan segir.

Árið 1871 gaf dr. Jón Þorkelsson, rektor, út "Skýringar á vísum í Grettis sögu." Í "Eftirmála" aptan við skýringarnar ræðir hann nokkuð um aldur vísnanna og segir, að allar þær vísur í sögunni, er eignaðar eru Gretti eða samtíðarmönnum hans, ættu að vera ortar á tímabilinu 1007—

1031, og síðan segir hann: "Enn ef vel er hugað að málinu á þessum vísum, verðr það auðsætt, að flestar þeirra eru ortar miklu síðar. Má það af ýmsum' einkennum sjá, og þar á meðal af því, að í aðalhendingum í hinu sama vísuorði eru hafðir raddstafirnir *æ* og *œ* . . . . Enn á dögum Grettis og jafnvel allt fram að árinu 1200 greindu menn þessa stafi nákvæmliga sundr á Íslandi . . . Af þessu ræð eg, að þær vísur í Grettis sögu, er setja *æ* móti *œ* í aðalhendingum, sé eigi ortar fyrr enn á þrettándu öld".

Í Nj. II. 26 segir Konráð Gíslason, að einungis nokkrar af vísunum í Grettis sögu sjeu fornar, en flestar þeirra síðar ortar, að líkindum kveðnar á ýmsum tímum.

Í Aarb. f. n. Oldk. og Hist. 1889, 22. bls. segir próf Bugge, að í Grettis sögu sjeu margar nýlegar vísur ("mange sene Vers").

Ef vjer athugum vísurnar í Grettis sögu, sjáum vjer, að ummæli þessara ágætu málfræðinga, er jeg nefndi, eru að öllu leyti rjett, og skulum vjer nú benda á hin helztu einkenni á vísunum, er sýna að þær eru fæstar ortar af þeim mönnum, er sagan segir hafa kveðið þær, heldur eru þær miklu yngri, og ortar löngu síðar en sagan segir.[1]) Þessi einkenni eru:

Snemma, í stað *snimma*,

í vísuorðinu: ***margt hremmir til snemma***, 3. k., 5. bls. Hjer verður að lesa *snemma*, svo að aðalhendingar verði (: *hremm —snemm*). Hin eldri orðmynd er *snimma*. Vísan er eignuð Önundi tréfót, og ætti að vera kveðin (nokkru eptir eða) árið 872. En á hans dögum sögðu menn *snimma*, en eigi *snemma*. Hin eldri myndin kemur t. d. fyrir í

norn erumk grimm til snimma Eg. 24. k.;
fimm hundraða snimma Korm. 3 k., 7. vísa;
vígrimmr á þat snimma Fms. I. 125;
ráðfimr bera snimma ÓTr. 4

[1]) Smbr. og mínar athugasemdir í Oldn.-oldisl. litt.-historie I, 476. 521 —24. 527. II, 164. Finnur Jónsson.

Hið fyrsta vísuorð þessara fjögurra er úr vísu þeirri, er segir í Egils sögu Skallagrímssonar, að Kveldúlfr hafi kveðið um fall Þórólfs sonar síns, og ætti sú vísa að vera ort árið 877. Reyndar segir dr. Finnur Jónsson ("Krit. Stud." 122. bls.), að vísan sje eigi kveðin af Kveldúlfi, heldur ort síðar, en eigi skýrir hann frá, við hvað hann styður þá skoðun sína, svo að jeg hafi fundið, og nefnir eigi, hve gömul vísan þá muni vera. En þó að þetta kunni að vera rjett, þá er þó auðsjeð, að vísa þessi er allforn,[1]) og sú ætla jeg muni verið hafa skoðun Konráðs Gíslasonar, er hann ritar fyrsta vísuorðið á þessa leið: *Nú frák norðr í ayju* Nj. II. 933., 940. athgr.[1]). —

Hið annað vísuorð: *fimm hundraða snimma* er eptir Kórmak, frá síðara hluta 10. aldar. Hið þriðja vísuorðið: *végrimmr á þat snimma* er úr drápu þeirri, er Hallfreðr vandræðaskáld orti um Ólaf konung Tryggvason veturinn 996—997 (SnE. A. M. III. 477—478.). Hið fjórða vísuorðið er úr Ólafs drápu Tryggvasonar í Bergsbók, og er drápan þar eignuð Hallfreði vandræðaskáldi, en víst er talið, að eigi hafi hann ort drápu þessa, og muni hún vera kveðin nálægt hinum síðasta áratug hinnar 11. aldar (SnE. A. M. III. 494.). —

Nær orðmyndin *snemma* hafi verið orðin algeng, get jeg eigi sagt. Hún kemur fyrir í Jómsvíkingadrápu Bjarna biskups Kolbeinssonar í vísuorðinu:

fimm höfðingja snemma Jóms. dr. 5.

Hjer verður að lesa *snemma*, því að skothendingar eiga að vera í vísuorðinu, en eigi aðalhendingar, er bragarhátturinn er *munnvörp*, en í þeim hætti er 1. og 3. vísuorð hendingalaust, en í 2. og 4. vísuorði eru skothendingar. Bjarni biskup Kolbeinsson dó 15. sept. 1223, og er sú ætlun manna, að hann hafi ort Jómsvíkingadrápu á yngri árum sínum, að minnsta kosti fyrir 1188, þá er hann varð biskup.

[1]) Smbr. og orð mín í Oldn.-oldisl. litt.-hist. I 475. F. J.

Af þessu, er nú hefur sagt verið, er auðsætt, að vísan

Glatt er-at mér, sízt mættum,

er í er þetta vísuorð: *margt hremmir til snemma*, er alls eigi kveðin af Önundi tréfót, heldur ort löngu eptir hans daga, líklega eigi fyr en á 13. öld. —

Sjáðu

í vísuorðinu: *Sjáðu, hvárt sár þín blæða* 4 k., 7 bls. . Jón Þorkelsson segir um *sjáðu*: "eldri orðmynd er *sé þú*" (Skýr. 1. bls.). Hin forna mynd sagnorðsins er *séa* (*sea*) og koma hinar eldri myndir víða fyrir í skáldskap og fornum handritum, og má telja víst, að hinar eldri orðmyndir sagnarinnar hafi verið algengar á dögum Önundar tréfóts, er vísan er eignuð, en hinar yngri myndir þá eigi verið til; sbr. Nj. II. 259—261; 920. J. Þorkelsson: Beyging sterkra sagnorða, 398. bls. . — En hugsa mætti, að *sjáðu* stafaði frá riturum handrita, og hafi þeir tekið þá myndina, er tíð var á dögum þeirra, og hafi hin forna mynd upphaflega staðið í vísunni, þá eru önnur einkenni, er sýna, að vísan er eigi allforn, svo sem

nökkut

í víusorðinu: *sáttu nökkut mik hrökkva*, en hinar eldri myndir eru *nekkvat* og *nakkvat*, og koma þær myndir fyrir í fornum kveðskap og hinum elztu handritum, en þær myndir verða eigi settar inn í þetta vísuorð, þar sem hjer eiga að vera aðalhendingar. *nökkur*(*r*) kemur fyrir t. d. í Líknarbr. 9.

vera sök til þess nökkur,

og er sú ætlun Konr. Gíslasonar, að Líknarbraut sje hjer um bil jafngömul Háttatali Snorra Sturlusonar, er K. G. hefur sýnt, að ort sje eptir árið 1221 og fyrir árið 1223 (Aarb. 1869, 145—8.; sbr. Aarb. 1889, 356—7.) [1]), og er því þessi orðmynd þegar til í byrjun 13. aldar, en svo forn

[1]) Háttatal er ort veturinu 1222—1223 (Finnur Jónsson: Stutt. bragfr., 38 bls.). —

er hún eigi, að hún geti verið í vísum, sem eiga að vera kveðnar á 9. öld. eins og vísa þessi í Grettis sögu, er um er að ræða. Enn kemur og fyrir í þessari vísu

slöngvir

í vísuorðinu: *auðslöngvir fékk enga*, en hin eldri mynd er *slengvir* (*slø-*). Reyndar mætti segja, að eigi sje víst, að hjer eigi að rita *auðslöngvir*, því að skáldin leyfi sjer að hafa aðalhendingar í stað skothendinga, en eigi er líklegt, að svo sje í þessu vísuorði, að hjer eigi að hafa hina eldri orðmynd. Það samrýmist eigi við orðmyndina *nökkut*, enda segir Konr. Gíslason (Nj. II. 188.), að á síðara hluta 12. aldar hafi *e*, sem hljóðvarp af *a* undan *vj*, *vi*, farið að breytast í *ö*, en þessi nýi framburður (*ö*) komi eigi fyrir í aðalhendingum fyr en öld síðar eða meira. — Ef *sjáðu* hefur verið í vísunni upphaflega, en stafar eigi frá riturum, þá er vísan eigi allforn, því að sú orðmynd mun varla vera eldri en frá 12. öld; en þó að vjer ritum *séðu*, þá sýnir þó orðið *nökkut* (og *auðslöngvir*), að vísan er alls eigi kveðin af Önundi tréfót skömmu eptir 872, heldur löngu síðar, líklega eigi fyr en á 13. öld. —

flýit

í vísuorðinu: *flýit, en hitt er nýjast* 9. k., 14. bls., og segir K. G. (Nj. II. 969.) að þetta virðist vera hið elzta vísuorð, þar sem sögnin *flýja* komi fyrir, en í skáldskap frá 12., 11., o. sv. frv. öld komi eigi *flýja* fyrir, heldur *flæja*, og telur síðan dæmi upp á það, og segir síðan, að hvar sem ritað sje *flýja* í kveðskap frá 12. öld eða eldri, þá beri að breyta því og rita *flæja*. Jeg læt nægja, að vísa til þess, er K. G. hefur ritað um þetta (l. c.), en af þessu er ljóst, að vísa þessi í Grettis sögu, er hjer ræðir um, er eigi ort af Önundi tréfót árið 900. —

vómr

í vísuorðinu: *vómr frátekinn sóma* 11. k., 17. bls. . Hin eldri orðmynd er *vámr*. Í þessu orði hefur *á* síðar breytzt

í *ó*, og er nægilegt, að vísa til þess, er K. G. hefur ritað um það efni (Nj. II. 605—616. og Arkiv f. n. Fil. 1891, 52. —82. bls.), og vil jeg að eins taka upp úr hinu síðar-nefnda riti þessi orð hans (81. bls.): "Neppe för end i det 14:de århundrede, da den finere sprogfølelse, der fordrede fjernelse af *v*, var forsvunden, begynder *vó* at brede sig med stor frodighed". Þessi vísa í Grettis sögu getur því eigi verið ort fyrir 950, heldur má telja víst að hún sje eigi kveðin fyr en á 14. öld. —

þessi

í vísuorðinu: *oss lízt ímun þessi* 12. k., 19. bls. . Vísan ætti að vera ort fyrir 950, en Jón Þorkelsson virðist ætla, að orðið *þessi* í karlk. og kvenk. sje eigi svo fornt. Hann segir (Breyt. á mynd. viðth., 25. bls.): "Í stað orðmyndarinnar *þessi* í karlkyni og kvenkyni hafa hin elstu íslensku handrit orðmyndina *sjá : sjá maðr*, *sjá kona*. Orðmyndin *þessi* virðist þó að hafa verið til í karlkyni um 1152, þvíað Íslendingrinn Einar Skúlason hefir hana við í kvæðinu Geisla, sem þá er ort". Síðan til færir hann eina vísu úr kvæðinu, er í er þetta vísuorð: *baugness vesa þessi.* Orðmyndin *þessi* kemur fyrir í handritum um 1220. Af þessu virðist mega ráða, að vísa sú í Grett., er um ræðir, muni eigi vera svo forn, sem sagan segir og líklega eigi eldri en frá 12. öld. —

st í stað *rst*, í *fyst* í stað *fyrst*

í vísuorðinu: *fyrst hefir flegna trausta* 14. k., 26. bls.. Hjer verður að lesa (eigi *Fyrst*, sem útg. hefur, heldur) *Fyst*, svo að rjettar hendingar verði. Konr. Gíslason hefur ritað um þetta efni í Nj. II. 860.—869., og sýnt, að það er altítt í vísum frá 13. og 14. öld, að *r* fellur burt undan *st*, og hefur sá framburður þá verið kominn á, en verið þá að nokkru leyti yfirgripsmeiri en nú á dögum, eins og t. d. *dýstr* = *dýrstr; gjöst* = *gjörst; skast* = *skarst.* Þessi framburður helzt enn í orðum, er koma fyrir frá þeim tíma: *bystr* = *byrstr; fystr* = *fyrstr; vestr* = *verstr.* Á 13. öld verða slík dæmi fágæt-

ari. Til síðara hluta 13. aldar ætlar K. G. að heyri: *æstr enn þik tekr þysta* (Nj. 1875, kap. 30 [39]) og *fyst inn víglysti* (Sörlastikki: Flat. I. 278[8] a, Fas. I. 397[13]) og, ef til vill, það vísuorð í Grettis sögu, er um ræðir, og enn tekur K. G. fleiri dæmi frá 13. öld (tvö úr kveðskap Sturlu Þórðarsonar, † 1284, eitt úr Brandsdrápu, er kveðin sje skömmu eptir 19. apr. 1246, eitt úr Háttatali Snorra Sturlusonar), en hið elzta dæmi upp á *st* (= *rst*) kveður hann vera vísu Bjarna skálds Kálfssonar, er ort sé, þá er Snorri var 4 ára gamall (— en Snorri Sturluson var fæddur 1178 —), og byrjar svo:

Fant sé ek hvern á hesti,
hér er nú siðr hinn vèsti.

Það er því ljóst, að vísa þessi í Grettis sögu er yngri en svo, að Ásmundr hærulangr hafi kveðið hana árið 1007. Hún er víst eigi kveðin fyr en á síðara hluta 13. aldar, og líklega eigi fyr en á 14. öld. —

var (eigi *vas*)

í vísuorðin: *var ek hjá viðreign þeira* 16. k., 30. bls.. Það er ljóst, að þar sem hendingar eru hjer *var- þeir-*, þá er þessi vísa eigi ort fyr en *s* í *vesa* var breytt í *r* (*vera*), og segir Finnur Jónsson (Stutt bragfr. 23. bls.), að á Íslandi hafi ekki verið farið að segja *er* fyrr en á síðara hluta 12. aldar. Í kvæðinu *Harmsól*, sem Bugge segir ort um miðja 12. öld eða á síðara hluta 12. aldar (Aarb. 1899, 22. bls.) koma fyrir báðar orðmyndirnar:

vestú ávallt at trausti Harms. 59. og
því var-a hagsleppt hyrjar Harms. 14.,

og virðist það kvæði því ort á þeim tíma, er þessi breyting fór fram. Í *Líknarbraut* koma og báðar orðmyndir fyrir:

vasa hann verðugr písla Líknarbr. 16. og
Ertú fyrir hvers manns hjarta Líkn. 40.,

og virðist því hin eldri orðmynd eigi þá hafa verið úrelt með öllu, er það kvæði var ort, eða skáldið hefur að

minnsta kosti þekkt hina eldri orđmynd og brugđiđ henni fyrir sig. Í Háttal. Rögnv., sem ortur er um 1145, er rímađ saman *vera* : *skera*, *var* : *skar*. Einar pr. Skúlason hefur hina yngri orđmynd:

ertu svá at eigi skortir[1]) Fms. VII. 137,

og hann rímar saman *vara* : *fara* Fms. VII. 184 (og í fleiri bókum), og hefur því hin yngri orđmynd veriđ orđin alltíđ um miđja 12. öld. Um 1130 hefur Sigurđr slembir hina yngri orđmynd í *þarlands sem ek var* Fms. VII. 216; Mork. 214., og er það hiđ elzta dæmi upp á hina yngri orđmynd í fornum kveđskap. (Sbr. Finnur Jónsson í Ark. IX. 381.—382.). Af þessu er auđsætt, ađ Grettir hefur eigi kveđiđ áriđ 1011 vísu þá í Grettis sögu, sem í er þetta vísuorđ: *var ek hjá viđreign þeira.* —

æ : *œ*

í vísuorđunum: *hræddr*, *þá engum blæddi* 21. k., 52. bls., *allhælinn í kappmælum* 22. k., 54. bls.; *farsætendum mæta* 31. k., 74 bls.; *Snækolls*, *þrimu rækis* 40. k., 96. bls.; *hælin satt at mæla* 77 k., 171. bls. .

Vísur þær, sem þessi vísuorđ eru í, eru eignađar Gretti, en á hans dögum, og lengi eptir þađ, gerđu menn mun á *æ* (hljóđvarp af *á*) og *œ* (hljóđvarp af *ó*). Og med því ađ stafir þessu höfđu ólík hljóđ í framburđi manna, gátu menn eigi haft þessa stafi saman í ađalhendingum. Þessi munur á *æ* og *œ* hjelzt allt fram á miđja 13. öld, en er þessi tvö hljóđ runnu saman, var fariđ ađ ríma saman samstöfur þær, sem þessir stafir voru í, sem ađalhendingar. Í Háttatali Snorra Sturlusonar verđur fyrst vart viđ samruna þessara stafa í vísuorđinu

mærđ fjölsnærđa Háttat. 68. v.,

því ađ óvíst er um aldur vísunnar í Landn. III. 10. k.:

Mangi hugđi manna,
morđkannađir! annat,
ísarnmeiđr en Æsir
almærir þar færi . . .

[1]) = *Ert svát eigi skortir.*

þó segir K. G., að eldri blær sje á þessari vísu en kveðskap Snorra (Aarb. 1876, 325 bls.).[1]) *æ* og *œ* er blandað saman í Brandsflokki, er Ingimundur skáld Geirmundarson orti árið 1246, í vísuorðinu:

tírætt ór því fætta Sturl.[1] 7. 42.; Sturl.[2] 2. 74. .

Í kvæðum Sturlu þórðarsonar, er hann orti um Hákon konung Hákonarson 1263, er þessum stöfum blandað saman í aðalhendingum:

ægiligt hinn víða frægi Fms. X. 83.;
ægr með vígslu frægri Fms. X. 110.;
kæris Norðmæra Fms. X. 141.;

og má því sjá, að hann hefur eigi gert mun á hljóði þessara stafa.

Jón þorkelsson hefur ritað um þetta efni ágætlega í "Breytingar á myndum viðtengingarháttar í fornnorsku og fornislenzku", 28.—32. bls., og er hann hefur til fært dæmi þau, er jeg hef greint, segir hann: "Af þeim dœmum, sem hér eru tilfœrð, virðist mega ráða, að hljóðin *æ* og *œ* hafi tekið að renna saman á árunum 1230—40 [2]), og að þau sé að mestu leyti runnin saman í framburði Íslendinga um 1263. það eru einkum þessi hljóð, er eg fer eftir, þar sem eg skifti íslenzkum skinnbókum niðr á ákveðin tímabil. þær skinnbœkr, er nákvæmlega greina sundr *æ* og *œ*, ætla eg ritaðar fyrir 1240, enn þær er rugla þessum hljóðum saman, tel eg ritaðar eftir 1240. þær bœkr, sem stundum rita þessa stafi rétt, en rugla þeim stundum saman, eru ritaðar á yfirfarstímabilinu, meðan *æ* og *œ* eru að renna saman. Um árið 1300 hygg eg þessi hljóð vera alveg runnin saman á Íslandi, en í Norvegi runnu þau aldrei saman. Eftir það gátu engir Íslendingar greint þessi hljóð, nema þeir sem höfðu verið lengi í Norvegi, t. d. Haukr Erlendsson, d. 1334."

---

[1]) Hjá því verður varla komist að álíta, að bæði *mærr* og *mœrr* hafi verið til frá alda öðli ("aflyds"-myndir). F. J.

[2]) Reyndar hafa þessi hljóð farið að renna saman fyrri, í byrjun 13. aldar.

Af þessu er það ljóst, að sá, er ort hefur (eða: þeir, sem ort hafa) vísur þær í Grettis sögu, er í eru vísuorðin:

hræddr, þá engum blæddi
o. sv. frv.

hefur eigi gert mun á *æ* og *œ* í framburði sínum, og að vísur þessar eru því eigi kveðnar af Gretti, sem sagan eignar þær, heldur löngu eptir hans daga, og eigi fyr en á síðara hluta 13. aldar, en líklega miklu síðar, á 14. öld.

gjörði eða *görði*

í vísuorðinu: *vígnjörðr í haust gjörði* 21. k., 52 bls.. Hinar eldri myndir eru *gera*, *gerði*, og svo sagði þormóðr Kolbrúnarskáld:

hríð gerðisk þá sverða Fóstbr. 27. bls.; Grett. 64.,

og var hann samtímis Gretti, og eru þau dæmi mýmörg, er nefna mætti. En hjer verður að lesa *gjörði* eða *görði*, svo að aðalhendingar verði í vísuorðinu. Um þetta efni hefur K. G. ritað langt skeið í Nj. II. 179.—193., og tilfærir fjölda vísuorða til sönnunar hinum eldri orðmyndum (*gera*, *gerði*). það er fyrst á síðara hluta 12. aldar, að hinn nýi framburður (*ö*) kemur fram. *gera*, *gerði*, o. sv. frv. er altíðast í framburði Íslendinga nú á dögum, og er nú farið að hafa þær myndir í bókum fremur en áður. þetta vísuorð: *vígnjörðr í haust görði* er í sömu vísunni og *hræddr þá engum blæddi*, og verður þetta hvorttveggja til að sýna, að vísan er eigi ort af Gretti árið 1013, eins og sagan segir, heldur löngu síðar. —

ð í stað *t*

í vísuorðunum: *hvat er í Hildar veðri* 31. k., 74 bls.; *þat man fagrlogs Fríði* 86., 189. bls.

Í þessum vísuorðum verður að lesa *hvað* og *það*, svo að hendingar verði, og svo ritar Jón þorkelsson í skýringum sínum, og getur þess, að *t* hafi verið farið að breytast í *ð* í nokkurum orðmyndum þegar á 13. öld ("Skýr." 16. bls.) og í ritgerð "Um r og ur" segir hann, að þessi breyting á

framburðinum hafi verið komin á um 1300, "sem sjá má af brèfum og öðrum ritum Hauks lögmanns Erlendssonar" (4. bls.). Að fara að tína dæmi úr fornum kveðskap því til sönnunar, að sagt hafi verið *hvat*, *þat*, o. sv. frv., virðist óþarfi, með því að það er alkunnugt; þó vil jeg nefna þessi dæmi:

hvat skulu hauka setra Nj. 44. k., 1. v.;	*Orðstír of gat*
hvat hafa til fregit skatnar Nj. 156 k.;	*Eiríkr at þat* Höfuðl. 6. .,
	Gótt þykkjumk þat,
	es þögn of gat Höfuðl. 19. .

þær vísur í Grettis sögu, er í eru þessu vísuord:

hvað er í Hildar veðri, og
það man fagrlogs Fríði,

eru því varla kveðnar fyr en á 14. öld. Fyrri vísan er eignuð Gretti, en auðsjeð er, að hann hefur eigi kveðið hana; í henni kemur og fyrir

fleiri

í vísuorðinu: *vilk eigi fleiri en fjórum* 31. k., 74. bls. . Jón þorkelsson segir: "Orðmyndin *fleiri* fyrir *fleirum*, er athugaverð" ("Skýr." 16. bls.). *fleiri* er yngri orðmynd. Hjer verður allt í sömu vísunni: *hvað*, í stað *hvat*; *fleiri*, í stað *fleirum;* og *æ* í aðalhending móti *œ* (*farsætendum mœta*), og sýnir þetta allt, að vísan er eigi eptir Gretti, heldur ort miklu síðar, líklega eigi fyr en á 14. öld.

Hin vísan, er í er vísuorðið: *það man fagrlogs Fríði,* er eignuð þorbirni öngli, en auðsætt er, af því sem áður er sagt, að hann hefur eigi kveðið hana árið 1032. Í vísuorðinu kemur og fyrir

Fríði, í stað *Fríðr*

og bendir það og á síðari uppruna vísunnar. J. þ. segir: "*Fríði* virðist vera nefnifall fyrir *Fríðr*, á sama hátt sem *heiði* fyrir *heiðr*, *mýri* fyrir *mýrr*, o. s. frv." ("Skýr." 33. bls.). Jeg ætla, að þetta sje rjett, að *Fríði* sje hjer nefnifall; en slíkar orðmyndir sem *heiði*, *mýri*, *veiði*, *byrði*, o. s. frv., í stað *heiðr*, *mýrr*, *veiðr*, *byrðr*, eru varla eldri en frá síðasta hluta 14. aldar. þá er losna fór um niðurlags-*r* í orðum yfir höfuð (um 1300), hefur og farið að losna um niðurlags-*r* í

kvenkynsorðum, og mun þá fyrst *r* hafa breytzt í *ur*, og eru leifar þess framburðar enn í *flæður* (= *flæði*), *æður* (= æðikolla, æðarfugl; sbr.: *hreiðra sig blikinn og æðurin fer* Jón Thoroddsen, † 8. marz 1868 —), eða því verið kastað brott (*fríð* = *fríðr* Lex. poët. 203^b; sbr. 205^b: *gipti Helgi gullhlaðs fríð* Skáldh. 7,54. — sbr.: *fýsir mig þó, falds fríð, að finna þig eitthvert sinn* Bp. II. 591., í vísu, sem eignuð er Jóni biskupi Arasyni); en þar sem þessi kvenkynsorð höfðu *i* í þolfalli og þágufalli eintölu, hafa menn farið að láta slík orð enda á *i* í nefnifalli, og lagað þau eptir öðrum kvenkynsorðum, er enda á *i*, t. d. *reiði*, *bræði*, *elli*, *æfi*, o. sv. frv., og hefur þetta varla orðið fyrri en á síðara hluta 14. aldar. —

slöngvir

í vísuorðinu: *of löng boga slöngvi* 37. k., 88. bls., og sýnir það, að eigi er sú vísa ort af Gretti árið 1015; en hjer verður að rita *slöngvi* (en eigi *slengvi*), svo að aðalhendingar verði (*löng-* : *slöng-*). —

gð í hendingu móti *ggð*

í vísuorðinu: *segðu í breiðar byggðir* 47. k., 105. bls.. Í útg. 1853 er ritað *bygðir*, en ef farið er eptir orðstofnum, á að rita *segðu* med *g*, en *byggðir* med *gg*, og þessi munur kom fram í framburði orðanna hjá fornmönnum, eptir því sem uppruni stóð til. Um þetta efni hefur K. G. ritað mjög nákvæmlega í Nj. II. 358.—418., og tilfærir mikinn fjölda vísuorða til að sýna, að fornskáldin hafi ávallt rímað saman *gg* móti *ggð*, *ggð* móti *ggð*, en hins vegar *g* á móti *gð*, *gð* móti *gð*, svo sem uppruni orðanna var. En þetta blandast saman á 14. öld, svo að þá er farið að ríma *gð* móti *ggð*, og er þá því eigi lengur gerður munur á þessum hljóðum. Jeg fer eigi lengra út í þetta, þar sem lesa má um þetta í Nj. II., en get þess enn, að dr. Finnur Jónsson segir Ark. IX. 380.: "med *gg* bör ord som *tryggð*, *byggð* uden undtag-

else skrives för c. 1300". Af þessu er ljóst, að vísa þessi í Grettis sögu er eigi kveðin fyr en á 14. öld, en Grettir hefur eigi kveðið hana árið 1016. — Í sömu vísunni kemur fyrir orðið

dufl

í vísuorðinu: *dufl í svörtum kufli*, og *dufla* kemur fyrir í vísuorðinu: *hvat man kuflbúinn dufla* 47. k., 107. bls., og er sú vísa eignuð Sveini á Bakka, og ætti að vera, eins og hin vísan, ort árið 1016. En J. Þork. segir um orðið *dufl:* "þetta orð finst að minni vitund eigi í eldri íslenzkum bókum, enn Jónsbók, er hér var lögtekin 1281. . . Í *Grágás* mun orðið *dufl* eigi finnast, enn í henni er í þess stað talað um *verplakast* og *tafl* . . . Orðið *dufl* virðist þannig eigi vera eldra, enn frá síðara hlut þrettándu aldar, og ef svo er, þá er vísan eigi ort í tíð Grettis" (Skýr." 18.—19. bls.). —

blán

í vísuorðinu: *blán, ef ek nái hánum* 47. k., 106. bls. Hjer verður að rita *blán*, svo að hendingar verði; en hinar samandregnu myndir, t. d. *blán* = *bláan*, *blám* = *bláum*, *blá* = *bláu*, *blár* = *bláar*, *grám*, *fá*(= *fáa*), o. sv. frv., eru yngri en hinar ósamandregnu myndir. Hinar samandregnu myndir eru altíðar í fornum handritum, en ef þær eru ritaðar í fornum vísuorðum, verða vísuorðin venjulega of stutt, og má af því sjá, að fornskáldin hafa haft hinar ósamandregnu myndir. Hinar samandregnu myndir koma þó fyrir í fornum kveðskap, t. d. í Háttatali 7.[6. 8.]:

öld dreyrfá skjöldu . . .
sterkr járngrá serki . . .

og ætlast Snorri til, að hjer sjeu fimm samstöfur í vísuorðinu, en hvernig á því stendur, að Snorri hefur hjer fimm samstöfur í jöfnu vísuorðunum, og að því leyti býr til nýjan bragarhátt, þótt hann ætli sjer eigi að gera það, um það má lesa Nj. II. 14.—16.. Samandregin mynd kemur fyrir í vísuorðinu:

sveið ófám at Jómi Fms. VI. 55.

Þetta vísuorð eptir Arnór jarlaskáld sýnir, að samandregin mynd getur verið allforn, enda frá miðri 11. öld, og skáldin getað brugðið þeim fyrir sig, en slíkar myndir hafa varla orðið altíðar fyr en um miðja 12. öld og á síðara hluta hennar, og svo segir dr. Finnur Jónsson (Stutt ísl. bragfr. 24. bls.), og er lítið að marka, þó að Arnór jarlaskáld bregði fyrir sig samandreginni mynd, eins og skáldaleyfi, til að fá hendingu í vísuorð, en hinar ósamandregnu myndir eru altíðastar hjá fornskáldum, og því ætla jeg, að orðmyndin *blán* í vísuorðinu: *blán, ef ek nái hánum* sýni, að vísan sje eigi frá árinu 1016, eins og sagan segir, og eigi ort af Sveini á Bakka. Þessi vísa er ein af Söðulkollu vísunum, en þær eru allar ortar síðar inn í söguna, og líklega allar ortar af sama manninum, eptir því sem ráðið verður af ýmsum orðum og orðtökum, t. d. (Sveinn á Bakka:) *hjálmþollr Söðulkollu* — (Grettir:) *álmþollr Söðulkollu*; (Grettir:) *dufl í svörtum kufli* — (Sveinn:) *Hvat man kuflbúinn dufla;* (Grettir:) *drengr sá er drýgir löngum* — (Sveinn:) *drengr sá rekast lengi.*

ur í stað *r*

í vísuorðunum: *afl fangvinr Hafla* 48. k., 110. bls, *þarfr Vébrands arfi* 82. k. 179. bls.. Í þessum vísuorðum verður að rita *fangvinur*, *þarfur*, svo að sex verði samstöfurnar í vísuorðunum, og svo ritar J. Þ. í skýringum sínum (20. og 31. bls. — sbr. Nj. II. 26.), og hann hefur ("Um *r* og *ur*", Rvk. 1863) með ljósum og skýrum rökum sýnt, að niðurlags-*r* var farið að breytast í *ur* fyrir 1300, en þó eptir 1263; má sjá þetta af skinnbókum, sem á þeim tíma eru ritaðar. "Þótt framburðrinn væri breyttr, vissu menn, hvernig hinn forni framburðr hafði verið, og með því hinn forni framburðr var talinn réttr, en hinn nýi rangr, leituðu ritararnir við at rita eptir hinum forna framburði, og skáldin að yrkja eptir honum, en hvorugum tókst það fullkomlega,

og þeim veitti þetta því erfiðara, sem stundir liðu lengra fram. Á fjórtándu öldinni mun framburðrinn á niðurlagserrinu hafa verið á nokkuru reiki fram að 1380. Þá mun hann hafa verið orðinn hinn sami sem nú", segir dr. Jón Þorkelsson (Sbr. J. Þ.: "Breyt. á mynd. viðth." Rvk. 1887, bls. 34).

Konr. Gíslason ritar um þetta efni í Nj. II. 24.—26., og segir, að þegar á 13. öld hafi *r* farið að breytast í *ur*. Þessi breyting hafi þó ekki þegar komið fram í skáldskap. En þegar hinn nýi framburður (*ur* fyrir *r*) hafi verið orðinn ríkastur í daglegu máli, hafi hann einnig farið að koma fram í skáldamálinu. Þannig komi fyrir í kvæðum frá 14. öld dróttkvæð vísuorð, er að eins væru fimm atkvæði, ef *r* hefði eigi verið breytt í *ur*.

Af þessu er ljóst, að vísur þær í Grettis sögu, er í eru þessi vísuorð:

afl fangvinur Hafla og
þarfur Vébrands arfi

hefur Grettir eigi ort, þótt sagan eigni honum þær, því að hvorki hann nje samtíðarmenn hans sögðu *vinur*, *þarfur*, o. sv. fr., heldur *vinr*, *þarfr*, o. sv. frv. Þessar vísur geta eigi verið ortar fyr en á 14. öld. —

komst

í vísuorðinu: *Hallmundr, er ek komst undan* 57 k., 131. bls., og er vísan eignuð Gretti, og ætti að vera ort 1021. J. Þ. segir um orðið *komst*: "Þessi orðmynd er nýleg; eldri mynd er *kvámumk* eða *komumk*; orðmyndin *ek komst* (kvamst) eða *komz* hefir án efa eigi verið við höfð á dögum Grettis og ber vitni um síðara uppruna vísunnar ("Skýr." 24 bls.). —

n í stað *gn*, *nógu* í stað *gnógu*

í: *Þótta ek gildr.* *er Gretti strauk*	*nógu fast* *niðr af taumum* 62. k., 144. bls.

Hjer er *n* í *nógu* stuðull, en *n* í *niðr* höfuðstafur, og verður því eigi hjer höfð hin eldri orðmynd *gnógu*. J. Þ. segir:

"þær vísur, sem slíkar myndir sem *líkr* eða *nógr* finnast í og hljóta að standa í eftir lögmáli hljóðstafasetningarinnar, geta . . . varla verið eldri en frá miðri 13. öld, t. d. þessi vísa í Grettis sögu 144" ("Breyt. á mynd. vth." 26. bls.). þessi orðmynd *nógu*, í stað *gnógu*, sýnir því, að Hallmundr hefur eigi kveðið vísu þessa, enda má telja víst, að allar þær vísur, sem honum eru eignaðar, eru síðar ortar inn í söguna, svo og þær vísur, er lúta að viðskiptum þeirra Hallmundar og Grettis, svo sem vísan þessi, sem Gretti er eignuð:

Mér stóð málma skúrar
mundangshvatr ok Atli
(staddr vilda 'ek svá sjaldan)
snarr Illugi fjarri,

þá 'er ófælinn álar
endr dró mér ór hendi
(brúðr strýkr horsk, ef hræðumk,
hvarma) Loptr hinn armi. 54. k., 125 bls..

Vísa þessi á að vera ort árið 1018, en árið 1028, þá er Grettir fór í Drangey, var Illugi 15 vetra; hann hefði því átt að vera 5 vetra árið 1018, og er óhugsanlegt, að Grettir hefði talað um, að hann, 5 vetra barnið, hefði staðið sjer fjarri, er hann þurfti liðveizlu við. Grettir hefði eigi haft um hann þessi orð: *snarr*, *mundangshvatr málma skúrar*. það er því óhugsanlegt, að Grettir hafi ort vísu þessa. Sá, sem orti hana, hefur eigi athugað þetta, og því orðið það á, að tala um Illuga eins og fullorðinn mann (sbr. J. þ.: "Skýr." 23. bls.). Ekki sýnist heldur fara vel á því, að Grettir tali um, að Atli hafi staðið sjer fjarri, þar sem Atli var þá dauður, er sagan segir að Grettir hafi kveðið vísuna, eða sá atburður orðið, er talað er um í vísunni; og þó að vjer vildum hugsa oss, að Grettir hefði kveðið vísu þessa löngu síðar, en sá atburður varð, er getið er í vísunni (sbr. orðið *endr* í 8. vo.), þá verður þó lítt hugsanlegt, að Grettir hefði minnzt á þá Illuga og Atla í sambandi við atburð þenna á þann hátt, sem gert er í vísunni, er annar var barn að aldri, en hinn dauður, er Grettir þurfti hjálpar í viðureign þeirra (Lopts =) Hallmundar. Sagan um viðskipti þeirra Grettis og Hallmundar er að líkindum eigi annað en þjóðsaga, er

þjóðtrúin hefur myndað, og þarf engan á því að furða, þótt þess konar sagnir hafi myndazt um Gretti, eptir því sem lífi hans var háttað. Fleiri þess konar sagnir eru í Grettis sögu, og er ljóst, að vísur þær í sögunni, er lúta að þeim viðburðum, er eigi er hægt að ætla að sannir sjeu, eru síðari tilbúningur, eins og t. d. vísurnar í 19. k. (tvær vísur) um það, er Grettir gekk í hauginn (— kynni þó að vera satt —), og vísurnar í 66. k. (tvær vísur) um það, er Grettir gekk í fossinn og drap þar jötuninn, og mætti nefna fleira. —

tröll

í *tröll hafi tréfót allan!*
Tröllin steypi þeim öllum! 4 k., 6 bls.,

Kviðlingur þessi ætti að vera ortur nokkru fyrir árið 900, en orðmyndin *tröll* (*tröllin steypi þeim öllum.* Vísuord þetta er of langt. það á líklega að vera *tröll steypi þeim öllum*, og svo vill K. G. lesa í Nj. II. 919) sýnir, að svo er eigi. Hin forna orðmynd er *troll*, þar af *trylla*; (sbr. á dönsku *trold*), og má sjá það af aðalhendingum í fornum kveðskap, t. d.:

eru sollin rif trolli Landn. III. 14. k.;
fingrgoll gefet trollum Korm. 19. k., 63. vísa;
þeim brutu troll es ollu Fms. VI. 339.;
fetils trolla hlóð'k þolli Ísl. forns. III. 69.;

en *tröll* er nýrri orðmynd. Hjer er rímað saman *tröll* : *öll*. — *tröll* er rímað við *öll* í Málsh. kv. 15., er Finnur Jónsson ætlar ort vera um 1200 eða í byrjun 13. aldar (Aarb. 1890, 262. bls.). þetta sýnir því, að kviðlingur þessi er eigi svo forn, sem sagan segir. —

je í stað *é*

í vísuorðinu *létt úsjúkan Gretti* 86. k., 190. bls. . Hjer sýnist *é* vera haft í aðalhendingu móti *e*; en svo er eigi í raun og veru. Fornskáldin ríma að eins saman í aðalhendingum *é* móti *é* og gátu ekki rímað öðru vísi, ef rímið átti að vera rjett. þetta er svo alkunnugt, að jeg fer eigi að telja dæmi, er sýni þetta. En þar sem *é* virðist hjer haft í aðalhendingu móti *e* (*létt* : *Grett-*), þá ber þetta vott um, að

vísa þessi er eigi kveðin fyr en *é* var farið að breytast í *je*, og á því að rita: *ljett úsjúkan Gretti.* Í Grettis sögu er vísan eignuð móður Grettis og ætti að vera ort 1032, en hún mun varla vera ort fyr en seint á 14. öld (eða síðar) þessi vísa og sú, er eignuð er Þorbirni Öngli (: *Flutta ek upp ór eyju*), eru að líkindum jafngamlar og ortar báðar af sama manni. —

Enn má nefna t. d. *hængr*, í stað *hæingr* í vísu, sem Hallmundi er eignuð:

Þar má hængr | *lítinn stein*
hitta grundar | *ok landhnefa* 54. k., 1. vísa,

og *þrenna* í vísu, sem Gretti er eignuð:

Treysti ek mér við, Mistar
mótkennandi, þrenna 31. k., 74 bls..

Hjer er *þrennir* haft í merkingunni *þrír*, og bendir það og á síðari uppruna vísunnar. Í henni kemur nú annars fyrir *hvað*, sem áður hefur verið minnzt á. J. Þ. segir ("Skýr." 16. bls.): "Betr færi að lesa *mótkennanda* fyrir *mótkennandi*, og taka þannig saman: *ek treysti mér við þrenna Mistar mótkennanda.*" Jeg tel engan efa á, að svo eigi að lesa, og er þá þetta enn eitt, er sýnir síðari uppruna vísunnar, því að slíkar orðmyndir sem *kennandar* (= kennendr), *skerðandar* (= skerðendr) Ísl. forns. III. 60., *veitandar* (= veitendr) Nj. 44.[123.] k., *smíðandar* (= smíðendr) Nj. 44.[125.] k., eru að ætlun K. Gísl. eigi eldri en frá 13. öld (Nj. II. 222.). —

Hálfkenningar koma eigi fyrir í vísum í Grettis sögu, nema í vísunni í 17. k., 34. bls., en þar koma líka fyrir tvær hálfkenningar í síðari hluta vísunnar: *hrund* og *skorð*, og í vís. í 86. k., 190. bls.: *njörðr*, og má af þessu enn sjá, að vís. eru eigi mjög fornar, því að hálfkenningar koma eigi fyrir hjá fornskáldum allt fram að 14. öld, ef rjett er á litið.

Kenningar, er virðast benda á síðari uppruna vísna, eru t. d. *Fáfnis mýrr* 19. k., 39. bls., 1. vísa, og *ullar otri* (= björn) 21. k., 52. bls. —

Vísur þær fimm, er sagan segir, að Grettir hafi ort um æfi sína, þá er hann hafði tekið banamein sitt, eru allar ortar löngu eptir hans daga, og sumar þeirra ætla jeg yngstar vera af öllum vísum í sögunni, einkum þrjár vísurnar fyrstu. Fyrsta vísan er sjálfsagt aflöguð, þ. e. 3. og 4. vo., er eigi verða skýrð, eins og þau liggja fyrir í vísunni. Vísuorð þessi eru svo:

þá er berserkja birkis
böðharða sjöt varðag,

en J. Þ. breytir þeim á þessa leið:

þá er berserkjum birkis
böðharðum sjöt varðag,

og verður þá hugsunin allgóð. Fyrsta vísuorðið:

Opt nam sköpum skipta

er of stutt, en verið getur, að hið upphaflega sje:

Opt nam sköpum of skipta.

Síðari hluti þessarar vísu er svo:

Gall, er Hjarandi handa,
Hristar naðrinn missti;
Björn lét brátt ok Gunnar
báðir líf ok náðir.

Hjer er það athugavert, að í *Hristar-naðrinn* er greinirinn tengdur við orðið, og ætla jeg það bendi á síðari uppruna vísunnar. Vísuorðið: *Björn lét brátt ok Gunnar* sýnir og hið sama, því að jeg hygg, að höf. vísunnar hafi eigi ætlazt til, að það væri hendingalaust; hann virðist því hafa borið *Björn* fram sem *Bjönn*, eins og J. Þ. bendir á, er hann rímar það við *Gunn-*.

Í vísunni: *Svá varð skildr frá skáldi* . . . er 2. og 3. vo. eigi bragmállega rjett, og eru að líkindum aflöguð (*meiðir* gæti verið *meiðr*), og *meiðir veggja skeleggs minnis*, eins og þessi orð hafa verið skilin, er varla rjett kenning, að minnsta kosti er hún eigi fornleg nje venjuleg. Gæti ekki hjer hafa verið upphaflega: (*skeleggs*) *innis-*[1]*)veggja meiðr*, þ. e.: *imnir*, sverð (sjá Lex. poët.), sverðs-*veggr*, skjöldur; skjalda-*meiðr*, mannkenning? —

---

[1]) Kynni eiga að vera *imis* (*imir*—sverð?)?

Í vísunni: *Vítt frá ek at þorfinnr þætti* . . . er 6. vo. (*einlyndum, þótt mik fyndi*) of langt. Hið upphaflega kynni að hafa verið:

Áræði brast, eyðir	*úti orma setra*
einlyndr þótt mik fyndi	*einn; var'k eigi at beinni.*

J. þ. hefur eigi skýrt vísuna rjett. Rjettari skýring finnst í Ísl. forns. I. 274.—275. . Í vísunni er eigi átt við þorbjörn Öxnamegin, ein og J. þ. ætlaði, heldur er átt við þorfinn Arnórsson, er nefndur er í Ljósvetningasögu, og segir þar, að þeir Grettir fundust, "ok réð þar hvárrgi á annan" (Ísl. forns. II. 113.). —

Síðasta vísan af þessum fimm, er Grettir á að hafa ort um æfi sína, er ágætlega falleg og vel kveðin. *aldrs, þat var-a sjaldan* mun vera hin rjetta mynd fjórða vísuorðsins, eins og J. þ. getur til. þessi vísa er hin eina af þessum fimm vísum, er finnst í öllum handr. af sögunni, og virðist það benda á, að hún sje elzt þeirra.

Eru þá engar vísur í Grettis sögu ortar af þeim mönnum, er sagan eignar þær? Varla mun vera hægt að rengja, að þormóður Kolbrúnarskáld hafi kveðið vísuna, sem honum er eignuð. Ein af vísum þeim, sem eignaðar eru Önundi tréfót (*þótta' ek hæfr at hrotta* 8. k., 12. bls.), virðist allforn, og má vel vera, að Önundr tréfótr hafi kveðið hana. En af vísum þeim, sem Gretti eru eignaðar, ætla jeg elztar vera þessar í 63. k.:

Ríðk-at ek rækimeiðum . . .
Hnekki 'ek frá þar 'es flokkar . . .

og eru þær til færdar í Landn. II. 19. k. og eignaðar Gretti þar. þá er vísan

Heldu Hlakkar tjalda 74. k., 166. bls. .

Fyrri helmingur hennar er til færður í Snorra-Eddu I. 424., og eignaður Gretti. þá er önnur klámvísan, hin fyrri, á 170. bls. mjög forn. Enn fremur virðast allfornar þessar vísur:

Svinn mant segja kunna 63. k., 148. bls.;
Eigi veit, nema útan 28. k., 67. bls.,
Dulizk hefir margr í morgin 74. k., 166. bls.,

og má vel vera, að Grettir hafi ort vísur þessar allar. Forn sýnist og vera hin afbragðsfallega vísa

Tólf höfum gröf hjá gjalfri 19. k., 47. bls.,

er sagt er að Grettir hafi ort, er hann hafði drepið berserkina og virðist J. þork. eigi rengja, að Grettir hafi ort hana (Ark. VIII. 45.), enda getur berserkja-drápið verið sannur atburður, og ekki þarf svo á að líta, að Grettir hafi haft tólf berserkja afl, eins og Guðbr. Vigfússon segir (Safn t. s. Ísl. I 472.), en hitt virðist auðsætt, að sagan lætur Gretti vera yngri að aldri en hann hefur verið í raun og veru.

Eigi virðist ástæða til að rengja, að Grettir hafi ort vísurnar með kviðuhætti í 24. kap. og vísurnar með kviðuhætti í 52. kap., og verðum vjer því að ætla, að hann hafi ort þessar vísur.

Þá er enn vísan

Eigi máttu átta 90. k., 196 bls.,

er eignuð er Þórsteini drómundi, og hann á að hafa kveðið úti í Miklagarði. Þó að Spesar-þátturinn sje að eins æfintýri og seint saminn, þá er eigi hægt að rengja það, að Þórsteinn hafi hefnt Grettis úti í Miklagarði, og hefur verið samin um það þessi skáldsaga og knýtt við Grettis sögu, en um vísuna er það að segja, að hún er miklu eldri en þátturinn, og svo er hún fornleg, að vel mætti Þórsteinn fyrir þá sök hafa kveðið hana. Hins vegar er efni vísunnar um það, að átta menn gátu eigi náð saxinu af Gretti dauðum, áður en þeir hjuggu af honum höndina. Atburður þessi getur varla verið sannur. Jeg ætla því, að Þorsteinn hafi eigi kveðið vísuna, en hún hlýtur að vera kveðin fyrir 1200, eins og K. G. segir (Nj. II. 889.). —

Grett. 3 k., 5. bls.: *Glatt er-at mér, sízt mættum*
[*margt hremmir til snemma*]

(oss stóð geigr af gýgi)
galdri ellþrimu (skjaldar).

Setningarnar eru á þenna hátt greindar sundur í útgáfunni 1853, og er því ætlazt til, að svo sje tekið saman: *Mér er-at glatt, sízt mættum galdri ellþrimu; margt hremmir til snemma*; *oss stóð geigr af skjaldar-gýgi*, og virðist mjer þetta rjett, eptir því sem vísan liggur fyrir.

Jón Þorkelsson (Skýringar 1871) getur til, að *galdri* eigi að vera *galdrs*, og segir, að *galdr* sje "hljómr, vopnagnýr, bardagi", og *galdrs gýgr* sje bardaga tröllkona, öx eða höggvopn. En þetta ætla jeg eigi rjett, enda þótt *galdrs* fari betur í vísuorðinu, en *galdri*; *galdr* er hljómur, söngur, o. sv. frv., en eigi bardagi, nema það væri þá hálfkenning, en að hleypa að hálfkenningum, ætla jeg eigi rjett; *gýgr* á saman við *skjaldar; skjaldar-gýgr* er öx. *galdr* á saman við *ellþrimu.* J. Þ. segir, að *þrima* sje hjer = þruma; en jeg ætla, að *þrima* sje hjer = orusta [sbr. *þrimu-rækir* Grett. 96. bls.; *þrimu seiðr* = sverð Ísl. II. 338. — *seiðr* er þar = fiskur, en eigi "galdr, hljómr" (J. Þ.); sbr. *sigrborðs-seiðr* (J. Þ.: Skýr. 1868. 34. bls.)]. — *galdr ellþrimu* er = *galdr þrimu ells* (= *elds*); *þrimu-eldr* = sverð; sverðs-*galdr* = vopnagnýr, bardagi. — Vísuorðið *galdri ellþrimu skjaldar* er stirt, þótt það sje eigi rangt með öllu, og færi betur, ef vísuorðið byrjaði með eins-atkvæðis-orði, enda kynni mega rita

galdri' ellþrimu skjaldar,

en líklegra virðist þó, að svo megi líta á, að *i* í *galdri* stafi frá *i* í *gýgi*, og væri *mættum* í 1. vo. breytt í *mættumk* (= mætti mjer), mundi, ef til vill, hið upphaflega koma fram: *mér erat glatt, síz ellþrimu galdr mættumk.* —

Grett. 14. k., 26. bls.: *fljóð eru flest hin prúðu*
fullmálug . . .

J. Þ. ætlar, að *fámálug*, er Hólaútgáfan hefur, kunni að vera rjettara, og líta til þess, að Ásmundr hafi ætlað, að kvenfólkið hafi vitað eitthvað um meðferð Grettis á Keingálu,

en verið *fámálugt* um hana eða eigi viljað segja frá henni. Jeg ætla, að *fullmálug* geti verið rjett, og þessi hugsunin: venjulega þegir kvenfólkið eigi um það, er það veit, en það hefur þagað um bellibragð Grettis.

Grett. 17. k., 34, bls.: *Annat var, þá er at inni*
át Hafliði drafla
(hann þóttist þá heima)
hvellr at Reyðarfelli.

Fyrsta vísuorðið er of langt. *at* má sleppa, og rita *þá'r.* Þriðja vísuorðið er hendingalaust, og mun því vera, eins og J. Þ. þykir líklegt, eitthvað aflagað, enda sýnist það vera lítt skiljanlegt. *þykjast heima* þýðir J. Þ.: finna mikið til sín, og yrði það að vera hugsunin, ef þetta orðtæki er rjett. Jeg ætla að saman eigi orðin: *hann þóttist þá hvellr* = hann þótist þá maður, fann mikið til sín. Í stað *heima* get jeg til að lesa eigi *heitan*, og tek það saman við *drafla;* verða þá hendingar í vísuorðinu, og vísuhelminginn rita jeg þá á þessa leið:

Annat var, þá'r inni	*(hann þóttist þá) heitan*
át Hafliði drafla	*(hvellr) at Reyðarfelli.*

Grett. 19. k., 47. bls.: *einn nam ek öllum vinna*
útrauðr bráðan dauða.

Vísan er ágætlega falleg og vel ort. Hún er eignuð Gretti, og ætti að vera kveðin árið 1012. Vísuorðið *útrauðr bráðan dauða* er of langt (–́ –̀ | –́ – | –́ ⏑); það ætti að vera –́ –̀ | ⏑́ – | –́ ⏑, og gæti verið, að í stað *bráðan* ætti að lesa *hraðan;* sbr. *hraðfeigr* Nj. 40.[4., 7.]; og í sjálfu sjer sýnist ekkert á móti því, að segja *hraðr dauði*, enda þótt jeg viti ekkert dæmi upp á það, og *bráðr bani*, *bráðr dauði* sje hið venjulega orðtæki.[1])

Grett. 22. k., 54. bls.: *allhælinn í kappmælum.*

Jón Þorkelss. tekur saman: *ek þykkjumk ekki oft allhælinn í kappmælum* (Skýr. 13.), en mjer virðist ljóst, að þetta er

[1]) Eptir að þetta var ritað, hef jeg tekið eptir, að dr. J. Þork. ætlar einnig, að hjer megi lesa: *útrauðr hraðan dauða* (Ark. VIII. 45.).

rjettara í útg. 1853, þar sem innskotssetningin er látin vera: *opt þykkjumst ek ekki allhælinn*, en orðin *í kappmælum* eru tengd við

Baugs olli því bellinn
baldr . . .

K. G. vill fella burtu *í* í vísuorð.: *allhælinn í kappmælum*, og ætlar að það stafi af aflögun, enda gerir það vo. of langt (Nj. II. 256., 923.).

Grett. 63. k., 147. bls.: *ek man þér eigi þykkja*
ærr, leita ek mér færa.

J. Þ. ritar þetta svo (Skýr. 26. bls.):

ek man þér eigi þykja
örr, leita ek mér færa.

Hann segir: "Þetta orð á án efa að ritast *örr*, þ. e. *bráðr*, *skjótr*, *hugaðr*, en eigi *ærr*, þ. e. vitlaus, því að sú merking kemst hér eigi að. Hér er því *ö* og *æ* haft í aðalhendingum, og hefir því án efa sá, er vísuna orti, kveðið á einn veg að *ö* og *æ*". Þetta get jeg eigi fallizt á. Hin rjetta skýring á þessu er skýring K. G. í Nj. II. 444. *ek man eigi þykkja ærr* (*þér* á að fella burt) þýðir: jeg mun eigi þykja hegða mjer ráðlauslega, þar sem jeg vil eigi verða fyrir þeim Þóri, heldur þvert á móti hyggilega. Þessi er án efa hugsunin í orðum þessum. Hefði útgefandi Landn. Rvk. 1891 þekkt Nj. II. 444., get jeg eigi ætlað, að hann hefði ritað vísuorð þessi svo:

(*ek man þér eigi þykja*
ørr); *leitak mér føra* 165. bls.. —

Janus Jónsson.

"þangbrækku."

Sedan Kock år 1880 utgaf sin skrift: "Förklaring af fornsvenska lagord", har mig veterligen ordet *þangbrækku* icke diskuterats i vår filologiska litteratur. Det förefaller mig likväl, som om de textställen, där ordet uppträder, ännu icke fått en slutgiltig förklaring, och jag vill här försöka att lämna bidrag till en sådan.

I sin nyssnämnda uppsats har Kock mot Schlyter (och Collin) försvarat äldre språkforskares uppfattning af ordets betydelse (*"litus maris"*). Kocks argument, att den konsekventa, i alla sju texterna förekommande sammanskrifningen nödvändiggör tolkningen "hafsstrand" och förbjuder förklaringen *þang brækku* (= *brækku þang* = backens tång = skogen), detta argument torde icke rimligen kunna bestridas.

Men Kock åsyftar ej att gå längre än till att utreda, hvad skrifvarna menat, dvs. hvad vissa individer på 1280-talet och senare tänkt sig som ordets betydelse. En helt annan fråga blir, om denna afskrifvareuppfattning varit riktig, dvs. om ordet (och textställena) ursprungligen i lagarna haft just denna betydelse (och lydelse).

Nu synes mig verkligen åtskilligt tala för, att i de bevarade lagtexterna här föreligger ett missförstånd och däraf uppkommen förvanskning af ett äldre uttryck.

De ifrågavarande textställena äro:

VGL I Orb. 4 *þæt ær niþingsværk at bæræ sculd* (för *sciuld* l. *sciold*) *iuir þangbréccu* (:) *hæriær a sit eigh*(*it*) *land* (, *haui*) *firir giort iord* (,) *lan*(*d*)*suist ok lösum örum.*

VGL II Orb. 1,8 *Bær maþer skiolð iuir þengbrækku. ok hærriæ sit lanð. þæt ær orbotæ mal. ok sua allum þem hanum fylghiæ þær til.*

VGL II Add. 5, pr. *bær skiolð iuir þengbrækko* (hs. G.: *thængbrinku*) . . . *þessi mall æru all orbotæ maal.*

ÖGL Eþs. 30 *Nu hittis þæn man sum leþir a land sit hær utlænzskan. bær skiold iuir þang ok þanbriko* (uppl. af 1607: *thangbrykko;* hs. F: *tångbrinckio*). *hæria land sialfs sins ok brænnir. bindær folk ok bort före. leþis mæþ uitnum: þa hauær han firiwærkat eghn sinne. ok liui sinu ok sua allu þy sum han a innan lanþzs ok laghsaghu.*

Det brott, som i dessa lagställen åsyftas, kan icke vara annat än landsförräderi, det samma hvarom t. ex. Upl L talar i Manh. 15 (*hwar sum awghæn skiold föræ*r etc.). Det kan icke gärna vara fråga om sjöröfvares framfart mot kustbor (ungefär sådan som vikingars strandhugg i äldre tid). Ty i ÖGL talas uttryckligen om "utländsk här", hvarmed man icke kan mena sjöröfvare, som ju lika godt kunde vara östgötar, och dessutom innehålla så väl VGL (I Orb. 10; II Orb. 1,10) som ÖGL (Vaþam. 31,5) särskilda uttalanden om sjöröfveri.

Vidare torde det få anses som säkert, att med *sit eigh*(*it*) *land*, resp. *sit lanð*, i VGL menas Västergötland, med *land sialfs sins* i ÖGL Östergötland, men icke någon större politisk enhet (Sveakonungens rike); ty dessa lagars språkbruk synes icke medgifva, att *land* i sådant sammanhang betecknar annat än "landskapet", och till yttermera visso finna vi uti ÖGL *innan lanþzs ok laghsaghu* användt i slutet af samma lagbud.

Och slutligen böra några ord sägas om ännu en fråga af allmännare art, innan vi börja granskningen af de bevarade versionerna. Hos hvartdera af de bägge sinsemellan närbesläktade götafolken förekom en lagbestämmelse angående landsförräderi; dessa båda stadganden motsvara hvarandra till innehållet, medan de till formen delvis ordagrant öfverensstämma just i den fras, som har de mest ålderdomliga och mest poetiskt åskådliggörande uttrycken. Det synes då icke vara för djärft att antaga, att uttrycken i denna gamla fras ursprungligen varit alldeles de samma för bägge lagarna, dvs. att versionerna *bær skiold iuir þangbrækku* (VGL) och

bær skiold iuir þang ok þan(g)briko (ÖGL) äro att återföra till en och samma formel.

Vi vilja nu något närmare betrakta de redaktioner af lagstadgandet, VGL och ÖGL förete.

Uti ÖGL är skildringen af det brottsliga förfarandet vida utförligare än i VGL. Den senares formulering är sammanträngd och excerptmässig; lagen uppräknar nämligen här flera *niþingsværk* och behandlar hvart och ett af dem helt kort. ÖGL däremot ger omständligt besked och smyckar sin framställning med åtskilliga allitterationer, som tyckas vara ålderdomliga och förskrifva sig från den muntliga lagsagan.

Det enda af dessa allittererade uttryck, som väcker betänkligheter, är just *þang ok þan(g)briko.* Att bägge leden få ungefär samma betydelse, är visserligen i och för sig icke förvånande, ty så plägar ofta vara fallet. Men då synonymer sammanställas i allitteration såsom i de af Kock exempelvis anförda *bant ok bastaþi*, *boæ ok byggia*, *röuara ok ransmæn*, äro de dock formellt olika (med undantag naturligtvis för uddljudet), och det är just i denna formella olikhet och de därvid knutna associationerna, som uttryckets estetiska och mnemoneutiska värde väsentligen ligger. Men i *þang ok þan(g)briko* allittererar *þang* med sig självt. Nu finnas visserligen i det fsv. lagspråket allittererade förbindelser, som i formellt afseende äro byggda på samma sätt som *þang ok þan(g)briko.* Af sådana anför Lind i afhandlingen "Om rim och verslemningar i de svenska landskapslagarna": *brok æller brokabelti*, *lef oc lefs sufl*, (*friþer se lykt at*) *laghum ok lagha fallum* — flera har jag ej kunnat anträffa. Emellertid visar det sig, att af dessa tre uttryck de bägge första icke äro till innehållet jämförliga med *þang ok þan(g)briko*, ty *brokabelti* användes icke synonymt med *brok*, ej heller *lefs sufl* med *lef.* Hvad åter angår *laghum ok lagha fallum* (där leden onekligen kunna gälla som synonyma), så tillhör detta uttryck den mångordiga slutrimmade

afslutningsramsan i Upl L, Sdm L och Vm L II; *lagha fallum* har upptagits för att bilda rim med *os allum* och försvarar alltså sin plats vida bättre än det fadda upprepandet af *þang* i ÖGL. Denna saft- och kraftlösa förbindelse kan svårligen ha gamla anor; ty bättre förstodo verkligen lagstiftarna att forma sina minnesregler.

Men är då VGL:s version *bær skiold iuir þangbrækku* den ursprungliga, och har denna i Östergötland fått en så olämplig utvidgning? Eller härstamma bägge versionerna från en gemensam tvåledad, hvilken blifvit på olika sätt förvanskad?

Valet mellan dessa alternativ beror utan tvifvel ytterst på det begrepp, man vill inlägga i det eller de ord, som ursprungligen borde ha följt efter prep. *iuir*. Kan man blott fastställa, hvilket begrepp innehållet här fordrat, så blir det jämförelsevis enkelt att afgöra, om *þangbrækku* (= hafsstrand) ensamt kunnat vara ett någorlunda tillfyllestgörande uttryck för detta begrepp, eller om ett tvåledadt uttryck varit oumbärligt.

Nu torde, af hvad här ofvan blifvit sagdt, med ganska hög grad af visshet framgå, att det i lagformeln är fråga om ett fientligt infall öfver landskapets gräns. Det begrepp, som formeln i sin ursprungliga lydelse haft att beteckna efter prep. *iuir*, bör alltså ha varit Västergötlands gräns, när formeln brukades i VGL, Östergötlands, då formeln förekom i ÖGL.

Prioriteten i formelns användning måste väl snarast tilldömas västgötarna, då man ju har skäl att anse dem hafva tidigare än östgötarna fått ordnade samfunds- och rättsförhållanden.[1]

---

[1]) Möjligt är väl också, att användningen af ordet *þang* skulle snarare erbjuda sig för västkust- än östkustbor; men härom vågar jag ej närmare uttala mig.

Huru Västergötlands gräns räknats på den tid, då lagformeln först kommit i bruk, är nog omöjligt att exakt bestämma, eftersom det dels är ovisst, huru långt tillbaka denna tidpunkt bör förläggas, dels landskapets gräns mot Norge (och kanske äfven åt andra håll) tyckes ha varit ganska växlande. Men så mycket är fullt visst, att Västergötland haft landgränser, som i utsträckning ingalunda stått efter dess gränser åt hafvet till, utan snarare betydligt öfverträffat de senare. Västergötlands landgränser torde mestadels ha utgjorts af skogiga obygder, hvilka rimligen i någon mån försvårade, men visst icke omöjliggjorde fientliga infall, helst då förrädare visade vägen.

Det blir därför knappast möjligt, att en beteckning af Västergötlands för fiender tillgängliga gräns skulle ha gjort afseende endast på hafskusten. Ett så ofullständigt beteckningssätt borde ha varit till den grad oklart och stötande, att det icke kunnat vinna häfd. Däremot låter det väl tänka sig, att ett af gammalt häfdvunnet uttryck, som från början på ett tillfredsställande sätt betecknat "gränsen", äfven sedan det genom stympning blifvit inadekvat, likväl kunnat kvarstå i denna betydelse.

Anmärkas bör, att VGL i ett annat fall betecknar landskapets gräns på korrekt sätt; i I Arfþ. 13,4 säges om den, som reser ur landskapet (så att man sedan ej kan få säker underrättelse om hans under frånvaron inträffade död): *far . . . a skip allær til sk(o)gs* (ungefär lika i II).[1])

Östergötland tyckes väl hafva (åtminstone i den historiska tiden) varit mindre än Västergötland utsatt för fientliga infall från landsidan. Men dels måste man, såsom vi redan anmärkt, förutsätta, att frasen ursprungligen haft samma

---

[1]) Också annars finner man i lagarnas allittererade formler sammanställning af väg till lands och sjös, till vatten eller skog, t. ex. ÖGL Kristn. 20 *a uatnum ælla uæghum*, VmL I Bygn. 19,3 *farwægh. baþi til waz oc wiþar.*

lydelse i bägge landskapen, dels är det just i ÖGL, som uttrycket uppträder tvåledadt och därigenom synes peka tillbaka på en form, som omnämnt såväl landgräns som hafskust.[1])

I sin ursprungliga gestalt har formeln säkerligen för landgränsen eller gränsskogen haft den omskrifning ("kenning"), som Schlyter sökt vindicera åt *þangbrækku;* jag ansluter mig alldeles till hans argumentation, blott med det förut antydda förbehållet, att sammanskrifningen beror på ett i senare tid inträdt missförstånd af den äldre betydelsen. I formelns gamla gestalt har alltså, enligt min mening, kenningen *þang brækku* (= backens tång, skogen) bildat det ena ledet, troligen det senare ledet, eftersom ÖGL indicerar denna plats. Det återstående (förra) ledet har utgjorts af någon beteckning för hafskusten. Det är dock knappast troligt, att beteckningen kunnat bestå i *þang* ensamt (såsom ÖGL:s text kunde förleda oss att gissa), ty för en sådan form af frasen talar hvarken inre rimlighet eller analogi (jfr ofvan). Mycket antagligare är, att *þang* i detta led åtföljts af en genitiv bestämning, som bildat motsats till *brækku* och framhållit, att *þang* här skulle tagas i sin egentliga betydelse ("hafstång").

Formelns ursprungliga lydelse skulle alltså tills vidare kunna tecknas sålunda:

(*iuir*) *þang* . . . *ok þang brækku*,

hvari punkterna markera platsen för den genitiv, som bestämt det första *þang*.

Men bindeordet *ok* har icke varit fullt passande för den ursprungliga betydelsen; det har troligen i ÖGL samtidigt med den ändring i uttryckets mening, stympningen och förvanskningen framkallat, inkommit i stället för ett äldre *ælla*.

---

[1]) Dessutom bör det kanske anmärkas, att ÖGL:s uttryck *leþir* (*hær utlænzskan*) tyckes passa något bättre om landväg än om sjöväg.

Dessutom är det naturligtvis icke nödvändigt, att *þang* funnits upprepadt i frasens äldsta form. Sannolikt hafva två formuleringar förekommit, en kortare och en längre:

þang . . . ælla brækku samt
þang . . . ælla þang brækku.

Försöket att uppspåra det ord, som bortfallit ur formeln, skall måhända ej ha stora utsikter att lyckas. Ty om detta ords försvinnande berott därpå, att det blifvit föråldradt och obegripligt för väst- och östgötarna redan på 1200- och 1300-talen, så kan denna omständighet i och för sig knappast gifva oss någon ledning. Det är därför med stor tvekan, jag framställer följande spekulationer.

Ordets betydelse torde (jfr ofvan) ha varit "strand" eller "haf" eller "vatten" eller ock något begrepp, som genom metafor eller metonymi (synekdoke) kunnat ersätta en af de nämnda betydelserna.

Angående ordets form har man skäl att förmoda åtskilliga ljudlikheter med *brækku*, ty dels blir ordets försvinnande förklarligare, om det låtit mycket likt *brækku* och därför, när det själft blifvit oförstådt, kunnat så att säga sammansmälta med detta; dels har man rätt att i en fras af så poetisk färg förutsätta allitteration och kanske äfven assonans ("hending"); särskildt i den kortare versionen (*þang . . . ælla brækku*) torde något slags rim blifva oeftergifligt.

Dessa förutsättningar hafva kommit mig att gissa på en (eljest icke uppvisad) svensk motsvarighet till det fornvästnordiska, i poesi stundom förekommande maskulinet *breki*, "bölja" (eg. "brottsjö"? "bränning"?). Af formlerna

iuir þang bræka ælla brækku och
iuir þang bræka ælla þang brækku

skulle då snarast den förra ha gifvit upphof till VGL:s, den senare till ÖGL:s versioner, ehuru naturligtvis den senare (längre) kunnat ligga till grund för båda.

Med afseende på ljudmotsvarigheten kan *bræka—brækku* jämföras med *brötir nær brötto* (Upl L Viþ. 20,2); något längre bort står *skælla all i skalu* (ÖGL Vaþam. 19).

Göteborg i april 1900 **G. Cederschiöld.**

Bibliografi for 1899 [1].

Af **O. S. Jensen.**

I. Bibliografi, literaturhistorie og biografi.

Andersen, D. Nordgermanisch. 1897. (IFAnz. X, 218—226).

Bergh, S. Schweden. (Jahresberichte d. Geschichtsw. 20. Jahrg. III, 137—145).

Björling, C. G., Jørgensen, P. J., Taranger, A. Nordisk Litteraturfortegnelse 1898. (T. f. Retsvidenskab. XII, 389—425).

Bygdén, L. Svenskt anonym- och pseudonymlexikon. Bibliografisk förteckning öfver uppdagade anonymer och pseudonymer i den svenska litteraturen. H. 1—2. Upsala. 1898—99. 8:o. 7 s. + Sp. 1—192. (= Skrifter utg. af Svenska Literatursällskapet. 17: 1—2).

Förteckning på äldre handlingar rörande Vestergötland, införda i sin helhet eller i utdrag i Del. I (häft 1—10) af Vestergötlands Fornminnesförenings Tidskrift. 16 s. (Vestergötl. FmfT. X).

Gödel, V. Katalog öfver Kongl. Bibliotekets fornisländska och fornnorska handskrifter. III. S. 193—304. Sthm. 8:o. (i: Kongl. Bibliotekets handlingar. 21).

Jahresbericht über die erscheinungen auf dem gebiete der germanischen philologie. 20. jahrg. 1898. Dresden und Leipzig. 8:o. 7.+458 s. 9 m. (S. 30—60: *A. Gebhardt,* Skandinavisch).

Jensen, O. S. Bibliografi for 1897. (Ark. XV, 278—319).

Lind, E. H. Svensk literaturhistorisk bibliografi. XVII. 1897. 14 s. (Saml. XX).

Mackeprang, M. Fortegnelse over historisk litteratur fra året 1898, vedrørende Danmarks historie. 41 s. (HTda. 7. R. II).

Mestorf, J. Aus der nordischen Literatur. (Archiv für Anthropologie. XXVI, 224—245).

Olrik, Axel. Nordisk folkeviseliteratur i de sidste aar. (Dania. VI, 92—110).

Pettersen, H. Bibliotheca Norvegica. Bd. I. Norsk Boglexikon 1643—1813. Beskrivende Katalog over Bøger trykte i Norge i Tidsrummet fra Bogtrykkerkunstens Indførelse til Adskillelsen fra Danmark. H. 1. Krnia. 4:o. 288 s. 20 kr.

---

[1] Om forkortelserne se Ark. XV, 278.

Repertorium diplomaticum regni Danici mediævalis. Fortegnelse over Danmarks Breve fra Middelalderen med Udtog af de hidtil utrykte. Udg. ved *K. Erslev* i Forening med *W. Christensen* og *A. Hude*. Bd. 3. H. 1 (1401—1420). Kbh. 8:o. 272 s. 2 kr.

Schybergson, M. G. und *Hackman, A.* Finnland. (Jahresberichte der Geschichtsw. 20 Jahrg. III, 146—153).

Setterwall, Kr. Svensk historisk bibliografi 1898. (HTsv. XIX. Bilaga).

Stock, Fr. Die Flatey-Handschrift. (Das litterarische Echo. 1. Jahrg. H. 20).

— Der Codex flateyensis (die Flateyjar-bók). (Zeitschr. f. Bücherfreunde. 3. Jahrg. I, 152—7).

Bang, A. Chr. Dokumenter og studier vedrørende Den lutherske katekismus' historie i Nordens kirker. II. Udgivet af *S. Odland*. Univ.-progr. Chra. 8:o. 319 s.

Batka, Richard. Altnordische Stoffe und Studien in Deutschland. 2. Abschnitt. Klopstock und die Barden. I. Klopstock. (Euphorion. VI, 67—83).

Bing, Just. De første begyndelser til nynorsk literatur. (Ringeren. II, 461—4).

Brandrud, A. Kirkehistorisk Studium og kirkelig Historieskrivning i Norge og Danmark efter Reformationen indtil Holberg. (For Kirke og Kultur. VI, 77—97).

Bugge, S. The Home of the Eddic Poems with especial reference to the Helgi-lays. Revised ed. with a new introduction concerning Old Norse Mythology. Translated by *W. H. Schofield*. London. 8:o. 79 + 408 s. 12 sh. (Anm. ZfVk. IX, 452—5 af O. Jiriczek. — Folk-Lore. X, 450—6 af F. York Powell. — The English Hist. Review. XIV, 545—6 af W. A. Craigie. — Mélusine. IX, 233—4 af H. Gaidoz).

Cederschiöld, Gustaf. Om Erikskrönikan, ett historiskt epos från folkungatiden. Göteborg. 8:o. 265 s. 2,75 kr. (= Populärt vetenskapliga föreläsningar vid Göteborgs Högskola. XI). (Anm. FT. 1900. I, 506—7 af H. G—s).

Christensen, H. Streiftog i "Oplysningstiden". Krnia. 8:o. 8 + 264 s. 3,50 kr.

— Holberg og Eilschov som danske forløbere for gjennembruddet i livsopfatning i "Oplysningstiden". (Ringeren. II, 100—103).

— Mænd og verker fra den norsk-danske "oplysningsperiode". (Samtiden. X, 144—149).

— Bondelivsidealet i dets udvikling indenfor de nordiske litteraturer fra renæssancen til vore tider. (smst. 401—426).

Edda-kvadi. Kvar dei hev heime. (Syn og segn. V, 89—116).

Gigas, E. Litteratur og Historie. Studier og Essays. 2. Samling. Kbh. 8:o. 4 + 237 s. 3 kr.

Grohmann, W. Herders nordische Studien. Berlin. 8:o. 167 s. 1,50 m.

Hansen, P. Illustreret dansk Litteraturhistorie. 2. Udg. H. 23—34. Kbh. 8:o. 0,85 kr. f. hv. H.

Jónsson, Finnur. Bjarkemåls alder. (Ark. XV, 267—8).

Kjær, N. Holbergs forhold til skjelmekomedien. (Ringeren. II, 403—5, 415—7).

Küchler, K. Isländische Dichter in Deutschland. (Internationale Litteraturberichte. 1899, No. 7—11).

— Ein isländisches Drama in Deutschland. (smst. No. 19—20).

Marconi, G. Svenska helgonet Birgittas lefverne. Bearbetning från italienskan. Sthm. 8:o. 196 s. 1,50 kr. (Anm. FT. 1900. II, 143—4 af H. Vendell).

Palm, C. U. Gamla svenska kistbref. (Ord och bild. VIII, 289—299).

Poestion, J. C. Isländische Kultur und Litteratur der Gegenwart. (Wiener Rundschau. 3. Jahrg. 452—58).

Rønning, F. Rationalismens tidsalder. Sidste halvdel af 18. århundrede. En literærhistorisk fremstilling. 3. del. Det Rahbek-Baggesenske tidsrum. 1785—1800. 2. afd. 1793—1800. Kbh. 8:o. 449 s. 6 kr. (Anm. Dania. VII, 244—51 af K. Mortensen. — NT. 1899, 573—6 af Jul. Clausen).

Wagner, Hedwig. Tasso und die nordische Heldensage. (Euphorion. VI, 1—18).

Warren, S. J. De Grieksch-Christelijke roman Barlaäm en Joasaf en zijne parabels. Rotterdam. (Skoleprogram). (Anm. De Gids. 1899. IV, 201-202 af G. K[alff]).

Wrangel, Ewert. Till belysning af de litterära förbindelserna mellan Sverige och Tyskland under 1600-talet. Lund. 4:o. 25 s. (= Lunds Univ. Årsskr. XXXV. Afd. 1. N:r 4).

Þorkelsson, Jón. Svartur á Hofstöðum. (Ark. XV, 240—6).

Åkerblom, Axel. Lilja. En religiös dikt från Islands medeltid. (NT. 1899, 465—81).

Aasen, Ivar.

Folkevennen. XLVII, 5—16, 65—75, 129—141 af *I. Belsheim.*

Rygh, Oluf.

Folkebladet. 1899, 265—8 af *O. A. Øverland.* — HTda. 7. R. II, 240—41 af *Joh. Steenstrup.*

II. Tidsskrifter og lærde selskabers skrifter.

Arkiv för nordisk filologi utg. genom *A. Kock.* Bd. 15 (N. F. 11) H. 3—4. S. 219—402. — Bd. 16 (N. F. 12) H. 1—2. S. 1—208. Lund. 8:o. 6 kr.

Dania. Tidsskrift for dansk sprog og litteratur samt folkeminder. Udg. af *V. Dahlerup, O. Jespersen* og *Kr. Nyrop.* 6. Bd. Kbh. 8:o. 246 s. 4 kr.

Nyare bidrag till kännedom om de svenska landsmålen ock svenskt folklif. Tidskrift utgifven på uppdrag af landsmålsföreningarna

i Uppsala, Helsingfors ock Lund genom *J. A. Lundell.* H. 65—67. 1899. A—C. Sthm. 8:o. 4,50 kr. (Anm. FT. 1900. I, 423—4 af R. N—g. — Årg. 1897—1898 anm. FT. 1900. I. 243—6 af R. N—g).

Aarbog for dansk Kulturhistorie. 1899. Udgiven af *Poul Bjerge.* Kbh. 8:o. 192 s. 2 kr. (Anm. Dania. VII, 62—64 af Kr. Nyrop).

Aarbøger for nordisk Oldkyndighed og Historie. 1899. 2. Række. 14. Bd. Kbh. 8:o. 316 + 10 s. 4 kr.

Antiqvarisk tidskrift för Sverige. Utg. genom *H. Hildebrand.* XIV. 1. Sthm. 8:o. 203 s. 2,50 kr.

Árbók hins íslenzka fornleifafélags. 1899. Rvík. 8:o. 44 s. + 2 tvl. 4 kr.

Jónsson, Brynjúlf. Athugasemd um árbók Fornleifafélagsins 1898. (Árb. h. ísl. fornl. 1899, 38—39).

Bidrag till kännedom om Göteborgs och Bohusläns fornminnen och historia utg. på föranstaltande af länets fornminnesförening. H. 25. (Bd. 6. H. 4). S. 259—432 + 5 pl. Gbg. 8:o. 5 kr.

Bidrag till vår odlings häfder. Utg. af *A. Hazelius.* Sthm. 8:o. VI. 115 s. 3 kr. — VII. 22 s. 0,75 kr.

Bidrag till Södermanlands äldre kulturhistoria, utg. af Södermanlands fornminnesförening. X. Sthm. 8:o. 124 s. 3 kr.

Foreningen til norske Fortidsmindesmerkers Bevaring. Aarsberetning for 1898. Krnia. 8:o. 166 + 20 s.

Fra Arkiv og Museum. Studier og Aktstykker vedkommende de danske Østifters Historie og Topografi. Bd. 1. H. 1—2. Kbh. 8:o. 88 s. 4 kr. årlig.

Jämtlands läns fornminnesförenings tidskrift. Bd. 2. H. 3. S. 129—84 + 3 pl. 0,90 kr.

Kulturhistoriska meddelanden, qvartalskrift utg. af Kulturhistoriska Föreningen för Södra Sverige genom *G. J:son Karlin.* Bd. 1. 3. årg. 1897—98, häft. 3. S. 61—88. Lund. 8:o. 0,75 kr.

Meddelanden af Gestriklands Fornminnesförening. 1898. 8:o. 41 s.

Mémoires de la Société Royale des Antiquaires du Nord. Nouvelle Série. 1899. Copenhague. 8:o. S. 229—296. 1 kr.

Samlinger til jydsk Historie og Topografi. 3. R. 2. Binds 1—2 H. Redigeret af *Chr. Villads Christensen.* Kbh. 8:o. 224 s. 4 kr.

Skrifter udgivne af Bergens historiske forening. N:o 5. Bergen. 8:o. 30 + 75 + 18 + 8 + 5 + 2 s. + 4 pl.

Svenska fornminnesföreningens tidskrift. Bd. 10. H. 3—4 (n:o 30—31). S. 205—344. Sthm. 8:o. 4,50 kr.

Sønderjyske Aarbøger. 1899. Udgivne af *H. P. Hanssen-Nørremølle, Gustav Johansen* og *P. Skau.* Flensborg. 8:o. 324 s. 4 kr. (Anm. Dania. VII, 143—4 af O. Jespersen).

Upplands fornminnesförenings tidskrift. Utg. af *Rolf Arpi.* XX. (Bd. 4. H. 2). Med 5 planscher, 3 porträtt och 2 afbildningar i texten. Uppsala. 8:o. 141 s. 3 kr.

Vestergötlands fornminnesförenings tidskrift. H. 10. Utgifvare: *T. Ödberg*. Sthm. 8:o. 111 + 16 + 6 s. 5 kr. Med bilaga: Skara stifts kyrkliga jordebok af år 1540. I. 44 s. (Anm. HTsv. XIX. Öfv. och gr. 54—55 af E. Hildebrand).

Danske Magazin indeholdende Bidrag til den danske Histories og det danske Sprogs Oplysning. 5. Række. 4. Bd. H. 2. S. 97—192. 2 kr.

Historisk Tidskrift utg. af Svenska Historiska Föreningen genom *E. Hildebrand*. 19. årg. 1899. Sthm. 8:o. 334 + 82 s. + bilagor. 5 kr.

Historisk Tidsskrift udg. af Den norske historiske Forening. 3. R. 5. Bd. 2. H. Krnia. 8:o. S. 218—472. 4 kr.

Historisk Tidsskrift, 7. Række, udg. af den danske historiske Forening. Redigeret af *J. A. Fridericia*. 1. Bd. H. 6. S. 581—665. — 2. Bd. H. 1—4, 416 + 41 s. Kbh. 8:o. 4 kr.

Safn til sögu Íslands og íslenzkra bókmenta að fornu og nýju. Gefið út af hinu íslenzka bókmentafélagi. III, 4. S. 511—700. Kph. 8:o.

Literaturblatt für germanische und romanische Philologie. Hrsg. von *O. Behaghel* und *Fr. Neumann*. 20. Jahrg. Lpz. 4:o. 24 + 432 sp. 11 m.

Samlaren. Tidskrift utg. af Svenska literatursällskapets arbetsutskott. 20:de årg. 1899. Upsala. 8:o. 3 + 116 + 14 s.

Skrifter utgifna af Svenska Literatursällskapet i Finland. 39. Förhandlingar och uppsatser. XII. Hfrs. 8:o. 71 + 193 + 11 s. 2,25 kr.

III. Nordisk sprogvidenskab.

1. I almindelighed.

Hellquist, Elof. Om fornnordiska sammansättningar med kortstafvigt verb till första sammansättningsled. (Ark. XV, 230—9).

Jespersen, O. Fonetik. En systematisk fremstilling af læren om sproglyd. H. 3. Den specielle dels slutning. S. 329—634 + 8 s. Kbh. 8:o. 6,50 kr. (Anm. Die neueren Sprachen. VIII, af H. Klinghardt. — Taal en Letteren. IX af J. H. Gallée. — NT. 1900, 255—8 af G. Forchhammer. — Cbl. 1900, 1702 af W. V.).

Kock, Axel. Studier över fornnordisk vokalisation. (Ark. XV, 323—60).

Kristensen, M. Samlende kræfter i sprogudviklingen. Kbh. 8:o. 59 s. (= Studier fra Sprog- og Oldtidsforskning. N:r 41).

Rittershaus, Ad. Die Ausdrücke für Gesichtsempfindungen in den altgermanischen Dialekten. Ein Beitrag zur Bedeutungsgeschichte. 1. Teil. Zürich. 8:o. 14 + 81 s. 2 m. (= Abhandlungen hrsg. von der Gesellschaft für deutsche Sprache in Zürich. III).

Uhlenbeck, C. C. De onderlinge verhouding der oudgermaansche tongvallen en hunne plaats in den indogermaanschen taalstam. Rede. Leiden. 8:o. 33 s.

Wood, Fr. A. Etymologisches. [Aisl. *hýrr*; aisl. *kūra*, schw. *kūra*, dän. *kūre*; aisl. *nūr*; aisl. *gīsl*; aisl. *mara*; aisl. *sæll*; aisl. *skrūfa*, *skurfor*]. (Beitr. XXIV, 529—33).

2. Islandsk og oldnorsk.

a. Grammatik og leksikografi.

Bugge, Sophus. Det oldislandske elliptiske Udtryk *sólsetra*, *sólsetrum*. (Ark. XVI, 200-202)..

Friđriksson, Halldór Kr. Svar til Ísafoldar (um rjettritunarmálid). Rvík. 1898. Fol. 8 sp.

Gebhardt, A. An. *væringjar*. (Beitr. XXIV, 411—412).

Johansson, K. F. Über aisl. *eldr*, ags. *æled* "feuer" usw. (ZfdPh. XXXI, 285—302).

Jónsson, Jón. Um íslenzk mannanöfn. (Safn til sögu Íslands. III, 569—700).

Kock, A. Etymologisch-mythologische Untersuchungen. (IF. X, 90—111).

Loewe, R. Silbendissimilationen im Germanischen [*mámatr*, *kongr*, *pengr*, *lít*]. (KZ. XXXV, 609—611).

Magnússon, Eiríkr. *Vilmogum* or *vílmogum?* (Ark. XV, 319—20).

Olafsson, Jón. Svar til dr. B. M. Ólsens gegn stafsetningar-húslestri hans í Stúdentafélaginu. Rvík. 8:o. 16 s.

Umræđur um íslenzka stafsetning á fundi hins íslenzka stúdentafélags 27 jan. 1899. Gefiđ út ađ tilhlutun stúdentafélagsins. Rvík. 8:o. 31 s. 0,25 kr.

Zupitza, E. Aisl. *meiđa*. (BB. XXV, 98—99).

b. Tekster, oversættelser og kommentarer.

Die Völuspa. Herausgegeben und erklärt von *Ferdinand Detter*. 56 s. 8:o. (= Sitzungsb. d. phil.-hist. Cl. d. Wiener Akad. d. Wiss. Bd. 140. 5. Abh.). 1,30 m.

Diplomatarium Islandicum. Íslenzkt fornbréfasafn, sem hefir inni ađ halda bréf og gjörnínga, dóma og máldaga, og ađrar skrár, er snerta Ísland eđa íslenzka menn. Gefiđ út af Hinu íslenzka bókmentafélagi. V, 1. S. 1—432. Kph. 8:o. V, 2. S. 433—816. Rvík. 8:o.

Fornsöguþættir I. Gođasögur og forneskusögur. Búiđ hafa til prentunar *Pálmi Pálsson* og *Þórhallur Bjarnarson*. Rvík. 8:o. 6 + 242 s.

Fornsöguþættir II. Íslendingasögur I. Búiđ hafa til prentunar *Pálmi Pálsson* og *Þórhallur Bjarnarson*. Rvík. 8:o. 229 s.

Íslendinga sögur. Búiđ hefir til prentunar *Valdimar Ásmundarson*. Rvík. 8:o. 25. Gísla saga Súrssonar. I og II. 7 + 210 s. 0,80 kr. — 26. Fóstbræđra saga. 4 + 168 s. 0,60 kr. — 27. Vígastyrs saga og Heiđarvíga. 6 + 117 s. 0,50 kr.

Snorri Sturluson. Heimskringla. Nóregs konunga sǫgur. Udg. for

Samfund til udgivelse af gammel nordisk litteratur ved *Finnur Jónsson*. H. 7. (3. bd. s. 353—576). Kbh. 8:o.

Den ældre Edda. Norrøne oldkvad fra vikingetiden 9—11 aarh. e. Chr. Oversatte af *G. A. Gjessing*. Kra. 8:o. 279 s. 3,50 kr.

Ein taatt um Eindride og Erling. Fraa gamallnorsk ved *Olav Aasmundstad*. (Syn og segn. V, 65—78).

Eine Rede gegen die Bischöfe. Altnorwegische politische Streitschrift aus König Sverre's Zeit. Uebersetzt nach der Ausgabe von Gustav Storm, Christiania 1885 von *A. Teichmann*. Univ.-progr. Basel. 4:o. 48 s. (Anm. Tidsskrift f. Retsvid. XIII, 237—9 af G. Storm. — DLz. 1900, 1338—9 af E. Mayer).

Erik den Rødes Saga eller Sagaen om Vinland, oversat af *Gustav Storm*. Ill. af Hj. Johnsen og Chr. Krogh og forsynet med historiske Karter. Krnia. 8:o. 36 s. 1 kr.

Gunnlaugs saga ormstungu. La saga de Gunnlaug Langue de Serpent, traduite de l'ancien Islandais avec une introduction par *Félix Wagner*. Gand et Paris. 8:o. 100 s. 1,50 fr. (Anm. Litbl. 1900, 278 af W. Golther. — Cbl. 1900, 940 af —nn—. — DLz. 1900, 354—5 af E. Mogk).

Laksdøla eller Soga um laksdølarne. Fraa gamallnorsk ved *Stefan Frich*. (Tillegg til Syn og segn nr. 6 1899). Krnia. 8:o. 199 s. 1,75 kr.

Laxdœla saga. Translated from the Icelandic by *Muriel A. C. Press*. London. 12:o. 8 + 276 s. 1 s. 6 d.

Laurents Hanssøns Sagaoversættelse udg. af *G. Storm*. Chrnia. 8:o. 10 + 146 s. 3,60 kr. (= Vid. Selsk. Skr. II. Hist.-filos. Kl. 1898. 1.) (Anm. DLz. 1900, 736—7 af A. Heusler).

Nordiska fornkväden öfversatta af *Axel Åkerblom*. I. De femton första sångerna af Wiséns Carmina norrœna. Lund. 4:o. 56 s. (i: Redogörelse för Jönköpings högre allm. läroverk 1898—1899). Også i særtryk. 1,50 kr.

Snorre Sturlassøn. Norges Kongesagaer (til Aar 1177) oversat af *G. Storm*. Krnia. 4:o. 682 s. Pragtudgave 24 kr. Folkeudgave 13,50 kr.

Sverrissaga. The Saga of King Sverri of Norway, translated by *J. Sephton*. London. 8:o. 30 + 288 s. + 8 kort. 15 sh. (= Northern Library. Vol. IV). (Anm. Folk-Lore. XI, 193—6 af W. A. Craigie. — The English Hist. Review. XIV, 754—5 af W. P. Ker).

Weisser, A. [Umdichtung des Rîgsmâl od. d. Lied v. Erich d. Germanen Stammvater]. (Monatsblätter für deutsche Litteratur. 3. Jahrg. 315—21).

Boer, R. C. Kritische und exegetische bemerkungen zu skaldenstrophen. I. Zur Grettis saga. II. Zur Fóstbrœđra saga. III. Zur Gunnlaugs saga ormstungu. (ZfdPh. XXXI, 141—159).

Friðriksson, H. K. Vǫlundarkviða 8, 1—2. (Ark. XVI, 95—96).
Gebhardt, A. Völuspá 5, 1—4. (Beitr. XXIV, 412—413).
Jónsson, Janus. Á við og dreif. Smáathugasemdir við fornan kveðskap. (Ark. XV, 376—90).
Kölbing, E. Ein schlusswort zu Cederschiölds ausgabe der Bevis saga. (Beitr. XXIV, 414—420. — Erwiderung. Von *G. Cederschiöld.* smst. 420—23).
Thorkelsson, Jón. Bemærkninger til adskillige Oldtidsdigte. (Ark. XV, 219—30).
Åkerblom, Axel. Bidrag till tolkningen af skaldekvad. (Ark. XV, 269—74).

Færøsk.

Smásangir og Sálmar givnir út av Föroyinga-felag i Keypmannahavn. Kph. 8:o. 2 + 154 s.

3. Dansk.

a. Grammatik og leksikografi.

Andersen, Nik. Det danske sprogs indflydelse på höjtysk i Nordslesvig. (Dania. VI, 129—183, jvf. smst. 235).
Brix, Hans. Om Stavelserimet i Dansk. II. (Dania. VI, 30—76).
Dahlerup, V. Hovedpunkter i det danske Sprogs Historie. Kbh. 8:o. 16 s. 0,20 kr.
Gigas, E. Lhombrespillets Terminologi. En filologisk Studie. (E. Gigas: Litteratur og Historie. II, 212—237).
Hoff, H. Bemærkninger angaaende dansk Sprog. (Vor Ungdom. 1899. 298—318).
Jensen, J. M. Lidt mere om dekorerede fornavne o. desl. (Dania. VI, 230—3).
Jespersen, O. Prøve paa en dansk skolelydskrift. (Dania. VI, 111—113).
— Er dansk virkelig saa grimt? (Dania. VI, 77—91).
Jessen, E. Tilføielser og Berigtigelser til dansk etymologisk Ordbog. (TfF. 3. R. VIII, 31—41).
Kalkar, O. Ordbog til det ældre danske sprog (1300—1700). H. 28—29. Bd. 3, 513—640 (*probere—råd*). Kbh. 8:o. 4 kr.
Nyrop, Kr. Eufemisme. (Dania. VI, 195—224).
— Kantusse. (Dania. VI, 228—30).
Pedersen, A. Heden. (Dania. VI, 114).
Sørensen, Axel. Dansk Rim-Ordbog. H. 1—7. Kbh. 8:o. 0,80 kr. f. hv. h. (Anm. Højskolebladet. 1899, 781—4 af P. E. Benzon. — Dania. VI, 236—9 af O. Jespersen).
Villumsen, H. "Heden". (Dania. VI, 187—8).
Østergaard, Kr. Det danske Sprog i Amerika, dets Stilling i Øjeblikket og mulige Fremtidsudsigter. (Højskolebladet. 1899, 919—28, 945—56).

b. Tekster.

Breve til og fra Kristoffer Gøje og Birgitte Bølle udgivne ved *Gustav Bang*. H. 2. S. 241–447. Kbh. 8:o. 2 kr.

Corpus constitutionum Daniæ. Forordninger, Recesser og andre kongelige Breve, Danmarks Lovgivning vedkommende 1558–1660. Udg. ved *V. A. Secher*. Bd. 5. H. 1–2. Kbh. 8:o. 320 s. 4 kr. (Anm. Centralbl. f. Rechtswiss. XVIII, 204 af Platou. — Cbl. 1900, 1518–9 af K.-L.).

Danmarks Gilde- og Lavsskraaer fra Middelalderen udg. ved *C. Nyrop*. Bd. 1. H. 1. Kbh. 8:o. 528 s. 4,35 kr. (Anm. Zeitschr. d. Savigny-St. f. Rechtsgesch. XX. Germ. Abth. 295–7 af M. Pappenheim. — NT. 1899, 576–80 af H. Olrik).

Norske Herredags-Dombøger. Udgivne for Det Norske Historiske Kildeskriftfond. 1. Række (1578–1604). VI. Dombog for 1604 ved *E. A. Thomle*. Chrnia. 8:o. 95 s. 1,60 kr.

Stavanger Domkapitels Protokol 1571–1630. Udgivet for Det Norske Historiske Kildeskriftfond ved *A. Brandrud*. H. 2. S. 241–456. Chrnia. 8:o.

4. Norsk.

Aall, Anathon. Det norske filosofiske Sprog. Chrnia. 8:o. 15 s. (= Chrnia Vid. Selsk. Forh. 1899. No. 2). 0,25 kr.

Aasen, Ivar. Prøver af Landsmaalet i Norge. 2. Udg. med et Tillæg af Dr. Amund B. Larsen. Krnia. 8:o. 4 + 136 + 35 s. 2 kr.

— Norsk Grammatik. 2. Oplag af Omarbeidet Udgave af "Det norske Folkesprogs Grammatik". Krnia. 8:o. 18 + 392 s. 4,50 kr.

Eit dikt paa nynorsk maal, fraa aar 1711. (Syn og segn. V, 117–123).

Falk, Hj. Reform i retskrivningen. Skolebladets brochure no. 8. Krnia. 0,25 kr.

— Landsmålets betingelser som skriftsprog. (Ringeren. II, 90–93).

— og *Torp, Alf*. Dansk-norskens syntax i historisk fremstilling. H. 1–3. Krnia. 8:o. 144 s. 2,25 kr.

Hægstad, Marius. Gamalt trøndermaal. Upplysningar um maalet i Trøndelag fyrr 1350 og ei utgreiding um vokalverket. Krnia. 8:o. 98 s. 2,40 kr. (= Skrifter udg. af Videnskabss. i Chrnia. 1899. II. Hist.-fil. Kl. No. 3).

— Upphavet til det norske folkemaal. (Syn og segn. V, 257–271). Også i særtryk. Krnia. 8:o. 15 s. 0,25 kr.

Hægstad, Marius; Garborg, Arne og *Flo, R*. Framlegg til skrivereglar for landsmaale i skularne. Krnia. 8:o. 126 s. Tillæg til Univ.- og skoleannaler.

Koht, H. Det norske maalstrævs historie. Krnia. 8:o. 23 s. 0,25 kr. (Den frisindede Studenterforenings Smaaskrifter. Nr. 5).

— Framande folkenamn paa norsk. (Syn og segn. V, 7–22).

Sproget paa vore Prædikestole og ved vore Altere. (Luthersk Kirketidende. XXV, 297–9, 401–4; XXVI, 1–8).

Tillæg til J. Aars og S. W. Hofgaard og Moltke Moes redegørelse om en del retskrivnings- og sprogspørgsmaal. Krnia. 8:o. 11 s. 0,10 kr. (Bilag til Universitets- og skole-annaler).

5. Svensk.

a. Grammatik og leksikografi.

Beckmann, N. Språkpsykologi och modersmålsundervisning. Akad. afh. Lund. 8:o. 152 s. 1,25 kr.
Berg, Ruben G:son. Årets valspråk. Ett slags svensk slang. (NT. 1899, 609–627).
Bergroth, Hugo. Nya åskådningar i svensk grammatik. (Tidskr. utg. af Pedagog. fören. i Finland. XXXVI, 394–401).
Brate, Erik. *Gubbe* ock *gumma.* (Ark. XVI, 162–72).
— Medelpad. (smst. 172–7).
Cederschiöld, G. Om kvinnospråk. (NT. 1899, 417–34).
Hellquist, Elof. Om uppkomsten af några svenska ord med betydelsen 'stryk' o. d. (Ark. XV, 236–9).
Hennings, L. Språkliga iakttagelser i K. A. Tavaststjernas arbeten. (FT. 1899. II, 185–207. — Anmärkningar till ofvanstående. Af *R. v. Willebrand.* smst. 208–211).
Hjelmqvist, Th. *Gös* såsom förklenande personbeteckning i svenskan. (Ark. XVI, 177–91).
Klint, A. Ordet "Bönhase". (Sveriges allm. handelsförenings månadsskrift. 1899. April).
Knös, V. Grecismer i 1883 års öfversättning af Nya Testamentet. Uppsala. 1898. 8:o. 4 + 79 s. 0,75 kr. (Anm. Kyrklig tidskr. V, 77–82 af O. Lagercrantz. — *V. Knös:* Några ord till förklaring. smst. 198–199).
Kock, Axel. Om prepositionen *iblandt.* (Ark. XV, 321–2).
— Några svenska etymologier. Sthm. 1898. 8:o. 30 s. (= SvLm. XV, 8 i H. 66).
v. Kræmer, R. Om trestafviga ords användning i vers. (Pedagogisk tidskrift. XXXV, 235–98, 365–449, 483–523).
Lindström, K. Svensk grammatik. 2:a uppl., omarbetad och betydligt utvidgad af Ivar A. Heikel. Hfrs. 8:o. 1,75 m. (Anm. Tidskr. utg. af Pedag. fören. i Finland. XXXVI, 354–61 af Rolf Saxén).
Ling, A. J. "Temasvenskan." En nymodig lärobokskritik i Pedagogisk tidskrift belyst och bemött. Gbg. 8:o. 24 s. 0,35 kr.
Nordlander, J. Jämtländska ortnamn tolkade. Sthm. 8:o. 28 s. (SvLm. XV. 2, H. 66).
Noreen, Ad. Inledning till modersmålets formlära. Grundlinier till föreläsningar. Uppsala. 8:o. 15 s.
Ordbok öfver svenska språket utgifven af Svenska Akademien. H. 10, 12. Sp. 1393–1712. *Anfäktbar—ansikte.* — H. 11, 13. B. Ark 1–20. Sp. 1–320. *B—barhufvad.* Lund. 1898–99. 4:o. 1,50 kr. f. hv. h.

Pleijel, H. En bild af svenska bibelspråkets utveckling. Samling af numera föråldrade eller annars egendomliga ord och uttryck i de kända delarna af Nya testamentet på fornsvenska jämte angifvande af parallel-ställena i de nysvenska normalupplagorna och af den hufvudorden motsvarande grundtexten. Lund. 8:o. 2+80 s. 0,80 kr.

— Om Nya testamentet på fornsvenska. Lund. 8:o. 21 s. 0,20 kr.

Saxén, R. Några språkliga fornminnen. (Finskt Museum. 1899, 6—9, 60—62.).

— Finlands kommuners namn i svensk skrift. 52 s. (= Fennia. XIV, n:o 4).

Spår af värmländskt inflytande i Tegnérs språk. Af *L. Z.* (Pedagogisk tidskrift. XXXV, 74–85).

Söderbergh, Herman. Några ord om svenskt riksspråk. (Närmast med anledning af Fredrik Wulffs ”Svenska rim och svenskt uttal”). (Pedagogisk tidskrift. XXXV, 130—5).

Tamm, Fr. Om ändelser hos adverb ock arkaiskt bildade prepositionsuttryck i Svenskan. Upsala. 8:o. 41 s. 0,65 kr. (= Skrifter utg. af K. Humanist. Vetensk.-Samf. i Upsala. VI. 9). (Anm. Museum. VIII, 76 af R. C. Boer).

— Om avledningsändelser hos svenska adjektiv, deras historia ock nutida förekomst. Upsala. 8:o. 69 s. 1,15 kr. (= Skrifter utgifna af K. Humanist. Vetensk.-Samf. i Upsala. VI. 8). (Anm. Museum. VIII, 76 af R. C. Boer).

— Anmärkningar till ”Valda stycken af svenska författare 1526—1732,” utg. af Ad. Noreen och E. Meyer. Uppsala 1893. (Ark. XVI, 146—62).

”Temasvenska.” Af *A. A—m.* (Pedagogisk tidskrift. XXXV, 17—30).

Walter, E. Th. Schwedische Konversations-Grammatik zum Schul- und Privatunterricht. Heidelberg. 8:o. 12 + 399 s. 4,80 m. Schlüssel. 52 s. 1,60 m. (Anm. Cbl. 1900, 1339 af —gk).

Åkerblom, Axel. Till öfvergången fsv. ŏ > y. nsv. å. (Ark. XV, 246—55).

b. Retskrivning.

Berg, R. G:son. Utsikter i rättstavningsfrågan. (Nystavaren. V, 1—10)

— Rättstavningsfrågans sednaste sjede. (smst. V, 11—25).

— Två skrivtecken. (smst. V, 26—55).

Nystavaren. Tidskrift för rättskrivningsfrågor på uppdrag av Rättstavningssällskapet utjiven av *Rolf Arpi.* 5. bd. 1. h. Uppsala. 8:o. 58 s. 0,75 kr.

c. Tekster.

Consistorii ecclesiastici Aboënsis protokoller. I. $^{18}/_{7}$ 1656—$^{8}/_{11}$ 1658. Borgå. 8:o. 240 s. 3 m. 50 p.

Fornhandlingar rörande Jämtlands län. (Jämtlands läns FmfT. II, 129—138).

Graan, Olaus. Relation Eller En Fulkomblig Beskrifning om Lapparnas Vrsprung, så wähl som om heela dheras Lefwernes Före-

hållande. (Utg. af *K. B. Wiklund*). Sthm. 8:o. 87 s. (SvLm. XVII. 2 = H. 67).

Handlingar till belysande af Finlands kamerala förhållanden på 1500- och 1600-talen. H. 3. Hfrs. 8:o. 138 s.

Hel. Mechtilds uppenbarelser (Liber spiritualis gratiæ) öfversatta från latinet år 1469 af Jöns Budde. Efter gamla handskrifter utgifna af *Robert Geete*. Sthm. 8:o. 45 + 394 s. (= Svenska Fornskrift-Sällskapets samlingar 116—117).

Privilegier och resolutioner för Åbo stad. I. Åren 1525—1719. Utg. af *C. v. Bonsdorff*. Hfrs. 8:o. 4 + 233 s. 7 m. (= Bidrag till Åbo stads historia. Ser. 1. D. 10).

Skara stifts kyrkliga jordebok af år 1540. Sthm. 8:o. 4 + 44 s. (Tillæg til Vestergötlands Fornminnesförenings Tidskrift. X).

Skatte bokenn aff Ångermanne land pro anno 1550. Utg. af *Johan Nordlander*. S. 181—217. Sthm. 4:o. (= sammes Norrländska samlingar VI).

Svenska riksdagsakter jämte andra handlingar som höra till statsförfattningens historia under tidehvarfvet 1521—1718. D. 2. H. 3. 1571—1592. Utg. genom *E. Hildebrand*. S. 429—1149 + 6 s. Sthm. 8:o. 15,75 kr. (Anm. HTsv. XX. Öfv. och gr. 1—12 af N. Edén).

Sveriges ridderskaps och adels riksdags-protokoll. XV. 1686, 1689. Sthm. 8:o. 5 + 442 s. 5,75 kr.

Äldre handlingar rörande Vestergötland. (Vestergötl. FmfT. X, 81—96).

6. Dialekter.

a. Grammatik og leksikografi.

Andersen, Nikolaj. Gennem 600 år. (Sønderjydske Aarbøger. 1899, 1—58).

Cederschiöld, Gustaf. Undersökning af folkspråk och folktraditioner i Göteborgs och Bohus län under året 1897. (Bidrag till kännedom om Göteborgs och Bohusläns fornminnen. VI, 259—74).

Erdmann, Axel. Redogörelse för undersökningen af Upplands folkmål under år 1898. (Upplands FmfT. XX, 127—137).

Feilberg, H. F. Bidrag til en ordbog over jyske almuesmål. H. 17. (II. S. 401—64. *lettroende—lurendrejer*). Kbh. 8:o. 2 kr.

Jensen, J. M. Et Vendelbomåls lyd- og formlære. Udg. af Universitets-Jubilæets danske Samfund. H. 2. S. 65—128. Kbh. 8:o. 2 kr.

b. Tekster.

Christiansen, N. Stakkels Hejle! Jydsk Samtaal. (Nærmest Vesthimmerlandsmaal). Kbh. 8:o. 28 s. 0,25 kr. — Sowneraadsforhandling. Kbh. 8:o. 25 s. 0,25 kr. — Samtaalsmød. Kbh. 8:o. 21 s. 0,25 kr. — De ka si swot, men blyw godt. Kbh. 8:o. 23 s. 0,25 kr.

Jæger, P. Gillsjow. Skitser i jydsk Mundart. 2. Opl. Aarhus. 8:o. 66 s. 0,65 kr.

Kristensen, K. J. Forhandlinger i Snakkenbjerre ny Sownraad. Aarhus. 8:o. 96 s. 1 kr.
Nygren, A. J. Österbottniska lifsbilder och skämthistorier. Nya rallor på olika munarter, anekdoter, vitzar m. m. Wasa. 8:o. 56 s. 1 m.
Olle i Grinn. E' dektan te uttå Olle i Grinn, när han exera mä knekta. Sthm. 8:o. 91 s. 1 kr.
Sørensen Thomaskjær, C. Slaafaatelinge. Uden år og sted. 8:o. 25 s.

IV. Runekundskab, mytologi og sagnhistorie.

Bugge, Sophus. Nordiske Runeindskrifter og Billeder paa Mindesmærker paa Øen Man. (Aarb. 1899, 229—62).
— En olddansk Runeoptegnelse i England. (smst. 263—72).
— Germanen auf Kreta. (Verhandlungen der Berliner Gesellschaft für Anthropologie. 1899, 80—81).
Burg, Fritz. Held *Vilin.* (Ark. XVI, 135—46).
Friesen, O. v. Till tolkningen af Tune-stenen. (Ark. XVI, 191—200).
Hempl, H. The origin of the Runes. (The Journal of Germanic Philology. II, 370—374).
Kempff, K. Hj. Söderby runsten vid Gefle. II. (Meddelanden af Gestriklands Fmf. 1898, 17—36).
Ólsen, Björn Magnússon. Smávegis. II. Rúnasteinar. (Árb. h. ísl. fornl. 1899, 19—28).
Torin, Karl. Vestergötlands runinskrifter. I—IV. Lund. 1871. — Stockholm. 1893. Titelblad och register jemte tillägg. 10 s. (Vestergötl. FmfT. X).
Wadstein, E. Runinskriften på Forsaringen. Vårt älsta lagstadgande. Upsala. 1898. 8:o. 20 s. (= Skrifter utg. af K. Humanist. Vetensk.-Samf. i Upsala. VI, 4).

Bugge, Sophus. Mythiske Sagn om Halvdan Svarte og Harald Haarfagre. (Ark. XVI, 1—37).
Chadwick, H. M. The Cult of Othin: an essay in the ancient religion of the North. London. 8:o. 82 s. 2 s. 6 d. (Anm. Folk-Lore. XI, 81—88 af F. York Powell. — TfF. 3. R. VIII, 87—88 af F. Jónsson).
Duvau, L. Formation de la mythologie scandinave. Paris. 4:o. 15 s. [Anmældelse af S. Bugge, Helge-Digtene; se Tillæget].
Jónsson, Finnur. Sagnet om Harald hårfagre som "Dovrefostre". (Ark. XV, 262—7).
Jónsson, Jón. Liserus. — Beów. (Ark. XV, 255—61).
von der Leyen, Fr. Das märchen in den göttersagen der Edda. Berlin. 8:o. 83 s. 2 m. (Anm. DLz. 1899, 1278—80 af P. Kretschmer. — Cbl. 1899, 1714—16 af —gk. — Arch. CIV, 391—2 af A. L. Jellinek).
Meyer, R. M. Der begriff des wunders in der Edda. (ZfdPh. XXXI, 315—327).

Montelius, Oscar. Solgudens yxa och Tors hammare (SvFmfT. X, 277—96). (Anm. Centralbl. f. Anthrop. IV, 281—2 af O. Almgren).
Olrik, Axel. Amledsagnet på Island. (Ark. XV, 360—76).

V. Arkæologi, kulturhistorie og folklore.

Afbildningar af i Skara museum förvarade fornsaker. (Vestergötl. FmfT. X, 99—111).
Bendixen, B. E. Fornlevninger i Søndhordland. (Foren. t. norske Fortidsm. Bev. Aarsb. f. 1898, 16—61).
Bruun, Daniel. Arkæologiske Undersøgelser paa Island foretagne i Sommeren 1898. Særtryk af "Geografisk Tidsskrift". Kbh. 8:o. 47 s. + 1 pl. (= Geografisk Tidsskrift. XV, 71—87).
Ekhoff, Emil. Tvänne fornborgar vid Tullinge, Botkyrka socken, Södermanland. (SvFmfT. X, 297—311). (Anm. Centralbl. f. Anthrop. IV, 282—3 af O. Almgren).
Ett märkligt bronsåldersfynd. Af A. H—n. (Finskt Museum. 1899, 1—3).
Fortegnelse over Oldsager indkomne til Stavanger Museum i 1898. Efter Katalogen. (Foren. t. norske Fortidsm. Bev. Aarsb. f. 1898, 125—33).
Gustafson, G. Fortegnelse over de i 1898 til Bergens museum indkomne oldsager ældre end reformationen. (smst. 134—42).
— Fortegnelse over de i 1897 til Bergens Museum indkomne oldsager ældre end reformationen. 21 s. 8:o. (= Bergens Museums Aarbog for 1898. No. XIII).
Hansen, A. M. Norsk Folkepsykologi. Med politisk Kart over Skandinavien. Krnia. 8:o. 112 s. 2 kr.
Hansen, G. Armauer. Norsk folkepsykologi. (Ringeren. II, 450—3).
Jakobsson, Jón. Um myndir af gripum í Forngripasafninu. (Árb. h. ísl. fornl. 1899, 33—38).
Lossius, K. Antikvariske notiser fra nordre Trondhjems amt. (Foren. t. norske Fortidsm. Bev. Aarsb. f. 1898, 143—5).
Montelius, O. Die Chronologie der ältesten Bronzezeit in Nord-Deutschland und Skandinavien. II. (Archiv für Anthropologie. XXVI, 1—40, 459—511). (Anm. L'Anthropologie. X, 699—704 af L. L.).
— Typologien eller utvecklingsläran tillämpad på det menskliga arbetet. (SvFmfT. X, 237—68). (Anm. Centralbl. f. Anthrop. IV, 229 af O. Almgren).
— Ein in Schweden gefundenes Bronzgefäss altitalischer Arbeit. (Strena Helbigiana. Leipzig. 1899. S. 200 ff. Mit 14 Abbildungen). (Anm. Centralbl. f. Anthrop. V, 296—7 af O. Almgren).
Müller, Sophus. Notice sur les fouilles faites pour le Musée National de Copenhague, pendant les années 1893—1896. 68 s. (= Mém. de la Soc. R. des Ant. du Nord. N. S. 1899). (Anm. L'Anthropologie. XI, 258—61 af E. Cartailhac).
Nicolaissen, O. Undersøgelser i Nordlands amt i 1897. (Foren. t. norske Fortidsm. Bev. Aarsb. f. 1898, 1—9).

Nicolaissen, O. Fortegnelse over oldsager, indkomne til Tromsø museum i 1898. (sst. 122–4).
Nicolaysen, N. Udgravninger i 1898. (smst. 62–66).
— Antikvariske notiser. (sst. 146–56).
Olshausen. Das Gräberfeld auf dem Galgenberge bei Wollin. (Verhandlungen d. Berliner Gesellschaft für Anthropologie. 1899, 217–20).
Olsson, Peter. Minnen från Herjeådalens forntid. (SvFmfT. X, 205 –215).
— Hällmålningar på Flatruet i Herjeådalen. (Jämtlands läns FmfT. II, 139–42).
Retzius, G. Crania suecica antiqua. Beskrifning af svenska människokranier från stenåldern, bronsåldern och järnåldern jämte en blick på forskningen öfver de europeiska folkens ras-karaktärer. Med 92 taflor i ljustryck. Sthm. (Anm. NT. 1900, 258–60 af O. Montelius. — Centralbl. f. Anthrop. V, 211–2 af O. Almgren).
Rygh, O. Fortegnelse over de til Universitetets Oldsagsamling i 1898 indkomne Sager fra Tiden før Reformationen. (Foren. t. norske Fortidsm. Bev. Aarsb. f. 1898, 67–109).
— — til Trondhjems Videnskabs Selskabs Oldsagsamling. (sst. 110–21).
Wibling, Carl. Om kustfynd från stenåldern i Blekinge. (Ymer. XIX, 267–82). (Anm. Centralbl. f. Anthrop. V, 295–6 af O. Almgren).
Yfirlit, yfir muni selda og gefna Forngripasafni Íslands árið 1898. (Árb. h. ísl. fornl. 1899, 29–32).

Fortegnelse over H. H. J. Lynge's efterladte Samling af danske og norske Mønter fra Middelalderen (fra de ældste Tider til 1448)... Kbh. 8:o. 48 s.
— — af danske og norske Mønter fra 1448 indtil Nutiden. Kbh. 8:o. 64 s.
— — af Pengesedler etc. samt Medailler, Jetons og Tegn fra Danmark, Norge og de danske Besiddelser. Kbh. 8:o. 41 s.
Hauberg, P. To Myntfund fra Erik af Pommerns Tid. (Aarb. 1899, 206–28).
Huitfeld-Kaas, H. J. Norske Sigiller fra Middelalderen. Udgivne efter offentlig Foranstaltning. H. 1–2. Kra. 4:o. 32 s. + 24 pl. 4 kr.
Nyrop, C. St. Knudsgildernes Segl. (Tidsskr. f. Kunstindustri. 1899, 1–16).
— Danske Gildesegl. (smst. 71–9).
— Nogle kjøbenhavnske Lavssegl. (smst. 190–2).
— Danske middelalderlige Gildesegl. Særtryk af "Tidsskrift for Kunstindustri". Kbh. 4:o. 30 s. 2,50 kr. (Anm. NT. 1899, 576–80 af H. Olrik. — Zeitschr. d. Savigny-St. f. Rechtsgesch. XX. Germ. Abth. 297 af M. Pappenheim).
Salenius, J. Anteckningar om häraders och städers vapen i östra Finland. (Finskt Museum. 1899, 9–11).

Thiset, A. Danske adelige Sigiller fra det 15., 16. og 17. Aarhundrede. Gjengivne ved Fototypi af Pacht & Crone. H. 3—6. Kbh. Fol. Hv. h. 4 s. + 5 tvl. 2,50 kr. for hv. h.

Andresen, P. Et Par Bemærkninger om Slægtsnavne. (Højskolebladet. 1899, 1287—90).

Arfwidsson, A. Sällskap, där man hade roligt — för 100 år sedan. Efter Nils von Jacobssons hittills outgifna dagboksanteckningar. (Ny Illustr. Tidning. 1899, 518—21, 524—6).

Bang, Gustav. Forfald eller Ikke-Forfald indenfor den danske Adel i det 16. og 17. Aarhundrede. (HTda. 7. R. I, 581—612).

— Forfald eller Ikke-Forfald. Afsluttende Bemærkninger. (smst. II, 399—406).

Bilfinger, G. Untersuchungen über die Zeitrechnung der alten Germanen. I. Das altnordische Jahr. Stuttgart. 4:o. 2 + 100 s. (Program, Eberhard-Ludwigs-Gymnasium). (Anm. AfdA. XXVI, 270—4 af F. Jónsson. — Cbl. 1900, 351 af —nn—).

Biskop Søren Lintrups visitatsbog. Med indledning og anmærkninger ved *S. Nygård.* (S. t. jydsk Hist. og Top. 3. R. II, 68—96).

Bonsdorff, C. v. Djäknelif och djäknegång. (Skrifter utg. af Sv. Literatursällsk. i Finl. XXXIX. Förh. och uppsatser. XII, 1—39. Også i: *Bonsdorff, C. v.* Strödda uppsatser. I).

Bugge, Al. Kultur og dannelse i Norge under Haakon Haakonssøn, hans søn og sønnesønner. (Ringeren. II, 273—275, 322—323).

— Studier over de norske byers selvstyre og handel før Hanseaternes tid. Krnia. 8:o. 221 s. (Anm. Zeitschr. d. Savigny-Stiftung f. Rechtsgesch. XX. Germ. Abth. 301—7 af M. Pappenheim. — Cbl. 1900, 1328—9 af A. L.).

Carøe, K. Skarpretter og Kirurg. (Bibliotek for Læger. 91. Aarg. — 7. Række. 10. Bind. 663—5).

Dansk Navneskik. Betænkning afgiven af den af Justitsministeriet den 4. Maj 1898 nedsatte Kommission ved *Fr. Nielsen, Ax. Olrik, Joh. C. H. R. Steenstrup.* Kbh. 8:o. 169 s. 1 kr. (Anm. Krit. Vierteljahrsschrift f. Gesetzg. 41. Bd. 378—83 af M. Pappenheim).

Ehlers, Ed. Léproseries danoises du moyen-âge. (Janus. IV, 187—93, 225—31, 281—8, 337—44, 406—13, 464—71, 511—8, 588—94, 646—54).

Ehrenberg, R. Aus der Hamburgischen Handelsgeschichte. II. Zur Hamburger Islandsfahrt. (Zeitschr. d. Vereins f. Hamb. Gesch. X, 16—29).

Feilberg, G. J. L. Bidrag til Frederiksborg Latinskoles Historie. Efter Forfatterens Død supplerede og udgivne af *Sofus Elvius.* 33 s. 8:o. (i: Frederiksborg lærde Skoles Indbydelsesskrift 1899).

Feilberg, H. F. Dansk Bondeliv, saaledes som det i Mands Minde førtes navnlig i Vestjylland. II. Kbh. 8:o. 216 s. 1,60 kr. (Anm. ZfVk. IX, 457—8 af K. Weinhold. — Revue critique. 1900. I, 255—7 af L. Pineau. — Samlinger t. jydsk Hist. og Top. 3. R. II, 308—13 af V. Bang. — Cbl. 1900, 457 af A. L.).

Feilberg, H. F. Den fattige mands snaps. [II]. (Dania. VI, 1–29).
Grotenfelt, G. Det primitiva jordbrukets metoder i Finland under den historiska tiden. Akad. afh. Hfrs. 8:o. 442 s. 5 m. (Anm. HTsv. XX. Öfv. och gr. 34–37 af K. H—d).
Grönwall, F. W. En skånsk hexprocess. (Kulturhistoriska meddelanden. I. 3. årg. 70–87).
Hagström, K. A. Den gamla Sköllerstadräkten. Ett stycke kulturhistoria. (Läsning för svenska folket. 1899, 72–79).
Hall, Fr. Bidrag till kännedomen om Cistercienserorden i Sverige. I. Munkklostren. Akad. afh. (Upsala). Gefle. 4:o. 7 + 86 s. Også trykt i Redogörelse för allm. lärov. i Gefle 1898–99.
Hansen, Povl. Gamle Tider. (AarbfdK. 1899, 186–92).
Hildebrand, H. Sveriges medeltid. Kulturhistorisk skildring. D. 3. H. 1. Sthm. 8:o. 160 s. 3,50 kr.
Hildebıand, K. Sveriges deltagande i Östersjöhandeln under 1500-talet. (Sveriges allm. handelsförenings månadsskrift 1899. N:r 9 B).
Jacobs. De Oudnoordsche beschaving volgens de Edda's. (Dietsche Warande. XII).
Jungstedt, H. Historisk öfversigt öfver Sveriges befästningsväsende under tidsskedet 1523–1899. Sthm. 4:o. 108 s. + 8 kort. Trykt som manuskript. 3 kr.
Karlson, K. F. Blad ur Örebro skolas historia. H. 4. Örebro. 8:o. 24 + 300 s. (Anm. HTsv. XIX, 35–37 af G. Djurklou).
Lauridsen, P. Den gamle danske Landsby. (AarbfdK. 1899, 76–185).
Leche, W. Något om vårt villebråd under forntiden. (Sv. turistfören. årsskrift. 1899, 101–116).
Lehmann—Filhés, M. Über Brettchenweberei. (ZfVk. IX, 24–33).
Liisberg, H. C. Bering. Fra gamle Dage. Tidsbilleder fra Livet i Danmark. Efter trykte og utrykte Kilder. Kbh. 8:o. 184 s. 2,50 kr.
Lund, Tr. Livsbelysning. 2. Udgave. Kbh. 8:o. 246 s. 3,50 kr. (Anm. Højskolebladet. 1899, 1297–1306 af Carl Koch).
— Himmelsbild und Weltanschauung im Wandel der Zeiten. Aus dem Dänischen von L. Bloch. Leipzig. 8:o. 5 + 286 s. 5 m. (Anm. Hist. Vierteljahrsschrift. III, 254–5 af S. Günther. — DLz. 1899, 1740–1 af Fr. Paulsen. — Hist. Zeitschrift. 84. Bd. 468 af A. Vierkandt. — Schweiz. Archiv f. Volkskunde. IV, 58 f. af E. Hoffmann—Krayer. — Neue Jahrb. f. d. klass. Altertum. III, 723 –6. — Wchschr. f. class. Phil. XVI, 1256–9 af Weiszenfels. — Cbl. 1899, 1709 af K. — ZfVk. X, 112–3 af K. Weinhold).
Madsen, E. Studier over Danmarks Hærvæsen i det 16. Aarhundrede. II. Anskaffelserne af Materiel. S. 91–177. (Militært Tidsskrift. XXVIII. Tillægshefte 1).
— Om Artilleriet i de danske Hære i det 16. Aarhundrede. (HTda. 7. R. II, 135–176).
Manicus, H. T. Sindssyges Behandling i gamle Dage. (Nord og Syd. II, 209–220).

Modin, E. Olofsmässan. Ett blad ur Härjedalens kulturhistoria. (Ny illustrerad tidning 1899. 388—392, 400—401, 423—424).

Nyström, J. F. Om handtverksskråna i Sverige. (Sveriges allm. handelsförenings månadsskrift. 1899. Februari).

Olafscn, O. Havebrug og Frugtavl i Norge i Middelalderen. Krnia. 1898. 8:o. 59 s. 1 kr. (Anm. For Kirke og Kultur. VII, 191—2 af Joh. Brochmann).

Röding, R. Bidrag till Göteborgs latinläroverks historia. Göteborg. 4:o. 72 s. (i: Redogörelse för Göteborgs högre latinläroverk 1898—99).

Rørdam, Holger. Udsigt over Apotekervæsenets Oprindelse samt dets historiske Udvikling, særlig i Danmark i Tiden indtil Kong Frederik III.s Død (1670). Kbh. 8:o. 152 s. 3 kr.

Sander, Fredrik. Svenska dopnamn. Förslag till ändringar i almanackans namnlängd. Sthm. 8:o. 40 s. 0,50 kr.

Sankt Henriks dyrkan utom Finland. [Af K. K. M.]. (Finskt Museum. 1899, 45—48).

Scharffenberg, J. Skarpretteren som Kirurg. Særtryk af Bibliotek for Læger. 8. R. I. Pag. 161 ff. 22 s.

Skougaard, J. Det norske Veivæsens Historie med Oversigt over Statens Veivæsens Virksomhed i Tidsrummet 1820—1896. Krnia. 4:o. 5 + 548 s. 3 kr.

Svenska almanackan som hjälpreda för landtbrukarne i forna dagar. (Läsning för svenska folket. 1899, 93—139).

Søegaard, Th. Bøndernes Kaar paa Frisenvold, Løjstrup og Kollerup Gods i Tidsrummet 1670—1702. (Samlinger t. jydsk Hist. og Top. 3. R. II, 26—50).

Taranger, Absalon. Ulykkes- og Alderdomsforsikring hos de gamle Nordmænd. (Aftenposten. 1899, nr 449, 452).

— Gammelnorsk Arbeiderpolitik. (smst. nr. 610, 623, 645).

Thiset, A. Betydningen af Tilgang og Afgang for den danske Adel i det 16.—17. Aarhundrede. (HTda. 7. R. II, 76—105).

Tidander, L. G. T. Seder och lefnadssätt i Blekinge under katolska tiden. Kulturhistoriska skildringar. (Separataftryck ur Ronneby-Posten). I. 29 s. — II. 17 s. 8:o.

Tille, A. Yule and Christmas: their place in the Germanic Year. London. 4:o. 8 + 218 s. 21 sh. (Anm. The Academy nr. 1415. — The English Historical Review. XV, 145—9 af H. Bradley. — AfdA. XXVI, 96—103 af S. Singer. — Anglia. Beiblatt. XI, 40—41 af Mogk. — DLz. 1900, 678–680 af J. Seemüller).

Trälen enligt Skånelagen. En kulturbild från fordom af Elfkarleo. (Ny illustrerad tidning. 1899, 617—619).

Wedel-Jarlsberg, née *Rosenørn-Lehn.* Une Page de l'Histoire des Frères-Prêcheurs. La Province de Dacia (Danemark, Suède et Norvège). Rome-Tournai. 8:o. 288 s.

Wester, E. En ambassadörs följe på 1600-talet. (Personhist. tidskrift. I, 230—1).

Wägner, S. Helsingborgs allmänna läroverk under tre århundraden. Bidrag till läroverkets historia. Helsingborg. 1898. 4:o. 68 + 24 s. + 9 pl. (Progr. f. Helsingborgs högre allm. läroverk 1899).

Ambrosiani, Sune. Rester af stafbyggnad i Gåsetornet, Vordingborg. (Aarb. 1899, 146—54).
Bendixen, B. E. Kalkmaleri i Dale kirke, Lyster. (Foren. t. norske Fortidsm. Bev. Aarsb. f. 1898, 10—15).
— Mariakirken og dens udstyr. 75 s. (i: Skrifter udg. af Bergens hist. Forening. V.).
Bezold, G. v. Die Baukunst der Renaissance in Deutschland, Holland, Belgien und Dänemark. Mit 340 Abb. und 7 Taf. 8 + 269 s. Stuttgart. 1900 [ɔ: 1899]. 8:o. 16 m. (= Handbuch d. Architektur. 2. T. 7. Bd.).
Ekhoff, Emil. Husaby kyrka i Vestergötland. (SvFmfT. X, 329—44).
— Om kyrkornas forna egenskap af försvarsverk. (Aarb. 1899, 19—80).
Ett restaureradt altarskåp. [Af] K. K. M. (Finskt Museum. 1899, 49—54).
Fenger, L. Den danske Landsbykirkes Udvikling. (Kirkehist. Samlinger. 4. R. VI, 141—151).
Friis, F. R. En Sølvpokal tilhørende Lunds Domkirke. (Tidsskr. f. Kunstindustri. 1899, 80).
— Bidrag til dansk Kunsthistorie. H. 5. S. 257—320. Kbh. 8:o. 1,25 kr.
Grafsten i Skara domkyrka. (Vestergötl. FmfT. X, 97).
Grafsten från Wist kyrka i Redvägs härad. (smst. 98).
Grill, Claes. Meddelanden om restaureringen af Bohus' ruin och skansen Kronan vid Göteborg. (Separattryck ur Tekn. Samf. Handlingar). Gbg. 8:o. 15 s.
Hildebrand, H. Vadstena restaurerade klosterkyrka. (Ord och bild. VIII, 65—73).
Hotzen. Die mittelalterlichen Wandmalereien im Kreuzgang und im Dom zu Schleswig. (Zeitschrift f. bildende Kunst. N. F. 11. Jahrg. Nr. 11—17).
Jónsson, Brynjúlfur. Über "höfđaletur". (ZfVk. IX, 181—9).
Kalkmålningar från 1300-talet i Töfsala kyrka. Af *E. N.* (Finskt Museum. 1899, 33—39).
Kinsarvik, L. T. Om det keltiske element i norsk træskjæring. (Ringeren. II, 548—50).
Koch, V. Kridtstensformationens Stenarter i danske Kirker fra Middelalderen. (Aarb. 1899, 170—88).
— Trækonstruktioner i danske Kirker fra Middelalderen. (smst. 188—205).
Krefting, O. Om Trondhjems Domkirke. Med 20 xylograferede Billeder. 2. Oplag. Trondhjem. 8:o. 32 s. 1,25 kr.
Kruse, J. Burmeisterska salen i Visby, en interiör från ett borgare-

hem på 1660-talet. (Meddelanden från svenska slöjdföreningen. 1899. I, 5–26).

Kunst og Haandverk fra Norges Fortid udgivet af Foreningen til norske Fortidsmindesmerkers Bevaring ved *N. Nicolaysen.* 2. Række. H. 4. (Text S. 9 og Pl. XXXI–XXXVII). Krnia. Fol.

Looström, L. Det gamla kyrksilfret på Ulriksdal. (Meddelanden från svenska slöjdföreningen. 1899. II, 27–39).

Løffler, J. B. Har Uvelse Kirke haft Tvillingtaarn? (Aarb. 1899, 167–170).

Nicolaysen, N. Eidsborg kirke. (= Kunst og Haandverk fra Norges Fortid. 2. R. H. 4). Krnia. Fol. 2 s. + 7 pl.

Stiehl, O. Die Einführung des Backsteinbaues in die nordische Baukunst des Mittelalters. (Korrespondenzblatt d. Gesamtvereins d. deutschen Geschichts- und Altertumsvereine. 1899, 100–111).

Svendsen, R. Ringsaker Kirke og Altertavle paa Hedemarken. En Beretning om dens Tilblivelse. Krnia. 8:o. 3 bl. + 88 s. 3 kr.

Sylwan, O. Kyrkomålningar i Uppland från medeltidens slut. (= Antiqv. tidskr. f. Sverige. XIV. 1). 203 s.

Tidö slott i Västmanland. (Ny illustrerad tidning. 1899, 280–284).

Upmark, G. Die Architektur der Renaissance in Schweden (1530–1760). 3–4. Lfg. S. 17–72 + 40 tvl. Dresden. Fol. 40 m.

— Målningarna i Sorunda kyrka i Södertörn. (SvFmfT. X, 269–76).

Wrangel, Ew. Cisterciensernas inflytande på medeltidens byggnadskonst i Sverige. Profföreläsning. Lund. 8:o. 20 s. 1 kr.

Almgren, Oscar. Ur Herjeådalens folktro. En sen kvarlefva af en forntida tro. (SvFmfT. X, 229–35). (Anm. Centralbl. f. Anthrop. IV, 228 af O. Almgren).

Asbjørnsen, P. C. og *Moe, J.* Norske folke-eventyr. Revideret udgave ved Moltke Moe. I. 12 + 227 s. II. 219 s. Krnia. 8:o. 5 kr. (Anm. Cbl. 1900, 1652–3 af p).

Basset, René. Les empreintes merveilleuses. CLXXIII. L'empreinte de Starcather. (Revue des traditions populaires. XIV, 587).

Boer, R. C. Het lied van Geraert van Velsen [dens forhold til Marsk Stig-viserne]. (De Gids. 1899. II, 272–308).

Bæk, H. Folkevisernes Forhold til Naturen. (Dansk Tidsskrift. 1899, 321–42).

"Børn går af skole." (Dania. VI, 114–5).

Danish Fairy & Folk Tales. A Collection of Popular Stories & Fairy Tales. From the Danish of Svend Grundtvig, E. T. Kristensen, Ingvor Bondesen, and L. Budde. By *J. Christian Bay.* Profusely Illustrated. London. 8:o. 16 + 342 s. 5 s.

Danmarks gamle Folkeviser. Danske Ridderviser. Efter Forarbejder af Svend Grundtvig udg. af *Axel Olrik.* 2. Bd. 1. H. Kbh. 8:o. 128 s. 2 kr.

Danske Folkeviser i Udvalg ved *Axel Olrik* under Medvirkning af *Ida Falbe-Hansen.* Kbh. 8:o. 91 + 173 s. 1,20 kr. (Anm. ZfVk. X, 108–9 af K. Weinhold. — Dania. VII, 131–42 af E. v. d. Recke).

Danske Folkeviser med gamle Melodier. Musiken lagt til rette ved *Th. Laub*. Teksten ved *Axel Olrik*. Folkeudgave. Kbh. 8:o. 86 s.
Feilberg, H. F. Ilden—Arnen—Hjemmet. (AarbfdK. 1899, 36—75).
Færøske folkesagn og æventyr udgivne for Samfund til udgivelse af gammel nordisk literatur ved *Jakob Jakobsen*. H. 2. Kbh. 8:o. S. 161—320.
Gigas, E. Nordiske Anekdoter. Et Par Sammenstillinger. (E. Gigas: Litteratur og Historie. II, 140—211).
Grundtvig, F. L. Frygt for at tælle. (Dania. VI, 184—187).
Hammerich, Angul. Studier over islandsk Musik. (Aarb. 1899, 273—316).
Herr Asbjønn og liti Kjersti. (Folkevise. Etter uppskrift av *Moltke Moe*). (Syn og segn. V, 63—4).
Íslenzkar gátur, þulur og skemtanir, gefnar út af hinu íslenzka bókmentafjelagi. VI, 2. S. 129—224. Kph. 8:o.
Íslenzkar þjóðsögur. Safnað hefir *Ólafur Davíðsson*. 2. prentun. Rvík. 8:o. 4 + 184 s.
Jahnsson, Ninni. Bidrag till kännedom om gamla plägseder i Pargas socken. (Finskt Museum. 1899, 77—79).
Klockhoff, O. Folkvisan om konung Didrik och hans kämpar. (Ark. XVI, 37—95, 103—35).
Knappert, L. Overeenkomst tusschen oudbabylonisch en germaansch bijgeloof. (Volkskunde. XII, 109—114).
Kristensen, Evald Tang. Danske Sagn, som de har lydt i Folkemunde. Udelukkende efter utrykte Kilder. 6. Afd. 1. Halvdel. Sagn om Hekseri og Djævelskunster. Århus. 8:o. 448 s.
— Kuriøse Overhøringer i Skole og Kirke. 2. Samling. Aarhus. 8:o. 95 s.
Krohn, J. Über die Art und Entstehung der geistlichen Volksmelodien in Finland. Akad. afh. Helsingfors. 8:o. 98 s.
Kvæði um Axel Þórðarson og Valborg vænu. Þýtt af *Steingrími Thorsteinsson*. (Tímarit. XX, 188—216).
Leffler, K. P. Folkmusik från norra Södermanland. I. Inledning. Sextondelspolskor. Marscher. Angläser. Kadriljer. Polkor. Sthm. 8:o. 124 s. 3 kr. (= Bidrag till Södermanlands äldre kulturhistoria. X.).
— Om nyckelharpospelet på Skansen. Med 4 träsnitt. Sthm. 8:o. 115 s. 3 kr. (= Bidrag till vår odlings häfder. Utg. af A. Hazelius. VI.).
Martino, M. di. Novelline popolari nylandesi. (Archivio per lo studio delle tradizioni popolari. XVIII.).
Modin, E. Öfvertro om de döde i Herjedalen. (SvFmfT. X, 312—19).
Nordlander, J. Hvarjehanda anteckningar (sammes Norrländska samlingar, 155—179).
— "Åt Helsingland!" (Sv. turistfören. årsskrift. 1899, 156—209).
Norska stev. Samlade ock utgivna af *R. Steffen*. Sthm. 8:o. 205 s. (SvLm. XV. 1, H. 66).

Norske barnerim og leikar med toner. Samla av *B. Støylen*. Krnia. 8:o. 8 + 144 + 40 s. 1,50 kr.

Nyrop, Kr. St. Eligius. (Aarb. 1899, 155–66).

Opffer, F. Færøske Folkesange. (Nord og Syd. II, 237–8).

Schagerström, Aug. Om Spiritus. Gammal folktro i Gräsö socken. (Från upländsk bygd. 54–56).

Secher, V. A. Svend Feldings Klokke 1634. (Samlinger t. jydsk Hist. og Top. 3. R. II, 218–9).

Sønderjydske Sagn og gamle Fortællinger samlede af *Hans Rasmussen*. Odense. 8:o. 171 s. 2 kr.

Þjóðsögur og munnmæli. Nýtt safn. *Jón Þorkelsson* hefir búið undir prentun. Rvík. 8:o. 448 s. 4 kr. (Anm. Folk-Lore. X, 461 af F. York Powell).

Thorsén, Alfr. Om bytingar. (Från upländsk bygd. 76–78).

Tvänne folksägner från Funäsdalen. (SvFmfT. X, 235–6).

Wallensteen, J. P. Vidskepelser, vantro och huskurer i Danderyd och Lidingö i slutet af 1700-talet. Utg. af E. Hammarstedt. Sthm. 8:o. 4 + 22 s. 0,75 kr. (= Bidrag till vår odlings häfder, utg. af A. Hazelius. VII).

Wigström, Eva. Varsel och förebud. (SvFmfT. X, 320–8).

— Folktro och sägner. S. 85–212. (SvLm. VIII. 3 = 65:e h.).

Visor och berättelser samlade af *Jödde i Göljaryd*. H. 1. Sthm. 4:o. 64 s. 2,50 kr.

VI. Ældre retsvidenskab, historie og topografi.

Ambrosiani, Sune. Om konungavalet i Sverige under den äldre medeltiden. (HTsv. XIX, 199–212).

Bryndum, A. E. Et Sognevidne af Smollerup Sogn 1591. (Samlinger t. jydsk Hist. og Top. 3. R. II, 222–4).

Christensen, Chr. Villads. Om Baareprøvens Anvendelse i Jylland. Uddrag af Retssager fra Viborg Landsting. (smst. 1–25).

Den skånska järnbörden. En kulturbild från fordom af *Elfkarlen*. (Ny illustrerad tidning. 1899, 512–513).

Dons, W. Den norske Jagtlovgivning fra de ældste Tider indtil vore Dage. (Norsk Jæger- og Fiskerforenings Tidsskrift. 1899. 1–25).

Edén, N. Om centralregeringens organisation under den äldre Vasatiden (1523–1594). Akad. afh. Upsala. 8:o. 24 + 272 s. 3 kr.

En arfsfråga i äldre Vestgötalagen. Upsala. 1898. 18 s.

Erslev, Kr. Europæisk Feudalisme og dansk Lensvæsen. (HTda. 7. R. II, 247–304).

Estlander, E. Östgötalagens stadganden om oäkta barns arfsrätt samt om arf efter oäkta barn. (Tidskr. utg. af Jurid. Fören. i Finland. XXXV, 123–8).

Ficker, J. Untersuchungen zur Erbenfolge der ostgermanischen Rechte. Bd. 4. 2. Abth. Innsbruck. 8:o. S. 291–581. 9 m.

Flygare, Natte. Än en gång det nyfunna fragmentet av Södermannalagen. (Ark. XV, 390—400).
Freisen, J. Kirchl. Eheschliessungsrecht in Schleswig-Holstein seit Einführung der Reformation bis heute. (Archiv für katholisches Kirchenrecht. 79. Bd. 629—67).
Holberg, L. Kirke og Len under Valdemarerne. Retshistoriske Afhandlinger. Kbh. 8:o. 298 s. 4 kr. (Anm. Cbl. 1899, 1800—1802 af A. L).
Huitfeldt-Kaas, H. J. Retshistoriske Kildeskrifter og deres Udgivelse. (T. f. Retsvidenskab. XII, 43—52).
Kjellén, R. Stat och samhälle i det gamla Vestergötland. (Vesterg. FmfT. X, 1—21). Også i særtryk.
Maurer, K. Yfirlit yfir lagasögu Íslands. (Lögfræđingur. III, 1—48).
Olrik, J. Harald Héns love. (HTda. 7. R. II, 177—212).
Storm, G. Om de saakaldte "Formænd" i det gamle Bergen. (HTno. 3. R. V, 436—8).
Søegaard, Th. Nogle Vider og Vedtægter fra det 17de og 18de Aarhundrede. (Samlinger t. jydsk Hist. og Top. 3. R. II, 51—67).
Taranger, A. Gammelnorske Procesregler til Brug for de Studerende. Krnia. 8:o. 35 s. 0,25 kr.
Thiset, A. Begrebet Dansk Adel, særlig med Hensyn til Kong Christian V's Adels- og Vaabenbreve. (HTda. 7. R. II, 305—92).
Wadstein, E. Tvenne frågor ur den fornsvenska statsrätten. (HTsv. XIX, 109—124).
Vinogradoff, Paul. Geschlecht und Verwandtschaft im altnorwegischen Rechte. (Zeitschrift für Social- und Wirthschaftsgeschichte. VII, 1—43).
Wolff, Emil. Göteborgs förmyndareordning af d. 10. dec. 1640 och dess källa. Några anteckningar. Gbg. 4:o. 45 s. 2 kr.
Åström, Ad. Om svensk vattenrätt. Akad. afh. Lund. — Sthm. 8:o. 4 + 154 s.

Baumgartner, P. A. Den katholske Kirke paa Island. (Nordisk Ugeblad for katholske Kristne. XLVII, 37—43, 49—55, 67—73, 81—89, 101—9).
Brím, E. Ó. Athuganir viđ fornættir nokkrar, er koma fyrir í Sturlunga-sögu. (Safn til sögu Íslands. III, 511—568).
Erkebiskop Henrik Kalteisens Kopibog. Udgivet for Det norske Historiske Kildeskriftfond ved *Al. Bugge.* Chrnia. 8:o. 32 + 227 s. 3 kr. (Anm. HTno. 4. R. I. Litt. 11—16 af K. H. Karlsson. — DLz. 1900, 2156—7 af Fr. Arnheim).
Erslev, Kr. Rostjeneste — Rustning. (HTda. 7. R. II, 393—9).
Hansen, Reimer. Bruder Nigels dänische Reimchronik niederdeutsch. (Jahrbuch d. Vereins f. niederdeutsche Sprachforschung. XXV, 132—51).
Harder. Die Schlacht bei Hemmingstedt. Wo hat die Schanze gestanden? Eine Entgegnung auf den Artikel des Herrn Adolf Bartels in Nr. 5 der "Heimath" 1898. Heide. 8:o. 20 s. 0,50 m.

Hedinger, A. Die Urheimat der Germanen. Mit einem Nachwort von *Hermann Hirt.* (Neue Jahrbücher für das klass. Altertum. III. 562—72).

Horsford, Cornelia. Vinland and its Ruins. Some of the evidences that Northmen were in Massachusetts in pre-Columbian days. Reprinted from Appleton's Popular Science Monthly for December, 1899. 17 s. 8:o. (Anm. Centralbl. f. Anthrop. V, 369—70 af L. Laloy).

Howley, M. F. Vinland vindicated. (Transactions of the R. Society of Canada. 2. S. IV. Sect. II, 77—99).

Jónsson, Finnur. Grænlendinga saga eđa saga Íslendinga á Grænalandi. 52 s. (= *Finnur Jónsson* og *Helgi Pétursson:* Um Grænland ađ fornu og nýju. Kph. 8:o. 1. halvdel).

Kerp, H. Vikingerschiffe und Vikingerfahrten. (Mutter Erde. 1899. 281—3).

Koppmann, Karl. Zum Umschwung in den meklenburgisch-nordischen Verhältnissen in den Jahren 1388 und 1389. (Auszüge aus Rostocker Weinamts-Rechnungen). (Hansische Geschichtsbl. 1898, 133—40).

Larsen, Axel. Absalon. Historisk Skildring. Med Illustrationer af Poul Steffensen. Kbh. 8:o. 191 s. 4 kr.

Larsen, Sofus. Det lundske Ærkesæde og Biskop Herman. (Aarb. 1899, 81—145).

Melsteđ, B. Th. Utanstefnur og erindisrekar útlendra þjóđhöfđingja á fyrri hluta Sturlungaaldar. 1200—1239. (Tímarit. XX, 102—155).

Nordlander, Johan. Lapparnes ålder i södra Norrland. (SvFmfT. X, 216—28).

Nyström, J. F. Hansan. (Sveriges allm. handelsförenings månadsskrift. 1899. April).

Olrik, Hans. Til Belysning af Valdemarerne. (Dansk Tidsskrift. 1899, 129—45).

Olrik, J. Radulfus Nigers danske Efterretninger. (HTda. 7. R. II, 200—212).

— Sagnkrøniken i Lundeårbøgerne. (smst. 222—229).

Saxo Grammaticus. Die ersten 9 Bücher der dänischen Geschichte. Uebersetzt und erläutert von *H. Jantzen.* H. 1. Berlin. 8:o. 160 s. 3 m.

Semple, Ellen C. The Development of the Hanse Towns in Relation to their Geographical Environment. (Journal of the American Geographical Society of New York. XXXI, 236—55).

Shipley née Brown, Marie A. The Norse Colonization in America by the light of the Vatican finds. Lucerne. 8:o. 25 s.

Silfverstolpe, Carl. Klosterfolket i Vadstena. Personhistoriska anteckningar. H. 2. S. 97—168 + 1 tvl. Sthm. 8:o.

Steenstrup, Joh. Svend Estridssøns Dødsaar. (HTda. 7. R. II, 229—239. — *Sofus Larsen*: 1074?—1076? Svar til Prof. Joh. Steenstrup. smst. 407—416).

Stjerna, Knut. Påfvebrefvet om Sankt Eriks korståg. (HTsv. XIX, 237—9; *Carl M. Kjellberg:* Genmäle. 6 s. smst. Bilaga).
Storm, G. De kongelige Byanlæg i Norge i Middelalderen. (HTno. 3. R. V, 433—6).
Söderblom, N. Gamla svenska minnen från den södra Seine-stranden i Paris. (Ord och bild. VIII, 129—144).
Åkerblom, Axel. Heimskringlas framställning af förhållandet mellan Olof Skötkonung och Olaf den helige. (HTsv. XIX, 229—36).
Ödberg, F. Om biskopen i Skara Svenonis Jacobi härkomst och hans arfvegods de s. k. Kadegodsen. (Vestergötl. FmfT. X, 22—39).

Ahrenberg, Jac. Ett kapitel ur Åbo slotts byggnadshistoria. (FT. 1899. II, 145—166, 225—241).
Antvorskov Ruiner. (Kbh.). 8:o. 4 s. + 1 pl.
Bendixen, B. E. Lidt lokalhistorie. 1. Sigrid Setas gaard. 2. Haakon Haakonssøns store skibsnøst. 3. Huga-aaen og skomagernes gaard i Vaagsbotnen. 4. Eyrasteinn. 5. Et gravsted i Bergens Domkirke. 6. Hidtil ukjendte kirkenavne i Bergen. 7. Calvaria —Kalfaret. 8. St. Laurentii og St. Petri kirker i Bergen. 30 s. (i: Skrifter udg. af Bergens hist. Forening. V.).
Berg, Wilhelm. Dragsmarks Kloster. (Bidrag till kännedom om Göteborgs och Bohusläns fornminnen. VI, 275—432).
Bergström, J. N. Vadstena. (Sv. turistfören. årsskrift. 1899, 220 —250).
Bidrag till Åbo stads historia utgifna på föranstaltande af bestyrelsen för Åbo stads Historiska Museum. 1. serien. X. Privilegier och resolutioner för Åbo stad. I. Åren 1525—1719. Utgifna af *C. v. Bonsdorff.* Hfrs. 8:o. 4 + 233 s. 7 m.
Bilder från sjuttonhundratalets Stockholm efter originalen i Stockholms rådhus utgifna och beskrifna af *F. U. Wrangel.* Sthm. Fol. 20 s. + 17 pl. 15 kr.
Blom, P. Beskrivelse over Vardal prestegjeld før og nu. Hamar. 8:o. 8 + 122 s. 1,50 kr.
Brusewitz, G. Ur Bohusläns konungasagor. Gbg. 1898. 4:o. 3 + 96 s.
Carlson, Joh. Husby socken i Dalarne förr och nu. Hedemora. 8:o. 160 s. 1,75 kr.
Collingwood, W. G. and *Stefánsson, Jón.* A Pilgrimage to the Sagasteads of Iceland. Ulverston. 4:o. 10 + 187 s. 21 sh. (Anm. Ark. XVI, 387—90 af Kr. Kålund. — PMLB. XLV, 203 af Thoroddsen).
Cygnæus, G. Åbo slott. (Kalender utg. af Svenska Folkskolans vänner. Årg. 13, 47—79).
Daae, L. Fra Akershus's fortid. (Folkevennen. XLVII, 35—43, 97 —106, 241—250, 289—296).
— Om Stavanger Stift i Middelalderen. (HTno. 3. R. V, 218—336).
— Mandal og Landskrone. (smst. 427—9).
Erlingsson, Th. Ruins of the Saga Time. Being an account of travels and explorations in Iceland in the summer of 1895. On be-

half of Miss *Cornelia Horsford*. With an introduction by *F. T. Norris* and *Jón Stefánsson*, and a résumé, in French by *E. D. Grand*. London. 8:o. 112 s. + 1 kort. (Anm. Zeitschr. f. Ethnologie. XXXI, 296 af M. Bartels. — Globus. LXXVII, 98 af M. Lehmann-Filhés).

Fernow, E. Beskrifning öfver Värmland, afdelad i sex tidehvarf: tvänne under hedendomen och lika många under påfvedömet och lutherska tiden; jemte en kort inledning om landets läge, namn, vattendrag, bergsträckningar, skogar m. m. Ny uppl. utg. af *H. O. Norstedt*. Kyrkerud. 8:o. 570 s. 3,05 kr.

Hahr, Aug. De svenska kungliga lustslotten Drottningholm, Gripsholm, Haga, Rosersberg, Rosendal, Tullgarn och Sofiero, deras historia, deras forna och nuvarande utseende, deras möblering, konstskatter och samlingar samt historiska minnen. Med omkring 600 illustrationer. H. 1—3. Sthm. 8:o. 72 s. + 3 pl. 0,90 kr.

Hausen, Reinh. Spridda uppgifter om navigationen samt lots och båkväsendet vid Finlands sydkust under äldre tider. 31 s. + 3 pl. + 1 kort. (= Fennia. XIV, n:o 6).

Holmia antiqua & hodierna. Stockholm och dess omgifningar, ur *Dahlbergs* Svecia antiqua & hodierna. Sthm. Tværfol. 58 pl. 10 kr.

Jónsson, Brynjúlf. Rannsókn sögustaða í Grafningi í maímán. 1898. (Árb. h. ísl. fornl. 1899, 1—5).

— Rannsókn í Barðastrandarsýslu sumarið 1898. (smst. 6—18).

Jónsson, Finnur. Grønlands gamle Topografi efter Kilderne. Østerbygden og Vesterbygden. (Meddelelser om Grønland. XX, 265—329).

Karter og topografiske Tegninger vedkommende Trondhjem og Trøndelagen. Udgivne af Trondhjems historiske Forening ved *Kristian Koren*. H. 1. Trondhjem. Fol. 12 sp. + 7 pl.

Kjellén, R. Studier öfver Sveriges politiska gränser. (Ymer. 1899, 283—331).

Koren-Wiberg, Chr. Det tyske kontor i Bergen. Tegninger med beskrivelse. Bergen. 4:o. 4 + 284 s. 12,60 kr.

Kornerup, J. Om Kalundborg og dens Kirke. (Kirkehist. Samlinger. 4. R. VI, 179—87).

Kålund, Kr. Det islandske lovbjærg. (Aarb. 1899, 1—18).

Liisberg, H. C. Bering. København i gamle Dage og Livet i København. H. 4—8. Kbh. 8:o. 0,50 kr. f. hv. h.

Meddelelser fra Nationalmuseets 2. Afdeling. I. Udgravninger og Undersøgelser af middelalderlige Befæstninger. (Fra Arkiv og Museum. I, 72—88).

Nielsen, N. V. Præstø Købstads og Klosters Historie for største Delen efter utrykte Kilder. Kbh. 8:o. 4 + 477 s. 5 kr.

Nordlander, Johan. Norrländska samlingar. 4:e [slut]hft. Sthm. 4:o. S. 155—217. 2,50 kr.

Olsson, P. Om Jämtlands och Herjeådalens världsliga styrelse och ämbetsmän i äldre tider. Tillägg. (Jämtlands läns FmfT. II, 138–9).
— Ortnamnen i Jämtland och Herjeådalen jämte upplysningar om byarnes ålder. (smst. 142–82).
Pehrsson, P. Ur Österby bruks och vallonernas krönika. (Upplands FmfT. XX, 1–126).
Ring, H. A. Sveriges konungaborg, Stockholms slott från Birger Jarls och Vasarnes till Oscar II:s tid. H. 13–47. S. 289–791. Sthm. 4:o. 0,30 kr. f. hv. h.
Rørdam, H. F. Om Grundlæggelsen af Klosteret i Præstø. (Kirkehist. Samlinger. 4. R. VI, 131–6).
Sach, A. Das Herzogtum Schleswig in seiner ethnographischen und nationalen Entwickelung. II. Halle a. S. 8:o. 336 s. 5,20 m. (Anm. PMLB. XLV, 91–92 af R. Hansen. — Cbl. 1899, 1093–5 af A. L. — Hist. Vierteljahrsschrift. III, 408–11 af O. Fürsen. — DLz. 1900, 2095).
Stemann. Randers Befæstning i Slutningen af det 16de Aarhundrede. Uddrag af Randers. Tingbøger fra 1587, 1598 og 1599. (Samlinger til jydsk Hist. og Top. 3. R. II, 203–217).
— Randers Helligaandshus. Et Kloster fra Katholicismens Forfaldsperiode. (Kirkehist. Samlinger. 4. R. VI, 1–43).
Storm, G. Haakon Haakonssøns Borg i Oslo. (HTno. 3. R. V, 439–440).
Svecia antiqua & hodierna, opus celeberrimum [ab *Erico Dahlberg* editum] dirigente Hans Hildebrand denuo ediderunt Wahlstroem & Widstrand. P. 5–20. 288 pl. + 48 s. Sthm. Tværfol. 2,50 kr. f. hv. p.
Unæus, Joh. Olai. Härjedalens beskrifning. Från latinet öfversatt af *Erik Modin.* Östersund. 16:o. 42 + 5 s. 0,50 kr.
Wahl, J. Træk af de Bergenske fæstningsverkers historie i ældre tider. (Norsk militært tidsskrift. LXII, 197–216, 255–280, 456–66, 489–517).
Weibull, L. Lund på 1580-talet. Lund. 1898. 4:o. 5 s. + 1 pl. Trykt i 1 + 20 expl. Ikke i boghandelen.
Welander, P. O. Falu koppargrufva förr och nu. (Ord och bild. VIII, 225–239, 300–307).
West, J. C. Danmark i Fortid og Nutid. En populær historisk-topografisk Beskrivelse af Danmark fra de ældste Tider til vore Dage. H. 1–2. Kbh. 8:o. 64 s. 0,50 kr.

Tillæg.

Anmeldelser af tidligere udkomne arbejder.

Almgren, O. Studien über nordeuropäische Fibelformen. Sthm. 1897. 8:o. (Anm. Centralbl. f. Anthrop. IV, 82–87 af E. Walther).
Andler, C. Quid ad fabulas heroïcas Germanorum Hiberni contulerint. Tours. 1897. 8:o. (Anm. Mélusine. IX, 234–6 af H. Gaidoz. — Revue celtique. XXI, 120 af L. Duvau).

Ari le Savant. Le Livre des Islandais traduit par *F. Wagner*. Bruxelles. 1898. 8:o. (Anm. Journal des Savants. 1899, 388 af R. Dareste. — Revue de l'instruction publique en Belgique. XLII, 119—125 af Bley. — Musée belge. III, 304 ff. af Waltzing).

Blinkenberg, C. Outils emmanchés de l'âge de pierre. (Mém. de la Soc. R. des Antiq. du Nord. 1898). (Anm. L'Anthropologie. X, 696—7 af É. C.).

Brate, E. Skansens runstenar. (Meddelanden från Nord. Mus. 1897, 3—14). (Anm. Centralbl. f. Anthrop. IV, 283—4 af L. Wilser).

Bruun, D. Nordboernes Kulturliv. I. Kbh. 1897. 8:o. (Anm. Globus. LXXV, 214 af A. Gebhardt).

— Gjennem affolkede Bygder paa Islands indre Højland. Kbh. 1898. 8:o. (Anm. PMLB. 1899 nr. 289 af Thoroddsen).

Bugge, S. Helge-Digtene i den ældre Edda. Kbh. 1896. 8:o. (Anm. Journal des Savants. 1899, 695—710 af L. Duvau. [Også i særtryk med titel: Formation de la mythologie scandinave. Paris. 4:o. 15 s.]).

Craigie, W. A. The Gaels in Iceland. (Proceedings of the Soc. of Antiquaries of Scotland. XXXI, 247—64). (Anm. Revue celtique. XX, 102—3 af L. Duvau. — Svar af W. A. Craigie. sst. 356).

— Scandinavian Folk-Lore. London. 1896. 8:o. (Anm. Folk-Lore. X, 459—61 af F. York Powell).

Detter, F. Die lausavísur der Egilssaga. Halle. 1898. 8:o. (Anm. AfdA. XXVI, 36—38 af F. Jónsson).

Flóres saga ok Blankiflúr hrsg. von *E. Kölbing*. Halle. 1896. 8:o. (Anm. Journal af Germ. Philol. II, 548 af O. Brenner. — ZfdPh. XXXII, 259—63 af O. Jiriczek).

Friesen, O. v. Om de germanska mediageminatorna. Upsala. 1897. 8:o. (Anm. ZfdPh. XXXII, 255—6 af Fr. Kauffmann).

Funk, E. Praktischer Lehrgang zur Erlernung der schwedischen Sprache. 6. Aufl. Berlin. 1898. 8:o. (Anm. Arch. CIV, 392—3 af F. Holthausen).

Gering, H. Glossar zu den Liedern der Edda. 2. Aufl. Paderborn. 1896. 8:o. (Anm. IFAnz. XI, 112—4 af F. Detter).

Gíslason, K. Efterladte skrifter. 2. bd. Kbh. 1897. 8:o. (Anm. AfdA. XXVI, 168—170 af F. Detter).

Gull-Þóris saga eller Þorskfirðingasaga udg. ved *Kr. Kålund*. Kbh. 1898. 8:o. (Anm. Cbl. 1900, 206 af —gk).

Hamlet in Iceland ... ed. by *I. Gollancz*. London. 1898. 8:o. (Anm. Englische Studien. XXVII, 127—131 af H. Jantzen. — AfdA. XXVI, 274—77 af F. Detter).

Hill, M. Margaret of Denmark. London. 1898. 8:o. (Anm. The American Hist. Review. V, 122—4 af J. E. Olson).

Ívens saga hrsg. von *E. Kölbing*. Halle. 1898. 8:o. (Anm. AfdA. XXVI, 81—83 af W. Ranisch. — ZfdPh. XXXII, 259—63 af O. Jiriczek. — Cbl. 1900, 541—2).

Jiriczek, O. L. Deutsche Heldensagen. 1. Bd. Strassburg. 1898.

8:o. (Anm. GgA. 1900, 331—52 af B. Symons. — ZfdPh. XXXII, 371—5 af Fr. Kauffmann).

Jónsson, Finnur. Den oldnorske og oldislandske Litteraturs Historie. I—II. Kbh. 1894—98. 8:o. (Anm. TfF. 3 R. IX, 73—81 af H. Bertelsen. — Litbl. 1900, 276—78 af W. Golther).

Kahle, B. Isländische geistliche Dichtungen des ausgehenden Mittelalters. Heidelberg. 1898. 8:o. (Anm. IFAnz. XI, 114—6 af W. Ranisch).

Karsten, T. E. Beiträge zur Geschichte der ē-Verba im Altgermanischen. Hfrs. 1897. 8:o. (Anm. IFAnz. XI, 111—2 af H. Hirt).

Kier, Chr. Edictus Rotari. Aarhus. 1898. 8:o. (Anm. Tidsskrift for Retsvid. XIII, 339—44 af A. Taranger).

Laxdœla saga hrsg. von *Kr. Kålund.* Halle. 1889. 8:o. (Anm. Journal of Germ. Philol. II, 547 af O. Brenner).

Leffler, K. P. Skuttungemålets akcentuering. Sthm. 1898. 8:o. (Anm. Ark. XVI, 315—8 af G. Ad. Tiselius).

Luft, W. Studien zu den ältesten germanischen Alphabeten. Gütersloh. 1898. 8:o. (Anm. GgA. 1899, 390—398 af Th. v. Grienberger).

Lyttkens, I. A. och *Wulff, F. A.* Svenska språkljud och akcenter. Lund. 1898. 8:o. (Anm. FT. 1899. II, 140—141 af F. G.).

— Bort med stumma tecken! Norrköping. 1898. 8:o. (Anm. smst.).

Montelius, O. När kommo svenskarna till Finland? (FT. 1898. I, 81—105). (Anm. Centralbl. f. Anthrop. IV, 219 af A. Hackmann).

Much, R. Der germanische Himmelsgott. Halle. 1898. 8:o. (Anm. AfdA. XXVI, 92—96 af A. Heusler).

Müller, S. Vor Oldtid. Kbh. 1897. 8:o. (Anm. Højskolebladet. 1899, 1605—12 af P. Andresen).

— Nordische Altertumskunde. 2. Bd. Strassburg. 1898. 8:o. (Anm. ZfdPh. XXXII, 72—77 af Fr. Kauffmann. — Globus. 75. Bd. 151 af A. Götze. — Centralbl. f. Anthrop. IV, 280 f. af A. Götze).

— Nye Stenaldersformer. (Årb. 1896, 303—419). (Anm. Centralbl. f. Anthrop. IV, 87—88 af G. F. L. Sarauw).

— Nouveaux types d'objets de l'âge de pierre. (Mém. Soc. Antiq. Nord. 1897). (Anm. L'Anthropologie. IX, 560—2 af É. Cartailhac).

Nilsson, V. Loddfáfnismál. Minneapolis. 1898. 8:o. (Anm. Litbl. 1900, 96—97 af A. Heusler).

Norberg, O. Hernösands kungl. gymnasium. Sthm. 1896. 8:o. (Anm. Pedagog. tidskr. XXXV, 101—3 af E. Sahlin).

Pineau, L. Les vieux chants populaires scandinaves. I. Paris. 1898. 8:o. (Anm. L'Anthropologie. X, 712—4 af Émile C. — Archivio per lo studio delle tradizioni popolari. XVIII af G. Pitrè. — GgA. 1900, 391—8 af O. Jiriczek).

Sarauw, G. F. L. Lyngheden i Oldtiden. (Årb. 1898, 69—124). (Anm. L'Anthropologie. X, 339—40 af L. L. — Centralbl. f. Anthrop. IV, 89—90 af G. F. L. Sarauw).

Sarauw, G. F. L. Les bruyères préhistoriques. (Mém. Soc. Ant. du Nord. 1898, 199—228). (Anm. L'Anthropologie. X, 695—6 af É. C.).

Sproglig-historiske Studier tilegnede C. R. Unger. Krnia. 1896. 8:o. (Anm. Ark. XVI, 202—208 af E. Mogk).

Steffen, R. Enstrofig nordisk folklyrik. Sthm. 1898. 8:o. (Anm. Revue critique. 1899. II, 327—9 af L. Pineau. — Litbl. 1900, 59—60 af W. Golther).

— Svenska låtar. Sthm. 1898. 8:o. (Anm. Litbl. 1900, 59—60 af W. Golther).

Storm, G. En gammel Gildeskraa fra Trondhjem (I: Sproglig-hist. Studier tilegn. C. R. Unger. Krnia. 1896). (Anm. Zeitschrift d. Savigny-St. f. Rechtsgesch. XX. Germ. Abth. 297—301 af M. Pappenheim).

Taranger, A. Udsigt over den norske rets historie. I. Chrnia. 1898. 8:o. (Anm. DLz. 1900, 1848—49 af K. Lehmann).

Thoroddsen, Th. Geschichte der Isländischen Geographie. Bd. 1—2. Leipzig. 1897—98. 8:o. (Anm. Hist. Zeitschrift. 84. Bd. 145—7 af J. Partsch. — Blätter f. d. bayer. Gymnasialschulw. XXXV, 540 ff. af S. Günther).

Torp, A. og *Falk, Hj.* Dansk-Norskens lydhistorie. Krnia. 1898. 8:o. (Anm. Ark. XVII, 79—98 af M. Kristensen. — Cbl. 1900, 400—1 af —gk).

Vedel, E. Efterskrift til Bornholms Oldtidsminder. Kbh. 1897. 4:o. (Anm. L'Anthropologie. XI, 261—2 af É. Cartailhac. — Centralbl. f. Anthrop. IV, 90—91 af G. F. L. Sarauw).

Wied, K. Dänische Konversations-Grammatik. Heidelberg. 1898. 8:o. (Anm. Cbl. 1900, 1339 af —gk).

Wulff, Fr. Svenska rim och svenskt uttal. Lund. 1898. 8:o. (Anm. FT. 1899. II, 140—141 af F. G. — Ark. XVI, 385—7 af E. Brate).

Zwei Isländer-Geschichten hrsg. von *A. Heusler*. Berlin. 1897. 8:o. (Anm. Journal of Germ. Philol. II, 547 af O. Brenner).

Äldre Västgötalagen utg. af *H. Vendell*. Hfrs. 1897. 8:o. (Anm. DLz. 1899, 1917 af F. Detter).

Östnordiska och latinska medeltidsordspråk. Utg. av *A. Kock* och *C. af Petersens*. Kbh. 1889—94. 8:o. (Anm. IFAnz. XI, 116—8 af E. Wadstein).

The Saga of King Sverri of Norway, translated by J. Sephton M. A. London. David Nutt, 1899. Northern Library Vol. IV.

Was an der von herrn Sephton besorgten englischen übersetzung der Sverris saga zu loben ist, lässt sich in zwei worten sagen; es sind der schöne druck und das schöne papier. Übrigens hat die übersetzung nur den wert einer unkritischen popularisierung, welche eher in einer belletristischen als in einer wissenschaftlichen zeitschrift besprochen zu werden verdiente. Das zu beweisen macht der herausgeber dem kritiker leicht, weil er mit rührender offenherzigkeit in der einleitung seine kritischen grundsätze, offenbar ohne die geringste vermutung von deren unhaltbarheit, mitteilt. Es heisst dort (s. IX), der text der Fornmanna sögur, AM. 327 4:o, sei durch kompilation zweier von einander unabhängiger texte, vermutlich der vorlage des Eirspennill und der vorlage der Flateyjarbók entstanden. Das mag der hauptsache nach richtig sein, obgleich herrn Sephtons beweisführung schwach ist [1]). Aber wenn dem so ist, wesshalb wird denn dieser "*conflate*" text — wie der herausgeber ihn nennt — der übersetzung zu grunde gelegt? Weil es nach ihm die pflicht eines übersetzers ist (s. VIII) "not to omit any interesting passage even though there may be only a single authority for it". "a single authority", das ist die lesart einer einzigen handschrift. Desshalb wird auch den herausgebern der Fornmanna sögur vorgeworfen, sie haben zwar viele, aber nicht genug stellen aus den übrigen hss. aufgenommen; ihr text sei "an emended one", aber nicht "a final one". Sofern die herausgeber das verhältniss der hss. vielleicht unrichtig aufgefasst haben, wird man zugeben, dass eine bessere ausgabe zu wünschen ist; wenn aber die vollkommenheit dadurch erreicht werden muss, dass alle plusstellen in den text aufgenommen werden, so wird die vollkommene ausgabe wol noch einige zeit auf sich warten lassen, und man wird sich mit herrn S.'s übersetzung

---

[1]) Herr S. schliesst das aus dem umstande, dass öfter, wo Flat. und Eirspennill untereinander abweichende lesarten haben, AM. 327 4:o die lesart beider hss. vereinigt. Es sollten aber nur solche stellen angeführt worden sein, wo keine andere erklärung möglich ist. Und namentlich sollten zum nachweis der compilation gemeinschaftliche fehler der hs. mit jeder der beiden anderen nachgewiesen worden sein. Wenn z. b. Flat. schreibt (c. 31; herr S. einl. s. X): *ætludu at drepa nockut*, Eirspennill: *vildi hann freista ef hann fengi nokkut drepit*, AM. 327 4:o *ætlaði at freista ef hann fengi nokkut drepit*, so lässt das mehrere erklärungen zu. In der urspr. saga kann z. b. gestanden haben, was in Flat. steht. Die beiden anderen können eine gruppe bilden, welche *freista ef hann fengi* hinzufügt, und den singular für den plural einsetzt; Eirsp. hat dann *vildi* für *ætlaði at* geschrieben. Oder der text des Eirsp. ist der ursprüngliche; die beiden andern änderten gemeinschaftlich *vildi* in *ætlaði at*, und in Flat. wurde dann weiter geändert. — Die wortreichkeit der AM. 327 4:o kann allerdings ein argument für ihr relativ junges alter abgeben, aber es sollte erst an zweiter stelle zur geltung gebracht werden. Denn dass zwei hss. kürzen und nicht immer denselben ausdruck wählen, ist doch auch denkbar.

behelfen müssen. Sodann führt herr S. zur begründung seiner textbehandlung Munchs urteil an. Munch, heisst es, habe "not hesitated, in the part that relates to Sverri, to regard many things as historical facts that appear in two, or even in one only, of the four chief MSS". — Also wird kein unterschied gemacht zwischen der historischen möglichkeit oder wahrscheinlichkeit einer erzählten begebenheit und der ursprünglichen zugehörigkeit der betreffenden erzählung zu einer bestimmten schrift! Ja, was will herr S. denn eigentlich? Will er uns die geschichte von Sverrir auf seine weise erzählen, oder wünscht er die Sverris-saga zu übersetzen?

Aber von dem zweck sowie von der methode der textkritik scheint herr S. nur eine sehr unklare vorstellung zu haben. S. XVI heisst es vom schreiber der Flateyjarbók: "And places may be found where, if he has altered the text intentionally, it is doubtful if he has improved it". Ist denn nicht jede änderung, welche sich ein abschreiber an einem texte erlaubt, auch wenn dadurch scheinbar ein besserer zusammenhang hergestellt wird, eine verschlechterung? — S. XIV—XV bespricht herr S. das verhältniss der hss.; die Skálholtsbók bekommt in dem aufgestellten stammbaum keine stelle, ja ihr genealogisches verhältniss zu den übrigen hss. wird gar nicht erwähnt; dennoch heisst es s. XVI, die hs. enthalte hier und da, obgleich selten, lesarten welche, obgleich durch keine andere hs. gestützt, als richtig anerkannt zu werden verdienen; oft bestätige die hs. die lesart der Flat., andererseits stütze sie mitunter Eirspennill. Ob sie wirklich eine lesart zu bestätigen oder zu stützen im stande ist, das hängt doch ganz davon ab, in welchem genealogischen verhältnisse sie zu den übrigen hss. steht.

Nach der besprechung der handschriften geht herr S. auf die verfasserfrage ein. Dass er zu ihrer lösung nichts wesentliches beiträgt, kann man ihm nicht verargen. Es ist eine blosse vermutung, dass der abt Karl Jónsson den anfang des buches in Norwegen, die fortsetzung auf Island geschrieben, und dass er daselbst vielleicht directe kunde vom könige empfangen habe. Ich benutze die gelegenheit, meine auffassung der umstrittenen stelle des prologs, welche vom verfasser handelt, mitzuteilen. Die stelle lautet in Eirspennill: *"Ok er þat upphaf bókarinnar, er ritađ er eptir þeiri bók, er fyrst ritađi Karl ábóti Jónsson, en yfir sat Sverrir konungr sjálfr, ok réđ fyrir hvat ríta skyldi, ok er sú frásǫgn ekki langt framkomin. Er þar sagt frá nǫkkurum orrostum hans, og svá sem á líđr, vex styrkr hans, og segir sá styrkr fyrir hina meiri hluti; kǫlluđu þeir þann hlut bókarinnar fyrir því grýlu. En* (l. *Enn*) *síđari hlutr bókarinnar er ritađr eptir þeim mǫnnum, er minni hǫfđu til, svá at sjálfir þeir hǫfđu sét ok heyrt þessi tíđendi, en sumir þeir er verit hǫfđu í orrustunum. Sum þessi tíđendi váru svá í minni fest, at menn rituđu þegar eptir, er nývorđin váru"*. Vigfusson, Prol. zur Sturl. s. LXX—I, bestreitet

die meinung derer, welche die stelle so verstehen, dass das buch zwei verfasser habe, und sich dabei auf die worte *ok er sú frásǫgn ekki langt framkomin* berufen. Diese worte sollen nach ihm bedeuten: "this tale is not come from far". (Im anschluss daran übersetzt herr S.) Finnur Jónsson (Litt. Hist. II, 387) kommt zu dem schlusse, der verfasser des anfanges der saga sei ohne zweifel der abt Karl; der zweite teil sei zwar nach den mitteilungen von augenzeugen geschrieben worden; wer aber der verfasser dieses teiles sei, gehe aus der stelle nicht hervor; die möglichkeit, dass der abt Karl auch denselben geschrieben habe, sei nicht ausgeschlossen. Die von G. Vigfusson auf neue weise interpretierte stelle übersetzt er, davon abweichend: "denne fortælling er ikke vidt fremskreden". Ich glaube dass es weniger auf die interpretation dieser worte als auf das richtige verständniss des anfanges der von mir citierten stelle ankommt. Die anfangsworte kann ich nur so verstehen, dass der verfasser des prologs mitteilt, den beginn dieses buches habe er geschrieben nach einem buche, welches der abt Karl Jónsson geschrieben hatte. Also hat der verfasser des prologs, — der nicht der abt Karl war — für den anfang der saga das buch des abtes Karl als quelle benutzt. Darauf folgt nun die mitteilung, der spätere teil des buches beruhe auf mündlichen mitteilungen von augenzeugen. Von welchem buche ist hier die rede? Der gegensatz: *upphaf bókarinnar* — (*enn*) *síðari hlutr bókarinnar* zeigt, dass beide male von demselben buche die rede ist. Aber das erste mal wurde nicht von dem buche des abtes gesprochen, sondern von einem buche, dessen quelle das buch des abtes war. Also ist auch hier von dem buche die rede, welches der verfasser des prologs schrieb. Daraus geht denn hervor, dass nicht der abt Karl die Sverris saga geschrieben hat. Im gegenteil schrieb er ein buch über Sverris jugendheldentaten. Damit ergibt sich die richtige übersetzung der worte: *ok er sú frásǫgn ekki langt framkomin* von selbst. Das buch des abtes bildete ein ganzes für sich und wurde nicht fortgesetzt. Die vermutung ist kaum gewagt, dass zuerst die schrift, für deren anfang jenes buch als quelle benutzt wurde, und welche dann das leben des königs aus anderen quellen weiterführt, den titel *Sverris saga* führte; das buch des abtes Karl aber hiess — wenigstens im munde der literaten — *grýla*. Die worte *þann hlut bókarinnar* scheinen eine änderung zu sein. Für einen abschreiber, der das buch des abtes Karl nicht kannte, war der anfang der saga "ein teil des buches"; in der ursprünglichen saga wird *þá bók* gestanden haben. Aber *kǫlluðu* — nicht *kalla* — zeigt doch, dass nicht der anfang der erhaltenen saga *grýla* heisst, m. a. w. dass *grýla* nicht der titel eines teiles der saga sondern eines von der saga verschiedenen buches war. Auf die frage, wiefern sich die saga im anschluss an ihre doppelte quelle noch in zwei teile zerlegen lässt, ist es hier

nicht die stelle einzugehen [1]). Wenn herr S. einheit im stile wahrzunehmen glaubt, so hängt das mit der einheit des stoffes zusammen; freilich führt er als für die saga eigentümlich ausdrucksweisen an, welche das eigentum der ganzen sagaliteratur sind, wie wo es heisst, dass Sverris und Þorgríms begegnung anders war, als Þorgrímr erwartet hatte.

Über die textbehandlung kann ich mich kurz fassen. Eine durchgehende vergleichung mit dem der übersetzung zu grunde liegenden texte habe ich natürlich nicht vorgenommen. Doch genügt die vergleichung einzelner stellen um das unkritische verfahren des herrn S. zu beleuchten. Zunächst führt sein princip, nichts beiseite zu lassen, ihn dazu, auch offenbar unrichtiges in den text zu setzen. C. 106 fliehen die Kuflungar vor Sverrir *suðr með landi.* Eine variante (Eirspennill) hat statt dessen *suðr til Bjǫrgynjar.* Das ist vorweggenommen aus dem folgenden satze, wo es heisst, dass Sverrir sie verfolgt *allt til Bjǫrgynjar.* Herr S. nimmt das ohne bedenken auf, weil die worte *suðr til Bjǫrgynjar* eine in den andern hss. fehlende mitteilung enthalten. — C. 176 (Fms. 8, 441, 6—7): *at Baglar hǫfðu þá enga lífsván.* Flat. fügt durchaus irrtümlich hinzu *né hjálp* (*lífsván* : *lífshjálp* Skálholtsb.). Herr S. beanstandet nicht, den zusatz von Flat. aufzunehmen. — Ganz bedeutungslos — aber sicher unursprünglich — ist der zusatz an einer stelle wie der folgenden (c. 178), wo vorher mitgeteilt worden ist, dass Ingi auf einer þingversammlung zum könig gewählt wurde: *Gunnþjófr hét búandi sá er honum gaf konungsnafn.* Auf die blosse autorität der Flateyjarbók hin nimmt herr S. dann eine übersetzung des folgenden satzes auf: *Baglar samþyktu þat er Gunnþjófr kvað upp.* — Ein andermal wird ohne grund etwas fortgelassen, wie c. 179 (a. a. o. s. 440, 16—17) *ok bjuggu þat til matar.*

Der text ist an vielen stellen ziemlich frei übersetzt und der wortlaut weniger genau beibehalten als zu wünschen wäre. Schlimmer ist es, dass der übersetzer den text nicht überall versteht. Ob der englische sprachgebrauch zulässt *hvert manns barn* im sinne der sǫgur durch "every child of man" zu übersetzen, was herr S. regelmässig tut, entscheide ich nicht. In dem eben erwähnten c. 179 heisst es: *þótti þeim þá nǫkkur ván sér griða, þeir er áðr*

[1]) Der prolog der saga in der Flateyjarbók ist ganz verwirrt. Doch scheint aus dem anfangssatze, der aus wendungen des ursprünglichen prologs zusammengesetzt ist (*Hér hefr upp at segja frá þeim tiðendum er giorst hafa í þeirra manna minnum siálfra er þessa bók hafa í fyrstu saman sett ok eftir þeirri bók, er ritaði Karl abóti Jónsson* u. s. w.), hervorzugehen, dass auch der schreiber der Flat., — sofern er verstand, was er da niederschrieb — noch der meinung war, die quellen der saga seien erstens die erinnerung der männer, sodann (*ok*) das buch des abtes Karl Jónsson. Wenn man aber *ok* mit "und zwar" übersetzen will, so bleibt doch die nachricht übrig, dass Karl Jónssons buch die quelle (d. h. die vorlage des anfanges) der saga, nicht die saga selbst war. — Grossen wert lege ich freilich auf diese schlechte ausgabe des in Eirspennill richtig überlieferten prologs nicht.

þótti engi líkendi til. Das übersetzt herr S. wie folgt: many now hoped for quarter, who hitherto had no expectation of it. Er hat also *nokkur* nicht verstanden. — Etwas weiter: *mun hann ... þiggja grið ef þeira væri kostr sér ok ǫllum félǫgum sínum;* herr S.: he ... would gladly receive quarter if he had the chance. He asked-quarter, too, for all his comrades. — Etwas weiter: *ok þeir fegnastir er verst létu í haust, er eigi skyldu þá íbrótt hverfa.* Herr S.: those will rejoice the most who behaved the worst in the autumn *and would have abandoned it.* — C. 178. a. a. o. s. 439, 21: *Bjǫrn drap hann til klæða ok fjár er hann hafði á sér, ok myrði hann.* Herr S.: Biorn slew him for the clothes he wore and his money, and concealed the deed. (Also glaubt herr S. *myrða* stehe absolut ohne object, im sinne "etwas geschehenes verheimlichen", und *hann* sei subject!). — Dann folgt: *ok fundust hræin um várit eptir.* Der schreiber der hs. hat bei *hræin* wol an die kurz vorher erschlagenen Bagler gedacht; sie waren aber nicht versteckt worden; Eirspennill hat *hræ hans,* und herr S. übersetzt dementsprechend "the body". Dennoch ist Eirspennils lesart nur eine falsche konjektur; ihre vorlage hatte *hræin,* das beweist der plural des verbums: *fundust.* Also sollte herr S. die lesart der Flat. gewählt haben, welche *beinin* hat. Freilich ist auch diese nicht einwandfrei, aber sie ist immerhin die beste. — Schliesslich noch die folgende für den verfasser so bezeichnende stelle aus dem prolog: *En þóat sumir hlutir sé hér annan veg sagðir, en mest líkendi myndi á þykkja í orrostum fyrir fjǫlmennis sakir, þá vitu þó allir sannendi til, at þetta er ekki aukit, ok þykkir oss at líkara, at þær sagnir muni vera við sannendum, er á bókum eru sagðar frá ágætismǫnnum þeim, er verit hafa í forneskju.* — Dass der verfasser aus den scheinbar unglaublichen taten, welche von zeitgenossen gesehen und desshalb unleugbar sind, auf die glaubwürdigkeit ähnlicher berichte in alten erzählungen schliesst, hat herr S. nicht bemerkt. Er übersetzt: And though, in telling of battles against large numbers some things are here said to have occurred otherwise than seems most probable, *let all know* (sic!) of a certainty that nothing has been added. To us it seems probable (sic! für *at líkara,* var. *at líkligra*) that the stories are true which are told in books concerning famous men who lived in old times".

Das angeführte wird genügen um darzutun, wesshalb unser urteil über herrn S.'s arbeit nicht günstig lautet. Man kann die frage aufwerfen, ob es denn notwendig ist, dass eine populäre übersetzung allen anforderungen der kritik entspricht. Allerdings stellt man an eine textausgabe andere ansprüche als an eine übersetzung. Aber die erste anforderung ist doch wol diese, dass der übersetzer die sprache versteht, aus der er übersetzt. Ferner darf man fragen, wozu die schrift im Arkiv för nordisk filologi besprochen

werden soll, wenn kein kritischer masstab angelegt werden darf. Drittens ist auch für eine übersetzung die wahl des zu grunde zu legenden textes nicht gleichgiltig; bietet man doch dem publicum die übersetzung als die arbeit des verfassers an. Schliesslich braucht wer für ein nicht wissenschaftliches publikum schreibt, sich auf die textkritischen fragen nicht einzulassen; tut er es aber, so ist er für seine behauptungen in demselben grade verantwortlich als der, welcher für fachgenossen schreibt.

Indessen wäre es vielleicht doch unredlich, herrn S. allein für die mängel seiner arbeit verantwortlich zu stellen. Legt sie doch bis zu gewissem grade ein zeugniss ab von der höhe, auf der unsere studien in England stehen. Es ist zu bedauern, dass in einem lande, wo soviel geld disponibel ist um die ausgabe einer übersetzung eines fremdländischen textes auszustatten, nicht auch dafür gesorgt wird, dass dieselbe den bescheidensten wissenschaftlichen anforderungen genügt. Aber auch die philologische kritik ist etwas, was erlernt werden muss. Solange in gewissen kreisen Englischer gelehrten der alte glaube fortlebt, eigener dilettantismus könne die wissenschaft des continentes ersetzen[1]), solange wird man es ihren publicationen ansehen können, dass sie auf einer insel entstanden sind.

---

[1]) Dass das gesagte in keiner weise die trefflichen philologischen arbeiten englischer gelehrten auf dem gebiete der einheimischen literatur berührt, bemerke ich nur, um nicht missverstanden zu wenden.

Amsterdam.

R. C. Boer.

Anmärkningar till några ställen i Stiernhielms dikter.

1.

Hercules v. 153. *Krympa.*

Tyckes att döma af Svenska Akademiens språkprofssamlingar blott förekomma på detta ställe i svenska litteraturen. Hvarken hos Manderström (Stiernhielms Hercules vv. 124—162, s. 23) eller hos Tamm (Glossar 8) lämnas någon annan upplysning om detta ord än att det betecknar ett kortspel af obekant art.

Man skulle kunna tillägga, att det svenska *krympa* stammar från tyskan. Såsom redan F. A. Dahlgren påpekat i sitt handskrifna glossar, upptager Hildebrand (Grimms Wörterbuch 5: 2311 o. f.) verbet *krimpen* och substantivet *krimp, krimpf* l. *krimpfe* i uttrycken *krimp, krimpf(e) spielen* såsom betecknande ett på 1600-talet brukligt kortspel. Det äldsta af Hildebrand anförda litteraturexemplet på ordets användning i tyskan förskrifver sig från år 1619, det yngsta från år 1691. Sammanhang med verbet *krimpen*, *krimpfen* = krympa antages af Hildebrand, som dock ej närmare utredt detsamma. Om spelets beskaffenhet får man någon upplysning i ett par utaf de hos Hildebrand förekommande språkprofven, till hvilka jag hänvisar.

Enligt Murray 2: 1174 förekommer i engelskan *crimp* (tidigast uppvisadt från år 1632) såsom namn på "an obsolete game at cards".

I danskan märkes sammansättningen *krømpekort*, en form, som Kalkar 2: 641 citerar redan från år 1560, alltså från en tid, som faller före ordets äldsta påvisade förekomst i tyskan och engelskan.

Hos Hildebrand uttalas den förmodan, att spelet egentligen varit nedertyskt.

Om former med *y* (*ü*) ej funnits i tyskan — Hildebrand anför inga — har väl det svenska *krympa* utvecklats af det tyska *krimp(fe)* enligt den af Kock, Undersökningar i svensk språkhistoria 22 ff. för det fornsvenska riksspråket påvisade ljudlagen, förutsatt att denna verkat ännu på den tid, då speltermen *krympa* infördes i svenskan. I annat fall kan första stafvelsens *y* bero på anslutning till verbet *krympa*. Ändelsen *a* för *e* är ett exempel på den af Tegnér (Arkiv 5: 335 f.) påpekade allmänna omsättningen i lånord af tyskt *e* till svenskt *a*.

Danskans *krømpe-(kort)* förutsätter ett äldre *krympe-(kort)*, hvars *y* torde böra förklaras på samma sätt som motsvarande vokal i det svenska kortspelsnamnet *krympa*. Formen *krømpekort* med *ø* i stället för *y* visar, att den förlängning af *y̆* före *mp*, som enligt Kock (Arkiv 9: 66, 251) inträdt i danskan och förhindrat öfvergången af *y̆* till *ö*, dialektiskt uteblifvit. Jfr det af Kalkar 2: 640 från år 1575 citerade *krømpe* (infinitivus af verbet *krympe*) och det af Kock (Arkiv 9: 53) från Onsjö och Frosta härader i Skåne anförda *krömmpa*. Jfr äfven den fornsvenska formen *krömppe* (för *krymppe*), se Söderwalls ordbok.

2.

Hercules v. 153 *Manclle.*

Manderström (anf. arb. s. 23) anmärker om detta ord, att det troligen betecknat någon art L'hombre, i hvilket spel, som bekant, en af matadorerna (i svart färg tvåan, i röd sjuan, se Hand-bibliothek för sällskapsnöjen 1: 6) kallas *Manille* (*manilj*). Han uppgifver, att enligt Bullet, Recherches sur les cartes à jouer 157 (1757) "Spaniorerna stundom åt Lhombre-spelet gåfvo namnet Manilla" (det sista ordet troligen tryckfel eller felskrifning för *Malilla*). Tamm hänvisar till

Manderström utan att göra något tillägg till dennes anmärkningar om ifrågavarande ord.

I Dominguez' spanska lexikon upptages ej något *Manilla* i den af Bullet omnämda betydelsen. *Malilla* däremot säges beteckna ett särskildt kortspel, som ej sättes i något samband med L'hombre. Äfven Gigas uppgifver (Dania 3: 32 [= Litteratur og Historie 2: 228]) att *Malilla* (numera *Mala*) är namn på ett särskildt spel "af nyare datum".

Från franskan kännes *Manille* såsom betecknande ett spel, som tyckes öfverensstämma med det spanska *Malilla*; jfr Littrés definition[1]).

Från franskan har *Manilla* lånats till svenskan såsom namn på motsvarande kortspel. Jfr följande ställe i Handbibliothek för sällskapsnöjen 1: 272 ff. (1838): "*Manille.* Detta spel har fordom varit i Sverge kändt under namn af *Manella* [alltså med *e* före *ll* liksom den Stiernhielmska formen] och kallas i Frankrike Gamla Kometen ... Också skiljer det sig föga från Kometen [se om detta spel anf. arb. 276 ff.] ... Namnet Manille ... synes icke hafva haft annan härledning, än ett påfund(!) för ögonblicket, om ej däraf, att ett kort, utom vanlig kortordning här spelar en hufvudroll, liksom *Manillen* i L'Hombre." Förnämsta kortet i detta spel är ruter nia, som kallas *Manille.* Både i franskan och spanskan är det samma kort, som bär motsvarande namn.

Att döma af de arbeten om i Sverige brukade kortspel, som jag rådfrågat, har *Manille* här aldrig förekommit såsom namn på en variant af L'hombre (i fråga om detta spel betecknar ordet alltid en af matadorerna). Då så förhåller sig, torde man ega rätt att i det Stiernhielmska *Manelle* se en beteckning på samma spel, som enl. ofvan citerade skrift liknade Kometspelet. Man har så mycket mera skäl därtill, som detta spel enligt samma källa fordom benämts *Manella*, ett namn,

---

[1]) Jfr äfven Schwetschke, Geschichte des L'Hombre 30 (1863).

som står det Stiernhielmska *Manelle* mycket nära. Anledningen till att *i* i andra stafvelsen utbytts mot *e*, kan jag ej uppgifva.

3.

Hercules v. 154. *Styr-wålt.*

Detta ord (med biformen *Styrewålt* i Ekeblads afskrift af Hercules, se Hammarskölds uppl. af Stiernhielms Vitterhetsarbeten 244) betecknar enligt Manderström (anf. arb. 23) och Tamm (Glossar 14) ett obekant kortspel.

Att ifrågavarande spel ännu under 1800-talets förra hälft ej varit så obekant, framgår däraf, att det beskrifves i Handbibliothek för sällskapsnöjen 1: 318 ff. (1838). Man finner där, att namnet *Styrvolt* (så stafvadt på cit. st.) ej blott brukades om själfva spelet, utan äfven tillkom ässen ("Essen, som kallas Styrvolter").

Äfven åtskilliga af de öfriga korten hade sina särskilda namn i *Styrvålt:* knektarna kallades *Karnufflar*, sexorna *Pafster*, tvåorna *Duser*, treorna *Trester*, fyrorna *Fyrhacker*, sjuorna *Besjuer*.

Att döma af Svenska Akademiens språkprofssamlingar påträffas *Styrvålt* första gången i svenska litteraturen år 1621. Uti den nämda år utgifna öfversättningen af Reineke Fosz heter det (s. 283):

"Han pläghar altidh wara stolt,
Han skal wäl tappa medh Styrwolt.
När wij medh kärmål fare fort,
Som här försambles på en ort,
Then skadha han oss gör allslätt,
Therföre får han nu sin rätt."

I de anförda verserna uttala Mickels vedersakare den förhoppningen, att räfven, huru stolt han än var, nu skulle, på grund af deras käromål inför konungen, komma till korta. Han skulle *tappa medh Styrwolt* d. v. s. "förlora spelet", ett bildligt uttryck för "blifva besegrad". *Medh* är här användt för att beteckna medel eller sätt. Nu skulle vi säga *på* eller

i. Styrwolt brukas här måhända om spelet i dess helhet. Jfr dock det nedan anförda citatet från Schroderus, där ordet tyckes förekomma såsom paralleluttryck till *kort.*

Det nedertyska originalet har följande motsvarighet till de ofvan anförda verserna:

"Wente he plecht tho sin gantz sehr vorbolgen,
Men latet vns fryg vnse klage vorfolgen.
Den schaden, so he vns tho donde plecht,
Daruör kricht he nu sin rechte recht."

Reynike Fosz de Olde 136 a (Franckfurt am Meyn 1562).

(Upplagorna af 1604 och 1606, af hvilka den svenske öfversättaren begagnat endera [se Schück, Svensk Literaturhistoria 356] har jag ej haft tillfälle att jämföra; säkerligen ha de samma text som den ofvan gifna).

I den danska öfversättningen lyder ifrågavarande ställe:

"Hand pleyer altid at være stolt aff mod,
Wi ville hannem forfølge paa stande fod.
Alt om den skade han haffuer voss giort,
Saa bliffuer han Hengt vden Vestre Port."

En Ræffue-Bog 139 a (1555).

Man finner häraf att den svenske öfversättarens vers

"Han skal wäl tappa medh Styrwolt"

saknar motsvarighet både i den nedertyska originaltexten och i den danska vid den svenska öfversättningen begagnade tolkningen.

Den högtyska öfversättningen af år 1544, som enligt Schück (Svensk Literaturhistoria 356) varit känd af den svenske tolkaren, har jag ej haft tillfälle att jämföra. Det är ju möjligt (fastän ej troligt), att där finnes något, som kunnat gifva anledning till ifrågavarande vers[1]).

Sannolikare förefaller mig dock att versen om Styrvålt af den svenske öfversättaren tillfogats för att åstadkomma rim till *stolt* i föregående vers, liksom versen "Som här försambles på en ort", äfven den utan motsvarighet i originalet, inskjutits för att finna rim till *fort* i närmast föregående rad.

[1]) I Schopperi "Speculum vitæ aulicæ" (1584) — den latinska öfversättningen af Reineke, äfven den enligt Schück känd af den svenske tolkaren — har jag ej kunnat finna någon motsvarighet till det behandlade stället.

Att den svenske öfversättaren i en af honom själf tilllagd vers användt ordet *Styrwolt* i ett bildligt uttryck tyckes tyda på, att det så benämnda spelet vid denna tid varit ganska öfligt i Sverige.

Styrvålt påträffas vidare hos E. J. Schroderus i dennes öfversättning af Comenii Vpläste gyllene tungomåls dör (1641), § 941 heter det: "At leeka ... Medh Kort och Styrwåldt ... hörer Dubblarom til." Här ersätta "medh Kort och Styrwåldt" den tyska textens "mit Karten vnd Kartenblättern", den latinska textens "Chartis foliisque lusoriis". Då *karte* och *kartenblatt* (jfr Grimms Wörterbuch 5: 24), *charta* och *folium lusorium* äro synonyma, ser det ut, som om den svenske bearbetaren användt *styrwåldt* såsom ett med det allmänna *kort* i det närmaste liktydigt uttryck.

Vidare:

"Läsa sjn dagliga Bön i Boken Klöfwer og Rvter,
brukandes Lanter, Piquet, Styrwållt, Cathrincen og 5 kort."
P. Olufson Warnmark, Epigrammata L 3 b (1688).

Här alltså om ett särskildt kortspel.

Enligt det svensk-tyska registret i Linds Ordabok (1738, 1749) betecknar *Styrvålt* ett tärningsspel, på tyska tolkadt med *Würffeltrichter* (d. v. s. tärningsbägare? — egentligen "tärningstratt")[1]. Det svensk-franska registret i Möllers Ordabok (af 1745) har motsvarande uppgift: "Styrwålt, tärningspel, chance, jeu des dez". Sannolikt är denna notis hos Möller direkt hämtad ur Linds äldre ordbok.

Så länge nu citerade lexikografers påstående, att *styrvålt* skulle vara ett tärningsspel, ej bekräftas från annat håll, torde det kunna anses för troligt, att deras tolkning beror på ett

[1]) Väl ursprungligen betecknande detsamma som de af Lind i den tysk-svenska delen af ordboken upptagna *Würffel-Horn*, *Würffel-Becher*, "tärningskuppe, therutur tärningar kastas". — Linds uppgift beror möjligen på stället hos Comenius. Där följes i den tyska texten "mit Karten vnd Kartenblättern" omedelbart af "mit dem Würffeltrichter" (lat. *turicula*). *Styrwollt* kan ha uppfattats såsom öfversättning af dessa ord. (I själfva verket sakna de motsvarighet i den svenska tolkningen).

missförstånd. Måhända har kortspelet *Styrvålt* redan på deras tid varit föga kändt. Dock omtalas det, såsom jag ofvan anmärkt, ännu i en spelbok från år 1838. Att det ej upptages i yngre spelböcker, visar, att det nu kommit ur bruk.

Från den danska litteraturen kan jag anföra följande citat:

"Den ædle Viisdom ligger ej
Paa bløde Duun og sover.
Hun med Styrvolt og Tærningkast
Sig ej tildaable lader."
Bording, Poëtiske Skrifter 1: 133 (1666).

Här betecknar ordet påtagligen ett spel (ej ett kort). Att författaren satt *Styrvolt* såsom en pendant till *Tærningkast* och alltså låtit det på sätt och vis representera allt hvad kortspel heter, tyckes ju tala för dess bruklighet.

I Videnskabernes Selskabs Ordbog ägnas åt ifrågavarande spel en knapphändig beskrifning. *Styrvoldt* säges vara ett "nu omstunder kun hos Almuen, før ogsaa i højere Stænder brugeligt Selskabsspil med Kort" (o. s. v.).

Liksom uti svenskan har *Styrvålt* i danskan äfven betecknat ässen (i trumffärgerna). Detta framgår af ett ställe i Moths handskrifna ordbok (andra redaktionen, affattad c. 1700; cit. af Gigas i Dania 3: 35 [= Litteratur og historie 2: 233]). Moth använder om spelet formen *Styrvalt* och genom anslutning till denna form "i Valten" i st. f. "i Vælten" (= i trumf) o. s. v., men kallar däremot ässen *Styrvolter*, se Gigas anf. arb.

Dessutom är *Styrvålt* i danskan namn på de kort i den fullständiga franska kortleken, som icke användas i spelet L'hombre (alltså åttorna, niorna och tiorna). Huru denna betydelse uppkommit, är, såsom Gigas, anf. st. 36 anmärker, oförklaradt.

Äfven i Norge har man känt *Styrvålt*. Såsom F. A. Dahlgren påpekat i sitt glossar, förekommer en skildring af

detta spel i den norska författarinnan Conradine Dunkers memoarverk Gamle Dage (författade 1852—1855; författarinnan lefde 1780—1866), s. 284 ff. Ur den satiriskt skämtsamma redogörelsen i detta arbete må anföras följande utdrag, som gifver en god föreställning om spelet Styrvålts beskaffenhet och om den syftning på politiska personer och förhållanden, som ursprungligen tillkom de olika korten i detta spel:

"Styrvolt er et politisk Spil, der nu sjelden spilles med Kort og i det Smaae, men des flittigere uden Kort og i det Store. I Styrvolt er Firen (Firhaken) det samme som Proletairen, den Arme, der søger om Brød og ofte lider Hunger og Nød. Treen (Tristen) er Dagløn̄neren, Arbeideren i Fabriken, der har stadigt Arbeide og, saa længe dette varer, ikke er udsat for Hunger eller stor Nød. Toen (Dusen) er Bonden, der eier et Stykke Jord, hvorved han kan ernære sig. Sexen (Pausten) er Geistligheden, den stikker Bonden. Knægten (Karnøffelen) er Krigsmanden, han stikker de forhen nævnte, men stikkes igjen af Esset (Styrvolten), der forestiller Handelsstanden, Pengene. Otten og Nien (Frikortene) ere Adelsmændene, de kunne ikke stikke nogen, men kunne heller ikke stikkes af nogen, der er mindre end en Karnøffel. Alt dette gjelder imidlertid kun, naar de ere i Welten [= Trumf]; da stikker en Welts Firhak en Udenwelts Karnøffel, en Trist stikker en Dame, en Dus en Konge. Ere de ikke i Welten, da stikke de kun sig selv indbyrdes. De fem Matadorer ere stedse i Welten og stikke endog Styrvolten. Matadorerne bestaae af en Bonde (Hjerter to), en Firhak (Kløver fire), tre Adelsmænd (Spader otte, Hjerter ni og Ruder ni), de stikke hverandre i den anførte Orden. Syven (Besyven) kan ikke stikke Nogen, men kan heller ikke stikkes af Nogen. Besyven er Fanden, over ham har Ingen Magt, men han formaaer heller intet, førend han faaer Indpas; den, som har ham paa Haanden, maa lave det saa, at han først faaer et Stik og kommer ind i Spillet, da spiller han ud sin Besyv for hvem den største Matador maae falde."

Efter några notiser om spelsättet tillägger författarinnan:

"Hvem der har opfundet dette Spil, er gaaet mig af Minde, jeg har engang læst Navnet; det er meget gammelt og var en Tid meget udbredt; hos os spilles det endnu paa nogle Steder af Bønder og meget gamle Folk. Wieland har skrevet om dette Spil, dog findes denne Opsats ikke i hans samlede Værker, men i hans Deutsche Merkur."

Den uppsats, som författarinnan åsyftar, är troligen "Beytrag zur Geschichte der Kartenspiele", som ingår i Der Teutsche Merkur vom Jahre 1783, Erstes Vierteljahr, s. 62 ff. (signerad med tre stjärnor).

Det kortspel, för hvilket här redogöres, är det bekanta *Karniffelspelet*. Redan den omständigheten att Stiernhielm, Hercules v. 154 omnämner detta under namn af *Karniffel* såsom ett särskildt spel vid sidan af *Styrvålt*, tyder på att de båda spelen ej böra uppfattas som identiska. Till samma resultat kommer man, ifall man studerar den ofvan citerade uppsatsen i Teutsche Merkur. Af denna visar det sig, att, fastän *Karniffelspelet* och *Styrvålt* förete åtskilliga öfverensstämmelser — så t. ex. äro tre af matadorerna[1]) desamma, det nordiska *Pafst* (Paust) såsom benämning på sexan motsvaras af det tyska *Papst*, *besju* har sin förebild i det tyska "die böse *Sieben*" (äfven kallad der Teufel)[2]) —, öfverensstämma de visst icke i allt: hjärter tvåa och klöfver fyra äro ej matadorer i *Karniffelspelet* som i *Styrvålt*; i *Karniffel* fick hvarje spelare fem kort, ej nio som i Styrvålt, o. s. v.

På grund af det som nu anförts torde *Styrvålt* böra betraktas såsom visserligen med *Karniffelspelet* besläktadt, men ej sammanfallande med den af Wieland skildrade formen af detta spel. Troligen kan det betraktas såsom ett slags variant till denna form.

Om härledningen af *Styrvålt* såsom namn på ett i norden brukadt kortspel hafva flere olika meningar framställts.

Manderström förmodar, att ordet hör samman med uttrycket "slå volt", användt om vissa konstgrepp vid kortblandning.

I Videnskabernes Selskabs Ordbog uttalas den gissningen, att "*Styrwolt*" skulle vara ett ursprungligen danskt ord, som möjligen kan härledas från verbet *styre* och *vælt* (= trumf). *Styre vælten* säges hafva varit ett vanligt kortspelsuttryck. Det hänvisas vidare till det isländska *styr* eller *styrjöld* (= strid).

[1]) På tyska: Die grüne Acht, die rothe Neun, die Schellen Neun.

[2]) *Styrvålt* = äss omnämnes ej hos Wieland.

Molbech följer Videnskabernes Selskabs Ordbog: Spelet *Styrwolt* är, säger han, "som det synes i Danmark oprindeligt eller dog meget gammelt"; ordets sista stafvelse är enligt honom förmodligen besläktad med *vælt*, *vælten* (= trumf).

Tamm (Glossar 14) förmodar, att *Styrvålts* senare sammansättningsdel är det medelnedertyska *wolt* = våld.

Gigas (i Dania 3: 36 [= Litteratur og Historie 2: 234]) anmärker, att ordet kännes från medelnedertyskan såsom namn på borgar och kanoner, som skulle "styre vold" d. v. s. tvinga en fiendtlig makt. "Man maa da vel opfatte Vælt [i uttrycket *styre vælten*] som = Vælde".

För min del tror jag, att Tamm och Gigas ha fullkomligt rätt i den förmodan, de hvar för sig uttalat om ordet *Styrvålts* nedertyska ursprung. Jag stöder denna min tro på det af nämnda forskare, såsom det synes, ej observerade faktum, att ett med det nordiska Styrvålt identiskt ord uppvisats såsom kortspelsterm från nedertyskt språkområde. Enligt Woeste, Wörterbuch der Westfälischen Mundart 261 förekommer i Westfalen *Stûrwàld* såsom betydande "à tout, ass im karnüffelspiel" [1]), d. v. s. äss.

Af detta faktum framgår, att det nordiska *Styrwålt* lånats från nedertyskan. Visserligen kan jag ej ur mig tillgängliga källor uppvisa några gamla exempel på ifrågavarande kortspelsterms användning i detta språk, — de nordiska exemplen äro vida äldre — men detta kan bero på det förhållande, att den literatur, som jag kunnat rådfråga, varit mycket begränsad. Sannolikt skola framtida forskningar uppvisa äldre intyg på ifrågavarande spelterms förekomst i nedertyskan.

Man skulle kanske vilja invända, att denna term lika gärna kan antagas hafva lånats till nedertyskan från nordiska språk som tvärtom. Ett dylikt antagande förbjudes

---

[1]) Här är det troligen fråga om någon variant till den af Wieland m. fl. skildrade formen af Karniffelspelet.

emellertid bland annat däraf, att det ord, som i Westfalen uppträder under formen *Stůr-wåld* och i betydelsen "äss", i väsentligen samma form, fastän i andra betydelser, kännes från medelnedertyskan och nynedertyskan (plattyskan), och att detta tyska ords uppkomst och ursprungliga betydelse utan svårighet kunna påvisas. Däremot måste de försök, som gjorts att förklara det nordiska *Styrvålt* såsom en i norden uppkommen bildning, betraktas såsom förfelade. Att nämnda ord skulle stå i sammanhang med *volt* i uttrycket *slå volten* kan ej antagas, då detta *volt* är ett jämförelsevis ungt låneord från romanska språk [1]). Ej heller kan *Styrvålt* vara bildadt af de danska orden *styre* och *vælt(en)*. En sammansättning af dessa ord borde ju fått formen *Styrvælt* (däremot ha de nämnda danska orden säkerligen associerats med spelnamnet, fastän de ursprungligen ej haft därmed att göra) [2]).

Hvad kortspelstermen *Styrvålt* ursprungligen betydt torde ej med säkerhet låta sig afgöra. Jag kan blott uttala ett par gissningar. Innan jag framställer dem, torde det emellertid vara lämpligt att redogöra för betydelsen af de ord i medelnedertyskan och vissa nedertyska dialekter, som på grund af sin formela öfverensstämmelse med ifrågavarande kortspelsterm måste anses identiska därmed.

För det första är, såsom Gigas anmärkt, *Sturewolt* (*Sturewold*) egennamn uti medelnedertyskan. Det förekommer enligt Schiller-Lübben, Mittelniederdeutsches Wörterbuch såsom

---

[1]) Enligt Svenska Akademiens språkprofsamlingar tyckes det förekomma i svenskan först på 1700-talet.

[2]) Den hos Moth (se ofvan) förekommande formen *valten* i st. f. *vælten* (= trumf) beror väl, såsom redan anmärkts, på etymologiserande. Jfr Såby, Blandinger til oplysning om dansk sprog 1: 32, som säger, att Moth i sin sista ordboksredaktion "undertiden har forgrebet sig på sprogbrugen". Däremot bör *styrvalt* (med *a*), som hos Moth anföres såsom namn på spelet, i motsats till *styrvolt* (med *o*) såsom namn på ässet, sannolikt uppfattas såsom lånadt från nedertyskan, där motsvarande ords senare sammansättningsdel har ömsom *o* och *a*.

namn på ett slott (nära Hildesheim; numera *Steuerwald*)[1]. Dessutom är det (i något olika form) äfven uppvisadt såsom namn på kanon: "Bombarda maxima quam vulgari suo Stůrwalt (alltså med *a* i sista stafvelsen liksom i den moderna Westfaliskan) nominabant". B. Witte, Historia antiquæ occidentalis Saxoniæ seu nunc Westphaliæ 535.

Richey, Idioticon Hambvrgense 299 (2 uppl.; 1754) upptager *Stůrewold* som betydande "ein wilder rumorischer Mensch, der gleichsam durch Wald und Hecken störet oder stürmet". Samma öfversättning lämnas hos Schütze, Holsteinisches Idiotikon 4: 219 (1806) (Richey och Schütze föra alltså den sista delen af ordet till det tyska *Wald* = skog!). Första sammansättningsdelen vill Richey härleda från adjektivet *styr*, protervus, ferox. Schütze anmärker, att man lika gärna kan härleda den från verbet *stüren*.

I Versuch eines bremisch-niedersächsischen Wörterbuchs 1085 (1770) tolkas *Stüre-wold*, som under hänvisning till Richey säges förekomma i Hamburg, med "ein frevelhafter, ungestümer Mensch" och sammanföres med adj. *Balstürig*[2]).

Hos Woeste (cit. arb.) påträffas *stårwåld* med tolkningen "einer der überall bahn bricht".

Slutligen må anföras, att vi möta ordet äfven på holländskt område. Hos Molema, Wörterbuch der Groningenschen Mundart im neunzehnten Jahrhundert 413 (1888) förekommer: "Stuurwold; een person die als het hoofd van een bestuur moet beschouwd worden, of die in kleine dorpen alles regeert en regelt; ook wordt het van vrouwen gezegd, die nummer één zijn in een huisgezin, waarin alles zich naar haren wil voegt".

---

[1]) Utom på de af Schiller-Lübben citerade ställena påträffas det (i formen *Sturwold*) i Die Chroniken der deutschen Städte 7: 407 (c. 1440).

[2]) Af citaten från Schiller-Lübben, Brem. Wörterbuch, Richey och Schütze framgår, att det binde-*e*, som förekommer i den Ekebladska Herculesafskriftens *styrewålt* (se ofvan), äfven finnes i vissa nedertyska former af motsvarande ord.

Angående de nu anförda betydelsernas uppkomst och sammanhang må följande förmodan uttalas.

Schiller-Lübben anmärka, att medelnedertyska propriet *Sturewolt* (användt som namn på fästning eller kanon) är en imperativ bildning, kanske ursprungligen = "Steure der Gewalt, wie man noch jetzt das Gefängnis Stürenkerl nennt". Jfr supplementbandet s. 275, där det hänvisas till formen *Stuirdenkerl*, som förekommer såsom fästningsnamn hos Renner, Livländische Historien 344 (c. 1580). Såsom i viss mån belysande motstycken kunna äfven nämnas *Schlichte-groll*, användt såsom benämning på man (se Grimm, Deutsche Grammatik 2: 938 (1878)), *Schreck-den-feind*, *Schreck-den-gast* (båda förekommande hos Fischart, se Grimm anf. arb. 939) såsom benämningar på fästningstorn, *Steurendieb* = Steure dem Diebe, "eine forstaufseherwohnung in der Eilenreide bei Hannover" (se C. Schulze i Archiv für das Studium der neueren Sprachen 43: 39 (1868)). Äfven det svenska *Styrbiskop*, namn på ett slott, bildar en parallel.

Ifrågavarande imperativa namnbildning har sannolikt anslutit sig till de talrika personnamnen på *-wald*, *-wold*, *-olt* (se Förstemann, Altdeutsches Namenbuch 1: 1235 ff.).

Det från Molema anförda *Stuurwold* kan måhända vara sammansatt af *sturen* l. *stuuren* = styra, regera och *wold* = makt. Då emellertid en dylik sammansättning på grund af sin pleonastiska karaktär ej kan anses sannolik, förefaller det troligare, att man i första sammansättningsdelen af de imperativa egennamnsbildningarna *Sturewolt*, *Stuerwalt* med betydelsen "afvärj våld" (förutsatt att dessa ord ej blott förekommit såsom rena propria, utan haft en allmännare, appellativ användning) inlagt den där ej ursprungligen befintliga betydelsen "styra, regera" (denna tillkommer ju lika så väl som betydelsen "afvärja" det nedertyska verbet *sturen*), och att ifrågavarande bildningar kommit att användas appellativt om människor i den från Molema anförda betydelsen.

Det är möjligt, att denna betydelse gifvit anledning till ordets bruk såsom kortspelsterm. Liksom så många andra kortnamn (t. ex. det ofvan anförda *Pavst*) har *Styrvålt* såsom namn på ässet ursprungligen varit en personbeteckning och man kan genom denna benämning ha velat angifva, att detta kort, som, bortsedt från matadorerna, var det högsta i spelet, så att säga *styrde* eller rådde i kortleken.

Det är dock äfven möjligt, att personifikationen har sin utgångspunkt i den betydelse, som ursprungligen tillkom den imperativa namnbildningen. Enligt C. Dunker (se ofvan) representerade kortet *Styrvålt* handelsståndet eller borgareklassen. Namnet kan ju hafva åsyftat, att under medeltiden städerna slöto sig samman för att "styra" och stäfja riddares och furstars våld.

Betydelsen "wilder, rumorischer, frevelhafter, ungestümer Mensch", som enl. Richey, Brem. Wörterbuch och Schütze tillkommer *Sturewold*, kan mycket väl bero på en senare utveckling ur någon af ordets förut anförda betydelser: "som afvärjer våld, krossar allt motstånd", "som styr eller regerar". Den som afvärjer andras våldsamheter, måste ju, liksom den som "regerar", ofta gå våldsamt tillväga. Emellertid har sannolikt (jfr Richey och Schütze) den nya bet. uppkommit under inverkan från det nedertyska adj. *stuur* = "mürrisch, störrig, unhöflich, grob" (se Brem. Wörterbuch 1083) och det nedertyska verbet *stüren*[1]) "mit Heftigkeit und Ungestüm nach etwas verlangen"[2]).

Äfven ordets bet. i westfaliskan "einer der überall Bahn

---

[1]) Jfr det fsv. *styra*, det nor. *styra*, *styrja* i bet. "bråka, kifva, strida".

[2]) Det af Ross från norska dialekter upptagna *Styrvol* = "en larmer, tumler" har möjligen lånats från det nedertyska *Sturewold* i ofvan angifna besläktade betydelse. Ross anser emellertid såsom en möjlighet, att ordet skulle höra samman med *Styrevol* = roderstång. Jfr det svenska *Styrpinne*, användt om person.

bricht" torde utgå från någon af bet. "som styr l. stäfjar våld" l. "som styr, regerar".

Såsom namn på ett särskildt kortspel kännes *Styrvålt* först från norden. I denna bet. förekommer termen hos Stiernhielm (c. 1650), ja, troligen redan i den sv. öfvers. af Reineke Fosz (1621). Bet. "äss" kännes däremot icke med full säkerhet från någon äldre källa än Moth (c. 1700). Emellertid är det sannolikt, att då *Styrvålt* på det förut anförda stället hos Schroderus begagnas såsom paralleluttryck till *kort*, denna användning beror därpå, att den svenske bearbetaren, som ej i hastigheten kunnat finna någon fullt exakt svensk motsvarighet till synonymparen *Karte* och *Kartenblatt*, *charta* och *folium lusorium*, tillgripit den nödfallsutvägen att sätta namnet på ett af de förnämsta och mest kända korten (i ett af de vanligaste kortspelen) vid sidan af den allmänna benämningen. I så fall skulle *Styrvålt* i bet. "äss" vara uppvisadt redan från Schroderus († 1639).

Att ordet hos Schroderus (och då möjligen äfven i den svenska öfversättningen af Reineke Fosz) verkligen haft betydelsen "kort", synes mig föga antagligt: denna betydelse är ej äljest uppvisad.

Att *Styrvålt* = ett visst kortspel är en yngre utveckling ur *Styrvålt* = äss följer däraf, att man från nedertyskan blott känner den sist anförda betydelsen, samt bekräftas af den analoga betydelseutvecklingen hos andra kortspelstermer (jfr t. ex. *manille*, *påfven Jöns*, *pumpernickel*, *Pamphile*, *Svarte Petter* o. s. v., alla egentligen betecknande ett särskildt, på ett eller annat sätt betydelsefullt kort, men sedermera äfven det spel, där detta kort förekommer).

Det synes mig ganska möjligt, att *Styrvålt* först på nordiskt område blifvit benämningen på en variant af Karniffelspelet — det spel, där ässet hette *Styrvålt*. Att det så be-

nämnda kortet näst matadorerna var det förnämsta i leken, kan ha gifvit anledning därtill, att spelet uppkallades efter detsamma.

4.

Hercules v. 226. *Korl-morl-puff.*

Enligt Tamm (Glossar 8) ramsa, brukad i dryckjom, af okänd innebörd. Tilläggas kan, att uttrycket stammar från det tyska studentspråket. Se om *Kurl-murl-puff, Corle-morle-puff, Murle-puff* i tyskan Grimms Wörterbuch 5: 2812, 6: 2717 samt Kluge, Deutsche Studentensprache 28.

5.

Hercules v. 311 *Stiält.*

Om detta ord, som här är adverb och betyder "brant", anmärker Tamm (Glossar 14): "då det synes svårt att förklara denna form av mlt. nht. *steil* adj. brant, kan misstänkas, att Stiernhielm själv menat *stäilt."

Hellre än att antaga, att Stiernhielm menat något dylikt, vill jag, härvid följande F. A. Dahlgren i dennes glossar, sammanställa den Stiernhielmska formen med det från norrländska dialekter (se Rietz 679) uppvisade *stjel*, *stjäl* i betydelsen "stel". (Jfr om dessa formers förklaring J. V. Lindgren i Landsm. XII. 1: 129, 160.)

Det nysvenska *stel* förekommer ej sällan i betydelsen "brant". Så t. ex. i följande uttryck: "Stela Klinter (= bergsklintar)." Spegel, Guds Werk och Hwila 20 (1685). "Klintar . . . stehla." Brenner, Poetiske Dikter 2: 115 (1717). "Svårigheten at komma upföre denna stela klippan." Björnståhl, Resa 2: 61 (1773). "En stel . . . klippvägg." Kolmodin, Livius 2: 253 (1832). "Tvenne lodrätt stela hällar." Sturzen-Becker, Saml. Arb. III. 2: 157 (1868) o. s. v.

Stiäl, den dialektiska sidoformen till *stel*, visar på det citerade stället hos Stiernhielm samma betydelse, som detta ord har i ofvan anförda exempel.

Ifrågavarande betydelse har naturligtvis uppkommit under inflytelse från det tyska *steil*.

6.

Hercules v. 402. *Galnu* i uttrycket:

"vtu Laag wari långt bort galla, med galnu."

Tamm anmärker (Glossar 5) om detta ord, som af Stiernhielm själf i ordförteckningen (Tamms uppl. 19) angifves betyda *galnskap*: "åsyftas dat. sing. neutr. till fsv. adj. *galin* eller ett annars okänt **galna* f.?"

Att det senare alternativet är det riktiga visas af följande ställen:

"Hvar troo han löper i gallan och galnu."
U. Hiärne, Vitterhetsarb., Hansellis Saml. 3: 143 (1665).

"Nu haar han så med galnu
Sin saak i olag stält."
Därs. 159 (1665).

"Een främling älska, det wist nog galit war:
Men sielf sig bringa om än större galna bar."
Wollimhaus i Samlaren 1880, s. 127 (c. 1669).

Särskildt i uttrycket *på galnan:*

"Där likwäl hände dock, som jag lell bättre wet,
Det skiöne barnet sig på galnan skulle gifwa,
Af Engeln, som I sad', en diefwul torde blifwa."
Düben, Boileaus Satyrer 81 (1722).

"Det äre de som strax, med obeskedligt wijs
Hur allt på gahlnan går uthsprida i Paris."
Därs. 4 (1722).

Galna är bildadt af *galen* på samma sätt som fsv. *ödhna* af *ödhen*, *lydhna* af *lydhen*; jfr Hellquist i Arkiv 7: 12. I äldre nysvenska (t. ex. Stiernhielm, Hercules v. 418) förekommer *idkna*, f. bildadt af adj. *idken*.

Såsom redan F. A. Dahlgren påpekat, påträffas i äldre danska den motsvarande bildningen *gælne*. Se Kalkar 2: 5, där ordet uppvisas såväl från medeltidens som från 1500-talets danska.

Prof. Kock anmärker:

Den för 1600-talets språk påfallande ändelse-vokalen *-u* (i st. f. *-o*) i *galnu*, hvilken ändelsevokal strider även mot den fsv. vokalbalansen, visar säkerligen, att ordet *galna*, obl. kasus *-u*, av 1600-talets arkaiserande författare lånats från någon (nu förlorad) fsv. urkund, eller att de efter fornsvenska mönster nybildat ordet. Jf. med *-u* även *hwiimsku* Herc. 503.

7.

Hercules v. 404 *lijf-laat.*

I sin ordlista (Tamms uppl. 19) tolkar Stiernhielm ordet med *amisio vitæ* och hänvisar till uttrycket *lata sitt lijf*, *amittere vitam.* Tamm (Glossar 8) uttalar den förmodan, att Stiernhielm själf bildat detta ord. Svenska Akademiens språkprofssamlingar visa emellertid, att *liflat* eller *liflåt* ej sällan förekommit i literaturen före Stiernhielms tid. Ex.: "Uthen mången mandz liflatt." Svenska Riksdagsakter 1521—1718, 2: 254 (1568). "Liflåt." Därs. 2: 321 (1569). "Ingen dagh gick förbi vthan många menniskiors lijflat." Petreius, Beskr. 2: 144 (1614). "Swenske män rusta sigh till hwars annars förderf och bruka theras werijer till sine egnes undergångh och liflåt." Gustaf II Adolf, Skrifter 167 (1617). (Erik den helige, som) "genom itt lofligit marterande och lijflåt skildes ifrå thenna Werlden." Schroderus, Johannis Magni Krön. 528 (1620). "Mången ährlig Svensks mans lijfflått." Axel Oxenstiernas skrifter och brefvexling 1: 479 (1633)[1].

Som man finner af de anförda exemplen, förekommo *liflåt* och *liflat(t)* vid sidan af hvarandra. Jfr äldre nysvenskans växling mellan *låta* och *lata*. Se härom Kock, Studier öfver fornsvensk ljudlära 420 f.

---

[1]) Såsom Prof. Söderwall påpekar vid korrekturläsningen, förekommer ordet redan i Söderköpingsrätten. Se Klemming i Vitterhets Historie och Antiqvitets Akademiens Handlingar Ny följd 5: 281.

8.

Brölopps-Beswärs Ihugkommelse v. 5 f.

"(Phoebus) upwärmar oc axlar
Med sitt liuflige Lius . . .
Hwad på Jordene fins."

Formen *axlar*, som med tydligt *x* förekommer i handskrifterna A och B, motsvaras i den sämre handskriften C af *aflar*, hvilket senare ej tyckes gifva någon mening. Tamm föreslår (Glossar 2) med någon tvekan att fatta *axlar* såsom betydande "famnar". Att detta förslag träffar det riktiga, torde framgå af följande språkprof, som jag funnit i en med Stiernhielms bröllopsdikt, som brukar dateras c. 1650, ungefär samtidig skrift. I Steugmanni Christelige Nyåhrs-Gåfwors Apoteek Eenfalleligen förswenskat aff Erasmo Joh. Huss (Göteborg 1650) framställes såsom ett varnande exempel för människorna "apinjans" alltför stora kärlek till sina ungar, hvarigenom hon förledes att ömkeligen ihjälkrama dem. Därefter heter det (s. 118): "Skole Föräldrar förty granneligen taga sigh til wahra, att the icke medh sitt trägne Axlande och Famntagande, äfven sine Barn fördärfwa och dräpa." I Svenska Akademiens språkprofssamlingar förekommer intet exempel på den här angifna betydelsen.

9.

Brölopps-Beswärs Ihugkommelse v. 105.

"Sådant penninge swek Jubilerare godtyckio fattar."

(I handskriften C: "Sådana penninge wärk Jouvilerare godt tycke skatta", påtagligen en förvanskning.)

I det föregående har författaren talat om de mångahanda utgifter, som blifva nödvändiga, när någon vill "taga Hustro med ähran". Särskildt framhålles, att friaren måste köpa allahanda dyrbarheter till sin käresta:

"Konstige stycker af utlänsk art, oc Ost-Indiske pärlor.
Dels uti Nörenberg giort, oc dels uthu Frankriket kommet
Armband aff ädlaste guld med masticerade löfwärck,
Ther till oc carneol, zibet, raff, fine coraller."

Så följer den vers, som här behandlas.

Tamm har (Glossar 4) under ordet *fatta*, hvars betydelse här säges vara oklar, med tvekan föreslagit, att "godtyckio fattar" skulle betyda "vinner bifall". Utan att vilja förneka *möjligheten* af denna tolknings riktighet, vill jag dock påpeka ett par omständigheter, som göra den mindre sannolik. Det synes mig, som om man haft rätt att vänta Jubilerares, ifall Stiernhielm användt *godtyckio* i betydelsen "välbehag". Vidare torde det vara osäkert, om *fatta* kan hafva den här föreslagna betydelsen "vinna". Jag har ej kunnat finna något motsvarande fullt analogt fall.

Det förefaller mig, som om den tolkning, jag nu vill framställa, vore något sannolikare än den af Tamm med tvekan föreslagna.

Jag antager, att *godtyckio* är nominativus, ett antagande, som berättigas af den äldre nysvenskans språkbruk. Jfr att nom. sg. *Godtyckio* upptages i Lex. Lincop. (1640) under *probabilitas* och i Spegels Glossar (1712) under *tyckia*. Nom. *godtycko* förekommer i Borgs öfvers. af Luthers postilla 2: 539 (1753) och hos Oelreich, En ärlig svensk 877 (1755).

Godtyckio har här den vanliga betydelsen "godtycklighet". Jfr: "Dhe 40 t:nor gull, mediatores . . . aff eigen godhtyckia proponeret haffva." Jacob De la Gardie till Axel Oxenstierna 1616 (Axel Oxenstiernas skrifter och brefväxling 5: 96).

Orden *Jubilerare* och *godtyckio* bilda en sammansättning, som visserligen är af tillfällig natur, men på intet sätt verkar stötande.

Fatta betyder på ifrågavarande ställe enligt min mening "uttänka, utfundera". Jfr: "Han hadhe longa (= längesedan) fattat och beslutet hwadh han wille göra." Lex. Lincop. (1640; under *concipio*), "Mäte Wijssheten . . ., i thess (d. v. s. hvars) krafft, then Allfödande Faderen, genom Ordet, för begynnelsen all ting fattat, ärnat och ämnat." Stiernhielm, Archimedes reformatus A 2 a (1644). Jfr äfven från senare tid ett sådant

exempel som: "Richelieu fattade ... och utförde denna djerfva plan." Fryxell, Berätt. 6: 194 (1833). "Fatta stora planer, uppgöra, uttänka." Dalin, Ordbok (1850).

Såsom de anförda exemplen visa, ingår i *fatta*, då det betyder "uttänka, utfundera", äfven den betydelsen, att man beslutar sig för att praktiskt sätta i verket det, som blifvit uttänkt.

Meningen af den här behandlade versen blir alltså: juvelerares godtycke uttänker (för att sedermera utföra) "sådant penninge swek", d. v. s. det bedrägliga prejeri, för hvilket friaren blir föremål, då han vill inköpa de i det föregående omtalade dyrbarheterna. Skalden har här tillåtit sig en stark förkortning, ja, rent af en anakolut, men uttryckets knapphet blir icke mindre, om man antager den förut omnämda tolkningen.

10.

Brölopps-Beswärs Ihugkommelse v. 346 f.

"Pungen (d. v. s. studentens) är öde oc tom, crediten i staden är ute.
Måste då Far oc Mor i rad Rixdalerna damma."

(I st. f. det sista ordet har handskriften B *domma* och handskriften C *dämma*; båda dessa läsarter bero på förvanskning).

Tamm (Glossar 3) öfversätter *damma* med "lägga upp i hög, uppstapla"; det skulle komma af det nedertyska *dammen*, *dämmen* i samma betydelse: "egentl. kasta upp en dam, jordvall".

Då den här antagna betydelsen, att döma af Svenska Akademiens språkprofssamlingar, icke annars påträffas i svenskan, vill jag, ehuru med någon tvekan, föreslå en annan tolkning. Jag antager, att *damma* här förekommer i den numera vanliga betydelsen "befria från damm", och att detta ord här bildligt användes för att beteckna, att penningarna togos ur de dammiga gömmorna och sattes i omlopp. Jfr: [de danska knektarne sade:] "Man moste ... komma Konungen i Swerige

Så följer den vers, som här behandlas.

Tamm har (Glossar 4) under ordet *fatta*, hvars betydelse här säges vara oklar, med tvekan föreslagit, att "godtyckio fattar" skulle betyda "vinner bifall". Utan att vilja förneka *möjligheten* af denna tolknings riktighet, vill jag dock påpeka ett par omständigheter, som göra den mindre sannolik. Det synes mig, som om man haft rätt att vänta Jubilerares, ifall Stiernhielm användt *godtyckio* i betydelsen "välbehag". Vidare torde det vara osäkert, om *fatta* kan hafva den här föreslagna betydelsen "vinna". Jag har ej kunnat finna något motsvarande fullt analogt fall.

Det förefaller mig, som om den tolkning, jag nu vill framställa, vore något sannolikare än den af Tamm med tvekan föreslagna.

Jag antager, att *godtyckio* är nominativus, ett antagande, som berättigas af den äldre nysvenskans språkbruk. Jfr att nom. sg. *Godtyckio* upptages i Lex. Lincop. (1640) under *probabilitas* och i Spegels Glossar (1712) under *tyckia*. Nom. *godtycko* förekommer i Borgs öfvers. af Luthers postilla 2: 539 (1753) och hos Oelreich, En ärlig svensk 877 (1755).

Godtyckio har här den vanliga betydelsen "godtycklighet". Jfr: "Dhe 40 t:nor gull, mediatores ... aff eigen godhtyckia proponeret haffva." Jacob De la Gardie till Axel Oxenstierna 1616 (Axel Oxenstiernas skrifter och brefväxling 5: 96).

Orden *Jubilerare* och *godtyckio* bilda en sammansättning, som visserligen är af tillfällig natur, men på intet sätt verkar stötande.

Fatta betyder på ifrågavarande ställe enligt min mening "uttänka, utfundera". Jfr: "Han hadhe longa (= längesedan) fattat och beslutet hwadh han wille göra." Lex. Lincop. (1640; under *concipio*), "Mäte Wijssheten ..., i thess (d. v. s. hvars) krafft, then Allfödande Faderen, genom Ordet, för begynnelsen all ting fattat, ärnat och ämnat." Stiernhielm, Archimedes reformatus A 2 a (1644). Jfr äfven från senare tid ett sådant

exempel som: "Richelieu fattade . . . och utförde denna djerfva plan." Fryxell, Berätt. 6: 194 (1833). "Fatta stora planer, uppgöra, uttänka." Dalin, Ordbok (1850).

Såsom de anförda exemplen visa, ingår i *fatta*, då det betyder "uttänka, utfundera", äfven den betydelsen, att man beslutar sig för att praktiskt sätta i verket det, som blifvit uttänkt.

Meningen af den här behandlade versen blir alltså: juvelerares godtycke uttänker (för att sedermera utföra) "sådant penninge swek", d. v. s. det bedrägliga prejeri, för hvilket friaren blir föremål, då han vill inköpa de i det föregående omtalade dyrbarheterna. Skalden har här tillåtit sig en stark förkortning, ja, rent af en anakolut, men uttryckets knapphet blir icke mindre, om man antager den förut omnämda tolkningen.

10.

Brölopps-Beswärs Ihugkommelse v. 346 f.

"Pungen (d. v. s. studentens) är öde oc tom, crediten i staden är ute.
Måste då Far oc Mor i rad Rixdalerna damma."

(I st. f. det sista ordet har handskriften B *domma* och handskriften C *dämma*; båda dessa läsarter bero på förvanskning).

Tamm (Glossar 3) öfversätter *damma* med "lägga upp i hög, uppstapla"; det skulle komma af det nedertyska *dammen, dämmen* i samma betydelse: "egentl. kasta upp en dam, jordvall".

Då den här antagna betydelsen, att döma af Svenska Akademiens språkprofssamlingar, icke annars påträffas i svenskan, vill jag, ehuru med någon tvekan, föreslå en annan tolkning. Jag antager, att *damma* här förekommer i den numera vanliga betydelsen "befria från damm", och att detta ord här bildligt användes för att beteckna, att penningarna togos ur de dammiga gömmorna och sattes i omlopp. Jfr: [de danska knektarne sade:] "Man moste . . . komma Konungen i Swerige

möglet aff the monge Daler som i förrådh wore." Tegel, Gustaf I:s Hist. 2: 184 f. (1622) "Med oanständiga ord utfordrade [de danska hjälptrupperna] sin sold säjandes sig villa hielpa, at skrapa möglet af K. Gustafs månge penningar." Dalin, Hist. III. 1: 380 (1760—1761).

Det förefaller mig väl så rimligt, att skalden låter föräldrarna ur dammiga förvaringsrum framplocka de kanske länge gömda mynten, "i rad", d. v. s. det ena efter det andra, som att han skulle låtit dem stapla upp riksdalrarna i hög, innan de skickades till sonen.

Enligt den ofvan gifna tolkningen skulle *damma* i betydelsen "dammtorka, befria från damm" redan förekomma c. 1650 i svenskan. Frånsedt här behandlade ställe påträffas nämnda betydelse hos detta ord enligt Svenska akademiens samlingar tidigast år 1690. Nils Keder skrifver nämnda år

"Hon [huspigan] bonar skåpet blankt, hon bäddar, dammar, städer."

Hansellis uppl. af Keders Vitterhetsarb. 360. Här är alltså ordet användt absolut utan objekt.

Att litteraturexempel från tiden före Stiernhielm saknas, kan emellertid bero därpå, att 1500- och 1600-talens författare jämförelsevis sällan hade anledning att omnämna den procedur, som *damma* i denna betydelse åsyftar[1]).

[1]) *Damma* i betydelserna "uppröra stoft, spridas i form af stoft", som sannolikt äro äldre än *damma* = befria från damm, kan enligt Svenska Akademiens samlingar först med säkerhet uppvisas i litteraturexempel från 1720-talet. (*Damb* = stoft förekommer redan i Lexicon Lincopense). I äldre nysv. (liksom i fornsvenskan) betyder *damma* (*damba*) "ryka, gifva ifrån sig ångor" (med afseende på fuktiga utdunstningar). Jag medger, att hvad som nu anförts, till en viss grad talar mot sannolikheten däraf, att *damma* = "befria från damm" skulle förekomma så tidigt som i Stiernhielms bröllopsdikt.

Lund i april 1900. **Theodor Hjelmqvist.**

War der verfasser der Þiðreks saga ein gedankenloser kompilator?

Im dritten hefte der Münchener sitzungsberichte dieses jahres hat Paul den nachweis zu führen versucht, dass die hauptquelle der Þiðreks saga geschriebene süddeutsche epen gewesen. Was davon abweiche, beruhe auf einmischung nordischer sagenzüge, auf phantasie und combinationssucht des verfassers, dem eine schrankenlose willkürlichkeit zur last gelegt wird; eine von den süddeutschen gedichten abweichende norddeutsche überlieferung aber habe er für die wesentlichen teile der saga nicht benutzt und auch nicht benutzen können, denn eine solche habe niemals existiert. Zu dieser auffassung der saga wurde Paul durch zwei allgemein bekannte tatsachen geführt, die ähnlichkeit einzelner partien der ÞS. mit bewahrten süddeutschen gedichten, und die heutige nicht-existenz einer norddeutschen sagenform für die mehrzahl der in der ÞS. überlieferten erzählungen. Dass aber was jetzt nicht existiert, niemals existiert haben kann, ist ein schluss, der besser nicht zum ausgangspunkt einer untersuchung gemacht wird.

Davon ausgehend, dass alle abweichungen von süddeutschen epen, — sofern nicht ein einfluss nordischer sagenformen zu constatieren ist, — notwendig auf willkür beruhen müssen, musste Paul gerade so notwendig zu dem schlusse geführt werden, dass die teile der ÞS., welche den hochdeutschen gedichten am nächsten stehen, zu ihrem ältesten bestande gehören, während solche teile, in denen eine abweichende auffassung der begebenheiten zur geltung kommt, sofern sie nicht das machwerk des überaus gedankenlosen verfassers sind, nur spätere zusätze sein können. Das gilt namentlich da, wo eine erzählung in doppelter redaction überliefert ist. In dem falle ist für Paul die mit den hochdeutschen epen übereinstimmende redaction die ursprüngliche, während die andere eine

umarbeitung ist. Dieser auffassung der composition der saga wiedersprachen nun durchaus die resultate meiner untersuchungen im 7:en bande des Arkiv und im 25:en bande der Zeitschrift für deutsche Philologie, in denen ich gezeigt zu haben glaube, dass gerade die partien der saga, welche von den süddeutschen epen am meisten abweichen, die ursprünglichsten sind, und dass die ähnlichkeit mit jenen epen, namentlich mit dem Nibelungenliede, der tätigkeit eines umarbeiters zuzuschreiben ist. Man durfte daher erwarten, dass Paul, der das entgegengesetzte zu erweisen wünschte, sich mit mir über die von mir angeführten gründe auseinandersetzen und zeigen würde, dass ich entweder das verhältniss der handschriften unrichtig aufgefasst, oder dass ich daraus unrichtige schlüsse gezogen habe. Er hat dazu auch nicht den geringesten versuch gemacht. Mit ein paar geringschätzenden bemerkungen geht er an meinem aufsatze "Über die handschriften und redactionen der þS." vorüber, und teilt dann mit, dass er auf den zweiten aufsatz, "in welche(m) er (d. i. Boer) gemäss der Ansicht, die er sich auf Grund seiner falschen Voraussetzungen von der ursprünglichen Gestalt der Saga gebildet hat, in willkürlichster Weise eine Anzahl von Interpolationen ausscheidet", sich einzulassen nicht den geringsten grund hat. Das ist freilich bequem, und Paul erspart sich dadurch die mühe des nachprüfens; wenn er sich aber doch die geringere mühe gegeben hätte, die beiden aufsätze etwas mehr als oberflächlich zu lesen, so hätte er gesehen, dass der zweite zwar von dem ersteren ausgeht, aber von demselben durchaus nicht abhängig ist. Und in anlass von Pauls verfahren der handschriftenfrage gegenüber bemerke ich, dass es wunderlich aussieht, wenn der verfasser einer Methodenlehre der Germanischen Philologie dieser frage aus dem wege zu gehen und, von einer vorgefassten meinung über die quellen ausgehend, ein literarisches erzeugniss und dessen verfasser beurteilen zu können glaubt. Ich dächte, es wäre eine bessere methode,

zunächst an der hand der handschriften zu bestimmen, was ein verfasser in der tat geschrieben hat, oder den nachweis zu führen, dass sich das nicht mehr bestimmen lasse, und erst dann an die quellenfrage zu gehen.

Dadurch dass Paul nicht einen einzigen positiven einwand gegen die von mir vorgeführten gründe erhebt, macht er es mir nicht leicht, ihm zu antworten. Im grunde würde es genügen, den leser auf meine beweisführung, die noch in jeder hinsicht gültig ist, zu verweisen. Ich gedenke nicht, an dieser stelle alles, was ich schon früher ausgeführt habe, zu widerhohlen. Doch das ansehen, dessen sich der name Paul freut, legt mir die verpflichtung auf, ihm zu erwiedern. Bei den unselbständigen dürfte sonst der glauben eingang finden, Paul habe *bewiesen*, dass der verfasser der þS. ein gedankenloser kompilator war. Der unverdienten schmach möchte ich den verdienstvollen verfasser doch entziehen. Es gibt nun zwei wege, zu zeigen, dass er nicht ein gedankenloser kompilator war. Der eine wäre eine neue von ganz anderen gesichtspunkten ausgehende untersuchung der composition und der quellen der saga. Abgesehen davon, dass dabei viel schon gesagtes wiederholt werden müsste, fehlt mir zu der arbeit jetzt die zeit. Ich wähle daher den kürzeren weg und hoffe im folgenden zu zeigen 1) dass das wenige, was Paul im vorübergehen gegen meine auffassung der composition der saga sowie des verhältnisses der handschriften vorbringt, nicht den geringsten wert hat; 2) dass dasjenige, was in Pauls aufsatz richtig ist, sich mit der tatsache, dass zwei interpolatoren an der þS. wirksam waren, und dass jeder von ihnen die Zschr. f. d. Phil. 25, 473 f. ihnen zugewiesenen abschnitte geschrieben hat, nicht nur vollständig verträgt, sondern sogar diese tatsache bestätigt.

S. 299 sagt Paul: "Unverständlich ist es mir, wie Boer ... wiewohl er Klockhoffs Auffassung des Handschriftenverhältnisses als richtig anerkennt, auf die ältere Annahme, dass

in unserer Saga Teile zweier Rezensionen vereinigt sind, zurückgreifen und dieselben wieder nach dem Anteil, den die verschiedenen Schreiber an der Herstellung der Pergamenths. gehabt haben, scheiden konnte. Dieser Annahme ist ja doch jede Stütze entzogen, wenn die Pergamenths. nicht die Urhandschrift ist." — Darauf habe ich zunächst zu antworten, dass ich nirgends Klockhoffs Auffassung des Handschriftenverhältnisses als richtig anerkannt habe, sondern nur aus Klockhoffs schrift die belehrung geschöpft habe, dass S nicht von der membrane stammt. Übrigens ist auch Pauls schlussfolgerung vollständig verfehlt. Gegeben eine handschrift, an deren herstellung mehrere schreiber beteiligt gewesen sind, und daneben éine oder mehrere handschriften, welche von derselben nicht abhängig sind. Die weise, wie die schreiber der erstgenannten handschrift die arbeit untereinander verteilten, ist in solchem fall nur dann für die geschichte des betreffenden textes ohne bedeutung, wenn bewiesen ist, dass das verhältniss der handschriften ein constantes ist, m. a. w., wenn die übrigen hss. — oder hs. — sich der arbeit jedes einzelnen schreibers gegenüber auf dieselbe weise verhalten. Wenn das nicht der fall ist, dann beweisen gerade die von der zu beurteilenden hs. unabhängigen handschriften, dass in jener mehrere redactionen vorliegen. Alles das ist so einfach wie möglich; wenn aber der leser sich darüber beklagt, dass ihm allbekannte wahrheiten vorgeführt werden, so ist das nicht *meine* schuld. Wenden wir uns nun von diesen allgemeinen betrachtungen zur þS., so zeigt sich hier ein inconstantes verhältniss der handschriften. Sowol die hss. der Isländischen redaction (AB) als die schwedische übersetzung (S) weisen mit memb.^{3} gemeinsame fehler auf, während nirgends eine dieser hss. mit memb.^{2} einen gemeinsamen fehler hat, gemeinsame fehler aber der gruppe ABS membr.^{2} gegenüber ziemlich häufig sind. Nach allen grundsätzen einer vernünftigen kritik lässt sich daraus folgern, dass die hss. AB membr.^{3} im gegensatze

zu membr.[2] eine gruppe bilden. Solange jene fehler nicht als zufällig entstanden auf natürliche weise erklärt worden sind, und solange keine gemeinsame fehler der hs. membr.[2] mit éiner oder mehreren hss. der gruppe ABS nachgewiesen werden, wird also das von mir aufgestellte verhältniss der handschriften als das richtige betrachtet werden müssen.

Wenn das aber der fall ist, so zeigt es sich, dass in der membrane in der tat zwei redactionen der saga repräsentiert sind, welche beide älter als die membrane sind, und die frage, welche dieser beiden redactionen die ursprüngliche ist, drängt sich unmittelbar auf. Solange sie nicht entledigt worden ist, ist jede untersuchung nach den quellen des sagaschreibers — ich sage nicht der überlieferten saga — einfach unmöglich; weiss man doch nicht einmal, was er geschrieben hat. Also ging ich daran, das verhältniss der beiden redactionen zu untersuchen. Ich ging dabei von den teilen aus, wo der gegensatz am deutlichsten hervortritt, d. h. von den partien, wo der schreiber von membr.[3] die arbeit seines vorgängers geändert hat. Hier stellte es sich nun heraus, dass die längere redaction, weit davon, die ursprüngliche zu sein, im gegenteil durch interpolationen und zusätze jederart entstanden ist. Das zeigte sich beispielsweise an c. 169, welches der schreiber von membr.[3] vor c. 170 — in dem dieselbe geschichte auf vollständig andere weise erzählt wird — einschaltete. Der versuch, c. 170 für das machwerk des schreibers von membr.[2] oder seiner unmittelbaren vorlage zu erklären, und in übereinstimmung damit alle eigentümlichheiten dieser redaction einem streben nach kürze oder anderen individuellen neigungen eines abschreibers zuzuschreiben, scheitert (selbst abgesehen davon, dass auch die längere redaction c. 170 — freilich neben 169!! — enthält) an der nicht zu widersprechenden tatsache, dass membr.[2] so genau den wortlaut der ursprünglichen saga bis ins einzelne bewahrt hat, dass man bis in die neueste zeit die hs. S, *welche doch einer ganz andern redac-*

tion angehört, für eine abschrift von der membrane halten konnte. Also ist c. 170 echt, und aus demselben grunde ist die in membr.² überlieferte redaction der Vilcina saga ursprünglich (vgl. unten s. 347 ff.) und hat überhaupt da, wo doppelte redaction vorliegt, membr.² das richtige bewahrt [1]). Nun zeigt sich in membr.² ein streben nach einheit, nach klarheit, nach gruppierung um Dietrich. Da sich die eigenheiten von membr.² als eigenheiten der ursprünglichen saga erwiesen haben, liegt es auf der hand, in der fortsetzung, welche nur in der umgearbeiteten gestalt überliefert ist, dieselben eigenheiten — ein streben nach einheit, nach klarheit, nach gruppierung um Dietrich — zu vermuten, und dem kritiker liegt desshalb die verpflichtung ob, in dem bunten wirrwarr einander vielfach widersprechender erzählungen die hand des sagaschreibers zu suchen. Das habe ich in dem zweiten aufsatz getan; ob es mir gelungen ist sie zu finden, mag der entscheiden, der es für notwendig hält sich darauf einzulassen, ehe er über die þS. schreibt. Wenigstens habe ich es versucht, dabei nicht willkürlich zu verfahren, sondern diejenigen kriterien anzulegen, die sich mir und andern bei der untersuchung alter

[1]) Pauls fussnote s. 314, in der er mir vorwirft, ich stelle 'seltsamerweise' "die beiden erzählungen von Osangtrix Tod auf eine linie mit der doppelten Rezension der Vilcinasaga und des Berichtes über Hǫgnis geburt", wobei man die aufklärung erhält: "Es handelt sich doch nicht wie bei den letzteren um eine aus der gleichen Grundlage entwickelte Doppelheit, sondern die beiden Erzählungen haben nicht das Geringste mit einander zu schaffen, ausser eben dass in beiden Osangtrix stirbt", zeugt nicht gerade für die klarheit der vorstellungen ihres verfassers. Denn die untersuchung der handschriften, welche der untersuchung nach der beschaffenheit der quellen notwendig vorangehen muss, hat mit dem sagengeschichtlichen inhalte eines jeden berichtes nichts zu schaffen. Für sie sind zwei abweichende berichte desselben ereignisses verschiedene rezensionen, mögen die berichte alt oder jung sein. Es handelte sich auch an jener stelle durchaus nicht um die frage, wie der umarbeiter zu dem zweiten berichte von Osanctrix tode gekommen war, — obgleich das klar genug zu tage liegt — sondern einzig und allein um die frage, ob der verfasser des ersten berichtes auch der des zweiten sein konnte, und wo nicht, welcher bericht dann in der saga der ursprünglichere war. — Es ist also Paul, der 'seltsamerweise' eine literarhistorische mit einer sagenhistorischen frage 'auf eine linie stellt'.

texte widerholt als stichhaltig erwiesen haben. Alle diese erwägungen aber haben für Paul nicht die geringste bedeutung; er geht als selbstverständlich davon aus, dass die saga so wie sie in der membrane als ganzes vorliegt, ungefähr aussieht, wie sie aus der feder des verfassers hervorging. Dann sucht er sich einige ungeheuerlichkeiten ersten ranges aus und erklärt auf grund derselben, dass man einem solchen verfasser zutrauen kann, was es auch sei (diese authentische wendung kehrt mit geringer variation refrainartig wider)[1]. Dann lässt er uns den schluss ziehen, dass ein solcher verfasser auch die längere redaction der þS. geschrieben haben kann. *Quod erat demonstrandum.*

Aber freilich, wenn die längere redaction der þS. die ursprüngliche ist, so giebt es einen süddeutschen kern um den sich alles übrige unter der bezeichnung 'skandinavische sagenform', 'phantasie des verfassers', 'losgerissene motive aus fremden sagenkreisen', gruppieren lässt. Das im einzelnen für die ganze saga nachzuweisen, würde freilich schwer halten, aber als allgemeines erklärungsprincip klingt das recht radical. Wenn aber die kürzere redaction die ursprünglichere ist, so fehlt der süddeutsche kern der saga, und da das ganze buch sich doch nicht als ein gemisch nordischer züge und freier phantasie erklären lässt, wird man in dem fall leicht dazu kommen, von den süddeutschen epen abweichende quellen der saga anzunehmen. Paul aber hat sich vorgenommen, die nichtexistenz solcher quellen zu erweisen, und aus dem grunde muss nun der sagaschreiber ein nahezu blödsinniger verfasser gewesen sein, dem kein unsinn zu schlimm war, der zb. in éinem atem erzählt, þiðrekr habe selbstzweiter und er habe selbstdritter Húnaland verlassen, der seinen helden, während

[1]) Um zu beweisen, dass die saga, wie sie in den handschriften vorliegt, voller widersprüche ist, brauchte es so vieler worte nicht; das haben alle forscher, welche sich mit ihr beschäftigten, gewusst. Besser wäre es, wenn Paul bewiesen hätte, dass auch nur ein einziger dieser widersprüche der feder des sagaschreibers entstamme.

er im wundfieber liegt, aufstehen, einem flüchtling von Susat bis vorbei Vilcinaborg nachreiten, ihn besiegen, zurückreiten und sich wie vorher zu bett legen lässt, der personen, von denen er eben eine lange geschichte erzählt hat, als vollständig unbekannte auf einmal dem leser vorstellt, und gott weiss wie viel andere beweise, dass ihm jeder gesunde menschenverstand abging, geliefert hat! Hier zeigt es sich, zu welchen schlüssen ein forscher gelangt, der sich mit einer vorher fertigen überzeugung an das studium setzt [1]).

Die erzählungen, in deren quellen Paul süddeutsche epen widerzuerkennen glaubt, sind die folgenden: Þiđreks kampf mit Ecke und Fasold, dem das Eckenlied, Osanctrix brautwerbung in der Vilcina saga, der das gedicht vom könig Roter, Hertniđs tod, dem die gedichte von Ortnit und Wolfdietrich, die geschichte vom tode der söhne Attilas, der eine ältere ausgabe der Rabenschlacht, die vom tode Friđreks des sohnes Erminreks, der Dietrichs Flucht [2]), die verschiedenen abschnitte der Niflunga saga, denen das Nibelungenlied zu grunde liegen soll. In bezug auf das Eckenlied wird kaum éin forscher Paul beistimmen, seitdem Jiriczek (Deutsche Heldensagen I, 189 ff.) gezeigt hat, dass die ÞS. mehrere alten züge bewahrt hat, welche im liede verwischt worden sind; die wörtlichen übereinstimmungen in der kampfscene beweisen nur, dass beiden überlieferungen eine gemeinsame quelle zukommt, keines-

---

[1]) In der note s. 300 heisst es, ich "bringe es fertig, das sich bei unbefangener Betrachtung klar ergebende Verhältniss auf den Kopf zu stellen, und diejenige Fassung, die näher zu der deutschen Überlieferung stimmt, für die unursprüngliche zu erklären". — Darauf antworte ich, dass es schwer ist, im voraus zu sagen, welches verhältniss sich 'bei unbefangener betrachtung klar ergeben' wird. Wer unbefangen ist, pflegt nicht im voraus zu wissen, was das ergebniss seiner untersuchung sein wird, und das ist ihm auch gleichgültig, weil es ihm bloss um die wahrheit zu tun ist. Wer aber von vornherein weiss, dass die überlieferung, welche den süddeutschen epen am nächsten steht, die ursprüngliche ist, — ja, der 'bringt es fertig' einen sagaschreiber zu construieren, wie Paul das getan hat.

[2]) Über die Harlungensage vgl. unten s. 352, fussnote.

wegs die abhängigheit der einen überlieferung von der anderen [1]). In bezug auf die übrigen von Paul angeführten erzählungen bemerke ich vorläufig nur, dass sie ausnahmslos zu den von mir auf ganz anderen gründen als ihrer ähnlichkeit mit süddeutschen epen als interpolationen erkannten abschnitten gehören. Nur die geschichte von Osanctrix brautwerbung bildet in gewisser hinsicht eine — freilich sehr lehrreiche — ausnahme. Sie gehört der ursprünglichen saga an. Aber es ist auch bloss die umgearbeitete redaction jener erzählung, welche jene merkwürdigen übereinstimmungen mit König Roter aufweist, welche das gedicht bei oberflächlicher betrachtung als die quelle der saga erscheinen lassen können; die ältere redaction ist von dem gedichte durchaus unabhängig. Ich habe schon früher die beiden fassungen der Vilkina saga mit einander verglichen und glaube die grössere ursprünglichkeit der kürzeren fassung gezeigt zu haben; weil es aber bei Paul mit unerschütterlichem apriorismus heisst (s. 310): "dass die an zweiter Stelle überlieferte dem deutschen Gedichte und darum (*sic!*) [2]) dem ursprünglichen Texte näher steht als die an erster Stelle stehende", muss ich mich wol noch einmal auf die vergleichung beider texte einlassen, und diesmal besonders die erzählung von Osanctrix brautwerbung ins auge fassen.

In der ursprünglichen fassung der erzählung ist alles wolbegründet. Osanctrix sendet boten nach Húnaland, um

---

[1]) Wiefern die erzählung von Þiðreks kampf mit dem riesenpaare Hildr und Grimr, welche Paul (s. 308) gleichfalls aus dem Eckenliede herleitet, unter süddeutschem einfluss stehen mag, darauf gehe ich an dieser stelle nicht ein, da die geschichte (c. 17. 18) nur in der umgearbeiteten saga erhalten ist, und eine süddeutsche quelle in diesem falle also für die ursprüngliche saga nichts beweisen würde. Ich beschränke mich darauf, das verfahren des umarbeiters durch das unten angeführte beispiel der Vilkina saga, welche ja in beiden recensionen erhalten ist, zu beleuchten.

[2]) Dass Storm im j. 1877, von ganz anderen voraussetzungen als die heutige forschung ausgehend, so urteilte — Paul führt seine 'Nye Studier, s. 308' an — gibt für dieses 'darum' nicht die geringste stütze ab; es ist übrigens sehr fraglich, ob Storm selbst heutzutage dazu bereit sein würde, Pauls schlussfolgerung zu unterschreiben.

könig Melias um die hand seiner tochter zu bitten. Melias aber wirft die boten ins gefängniss. Nicht besser ergeht es darauf Osanctrix neffen Hærtniđ und Osiđ; auch sie werden in das gefängniss geworfen und müssen dort, wie die früheren boten, *bíđa Osanctrix konungs.* — Jetzt rüstet sich der könig selbst. Mit einem grossen heere fährt er nach Húnaland; ihn begleiten die riesischen brüder Etgæir [1]), Aventrođ und Viđolf mittumstangan. In Húnaland angekommen, sagt Osanctrix, er sei ein fürst aus Spanien, und er heisse Friđrekr; der zweck seiner reise aber sei der, dass er Melias dienen wolle. Osanctrix wird bei Melias vorgelassen; dieser aber verweigert sich, ein so grosses heer in seinen dienst zu nehmen, obgleich Osanctrix ihm zu füssen fällt und ihn beschwört, ihn vom boden aufzuheben. Das hört Viđolfr mittumstangan, der gebunden und von seinen brüdern gehalten draussen vor der tür steht. Er zerbricht seine fesseln, läuft in die stadt, befreit die gefangenen und fängt an, drein zu schlagen. Osanctrix aber, als Melias seine höchste ehrerbietung nur mit schmach beantwortet, springt auf und gibt dem könig eine maulschelle. Nun fängt er an, mit dem schwerte um sich zu schlagen; die männer, welche draussen stehen, hören das und eilen zu; Melias entwischt durch eine geheime tür, stösst draussen auf Osanctrix mannen und flieht; Osanctrix aber bemächtigt sich der königstochter und küsst sie. Diese sagt: *Gæve guđ, at Osanctrix konongr hefđe mik svá í*

[1]) Paul sieht in der namensform *Etgæir* in der redaction, welche er die jüngere nennt, anlehnung an *atgeirr*, 'spiess', während die längere redaction mit *Edgeirr*, *Aedgæir*, *Ađgeirr* dem ursprünglichen näher stehe. Dazu ist zu bemerken, dass der name dem sagaschreiber aus Norddeutschland mit *d* überliefert wurde, wofür im silbenauslaut *t* eintreten musste oder leicht eintreten konnte. Die schreibung mit *đ* deutet die substituierung eines skandinavischen lautes für silbenschliessendes nicht geminiertes *d* an. Wenn übrigens anlehnung an *atgeirr*, 'spiess', stattgefunden hat, so liegt eine solche weit eher vor in dem durchgehenden *Ađgeirr* der membr.[2] als in *Etgæir*. Doch lege ich darauf keinen wert. — Über einen unterschied in den namensformen von grösserer bedeutung s. unten, s. 349, anm. 1.

sinum faðme sem nu hævir þú. Illa gærðe faðer minn er hann villdi æigi gifta mik þuílíkum hofðingia sem Osanctrix er. Der könig aber antwortet: *þú ert nú í faðme Osanctrix konongs.* — Dann reitet er mit ihr nach Vilkinaland.

Die erzählung ist natürlich, aber, wie jeder sehen kann, vom Roter durchaus unabhängig. Die motive sind ähnlich aber nicht einander gleich, und wo ein so grosser unterschied im einzelnen vorhanden ist, haben wir gewiss auch keinen grund, die übertragung der sage auf Osanctrix für eine willkürlichkeit des sagaschreibers zu erklären. Der riese Viđolf mittumstangan[1]) liefert nicht den geringsten beweis für eine abhängigheit der saga von 'König Roter', solange Paul nicht den nachweis geliefert hat — was ihm schwer fallen wird — dass der bericht, er sei mit einer stange bewaffnet, vom dichter des Roter erfunden sei[2]). Andererseits sieht man leicht, dass die ähnlichkeit mit dem Roter gross genug ist, um eine beeinflussung der umarbeitung durch die süddeutsche

---

[1]) In der älteren fassung heisst der riese Viđolf mittumstangan; in der jüngeren V. mittumstangi. Also hat der sagaschreiber die (nieder-)deutsche namensform (das subst. im dativ) beibehalten; der umarbeiter — der diesen namen nicht einer deutschen quelle entlehnte, sondern aus seiner vorlage nachschrieb — hat ihm die endung des altn. schwachen adjectivs gegeben.

[2]) Um die abstammung der riesischen brüder aus süddeutschen epen zu beweisen, nimmt Paul (s. 313) zu wunderlichen combinationen seine zuflucht. Asplian und Viđolfr sollen aus dem Roter stammen, Edgeirr und Aventrođ aus dem Eckenliede; der name Asplian (Aspilian der längeren redaction) aber sei der grund zur aufnahme des Vildiver in die saga, dessen geschichte mit dem mittelniederländischen gedichte von dem bären Wisselauwe in verbindung stehe. Denn in jenem gedichte erscheine Espriaen als ein über riesen gebietender könig. — Das einzige, was hier richtig sein dürfte, ist der zusammenhang zwischen dem mittelniederländischen gedichte und der saga, — natürlich so zu verstehen, dass beide auf eine gemeinsame quelle, welche nur eine niederdeutsche gewesen sein kann, beruhen. — Wenn aber nach Pauls eigener ansicht der sagaschreiber den Aspilian aus einer niederdeutschen quelle, in der er sogar, wie in der saga (Asplian ist könig in Sioland), über riesen gebietet, kannte, wesshalb soll er ihn denn dem Roter entlehnt haben? Wenn nur irgendwo in einem süddeutschen gedichte ein name erscheint, den auch die ÞS. kennt, so ist das doch kein beweis, dass der name aus jenem gedicht entlehnt worden ist.

form der sage — mag es nun der uns bekannte Roter oder eine ihm nahestehende quelle gewesen sein — erklärlich zu machen. Aus jener quelle stammt die neuerung, dass Osanctrix sich am hofe des Melias für einen von Osanctrix vertriebenen ritter ausgibt, dass er sich þiðrekr statt Friðrekr nennt, dass die königstochter zu ihrem vater sagt: *Huí villtu æigi gipta mic þeim konungi, er svá ríkr maðr er, at þenna hœfðingja rak ór sínu landi;* schliesslich die sinnlose geschichte mit dem silbernen und dem goldenen schuh, welche Osanctrix der königstochter anzieht, nachdem er schon den sieg erfochten hat. Diese geschichte allein genügt, um darzutun, dass die längere redaction *nicht* die ursprüngliche ist. Man stelle sich doch die sachlage vor. Von einer sage gibt es zwei überlieferungen, welche beide verständlich sind und richtig zusammenhängen. Untereinander weichen sie wesentlich ab. Eine dritte überlieferung, welche züge aus beiden enthält, ist zu gleicher zeit zusammenhangslos und widersinnig im höchsten grade. Welches wird nun das verhältniss dieser darstellungen sein? Ich denke, die widersinnige darstellung, welche züge aus den beiden andern enthält, ist eine combination, und die widersinnigkeit erklärt sich daraus, dass ihr verfasser die abweichenden berichte nicht zu kombinieren verstand. Paul ist freilich die widersinnigkeit gleichfalls aufgefallen, aber ihm dient sie nur zum beweise seines lieblingssatzes, dass man einem solchen verfasser zutrauen kann, was es auch sei. Die richtig zusammenhängende erzählung aber soll dadurch entstanden sein, dass ein bearbeiter ausschied, was ihm nicht gefiel. *Der* bearbeiter muss freilich im gegensatze zu dem sagaschreiber ein wahres genie gewesen sein. Und ein exemplar des Roter muss er wol auch zur hand gehabt haben, mit dessen hülfe er kritik üben und das ausscheiden konnte, was jenem gedichte allzu ähnlich war.

Unsere untersuchung bestätigt, was ich schon vor jahren an anderen teilen der saga gezeigt habe, dass der erste um-

arbeiter — denn er war es ja, der die zweite Vilkina saga schrieb — in grossem umfange quellen benutzt hat, welche den süddeutschen epen nahe standen. Dagegen ist es Paul nicht gelungen, eine einzige stelle aufzuweisen, wo der sagaschreiber solche quellen benutzt hätte. Dass das in der tat an keiner einzigen stelle geschehen ist, will ich nicht positiv behaupten; um das sicher zu stellen, wäre eine neue durchprüfung der ganzen saga in allen einzelheiten erforderlich; und principiell widerspricht ja nichts der möglichkeit. Aber wenn der sagaschreiber solche quellen benutzt hat, was ich bezweifle, so hat er das jedenfalls in geringem umfange getan, und vorläufig wird es wol dabei bleiben, dass seine hauptquelle eine niederdeutsche überlieferung gewesen ist. Was beweist denn das factum, dass dieselbe jetzt verschollen ist? Kann eine literatur nicht spurlos untergehen, und soll man nicht, wenn eine solche in fremdländischen literaturen spuren hinterlassen hat, lieber die reste sorgfältig sammeln als sich abmühen die spur möglichst gründlich zu verwischen[1]. Dass übrigens Norddeutschland im 13. jahrh. nicht nur zwischen dem süden und dem norden, sondern auch zwischen dem westen und dem norden das vermittlungsgebiet einer poetischen überlieferung gewesen ist, dafür zeugt nicht bloss die Þiðreks saga.

Nach dem oben erörterten kann ich mich über die übrigen erzählungen, welche unter süddeutschem einflusse stehen oder

---

[1]) Soweit geht Pauls apriorismus, dass da, wo ein erhaltenes deutsches gedicht wie das Seyfridslied übereinsstimmungen mit der saga aufweist, welche zu seiner theorie nicht stimmen, das ohne weiteres für ein 'zufälliges Zusammentreffen' erklärt wird (s. 327). — Paul nennt das seinen 'kritischen grundsatz', wie auch (s. 329) gemäss diesem 'kritischen grundsatze', von dem es sogar heisst, *dass eine kritische behandlung davon nicht abgehen kann*, die nachricht von dem schlagenturm, in den Gunnarr geworfen wird, für eine erfindung oder ein misverständniss des sagaschreibers erklärt wird. — Damit soll natürlich nicht gesagt sein, — worüber ich mich hier nicht auslasse — dass ich diesen — nicht vom sagaschreiber geschriebenen — bericht für einen niederdeutschen sagenzug halte.

stehen sollen, kurz fassen. Schon wurde bemerkt, dass alle diese partien nachgewiesene interpolationen sind [1]). Weil aber Paul ungefähr die ganze überlieferte saga für die arbeit des sagaschreibers ansieht, unterscheidet er auch nicht zwischen interpolationen ersten und zweiten grades. Und doch bestätigen seine ausführungen durchaus auch die in dieser hinsicht von mir gewonnenen resultate. Um den leser die zeit zu ersparen, werde ich das nur an éinem, freilich zur genüge einleuchtenden beispiele zeigen. S. 337 spricht Paul über die von mir betonte inconcinnität zwischen dem schluss der Niflunga saga im engeren sinne und der erzählung von Attilas tode. Auch für ihn existiert ja der widerspruch, aber er setzt sich darüber leicht hinweg, da man ja dem verfasser der þS. alles zutrauen kann. Nur bekommen wir den aufschluss, die erzählung von Attilas tode dürfe ihre quelle haben in einer stelle der klage, wo es heisst: *weder er sich vergienge oder in der luft enpfienge, oder lebende würde begraben, oder ze himele uf erhaben, oder er ûz der hiute trüffe, oder sich verschlüffe in löcher der steinwende.* (Paul spatiert). Ich denke, wir lassen diese hypothese ohne commentar. Bezeichnend aber für Pauls polemische methode ist die note. "Auch Boer (Zeitschr. f. d. Phil. 25, 465) — heisst es dort — findet, dass die Erzählung von Attilas Tode schlecht zu der vom Untergange der Niflungen passt, und sucht dann diesen Umstand für seine

[1]) Ich hebe nur noch éine stelle hervor und überlasse das urteil über die übrigen dem leser. S. 319 wirft Paul dem sagaschreiber vor, er bezeichne mit dem namen Fritila einmal eine stadt in Italien, den sitz des Aki ǫrlungatrausti und der Harlungen, ein andermal (c. 281—2) den erzieher der Harlunge, deren sitz an jener stelle am Rhein sei. Die zuletztgenannte stelle wurde Zeitschr. f. d. Phil. 25, 439 ff. ausführlich besprochen. Der name Fritila für den erzieher der Harlungen und ihre localisation am Rheine begegnen ausschliesslich in einer geschichte, welche nicht bloss dadurch, sondern durch ihren unmittelbaren zusammenhang mit der vorhergehenden erzählung, in der Erminrekr (c. 278) seinen sohn nach Vilkinaland zu dem schon 134 capita vorher umgekommenen Osanctrix sendet, sich als interpoliert erweist. Der sagaschreiber aber kannte nur éin Fritila, und das ist die stadt Vercelli, der sitz des Aki ǫrlungatrausti.

Interpolationstheorie zu verwerten". Dass Paul so viel bemerkt hat, dass auch ich finde, dass die beiden erzählungen schlecht zu einander passen, muss ich dankend anerkennen, nehme mir aber die freiheit, gegen den zweiten teil des angeführten satzes einspruch zu erheben. Ich brauche nur kurz anzudeuten, wie sich die sache in der tat verhält. Die Niflunga saga wurde von mir als interpoliert erwiesen auf gründen, die mit der vorliegenden inconcinnität nichts zu schaffen haben (s. 445—450). Damit war *auch* die erzählung von Attilas tode, welche ja eine forsetzung der Niflunga saga bildet, gerichtet. Ferner war an anderer stelle in ganz anderem zusammenhang gezeigt (s. 441), dass an der uns vorliegenden saga zwei interpolatoren wirksam gewesen. Auch dieses factum ist also durchaus unabhängig von dem widerspruch, von dem hier die rede ist. Aus den beiden genannten tatsachen aber folgte die notwendigkeit, auf die frage einzugehen, ob die Niflunga saga und die erzählung von Attilas tode einem und demselben oder verschiedenen interpolatoren zuzuweisen seien. *Dabei* spielte nun freilich der in rede stehende widerspruch eine rolle. Aber auch hier war er durchaus nicht das einzige argument. Im gegenteil wurde gezeigt, dass die art und weise, in welcher die erzählung von Attilas tode bearbeitet wurde, mehr in übereinstimmung ist mit dem, was wir von dem zweiten, als mit dem, was wir von dem ersten interpolator wissen. Doch genug. Constatieren wir die tatsache, dass auch Paul an dem widerspruch nicht ohne ein wort vorübergehen konnte, und dass er dadurch auf die willkommenste weise meine resultate bestätigt[1]).

[1]) Auf dieselbe weise verhält es sich u. a. mit Sigurđs jugendgeschichte und mit der erzählung von Sigurđs und Gunnars hochzeit. Paul widerhohlt meine bemerkungen über die gründliche verschiedenheit der quellen und die unvereinbarkeit der darstellung dieser partien mit der Niflunga saga im engeren sinne, er fügt sogar einiges neue hinzu, aber der schluss, dass dieses verhältniss auf verschiedene bearbeiter deuten dürfte, und dass die behauptung, der sagaschreiber habe das alles zu verantworten, eine des beweises bedürftige hypothese ist, ist ihm gar nicht eingefallen.

Zum schluss noch ein wort über die quellen des ersten interpolators. Ich habe mich darüber in dem aufsatze 'Þiðreks saga und Niflunga saga' sehr vorsichtig ausgelassen. Dass dieselben den süddeutschen epen nahe standen, habe ich dort ausführlich gezeigt[1]; über die frage, ob die uns bekannten süddeutschen epen als die quelle einzelner — freilich nur weniger — abschnitte in betracht kommen dürfen, will ich mich auch jetzt nicht äussern, da ich in dieser hinsicht noch nicht zu einer festen überzeugung gelangt bin. Doch scheint es mir, dass Paul auch das nicht bewiesen hat, ja, dass er zur lösung dieser frage nichts wesentliches beigetragen hat. Indessen mögen andere forscher das entscheiden. Für die altnordische literaturgeschichte aber und für die quellenfrage der ursprünglichen Þiðreks saga constatiere ich, dass Pauls aufsatz einen entschiedenen rückschritt bedeutet.

---

[1]) Dass der sagaschreiber und seine quelle sich Húnaland in Westfalen vorstellten, kann nach dem ausgeführten gar keinem zweifel unterliegen. Dass die erwähnung der Donau in der Niflunga saga auf süddeutschem einfluss beruht, wurde von mir im zweiten aufsatz (s. 464, anm. 3) bemerkt. Wie der interpolator der NS dazu kam, Donau und Main *zusammenfliessen* zu lassen, habe ich dort nicht näher ausgeführt, weil es sich von selbst ergibt; ich sehe mich nach dem was Paul (s. 380) darüber vorbringt veranlasst zu bemerken, dass der grund kein anderer war als dieser, dass in der ursprünglichen saga Húnaland Westfalen war, während die quelle des interpolators dafür Ungarn angab.

Amsterdam, November 1900.

R. C. Boer.

Till frågan om behandlingen av ljudförbindelsen *aiw* i fornnordiska språk.

Högst olika åsikter hava under årens lopp blivit framställda för att förklara de mångskiftande formerna av de isl. orden *siór, siár, sæ'r; sniór, sniár, snæ'r; frió, fræ'; miór, miár, mæ'r; sliór, sliár, slæ'r; friór, fræ'r,* hvilka ord samtligen på gotiska hava ljudförbindelsen *-aiw-*, för så vitt de finnas i detta språk. Ännu större växling företer i isländskan motsvarigheten till det got. *aiws* "tidrymd": isl. *ei, ey, æ', é* (fsv. även *ā*), men det got. *saiwala* "själ" överträffar alla dessa ord i brokig mångfald på det nordiska språkområdet, om även de runristade formerna medräknas: isl. *sál,* fsv. *siāl, sēl,* run. **sal, siol, saul** o. s. v. Härtill kommer, att i bygdemål vissa av dessa ord uppträda under ännu andra former.

Det torde vara överflödigt att gendriva alla de olika meningarna om dessa många formers förklaring.

Enligt min uppfattning har redan Jacob Grimm varit inne på riktigt spår till tydningen av *iō* i *siór* o. s. v., då han i Deutsche grammatik I[2] (1822) s. 298 noten yttrar: "Snióṙ (nix), siór (mare) gelten neben den oben beim æ angeführten snær, sær, und erklären sich wie das alth. *io* (unquam) aus dem got. *aiv;* schlechter scheint die schreibung sniár, siár" (jmf. även Holtzmann: Altd. gramm. I [1870] s. 128).

Liksom det got. *aiw* genom diftongens monoftongering och genom vokalisation av *w*-ljudet utvecklats till fht. *êo, io* "alltid", och liksom på liknande sätt *aiw* i fsaxiskan övergått till *eo, io* "alltid", så har genom åtskilliga mellanstadier (hvarom nedan) ljudförbindelsen *-aiw-* (got. *saiws*) i de nordiska språken resulterat i *iō* i *siór* etc.

Däremot lämnar Grimm växelformerna *sniár*, *siár* till *snió́r*, *sió́r* alldeles oförklarade. Icke häller har annars någon tillfredsställande förklaring av växlingen *sió́r* : *siár* etc. blivit given. Att med Noreen t. ex. Aschw. gramm. § 69, 2 antaga, att *iā* i *siár* etc. skulle vara ursprungligare än *iō* i *sió́r* etc., och att *iō* i *sió́r* skulle genom *w*-omljud hava uppstått ur *iā*, är oantagligt, särskilt därför att själva upphovet för *iā* därigenom blir alldeles dunkelt; Noreen försöker icke att i anf. arb. förklara det. Hultman, som i Ark. nf. XIII, 209 ff. senast yttrat sig om växlingen *sió́r* : *siár*, anser *iō* vara det äldre, och han menar det vara sannolikt, att *iō* på analogisk väg utbytts mot *iā*: genom inflytande från växlingen *ā* : *ō* i substantivet *már* : *mó́r* "mås" och i adjektiven *hár* : *hó́r* "hög", *frár* : *fró́r* "karsk" skulle *sió́r* etc. även fått formen *siār* etc. Hultman anför även några andra, såsom han själv anser, mindre säkra ord, hvilka han menar måhända ha kunnat tjäna såsom mönster. Det synes mig dock icke möjligt att genom inflytande blott från några få (och blott tre säkra) ord förklara växlingen *iō* : *iā* i de mycket vanliga isl. substantiven *sió́r* : *siár*, *snió́r* : *sniár* och i adjektiven *mió́r* : *miár*, *slió́r* : *sliár* (även forngutn. använder för övrigt *sia* "sjö"), och detta så mycket mindre, som de ords betydelse, hvilka skulle hava framkallat analogien, är vitt skild från betydelsen av de ord, som skulle hava varit utsatta för påvärkningen.

På en vida enklare väg torde växlingen *iō* : *iā* kunna förklaras.

I Beitr. XX, 134 har jag havt tillfälle visa, att i vissa trakter av det fornnorska språkområdet samt i fornsvenskan följande ljudlag har genomförts: "brytningsdiftongen *io* övergår till *ia*, när kort *a* följer i nästa stavelse"; så har t. ex. fno. nom. pl. *fiotrar* blivit *fiatrar*, ack. sg. *fiolda* > *fialda*.

Vidare framhöll jag i IF. V, 156, att *iō* i fsv. *sniōr*, *siōr*, *sliōr*, *miōr*, hvilka ord i isl. hava växelformer med *iā*,

bör hava havt ett annat uttal än *iō* i sådana fsv. ord som *hiōn*, *Iōn* etc., hvilka icke i isl. hava dylika växelformer, och detta därför att blott i den förra ordgruppen *iō* i yngre fsv. övergår till *iø* (nysv. *sn(i)ö*, *sjö*, *sl(i)ö*, yngre fsv. *miø-*), under det att *iō* kvarstår i nysv. *hjon*, *Jon* etc. På grund av en likartad iakttagelse och dessutom med stöd av uttalet i Nylands-målet, där ord av typen *hiōn* använda *io* (*hion*), men ord av typen *miōr* hava *jåä* (*mjåär*), framställde Hultman i Finländska bidrag till svensk språk- och folklifsforskning s. 121 noten 1 samtidigt den meningen, att *ō* i diftongen *iō* i fsv. *sniōr* etc. havt ett mera *a*-liknande uttal än vanligt långt *ō*-ljud (Finländska bidrag publicerades något tidigare än i fråga varande häfte av IF.).

Då alltså *ō*-ljudet i de fornnord. orden *siōr* etc. hade ett mera *a*-liknande uttal än *ō*-ljudet i *stóll* etc., och då inom ett vidsträckt språkområde brytningsdiftongen *io* blev *ia* (*fiolda* > *fialda*) framför följande *a*, så är man berättigad att för den samnordiska språkperioden uppställa följande ljudlag: den ur äldre *aiw* utvecklade diftongen *io* övergick till *ia*, när *a* följde i nästa stavelse. Troligen var vid denna tid *io* ännu en fallande diftong (med huvudtrycket på *i*), eller ock var det exspiratoriska trycket lika fördelat på *i* och *o*.

I nom. sg. *sior*, gen. *sios* (jämte *siowaʀ*), dat. *siowi*, *sio*, ack. *sio* kvarstod *io* oförändrat. Däremot övergick *io* till *ia* enligt den uppställda regeln i gen. sg. *siowaʀ*, nom. pl. *siowaʀ*, gen. pl. *siowa*, ack. pl. *siowa*. I dessa fyra former erhöll man alltså *ia*: *siawaʀ*, *siawa*, och *ia* spred sig sedan på analogisk väg, så att nom. sg. fick formen *siaʀ* jämte *sioʀ* och vid senare akcentomflyttning på diftongen och därmed följande förlängning av dess senare komponent: *siár, siór*. Så är ock fgutn. *siār* "sjö" att förklara.

På samma sätt tydes *sniár* : *snióŕ*. Det förtjänar framhållas, att trots ordets betydelse nom. och ack. pl. *sniávar*

(*snióvar*), *sniáva* (*snióva*) äro fullt brukliga i isländskan, och att enligt Rietz pl. *snåiar* i betydelsen "snöväder" användes i Sverge (såsom det vill synas, på Gottland). I adjektiven hade ju en mängd former *a* i andra stavelsen, och från dessa inträngde *ia*, *iā* fakultativt till de övriga. Så kvarstod t. ex. nom. sg. m. *mioʀ*, under det att ack. sg. m. *miowan* blev *miawan*; senare genom analogi-inflytande nom. sg. m. *miár* jämte *miór*. Som *miór* : *miár* förklaras *slíór* : *sliár*.

Denna min förklaring bekräftas av subst. *frió* : *fræ'*. Under det att det maskulina *sjór* : *sæ'r* har sidoformen *siár*, och det maskulina *snjór* : *snæ'r* har sidoformen *sniár*, så användes i det neutrala *frió* : *fræ'* ingen sidoform **friá*. Orsaken är den, att blott en enda kasus (gen. pl.) hade ändelsevokalen *a*, under det att fyra kasus av *siór* och *sniór* använde denna ändelsevokal. Gen. pl. **friawa* ensamt kunde icke på analogisk väg påvärka ordets vokalisation. I överensstämmelse härmed har man till neutrum *hræ'* "lik" (jmf. got. *hraiwa-*) ingen sidoform. Adjektivet *friór* : *fræ'r* har (genom anslutning till substantivet *fræ'*) icke häller utbildat någon sidoform **friár* [1]).

Jag övergår till växlingen *sniór* : *snæ'r* etc.

Under det att, såsom ovanstående torde hava visat, förklaringen av växlingen *sniár* : *sniór* etc. är mycket enkel, är utredningen av växelformerna *snæ'r* : *sniór* etc. något mera komplicerad.

Bland dem som under senare år yttrat sig om upphovet till diftongen *iō* är, så vitt jag ser, framför allt Falk (i Ark.

---

[1]) I samband med den här påvisade utvecklingen *io* > *ia* framför *a* torde det förtjena tagas i övervägande, huruvida icke i Tunestenens *witadahalaiban witada-* uppstått ur **witōda-* (jmf. got. *witōþ*), emedan *ō* i infortisstavelse efterföljdes av *a* i nästa stavelse. *witada-* och *þrijoʀ* på Tunestenen voro alltså i fonetiskt avseende icke likställda. Dock har naturligtvis *a* i *witada-* utvecklats tidigare, än *sniowaʀ* blev *sniawaʀ* etc.

III, 292 f.) att nämna; det är dock blott i all korthet, som han behandlar saken. Han framhåller, att det got. pret. *spaiw* (till *speiwan* "spotta") ljudlagsenligt måste återfinnas i isl. pret. *spió* (till isl. *spýia* "spy"), och att t. ex. got. *saiws* i överensstämmelse härmed motsvaras av isl. *siór* på så sätt, att (liksom man i fht. har nom. *snêo* : gen. *snêwes*) en äldre nom. **sǣwr* **sǣor* blivit *siór*, under det att gen. *sǣwar*, pl. *sǣwar* etc. kvarstodo: i ljudförbindelsen -*āiw*- har alltså *w* i slutljud och framför konsonant vokaliserats.

I Ark. nf. XIII, 211 anmärker Hultman med rätta, att den av Falk fordrade äldre böjningen ack. *sió* (nom. *siór*) : gen. *sæ'var* värkligen finnes i *en* gammal isl. handskrift, nämligen Kod. 1812 4:o i gl. kgl. samlingen på kgl. biblioteket i Köpenhamn. Oberoende av Hultman hade jag för åtskilliga år sedan iakttagit, att denna handskrift använder ack. *sió* · gen. *sæ'var*. Hultman menar liksom Falk, att nom. ack. **sǣwʀ*, **sǣw* ljudlagsenligt blivit *siór*, *sió*, men han anser, avvikande från Falk, att *ǣ*-ljudet i **sǣwʀ* (*sæ'r*) liksom i *snæ'r*, *fræ'*, *fræ'r*, *mæ'r*, *slæ'r* skulle hava framkallats genom *i*-omljud. Ljudförbindelsen *aiw* skulle först ha blivit *āw* enligt känd ljudlag, hvarefter *āw* skulle hava blivit *i*-omljutt till *ǣw*. (Om pret. *spió* uttalar han sig icke). Även andra författare, som på senare tid yttrat sig om *ǣ*-ljudet i ifrågavarande ordgrupp (*sæ'r* etc.), synas mena, att det alltid måste uppfattas såsom *i*-omljud av *ā*; i överensstämmelse härmed söker t. ex. Bugge i Beitr. XXIV, 457 förklara *fræ'*.

Emellertid torde det vara höjt över hvarje tvivel att, liksom got. pres. sg. *speiwis* (till det starka verbet *speiwan* "speien") fullständigt motsvaras av isl. pres. sg. *spýr* med utveckling av *īw* till *ȳ* enligt den av mig i IF. V, 153 ff. framställda regeln, så också pret. *spaiw* till samma verb motsvaras av isl. *spió* [1]). Ett pret. sådant som *spaiw* var som be-

---

[1]) Noreens uppfattning av pret. *spió* i Aisl. gramm.[2] § 415 anm. 3 är säkert oriktig.

kant redan på urnord. tid enstavigt (jmf. pret. unnam på Reidstad-stenen), och möjligheten att förklara pret. *spió* genom att antaga en genom *i*-omljud uppkommen mellanform **spǣw* är alldeles utesluten. Alltså lär oss got. *spaiw* : isl. *spió* i motsats till t. ex. got. *aiweins* "evig" : isl. *ǽvi* "tidrymd" (< **āwi-* < **aiwi-*), att ljudförbindelsen *-aiw* ljudlagsenligt övergick till *-iō*, åtminstone när den redan på urnordisk tid stod i slutljud.

En dylik olikartad behandling av ljudförbindelsen *aiw* i *spió* och i *ǽvi* (< **āwi-*) är ljudfysiologiskt lätt förklarlig. I forngutniskan har diftongen *æi* (*ei*) visserligen i allmänhet övergått till *ai* (isl. *bein* : fgutn. *bain* etc.), men ofta kvarstår den äldre diftongen *æi* (*ei*) omedelbart efter *w*: *tueir*, *tueim*, *veita* etc.; då det naturligtvis finnes en betydligt större olikhet mellan de två komponenterna i diftongen *ai* än mellan de två komponenterna i diftongen *ei* (*æi*), undvek man att i triftongen *uei* göra *ei* mera diftongiskt, än det redan var (Kock i Sv. landsm. XI nr 8 s. 46 f.[1])).

Vid en tid, då man uttalade såväl *spaiw* som **aiwi-* med diftongen *ai*, tillämpades följande regel: *aiw* övergår till *æiw* i slutljud (tautosyllabiskt), men kvarstår (tills vidare) framför vokal. Alltså **spaiw* > **spæiw*, men **ai-wi-*. Den olika behandlingen av *ai* beror på strävan att göra *ai* i triftongen *-aiw* mindre diftongiskt (jmf. fgutn. *tueir* men *bain*); i **ai-wi-* hade man däremot ingen triftong eller åtminstone ingen utpräglad triftong.

Under en något senare period monoftongerades såväl *æi* som *ai* framför följande *w*-ljud, så att **spæiw* blev till **spǣw*, senare (genom mellanstadierna **spēu*, **speu*, **spio*) till *spió*, liksom i fht. *êo* "alltid", *snêo* "snö" etc. blevo till *io*, *snio* etc., under det att i nordiska språk ordet **aiwi-* utvecklades till **āwi-* och (genom *i*-omljud) till *ǽvi*.

---

[1]) Där står s. 47 r. 6 genom tryck- eller skrivfel *ai* > *ei* i st. f. *ei* > *ai*.

Frågan är nu den: hava motsvarigheterna till det got. *snaiws* "snö", *saiws* "sjö" etc. utvecklats till *sniór*, *siór* etc. på alldeles samma sätt, hvarpå *spaiw* blev *spió*, eller har utvecklingen till *sniór* etc. delvis varit en annan? Denna fråga sammanhänger med en annan: förlorades stamvokalen (*a*, *i*) i adj. *miór* (**maiwaʀ*), i subst. *siór* (**saiwiʀ*) etc. före eller efter den tid, då ljudförbindelsen *-aiw-* blev *-āw-* framför vokal i **aiwi-* > **āwi-*, isl. *æ'vi*?

Den samgerm. ljudförbindelsen *-aiw-* i got. *saiws* "sjö", *snaiws* "snö", **hraiw* "lik" (i *hraiwa-dubo*), *hlaiw* "grav", *aiws* (*aiw*) "tidsålder", *saiwala* "själ", *hwaiwa* "huru" har i fsax. övergått till *eo* (*io*) i *seo*, *sneo*, *hreo*, *eo io* "alltid", *seola*, i fht. till *êo*, *io* i *sêo* (*siolîh* "maritimus"), *snêo snio*, *hrêo*, *hlêo*, *êo io*, (*h*)*wêo wio*. Det ligger därför nära att fatta även det fornnord. *iō* i isl. fsv. *sniōr* etc. såsom en utveckling ur *-aiw-*. Men övergången *-aiw-* > *eo* (*êo*), *io* i fsax. och fht. har inträtt oberoende av *i*-omljudet. Ville man nu med Hultman antaga, att i nom. sg. isl. fsv. *sniōr* etc. *-aiw-* först blivit *-āw* och sedan genom *i*-omljud *-ǣw-*, hvarefter detta *-ǣw-* utvecklades till *iō*, så upphävde man till väsentlig del åter likheten med utvecklingen i de västgermanska språken.

Härtill kommer, såsom en viktig faktor, att, så vitt jag ser, det är mycket tvivelaktigt, huruvida flera bland de i fråga varande orden borde få *i*-omljud. Adjektiven *miór* : *miár* : *mæ'r*, *sliór* : *sliár* : *slæ'r*, *friór* : *fræ'r* äro *wa*-stammar (icke *ia*- eller *i*-stammar). Substantivet *frió* : *fræ'* är *wa*-stam både i isl. och i gotiskan. För att förklara dess *ǣ*-ljud anlita Bugge i Beitr. XXIV, 457 och Hultman i Ark. nf. XIII, 210 olika utvägar. Ordet *siór* : *siár* : *sæ'r* har visserligen fordom varit *i*-stam, såsom det intygas av fht. *sêo* (dat. pl. *sêwim*). Däremot är det (trots isl. gen. sg. *snióvar* etc.) ovisst, huruvida även *sniór* : *sniár* : *snæ'r* ursprungligen varit en *i*-stam. Nom., ack. pl. heta *sniávar*, *sniáva* etc.; fsax. *sneo* och ags. *snáw* äro *wa*-stammar.

Diftongen _iō_ i isl. _iór_ "häst" bör säkerligen så förklaras, att sedan ändelsevokalen _a_ förlorats i nom. ack. sg. _*ehwaʀ_, _*ehwa_ (jmf. lat. _equus_, got. _aíhwa-tundi_), och sedan _e_-ljudet förlängts genom förlusten av _h_, nom. ack. _*ēwʀ_, _*ēw_ övergingo till _*euʀ_, _*eu_ > _iór_, _ió_ [1]).

Särskilt talar emellertid pret. _spaiw_ > _spió_ för att _snió́r_ etc. utvecklats oberoende av _i_-omljudet.

Utvecklingen till _sniór_, _siór_ etc. är då mycket enkel. Sedan ändelsevokalerna _a_, _i_ med infortis förlorats, böjde man t. ex. ordet "snö" sålunda: sg. nom. _*snaiwʀ_, ack. _snaiw_, dat. _*snaiwi_ _*snaiw_, gen. _*snaiwaʀ_; pl. nom. _*snaiwaʀ_, gen. ack. _*snaiwa_, dat. _*snaiwum_. I formerna utan vokal efter _-aiw-_ (nom., ack. och delvis dat. sg.), övergick det tautosyllabiska _-aiw-_ till _-æiw-_, senare _-ǣw-_ : _*snaiwʀ_ > _*snæiwʀ_ > _*snǣwʀ_ etc. (jmf. _spaiw_ > _*spæiw_ > _*spǣw_). Från _*snǣwʀ_, _*snǣw_ överfördes _ǣ_ även till de tvåstaviga formerna, så att man fick sg. nom. ack. _*snǣwʀ_, _*snǣw_ : gen. _snǣwaʀ_, pl. _snǣwaʀ_, _snǣwa_ [2]) och genom utveckling av det tautosyllabiska _ǣw_ (genom _ēu_ > _eu_ > _io_; jmf. fht.) till _iō_ nom. ack. _sniōr_, _snió_ : gen. _snǽvar_. Detta är, som nämnt, den böjning, som ännu i ordet _siór_ väsentligen användes av Kod. 1812.

---

[1]) Urnord. _*ehwaʀ_ var ursprungligen långstavigt med _h_ + _w_ efter _e_ (ie. _*ek̑-wos_ med _k̑_ + _w_), under det att urnord. _*sehwan_ fsv. _sēa_ "se" ursprungligen var kortstavigt med det e n h e t l i g a ljudet _hw_ efter _e_ (ie. _*seq_^{w}- med _q_^{w}). Om på samnord. tid denna skillnad mellan _h_ + _w_ och det enhetliga ljudet _hw_ ännu upprätthölls, så förklarar detta, att _*ehwʀ_ blev till _iór_, men däremot pres. _*sehwʀ_ till _*sehʀ_ _sér_. Det samnord. språket intog i så fall i detta avseende en äldre ståndpunkt än got., ty här hade _hw_ i _aíhwa-tundi_ sammansmält till ett enhetligt ljud. — _Om_ åter ljudförbindelsen _h_ + _w_ på samnord. tid fått samma uttal som det enhetliga ljudet _hw_, så förklaras _iór_ : pres. sg. _sér_ på så sätt, att _e_ + _hw_ framför konsonant och i slutljud övergick till _iō_ (_*ehwʀ_ > _iór_), men framför vokal till _ē_ (_*sehwan_ > _sēa_); i så fall har pres. sg. _sér_ fått _ē_-ljudet från _sēa_, _sēum_ etc.

[2]) Detta hindrar naturligtvis icke, att t. ex. i ordet _siór_ : _sǽr_, som ursprungligen var _i_-stam, _ǣ_-ljudet d e l v i s även kan förskriva sig från nom. ack. pl., _om_ nämligen ordet i dessa kasus böjdes såsom _i_-stam (_*sāwiʀ_, _*sāwi_) ännu efter ljudutvecklingen _aiw_ > _āw_.

Såsom i *sniór* : *snæ'r* är växlingen *iō* : *ǣ* att förklara i *siór* : *sæ'r* (i fsv. *siōr*, men såsom första kompositionsled i ortnamn även *Sǣ-*, t. ex. *Sǣbȳ*), *frió* : *fræ'*, *miór* : *mæ'r*, *sliór* : *slæ'r*, *friór* : *fræ'r*; *hræ'* förklaras såsom *fræ'*.

Härigenom sprides ock ljus över de mångskiftande formerna av ordet "själ". Som bekant har Vigfússon i IED. uttalat den förmodan, att isl. *sál*, *sála*, som anträffas tidigast hos Hallfred, skulle vara ett låneord (ags. *sāwol*, *sāwl*). Brate har i Uppsalastudier s. 6 ff. sammanställt de olikartade i runinskrifter mötande formerna av ordet "själ", och han anser dem samtliga vara lånade (från fornsaxiskan eller angelsaxiskan), emedan enligt hans uppfattning så mångskiftande former icke skulle kunna återföras på en gemensam nordisk grundform.

Liksom i fsv. literaturspråket är även i svenska runinskrifter formen **sial** (**seal** etc., **sialu**) obetingat den normala. Den finnes nämligen enligt Brate 78 ggr, under det att enligt honom **sal** (**salu**) anträffas 54 ggr, **sil** (**silu**, **selu**) 28 ggr, **siul** (**siulu**, **siol**) 6 ggr, **sol** (**isolu**) 3 ggr och **saul** likaledes 3 ggr. I Medeltidsdikter finnas *seel*, *sel*, hvartdera en gång enligt Söderwalls ordbok.

Det är möjligt och t. o. m. troligt, att en eller annan bland de nordiska formerna för ordet "själ" lånats från (eller påvärkats av) andra germanska språk. Men det synes mig vara alldeles oberättigat att anse dem alla eller ens till större delen vara låneord.

Som bekant heter "själ" på gotiska *saiwala*. Då nu got. *saiws* "sjö" motsvaras av isl. fgutn. *siār* : isl. fsv. *siōr*, så vore det högst förvånande, om icke got. *saiwala* skulle på likartat sätt motsvaras av de inhemska *siāl* : fsv. run. **siol** (ofta skrivet **siul**). Ja, samtliga de nordiska formerna kunna i Norden hava utvecklats ur motsvarigheten till ett got. *saiwala*, även om sannolikheten talar för att någon bland dem är låneord. Det är svårt att inse, hvarför ordet "själ" snarare än ord så-

dana som *guþ*, *helagher* etc. skulle vara ett lån, ehuru naturligtvis genom kristendomens införande dessa och dylika ords betydelse i väsentlig grad modifierades.

Det got. *saiwala* har på samnordisk tid böjts nom. ack. sg. **saiwul* : gen. sg. och nom. ack. pl. **saiwlaʀ*, gen. pl. **saiwla*. Enligt de anförda reglerna blev **saiwlaʀ* ljudlagsenligt **sæiwlaʀ* > **sǣwlaʀ* > **sēulaʀ* > **seulaʀ* > *siolaʀ* och på likartat sätt gen. pl. **saiwla* till *siola*. Från de fyra kasus *siolaʀ*, *siola* har *io* överförts till nom. ack. sg. **siol** (ofta skrivet **siul**). Ljudlagsenligt blevo emellertid *siolaʀ*, *siola* med *a* i ultima senare till *sialaʀ*, *siala* [1]), och deras vokalisation återfinnes i det normala fsv. *sial*, *siæl*. — Nom. ack. sg. **saiwul* blev däremot **sāwul*, och dess *ā*-ljud hava vi i isl. *sál*, fsv. run. **sal**. I de mera sällsynta runristade **sol**, **saul** återgiva **o**, **au** långt *ǫ*-ljud; detta har så uppstått, att *ā* från **sāwul* överfördes till gen. sg., nom. ack. pl. (**sǣwlaʀ*), gen. pl. *(*sǣwla*) och vid förlust av *w* i de sålunda uppkomna formerna **sāwlaʀ*, **sāwla* blev *ā* på vanligt sätt *w*-omljutt: *sǫlar*, *sǫla*. Måhända blev **sā(w)ul* även ljudlagsenligt genom kontraktion till *sǫl*. Emellertid kan *ā*-ljudet i *sāl* även bero på inflytande från ags. *sāwol*, *sāwl*, och *e*-ljudet i det sällsynta fsv. *seel* (*sel*) har snarast överförts från mnt. *sēle*; detta kan ock (åtminstone delvis) vara fallet med vokalen i de runristade **sil** (**silu**, **selu**); jmf. dock även nedan s. 370 noten [2]).

Den ovan givna förklaring av *snǽr*, *sniór*, *sial* etc. förutsätter, såsom nämnt, att ljudförbindelsen *-aiw-* oförändrad kvarstod i nom. sg. **snaiwʀ* etc. till efter den tid, då än-

---

[1]) I anslutning till min förklaring av fsv. *fiolda* > *fialda* etc. i Beitr. XX, 134 ff. antar Noreen Aschw. gramm. § 118, att pl. *siolar* blivit *sialar*, men han ser liksom Brate i *siol*, *siolar* ett tyskt låneord. Josef Reinius menar däremot i Språkvetensk. Sällskapets förhandl. 1897—1900 s. 50 ff., att *ia* i fsv. fda. *sial* skulle bero på att ordet vore ett fornfrisiskt lån.

[2]) I det etymologiskt oförklarade isl. *sǽing*, *sǽng* fsv. *sæng* : *siang* är växlingen *ǣ* : *iā* måhända att förklara liksom i *snǽr* : *sniár* etc., i hvilket fall ordet kan vara avlett från ett kortare ord **sǣ-* : **siā-*. Emellertid är ordets ursprung och historia alldeles dunkel.

delsevokalerna *a*, *i* med infortis förlorades i långstaviga ord; enär som bekant *u* med infortis kvarstod längre än *a*, *i* med infortis, kan däremot ljudutvecklingen *-aiw-* > *-āw-* hava inträtt före förlusten av ändelsevokalen *u*. Dock behöver, strängt taget, blott visas, att ljudförbindelsen *aiw* kvarstod efter förlusten av *a* (ej efter förlusten av *i*) med infortis i långstaviga ord, ty de ord, som komma med i räkningen, hava säkerligen alla efter ljudförbindelsen *aiw* förlorat ett *a* (ej ett *i*). Så har den ursprungliga *i*-stammen *siór* troligen övergått till *a*-stam (nom. sg. **saiwiʀ*, senare **saiwaʀ*), redan innan *a*, *i* förlorades efter lång rotstavelse; jmf. att isl. *siór* huvudsakligen böjes såsom *a*-stam, och att förhållandet är detsamma med fht. *sêo*, under det att *seo* i fsax. helt och hållet antagit *a*-stams-böjning [1]).

Jag skall emellertid anföra ord, där ljudutvecklingen *aiw* > *āw* inträtt, eller där man med något sken av sannolikhet antagit en dylik utveckling.

Got. *aiweins* "evig" : isl. *æ'vi*, *æ'vinligr*; mht. *lêwerech*, ags. *læ'werce*, *láwerce* : isl. *læ'virki* "lärka" visa utvecklingen *aiw* > *āw* framför en i literaturspråket alltjämt kvarstående vokal. Isl. *vǿ* "olycka" (jmf. finska låneordet *vaiva*) har böjts nom. sg. **waiwu* : gen. sg., nom. och ack. pl. **waiwaʀ*, senare **wā(w)u vǿ* : **vāwaʀ*. *Om* det nyisl. *á ská* "skjævt" etymologiskt sammanhänger med lat. *scævus*, så förhåller det sig därmed på enahanda sätt. Björn Haldorsen upptar ett nyisl.

[1]) *Om* man åter ville antaga, att *siór* böjdes såsom *i*-stam vid förlusten av *i* med infortis i långstaviga ord, så är dock dess utveckling lätt att förklara. I så fall bör vid förlusten av *i* i nom. ack. sg. **saiwiʀ*, **saiwi* diftongen *ai* genom det äldre *i*-omljudet hava blivit *æi* (**sæiwʀ*, **sæiw*), hvarefter **sæiwʀ*, **sæiw* fingo samma utveckling som de oberoende av *i*-omljudet uppkomna **snæiwʀ*, **snæiw* etc.

I detta sammanhang må nämnas att man, enligt hvad jag framdeles hoppas kunna visa, i det förhistoriska nordiska fornspråket havt två perioder för *i*-omljudet på kort germaniskt *e*-ljud, fullkomligt motsvarande de två perioderna för det vanliga *i*-omljudet. Mellan de två *i*-omljudsperioderna förlorades *i* efter kort rotstavelse utan att värka omljud, t. ex. nom. pl. **erilōʀ* > **erlaʀ* > isl. *iarlar*. Det germ. *e* var även underkastat *iʀ*-omljudet.

fem. *ská* "skjævhed", som en gång bör hava böjts såsom *vǫ́*. Det isl. *æ'* "alltid" har som bekant ursprungligen varit ett substantiv "tidrymd" (se om dess vokalisation nedan s. 368); därifrån har *-æ'r* i *langæ'r* "langvarig", *skammæ'r* "kortvarig" kunnat antaga *ǣ*-ljudet, som dock även kan hava uppstått i **langaiw*(*a*)*R* etc. liksom i *snæ'r*.

Det fsv. *lærikia* "lärka" hör icke hit, ty det är under denna form ett tyskt låneord; jmf. mht. *leriche* och äldre lågt. *lereke*. Schagerström Ark. III, 138 f. och Noreen: Aisl. gramm.[2] § 57, Aschw. gramm. § 80 I, 3 anföra såsom exempel på ord med ljudutvecklingen *ai* > *ā* ett fsv. *hāskaper*, *hāsskaper* "familie, wirtschaft", hvars första kompositionsled skulle stå i avljudsförhållande till got. *heiwa-*. Detta *hasskaper*, **haskaper* är emellertid av högst tvivelaktig existens, och i alla händelser har det ej blivit visat, att en dylik uttalsform kunnat betyda "familj". Det är blott från *ett enda* ställe (ÖGL. Dr. 12), som skrivningen *hasskapær* påvisats, och här har kod. F *Hærskaper*; något **haskapær* med e t t *s* finnes ingenstädes. Enligt Collins och Schlyters glossar till ÖGL. betecknar *hasskapær* på i fråga varande ställe "en mängd af menniskor", och det "förekommer här om ett härads innevånare". De mena, att *hasskapær* antingen är skrivfel för *hærskapær*, eller att det såsom första sammansättningsled innehåller subst. *har* (gen. *has*) "årtull", hvilket även betecknar "ett af de distrikter, hvari kustlandet var indeladt, och hvilka skulle i krigstid skaffa hvart sin roddare". Om "*hasskapær*" icke helt enkelt är skrivfel, kan det ytterst lätt utgöra en genom det nämnda *har* framkallad folketymologisk ombildning av *hæskaper*; jmf. att detta senare ord har en mängd växelformer och däribland även den, såsom det allmänt antages, av *hus* påvärkade formen *huskapper*. I alla händelser kommer "*hasskapær*" för den här diskuterade frågan ej med i räkningen. Detta är ock fallet med det fno. *árovar*, hvars etymologi är ytterst osäker; jmf. Bugge i Ark. II, 207 ff., Falk ib. III,

343 f., Hertzberg ib. nf. I, 227 ff. Enligt Björkman: Scandinavian Loan-Words in middle english I, s. 52 skulle isl. *væ'la* "jämra sig" hava uppstått ur **waiwilōn*. Emellertid möter jämte *væla* (och subst. *vælan* "jamren") i Flat. II, s. 364 r. 35 presens *uelar*, hvilket säkerligen angiver uttalet *vélar*, och i överensstämmelse härmed upptar Fritzner[2] "*véla* se *væla*" och *vélan* jämte *vælan*. IED. har *vélan* och *vælan*. I Ark. nf. VII, 140 har jag visat, att *ē* dialektiskt i isländskan övergår till *ǣ* mellan föregående *w* (*v*) och följande supradentalt *r*, *l*, t. ex. *vél* : *væ'l* "list". I överensstämmelse härmed kan *véla* "jämra sig" hava blivit *væ'la*. För övrigt finnes i isl. även *veilan* "jamren".

Härav torde framgå, att (i strid mot den vanliga meningen) intet hindrar antagandet, att ljudförbindelsen *-aiw-* kvarstod oförändrad till efter förlusten av *a* (och *i*) med infortis i långstaviga ord, och att denna ljudförbindelse efter denna tid blev *-āw-* framför vokal (isl. *æ'vi* etc.), men däremot (genom *æiw*, *ǣw*, *ēu*, *eu*, *io*) *iō* i slutljud och framför konsonant (*snión* etc.).

Såsom jag i Ark. nf. I, 380 noten och II, 43 visat, har redan i den älsta fsv. *iō* i subst. (isl.) *friō* och i adj. (isl.) *friōr* övergått till *ø̄* efter konsonant + *r*: fsv. *frø̄*, *frølimber*, nysv. subst. *frö* och äldre nysv. adj. *frö*. Även i forntrönderskan utvecklades *friō* till *friø̄* > *frø̄* (Hægstad: Gamalt trøndermaal s. 1). Senare har *iō* övergått till *iø̄* i fsv. *siø̄*, *sniø̄*, *sliø̄*, *miø̄*, hvarefter *i* förlorats efter två konsonanter i *snø̄*, *slø̄*, liksom detta är fallet t. ex. i fsv. subst. *sliunga*, *slionga* > nysv. *slunga*, sen fsv. *slonga*; jmf. Kock: Fsv. ljudlära II, 483 [1]).

Jag övergår till att förklara de isl. formerna *ei*, *ey* "all-

---

[1]) Till denna uppfattning av *ø*-ljudet i *frø*, *snø* etc. ansluter sig Hultman i Ark. nf. XIII, 218, under det att Noreens försök Aschw. gramm. § 69, 7 att förklara *snø*, *slø*, *frø*, *Sø-* ur äldre **snøy* etc. är oantagligt.

tid" och andra former av samma partikel ävensom diftongen *oy* i nygutn. *sloygur* "slö" och *snoy* "snö".

Enligt ovan uppställda regel bör got. *aiws* "tidrymd" en gång på samnord. tid hava böjts sålunda (jmf. böjningen av isl. *snjór*): sg. nom. **aiwʀ*, gen. **aiwaʀ *aiws*, dat. **aiwe *aiw*, ack. **aiw*; pl. nom. **aiwaʀ*, gen. **aiwa*, dat. **aiwum*, ack. **aiwa*. Vokalisationen av det isl. fsv. *ǣ* "alltid" förklaras i överensstämmelse med *ǣ*-ljudet i *snǽ'r* (ovan s. 362). Men då got. *aiws* i ack. pl. heter *aiwins* efter *i*-deklinationen, har måhända även en förhistorisk ack. pl. **aiwi* > **āwi* > **ǣwi* delvis givit upphov åt *ǣ*-ljudet i *ǣ* "alltid". — I dat. sg. **aiwe*, gen. sg., nom. pl. **aiwaʀ* etc. övergick *ai* ljudlagsenligt till *ā* utan därefter inträdande yngre *i*-omljud (dat. **āwe*, pl. **āwaʀ* etc.), och denna vokal återfinnes i fsv. *ā* "alltid". — Då man i isl. använder sådana uttryck som *á þeim tíþum*, *áþr á tíþum* (jmf. nysv. *i dessa tider*), så bör dat. pl. av subst. *aiws* hava varit ganska vanlig. I denna kasus förlorades *w* ljudlagsenligt framför *u*: **aiwum* > **aium*, hvars *ai*, yngre *ei* återfinnes i isl. *ei*, fsv. *ē* "alltid". Emellertid överfördes *ai* (*æi*) på nytt till nom. ack. sg., sedan av **aiwʀ*, **aiw* ljudlagsenligt uppstått **ǣwʀ*, **ǣw* (jmf. ovan 362), och således efter den tid, då ljudlagen "tautosyllabiskt *æiw* blir *æw*" upphört att värka. I de nya (fakultativt använda) nom. ack. **æiwʀ*, **æiw* utvecklades *æiw* vid förlust av *w* ljudlagsenligt till *øy*, *ey* (Kock IF. V, 153 ff.), d. v. s. isl. *ey* "alltid". — Det relativt ovanliga isl. *é* "alltid" kan väl i relativt oakcentuerad ställning hava utvecklats ur *ei* (jmf. dock även s. 370 noten), liksom den möjligheten finnes, att fsv. *ā* "alltid" i relativt oakcentuerad ställning uppstått ur det från dat. pl. utgångna **ai*. Om *ā*- av *ai*- i första kompositionsleden av sammansättningar jmf. Kock i Beitr. XV, 253, Ark. nf. III, 177, Alt- und neuschw. accent. 209.

Vokalisationen i det nygutn. *sloygur* "slö" förklaras liksom i isl. *ey* "alltid"; den gutniska diftongen *oy* motsvarar nämligen den isl. diftongen *øy*, *ey*. Adjektivet **slaiwʀ* hette

i dat. sg. m. och i hela dat. pl. **slaiwum*, i dat. sg. neutr. och i en massa kasus i bestämda formen **slaiwu*. Alla dessa kasus utvecklades till **slaium*, **slaiu* > **slæium*, **slæiu*, och sedan *æi* överförts till nom. sg. mask., fem. och neutr. o. s. v., övergingo de nya **slæiwʀ*, **slæiw*, **slæiwtt* till **sløyr*, **sløy*, **sløytt*; därifrån *oy* i nygutn. *sloygur* [1]). Såsom nämnt använder isländskan pl. *snióvar* av *sniór* "snö" och ävenledes svenska dialekter (gottländskan?) pl. *snåiar* "snöväder". Jag förmodar, att från dat. pl. **snai[w]um*, **snæium* *æi* överfördes till nom. ack. sg., och att de nya **snæiwʀ*, **snæiw* blevo **snøyʀ*, **snøy*, nygutn. *snoy*.

Med några ord må ock de skiftande bygdemålsformerna för övrigt av de diskuterade orden omtalas.

Ordet "sjö" heter i Över-Kalix *si*, i Helsingland *se*, i Dalarna *siu*. I skilda trakter av Norge dels *Sju-* i gårdnamn i Vestfold, dels *sjy* i Österdalen (Trysil), Nordmøre, Namdal, dels *sy* i Helgeland. — "Snö" lyder i Skåne *sni*, *sniv*, *sny*, i Halland *sny*, i Blekinge *sniv*, *sni*, i Helsingland *sne*. I Nordland och Österdalen i Norge *sny*; Ross upptar (s. 647) *snu-viit* "snöhvit", som väl uppstått ur **sniu-hvit* (jmf. *Sju-* i gårdsnamn). — Subst. "frö" motsvaras i Dalarna av en form, som etymologiskt på isländska skulle heta **fré*, och förhållandet är detsamma i Søndfjord och Nordfjord i Norge (*fre*). — Adjektivet "slö" återfinnes i norskan under formerna *slu* (Vestfold), *sly* (Österdalen) [1]). — Flera bygdemålsformer har jag underlåtit att nämna.

Det måste bliva undersökares av de speciella bygdemålen uppgift att i detalj förklara alla dessa skiftande bygdemålsformer, då det tydligen ej är möjligt att med säkerhet göra

---

[1]) Då *w* i fsv. *siowar* "sjöar" etc. dialektiskt övergått till *gh*, senare *g* (äldre nysv. *siögar* etc., Noreen i Ark. I, 161 ff.), så kan väl *g* i nygutn. *sloygur* hava utvecklats ur *w* i ack. sg. **slaiwan* etc.

[1]) Jmf. om dessa former Rietz', Aasens och Ross' ordböcker ävensom Ordbok öfver allmogeord i Helsingland och Noreens glossar till Dalmålet i Sv. lm. IV.

det utan noggrann kännedom om hvarje måls ljudförhållanden över huvud. Därför kommer det kanske ock att framdeles visa sig, att likalydande former i olika mål stundom äro att förklara på olika sätt.

Emellertid torde följande huvudsynpunkter dock vara oomtvistliga.

Såsom nämnt måste åtskilliga mellanstadier hava passerats vid utvecklingen *-ǣw-* > *-iō-* (**snǣwʀ* > *sniōr* etc.), troligen *ēu* > *eu* > *io*. Vi hava även erfarit, att *ǣ*-ljudet i gen. sg. *snǣvar* etc. förskriver sig från nom. sg. **snǣwʀ* etc. — Men liksom *ǣ* från **snǣwʀ* överfördes till de tvåstaviga formerna, så hava under utvecklingen av **snǣwʀ* genom mellanstadierna **snēuʀ*, **sneuʀ*, **sniuʀ* även senare vokalerna *ē*, *e* och *i* naturligtvis kunnat överföras till de tvåstaviga formerna. Så fick man i vissa trakter genom påverkan av nom. ack. **snēuʀ*, **snēu* i gen. sg. och nom. pl. **snēwaʀ*, i gen. och ack. pl. **snēwa*, dat. sg. **snēwi*. På analogisk väg förlorades *w* i **snēwaʀ* **snēaʀ* etc., och då som bekant *ē* i fsv. ljudlagsenligt kvarstår framför vokal (Flodström i TfF. NR. IV, 64, Kock: Fsv. ljudl. I, 121 noten 1), bibehölls *ē*-ljudet i **snēaʀ* etc. Härigenom förklaras bygdemålsformerna *sne*, *se*, *fre* och det sällsynta fsv. *se*- "sjö" i *seby* (SD. I, 707). Jag lämnar oavgjort, huruvida danska riksspråkets *sne* är att fatta i överensstämmelse med det dialektiska svenska *sne*, eller om det, såsom Hultman Ark. nf. XIII, 218 noten vill, är ett tyskt lån. I Handlingar till upplysning af Finlands häfder VI: 372 (1496) finnes två gånger *snee* (jmf. Söderwalls ordbok) i ett brev från biskop Magnus Stjernkors, Sten Sture m. fl. till ärkebiskop Jakob Ulfsson; då brevet mycket ofta såsom ändelsevokal har *e* i st. f. *a* och även annars innehåller en och annan danism, kan också *snee* bero på danskt inflytande [1]).

[1]) I harmoni med *ē*-ljudet i det svenska bygdemålsordet *sne* skulle ock *e*-ljudet i det runristade fsv. *sil* (*silu*, *selu*) kunna förklaras och även så vokalen i isl. fsv. *ē* "alltid". Om andra uppfattningar av *sil* och *ē* se 364, 368, 372.

I andra trakter överfördes rotvokalen från **snǣwʀ-snioʀ* till de tvåstaviga formerna först ännu senare, nämligen under formen *i*, hvarigenom man fick gen. sg. och nom. pl. **sniwaʀ*, gen. och ack. pl. **sniwa*. Härigenom förklaras moderna former av typen *sniv*, *sni* och väl även det sydsv. *sny*, som dialektiskt torde hava uppstått ur *sniw*; dock kan subst. *sny* väl ock hava fått sin vokal från motsvarigheten till det isl. verbet *snýr* "snöar" (< **snīwʀ*, **snīwiʀ*).

I fsv. förekommer i komposita en och annan gång *Sø-* "sjö", t. ex. *in søøstum* SD. IV nr 3111 (Västerås 1335) < **Søstaþum*. Detta *sø̄-* torde hava följande upphov. Från nom. ack. **sēuʀ*, **sēu* hade *ē* överförts till nom. ack. pl., så att man fått **sēwaʀ*, **sēwa* etc. (jmf. fsv. *se-* s. 370); sedan nom. ack. sg. **sēwʀ*, **sēw* redan blivit **seuʀ*, **seu* (eller t. o. m. **sioʀ*, **sio*), inträngde ljudförbindelsen *-ēw-* från nom. ack. pl. i nom. ack. sg., så att man fick **sēwʀ*, **sēw*, och vid denna tid värkade *w* vid sitt bortfallande åtminstone dialektiskt *w*-omljud på det omedelbart föregående *ē*, så att man erhöll **sø̄ʀ*, *sø̄*. Man har ingen anledning förmoda, att det vanliga nyda. *sø* skulle hava samma upphov som det mycket sällsynta, i äldre fsv. någon gång anträffade *Sø-*, utan det nyda. *sø* har säkerligen, såsom Hultman i Ark. nf. XIII, 218 antar, helt enkelt ljudlagsenligt utvecklats ur den äldre danska normalformen *siō*, *siø̄*, hvilken är identisk med den svenska normalformen; jmf. da. *siūgh* > *siȳgh* > *syg* etc.

I fsaxiskan finnes jämte *seo* även *seu* "sjö" jämte *hreo* även *hreu* "lik" (got. *hraiwa-*), jämte *eo*, *io* (got. *aiw*) även *iu* (Holthausen: Altsächs. elementarbuch § 108). Jag antar, att nordiska bygdemålsformer sådana som *siu* "sjö", *snuviit* < **sniuhwit* "snöhvit", *slu* < **sliu* äro att förklara i överensstämmelse härmed: ljudförbindelsen *-ǣw-* har här i slutljud och framför konsonant övergått till *iu*. I Norge har *siu* blivit *sjy*, *sy* och väl ock **sliu* > *sly*, **sniu* > *sny*. *U* i diftongen

iu är troligen t. o. m. ursprungligare än *o* i diftongen *io*, så att isl. **sioʀ* (*siōr*) etc. närmast torde hava uppstått ur **seuʀ* etc.

Alltså:

1. I ordgruppen *siár* : *siór* etc. har på samnordisk tid *ia* (*ea*) uppstått ur *io* (*eo*) enligt ljudlagen: "*io* (*eo*) övergår till *ia* (*ea*), när *a* följer i nästa stavelse".

2. Ljudförbindelsen *aiw* kvarstod oförändrad, då i lång-staviga ord ändelsevokalerna *a*, *i* med levissimus förlorades, och har blivit till *iō* i slutljud och framför konsonant (*sniór snió*), men däremot till *āw* framför vokal (**aiwi*- > **āwi*-, *æ'vi*).

3. Vokalerna *e*, *i* i bygdemålsformerna *se*, *si* "sjö" etc. av denna ordgrupp förskriva sig från de olika mellanstadier (**sēuʀ*, *sior* etc.), som passerats vid utvecklingen **sǣwʀ* > *siór*. Om växelformerna isl. *ei*, *ey*, *æ'*, *é*, fsv. *ā* "alltid" och om nygutn. *sloygur* etc. se 367 f.

Tillägg. Det hade s. 364 (jmf. även s. 370 noten) bort framhållas, att *i*, *e* i de runristade **sil**, **silu**, **selu** även kunna representera *ǣ*-ljud, och att detta oftast torde vara fallet. Detta bestyrkes dels därav, att en och annan gång ett runristat **sæl** förekommer (t. ex. Bautil 994), dels av det i isl. *sæ'lu-hús* och i ett par andra komposita ingående *sæ'lu*-. *Sæ'lu-hús* användes jämte *sáluhús* "herberge for reisende, hvor de kunne finde ly og tilhold; hospital til optagelse af syge"; jmf. fsv. *siælagarþer* "försörjningsanstalt för ålderstigna" och mlat. *domus animarum*. Det långa *æ*-ljudet i *sæl*, *sæ'lu*- är att förklara väsentligen såsom i *snæ'r*; det överfördes från **saiwlaʀ*, **sǣwlaʀ* till nom. ack. sg., så att man fick **sǣwul* och genom senare utjämning *sǣl*. Mikkolas uppfattning av *sial*, *sal* i Bezz. Btr. XXI, 221 är icke antaglig.

Axel Kock.

Den ældre Edda. Norrøne oldkvad fra vikingetiden 9—11 aarh. e. Chr. Oversatte af G. A. Gjessing. Kristiania 1899.

Denne nye oversættelse af Eddadigtene er sikkert ikke overflødig i Norge, hvor ingen fuldstændig oversættelse för er udkommen. I 1864 udkom nogle enkelte digte, oversatte af Aars, og 1866 kun den første halvdel af G. A. Gjessing selv (gudedigtene). Nu foreligger det hele tillige med de digte, man plejer at regne med til Eddadigtene, samt Sólarljóð. Sikkert kunde ingen mere kompetent end rektor Gjessing påtage sig et sådant arbejde. Han har udført det med nænsom kærlighed til æmnet; han er en udmærket kender af oldsproget og ikke mindre har han fulgt med den senere litteratur, der er fremkommen angående de gamle digte.

Han har fulgt Bugges udgave, hvad der så at sige var en selvfølge. Gennemgående følges den her givne, ɔ: håndskrifternes, tekst. I det hele og store må dette siges at være det tryggeste og rigtigste princip. På sine steder oversættes der efter en rettelse eller berigtiget ordning af versene, hvorom der i anmærkninger gives tilstrækkelige oplysninger. I det gamle Volsungekvad (Helg. Hund. II) følger overs. Bugges omstilling af Gudmunds og Sinfjotles og Helges replikker (skændeversene), hvilket dog måske ikke burde være sket; men hensynet til læserne har vel været afgörende. Uagtet overs. således ikke helt har afvist rettelser og lign., har han på den anden side behandlet teksten overmåde konservativt. Således oversættes Hávamálsamlingen ud i et, som var det virkelig ét digt uden nogen som helst inddeling, endsige deling i digte efter Müllenhoffs påvisning — og uden nogen bemærkning om antagelsen af sådanne. Her mener anm., at oversætteren har været for konservativ. Noget lignende gælder et par andre digte, hvor en sammenstøbning dog er tydelig nok (som f. ex. Hyndluljóð). At overs. tager et digt som Hárbarðsljóð ganske som det er, kan kun billiges, da det er af en så ganske enestående art og indretning. Som bemærket optages nogle få gange rettelser af teksten; i enkelte tilfælde foreslås selvstændige rettelser, som f. ex. Háv. 53, hvor *lítilla sanda,* | *lítilla sæva* "forsøgsvis er læst" *lítil lá sanda* | *lítil lá sæva* ("grundt vand ved strande | grundt vand i søer"). Anm. tror nu ikke dette er rigtigt, da adj. *lítill* næppe kunde bruges om *lá*. Heller ikke synes Bugges opfattelse af Grottesangens *ef vissi vitt* | *vætr til hennar* (v. 10) "hørte trolddom [*vitt*] ej hende til" at være rigtig; *vita* i denne forbindelse er dog næppe muligt i den her antagne betydning; den gamle opfattelse af *vitt* = *vit* 'vi to' er dog langt simplere, og hele sætningen falder da ganske mundret. — Overs. ledsager oversættelsen med enkelte bemærkninger under teksten, der for största delen består af forklaring til de i teksten benyttede norske eller fornorskede ord.

Om oversættelsen som sådan erkender jeg ikke at kunne udtale nogen synderlig kompetent dom. Personlig læser jeg den med

stor fornöjelse og fuld forståelse. Sproget forekommer mig at lyde kraftigt og mange gange fyndigt og i det hele at nå originalen, så vidt en oversættelse overhovedet kan det. Jeg føler og nyder de allevegne bevarede og rigtig iagttagne rimbogstaver. Danske vil næppe have glæde af oversættelsen, dels fordi retskrivningen afviger på visse punkter stærkt fra den danske, dels og navnlig fordi der bruges en mængde norske, ja tildels oldnordiske ord. De nævnte, forholdsvis knappe oplysninger under teksten vil næppe hjælpe på sagen. Hvorledes Nordmændene selv — og det er jo dog dem, bogen i første række er bestemt for — vil synes om oversættelsen, må de selv afgöre og eftertiden vise. Men anm. kunde godt tro, at også de vilde finde enkelte ord for gammeldags eller for sjældne — dette synes allerede at fremgå af, at overs. selv overhovedet har ment at måtte give ordforklaringer. Også selve ordstillingerne er undertiden — hvad der dog måske har mindre at sige — ikke den almindeligste. Men vi er her ved det meget drøftede spörsmål om, hvorledes oversættelser som denne bör holdes, hvad stil og sprogtone angår; derom er der jo afvigende meninger. Anmælderens mening herom er kort og godt den, at en oversættelse af en gammel tekst, være sig prosa eller poesi, til et moderne sprog, bör være så jævn og mundret som muligt, så at den læses med lige så stor lethed og fornöjelse som en original moderne tekst. I hvert fald fortjæner rektor Gjessing sine landsmænds tak for en så korrekt og intelligent gengivelse af disse gamle digte, der efter anmælderens mening for störste delen hidrører fra deres egne forfædre.

Finnur Jónsson.

O. Jespersen, Fonetik. København. 1897—1899.

Icke utan tvekan har jag åtagit mig att recensera prof. Jespersens stora arbete "Fonetik". Anmälningar af läroböcker få mycket lätt skenet af att vara orättvisa. Då ju en lärobok måste innehålla en mängd gammalt vin om ock på nya flaskor, kan en anmälare ej utan att trötta sin publik uppehålla sig vid alla de fall, i hvilka han gillar förf:s åsikter, utan han är väsentligen hänvisad till att uttala sig angående principerna för framställningen, samt att göra de detalj-anmärkningar, som kunna synas honom befogade. Om nu, såsom i förevarande fall, författare och recensent i flere principfrågor äro af vidt skilda meningar, antager recensionen med nödvändighet formen af en polemik. Men låt oss kalla nedanstående uppsats icke recension, utan polemik; då har ingen orättvisa skett, och den ärade läsaren är uppmärksamgjord på, att han ur annan källa, och hälst ur prof. Jespersens briljant skrifna och synnerligen läsvärda bok, bör komplettera mina uttalanden.

Till prof. Jespersens framställning af fonetikens historia skulle jag önska foga några anmärkningar rörande Brücke. I likhet med många andra genetiker ser prof. Jespersen i Brücke den store föregångsmannen, hvilken för alla tider fastslagit de genetiska systemens öfverlägsenhet, men ej mäktat genomföra sina egna principer.

Det är en sak som Brückes — jag vet ej om jag skall säga beundrare eller belackare — glömt att tillbörligen begrunda, och det är innebörden af den Brücke'ska bokens titelblad, på hvilket står skrifvet: "für Linguisten und Taubstummenlehrer". I en framställning för döfstumlärare måste läran om ljudens genesis predominera, äfven om författaren ansåge öfriga företeelser på språkets område som minst lika viktiga för normala individer. Orden "für Linguisten" kräfva också sin lilla kommentar. Om man känner till, hvilka tankar flertalet naturforskare hysa om lingvisters förkunskaper i naturvetenskapliga ämnen, förstår man, att Brücke på sin framställning lade vissa band, som voro menliga för dess vetenskaplighet, men gjorde hans arbete mera lättfattligt [1]). Man måste enligt min mening vara mycket försiktig med att ur Brückes uppställning af en "für Linguisten und Taubstummenlehrer" skrifven bok draga slutsatser rörande hans ståndpunkt i rent vetenskapliga frågor.

Men, invändes det, man har att stödja sig ej blott på Brückes behandling af materialet, utan äfven på direkta uttalanden i principfrågor.

Det är framför allt Brückes bekanta påstående, att bokstäfverna icke vore ljudtecken utan ställningstecken, som varit genetikernas lösen. Det är klart, att ett dylikt förhållande, om det öfverhufvudtaget är faktiskt, i hög grad måste underlätta undervisningen af döfstumma, hvilka vida lättare äro i stånd att kombinera bokstäfvernas synbilder med talorganens hvilolägen än med deras rörelser, hvilka endast med hörselns tillhjälp kunna säkert kontrolleras. Brücke var därför helt enkelt tvungen att starkt understryka sin mening i denna punkt. Men oaktadt jag för det latinska alfabetet hyser en vida större respekt än prof. Jespersen [2]), kan jag ej inse, att de företeelser, som alfabetets bokstäfver anses afbilda, eo ipso måste vara de för språkvetenskapsmannen viktigaste.

Med glädje har jag kunnat konstatera, att prof. Jespersen icke är och kanske aldrig varit en anhängare af den radikala skola, som jag i anslutning till det ofvan sagda ville kalla döfstumsfonetikernas.

Med upprepande af uttalanden, dem han gjort redan år 1884, framhåller prof. Jespersen [3]), hurusom språket ej kan blifva till utan förknippning af följande fem företeelser:

---

[1]) Jfr Brückes uttalande i 2. upplagan, sid. 19.
[2]) Jfr Fonetik, sid. 70.
[3]) Sid. 373—375.

H_1 — hjärnverksamhet hos den talande,
M — artikulationsverksamhet hos den talande,
L — vibrationer hos ett medium,
Ø — funktioner hos ett lyssnande öra,
H_2 — hjärnverksamhet hos den hörande[1]).

Vidare påpekar prof. Jespersen s. 374, fortfarande citerande sina egna uttalanden af år 1884, hvilken stor betydelse hörselfenomenen hafva på språkets förändring, i det öfverflyttningen från generation till generation hos normala individer sker genom förmedling af hörselorganen[2]) och s. 398 säges: "Hvad vi derimod mener, når vi i almindelighed taler om "indtrykket på øret", er jo det gennem øret modtagne og af hjernen forarbejdede indtryk, der altså findes i området H og er af psykologisk natur. Men dette, det eneste af Ø-siden, der er os tilgængeligt, spiller jo netop den störste rolle også ved den s. k. organiske eller genetiske skoles betragtningsmåde, idet dær genkendelsen af lyden er basis for undersøgelsen af dens artikulation".

För min del kan jag ej finna annat, än att prof. Jespersens här citerade uttalanden gå stick i stäf mot fullblodsgenetikernas hufvuddogmer. För dem gäller det som en trossats, att alla förändringar i språket uteslutande bero på förskjutningar af artikulationerna, och att hörselintrycken därvid ej spela den minsta roll (jfr prof. Jespersens citat från Joh. Schmidt, sid. 371—372), och intet har synts dem mera straffvärdt än det att vid systematiken taga äfven den minsta hänsyn till "språkelementens intryck på örat". För Hoffory var, på grund af analogier i genetiskt hänseende, *h*-ljudens indelning i underarter en lika viktig uppgift som vokalernas gruppering. Att "genkendelsen af lyden" i ena fallet är vida svårare än i det andra, var för honom komplett likgiltigt.

För mig gäller prof. Jespersen, på grund af de citerade uttalandena i viss mån som en bundsförvandt i striden mot den genetiska skolan. Dock finnas viktiga meningsdifferenser oss emellan.

S. 375 säger prof. Jespersen: "Hvad der er ens i M, må medføre ens virkninger i L och derigennem i Ø — men til hver forskellighed i M må også svare forskelligheder i den hørlige virkning".

Jag har förut (i en polemik med Lloyd) framhållit, att det förra af nämda påståenden icke har den betydelse man velat tillskrifva detsamma, emedan icke två människor hafva likformiga och kongruenta talorgan. Prof. Jespersen anser nu, att jag vida öfverdrifvit betydelsen af min invändning. Det är möjligt att jag gjort

---

[1]) Jag tillåter mig att i det följande använda tecknen H_1, M, L, Ø och H_2 i ofvan angifven betydelse.

[2]) Man må ingalunda tro att alla genetiker medgifva detta. Jag har nyligen hört en begåfvad ung språkforskare framkasta den tanken, att barnen skulle lära sig tala genom att med ögonen iakttaga de fullvuxnas artikulationer. Jag glömde tyvärr att fråga min interlokutör, huruvida han ansåg döfstumundervisningen öfverflödig och i stället ville inrätta talskolor för blindfödda.

det, men säkert är, att prof. Jespersens kritik af min ståndpunkt icke tål en närmare granskning. Ur den omständigheten, att jag ej gjort någon anmärkning i anledning af Lloyds antagande, att talorganens dimensioner skulle växa i samma proportion som kroppslängden, drar Jespersen den obefogade slutsatsen, att jag skulle iklädt mig något slags ansvarighet för denna mening. I självfva värket har jag endast påstått, att munhålans dimensioner äro underkastade icke obetydliga variationer, för hvilka åldern är en viktig medbestämmande faktor. Riktigheten af detta antagande kan jag, delvis på grund af egna mätningar, icke betvifla, och detsamma rubbas ingalunda genom prof. Jespersens mätningar, som tvärtom tydligt ådagalägga ålderns inflytande, detta ehuru de blott i några få fall sträcka sig till barn under fyra år, eller en ålder, vid hvilken normala barn redan betydligt öfverskridit hälften af en fullvuxens kroppslängd. Detta mått nås nämligen i medeltal redan vid två års ålder. Då vi således icke kunna bortresonera talorganens tillväxt, och det å andra sidan finnes skäl att antaga, att de organ i örat, som förmedla tonförnimmelserna, efter födelsen icke äro underkastade någon sådan, kan jag ej frångå min mening, enligt hvilken anatomiska förhållanden mana oss att söka språkljudens mest konstanta element i örat, icke i talorganen. Prof. Jespersens påstående (s. 381), att tungans tillväxt skulle hindra resonansrummens egenton att sjunka i den grad man kunde förmoda på grund af de fasta organens fortgående förlängning, hvilar helt och hållet på ett missförstånd.

Låt oss kalla munhålans hela volym hos barnet för v, hos den fullvuxna för V, samt tungans volym i de olika åldrarna för t resp. T. Antaget att tungan växer i samma proportion som de organ, hvilka bilda munhålans väggar — och detta antagande måste vi väl göra, till dess motsatsen bevisas — få vi:

$$\frac{v}{V} = \frac{t}{T} = \frac{v-t}{V-T}$$

Vi se sålunda, att skillnaden mellan munhålans och tungans volym växer i samma proportion som munhålans hela volym. Prof. Jespersen har tydligen hakat sig fast vid, att differensen V—T—(v—t) är mindre än V—v, men glömmer, att förändringar af ett resonansrums egenton, åvägabragta genom ökad volym, mätas, icke af det absoluta volymtillskottet, utan af tillskottets storlek, jämförd med den ursprungliga volymens. Munresonansen hos en normal individ sjunker med åren — ceteris paribus — med precis samma intervall, som hos en individ utan tunga.

Mot prof. Jespersens påstående, att det som är olika i M äfven bör vara olika i Ø och i H_2 vill jag ingalunda opponera mig, men för systematiken spelar denna sats ingalunda den önskade rollen, emedan det å andra sidan låter sig bevisas, att en svår disproportion råder mellan storleken af variationerna i M och de i H_2.

Om vi följa språket från M till H_2, skola vi finna, hurusom förändringar inträda, som göra de förmenta spegelbilderna af M till vrångbilder.

Jag väljer som typiska exempel de munöppna ljuden. Från genetisk synpunkt kunna de väl icke visa någon mera grundväsentlig åtskillnad än med hänsyn till öppningarnas antal. Men örat skiljer knappt ett bilateralt *l* från ett unilateralt, och prof. Jespersen, hvars praxis är sundare än hans teori, för utan tvekan dessa ljud tillsamman. Ja, han påstår till och med (s. 226), att "de lydlige indtryk af de to artikulationsmåder icke er til at skelne fra hinanden". Men i M äro de ju grundväsentligt olika, och "til hver forskellighed i M må også svare forskelligheder i den hörlige virkning" (s. 375)?

En närmare undersökning af de laterala ljudens kurvor skall utan tvifvel lägga i dagen, att skillnaden mellan de bilaterala och de unilaterala väsentligen utplånats redan vid öfvergången från området M till området L.

Vid öfvergången från L till Ø visar sig ånyo brist på motsvarighet mellan kopia och original. Klangkurvor kunna för ögat visa en brokig mångfald af former, utan att örat förmår spåra någon nämnvärd olikhet, detta nämligen, om variationerna företrädesvis bero på olikhet i de samtidigt ljudande tonernas faser. Å andra sidan alstra vibrationer, hvilkas grafiska bilder äro identiska för ögat, helt olika hörselförnimmelser, om blott den ena vibrationen försiggår i raskare tempo än den andra.

Ja icke en gång mellan fenomenen i Ø och H_2 råder en sådan motsvarighet, att de senare skulle kunna kallas en trogen spegelbild af de förra; till och med måste vi finna oss i, att ett och samma knippe af ljudförnimmelser når vårt medvetande än i en form, än i en annan. Det som för örat är en grupp af toner, är för medvetandet ofta detsamma, om tonerna äro inbördes oharmoniska. Äro de däremot harmoniska, framträda de för medvetandet i regeln som en enhetlig företeelse, en s. k. klang, men vid ansträngd uppmärksamhet kunna vi blifva medvetna om, att en mångfald af processer försiggår i örat[1]).

Långt ifrån att företeelserna i M, L, Ø och H_2 skulle bilda en kedja, i hvilken hvarje ny länk vore en trogen afbild af den föregående, inträder tvärtom vid hvarje steg framåt en snedvridning af företeelserna, och i trots af att hjärnan i en del fall, på grund af andra sinnens vittnesbörd om genetisk enhet, sammanknippar det som var åtskildt i örat, kan jag dock ej tvifla på, att processerna

[1]) På denna sistnämnda punkt är jag beredd att till en viss grad gå prof. Jespersen till mötes. Orsaken till, att hela serien af deltoner i H_2 sammanföres till en enhet, ehuru de enligt gällande hypoteser äro åtskilda i Ø, antages ligga i deras genesis. Vanan att höra dem samtidigt utströmma från en och samma ljudkälla vållar, att vi låta det, som akustiskt är en mångfald, psykologiskt blifva en enhet. (Jfr härmed prof. Jespersens betraktelser sid. 400).

i H_2 i regeln afspeglas bättre i Ø än i L, bättre i L än i M.

Ur den brokiga mångfalden af divergenta företeelser bör systematikern enligt min mening för sina ändamål välja dem, som

1. visa största möjliga parallelism med processerna i H_2 och på samma gång

2. äro tillgängliga för en strängt objektiv analys.

Fordringarna på objektivitet behöfva ej närmare motiveras. Parallelism med H_2 måste finnas hos de företeelser, från hvilka systemet utgår, om det skall kunna kallas naturligt. Inga, om än aldrig så stora differenser med hänsyn till M, L eller Ø berättiga oss att föra vidt åtskils ljud, som i H_2 stå hvarandra nära, ty frändskap med hänsyn till H_2 är det samma som substitutionsfrändskap.[1])

Om vi närmast hålla oss till vokalerna, huru fyller det af prof. Jespersen i hufvudsak följda Bellska systemet de här uppställda fordringarna?

Med analysernas objektivitet är det mer än lofligt klent beställdt, ty de bestå i blotta uppskattningar af afstånd, uppskattningar, hvilkas riktighet måste tagas på god tro af den, som ej själf gjort bekantskap med de ifrågavarande ljuden.

Vid företeelser i H_2 fästes i det Bellska systemet intet afseende, eller i bästa fall tröstar man sig med den ogrundade föreställningen, att en fullständig parallelism skulle råda mellan förskjutningarna af tung- och läppställningar å den ena sidan och företeelserna i H_2 å den andra [2]). Till råga på olyckan hör till systemet den äfven från genetisk ståndpunkt otillfredsställande bestämningen, att orden front, mixed och back skola beteckna helt olika horisontala lägen, allt efter som vokalerna äro high, mid eller low (Jfr prof. Jespersens teckning, sid. 452).

Är det då att undra på, om vokaler sådana som (*V*)*a*(*ter*) och (*l*)*ä*(*ra*), hvilka i psykologiskt, (öron-)fysiologiskt, fysikaliskt och ej minst i artikulatoriskt hänseende stå hvarandra nära, enligt det engelska systemet[3]) icke hafva någonting annat gemensamt än den negativa egenskapen "unrounded". Ännu våldsammare rycker man i sär *a*-ljuden och de öppna *ö*-ljuden. Vissa af dem hafva intet epitet gemensamt och placeras i det närmaste så långt från hvarandra, som systemets ram medgifver. Emellertid visar den akustiska analysen, att den frändskap mellan dessa ljud, som redan Hellwag spårat, och åt hvilken han gifvit uttryck i sitt system, ingalunda är en villa, utan hvilar på en fullt objektiv bas. Både med hänsyn till munnens och svalgets resonanser stå de finsk-

---

[1]) Substitutionsfrändskap ega tvänne ljud, i den mån de inom trånga gränser till tid och rum kunna fylla samma uppgift i samma språk, utan att rubbningar af språkets funktion som meddelelsemedel uppstå.

[2]) Och dock har vokalernas polymorfism redan för öfver 20 år sedan påpekats af Lundell, Sv. Landsm. I, s. 88.

[3]) Jfr Sievers, Grundzüge der Phonetik IV, sid. 96.

svenska ljuden *(h)ö(ra)* och *(v)a(ra)* hvarandra rätt nära. Här hafva vi just ett typiskt exempel på, huru en rad af artikulatoriska olikheter kunna kompensera hvarandra i ganska stor utsträckning. Vid öfvergången *ö(r)* till *a* drifves munresonansen i höjden genom läppöppningens vidgande, men pressas å andra sidan ned genom att gompasset flyttas bakåt och resonansrummets volym följaktligen ökas. Resultatet af två stora artikulations-förändringar blir en rätt obetydlig sänkning af munresonansen (i finsk-svenskan ungefär ett tonsteg). Svalgresonansen höjes genom den minskning af svalgrummets volym, som vållas af gompassets tillbakagång, men äfven här är rubbningen ej särdeles stor, i det gompassets större trånghet vid *a* värkar en förändring i motsatt riktning. Det borde sålunda knappast väcka förvåning, att jag framför det Bell'ska systemet obetingadt föredrager ett akustiskt system, som är byggdt på fullständigt objektiva observationer och visar en noggrann parallelism med företeelserna i H_2. Om vi anordna vokalerna efter munhålans och svalgets resonanser sålunda, att deras vertikala läge bestämmes af svalgresonanserna, deras horisontala af munresonanserna,[1] få vi en vokaltriangel, som i allt väsentligt sammanfaller med den, som Hellwag och Brücke uppställt med ledning af företeelserna i H_2.

Måhända är det nu äfven klart, hvarför jag ansett och anser, att konsonanternas gruppering tills vidare är en uppgift af något olika art än vokalernas.[2] Vid fråga om vokalerna kunna vi, tack vare genialiska och i princip oomkullkastliga[3]) hypoteser om örats funktioner, tränga själfva hjärnprocesserna in på lifvet, och kunna därför uppställa ett system, som väl bör gälla som naturligt. Vid konsonanterna komma vi blott glimtvis längre än till området L, och de system, som kunna byggas på sådan grundval, blifva nödvändigtvis mer eller mindre artificiella.

Jag har kanske för länge uppehållit mig vid klassifikationsfrågan, som ju i själfva verket är en fråga af underordnad vikt. Hufvudsaken är, att man allmänt inser, att intet fenomen på språkljudens område kan vara för språkutvecklingen betydelselöst. Vikten af kunskapen om ljudens genesis har väl aldrig förnekats. Lika klart som det synes mig vara, att ljudens substitutionsfrändskap betingas väsentligen af processerna i H_2, lika klart är det väl för alla, att deras kombinationsfrändskap nästan ute-

---

[1]) Pipping, Über die Theorie der Vocale sid. 29 ff. Zur Phonetik der finnischen Sprache sid. 156—157.

[2]) Brückes så kallade inkonsekvens bestod i själfva verket däri, att han insåg, hvilka olika möjligheter till framgångsrik undersökning, som erbjödos af vokalerna och konsonanterna.

[3]) Läran om klanganalysen är ingalunda bunden vid nu gällande hypoteser om sättet för dess förklaring. Huruvida densamma åstadkommes i membrana basilaris eller annorstädes, är en fråga af sekundär vikt, hufvudsaken är, att den åstadkommes, och därpå kan ingen tvifla, som är begåfvad med ett någorlunda fint öra och underkastat detsamma en smula träning.

slutande betingas af deras genesis. Men vi äro långt aflägsna från den tid, då fonetiken skall hafva lämnat ensidighetens väg, så länge våra läroboksförfattare förhålla sig afvisande gentemot alla metoder, som gå ut på en undersökning af luftvibrationerna och icke minst mot den grafiska metoden. Det vore en ytterst tacksam uppgift att närmare gå in på de skäl, som föranledt prof. Jespersen att i denna punkt följa sina föregångare, men utrymmet förbjuder mig att göra det. Jag vill blott genom ett exempel ur högen visa, huru föga träffande prof. Jespersens anmärkningar äro, åtminstone för så vidt de äro riktade mot mig.

Hårdast drabbar prof. Jespersens dom den grafiska metoden, då den vill gälla som ett medel att utforska språkets dynamiska växlingar. Sid. 363—364 uppräknar prof. Jespersen en rad af faror, som lura på grafikern vid experiment af denna art. Prof. Jespersens resonemang är här i hufvudsak riktigt, och de omständigheter han framhåller hafva tyvärr förbisetts af flere forskare. Men prof. Jespersen synes icke hafva observerat, att jag redan för 11 år sedan [1]) anvisat en väg, på hvilken dessa faror i en mängd fall kunna kringgås. Jag har uttryckligen framhållit, att man icke eger rätt att utan vidare antaga, att de grafiska apparaternas växlande utslag gifva ett mått på intensitetens växlingar. Endast då jämförelse sker mellan olika ögonblick af samma klang, är man berättigad att antaga, att ökadt utslag svarar mot ökad intensitet. Här förenklas problemet ofantligt, emedan en och samma vokalklang, oberoende af den grundton, på hvilken den frambringas, väsentligen består af toner, liggande inom ett konstant tonhöjdsområde [2]). Det betyder föga, att svängningstalet har inflytande på tonernas lefvande kraft, och att örat ej är lika känsligt för toner af olika höjd, då de toner, som uppsluka nästan hela klangen, äro af konstant höjd. Af samma skäl spelar det ingen roll, att den upptecknande apparaten är känsligare för en del toner än för andra. Om grundtonens höjd växlar mycket, kan tanken på en del interferens-fenomen bjuda oss att göra fullständiga klanganalyser, bestämma intensiteten för hvarje enskild partialton och sedan summera partialintensiteterna, ett förfarande, som väl är besvärligt, men ingalunda outförbart. Men jag har genom kalkylering af talrika exempel [3]) visat, att man, så länge tonhöjdsväxlingarna röra sig inom de vid normalt tal brukliga intervallerna, genom att utgå direkte från kvadraten på klangkurvans amplitud får ett mått på den mot klangen svarande rörelsens lefvande kraft, som endast obetydligt afviker från det, som vunnits genom den utförligare kalkylen.

[1]) Pipping, Om Hensens fonautograf s. 11—12.

[2]) Den gamla fabeln om grundtonen som den i regeln starkaste deltonen är för längesedan vederlagd.

[3]) Pipping, Om Hensens fonautograf s. 11—12. Zur Phonetik der finnischen Sprache s. 227—231.

Prof. Jespersen har icke ens gjort ett försök att gendrifva min ståndpunkt i denna fråga. Tilläggas må, att "Zur Phonetik der finnischen Sprache", där frågan diskuteras mera utförligt, utkom något senare än Jespersens "Fonetik".

Många differenser mellan prof. Jespersen och mig rörande den rätta uppfattningen af fonetiska frågor torde med tiden kunna utjämnas. Blott en synes mig ohjälplig. Den hänför sig till det olika mått af objektiva grunder vi kräfva, förrän vi tillmäta ett påstående något som helst vetenskapligt värde. I prof. Jespersens ögon tager den fonetiker priset, som i dag hör en sats och om tjugo år upptecknar dess melodi (jfr s. 53). För mig äga uppteckningar af ord- och satsmelodier, äfven om de ske ögonblickligen, knappt något värde, där instrumentala hjälpmedel saknas. Den som på grund af objektiva vittnesbörd vet, att tonhöjden inom de enskilda stafvelserna är stadd i en ständig växling, hvars omfång kan stiga till en dryg oktav, han gör ej några försök att låta örat döma i dessa frågor, utom möjligen då det gäller företeelsernas allra gröfsta konturer. Det har sagts, att grafiska uppteckningar af tongångar ej vore tillförlitliga, emedan den talandes tonfall störes af medvetandet om den viktiga förrättningen. Utan tvifvel vore det bäst att uppfånga en persons tal, då han ej vet sig observerad, men det är bättre att med full visshet fastställa, huru en besvärad person talar, än att uttala hopplösa gissningar om det mest fulländadt lediga tal.

Det stora utrymme, redaktionen välvilligt ställt till mitt förfogande, är i det närmaste förbrukadt. Jag har blott berört några af de frågor, som ligga mig närmast om hjärtat, och där en gensaga synts mig mest af behofvet påkallad. En del punkter återstå än, i hvilka jag ej kan instämma med prof. Jespersen, ännu flere, hvilkas glänsande behandling skulle förtjäna ett särskildt omnämnande. Måhända skall det vid ett annat tillfälle förunnas mig att visa, att meningsskiljaktigheterna i flere principfrågor ej gjort mig blind för prof. Jespersens stora förtjänster om den fonetiska vetenskapen. För denna gång måste jag nöja mig med att framhålla den tacksamhetsskuld, i hvilken vi stå till prof. Jespersen för en massa detaljobservationer, som vittna om en ovanligt skarp iakttagelseförmåga. Med alldeles särskild glädje måste vi mottaga prof. Jespersens upplysningar om danskans ljudlära, denna hårda pröfvosten för öra och tunga. Bland kapitel, hvilkas innehåll är af mera allmän natur, skulle jag framför allt önska fästa uppmärksamheten vid dem om "rigsmål", om "tryk" och isynnerhet vid det om "stavelse", som synes mig innehålla uppslag af stor bärvidd.

Hugo Pipping.

La Saga de Gunnlaug Langue de Serpent, traduite de l'ancien Islandais avec une introduction par Félix Wagner. Gand, A. Siffer — Paris, E. Leroux. 1899.

Die französiche übersetzung der Gunnlaugs saga ist ein erfreuliches zeugniss für das auch ausserhalb des germanischen sprachgebietes existierende interesse für altnordische litteratur. Man muss den eifer und den enthusiasmus des bearbeiters um so mehr preisen, als für französich redende eine übersetzung aus dem isländischen ihre eigene schwierigkeiten hat; dass sich herr W. das bewusst war, zeigt ein von ihm angeführtes citat, wo das Isländische heisst: "cette admirable langue islandaise, dont la grammaire est la plus compliquée est la plus rebutante qu'il y ait au monde." Nichtsdestoweniger ist es ihm gelungen, eine im ganzen getreue, wenn auch nicht ganz fehlerfreie übersetzung zu liefern. Aus dem ersten capitel führe ich ein paar stellen an (nach Mogk's ausgabe, dessen text herr W. folgt — freilich ohne mitzuteilen, weshalb er nicht den besseren text der Isl. s. gewählt hat). S. 1, 19: *þangat*, "dans cette région"; der sinn ist: nach Þorsteins wohnung. z. 23. 26: *upp undir Vallfell*, beide male: "à Valfel"; *upp* ist unübersetzt geblieben — allerdings liesse es sich kaum durch éin wort widergeben —, und auch die locale beziehung von *undir* ist verwischt worden, obgleich in einer fussnote der name *Valfel* erklärt wird; s. 1, 33: das formelhafte *njóta draums síns*, "seinen traum zu ende träumen", wird buchstäblich übersetzt: "jouir de son rêve". — S. 2, 9: *karldyrr*, "l'entrée principale", allerdings die übersetzung der wörterbücher, aber unrichtig, vgl. V. Guđmundsson, Privatboligen s. 232 f. — Die zahl derartiger ungenauigkeiten liesse sich mehren; doch wäre es namentlich mit rücksicht auf die schwierigkeit der übersetzung in eine ziemlich fernstehende sprache ungerecht, desshalb die verdienste der arbeit zu übersehen. Herr W. hat ein richtiges gefühl für die poesie der erzählung; das zeigt sich sowol an dem texte wie an der einleitung. Neue gesichtspunkte öffnet die letztgenannte nicht; sie ist aber kaum für gelehrte geschrieben worden. Einige auf einzelheiten bezügliche bedenken darf ich nicht zurückhalten. S. 13 werden die sǫgur eingeteilt in "les sagas historiques, mythologiques ou héroiques, romantiques, poétiques"; zu der letztgenannten kategorie wird die Gunnlaugs saga gezählt; aber ungeachtet der gemachten principiellen unterscheidung jener gattungen heisst es kurz nachher: "les exploits, qu'elle glorifie sont, du moins dans les traits fondamentaux, du domaine de l'histoire". Die klarheit lässt hier zu wünschen übrig; entweder ist die scharfe scheidung der gattungen nicht a seriori zu nehmen, oder die Gunnl. s. ist nicht zugleicherzeit der poetischen gattung zugehörig und durchaus historisch. — Die worte *þó fá koma viđ þessa sǫgu* (c. 3) beweisen nicht, dass der verfasser bei der behandlung des stoffes in hohem grade

eklektisch zu werke ging (herr W. s. 16), sondern die stehende formel sagt aus, dass die überlieferung von den betreffenden personen entweder gar nichts mitteilte, oder nichts, was im zusammenhang der erzählung erwähnt zu werden verdiente. — Über die echtheit der strofen sind mehrere ansichten möglich; doch trägt das, was herr W. darüber s. 19 schreibt, zur lösung der frage nichts bei; wesshalb wäre es denn eine absurdität, dass die norwegischen führer die erste verbreiter von Gunnlaugs letzter strophe gewesen sein sollten? Dergleiche fragen werden durch sprachliche, metrische, textkritische erwägungen entschieden. — Nicht nur Landnáma und Skáldatal, auch die saga selbst erwähnt den älteren Gunnlaugr ormstunga (c. 3; s. herr W. s. 19). — Sanfte frauenkaraktere sind in der altn. litteratur doch nicht eine solche seltenheit wie der übersetzer s. 20 anzunehmen scheint; im ganzen sind sanftmut und friedfertigkeit karakterzüge, welche die verfasser vieler sǫgur auch bei männern hoch schätzten. — Dass die sǫgur bis zu ihrer aufzeichung "sur les lèvres du peuple" gelebt haben (s. 24), ist zu allgemein gesagt; manches wird auf nur wenigen bekannten familientraditionen beruhen. Dass aber während der mündlichen überlieferung zwar der christliche einfluss sich geltend gemacht haben, die innere structur der (also der hauptsache nach fertigen?) sǫgur aber jedesmal intact geblieben sein sollte (s. 25), ist in hohem grade unwahrscheinlich. — Unrichtig ist jedesfalls die behauptung (s. 24), die sagalitteratur bekunde "un progrès important dans la vie intellectuelle des peuples scandinaves: l'usage de l'écriture basée sur l'alphabet latin," denn das bekanntwerden der lateinischen schrift fällt nicht mit dem anfang der sagalitteratur zusammen. (Das ist doch der sinn des satzes? Sonst ist sein zweck mir unverständlich). — Dass die saga in der zweiten hälfte des 13. jahrhs. geschrieben sei, wird mancher forscher herrn W. nicht zugeben. — Die s. 27 ff. für die hypothese, dass der verfasser ein geistlicher war, angeführten gründe scheinen mir sehr schwach. — Die antiquierte ansicht, dass Ari Þorgilsson der verfasser war, bedurfte kaum mehr der erwähnung, viel weniger der widerlegung durch die bekannte chronologische argumentation. — Ein substantiv *dróttkvæði* (s. 30) wird manchem wie mir unbekannt sein.

Indessen sollen diese bemerkungen wie gesagt die verdienste der kleinen publication nicht beeinträchtigen. Namentlich das übersetzungstalent des bearbeiters verdient anerkennung. Bei einer etwas grösseren vorsicht in der aufstellung positiver behauptungen, welche die natürliche folge eines fortgesetzten studiums sein wird, wird es ihm ohne zweifel gelingen, mehrere schätze der altn. litteratur seinen landsleuten zu erschliessen.

Amsterdam, Januar 1901.

R. C. Boer.